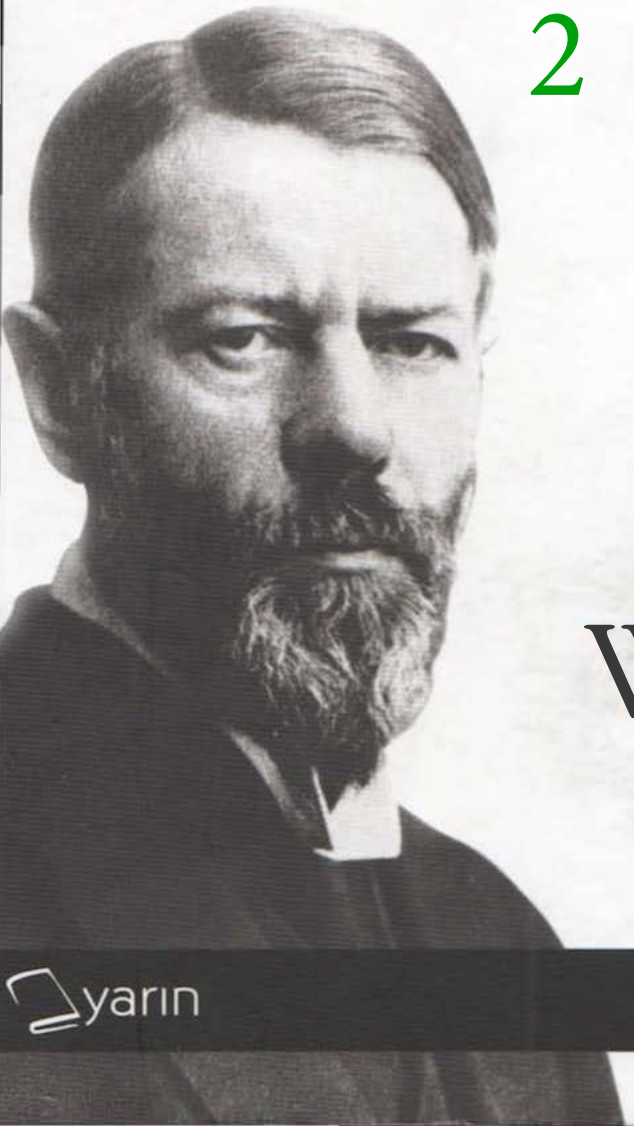
EKONOMİ & TOPLUM

2

MAX WEBER

yarın | Sosyoloji

İÇİNDEKİLER

VIII. BÖLÜM
EKONOMİ VE HUKUK (HUKUK SOSYOLOJİSİ) 13
I. Maddi Hukuk Alanları 13
1.Kamu Hukuku ve Özel Hukuk 13
2. Hak Tahsis Eden Yasa ve Yönetmelik 15
3."Hükümet" ve "Yönetim" 16
4. Ceza Hukuku ve Özel Hukuk 18
5. Haksız Fiil ve Suç 21
6. Buyurma Yetkisi 22
7. Gücün Sınırlanması ve Güçler Ayrımı 23
8. Maddî Hukuk ve Usul Hukuku 25
9. Hukuk Düşüncesinin Kategorileri 26
II. Hakların Oluşturulma Biçimleri 37
1. Hukuksal "Önermelerin" Mantıksal Kategorileri
Özgürlükler ve Yetkiler— Akit Özgürlüğü 37
3. Dava Konusu Sözleşmeye Ek Kurumlar: Aracılık; Devir; Devredilebilir Araçlar 52
4. Sözleşme Özgürlüğünün Sınırları 54
5.Bir Sözleşmenin Etkisinin Tarafları Dışına Yayılması–"Özel Hukuk" 64
6. Kurumsal Sözleşmeler–Hukuksal Kişilik 75
7. Özgürlük ve Zorlama 98
III. Hukuki Normların Ortaya Çıkışı ve Oluşturulması 119
1. Yeni Hukuki Normların Ortaya Çıkışı–Açıklama Olarak Yetersiz Örfi Hukuk Teorileri 119
2. Hukuki Normların Ortaya Çıkışı ve Gelişmesinde Taraf Uygulamalarının Rolü 120
4. Yukarıdan Dayatma Yoluyla Yeni Hukukun Gelişmesi 126
5. Yasama Yaklaşımları 131
6. Hukuk Kahinlerinin ve Germen Meclisinin Halk Adaletinin Rolü 134
7. Hukuk Uzmanlarının Rolü 141

IV. Hukuk ileri Gelenleri (Honoratiores) ve Hukuki Düşünce Türü 151
1. Ampirik Hukuk Eğitimi: "Zanaat" olarak Hukuk 151
2. Akademik Hukuk Eğitimi: Bir "Bilim" olarak Hukuk – Dini Hukuktaki Kökenler 155
3.Hukuk İleri Gelenleri(Honoratiores) ve Roma Hukukunun Etkisi 159
V. Biçimsel ve İçeriksel Rasyonelleşme – Teokratik ve Seküler Hukuk 175
1. Hukuki Formalizmin Genel Koşulları 175
2. Kutsal Hukukun İçeriksel Olarak Rasyonelleşmesi 181
3. Hint Hukuku 182
4. Çin Hukuku 184
5. İslam Hukuku 184
6. İran Hukuku 188
7. Yahudi Hukuku 189
8. Kilise Hukuku 194
VI. Egemenlik ve Patrimonyal Kanun: Kanunlaştırmalar 205
1. Egemenlik 205
2. Kanunlaştırmanın Arkasındaki İtici Güçler 214
3. Roma Hukukunun Kabulü ve Modern Hukuk Mantığının Gelişmesi 218
4. Patrimonyal Kanunlaştırma Türleri 221
VII. Devrim Kanununun Formel Nitelikleri— Doğal Hukuk 231
1. Fransız Medeni Hukuku 231
2. Pozitif Hukukun Normatif Standardı Olarak Doğal Hukuk 232
3. Modern Doğal Hukukun Kaynağı 234
4. Formel Doğal Hukukun Özsel Doğal Hukuka Dönüşmesi 234
5. Doğal Hukuk İdeolojisinde Sınıf İlişkileri 237
6. Doğal Hukuk'un Uygulamadaki Önemi ve Bozulması 239
7. Hukuksal Pozitivizm ve Hukuk Mesleği 241
VIII. Modern Hukukun Biçimsel Nitelikleri 247
1. Modern Hukukta Partikülarizm 247
2. Modern Hukuksal Gelişimin Anti-Formelistik Eğilimleri 249
3. Çağdaş Anglo-Amerikan Hukuku 256
4. Hukukçu Olmayan Hakimlerin Adaleti ve Modern Hukuk Mesleğinde Korporatif Eğilimler 259

IX. BÖLÜM
SİYASAL TOPLULUKLAR 267
1. Bölgesel Siyasal Örgütlerin Doğası ve "Meşruiyeti" 267
2. Siyasal Birliğin Oluşma Evreleri 270
3. Güç Prestiji ve "Büyük Güçler" 275
4. Emperyalizmin Ekonomik Temelleri 278
5. Ulus 287
6. Siyasal Topluluk İçerisinde Güç Dağılımı: Sınıf, Statü, Parti 292

X. BÖLÜM
EGEMENLİK VE MEŞRUİYET 307
1.Ekonomik Güç ve Otoriteyle Egemenlik 307
2. Doğrudan Demokrasi ve İleri Gelenlerin Yönetimi 314
2. Örgütsel Yapı ve Meşru Otoritenin Temelleri 318

XI. BÖLÜM
BÜROKRASİ 323
1. Modern Bürokrasinin Karakteristikleri 323
2. Memurun Bürokrasi İçinde ve Dışındaki Durumu 325

I. BİR MESLEK OLARAK DAİRE SAHİPLİĞİ 325
II. MEMURUN SOSYAL KONUMU 326
3. Bürokrasinin Parasal ve Mali Ön koşulları 330
4. İdari Görevlerin Nicel Gelişmesi 335
5.İdari Görevlerin Nicel Değişimi: Kültürel, Ekonomik ve Teknolojik Gelişmelerin Etkisi 338
6. Bürokratik Örgütün İleri Gelenlerin Yönetimine Karşı Teknik Üstünlüğü 340
7. Yönetim Araçlarının Bir Elde Toplanması 347
8. Sosyal Farklılıkların Eşitlenmesi 349
9. Bürokratik Sürekliliğin Objektif ve Sübjektif Temelleri 353
10. Bürokratikleşmenin Kesin Olmayan Ekonomik Sonuçları 355
11. Bürokrasinin Güç Konumu 357
12. Eş Sorumluluk Sahibi Kurullar ve Çıkar Grupları Hakkında Ara Söz 360
13. Bürokrasi ve Eğitim 364
14. Sonuç 367

XII. BÖLÜM
PATRİYARKALİZM VE PATRİMONYALİZM 371
1. Patriyarkal Egemenliğin Doğası ve Kökeni 371
2. İleri Gelenlerin (Honoratiores) Egemenliği ve Saf Patriyarkalizm 374
3. Patrimonyal Egemenlik 375
4. Patrimonyal Devlet 378
5. Güç Kaynakları: Patrimonyal ve Patrimonyal Olmayan Ordular 380
6. Patrimonyal Egemenlik ve Geleneksel Meşruiyet 385
7. Kamusal İsteklerin Patrimonyal Olarak Karşılanması.
Liturji ve Kolektif Sorumluluk. Zorunlu Ortaklıklar. 387
8. Patrimonyal Makamlar 390
9. Bürokratik Memuriyete Karşılık Patrimonyal Memuriyet. 393
10. Patrimonyal Memurların Geçimi. Aynî Arpalıklar ve Ücretler 396
11. Edinme ve Tekelleşmenin Sonucu Olarak Adem-i Merkeziyetçi ve Tipik Yönetim 403
12. Patrimonyal Devletin Dağılmaya Karşı Müdaafası 406
13. Antik Mısır 409

14. Çin İmparatorluğu 411
15. Merkezsizleşmiş Patrimonyal Egemenlik: Satraplıklar ve Bölgesel Prenslikler 415
16. Yerel Lordlara Karşı Patrimonyal Yönetici 419
17. İngiltere'de İleri Gelenler (Honoratiores)
Yönetimi, Seçkinlerin Sulh Hakimleri ve "Centilmenlerin" Gelişimi 423
18. Çarist Patrimonyalizm 428
19. Patrimonyalizm ve Statü Onuru 432

XIII. BÖLÜM
FEODALİZM, STÄNDESTAAT VE PATRİMONYALİZM 435
1. Tımarların Doğası ve Feodal İlişkilerin Tipleri [1] 435
2. Tımarlar ve Arpalıklar 439
3. Feodalizmin Askeri Kökeni 442
4. Feodal Meşruiyet 443
5. Feodal Güç Dağılımı ve Tipleştirmesi 447
6. Ständestaat ve Feodalizmden Bürokrasiye Geçiş 451
8. Patrimonyalizm ve Feodalizmin Belirsiz Ekonomik Ön koşulları 455
9. Ticaretin Patrimonyalizmin Gelişmesi Üzerindeki Etkisi 457
10. Patrimonyalizm ve Feodalizmin Ekonomi Üzerindeki Dengeleyici Etkisi 459
11. Monopolizm ve Merkantilizm 461
12. Feodalizmde Servet Oluşumu ve Dağılımı 463
13. Patrimonyal Tekel ve Kapitalist İmtiyaz 467
14. Değer Sistemi ve Yaşam Tarzı 469

XIV. BÖLÜM
KARİZMA VE DÖNÜŞÜMÜ 475
I. Karizmanın Doğası ve Etkisi 475
1.Karizmatik Otoritenin Sosyolojik Niteliği 475
2.Karizmatik Otoritenin Temelleri ve İstikrarsızlığı 478
3.Karizmanın Devrimci Niteliği 479
4.Etki Alanı 481
5. Karizmatik Egemenliğin Sosyal Yapısı 482
6. Karizmatik Cemaatin Komünist İstek Tatmini 483
II. Karizmatik Otoritenin Doğuşu ve Dönüşümü 485
1.Karizmanın Rutinleşmesi 485
2. Liderlerin Seçimi ve Haleflerin Belirlenmesi 487
3.Karizmatik Onay 489
4.Demokratik Oy Hakkına Geçiş 491
5. Seçimin ve Temsilin Anlamı 492
6. Partinin Karizmatik Liderler, İleri Gelenler ve Bürokratlar Tarafından Kontrolü 494
7. Karizma ve Sürekli Egemenlik Formları 497

8. Karizmanın Kişisellikten Çıkarılması:
Soy Karizması, "Klan Devleti" ve En Büyük Çocuk Kuralı 499
9. Makam Karizması 503
10. Karizmatik Krallık 505
11. Karizmatik Eğitim 507
12. Karizmanın Plütokratik Kazanımı 509
13. Mevcut Düzenin Karizmatik Meşruiyeti 510
III. Disiplin ve Karizma 513
1. Disiplinin Anlamı 513
2. Savaştaki Disiplinin Kökenleri 515
3. Büyük Ölçekli Ekonomik Örgütlerin Disiplini 520

XV. BÖLÜM
SİYASİ VE HİYEROKRATİK EGEMENLİK 523
1. Karizmatik Meşruiyet: Rahiplere Karşı Hükümdarlar 523
2. Hiyerokrasi, Teokrasi ve Sezaropapizm 524
3. Kilise 528
4. Yönetimin Hiyerokratik Denetimi ve Kişisel Karizmaya Muhalefet 529
5. Asketizm ve Manastır Hayatına Yönelik Hiyerokratik İkilem 531
6. Manastır Sisteminin Dini – Karizmatik ve Rasyonel Başarıları 533
7. Manastır Sisteminin Sezaropapizm ve Hiyerokrasi İçin Kullanımları 535
8. Siyasal ve Hiyerokratik Güçler Arasında Uzlaşmalar 538
9. Hiyerokratik Egemenliğin ve Dindarlığın Toplumsal Ön Koşulları 541
10. Hiyerokrasinin Ekonomik Gelişme Üzerindeki Etkisi 546
11. Kapitalizm ve Burjuva Demokrasisi Çağında Hiyerokrasi 558
12. Reformasyon ve Ekonomik Hayat Üzerindeki Etkisi 561
13. Yahudilikte Hiyerokrasi ve Ekonomik Ruh 565
14. Mezhep, Kilise ve Demokrasi 568

XVI. BÖLÜM
ŞEHİR (MEŞRU OLMAYAN EGEMENLİK) 577
I. Şehir Kavramları ve Kategorileri 577
1. Şehrin Ekonomik Kavramı: Pazar Yapılanması 577
2. Üç Tür: " Tüketici Şehri", "Üretici Şehri", " Tüccar Şehri" 580
3. Şehrin Tarımla İlişkisi 582
4. Ekonomik Gelişmenin Bir Evresi Olarak " Şehir Ekonomisi" 583
5. Siyasal- İdari Şehir Kavramı 585
6. Kale ve Garnizon 586
7. Kale ve Pazarın Birleşmesi Olarak Şehir 588
8."Komün" ve "Kasabalı": Bir İnceleme 590
II. Batı Şehri 601
1. Kentsel Toprak Mülkiyetinin Niteliği ve Kişilerin Hukuki Statüleri 601
2. Şehrin Kardeşlik Birliği Olarak Doğuşu 605

3. Kardeşlik için Ön Koşul: Klan Bağlarının Çözülmesi 608
4. Antik ve Orta Çağ Şehrinde Şehir Dışı Birlikler 609
5. Batı'da Yeminli Kardeşlik: Hukuki ve Siyasal Sonuçlar 612
6. İtalya'da Coniurationes 615
7. Germanik Kuzey'de Confraternitates 620
8. Batı'da Kentsel Askeri Özerkliğin Önemi 624
III. Orta Çağ'da ve Antikite'de Aristokrat Şehri 629
1. Aristokrat Şehri Yönetiminin Doğası 629
2. Venedik'te Soyluların Tekelci Kapalı Yönetimi 631
3. Diğer İtalyan Komünlerinde Aristokrat Yönetimi:
Kapalılığın Olmaması ve Podestà Kurumu 635
4. İngiliz Şehir Oligarşileri ve Bunların Kraliyet Yönetimi Tarafından Kısıtlanması 639
5. Kuzey Avrupa'da Konsey- Aristokrat ve Zanaat Yönetimi 644
6. Antikite'de Karizmatik- Aile Krallıkları 645
7. Savaşçıların Kıyı Yerleşmesi Olarak Antik Aristokrat Şehir 648
8. Antik ve Orta Çağ Aristokrat Şehirleri: Karşıtlıklar ve Benzerlikler 653
9. Antik ve Orta Çağ Aristokrasisinin Ekonomik Karakteri 655
V. Plep Şehri 665
1. Aristokrat Yönetiminin Yeminli Kardeşlik Aracılığıyla Yıkılması 665
2. Meşru Olmayan Siyasal Birlik Olarak Popolo'nun Devrimci Niteliği 666
3. Orta Çağ İtalyan Şehrinin Statü Grupları Arasında Güç Dağılımı 667
4. Antik Benzerlikler: Roma'da Plepler ve Tribün 671
5. Antik Benzerlikler: Sparta'da Demos ve Eforlar 673
6. Yunanistan'da Demokratikleşmenin Evreleri ve Sonuçları 675
7. Hukuka Aykırı Yöneticilik: Antik Tiranlık 679
8. Kanunsuz Yöneticilik: Orta Çağ Signoriası 681
9. Kasabalıların Kontrol Altına Alınması ve Signoria'nın Meşrulaşması 683
10. Şehir Özerkliği, Kapitalizmi, Patrimonyal Bürokrasisi: Bir Özet 686
V. Antik Çağ ve Orta Çağ Demokrasisi 703
1. Antik Alt Sınıfın Kökeni: Borçlular ve Köleler 704
2. Şehrin Seçim Bölgeleri: Orta Çağ Zanaat Birliklerine Karşı Antik Bölgesel Birimler 706
3. Roma Seçmen Bölgelerine Karşı Atina Seçmen Bölgeleri Hakkında Ara Söz 711
4. Ekonomik Politikalar ve Askeri Çıkarlar 713
5. Serfler, Klientler ve Azat Edilmiş Köleler: Siyasal ve Ekonomik Önemleri 717
6. Denizden Uzak Orta Çağ Ticaret Şehrine Karşı Bir Savaşçı Loncası Olarak Polis 723
7. Antik Şehir Devletleri ve İmparatorluk Oluşumuna Engeller 726

EK I
SOSYAL EYLEM VE GRUP TİPLERİ 737

EK II 743
YENİDEN KURULAN BİR ALMANYA'DA PARLAMENTO VE HÜKÜMET 743

Önsöz 743
I. Bismarck'ın Mirası 747
II. Bürokrasi ve Siyasi Liderlik 755
1. Bürokrasi ve Siyaset 755
2. Parti Politikası Gerçekleri ve Korporatif Devlet Safsatası 757
3. Bürokratikleşme ve Aydınların Saflığı 761
4.Bürokrasinin Siyasi Sınırları 765
5. Monarkın Sınırlı Rolü 767
6. Zayıf ve Güçlü Parlamentolar, Negatif ve Pozitif Politika 769
7. Reichstag'ın Anayasal Zayıflıkları ve Liderlik Problemi 772
III. Parlamento Soruşturması Hakkı ve Siyasi Liderlerin Devşirilmesi 779
1. Bürokrasinin Etkili Denetimi ve Güç Temeli 780
2. Siyasi Liderlerin Kendini Kanıtlama Alanı Olarak Parlamento 782
3. Savaşta ve Barışta Parlamento Komitelerinin Önemi 783
4. İç Krizler ve Parlamenter Liderliğin Eksikliği 786
5. Parlamenter Profesyonellik ve Çıkar Grupları 789
IV. Bürokrasi ve Dış Politika 795
1. Hükümetin Zararlı Monarşik Beyanları Kontrol Altına Almadaki Başarısızlığı 795
2. Parlamenter ve Hukuki Güvenceler 802
V. Parlamenter Hükümet ve Demokratikleşme 807
1. Eşit Oy Hakkı ve Parlamentarizm 807
2. Demokratikleşmenin Parti Örgütlenmesi ve Liderlik Üzerine Etkisi 808
3. Demokratikleşme ve Demagoji 814
4. Referanduma Dayanan Liderlik ve Parlamenter Kontrol 816
5. Savaş Sonrası Almanya'sında Etkili Liderliğin Genel Görünümü 824
Dizin 835

VIII. BÖLÜM

EKONOMİ VE HUKUK (HUKUK SOSYOLOJİSİ)[1]

I. Maddi Hukuk Alanları

1.Kamu Hukuku ve Özel Hukuk

Modern hukuk teorisi ve uygulaması arasındaki en önemli ayrımlardan birisi "kamu hukuku" ve "özel hukuk" arasındaki ayrımdır.[2] Fakat bu ayrımın kesin ölçütüyle ilgili tartışmalar vardır.

(a)Sosyolojik olarak, kamu hukuku devletin devlet yönelimli eylemi, yani devletin yasama ya da konsensus yoluyla geçerli olması gereken hedeflerinin devamı, geliştirilmesi ve doğrudan izlenmesine hizmet eden eylemleri düzenleyen kurallar bütünü olarak tanımlanabilir. Buna göre, özel hukuk da devlet kaynaklı olmakla beraber devlet yönetimli olmayan hareketleri düzenleyen normlar bütünü olarak tanımlanır. Bu tür bir tanım pek de teknik değildir ve bu nedenle uygulanması zordur. Ancak, hukukun iki büyük dalı arasında var olan neredeyse bütün ayrım girişimlerinin temelini oluşturur görünmektedir.

(b)Henüz belirtilen ayrım çoğu zaman bir diğeriyle iç içe geçer. Kamu hukuku "sıkı kontroller" bütünüyle özdeş sayılabilir. Bunlar sadece memurlara yönelik, görevlerini hatırlatan fakat "hak iddiası normları" olarak isimlendirilebilecek eylemlerin aksine bireylerle ilgili herhangi bir yasa tesis etmeyen, devlet memurlarının görevleriyle ilgili yönergeleri, kapsar. Fakat bu ayrım doğru biçimde anlaşılmalıdır. Zira kamu hukuku normları, örneğin başbakanlık seçimiyle oy verme hakkı gibi bireysel hakları tesis edebilir. Ancak, böyle bir yasa kamu hukuku alanına girer.

Fakat günümüzde bir bireye ait böyle bir kamu hakkı yasa koyucunun kendisinin prensipte ihlal edilemez olarak gördüğü bir mülkiyet hakkıyla aynı anlamda, kazanılmış bir hak olarak görülmez. Hukuksal açıdan, bireylerin kamu hakları özel olarak sınırlanmış amaçlar için devletin aracısı olarak hareket ettiği eylem alanlarından başka şeyler değildir. Dolayısıyla, resmi olarak hak olarak görülseler de "hak iddiası normunun" sonucu olmaktan ziyade hala bir "yönetmeliğin" bir diğer görünümü, bir "yansıması" olarak görülebilir. Bunun yanında, bir hukuk sisteminde var olan ve özel hukuka ait olan bütün hak iddiaları, daha önce belirtildiği gibi, kazanılmış haklar değildir.

Gerçekte, herhangi bir zamanda tam olarak tanınan mülkiyet olaylarına bile yasal düzenin yansımaları olarak bakılabilir. Doğrusu, belli bir hakkın kazanılmış olup olmadığı sorunu, çoğu zaman tazminat olmadan el konulmaya müsait olup olmamasından başka anlama gelmez. Bu kontrollerin münhasıran kamu hukuku alanına ait olduğunu belirtmeden, bir kontroller bütünü olduğu söylenebilir. Fakat böyle bir kavram bile doğrudur. Zira bazı hukuk sistemlerinde, yönetim erkinin kendisi monarka ait patrimonyal bir hak, diğer bazılarında da vatandaşa ait anayasal haklar, çiğnenemez ve dolayısıyla kazanılmış haklar sayılabilir.

(c)Son olarak özel hukuk tâbi olma hukukundan ayrı olarak iş birliği hukuku sıfatıyla kamu hukukuyla ters düşebilir. O zaman özel hukuk birçok tarafın birbiriyle çatıştığı hukuksal sorunlarla ilgili olacaktır. Öyle ki yasa bunları yasama, yargı ya da hukuksal işlemler yoluyla, tarafların kendileri tarafından koordine edilmiş, yasal alanlarını birbirine karşı " uygun şekilde" belirlenmiş olarak ele alır. Ancak, kamu hukuku alanında üstün gücün sahibi, buyurucu emir yetkisine sahip olarak, normların hukuksal anlamı vasıyasıyla tâbileri olan kişilerle çatışıyor. Yine de her devlet görevlisi emir yetkisine sahip değildir ve devlet organlarının kamu hukuku tarafından düzenlenen bütün etkinlikleri emir değildir. Bunun yanında, çeşitli devlet organları , yani eşit statüdeki güç sahipleri arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi tam olarak "kamu hukuku" alanına aittir. Ayrıca, kamu hukuku alanı içerisine sadece devlet organları ve onlara tâbi olanlar arasındaki ilişkiler değil, aynı zamanda tâbilerin bu organları oluşturduğu ve kontrol ettiği etkinlikler de dahil edilmelidir. Bu bir kere kabul edildiğinde, burada tartışılan tanım bizi daha önce tartışılan tanıma, yani yetki kullanımı için her güç düzenlemesini ya da yetkiyi kullananlarla ona tâbi olanlar arasındaki ilişkilerin tanzimini kamu hukuku alanında görmeyen tanıma geri götürür. Örneğin, bir işverenin yetki kullanımı açık şekilde göz önüne alınmayacaktır,

çünkü bu eşit statüde taraflar arasındaki bir sözleşmede ortaya çıkar. Yine , bir aile reisinin otoritesi özel hukuk alanında düşünülecektir –bunun nedeni kamu hukukunun sadece belirli bir hukuk sisteminde devletin devamına ve ayrıca onun öncelikli ilgi alanı olan bu hedeflerin gerçekleştirilmesine yönelik etkinliklerle ilgilenmesidir. Tâbii ki bu özel hedeflerin neyle ilgili olduğu sorusu bugün bile değişik şekillerde cevaplanır. Son olarak, belli kamu etkinlikleri bilerek, aynı konuyla ilgili olarak, bireylere verilen haklar ve devlet dairelerine tanınan yetkilerin beraberce var olacağı ve birbiriyle rekabet edeceği şekilde düzenlenebilir.

Daha önce gördüğümüz gibi, özel hukuk ve kamu hukuku alanlarının sınırlanması bugün bile kolay sayılmaz. Bu, geçmişte daha da az açıktı ve hatta bir zamanlar böyle bir ayrımın hiç yapılmadığı bir durum vardı. Bu durum bütün yasaların, yargı alanlarının ve özellikle yetki kullanım gücünün, özellikle, devlet başkanının "ayrıcalıkları" gibi kişisel imtiyazlar olduğu zaman söz konusuydu. Bu durumda, yargı yetkisi, ya da birini askere çağırma ya da bir başka açıdan itaat talep etme yetkisi aynen bir toprak parçasını kullanma yetkisi şeklinde kazanılmış bir haktı; bu aynen sonraki gibi bir devir ya da mirasın konusunu oluşturabilirdi. Bu patrimonyalizm durumunda siyasî otorite zorunlu bir kurum olarak örgütlenmiyor (*Anstalt*), fakat somut bir ittifakla (*Vergesellschaftung*) ve bireysel güç sahiplerinin uzlaşılarıyla, ya da yetki talebinde bulunan kişiler ve onlar arasında yapılan somut düzenlemelerle temsil ediliyordu. Bu, bir hane reisi ya da bir toprak beyi ya da serflerin lordundan temelde farklı olmayan bir tür siyasî otoriteydi. Böyle bir durum hiçbir zaman tam bir sistem olarak var olmadı, fakat var olduğu kadarıyla, hukuksal olarak "kamu hukuku" alanında nitelendirdiğimiz her şey bireysel güç sahiplerinin özel haklarını oluşturuyordu ve bu açıdan özel hukuktaki bir "hak"tan hiçbir şekilde farklı değildi.

2. Hak Tahsis Eden Yasa ve Yönetmelik

Bir hukuk sistemi biraz önce tanımlananın tam tersi bir nitelik kazanabilir; yani yukarıda tanımlanan türde bir "özel hukuk" bugün alanına giren sosyal yaşamın geniş alanlarında bütünüyle yok olabilir. Bu, hak tahsis eden yasalar niteliğine sahip hiçbir normun olmadığı yerde gerçekleşir. Bu durumda normlar bütünü özellikle de "yönetmeliklerden" oluşur. Başka deyişle, bütün özel çıkarlar koruma altındadır, fakat bu, garanti altına alınmış haklar olarak değil fakat sadece bu düzenlemelerin etkinliğinin diğer yönü olarak gerçekleşir. Bu

durumda hiçbir yerde saf formu içerisinde var olmamıştır; fakat olduğu ölçüde, bütün yasa formları "yönetim" içerisinde özümsenmiş ve "hükümetin" önemli bir parçası haline gelmiştir.

3. "Hükümet" ve "Yönetim"

"Yönetim" tek başına kamu hukukuna ait bir kavram değildir. Zira devlet ya da diğer kamu kurumları (yani , devletin kendi kurumsal organları ya da yetilerini devletten alan bağlı kurumlar) tarafından yürütülen türden yönetim yanında, bir hane ya da ticarî bir işletmede olduğu gibi özel yönetimin varlığını da kabul etmeliyiz.

"Kamu yönetimi" ifadesi, en geniş anlamı içerisinde, sadece yasamayı ve yargıyı değil burada " hükümet" olarak adlandırmak istediğimiz diğer kalan etkinlikleri de içerir. "Hükümet" yasal normlara bağlı ve kazanılmış haklarla kısıtlı olabilir. Bu açılardan yasamaya ve yargıya benzer. Fakat ayırt edilmesi gereken iki yön vardır. Birincisi ve pozitif açıdan, modern hükümet kendi yetki alanı için meşru bir temele sahip olmalıdır; modern bir hükümet işlevlerini "meşru" bir yargı yetkisi olarak yerine getirir; bu, hukuksal olarak devletin anayasal normlarıyla yetkilendirilmeye dayandığı anlamına gelir. İkinci olarak ve negatif açıdan, devletin gücü üzerinde yasa ve kazanılmış haklar tarafından konulan sınırlamalar hareket özgürlüğü üzerinde kendisini ayarlaması gereken kısıtlamalar koyar. Bununla birlikte, hükümetin spesifik bir özelliği, yasayı sadece var olduğu ve kazanılmış hakların temelini oluşturduğu için tanıma ve uygulamayı amaçlamakla kalmamasında ve ayrıca siyasî, ahlakî, pragmatist ve diğer türden somut amaçlar gütmesinde yatar. Hükümet için birey ve onun çıkarları hukuksal anlamda hakların taşıyanı değil objesidir.

Modern devlette, yargıyı resmî olarak (hükümet anlamında) yönetime uydurma eğilimi olduğu doğrudur. Yargıçlara pozitif hukuk ya da hukuk teorisi tarafından sık sık kararlarını ahlak, eşitlik veya uygunluk temelinde vermeleri talimatı verilir. Öte yandan idarî alanda, modern devlet, prensipte sadece objesi olan vatandaşa, yargı yönetimi alanında var olanlarla resmî olarak özdeş kanun yolları, yani idarî mahkemelere başvurma hakkı vererek çıkarlarını koruma imkanı vermiştir.[5] Fakat bu güvencelerden hiçbiri yargı ve "hükümet" arasındaki temel çatışmayı ortadan kaldıramaz. Yasa yapımı da – belki bir ölçüde onlar tarafından sınırlanmış hissetse bile – spesifik olaylara salt müdahale etmekten

ziyade tipik durumları ele alan genel kuralları yürürlüğe koyduğu her yerde, hükümet tarafından değerlendirilir. Her şeyden önce, hükümetin kurallara uyması normal bir şey sayılır ve onları bütünüyle hiçe saymak "keyfî" bir davranış olarak genellikle hoş karşılanmaz.

"Yönetimin" ilkel formu ataerkil güç, yani hane yönetimi tarafından temsil edilir. Hane reisinin otoritesi, ilkel formu içerisinde, sınırsızdır. Otoritesine tâbi olanların onun karşısında hiçbir hakkı yoktur ve onlara karşı davranışı düzenleyen normlar sadece davranışı üzerindeki bağımlı dinî kısıtlamaların dolaylı etkileri olarak var olur. Esasen, hane reisinin teorik olarak sınırsız yönetim gücü ile akraba grupları arasında yapılan düzenlemelerde ortaya çıkan ve öne sürülen zararın kanıtı ve niteliği ile ilgili olarak uzlaştırma davalarının birlikte var olmasıyla karşı karşıya kalırız. "Hak iddiaları", yani haklar yalnızca sonrakinde söz konusudur ve mahkeme kararları burada verilir ; zaman , kanıtla ilgili kurallara dair yerleşik formaliteleri, kısıtlamaları, yani" yargı" prosedürünün başlangıçlarını sadece akraba grupları arasındaki ilişkilerde buluruz. Bunların hiçbiri ilkel hükümet biçimini temsil eden ataerkil iktidar alanında gruplar arası düzenlemelerin ilkel yargı biçimini temsil ettiği şekilde bulunmaz. Bu ikisi birbirinden içinde işledikleri alanlar açısından da ayrıdır. Eski Roma adalet yönetimi kadar görece geç bir olgu bile hanenin eşiğinde duruyordu.[6] Daha sonra , ev otoritesinin asıl alanının ötesine nasıl yayıldığını ve patrimonyal monarşiye karşı belli siyasî formlar içerisine nasıl taşındığını ve dolayısıyla adalet yönetimine nasıl girdiğini göreceğiz.

Bu olduğunda yasama,yargı ve hükümet arasındaki ayrımlar ortadan kalktı. Sonuçlar aşağıdakilerden biri ya da diğeriydi.

İlk planda , yargı hem biçimsel hem de maddî olarak "yönetim" formunu aldı ve lord tarafından tâbilerine salt uygunluk ya da eşitlik düşüncelerine göre ve sabit formlar ve keyfi zamanlar olmadan yayınlanan kararnameler veya emirler aracılığıyla işledi. Fakat bu durum uç örnekler dışında hiçbir zaman tam olarak gerçekleşmedi; fakat ona yaklaşımlar yargılama ve kanıt yönetiminin yargıç tarafından yürütüldüğü bütün prosedür sistemlerinde olduğu gibi "soruşturma" prosedürlerinde de gerçekleşti.[7] Ev otoritesi örüntüsünün hane dışı alanlara yayılmasının oldukça farklı diğer olası sonucu büyük oranda geçmişte ve bir anlamda bugün de İngiltere'deki durumda olduğu gibi yargı prosedürü formunu alan "yönetimden" ibarettir. Parlamento özel kanun tasarılarını, yani yetki belgesi verme gibi salt idarî yasaları kamusal önergelerle aynı şekilde ele

alır. İki yasama türü arasındaki ayrımı belirleyememek eski parlamenter prosedürün genel özelliği olmuştur; zira İngiliz parlamentosu için bu, gerçekte görüşünü oluşturma açısından belirleyici bir faktördü.[8] Parlamento esasen bir yargı kurumu olarak ortaya çıktı ve Fransa'da bütün diğer işleri bırakacak şekilde gelişti. Yasama ve yargı işlevleri arasındaki bu karışıklık siyasî koşullar tarafından belirlendi. Almanya'da da salt idarî bir konu olan bütçe[9] siyasî nedenlerle olduğu kadar İngiliz örüntüsüne de bağlı olarak bir yasama eylemi olarak ele alınır.

"Yönetim" ve "özel hukuk" arasındaki ayrım, anlaşmalarla aynı formu aldığı yerde değişken hale gelir. Bu, memurların resmi görevleri sırasında kuruluşun üyeleri ya da diğer bireylerle mal veya hizmet mübadelesi için sözleşme düzenlemeleri yaptığında geçerli olan durumdur. Bu tür ilişkiler sık olarak özel hukuk normlarından alınır , yasanın özü veya biçimiyle ilgili genel yasal normlardan farklı şekilde düzenlenir ve dolayısıyla "yönetim" alanına ait olduğu ilan edilir.[10] Bu şekilde ele alınan hak iddiaları bir yasa olasılığıyla garanti edildiği sürece, "hak" olmaktan çıkmazlar ve ayrım artık sadece tekniktir. Ancak, öyle bile olsa ayrımın pratikte muazzam önemi olabilir. Fakat (eski) Roma özel hukuku alanına sadece düzenli bir jüri yargılamasında ve bir lex'e (kanun) dayanılarak icra edilen hak iddialarının ait olduğu düşünülür ve sadece magistratın cognitio'su (vukufu) yoluyla icra edilen ve zaman zaman büyük ekonomik önemi olan[11] bütün haklar onun dışına çıkarılırsa onun genel yapısı tamamıyla yanlış anlaşılır.

4. Ceza Hukuku ve Özel Hukuk

Bilgelerin ve peygamberlerin otoritesi ve belli koşullar altında rahiplerin yetkileri, kaynakları somut vahiyde olduğu derecede, bir hanenin reisinin ilkel gücü gibi haklar ve normlarla kısıtlanmamış olabilir. Büyü inancı da "özel hukuktan" ayrı olarak ceza hukukunun asıl kaynağı olabilir.[12] Ceza yargılamasıyla ilgili modern görüş, geniş anlamda, kamunun maneviyat ve yararlılık kaygısının bir kuralın ihlali için kefaret hükmü verdiği şeklindedir; bu kaygı ifadesini suç işleyenin devlet daireleri tarafından cezalandırılmasında bulur, ancak suç işleyen düzenli bir prosedürün korumasından yararlanır. Öte yandan, özel hakların ihlalinin tazmini zarar görmüş tarafa bırakılır ve bu sonrakinin eylemi cezaya değil yasanın garanti ettiği durumun düzeltilmesine yol açar. Fakat bugün bile bu ayrım çok net biçimde her zaman uygulanmaz. Bu ilkel adalet yönetiminde kesin-

likle bilinmiyordu. Başka türlü karmaşık hukuksal gelişmelerin geç evrelerinde her eyleme haksızlık gözüyle bakıyordu ve "sözleşme" ve *obligatio* kavramları hiç bilinmiyordu.[13] Gerçekte Çin hukuku uygarlık tarihinde hukuksal gelişmede büyük önem taşımış olan bu durumun[14] bazı izlerini hala taşımaktadır. Yabancı birinin akraba grubunun bir üyesine ya da mülküne karşı yaptığı tecavüz ya öç ya da anlaşmayı gerektirir; bunun takibi akrabaları tarafından desteklenen zarar görmüş tarafa bırakılır.

Anlaşmaya varma prosedürü ya hiç görünmez ya da en fazla, intikam gerektiren bir cinayetle yalnızca tazmin gerektiren bir hatalı işlem arasındaki ayrımın başlangıçlarını gösterir. Bunun yanında, "yasal" tazminat olarak isimlendirdiğimiz şeye yönelik eylemler ve cezayı hedefleyen cezaî soruşturma arasındaki ayrımın yokluğu ve her ikisinin de hatalı işler için bir tek tazminat kategorisi altında kapsanması ilkel hukuk ve prosedürün iki özgün niteliğiyle ilişkilidir. Suç kavramıyla ve iç güdüleri ve psikolojik yaklaşımları yansıtan suçun dereceleri fikriyle bütünsel bir ilgisizlik söz konusudur. İntikam için yanıp tutuşan biri güdülerle ilgilenmez; o sadece intikam arzusunu ortaya çıkaran olayın nesnel gerçekleşmesiyle ilgilenir. Öfkesi kendisini beklenmedik şekilde yaralanmasına neden olabilecek cansız nesnelere, yine beklenmedik şekilde zarar görmesine neden olabilecek hayvanlara ve ona bilmeden, önemsemeden veya kasıtlı olarak zarar veren insanlara karşı ifade edebilir. Örneğin bu, Roma *actio de pauperie*'sinin, yani bir hayvanın davranması gerektiğinden farklı şekilde davranmasının ve ayrıca *noxae datio* nun, yani bir hayvanın intikam için bırakılmasının asıl anlamıydı.[15] Her yanlış, bu nedenle tazminat gerektiren haksız bir fiildir, ve hiçbir haksız fiil tazmin gerektiren bir yanlıştan başka bir şey değildir.

Suç ve haksız fiil arasındaki ayırt edilemezlik hükümlerin uygulanma şekillerinde de ifade bulmuştur. Dava ister bir toprak parçası isterse katliam hakkında olsun prosedür değişmiyordu. Fakat oldukça iyi oluşturulmuş anlaşmaların dayatılmaya başladığı zaman bile bu hükümlerin uygulanmasını sağlayacak resmi mekanizma eksikti. Kehanetlerin veya diğer büyüsel araçların yorumuyla veya büyüsel ya da tanrısal güçlere yakarmakla ulaşılan hükümlerin beraberinde kendisini uygulamak için yeterli büyüsel otorite taşıdığına inanılıyordu; çünkü itaatsizlik ciddi bir tür imansızlık oluşturuyordu. Askerî örgütlenme ile bağlantılı belli gelişmelerin sonucu olarak,[16] (örneğin kayıtlı Alman erken tarihinde olduğu gibi) yargılamanın tüm üyelerin karara katıldığı, tüm toplumdan oluşan bir meclis önünde gerçekleştiği yerde, bir yargı kararının verilmesindeki

bu işbirliği sonucu, mecliste açıkça itiraz edilmemesi şartıyla bu kararın uygulanmasını hiçbir üyenin engellemeyeceği beklenebilir. Bununla birlikte, kazanan davacı kendi akraba grubu dışındakiler tarafından salt bir pasiflikten başka hiçbir şeye dayanamazdı. Tabii ki kaybeden taraf karara uymazsa yargı kararını uygulamak akrabalarının da yardımıyla kendisine düşüyordu. Hem Roma'da hem de Germen kabilelerinde bu yardımlaşma genellikle anlaşmanın ödemesi için zanlının rehin alınmasını içeriyordu; anlaşmadaki miktar ya mahkeme kararında sabitti ya da davacıların kendilerinin üzerinde anlaştığı bir miktardı. Bu yardımlaşma farklı dava türleri için değişmiyordu: Yardımlaşmaya davanın bir toprak parçası ya da katliamla ilgili olup olmadığına göre başvuruluyordu. Mahkeme kararlarının uygulanmasına yönelik resmi mekanizma, prens ya da magistratlar siyasî *imperium*larını (buyruk verme yetkisi) bir hükmün uygulanmasını engelleyen kişilere karşı kullanma ve bu kişileri yasal yaptırımlarla, özellikle de sürgünle tehdit etme gereği görene kadar var olmadı.[17] Ancak, bütün bunlar medeni ve cezai hukuk usulleri arasında herhangi bir ayrım yapılmadan gerçekleşti. Belli hukuk adamlarının *(honoratiores)* etkisi altında [18] kefaret adaletinin eski formlarıyla devamlılığın sürdüğü ve Roma'da ve İngiltere'de olduğu gibi daha az bürokratikleşmenin olduğu yerde bu bütünsel ayrışmazlık kendisini somut nesnelerin tazmini için aynen îfa uygulamasının reddinde göstermeyi sürdürdü. Arazi hakkıyla ilgili bir eylemde bile karar genellikle para cinsinden veriliyordu.[19] Bu, her şeyi para cinsinden değerleyecek oldukça gelişmiş bir pazar ekonomisinin varlığından kaynaklanmıyordu. Bu daha çok, yanlış mülkiyet de dahil olmak üzere her yanlışın bir şekilde tazmin edilmesi gerektiği ilkel prensibinden kaynaklanıyordu ve bu sorumluluk da suçlunun kendi şahsına düşüyordu. Aynen îfa uygulaması Ana Kara'da erken Orta Çağlar'da görece erken ortaya çıktı; bunun nedeni prenslerin gittikçe artan *imperium*'u (buyurma yetkisi) idi.[20] Öte yandan İngiliz prosedürü, yakın zamanlara kadar bile, gayrı menkulle ilgili davalarda aynen îfa uygulamasını hayata geçirmek için alışılmamış hukuksal varsayımlara başvurmak zorunda kaldı.[21] Roma' da aynen îfa uygulaması yerine parasal tazminatlara çarptırmanın devamı resmî işlemleri en aza indirme genel eğiliminin bir sonucuydu. Bu da hukuk ricali *(honoratiores)* ile yönetim sisteminden kaynaklanıyordu.

5. Haksız Fiil ve Suç

Maddi hukuk da, davaların sadece nesnel olarak yasaya aykırı bir durumun varlığını değil zanlı tarafından yanlış bir işin yapıldığını ima ettiği anlayışından çok derin şekilde etkilenmiştir. Aslında, bütün "sorumluluklar" istisnasız *ex delicto* (kusurlu) sorumluluklardı ; dolayısıyla sözleşmeli sorumluluklar daha sonra göreceğimiz gibi [22] başlangıçta haksız bir fiilden kaynaklanmış görünüyordu. İngiltere"de, geç Orta Çağlarda, bir akit davası resmi olarak farazi bir haksız fiille bağlantılıydı.[23] Borçlunun ölmesi ile borçların indirilmesi bu kavramla birlikte herhangi bir "miras kanunu" kavramı olmaması nedeniyleydi.[24] Mirasçıların akit borçlarından sorumlulukları, daha sonra göreceğimiz gibi , çeşitli sonuçlar doğurarak , önce akrabaların sonra hane üyelerinin ya da ast ya da üst olarak olsun bir güç ilişkisindeki katılımcıların yanlış eylemlerinden ortak sorumluluk aracılığıyla gelişti. Modern ticaret için açıkça vazgeçilmez bir prensip olan iyi niyetli alıcıların korunması ilkesinin[26] kökeni hiçbir davanın bir hırsız ya da suç ortağına karşı *ex delicto* (kusurlu) olmayacağı eski fikrindedir. Ancak daha sonra, *ex contractu* (akit) davalarının ve "gerçek" "kişisel" davaların gelişmesi neticesinde, eski kurallar farklı hukuk sistemlerinde farklı gelişimler gösterdi. Böylece eski Roma [28] ve İngiliz hukukunda[29] ve ayrıca Çin hukukunun aksine görece daha çok rasyonelleşmiş Hindu hukukunda bunun yeri sahibin her mal sahibine karşı açtığı dava (*rei vindicatio*) tarafından işgal edildi. Daha da sonra iyi niyetli alıcının himayesi, pazar yerindeki alıcılarla ilgili olarak, İngiliz[31] ve Hindu [32] hukukunda ticarî işlemlerin güvenliğini sağlamak şeklindeki rasyonel temellere dayanılarak yeniden canlandırıldı. Alman hukukunun aksine İngiliz ve Roma hukukunda iyi niyetli alıcıların korunmaması ticarî çıkarların en farklı maddî hukuk sistemlerine uydurulabileceğinin bir diğer örneğidir. Bu, ayrıca, hukukun gelişmesini karakterize eden yüksek dereceli özerkliği de gösterir. Yasal sorumluluğun ihlali kavramının belki de bir diğer örneği *malo ordine tenes*[33] ifadesinde bulunabilir. Bu sözcüklerin doğru çevirisi tartışılabilir bir konu olmakla birlikte bu yer iadesi için açılan bir Frenk davasında vuku bulur.

İki taraflı Roma *vindicatiosu*, Hallen *diadikasi*ası [34] gibi hukuksal kurumlarla Alman arazi davalarında tamamıyla farklı fikirler etkin olmuş olabilir.[35] Bütün bu durumlarda ; bunların *actiones de recursu*, yani bir kişinin belirli bir arazi parçası üzerindeki hakkına dayalı olarak onun belirli bir topluluğa tam

üyeliğini belirleme eğitimindeki davalar olarak görüldüğü sonucu çıkarılabilir.[36] Zaten, *fundus* "üyeliği" ve κλήρος ise "üyenin payını" içerir. Yine, aslında, bir suç için yapılan düzenli *ex officio* (re'sen) yargılama bir yargı kararının resmi olarak dayatılması anlamında mevcut değildi. Hane içerisindeki ceza babanın hanesi üzerindeki otoritesinden kaynaklanıyordu. Bir akraba grubunun üyeleri arasındaki anlaşmazlıklar yaşlılar tarafından çözülüyordu. Ancak , bütün bu durumlarda , ceza verilip verilmeyeceği, verilecekse hangi şekilde ve derecede verileceği tamamıyla takdire dayalı bir meseleydi, zira "ceza hukuku" yoktu. Ceza hukukunun ilkel bir formu hanenin sınırları dışında , özellikle davranışın bir üyelerini tehlikeye attığı durumlarda gelişti. Bu gibi durumlar iki tür kötü davranış tarafından ortaya çıkarılıyordu: Dinî ve askerî itaatsizlik. Büyüsel bir norm, örneğin bir tabu çiğnendiği zaman bütün grup tehlikeye atılıyordu ve sonuçta büyüsel güçlerin , ruhların ve tanrıların öfkesi kötü sonuçlarıyla birlikte sadece günahkar (ya da suçlu) üzerine değil , aynı zamanda aralarında yaşamasına izin veren tüm topluluk üzerine inme tehdidinde bulunuyordu. Bilgeler ya da rahipler tarafından teşvik edilen cemaat üyeleri suçluyu sürgün eder ya da Yahudiler arasındaki taşlama örneğinde olduğu gibi onu linç ederlerdi. Yahut onu kefaret türü dinî bir çileye de tâbi tutabilirlerdi. Dine saygısızlık eylemleri bu nedenle "grup arası intikamdan" ayrı olarak "grup arası ceza" olarak isimlendirilebilecek şeyin ana kaynağıydı. Bu tür cezanın ikinci kaynağı siyasî ya da aslen askerîydi. Kolektif savaş güçlerinin güvenliğini bir savaş başladıktan sonra itaatsizle tehlikeye sokan herkes savaş lordunun ya da ordunun cezaî tepkilerini göz önüne almak zorundaydı.[37] Tabii ki kişinin askerî olarak yanlış davranışının önce bir gerçek olarak tespit edilmesi gerekmekle birlikte bu gerçeğin tespiti prosedürü gerçekten çok kısaydı.

6. Buyurma Yetkisi

İntikamın yaygın olmasından kesin biçimde sabitlenmiş ve resmileştirilmiş bir ceza prosedürünün oluşumuna kadar dolaysız bir gelişme çizgisi tespit edilebilir ; bunun nedenleri aşağıda netleşecektir. Bir hane grubunun efendisinin ya da dinî veya askerî otoritelerin cezayla ilgili tepkileri başta prosedürle ilgili formaliteden ya da egemenlikten bağımsızdı. Bir hanenin reisinin ceza yetkilerinin bir ölçüde kendi akraba grubunun yaşlılarının ya da grup arası belli ilişkilerden sorumlu dinî ya da askerî otoritelerin müdahalesiyle kısıtlandığı doğrudur ; an-

cak genelde hane reisi kendi alanı içerisinde kendi başına bir yasa olarak kalıyordu ve hukuk kurallarıyla ancak çok özel durumlarda kısıtlanıyordu.

Bununla birlikte, hane dışı ilkel yetkilerle ilgili olarak kurallara yavaş ve sonuç olarak değişen bir tâbilik ortaya çıktı. Bu yetkiler *patrimonyal* monarşi tarafından bir haneninkiden oldukça farklı , veya başka bir deyişle *imperium* (buyurma yetkisi) kavramının kapsamındaki yetkiler hakkındaki ilişkilerde uygulanan hane benzeri şeylerdi. Kesin kuralların yerleşme sürecinden burada söz etmeyeceğiz. İmperium sahibinin bunları kendi çıkarı için kendine de dayatıp dayatmadığından ya da içerisinde itaat göreceği gerçek sınırlar nedeniyle bunu yapmak zorunda olup olmadığından ya da bunların başka güçler tarafından ona uygulanıp uygulanmadığından bahsetmeyeceğiz. Bütün bu sorular egemenlikle ilgili analizimizde ele alınacaktır. Bununla birlikte, *imperium* her zaman – geçmişte bugünkünden de büyük ölçüde–sadece doğrudan kuvvet tatbikiyle değil aynı zamanda zarar verme tehdidiyle de cezalandırma ve özellikle de itaatsizliği bastırma yetkisini içermiştir. Cezalandırma yetkisi *imperium* uygulayan belirli alt dereceli memurlara veya onun otoritesine tâbi olanlara karşı da yöneltilebilir. Önceki durumda disiplin edici yetkiden, sonrakinde ise *cezaya çarptırma* yetkisinden söz ediyoruz. Bu bağlamda, "kamu hukuku" doğrudan ceza hukukuyla bağlantılıdır; her hâlükarda, kamu hukuku, ceza hukuku, ceza prosedürü ve dinî hukuk gerçeklere dayalı olarak bağlayıcı olarak kabul edilen en azından bazı kurallar olmadıkça sistematik olarak ele alınmaya başlanmaz.

7. Gücün Sınırlanması ve Güçler Ayrımı

Henüz sözü edilenlere benzer normlar her zaman var oldukları alan içerisindeki *imperium* üzerinde kısıtlamalar olarak hareket eder. Öte yandan, her kısıtlama "normatif" bir karaktere sahip değildir. İki türlü kısıtlama vardır: (1) Gücün sınırlandırılması (2) güçler ayrımı. Gücün sınırlanması, dinsel bir geleneğe ya da yasaya bağlı olarak, belirli bir *imperium*'un tâbilerin haklarıyla sınırlandığı yerde var olur. Güç sahibi sadece belli türden emirler yayımlar ya da belirli durumlar dışında ya da belirli koşullara tâbi olarak her türden emir yayımlar. Bu sınırlandırmaların "hukuksal" "teamül niteliğinde" ya da salt "adetsel" statüsü olup olmadığı her seferinde bu sınırlamaların (zorlama araçları az ya da çok etkili olan) zorlayıcı bir kurum tarafından garanti edilip edilmediği, sadece geleneksel red yoluyla sürdürülüp sürdürülmediği ya da son tahlilde

üzerinde hiç anlaşılmayan bir sınırlamanın olup olmadığı değerlendirilerek cevaplanmalıdır. Diğer kısıtlama türü olan "güçler ayrımı" bir *imperium*, ister eşit olsun isterse ondan üstün olsun, meşru geçerliliği bütünüyle otoritesinin kapsamını sınırlandırıcı olarak kabul edilen bir başka *imperium* ile çatıştığı yerde var olur. Hem gücün sınırlandırılması hem de güçler ayrımı birlikte var olabilir ve çeşitli organları arasında görev dağılımıyla modern devleti ayırt edici şekilde karakterize edilir: Devlet kesin belirlenmiş *imperia* sahiplerinden oluşan birliktir (*anstaltsmässige Vergeselleschaftung*); bu sahipler yerleşik kurallara göre seçilir; *imperia*ları güçler ayrımının genel kurallarıyla sınırlandırılır; içsel olarak her biri buyruk verme yetkisinin meşruluğunu gücün sınırlandırılması ile ilgili kurallar dizisiyle belirlenmiş bulur.

Hem güçler ayrımı hem gücün sınırlanması modern devlette görünenlerden oldukça farklı yapısal formlar alabilir. Bu, özellikle güçler ayrımı için geçerlidir. Yapısı patrimonyal, malikane türü, feodal ve siyasî kuruluşta olduğu kadar, *par majorve potestas*'ın aracılığı şeklindeki eski Roma yasasında farklıydı.[38] Bununla birlikte, Montesquieu'nun kamu hukuku kavramının ancak güçler ayrımı yoluyla mümkün olduğu ifadesinde doğruluk vardır.[39] Fakat bu önerme, güçler ayrımının mutlaka İngiltere'de var olduğunu düşündüğü türden olmak zorunda olmadığı şeklinde doğru biçimde anlaşılmalıdır. Öte yandan, güçler ayrımının her türü değil, sadece rasyonel olarak örgütlenmiş bir kurum olarak devlet fikrine özgü tür bir kamu hukuku fikrine yol açar. Sistematik bir kamu hukuku teorisinin sadece Batı'da gelişmesinin nedeni siyasî örgütlenmenin yalnızca bu ülkelerde rasyonel olarak birbirine geçmiş yetki alanlarına ve bir güçler ayrımına sahip bir kurum formu almış olmasıdır. Eski Çağ ise, özellikle rasyonel bir güçler ayrımının var olduğu derecede sistematik bir devlet teorisine sahipti: Birçok Roma mahkemesinin *imperia* doktrini sistematik bir şekilde geliştirildi.[40] Başka her şey temelde anayasa hukukundan ziyade siyasal felsefeydi. Orta Çağlarda, güçler ayrımı sadece imtiyazlar, feodal hak talepleri ve diğer haklar arasındaki rekabetle görünüyordu; sonuç olarak anayasa hukuku ayrı şekilde ele alınmıyordu. Onunla ilgili ne varsa, feodal hukuk ve malikane hukuku içerisindeydi. Modern kamu hukukuyla ilgili belirleyici hukuksal kavramlar kökenlerini birçok faktörün özgün bir kombinasyonuna borçludur. Tarihsel bir gerçek olarak, onu *Ständestaat*'ın kamu kurumlarındaki imtiyazlı kişilerin, güçlerin hem ayrımını hem de sınırlanmasını gittikçe artarak kurumsal yapıyla birleştiren ittifakına borçludurlar. Hukuk teorisi açısından, onu Roma kurum kavramına, doğal

hukuk görüşlerine ve son olarak Fransız hukuk teorisine borçludurlar. Modern kamu hukukunun bu gelişmesini egemenlik analizimizde ele alacağız. Sonraki bölümlerde yasa yapma ve yasa bulma ile ilgileneceğiz, ama bunu bugün özel hukuka ve medeni usul hukukuna bırakılmış ekonomik olarak geçerli alanlarla bağlantılı olarak yapacağız.

8. Maddî Hukuk ve Usul Hukuku

Çağdaş hukuk düşüncesi biçimlerimize göre siyasî kuruluşların "hukukla" ilgili etkinlikleri iki kategoriye ayrılır: Yasa yapma ve teknik bir konu olarak "uygulamayı" içeren yasa bulma . Bugün yasa yapımı ile hukukçuların düşüncesinde rasyonel hukuk kuralları karakteri alan genel normların tesisini anlîyoruz. Yasa bulma ise bu tür yerleşik normların ve oradan hukuksal düşünmeyle çıkarılan yasa önermelerinin bu normlar altında toplanan "somut gerçeklere uygulanmasıdır". Bununla birlikte, bu düşünce biçimi tarihin tüm dönemlerinde yaygın olmamıştır. Genel normların oluşturulması olarak yasa yapımı ve bu normların belli olaylara uygulanması olarak yasa bulma, yargılamanın olaydan olaya değişen serbest karar verme anlamında " yönetim" olduğu yerde var olmaz. Böyle bir durumda eksik olan sadece yasal norm değil, aynı zamanda bir tarafın onu kendi davasına uygulatma hakkı fikriydi. Aynı şey hukukun bir imtiyaz olarak göründüğü ve buna göre yasal bir talebin temeli olarak yasal normların "uygulanması" fikrinin ortaya çıkmadığı yerde de geçerlidir. Yine, yasa bulmanın genel normların somut olaylara uygulanması olarak algılanmadığı yerde yasa yapma ve yasa bulma arasında ayrım yoktur. Başka deyişle, bütün irrasyonel yargılama örneklerinde ayrım yoktur; bu sadece ilkel bir yargılama biçimi değil aynı zamanda, daha sonra göreceğimiz gibi [aşağıda III. Kısımda] saf ya da değiştirilmiş biçimiyle tarih boyunca Roma hukukunun geliştiği yerler dışında dünyanın bütün bölgelerinde egemen olmuş bir yargılama biçimidir. Benzer şekilde, yasa bulma sürecinde uygulanacak hukuk kuralları ile sürecin kendisini göz önüne alan kurallar arasındaki ayrım bugün maddî hukuk ile usul hukuku arasındaki kadar net şekilde çizilmemiştir. Yasal prosedürün, erken Roma hukukunda ya da teknik olarak oldukça farklı biçimde İngiliz hukukunda olduğu gibi *imperium*'un davalar üzerindeki etkisine dayandığı yerde, maddî hukuk davalarının Roma *actio*'su [41] ya da İngiliz *writ*'i [42] gibi dava usulü biçimlerini kullanma hakkıyla özdeş olduğu kavramını savunmak kolaydır. Eski

Roma hukuk doktrininde usul hukuku ile özel hukuk arasındaki ayrım çizgisi bu nedenle bizim çizdiğimiz gibi çizilmiyordu. Oldukça farklı nedenlerle, bizim sırasıyla usul ile ilgili ve maddî olarak isimlendireceğimiz benzer problemler karışımının, yargılamanın özgün büyüsel önemleri içerisinde yemin, şahitlerin yeminli tanıklığı, ya da işkence ile sorgulama gibi rasyonel olmayan kanıt biçimlerine dayalı olduğu yerde ortaya çıkması eğilimi vardı. Bu tür büyü eylemlerine başvurma hakkı ya da bunlara boyun eğme görevi, o zaman, maddî bir hukuksal talebin bir parçasıydı ya da onunla özdeşti. Bununla birlikte , usul hukuku ve maddî hukuk kuralları arasındaki ayrım Orta Çağlarda bir yanda *Richtsteige* ve öte yanda "hukukun yansımaları"[43] arasında yapılan ayrımda doğal olarak vardı. Bu ayrım oldukça farklı biçimde yapılmakla beraber Romalıların erken sistematikleştirme[44] çabalarında yapılan ayrımdan farklı değildi.

9. Hukuk Düşüncesinin Kategorileri

Biraz önce belirttiğimiz gibi çeşitli hukuk alanlarıyla ilgili mevcut temel kavramların birbirinden ayrılma biçimi büyük oranda hukuk tekniği ve siyasî örgütlenme ile ilgili faktörlere dayanmıştır. Bu nedenle ekonomik faktörlerin burada sadece dolaylı bir etkisi olduğu söylenebilir. Ekonomik etkilerin kendi rollerini oynadığına şüphe yok, ancak sadece bir dereceye kadar: Ekonomik davranışlarla ilgili, pazar ekonomisi ya da akit özgürlüğü gibi olgulara dayalı belirli rasyonelleştirmeler ve sonuç olarak ortaya çıkan, hukuk mekanizması tarafından çözülecek temel ve gittikçe daha karmaşık çıkar çatışmalarıyla ilgili bilinç, hukukun sistemleşmesini etkilemiş ya da devletin kurumsallaşmasını yoğunlaştırmıştır. Bunu zaman zaman gözlemleme fırsatına sahip olacağız. Diğer bütün salt ekonomik etkiler sadece somut örnekler olarak vuku bulur ve genel kurallar olarak formüle edilemez. Öte yandan, siyasî koşullar ve hukuk düşüncesinin iç yapısı tarafından belirlenen hukuksal yönlerin ekonomik örgütlenme üzerinde güçlü bir etki icra ettiğini sık sık göreceğiz. Sonraki paragraflarda, hukukun, yani yasa yapımı ve yasa bulmanın biçimsel özelliklerinin etkilendiği en önemli koşulları kısaca ele alacağız. Hukukun rasyonelliğinin ve özellikle de ekonomik hayatla ilgili olan dalının, yani özel hukukun doğası ve kapsamıyla özel olarak ilgileneceğiz.

Bir kanun bütünü, hukuksal düşünüşün rasyonelleşmesine doğru birkaç mümkün seyirden hangisini alabileceğine bağlı olarak, birkaç farklı açıdan rasyonel olabilir. Görünüşte en temel düşünce süreci olan genelleştirmeyle, yani

örneğimizde, somut bireysel olaylara karar vermede geçerli nedenlerin bir ya da daha fazla ilkeye, yani hukuksal önermeye indirgenme süreciyle başlayalım. Bu indirgeme süreci normalde, hukuksal değerlemede geçerli sayılan nihaî parçalarla ilgili olayın gerçeklerinin ön ya da eş zamanlı analizine bağlıdır. Öte yandan daha "hukuksal önermelerin" detaylandırılması gerçeklerin potansiyel olarak geçerli karakteristiklerinin belirlenmesine ve sınırlanmasına tepki verir. Süreç vaka çözümlemesi yöntemine hem dayanır hem de onu destekler. Ancak, iyi gelişmiş her vaka çözümlemesi metodu yüksek mantıksal arılıkta hukuksal önermelerle sonuçlanmamış ya da bunlara paralel gitmemiştir. Oldukça kapsamlı hukuksal vaka çözümlemesi yöntemi taslakları salt bağımsız parçalardan oluşmuş bir birliğe, yani dış unsurların kıyası temeline dayalı olarak gelişmiştir. Hukuk sistemimizde, özel vakalardan "hukuksal önermelerin" analitik olarak çıkarılması hukuksal ilişkiler ve hukuksal kurumların oluşturulması sentetik işiyle, yani tipik bir sosyal ya da rızaya bağlı eylemin hangi yönlerinin hukuken geçerli sayılacağının ve bu geçerli parçaların mantıksal olarak tutarlı hangi şekilde hukuken eşgüdümlü, yani hukuksal ilişki içerisinde sayılacağının belirlenmesiyle birliktedir. Bu sonraki süreç daha önce tanımlananla yakından ilişkili olmakla birlikte, analizde çok yüksek dereceli bir yüceltmenin hukuken geçerli sosyal ilişkilerle ilgili çok düşük dereceli bir yapısal kavramsallaştırmayla ilişkili olması mümkündür. Öte yandan, "hukuksal bir ilişki" sentezi, düşük dereceli bir analize rağmen ya da ara sıra sadece sınırlı işlenmesi nedeniyle görece tatmin edici şekilde elde edilebilir. Bu çelişki analizin, sentetik yapıyla uyumluyken gerçekte onunla uyumsuz hale gelen daha ileri bir mantıksal göreve neden olmasının sonucudur. Burada ancak hukuksal düşünce biçimlerinin geç evrelerinde görünen " sistematikleşmeye" gönderme yapıyoruz. Genç bir hukuk için bu bilinmezdir. Günümüz düşünce biçimlerine göre bu analitik olarak çıkarılmış bütün hukuksal önermelerin, algılanabilir bütün gerçek durumların düzenleri etkin bir güvenceden yoksun olmasın diye mantıksal olarak kendi içinde tutarlı ve en azından teoride aralıksız bir kurallar sistemi oluşturacak şekilde bütünleşmesini temsil eder. Bugün bile her kanun bütünü (örneğin İngiliz hukuku) yukarıda tanımlanan bir sistemin özelliklerine sahip olduğunu öne sürmez. Bu iddia tabii ki geçmişin hukuk sistemleri tarafından çok daha az sıklıkla dile getiriliyordu; bu öne sürüldüğü zaman bile mantıksal çıkarımın derecesi çoğu zaman aşırı derecede düşüktü. Genel olarak, "sistem" hukuksal verilerin emredilmesi için baskın şekilde dışsal bir taslak olmuştur ve hukuksal önermelerin oluşturulma-

sında sadece küçük bir öneme sahiptir. Roma hukukundan gelişmiş özellikle modern bir sistemleştirme biçiminin varış noktası toplumsal eylemlerin olduğu kadar hukuksal önermelerin anlamının da mantıksal analizinde olmuştur.[45] Öte yandan " hukuksal ilişkiler" ve vaka çözümleme yöntemi gerçeklere dayalı somut karakteristiklerden geliştiği için bu tür bir işleme çoğu zaman direnir.

Şimdiye kadar tartışılan farklılıklara ek olarak, hukuksal uygulamanın teknik aygıtıyla ilgili olarak var olan farklılıkları da değerlendirmeliyiz; bu farklılıklar şimdiye kadar tartışılanlarla bir ölçüde bağlantılıdır ve bir ölçüde de bunlarla çakışır. Aşağıda mümkün olan en basit tip durumları göreceğiz.

Hem yasa yapımı hem de yasa bulma ya rasyonel ya da irrasyonel olabilir. Yasa yapımı ya da yasa bulmaya akılla kontrol edilemeyen araçlar uygulandığında, örneğin kehanetlere ya da bunun yerine geçen şeylere başvurulduğunda *biçimsel* olarak irrasyoneldirler. Öte yandan yasa yapımı ve yasa bulma, kararın genel normlardan çok ahlaki, duygusal ya da siyasal temele dayalı olarak değerlendirildiği şekliyle belirli bir olayın somut faktörleri tarafından etkilenme derecesinde özsel olarak irrasyoneldir. Rasyonel yasa yapımı ve yasa bulma biçimsel ya da özsel şekilde rasyonel olabilir. Bununla birlikte hukuk, hem içeriksel hem de usulle ilgili konularda, ancak olayla ilgili gerçeklerin açık genel karakteristikleri dikkate alındığı ölçüde rasyoneldir. Bu şekilcilik yine iki farklı türden olabilir. Hukuksal olarak geçerli karakteristiklerin somut özellikte, yani duyu verileri gibi algılanabilir olması mümkündür. Gerçeklerin dışsal karakteristiklerine, örneğin belli sözcüklerin söylenmesine, bir imzanın atılmasına ve anlamlı belli bir sembolik eylemin yapılmasına bu bağlılık hukuki şekilciliğin en katı biçimini temsil eder. Formel hukukun diğer türü gerçeklerin hukuksal olarak geçerli karakteristiklerinin ve buna göre, oldukça soyut kurallar biçimindeki kesinlikle sabit hukuksal kavramların formüle edildiği ve uygulandığı yerde bulunur. Bu "mantıksal rasyonellik" süreci dışsal öğelerin önemini azaltır ve böylece somut şekilciliğin katılığını yumuşatır. Fakat özsel rasyonellikle zıtlık keskinleşir; çünkü sonraki, hukuksal problemlerle ilgili kararın soyut anlama yorumlarını mantıksal genellemesiyle elde edilenlerden farklı normlar tarafından etkilendiği anlamına gelir. Özsel rasyonelliğin üstünlük tanıdığı normlar ahlakî, faydacı ve amaç odaklı kuralları ve siyasal kuralları içerir; bunların hepsi mantıksal çıkarımı kullananla birlikte "oluşsal karakteristikler" çeşidinin şekilciliğinden ayrılır. Bununla beraber, özgün şekilde profesyonel, kanuncu ve soyut hukuk yaklaşımı modern anlamda sadece hukukun karakter olarak formel

olması ölçüsünde mümkündür. "Duyu-veri karakteristiklerine göre sınıflandırmanın mutlak şekilciliği egemen olduğu ölçüde kendini vaka çözümlemesi yöntemi içerisinde tüketir. Sadece mantıksal anlam yorumunu kullanan metot özel biçimde sistematik görevi, yani hukuksal olarak geçerli kabul edilen birçok kuralın tamamının mantıksal yollarla, içsel olarak tutarlı bir soyut hukuksal önermeler kompleksi içerisinde toplanması ve rasyonelleştirilmesinin uygulanmasına izin verir.

Şimdi görevimiz hukukun oluşturulmasına dahil olan çeşitli etkilerin onun biçimsel niteliklerinin gelişmesini nasıl etkilediğini tespit etmektir. Günümüz hukuk bilimi, en azından en yüksek derecede metodolojik ve mantıksal rasyonelliğe ulaşan formlar, yani Pandectist'leri Medeni Hukuku'nun hukuk bilimi yoluyla üretilmiş olanlar içerisindeki bilim aşağıdaki beş önermeden gelişir: Birincisi, her somut yasal karar soyut bir hukuksal önermenin somut bir "gerçek durumuna" uygulanması olmalıdır; ikincisi her somut durumda soyut hukuksal önermelerden hukuksal mantık yoluyla karar çıkarmak mümkün olmalıdır; üçüncüsü hukuk gerçekte ya da fiilen hukuksal önermelerden oluşan "aralıksız" bir sistem oluşturmalı veya en azından böyle bir aralıksız sistemmiş gibi ele alınmalıdır. Dördüncüsü, hukuksal açıdan rasyonel olarak açıklanmayacak ne varsa o hukuksal olarak da geçersizdir; beşincisi, insanlara ait her sosyal eylem her zaman hukuksal önermelerin ya " uygulaması" ya da "icrası" veya onun bir ihlali olarak görülmelidir; zira hukuk sisteminin "aralıksızlığı" bütün sosyal davranışların aralıksız bir "hukuksal düzenlemesiyle" sonuçlanmalıdır. (Bu sonuç açıkça olmasa da özellikle Stammler tarafından çıkarılmıştır.)[46]

Bununla birlikte şu anda bu teorik önermelerle ilgilenmeyecek, daha çok hukukun, işleyişi için önemli olan belirli genel biçimsel niteliklerini araştıracağız.

NOTLAR

1. *Max Rheinstein tarafından* düzenlenen hukuk sosyolojisi el yazmasının en ayrıntılı biçimde açıklanmış parçasıdır. *Weber tarafından diğer bölümlerde kullanılan literatürün çoğu da burada anılmaktadır. Hukuk sosyolojisinin İngilizce basımı bir grup çalışmasıydı. Shils ve Rheinstein'a ek olarak Bayan Elizabeth Mann Borgese ve Bay Samuel Stoljar da tercümeye katıldılar; Bay Stoljar Dr. Alise Vagelis ve Dr. Stoyan Bayitchle birlikte açıklamalar üzerinde de çalıştı. Aksi belirtilmedikçe bu bölümdeki tüm açıklamalar bu grup tarafından yapılmıştır.*

   Sonraki sayfalarda Rheinstein'in açıklamada kısaltılmış biçimde zikredilen kitap listesini yeniden yazacağız. Yıldızla işaretli kitaplar Weber tarafından sık kullanılmış görünmektedir. Weber tarafından kullanılan ya da bu bölümde geliştirilen düşüncelerle yakından ilişkili çağdaş literatürle ilgili daha

fazla bilgi için Johannes Winckelmann'ın tarafından en son Almanca basımı RECHTSSOZIOLOGIE için derlenen bibliyografyanın ikinci bölümüne bakınız. (gözden geçirilmiş ikinci basım; Neuwied: Luchterhand, 1957), 404-423

ALABASTER ALABASTER, E., NOTES AND COMMENTARIES ON CHINESE CRIMINAL LAW. 1899.

ALLEN ALLEN, C. K., LAW IN THE MAKING, 3 bölüm 1939

**AMIRA GRUNDRISS DES GERMANISCHEN RECHTS, 3.basım 1913*

**BLACKSTONE BLACKSTONE, W., COMMENTARIES ON THE LAWS OF ENGLAND 1765-69*

BONNER AND SMITH BONNER, R. AND SMITH, G., THE ADMINISTRATION OF JUSTICE FROM HOMER TO ARİSTOTLE, 2 cilt 1930-38

**BRUNNER, ABH. BRUNNER H., ABHANDLUNGEN ZUR RECHTSGESCHICHTE 2 cilt, 1931. Daha önce başka yerlerde basılan makalelerin yeniden basımını kapsar.*

**BRUNNER, BRUNNER, H., DEUTSCHE RECHTSGESCHICHTE Cilt 1-1.basım RECHTSGESCHICHTE 1892, 2.basım. 1906. 2 cilt ilk basım 1892. 2.basım 1928. C. Freiherr von Schwerin*

**BRYCE BRYCE, J., STUDIES IN HISTORY AND JURISPRUDENCE. 1901*

BUCKLAND BUCKLAND, W. W., TECTBOOK OF ROMAN LAW. 2cilt 1932.

DIAMOND DIAMOND, A. S., PRIMITIVE LAW. 1935

**EHRLİCH EHRLICH, E., FUNDAMENTAL PRINCIPLES OF THE SOCIOLOGY OF LAW. Moll Tarafından tercüme edildi. Weber Almanca aslını kullandı. St. GRUNDLEGUNG DER SOZIOLOGIE DES RECHTS. 1913*

ENCYC. SOC. SCI. ENCYCLOPEDIA OF THE SOCIAL SCIENCES, by Selingman, E.R.A., and Johnson A., tarafından düzenlenmiştir 13 cilt 1933

ENGELMAN ENGELMANN, W., DIE WIEDERGEBURT DER RECHTSKULTUR IN ITALIEN .1938

ENGELMAN AND ENGELMANN, A. AND MILLAR, R. W., HISTORY OF CONTINENTAL MILLAR CIVIL PROCEDURE.1927

**ENNECCERUS ENNECCERUS, L., LEHRBUCH DES BÜRGERLİCHEN RECHTS, 1928 basımı*

**GİERKE GIERKE, O., DEVELOPMENT OF POLITICAL THEORY, Freyd tarafından tercüme edilmiş . 1939*

**GIERKE, GENOSSEN VON GIERKE, O., DAS DEUTCHE GENOSSEN SCHAFTSRECHT, 4 cilt SCHAFTSRECHT 1868-1913*

**GİERKE, PRİVATRECHT VON GİERKE, DEUTSCHES PRİVATRECHT, 3 Cilt 1895, 1905, 1917*

**GOLDSCHMIDT GOLDSCHMİDT, L., UNİVERSALGESCHİCHTE DES HANDELSRECHTS. 1891*

**HATSCHEK HATCHEK, O., ENGLISCHES STAATSRECHT, 2 cilt. 1905*

HEDEMANN HEDEMANN, J. W., DIE FORTSCHRITTE DES ZIVILRECHT IM 19. JAGRHUNDERT, 3.cilt 1910, 1920,1930

HOLDSWORTH HOLODSWORTH, SIR W., HISTORY OF ENGLISH LAW, 13 cilt;1-3 . ciltler 3. basım. 1922-23; vols. 4-12,1924-38;Tables and Index by E. Potton , 1932 ; cilt 13, Goodhart tarafından düzenlenmiş.

**HUEBNER HUEBNER, R., HISTORY OF GERMANIC PRIVATE LAW, Philbrick tarafından 1918de tercüme edilmitir. Weber Almanca aslını kullanmış, GRUNDZÜGE DES*

DEUTSCHEN PRIVATRECHTS .1913.

**JELLİNEK JELLINEK , G., ALLGEMEINE STAATSLEHRE, 3.basım 1914*

**JELLİNEK, SYSTEM JELLİNEK SYSTEM JELLINEK G., SYSTEM DER SUBJEKTIVEN ÖFFENTLICHEN RECHTE. 1892*

**JHERING JHERING VON JHERING , R., DER GEIS DER RÖMISCHEN RECHTS AUF DEN VERSCHIEDENEN STUFENSEINER ENTWICKLUNG , 3cilt, 5 ve 6. basımlar 1906-07*

JÖRS AND KUNKEL JÖRS AND KUNKEL JÖRS, P., RÖMISCHES PRIVATRECHT, 2.basım Kunkel W, 3. basım 1949.

JOLOWİCZ JOLOWICZ , H. F, HISTORICAL . INTRODUCTION TO ROMAN LAW . 1932

**KARLOWA KARLOWA O., RÖMISCHE RECHTSGE SCHICHTE.1901*

KASER KASER , M., DAS ALTRÖMISCHE JUS . 1949.

KELSEN KELSEN, H.,GENERAL THEORY OF LAW AND STATE.1945.

**KOHLER AND KOHLER, J., AND WENGER , L., ALLGEMEINE RECHTSGESCHICHTE, WENGER 1884.*

**LEIST LEIST , B. W., GRACO – ITALISCHE RECHTSGESCHICHTE , 1881.*

**MAINE MAINE . SIR H. S., ANCIENT LAW. 1906.*

**MAINE,INSTITUTIONS MAINE SIR H. S., LECTURES ON THE EARLY HISTORY OF INSTITUTIONS , 7.basım,1897.*

**MAINE, EARLY EARLY LAW MAINE,SIR H. S., DISSERTATIONS ON EARLY LAW AND*

LAW CUSTOM .

**MAITLAND, PAPERS MAITLAND , F. W., COLLECTED PAPERS . 3 cilt. 1911*

**MITTEIS MITTEIS , RÖMISCHES PRIVATRECHT.1908*

**MITTEIS,REICHSRECHT MITTEIS, L., REICHSRECHT UND VOLKSRECHT IN DEN* ÖSTLICHEN PROVINZEN DESRÖMISCHEN KAISERREICHS.1891.

**MOMMSEN MOMMSEN , T., ABRISS DES RÖMISCHEN STAATSRECHTS 1893, 2.BASIM 1907*

NOYES NOYES , R., THE INSTITUTION OF PROPERTY .1936.

**PAULY AND WISSOWA PAULY, A. F., AND WISSOWA, G., REALENZYKLOPÄDIE DER KLASSISCHEN ALTERTUMSWISSENSCHAFT. 1894 ve sonrası.*

PLANITZ PLANITZ, H., DEUTSCHE RECHTSGE SCHICHTE . 1950.

PLUCKNETT PLUCKNETT , T. F. T., CONCISE HISTORY OF THE COMMON LAW. 1948.

**POLLOCK AND POLLOCK , SIR F. AND MAITLAND, F. W., THE HISTORY OF ENGLISH MAİTLAND LAW BEFORE THE TIME OF EDWARD I, 2 cilt,1.basım 1899.2.basım 1923.*

RADIN RADIN , M., ANGLO – AMERICAN LEGAL HISTORY 1936.

RHEINSTEIN,DECEDENTS' RHEINSTEIN , M., DIE STRUKTUR DES VERTRAGLICHEN ESTATES SCHULDVERHAL

RHEINSTEIN, STRUKTUR RHEINSTEIN, M., DIE STRUKTUR DES VERTRAGLICHEN SCHULDVERHALTNISSES IM ANGLO-AMERIKANSCHEN RECHT.1932.

ROSTOVTZEN ROSTOVTZEN , M. J., SOCIAL AND ECONOMIC HISTORY OF THE ROMAN EMPIRE . 1926.

SAV. Z. GERM. ZEITSCHRIFT DER SAVIGNY STIFTUNG FÜR RECHTSGESCHICHTE, GERMANISTISCHE ABTEILUNG.

SAV. Z. ROM ZEITSCHRIFT DER SAVIGNY STIFTUNG FÜR RECHTSGESCHICHTE, ROMANISTISCHE ABTEILUNG.

**SCHRÖDER LEHRBUCH DER DEUTSCHEN RECHTSGESCHICHTE, 16. basım 1922.*

SCHULZ, HISTORY SCHULZ, F., HISTORY OF ROMAN LEGAL SCIENCE. 1946.

SCHULZ, PRINCIPLES SCHULZ, F., PRINCIPLES OF ROMAN LAW 1936.

SEAGLE SEAGLE, W., THE QUEST FOR LAW. 1941.

SMITH SMITH, M., DEVELOPMENT OF EUROPEAN LAW. 1922.

**SOHM SOHM, R., INSTITUTES OF ROMAN LAW Ledlie tarafından tercüme edilmiştir, 3. basım 1907. Weber Almanca aslını kullanmış, INSTITUTIONEN DES RÖMISCHEN RECHTS, 15. basım 1917.*

**STOBBE STOBBE, O., GESCHICHTE DER DEUTSCHEN RECHTSQUELLEN. 1864.*

STONE STONE. J., THE PROVINCE AND FUNCTION OF LAW. 1946.

THURNWALD THURNWALD, R., WERDEN, WANDEL UND GESTALTUNG DES RECHTS

VINOGRADOFF VINOGRADOFF, P., OUTLINES OF HISTORICAL JURISPRUDENCE, 2 cilt 1922.

WENGER WENGER, L., INSTITUTES OF THE ROMAN LAW OF CIVIL PROCEDURE, tercümesi O. H. FISK. 1940.

Z.F. HANDELSR. ZEITSCHRIFT FUR DAS GESAMTE HANDELSRECHT.

Z.F. VGL. RW. ZEITSCHRIFT FÜR VERGLEICHENDE RECHTSWISSESCHAFT.

2. Weber burada Kıta ve özellikle de Alman hukuk teorisine gönderme yapmaktadır. Burada kamu hukuku ve özel hukuk arasındaki ayrıma özel bir vurgu yapılmaktadır. Ayrım Roma hukukçuları için tanıdıktı ve özellikle Ulpian'ın kamu hukuku tanımında (DIGEST 1.1.4) iyi bilinir. Buna göre kamu hukuku "Roma devletiyle ilgilidir." (*quod ad statum rei romanae spectat*) ve özel hukuk da "Bireylerin çıkarlarıyla ilgilidir" (*quad ad singulorum utilitatem pertinet*). Ayrım bir hükümetin vatandaşlar arasındaki özel ilişkilerle ilgili sıkı bir hukuk düzenini garanti etmeye hazır olduğu halde onlar arasındaki ilişkileri sıkı ve hızlı kurallar içinde düzenlemeye gönülsüz kaldığı yerde nesnel bir öneme sahiptir. Bu durum modern çağın mutlak monarşilerine olduğu kadar geç Roma İmparatorluğuna da özgüydü. Devlet organları hukuk kurallarına tâbi olduğu ölçüde, kamu hukuku ve özel hukuk arasındaki ayrım önemini kaybetti ve nihayette özellikle hukuk yazını ve eğitimi amaçlarına yönelik olarak belirli hukuk kurallarının uygun bir sınıflandırması haline dönüştü.
3. Bkz. Aşağıda ii:1.kısım
4. Totaliter devletin "ideal tipiyle" ilgili bu tanım modern formu içerisinde ortaya çıkmadan önce yazıldı.– Weber'in "hükümet" terimi burada varlığını sürdürdü, ancak "yönetici" terimi Amerikan deyişine daha iyi uyabilir.
5. Bir Anglo-Amerikan hukukçusu bu hakkı mahkemelere başvurma hakkının sıradan bir örneği olarak görebilir. Fakat bir kıta hukukçusu olarak Weber bu hakkın korunmasını özel olarak kurulmuş Fransız ya da Alman tipi idarî mahkemelere verilmiş olarak görür. Vatandaşın hükümetin yetkilerinin kötüye kullanılmasına karşı korunması Örf ve Adet hukukunun geçerli olduğu ülkelerde bilinenden farklı çizgilerde düzenlenmiştir, ama bu daha az etkili olarak görülmelidir. Bkz. E. Freud, Administrative Law, I, Encyc. SOC. SCI. (1930) 452, ve Garner, *Anglo- American and Continental European Administrative Law* (1929), 7 N.Y.U.L.Q. REV.387
6. M. Kaser, *Zur altrömischen Hausgewalt* (1950), 67 SAV. Z. ROM 474
7. Alman, özellikle de Kıta usul teorisi iki tür yargılama arasında ayrım yapar: (1) *Offizialmaxime*'ye

göre yargılama ve (2) *Verhandlungsmaxime*'ye göre yargılama. Birincisine göre, yargılama süreci, işlevi gerçekten ne olup bittiğini değerlendirmek olan ve dolayısıyla tek başına ya da öncelikle şahitleri çağırma ve onları sorgulama ve gerekli gördüğü kanıtları isteme hakkına sahip bir baş yargıcın yönetimindedir. İkincisine göre, yargıç taraflarca yönetilen bir yargılamada sadece bir hakem rolü üstlenir; her taraf çağırmak istediği şahitlere, sorgulamada ve çapraz sorguda sormak istediği sorulara ve sunmak istediği kanıt türüne karar verir. Gerçekte iki tür yargılama da saf formu içerisinde hiçbir zaman var olmamıştır. Kıta hukuk usulü (hem medeni hukuk hem de ceza hukukunda) bugün büyük oranda *Verhandlungsmaxime*'yi izler. Ancak, özellikle ceza hukuku usulünde *offizialmaxime*'ye verilen belirli tavizlerle değişikliğe uğramıştır. Bkz. ENGELMANN AND MILLAR, II; "Millar, *Formative Principles of Civil Procedure* (1923).18..ILL.L.Rev. I, 94, 150; Usul ile ilgili makalesi, 12 ENCYC. SOC. SCI. 439 (ek literatür listesiyle birlikte) Modern kıta hukuk usulü ile ilgili olarak bkz. Ayrıca SCHLESINGER, COMPARATIVE LAW (1950) 197, 510, 523; Hamson, *Civil Procedure in France and England, (1950)* 10 CAMB. L. J. 411

8. Bkz. JELLINEK, SYSTEM 3; R.GNEIST, HISTORY OF THE ENGLISH CONSTITUTION (Ashworth tercümesi, 1891) 338; HATSCHEK, 503; J.E.A. JOLIFFE, CONSTITUTIONAL HISTORY OF MEDIEVAL ENGLAND (1937) 337, ayrıca ANSON, LAW AND CUSTOM AND THE CONSTITUTION (1892) 262; mevcut uygulama için bkz. WADE AND PHILLIPS, CONSTITUTIONAL LAW (1950) III.

9. Weber'in özel kanun tasarılarını ve bütçeyi "salt idari' meseleler" olarak sınıflandırması yasalar arasında *biçimsel* ve *içeriksel* (maddî) açıdan ayrım yapan Alman hukuk ve anayasa teorisinden kaynaklanır. Maddî açıdan yasa devletin vatandaşların hayatına, özgürlüğüne ve mülküne müdahalesine yetki veren bir kanun anlamına gelir. Biçimsel açıdan yasa ise içeriğine bakılmaksızın yasamadan çıkan bir kanundan ibarettir. Kıta üzerinde anlaşıldığı şekliyle " hukukun egemenliği" ile ilgili esaslardan biri devletin hayata, özgürlüğe ve mülkiyet haklarına insanların ya da onların uygun şekilde seçilmiş temsilcilerinin rızası olmadan müdahale etmesine izin verilmemesidir. Dolayısıyla, maddî anlamda herhangi bir yasa bir yasama eylemi, yani biçimsel anlamda bir yasa olmalıdır; ya da en azından bu temele dayanmalıdır. Kıta ülkelerinde çok katı biçimde savunulan ülkenin temelini oluşturan hukukun üstünlüğü şeklindeki bu siyasal teoridir. Bu hukukun bütününün yazılı kurallar ya da kanunlar şeklinde ifade edilmesini gerektirir ve dolayısıyla yazılı kanuna değil de yargı içtihadlarına dayalı "örf ve adet hukukunun" meşru olarak kabulünü engeller. Yasanın mahkemeler tarafından, yasama organının bir kanunda açık olarak ifade edilen onayı olmadan yapılabileceği veya uygulanabileceği , böylece halkın uygun şekilde seçilmiş temsilcileri yerine yargının yönetiminin ortaya çıktığı fikri geleneksel kıtasal kavramlar olan hukukun üstünlüğü ve demokrasiye aykırı gözükmektedir.

   Öte yandan, hayata, özgürlüğe veya tebaanın mülküne kamu müdahelesi oluşturmayan önlemler genellikle geçerlilikleri için biçimsel anlamda bir yasa gerektirmeyen "idarî eylemler" olarak sınıflandırılır. Fakat modern anayasa hukuku çoğunlukla "idarî bir eylemin" bile biçimsel bir yasa içerisinde maddîleşmesini yani yasama organı tarafından uygun bir şekilde geçirilmesini talep eder. Bütçeyle ilgili olarak bu, teorik analiz açısından sadece kamu gelirleri ve giderleri programıdır ve dolayısıyla idarî bir eylemdir. Bu analiz tabii ki mülkiyete müdahaleyi oluşturan vergi ve gümrük hükümleri için geçerli değildir; fakat böyle bir bütçe için bile, pozitif anayasa hukuku onun bir yasama eyleminde maddîleşmesini gerektirir. Bu nedenle, bütçe idarî bir eylem de olsa biçimsel anlamda bir yasa da oluşturur. Bkz. JELLINEK, SYSTEM 226; ayrıca KELSEN 123 , 131; JELLINEK, VERWALTUNGSRECHT (1949) 8, 385; FLEINER, INSTITUTIONEN DES DEUTSCHEN VERWALTUNGSRESCHT (1922) 17; LABAND, DAUTSCHES REKHSSTAATSRECHT (1912) 130.

10. Bkz. Bu ülkede hükümet sözleşmeleri ve hükümete karşı sözleşme taleplerinin yürürlüğe sokulması için geçerli olan özel kurallar. Hükümet sözleşmelerinin özel statüsü, Fransa'da daha da belirgindir; orada sıradan mahkemeler tarafından değil Devlet Konseyi ve ona bağlı idarî mahkemeler tarafından büyük oranda hukukî olarak oluşturulan özel kurallar bütününe tâbidirler. Bkz. GOODNOW, COMPARATIVE ADMINISTRATIVE LAW(1893) I, 86,107; II ,217;

WALINE, LA NOTION JUDIARE DE L'EXCES DU POUVOIR (1926) 7-10, 76 ve devamı; F, A. OGG, EUROPEAN GOVERNMENTS AND POLITICS (2.basım, 1943) 572, 768. Öte yandan, Almanya'da ve Alman sistemini izleyen diğer ülkelerde hükümet sözleşmeleri ve sıradan mahkemelerin yargısına tâbi olan sözleşmeler gibi ele alınır. Aynı muamele resmi görevleri sıradan olan kamu görevlileri tarafından işlenen haksız fiiller için de geçerlidir. Bkz. E. Borchard, *State Liability*, 14 ENCYC. SOC.SCI.338, bibliyografya ile beraber; ayrıca 2 GOODNOW, adı geçen eser, 240,258-261; İngiltere'deki hükümet sözleşmeleri için bkz. Wade ve Phillips, *yukarıda adı geçen eser*, n.8,s 309.

11. GAIUS IV. 103, 105, takip ederek *iudicium legitimum* ve *inudicia quae imperio continentur* arasında ayrım yapmak adet haline geldi. İlki meselenin pretor önünde tanımlandığı, usulüne uygun şekilde biçimsel olarak ifade edildiği ve sonra laik bir yargıç (*iudex*) tarafından yargılandığı ve karar verildiği normal medeni hukuk usulüdür. Sonraki terim yaygın bir özellik olarak sorunun magistrat tarafından sadece kesin biçimde belirtilmekle kalmayıp, aynı zamanda onun önünde yargılandığı ve onun tarafından ya da onun otoritesi altında bir vekil (*subrogatus, surrogate*) tarafından karara bağlandığı çeşitli özel davaları kapsar. Bu usullerden birisi *ager publicus* olarak devletin sahip olduğu topraklarla ilgili davalara uygulanan sözde bürokratik *cognitio* idi. Bu prosedür normal medeni hukuk usulünden sadece *iudex*'in yokluğuyla değil, fakat aynı zamanda yargılamanın sadece özel iş içinde yapılabileceği gerçeğiyle ayrılıyordu. Weber'in belirttiği gibi bunun önemi Roma hukuku ile ilgili literatürde genel olarak ihmal edilmiştir. Bürokratik *cagnitio*'nun hukuksal yönleriyle ilgili daha fazla bilgi için bkz. WENGER, 28,62 vd. 239,250,255vd. *ager publicus* ile bağlantılı olarak taşıdığı önem hakkında bkz. WEBER, RÖMISCHE AGRARGESCHICHTE (1891), 167 vd; bkz. ayrıca MOMMSEN, 290.

12. Hukuksal gelişmede büyünün rolü ile ilgili olarak bkz. G. Gurvitch, *Magic and Law* (1942), 9 SOCIAL RESEARCH 104, ve ayrıca, ESSAIS DE SOCIOLOGIE (1939) 204. İlkel toplumlarda ceza hukukuyla ve özel ya da medenî hukukun özgün doğasıyla ilgili olarak büyünün rolü hakkındaki genel bir anlatım için bkz. MALINOWSKI, CRIME AND CUSTOM IN SAVAGE SOCIETY (1926) 50-59, 67-68, 98-99, 119-121, Bkz. ayrıca HOGBIN, LAW AND ORDER IN POLYNESIA(1934) ve Malinowski'nin ona yazdığı giriş yazısı, özellikle s. XVII-IXXII; LOWIE, PRIMITIVE RELIGION (1925); TYLOR, PRIMITIVE CULTURE (6. Basım 1920); RADCLIFFE-BROWN, THE ANDAMAN ISLANDERS (1922); WESTERMARCK, RITUAL AND BELIEF IN MOROCCO (1926) Temel çalışma olarak sayılan SIR JAMES FRAZER, THE GOLDEN BOUGH, cilt I ve II; THE MAGIC ART (3.basım 1911, kısaltılmış basım 1925). Problemle ilgili kısa bir giriş için bkz. ROBSON, CIVILISATION AND THE GROWTH OF LAW (1935) 74 vd.

13. Genel anlamda bununla ilgili olarak bkz. ENGELMANN AND MILLAR ,118,129,211,652; R. DE LA GRASSERIE, THE EVOLUTION OF CIVIL LAW (1918) 609; DIAMOND 301, 307; LOWIE, PRIMITIVE SOCIETY (1920) 397, 425. Bu konuyla ilgili olarak ayrıca bkz:

a. Roma hukuku: NOYES 201-207; A. HÄGERSTRÖM, DER RÖMISCHE OBLIGATION BEGRIFF (1927) 600; KASER 308-316, 322-336

b. Yunan Hukuku: P. Vinogradoff, *Greek Law*, COLLECTED PAPERS, cilt 2 (JURISPRUDENCE 1928) 43,44

c. Doğu Hukuku: "Hukuk "konulu makaleler 9 ENCYC. SOC. SCI. (1933) ve orada sözü edilen literatür, özellikle Seidl'ın Mısır Hukuku ile ilgili makaleleri, s.209; Çivi Yazısı Hukuku ile ilgili olarak bkz. Koschaker s.211; Yahudi Hukuku ile ilgili olarak bkz. Gulak, s. 219.

d. Slav Hukuku: L.J. STRACHOVSKY, A HANDBOOK OF SLAVIC STUDIES (1949); R. DARESTE, ÉTUDES D' HISTORIE DU DROIT (1889) 158-22 (L'ANCIEN DROIT SLAVE).

e. Germen Hukuku: AMIRA 280-282; 2 BRUNNER, RECHTSGESCHICHTE 328

İngiliz hukukunda haksız fiil ve sözleşme arasındaki ayrım oldukça geç bir evrede gelişti. Bkz. MAITLAND , FORMS 8,48,53 vd.; HOLDSWORTH; II,43 vd. III, 375, vd.,412 vd; PLUCKNETT

14. Burada gönderme 1912 devrimini izleyen reformlardan önce varolduğu şekliyle Çin hukukunadır; bkz. J.H. WIGMORE, WORLD'S LEGAL SYSTEMS (1928) 141; W.S.H HUNG, OUTLINES OF MODERN CHINESE LAW (1934) 5, 249; ALABASTER

15. *Actio de pauperie* ve *noxae datio* ile ilgili olarak bkz. SOHM 280, 331 (*antio de pauperie*); ve 191, 194, 280,331 (noxae datio); WENGER 153, burada ek literatür belirtilmektedir.

16. Bkz. Aşağıda, III: 6. kısım,(c) maddesinde.

17. Roma ile ilgili olarak bkz. WENGER 8. vd. Germen Hukuku ile ilgili olarak bkz. HUEBNER, 427,477,478. Bkz. ayrıca STONE AND SIMPSON, LAW AND SOCIETY'(1928) vd. 284 vd.'da toplanan kaynak materyaller.

18. *Honoratiores* (Latince "ileri gelenler"). Almanca'da *Honoratioren* sözcüğü kullanılır. Çoğunlukla dostça bir taşlama imasına sahip bu sözcük bir kasabanın daha saygın vatandaşları anlamına gelir. Mevcut bağlamda, Weber " Hukuk *honoratiores'i*" (*Rechshonaratioren*) ile (1) hukuksal problemlerle uğraşı bir şekilde özelleşmiş bir tür uzmanlık bilgisi haline getirmiş , (2) grupları içerisinde ilgili toplumlarının hukuk sistemine bazı özgün karakteristikleri sokabilme prestijine sahip sınıf mensuplarını kastetmektedir. Ancak, içerik bu türden insanların etkinlikleri için nominal ödüllendirmeden fazlasını alsalar da *honoratiores* olabileceklerini açığa çıkarır. Genel olarak hukuk *honoratioresi*'nin rolüyle ilgili olarak bkz. aşağıda IV. kısım.

19. *Omnis comdemnatio est pecuniaria* şeklindeki Roma kuralıyla ilgili olarak bkz. WENGER 143 vd.

20. Bkz.ENGELMANN AND MILLAR 166-168; ayrıca M.Esmain, *L'origine et la logique de la jurisprudence en matière d'astreintes* (1903), 2 REVUE TRIMESTRIELLE DE DROIT CIVIL 5.

21. Weber burada hatalı görünüyor. Kafasındakiler tahliye davasında başvurulan hukukî varsayımlar olabilir. Bkz. MAITLAND, FORMS. İngiliz hukukundaki aynen ifa doktrini için bkz. MAITLAND, EQUITY (1936) 301-317; H. HAZELTINE, Early History of Specific Performance of Contract in English Law (FEST GABE FÜR KOHLER 1913) 68-69.

22. Aşağıda, II: 2. kısım 4.madde.

23. Bu ifade çok geneldir. Sözleme ihlali nedeniyle açılan zarar ziyan davası için geçerli olmakla birlikte , yazılı sözleşmenin bozulmasından doğan davalar, borç davaları ve haksız olarak alınan menkulün iadesi davaları için geçerli değildir.

24. Bkz. Goudy, *Two Ancient Brocards,* P. *VINOGRADOFF*, ESSAYS OF LEGAL HISTORY (1913) 216-227; HOLDSWORTH, III, 576 vd.

25. Bkz. Aşağıda, II:6.kısım.

26. Weber burada *Hand muss Hand wahren* ("el eli desteklemelidir.") şeklindeki eski Alman özdeyişini alıntılar. Bu bir mutemet malı üçüncü bir tarafa transfer ettiği zaman emanet veren kişinin sadece mutemede karşı dava açabileceği anlamına gelir. Bkz. HUEBNER, 407,421,448; 2 BRUNNER, RECHTSÖSCHICHTE 512; (1928) , 668; HOLMES, COMMON LAW (1951), 164; 2 POLLOCK AND MAITLAND (1899) 155. İyi niyetli alıcıların modern ticarî faaliyetler için Amerikan hukukunda var olan mütevazı koruma kapsamının çok ötesinde var olan farazi vazgeçilmezliği ile ilgili olarak bkz. 3. MOTIVE ZU DEM ETVTWURFE EINES BÜRGERLICHEN GESETZBUCHES FÜR DAS DEUTSCHE REICH (1888) 344.

27. Weber'in burada kastettiği dava, *rei vindicatio*'ya yaptığı göndermenin gösterdiği gibi, daha karmaşık bütün sistemlerde gelişmiş ve şu anda Amerikan hukukunda istihkak davasıyla oluşturulan davadır. Bu böyle bir sahibin, sayesinde ve herhangi bir akite veya haksız fiile başvurmadan hak sahibi olduğu bir malı vazmin edebildiği, fakat onu elinde tutma ya da kullanma hakkı ya da özel izni vermediği bir başka kişinin ellerinde bulduğu bir çaredir.

28. Roma *rei vindicatio*'su ile ilgili olarak bkz. WENGER 127; SOHM 189, 248, 269; BUCKLAND, MANUAL 139-142;

29. Bkz. MAITLAND, FORMS, 22 vd; POLLOCK AND MAITLAND, 107,137,146-148,166; HOLDSWORTH, III, 318 vd.

30. Bkz. Jolly; *Rechtund Sitte,* BÜHLERS, GRUNDRISS DERINDO-ARISCHEN PHILOLOGIE (1896)8.

31. İngiliz hukukundaki pazar meydanı tarihi ile ilgili olarak bkz. HOLDSWORTH V, 98, 105,110-111

32. Bkz. I MILLAND WILSON, HISTORY OF BRITISH INDIA (1858) 160.

33. Latince- tam karşılığı: "Kötü düzeni destekliyorsun", yani " hukuka aykırı olarak"

34. *Diadikasia* hak sahibinin "gerçekten" kim olduğu ile ilgili olarak bir mahkeme ilanı isteyen iki müddei arasındaki tartışmadır. Bu nedenle farazi bir hak sahibi tarafından farazî bir suç failine karşı açılan zarar ziyan davası değildir. Bkz. MEIER UND SCHOEMANN, DER ATTISCHE PROCESS (1824) 367; 2 BONNER AND SMITH 79,101

35. Bunlar, Weber'in eklediği gibi tamamıyla farklı yapıdadır. Bu davalarla ilgili olarak bkz. AMIRA 192-199,266; GIERKE, GENOSSENSCHAFTSRECHT II, 268-325; R. Shom, *Frankisches Recht und römisches Recht* (1880), I SAV. Z. GERM. 27

36. Bkz. ayrıca WEBER, GENERAL ECONOMIC HISTORY (1950), I [WIRTSCHAFT-SGESCHICHTE (1923) 17,19] ve orada anılan kaynaklar.

37. Roma *comitia centuriata*'sı tarafından verilen askerî ceza için bkz. MAINE 374-382; LOWIE, ORIGIN OF THE STATE (1927). 102-108; ve aynı yazara ait PRIMITIVE SOCIETY (1920) 385,394-396

38. Eşit yada daha yüksek yetkileri olan bir memur (*par maiorve potestas*) "müdahalesiyle" (*intercessio*) diğer memurların eylemlerini durdurabilir, bkz. MOMMSEN 22; L. HOMO, ROMAN POLITICAL INSTITUTIONS (1929) 29,45,221-223; JOLOWICZ II, 43,45,47,337

39. MONTESQUIEU, SPIRIT OF THE LAWS (Nugent çevirisi, 1949) 151.

40. Bkz. HOMO, adı geçen eser; kısım, "buyurma yetkisi"(indeks), özellikle sayfa 206- 235; I MOMMSEN 76-191; W.HEITLAND, ROMAN REPUBLIC (1909) cilt I, kısım "buyurma yetkisi"

41. KASER 174; NOYES 146

42. Bkz. MAITLAND, FORMS 78

43. RICHTSTEIG -bir davanın nasıl açılacağı ve takip edileceğiyle ilgili tavsiyeler içeren bir kitap. RECHTSBUCH (Spiegel, "Mirror of LAW"- bir hukuk el kitabı, özellikle maddî hukukla ilgili. Her ikisiyle ilgili olarak bkz. STOBBE I, 289 vd., 390 vd., II, 143vd.

44. GAIUS' INSTITUTES (yaklaşık İ.Ö 161) ulaşabildiğimiz en eski eserdir. Burada materyallerin Kişiler, Nesneler ve Eylemler Şeklinde üç kısımda düzenlendiğini görüyoruz. Bu geleneksel olarak 18. Yüzyıla kadar takip edildi.

45. "Sistemleştirmenin" bu modern formunun ifadesi onsekizinci yüzyıl Doğal Hukuk bilginlerinin ve ondokuzuncu yüzyıl Alman Pandectistlerinin eseriydi; çalışmalarıyla ilgili olarak bkz. EHRLICH, 14; V. HIPPEL, GUSTAC HUGOS JURISTISCHER ARBEITSPLAN (1931) ; aynı yazar, ZUR GESETZMÄSSIGKEIT HURISTISCHER SYSTEMBILDUNG (1930); WIEACKER, VOM RÖMISCHEN RECHT (1944) 256; daha fazla bibliyografik referans için bkz. 20.yüzyıl Hukuk Felsefesi Dizileri, THE JURISPRUDENCE OF INTERESTS (1948) 200.

46. Bkz. RUDOLF STAMMLER, WIRTSCHAFT UND RECHT NACH DER MATERIALISTISCHEN GESCHICHTSAUFFASSUNG (5.basım, 1924) 541.

II. Hakların Oluşturulma Biçimleri

1. Hukuksal "Önermelerin" Mantıksal Kategorileri Özgürlükler ve Yetkiler - Akit Özgürlüğü

Sırasıyla kendi kanunlar bütününü oluşturan bütün kurumların, artık " meşru" hukukun tek kaynağı olduğunu iddia eden devletin *bir* zorlayıcı birliği içerisinde birleşmesi, hukukun ilgili tarafların çıkarlarına özellikle de ekonomik çıkarlarına hizmet ettiği resmî biçim içerisinde karakteristik olarak yansıtılır. Daha önce bir hakkın varlığını, hukukun kendisine hakkı verdiği birinin belirli bir beklentisinin hayal kırıklığına uğramayacağı olasılığındaki bir artıştan başka bir şey olmadığı şeklinde tanımlamıştık. Bir hakkın oluşturulmasını böyle bir olasılığı arttırmanın normal metodu olarak görmeyi sürdüreceğiz; fakat sosyolojik bir analizde, bu normal durumdan bir tarafın yasal olarak güvence altına alınan çıkarının bir "yönetmeliğin" yansımasından başka bir şey olmadığı ve tarafın tam anlamıyla bir "hakka" sahip olmadığı yerde tedrici bir geçişin olduğunu kabul etmeliyiz.[1]

Yasal güvence, kendisini gerçekten bir nesneyi ya da bir kişiyi kontrol etme gücüne sahip bulan kişiye bu tür bir gücün sürekliliğiyle ilgili belirli bir kesinlik verir. Kendisine bir şeyin sözü verilen kişi için yasal güvence sözün tutulacağı konusunda daha yüksek dereceli bir kesinlik sağlar. Bunlar gerçekte hukuk ve ekonomik hayat arasındaki en temel ilişkilerdir. Fakat tek mümkün olanlar değildir. Hukuk aynı zamanda, sosyolojik açıdan, zorlayıcı aygıtın işleyişini kontrol eden egemen normların, ya belirli bir ekonomik kontrol düzeni ya da ekonomik beklentiler temelinde belirli bir anlaşma olabilen belirli ekonomik ilişkilerin oluşmasını güdüleyecek bir yapıya sahip olacak şekilde işleyebilir. Bu, hukukun açıkça belirli bir amaç için oluşturulduğu durumda meydana gelir.

Tâbii ki böyle bir durum hukuksal gelişmeyle ilgili belirli bir evreyi öngörür, bununla ilgili bazı gözlemlerde bulunmak uygun olacaktır.

Hukuksal bakış açısından, modern hukuk yasal önermelerden, yani içeriği belli bir gerçek durumun belirli yasal sonuçlar doğuracağını ifade eden soyut normlardan oluşur. Yasal önermelerle ilgili en olağan sınıflandırma, bütün normlar örneğinde olduğu gibi, buyurucu, yasaklayıcı ve izin verici normlar arasında ayrım yapar; sırasıyla, bireylerin diğer bir bireye karşı bir eylemi buyurma ya da yasaklama veya ona izin verme haklarına yol açar.[2] Sosyolojik olarak, başkalarının eylemi üzerinde yasal olarak güvence altına alınmış ve sınırlı bu türden bir yetki diğer insanların belli bir davranışı benimseyecekleri ya da bundan uzak duracakları veya kişinin kendi başına üçüncü bir tarafın müdahalesi olmadan belli bir davranışı benimseyeceği ya da bundan uzak duracağı beklentisine karşılık gelir. İlk iki beklenti talepleri, sonraki ayrıcalığı oluşturur.[3] Bu nedenle her hak bir güç kaynağıdır ve o ana kadar tamamıyla yetkisiz bir kişinin bile sahip olabileceği bir şeydir. Bu şekilde, topluluk içerisinde tamamıyla yeni durumların kaynağı haline gelir. Bununla birlikte şu anda bu olguyla ilgilenmiyoruz, bunun yerine bireysel bir hak sahibinin kontrol gücünü arttırdıkları oranda, belirli türden yasal önermelerin niteliksel etkisini ele alacağız. Ele alacağımız bu tip daha önce sözü edilen yasal olarak güvence altına alınmış üçüncü tür beklentiler, yani ayrıcalıklar tarafından oluşturulur. Bu, mevcut ekonomik düzenin gelişmesinde özellikle büyük önem taşımıştır. Ayrıcalıklar iki türdendir: Birincisi sözde özgürlükler, yani, yasal olarak izin verilmiş davranışlar alanında üçüncü kişilerin, özellikle de devletin görevlilerinin belli türden müdahalelerine karşı koruma durumlarından oluşur; örnek olarak hareket özgürlüğü, vicdan özgürlüğü verilebilir. İkinci tür ayrıcalık bir bireye başkalarıyla olan ilişkilerini kendi iradesiyle düzenleme özgürlüğü veren ayrıcalıktır. Örneğin akit özgürlüğü böyle bir özerkliğin yasal düzen tarafından kabul edildiği derecede mevcuttur. Tabii ki, pazarın genişlemesiyle sözleşme özgürlüğünün genişleyen ölçeği ya da başka deyişle, hukuk düzeni tarafından geçerli olarak güvence altına alınan düzenlemeler ya da yine farklı bir ifadeyle, hukuksal düzenin bütünü içerisinde bu tür işlem eğilimlerini yetkilendiren kuralların görece önemi arasında yakın bir ilişki vardır. Kendine yeterliğin egemen ve mübadelenin eksik olduğu bir ekonomide hukukun işlevi doğal olarak başka türlü olacaktır: Bu, genel olarak kişinin ekonomik olamayan ilişkilerini ve başka kişilerle ilgili ayrıcalıklarını, ekonomik değer-

lendirmelerle değil, kişinin kökeni, eğitimi ve sosyal statüsüyle uygun olarak belirleyecek ve sınırlayacaktır.

2. Akit Özgürlüğünün Gelişmesi—"Statü Akitleri"ve"Amaçlı Akitler"—Amaçlı Akitlerin Tarihsel Kökeni

1.Hukuksal anlamda özgürlük, gerçek ya da potansiyel haklara sahiplik anlamına gelir. Ancak pazarı olmayan bir toplulukta bu haklar doğal olarak yasal muamelelere değil, daha çok doğrudan bizzat hukukun buyurucu ya da yasaklayıcı önermelerine dayanacaktır. Öte yandan mübadele, yasal bir düzenin çerçevesi içinde, "yasal bir işlem" yani hukuksal bir talebin elde edilmesi, transferi, terki ya da icrası anlamına gelir. Pazarın her genişlemesiyle birlikte bu yasal işlemler sayıca çoğalır ve daha karmaşık hale gelir. Ancak akit özgürlüğü hiçbir hukuk düzeninde, yasanın zorlama garantisini, şartlarına bakmaksızın bütün ve her anlaşmanın emrine sunması anlamında sınırsız değildir. Gerçekte yasal bir düzen zorladığı ya da zorlamadığı anlaşmalarla karakterize edilir. Bu açıdan, ekonomik yapıdaki farklılıklara göre farklılaşan belirleyici bir etki farklı çıkar grupları tarafından uygulanır. Gittikçe genişleyen bir pazarda pazar çıkarları olanlar en önemli grubu oluşturur. Bunların etkisi yasanın yetki veren normlar aracılığıyla hangi yasal muameleleri düzenlemesi gerektiğini belirlemede egemen olur.

Bugün genel olarak gerçekleşen bu kapsamlı akit özgürlüğü tabiî ki her zaman var olmamıştır; akit özgürlüğünün var olduğu yerde bile bu bugün egemen olduğu alanlarda her zaman egemen olmamıştı. Akit özgürlüğü bir zamanlar, artık egemen olmadığı ya da olduğundan çok daha az egemen olduğu alanlarda var oldu. Bu gelişmenin ana evrelerini aşağıdaki kısa taslakta gözden geçireceğiz.

Eski hukukun aksine modern maddî hukuğun en temel özelliği, yasal zorlama tarafından garanti altına alınan taleplerin kaynağı olarak, hukukî *işlemlerin*, özellikle de *akitlerin* gittikçe artan önemidir. Bu özellik özel hukuka o kadar özgüdür ki, çağdaş toplum türü *a potiori* (çok daha güçlü biçimde) özel hukukun geliştiği derecede bir "akit" toplumu olarak adlandırılabilir.

a. Hukukî bakış açısından bireyin hukukî ekonomik pozisyonu, yani meşru olarak elde edilmiş hakları ve geçerli sorumluluklarının bütünü bir yandan hukuksal olarak tanınmış aile ilişkisine dayalı *miras*la , öte yandan onun

için yapılmış akitlerle belirlenir. Miras kanunu çağdaş toplumda, bir zamanlar özellikle ekonomik alanda ayrıcalık olan meşru hakların elde edilme biçiminin en önemli sürdürülme şeklini oluşturur. Miras olayında işlemler genel olarak ilgili bireyin kendi iradesinden bağımsız olarak gerçekleşir. Bu işlemler onun hukuksal olarak geçerli daha ileri eylemleri için başlangıç noktası oluşturur; bir kişinin belirli bir aile sıfatıyla böyle gruba üyeliği, sosyal ve ekonomik olarak özel ve doğal bir özellik sayılan ve ona kanun tarafından kendi rızasıyla yaptığı işlerden bağımsız olarak yüklenen doğal bir ilişkiye dayanır.

Bunun tersinin sadece görece olduğu açıktır, zira miras talepleri akite de dayanabilir [4]; mülkün vasiyetle geçmesinde edinmenin hukuksal temeli akraba çevresine üyelik değil, daha ziyade vasiyeti bırakanın tek taraflı eğilimidir. Ancak, vasiyet ya da miras akitleri günümüzde sık rastlanan şeyler değildir. Normal ve birçok hukuk sisteminde örneğin Avusturya'da tek mümkün durum evlilik sözleşmesidir.[5] Çoğu zaman böyle bir sözleşme evlilikten önce, aynı anda hem ölüm durumunda mirası hem de evlilikteki mülkiyet haklarını *inter vivas* (sağ olanlar arası) düzenlemek için yapılır. Başka deyişle, sözleşme, oluşturulacak olan bir aile ilişkisinin mülkiyet durumlarını düzenler. Vasiyetlere gelince, onların büyük çoğunluğu bugün, ahlakî bir sorumluluk olarak görülen cömertliğe ek olarak, malikanenin varlıklarının özgün doğası ya da ilgili kişilerin özgün koşullarının yarattığı özel ekonomik ihtiyaçlar nedeniyle aile üyeleri arasında çıkarları dengelemeyi amaçlar. Bunun yanında, en azından Anglo-Amerikan hukuk bölgesi dışında, vasiyetle miras bırakma özgürlüğü belirli yakın akrabaların haklarıyla iptal olunamaz parçalarla dar biçimde sınırlandırılmıştır. Belli eski ve modern hukuk sistemlerinde daha geniş bir vasiyet özgürlüğünün önemi ve geçmişteki akitli aile anlaşmalarının artan önemi ve aynı zamanda bunların önemini yitirmesi bir başka yerde tartışılmaktadır.[7] Şu anda, özgürce seçilmiş içeriği bulunan ve tarafların hür seçimine göre özgürce yapılan hukukî işlemler aile ve miras hukuku alanında sınırlı bir öneme sahiptir.

b. Kamu hukukunda akitli işlemlerin rolü, her halükarda niteliksel olarak, hiçbir şekilde önemsiz değildir. Bir memurun her ataması akitle yapılır ve anayasal hükümetle ilgili bazı önemli olgular, özellikle bütçeyle ilgili kararlar, biçimsel olmasa da içeriksel açıdan hiçbirisi diğerini hukuksal olarak zorlayamayan çok sayıda bağımsız devlet organı arasında özgür bir anlaşmayı öngörür. Bununla birlikte, hukukî anlamda, kamu görevlisinin yasal

olarak sabit yükümlülükleri, hür olarak yapılan bir özel hukuk sözleşmesi olayında olduğu gibi, bir atama sözleşmesinden değil, bir memur sıfatıyla devletin otoritesine boyun eğme eyleminden kaynaklanmış gözükür.[8] Benzer şekilde, bütçe öncesi özgürce ulaşılan bir anlaşma ne bir "sözleşme" olarak görülür; ne de anlaşma hukukî olarak önemli bir olay olarak ele alınır. Bunun nedeni, geçerli hukuksal nedenlerle, "egemenliğin", organlarının eylemlerine kamu görevlerinin icrasının örnekleri olarak bakılırken bir "birlik" olarak algılanan modern devletin temel niteliği olarak kabul edilmesidir. Bu nedenle, kamu hukuku alanında serbest sözleşme alanı temelde uluslararası hukukta bulunur. Ancak, bu anlayış tarihsel olarak her zaman egemen olmamıştır ve geçmişte siyasî kurumları doğru biçimde tanımlamıyordu. Önceleri, bir kamu görevlisinin konumu serbest sözleşmeye bugün olduğundan daha az dayanıyordu. Gerçekte, daha sonra göreceğimiz gibi, bu bir lordun kişisel, yarı ailevi otoritesine bütünsel itaatine dayanıyordu.[9] Fakat diğer siyasî eylemler, örneğin diğer birçok idarî eylem için olduğu kadar kamu yararı için de imkan sağlamak isteyen eylemler, kurumsal olarak örgütlenmiş siyasî yapının koşulları içerisinde, yetki ve imtiyazlarının sahibi olarak siyasî topluluğu oluşturan prens ve malikaneler arasındaki akitlerden başka bir şey değildi. Hukuksal olarak, müşterek eylemlerine özellikle bu şekilde bakılıyordu.[10] Feodal bağda özünde sözleşmeye dayanıyordu, *pactus* ifadesi de bütün ciddiyetiyle, hali hazırda yazılı kanunlar olarak isimlendireceğimiz *leges barbarorum* gibi mevcut yasalar yığınına uygulanıyordu; [11] Hukuktaki gerçek "yenilikler" o zaman gerçekte yalnızca resmî otoritelerle "meseleyle" ilgili olarak bir araya gelen tüm toplum arasında serbest biçimde yapılan anlaşmayla gerçekleştiriliyordu.

Sözleşme ya da akit kavramının kullanımıyla ilgili olarak verebileceğimiz son örnek, hukuksal biçimleri söz konusu olduğu kadarıyla ne olursa olsun, örneğin Iroquois "evleri" gibi özerk gruplar arasında serbestçe yapılan anlaşmalara dayanan ilkel siyasî kuruluşlardır.[12] Sözde "erkek evleri de" ilk planda sürekli olması tasarlanmış gönüllü kuruluşlardı ve bu açıdan macera amacıyla kurulan ve tamamıyla serbest anlaşmaya dayanan daha önceki gönüllü kuruluşlardan farklılaşıyordu.[13] Serbest anlaşma olgusu da oldukça ilkel düzeylerde *yargı* alanında ortaya çıkar. Gerçekte, bu en başlangıçlarına işaret eder. Akraba grupları arasında birleşme için yapılan anlaşmadan gelişen hakemlik anlaşması, yani bir hükme ya da sorgulamaya gönüllü boyun eğme sadece usul hukukunun bütü-

nünün kaynağı değil, aynı zamanda eski özel hukuk sözleşmelerinin bile genel olarak dayandırılabileceği çıkış noktasıdır.[14] Bunun yanında, usulle ilgili önemli teknik ilerlemelerin çoğu, en azından biçimsel olarak, taraflar arasındaki gönüllü anlaşmanın ürünleri olmuştur. Dolayısıyla, Baş Şansölye ya da *pretor* gibi egemen otoritelerin müdahalesi davanın ilerlemesini kolaylaştırmak için tasarlanan belli anlaşmaları yapmaları için tarafları zorlama şeklinde karakteristik bir form aldı.[15] Bu nedenle bunlar "zorunlu sözleşmelerin" örneklerinden başka bir şey değildir. (*Rechtszwang zum Kontrahieren*); zorunlu tımarcılık da feodal yani siyasal hukuk alanında önemli bir rol oynadı.

2. Hak taleplerinin ve sorumlulukların hukukî temelini oluşturan gönüllü anlaşma anlamında "sözleşme" (akit) bu nedenle, hukuk tarihinin en erken dönemlerinde ve evrelerinde bile büyük ölçüde yayılmıştır. Dahası, gönüllü anlaşmanın öneminin ya tamamen kaybolduğu ya da büyük oranda azaldığı hukuk alanlarında, yani, kamu hukuku, usul hukuku, aile hukuku, miras bırakanların mülkü hukukunda da bulunabilir. Öte yandan, hukuk tarihinde ne kadar geri gidersek, aile ve miras hukuku dışındaki alanlardaki ekonomik edinim aracı olarak sözleşme daha az önemli hale gelir. Bugünkü durum büyük oranda farklıdır. Sözleşmenin günümüzdeki önemi ekonomik sistemimizin yüksek derecede piyasa odaklı olmasının ve paranın oynadığı rolün sonucudur. Özel hukuk aktinin genel olarak öneminin artması bu nedenle toplumumuzun pazar yöneliminin hukuksal yansımasıdır. Fakat pazar toplumu tarafından üretilen sözleşmeler (akitler), kamu hukuku ve özel hukuk alanlarında bir zamanlar bugünkünden daha büyük rol oynayan sözleşmelerden tamamıyla farklıdır. Gönüllü anlaşmanın genel karakterinin bu köklü dönüşümüne uygun olarak, daha ilkel tipe "statü akti" ve mübadeleye ya da pazar ekonomisine özgü olana "amaçlı sözleşme" (Zweck- Kontrakt) diyeceğiz.

Ayrım, siyasî ya da kişisel, sürekli veya geçici birliklerin ya da aile ilişkilerinin sayesinde oluşturulduğu bütün bu ilkel sözleşmelerin ilgili kişilerin tüm hukuksal durumunda (evrensel konum) ve sosyal statüsünde bir değişiklik içerdiği gerçeğine dayanır. Bu sözleşmeler bu etkiye sahip olmak için başlangıçta ya dolaysız büyüsel eylemlerdi ya da en azından büyüsel öneme sahip eylemlerdi. Uzun bir süre, sembolizmleri bu karakterin izlerini taşıdı ve bu sözleşmelerin çoğunluğu "dostluk sözleşmeleriydi." Böyle bir sözleşme vasıtasıyla kişi birinin çocuğu, babası, karısı, kardeşi, efendisi, kölesi, akrabası, savaş arkadaşı, patronu, klienti, takipçisi, vasalı, tâbisi, arkadaşı ya da oldukça genel olarak yoldaşı (Ge-

nosse) oluyordu. Bir başka kişiyle "dost olma", yine de, belirli bir amaca ulaşılmasına katkıda bulunan sözleşmenin bir şekilde icrasının karşılıklı olarak garanti edildiği ya da beklendiği anlamına gelmiyordu. Bu yalnızca, bir başkasına söz vermenin, doğru biçimde ifade edersek, taraflar arasındaki ilişkide yeni bir yönelimi getirdiği anlamına da gelmiyordu. Sözleşme daha çok kişinin nitelik (ya da statü) açısından daha önce sahip olduğu nitelikten farklı bir şey olacağı anlamına geliyordu. Zira bir kişi bu yeni rolü gönüllü olarak kabul etmedikçe, yeni rolündeki gelecek davranışının mümkün olacağına zor inanılacaktır. Her taraf bu nedenle bedenine yeni bir ruhun girmesini sağlayacaktır. Oldukça geç bir evrede, sembolizm kanın ya da tükürüğün karıştırılmasını veya emilmesini ya da animistik bir süreçle ya da başka bir büyüsel törenle yeni bir ruhun yaratılmasını gerekiyordu.[16] Düşünüşü büyüye dalmış biri, tarafların sözleştikleri "dostluk" niyetine tüm davranışlarında bağlı kalmaları için büyüsel bir garantiden başka bir şey düşünemez. Fakat tanrı fikri zamanla animizmin yerini aldıkça her tarafı doğa üstü bir gücün egemenliğine sokmak gerekli görülür. Bu güç sadece ortak güvenliklerini sağlamakla kalmaz aynı zamanda kardeşliğe aykırı davranış durumunda onları müştereken ve defalarca tehdit eder. Başlangıçta kişinin kötü büyüsel güçlere koşullu teslimi olarak görünen *yemin* daha sonra tanrısal gazabı ceza vermeye çağıran koşullu bir kendine lanet niteliği alır.[17] Bu nedenle yemin sonraki zamanlarda bile bütün dostluk anlaşmalarının en evrensel formlarından biri olarak kalır. Fakat kullanımı çok sınırlı değildir.

3. Yemin, dostluğun gerçek büyüsel formlarının aksine, teknik olarak "amaçlı" sözleşmelere, yani ne tarafların statüsünü etkileyen ne de yeni yoldaşlık vasıfları yaratan; örneğin sadece takası, belirli (özellikle ekonomik) bir performansı ya da sonucu amaçlayan sözleşmelere garanti görevi görmeye uygundur. Ancak bu türden bir sözleşme, en ilkel toplumda görünmez. En erken zamanlarda, salt gereçsel bütün sözleşmelerin arketipi olan *takas*, ekonomik ya da siyasal bir topluluğun yoldaşları arasında sadece ekonomik olmayan alanda, özellikle de üyeleri birbiriyle kısmen yoldaş ve kısmen yabancı olma garip ikili rolünde çatışır gözüken egzogamiden sibler arasında kadınların takası olarak genel bir olgu olmuş gözükmektedir. Egzogami durumunda takas aynı zamanda bir dostluk eylemi olarak görünür; kadınlar salt nesne olarak görülse de; büyüsel yollarla statü değişikliği oluşturulabileceği şeklindeki eşzamanlı bir fikir eksik olmayacaktır.[18] Dış evlilikle kartelleşmiş klanlar arasındaki ilişkilerde var olan ve denetimli egzogaminin doğuşuyla yaratılan tuhaf ikilik belki de çok tartışılan

bir olguyu, yani birinci kadınla evlenirken herhangi bir formalite gerekmezken sonraki kadınlarla evlilikte belli formalitelerin gerektiği olgusunu açıklamaya yardımcı olabilir. Sonraki biçimsiz kalmış olabilir, zira bu asıl ve dış evlilik öncesi bir evlilik türüydü ve dış evlilik öncesi zamanlarda takasın dost olma süreciyle ilgisi yoktu. Bununla birlikte, birinci eşin genel olarak sabit ekonomik statüsünden yoksun olan ikincil eşlerin ekonomik güvencesiyle ilgili özel düzenlemeler ihtiyacının sabit sözleşme formalitelerini gerekli kıldığı daha mantıklıdır.

Ekonomik takas her zaman kişinin kendi "hanesinin" üyesi olmayan kişilerle, özellikle akraba ve "kardeş olmayan" yabancılarla; kısaca yoldaş olmayanlarla yaptığı işlemlerle sınırlıydı. Özellikle bu nedenle takasta "sessiz" ticaret anlamında, büyüsel formalizmin hiçbir belirtisi yoktu. Ancak zamanla piyasa kanunu vasıtasıyla dinî koruma kazandı. Bununla birlikte, böyle bir koruma, tanrılara olan inanç sadece statü sözleşmeleri için uygun doğrudan garanti araçları sağlayan büyüsel kavramlarla birlikte yerini alıncaya kadar yerleşik bir formlar bütünü olarak ortaya çıkmayacaktır.[19] Bazan, bir takas işleminin bir tür özel dostluk davranışı ya da muadili bir şey vasıtasıyla statü sözleşmesinin garantisi altında yer aldığı oluyordu. Ancak, bu genellikle toprak söz konusu olmadıkça gerçekleşmeyecekti. Normalde takasın uygulamada hiçbir garantisi yoktu ve takasın doğal ya da yapay, çok kapsamlı bir dostluk ilişkisinin ürünü olmayacak bir "sorumluluğun" yüklenmesi anlamına gelecek bir kavram mevcut değildi. Sonuç olarak, takas başlangıçta yalnızca bir malın hemen tesliminden oluşan, eş zamanlı ve karşılıklı iki eylem dizisi olarak gerçekleşiyordu. Bununla birlikte mal hırsızdan öç ve onun kefareti talebiyle korunur. Bu nedenle, takasa uyarlanan "yasal koruma" türü bir yükümlülüğün değil, bir sahipliğin korunmasıydı. Daha geç bir zamanda, hakkın garantisi sorumluluğunun geliştiği yerde, sadece dolaylı olarak haktan yoksun olan satıcıya karşı hırsızlık eylemine yönelik bir eylem şeklinde korunuyordu.[20]

Takasın resmî yasal kurgulaması belli malların, özellikle de madenlerin parasal bir işlev kazanmasına, yani, satışın ortaya çıkmasına kadar başlamaz. Bu gelişme çartal paranın ya da devlet parasının varlığına değil,[21] özellikle Roma hukukunda gösterildiği gibi salt telafi edici ödeme araçlarına dayanır. *Per aes et libram* (bakır ve ölçekle) işlemler eski Roma *ius civile*'sinde (medeni hukuk) var olan iki yasal işlem formundan birini oluşturur. Roma şehir hukukunda bu peşin parayla alım şekli, aile ya da miras hukuku veya uygun mübadele soruları içerip içermediklerine bakılmaksızın, özel yasal işlemlerin en farklı sınıfları için

neredeyse evrensel bir işlev kazandı.[22] Diğer statü akitleriyle birlikte dostluk anlaşmaları da bireyin mevcut sosyal statüsüne ve onun bütünsel kişiliğini algılayan bir kurumla bütünleşmesine yönelikti. Bu tür bir sözleşme kapsamlı haklar ve ödevleriyle ve buna dayanan özel tutumsal niteliklerle beraber para sözleşmesine zıt görünmektedir. Para sözleşmesi spesifik, nicel olarak sınırlı, vasıfsız, soyut ve genellikle koşulları ekonomik olarak oluşturulmuş bir anlaşma sıfatıyla amaçlı sözleşmenin arketipini oluşturur.[23] Ahlakî olmayan bir amaçlı sözleşme olarak para sözleşmesi yasal işlemlerden büyüsel ve dinsel öğeleri çıkarmanın ve hukukun sekülerleşmesinin uygun aracıydı. Örneğin, Roma hukukunda medeni hukuka ait evlilik biçimi olan *coemptio* dinsel hukuka ait evlilik biçimi olan *conferreatio* ile çatışır hale geldi.[24] Para sözleşmesinin tek uygun araç değil en uygun araç olduğu doğruydu. Gerçekte spesifik bir nakit para işlemi olarak oldukça muhafazakar bir niteliği vardı; zira en azından başlangıçta geleceğe yönelik taahhüt ögelerinden tamamıyla yoksundu. Zira bu işlemin etkisi yalnızca, malların uygun şekilde elde edilmesinin garantisi olması yanında, bunlara güvenli şekilde sahip olunmasını da sağlamaktı; ne olursa olsun esasen işlem, kapsamındaki taahhütlerin gerçekleştirileceği garantisini teşkil etmiyordu.

4.Sözleşme yoluyla sorumluluk kavramı[25] ilkel hukuka tamamıyla yabancıydı; sadece bir sorumluluk ve talep biçimine sahipti, bu *ex delicto* ortaya çıkan türdendi. Zarar gören tarafın hak talebinin miktarı birleştirme uygulaması ve ona eşlik eden teamüllerle kesin biçimde tespit ediliyordu. Yargıç tarafından tespit edilen *wergilt* borcu en eski gerçek borçtu ve bütün diğer sorumluluk biçimleri ondan çıkıyordu.[26] Öte yandan sadece bu tür davalar mahkemeler tarafından bir sorumluluktan kaynaklanmış olarak görülüyordu. Farklı akraba gruplarının üyeleri arasındaki tartışmalara gelince, menkul malların tazmini ya da gayrı menkullerin teslimi için hiçbir resmî prosedür yoktu. Her şikayet zorunlu olarak, davalının kişisel olarak davacıya tazmin edilmesi gereken bir yanlış yaptığı tezine dayanıyordu. Dolayısıyla *ex contractu* (akitten kaynaklanan) bir davaya ya da bir menkul malın ya da toprak parçasının geri alınması ya da kişisel statünün belirlenmesi davalarına yer yoktu.

a. Bir kişinin bir evin, bir akraba grubunun, siyasî bir kurumun, gerektiği şekilde bir üyesi olup olmadığı sorunu, bir iç mesele olarak, sadece grubun kendisi tarafından kararlaştırılabilir. Fakat bu açıdan da birçok değişiklik olmuştur. Bir kardeşin kardeşini, bir akrabanın akrabasını, lonca kardeşinin lonca kardeşini ya da patronun klientini (ya da bunun tersi) mahkemeye vermesi ya da

onun aleyhine tanıklık etmesi her türden kardeşlik ya da sadakat ilişkisinde, (bu ilişkilerin hiçbirinde kan davası olasılığının mümkün olmaması gibi) temel bir normdur. Onlar arasındaki cinayet dolayısıyla intikam ruhlar ya da tanrılar, rahiplerin aforoz yetkisi, evin efendisi, ya da grubun linç prosedürleri meselesiydi. Fakat siyasal kuruluş askerî topluluğu oluşturur hale geldiğinde ve askeri görev ve siyasal haklar doğumla birlikte meşru evlilik bağında, hür olmayan insanların ya da aşağı durumda doğanların askerî haklarının ve dolayısıyla da ganimeti paylaşma haklarının olmaması şeklinde, birbirine geçtiği zaman bir kişinin ihtilaflı statüsünün belirlenmesi için yasal bir prosedür olmak zorundaydı. Toprakla ilgili davaların ortaya çıkışı bu durumla alakalıydı.

Kullanılabilir arazinin belli bölgeleri üzerindeki yetki, kıtlık artıkça, hem siyasal kuruluşlar hem de hane toplulukları olmak üzere her tüzel kişiliğin hayatında gittikçe önemli bir hal aldı. Gruba tam üyelik hakkı arazide pay sahibi olma talebini doğurdu ve, öte yandan, sadece arazi sahipleri grubun tam üyesi oluyordu. Grup içindeki toprak ihtilafları her zaman, galip olan grubun ihtilaflı araziyi alacağı anlamına geliyordu. Arazinin kişisel olarak sahiplenilmesi geliştikçe, davacının rolü gruptan hem davacı hem de davalı üyelik hakları nedeniyle arazi üzerinde hak iddia ettiğinden, bir başkasını dava edecek bireysel üyeye devredildi. Arazi üzerindeki üyelik hakkını ilgilendiren böyle bir ihtilafta dava konusunun zorunlu olarak bir ya da diğer tarafa ait olduğu tespit edilmeliydi, zira bu onun tüm siyasal ya da sosyal varlığının temelini oluşturuyordu. Bir grup üyesi olarak ikisinden sadece biri onun üzerinde meşru olarak hak sahibi olabilirdi, aynen bir kişinin üye ya da yabancı, hür ya da köle olabildiği gibi. Özellikle eski *polis* (şehir devleti) gibi militarist birliklerde, *fundus* ya da *kleros* ile ilgili hukukî ihtilaf iki taraflı bir ihtilaf biçimi almak zorundaydı. Bir tarafın, zarar gördüğü varsayılan bir kişi tarafından, daha sonra masumiyetini ispat etmeye çalışacak bir suçlu olarak ilan edilmesi yerine, her bir taraf mütemerrit olma pahasına haklı olduğu iddiasında bulunmalıydı. Dolayısıyla, ihtilafın böyle bir üyelik hakkıyla ilgili olduğu yerde haksız fiil davası taslağı uygulanamazdı. Hiç kimse *fundus*'u çalamazdı, bunun nedeni sadece doğal engeller değil aynı zamanda kişinin, hiç kimsenin grup üyeliği statüsünü çalamamasıydı. Dolayısıyla, statü ya da arazi ihtilafları için, tek taraflı haksız fiil davasıyla birlikte, davalının davacının iddiasına karşı gerekli karşı dava ile beraber Hellen *diadikasia*'sı ya da Roma *vindicatio*'su gibi iki taraflı dava gelişti.[27] Bir grup üyesinin araziden pay

alma hakkıyla ilgili ihtilafı içeren bu statü davasında *rem* hakları ile *personam* hakları arasındaki ayrımın temelini görmeliyiz. Bu ayrım bir gelişmenin ürünüydü ve yalnızca eski kişisel grupların dağılmasıyla, özellikle de akraba gurubunun mülkiyet üzerindeki katı egemenliğinin çöküşüyle birlikte ortaya çıktı.. Bu yaklaşık olarak *Mark* birliğinin [28] ve "gizleme" sisteminin gelişme evresine ya da mülkiyet düzenlemesinin ilgili bir evresine yerleştirebilir. İlkel hukuk düşüncesi sadece *rem* ve *personam* hakları arasındaki ayrımla değil, aynı zamanda iki tür temel gerçekle karakterize ediliyordu. Birincisi bir bireyin şöyle diyeceği bir gerçekti: "X'in evinde doğmam ya da büyütülmem nedeniyle; evlilik, evlat edinme, dostluk, askerî ittifak, ya da üyeliğe kabul ile Y grubunun bir üyesiyim ve bu sayede Z isimli mülk parçasını kullanma talebinde bulunma hakkına sahibim. Ya da ikinci olarak, Y Grubunun bir üyesi olan X bana, yani A'ya ya da benim grubuma üye B'ye C türü bir yanlış yapmış ve bu nedenle o ve arkadaşları A'nın üyeleri olan bizlere kefaret borçludur, diyecektir. (Arap hukuk dilinde kimse "A'nın kanı dökülmüştür." demez, fakat "Bizim kanımız dökülmüştür." der.) Mülkün bireysel olarak sahiplenilmesi arttıkça önceki yapı herkese karşı *in rem* bir hak talebi, özellikle *hereditatis petitio*[29] ve *rei vindicatio* türü davalar şeklinde gelişti. Sonraki gerçek-durum belirli bir kişiye karşı *in personam* hak şeklinde gelişti. Yani bu hak alacaklıya karşı belli bir sorumluluk yerine getirmeye mecbur olmak şeklinde elde edilir ve sorumluluk sadece alacaklıya yönelik olarak mevcuttur. Asıl durumun netliği ve gelişme çizgisinin dolaysızlığı akraba grubunun içerisindeki ve farklı akraba grupları arasındaki yasal ilişkilerin dualizmi tarafından bulandırılır. Daha önce gördüğümüz gibi akraba grupları arasında ne intikam ne de hukuk davası olabilir; ancak grubun yaşlılarının hakemliği söz konusudur; direnenlere karşı sadece boykot ve sürgün yaptırımı uygulanabilir. Prosedürün her türlü büyüsel formaliteleri eksikti; akraba grubu içerisindeki ihtilafların hakemlikle çözümü idarî bir meseleydi. Hukukî prosedür ve yasa yargı ona bağlı akraba grupları ve aynı siyasal topluluğa ait üyeleri arasında mevcuttu.

Akraba grubu dağılıp yerini hane toplulukları, komşuluk oluşumları ve siyasal birlik kombinasyonuna bıraktığı zaman siyasal birliğin yasal prosedürünün aynı akraba grubunun ve hatta aynı topluluğun üyeleri arasındaki ilişkilere ne kadar müdahale edeceği ile ilgili sorun ortaya çıktı. Durum bu olduğu ölçüde, arazi üzerindeki bireysel hak talepleri de başlangıçta yukarıda adı geçen iki taraflı savunma biçiminde, grup üyeleri arasında da hakim önünde dava konusu oldu. Öte yandan, siyasî güç ataerkil bir biçim alabiliyordu ve ihtilafı çözme

metodu o zaman şu ya da bu şekilde genel olarak bir "idarî" dava, önceleri sadece içerideki ihtilaflara uygulanabilen bir prosedür haline gelecekti. Daha sonra bu tür siyasî kurumun yasal prosedürünün karakteristiklerini de etkileyebiliyordu. Sonuç olarak, iki talep kategorisi arasındaki eski ve yeni ayrım kavramının belirgin sınıflandırması bulanıklaştı. Ayrımın teknik biçimi bizi burada ilgilendirmiyor. Biz daha çok suçlardaki kişisel sorumluluğun akit yükümlülüğünü nasıl ortaya çıkardığı ve bir dava nedeni olarak yasayı ihlal eden suçun *ex contractu* yükümlülüğü nasıl doğurduğu sorununa döneceğiz. Bağlantı halkası yasal prosedür tarafından belirlendiği ya da bunda tanındığı şekliyle anlaşma yükümlülüğüne dayanıyordu.

b. Amaçlı bir sözleşmeden doğan bir yükümlülüğün kabulünün ekonomik bir ihtiyaç olmak zorunda olduğu en erken tip durumlardan biri *krediden* kaynaklanan borçtur. Borçlunun şahsının münhasır mesuliyeti evresinden kurtulma sürecinin tedriciliğini tam da bu süreçte algılayabiliyoruz. Kredi, daha önce gördüğümüz gibi, başlangıçta kardeşler arasında faizsiz bir tür acil durum yardımıydı. Dolayısıyla dava edilemezdi; zira kardeşler, yani bir akraba grubu ya da bir loncanın üyeleri arasında, yahut patron ve klient arasında ya da herhangi başka türden bir kişisel sadakat ilişkisi içerisinde hiçbir dava kabul edilemezdi. Kardeşlik grubu dışındaki birine verilen bir kredi, tâbii eğer veriliyorsa, kendi içinde yasal olarak faiz almanın yasaklanmasına tâbi değildi. Fakat kişisel mesuliyet çerçevesinde başlangıçta dava edilemezdi. Hayal kırıklığına uğramış alacaklı için sadece büyüsel prosedürler mevcuttu, bunlar bazen oldukça garip nitelikte olabiliyordu ve artıkları uzun süreler varlığını sürdürdü. Çin'de alacaklı intihar tehdidinde bulunur ve bazen ölümünden sonra borçlusunu takip etme beklentisiyle bunu yapardı.[30] Hindistan'da alacaklı borçlunun evinin önünde oturur ve orada ya açlıktan ölür ya da kendisini asardı; bu şekilde çocuğunu borçludan intikamını almaya zorlardı; borçlu bir Brahminin katili olarak yargıcın müdahalesine tâbi bile olurdu.[31] Roma'da XII Tablet'in *improbitas*'ı ve daha sonra *Fides*'in ciddî ihlali durumlarından kaynaklanan *infimiae* muhtemelen iyi niyet ve dürüst iş yapma kurallarına saygısızlık durumunda eksik olan dava edilebilirliğin telafisi işlevini gören toplumsal boykotun kalıntılarıydı.

c. Birleşik bir yükümlülükler hukukunun gelişmesi kesinlikle haksız fiil davasından kaynaklandı. Tüm akraba grubunun cezai mesuliyeti, örneğin, tüm akraba ve hane topluluğunun üyelerinin, içlerinden biri tarafından yapılan sözleşmenin icrasına yönelik kapsamlı müşterek mesuliyetinin kaynağıydı.[32] Bununla

birlikte, dava edilebilir çeşitli akitlerin gelişmesi büyük oranda kendi koşullarında gerçekleşti. Paranın ekonomik hayata girmesi çoğunlukla belirleyici rolü oynadı. Hem Roma *ius civile*'sindeki ilkel sözleşme biçimleri, yani *nexum*, *per aes et libram* yapılan borç sözleşmesi, ve *stipulatio*, sembolik antla yapılan borç sözleşmesi [33] para sözleşmeleriydi. *Nexus* için açık olan bu gerçek *stipulatio* için de kesindi. Her ikisiyle ilgili olarak da sözleşme öncesi evreyle olan bağlantılar oldukça açıktır. Bunlar kesin olarak biçimsel sözlü işlemlerdi ve gerekli fiilerin tarafların kendileri tarafından gerçekleşmesini talep ediyordu. Her ikisinin de kökeni aynıdır. *Stipulatio*'ya gelince, bu konuda *Mitters*'e[33a] katılabiliriz. O bunun, Germen yasasındaki kıyaslara dayanarak; faiz gibi tamamlayıcı koşullar ve benzer meselelerle ilgili anlaşmalarla bağlantılı olarak prosedürde ortaya çıktığını ve bunun dışında esasında sadece çok mütevazı bir rol oynadığını kabul eder. Takasa ek olarak, yargılamanın temelini oluşturan uzlaşma anlaşması da amaçlı sözleşme yolunda bir basamak teşkil ediyordu. Şöyle ki, kardeşlik anlaşmasından ziyade düşmanlar arasında bir anlaşma olduğundan, meseleyle ve özellikle ispat edilecek noktayla veya noktalarla ilgili kesin bir formülasyon gerekiyordu. Yargılama formaliteleri sabitleştikçe, sözleşme mesuliyetlerini oluşturan tâli işlemler için gittikçe daha çok gerekçe ortaya çıktı.

Bir tarafın diğerine güvence vermesi bu işlemlerin en önemlilerinden biridir. Birçok hukuk sisteminde bizzat hak almayı ortadan kaldırmayı amaçlayan prosedür bizzat hak alma yasasıyla gerçekleştirilmek zorundaydı. Davacı davalıyı mahkemeye gitmeye zorlayabilir ve davalı suçlu bulunursa ondan uzlaşma ödemesinden vazgeçmeyeceği güvencesini alana kadar onu salmayabilirdi. Bu tür bizzat hak alma her zaman ihtilaflının bedenine yönelikti, çünkü davanın temelinde davalının davranışının nesnel bir hata oluşturduğu şikayeti yoktu. Davalının yargılama zamanına kadar rahat bırakılması için vermek zorunda olduğu güvence kefaletle ya da ant içmesiyle sağlanıyordu. [34]

Dolayısıyla, bu iki hukuksal uygulama ilk defa zorunlu olarak dayatılabilir işlemler olarak prosedür sırasında görünmektedir. Daha sonra, üçüncü bir tarafın kefaletinde davalının kendisine yargılamanın icrasını garanti etme izni veriliyordu. Buradaki hukuksal görüş davalının kendi teminatı olduğuydu. Bu aynen hür işçilerle ilgili en eski hukukî formun her yerde, önceleri baba ya da efendi tarafından normal şahsın yerini alan, kişinin kendisini geçici köle olarak satmasına benziyordu. En eski akit yükümlülükleri belli prosedür düzenlemelerini genel hukuksal yaşama aktarmaktan oluşuyordu. Germen hukukunda ant

içmek ya da rehin vermek sadece ekonomik olarak değil, aynı zamanda hukuksal formalitelerle ilgili olarak da borç sözleşmesi yapmanın en eski yoluydu. Bununla birlikte, hem Roma hem de Germen hukukunda ant içmenin kaynağı olan kefalet, bu sonrakinde hukuk düşüncesi açısından hiç şüphesiz akraba grubunun ve hane topluluğunun üyelerinin müteselsil kişisel yükümlülükleriyle bağlantılıydı. Gelecekteki bir yükümlülük için ikinci bir güvence, yani teminat biçimi hem Roma hem de Germen hukukunda [35] başlangıçta ya haciz olarak alınıyor ya da kişisel olarak dava ve infaz edilme yükümlülüğünden kurtulmak için veriliyordu; dolayısıyla, bugün olduğu gibi, müstakil olarak var olan bir dava için bir güvence değildi. Teminat verilmesi daha ziyade, borç ödenmediği sürece hukukî olarak alacaklının mülkiyetinde kalacak olan malların mülkiyetinin transferini teşkil ediyordu: öte yandan borcun zamanında ödenmesi üzerine onun mülkiyeti hukuk dışı olacak ve dolayısıyla önceki alacaklıya karşı kanuna aykırı bir fiil oluşturuyordu. Bu nedenle, en eski dava nedenlerinin, yani kişiye veya mallarına gerçek bir zarar, olağan kalıbına rahatlıkla uyuyordu. Kendini borcu karşılığında koşullu olarak köle olarak satma şeklindeki çok yaygın hukuksal işlem kısmen olası icra biçimleriyle ve kısmen de daha önce gördüğümüz gibi, aynı zamanda prosedürle bağlantılı olan rehin vermeyle ilişkiliydi. Borçlunun bedeni alacaklının teminatını oluşturuyordu ve eğer borç uygun biçimde ödenmezse onun yasal mülkiyetine geçirilecekti. Aslında akitli borç yükümlülüğü, türediği öç ve uzlaşma yükümlülüğü gibi, kişinin mal varlıklarıyla kişisel bir yükümlülük değil, borçlunun yalnızca fiziksel bedeniyle ilgili bir yükümlülüktü. Esasen borçlunun mal varlıkları üzerinde hiçbir icra yoktu. Ödemenin yapılmaması durumunda, alacaklının tek çaresi kişi üzerinde icra uygulamasıydı, onu öldürebilir ya da rehin olarak hapse atabilir, sözleşmeli hizmetçi olarak tutabilir ya da köle olarak satabilirdi; birkaç alacaklının olduğu yerde, On iki Tablet'in gösterdiği gibi onu parçalara ayırabilirlerdi.[36] Alacaklı borçlunun evine yerleşebilir, borçlu ona hizmet etmek ve ihtiyaçlarını karşılamak zorunda kalabilirdi. (*Einleher*);[37] fakat bu zaten borçlunun varlıklarının yükümlülüğüne geçişe işaret etmektedir. Fakat, geçiş ancak yavaşça gerçekleşiyordu, borcun ödenmemesi durumunda kişinin yükümlülüğü Roma'da yalnızca statü ihtilaflarında ortadan kalkıyordu;[38] Almanya'da ise bu on dokuzuncu yüzyıla kadar ortadan kalkmadı. En eski salt bağlayıcı sözleşmeler olan *nexum* ve *stipulatio* ve Almanların arasındaki *vadiatio* [40] hiç şüphesiz gelecek için taahhüt edilmiş malların teslimi [için teminat olarak kişinin koşullu yükümlülüğüne] gönüllü boyun eğmeye işaret

ediyordu.[41] Kişinin dolaysız yükümlüğünden bu şekilde kaçınılıyordu. Fakat taahhüt yerine getirilmezse, olası tek çare yine borçlunun şahsına başvurmaktı.

Esasen bütün akitler malların mülkiyetinde bir değişiklikle ilgili sözleşmelerdi. Bu nedenle sözleşme yükümlüğünün eski formlarını, özellikle de parasal bir borcun oluşturulması için evrensel olarak gerekli kati ve biçimsel olanlarını gerçekten temsil eden yasal işlemlerin bütünü sembolik olarak mülkiyetin transferiyle ilgili hukukî formlardı.[42] Bu sembolik formlardan bazıları hiç şüphesiz büyüsel kavramlara dayanıyordu. Sürekli etkiye gelince, hukuk düşüncesi başlangıçta basit sözler gibi elle tutulmaz olguları geçerli görmüyor, sadece hatanın kendisiyle, yani tanrılara karşı bir yanlış hareket, bir yaşamın ya da bir organın veya görünür bir malın ihlali ile ilgileniyordu. Bir sözleşmenin geçerli olabilmesi için elle tutulabilir mallar üzerinde bir tasarrufu içermeli ya da en azından bu tür bir yoruma açık olmalıydı.[43] Eğer durum buysa, gelişme sürecinde en farklı içerikleri bütünleştirebilirdi. Öte yandan bu şekilde formüle edilmeyen bir işlem, peşin parayla işlem ya da en azından söz veren kişinin fikir değişikliğini engelleyecek kısmî bir ödeme şeklinde depozitoyla işlem olması dışında yasal olarak geçerli olmayacaktır. Bu şekilde, birçok hukuk sisteminde temel olan bir ilke ortaya çıktı. Buna göre yalnızca, ödeme içeren amaçlı sözleşmeler bağlayıcı olabilirdi. Bu yaklaşım o kadar etkiliydi ki bir İngiliz doktrini olan "karşılık" ondan çıktı: "Bir karşılığın, nominal de olsa, gerçekten ödendiği yerde, sözleşme yasal olarak karşı çıkılmayan her türlü içeriği alabilirdi ve hatta uyacağı hukuksal bir sınıflandırmanın olmadığı yerde bile geçerli olacaktı. On iki Tablet'te, anlamı çok tartışılan,[44] *mancipatio* ile özgürlüğünü kabul etmenin daha ilkel metodunu oluşturuyordu; öte yandan, gelişme olanakları daha sınırlı, temeldeki biçimsel kavram özünde benzerdi.

Bir tarafta şekilci parasal işlemlerden gelişen kalıplar ve öte tarafta dava usulüne ait teminata ek olarak, hukuk amaçlı sözleşmeleri yasal olarak uygulanabilir kılmak için üçüncü bir imkan geliştirdi: *Ex delicto* (kusur) davalarından yapay olarak yeni sözleşme davaları oluşturmak. Bu metoda geç Orta Çağlar'da İngiliz hukuk sistemi gibi teknik olarak çok gelişmiş bir sistemde bile başvuruldu. Hukukun ekonomik olarak rasyonelleşmesi, uzlaşma yükümlülüğünün, başlangıçta algılandığı gibi, bir intikamın parayla satın alınması değil, ortaya çıkan zararı telafi etmek olduğu anlayışının doğuşunu destekledi. Dolayısıyla, bir sözleşmenin yerine getirilmemesi artık tazminat gerektiren bir zarar olarak nitelendiriliyordu. On üçüncü yüzyıldan itibaren İngiltere kraliyet mahkemelerinin

avukat ve yargıçları gittikçe daha çok sözleşme olayında sözleşmeye uymamanın bir ihlal oluşturduğunu ve dolayısıyla özellikle *assumpsit* (zarar ziyan) davası yoluyla yasal koruma gerektirdiğini ilan ediyordu.[45] Bu teknik olarak oldukça farklı tarzda da olsa Romalıların *pretör* uygulamasının önce kusur davaları ve sonra da *dolus* (kötü niyet) kavramının yaygın uygulamasıyla yasal koruma alanını genişletmesine benziyordu.[46]

3. Dava Konusu Sözleşmeye Ek Kurumlar: Aracılık; Devir; Devredilebilir Araçlar

Herhangi bir içeriğe sahip olabilecek dava edilebilir sözleşmeden doğan taleplerin oluşturulmasından sonra bile, gelişmiş ve tamamıyla ticarî sosyal ilişkinin gerektirdiği hukuksal durumdan hala uzağız.

Rasyonel her ticarî kuruluş, sözleşmeden doğan hakları elde etme ve geçici ya da sürekli aracılar vasıtasıyla yükümlülük alma imkanına ihtiyaç duyar. Bunun yanında, gelişmiş ticaret sadece hukuksal talepleri devretme imkanına değil, aynı zamanda oldukça özel olarak, transferlerin sayesinde hukuksal açıdan güvenli olarak yapılabildiği ve devri yapanın ünvanını sürekli test etme ihtiyacını ortadan kaldıran bir metoda ihtiyaç duyar. Modern kapitalist bir ekonomi için vazgeçilmez olan bu hukuksal kurumların gelişmesi başka yerde tartışılacaktır.[47] Mevcut bağlamda, erken zamanların gelişmelerine kısaca temas etmekten başka bir şey yapmayacağız. Yükümlülüklerin oluşturulmasında doğrudan temsilin iyi bilindiği Grek hukukunun aksine, Roma hukukunda "aracılık" neredeyse imkansızdı.[48] Medeni hukuk davalarının şekilciliğiyle ilişkili olan bu hukuksal durumun, temsilin uygulamada yaygın olarak bilindiği gerçekten kapitalist işletmelerde kölelerin kullanımını mümkün kılmış gözükmektedir. Yine, borç ilişkisinin oldukça kişisel karakteri sonucu alacak haklarının devri hem eski Roma hem de Germen hukukunda bilinmiyordu.[49] Oldukça geç bir zamanda Roma hukuku dolaylı temsil yoluyla bir vekil yarattı ve ayrıca nihaî olarak bir devir yasasına ulaştı; ancak bunun ticarî işlemler açısından faydası geç dönem imparatorluk yasalarının büyük oranda etik eğilimleri tarafından bozuldu.[50] Gerçekte, modern zamanların başına kadar, alacak haklarının devredilebilirliği için güçlü bir uygulama talebi yoktu; ancak düzenli ticaret konusu olan veya doğrudan hakların üçüncü şahıslara devredilmesine hizmet edenler bunun dışındaydı. Bu gereksinimleri karşılamak için alacaklının ya da hâmilin

emrine ödenebilen gereçler vasıtasıyla ticarîleşme gerçekleştirildi; bu hem taleplerin, özellikle de parasal taleplerin hem de ticarî mallar üzerindeki tasarruf yetkilerinin ve ticarî işletmelerdeki üyelik haklarının transferine hizmet etti. Bunlar Roma hukukunda kesinlikle bilinmiyordu ve Goldschmidt'in inandığı gibi, Helenistik ya da Kohler'in düşündüğü gibi Hammurabi'ye kadar dayanan ve hamiline ödenebilen enstrümanların gerçekten devredilebilir olup olmadığı hala kesin değildir.[51] Ancak, ne olursa olsun, üçüncü şahıslara ve onlar vasıtasıyla ödemeyi resmî Roma hukukunda yalnızca dolaylı olarak mümkün olduğu şekilde kolaylaştırdı. Hak doğuran gerçek enstrümanlar Roma hukukunda hiç bilinmiyordu, bunun tek isnisnası *contractus literalis*, yani bir bankerin hesaben saklamasıydı.[52] Helenistik hukuk ve geç Roma hukukunda yazılı enstrumanların kullanımı (bu Doğuda en eski zamanlarda bile çok gelişmiş durumdaydı) belli işlemlerin zorunlu olarak kayıt altına alınması ve belli yarı devredilebilir enstrümanların kullanımı şeklinde gelişti. Bu belki de, devletin önceleri temelde malî amaçlar güttüğü kayıt ısrarıyla gerçekleşti.[53] Hellenik ve Hellenistik şerhlerde belgelendirme tekniği, halkın bilmesi açısından, Romalıların bilmediği iki memur olan saray hazinesi memuru ve noter kâtibi tarafından icra ediliyordu.[54] Noterlik kurumu İmparatorluğun Doğu Kısmından Batı tarafından devralındı. Fakat Batı'da yazılı enstrumanların kullanımıyla ilgili geç Roma uygulaması yedinci yüzyıldan önce ve muhtemelen Doğulu, özellikle güçlü Suriyeli tüccar akını vasıtasıyla, Roma sonrası uygulamalarla bağlantılı olarak gerçek anlamda gelişmedi. Ancak daha sonra, yazılı enstrüman hem alacaklının hem de hâmilin emrine ödenebilir enstrüman olarak çok hızlı biçimde gelişti.[55] Bu ticaret yoğunluğunu klasik antikiteyle karşılaştırdığımızda aşırı derecede sınırlı olarak görmemiz gereken bir dönemde şaşırtıcı bir durumdur. Çoğu zaman olduğu gibi, benimsenen özel hukuk birliğinin kaybolmasından sonra, gelişmelerin ticaret merkezleri ve onların sadece teknik olarak eğitim görmüş noterleri tarafından belirlenmesi ve noterliğin Antikitenin ticarî geleneklerinin geride kalan tek taşıyıcısı ve dolayısıyla da tek yaratıcı güç olmasıydı. Ancak, enstrümanların tam olarak kullanılmasıyla ilgili olarak, gelişme, Germen hukuk düşüncesinin rasyonel olmayan biçimleri tarafından da desteklendi. Halkın düşüncesinde enstruman bir tür fetiş olarak görünüyordu; resmi teslimat önce şahitlerin huzurunda yapılıyor, özel yasal hükümler oluşturuluyor, Germen hukukunda *festuka*, Babil hukukunda ise *bakannu* olarak isimlendirilen mızrak atılması gibi yarı büyüsel semboller yaratılıyordu.[56] Aslen, sembol olarak üzerinde yazı olan enstrüman

değil, yazı olmayan parşömen teslim ediliyor ve ancak ondan sonra üzerine kayıt giriliyordu.[57] Fakat İtalyan hukukunda, yazılı delilin gelişmesi Alman hukuk sembolizmi ve noterlerin uygulamalarının birlikteliğine bağlı olarak Orta Çağlar'da bile destekleniyorken[58] hukuksal olarak belirleyici esas rolün mühür tarafından oynandığı İngiliz hukukunda uzun bir süre bilinmez kaldı.[59] Modern ticaretin karakteristiği olan ticarî belge türlerinin gelişmesi büyük oranda Orta Çağlarda, ancak, Arap etkisi altında, kısmen idarî kısmen de ticarî gereksinimler sonucu ortaya çıktı.[60] Eski Roma ticareti, bugün bize vazgeçilmez görünen bu teknik araçlar olmadan gerçekleşebiliyordu ve gerçekleşmek zorundaydı.

4. Sözleşme Özgürlüğünün Sınırları

1.GENEL OLARAK. Bugün, sözleşme özgürlüğü üzerindeki kısıtlamalar tarafından engellenmediği sürece, herhangi bir sözleşmenin içeriğinin taraflar arasında bir hukuk oluşturduğu ve belirli formların uygunluk nedeniyle, özellikle de hakların ve dolayısıyla da yasal güvencenin açık biçimde gösterilebilirliği için belirlendiği esas olarak kabul edilmiştir. Bu evreye ancak oldukça geç bir zamanda; Roma'da hukukun aşamalı olarak içselleştirilmesi yoluyla ve modern zamanlarda Medeni Hukuk doktrininin ve ticaret gereksinimlerinin etkisi altında ulaşıldı. Ancak, genel olarak var olan bu sözleşme özgürlüğüne rağmen modern yasalar, bir sözleşmenin taraflarının özel olarak kabul edilmiş belli sınırlamaları ihlal etmedikleri sürece ne isterlerse o konuda anlaşma yapabilecekleri genel kuralından memnun değildir. Bunun yerine, çeşitli türden anlaşmaları *ius dispositivum*'un belli özel kurallarıyla, yani taraflar başka kurallar koymadığı sürece işler olacak kurallarla düzenler.[61] Bununla birlikte, bu olgu genel olarak, salt yerindelik düşüncelerinden kaynaklanmaktadır. Bir kural olarak, taraflar olası bütün geçerli hususlarla gerçekten ilgilenmeyi düşünmez ve ayrıca denenmiş ve iyi bilinen tiplere bağlı kalmak uygundur. Bunlar olmadan modern ticarî ilişki neredeyse imkansız olurdu. Fakat, sınırlamaları kaldıran normların ve sözleşme özgürlüğünün önemi bu açıdan hiçbir şekilde bitmiş değildir. Bunlar daha da hayati bir öneme sahip olabilirler. Belirli durumlarda kısıtlamayı kaldıran kurallar vasıtasıyla normatif kontrol, zorunlu olarak, tarafların bireysel özgürlük alanlarının kapsamının salt sınırlanması işinden öteye geçmektedir. Genel bir kural olarak, izin verilen yasal işlemler işlemin taraflarının üçüncü şahısları da etkileme yetkisini içerir. Bir anlamda ve belli derecede iki kişi arasındaki nere-

deyse her yasal işlem, yasal olarak garanti edilmiş kontrol yetkileri üzerindeki tasarruf hakkının dağılım biçimini değiştirdiği kadarıyla, sınırsız şekilde büyük bir yabancılar bütünüyle ilişkileri etkiler. Bu etki birçok farklı şekillerde gerçekleşir. Salt şekilci bakış açısından anlaşma sadece mevcut taraflar arasında hak ve yükümlülükler yarattığı ölçüde, hiçbir dışsal etki ortaya çıkmaz görünmektedir; çünkü bu durumda sözün yerine getirileceği beklentisi dışında hiçbir şey yasal olarak garanti edilmiş gözükmemektedir. Yine, işlem sadece mülkiyetin bir elden diğerine devrini ilgilendirdiği ölçüde, ki genelde durum budur, üçüncü şahısların çıkarı neredeyse hiç etkilenmemiş gözükür. Mallar onlara daha önceden olduğu gibi ulaşılmaz görünür ve tüm yapmaları gereken sahip olarak yeni bir kişiyi tanımaktır. Bununla birlikte, gerçekte üçüncü şahısların çıkarları üzerindeki bu etkisizlik sadece görecedir. Bir borç sözleşmesi yapan kişinin her alacaklısının çıkarları borçlunun artan yükümlülükleri tarafından etkilenir ve komşuların çıkarları da toprağın her satışıyla, örneğin yeni sahibin ekonomik olarak gerçekleştirmeye gücü yettiği ya da yetmediği kullanım değişiklikleri vasıtasıyla etkilenir. Bunlar yasa tarafından genel olarak kabul edilen ve garanti altına alınan hakların ampirik olarak olası yansımalarıdır. Bu yansımalar bir hukuk sistemi tarafından her zaman görmezden gelinmez; örnek olarak geç Roma hukukunda olduğu gibi alacakların "daha güçlü bir alacaklıya" devrinin yasaklanmasını verebiliriz.[62]

Bunun yanında, üçüncü şahısların çıkarlarının sözleşme özgürlüğünden yararlanılması yoluyla bir başka şekilde etkilenebileceği durumlar vardır. Örneğin, biri kendisini köle olarak sattığında ya da bir kadın evlilik aktiyle kocasının kocalık yetkisine boyun eğdiğinde, ya da bir toprak parçası bir aile sözleşmesine (*Fidei commissum*) tâbi olduğunda, ya da birkaç kişi tarafından bir şirket kurulduğunda üçüncü kişilerin çıkarları daha önce sözü edilen durumlarda etkilendiğinden nitelik olarak farklı biçimde etkilenebilir; ancak, etkilenmenin gerçek derecesi nicel olarak daha az olabilir ve gerçek tarzı durumdan duruma değişebilir. İkinci grup olaylarda sözleşmeyi yapan tarafların faydası için bütünüyle yeni bir özel yasa yapılır. Bu üçüncü şahısların hak ve taleplerini ve beklentilerini, yasal geçerliliğin ve zorlama garantisinin sözleşme yapan tarafların düzenlemelerine tahsis edilmesi ölçüsünde bağlar. Bu durum öncekinden farklıdır, zira yeni özel yasanın kuralları anlaşmaların geçerliliği ya da alacaklarının mal varlıklarına el koyma yetkisi gibi meselelerde o zamana kadar geçerli genel kuralların yerini alır. Özel bir yasanın bütünüyle yeni kuralları artık, bir kölenin, evli bir

kadının ya da ailevi gereklilik nedeniyle toprak sahibi haline gelen bir kişinin sadece yeni değil aynı zamanda mevcut sözleşmeleri için de geçerlidir; bir şirketin hissedarı olan kişiler durumunda da yeni özel bir yasa en azından bazı sözleşmeleri için geçerlidir. Adli ifadenin kendine özgü tekniği çoğu zaman durumun anlamını ve üçüncü şahısların çıkarlarının onun tarafından etkilenme şeklini belirsizleştirir. Örneğin bir şirket yasal olarak beyan edilmiş bir sermayeye sahip olmalıdır, bu belirli önlemler çerçevesinde bir hissedarlar toplantısındaki kararla düşürülebilir. Bu, uygulamada, bir şirket oluşturmak için birleşen kişilerin yasa tarafından alacaklılara ve daha sonraki bir tarihte hisse edinen üyelere sürekli var olan borçların üzerinde alacak ve ortak mal artığını beyan etmeye zorlanacağı anlamına gelir. Yıllık olarak dağıtılacak karı hesapladıklarında şirketin yöneticileri ve üyeleri "sermaye" olarak beyan edilen para, somut malların ya da uygun değerleme ve muhasebe kurallarına göre hesaplanan alacakların değeri tarafından karşılanmadıkça hiçbir kârın dağıtılamayacağı kuralının ihlali nedeniyle cezaî işlem tehdidiyle bu beyanla sorumludur. Ancak, belli önlemlere uyulması şartıyla, şirket üyelerinin beyanlarını geri çekmesine ve dolayısıyla alacaklılar ve sonraki hissedarlar için ilgili garantiyi düşürmesine izin verilir. Başka deyişle, başlangıçta beyan edilen miktarın karşılığı olmadığı halde kâr dağıtabilirler. Bu tür kısıtlamaları kaldıran özel hukuk kuralları tarafından sağlandığı şekilde bir şirket oluşturma imkanı o sırada şirketin üyesi olmayan üçüncü kişilerin, yani alacaklıların ve sonraki hisse alıcılarının çıkarlarını etkiler. Aynı şey bir kişinin gönüllü köleliğe girişinden ya da evlilik dolayısıyla kârının eski ipotekler üzerindeki öncelikle birlikte ipotek koyucu olduğu birkaç hukuk sisteminde olduğu gibi kârının lehine kocanın bütün mal varlığı üzerine ipotek konulmasından kaynaklanan sözleşme özgürlüğüyle ilgili kısıtlamaların üçüncü şahıslar açısından taşıdığı önem için de geçerlidir.[63] Üçüncü şahısların hukukî durumunu bu etkileme biçiminin (ki bu başka türlü geçerli hukuk kurallarından ayrılır) doğrudan katılımcılar grubu dışında neredeyse her yasal işlemden kaynaklanan "yansımaların" ötesine geçtiği açıktır. Burada, bu iki sınıf olgunun birbirine bağlandığı çeşitli geçici evreleri tartışmayacağız. "Sözleşme özgürlüğü", burada tartıştığımız anlamda, sadece dolaylı yansımalar değil özel yasanın oluşturulmasıyla da doğrudan katılımcı grubunu aşacak türden yasal işlemlere etkin şekilde katılma yetkisi anlamına gelir. Bu yetkinin üçüncü şahısların çıkarlarını koruyan bazı kısıtlamalara tâbi olduğu yerde bile, belli somut eylemlerde bulunma

ya da bundan uzak durma basit yetkisi anlamında bir "özgürlük hakkından" ibaret bir ayrıcalıktan fazla bir anlam ifade eder.

Öte yandan hukuk yabancıların çıkarlarını doğrudan etkileyecek görünmeyen ya da en azından genel olarak geçerli yasadan başka özel herhangi bir yasa içermeyen ve hatta üçüncü şahıslara zarardan çok fayda sağlar görünen anlaşmalara yasal geçerlilik vermeyi reddedebilir. Bu tür *sözleşme özgürlüğü kısıtlamaları* çok farklı olabilir. Dolayısıyla, klasik Roma hukuku özel yasa oluşturmakla üçüncü şahısların çıkarlarını etkileyecek bir şirketin kurulmasını ya da başka bir araca başvurulmasını kabul etmiyordu; bir ortaklığın kurulmasında özel bir ortaklık fonunun oluşturulması ya da ortaklar tarafından müşterek ve ayrı ayrı sorumlulukların yüklenilmesi yoluyla genel yasanın değişikliğe uğratılabileceğini reddediyordu. Üçüncü şahısları sadece dolaylı olarak etkileyecek olsa bile, kirayla alım ya da uzun vadeli kira sözleşmesi yoluyla sabit kira gelirleri oluşturmanın geçerliliğini de reddediyordu. Soyadı içeren kurumun kullanımı en azından özel şahıslar için reddediliyordu, çünkü *ager vectigalis* kurumu başlangıçta yalnızca belediyeler için mevcuttu ve gayrimenkul sahipleri için ancak daha sonra mevcut hale geldi.[64] Klasik Roma hukuku devredilebilir enstrumanları bilmiyordu ve hatta alacak haklarının devrine bile izin vermiyordu. Modern hukuk bir bireyin kendisini bir kölelik ilişkisine tâbi kılacağı bir sözleşmeyle özel yasa oluşturulmasını engellediği gibi, uzun süre sürekli kira gelirleriyle gayrı menkullerin ipoteğini de önledi; bu sonrakine Almanya'da ancak son zamanlarda ve kesin biçimde sınırlı koşullar altında izin verildi.[65] Modern hukuk, aynı zamanda, antik çağda oldukça normal sayılan birçok anlaşmayı, üçüncü şahısları ne özel yasa oluşturmakla ne de dolaylı yansıma yoluyla etkileseler de, iyi ahlakı ihlal edici ve dolayısıyla geçersiz sayar. Eski Mısır'da tam bir sözleşme özgürlüğü olan cinsel ilişkilerle ilgili bireysel anlaşmalar, özelde, bunun dışında tutulur;[66] zira meşru evlilik günümüzde tek formdur. Aynı gözlem antik çağda yaygın olan ataerkil ve evsel otoriteyle ilgili anlaşmaların büyük kısmı gibi diğer aile düzenlemeleri için de geçerlidir.[67]

Sözleşme özgürlüğünü sınırlandırma şekillerindeki bu farklılıkların nedenleri çok çeşitlidir. Belli yetkilendirmeler yoktu; çünkü özel ticarî kurumların yasal olarak tanınması o zaman gerçek bir ihtiyaç olarak görülmüyordu. Bu büyük olasılıkla eski hukukta, ya da daha kesin bir ifadeyle, Roma İmparatorluğunun resmi hukukunda devredilebilir enstrümanların yokluğunu açıklar; en azından dışsal olarak benzer türden enstrümanlar antik çağda bütünüyle bilinmiyor değildi; bunlar örneğin Eski Babil zamanlarında ortaya çıkar.[68]

Aynı açıklama modern kapitalist ortaklık biçimlerinin yokluğu için de geçerli olabilir; ki antik çağ bunlar için çeşitli türden devlet kapitalist kurumlarından başka benzerine sahip değildi, çünkü antik kapitalizm temelde devletten geçiniyordu. Fakat ekonomik bir ihtiyacın yokluğu hiçbir şekilde geçmişte belli hukuksal kurumların yokluğunun tek açıklaması olamaz. Teknolojik endüstri metodları gibi, hukukun garantisini vermek zorunda olduğu hukuk tekniğinin rasyonel kalıpları da mevcut bir ekonomik çıkara hizmet etmeden önce "icat" edilmelidir. Dolayısıyla, bir hukuk sisteminde kullanılan özel türden teknikler, ya da başka deyişle, düşünce biçimleri belirli bir hukuksal kurumun kendi bağlamında icat edileceği olasılığı için genel olarak inanılandan çok daha büyük önem taşır.

Ekonomik durumlar yeni hukuksal formlara otomatik olan neden olmazlar; bunlar sadece eğer icat edilirse yasal bir tekniğin gerçek anlamda yayılması için olanak sağlar. Spesifik olarak kapitalist hukuk kurumlarımızın birçoğu, Roma hukuku mantıksal anlamda Orta Çağ hukukundan çok daha fazla rasyonelleşmiş olsa da, Roma değil Orta Çağ kökenlidir. Bu durumun belli ekonomik nedenleri olmasının yanında hukuk tekniği farklılıklarından kaynaklanan çeşitli nedenleri de vardır. Batı Orta Çağ hukukunun düşünce biçimleri birçok açıdan "geriydi." Dolayısıyla, yazılı enstrüman rasyonel bir kanıt biçimi olmaktan çok "hakların" somut bir cisimleşmesi olarak algılandığı zaman bu mantık değil, bir tür hukuksal animizm ya da büyüydü. Hukuksal partikülarizmden kaynaklanan, her türden gruba bütün üyeleri için yabancılara karşı zincirleme sorumluluk yükleme şeklindeki geleneksel uygulama da mantıksal değildi; aynı şekilde, daha önce sözü edilene benzer bir olgu olarak en farklı alanlardaki ayrı fonları tanımaya hazır olmak da[69] sadece salt siyasal koşulların ışığında açıklanabilir. Hukuksal gelişmenin mantıksal ve yönetsel yönlerindeki bu "gerilik" unsurları, ticaretin çok daha mantıksal ve teknik olarak daha çok rasyonelleşmiş Roma hukukunda mevcut olandan çok daha çeşitli, uygulamada daha faydalı hukuksal araçlar üretmesini sağladı. Oldukça genel olarak, Orta Çağ ticarî hukukununkiler gibi yükselen modern kapitalizme özellikle uyan özel kurumların siyasî nedenlerle farklı somut çıkar gruplarının ihtiyaçlarıyla ilgili çeşitli yasal hükümler üreten bir toplum bağlamında çok daha kolay biçimde ortaya çıkabilirdi.

Bununla birlikte, hukukun o zaman bilimsel olarak ele alınmaması da önemliydi; yani bir ilkenin hukuksal olarak geçerli olabilmesi için belli bir kavramlar sisteminden "çıkarılması" gerekliydi; bu tür mantıksal kurgu dışında hiç-

bir şey hukukî olarak algılanamazdı. Belli koşullar altında hukuksal rasyonalizm gerçekten de yaratıcı yeteneğin engellenmesini ima edebilir; ancak bu nokta çok fazla abartılmamalıdır; zira bu yakın zamanlarda da bazen yapılmıştır. [bkz. VIII] Baskın şekilde ahlaki ya da siyasî kaygılar ve düşünceler sözleşme özgürlüğünü üzerinde var olan, çoğu modern hukuk sisteminin ayırt edici özelliği olduğu gibi, aile meselelerinde ya da köleliğe sözleşmeli olarak tâbi olmanın yasaklanması gibi diğer sınırlamalardan sorumludur.

2. SÖZLEŞME VE EVLİLİĞİN KÖKENİ.[70] Cinsel ilişkilerde sözleşme ilkel değildir. Teknolojik olarak en geri ve ekonomik ve sosyal olarak en az farklılaşmış kabileler *de facto* (fiilen) hayat boyu ataerkil poligami içinde yaşar. Endogaminin tiksindirici bulunarak reddi açıktır ki en dar çevrede, hane topluluğu içerisinde, ortak büyüme dolayısıyla cinsel dürtünün görece azalmasıyla başladı. Kişinin kendi kız kardeşini başkasının kız kardeşiyle takası muhtemelen en eski cinsel sözleşme türüdür. Kadının akraba grubu tarafından mal karşılığı takası ve nihaî olarak normal evlilik biçimi yani hem Hindistan'da hem de Roma'da aristokratik evlilik biçimleriyle yani kaçırmayla veya kutsal törenle evlilikle birlikte özellikle sıradan halk tabakasına ait evlilik biçimi olarak varlığını sürdüren kadın alımı[71] o zamandan itibaren gelişti.[72] Bununla birlikte hem kaçırma hem de kutsal tören vasıtasıyla evlenme belli sosyal örgütlenmelerin oluşumunun ürünleridir. Önceki, genç adamları ailelerinden koparmakla kalmayıp kadınları ve çocukları da anaerkil gruplarda toplayan askerî ittifakların oluşumu sonucu ortaya çıktı. Erkekler evinde kız kaçırma bir kadın elde etmenin kahramanca yoluydu, fakat böyle bir toplulukta yaşayan erkekler karılarını dışarıdan da satın alabilirdi. Kız kaçırma adetiyle birleşen bu uygulamalar kadınların mübadelesi için kartellerin oluşumuna ve dolayısıyla görünüşte egzogaminin doğuşuna neden oldu. Belli türden animist kavramların özellikle ve aslen oymakları, aynı zamanda avcı gruplar olan ve sonradan kutsal törenlere sahip büyüsel kült topluluklarını haline gelen halklar arasında yerleşik hal aldığı yerde totemik olarak düzenlemeye başladı. Oymaklar daha az gelişmiş ya da daha çok dağınık oldukça ataerkil evlilik özellikle şefler ve *honoratiores* arasında daha belirgin hale geldi. Onların durumunda bu, kolaylıkla çok eşlilikle sonuçlandı, hanenin efendisi üyeler üzerinde tam kontrol sahibiydi, onları kendi amaçları için istediği gibi kullanıyordu; ya da akraba grubunun güçlü kaldığı yerde şef onları en azından takas için kullanabiliyordu ya da akraba grubunun üyelerine üründen bir pay vermek zorundaydı. Hane üyelerinin bu kullanımının sınırları şefe önce karı-

sının kardeşi tarafından dayatıldı. Yüksek statüden bir aile kızlarını yük hayvanları olarak ya da sınırsız kullanım için satmıyordu; yabancılara sadece kişisel statüleriyle ve çocukları için diğer karıların ya da kadın kölelerin çocuklarına karşı tercihli statüyle ilgili güvenceler karşılığı veriliyorlardı. Bu gibi güvencelere karşılık olarak kıza giderken bir çeyiz bağışlanıyordu. Meşru birinci karı ve meşru çocuklar kavramı, yani meşru evliliğin yasal karakteristikleri bu şekillerde ortaya çıktı. Çeyiz ve karının sürekli bakımı, çeyizi, terk edilmesi durumunda ona yapılacak ödeme, çocuklarının hukuksal konumu ile ilgili yazılı anlaşma tam bir evliliğin bütün diğer cinsel ilişkilerden ayrılmasını sağlayan bir test haline geldi.

Bununla birlikte aynı anda cinsel sözleşme özgürlüğü de birçok farklı formda ve derecede ortaya çıktı. Hizmet evliliği (*Dienstehe*),[73] deneme evliliği, geçici dost evliliği[74] görülebilirdi ve özellikle soylu ailelerin kızları kocanın ataerkil yetkişine tâbi olmaktan kaçınma konusunda endişeliydiler. Aynı zamanda, fahişeliğin, yani evlilik tarafından özel olarak sağlanan sürekli bakımdan ayrı olarak elle tutulabilir bir karşılık için cinsel hizmet sağlamanın her türü mevcuttu.[75] Hem heteroseksüel hem de hemoseksüel fahişelik, bunun için bir karşılık alma olasılığı kadar eskidir. Öte yandan, bu geçim sağlama şeklinin onursuz sayılmadığı bir topluluk neredeyse yok gibidir. Bu ayrım, askerî ve dinî açıdan önemli bir amaç olan meşru çocuklar doğurma adına resmi evliliğin özellikle ahlaki ve siyasî değerlendirmesiyle ortaya çıkarılmamış daha ziyade desteklenmiştir. Evlilik ve fahişelik arasında bir yerde, özellikle soylular arasında, cariyelik kurumu vardı; bu kadın bir hizmetçiyle, kumayla, bir cariyeyle, bir *bayadère* ile ya da evlilik dışı ya da yaygın veya saf türde "serbest" evlilik yaşayan başka türden bir kadınla sürekli bir cinsel ilişki yaşamaktı. Böyle bir birlikten doğan çocukların statüsü çoğunlukla babanın takdirine bırakılıyor, sadece birinci eşin çocuklarının tekel hakları tarafından sınırlandırılıyordu. Bununla birlikte, vatandaşlığın siyasî-ekonomik ayrıcalıkları erkek ve kadın vatandaşların oğullarına ayrıldığı için vatandaşlığın tekelini kullananlar tarafından daha büyük sınırlamalar konuluyordu. Bu ilkeye Antik Çağ demokrasileri tarafından özel bir güç kullanılarak uyuldu. Diğer sınırlamalar, daha önce tartışılan nedenlerle [VI: xiv] peygamberi din tarafından dayatıldı. Antik Mısır'ın, halkın bütün siyasî haklardan yoksun olmasında yatan, cinsel sözleşme özgürlüğünün aksine, en eski Roma Hukuku evlilik ve belli özel durumlar için daha düşük hukuksal statüsü olan bir evlilik türü olarak kabul edilen cariyelik dışında her türlü cinsel sözleşmeyi *causae turpes* (onursuz bir olay) olarak reddediyordu.[77] Fakat bu sonraki Batı'da Lateron

Konseyi [1215/16] ve Reformasyon tarafından sonunda yasa dışı ilan edildi. Babanın çocuklar üzerindeki tasarruf hakkı ilk defa dinsel hukuk tarafından ciddi biçimde sınırlandı, bu daha sonra ilave sınırlamalara tâbi oldu ve sonunda askerî, siyasî ve ahlaki nedenlerle ortadan kaldırıldı.

Günümüzde cinsel sözleşme özgürlüğüne dönüş ihtimali her zamankinden daha uzaktır. Kadınların büyük çoğunluğu erkekler için cinsel rekabete karşı olurdu, Mısır kaynaklarından çıkardığımız kadarıyla ekonomik fırsatlarını daha az çekici olanların zararına güçlü biçimde arttırır; buna aynı zamanda bütün geleneksel ahlaki güçler, özellikle kiliseler tarafından karşı çıkılırdı. Ancak, bu gibi mutlak özgürlük imkansız gözükse de benzer bir durum meşru evlilik çerçevesinde kadının konumunun hem özgür hem de mülkiyet haklarıyla ilgili olarak güvenli kaldığı bir sistemle birleşmiş olarak kolay ya da bütünüyle serbest boşanma sistemiyle ortaya çıkarılabilir. Bu tür görece özgürlük farklı derecelerde Roma, İslam, Yahudi ve Modern Amerikan hukukunda gerçekleşmiştir; ayrıca, sınırlı bir süre de olsa sadece rasyonalist doğal Hukuk'un sözleşme teorisi değil nüfus politikası mülahazalarıyla da etkilenen on sekizinci yüzyıl yasalarında da gerçekleşmiştir.[78] Sonuçlar büyük oranda değişmiştir. Sadece Roma'da ve Birleşik Devletler'de yasal boşanma özgürlüğüne, bir zaman, yüksek bir boşanma oranı eşlik etmiştir. [79] Bir zamanlar Roma'da olduğu gibi, hem ekonomik özgürlük hem de boşanma özgürlüğü toplum içerisinde olduğu gibi evde de konumlarının güvenli hale geldiği Birleşik Devletler'de kadınlar tarafından güçlü biçimde arzu edilmiştir. Öte yandan, geleneklere güçlü biçimde bağlı İtalyan kadınları yakın zamanlarda bile boşanma özgürlüğünü reddetmişlerdir, bunun nedeni muhtemelen kadınların erkekler için rekabetinin daha şiddetli hale geleceği korkusu ve özellikle yaşlılıkta, yaşlanan bir işçinin günlük geçimini kaybetmekten korkması gibi, ekonomik güvenliklerini tehlikeye atmak istememeleridir. Genel olarak hem erkekler hem de kadınlar rahat cinsel davranışın kişinin kendi cinsi için izin verilebilir kabul edildiği türden resmi olarak katı ve hatta bozulmaz bir evlilik tipini destekler görünmektedir; erkekler de fırsatçılığın zayıflığı nedeniyle belli bir kadın yetkisine göz yumma eğiliminde oldukları bu tür bir evlilikten memnun olabilirler. Fakat boşanma özgürlüğünün burjuva kamuoyu tarafından reddedilmesinin belirleyici nedeni çocukların eğitim şansına yönelik gerçek ya da farazi tehlikedir; bunun yanında, erkekler tarafından sahip olunan otoriter içgüdüler de, özellikle kadınların ekonomik olarak özgür oldukları ve bu nedenle erkeklerin ailedeki konumlarıyla ilgili olarak kaygılandıkları ve erkeklik

gururlarının uyandığı yerde, kendi rollerini oynamıştır. Ayrıca, siyasî ve dinî güçlerin de, sözleşme toplumunda hayatın çok rasyonelleşmesi yoluyla güçlenen fikirle, yani ailenin biçimsel bütünlüğünün belli belirsiz tanımlanmış irrasyonel değerlerin kaynağı olduğu ya da yoksun ve zayıf bireyler için bireyler üstü bir bağı desteklediği fikriyle takviye edilen otoriter kaygıları vardır. Son kuşakta bütün bu heterojen güdüler boşanma özgürlüğünden ve bazı açılardan evlilik içerisindeki ekonomik özgürlükten uzaklaşan geri bir hareketle sonuçlandı.

3.VASİYET ÖZGÜRLÜĞÜ, yani ekonomik ve normalde aile içi tasarruf özgürlüğü modern zamanlarda sınırlayıcı eğilimlerle karşılaşmıştır. Fakat burada vasiyet düzenlemesinin hukuksal tarihinin resmi seyrini tespite çalışmayacağız. Vasiyetin tam ya da tama yakın içeriksel özgürlüğüyle ilgili kanıtlar tarihte sadece iki kere, yani Cumhuriyetçi Roma'da ve İngiltere'de bulunabilir. Bu iki halk da güçlü biçimde yayılmacıydı ve arazi sahibi bir *honoratiores* (ileri gelenler, eşraf) katmanı tarafından yönetiliyordu. Bugün en önemli uygulama alanı Birleşik Devletler, yani en uygun ekonomik fırsatlar alanıdır. Roma'da vasiyet özgürlüğü mirastan mahrum bırakılan oğullara ele geçirilen ülkelerde maddî servet vaadi sunan askerî genişleme politikasıyla birlikte arttı; öte yandan sömürgecilik çağı sona ererken, Helen hukukundan devralınan "doğal olmayan" vasiyetleri bozma uygulamasıyla azaltılıyordu.[80] İngiliz hukukunda, vasiyet özgürlüğü büyük ailelerin servetlerinin istikrarını amaçlıyordu; buna çok zıt kurumlar olan gayrı menkullere feodal miras hakkı, en büyük çocuk hakkı ve devredilemez mülkte (*fidei commissum*) hizmet ediyordu. Modern demokratik yasalarda vasiyet özgürlüğünün iptal olunamaz cömert paylar vasıtasıyla sınırlandırılması veya ortadan kaldırılması, ya da Fransız Kanunlarında büyük evlat hakkının zorunlu fiziksel bölme yoluyla engellenmesi büyük oranda siyasî olarak belirlenmiştir ve hala da böyle olmaktadır. Napolyon'un durumunda, eski aristokrasiyi malikanelerinin zorunlu bölünmesi yoluyla ortadan kaldırma niyetine, yaratmaya çalıştığı yeni aristokrasinin dayanağı olarak tımarlar oluşturma arzusu eşlik etti; bu sonraki kuruma *Kanun*'un kabulünün sosyal gücün dağılımını hükümetin ellerine bırakacağı açıklamasında işaret ediliyordu.[82]

4. KÖLELİĞİN SÖZLEŞMELİ OLARAK OLUŞTURULMASI. Köleliğin, biçimsel olarak kölemsi ilişkilere gönüllü olarak boyun eğmenin bile yasaklanmasıyla kaldırılması dünya ekonomik hakimiyetinin ağırlık merkezinin birkaç unsurun çakıştığı bölgelere kaymasının ürünüydü: Köle emeği yüksek bakım giderleri nedeniyle kazançlı değildi; işten kovma ve işsizlik tehdidine sahip ücret

sistemi çalışmaya dolaylı bir zorlama köle emeğinden oluşan büyük işletmelerde bulunan büyük riskler olmadan yüksek kaliteli iş almada ve bağlı sınıflardan iş gücü elde etme anlamında dolaylı baskıdan daha az etkili sayılıyordu. Dinî cemaatler, özellikle Hristiyanlık, antik çağda köleliğin bastırılması açısından örneğin Stoacılıktan daha az rol oynadı; Orta Çağlarda ve modern zamanlarda rolü bir ölçüde daha büyüktü ama belirleyici değildi. Antik çağda kapitalist köleliğin gerilemesi barışçıl köle ticaretini batı için köle ithalinin tek önemli kaynağı olarak bırakan imparatorluk dış ilişkilerinin pasifize edilmesiyle gerçekleşti. Birleşik Devletlerin Güneyinde kapitalist kölelik boş arazilerin arzı bittiği ve köle ithalatının durması köle fiyatlarını tekelci düzeylere yükselttiği zaman son buldu. İç savaş vasıtasıyla ortadan kaldırılması demokratik çiftçilerin ve Kuzeyli plütokratik burjuvazinin Güneyli plantasyon sahibi aristokrasiye karşı salt siyasî ve sosyal düşmanlığıyla hızlandırıldı. Güney Avrupa'da Orta Çağlarda hiçbir zaman tamamıyla ortadan kalkmadıysa da Avrupa'da loncaları köle emeğinden bağımsız tutan, Orta Çağı iş ve emek örgütlenmesinin salt ekonomik evrimi ve özellikle de lonca sisteminin gelişmesiydi. Tarıma gelince, ihracat için daha yoğun üretim modern zamanlarda daha büyük bir bağımlılığa neden oldu; fakat modern üretim tekniklerinin ortaya çıkmasıyla köle emeği sonunda karlı olmaktan çıktı. Bununla birlikte, kişisel hizmetçiliğin nihaî ve tam olarak ortadan kaldırılması için doğal hukuk ile ilgili güçlü ideolojik kavramlar nihaî olarak her yerde belirleyici oldu. Doğu Asya ve Hindistan'da çok daha az yoğun biçimde yayılan ataerkil köleliğin eski merkezi olan Yakın Doğu'da bu kurum Afrika köle ticaretinin engellenmesi dolayısıyla yok olmanın eşiğindeydi. Geç Orta Çağlarda olduğu gibi antik Mısır'da da büyük olan askerî önemi paralı askerlerin askeri teknikleriyle ortadan kalktığı zaman hiçbir zaman büyük olmayan ekonomik önemi de hızla azalmaya başladı. Gerçekte, Doğu'da kölelik hiçbir zaman Kartaca ve geç Cumhuriyetçi Roma malikanelerindeki plantasyon köleliğine benzer bir role sahip olmadı. Doğu'da kölelerin çoğu Helenik ya da Hellenistik bölgelerde olduğu gibi ev hizmetçileriydi. Öte yandan, bazıları Babil, İran veya Atina'da olduğu gibi, sanayi işçilerine yapılan bir tür faizli sermaye yaptırımı oluşturuyordu. Yakın Doğu'da ve de Orta Afrika'da, bu ataerkil kölelik özgür bir emek ilişkisine hukuksal formun doğurabileceği varsayılandan daha yakındı. Ancak, Snouck Hungronje'nin Mekke'de bir kölenin efendinin kişisel özelliklerini onaylamadıkça pazarda satın alınamayacağı ve köle efendiden memnun değilse efendinin köleyi yeniden satamayacağı şeklindeki gözlemi[84]

kuraldan çok istisna gibi görünmektedir ve efendinin özellikle evdeki kölelerinin iyi niyetine büyük bağımlılığı tarafından yaratılmaktadır. Orta Afrika'da bugün bile, efendisinden memnun olmayan bir köle efendiyi, *noxae datio*[85] ile kendisini daha çok tercih ettiği bir diğer sahibe vermesi için nasıl zorlayacağını bilir.[86] Fakat bu da, evrensel olarak doğru değildir. Ancak, doğunun teokratik ve ataerkil otoritesi ve bütün bağlılık ilişkilerinin ataerkil yönünün ahlaki olarak eklemlendirilmesi eğilimi en azından Yakın Doğu'da kölenin sahibine karşı oldukça teamülleşmiş bir güvence haline gelmiştir. Sonuç olarak, Roma köleliği tarzındaki sınırsız kullanım uygulamada engellenmiştir. Bu trendin başlangıcı eski Yahudi hukukunda bulunabilir ve bu uygulamanın temelindeki belirleyici güdü, borçlunun şahsına idam cezası verme ve borç köleliği gibi eski kurumların kişinin hemşerilerinin köleleştirilmesi olasılığını doğurması durumuydu.

5. SÖZLEŞME ÖZGÜRLÜĞÜNE YÖNELİK DİĞER SINIRLAMALAR. Son olarak, toplumun nüfuzlu, özellikle "burjuva" sınıfının sosyal ve ekonomik çıkarları sözleşme özgürlüğüne, özel şahısların yararına toprağa feodal ya da başka sürekli ipotekler koymayı yasaklama gibi sınırlamaların nedenini oluşturmaktadır. Bu gibi işlemler Prusya Toprak Islahı Yasalarında yasaklandığı gibi Cumhuriyetçi Roma yasalarında da engelleniyordu.[87] Her iki durumda da etkin faktörler burjuva sınıf çıkarları ve onlarla özdeşleşmiş ekonomik kavramlardı. Cumhuriyet döneminde kamu arazileri üzerinde *ager vectigalis* dışında uzun vadeli kira sözleşmelerini kabul etmeyen Roma yasaları, bugün Almanya'da devletin ya da devlet tarafından onaylanan koloni şirketlerinin sahip olduğu arazilerde benzer kiralamaların *de facto* olarak sınırlandırılması gibi,[88] arazi sahibi burjuvazinin arazinin yasal olarak pazarlanabilirliği ve toprağa bağlı senyörlük haklarının ve benzer yükümlülüklerin oluşmasının engellenmesi kaygısının ürünüydü.

5.Bir Sözleşmenin Etkisinin Tarafları Dışına Yayılması– "Özel Hukuk"

Roma hukukunda olduğu gibi modern rasyonelleşmiş hukukta da henüz sözü edilen bütün faktörlerin birleşmesi sonucu ortaya çıkan, sözleşme özgürlüğüne bu tür müdahale genel olarak yazılı anlaşmaları yasaklayarak değil, sadece hukuk düzeninin belirli tip sözleşmeyi ya da Roma'da belirli *actio*'yu temin edememesiyle ve böylece normları, onaylanmayan anlaşma tipleriyle uyuşmaz olan mevcut tip sözleşmeleri düzenleyerek sağlanmıştır. Öte yandan yasanın bir

ticarî işletmenin oluşumu gibi üçüncü şahısların çıkarlarını etkileyen bu işlemleri yasal olarak geçerli şekilde yapma yetkisi verdiği teknik form, eğer sadece taraflar arasında değil yabancılara karşı da yasal olarak geçerli olacaksa bireysel taraflarca yapılan bu tür her düzenlemeye dahil edilmesi gereken belli standart terimlerin resmi olarak belirlenmesinden oluşur; zira anlaşmanın geçerliliğini reddetmek için başka neden yoksa düzenlemenin kendisi, üçüncü şahıslar onlarla bağlı olmasa bile, katılımcılar üzerinde hukukî etkilere sahip olabilir. Sadece kendileri için değil aynı zamanda üçüncü şahıslarla ilgili etkin sonuçlarla birlikte yasa yapmayı bu şekilde ilgili taraflara bırakma şeklindeki bu modern teknik ilgili taraflara, düzenlemelerine almak zorunda oldukları koşullarda ifade edildiği şekildeki içeriksel zorunluluklara uymaları şartıyla, hukukî bir kurum olan özel ***hukukun*** avantajlarını verir. Bu modern türde özel hukuk geçmişte gelişmesine izin verilen özel hukuk türünden farklıdır. Modern teknik hukukun birleştirilmesi ve rasyonelleştirilmesinin ürünüdür; yasa yapmanın modern siyasî örgütlenme tarafından resmi olarak tekele alınmasına ve bu örgütlenmeye üyeliğin zorlanmasına dayanır.

Geçmişte, özel hukuk normalde "iradi yasa" (*gewill kürtes Recht*) yani gelenekten ya da uzlaşan statü gruplarının (*Einverständnisgemeinschaften*) ya da rasyonel kurumların üzerinde anlaştıkları yasa olarak ortaya çıkıyordu. Başka deyişle, bağımsız olarak oluşturulan normlar şeklinde ortaya çıktı. "Partikülarist yasa"nın (yani yukarıdaki anlamda iradî yasanın) "bölgenin yasasını"(yani genel olarak geçerli sayılan genel hukuku) ihlal ettiği kuralı ve bugün bile Batı'nın dışındaki bütün hukuk sistemlerinde ve Avrupa'da, örneğin bir ölçüde Rus köylüsü için bugün bile varlığını sürdürmektedir. Fakat devlet neredeyse her yerde ve genellikle başarıyla bu özel kanunların geçerliliği ve ayrıca uygulamalarının kapsamının onun onayına tâbi olması gerektiği konusunda ısrar eder; nitekim devlet bunu kasaba ve şehirleri kendisi tarafından tanımlanmış yetkilerle donanmış bağlı örgütlere dönüştürecek aynı tarzda yapmıştır. Bununla birlikte, her iki durumda da, asıl durum bu değildi. Zira, belli bir bölgenin ya da grubun yönetildiği yasalar bütünü büyük oranda, aralarında sürekli olarak gerek duyulan ayarlamanın ya karşılıklı uzlaşma ya da belli bir zamanda baskın güce sahip olan siyasî ya da dinî otoritelerin dayatmasıyla gerçekleştirilen karşılıklı olarak bağımsız toplulukların özerk olarak benimsenmiş eseriydi. Bu gözlemle birlikte, daha önce bu bölümde farklı bir bağlamda değindiğimiz olguya dönüyoruz.

Amaçlı sözleşmenin ve modern anlamda sözleşme özgürlüğünün ortaya çık-

masından ve başarısından ve modern devletin doğuşundan önce özel bir hukuksal düzeni temsil eden, bu nedenle bir "hukuk topluluğu"(*Rechtsgemeinschaft*) olarak adlandırılabilecek her anlaşmalı grup veya rasyonel kurum ya üyeliği içerisinde doğum, siyasî,etnik veya dinî bir değer birimi, yaşam tarzı veya meslek gibi nesnel karakteristikler tarafından oluşturuluyordu ya da açık bir dostluk süreci vasıtasıyla ortaya çıkıyordu. İlkel durum, yukarıda gördüğümüz gibi , bizim usulümüze karşılık gelen herhangi bir hukuk davasının farklı gruplar (sibler) ya da farklı grupların üyeleri arasındaki uzlaşma usulleri biçiminde ortaya çıkması şeklindeydi. Grup içerisinde, yani grup üyeleri arasında ataerkil hakemlik hakimdi. Bu nedenle, hukuk tarihinin gerçek kökeninde, eğer siyasî iktidar ve onun sürekli artan gücü açısından bakılırsa, önemli bir dualizm, yani, gruplar arasında bağımsız şekilde oluşturulan yasayla grup üyeleri arasındaki ihtilaflar hakkında belirleyici olan normların dualizmi egemendi. Bununla birlikte, aynı zamanda bu belirgin şekilde basit duruma bir diğer gerçek müdahale etti: Yani, bizce bilinen en erken gelişme evresinde bireyin bir değil çoğu zaman birkaç gruba ait olması. Fakat, özel hukuka tâbi olmak başlangıçta kesin biçimde kişisel bir nitelik, zorla ya da bağışla elde edilen bir "imtiyaz" ve böylece, bu gerçek dolayısıyla "yasa yoldaşları" haline gelen sahiplerine ait bir tekeldi. Bu nedenle, Pers İmparatorluğu, Roma İmparatorluğu, Frank krallığı ya da İslam devleti gibi siyasî olarak yüce bir otorite tarafından birleştirilen bu gruplarda yargıçlar tarafından uygulanacak yasalar bütünü bileşen grupların, örneğin özerk şehirlerin ya da klanların etnik, dinî ya da siyasî karakteristiklerine göre değişiyordu. Roma İmparatorluğunda bile Roma hukuku başlangıçta sadece Roma vatandaşlarının hukukuydu ve vatandaşlarla vatandaş olmayan tebaa arasındaki ilişkilerde bütünüyle geçerli olmuyordu. İslam devletlerinin Müslüman olmayan tebaaları ve hatta İslam hukukun dört ana ekolünün takipçileri kendi yasalarına göre yaşar; fakat öncekiler kendi otoriteleri yerine bir İslam yargıcına başvurursa yargıç başka bir hukuku bilmek zorunda olmadığı ve Müslüman olmayanlar da sadece "tebaa" olduğu için İslam hukukunu uygular.

Öte yandan, Orta Çağ *Imperium*'u içinde her insanın, ona göre yaşayacağını "ikrar ettiği" kabile yasasıyla her yerde yargılanma hakkı vardı.[89] Birey her nereye giderse *professio iuris*'ini yanında götürüyordu. Hukuk, İngiliz Kraliyet hukukunun Norman İşgalinden sonra olduğu gibi bir *lex terrae* değil, belli bir grubun üyesi olarak kişinin ayrıcalığıydı. Ancak, bu "kişisel hukuk" ilkesi o zaman bugünkü zıt ilkeden daha tutarlı biçimde uygulanmıyordu.

Bu gibi sistemlerde farklı yasa bütünlerine tâbi kişiler arasındaki anlaşmazlıklarda zorlukların ve bunlarla birlikte de gittikçe artan ilişki yoğunluğuyla hızla çoğalan ortak hukuk ilkeleriyle ilgili belli bir ölçüte olan ihtiyacın ortaya çıkması da kaçınılmazdı. O zaman Roma'da olduğu gibi, ya her grubun "*ius civile*si" ile birlikte var olan bir "*ius gentium*" ortaya çıkar, ya da İngiltere'de olduğu gibi, siyasî ya da dinî yönetici *imperum*'u sayesinde mahkemelerine tek bağlayıcı olarak "resmi bir hukuk" dayatacaktır; ya da yeni bir siyasî grup, özellikle de yerel bir grup, farklı hukuk kurallarını yeni bir yasalar bütünü içerisinde birleştirecektir. En eski İtalyan şehir kanunları vatandaşların Lombardiya hukukuna göre yaşadıklarını ilan ettiklerinin farkındaydı, fakat eski hukuk kavramlarından karakteristik bir farklılık içinde, *confessio iuris*'i olarak ya Lombardiya hukuku ya da onun bütünleyici kaynağı olan Roma hukukunun kabul edileceği söylenen *civitas*, vatandaşların bütününün kişileşmesi idi; ya da *civitas*, Roma hukukunu ve ikincil sistemi olarak da Lombardiya hukukunu benimsemiş olabilirdi.[90]

Ancak, iradî olarak oluşmuş bütün kuruluşlar onlar tarafından oluşturulan yasaların lehine *kişisel hukuk* ilkesinin uygulanması için uğraşıyordu; ne var ki bu anlamdaki başarıları olaydan olaya büyük oranda değişiyordu. Her halükarda, sonuç özerk yargı yetkileri çakışan; zorunlu, siyasî birliğin, var olduğu kadarıyla, bu türden sadece bir özerk yargı yetkisi olduğu çeşitli " hukuk cemaatlerinin" birlikte var olmasıydı. "Hukuk yoldaşları", üyelikleri nedeniyle özel mülke çevrilmiş vakıf arazileri ya da tımarlar gibi belli türden arazilere benzer belli somut şeylerin veya nesnelerin kontrolünü tekelleştirebiliyordu; bununla birlikte, bu "hukuk cemaatleri" belli çıkarların baskısı altında kapalı merkezler olmayı bıraktığında ve bu cemaatler herhangi bir bireyin aynı anda birkaç gruba ait olabileceği şekilde çoğaldığında, herhangi bir "hukuk cemaatinin" özel hukuku neredeyse özel bir nesnenin sahipliğiyle özdeşleşmiş hale geldi; öyle ki, artık, ters açıdan, bu tür sahiplik belirli özel hukuk cemaatine üyeliğin testi haline geliyordu.[91] Bu aynı zamanda, bugün egemen olan duruma, yani özel bir hukuka tâbi olan ilişkilerin resmi ve genel olarak herhangi biri tarafından ulaşılabilir olmasına doğru atılan bir adımdı. Bununla birlikte, bu modern duruma geçişte sadece bir adımdı. Zira eski türden bütün özel yasalar ya doğrudan bir gruba ait olan kişilere ya da sahipliği bu üyeliği sağlayan belli nesnelere yasal ayrıcalıklar devam ettirme hakkı veriyordu. Modern toplumda, özel yasal düzenleme bir fabrikanın ya da çiftliğin sahipliği, ya da savcılık, eczacılık, belli türden zanaatkarlık gibi mesleklerin icrası gibi salt teknik ya da ekonomik belirli koşulların varlığıyla ortaya çıkabilir.

Her hukuk sistemi doğal olarak teknik ve ekonomik gerçeklerle bağımlı belli özel normlara sahiptir. Fakat bu noktada tartıştığımız özel yasa bütünleri farklı karakterdeydi. Bu özel hukuk türünün uygulanabilirliği ekonomik ya da teknik niteliklere değil statüye, yani doğumdan, yaşam biçiminden ya da grup üyeliğinden ("soylu", "şövalye" ya da "lonca arkadaşı") veya özel mülke çevrilen vakıf arazisi veya bir malikane gibi maddî nesnelerle ilişkileri belli sosyal ilişkilerden kaynaklanan niteliklere bağlıdır. Bu nedenle özel bir yasanın uygulanabilirliği her zaman kişinin özel bir niteliğine ya da bazı maddî nesnelerle olan ilişkisine bağlı olmuştur.[92] Marjinal durumlarda, "ayrıcalık" bir tek bireye ya da nesneye bile bağlı olabilirdi ve bu gerçekte oldukça da sık olmuştur. Bu durumda, hak yasayla çakışıyordu; ayrıcalıklı kişi özel hukuka göre muamele görmesinin hakkı olduğunu iddia edebilirdi. Fakat kişinin özel tüzel statüsü olan bir gruba ait olmasının ya da bir nesneler grubuyla özel bir ilişkide bulunmasının önemli olduğu yerde, özel yasal normların uygulanmasını ilgili tarafların kişisel hakkı olarak görmek doğaldı. Genel olarak uygulanabilir normlar fikrinin bütünüyle eksik olduğu, fakat kaçınılmaz olarak gelişmemiş bir durumda kaldığı, bütün yasaların belirli bireylerin ya da nesnelerin ya da belirli bireyler veya nesneler topluluğunun ayrıcalığı olarak göründüğü doğrudur. Bu tür bir görüş açısına hiç şüphesiz devletin her şeyi kapsayan zorlayıcı bir kurum olarak göründüğü görüş tarafından itiraz edilmeliydi. Zaman zaman, özellikle de antik Roma'da ve modern dünyada yükselen "burjuvazi" sınıfının ilk döneminde muhalefet o kadar güçlüydü ki "ayrıcalık" olasılığı tamamıyla reddedildi. Ayrıcalıkların halk meclisi tarafından oluşturulması Roma'da imkansız sayılıyordu[93] ve on sekizinci yüzyılın devrimci dönemi her türden kurumsal özelliği ve hukuksal partikülarizmi yok etmeye çalıştı.[94] Bu hedefe hiçbir zaman tam olarak ulaşılamadı, ancak biraz sonra modern hukukun nasıl yeniden büyük bir hukuksal partikülarizm kitlesi yarattığını göreceğiz. Fakat bunu, eski tüzel statü gruplarının ayrıcalıklarından birçok önemli açıdan ayrılacak şekilde gerçekleştirdi.

Bütün bireylerin ve bütün gerçek durumların, en azından bugün prensipte resmi "hukuki eşitliğe" dayanan zorlayıcı bir kurum içinde toplanması rasyonelleştirici iki büyük güç tarafından sağlanmıştır. Bunlardan birincisi, pazar ekonomisinin genişlemesi ve ikincisi uzlaşma gruplarının organlarının etkinliklerinin bürokratikleşmesiydi. Bunlar tekelci biçimde kapalı örgütlerin özel gücüne ya da verilmiş ayrıcalıklarına dayanan partikülarist yasa yapımı biçiminin yerini aldı; yani temel olarak örgütlü statü gruplarının özerkliğini iki şekilde azalttılar:

Birincisi isteyen herkes tarafından oluşturulabilen, gönüllü kuruluşların resmi, evrensel olarak ulaşılabilen fakat ayrıntılı biçimde düzenlemiş özerkliğidir; diğeri ise herkese belli türden özel yasal işlemler yapma yoluyla kendi yasasını oluşturma yetkisini vermektir. Özerk yaşamanın teknik formlarının bu dönüşümündeki belirleyici faktörler, siyasî olarak, yöneticilerin ve devlet memurlarının devletin gücü artarken duydukları yetki ihtiyacı ve ekonomik olarak da toplumun pazar gücüne yönelen segmentlerinin, yani biçimsel olarak "serbest" rekabetçi pazar savaşında mülk sahibi konumları nedeniyle –"sınıf konumu durumu– ekonomik olarak ayrıcalıklı kişilerin çıkarlarıdır. Eğer, resmi hukukî eşitlik nedeniyle, herkes "kişi ayrımı gözetmeksizin" bir şirket kurabiliyor ya da bir arazi üzerinde hak iddia edebiliyorsa, mülk sahibi böyle sınıflar bir tür olgusal özerklik kazanır, zira sadece onlar bu yetkileri kullanabilir ve bunların avantajından yararlanabilir.

Ancak, bu biçimsiz özerklik, "özerklik" ismini sadece mecazi anlamda hak eder; zira "özerklik" sözcüğü kesinlikten yoksundur; tanımı, üyelik azalıp çoğalabilmekle beraber belirlenebilir olan ve üyeleri rızayla veya zorla, değiştirilmesi onlara bağlı özel bir yasaya tâbi bir grubun varlığını gerektirir. Grubun özel karakterinin tanımla ilgisi yoktur; bu bir şirket, belediye, bir "malikane", bir lonca, bir sendika, bir vasallar halkası olabildiği gibi bir klüp de olabilir. Olgunun kendisi her zaman devletin hukuksal üstünlüğünü belirtir. Bu her zaman devletin kendine ait olmayan organlarla yasa yapımını ya hoş gördüğü ya da doğrudan garanti altına aldığı fikrini doğurur. Niteliksel olarak da, bir grubun konsensusla ya da yasalaşmış normlarla sahip olduğu özerklik salt sözleşme özgürlüğünden farklıdır. İkinci arasındaki çizgi "norm" kavramının sınırlarıyla çakışır; başka bir deyişle, geçerliliği katılımcıların konsensusuna ya da rasyonel anlaşmasına dayanan düzenin artık bir gruba dayatılan nesnel olarak geçerli kural olarak değil, örneğin iki iş arkadaşının aralarındaki iş bölümü ve kar dağıtımı ile şirketin içinde ve dışındaki hukukî konumlarıyla ilgili anlaşmada olduğu gibi karşılıklı öznel hak taleplerinin tesisi olarak algılandığı yerde bulunur. Nesnel yasa ile özel hak arasındaki net bir ayrım çizgisinin yokluğu bu noktada belirgin hale gelir. Mevzu hukukla ilgili olarak geliştirmiş olduğumuz düşünce biçimlerimiz açısından,[95] sadece bizi burada tek ilgilendiren özel hukuk alanında yasalaşmış kuralın bir çözümde normal kaynağına sahip olduğu yerde özerklik uygulanırken, kuralın somut bireyler arasındaki anlaşmayla elde edildiği yerde sözleşme özgürlüğü nedeniyle özel bir düzenleme örneğine sahip olduğumuz önermesin-

de teorik olarak bile bir ayrım bulunabilir. Bu ayrım geçmişte önemsiz değildi, fakat bunun münhasıran belirleyici olduğu da söylenemez.

Nesnel norm ve öznel hak talebi arasındaki ayrım eksik olarak gelişmişti ve hukuk kişinin bir gruba üyeliği ile belirlenen bir özellik olduğu sürece sadece iki tür kurallardan söz edilebilirdi. Birincisi bir grup ya da örgütte, üyelerinin özel statü nitelikleri nedeniyle geçerli olanlardı; diğerleri geçerli ve bağlayıcıydı, çünkü kişi onları amaçlı bir sözleşmeye doğrudan katılarak kendisi için oluşturmuştu. Bütün özel hukuk gerçekte aslen üyeliğin statü nitelikleriyle belirlendiği bir grubun hukukuydu, fakat bu durum, daha önce belirttiğimiz gibi, birkaç grup tarafından tekelci olarak sahip olunan malların ekonomik kıtlığıyla ve gittikçe ayrışmasıyla birlikte değişti. Değişiklikler gerçekte o kadar belirgindi ki sonunda neredeyse münhasıran, sosyal ve ekonomik olarak özel bir ilişkide geçerliydi. Orta Çağlarda buna yakın belli kavramlar bulunabilir. Heusler'e bu açıdan katılıyoruz, fakat devlet yasasının (*Staatrecht*) varlığını bütünüyle inkar ettiğinde çok ileri gidiyordu.[96] Fakat feodal yasa "vasalsı devletin" yasası değil, lord ve vasalı arasındaki ilişkinin yasasıydı, çünkü bu tür bir devlet hiç var olmadı. Aynı anlamda, malikane yasası da sadece malikane ilişkilerine uygulanabilirdi; hizmet yasası hizmet tımarları için geçerliydi; tüccar yasası ticaret malları ve ticarî işlemlere uygulanıyordu; zanaat yasası [97] zanaatkarların işlemleri ve birlikleriyle ilgili yasadır.

Ancak, bu özel ilişkiler dışında, vasallar, tüccarlar, vakıf arazilerini işletenler, *ministeriales* ve hür insanlar genel hukuka tâbiydi. Birey aynı anda hem kısıtsız arazilere hem de vakıf arazilerine sahip olabilirdi; birincisiyle ilgili olarak genel arazi yasasının yargı yetkisi altındaydı; ikincisi içinse tımar yasasına tâbiydi. Benzer şekilde, bir *commenda*'ya ya da foenus nauticum'a para veren tüccar olmayan biri sadece bu açıdan ticaret yasasına tâbiydi. Bununla birlikte, bu nesnel muamele biçimi evrensel değildi. Özel bir yasanın uygulandığı neredeyse bütün bu ilişkilerin, bir dereceye kadar tüzel statüyü ima eden, yani kişinin toplam hukuksal statüsüyle ilgili sonuçları vardı. Vakıf arazilerinin ya da diğer "kısıtlı" arazilerin sahipliğiyle ilgili durum buydu. Bunların çoğu tek bir kişide karşılıklı olarak uyuşmaz sayılıyordu ve bu tür tüzel statü kısıtlamalarını aşma eğilimi çoğu kez grup üyeliğinin kapatılmasıyla belirleniyordu. Almanya'da, Heusler'in bile kabul ettiği gibi, kasaba yasası (*Stadtrecht*) kentsel arazinin mülkiyeti yasasından çok vatandaşların tüzel statü hakkıydı.[98] İngiltere'de ise belediyeler neredeyse tamamen özel şirketler haline geldi.

Genel olarak, orada özel yasayı belli nesnelerin ve durumların yasası olarak ele alma eğilimi baskın oldu. Sonuç olarak, özel yasaların temel özel kurallar olarak bir ülkenin kanunuyla (*lex terrae*) bütünleşmesi büyük oranda kolaylaştı. Ancak gerçek ve nihaî bütünleşme ağırlıklı olarak siyasî koşullara dayanıyordu. Ancak, bu bütünleşmenin tam olarak gerçekleşmediği alanlarda çeşitli özel hukukların ve onların ilgili özel mahkemelerinin ülkenin genel kanunuyla ilişkisi problemi çok çeşitli şekillerde çözüldü. Ülkenin genel kanununa göre vakıf arazisindeki temellük (Gewere) hakkı onu kullanana değil lorda verilmiştir. Fakat ücret karşılığı elde tutulan araziyle ilgili olarak durum çok basit değildi; örneğin *Saxon Hukuku Aynası*'nda, temellük hakkı problemi yazarla yorumcu arasında ihtilaflıydı.[99]

Bu özel problem Roma hukukunda da iz bırakmıştır. Roma *ius civile*'si (medeni hukuk) Roma vatandaşlarının hukukuydu; vatandaş ya da anlaşma vasıtasıyla benimsenmiş olmayan bir kişi bir Roma mahkemesinde taraf olarak bulunamaz, vatandaşların hukukuna göre özel işlemler yapamaz[100] ya da onun kurallarına göre yargılanamazdı. Hiçbir Roma *lex*'i (kanunu) vatandaşlık halkasının dışında geçerliliğe sahip değildi. Vatandaş olmayanlara uygulanamazlığı siyasî olarak ciddi önem taşıyordu; çünkü, hukukla bütünleştirilmemiş olan ele geçirilmiş bütün bölge üzerinde memurların ve Senato'nun egemen gücünü tesis ediyordu. Fakat öte yandan, Roma vatandaşı hiçbir zaman *ius civile* ile münhasıran yargılanmaz, *ius civile* mahkemelerine münhasıran tâbi olmazdı. Tarihsel zamanların *ius civile*'si daha çok bir kişi için münhasıran bir vatandaş kimliği açısından, yani o özel statü grubunun bir üyesi sıfatıyla geçerli olan özel hukuk olarak tanımlanmalıdır. Bununla aynı anda, ya hem vatandaşları hem de vatandaş olmayanları ya da sadece bir kısım vatandaşları kapsayan hukuk alanları ve kendisini ya statü grupları ya da nesnel ayrım ile ilgili özel hukuk olarak sunan hukuk söz konusudur. Bu bağlamda idarî hukuk tarafından düzenlenen çok çeşitli ve önemli durumları da görürüz. Gracchi zamanına kadar, *ius civile*'ye dayanarak hak iddiası açıkça ilan edilerek *ius civile*'ye tâbi olan yerler dışında hiçbir yerde mevcut değildi.[101] Kamu arazilerindeki (*ager publicus*) kullanım süreleri ne *ius civile* tarafından düzenleniyor, ne de hem vatandaşlara hem de vatandaş olmayanlara açık olarak *ius civile* tarafından korunuyordu. Gracchi dönemine gelince, vatandaşlık bu yerleri kanunla düzenlemeye yani ius civile'nin iradesine tâbi kılacakmış gibi görünüyordu; müttefikler hemen vatandaş yapılmalarını talep ettiler. Dolayısıyla bu kullanım haklarının süresi münhasıran magistratların

bilgisine tâbiydi, onlar da bu açıdan *ius civile*'ninkilerden farklı kurallara göre davranıyorlardı. Sonraki araziyle ya da vakıf arazileriyle birlikte işleyen ne kira sözleşmelerini (*emphyteusis*) ne de akitleri tanıyordu. Fakat bütün bu kurumlar kamu arazilerine uygulanabilen idari hukuk bünyesinde mevcuttu. Bunun yanı sıra, devlet hazinesi ve özel şahıslar arasındaki ilişkide geçerli olan hukuk *ius civile*'de olmayan kurumları kapsıyordu; öncekine ait kurumların sonrakiyle aynı olduğu yerde bile (*fideiussor* ve *hypotheca*'dan ziyade) *praes* ve praedium gibi farklı isimlerle anılıyorlardı.[102] Bu nesnel olarak tanımlanmış özel hukuk idari memurun yargı yetkisinin kapsamı tarafından belirleniyordu. Üyeliğin katılım testi olduğu herhangi bir özel kişiler bütünü mevcut değildi; eğer bir gruptan söz edilecekse, bunun üyeliğinin belli bir zamanda idarî yargıya tâbi bir meseleyle ilgili kişilerden oluştuğu söylenebilir. Özel hukukun bir diğer alanı vatandaşlarla yabancılar arasındaki ihtilaflar konusunda karar veren pretor'un yargı yetkisinden oluşuyordu. *Ius civile*'nin bir kuralına başvurabilirdi; ancak bu *ius civile*'ye_ait bir *lex*'e, yani kanuna dayanarak değil, sadece yargıçlık yetkisine binaen yapılabilirdi. Daha çok farklı temellere dayanan bir hukuk olan *ius gentium*'u uyguluyordu. Ancak, bu tür hukuk *praetor peregrinus* görevinin tesisiyle birlikte ortaya çıkmış olarak gösterilmemelidir. Bu daha ziyade çok eski zamanlardan beri pazardaki anlaşmazlıkların kendisine göre çözüldüğü ve muhtemelen başlangıçta sadece dinsel olarak yemin vasıtasıyla korunmuş olan uluslar arası ticaret yasasıydı. Erken dönemde uygulamada büyük önem taşıyan, patron ve klient arasındaki içeriksel olarak feodal ilişkiler de *ius civile*'de olası dava konuları değildi. Mülkiyetle ilgili Germen yasasında olduğu gibi, *ius civile* ve feodal hukuk alanları birbirine mülkiyet alanında, yani *preacarium* [gönüllü kiracılık] ile ilgili olarak dokunuyordu; *ius civile*_başka alanlarda da ilişkiyi dikkate alıyor ve onunla ceza hukukunda ilgileniyordu. Fakat *ius civile* ile düzenlenmiyordu. Özel hukukun *ius civile* içerisindeki gerçek alanları ise sadece tüccarlara ve ticaretle uğraşan kişilere açık belli yasal kurumlarla, yani *actio exercitoria* [104] , *receptum* [105] ve *argentarii* (bankerler) ile ilgili özel yasa ile oluşturuluyordu.

Gelecekte hukuksal gelişme açısından çok önemli olan *fides* kavramı [106] hem genel ticaret hukukunda, hem de patron ve klient yasasında kapsanıyordu. Özgün bir şekilde, sadece sadakat ilişkilerinden kaynaklanan yükümlülükleri değil, ayrıca salt ticari işlemlerde iyi niyet (*fides bona*) ve dürüst iş yapmayı da içeriyordu. Bu böyle bir *ius civile* için bilinmiyordu. Teknik olarak bilinmese de, uygulamada

daha başından beri ondan öğeler mevcuttu; zira belli hileli işlerle ilgili olarak On İki Tablet *improbus intestabilisque* statüsü ile tehditte bulunuyordu.[107] Çok sayıda insan, özel hukuktaki genel sonuçları şahitlik etmekten men edilme, yani uygulamada ticari boykot anlamına gelen şahitlik yapamama veya şahit bulamama olan *infamia* (şerefsizlik) kararını açıkça veriyordu. Bu, vasiyet vasıtasıyla mülk edinmenin sınırlanmasına yol açtı; bunun yanında belli eylemlerin *pretor* tarafından reddini içeriyordu. Resmi olmayan karakterlerine rağmen, *fides* ilkeleri hiçbir şekilde ne patron ve klient ne de ticari işlemler hukuku alanındaki belirsiz duygusallığın ürünleri değildi. Roma ticaret hukukunun temelde dayandığı kesin biçimde belirlenmiş tezatlar dizisi *fides* ilkelerine dayanarak gelişti. *Fiducia*[108] ve imparatorluk devrinin *fidei-commissum*'u gibi eski kurumlar bütünüyle *fides*'e dayanıyordu. *Fidei-commissum*'un vatandaş olmayanlar ve "yasaklı kişiler"[110] lehindeki vasiyetlerin *ius civile*'de dava edilebilir olmadığı ve sadece teamülle garanti altına alındığı gerçeği *fides*'in *ius civile* için hiçbir zaman geçici bir gerçekten fazlası olmadığını ve ancak görece geç bir evrede ortaya çıktığını ispat etmez. Hukuki bir kurum olan *clientala*, *ius civile* hukuksal kavramının kendisi kadar eskidir, ancak dışarıda kalmıştır. Bu nedenle *ius civile*'nin içeriği "medeni hukukla" hiçbir zaman bitişik değildir. Fakat *fides* (niyet) hukuksal ilişkilerin düzenlenmesi için tek biçim bir ilke değildi. Bir kişinin *fides*'e göre bir başkasına borçlu olduğu şey, somut ilişkinin özgün doğasına dayanıyordu ve *fides* bu özelleşmede bile, ihlal durumunda her zaman aynı hukuksal sonuçları doğurmuyordu. Infamia (şerefsizlik) *fides*'e karşı her türlü ihlalden ziyade belirli özel eylemlerin sonucuydu. Mütecaviz davranışa karşı olan denetleyici kınama ya da birisini bir göreve aday olarak listeye almama gibi tepkilerden her birinin kendine özgü ön koşulları vardı; bunlar ne *infamia* örnekleri ile ne de fides ilkesi ile özdeşti ve ayrıca dalgalanıyordu. Bunlar hiçbir zaman tamamıyla ve kendiğinden *fides*'in ihlalleri ile ilgili değildi. Klientliğe ait yükümlülüklerin ihlalleri aslen patronun ev mahkemesindeki yaptırımlarına tâbiydi. Daha sonra bu yükümlülükler dinsel olarak ya da teamüllerle ve son olarak da hür insanların salt ticari klientlikleri durumunda *ius civile* tarafından garanti ediliyordu.

Fides'in ticaretteki asıl rolü ile ilgili olarak hiçbir bilgiye sahip değiliz. *Bonae fidei* sözleşmelerinin *ius gentium*'un diğer kurumları gibi magistratın yetkisine dayanarak hileli eylem biçimlerinde tanınmadan önce garanti altına alınmalarını sağlayan araçları bilmiyoruz. Muhtemelen, yeminli bireysel ya da genel hakemlik anlaşmaları vardı; bunlar yemin bozulursa sonraki zamanlarda *infamia*'nın karşı-

lıklı bir yeminli anlaşmanın ihlali için yaptırım olduğu gibi aynı şekilde *infamia* oluşturuyordu. Fakat *ius gentium* kurumları için eylem biçimleri oluşturmak onun *ius civile*'den ayrımının ortadan kalktığı anlamına gelmiyordu; dolayısıyla *ius civile* vatandaşların saf tüzel statü grubu hukuku olarak kaldı. Ara sıra magistrat *si civis Romanus eset* (bir Roma vatandaşıymış gibi yargılanması) formülüyle sivil bir dava formunu vatandaş olmayanlar için de mevcut kıldı. Diğer kurumlar da *ius gentium*'a belli belirsiz şekilde sokuldu. Ayrım ancak imparatorluk zamanında, vatandaşlığın diğer ayrıcalıkları ile birlikte tamamıyla kayboldu.

Fides ile ilgili gruplardan hiçbiri kapalı bir örgütlenme oluşturmadı. Gerçi Mommsen, daha sonra göreceğimiz gibi, hatalı bir şekilde, klientleri *pleb* örgütlenmesi ile özdeşleştiriyordu.[111] Çıkarları kişisel statü açısından oldukça farksız olan *bonae fidei* sözleşmeleri veya *ius gentium*'da bulunan kişiler böyle bir örgütlenme oluşturmuyordu. Yargıçlar kanunu tek başına *ius gentium*'la özdeş olmaktan uzaktı, *ius gentium* 'un kabulü yalnızca yargıçlar hukuku tarafından gerçekleştirilmedi; aslında bu büyük oranda temel ilkelerinin *ius civile* ile hukukçular vasıtasıyla bütünleşmesi sayesinde ortaya çıktı. Hem cumhuriyet hem de imparatorluk zamanında gerçek statü grupları bile, yani köleler, azatlılar, şövalyeler ve senatör aileleri gerçek bir özelliğin taşıyıcısı olabilecek kurumsal bir örgütlenmeden yoksundu. Siyaset ve güvenlik nedenleriyle cumhuriyet kendini özel kurumlara karşı defalarca sert müdahalede bulunma zorunda buldu. Baskı dönemleri yerini hoşgörü dönemlerine bıraktı. Monarşi dönemi doğal olarak özel kurumlar için elverişli değildi. Demokrasinin sosyal ve ekonomik olarak güçlü kurumlardan korkmak için nedenleri vardı. Monarşinin de herhangi türden kontrolsüz bir örgütün siyasi sonuçlarından korkmak için nedenleri vardı. Cumhuriyet ve imparatorluk dönemlerinin Roma hukuku, fiilen, kurumsal özerkliği sadece gönüllü kuruluşların ya da modern anlamda şirketlerin yasası olarak kabul ediyordu. Özerklik bu kurum ve kuruluşların hoş görüldüğü ve kendilerine ayrıcalıklar tanıdığı derecede var oluyordu. Ne dereceye kadar var oldukları bir diğer problemin, yani örgütlerin hukuksal kişilikleri genel tartışmasıyla ilişkili olarak incelenecektir.[112]

6. Kurumsal Sözleşmeler–Hukuksal Kişilik

Kişisel hukuk çağının yasal olarak özerk kurumlarının devletin yasa yapma tekeline genel olarak dönüşümü ve onunla bütünleşmesi, ifadesini bu kurum-

ların hukuksal olarak hak sahipleri sıfatıyla ele alındığı formların değişiminde buldu. Özerk kurumlar zorunlu bir siyasi ortaklığın içerisinde düzenli bir yargı sistemiyle barışçıl biçimde uygulanan ortak bir yasa bütününe tabi olduğunda ve ayrıca bir tarafta sadece grup üyeleri tarafından (*Rechtgenossen*) ve sadece belli bir ortak amaç için kullanılacak tekelci biçimde sahiplenilen mallar olduğu ve öte taraftan bu nesneleri kapsayan yasal işlemler ekonomik olarak gerekli hale geldiği zaman böyle bir muamele gerçekleştirilemez. Bununla birlikte, bu gelişmenin henüz olmadığı yerde, problem basit bir şekilde çözüldü: Bir kurumun üyeleri bir diğerinin bütün üyelerini zincirleme olarak, organlarını da içerecek şekilde, üyelerinden herhangi birinin eylemlerinden sorumlu tutuyordu. Bu nedenle, ilkel kan davasıyla birlikte evrensel bir olgu olarak kısası, yani bir kişinin ya da bir grup üyesinin mallarının arkadaşlarından birinin ya da hepsinin yükümlülükleri nedeniyle alıkonması anlamında kısası buluruz.[113] Orta Çağlarda, kısaslar ve bunlardan karşılıklı olarak mahkemelere başvurma hakkıyla kaçınma konusundaki görüşmeler ve karşılıklı hukuksal yardım şehirler arasında sürekli bir tartışma konusuydu. Uzlaşma da kan davasıyla aynı ilkel kaynaktan gelmektedir. Hangi bir kişinin ya da kişilerin yasal olarak uzlaşma anlaşması yapabileceği ve yabancılarla ilişkilerde bir grubun üyelerini temsil edeceği yabancının gerçekte kimin emirlerine uyulduğuyla ilgili tecrübeleriyle belirleniyordu. Erken Orta Çağ hukukunda bile asıl anlayış, köyün, loncanın, kırsal komünün ya da başka bir topluluğun belli bir kararına katılmamış bir grup üyesinin onunla bağlı olmadığı, örgütün dışarıyla olan işlemlerinin gerçekliğinin olması için genel bir kararda ifade edildiği şekilde üyelerin anlaşmasına dayalı olması gerektiği şeklindeydi. Bu nedenle Heusler' le[114] bir kararın gerekliliği ve bağlayıcı gücünün örgütlerinin hukukunun gelişmesinde karakteristik unsurlar olduğu konusunda anlaşılabilir. Fakat açıktır ki, karar ve sözleşme arasındaki ayrım nesnel yasal normlar ve genel öznel haklar arasındaki kadar değişken kaldı; kararlar yoluyla ulaşılan normlar çoğu zaman *pactus* olarak isimlendiriliyordu. Fakat fiili olarak ayrım her zaman; özellikle de bir zamanlar evrensel olan, bir kararın ona iştirak etmiş ve kendilerini onunla özdeşleştirmiş kişiler dışındakileri bağlamayacağı ve neticede oybirliğiyle alınmış olması gerektiği fikrinde mevcuttu. Gerçekte ise bu anlayış daha çok bütün yasalarda ima edilen, buna göre tek yasanın doğru olabileceği ilham unsurundan etkileniyordu. Doğru yasanın bulunması için büyüsel ve karizmatik araçlar kaybolduğunda, doğru yasanın çoğunluk tarafından kabul edilen olduğu, dolayısıyla azınlığın kendisini onunla özdeşleş-

tirmesi gerektiği fikri gelişti. Fakat azınlık, bazen şiddetli zorlama altında bunu yapmadan önce, çoğunluk kararı yasa değildi ve kimseyi bağlamıyordu.[115] Bu bakış açısının pratikteki önemi buydu.

Öte yandan, hiç kimse, tabii ki, bir başkasıyla sözleşme yapma mecburiyetinde sayılmıyordu. Dolayısıyla, en erken zamanların kavramlarını da içeren bu düşünce biçimlerinde bile, nesnel yasa oluşturma aracı sıfatıyla yasama ve öznel hakları oluşturma aracı olarak sözleşme arasındaki ayrım, aralarındaki geçişin büyük belirsizliğine ve akışkanlığına rağmen, tanıdık bir ayrımdı. Karar, tamamlayıcısı olarak, icrası için bir organ gerektiriyordu. Seçim biçimi, yani durumdan duruma ya da daha uzun bir dönem için seçim veya yürütme işlevlerinin kalıtsal olarak tahsisi vs. birçok farklı biçim alabiliyordu. Çeşitli örgütler arasındaki ve içindeki farklılaşma ve tahsis geliştikçe, bireyler aynı anda birkaç örgütün üyesi haline gelmeye başladıkça, grup üyeleri arasındaki iç ilişkilerde memurların ve üyelerin görece yetki dereceleri sabit ve gittikçe rasyonel kurallara tabi oldukça ve son olarak hem bireylerin hem de bir bütün olarak örgüt ile yabancılar arasındaki amaçlı sözleşmeler büyüyen bir mübadele ekonomisinin sonucunda daha sık hale geldikçe bir örgüte ait her bireyin ve her memurun her eyleminin öneminin belirlenmesi gerekli hale geldi ve örgütün konumu ve organların hem sözleşmeli işlemlerde hem de usuldeki meşruiyeti sorunu bir şekilde ortaya çıkmak zorundaydı.

Bu sorunun teknik hukuksal çözümü tüzel kişi kavramında bulundu. Hukuksal bakış açısından terim laf kalabalığıdır, zira buradaki kişiyle ilgili gerçek kavram hükmi şahıs kavramıdır. Bir çocuk *en ventre de sa mère* tam bir vatandaş olarak hak ve yükümlülük sahibi sayılır ve bir köle sayılmazken, her iki kural da belli sonuçlara ulaşmanın teknik araçlarıdır. Bu anlamda, hükmi şahsiyetin belirlenmesi "şey'in" hukuksal tanımı kadar yapaydır; yani, münhasıran amaca uygun olarak seçilen hukuksal kriterlere uygun olarak kararlaştırılır. Bununla birlikte, kurum ve kuruluşların hukuksal konumlarının belirlenmesi için mevcut daha fazla sayıda alternatif daha sonra özel bir problem yaratacaktı.

Kuruluşların tüzel kişiliği fikrinin en rasyonel gerçekleştirilmesi üyelerin hukuksal alanlarının kuruluşun ayrı olarak oluşturulmuş yasal alanından bütünüyle ayrılmasına dayanır; kurallara göre isimlendirilmiş belli kişiler hukuksal bakış açısından kurum için yükümlülükler üstlenme ve haklar elde etme konusunda tek başına yetkilendirilmiş görülür. Bu şekilde oluşturulan hukuksal ilişkiler bireysel üyeleri ve malları hiç etkilemez ve onların sözleşmesi sayılmaz;

fakat bütün bu ilişkiler ayrı ve bağımsız bir varlıklar bütününe atfedilir. Benzer şekilde, bu gibi üyelerin kuralları çerçevesinde kurumdan talep ettiği ya da ona borçlu olduğu şey hukuksal olarak kurumunkinden tamamıyla ayrı kendi özel varlıklarına aittir veya bunları etkiler. Bu şekildeki bireysel bir üye kurum için ne bir hak ne de bir görev edinebilir. Hukuksal olarak bu yalnızca kurum adına iş yapan görevliler için mümkündür ve sadece bir araya çağrılan ve sabit kurallara göre hareket eden nitelikli üyeler meclisi bağlayıcı kararlar alma yetkisine sahip olabilir, fakat bu zorunlu değildir. Tüzel kişilik kavramı, faydası kurallara göre belirlenen fakat kurumsal olarak örgütlenmeyen bir kişiler çoğunluğuna dokunan ekonomik mallar üzerindeki kontrolü kapsayacak şekilde genişletilebilir. Bu şekilde bir *vakıf*[16] olarak kurulduğu zaman,sabit kurallara göre belirlenecek olan bağımsız bir hak sahibi, bu bireylerin çıkarlarını temsil etmeye yetkili olarak tanınır.

Bir kişiler birliğine tüzel kişilik verildiği zaman bu iki olası şekilde oluşturulabilir. Bir kuruluş olarak örgütlenebilir. Bu durumda üyeler bütünü sabit bir kişiler grubu şeklinde oluşturulur. Bu bütünün bileşimi iki şekilde, yani ya özel hukukun kurallarına uygun olarak bir üyelik pozisyonuna vekâletle ya da belirlenmiş bir kuruluş organının kararı vasıtasıyla değiştirilebilir. Bu iki şekilden birinde belirlenmiş kişiler hak sahibi tek kişilerdir ve yönetim hukuki olarak onların buyruğu vasıtasıyla gerçekleştirilebilir. Bir kişiler birliğinin tüzel bir kişilik olarak oluşturulabileceği diğer olası form temelde vakıfa benzer *kurum*dur (Anstalt). Hukuksal bir terim olarak kullanıldığında, kurum kavramı sosyal refah alanında kullanılanla kısmen çakışır. Kurumun örgütlü üyeler bütünü yoktur, sadece temsil edildiği bir organ ya da organlara sahiptir. Üyelik çok sık olarak yükümlülüğe dayanır ve yeni üyelerin kabulü eski üyelerin isteğine değil, nesnel ölçütlere ya da kurum organlarının takdirine bağlıdır. Bunun yanında, örneğin bir okuldaki öğrenciler gibi kurum üyeleri onun yönetimi üzerinde hiçbir yetkiye sahip değildir.[117]

Üç örgüt biçimi – vakıf, kurum ve şirket– birbirinden mutlak anlamda net hukuksal testlerle ayrılmaz. Bunlar arasındaki geçişler daha aşamalı ve değişkendir. Bir örgütün özerk ya da bağlı olması Gierke'nin var saydığı gibi, kesinlikle belirleyici bir test olamaz.[118] Bir kilise, özerk olabilmesine rağmen bir kurumdur.

Teknik bakış açısından, tüzel kişilik kavramı örgüt adına sözleşmelerin gerekli olacağı hiçbir mülke sahip olmadığı yerde de söz konusu olabilir. Tüzel kişilik doğaları gereği sadece oldukça sınırlı sayıda ortağı kapsayan ve ayrıca belli

ticari kuruluşlar gibi zaman açısından da sınırlı dernekler için uygun değildir. Onlar için üyelerin hukuksal alanlarının bütünlüğün hukuksal alanından mutlak ayrımı kredi açısından zararlı olacaktır; zira kredi derecelendirmesi bağımsız bir fonun varlığından etkilenirken, temel olarak bütün ortakların bütünlüğün borçlarına cevap vermek zorunda olduğu gerçeğine dayanır. Benzer şekilde, bütünlüğün temsili için bütün organların tesisi her zaman uygun olmayabilir. Bu tür örgütler ve kuruluşlar için kapitalist kredi çıkarları açısından en uygun form, en azından başlangıç durumunda, geçmişin çoğu hukuk sistemince "birleşik eller" (*gesamthand*) [119] ilkesidir. İlk olarak bütünlüğü temsil etme yetkisinin ya müşterek olarak katılan bütün katılımcılara ya da herkes adına hareket eden bazı ya da bir özel katılımcıya verilmesini içeriyordu; birleşik eller ilkesi ikinci olarak hem şahsıyla hem mallarıyla herkesin sorumluluğunu içeriyordu. Düzenleme hane topluluğunun ortak sorumluluğundan kaynaklanıyordu. Özel karakterini, bir varisler topluluğunda ortak malların bireysel mallardan ayrımının ortak ve bireysel borçlar ayrımı yapılmasını gerekli kıldığı zaman kazanıyordu.[120] Bu süreç dostluk ilişkilerinin daha önce söz ettiğimiz ticari etkilerle bozulması sırasında, ortaya çıktı. (IV:2)

Varisler topluluğundan kurum doğdu ve hane topluluğunun kardeşlik niteliğinden kaynaklanan grup içi ve grup dışı ilişkiler için ya temel olarak ya da hukuksal-teknik uygunluk değerlendirmesiyle benimsenmiş, isteyerek oluşturulmuş çok sayıda topluluğun temeli haline geldi.[121] Günümüz ortaklık yasası, daha önce gördüğümüz gibi, hane topluluğunun kapitalist işletme amaçlarına yönelik ilişkilerinin dolaysız rasyonel bir gelişmesidir. "*Societe en nom commandite*" nin çeşitli formları [122] başka yerde olduğu gibi bu ilkenin commenda ve societas yasası ile kombinasyonlarıdır. Alman" limited şirketi "[123] daha küçük aile işletmeleri için, özellikle de ortak mirasçılar arasında yasal olarak yetersiz ve özellikle modern yasaların gerektirdiği birçok yatırım nedeniyle elverişsiz olan anonim şirketin yerine geçecek rasyonel bir icattır.

Tüccarların, gemi sahiplerinin ve denizcilerin kardeşliği (İspanyol hukukunda *agermanament*), ortak bir deniz yolculuğu işletmesinin özünde vardı. Bu, hane topluluğundan bir şirketin doğmasına uygun olarak, gemicilik alanında girişimcilerin *ortak eller birliği* (*gesamthandvergesellscaftung*) şeklinde gelişti; öte yandan, bu, gemi rehininde ve müşterek avarya kuralları açısından, yolculukla ilgilenen herkes arasında bir tek risk topluluğuyla sonuçlandı. Bütün bu durumlarda, tipik unsur kardeşlik ilişkisinin yerine iş ilişkisinin, yani amaçlı bir

sözleşmeyle bir statü sözleşmesinin geçmesiydi. Ancak burada hukuk tekniği açısından uygun bir yaklaşımla tüm grubun ayrı ve bağımsız bir yasal özne ve ortak varlıkların ayrı sahibi olarak ele alınmasını saymıyoruz. Öte yandan, aygıtın şirket olayında teknik olarak gerekli olacak resmi bürokratikleşmeden kaçınılıyordu. Hiçbir hukuk sisteminde, rasyonel olarak dönüşmüş *ortak eller* ilişkileri Orta Çağlarda ve daha sonra Batı'daki kadar özgün biçimde gelişmemişti. Roma hukukundaki yoklukları daha çok ekonomik nedenlerden ziyade ulusal *ius civile* 'nin doğasında var olan hukuk tekniğinin belli unsurlarından kaynaklanıyordu. Özellikle Rodos türleri olmak üzere antik çağ ticaret hukukunun belli özel kurumlarının ödünç alındığı Hellenik ticaret yasasının gelişmesinin ayrıntılarını bilmiyoruz. Roma hukukunun, çok zengin çeşitlikteki yasal formların gelişmesi olmadan da kolaylıkla yapabilmesi, hem bir köle kapitalizmi hem de devlete dayalı siyasi bir kapitalizm olan antik kapitalizmin özgün karakteriyle ilişkiliydi. Köleler ticaret aracı olarak kullanılıyor; efendiler onların sözleşmeleriyle sınırsız haklar elde ediyor, fakat sadece sınırlı yükümlülükleri oluyordu. Peculium'un bağımsız bir fon tarzında ele alınması bugün sınırlı sorumluluğun çeşitli formları vasıtasıyla ortaya çıkan sonuçlardan en az bir kısmının elde edilmesine olanak sağlıyordu.[124] Tabii ki, bu kısıtlamanın, ortak el uygulamasının her türünün societas yasasının tamamıyla dışında bırakılması ve açıkça ifade edilen *sponsio correalis* tarafından oluşturulan bütün müteselsil hak ve sorumluluklar gereğiyle ilişkili olarak,[125] Roma ekonomik sisteminin karakteristiği olan sürekli kredi ihtiyaçlarına sahip istikrarlı kapitalist girişimlerin yokluğunun hukuksal belirtilerinden biridir. Antik kapitalizmin esasen siyasi temelinin önemi, özel işletmelerin yoksun olduğu hukuksal kurumların, vergi tahsildarları (*socii vectigalium publicorum*),[126] yani devletin vergilerin toplanmasını ve devletin sahip olduğu madenler ve tuzlaların işletmesini kiraladığı özel tüccarlar grubuyla ilgili erken imparatorluk özel hukukunda önceden bilinmesiyle gösterilir. Bu birliklerin hukuki ve ekonomik yapıları bugün tahvil ve diğer menkul kıymetlerin basılmasında işbirliği yapan bankalarca alışılmış olarak kurulmalarıyla bankalar birliğine benziyordu. Bir ya da daha fazla "lider" banka tahvil ihracı yapan tarafa söz konusu tüm sermayeyi sağlama yükümlülüğünü üstlenir; diğer bankalar tüm miktarın sorumluluğunu yüklenerek birliğe katılır, yine başka bankalar da sadece sınırlı sorumlulukla iştirakçi olur. Roma'da konsorsiyum liderinin (*manceps) socii'si, interdictum de loco publico fruendo* ve diğer kaynaklarda [127] belirtildiği gibi konsorsiyumun üyeleriydi, öte yandan *affines*, modern *comman-*

ditista tarzında sadece sınırlı sorumlulukla iştirakçi oluyordu; hukuksal durum hem içsel hem dışsal olarak modern olgununkine oldukça benzerdi. *Devlet* kurumunun kendisinin özel hukuku olan tüzel bir kişilik sayılması gerekip gerekmediği hem hukuki - teknik hem siyasi değerlendirmelere bağlı olacaktır. Eğer böyle yapılırsa, uygulamada öncelikle devlet otoritesinin organlarının hukuksal alanlarının, bireysel olarak onlara verilmiş hak ve sorumluluklarla birlikte bir kişisel haklar alanına ve mülkiyet ilişkilerinin bağımsız kurumsal varlıklar sayıldığı resmi bir alana ayrılacağı anlamına gelir; bu ayrıca, devlet organlarının eylem alanının kamu ve özel hukuk alanlarına ayrıldığı ve münhasıran mülkiyet meselesiyle alakalı sonraki alanda özel işlemler hukukunun genel ilkelerinin uygulandığı anlamına gelir.[129] Normal medeni hukuk usulüne göre dava açması ve hakkında dava açılması, özel şahıslarla eşit statüde olması ve ona karşı hak talepleriyle ilgili dava açılması devletin tüzel kişiliğinin normal sonucudur. Kesin biçimde hukuksal bakış açısından, devletin tüzel kişiliğinin bu sonraki sorunla ilgisi yoktur. *Populus Romanus* hiç şüphesiz vasiyetle miras gibi özel haklar elde etme ehliyetine sahipti, fakat bu dava edilemiyordu. Bu iki problem pratik bakış açısından da farklıdır. Zorunlu kurumsal ve dolayısıyla siyasal bütün devlet yapıları, sıradan hukuk sürecine tabi olmaktan uzak durdukları yerde bile haklar elde etme yeterliliğine sahip olma anlamında tüzel bir kişiliğe sahiptir. Benzer şekilde, hükümet ve şahsi sözleşmeler için farklı ilkeler olabilirken devletin tüzel kişiliği ve onun yasal sürece karşı sorumluluğu tanınabilir. Fakat önceki olgu genellikle, örneğin Roma'da, umumi mahkemelerin hariç tutulması ve hükümet sözleşmelerinden kaynaklanan ihtilaflar hakkındaki kararların idari memurlar tarafından alınmasıyla özdeşleşmiştir.

Dava etme ve edilme ehliyeti sadece tüzel kişiler için değil aynı zamanda çok sayıda ortak eller grubu için de tanınmıştır. Bununla birlikte, tüzel kişilik problemi hukuk tarihinde genellikle kuruluşların, özellikle kamu kuruluşlarının dava etme ve edilme ehliyetiyle yakın ilişki içerisinde görünmüştü.

Tartışılan tüm problemler, siyasal otoritenin bir efendinin tebaasıyla ilgilendiği gibi özel şahıslarla uğraşamadığı, fakat özgür sözleşmelerle onların hizmetlerini almak zorunda olduğu zaman ortaya çıkmak durumundaydı. Siyasal otoritesinin kredisini ya da girişim örgütlenmesine ihtiyaç duyduğu ve sermayenin rekabet eden birçok kuruluş arasında serbest hareket etmesi sonucu bu hizmetleri törensel olarak talep edemediği yerde özellikle şiddetli olmak durumundaydı. Nihai olarak devletin törensel zorlama uygulayamadığı ya da uy-

gulamak istemediği özgür zanaatkârlar ve işçilerle uğraşmak zorunda olduğu yerde problemlerin ortaya çıkması kesindi. Özel çıkarların güvenliği devletin tüzel kişiliğinin ve umumi mahkemelerin yargı yetkisinin kabul edildiği yerde genel olarak artıyordu. Fakat ikisinden birinin reddi bu güvenliğin zedelenmesiyle sonuçlanmıyordu; zira devletin sözleşme yükümlülüklerine uyulması başka araçlarla yeterince garanti edilebilirdi. İngiltere kralının mahkemede her zaman yargılanabileceği Floransalı bankerleri onun on dördüncü yüzyıldaki muazzam borcunu inkârına karşı korumuyordu.[130] Roma devlet hazinesine karşı herhangi bir prosedür zorlaması uygulanmaması genel olarak alacaklılarını tehlikeye atmıyordu. Buna rağmen ikinci Pön savaşında böyle bir tehlike ortaya çıktığı zaman, alacaklılar verdikleri krediler için kimsenin müdahale etme teşebbüsünde bulunmadığı güvenceler alabildiler. Fransız devleti ihtilalden sonra bile mahkemelerin zorunlu yargı yetkisine bağışık kaldı, fakat kredi imkânları da zarar görmedi.[131] Devlet hazinesinin umumi yasal sürece bir ölçüde bağışık kalması devleti modern egemenlik kavramıyla ilişkili olarak gelişen diğer kurumlardan ayırma ilkesiyle bağlantılı olmuştur. Fransa ve Prusya'da ki durum tam olarak buydu. Egemenliğinin bilincinde olan I. Frederick William "dik kafalı soylularının" İmparatorluk Mahkemesine başvurmalarını engellemek için her türlü hileye başvuruyordu.[132] Öte yandan, umumi hukuk usulünün varlığı hiç şüphesiz, siyasi örgütün tüzel statü yapısının bütün idari problemlerin imtiyaz veya kazanılmış hak sahipleri arasındaki ihtilaflar ve dolayısıyla prensin hükümdar değil, sınırlı bir imtiyazın sahibi ve siyasi örgütteki diğerleri arasında bir imtiyaz taşıyıcısı olarak göründüğü sıradan ritüelin konusu olarak ele alınmasıyla sonuçlandı. İngiltere ve Kutsal Roma (Germen) imparatorluğundaki durum buydu.

Devlete karşı açılan davaların reddi temelde teknik hukuksal faktörlerin sonucu da olabilir. Dolayısıyla Roma' da *censor* bireylerin devlete karşı hak taleplerini ya da tam tersini karara bağlayan otoriteydi, bunlar bizim düşünce biçimlerimize göre özel hukuka ait hak talepleriydi. Fakat *censor* aynı zamanda devlet mallarıyla ilgili ilişkilerden kaynaklanan hukuki sorunlara bağlı oldukları kadarıyla özel şahıslar arasındaki ihtilaflar için de otoriteydi.[133] *Ager Publicus*'daki tüm kira süreleri ve kamu arazilerindeki kapitalist çıkar sahipleri ve devlet yüklenicileri (vergi tahsildarları) veya onlarla tabiler arasındaki bütün ihtilaflar böylece jürilerin yüksek yargılarından çekiliyor ve basit idari vukufa atfediliyordu. Bu gerçekte muazzam derecede güçlü devlet kapitalistlerinin negatif değil pozitif ayrıcalığıydı. Jüri yargılamasının olmayışı ve magistratın yargıç ve parti

temsilcisi şeklindeki ikili niteliği devam etti ve gerçekte imparatorluk idaresinin hazinesine transfer edildi; o zaman Claudius'dan itibaren Tiberius zamanındaki kısa bir dalgalanmadan sonra, devlet hazinesi gittikçe devlet malı karakteri kazandı ve imparatorun şahsi malı olarak görülmemeye başladı.[134] Ayrımın tam olmadığı ve hem terminolojik olarak (gerçi *manceps* ya da *praes*[135] gibi eski idari hukuk terimleri zamanla yerini özel hukuk terimlerine bıraksa da) hem de devlet hazinesinin dava etme ve edilme ehliyetinde olduğu kuralı açısından artıkların kaldığı doğrudur. İmparatorluk mallarıyla ilgili ataerkil ve kurumsal kavramlar, yani onun kişisel olarak imparatora ya da bir kurum olarak devlete ait olduğu şeklindeki kavramlar arasındaki dalgalanmalar, idari teknik değerlendirmeleri ve hanedanın ekonomik çıkarlarıyla birlikte, teoride mahkemede düzenli bir temele sahip olarak görülen birçok türde imparatorluk malının çeşitli dönüşümlerini ve bunlar arasındaki farklılaşmaları etkiledi. Gerçekte özel bir kişi olarak imparator ve yüksek bir memur (yönetici) olarak imparator arasındaki ayrım yalnızca ilk imparatorlar zamanında uygulandı. Son olarak, imparatorun bütün malları kraliyetin malları sayılıyordu ve dolayısıyla imparator tahta çıktığında bütün kişisel servetini çocuklarına devretmesi teamül haline geldi. El koyma ve vasiyetlerin geçerliliğini destekleme aracı olarak imparatora bırakılan çok sayıda miras yoluyla mal edinimleri özel hukuk ve anayasa hukuku tarafından açık biçimde ayrıntılandırılmamıştır. Daha sonra tartışacağımız, Orta Çağ malikâne korparatizmi yapısı içerisinde, bir yönetici olarak prensin özel bir şahıs olarak prensten ayrılması, ya da siyasi amaçlara hizmet eden mal varlıklarının özel amaçlarına hizmet edenlerden ayrılması söz konusu değildi. Daha önce gördüğümüz gibi bu ayrım yokluğu İngiliz kralının ya da Alman imparatorunun dava edilmesi olanağının kabulüyle sonuçlandı. Bununla birlikte, egemenlik iddiaları devletin kendi organlarının yargı alanından çıkmasına neden olduğunda, her ne kadar bu bağlamda prenslerin siyasi arzularına daha etkili şekilde direnmek için hukuksal teknikler kullanılsa da oldukça zıt etki gerçekleşti. Almanya'da kabul edilen, Roma devlet hazinesi kavramı orada devleti dava etmeyi mümkün kılan hukuk tekniğinin aracı olarak kullanıldı. Sonuç olarak devletle ilgili geleneksel kurumsal malikâne kavramı sonucu özel hukuk ihtilafları kapsamının çok ötesinde gerçek bir idari adalet için ilk temel olarak hizmet etmek zorundaydı. Devlet hazinesi kavramı bir kurum olarak devlet kavramını daha eski çağda kurmuş olmalıdır. Bununla birlikte bu kavramsal adım klasik hukukçular tarafından hiçbir zaman atılmamıştır. Çünkü bu eski özel hukukun

mevcut kategorilerine yabancı olmuş olacaktı. Modern hukukta anlaşıldığı şekilde "Auflage" bile bir tamamlayıcı olarak hizmet edecek şekilde gelişti.[136]

Benzer şekilde *vakıf* kavramı da Roma hukukuna bütünüyle yabancı kaldı. Mevcut tek yol, gerçek kullanımı kitabeler tarafından gösterilen korporatif bir fon oluşturmaktı. Hem içeriksel hem de teknik açılarından gerçek vakıf kavramı neredeyse her yerde dini etkiler altında gelişti. Çok sayıda vakıf çok eski zamanlardan beri ölüler kültüne ya da dinsel olarak erdemli bir kurumunun işlerine ithaf ediliyordu. Bu tür vakıfların hukuksal statüsünün tanımına yönelik en önemli ilgi bu nedenle, vakfın etkinliklerinin gözlenmesinin havale edildiği rahipler arasında bulunuyordu. Dolayısıyla bu vakıflar kanunu sadece rahipliğin laik otoriteden, özel bir kutsal yasa bütünü yapacak derecede bağımsız olduğu yerde ortaya çıktı. Bu nedenle Mısır'da vakıflar çok eski zamanlardan beri var olmuştur.[137] Bununla birlikte, salt laik vakıflar özellikle aile vakıfları uygulamada her yerde bilinmiyordu; bunun nedenleri hiç şüphesiz sadece teknik değil aynı zamanda siyasiydi ve tımar ya da benzer formlar kullanmadıkça ve böylece imtiyazlı ailelerin prense bağımlılığını yaratmadıkça durum buydu. Polis'de (şehir devleti) bu nedenle hiç yoktular. Bir değişiklik ilk defa dinsel normların teknik araçlar olarak kullanıldığı Bizans hukukunda, geç Roma hukuku *fidei commissum* vasıtasıyla bu yöndeki ilk sınırlı adımları attıktan sonra gerçekleşti. Daha sonra tartışacağımız nedenlerle, Bizans'ta sürekli kiraların oluşturulması yönetim ve kazanç haklarının kurucu aileye ayrıldığı manastır vakıfları formunu aldı. Bu tür vakfın gelişmesindeki sonraki evre başka açılardan olduğu gibi ekonomik olarak da çok önemli rol oynayan İslami vakıftı. Batı'da aziz ilk önce, hukuksal-teknik açıdan vakıf fonunun sahibi olarak görülüyordu.[138] Orta Çağların laik vakıf kavramı kilise hukuku dinsel amaçlarla onu hazırladığında gelişmeye başladı.[139]

Kurum kavramı modern teori dönemine kadar salt hukuksal anlamda tam olarak gelişmedi. Özünde o da dinsel kaynaklıydı ve geç Roma dinsel hukukundan geliyordu. Kurum kavramı orada, hem dinsel otoritenin taşıyıcısı şeklindeki karizmatik anlayış hem de salt gönüllü cemaat örgütlenmesi, piskoposlardan oluşan resmi bir bürokrasiyi sonuç verir vermez ve bu bürokrasi dinsel mülkiyet haklarının icrası için hukuki-teknik bir meşruiyet aramaya başladığı zaman, bir şekilde ortaya çıktı. Eski çağda dinsel kurum kavramı hiç mevcut değildi. İnancın *polis* tarafından laikleştirilmesinden beri tapınak malları yasal olarak *polis*'in malı olarak görülüyordu. Eski çağ hukuk tekniği Hristiyan kilisesine

kurumsal kavramı aracılığıyla yardımcı oldu. Erken orta çağlar, kilise fonları kilisenin özel sahibinin malı sayılmadığı kadarıyla, azizin sahipliği ve kilise görevlilerinin onun memurları olduğu fikrine yöneldi. Atama anlaşmazlığında kiliselerin özel mülklerine savaş açıldıktan sonra,[140] kilise hukuku özgün bir dinsel şirket hukuku geliştirdi. Bu hukuk, kilise yapısının otoriter ve kurumsal öğeleri nedeniyle hem gönüllü kuruluşların hem de tüzel statüdeki kurumların şirket hukukundan farklılaşmak zorundaydı.[141] Fakat bu dinsel şirket hukuku, Orta Çağların laik kurum kavramının gelişmesini belirgin şekilde etkiledi. Modern kurumsallaşmış devlette okullar, yoksullar evi, devlet bankaları, sigorta fonları, tasarruf bankaları gibi sayısız kamu girişimlerinin bağımsız tüzel kişilikler olarak kurulmasına neden olan şey temelde yönetimin teknik ihtiyaçlarıydı. Bunlar üyeye ya da üyelik haklarına sahip olmadığı için şirket olarak yorumlanamıyordu, bu nedenle onlar için hukuksal bir kavram olarak "kurum" geliştirildi.

Roma hukukunun daha geliştirilmiş formunda rasyonel *kurum* kavramı imparatorluk döneminin, oldukça özel olarak da belediye şirketleri hukukunun bir ürünüydü.[142] Devletten ayrı belediyeler büyük sayılarda ilk defa, o zamana kadar egemen şehirlerin özerklikleri zedelenmeden Roma vatandaşları topluluğuna alındığı Latin savaşından sonra görüldü. Bu ilişkiler eksiksiz biçimde ilk imparatorların yasalarıyla düzenleniyordu. Özerkliklerinin tanınması koşuluyla ilhakları sonucu belediyeler siyasi kurumlar olma statüsünü kaybetti; *civitates privatorum loco habentur* ("Şehirler özel olarak farz edilir") daha ikinci yüzyılda söyleniyordu ve Mitteis yerinde olarak *commune* sıfatının o zaman belediye mallarıyla ilgili olarak *publicum*'un yerini alması için başladığını belirtir.[143] Hukuk davaları açısından bazıları idari yani *controversia de territorio* ve diğerleri, özellikle umumi medeni hukuk usulünün açıkça mevcut olduğu sözleşmelerden doğanlar özel sayılıyordu. Belediye resmiyetinin tipik formu tüm imparatorluğa yayıldı; gerçekte belediye yöneticilerinin unvanları imparatorluk döneminin özel şirketlerinde de görülür. Şirket kavramının bir zamanlar siyasi olan belediye kurumunun modeline göre bürokratikleşmesinin kaynağı muhtemelen budur. Belediye mallarının bireylerinkinden mutlak şekilde ayrımı şu kural kadar açıktı: *Quod universitati debetur singulis non debetur* (şirketin alacağı üyelerinin alacağı değildir- Ulpian D. 3. 4. 7. 1.) Aynı zamanda, Julian monarşisinde gönüllü kuruluşların tesisi, hiç şüphesiz siyasi nedenlerle, bir izne bağlıydı. O sırada izin, sonraki dönemde olduğu gibi, tam ya da kısmi olarak verilse de tüzel kişilik şüphelidir. *Corpus collegii habere* teriminin tam yasal emniyete karşılık geldi-

ği kesin olmasa da muhtemeldir. Sonraki teoride tipik olarak kullanılan terim *universitas* idi.[144] Eğer Mitteis'in mantıklı olarak öne sürdüğü gibi, özel şirketlerin iç ilişkilerinin sadece idari bilişe tabi olduğu doğruysa[145] bu imparatorluk döneminin hukukunun bütününde işleyen şirketlerin bürokratikleşmesine tam olarak uyuyordu ve aynı zamanda bu tüm gelişmenin karakteristiği olan, önceden egemen olan durumun laikleştirici uyarlamalarından birini oluşturuyordu. Cumhuriyetçi dönemde durum açık biçimde farklıydı. Solon kanunları gibi On İki Tablet'in de mevcut şirketlerin özerkliğini kabul ettiği kesin olmamakla birlikte ihtimal dışı da değildir. Genel bir sandık, sonraki yasaklayıcı kanunların da gösterdiği gibi olağandı. Öte yandan, hukuk davasıyla ilgili hiçbir hukuki – teknik olanak yoktu. Üyeler arasında üyelik haklarıyla ilgili ihtilaflar için hiçbir dava biçimi yoktu. Bunun nedeni görünüşte özel şirketlerin o sırada kısmen dinsel hukuka kısmen de idari hukuka, din adamlarının ya da yöneticilerin bilişine tabi olmasında yatıyordu; buna karşılık bu gerçek, *collegia*'da (gönüllü kuruluşlar) köleleri ve yabancıları hoş gören, fakat onlara vatandaşların siyasi oluşumunda aynı şekilde davranmayan eski *polis*'in statü yapısıyla ilişkiliydi.

Hellen oymakları gibi,[146] önceki dönemlerin gönüllü kuruluşları ve totemik klanlara, bilinen en eski Roma gönüllü kuruluşlarına kadar geri giden bütün hukuk sistemlerinin diğer birçok sürekli kuruluşları kardeşlik birlikleri (*sodalicia, sodalitates*)[147] ve bu sıfatla kült topluluklarıydı. Bir kardeş başka bir kardeşi mahkemeye veremeyeceği gibi, sadakat bağı bulunan başka birine de bunu yapamazdı. Bu durumun izleri, bu gibi kardeşler arasında ceza davalarının yasaklandığı Pandekt yasalarında bile sürdürülür. Özel hukukta bu kardeşlik ilişkileri öncelikle olumsuz sonuçları açısından, yani dava edilebilirliği engelleyen durumlar olarak önemliydi.[148] Aynı nedenlerle, erken Cumhuriyetçi Roma'da varlıkları kesinlikle kurumsal olan loncalar ve ticaret birlikleri *collegia cultorum* olarak oluşturulur.[149] Bunlar Çin ve Orta Çağ örgütleri gibi, Roma'da *collegium*'un devlet tarafından tanınmasıyla meşru olarak kabul edilen özel bir koruyucu tanrının himayesindeki kardeşliklerdi; dolayısıyla bu, örneğin, geleneğin çok eski olduğuna işaret ettiği, Merkür'le birlikte *collegium mercatorum*'du.[150] Acil durumlarda ve kült yemeklerinde Germen loncaları ve kardeşliğe dayalı bütün diğer kuruluşlarda olduğu gibi onların da karakteristiği olan karşılıklı yardım yükümlülüğü daha sonra rasyonel olarak örgütlenmiş yardıma ve cenaze fonlarına dönüştürüldü. Bu *collegia*'dan oldukça azının imparatorluk sırasında bu türden fonlar olarak örgütlenmiş olduğu bilinmektedir.[151]

Bunların vatandaşların hukukuyla ilişkisi yoktu. Dinsel örgüt salt formdan fazlası olduğu sürece, malları da muhtemelen dinsel olarak korunuyordu; üyeler arasındaki anlaşmazlıklar hakemlikle ve yabancılarla çatışmalar muhtemelen magistratın vukufuyla çözümleniyordu. Magistratın müdahale hakkı devlet liturjileri (*munera*) için önemli olan mesleki kuruluşlarla ilgili olarak açıktı. Bu gerçek imparatorluk döneminin bürokratikleşmesine kolay geçişi açıklar. Devamlılığı sadece kaynaklarımızdan çıkarabilecek tanrısal kuruluşların umumi jüri prosedürünün dışında kalması da olasıdır. *Ager compascuus* basit bir ortak alandı, tarım yazarları tarafından sözü edilen *arbitria* ise[152] komşular arasındaki ihtilaflarla ilgili, devlet tarafından düzenlenen, fakat özerk bir hakemliğin artıklarıydı. *Municipium* bütün şirketler hukuku için gittikçe etkili olacak bir tür olarak ortaya çıktığında hala izin verilen şirketlere uygulanan yasa İmparatorluk döneminde gittikçe gelişti. Kardeşlik birliği üyeliği haklarının kalıntıları, tabii eğer bulunabildiyse, kayboldu; sadece Roma imparatorluk hukukunun dışında, yani Hellenistik küçük kasabaların zanaatkâr loncalarında, mümkün oldular.[153] Sonrakilerin İmparatorluk Hukukunda anılmadığı doğrudur. Ancak bu atlama onun düzenler göründüğü belli örgüt türlerinin var olmadığını ispat etmez. Böyle bir sonuç çıkarmak eski *ius civile*'de *emphyteusis*'le ya da diğer kira biçimleriyle ilgili herhangi bir düzenlemenin olmamasından, bunların *ager optima iure privatus*'u oluşturan ve böylece nüfus sayımı tomarlarında listelenen yegane araziler olanlardan başka arazilerde gerçekten var olmadığı sonucu çıkarmak kadar haksız olurdu.

Orta Çağ kıta hukuku Germen kardeşlik formları, Kilise hukuku ve Roma hukukunun uygulamadaki üçlü etkisinin altında kalıyordu. Germen kardeşlik birliği formları Gierke tarafından yeniden keşfedildi ; bunlar bütün zenginlikleri ve gelişmesi içerisinde muhteşem çalışmasında tanımlanırlar, fakat tarım tarihi ve girişim tarihinin kapsamına giren ayrıntılarıyla ilgilenmeyeceğiz. Mevcut bağlamda burada özellikle ilgilendiğimiz bu resmi muamele ilkelerini açıklamak için birkaç söz yeterli olacaktır. Orada ortak ellerin basit ilişkilerinden salt siyasal topluluğa kadar sıralanan sürekli bir yapılar dizisini buluruz ve bu da Orta Çağlarda belediye anlamına geliyordu. Hukuk teknolojisi açısından, hepsinin ortak yanı dava etme ve edilme ve mal sahibi olma ehliyetinin olmasıdır; ancak teşekkül ile bireyler arasındaki ilişkiler algılanabilecek en çeşitli şekillerde ele alınıyordu. Bireyin ortak fonda pay sahibi olması reddedilebilir ya da serbest mülkü olarak herhangi bir hissenin özel sahibi sayılabilir. Bu hisse ticari bir

evrakla devredilebilir; fakat özel varlıklarından herhangi birinden çok tüm fondaki bir hisseyi temsil eder ya da tam tersine, her bir üye belirli bir varlıktaki bir payın sahibi sayılabilir. Bireylerin hakları içerikleriyle ilgili olarak topluluk tarafından değişen derecelerde sınırlandırılabilir ve belirlenebilir. Öte yandan , topluluğun yapısı da bireylerin hakları tarafından sınırlandırılabilir. Topluluk, değişik şekillerde, memurlarından biri ya da diğeri tarafından dışarıda temsil edilebilir ve içeride de yönetilebilir. Katkılar üyeler tarafından ayni olarak ya da kişisel hizmetler yoluyla yapılabilir. Yönetim siyasi kuruluşlarda bulunan bu formlara, çeşitli derecelerde, örgüt içerisindeki ya da siyasal örgütle ilgili heteronomisiyle ayırt edilebilir olduğu derecede yaklaşıyordu. Öte yandan topluluk kişisel hak ve sorumlulukların taşıyıcısı olarak ele alınıyordu. Herhangi özel bir şahıs gibi bir isim hakkı, statü hakları (standesrechte), ya da belli icatların münhasır kullanımının tekeline sahip olabilir; yasalara aykırı belli eylemler, özellikle temsilcilerinin belli eylemleri ve kusurlarından sorumlu tutulabilir. Sonraki durum pek de istisnai sayılmaz, zira özellikle İngiltere'de kolektif şahısların belli görevlerin hamili olduğu ve bunların yerine getirilmemesi durumunda kral tarafından buyrulan cezanın borçlusu sayıldığı dönemler vardı.[154] Birlikler siyasal örgütlerle ilgili incelememizde karşılaşacağımız formlardan neredeyse her birini alabilir: Doğrudan idare ya da katılımcılar adına eşitliğe ya da eşitsizliğe dayalı temsili yönetim, rotasyonla ya da seçimle atanan memurlar; bir lordun hakkı olan, muhtemelen normlar ya da gelenekle sınırlandırılan fakat başka türlü otokratik olan, bir tek kişiye ya da sıkı biçimde sınırlandırılmış bir gruba ait olan ve bir gayrı menkulle ilişkilendirilebilir devredilebilir bir hak, unvan olarak düzenli aralıklı seçim ya da başka türden bir atamayla ya da mirasla ya da başka bir edinim vasıtasıyla elde edilen bir yönetim. Birliğin organlarının durumu açıkça belirlenmiş haklardan oluşan bir imtiyaz, yani öznel haklar olarak belirli özel resmi yetkileri kullanma şeklindeki somut fakat sıkı biçimde sınırlandırılmış ayrıcalıklar demetini oluşturmaya yönelebilir, ya da bu nesnel normlarla sınırlandırılmış fakat araçların seçimi bağlamında özgür bir yönetim yetkisi gibi olabilir; bu durumda örgüt ya birliğin ya da kurumun tipine benzeyebilirdi. Yetkileriyle ilgili olarak, yönetim, örgütün özel hedefleriyle sıkı biçimde sınırlı olabilir ya da daha çok veya daha az seçim özgürlüğüne sahip olabilirdi. Sonraki faktör örgütün sahip olduğu özerklik derecesi açısından da önemliydi; bütünüyle yok olduğu gibi, hak ve yükümlülüklerin edinimi İngiltere'deki belli liturjik örgütler örneğinde olduğu gibi sabit kurallara göre otomatik olarak düzenlene-

bilirdi; ya da örgüt özerk yasamayla ilgili, teamül ve kanunlara dayalı veya başka türlü heteronom karakterde olan esnek normlarla sınırlı geniş yetkilere sahip olabilirdi.

Bu çok sayıda alternatiften hangisinin gerçekleştiği herhangi bir özel durumda somut hedeflerce ve oldukça özel olarak da belirli örgütün ekonomik hedefleriyle belirleniyordu. Ve birlik özgürlüğü sisteminde de hala belirlenmektedir. Örgüt baskın şekilde ekonomik bir topluluk olabilir. Bu durumda yapı temelde ekonomik faktörler ve özellikle de bir yanda "sermayenin" ve iç yapısının derecesi ve rolü öte yandan da kredi ve riskin temeli tarafından belirlenir.

Ticari bir şirket, bir madencilik veya gemicilik şirketi, devlet ihtiyaçlarını ya da koloni girişimlerini finanse eden bir şirket gibi kapitalist kâr amacı olan bir örgütte sermaye bütünün verimliliği ve üyelerin yararı için kârlardan pay beklentisi açısından büyük önem taşıyordu. Böyle bir örgüt bu nedenle, en azından genel bir kural olarak, üyeliğin kapalı ve amaçların görece istikrarlı şekilde sabit olmasını, ayrıca üyelik haklarının resmi olarak ihlal edilemez ve ölüm durumunda en azından genellikle *inter vivos* devredilemez olmasını; yönetimin bürokratik olarak gerçekleştirilmesini; üyelerin kendi başlarına ya da vekiller aracılığıyla *de iure* (hukuksal olarak) demokratik biçimde, fakat gerçekte plütokratik olarak örgütlenen ve kararlarını tartışmadan sonra sermaye paylarıyla orantılı bir oyla kabul eden bir meclise iştirak ederler. Bunun yanı sıra, bu tür örgütlerin özel amaçları dışsal olarak üyelerin kişisel mükellefiyetlerini gerektirmez, zira bu gelişimin kredi itibarı için geçersizdir. Bununla birlikte madencilik sermayesinin özgün yapısı sebebiyle madencilik şirketi dışında içsel olarak da ihtiyaç olmayabilir.[155]

Bu para kullanmadan kendine yeterlilik amacı güden bir örgüt örneğinde tamamıyla farklıdır; amaçları ne kadar kapsamlı olursa, birliğin baskın otoritesini, sabit üyelik haklarının yokluğunu; ya doğrudan demokratik ya da hane cemaatinde, Gemeinderschaft'da[155a] ya da sıkı cemaat tarımı sisteminde (*Felgemeinschaft*) bulunduğu gibi ataerkil temelde komünist ekonomiye yaklaşmayı o kadar çok gerektirir. Örgüte üyelik gittikçe kapalı ve içsel olarak köyde ve avam topluluğunda olduğu gibi sabit tahsisle daha çok ilişkili hale geldikçe üyelik hakları daha ön plana çıkacaktır; öte yandan cemaatin kontrolü altında kalan topraklar bireysel olarak edinilmiş hakların parçası haline gelir; üyelik tarafından dönüşümlü olarak, kalıtsal kuruluşlar veya derebeylik otoritesi tarafından idare edilecektir. Son olarak, bireylerin üretimi ve tüketiminin, modern koo-

peratiflerde olduğu gibi, cemaatçe desteklenmesi için kurulan gönüllü kuruluşlarda üyelik genellikle kapalıdır; zira üyelik hakları sıkı biçimde dağıtılsa ve üyelik yükümlülükleri gibi sıkı biçimde kısıtlansa da, genellikle özgür biçimde devredilemez; kişisel yükümlülük kuruluşun kredi itibarı için daha önemli hale gelme eğiliminde olsa da, risk açıkça belirlenmedikçe, ki bu durumda kredi sınırsız olabilir, genellikle sınırlıdır; idare resmi olarak bürokratiktir, fakat uygulamada çoğunlukla *honoratiores* (ileri gelenler) tarafından yürütülür.[156] Kuruluş belli sayıda çıkara ve ayrıcalıklı kişiye daha çok hizmet etmeye başladıkça ve sermaye katkısı birlik tarafından sağlanan hizmetler için ilgili taraflarca yapılan dönemsel katkılar ya da ödemelerle ilgili olarak daha az önemli hale gelirken ortak sandıktaki bireysel üyelik hakları yapısal olarak belirleyici önemlerini gittikçe kaybeder. Böyle bir durum salt ekonomik yönelimli sigorta birlikleri ve daha çok olarak sosyal güvenlik ya da yardım amaçlarına hizmet eden kurumlar örneğinde ortaya çıkmıştır.[157] Son olarak; kuruluş temelinde ekonomik olmayan hedeflere hizmet amaçlı ekonomik bir birim olarak göründüğünde, üyelerin garanti edilmiş mülkiyet hakları önemsiz hale gelir ve ekonomik düşünceler kuruluşun yapısını belirlemede önemlerini kaybeder.

Bununla birlikte, kuruluşların hukuksal yapılarının gelişmesi hiçbir şekilde tek başına ekonomik faktörlerce belirlenmemiştir. Bu gerçek bir tarafta Orta Çağ ve aynı zamanda modern İngiliz gelişmeleri arasındaki keskin zıtlık, öte taraftan da Kıta ve özellikle de Alman gelişmesi tarafından ispat edilir. İngiliz hukukunda Gierke tarafından tanımlandığı şekliyle, kardeşlik birliği Norman işgalinden sonra var olmadı ve Kıtasal türden hiçbir şirket kavramı modern zamanlara kadar gelişmedi.[158] Temel başlangıçlar dışında, Orta Çağ Almanya'sında doğal kabul edilen anlam ve kapsamda hiçbir grup özerkliği ve kuruluşların normatif ve genel olarak düzenlenmiş tüzel kişilikleri yoktu. Gierke'nin teorisindekiler türünden kardeşlik birlikleri, Maitland'ın ve daha sonra Hatschek 'in[159] gösterdiği gibi, Gierke'nin otoriter kurumlar (*Herrschaftsverbönde*)[160] olarak isimlendirdiği form dışında İngiliz hukuk hayatında yer bulmadı; ancak, bu sonrakiler anlamlı biçimde, Gierke tarafından formüle edildiğinden farklı hukuki kategoriler altında toplanabilir ve İngiltere'de toplanmıştır. İngiltere'de, sözde Germen formundaki kurumlar kanununun yokluğu sadece Roma hukukunun reddine rağmen gerçekleşmekle kalmaz, aynı zamanda, en azından kısmen, bu gerçek tarafından ortaya çıkarılmıştı. Roma şirket kavramının yokluğu, İngiltere'de, kilise hukuku vasıtasıyla, önce sadece dinsel kurumların etkin ku-

rumsal haklara sahip olduğu, daha sonra ise bütün İngiliz kurumlarına benzer bir karakterin atfedildiği bir durumun gelişmesini kolaylaştırdı. Tek kişili tüzel kişi, yani memurların ardıllığı tarafından temsil edilen *dignitas* teorisi[161] İngiliz hukuk doktrinine devleti ve komünal yönetimi, dinsel otoritenin kilise hukukunda ele aldığı şekilde ele alınmasını kazandırdı. On yedinci yüzyıla kadar kral tek kişili "tüzel kişi" sayılıyordu[162] ve bugün bile siyasi kuruluşun tüm hak ve yükümlülüklerinin hamili sayılan ne devlet ne de devlet hazinesidir (*Fiskus*), bu sadece kraliyettir.[163] Bu Roma hukuku tarafından etkilendiği şekliyle Alman şirket kavramının önceki yokluğuyla birlikte kilise hukuku etkisinin de sonucudur; bu yokluk sınıf çıkarlarının önemli olduğu devletin siyasal yapısı tarafından ortaya çıkarıldı. Modern zamanlarda, İngiliz şirketi, bir kere ortaya çıktığında, gönüllü bir kuruluştan ziyade bir kurum olarak temel karakterini sürdürdü; hiçbir şekilde Alman türü bir kardeşlik birliği olmadı. Bu gerçekler Roma hukukunun Kıta üzerinde, Orta Çağ kardeşlik birliğinin çöküşünden çoğu zaman inanıldığından daha az sorumlu olduğundan şüphelenmemize neden olur. Orta Çağdaki örgütlerin Jüstinyen hukukuna yabancı oldukları doğrudur. Fakat onun yorumcuları olan Roma hukukçuları mevcut ihtiyaçlara uyum sağlamak zorundaydılar. Bu nedenle teorileri çoğunlukla sorgulanabilir karakterde olan kavramsal araçları kullanmaktı, fakat öyle bile olsa bunlar Orta Çağ örgütlerinin varlığını ortadan kaldırmak için çok da yeterli değildi. Her halükarda, yaptıkları büyük katkılara rağmen, şirket kavramının belirsiz Alman düşünce biçimlerinin yerini almaya başlaması tamamıyla onların çabaları sonucu değildi. Bir tarafta İngiltere, diğer tarafta ise Kıta'da, özellikle de Almanya'daki gelişmelerin gerçek nedenleri genelde siyasaldı. Bu ifade erken modern dönem kadar Orta Çağlar için de geçerlidir. Temel fark şuydu: İngiltere'de kraliyet iktidarı güçlü ve merkeziydi ve Plantagenet hanedanı ve hedefleri zamanında oldukça gelişmiş teknik yönetim araçlarına sahipti. Öte yandan Almanya'da hiçbir siyasi merkez mevcut değildi. Bir diğer faktör İngiliz hukukunda gayrı menkulle ilgili belli feodal kavramların devam eden etkililiğiyle oluşturuldu.

Şirketin bu aşırı kurumsal ve otokratik yapısı İngiltere'deki tek geçerli form değildi. Kıta şirketinin yedeği olarak belli kişilere ya da görev sahiplerine "yediemin", yani belli yararlanıcıların ya da genel olarak halkın yararına kendilerine belli hakların emanet edildiği kişiler olarak davranma tekniğini buluruz. On yedinci yüzyılın sonundan itibaren, sadece kral değil; aynı zamanda belli belediye ve semt görevlileri ara sıra yediemin sayılmıştır. Gerçekte, şu anda "özel amaçlı

fon" (*zweckvermögen*)[164] kavramını kullandığımız her yerde, İngiliz hukuku en yeterli teknik araç olarak yedieminliğe başvurur. Bu kurumsal yaklaşımdaki karakteristik unsur yedieminin yargı yetkisi içindeki şeyi sadece yapabileceği değil, yapması da gerektiğidir. Bu nedenle kamu görevi kavramının (Amtsbegriff) yerine geçer. Emanetin kaynağı bu anlamda, aynen Roma *fidei commissum*'una ait benzer durumlarda olduğu gibi temelde belli yasaklayıcı kanunları özellikle satılmaz mülk kanunlarını ve hukuk sistemi tarafından dayatılan diğer sınırlamaları engelleme ihtiyacında yatıyordu.[165] İkinci bir neden Orta Çağlarda herhangi bir şirket kavramının yokluğuydu. İngiliz hukuku sonunda böyle bir kavram geliştirdiğinde, mutemetlik şirket sayılamayacak kurumlar için de geçerli olmaya devam etti; fakat benzer bir kurumsal trend tüm İngiliz şirketler hukukunda sürekli şekilde önemli rol oynamayı sürdürdü.

Köy topluluğunun (*Markgennossenschaft*) yapısının İngiliz hukukunda Alman hukukundan daha otoriter olması ve toprak beyinin genellikle ortak arazilerin sahibi sayılması ve köylülere sadece *iura in re aliena* (bir başka insanın toprağı ya da gayrı menkulündeki haklar) verilen kimseler olarak bakılmasının nedeni bu söz edilen son durumdu. Bu sürekli olarak savunulan teori nedeniyle kralın mahkemelerine başvuru hakları çok az kullanılıyordu. Nihai sonuç, İngiliz gayrı menkulünün temel bir formu olarak sınırsız mülkiyet hakkının, Roma hukukunun *ager optimo iure privatus*'unun (bkz. IV. kısım n. 64) uygulamada egemen olduğundan çok daha aşırı bir formda kabulüydü. Bölünmemiş mirasçı toplulukları ve Alman hukukunda ondan kaynaklanan bütün diğer formlar feodal bir ilke olan ilk doğan kuralı vasıtasıyla çoktan engellenmişti. Bütün toprak mülkiyetlerini nihai olarak kraliyet bağışına bağlamak zorunlu olarak bütün kuruluşların tasarruf yetkilerinin belirli kişilerin ve yasal varislerinin yalnızca imtiyaz yoluyla kazanılabilecek özel hakları olduğu görüşüyle sonuçlandı. Maitland'ın incelemeleri,[166] hak ve sorumlulukların her bireye hissesine göre salt otomatik olarak dağılımının (ki bu eski gizleme sisteminden çıkarılmış ve bütün benzer örgütlere transfer edilmiştir) İngiliz hukuku sisteminin bağımsız bir hukuksal özne olarak bir topluluğa iştirak eden bireyler toplamıyla uğraşmaya az ihtiyacı olduğunu göstermiştir. Durum pekişmişti, çünkü devlet kısmen feodal kısmen ise *standisch* idi. Bu ilk olarak kralın ve soyluların çıkarına, toprağın, belediyeleri de içine alan "satılmaz mülke" devrini yasaklayan satılmaz mülk yasalarıyla ortaya çıkarıldı.[167] Bu yasaktan muafiyetler sadece özel imtiyazla elde edilebilirdi ve gerçekte 1439 Kingston imtiyazıyla başlayan, söz konusu

şehirlere pozitif içerikli şirket hakları veren on beşinci yüzyıl şehir ayrıcalıkları bu yasaklardan kurtulma araçları olarak her şehir tarafından elde edilmek isteniyordu. Fakat şirketler kanunu bu şekilde bir ayrıcalıklar kanunu olarak sınıflar toplumuna özgü bir hukuksal gelişmenin genel etkilerine tabi kaldı. Kraldan ve Parlamentodan aşağı doğru bütün otorite özel ayrıcalıklar ve öncelikler kompleksi sayılıyordu. Özel sözleşme dışında bir yolla elde edilen bir hakkı icra etmek isteyen kim olursa onu yasal olarak geçerli bir imtiyazla elde etmeliydi ve dolayısıyla ona yalnızca kesin biçimde tesis edilmiş belirli limitler içerisinde sahip olabilirdi. İmtiyazın pozitif kanıtı sadece kadim gelenekler durumunda ortadan kalkardı. Şirket kavramının ortaya çıkmasından sonra bile doktrin bütün zindeliğiyle modern zamanlara kadar varlığını sürdürdü. Buna göre her yasal kuruluş, eğer yasal eylemlerinde kendisine açıkça tahsis edilen ayrıcalıklar dizisini aşacaksa *ultra vires* davranıyor ve ayrıcalığı kötüye kullanmaktan suçlu olacak ve dolayısıyla Tudorlar ve Stuartlar tarafından büyük ölçekte icra edildiği gibi dağılmaya tabi olacaktı.[168]

Sonuçlar ne özel ne de kamu şirketinin özel bir imtiyaz olmadan kurulamayacağı şekildeydi; böyle bir imtiyaz da sınırlı bir amaç için ve kamu yararına olması dışında verilemezdi; bütün şirketler sürekli kontrol ve denetim altında kalacak siyasal, ya da siyasi olarak yetkilendirilmiş sınırlı amaçlı şirketlerdi. Son tahlilde, bu yasal durumun kökeni Norman idaresinin liturjik karakterine dayanabilir. Kral hükümet için ve adalet yönetimi için ihtiyaç duyulan parasal katkılar konusunda kendisini garantiye alıyordu. Bu nedenle Çin, Hellen, geç Roma ve Rus ve başka hukuk sistemlerinkine benzer kolektif yükümlülüklere sahip zorunlu kuruluşlar oluşturuyordu. *Communaltie* kraliyet idaresine karşı liturjik görevleri olan bir kuruluş olarak münhasıran vardı; sadece kraliyet imtiyazı ya da hoşgörüsü olması dolayısıyla haklarına sahipti. Aksi takdirde, bütün bu tür topluluklar yasal olarak modern zamanlara bile *non coporate* teşekküller olarak kalıyordu.

Katı ataerkil merkezi idare sonucu bütün kuruluşların devletle bütünleşmesi en üst seviyesine İngiliz hukuk tarihinde ulaştı ve o zamandan sonra aşamalı bir yavaşlama yaşamak zorunda kaldı. Öte yandan (Avrupa) Kıtasal hukuk tarihinde geleneksel korporatif otonominin bağlarını koparan; belediyeleri, loncaları, köy cemaatlerini, kiliseleri, kulüpleri ve her türden diğer birliği kendi kontrolüne tabi kılan; ruhsatlarla resmi olarak verilmeyen bütün hakları iptal eden ve dolayısıyla gerçek uygulamaya ilk defa *princeps* (lider) tarafından ve-

rilmediği sürece hiçbir örgütsel yapının tüzel kişiliği ya da herhangi türden bir hakkı olmayacağını savunan "hukukçular" teorisini [169] soktu.[170]

Fransız ihtilali, kalıcı etkilerinin olduğu bölgelerde sadece her türlü şirket oluşumunu değil aynı zamanda dar biçimde tanımlanmış özel hedefler için açıkça ruhsatlandırılamayacak her türden gönüllü kuruluşu ve de genel anlamda birlik özerkliğinin bütününü yok etti. Bu yok edişin arkasında temelde her radikal demokrasinin karakteristiği olan siyasi nedenler vardı; fakat kuramcılıkları içerisinde de açmazlığa yönelen burjuva- ekonomik değerlendirmeleriyle birlikte tabii hukukun kuramsal kavramları da belli bir rol oynadı. Napolyon kanunları tüzel kişi kavramını onun hakkında hiçbir şey söylemeyerek dışarıda bırakır. Ancak trend bir tarafta kapitalizmin ekonomik ihtiyaçları, kapitalist olmayan sınıflar için pazar ekonomisinin ihtiyaçları, öte tarafta ise siyasal partilerin kışkırtıcı ihtiyaçları ve son olarak da kültürel özlemlerin bireyler arasındaki kültürel merakların kişisel farklılaşmasıyla bağlantılı gittikçe artan içeriksel farklılaşması tarafından tersine döndürüldü.[171]

Geçmişten yapılan bu keskin dönüşe İngiliz şirketler yasasında hiç rastlanmadı. İngiliz hukuk teorisi on altıncı yüzyılda, önce şehirler için, hukuksal olarak özel alanda tamamıyla ayrı olarak "organ" kavramı ve "bir organ sıfatıyla davranmak" kavramını geliştirmeye başladı. Bunu yaparken siyasi teşekkül, yani Roma *corpus* kavramını kulandı.[172] Loncaları şirket türleri alanına soktu, belediyelere mühürleri olmak kaydıyla prosedür ve sözleşme özerkliği tanıdı, ruhsatlı şirketlere oy birliğinden ziyade oy çokluğu temeline dayanan kendi yasalarına sahip olma imkanı tanıyarak onlara sınırlı bir özerklik verdi. On yedinci yüzyılda şirketlerin suç ehliyetini kabul etmemeye başladı. Fakat on sekizinci yüzyıla kadar şirketler mülkiyet meselelerinde şirket aleyhindeki şikâyetleri yalnızca hakkaniyet içerisinde yürürlüğe konan bireysel üyeler için yalnızca yediemin olarak görüldü. İngiliz hukuku, hisse sahibinin hisselerini devrettikten sonra şirketin borçlarından sorumlu olmasının ortadan kaldırılmasına on sekizinci yüzyılın sonuna kadar izin vermedi, o zaman bile bunu isteksizce yaptı. Hukuk o zaman bile şirketin iflası durumunu istisna kabul ediyordu. En sonunda Blackstone, Roma hukukuna da başvurarak, şirket varlıkları ile özel varlıklar arsındaki gerçek ayrımı yapan ilk kişi oldu.

Kapitalist girişimlerin ihtiyaçlarının aşamalı olarak artan etkisi bu gelişmede önemli bir rol oynadı. Merkantilist Tudor ve Stuart dönemlerinin büyük şirketleri yasal olarak hala İngiltere Bankası gibi devlet kurumlarıydı.[173] Şirket

tarafından çıkarılacak her enstrüman için mühür kullanılması şeklindeki Orta Çağ gereklilikleri, şirket varlıklarından bir kısmı topraktan oluştuğu zaman hisse paylarının gayrı menkul sayılması ve şirket amaçlarının kamu görevleri ve kamu yararıyla ilgili görevlerle sınırlandırılması gibi Orta Çağ gerekliliklerı ticari şirketler için bütünüyle kullanışsızdı ve on sekizinci yüzyıl sırasında terkedilmek zorunda kaldı. Fakat sınırlı sorumluluğun ticari şirketler için genel olarak benimsenmesi ve genel bir normatif düzenleme sisteminin bütün anonim şirketler için, hayır kuruluşları ve dernekler, sigorta şirketleri, mevduat bankaları ve son olarak sendikalar için belli özel normlarla birlikte tesis edilmesi on dokuzuncu yüzyılda gerçekleşti. Bütün bu durumlarda normlar genel anlamda Kıta Avrupa'sının ilgili normlarına benzerdi.[174] Bununla birlikte eski formlar bütünüyle atılmadı. Bugün bile yedieminlerin atanması hayır kurumu gibi çok çeşitli tanınmış gönüllü kuruluşun mahkemeye çıkması için gereklidir;[175] öte yandan tüzel kişilik kazanmış gönüllü kuruluş (klüp) için bir avukata oy birliğiyle verilen yetki her yasal işlem için gereklidir.[176] *Ultra vires* ilkesi hala canlıdır ve bireysel bir imtiyaz, kanun kalıplarından herhangi birisine uymayan her şirket için hala gereklidir. Bununla birlikte, uygulamada medeni kanun yürürlüğe girdiğinden beri Almanya'da var olandan çok farklı değildir.

Sadece bu kısa karşılaştırmalı taslak değil büyük hukuk sistemlerine her bakış da hukuksal gelişmedeki büyük değişikliklerden hiçbirinin Germen hukukunun toplumsal karakterinin aksine Roma hukukunun bireyselci karakteriyle ilgili çokça başvurulan sloganla açıklanamayacağını gösterir.[177]

Orta Çağ Alman kardeşlik birliği formlarının büyük serveti oldukça özel, baskın şekilde siyasi faktörler tarafından etkilendi, bu eşsizdi ve hala öyledir. Rus hukuku ve Hindu hukukunun da içinde bulunduğu doğu hukuku zorunlu kuruluşların özellikle de köy cemaatlerinin, fakat aynı zamanda zanaatkârların müşterek yükümlülüklerini ve ilgili müşterek haklarını kabul etmiştir.[178] Her yerde olmasa da aile topluluğunun ve oldukça sık olarak da Rus artel'i gibi ailemsi iş kardeşliklerinin zincirleme yükümlülüğüne sahiptirler. Fakat bunlar hiçbir zaman böyle zengin şekilde farklılaşmış bir kardeşlik birliği yasası için Orta Çağ Batı'sındaki kadar ya da rasyonel şirket kavramı için Roma ve Orta Çağ hukukunun kesişme noktasında üretilen kadar bir yer bulmamıştır. İslam hukukundaki vakıflar kanunu, daha önce gördüğümüz gibi, antik doğu, özellikle Mısır ve her şeyden önce Bizans hukuk gelişmeleri tarafından önceden canlandırılmıştı, ancak bir şirketler teorisinin hiçbir çekirdeğini içermiyordu. Son

olarak, Çin hukuku tipik bir biçimde patrimonyal prenslerin otoritesinin, aile ve akraba gruplarının bireylerin sosyal statüsünün garantörleri olarak önemlerinin devamının birbirine eşlik etmesini gösterir. İmparatorun özel şahsından bağımsız olarak devlet kavramı ailevi, mali ya da özel olarak ruhsatlı olmayan bütün kuruluşlara karşı siyasi güdülü polis yasakları dışında bir özel şirketler veya gönüllü kuruluşlar yasasından daha fazla mevcut değildi. Belediyeler resmi yasada sadece vergiler ve harçlar için aile yükümlülüğünü taşıyacak kuruluşlar olarak tanınıyordu. Akraba grubu üyeliği temelinde hala üyeleri üzerinde algılanabilir en güçlü otoriteyi uygulamakta, her türlü ekonomik etkinliğin yaygın kurumlarını organize etmekte ve imparatorluk otoritesi memurlarının en güçlü yerel otorite ile birlikte göz önüne alması gerektiği yabancılara karşı belli derecede bir bütünlük göstermektedir. Resmi Çin hukukunun hukuksal kavramlarında başka yerde olduğundan daha fazla tanınmayan bu olgular onun etkililiğini çoğu zaman yeterince engellemiştir. Zira açıkça tanımlanmış hiçbir içerik, kendisini akraba gruplarının ve kasabalarının kan davalarında dışsal olarak ifade eden fakat resmi hukuk tarafından asla kabul edilmeyen bir özerklik tarafından elde edilemezdi. Akraba grupları ve aileler dışındaki özel kuruluşların ve özellikle oldukça gelişmiş karşılıklı borç ve defin hizmetleri sandıklarının ve mesleki kuruluşların durumu kısmen Roma imparatorluk döneminin durumuna kısmen de on dokuzuncu yüzyıl Rus hukukunun durumuna karşılık gelir. Buna rağmen, Antikite hukuku anlamında tüzel kişilik kavramı hiç yoktur ve liturjik işlev, eğer var olmuşsa, ki bu hiçbir şekilde kesin değildir, kaybolmuştur. Kapitalist mülkiyet toplulukları (*Vermögensgemeinschaften*) Orta Çağ Güney Avrupa'sında olduğu gibi haneye olan bağımlılıktan kurtulmaya başladı, fakat firma ismi gibi kurumların *de facto* (fiili) kullanımına rağmen bunlar on üçüncü yüzyıl Avrupa'sında olduğu gibi belirli yasal tipler noktasına hiçbir zaman ulaşamadılar. Yükümlülük yasasının genel durumuyla ilgili ortak yükümlülük, kökeni olarak, akraba gruplarının parçalı biçimde hala devam eden yasa ihlali sorumluluğunu alıyordu. Bununla birlikte, hala salt kişisel bir yükümlülük olan sözleşme yükümlülüğü dayanışma formu almamıştır, fakat grup üyelerinin kanundan kaçan bir üyeyi getirme sorumluluğuyla sınırlıdır. Bütün diğer açılardan ortak borçlular müteselsil değil sadece *pro rata* (orantılı) olarak yükümlüdür. Sadece maliye yasası ailenin ve mallarının zincirleme yükümlülüğünü kabul etmiştir; öte yandan ortak mülkiyet özel kuruluşlar için yasal olarak Roma Antikitesi'nde olduğundan daha fazla var değildi. Vergi tahsildarlarının eski şir-

ketleri gibi Çin'deki ticari kuruluşlar da yasal açıdan, kişisel olarak sorumlu *societes en commandite* olarak görülür. Antikite'de ve Doğu'da olduğu gibi, Çin hukukunun özel kuruluşlar ve ticari kurumlarla ilgili bu az gelişmiş durumuna, bütün ekonomik ortaklığın gerçekleştiği akraba grubunun devam eden önemi, ayrıca özerk şirketlerin siyasi patrimonyalizm tarafından engellenmesi ve son olarak mali girişimler ve ticaret dışında hiçbir şeye sermaye yatırmak istememe neden olmuştur. Orta Çağ Batı gelişmesinin farklı seyrine temelde oradaki patrimonyalizmin ataerkil karakterden çok tüzel bir statüde olması neden oldu; bunun nedeni de temelde siyasi, özellikle askeri ve maliydi. Buna ek olarak, halk topluluğuyla özdeşleşmiş adalet yönetimi biçiminin gelişmesi ve sürdürülmesi de vardı. Örneğin Hindistan gibi var olmadığı yerde Brahmanların egemen olmalarından itibaren tüzel ve kardeşlik türü kuruluşların gerçek çeşitliliği hiçbir zaman paralel bir zengin hukuksal bir gelişmeyle olmadı. Rasyonel ve güçlü merkezi otoritelerin geçici aralıklar sonrası sürekli tekrar ettiği şekliyle, uzun ve kalıcı yokluğu gerçekte ticari, mesleki ve kültürel topluluklara ait, yasa tarafından açıkça tanınan bir özerklik yarattı. Fakat bundan Alman türü hiçbir hukuki gelişme çıkmadı. Halk topluluğu türü adalet yönetiminin uygulamadaki sonucu, gerçekten bağlayıcı görülmemelerine neden olmamak için kişisel olarak ya da arkadaşlar vasıtasıyla değil halk meclisinin vasıtasıyla ya da en azından onların kesin etkisi altında hüküm vermek ya da yasa ve gelenekleri vurgulamak için hem siyasi lorda hem de toprak beyine baskı uygulanmaya başlanmasıydı. Bu tarz bir belirleme özel bir yasalar bütünü tarafından etkilenen grupların katılımı olmadan yapılamaz. Vakıf arazilerini kullananlar, serfler ve hizmetliler (*Dienstmannen*) ekonomik ve kişisel bağlılık ilişkilerinden kaynaklanan haklar ve sorumluluklar söz konusu olduğunda çağrılmak zorundaydı; vasallar ve kasaba halkı da siyasi bağlılıkla ve sözleşme bağlılığıyla ilgili haklar ve sorumluluklar söz konusu olduğunda davet ediliyordu.[179] Bu durum aslen halk mahkemesi topluluğunun askeri karakterinden kaynaklanıyordu; fakat bu karakter merkezi otoritenin çöküşüyle birlikte, verilen ya da zorla alınan adalet yönetimlerine sahip tüm kuruluşlar tarafından devralındı. Bu sistemin, hem özerk yasa yapımının hem de kurumsal örgütler veya hayır cemiyetlerinin en güçlü olası garantisini oluşturduğu açıktır. Bu garantinin ve kendi yasalarının oluşturulmasında hukuksal olarak etkilenen tarafların gruplarının *de facto* (fiili) özerkliği temelde siyasi ve teknik idari değerlendirmeler tarafından belirleniyordu. Bunlar özellikle kapitalist ortaklık formları kadar Batının şirketler ve hayır cemiyetleri kanu-

nunun gelişmesini mümkün kılmak için gerekliydi. Oldukça genel olarak, lord askeri etkinliklerle meşguldü ve emrinde ona bağlı olacak ve tebaasını denetlemek için kullanabildiği rasyonel idari bir aygıt yoktu; bu nedenle onların iyi niyetine ve taleplerini karşılamada onların işbirliğine dayanmak ve dolayısıyla bağlılarının ona karşı geleneksel ya da zorla alınmış karşı taleplerini karşılamak zorundaydı. Bu bağlı katmanın haklarının kardeşlik birliği hakları olarak tipikleştirilmesi ve tahsisinin kaynağında bu durum vardı. Kuruluş normlarının garantisi halk meclisince yasa bulma formundan kaynaklanan bir adet sayesinde arttı. Buna göre ortaklığın egemen yasasını sözlü ifadeyle ve onu gelenekler içerisine kaydetmekle düzenli aralıklarla tahkik etmek bağlılarının uygun zamanlarda lordlardan bu yasayı ayrıcalıkları olarak tasdik etmesini isteme eğilimiyle birleşiyordu.[180] Senyörel, siyasal ve ekonomik örgütler içerisindeki olaylar özgür ve gönüllü kuruluşlar için de kurumsal özerkliği sürdürme olasılığını doğal olarak arttırıyordu. Böyle bir durum İngiltere'de egemen olamazdı, çünkü güçlü patrimonyal iktidara ait kraliyet mahkemeleri eski adalet yönetimini bölgelerin, belediyelerin vs. halk meclisleriyle baskı altına aldı. Bu nedenle hayır cemiyetleriyle ilgili bir yasanın gelişmesi engellendi; özerklik adetleri ve ayrıcalıkları seyrekti ve mevcut olan bir kaçı da Kıta Avrupa'sındaki eşlerinin özgün karakterinden yoksundu. Almanya'da da hayır cemiyeti özerkliği ve onunla beraber hayır cemiyetleri yasası siyasal ve senyörel otoriteler, kendilerine halk türü adalet yönetimi olmadan yapabilme imkanı sağlayan idari aygıtı yarattıklarında hızlı biçimde geriledi.[181]

Tabii ki bu gelişmenin Roma hukuku özelliklerinin hükümet sistemine nüfuzuyla çakışması tesadüf değildi, fakat Roma hukuku bu şekilde belirleyici bir rol oynamadı. İngiltere'de, bir hayır cemiyetleri yasasının doğuşu Alman hukuk tekniği araçlarıyla engellendi. Bunun yanında, tek kişili tüzel kişi, vakıf ya da ruhsatlı örgüt biçimleri kategorilerine uymayan kuruluşlar üyelerinin salt sözleşme ilişkileri sayılıyordu; bunlar sadece üyeliğe katılarak kabul edilecek bir sözleşme teklifi anlamında geçerlilik verilen kanunlara sahipti. Böyle bir görüş roma hukuku türünden bir kurguyla yakından ilişkilidir. Yasa yapan kuruluşların siyasal yapısı ve yasal yapısının, daha sonra tartışacağımız (aşağıda, iv.) profesyonel sahiplerinin özgün karakterleri belirleyici faktörlerdi.

7. Özgürlük ve Zorlama

Sözleşmeli ortaklığa yönelik yasal olarak düzenlenmiş ilişkilerin ve sözleşme özgürlüğüne, özellikle de şartlı işlem formları içerisindeki serbest tasarruf sistemine yönelik yasanın kendisinin gelişmesi genellikle kısıtlamanın azalması ve bireysel özgürlüğün artmasının işareti sayılmaktadır. Söylediklerimizden bu görüşün ne kadar görece doğru olduğu açıkça görülmektedir. Başkalarıyla, içeriği tamamıyla bireysel anlaşmayla belirlenen sözleşme ilişkilerine girme ve benzer şekilde sözcüğün en geniş anlamıyla ortaklık amaçlarıyla yasa tarafından mevcut hale getirilen gittikçe artan sayıda formu kişinin arzularına göre kullanma olanağı modern hukukta en azından malların değişimi ve kişisel iş ve hizmetler alanlarında muazzam ölçüde yaygın olmuştur. Bununla birlikte bu trendin bireyin kendi yaşamının koşullarını şekillendirme özgürlüğünde gerçek bir artış yaratma derecesi ve buna karşılık hayatın bu trende rağmen ya da belki de bu trend nedeniyle daha basmakalıp hale gelme derecesi sadece resmi yasal kurumları incelemekle belirlenemez. İzin verilen sözleşme taslaklarının çeşitliliği ve sözleşmelerin içeriğinin kişinin arzularına uygun olarak ve bütün resmi form kalıplarından bağımsız şekilde düzenlenmesine yönelik resmi yetkilendirme kendi içinde ve kendi başına bu biçimsel olanaklarının gerçekte bütünü ve herkesi kapsayacağını garanti etmez. Bu her şeyden önce yasalar tarafından garanti edilen mülkiyet dağılımındaki farklılıklar tarafından engellenmektedir. Bir işçinin bir işverenle herhangi bir akit içerisine girmesi uygulamada iş arayan için kendi çalışma koşullarının belirlenmesinde en küçük bir özgürlüğü temsil etmez ve ona bu süreç üzerinde herhangi bir etkiyi garanti etmez. Bu daha ziyade, en azından öncelikli olarak, pazardaki daha güçlü tarafın, yani normalde işverenin, koşulları belirleme, "al ya da alma" şeklinde işi teklif etme ve normalde işçinin daha acil ekonomik ihtiyacı düşünüldüğünde, kendi koşullarını ona dayatma olanağına sahiptir. O zaman sözleşme özgürlüğünün sonucu ilk planda, pazardaki mülkiyet sahipliğinin akıllı şekilde kullanılmasıyla, bu kaynaklardan başkaları üzerinde kontrol oluşturma aracı olarak yasal kısıtlamalar olmadan yararlanma fırsatı yaratmaktır. Pazardaki güçle ilgilenen taraflar, dolayısıyla böyle yasal bir düzenle de ilgilenir. " Yasal yetkilendirme kuralları" onların bu ilgisine özellikle hizmet eder. Bu tip kurallar resmi özgürlük koşullarında resmi olarak herkese açık olan geçerli anlaşmalar için bir çerçeve oluşturmaktan başka bir şey yapmaz. Bununla birlikte bunlar

gerçekte sadece mülk sahiplerine açıktır. Ve dolayısıyla aslında onların özerkliğini ve iktidar pozisyonlarını destekler. Tarafların yasal işlemlerinin şematik olarak sınırlı bu modern formunda cisimleşen, "yasa yapımı sürecinin merkezsizleştirilmesinin"– Andreas Voigt'e ait oldukça yerinde bir ifade– diğer topluluklarla (örneğin sosyalist çizgide örgütlenmiş bir toplulukla) karşılaştırıldığında yasal bir topluluk içerisinde uygulanan zorlamanın derecesinin azalmasıyla özdeş olduğu şeklindeki oldukça geçerli yanlışa düşmemek için meselenin bu yönünü güçlü biçimde vurgulamak zorunludur. Sözleşme özgürlüğünün ve özellikle de her şeyi "serbest" anlaşmaya bırakan sınırlamaları kaldıran yasaların artan önemi emredici ve yasaklayıcı normların tehdidinden kaynaklanan zorlama türünün görece azalmasını ima eder. Bu biçimsel olarak tabii ki zorlamanın azalmasını temsil eder. Fakat bu durumun yetkilendirmelerden ekonomik olarak yararlanma pozisyonunda olanların ne kadar yararına olduğu da açıktır. Belli bir yasal topluluk içerisindeki "özgürlüğün" toplam miktarının gerçekten artma derecesi tamamıyla somut ekonomik düzene ve özellikle servet dağılımına bağlıdır. Bu hiçbir zaman sadece yasanın içeriğinden çıkarılamaz. Burada tartışılan türden, kısıtlama kaldıran yasalar sosyalist bir toplulukta kesinlikle önemli bir rol oynar; benzer şekilde, zorlamanın geldiği mevkiler, zorlamanın türü ve zorlamanın yöneltildiği kişiler özel bir ekonomide olanlardan farklı olacaktır. Sonrakinde zorlama büyük ölçüde hukukun servetlerini garanti altına aldığı ve dolayısıyla güçlerinin kendisini piyasanın rekabet savaşında gösterdiği üretim ve kazanım araçlarının özel sahipleri tarafından uygulanır. Bu tür zorlamada "*coactus voluit*"[183]ifadesi (zorladılar ama ben de istedim) otoriter formların kullanımında özenle kaçınılması nedeniyle olağanüstü bir güçle geçerlidir. Emek piyasasında, servetlerinin yasal olarak güvence altına alınması dolayısıyla ekonomik olarak daha güçlü olanlar tarafından dayatılan koşulları kabul etmek tarafların "özgür" seçimine bırakılır. Sosyalist bir toplulukta, merkezi bir ekonomik kontrol otoritesinin dolaysız emredici ve yasaklayıcı buyrukları ne şekilde algılanırsa algılansın, bu gibi buyrukların bugün oynadığından çok daha büyük rol oynayacaktı. İtaatsizlik durumunda, itaat bir tür zorlama aracılığıyla gerçekleştirilecektir, fakat bu pazar mücadelesi yoluyla bir zorlama değildir. Hangi sistemin daha gerçek bir zorlamaya, hangisinin daha gerçek kişisel özgürlüğe sahip olduğuna, sadece gerçekte mevcut ve makul biçimsel hukuk sisteminin analiziyle karar verilmez. Sosyoloji sadece çeşitli zorlama tipleri arasındaki nitel farklılıkları ve onların yasal topluluktaki katılımcılar arasındaki etkisini ortaya çıkarabilir.

(Demokratik olarak) sosyalist bir düzen (günümüz ideolojilerinde geçerli olduğu anlamda), zorlamayı sadece özel mülkiyetin sahipliği vasıtasıyla pazarda uygulandığı biçimiyle reddetmekle kalmaz, aynı zamanda salt kişisel iktidar taleplerine dayalı dolaysız zorlamayı da reddeder. O sadece mutabık kalınmış soyut yasaların geçerliliğini kabul edecekti, bu isimle anılıp anılmadıkları çok önemli de değildi. Biçimsel olarak, pazar topluluğu kişisel otoriteye dayalı dolaysız zorlamayı kabul etmez. Onun yerine, genel bir ilke olarak, herhangi bir ayrım olmadan salt ekonomik piyasa yasalarına uyumun kaçınılmazlığının kişisel olmayan formunda işçilere, girişimcilere, üreticilere ve tüketicilere uygulanan özel türden bir zorlayıcı durum ortaya çıkarır. Yaptırımlar ekonomik gücün kaybından ya da azalmasından, belli koşullarda da kişinin ekonomik varlığının gerçekten kaybından oluşur. Özel girişim sistemi, kapitalist girişimde gerçekten var olan kişisel ve otoriter-hiyerarşik ilişkileri bile "emek piyasası işlemlerinin" objelerine dönüştürebilir. Otoriter ilişkiler bu şekilde bütün normal duygusal içerikten temizlenirken otoriter kısıtlama devam etmekle kalmaz, aynı zamanda en azından belli koşullar altında artar. Varlığı spesifik bir şekilde "disipline" – kapitalist ticari kuruluşların disiplinine- bağlı olan yapılar alanı ne kadar kapsamlı olursa otoriter kısıtlama onlar için o kadar rahat uygulanabilir ve ellerinde bu tür bir kısıtlamayı kullanma gücünün toplandığı ve ayrıca onlara yasal düzen tarafından garanti edilen bu gibi bir otoriteye sahip olma gücünü elinde bulunduranların halkası o kadar küçük olacaktır.

Çok az buyurucu ve yasaklayıcı norm ve çok fazla "özgürlük" ve "yetkilendirme" içeren yasal bir düzen yine de uygulamadaki sonuçlarında nicel ve nitel bir artışı genel anlamda sadece zorlamayla değil fakat oldukça spesifik otoriter zorlamayla sağlar.

NOTLAR

1. Bkz. kısım i:I(a). Karar normlarıyla yönetmelikler arasındaki ayrımla ilgili olarak bkz. JELLINEK, SYSTEM, özellikle 63-76. (*Reflexrechtund subjectives Recht*); W. JELLINEK, VERWALTUNGSRECHT (1948) 200, 305. Bu ayrımın geçerliliği LABAND tarafından reddedilir, STAATSRECHT (1911) 331;111,207. H. KELSEN tarafından bir sentez denenir, REINE RECHTSLEHRE (1934) 399; THEORY 77, 78, 84. Heidelberg'deki çalışma arkadaşı ve dostu Georg Jellinek'in Weber üzerindeki etkisi sadece ayrıntılar konusunda değil, fakat Weber'in hukuka sosyolojik yaklaşımına verdiği destekte de büyüktü. Bu Jellinek tarafından özellikle ALLGEMEINE STAATSLEHRE'de (3. Basım 1914) uygulandı.

2. Bu üçleme ile ilgili tipik bir sunum için bkz. ENNECCERUS 56;1. AUSTIN, LECTURES ON JURISPRUDENCE (1885) 39, 92, 684, 710 ve devamı. Üçüncü tür hakla ilgili olarak metin çok açık değildir. Burada kastedilen A'nın B'ye belli bir işlem yapması için izin verdiği du-

rum değil, sonraki cümlelerin gösterdiği gibi, A'nın belli bir işlemi başka birinin ya da birilerinin yasal olarak haklı görülen müdahalesine tabi olmadan yapabildiği durumdur.

3. Weber *Freiheitsrecht* ("ayrıcalık") terimini G. JELLINEK'in SYSTEM 89'da geliştirdiği şekilde kullanmaktadır. Jellinek ve Weber'in "hak talebi" ve "ayrıcalık" terimlerini kullanması Hohfeld'in terminolojisine benzemektedir. Bkz. HOHFELD, FUNDAMENTAL LEGAL CONCEPTIONS (1923)

4. Weber burada miras bırakılacak sözleşmeyi düşünmektedir. Amerikan hukukunda böyle bir akit taahhüt eden kişiyi mirasçıya belli bir hak kazandıran belli bir vasiyette bulunması konusunda bağlar. Alman hukukunda "miras akdi" eğer uygun bir şekilde yapılmışsa taahhütte bulunan kişinin ölümü üzerine yararlanıcının hakkının temelini teşkil eder; bu nedenle bir vasiyet tarafından uygulanması ihtiyacı yoktur. Bkz. Alman Medeni Kanunu 2278-2302. KısımlarıBkz. Avusturya Medeni Kanunu 1249. Kısım

5. Bkz. Mcmurray, Succession, Laws of, 14 ENCYC. SOC. SCI. 435, 440;Nussbaum, Liberty of testation (1937) 23 A. B. A. D. 183;RHEINSTEIN, DECEDENT'S ESTATES 403,406

6. Bkz. Aşağıda kısım ii: 4. 2-3

7. Bu cari Alman idari hukuk teorisidir. Bkz. Özellikle W. JELLINEK, 352 vd. ve orada adı anılan ek literatür . A. LOTZ, GESCHISHTE DES DEUTSCHEN BEAMTENTUS (1914): W SOMBART, BEAMTENSCHAFT UND WIRTSCHAFT (1927); F.WINTER, ABRISS DER GESCHICHTE DES BEAMTENTUMS (1929); LABAND, DAS STAATSRECHT DES DEUTSCHEN REICHES (1911) 433 vd.

8. LOTZ, adı geçen eser 28'de tartışılan konu (Beamte als Hofbeamte); LA BAND, adı geçen eser, 433

9. OGERKE, 91; aynı yazar, GENOSSENSCHAFTSRECHT 1, CARLYLE, HISTORY OF MEDIEVAL POLITICAL THEORY (1903, cilt iii, 1. Bölüm STANGENBER, VOM LEHENSSTAAT ZUM STANDESTAAT Landstände (1897) 78 HIST. Z. 427

10. Leges barbarorum Germen halkları tarafından Roma imparatorluğunun batı kesimlerini işgalden sonra benimsenen "örfi hukuk" kanunlarıydı. Bunlar örneğin Salyan Franklarının Lex Salica'sı ya da İspanya'yı işgal eden Visigotların *Lex Visigotharum*'una benziyordu; bkz. AMIRA 15, 16, Jenks, *Development of Teutonik Law* (1907) 1 SELECTED ESSAYS IN ANGLO- AMERICAN LEGAL HISTORY 35; HUEBNER 2.

11. Bkz. LEWIS. H. MORGAN, LEAGUE OF THE IROQUOIS (1922); aynı yazar, ANCIENT SOCIETY (1878) 399, 446.

12. Erkek evleriyle ilgili olarak bkz. LOWIE, PRIMITIVE SOCIETY (1925) 197, 299, 306, 315, 368, H. SCHURTZ, ALTERSKLASSEN UND MENNERBÜNDE (1902); W. SCHMIDT und W KOPPERS, GESELLSCAHAFT UND WIRTSCHAFT DER VÖLKER (1924) 224. Bkz. ayrıca aşağıda IX: 2

13. Usul hukukunun kökeniyle ilgili bu görüş MAINE tarafından da savunuluyordu, s. 385. Usul hukukunun yöneticilerin tebaalarına hakemliğe başvurmayı emretme yetkisinde ortaya çıktığı karşı görüşü özellikle F. OPPENHIMER tarafından öne sürülmüştür. THE STATE (1914) 78-81 ve L. GUMPLOWICZ, OUTLINES OF SOCIOLOGY (1899), 179; bkz. SEAGLE 62. Usul hukukunun tamamının kaynağının gönüllü ya da emredilmiş itaatte olduğunu söylemek fazla basitleştirme olacaktır, zira daha başka faktörler de konusu olmuş olmalıdır. İlkel akraba grupları arasındaki ihtilafların aracılıkla ya da hakemlikle çözülmesinde yargıya gönüllü boyun eğmeye dönüştüren bazı koşullar ortaya çıkmış olmalıdır. Bu nedenle, farklı usul kurallarının farklı kaynakları olduğunu söylemek daha doğrudur; bunun Roma hukukunda böyle olduğu çok dikkatli bir bilgin olan WENGER tarafından öne sürülmüştür. (11); fakat değişik bir görüş için bkz. EHRLICH 137 vd. Genel olarak anlaşmazlık için bkz. THURNWALD 145 ZD; DIAMOND, CC. XXX, XXXI.

14. Birçoğu için bir örnek: 1925 baskısında Lord Chancellor (yüksek yargıç) yerine "Lordmayor"

(belediye başkanı) vardı; sonuçta İngiliz baskısında *Mayor's Court* (şehir mahkemesi) ile ilgili olarak uzun bir dip not konuldu. (R) – Weber Roma *pretoru* ile ilgili olarak formüler usulün *litis contestatiosunu* düşünüyor gözükür. Malların haczi tehdit yoluyla (*missio in bona*) yargıç tarafları kendisi tarafından önerilen ya da huzurunda onun yardımıyla hazırlanan formül üzerinde anlaşmaya zorlayabilirdi. Formül konusunda anlaşıldığında yargıç belgeyi davacıya verir. Artık sıra taraflar arasındaki sözleşmeye gelmiştir: "şimdi davacı olarak ortaya çıkan kişi belgeyi davalıya uzatır, o da onu kabul eder." WENGER 139. *Litis contestatio* ilgili çok sayıda ihtilaf ve onun zorlu bir sözleşme karakteri için bkz. VENGER 17. 139. Diğer zorunlu sözleşmeler *pretorun* bir tarafı diğerine güvence vermeye zorlayabildiği durumlarda bulunabilir. (*cautiones; stipulationes in iure*); bkz.WENGER 102.

15. Bkz. THURNWALD 51; R. SCHRÖDER 66; BRUNNER I. 132. SCHMIDT UND KOPPERS, adı geçen eser (Völker und Kulturen'de) III, 167, 234, MAINE EARLY LAW 69 vd.

16. Yeminle ilgili bkz. THURNWALD 176; WENGER 125; 336; POLLOCK VE HAITLAND 1, 39. II, 600; DIAMOND 52, III, 336, 339, 350, 390

17. SCHMIDT UND KOPPERS, adı geçen eser. I, 497; I WESTERMARCK, HISTORY OF HUMAN MARRIAGE (1925) 233

18. Bkz. M. EBERT, REAL- LEXIKON DER VORGESCHICHTE (1926) VI, "Kuf" başlıklı kısım, 246-248; VII, "Markt" başlıklı kısım, 34.

19. Roma hukukunda, en azından *res mancipi*'nin *mancipatio* yoluyla satılmasıyla ilgili olarak (bkz. Aşağıda n. 22) bir tapu ya da nitelik eksikliği durumunda ortaya çıkan satıcının yükümlülüğünün asıl kaynağının genel olarak onun tarafından yapılan bir yanlış olduğu söylenir. (bkz. E. RABEL, DIE HAFTUNG DES VERKAUFERS VEGEV MANGELS IN RECHT. [1902] 819). Görüşü Weber'i etkilemiş görünen Jhering, hatanın satıcının kendisine ait olmayan malların fiyatı olarak alıcının parasını aldığında yapmış olduğu *furtum* "hırsızlıktan" ibaret olduğuna inanıyordu. (GEIST DES RÖMISCHEN RECHTS, I, 157; III, I. Kısım, 138) Bununla beraber, satıcının hatasının, alınan kısıtsız sahiplik ve tasarruf hakkı üçüncü bir şahsın daha üstün bir mülkiyet iddiası tarafından sorgulandığında alıcının savunmasına gelmemesinden ibaret olması daha muhtemeldir. Satıcının alıcıyı bu gibi saldırılara karşı savunma görevinin, Yunan, Germen, Slav hukukunun ve diğer birçok hukukun eski evrelerinde var olduğu tespit edilmiştir; bkz. RABEL adı geçen eserde 6; DARASTE, Adı geçen eser 166,184, 202, 232, 236; fakat şimdi karşılaştırınız H. Coing, *Die clausula doli imklassischen Recht* (1951) FESTSCHRRIFT FRITZ SCHULZ 97.

20. Çartal para: doğal mübadele ya da ödeme araçlarının aksine ya damgalı ya da madeni her türden para.

21. *Per aes et libram* (bakır ve terazi ile) yapılan işlemlerde para alıcı için beş şahidin ve bir tartıcının (*libripens*) huzurunda tartılırdı; belli tören sözcükleri söylemek zorundaydı. Bu kurum temelde *mancipatioda* kullanılıyordu; bu sayede malların, yani bir Roma çiftlik evinin geçim kaynağı olan malların (toprak, köleler ve sığırlar) mülkiyeti sözde *res mancipi* (yukarıda, n.20) devrediliyordu. Diğer malların sahipliği, en azından klasik zamanlarda, daha az resmi bir yol olan basit *traditio* ile devredilebiliyordu. *Per aes et libram* işlem aynı zamanda *nexum* ile bağlantılı olarak da kullanılıyordu. Bu bir kredi ve aynı zamanda evlat edinme, vasiyet bırakma ve evlilik amaçları için bir borç yaratmanın eski yoluydu. Bkz. Aşağıda n. 24. Bkz. BUCKLAND 236; JOLOVICZ, 151. Weber'in ifade ettiği gibi *per aes et libram* işlemler Roma hukukunun eski evresinde yasal olarak bağlayıcı işlemlerin yaptığı iki önemli metodun birisiydi ya da böyle görünmektedir. Diğer metod *in iure cessio* idi; umumi hukuk cezasına benzeyen bu metot temelde, devreden kişinin mülkiyetini devredilene vermesinin otoriter bir tasdikiyle sonuçlanmasını amaçlayan, yargıç önündeki bir duruşma taklididir.

22. 1925 ve hatta 1956 basımında İngilizcede "zorlayıcı akit" olarak çevrilen "*Zwangskontrakt*" yazılıdır. Bununla birlikte, bunun *Zweckkontrakt*'ın basit bir yanlış okuması olduğu ortaya çıktı. Yanlış, eski çeviride birkaç paragrafı anlaşılmaz hale getirdi. (R)

23. Coemptio ve *confarreatio* genellikle erken Roma hukukunun iki evlilik biçimi olarak ifade edilir. Sonraki ayrıntılı bir dini törendir, aristokrasinin üyeleri dışında herhangi biri için uygulanmaz. *Coemption per aes et libram* bir işlemdir; evlilik bağının oluşturulması için kocanın karısı üzerindeki evlilik yetkisini (*manus)* edinmesi için olduğu kadar çok önemli görünmemektedir. Daha geç cumhuriyetçi dönemlerde her iki tür formalite de kullanılmaz olmuştur. Evlilik tarafların formel olmayan rızalarıyla, genellikle gelinin damadın evine girişinin (*in domum deductio*) kutlanmasıyla tanıklık edilerek geçerli şekilde tamamlanmış sayılıyordu. Eski tarz *coemptio* da gelinin ait olduğu evin reisi nominal bir ücret karşılığı onun üzerindeki yetkisini damada devretmiş görünmektedir. *Coemptio'nun* klasik dönemlerde kullanıldığı kadarıyla, damatla *mancipatio* gelinin kendisi tarafından gerçekleştirilmiş görünmektedir. Bkz. 1 BONFANTE, CORSO DI DIRITTO ROMANO (1925) 39 vd.; Kunkel, 14 PAULY-WISSOWA, REALENZYKLOPADIE DER KLASSISCHEN ALTERTUMSWISSENSCHAFT 2259; F. SCHULZ, CLASSICAL ROMAN LAW (1951)103; CORBETT, ROMAN LAW OF MARRIAGE (1930); daha fazla kaynak için bkz. JÖRS AND KUNKEL 271 vd. 416.

24. Yükümlülük terimi medeni hukukta umumi hukuk yargı kararlarındakinden daha yaygın biçimde kullanılır. Medeni hukuk terminolojisinde yükümlülük (Latince *obligatio*) herhangi türden bir kişisel görev anlamına gelir: bir ödeme yapma, mal teslim etme, bir toprak parçasını devretme, hizmet verme, belli bir işlemden vazgeçme vs. Yükümlülük bir akitten (*ex contractu*), hatalı bir fiilden (*ex delicto*)ya da doğrudan yasal düzenin (*ex lage*) bir buyruğundan kaynaklanabilir; sonraki kategorinin alt bölümleri *quasi ex contractu* ve *quasi ex delicto* yükümlülüklerdir.

25. Wergilt (wergeld)- yanlış için, özellikle gelenek tarafından tespit edilen kefaretli ödeme. Sözcük Almancadan gelmektedir. Fakat kurum neredeyse evrensel olmuş görünmektedir. Weber burada öncelikle AMIRA, GERMANISCHES OBLIGATIONENRECHT (1882) tarafından ifade edilen teoriyi izler.

26. *Rei vindicatio* kişisel bir eşyanın ya da bir toprak parçasının iadesi için açılan davaydı. Bu malı elinde bulundurana karşı yasal sahibi olduğunu iddia eden kişi tarafından açılıyordu. Gaius tarafından (iv, 16, 17) şu şekilde tanımlanmıştır; (L. Mears tarafından çevrilmiştir (1882), 518]

27. " §16: Eğer bu mahkemeye getirilebilen ya da içeri sokulabilen taşınabilir eşyalar ya da hareket eden şeylerle ilgili bir davaysa yargıcın önünde şu şekilde sunulur: Davacı bir asayı tutarak, o şeyi, mesela bir köleyi tutar ve şöyle konuşurdu: "Bu kölenin gösterdiğim belgeyle, *quirites* (vatandaşlar) yasasına göre benim olduğunu söylüyorum. Bu sırada asayı köleye değdirerek" dolayısıyla mızrağımı ona atıyorum. Hasımı da aynı şeyi söyler ve yapardı ve her ikisi de köle üzerinde hak iddia ettikten sonra, yargıç: "her iki müddei de köleyi bıraksın" derdi. Bunun üzerine ikisi de uzaklaşırdı. Sonra ilk müddei şöyle derdi: "iddianın temelini göstermeni istiyorum." Diğeri cevap verirdi: "mızrağımı ona değdirdiğimde onun üzerimdeki hakkımı ilan ettim. Sonra ilk müddei şöyle söylerdi: onu hak ihlali olarak talep ettiğin için mahkemeye beş yüz paund bakır koymanı talep ediyorum." Hasımı da benzer talepte bulunurdu; fakat dava değeri bin paund bakırdan düşükse elli paund bakırı karşılıklı olarak konulan toplam miktar olarak isimlendirirlerdi. Sonra aynı işlemler kişisel bir davadaki gibi talep edilirdi, bundan sonra yargıç geçici olarak taraflardan birine davanın konusunu yükler, yani onlardan birini geçici sahip olarak atar ve ona dava konusunda geçici mülkiyetle, yani ihtilaflı şeyle ve ürünle ilgili olarak hasmına güvence vermesini emrederdi; bu arada yargıç devlet hazinesine (ceza olarak) verilecek toplam giderlerle ilgili olarak her iki taraftan da güvence alırdı. Yasal sahipliğin sembolü olan mızrağın yerine bir asa kullanılırdı; Zira buna özellikle bir erkeğin düşmandan alınmış kendi malı olarak bakılırdı ve bu nedenle mahkeme kürsüsünün önüne bir mızrak konulur.

§17: Eğer o şey bir sütun ya da gemi veya herhangi türden bir sığır sürüsü gibi mahkemeye getirilemeyecek türdense onun yalnızca bir kısmı alınıyor ve sanki bütün mahkemedeymiş gibi bu kısımla ilgili olarak dava açılıyordu. – Benzer şekilde, ihtilaf bir toprak parçası ya da bir bina veya bir miras hakkındaysa bir parça alınıyor ve mahkemeye getiriliyor ve dava bütün oradaymış gibi bu parçayla ilgili olarak görülüyordu.

WENGER s. 127 şu gözlemi ekler: Bu o şey için elle mücadelenin, devlet barış düzenini kurmadan önce kendi işini görmenin sembolik bir hatırlatıcısıdır. Bu sonuncusu yargıç tarafından

temsil edilir: "*cum uturque vindicasset, praetor dicebat*: *Mittite ambo hominem* ("her ikiniz de adamı bırakın"). Bu bir fundus (toprak parçası) için yapılan sembolik mücadelede daha da açıktır. Taraflar ondan bir parça toprak getirir ve onunla yargıç önünde yukarıda bahsedilen karşılıklı *vindicatio* dava işlemini kabul ettirmeye çalışırlar. Yunan diadikasia'sıyla ilgili olarak bkz. 2 BONNER AND SMITH 79, 101, 163, 260, 265; LEIST 490. Bkz ayrıca yukarıda, kısım:27, 28. notlar.

28. *Markgemeinschaft* ya da daha sık olarak *markgenossenschaft* ortak arazilerin, özellikle de ortak otlak ve korulukların kullanımında hak sahibi olan kişiler topluluğudur. Tarımsal toplulukların çeşitli formları için bkz. Weber, ECONOMIC HISTORY (çeviri F. Knight 1927) 3; bkz. POLLOCK AND MAITLAND I. 506

29. *Hereditatis petitio*: Bir ölünün arazisinin tümü için, bu arazi üzerinde hakkı olmadığı var sayılan birine karşı varislik iddia eden bir kişi tarafından açılan iade davasıdır.

30. Sternberg, Der geist des chinesischen Vermögenrechts (1911) 26 Z. F. VGL. RW. 14213; Bkz. ALABASTER 317

31. Bu "oturan dharma" kurumu ile ilgili olarak bkz. MAINE, INSTITUTIONS 38 ve devamı; 297-305; e.s. HARTLAND, PRIMITIVE LAW (1924) 186. Benzer bir adet eski İrlanda hukuku için de anlatılır, MAINE adı geçen eser 280- 296, 303: Eğer borçlu şeflik derecesinde ise alacaklı "ona karşı açlık orucu tutmak zorundaydı" yani onun oturduğu yere gider ve orada belli bir süre aç kalırdı.

32. A. Kocourek ve J. Wigmore, Sources of Ancient and Primitive Law (1915) I EVOLUTION OF LAW 328, Fanti örfi hukuk için; MAINE, INSTITUTIONS 187, İrlanda hukuku için.

33. *Nexum* resmi olarak, *per aes et libram* yani bakır miktarının beş şahidin ve bir tartıcının (*libripens)* huzurunda tartılarak oluşturulduğu kredi sözleşmesi gibi gözükmektedir. Bkz. yukarıda n. 22. Bu, tarihsel zamanlar içinde kaybolmuştu ve kaynaktaki göndermeler o kadar parçalıdır ki onun kaynağı ve doğası hala belirsizdir. Weber tarafından kabul edilen teori *nexum*'un borçlunun kendisini sembolik olarak alacaklıya sattığı bir işlem olduğuna inanan Mitteis'e aitti. Ancak bu teoriye çeşitli çevrelerden saldırı olmuştur. Kapsamlı literatür JÖRS AND KUNKEL 219 da listelenmiştir; bunu Koschaker, *Eheschliessung und Kauf nach alten Rechten* de (1951) eklenmelidir, ARCHIV ORIENTALNY 210, 288; ve V. Lübtov, *Zum Nexumproblem* (1950) 67. SAV. Z. ROM. 112. *Stipulatio* belli törensel sözcüklerin karşılıklı söylenmesiyle bağlayıcı şekilde yapılan sözleşmeydi. Alacaklının: *Sestertios mille dare spondesne* ("1000 sestertii ödemeye söz verir misin?" sorusu üzerine borçlu şu cevabı verirdi: "spondeo" (söz veriyorum). Daha sonra "spondesne? Spondeo gibi sözcüklerin yerine özellikle "promittisne? Promitto" ya da "dabisno? dabo" gibi başka terimlerin kullanılmasına da izin verildi. Weber'in inandığı gibi, böyle bir sözün ya da taahhüdün sadece paranın ödenmesiyle ilgili olup olmadığı ihtilaflıdır. Literatür JÖRS AND KUNKEL 97'de listelenmiştir. Bkz ayrıca a.g.e. 218.

33. a "*Aus römischemund burgerlichem Recht*" (FESTSCHR. F. BECKER) 109 vd. Mitteis'in *stipulatio*'nun kökeni ile ilgili teorisi Segré tarafından şüpheyle karşılanmıştır, 108 ARHIVIO GIURIDICO 179; Luzatto, *per una ipotesi sulle origini e la natura delle obbligazioni romane*, 8 FOND. CASTELL 253; Weiss, PAULY-WISSOWA; REALENZYKLOPADIE DER KLAS, ALTERTUMSWISSENSCHAFT, 2. REIHE III, 2540; JÖRS AND KUNKEL 96. Bu yazarlar *stipulatio*'nun kaynağının henüz aydınlığa kavuşmadığını ilan etmişlerdir.

34. Weber burada *in ius vocatio*'yu düşünüyor. Eski Roma Hukukunda bununla bir dava açılırdı. WENGER 96 bunu şu şekilde tanımlar: "İn ius vocatio. On iki tablet de tüm kanunların başına konulur ve bize eski kaba ilkelliği içerisinde sunulur: I, (I) *Si in ius vocat, ito.* (2)*si calvitur pedemve struit, manum endo iacito* (3) *si morbus aevitasve vitium escit iumemtum dato. Si nolet, arceram ne sternito* (çeviri) WIGMORE, SOURCES OF ANCIENT AND PRIMITIVE LAW (1915), EVOLUTION OF LAW'un 1. Cildi, Kocourek ve Wigmore, s. 465. "*Bir adam diğerini mahkemeye çağırırsa gidecektir. Gitmezse buna şahit olacaklardır: Sonra yakalanacaktır. Kaçarsa ya da mahkeme davetine cevap vermezse giderken onu yakalarlar. Hastalık ya da yaşlılık engel olursa ona bir çift öküz verilecektir, fakat istemezse üstü kapalı bir araba verilmez.*"

Muhtemelen sonraki ilavelerle kuşaktan kuşağa devredilen bu hükümlerde, bugün zorlayıcı bir yasaya bıraktığımız temel hukuk ilkeleri ve özel yönetmelikler görülür. Bunun yanında, bu tür zorlayıcı yasalar gerçekte büyük sayılarda Yüksek Yargıç tarafından yayınlandı. Davalı *in ius vocatio*'ya kişisel olarak karşı koymamış olabilir, fakat onu güç uygulamayan ve – bir açıdan artık kabul edilmez biçimde – davalının mahkemeye çıkmasını garanti eden davacının ellerinden kurtaran uygun bir *vindex* (gladyatör) bulması mümkündür. Eğer uygun bir *vindex* bulunmazsa, o zaman davalı On iki Levhaya göre zor kullanılarak yargıcın huzuruna getirilir. Davacı tarafından şahitlerin çağırılması en azından davalı için hukuk dışı güç kullanımına karşı belli bir güvence anlamına gelir.

35. Roma hukukuyla, ilgili olarak Weber'in kafasında eski *legis actio per pignoris capionem* vardır. Bu genellikle sadece kutsal hukuk ve kamu hukuku, özellikle vergilerle ilgili davalar için geçerlidir. Bkz. Wenger 228. Germen hukukunda haciz daha genel olarak mevcut görünmektedir. Hem Roma hem Germen hukukuyla ilgili olarak Weber MAINE'nin yorumunu takip eder gözükmektedir. INSTITUTIONS 257 vd.

36. Ünlü metin Gellius tarafından (XX, 48) şu şekilde aktarılır. (Bruns, fontes juris romani antiqui; Tab. II. 6): "Tertiis nundinis partis secanto. Si plus minusve secuerint, se faraude esto." ("altmış gün sonra (temerrude düşen borçlunun birkaç alacaklısından biri tarafından yakalanmasından 60 gün sonra) bırak parçalara ayrılsınlar. Şu ya da bu şekilde ayrılırlarsa bu ön yargısız olacaktır.") Eski Latincenin tercümesi çok açık değildir ve metnin anlamı tartışmalıdır. Weber metni alacaklıların borçluyu parçalara ayırmaya izin verdiği şeklindeki görüşü izler. Joseph Kohler tefecinin borçlusunun son kuruşuna kadar istemesiyle ilgili ünlü makalesinde aynı görüşü kullanmıştır. O burada bir zamanlar genel bir fikrin değişen ahlaki fikirlerle çatışmaya başladığı bir zamana kadar varlığını sürdürmesini görür. (SHAKESPEARE VOR DEM FORUM DER JURISPRUDENZ [2. Baskı 1919] 50.) Bütünüyle farklı bir görüş Max Radin tarafından ifade edilmiştir. ("Secare partis: The Early Roman Law of Execution against a Debtor (1922) 43 AMER. J. OF PHILOSOPHY 32). Max Radin secare'yi borçlunun malının parça parça devrine uygular. Kapsamlı literatürle ilgili ek göndermeler için bkz WENGER §21, n. 8

37. Almanca metin şöyledir: oder der Gläubiger setzte sich in das Haus des Schuldners, und dieser musste lhn bewirten (Einleger)." – "Einleger" şeklinde almanca bir sözcük vardır, fakat hiçbir anlamı metnin parçasına uymaz. (bkz. 2 PREUSSICHE AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN, DEUTSCHES RECHTSWÖRTERBUCH [1934] 1422) Muhtemelen bir traskripsiyon ya da tipografi yanlışı olmuştur ve kastedilen sözcük "*Einlager*"dir. Bununla birlikte bu terim borç toplama metodunun tam zıddına karşılık gelir, yani borçluyu veya garantörünü borç ödenene kadar uzlaşılan bir yerde evden uzak yaşamaya zorlayarak ona baskı yapmak (bkz. 2 DEUTSCHES RECHTSWÖRTERBUCH 1414'de ki göndermeler) Genel olarak böyle bir iskâna boyun eğme yükümlülüğü, Alman hukukunda özel bir anlaşmayla kabul edilmeliydi. (HUEBNER 482). Von Schwerin (a.g.e.) kurumu şu şekilde tanımlar: Rehinelik terminolojik olarak 12. Yüzyılda Fransa'dan (Almanya'ya) devredilen Einlager (giselschaft, obstagium) kurumunda varlığını sürdürmüştür. Bu özellikle şövalyeler arasında yaygındı: Genellikle sözleşmeyle düzenleniyordu; fakat kanunla düzenlendiği durumlar da vardı. Garantörün bir hana çıkarak sabit sayıda bir hizmetçiyle birlikte borç ödenene kadar orada kalarak kendini teslim ettiği bir tür esirlikti. Kurum 16. Yüzyılda imparatorluk yasasıyla kaldırıldı, fakat belli bölgelerde, örneğin İsviçre'de, modern çağa kadar varlığını sürdürdü.

Alman hukuku alanında, alacaklının "iskân" uygulamasına razı olduğu durumun tek örneği R.'nin şu ifadesinde yer alır. (*Gelobter und gebotener Feriede im deutschen Mittelalter* [1912] 33. SAV. Z. GERM. 169) İki tarafın güçlerini kötüye kullanmalarını engellemek için 15. yüzyıl Hollanda ve Batı-Frizye şehirleri her iki davacıya da –alacaklı ve borçlu- iskâna razı olmalarını emretti. Daha fazla kaynak için bkz. M. Rintelen, *Schuldhaft und einlager im volsstreckungsverfahren des alt-niederländischen und sachsischen rechtes* (1918); 1 AMIRA, a.g.e (1882) 362, 392 vd

Alman *Einlager*'inin alacaklının borçlunun evine yerleşerek bir borcu geri alması biçimiyle ilişkisini gösterecek hiçbir kaynak bulunmazken, sonraki adet Kohler'in Çin halkındaki bir ifadesinin gösterdiği gibi gerçekten de gerçekleşmiştir. (KOHLER AND WENGER 143)

38. Geleneksel olarak İ.Ö 326 tarihli bir *lex Poetelia* bu gelişmenin önemli bir dönüm noktası olarak

zikredilir. Bunun borçlunun zincirlenmesini ve öldürülmesini yasakladığı ve alacaklıyı borçlunun borcunu ödemeye razı olmasını kabul etmeye zorladığı nakledilir. Hepsi tarihçi olan ve yüzyıllar sonra yazan anlatıcılar (Livy, Dionisius, Cicero vs.)gelişmenin ayrıntılarıyla ilgili olarak şüphecidirler, fakat muhtemelen soylularla halk tabakası arasındaki mücadelenin bir yönü olarak, kişinin sorumluluğuna geçişi temsil ettiği kadarıyla kesindirler. Problemle ilgili kaynaklar için bkz. WENGER §21 n.10

39. Birleşik devletlerde borç nedeniyle hapse atma genel olarak on dokuzuncu yüzyılda kaldırıldı; bu yasak çok sayıda eyalet anayasasında açıkça ilan edildi. Bununla birlikte mahkemeyi aşağılama, mülkiyet kararına itaatsizlik nedeniyle cezalandırma ve ayrıca belli eyaletlerde borçluyu kasıt ya da ihmalden suçlu bulan bir hükme dayanarak, yasaya uygun olarak verilen zarar ziyan kararları şeklinde varlığını sürdürdü.

Almanya'da, muhtemelen bütün Batı ve Orta Avrupa ülkelerinde olduğu gibi (örneğin, Bundesverfassung der schweizerischen Eidgenossenschaft, 29 Mayıs 1874, 59. madde) 29 Mayıs 1868 Bundesgesetz'iyle borç için hapsetme köklü biçimde ve tamamıyla on dokuzuncu yüzyıl yasalarıyla birlikte kaldırıldı. Kamuoyu bunu aileye bakma yükümlülüklerinin zorlanması amacı olarak bile hoş görmeyecekti. Teorik, fakat neredeyse hiç kullanılmayan bir uygulama olarak hapis cezası bir kişinin para ödeme dışında bir eylemi yapmayı ya da ondan uzak durmayı emreden hükümlere uymasını sağlama aracı olarak hala mümkündür. Bkz Alman Medeni Usul Kanunu §§ 888, 890; bkz A. SCHONKE, ZWANGSVOLLSTRECKUNGSRECHT (1948) 168- 169. Para borcu nedeniyle hapis cezasının kaldırılması konusunda bkz. HEDEMANN, 1; L. ROSENBERG, LEHRBUCH DES DEUTSCHEN ZIVILPROZESSRECHTS (1949) 806-807.

40. *Vadiatio* (Yeminli beyan)- garantörlüğü tesis eden Germen işlemi: Bir değnek borçlu tarafından alacaklıya uzatılır, o da onu garantöre verir ve ondan alacaklının borcuna karşılık garantör olmasını ister. İşlemin sembolikliğiyle özel olarak ilgili çok miktarda kaynak vardır. AMIRA'ya göre (Die Wadiation, SITZUNGSBERICHTE DER BAYERISCHEN AKADEMIE DER WISSENSCAHAFTEN, PHILOS-PHILOL.) KLASSE (1911), asa, Germen yasalarının sembolizminde önemli rol oynadığı tespit edilen peygamberin tılsımlı asasının örneğini teşkil eder. Bkz AMIRA, DER STAB IN DER GERMANISCHEN RECHTSSYMBOLIK (1909) *Vadiatio* ile ilgili farklı bir görüş için bkz O. GIERKE, SCHULD UND HAFTUNG (1910); bkz ayrıca HUEBNER 497.

41. Kare parantezler içindeki metin çevirmen tarafından eklenmiştir. Eklenti içerik gereği yapılmış görünmektedir.

42. Bkz. yukarıda i:5. kısım

43. Bu özelliğin, günümüze kadar etkili kaldığı umumi hukuktaki etkileriyle ilgili olarak, bkz. STREET, THE FOUNDATIONS OF LEGAL LIABILITY (1916) 11, 75; 111; 129; RHEINSTEIN, STRUKTUR 55 vd 61.

44. VI. Levha, I : "Cum nexum facit mancipiumque, uti lingua nuncupassit, ita ius esto.-"Bir *nexum* ve bir *mancipium* yaptığı zaman, dilin konuştuğu gibi, bu kanun olacaktır." Bu metni ve onun etrafındaki çok sayıda tartışmayı açıklama girişimleri için bkz. JÖRS AND KUNKEL 90 vd.; BUCKLAND 426; JOLOWICZ 139, 145 – 150, 164: yeni ve görünüşte sağlam temelli bir teori için bkz. KOSCHAKER, a.g.e. yukarıda n.33,210,288

45. Kapsamlı kaynaklarla ilgili olarak bkz. Özellikle MAITLAND, FORMS, 2 POLLOCK AND MAITLAND 196,214,220,348; HOLDS WORTH, I, 456; II, 379, 440, 422; III , 281 , 323, 455, 457, 430 vd.

46. Weber burada açıkça, gelişmeyle ilgili olarak MITTEIS tarafından yapılan ünlü tanımı izliyor, I , 315 vd. MITTEIS üstlendiği belli görevleri yerine getirmeye bir adamın "bir beyefendi gibi davranamadığı", *dolus*'la suçlu olduğu ve eğer resmi olarak böyle bulunursa medeni haklarını kaybedeceği fikrinde daha sonra sözleşmenin ihlalinden doğan yükümlülük olarak sayılan şeyin başlıca kaynaklarından birini bulur. Bu teoriyle ilgili tartışmalar için bkz. SOHM 423; R.SohM

AND L. MITTEIS, INSTITUTIONEN (1949) 190, 460 ("infamia") JÖRS AND KUNKEL 170, 222.

47. Yani, A.Leist, GRUNDRISS DER SOZIALÖKONOMIK. IV Abt. "Spezifische elemente der modernen kaitalistische wirtschaft" I. Teil (1925) s.27, s.t. *Die moderne privatrechtsordnung und der kapitalismus* (Hans Nipperdey tarafından yayına hazırlanmıştır.)

48. Genel anlamda, kıta Avrupası hukuk teorisi iki tip temsil ya da (daha genel olarak) temsilci yani (i) temsilcinin bir kontrat yaptığı ya da müvekkilinin ismine ya da onu temsilen açıkça bir yükümlülük oluşturduğu doğrudan temsil (ii) müvekkilin ne anıldığı ne de açıklandığı dolaylı temsil arasında ayrım yapar. Roma hukuku *mandatum* dışında, teknik anlamda "temsilci" için hiçbir terime sahip değildi. Gerçekte, Paulus'a göre (DIG.45. l. 126, 2) "*per liberam personam obligationem nullam adquirere possumus*" Hür kişiler (ya da aktörler) vasıtasıyla sözleşme yapmak imkansızdır. Gaius da aynı görüşü paylaşır: l.2, 95. Fakat uygulamada Roma hukukçularının geleneksel ustalıklı tavırlarıyla ele aldığı istisnalar oluşturmakla bu negatif durumdan uzaklaştı. Bkz. WENGER DIE STELLVERTRETUNG IM RECHTE DER PAPYRI (1906), özellikle s.157-166 ve bir kölenin bir temsilci vasıtasıyla satılması için s.219; bkz. Ayrıca SOHM, §45 "Temsil"; BUCKLAND 276 vd. , 529. Yunan hukukunda ise, doğrudan temsil, sadece kölelerin ticarette oynadığı rol nedeniyle değil, aynı zamanda temsilcilik kavramının *Tutela* ve diğer kurumlarda oynadığı rol nedeniyle iyi biliniyordu; bkz. WENGER 166-172; BEAUCHET, HISTOIRE DU DROIT PRIVE DE LA REPUBLIQUE ATHENIENNE (1897)

49. Roma hukukuyla ilgili olarak bkz. SOHM S.87; BUCKLAND 518,550; JÖRS AND KUNKEL 205. Uygulamada eskisinin yerine yeni bir alacaklı geçirmenin etkisine yenileme yoluyla ulaşılabilirdi: Borçluyla anlaşma yoluyla asıl alacaklıya karşı eski yükümlülük bitiyor ve yeni bir alacaklıyla yeni bir anlaşma onun yerine geçiyordu.

50. M.S. 506 yılına ait Lex Anastasiana ile devreden kişinin hakkını satın alan kişi (devralan) borçludan devreden kişiye ödediği alış fiyatından daha fazlasını geri alamazdı; bunun fazlasıyla ilgili olarak borç siliniyordu. M.S. 422 yılına ait bir yasaya göre (ki bu Yasa Kitabının 2,13,2maddelerinde yeniden ifade edilmişti) bir alacaklının hakkını toplumsal olarak daha güçlü birine (*potentior*) devretmesi yasaklanıyordu. Bkz Mitteis, Über den Ausdruck "potentiores" in den Digesten 2 MELANGESGIRARD (1911). İlgilinin bulunmadığı bir davada taraflardan birine yardım etme ve dava hakkının satın alınması korkusu Genel Hukukun dava haklarının devredilebilirliğini kabul etmedeki isteksizliğinde oynadığı rolle ilgili olarak bkz. WILLISTON, a.g.e

51. L.GOLDSCHMIDT 80.82.387, 390; bkz. ayrıca ona ait VERMISCHTE SCHRIFTEN (1901) 11,172; KOHLER AND PEISER, HAMMURABI'S GESETZ (1904) 111, 237; bunu GOLDSCHMIDT'deki şüphelerle karşılaştırın, a.g.e, 167; ayrıca Koschaker, 9 ENCYC. SOC. SCI, 211, 217/8

52. Contractus Litarelis (Roma hukuku) bir banker ya da böyle bir kişi tarafından büyük deftere kayıtla oluşturulmuş ya da daha büyük olasılıkla yeniden oluşturulmuş sözleşme yükümlülüğüydü; bkz. BUCKLAND 459; bkz. ayrıca Goldchmidt, *inhaber-, order-und executorische im Classischen Altertum* (1889) 10 SAV. Z. ROM, 373. Birçok problem henüz çözülmemiştir. Bkz. JÖRS ve KUNKEL tarafından listelenen kaynaklar 188, 410.

53. Devletin arazi mülkiyetinin kayıt edilmesi üzerindeki ısrarı için bkz. Zachariae v. Lingenthal, *Zur Geschichte des römischen Grundeigenthums* (1888), 9 SAV. Z. ROM. 263 vd. 270 vd. H. LEWALD BEITRÄGE ZUR KENNTNIS DES ROMISH-ÄGYPTISCHEN GRUNDBUCHWESENS IN RÖMISCHHER ZEIT (1909) 30 SAV. Z. ROM. 457; bkz. ayrıca MITTAIS, REICHSRECHT 465, 480, 493, 524, 417, 532,

54. Noterliğin kökeni ve geç eski çağdaki rolü hakkında bkz. MITTEIS, REICHSRECHT 52, 95, 171; DRUFFEL, PAPYROLOGISCHE STUDIEN ZUM BYZANTINISCHEN URKUNDENWESEN (1915); STEINWENTER, BEIRÄGE ZUM ÖFFENTLICHEN URKUNDENWESEN DER RÖMER (1915)

55. GOLDSCHMIDT 390.

56. Festuka (Frenkçe)-"asa" bkz. yukarıda n. 38 Bâbil dilindeki *bukannu* hakkında bkz. KOHLER AND WENGER 60.

57. Bkz. Brunner, *Carta und Notitia, Commentationes philologae in honorem Theodori Momseni* (1877) 570, 577, repr-1, Abh. 458, 469.

58. GOLDSCHMIDT 151; BRUNNER, a.g.e, 458, 466 vd.

59. POLLACK AND MAITLAND 11, 223, vd. mühürle ilgili olarak bkz. Hazeltine, Pollock ve Crane'in ASS. OF AMER. LAW SCHOOLS. SEL. READINGS ON THE LAW OF CONTRACTS (1931), 1, 10, 598'deki makaleleri.

60. GOLDSCHMIDT 97, 99; n. 14a, 390

61. *Ius dispositivum*– "uyulması zorunlu olmayan kurallar"– ve *ius cogens*–"uyulması zorunlu kurallar" – yani taraflar arasında sözleşmeyle düzenlenemeyen kurallar arasındaki ayrım medeni hukuk teorisinde yaygındır. *Ius dispositivum* (geçici yasa) taraflar arasında ortaya çıkan, öngörüde bulunmaları gerektiği ve eğer düşünmüş olsalar çözüm bulacakları beklenmedik bir durum için çözüm bulamadıkları zaman uygulanacaktır. Bu nedenle sadece taraflarca "sözleşmeyle düzenlemedikleri" zaman geçerli olan hukuk kuralları tarafından oluşturulur. Sözleşme hukuku ve vasiyet hukukuna ait çok sayıda kural bu niteliktedir. Örneğin, satıcının kalite hatalarına karşı verdiği "zımni" garantiyle ilgili satışlar yasasının hükümleri sadece tarafların olayla ilgili olarak kendi hükümlerini oluşturmadığı yerde geçerlidir; vasiyet hukukunda ise mirasların intikali ve düşmesi ile ilgili kurallar sadece vasiyeti bırakan kişinin durum için kendi koşullarını koymadığı yerde geçerli olacaktır.

    Roma hukukçuları zamanından beri, günlük hayatla ilgili satış, bağış, kira, hizmet sözleşmesi, yedieminlik, ortaklık, vekâlet gibi çeşitli sözleşme türleri için ayrıntılı geçici hukuk kurallarının konulması medeni hukukunun karakteristiği olmuştur. Bu nedenle bütün modern kanunlar bu çeşitli sözleşme tiplerini sırasıyla ele alan; her birine, taraflarca farklı bir düzenleme olmadığında geçerli olacak geçici yasa hükümlerini uygulayan bölümler içerir. Kanun hükümleri tipik tarafların niyetleriyle ilgili olduğu için, bir sözleşmenin birkaç teriminin açıkça ifade edilmesi gerekir. Sözleşme araçları bu nedenle, sözleşme şartlarının çok kolay biçimde "zımni" sayılamadığı bu ülkede olduğundan daha kısa ve daha basit olabilir.

62. Yukarıda n. 50

63. Fransız Medeni Hukuku, Justinyen Kanunlarının modelini izleyerek kadına kocanın mal varlıklarında yasal bir ipotek verir. (madde 2121), birçok diğer kanun (örneğin Belçika, İtalya, İspanya, Meksika, Brezilya ve Quebec) onu model almıştır. Kocaya karşı, özellikle ortak paranın ve kadının belli mal varlıklarının yönetimi nedeniyle ortaya çıkan zarar davalarını korumak amaçlanır. İpotek evliliğin tesisiyle otomatik olarak başlar; kayıda gerek yoktur ve kocanın alacaklılarına karşı önceliği vardır. Bkz 2 PLANIOL, TRAITÉ ÉLÉMENTAIRE DE DROIT CIVIL (3. Basım 1949) 1237 vd. T. Rohlfing, Hypothek, 4 RECHTSVERGLEICHENDES HANDWÖRTERBUCH (193) 274.

64. Roma hukukundaki normal kira (*locatio conductio rei*) kişisel bir sözleşmeydi. Bu nedenle kiraya veren toprağı satarsa, kiracı alıcıya karşı sürekli kullanım hakkına sahip değildi, ancak kiraya veren kişi hakkında zarar davası açabilirdi. Buna karşılık, uzun vadeli kira özel türde miras bırakılabilir bir arazi kirasıydı, bu kiracıya arazide herkese karşı kullanabileceği mülke ilişkin bir hak veriyordu. Bu Yunanistan'da ortaya çıktı ve dördüncü yüzyılda pratik ve modern bir tarzda *ager vectigalis*, yani kamu arazilerindeki Roma uzun vadeli kiraları (*ius perpetuum*) ile birleşti. Bkz KOHLER AND WENGER 228; BUCKLAND 275; WEBER, AGRARGESCHICHTE DER ERBPACHT (1901)

65. Sürekli kiralar Orta Çağ hukukunun yaygın bir kurumuydu. Dinsel hukuk faizle borç verilmesini yasaklarken yatırım yapacak sermayeye sahip bir kişinin sürekli bir kirayı satın almasını engellemiyordu. Borcun ödenmemesi durumunda çoğu zaman kentsel bir arazi parçasının haczi yoluyla korunuyor ve sermayenin alıcıya geri ödenmesi üzerine feshediliyordu. Diğer sürekli kira ücretleri, hizmetlere veya ayni ödemelere yönelik olarak eski feodalite ve derebeylik sisteminde

yapılan hak iddiaları para kiralarına dönüştüğünde ortaya çıktı. Fransa'da bütün bu eski ücretler 1789 ihtilalıyla ortadan kaldırıldı. Almanya'da ve diğer orta ve batı Avrupa ülkelerinde, liberalizm on dokuzuncu yüzyılda baskın hale gelirken en başta gelen esaslarından biri olan "toprağın serbest bırakılması"(*bodenbefreiung*, bkz yukarıda, n. 87) süresince hızlı bir itfaya tabi oldu. (bkz. HEDEMAN II ii. Kısım 9. 27) Gayrı menkul yasası yeni süreli kiraların ortaya çıkmasını engelleyecek şekilde yeniden düzenlendi. Kesin biçimde engellenmiş ve dar bir şekilde sınırlanmış olarak oluşumlarına 1896 Alman Medeni Kanunu tarafından belli özel amaçlar için izin verildi. (SS 1105-1112-1119-1203) daha geç bir tarihte de birkaç özel kanunda aynı şekilde davrandı. Bkz M. WOLFF SACHENRECH 8. Basım 1929, 307

66. Batlamyus Roma Mısır'ındaki cinsel sözleşme serbestliği hakkında bkz. J. NITZOLD, DIE EHE IN ÄGYPTEN ZUR PTOLEMÄISCH-RÖMISCHEN ZEIT (1903)

67. Bu türden Roma kurumları *arrogatio* (daha önceden herhangi bir *paterfamilias*'ın baba otoritesine tabi olmayan bir yetişkin bir erkek üzerinde babanın otoritesini tesis işlemi) *adoptio* (bir *filiusfamilias* üzerindeki aile otoritesini bir *paterfamilias*'dan diğerine devri işlemi) *emancipatio* (bir kişinin aile otoritesinden kurtulması)idi. Benzer kurumlar Antikite'de yaygındı. Bkz. Robert H. Lowie, *Adoption,* ENCYC. SOC. SCI.459 463 (kaynak) Germen yasaları hakkında bkz. HUEBNER 660 L. Talheim Adoption, PAULY-WISSOVA 369

68. Yukarıda n. 51

69. Bu özel fonlar için bkz HUEBNER 181

70. Weber'in cinsel ilişkilerdeki sözleşmenin rolüyle ilgili aşağıdaki sunumunun başlıca kaynakları J. Kohler, *Zur Urgeschichte der Ehe* (1897) 12, Z. F. VGL. RW. 186; W WUNDT VÖLKERPSYCHOLOGIE (1917), Cilt vii; hepsinden öte karısı tarafından yazılan MARINNE WEBER, EHEFRAU UND MUTTER IN DER RECHTSENTWICKLUNG (1907). Weber'in WIRTSHAFTSGESICHTE'sindeki (1923) 42 n.I bibliyografya WESTERMARCK' in HISTORY OF HUMAN MARRIAGE, 3 cilt (5. Basım 1921) eserini listelemez. Daha yakın tarihli bir kaynakça Robert H.Lourie 'nin Marriage adlı makalesinden sonra listelenir. 10 ENCYC. SOC. SCI. 146, 154. Buna C. Zimmerman'ın FAMILY AND CIVILIZATION 'ı (1944) ve ROBERT BRIFFAUL, THE MOTHERS (1927); W. GOODSELL. HISTORY OF MARRIAGE AND THE FAMILY (1934); P. Koschaker, *Die Eheformen Der Indegormanen*, II, Z.F. AUSL. U INTERNAT PRIVATRECHT (1937), Sonderheft 121. eklenmelidir.

71. Karının satın alınmasının gerçekten ilkel ve eski uygarlıklardaki "normal evlilik biçimi" olup olmadığı sorunu tam olarak çözülmüş sayılmaz. En son araştırma sonuçları Koschaker (a.g.e. ARCHIV ORIENTÁLNY 210, 211) tarafından şu şekilde özetlenir."Birçok eski hukuk evlilik biçimlerinin ikiliğini bilir. Roma hukukunda var olduğu uzun süredir bilinmektedir ve yakın zamanlarda birçok diğer hukukta da var olduğu tespit edilmiştir. Bu formlardan bir tanesi gelin için hiçbir ücretin ödenmemesiyle karakterize edilir. Hiçbir özel formalitenin gerekmediği bu tür bir evlilik son tahlilde eşlerin rızasına dayanmaktadır. Ancak öte yandan koca kadın üzerinde kocalık yetkisini elde etmez ve çocuklar da ailesine ait oldukları anneye varis olurlar. Bununla birlikte normal form kocanın bir "gelin" parası ödediği ve onun üzerinde kocalık yetkisi kazandığı türden evliliktir. Ada göre evlilik türü sadece belli özel tip durumlarda gerçekleşen bir istisnadır; örneğin, bir kadını kaçıran kişiyle onun tarafından kaçırılan kadın arasındaki evlilik, ya da atasının tek mirasçısı olan ya da kocanın onun vasıtasıyla karısının ailesine girdiği evlilik, başka bir deyişle, bir ya da başka nedenle, kocalık yetkisiyle evliliğin özel amaca uymadığı durumlar. Kocalık yetkisi olmadan evliliğin normal tip olarak göründüğü olgun Roma Hukuku istisnai bir yer işgal eder. Erken zamanlarda durumun farklı olması ve Roma'da kocalık yetkisi olmadan evliliğin diğer hukuklardaki gibi benzer işlevler görmesi mümkündür; ancak bölük pörçük kaynaklardan ispat edilmesi imkânsızdır.

("Satın almakla evlilik ile ilgili olarak) kaynaklarda neredeyse umutsuz bir karmaşa buluruz. Her biri satın almayla evliliğin diğer halklar arasında var olduğunu, fakat kendi ulusuyla ilgili olarak kadınları mal gibi satın almalarının barbarca olması nedeniyle kesinlikle imkânsız olduğunu savunan birçok ulustan bilim adamı ismi verebilirim.

Bkz ayrıca R. Köstler'in yakın tarihli makaleleri, Die Raub-u Kaufehe beiden Germanen (1943), 63 SAV. Z. GERM. 62,; Die Raub-u Kaufehe bei den Hellenen (1944), 64 SAV. Z. ROM. 200; 65 SAV. Z. ROM. 43

72. Hindu evlilik formlarıyla ilgili olarak bkz. JOLLY, ÜBER DIE RECHTLICHE STELLUNNG DER FRAUEN BEI DEN ALTEN INDERN (1876); aynı yazar ait RECHT UND SITTE (1896) G. Lost tarafından çevrilmiş. (1928) 49. Roma evlilik formları ile ilgili olarak bkz. Yukarıda n.24. Bununla birlikte Jolly'nin (RECHT UND SITTE 51) ve Westermarck'ın (a.g.e. 404) ifadesine rağmen satın alma ile evliliğin özellikle halk tabasına ait bir evlilik türü olduğu ispat edilmiş sayılamaz. Bkz. yukarıda n.71; ayrıca I HOWARD HISTORY OF MATRIMONIAL INSTITUTONS (1904), Karbon kopya 4 ve 6, özellikle sayfa 264

73. Hizmet evliliği; bkz. WESTERMARCK, a.g.e.491.

74. Hellenik Mısır'daki deneme evliliği ve dost evliliği hakkında bkz. MITTEIS. REICHSRECHT 223

75. Fahişelikle ilgili olarak bkz. yukarıda ifade edilen kaynaklara (n.70) ek olarak WEBER, GENERAL ECONOMIC HISTORY kopya 4§2, May'in makalesi, metin içinde bir yer 12 ENCYC. SOC. SCI. 553 orada sözü edilen kaynaklarla birlikte.

76. *Hetaera* (Yunanca); Sıradan fahişeden tutun da kibar ve eğitimli geyşamsı kadın dosta kadar kız arkadaş çoğu zaman meşru olarak evli kadının düşük statüsüyle karşılaştırıldı. *Hetaerae* Yunan erkeklerine ailede bulamadıkları zihinsel uyarıcıyı sağlıyordu. Yunan hayatı onlarsız düşünülemezdi. Onlarla ilişki toplumsal olarak onur kırıcı sayılmıyordu. LAMER WÖRTER BUCH DER ANTIKE (3.BASIM 1950) metin içinde bir yerde, burada ayrıca Pericles'in dostu Aspasia gibi tarihte ünlü *hetaerae*'nin listesini bulabilirsiniz. Bkz. Ayrıca H.LICHT, LIEBE UND EHE IN GRIECHENLAND (1933) *Bayadère*– Hindu dansçı kız.

77. Bkz. BUCKLAND 128 vd. , JÖRS AND KUNKEL 282 ve orada sözü edilen kaynaklar 417

78. 1794 Prusya Kanunlarına göre.

79. Roma'da boşanmayla ilgili olarak bkz. I FRIEDLANDER UND WISSOWA SITTENGESICHTE ROMS (9. Basım 1919)283

80. Bkz. JOVICZ, 125 vd. , BUCKLAND 324; daha fazla kaynak için bkz. JÖRS AND KUNKEL 307, 327, 419, 421,

81. Bkz. BRENTANO, FRBRECHTPOLITIK (1899) 198 vd. RHEINSTEIN, DECEDENTS' ESTATES II vd. ve orada ve s. 412'de sözü edilen kaynaklar. Önemli biçimde vasiyet özgürlüğü artık İngiltere'de bile 1938 Miras Kanunuyla (Aile Mahkemesi) bakmakla yükümlü olunanlardan ihtiyaç sahipleri lehine sınırlandırılmıştır. I & 2 GEO. 6 c 45

82. Napolyon'un, kardeşi Napoli Kralı Joseph'e mektubu, 8 Mart ve 5 Haziran 1806, 12 CORRESPONDENCE DE NAPOLÉON Ier 167, 432; RHEINSTEIN, DECEDENTS' ESTATES n. 30

83. Aşağıdakilerle ilgili olarak bkz. WEBER'in WIRTSCHAFTSGESCHICTE'sinde belirtilen kaynaklar (85 n.I): CAIRNES, THE SLAVE POWER (1862); E VON HALLE, BAUMWOLLPRODUKTÜON UND PFLANZUNSWIRTSCHAFT IN DEN NORDAMERIKANISCHEN SÜDSTAATEN (2. Cilt. 1897, 1906); H. J. NIEBOER, SLAVERY AS AN INDuSTRIAL SYSTEM (1900);B. DUBOIS, THE SUPPRESSION OF THE AFRICAN SLAVE TRADE (1904); G. KNAPP, DIE LANDARBEITER IN KNECHTSCAHAFT UND FREIHEIT (2. Basım, 1909) bkz. ayrıca 14 ENCYC. SOC. SCI. 73 deki makaleler ve orada s. 90'da adı geçen kaynaklar.

84. MEKKA IN THE LATTER PART OF THE 19 CENTURY (1988 ; çeviri 1931), s. 14

85. Noxae Datio (Latince)– bir kişinin, hayvanın ya da cansız bir şeyin teslim edilmesi; bu sayede baba, efendi ya da sahip kendisini çocuğun, kölenin ya da hayvanın hatasının ya da mızrağının, baltasının ya da başka bir şeyinin "eyleminin" yarattığı yükümlülükten kurtarır. Bu Roma'da mevcuttu ve eski yasalarda yaygındı.

86. Bkz. GIRARD, LES ACTIONS NOXALES (1888) 62 ve bu kitabın Kipp tarafından eleştirisi, 10 SAV. Z. ROM. 398

87. Roma'yla ilgili olarak bkz. WEBER, AGRARGESCHICHTE 144-117; Prusya'da I. Frederick William'ın bir fermanıyla yoğun tarımın önünde duran arazi ipoteklerinin kaldırılmasını amaçlayan yasalar 1717'de başladı. Bu 1794 Prusya kanunuyla ("Allgemeines Landrecht" kısaltması ALR) sürdürüldü ve 1806'da Baron vom Stein'in yönetiminde Prusya ordusunun yenilmesinden sonra sıkı biçimde desteklendi. Nihai düzenleme 1848 devriminden sonra 2 Mart 1850 Düzenleme Kanunuyla başlatıldı. Bkz. F. Gutmann, *Bauernbefreiung* HANDVÖRTERBURCH DER STAATSWISSENSCHAFTEN (4. Basım 1924) 378, 544; G. F. KNAPP, DIE BAUERNBEFREIUNG UND DER URSRUNG DER LANDARBEITER IN DEN ALTEREN TEILEN PREUSSENS (1887); A. MEITZEN, DER BODEN UND DER PREUSSISCHE STAAT (1868); *Skalweit, Gutsherschaft und Landarbeiter in Deutschland* (1911), 35 SCHMOLLERS J.B. 1339; HEDEMANN II, 34 ve orada adı geçen kaynaklar.

88. Yani 1918'den önce oluşturulduğu şekliyle, Prusya'nın doğu vilayetlerinin baskın şekilde Polonyalı bölgelerindeki Alman çiftlerinin iskanlarını destekleyen örgütler.

89. Bu ifade Şarlman İmparatorluğu ile ilgili olarak doğrudur., fakat daha sonraki dönemle sınırlandırılmalıdır. Kabile "yasaları" daha önce olmasa da en geç 13. Yüzyılda tüm imparatorlukta önemini kaybetmişti. Bkz. C.Calisse, History of Halian Law, 8 CONTINENTAL LEGAL HISTORY SERIES (1928) 18, 24, 57, 97, 100; HUEBNER 2-4; K. Neumeyer, DIE GEMEINRECHTLICHE ENTWICKLUNG DES INTERNATIONALEN PRIVAT UND STRAFRECHTS BIS BARTOLUS (1901) I., 94, 155;E. Meijers, L'HISTOIRE DES PRINCIPES FONDAMENTAUX DU DIROIT INTERNATIONAL PRIVÉ Á PARTIR DU MOYEN AGE (Recueil des cours, [1934] III, 558); BRUNNER. I, II. Kısım, 382, 399

90. Bkz. CALISSE, a.g.e. I, 159; ENGELMANN, a.g.e. (1938) 97; MEIJERS, a.g.e. 547, 560.

91. "Yasa toplulukları" ve gelişmeleri hakkında bkz. PLANITZ 276 ve orada adı geçen kaynaklar.

92. Orta Çağ hukukunun bu karakteristik özelliğiyle ilgili olarak bkz POLLACK AND MAITLAND I, 234, 240;II, 182; HOLDSWORTH II, 35, 40, 211, 379,417, 164, 466, 562;HUEBNER 4, 88-92, 96, 98, 102, 189, 334, 341; A. ESMEIN, COURS ÉLÉMENTAIRE D'HISTOIRE DU DROIT FRANÇAIS (1925)20, 159, 174, 221, 262, 263, 280,-282, 344.

93. BKZ. MOMMSEN 318, 322; JOLOWICZ 25

94. Bkz BRISSAUD HISTORY OF FRENCH PRIVATE LAW (Howel'in tercümesi 1912) 900 BRISSAUD HISTORY OF FRENCH PUBLIC LAW (Garner'in tercümesi 1915) 548;HEDEMANN I, 39, 41

95. Weber Modern kıta Avrupa'sı hukukçularının bakış açılarını kastetmektedir, onlar için teoride hukuk bütünüyle kanunlardan oluşmaktadır.

96. A. HEUSLER, DEUTSCHE VERFASSUNGSGESCHICHTE (1905)138

97. *Recht der Handwerker.* Almanya'da ve diğer ülkelerde *Geverberecht, droit industriel, diritto industriale* gibi zanaat kolları ve endüstrilerle ilgili hukuk kurallarının tümüne göndermede bulunmak adet olmuştur. Almanya'da bu kurallardan bir kısmı özel bir kanun kitabında (1869 GEWERBEORDNUNG'u) birleştirilmiştir.

98. *Institutionen des deutschen Privatrechts* (1885/86)

99. MIRROR OF SAXON LAW (SACHSENSPIEGEL) Eike von Repgov tarafından 1215 ve 1235 arasında yazılmış, Aşağı Saksonya hukuku ile ilgili bir inceleme. Bkz. aşağıda, IV. 3. kısım. Açıklamalar erken on dördüncü yüzyıldan itibaren eklenmiştir. SACHHSENSPIEGEL ile ilgili kapsamlı kaynaklar PLANITZ 181'de listelenmektedir.

100. İus quiritium, *quirite*'lerin yani en eski zamanlarında Roma toplumunun oluşmuş göründüğü soydaş (*gentes*) üyelerin hukuku; sonraki zamanlarda *ius quiritium* sık sık *ius honorarium* ve *ius gentium*'un aksine *ius civile*'nin eş anlamlısı olarak kullanılmıştır.

101. Aşağıdakilerle ilgili olarak bkz WEBER'in AGRARGESCHICHTE'si ve Agrargesichte, Altertum ile ilgili makalesi, HANDWÖRTERBUCH DER STAATSWISSENSCHAFTEN (3. Basım 1909) 52; ayrıca ROSTOVTZEV

102. Fideiussor– teminat; hypotheca– ipotek. Praes'le ilgili olarak JÖRS AND KUNKEL tarafından belirtilen kaynaklar (213,n.4).

103. Patron ve klient arasındaki ilişki hakkında bkz. BUCKLAND, 89 vd., 375

104. Sahip tarafından sözleşmesi yapılan yükümlülüklere dayanarak gemi sahibine karşı açılan dava.

105. *Receptum nautarum, cauponum et stabulariorum*– Su taşıyıcılar, hancılar ve ahır sahipleri tarafından yapılan emanet sözleşmesi.

106. *Fides* hakkında bkz. Kunkel, *Fides als schöpferisches Element in römischen Schuldrecht* (1939) 2 FESTSCHRIFT FÜR KOSCHAKER I

107. Vasiyet bırakma hakkı da dahil olmak üzere belli medeni hakların kaybı.

108. Ancak yararlanıcı tarafından *res*'in üçüncü alıcıların elinde sürdürülme hakkını ima etmeden emanete kabaca benzemektedir.

109. Bir vasiyetin mirasçısına, *res*'i üçüncü bir yararlanıcıya devretme konusunda belli bir madde ya da koşula dayanarak kişisel bir yükümlülük koymak suretiyle oluşturulan gelecekteki bir yarar.

110. Bunlar Augustus'un nüfus politikası nedeniyle ya tamamıyla ya da kısmen vasiyetle mülk edinemeyeceklerini ilan ettiği bekar ve çocuksuz kişilerdi – *Lex Lulia de maritandis ordinibus*,. İ. Ö. 18 ve Lex Papia Poppaca İ.Ö. 9

111. MOMMSEN15.

112. Aşağıdakilerle ilgili olarak bkz. GIERKE GENOSSENSCHAFTSRECHT, birlikler ve tüzel kişilik tarihi hakkındaki klasik çalışma. En önemli İngilizce katkı Gierke'nin, POLITICAL THEORY OF THE MIDDLE AGES (1900) olarak basılan eserinin bazı kısımlarının çevirisine Maitland'ın yazdığı giriş ve 3 PAPERS 210 vd. (yeniden düzenlenmiş olarak SELECTED ESSAYS, 1936) daki makaleleri. Roma'da tüzel kişilerin gelişmesiyle ilgili başta gelen tartışma MITTEIS, I. 339. En yakın tarihli kapsamlı sunumlar SCHNORR V. CAROLSFELD, GESCHICHTE DER JURISTISCHEN PERSON (1933) ve H.J. WOLF ORGANSCHAFTUND JURISTISCHE PERSON (1933/34)'de bulunmaktadır. Roma için bkz. DUFF, PERSONALITY IN ROMAN LAW (bununla ilgili olarak da bkz. DAUBE, 1943, 33 JOURNAL OF ROMAN STUDIES 86 ve cilt 34, s. 125); Roma hukuku ile daha fazla kaynak için bkz. JÖRS AND KUNKEL 73 vd. 400/401; ortaçağ hukuku ile ilgili olarak da PLANITZ 151. Gierke'nin teorileri hakkında bkz. Ayrıca LEWIS, THE GENOSSENSHAFTTHEORY OF OTTO VON GIERKE (1935); Bir araştırma için bkz. C. S. Lobingier, *The Natural History of the Private Artificial Person* (1939) 13 TULANE L. REV. 41

113. Kısas için bkz. Jessup Deák, 13 ENCYC. SOC. SCI. 15 ve orada belirtilen kaynaklar.

114. HEUSLER, a.g.e. (1885, 186)

115. Çoğunluk kararı ilkesinin kökenleri ve gelişmesiyle ilgili olarak bkz. Konopczyńsky

116. Vakıf (Stiftung) özellikle Alman hukukunda özel bir tüzel şahıs biçimi olarak kabul edilmiştir. (bkz. 1896 Medeni Kanunu §§ 80- 88) Orada şu şekilde tanımlanmıştır: "Stiftung belli tanımlanmış amaçların takibine yönelik bir kuruluştur; bu bir kişiler birliği oluşturmaz, fakat ona tüzel bir kişilik verilmiştir." Bkz. ENNECCERUS 274; bkz. ayrıca 3 MAITLAND PAPERS 280, 356. Burada "Kurum" ya da "Vakıf"ı "Ansalt"la karşılaştırarak şöyle der (s. 357): Alman hukuk literatürünün "Ansalt"ı ya da "Stiftung"u ile en yakın ilişkili olan İngilizce terim "hayır vakfı" anlamında (*charity*) "Yardım Derneği"dir.

117. "Ansalt" hukuksal kavramı özellikle modern Alman idari yasasında kullanılır. Bkz. W. JELLINEK, VERWALTUNGSRECHT (1928) 174.

118. Bkz. GIERKE, PRIVATRECHT I. 458.

119. Bkz. 139-146, 150, 235;3 MAITLAND, PAPERS 336, 361, 377.

120. Weber metnin genel ifadesini yazdığında Roma'da bir mirasçılar topluluğunun var olup olmadığı şüpheliydi. Yetersiz kanıt artık, 1933'de Gaius Enstitülerinin şimdiye kadar bilinmeyen kısmının keşfiyle güçlü biçimde desteklenmiştir. Bkz JÖRS AND KUNKEL 34, 240; SCHULZ, HISTORY 105, 106.

121. Aşağıdakilerle ilgili olarak bkz. WEBER'in GESCHICHTE DER HANDELSGESELLSCHAFTEN im MITTELALTER (1891); Schmoller, *Die geschichtliche Entwicklung der Unternehmung*,SCHMOLLER'in JAHRBUCH'u cilt 14 (1890), s. 1035, cilt 15 (1891), s. 963, cilt 16 (1892), s. 731 ve cilt 17(1893), s. 359 HOLDSWORTH viii, 192. C. T. CARR, GENERAL PRINCIPLES OF THE LAW OF CORPORATIONS (1905), kopya, ix, yeniden düzenlenmiş, özel metin *Early Forms of Corporateness* (1909) 2 SEL. ESS. ANGLO-AMER, LEGAL HIST. 160; W. MITCHELL, ESSAY ON THE EARLY HISTORY OF THE LAW MERCHANT (1904), kopya, v, yeniden düzenlenmiş özel metin, *Early Forms of Partnership* 3 SEL. ESS. 182; S. Williston, History of the Law of Busines Corparations before 1800 (1888) 2 HARV. L. REV. 105, 149, yeniden düzenlenmiş 3 SEL. ESS. 195; ayrıca A. B. DU BOIS, THE ENGLISH BUSINESS COMPANY AFTER THE BUBBLE ACT, 1720-1800 (1938); S. LIVERMORE, EARLY AMERICAN LAND COMPANIES (1939); GOLD SCHMIDT; P. REHME, GESHICHTE DES HANDELSRECHTS (1914); K. LEHMANN, DIE GESCHICHTE DES HANDELSRECHTS (1914); K. LEHMANN, DIE GESCHCHTLICHE ENTWICKLUNG DES AKTIENRECHTS BIJ ZUM CODE DE COMMERCE (1895)

122. *Sociètè en nom commandite* (Fransızca) – sınırsız kişisel sorumluluğa sahip bir ya da daha fazla ortağın sınırlı sorumluluğa sahip bir ya da daha fazla ortakla birleştiği ortaklık biçimi– modern hukukla ilgili olarak bkz. *French Commercial Code*, 23-28. Maddeler (*Code de Commerce*, 1807); German Commercial Code §§ 161-177(*Handelsgesetzbuch*)

123. *"Sınırlı sorumlu şirket" (Gesellschaft mit beschrankter Haftung, G.m. b.h)*

–Sermayesi için halka başvurmayan ve hisse senetleri piyasasında alınıp satılmaya uygun hisseleri olmayan bir ticari şirket. Almanya'da icat edilen (20 Mart 1898 Kanunu, R. G. BL. 1898, 370) G. m. b. H diğer birçok ülkeye de uyarlanmıştır. Bkz. W. Hallstein, *Die Gesellschaft mit beschrängter Haftung in den Auslandsrechten* (1939), 12 ZEITSCHRIFT F. AUSL. U. INTERN. PRIVATRECHT 34; Alman G. m. b. H'si hakkında bkz. MANUAL OF GERMAN LAW (Great Britain, Foreign Office 1950) 247.

124. Peculium-yasal olarak bir evin reisine (*paterfamilias*) ait olan, fakat onun tarafından bir oğul ya da köle gibi bir hane üyesinin bağımsız yönetimine bırakılan pretör davası *actio de peculio*'da sorumluydu, fakat sorumluluğunu *peculium*'un değerine karşılık gelen bir miktarla (*dumtaxat de peculio*) sınırlamasına izin veriliyordu.Bkz. MICOLIER, PECULE ET CAPACITE PATRIMONIALE (1932)

125. INSTITUTES 3.16 madde ve DIGEST 45.2.11.1-2' de Papinian. Bu kural sadece bölünebilir sorumluluk (ifası)nda bulunma taahhüdü için geçerliydi. Birkaç borçlunun bölünmez Sorumluluk (ifası)nda bulunma yükümlülüğü klasik hukukta tek bir ortak taahhütle oluşturulmadan bile ortak ve birkaç yükümlülükten biri olmuş görünmektedir. Bununla birlikte ayrıntılarla ilgili bilgimiz eksiktir.Bkz. KERR WYLIE, SOLIDARITY AND CORREALITY (1925); Thayer, Correality in Roman Law (1943) I SEMINAR II.

126. Bkz. A. Arias Bonet, *Societas publicanorum* (1949), 19 ANUARIO DE HISTORIO DEL DERECHO ESPAÑOL 218.

127. DIGEST 43.9.1. –Pretör tarafından, kamu arazilerinin kiracılarını ve onun mülkiyetindeki ortaklarını korumak için yayınlanan buyruk.

128. Bir *société en nom commandite*'deki (yukarıda n.122), kişisel olarak sorumlu ortak ya da ortakların aksine, hisse miktarının ötesinde şirketin borçlarından sorumlu olmayan ortak.

129. Hazine sıfatıyla devletin, egemen sıfatıyla devletten ayrı sayıldığı , özel hukuka ait tüzel bir kişilik olarak bu türden bir devlet kurumu özellikle Alman teorisi ve uygulamasında işlenmiştir. Devletin özel kişilerle sözleşme ilişkilerine girdiği veya mülk sahibi olduğu yerde bile egemen sayıldığı Fransız ve Anglo–Amerikan sistemleriyle tezat teşkil etmektedir. Fransız sistemindeki bu sonraki yaklaşım sonucu, sözleşme imzalayan ya da mülk sahibi taraf olarak devletin yasal ilişkileri, en azından özel hukuk takilerden farklı olan kurallar bütününe tabidir. Ayrıca hem Fransız hem de Anglo–Amerikan sistemlerinde devlet özel bir şahıs gibi umumi mahkemelerde dava edilemez. Fransa'da devlet'e karşı açılan davalar umumi mahkemelerden ayrı olan, kendi yüksek mahkemeleri sıfatıyla Danıştaya (*Conseil d'Etat*) sahip olan ve medeni hukuk ve ceza hukuku yönetimindeki yüksek mahkeme olan temyiz mahkemesinin kontrolüne tâbi olmayan idari mahkemelere getirilir. Bkz. A.UHLER, REVIEW OF ADMINISTRATIVE ACTS (1942); GOODNOW, a.g.e. ; F.BLACHLY AND M. OATMAN, ADMINISTRATIVE LEGISLATION (1934), ve INTRODUCTION TO COMPARATIVE GOVERNMENT (1938); R.D.WATKINS, THE STATE AS PARTY LITIGANT (1927)

Devlet hazinesi olarak devlet teorisi ve uygulamasının tarihsel gelişimiyle ilgili olarak bkz. OTTO MAYER, DEUTSCHES VERWALTUNGSRECHT (1896), I , 47; FLEINER, VERWALTUNGSRECHT (2. Basım. 1912) 34; HATSCHEK, DIE RECHTLICHE STELLUNG DES FISCUS IM BÜRGERLICHEN GESETZBUCHE (1899) 24 ; bkz. ayrıca S. BOLLA , DIE ENTWICKLUNG DES FISKUS ZUM PRIVATRECHT 5-SUBJEKT (1938) – G. JELLINEK 383; KELSEN, ALLEGEMEINE STAATSLEHRE (1925) 240.

Devletin genel olarak hukuksal oluşumunun tarihiyle ilgili temel araştırmalar OTTO V. GIERKE'nin şu çalışmalarıdır: POLITICAL THEORIES OF THE MIDDLE AGES (Maitland'ın tercümesi.1900) özellikle, viii.bölüm; NATURAL LAW AND THE THEORY OF SOCIETY (Barber'ın tercümesi 1934); ayrıca THE DEVELOPMENT OF POLITICAL THEORY (Freyd'in tercümesi 1939); çeşitli yerlerde (önceki iki kitap GIERKE'nin DEUTSCHES GENOSSENSCHAFTS RECHT'inin parçalarıdır [1881 vd.]; sonraki JOHANNES ALTHUSIUS UND DIE ENTWICKLUNG DER NATURRECHTLICHEN SAATTHEORIEN [1880]

130. Bu ifade doğrulama gerektirmektedir. Birincisi, Orta Çağ İngiliz hukukunda bir mahkeme kararının krala karşı hiçbir zaman yalan söylemedi. Bu Bracton tarafından tam olarak ifade edilen, kralın kendine karşı buyruk yayınlayamayacağı ya da kendi mahkemesine davalı olarak çıkarılamayacağı temel teorisinden çıktı. Ancak ikincisi, on üçüncü yüzyılda kralın adalet ve eşitliğin çeşmesi olması yanı sıra , kanuna da tâbi olarak hataları telafi etmeyi ve kendisine karşı olan talepleri yerine getirmeyi reddetmemelidir. Bu türlü bir telâfi krala ya da meclisine hitaben yazılan dilekçeler vasıtasıyla aranıyordu: Fakat bir dilekçe, eğer yürürlüğe sokulursa, bu temel bir hak değil bir lütuftu. Bununla birlikte on dördüncü yüzyılda dilekçeler bir tarafta ikramiye veya yeni tedbir talepleri ve kral dışında herkese mahkeme kararıyla uygulanabilen belirli bir yasal hakkı kapsayan talepler arasında ayırt edilmeye başladı. Bu ayrım yapıldığında "Hak davası", belki de on beşinci yüzyıldan önce tam olarak olmasa da Kraliyete karşı etkili bir tedbir haline geldi. On dördüncü yüzyılda, durum oldukça belirsizdi. Hak davası henüz, teknik olarak, tam anlamıyla yasal bir çözüm olmasa da kral uygulamada neredeyse her zaman borçlarını bir şekilde ödemiş görünmektedir. On dördüncü yüzyıl davalarının incelenmesinde çıkarılabilecek tek sonuç bu olur. Bkz. EHRLICH, PROCEEDINGS AGAINST THE CROWN, Oxford Studies in Social and Legal History VI, 120 ; POLLOCK AND MAITLAND 515; HOLDSWORTH IX, II. Yabancı tüccarlara gelince onların konumu bu açıdan kralın tebaalarınınkiyle aynıydı. Gerçekte, yabancı tüccarlarla kral arasındaki yakın ve dostça ilişki nedeniyle daha iyi olmuş olabilir. Daha sonraları yabancılara genel hukuka göre dava açıp açamayacağı konusunda bazı şüpheler ortaya çıktı ; ancak bu onların on dördüncü yüzyılda Kral'dan bir borcu almak ya da başka bir hatayı düzeltmek için krala, meclise ya da yüksek mahkemeye başvurma haklarını etkilemedi. BKZ.HOLDSWORTH a.g.e 94-95 ; POLLOCK AND MAITLAND 464-467 ; Brodhurst, The Merchants of the Staple, SELECT ESSAYS IN ANGLO-AMERICAN LEGAL HISTORY 16 vd. Kralın Floransalı bankerlere borcunun reddi 1345 Ocak ayında gerçekleşti. III. Edward önde gelen Floransalı aileler Bardi

ve Peruzzi'ye 1.500.00 altın florin borçluydu, öyle ki artık iflas durumuna düşmüştü – "Bu bütün Floransa'yı krize sokan bir felaketti." Bkz. SCHANZ, ENGLISCHE HANDELSPOLITIK (1881) I, 113 ve orada adı geçen otoriteler. RAMSAY, A HISTORY OF THE REVENUES OF THE KINGS OF ENGLAND (1925) II,189.

131. Ancak bu bağlamda akılda tutulması gereken şey, idari mahkemelerde devlete karşı yasal güvence ve alınabilir tazminat hiçbir şekilde hukuk mahkemelerinde özel şahıslara karşı alınabilir olanlardan daha az etkili değildir. Öncekiler sonrakiler kadar gerçek mahkemelerdir, Danıştay da işlevlerine yargıtay'dan daha az adli olarak bakmaktadır. Bkz. OGG AND ZINK MODERN FOREIGN GOVERNMENTS (1949) 5 83.

132. Kral I. Frederick William'ın saltanatı için (1713-1740) böyle bir olay doğrulanamazken, Margrave Johann 1552'de malikanelerle kararlaştırılan bir "arada" mevcut adeti ihlalde bazılarının kararlarımıza karşı yüksek mahkemeye temyizde bulunacak ve dolayısıyla bir ailenin bu tür hilelerle diğerini tamamıyla sıkması sonucuyla ellerimizi bağlayacak derecede küstah olduğunu söylediği anlatılır. Dolayısıyla bu gibi bir dava başvurusunda bulunma cesareti gösteren herhangi birine 200 florin ceza kesilmehli ve davasını kaybetmelidir. (STÖLZEL BRANDENBURG-PREUSSENS RECHTSERWALTUNG (1888) I, 214) İmparatorluk yüksek mahkemesi ile ilgili olarak bkz. yukarıda, vi.kısım n.51.

133. Bkz. 2 MOMMSEN 461 vd.; ayrıca WENGER 56.

134. *Fiscus Caesaris,* m.ö 27- m.s 284 arasında imparator tarafından yönetilen devlet hazinesi İmparatorun kişisel mal varlıklarından (*res privata*) ve özel kraliyet hazinelerinden (*Patrimonium Caesaris*) ayrılıyordu; bkz. 2 MOMSEN 988; MITTEIS 347, VASSALLI, CONCETTO ENATURA DEL FISCO (1908); RESTOVTZEV, 55, 172, 179. 186, 31, 326, 343, 357. Modern Alman devlet hazinesi hakkında bkz. yukarıda n.129)

135. Bkz. yukarıda n.102

136. *Auflage* (Almanca) – uygulamada yararlanıcısı olmayan bir vakıfa karşılık gelen Alman hukuk kurumu. Bu bir vasiyetin yararlanıcısına hayır amacıyla yerine getirilecek bir sorumluluk yüklemek için kullanılabilir; bkz .Alman Medeni Kanunu ,§1940.

137. Ölümden sonra ruhun rahat ettirilmesi kaygısına uygun olarak, sözleşmeyle, ölümden sonra kurbanlar kesilmesini garanti altına almak yaygın bir uygulamaydı. " Bu amaçla kişi devredilebilir mallarını bir rahibe bırakırsa, yasa ona bağışına sürekli geçerli olan hakkın düşmesi koşulu eklemesine izin veriyordu. Bu nedenle rahip ya da onun halefi mahhût edilen kurbanları kesmezse, o zaman bir başkasına verilecek mülk devlet otoriteleri tarafından elinden alınacaktır. "Bir Mısır işlemi olan buna, E.Seidt (Law,Egyption,9 ENCYC. SOC. SCI. 20,210) eklemede bulunur; "Bu ve benzer mülk vakıflarında birleştirilmiş vakıfın başlangıçlarının bulunup bulunmadığı hala şüphelidir."

138. 2 GIERKE, GENOSSEN SCHAFTSRECHT 526,962.

139. Aşağıdakilerle ilgili olarak bkz. POLLOK AND MAITLAND I. 480; R.SOHM, KIRCHENRECHT (1892) 75;U.STUTZ, DIE EIGENKIRCHE (1895); *Eigenkirche* maddesi, REALENZYKLOPADIE FÜR PROTEST THEOLOGIE, ve Kirschenrecht makalesi, 3 HOLTZENDORFFKOHLER, ENZYKLOPÄDIE DER RECHTSWISSENSCAFT (1914) 301 ; WERMINGHOLF VERFASSUNGSGESCHICTE DER DEUTSCHEN KIRCHE IM MITTELALTER (1913); ayrıca Torres, M. *El órigen del sistema de iglesias proprias* (1928), 5 ANUARIO DE ECCLESIASTIQUE EN FRANCE (1910/28/36)

140. Bkz V. SCHWERIN, GRUNDZÜGE DER DEUTSCHEN RECHTSGESCHICHTE (2. Basım. 1941), §§30, 54 ve orada sözü edilen kaynaklar.

141. Bkz. 2 GIERKE, GENDSSENSCHAFTSRECHT 958.

142. Bkz. yukarıda n.112; ayrıca JÖRS UND KUNKEL 74 ve orada sözü edilen kaynaklar s. 400.

143. MITTEIS I, 348, n,2.

144. Mitteis'e göre (a.g.e yukarıda n.112) tüzel kişilik özel koşullar tarafından imparatorluk beratı verilmesi dışında bir yolla edinilemezdi. Bu anlayış yakın tarihli kaynaklarda genellikle reddedilir; orada kuruluş kendine ait ve üyelerinden ayrı hak ve sorumluluklara sahip olmak isteyip istememesi tamamıyla onun takdirine bırakılmıştı."Tüzel kişiliğin açıkça verilmesi anlayışı Roma hukukuna tamamıyla yabancıydı. *Corpus habere* teriminin"bir kulüp oluşturmaktan" başka bir anlama gelmediği söylenir. KUNKEL, JÖRS AND KUNKEL,75. Bkz. ayrıca şimdi Brasloff, I STUDI RICCOBONO 317.

145. MITTEIS 347, n.21.

146. Hellenik "phratry" ve benzer gönüllü kuruluşlar için bkz. B.LEIST, 103-175; BONNER AND SMITH 118 n.3; s. 160; ve R.BONNER, ASPECTS OF ATHENIAN DEMOCRACY (1933) 91, 134, 157.Bu son iki esere Weber henüz ulaşamamıştı. Totemizm ve totemistik klanlar ile ilgili kapsamlı kaynaklar 14 ENCYC.SOC.SCI. 660'da anılmıştır.Weber öncelikle W.WUNDT'un ELEMENTE DER VÖLKERPSYCHOLOGIE'sine (1912) dayanmış görülmektedir. (Tercümesi Schaud tarafından yapılmıştır, 1916) III. Bölüm.

147. Bkz.Mommsen, *Zurlehre vonden römischen Korporationen* (1904) 25 SAV Z. ROM. 45 ; ayrıca ona ait DE COLLEGIIS ET SODALITIBUS ROMANORUM (1843); UGO COLI, COLLEGIA E SODALITATES (1913); KARLOWA II,59

148. Bkz. MITTEIS 391; KARLOWA I,62.

149. Romadaki çok sayıda lonca, inanç derneği, cenaze derneği, sosyal kulüp türlerinin incelenmesi için bkz. Ayrıca MITTEIS I.390, kamu ve salt özel nitelikte kuruluşların ayrımı girişimi KUNKEL tarafından sorgulanmaktadır. (JÖRS AND KUNKEL,75 n.4)

150. *Collegium mercatorum* (sonraları, *mercuriales*) ile ilgili olarak bkz.MITTEIS 392 vakıfın efsanevi tarihi İ.Ö 495'dir.

151. Bkz.MITTEIS 393.

152. *Ager compascuus and arbitria*– bkz. WEBER AGRERGESCHICHTE 56, 120.

153. MITTEIS 393. Ayrıca E-Szanto, *Die griechischen Phylen* (1906) AUSGEWÄLTE ABHANDLUNGEN 216.

154. Bkz. J.HATSCHEK, ENGLISCHE VERFASSUNGSGESCHICHTE (1913) 87/88.

155. WEBER, GENERAL ECONOMIC HISTORY 178-155a. Bkz. yukarıda, İkinci Kısım , III. bölüm,n.3

156. Sorumlulukla ilgili ihtiyaçlar 1 Mayıs 1889 Alman Kooperatifler Yasasıyla (*Genossenschaftsgesetz*) güzelce karşılanmıştır. (RGBI. 55) Buna göre bir kooperatif üyelerin sınırlı ya da sınırsız sorumluluğuyla kurulabilir ve ikinci durumda alacaklıların bireysel üyelere karşı doğrudan dava hakkı ya vardır ya da yoktur.

157. Burada kastedilen kamu sigorta fonları ve özellikle, Alman Sosyal Güvenlik Sistemi kurumları (hastalık, yaşlılık, işsizlik, sanayi kazaları için kamu fonları ve sanayi kazaları sigortası) gibi devlet kurumlarıdır.

158. MAITLAND, "Introduction" GIERKE, POLITICAL THEORY OF THE MIDDLE AGES (1900) İngiltere'deki tüzel kişiliğin tarihi açısından temel teşkil eden çalışmalar için bkz. MAITLAND'S STUDIES. Yukarıda n.112'de gönderme yapılmış. POLLOCK AND MAITLAND, II.kitap, 2. Bölüm, §§12,13 ; yakın tarihli ek kaynaklar için bkz.MAITLAND'S SELECTED ESSAYS'in 1936 basımının 239.sayfası (yayına hazırlayan Hazeltine, Lapsley and Winfield)

159. MAITLAND, a.g.e. yukarıda ; ayrıca HATSCHEK, a.g.e 1913); HATSCHEK cilt I.

160. GIERKE, GENNOSENSCHAFTSRECHT II, 43-46, 557.

161. "Tek kişili tüzel kişi" hakkında bkz.3 MAITLAND, PAPERS (1911) 210.

162. Bkz. BLACKSTONE I, 469; HOLDSWORTH IV, 202 vd.

163. HATSCHEK I,75.

164. "*Zweckvermögen*" bkz. MAITLAND , PAPERS III, 359, , SELECTED ESSAYS 179'da yeniden basılmış, sonrakinde adı geçen Almanca kaynaklar, s.180 n.2.

165. Vasiyetin gecerliliği için Roma'da vasiyeti bırakın kişinin bir ya da daha fazla kişiyi mirasçı (*heres*), yani mülkün tamamının geçeceği ve vasiyeti bırakan kişinin borçlarından kişisel olarak sorumlu olacak kişileri tayin etmesi gerekliydi. Geçerli bir mirasçı ya da mirasçılar tayin edilmesi şartıyla, vasiyet sahibi mirasçılar için özel koşul da koyabilir. Ya mülkünün belli bir varlığının doğrudan vasiyet edilene geçmesi (*legatum per vindicationem*) ya da vasiyet edilen kişinin mirasçılardan belirli bir nesnenin teslimini veya belli bir miktarda paranın ödenmesini ya da başka bir yükümlülüğün ifasını isteme hakkına sahip olmsı (*legatum per damnationem*) koşulunu koyabilir. Her iki durumda da vasiyeti bırakan kişinin katı biçimde tespit edilmiş belli formalitelere(beş şahidin ve bir *lipripens*'in bulunması) uyması zorunluydu ve vasiyetin geçerliliği oldukça formaliteli çeşitli kurallarla çevriliydi. Geç Cumhuriyetçi dönemde mirasçıdan ya da başka bir kişiden temenni mahiyetinde yalın sözcüklerle (*verbis precativis*) üçüncü bir kişiye ödeme yapmasını ya da ona belli bir nesneyi vermesini istemek olağan hale geldi. Çoğunlukla yalın bir mektupta (*codicillum*) ifade edilen böyle bir istekle ilgili kişinin sadece vicdanına (*fidei comissum*) yüklenebilir, fakat yasal olarak zorlanamazdı. Augustus özel türden belli commissa için zorlama getirmişti; bu pretor'ün normal prosedürü içinde değil konsüllerin idari bilişi (cognitio) içindeydi. Halefleri zamanında bu tür zorlamanın kapsamını genişletti; sonunda Justinyen *legatum* ve *fidei commissum* hukukunda genel hukuka ait bir kurumda birleştirildiler. Bkz BUCKLAND; SOHM, INSTITUTIONES (yayına haz. 1949) 634.

166. POLLOCK AND MAITLAND, II.kitap, III. Bölüm, § 7 özelllikle s.620

167. Satılmaz mülkle ilgili yasalar hakkında bkz.Hazeltine, II.ENCYC. SOC.SCI. 40 ve RHEINSTEIN, DECEDENT'S ESTATES 399 .

168. *Ultra vires*'in tarihi hakkında bkz. HOLDSWORTH IX, 59.

169. Hukukçular – Kilise hukuku bilginlerinden ayrı olarak geç Orta Çağ laik (Roma) hukuku bilgileri.

170. Merkantilizm ve erken Liberalizm dönemlerinde şirketlerin gelişmesiyle ilgili olarak bkz. LEHMANN, a.g.e. yukanda, n.121; W.E.SCOTT, CONSTITION AND FINANCE OF ENGLISH, SCOTTISH, AND IRISH JOINT-STOCK COMPANIES TO 1720 (1910-1912); J.COHN, DIE AKTIENGESELLSCHAFT (1921) ; J.S.Davis , ESSAYS IN THE EARLY HISTORY OF AMERICAN CORPORATIONS (1917).

171. Modern Fransız hukukunnda tüzel kişi için (*Personne morale*) bkz. MITLAND , PAPERS III,312, yeniden yayına hazırlanmış, SEL.ESS.230 ve orada s.23'de listelenen kaynaklar.

Genel olarak mevcut yasalardaki tüzel kişilerle ilgili olarak bkz. Kuntel, *Juristische Personen* (1933), 4 RECHTSVERGLEICHENDES HANDWÖRTERBUCH 560.

172. Bkz. BLACKSTONE I.123. "kişiler de yasalar tarafından doğal veya yapay olarak ayrılmışlardır. Doğal kişiler doğa tanrısının bizi oluşturduğu şekildedir; yapay olanlar ise insan yasaları tarafından, şirket ya da *siyasi kuruluşlar* olarak adlandırılan, toplum ve yönetim amacıyla oluşturulmuş ve planlanmış olanlardır. Bkz.ayrıca I.kitap, XVIII. Bölüm. Blackstone orada şirketler hakkında şöyle der (s.468): "Bu siyasi kurumları icad etmenin şerefi aslen bütünüyle Romalılara aittir.

173. İngiltere Bankasının tarihiyle ilgili olarak bkz.ANDREADES, HISTORY OF THE BANK OF ENGLAND (tercümesi Meredith tarafından yapılmıştır,1909).

174. Modern şirketler kanunu hakkında bkz. dünya çapında eleştirel araştırma, W. HALLSTEIN, DIE AKTIENRECHTE DER GEGENWART (1931).

175. "Bir hayır kurumunun" 1896, Friendly Societies Act (Hayır Kurumları Yasası) tarafından

sahip olması şart koşulan (s.25 [I]) ve dava açan ve dava edilen kişiler olan (a.ge. s.94 [1]) mütevelliler gerçekte kurumun devamlı memurlarıdır.

176. Yetkilendirme genel olarak kulübün kurallarıyla yapılabilir; bkz.ENCY. LAWS OF ENGL. (3.basım) 221.

177. On dokuzuncu yüzyıl Almanyasında Roma ve Alman hukuku tarihçileri arasındaki iş bölümü siyasi önemi olan, duygusal olarak etkilenmiş bir ihtilaf haline geldi.Alman hukuku inceleyicilerine göre Alman hukuk sisteminin on beşinci yüzyılda onu kabulünden beri derinden etkilendiği Roma hukuku katı, soğukkanlı ve egoistik bir bireyciliğin ifadesi olarak görünüyordu; öte yandan İngiliz hukukunun değerleri arasında sadece bir kolu olduğu Germen hukuku halk toluluğunun sıcakkanlı ruhunun tecessümü olarak övülüyordu. Bu yaklaşımın başlıca temsilcileri arasında Gierke gibi büyük bir bilgin vardı. Alman *Genossenschaft*'ının (cemiyet) formlarının zenginliği ona Germen komşuluğunun , yoldaşlığının ve yaratıcılığının özgün ruhunun en güzel ifadelerinden biri olarak görünüyordu. DEUTSCHES PRIVATRECHT' inde Orta Çağ Alman hukukunun bütününü sunarken yeni Alman Medeni Kanunu yürürlüğe girmek üzereyken ülkenin hukukunu yeniden Almanlaştırmaya katkıda bulunmayı ümit ediyordu. Gierke, bu kanunun taslağına sözde Roma hayranlığı nedeniyle şiddetle saldırıyordu. Sıcakkanlı "sosyal" Alman ve soğuk ve egoistik Roma hukuku arasındaki sözde tezat modern kapitalizm dalgasına set çekmek ve diğer, daha saygın sosyal yapı kalıplarını korumak ya da romantik olarak algılanan sosyalist ya da ırk temeline dayalı yeni bir topluma veya Alman Gençlik hareketinin taraftarlarınca belli belirsiz hissedilen türde yeni bir toplum yaratmaya çalışan siyasi grupların standart tartışması oldu. Bütün bu akımların birleştiği Ulusal Sosyalist Parti Roma hukunun iğrençliğini, onu belirlenmemiş bir şekilde Yahudi zihninin bir ürünü olarak etiketleyerek artırdı. Yeni, gerçekten Alman bir hukukun Roma hukukunun yerini alması Parti platformunun 19. maddesinde temel bir hüküm haline getirildi. (Bkz. HITLER, MEIN KAMPF, NEW YORK:Reynal and Hitchock, 1940, s.686,690). Ulusal – Sosyalist hükümet zamanında , yeni kurulmuş olan Alman hukuk akademisi yeni bir Halk Kanunu'nun (*Deutsches Volksgesetzbuch*) taslağının oluşturulması çabalarını başlattı. Enerjilerin savaş tarafından başka kanallara yönlendirilmesinden önce hazırlanabilen birkaç kısım yeni yasanın, eğer tamamlanmış olsaydı, modern hayatın gereksinimlerini gayet iyi karşılayabilecek, taslağı iyi hazırlanmış bir kanun oluşturulabileceğini gösterir. Bununla birlikte hangi açılardan özgün biçimde "Alman" karakterinde olabileceğini görmek zordur.

178. Weber'in bu fikirleri GENERAL ECONOMIC HISTORY'sinde geliştirilir. Rus Mir'i hakkında bkz. s.17-21; Doğu kanunları hakkında bkz. s.57; ve Hindu köyleri hakkında bkz. – s.22-23; kaynaklar s.371/372' de belirtirmektedir. Zanaatkarların zorunlu kuruluşları hakkında bkz. s.136; ve 375 sayfada belirtilen kaynaklar.

179. Bkz.GIERKE,GENOSSENSCHAFTSRECHT II, 300 vd.,457 vd., 114, 93.

180. Bkz.AMIRA 27; PLANITZ 188 , ve ek kaynaklar.

181. Bkz.GIERKE,GENOSSENSCHAFTSRECHT II ,456.

182. Bkz. A.Voigt, Wirtschaft und Recht, 2 Z.F. SOZIALWISSENSCHAFT (1911), 9-12, 99-108, 177-182, 238-249, 311-322,387-397,438-456; aynısı, *Die wirtschaftlichen Güter als Rechte*, 4 ARCHIV F.RECHTSU.WIRTSCHAFTS PHILOSOPHIE (1913), 304- 316).

183. "*Coactus voluit*"(zorlama da olsa bu onun arzusu)– şeklindeki Roma deyimi baskının etkisi altında yasal bir işleme girişen kişinin durumunu tanımlar. Bu durum kişinin bir başkasının aracı olarak kullanıldığı duruma zıttır. Burada, sonraki öncekinin elini zorla yakalar ve ona imza attıracak fiziksel hareketi yaptırır. Bkz.yukarıda, İkinci Fasıl, bölüm I: 4: (5)

III. Hukuki Normların Ortaya Çıkışı ve Oluşturulması

1. Yeni Hukuki Normların Ortaya Çıkışı–Açıklama Olarak Yetersiz Örfi Hukuk Teorileri

Yeni hukuk kuralları nasıl ortaya çıkar? Günümüzde genellikle kanunlaştırma yani, bilinçli insanın resmi anayasal ihtiyaçlarla uyumlu kanun yapması yoluyla ortaya çıkarlar, örf ve adetlere dayanırlar ya da belli bir siyasal toplumun "yapımıdırlar". Kanun yapmanın bu çeşidinin ilkel olmadığı açıktır; bu ekonomik ve sosyal olarak karmaşık ve ilerlemiş toplumlarda bile normal değildir. İngiltere'de "gelenek hukuku" "içtihat "hukukunun" tam tersi olarak görülür. Almanya'da kanunlaşmamış hukuk genellikle " örf ve adet hukuku" olarak adlandırılır. Ama "örf ve adet hukuku" kavramı göreceli olarak moderndir; bu Roma'da çok geç dönemlerden önce ortaya çıkmamıştır; Almanya'da Sivil doktrinden doğmuştur. Bu tür akademik kaynakla ilgili olarak özellikle, geleneğin hukuk olması için ona fiilen uyulması, bağlayıcı olduğuna yaygın olarak inanılması ve rasyonel olarak ele alınmaya tabi olması gerektiği teorisi vardı.[1] Ama tüm modern tanımlamalar da teorik kurgulardır. Hukuki dogmatiklerin amaçları için, Zitelman ya da Gierke tarafından formüle edildiği gibi böyle işlenmiş tarzda kullanılması şartıyla yine de, örfi hukuk kavramı hala vazgeçilmezdir.[2] Aksi durumda hukuk kavramımızı bir yandan yazılı hukuka öbür taraftan hakimlerin oluşturduğu hukuka hapsetmek zorunda olurduk. Benim görüşüme göre, hukuk sosyologlarının özellikle Lambert ve Ehrlich'in sürdürdüğü örfi hukuk kavramına karşı şiddetli mücadele sadece herhangi bir temelden yoksun olmakla kalmaz; aynı zamanda analizin hukuki ve sosyolojik yöntemleri arasındaki karışıklığı da temsil eder.[3]

Yine de meseleler bizim problemimiz, yani kanunlaşmamış normların geçerli örfi hukuk olarak ortaya çıktığı ampirik sürecin keşfedilmesi açısından tamamen farklıdır. Geleneksel doktrinler bize bu problem hakkında gerçekte yok denecek kadar az şey söyler. Aslına bakılırsa, bunlar geçmişte özellikle mevzu hukukun çok az olduğu ya da hiç olmadığı dönemlerde hukukun fiili gelişimini açıklama iddiasında olduğu yerde hatalıdırlar da. Bu doktrinlerin hukukun[4] kaynağı olarak *consuetudo'nun* anlamı ve ön koşulları hakkında hem kıtasal hem İngiliz, Orta Çağ fikirleriyle birlikte geç Roma'da biraz destek bulduğu tabii ki doğrudur. Yine de, buradaki problem evrensel geçerlilik iddiasındaki bir rasyonel hukuk ile yerel ya da kişisel olarak sınırlı uygulama alanına sahip, fiili olarak egemen hukuk sistemleri arasındaki uyumu bulmaktır. Geç Roma İmparatorluğu'nda çekişme imparatorluk hukuku ve eyalet halkının hukuku arasında;[5] İngiltere'de ülkenin hukuku *(lex terrae)* yani Örfi Hukuk ve yerel hukuk[6] arasında; Kıta üzerinde "dışarıdan alınmış" Roma hukuku ve yerel kanun bütünleri[7] arasındaydı. Sadece, yasanın çeşitli tikelci bölümleri hukukçular tarafından "Örfi Hukuk" olarak sınıflandırıldı ve örfi hukuka hukuki onay vermek için hukukçular örfi hukukun yerine getirmek zorunda olduğu belli geçerlilik testlerini düzenlediler. Bu, evrensel yasanın ayrıcalıklı uygulanabilirlik iddiasında olması olgusu açısından gerekli bir adımdı. Ama , örfi hukuk gibi kesinlikle yazılı olmayan İngiliz Gelenek Hukukunu sınıflamak kimsenin aklına gelmemiş olurdu. Benzer şekilde İslami *ijma* tanımı *tacitus consensus omnium*[8] olarak "örfi hukukla" tamamen bağlantısızdı, çünkü *ijma* "kutsal" hukuk anlamına gelir.

2. Hukuki Normların Ortaya Çıkışı ve Gelişmesinde Taraf Uygulamalarının Rolü

Teorik olarak, hukuki normların kökeni, gördüğümüz gibi, açıkça şu şekilde düşünülebilir: Bir eyleme alışkanlıktan doğan psikolojik "uyum" başlangıçta yalın alışkanlıktan oluşmuş, sonra bağlayıcı olarak deneyimlenmiş davranışa sebep olur; daha sonra, pek çok kişi arasında böyle bir davranışın dağılımının farkındalığıyla, "konsensus" olarak insanların yarı ya da tam bilinçli "beklentilerinde diğerlerinin anlamlı olarak uygun düşen davranışına ilişkin olarak birleştirilmiş hale gelir. Sonuçta, bu "müşterek anlayışlar", sayesinde saf teamülden ayrıldığı zorlayıcı yürütmenin güvencesini elde eder. Bu varsayımsal kurgu üzerinde bile herhangi bir şeyin, , bağlayıcı olarak düşünüldüğü için yeni hiçbir

şeye yol açamazmış gibi görünen kutsanmış geleneğin bu ağır kümesi içinde nasıl durmadan değişebildiği sorusu ortaya çıkar. Historical School of Jurisprudence, "halk ruhunun" evrimci dürtülerinin varlığı kabul edilmiş bir birey-üstü organik varlık tarafından üretildiği varsayımını kabul etme eğilimindeydi.[9] Örneğin Karl Knies bu görüşe eğilimliydi.[10] Yine de, bilimsel olarak bu kavram hiçbir yere götürmez. Tabii ki, davranışın hukuk kuralları dahil ampirik olarak geçerli kuralları, her zaman ortaya çıktı ve bugün de hala çıkıyor, bilinçsizce yani katılımcılar tarafından yeni oluşturulmuş olarak değerlendirilmeden, böyle bilinçsiz oluşum öncelikle anlamdaki idrak edilmemiş değişiklikler biçiminde meydana gelmişti; bu, gerçek bir yeni durumun fiili olarak hukuki değerlendirme için ilgili hiçbir yeni unsur sunmadığı inancıyla olur. "Bilinçsiz" oluşumun başka bir biçimi fiili olarak yeni yasanın eskiye ya da bir şekilde farklı yeni durumlara , böyle uygulanan yasanın her zaman elde edildiği ve her zaman böyle uygulandığı fikriyle uygulanması yoluyla temsil edilir. Her şeye rağmen, farklı derece ve anlamlarda olsa bile, uygulanan kuralla birlikte durumun da "yeni" hissedildiği büyük bir sınıf durumu da vardır.

Böyle bir yeniliğin kaynağı nedir? Ampirik olarak hakim olan "konsensusa dayalı anlayışların" böyle uyanık değişikliklerini taşıyan sosyal hayatın dışsal koşullarındaki değişimler yoluyla ortaya çıktığı, cevaplardan biri olabilir. Ama salt dışsal koşullardaki değişim "müşterek anlayışlardaki" değişimleri açıklamak için ne yeterli ne de gereklidir. Gerçekten kesin unsur her zaman bu durumda ya yasanın mevcut kurallarının anlamında bir değişime ya da yasanın yeni kurallarının oluşumuna yol açan *yeni davranış biçimiydi.* Çok çeşitli kişiler bu dönüşümlere katılır. Öncelikle bazı somut eylemlerle ilişkili olan bu kişileri düşünmeliyiz. Böyle bir birey; davranışını, özellikle sosyal eylemini ya yeni dışsal koşullar altında çıkarını korumak ya da basitçe mevcut koşullar altında onları daha etkili desteklemek için değiştirebilir. Sonuç olarak "yeni" konsensusa dayalı anlayışlar ve bazen asli yeni anlamlarıyla rasyonel ortaklığın yeni biçimleri ortaya çıkar; bu, sırasıyla geleneksel davranışın yeni türlerinin doğuşuna yol açar.

Yine de, bireyler tarafından davranışın böyle herhangi bir yeniden yönlendirmesi olmadan sosyal eylemin tüm yapısının dışsal koşullardaki değişikliklere karşılık değişmesi de mümkün olabilir. Pek çok eylem türünün hepsi mevcut koşullara hayli uygun olabilirdi; ama koşullar değiştiğinde, eylem türlerinden biri ilgili tarafın ekonomik ve sosyal çıkarlarına hizmet etmek için daha uygun olabilir; seçim sürecinde tek başına mücadele eder ve sonunda hepsi tarafından

kullanılan tek eylem türü haline gelir ki biri, davranışını "değiştirmiş" olacak olan herhangi bir tek bireye dikkati iyi çekemez. Saf formunda, böyle bir durum teorik bir kurgu olabilir, ama öyle bir şey filli olarak inatçı bir şekilde kendi kişisel kullanımlarına bağlı olan etnik ve dini gruplar arasında işleyen seçilmiş bir süreçte geçerlidir. Yine de, yeni içeriğin sosyal eylemler ve rasyonel birliklere bireysel icatların ve onun taklit ve seçim yoluyla sonradan yayılımının sonucu olarak nüfuzu çok sık olur. Sonuncu durum, ekonomik yeniden yönlendirmenin kaynağı olarak sadece modern dönemlerde değil, hayat tarzının en azından rasyonelleşmenin bir ölçüsüne ulaştığı tüm sistemlerde çok önemliydi. Yeni düzenlemelerin tarafları, kişisel konumlarının hukuki olarak uygulanamaz olması anlamında garantide olmamasından çoğu zaman endişe duymazlar. Devlet aracılığıyla hukuki uygulanabilirliği ya gereksiz ya da tartışmasız görürler. Daha sıklıkla açıkça kişisel çıkarlara ya da kendi partnerlerinin teamülün ağırlığıyla birleşmiş sadakatine dayanırlar. Herhangi bir zorlayıcı mekanizmanın varlığından önce ve normların sib üyelerinin intikama katılma görevleriyle düzenli uygulanmasından bile önce, daha sonra normun "hukuk" güvencesi tarafından yerine getirilen işlev şüphesiz gerçekte "haklı" olan kişinin bir suçluya karşı ona yardım eden diğerlerini bulabileceği şeklindeki genel teamül tarafından gerçekleştiriliyordu; ve bazı özel güvencelerin ilgili taraflara cazip göründüğü durumda, sihirsel kişisel beddua yani lanet; ileri tarihsel evrelerde bile mevcut hukuki zorlama da dahil olmak üzere tüm diğer güvence biçimlerinin geniş ölçüde yerine geçti. Pek çok dönemde, konsensüse dayalı düzenin egemen kısmı, ekonomik meseleler de dahil olmak üzere, bu şekilde ve devletin yasal zorlayıcı gücünün ya da herhangi bir zorlayıcı uygulamanın hiçbir surette ulaşabilirliği kaygısı olmadan işledi. Yine de, çok sıklıkla yasal zorlamanın mecburi olmamasının delili olarak gösterilen Yugoslav *zadrugası* (hane topluluğu) [11] gibi böyle bir kurum, evrensel yayılma dönemi boyunca şüphesiz köy otoritelerinin zorlayıcı gücü aracılığıyla etkili korumadan yararlandığında, fiili olarak sadece devletin zorlayıcı gücü olmadan da yapabildi. Konsensüse dayalı eylemin bu biçimi, kullanıma bir kez kesin olarak yerleştiğinde, devletin zorlayıcı gücüne herhangi bir dönüş olmadan yüzyıllarca varlığını sürdürebilir. Her ne kadar *zadruga* resmi Avusturya hukuku tarafından onaylanmadıysa ve hatta onun pek çok kuralına karşı olsa da köylülerin hayatına hala egemen oldu. Ama böyle örnekler normal olarak değerlendirilmemeli ve genel yargılar için temel olarak kullanılmamalıdır.

Dini olarak meşrulaşmış çeşitli hukuk sistemlerinin yan yana tamamen eşit temelde ve bireyler için onlar arasından seçim özgürlüğü ile birlikte var olduğu yerde, bunlardan birinin sadece dini onay ile değil aynı zamanda devletin zorlayıcı gücüyle de desteklenmesi onlar arasında, devlete ve ekonomik hayata gelenekçilik egemen olsa bile, rekabete yol açabilir. Bu nedenle, İslam'da aynı statüden, resmi olarak dört ortodoks fıkıh ekolünün[12] tamamı yararlandı. Bunların bireylere uygulanması, Frenk İmparatorluğundaki[13] çeşitli kabile yasalarının uygulanmasının belirlenmesi yoluyla aynı şekilde kişisellik ilkesiyle belirlenir. Kahire Üniversitesinde[14] dört ekolün tamamı temsil edilir. Her şeye rağmen, Hanefi sisteminin Osmanlı Sultanları tarafından benimsendiği ve sonuç itibariyle kurallarının seküler memurlar ve mahkemeler[15] tarafından zorlayıcı uygulamanın yaptırımını kullanmış olması, diğer iki fıkıh mezhebi ile birlikte bu desteği geçmişte bir kez kullanmış Maliki sistem tarafından yavaş bir ölüme mahkum edildi; ve bu gelişme diğer herhangi bir olumsuz unsurun yokluğuna rağmen olacağına vardı. Ticaret işlerinde, yani pazar anlaşmalarında, ilgili tarafların devletin zorlayıcı gücünün varlığına verdiği önem büyüktür. Bu alanda yeni ortaklık biçimlerinin gelişmesi gerçekleşti ve hala siyasi otoritenin organları sıfatıyla mahkemeler tarafından icra olasılığıyla ilgili kesin tahminler vasıtasıyla böyle olur. Varılan anlaşmalar bu tahminlere uyarlanır ve yeni anlaşma formlarının icadı bu tahminleri hesaba katarak gerçekleşir.

Egemen hukukun anlamındaki değişiklikler bu nedenle kişiler ya da onların profesyonel avukatları tarafından başlatılırken, bunlar bilinçli ve rasyonel olarak yargıçların beklenen tepkilerine uyarlanır. Aslında, bu tür etkinlik, Romalıların *caveresi,*[16] "profesyonel", rasyonel olarak çalışan avukatlar tarafından yapılan etkinliğin en eski türünü oluşturur. Gelişen bir pazar ekonomisinde, zorlayıcı mekanizmanın çalışmasının hesaplanabilirliği, her yerde ama en çok Roma ve İngiliz hukukunda[17] gelişen ve en açıkça orada fark edilebilen özel girişimden doğan hukuki yeniliğin özerk unsurları olarak bulduğumuz tedbir hukukçusunun (*Kautelarjuristen*) yaratıcı dehasının güdülerinden biri ile birlikte teknik ön koşulu oluşturur.

Diğer yandan, konsensüse dayalı ve rasyonel belli türden anlaşmaların yayılması doğal olarak onların hukuk tarafından zorlayıcı uygulaması ihtimali üzerinde belirgin bir etki uygular. Normal koşullar altında sadece tek bir durum uygulama güvencesinden yoksunken, yerleşik gelenek ve tip anlaşma, evrensel yayılmayı bir defa yaşadığında, bazı resmi düşüncelerin dayatmacı gerekliliği

dışında ya da otoriter güçlerin müdahalesi sebebiyle ya da yasal zorlamanın temsilcilerinin etnik ya da siyasal yabancı otorite tarafından zorlandığı durumdaki gibi iş hayatıyla hiç bağlantısı olmadığı durumda ya da uç meslekteki uzmanlaşmanın sonucunda, yasal zorlama organlarının kesin sosyal farklılaşma altında bazen olduğu gibi özel ticaretten çok uzak hale geldiği durumda devamlı olarak göz ardı edilemezler. Bir anlaşmanın niyetlenmiş anlamı ihtilaflı olabilir ya da kullanımı henüz istikrarsız bir yenilik olabilir. Böyle koşullarda, *a potiori* yasal zorlamanın temsilcisi olarak adlandıracağımız şekliyle yargıç ikinci bir özerk otoritedir. Ama daha normal durumlarda bile yargıç sadece konsensüse dayalı anlayışlar ya da anlaşmalarla bağlayıcı hale gelen normlar üzerine mührünü koymaktan daha fazlasını yapar. Bireysel davalarla ilgili kararı her zaman, davanın kapsamını aşan, yasa olarak varlığını sürdürecek olan bu kuralların seçimini etkileyen sonuçları üretir. "Hukuki" kararın kaynaklarının önce, , kararın, davanın kendiyle ilgili kararına hazırlık olarak belli formel sorunlarla ilişkili olduğu durum dışında, somut durumlara basitçe "uygulanmış" genel "karar normları"tarafından oluşturulmadığını göreceğiz. Durum bunun tam tersidir: Yargıç somut nedenlerle zorlayıcı güvenceyi özel bir davaya uygulama izni verdiği kadarıyla, en azından belli şartlar altında, "hukuk" gibi genel normun ampirik geçerliliğini açıkça oluşturur çünkü ilkesi özel davanın ötesinde önem kazanır.

3. İrrasyonel Yargılamadan Yargıç Tarafından Yapılan Hukukun Doğuşuna

Tanımladığımız olgu hiçbir şekilde ilkel ya da evrensel değildir. Hukuki ilhamın büyüsel araçları aracılığıyla ulaşılan ilkel bir kararda kesinlikle bulunmaz. Aslında henüz resmi olarak hukuki bir yolla rasyonelleştirilmemiş tüm diğer hükümlerde, çile aşamasının ötesine geçtiği yerde bile, bireysel durumun irrasyonelliği hala önemlidir. Gelecekteki olaylarda bir karar normu olarak, hiçbir genel norm uygulanmaz ya da mevcut olması ve algılanması şartıyla somut karar kuralı haline gelmez. Kuran'ın "surelerinde" Muhammed kendisininkinden önceki emirleri, dini kökenlerine bakmaksızın tekrar tekrar reddeder ve Yehova bile hukuki bir niteliğin bazılarını içeren kararlarının bazılarından "pişmanlık duyar." Yehova bir kehanet aracılığıyla kız çocuklarının miras hakkını (Num. 27) emretti, ama ilgili tarafların itirazı üzerine, kehanetle ilgili açıklama düzeltildi (Num. 36). Bu nedenle genel karakterde bir *Weistum*[18] bile istikrarsızdır; ve bireysel davaya (*Urim ve Thummim* tarafından Museviler arasında yapıldığı gibi) kura çekerek, ya da zorlu başka bir sınamayla, ya da somut kehanet cinsinden açıklamalarla karar verildiği yerde, tabii ki bir kararda kural uygulaması

ya da kural oluşturulması anlamında bile herhangi bir "kural yönlendirmesi" bulamayız. Laik yargıçların kararları da uzun bir gelişme gerektirir ve onların bireysel davaların ötesine geçen "normları" temsil ettiği fikrine ulaşmak çok daha sancılıdır; bu, örneğin Vladimirski-Budanov'un[19] araştırmaları tarafından gösterilir. Aslında, kararın "laik kişilerin" kaygısı olmasının derecesi ne kadar büyükse, o kadar az tamamen nesnel çizgi üzerinde ilerler ve o kadar fazla ilgili kişileri ve somut durumu hesaba katar. Yine de, karar tartışmanın öznel meselesi haline gelir gelmez ya da karar için rasyonel temel arandığı ya da varsayıldığı zaman normların biçimlenmesi yönünde belli ölçüde bir dengeleme ve stereotipleştirme kaçınılmaz olarak ortaya çıkar. Diğer bir deyişle, norm-biçimlenmesi kararın tamamen orijinal olarak kehanete dayalı karakterinin zayıflığının olduğu yerde meydana gelir. Fakat bu, belli sınırlar içinde, sadece daha rasyonel norm-biçimlenmesi eğiliminde olan kanıtın ilkel yasasının büyülü niteliğiydi, çünkü cevap verilen sorunun açıkça formüle edilmesi zorunluluğunu gerektiriyordu.

Kendine özgü bir unsur daha vardır. Hiç şüphesiz, taraflı davranma suçlamasından kaçınmak isteyen bir yargıcın, önceki benzer bir kararda bilinçli şekilde ilkesi olarak kullandığı bir normu sonraki durumda görmemesi ve daha önce bir kez verdiğinde icra gücünü reddetmesi zor ve çoğunlukla imkansızdır. Aynı düşünceler bunu başaran yargıç için de doğru kabul edilir. Bir gelenek daha istikrarlı oldukça, yargıçlar atalarına yol göstermiş bu ilkelere daha çok dayanacaklardır; çünkü sadece o zaman her karar, nasıl oluşmuş olduğuna bakmaksızın, özellikle ve sürekli olarak doğru bir gelenekten kaynaklanmış olarak, onun parçası olarak ya da onun belirtisi olarak görünür. Böylece en azından laiklerin iddia ettiği, sürekli geçerliliğe sahip model haline gelir. Bu anlamda, bir kişinin geçerli normlara başvuruyor olduğu öznel kanaati aslında kehanet dönemini aşan her hüküm türünün niteliğidir ve hiçbir surette özgün biçimde modern değildir.

Bu nedenle yeni hukuki normların iki temel kaynağı vardır; yani, birincisi konsensüse dayalı bazı anlayışların standartlaşması, özellikle profesyonel "avukat" tarafından yardım edilen, böylelikle kendi çıkar alanlarını ayıran bireyler tarafından artan kasıtlılıkla yapılan amaca yönelik anlaşmalar; ve ikincisi, hukuki örnek. Örneğin, İngiliz örfi hukukunun çoğu bu yöntemle gelişti.[20] Kendilerini gittikçe artan derecede "profesyonel olarak" "avukat" ya da yargıç görevine adayan hukuki olarak deneyimli ve eğitimli uzmanların sürecine yoğun katılım bu şekilde oluşmuş yasa türü üzerine "avukatların yasası" damgasını koydu.

Tabii ki, yasanın gelişmesinde "adalet duygusu" gibi tamamen "duygusal" unsurların oynadığı rol dışlanamaz. Yine de deneyimler "adalet duygusunun", nesnel ya da öznel çıkarların *pragması* tarafından sıkı biçimde yönlendirilmedikçe çok istikrarsız olduğunu gösterir. Bugün hala kolaylıkla görülebildiği gibi, ani dalgalanmalara açıktır ve çok genel ve tamamen formel birkaç ilke[21] dışında açıklanamaz. Özelde, en azından günümüz bilgisinin ulaştığı kadarıyla, hiçbir ulusal hukuki özellik "adalet duygusunun" işleyişindeki herhangi bir farklılıktan kaynaklanmaz.[22] Temelde duygusal olduğu için, bu "duygu" istikrarlı bir normlar bütününün devamı için pek yeterli değildir; bu daha çok rasyonel olmayan hükümlerin farklı kaynaklarından birini oluşturmaktadır. Bir kişi sadece bu temel üzerinde, "popüler" tutumların, yani hukuki müvekkiller arasında yayılan tutumların sürekli olarak yeni anlaşmaların icadı ve hükümle meşgul olan profesyonellerin (savcılar ve yargıçlar) "avukatların yasası"na karşı ne boyutta baskın gelebileceğini sorabilir. Bu sorunun cevabı, göreceğimiz gibi, belli bir durumda hakim olan adli prosedürün türüne bağlıdır.

4. Yukarıdan Dayatma Yoluyla Yeni Hukukun Gelişmesi

Fakat bu unsurların etkisi ve çoğunlukla birleşmesinden başka, hukuki kurallar bütünündeki yenilik yukarıdan[23] kasıtlı dayatmayla bile olabilir. Tabii ki bu önce, günümüz toplumunda bildiğimizden çok farklı yollarla oldu. Başlangıçta "yasa", yani yasal zorlamayla garanti altına alınan kurallar niteliğine sahip davranış kurallarının amaçlı biçimde "normlar" olarak oluşturulabildiği fikri hiç yoktu. Gördüğümüz gibi, hukuki kararların başlangıçta hiçbir normatif unsuru yoktu. Bugün, hukuki kararların yerleşik ve istikrarlı kuralların [24] "uygulaması"nı oluşturmasını doğal karşılarız. Ama normların davranış için "geçerli" olduğu ve tartışmaların çözümünde bağlayıcı olduğu düşüncesinin ortaya çıkmış olduğu yerde, önce insan kanununun ürünü olarak ve hatta muhtemel öznel konusu olarak bile düşünülmediler. "Meşrulukları" bu şekildeki belli göreneklerin mutlak kutsallığına dayanıyordu, bunlardan sapmak kötü büyüsel sonuçlara, ruhun huzursuzluğuna ya da tanrıların gazabına neden oluyordu. En azından teoride "gelenek" olarak değişmezdiler. Yerleşik göreneğe göre doğru olarak bilinmeli ve yorumlanmalıydılar, ama oluşturulamadılar. Yorumlanmaları, onları en uzun süredir bilenlerin, yani fiziksel olarak en yaşlı kişilerin ya da akraba gruplarının yaşlılarının çoğu zaman büyüsel güçlerinin uzmanlaşmış bil-

gisinin sonucu olarak doğa üstü güçlerle ilişkinin tekniklerini bilen büyücülerin ve rahiplerin göreviydi.

Bununla birlikte, yeni normlar açık zorlama aracılığıyla da ortaya çıktı. Ama bu, sadece bir yolla yani, iki biçimi varsayabilen yeni bir karizmatik ilham yoluyla olabilirdi. Daha eskisinde bireysel bir durumda neyin doğru olduğunu gösterirdi; diğerinde, ilham gelecekteki tüm benzer durumlar için genel bir norma da işaret edebilirdi. Yasanın bu şekilde ilhamı geleneğin istikrarına zarar veren ve "kanunun" tüm türlerinin atası olan ilkel devrimsel unsuru oluşturur. İlham, gerçek anlamıyla ilham; kaynaklarını ya fiili ya da açık, karizmatik olarak nitelenmiş kişinin esinlemesi ya da tepkilerinde ve yeni dışsal koşullar tarafından ihtiyaç duyulan herhangi bir yol olmadan bulan yeni normlar olabilirdi ve aslında çoğunlukla böyleydi. Ama genellikle ilham yapay bir süreçti. Ekonomik ya da sosyal koşullardaki bir değişim yeni ve çözülmemiş bir problem oluşturduğunda çeşitli büyülü araçlar yeni kurallar elde ederdi. Normalde eski kuralları yeni durumlara uyarlamanın bu ilkel yöntemlerini kullananlar büyücüler, kahinler ya da anlaşılmaz tanrısal bir varlığın rahipleriydi. Tabii ki eski geleneklerin yorumunun yeni normların ortaya çıkışına kaynaklık ettiği yerde, çizgi belli değildir. Ama rahiplerin ya da yaşlıların yorumlayıcı bilgeliği yetersizliği bir kez kanıtlandığında geçiş olmak zorundadır. Ayrıca benzer bir ihtiyaç tartışmalı olguların belirlenmesi için ortaya çıkabilir.

Şimdi ilgi konusu olan, bu yasa icat etme, bulma ve yaratma biçimlerinin onun formel niteliklerini etkileme şekilleridir. Tartışmaların çözümünde ve yeni normların oluşmasında büyü unsurunun varlığı böyle tüm ilkel yasal prosedüre özgü katı *şekilcilikle* sonuçlanır. Zira, ilgili sorun formel olarak doğru tarzda ifade edilmedikçe, büyüsel teknik doğru cevabı sağlayamaz. Üstelik, doğru ya da yanlış soruları rastgele ya da keyfi olarak seçilmiş herhangi büyüsel bir yöntem tarafından çözülemez; her hukuki problemin ona uygun kendi tekniği vardır. Sabit kurallar tarafından bir kez düzenlendiğinde bütün ilkel yöntemlere özgü temel ilkeyi; yani taraflardan birinin törensel formülün ifadesindeki en küçük bir hatasının bile çözümün kaybına ya da örneğin *legis actio* ile Roma usulünde ya da erken Orta Çağ hukukundaki[25] gibi tüm durumun kaybına neden olacağını şimdi anlayabiliriz. Yine de, daha önce gördüğümüz gibi, dava "hukuki muamelelerin" en eski türüydü, çünkü bir anlaşmaya, yani bir anlaşmanın sözleşmesine[26] dayanırdı. Buna göre, uygun ilkeyi Roma *negotia stricti jurisle* [27] birlikte erken Orta Çağ'ın yasal özel işlemlerinde buluruz. Büyüsel etkili formülden en küçük

bir sapma bile muameleyi geçersiz kılar. Yine de, hepsinden öte şekilci bir "delil yasası" davada yasal şekilciliğin başlangıcını oluşturur; böyle bir yasa modern anlamda yöntemsel kanıtı hiç düzenlemiyordu. Hiçbir kanıt özel bir olayın "doğru" ya da "yanlış" olduğu iddiasını göstermek için sunulmadı. Mesele daha ziyade hangi tarafa büyüsel güçlere haklı olup olmadığı sorusunu sorma izni verileceği ya da bunu sormasının isteneceği ve bunun ne şekilde yapılabileceği ya da yapılması gerektiği[28] meselesiydi. Bu nedenle yöntemin formel niteliği kararın tekniğinin irrasyonel niteliğinin baştan sona kesin olarak karşında yer alır. Böylece, bu kararlarda ifade bulan "yasa", kesin olarak geleneksel normlar genel olarak kabul edilmiş hale gelmedikçe tamamen istikrarsız ve değişkendi. Somut bir karar için mantıksal ve rasyonel temeller sadece kararın ilahi bir güç tarafından verildiği ya da kanıtın büyüsel gücü tarafından bulunduğu yerde değil, fakat aynı zamanda karizmatik olarak nitelendirilmiş bilgenin kararına dayandığı ya da sonra, gelenekte uzmanlaşmış bir yaşlı ya da akraba grubundan bir yaşlı ya da *ad hoc* seçilmiş arabulucu ya da yasanın (*lag saga*)[29] sürekli olarak seçilmiş yorumlayıcısı ya da siyasal yönetici tarafından atanmış bir yargıç tarafından verildiği yerde de bütünüyle eksiktir. Karar özel problemin her zaman özel bir yolla halledildiğini belirtmek zorundaydı; ya da ilahi bir gücün problemin eldeki özel durum yoluyla ya da gelecekteki tüm durumlar yoluyla da halledilmesi gerektiğini buyurduğunu belirtmek zorundaydı. Bu durum Kral II. Henry'nin, jüri tarafından yapılan tüm sivil duruşmaların kökeni haline gelmiş bu büyük yeniliğinin de niteliğiydi. Dava açan tarafa kraliyet mahkeme emri tarafından bağışlanmış *assisa novae disseisinae*[30] gerçek eylemlerde[31] kanıtın daha eski büyüsel-irrasyonel türünün yani söz konusu el koyma hakkında on iki yeminli komşunun her ne biliyorlarsa söylemeleri için sorgulanmasının ya da düellonun yerine geçti. Taraflar gönüllü olarak ya da kısa zaman sonra zorlama baskısı altında[32] tüm dava türlerinde[33] suçun bulunmasının yargılamanın özünden ve duruşmanın eski irrasyonel türlerinden[34] elde edilmesinden ziyade on iki jüri üyesinin kararının kabul edilmesinde anlaştı. Bu nedenle jüri, adeta, kehanetin yerini almıştır ve aslında ona kararı için rasyonel temelleri işaret etmediği için benzer. Duruşma "hakimi" ve jüri arasında görev aytımı vardı. Maddi sorunlara jüri tarafından, hukuki sorunlara yargıçlar tarafından karar verildiğini varsayan popüler görüş açıkça yanlıştır. Avukatlar jüri sistemine ve özellikle sivil jüriye açıkça itibar eder; çünkü "yasa"nın belli somut konularına gelecekte bağlayıcı olabilen "örnekler" oluşturmadan karar verir, bir başka deyişle ona hukuki sorunlara karar veren jürideki tam irrasyonellik nedeniyle itibar eder.

Aslında, İngiliz hukukunda uzun süre pratik geçerliliği olan belli kuralların tam olarak kabul edilmiş hukuk kuralları statüsüne çok yavaş biçimde geçmesini açıklayan sivil jürinin işlevinin bu yönüydü. Kararlar maddi sorunlarla hukuk meselelerini karıştırdığı için, bu kararların gelişen yasa bütününün parçası haline gelebilmesi yargıçların kararın tam anlamıyla yasaya uygun kısmını fiili kısmından kurtardığı ve öncekini hukuki ilkeler olarak ifade ettiği kadarıyla tekti. İngiliz ticaret hukukunun büyük bir kısmının hukuk kariyeri zamanında Lord Mansfield tarafından formüle edilmesi bu şekildeydi. Onlar hukuki problemleri yasa ve gerçek[35] arasında ayrım yapmadan hallettiğinde o, jürinin "hukuk ve adalet duygusundan" başka şimdiye dek olan hukuki önermelerin ağırlığıyla donatılmıştı. Şans eseri, jüri en azından deneyimli iş adamlarını kapsadığında görevini çok iyi yerine getirdi. Benzer şekilde Roma hukukunda "cevap veren hukukçuların" yaratıcı işlevi sivil jüri üyelerine tavsiye vermekten doğdu ama bu durumda sorunlar mahkemenin dışında bağımsız ve yasal olarak uzman kuruluşlar[36] tarafından analiz ediliyordu. Bu zamanla, tıpkı İngiltere'de işin yargıçtan jüriye kayması kışkırtmasının ters etki üretebildiği ve muhtemelen ürettiği gibi, jüri üyelerinin işinin cevap veren hukukçuların üzerine kayması eğilimini üretti ve Roma'da belli belirsiz hissedilen etik ilkelerden rasyonel hukuk önermelerinin doğmasını destekledi. Jüri nedeniyle, karar tekniğinin ve bu nedenle yasanın kendisinin ilkel irrasyonelliği böylelikle İngiliz yargılama yönteminde günümüze kadar varlığını sürdürdü.[37]

Yine, tipik gerçek durumları yargılamanın yerleşik yolları özel ticaret uygulamalarının ve mahkeme içtihatlarının etkileşiminden doğduğu kadarıyla, modern hukuk bilimi tarafından geliştirildiği şekliyle "hukuki önermelerin" rasyonel niteliğine sahip değildir. Hukuksal olarak geçerli gerçek durumlar birbirlerinden formel hukuk mantığı tarafından gösterilen anlamlarına göre ayrılmaktan ziyade nesnel niteliklerine göre tamamen ampirik bir şekilde ayrıldılar. Ama ayrım sadece özel bir durumda tanrıya ya da karizmatik otoriteye hangi sorunun yöneltileceği, bu sorunun nasıl ifade edilmesi gerektiği ve taraflardan hangisinin kanıtın uygun aracını uygulayacak görevli olması gerektiğini belirleyen bağlamda yapıldı. İlkel yasal zorlama bu amaç için kesin olarak formel ve sürekli hale geldiği için, her zaman "koşullu yargılamaya"[38] yol açtı. Taraflardan birine belli şekilde kanıtı sunmak hakkına ya da görevine sahip olduğu ve bu durumda başarı ya da başarısızlığın, açıkça ya da ima yoluyla, kanıtının sonucuna bağlı olduğu bildirildi. Teknik açıdan pek çok farklılığa rağmen, Roma'nın

pretör formüllü yargılama yöntemi[39] ve mahkeme kararı ve jüri duruşmasıyla İngiliz yargılama yönteminin her ikisinin yöntemsel dikotomisi bu temel olguyla bağlantılıydı.

Büyüsel güçlere sadece hangi sorunun yöneltildiği sorunu teknik-hukuki kavramların gelişmesinde ilk aşamayı oluşturdu. Ama şimdilik maddi sorunlar ve hukuki sorunlar arasında; nesnel normlarla bireylerin güvence altına aldığı öznel "iddiaları" arasında; bir yükümlülüğün yerine getirilmesi iddiası ve bir yanlış için intikam talebi – çünkü başlangıç olarak bir davanın temelini oluşturabilen her şey yanlıştı – arasında; kamusal ve özel haklar arasında; ya da yasayı yapma ve uygulama arasında ayrım yoktu. Ne de, daha önce söylediklerimize rağmen [böl. i: 2-3], "iddiaları" bireysel ilgili taraflara ayıran normlar anlamında "yasa" ve bireye bazı fırsatlara erişim sağlayarak "yansıtma yoluyla" fayda sağlayan tamamen teknik yetenek anlamında "yönetim" arasında her zaman ayrım yapıldı.

Tabii ki tüm bu ayrımlar gelişmemiş ve ilkel belirsiz bir biçimde bulunur. Zira, bizim bakış açımızdan, zorlamanın ya da zorlayıcı otoritelerin farklı çeşitleri bir dereceye kadar bu ayrımlara tekabül eder. Bu nedenle (üyelerinden birinin davranışı sebebiyle büyüsel tehlikeler tarafından tehdit edilmiş hisseden bir topluluk tarafından kullanılan) dini linç adaleti ve akraba grupları arasındaki düzenleme davaları arasındaki ayrım, belli bir anlamda günümüzdeki cezai takip *ex officio* ve özel kişiler tarafından başlatılmış sivil davalar arasındaki ayrıma denk düşer. Benzer şekilde, "yönetimin" esas tohum yatağını, hanenin efendisinin anlaşmazlıklara resmi sınırlamalar ve ilkelerle kısıtlanmadan hakemlik yapmasında gördük; ve "yönetimin" bu türünü kesin olarak resmi düzenleme yöntemi yoluyla akraba grupları ve onun sadece mevcut kuralları uygulamaya olan katı eğilimi arasındaki anlaşmazlığı geliştiren örgütlenmiş bir "adalet yönetimine" yönelik ilk adımlardan ayırdık. Üstelik, bir *imperium'un* (yani, sınırsız ailevi otoriteden ayrılmış olarak işlevleri spesifik ayrıntılarıyla belirtilmiş bir otorite) doğduğu her yerde, "meşru" emir ile bunun sayesinde "meşrulaştırılan" normlar arasındaki ayrımın başlangıçlarını buluruz. Hem kutsal gelenek hem de karizma bireysel bir buyruğa durumuna göre ya kişiler üstü ya da kişisel bir meşruluk verdi ve böylece "yasallığının"[40] sınırlarına işaret etti. Ama *imperium*, sahibine kişiler üstü yargılamadan ziyade özel bir "hukuki nitelik" unvanı verdiği için, uzun süre için meşru emir, meşru hak iddiası ve her ikisini meşrulaştıran norm arasında kesin bir ayrım yoktu. Yine, sabit geleneği *imperium*'dan neyin ayırdığı da oldukça belirsizdi. Sebep, *imperium* sahibinin iddiada bulunduğu

büyük güce rağmen yasanın esinlenmesini elde etmenin yöntemine mümkün olan en yakın şekilde başvurmadan önemli bir karar vermemesidir.

5. Yasama Yaklaşımları

(a) Gelenek çerçevesinde bile, fiili olarak uygulanan yasa durağan kalmaz. En azından, gelenek henüz önce genellikle sabit işlem kurallarını ampirik olarak geliştiren büyücüler ve rahipler olan özel olarak eğitilmiş "koruyucular" grubunun alanına girmedikçe, sosyal hayatın geniş alanlarında görece değişken olacaktır. Geçerli "yasa" bu şekilde "uygulanan" şeydir. Afrika "*palaverlerinin*" (meclis, toplantı) kararları kuşaklar boyunca aktarıldı ve "geçerli yasa"[41] olarak görüldü. Munzinger aynı olguyu Kuzey Afrika mahkeme kararlarına *(buthas)*[42] ilişkin olarak da anlatır. "Dava hukuku" değişen "geleneksel hukukun" en eski biçimidir. Dava konusuyla ilişkili olduğu kadarıyla, önce hukuki gelişmenin bu türünün büyüsel sorgu sanatının denenmiş araçlarla sınırlı olduğunu gördük. Ancak büyücülerin önemi azaldıkça gelenek, örneğin, Orta Çağlar'da bu niteliği kazandı ve buna göre hukuki olarak geçerli göreneğin varlığı, bir gerçek gibi, ilgili taraflarca kanıtın dava konusu haline geldi. (b) Gelişmenin en doğrudan yolu yeni emirlerin karizmatik ilhamından *imperium'a,* oradan da anlaşmalı ya da dayatılan kanun yoluyla yasanın bilinçli oluşumuna geçiyordu. Akraba gruplarının başları ya da yerel şefler bu anlaşmaların en eski taraflarıdır. Köylere ve akrabalık gruplarına ilave olarak bölgesel olarak daha kapsamlı siyasal ve diğer birliklerin bazı siyasal ve ekonomik nedenlerle oluştuğu yerde, bunların meseleleri sözü geçen otoritelerin düzenli ya da *ad hoc* toplantılarıyla çözümleniyordu. Vardıkları anlaşmalar tamamen teknik ya da ekonomik nitelikteydi; yani, fikrimize göre salt "yönetim" ya da kesinlikle özel anlaşmalarla ilgileniyorlardı. Yine de bu anlaşmalar çok farklı alanlara yayıldı. Özellikle birleşmiş otoriteler kutsal geleneğin yorumu için genel açıklamalarına özellikle yüksek bir otorite atfetmeye eğilimlidir. Bazı şartlar altında, yorumları aracılığıyla, örneğin akraba egzogamisini düzenleyenler gibi büyüsel olarak onaylanmış normlara müdahale etmeye bile cesaret edebilirler. Başlangıçta bu süreç, çoğunlukla, esriklik halinde ya da rüyada esinlendiği yeni ilkenin ilhamını meclise sunan karizmatik niteliklere sahip büyücü ya da bilge tarafından başlatılırdı; sonra karizmatik nitelikleri onaylanan üyeler bu ilhamı kabul ederler ve onu uyulacak yeni bir ilke olarak kendi gruplarına iletirlerdi. Yine de, teknik emirler, geleneğin bireysel

kararlar tarafından yorumu ve yeni kuralların ilhamı arasındaki sınırlar belirsiz ve büyücülerin saygınlığı değişkendi. Dolayısıyla, yasanın oluşumu, örneğin Avustralya'da olduğu gibi, gittikçe laikleştirilebildi[43] ve ilham ya tamamen dışarıda bırakılabildi ya da sadece anlaşmaların *ex post facto* meşrulaştırması olarak uygulanabildi. Sonuç olarak, yasa yapmanın sadece ilham aracılığıyla bir kez mümkün olduğu geniş alanlar birleşmiş otoritelerin basit konsensüsü aracılığıyla olan düzenlemeye bağlı hale gelir. Bu nedenle kanunların kabulü kavramı, yaşlılar ve diğer *honoratiores* üzerinde anlaştıkları yeni yasaları kabile üyesi hemşerilerine her zaman dayatamasalar bile, Afrika kabileleri arasında bile sıklıkla tamamen gelişmiş olarak bulunur. Örneğin Monrad,[44] Gine Kıyısında *honoratioresin* anlaşmalarının ekonomik olarak zayıf olanlara para cezası aracılığıyla dayatıldığını, fakat zengin ve itibarlı kişiler onları onaylamadıkça yeni normların onlar tarafından hiçe sayıldığını tespit etti– bu Orta Çağlarda "krallıktaki asillerin" davranışıyla tam bir benzerliktir. Diğer taraftan, Ahanta ve Dahomey Zencileri ya periyodik olarak ya da tesadüfen, kanunlaşmış statülerini gözden geçirir ve yeni olanlar[45] üzerinde karar verirlerdi. Yine de böyle bir durum artık ilkel olarak adlandırılamaz.

(c) Genel bir kural olarak statülerin yasalaşması ya hiç mevcut değildi ya da var olduğu yerde yasayı bulma ve yapma arasında ayrımın yokluğu, yargıçlar tarafından genel olarak "uygulanacak" genel bir kural olarak herhangi bir kanun koyucu eylem düşüncesinin ortaya çıkışını engelledi. Mahkeme kararları sadece içtihadın otoritesini taşıyordu. Hali hazırda hakim olan yasanın yorumu ve yeni yasanın oluşumu arasındaki bu tür bir ara dönem somut ya da soyut hukuki problemlere ilişkin bildiriler olan, ya kişisel karizma ya da yaş, bilgi, onursal aile statüsü ya da resmi konum tarafından meşrulaştırılmış bir otorite tarafından düzenlenen Alman "geleneklerinde" *(Weistümer)* bulunur. Bu ayrıca Nordik *lag saga'nın* bildirileri tarafından da örneklendirilir. Bu Alman kaynakları yasalar ve haklar[46] ya da kararname ve yargısal karar veya kamusal ve özel hukuk arasında ve hatta yönetimsel karar ve normatif kural arasında bile ayrım yapmıyordu. Eldeki bu duruma bağlı olarak, birinden diğerine dalgalandılar. İngiliz parlamento kararları bile böyle belirsiz bir niteliği neredeyse günümüze kadar devam ettirdi. *Assisa* teriminin işaret ettiği gibi, sadece Plantagenet döneminde değil, ama en azından temel olarak on yedinci yüzyıla kadar bile, bir parlamento kararı diğer herhangi bir kararla[47] aynı niteliğe sahipti. Kral bile kendini kendi *assisaesi* tarafından kayıtsız şartsız bağlanmış olarak görmezdi. Parlamento

çeşitli araçlarla bu eğilimi etkisiz hale getirmeye çalıştı. Çeşitli türlerin kayıt ve listelerini tutmak kraliyetin onayını alan Parlamento kararlarına içtihat statüsü unvanı verme amacına hizmet etmek anlamına geldi. Sonuç olarak, Parlamento kararları, aksi gösterilmedikçe söz konusu dava konusunun tam bir düzenlemesini oluşturmak iddiasında olan modern kıta yasamasının kanunlaştırma karakterine karşın, her zaman mevcut yasayı salt iyileştirme niteliğini bugüne kadar korumuştur. Bu nedenle eski yasanın yeni yasa tarafından tamamen feshedilmesi ilkesi İngiltere'de bugün bile[48] henüz tam olarak kabul edilmemiştir.

(d) İngiltere'de Püriten rasyonalizmi ve sonra Whigs rasyonalizmi tarafından onaylanan yasa kavramı Roma hukukundan doğar. Orada kaynağı *ius honarium*'da yani magistratın aslen askeri *imperiumu*'nda idi. *Lex rogata* magistratın silahlı yurttaşların rızasıyla yurttaşlar için bağlayıcı hale gelen ve bu nedenle magistratın halefi[49] için bile bağlayıcı olmuş bu hükümleriydi. Kararname modern kavramının asıl kaynağı, buna göre Roma askeri disiplini ve Roma askeri topluluğunun özel niteliğiydi. Orta Çağ kıta Avrupa'sında Karolenjler dışında, Hohenstaufen hanedanından I. Frederick kendisine ancak başlangıçta önemli gelen Roma hukuku[50] kavramından faydalanan ilk kişiydi[51]. Ama erken Orta Çağda bile, özellikle İngiltere'de kanunlaşmış yasa iyileştirmesi olarak yasa kavramına çabucak ulaşılmadı.

(e) Yasa yapma ve yasa bulma karizmatik döneminin nitelikleri kanunun rasyonel yasalaşması ve uygulanması döneminin pek çok kurumunda hatırı sayılır ölçüde devam etti. Kalıntılar günümüzde bile hala yaşamaktadır. Ancak, Blackstone gibi bir geç dönem yazarı İngiliz yargıcı bir tür yaşayan kahin[52] olarak adlandırdı; ve aslında gelenek hukukunun cisimleştiği vazgeçilmez ve spesifik form olarak karar tarafından oynanan rol antik hukukta kahinin rolüne tekabül eder: Şimdiye dek belirsiz olan, yani özel bir hukuki ilkenin mevcudiyeti, şimdi, karar yoluyla, daimi bir kural haline gelmiştir. Açık biçimde "saçma" ya da "Tanrı'nın iradesine karşı" ve bu nedenle karizmatik niteliği eksik olmadıkça karara cezadan muaf olarak aldırmazlık edilemez. Gerçek kehanet ve İngiliz içtihadı arasındaki tek fark kehanetin rasyonel temelleri ifade etmemesi, fakat bu özelliği jürinin kararıyla paylaşmasıdır. Tabii ki, jüri üyeleri tarihsel olarak karizmatik hukuk kahinlerinin halefi değildir; tam tersine jüri, halk meclisi önünde özellikle mülk konularında komşu şahitliğiyle yapılan yargılamada kullanılan kanıtın irrasyonel aracının yerine geçmeyi temsil eder. Bu nedenle Kralın mahkemesinde bu, soylu rasyonalizmin ürünüdür. Diğer yandan, yasa-

nın karizmatik bildiriminden gerçek çıkış vakalarını Germen belediye meclis üyeleri (*Schöffen*)[53] ile yargıç arasındaki ilişkide ve Nordik hukukunun *lag saga* kurumunda görebiliriz.

6. Hukuk Kahinlerinin ve Germen Meclisinin Halk Adaletinin Rolü

Orta Çağ'da Batıda korporatif özerkliğin *(genossenschaftlich)* ve gayri menkul özerkliğinin gelişmesi üzerinde olağan dışı bir etkisi olmuş bir temel ilke çarpıcı önem taşımaktadır.

(a) Bahsedilen siyasal sebeplerle sürekli olarak gözetilmiş bu ilke mahkeme başkanının ya da onun vekilinin davayla ilgili karara katılmamasını ama sadece sandalyeyi işgal etmesini ve mahkemede düzeni sağlamasını gerektiriyordu; karara yasanın karizmatik "ilan edicileri" tarafından ya da sonra kararın yasa olarak durduğu topluluktan atanan meclis üyeleri tarafından ulaşılırdı. Bu ilke belli açılardan karizmatik yargılamanın doğasını andırır. Mahkemeyi davet eden ve resmi mevkiinde tutan yargıç, makamının karizmatik bakışı itibariyle ona hukuki bilgeliğin karizmatik niteliğini vermemesi sebebiyle yasa bulmaya katılamaz. Tarafları intikamdan ziyade anlaşmaya ve kendi işini görmekten ziyade mahkemenin huzurunu seçme noktasına getirdiklerinde ve onları dava anlaşmasına sadık kalmaya ve aynı zamanda tanrısal varlığa ya da karizmatik olarak nitelenmiş bilgelere soru yöneltmenin doğru ve etkili bir yolunu oluşturmaya zorlayan bu muameleleri yerine getirmeye hazır oldukları yerde görev tamamlanır. Başlangıçta bu meşru bilgeler karizmaları sebebiyle bireysel davalarda başvurulan bazı genel büyüsel niteliklerin adamlarıydı; ya da İrlanda'daki[54] Brehonlar gibi ya da Galyalılar[55] arasındaki Druidler gibi, ya da Nordik kabileler arasındaki *lag sagalar* gibi seçimle onaylanmış özel hukuksal *honoratiores* gibi ya da Franklar[56] arasındaki *rachimburgiler* gibi rahiplerdi. Karizmatik *lag saga* daha sonra mevkii periyodik seçimler ve sonuç olarak atama yoluyla meşrulaştırılan bir görevli haline geldi; *rachimburgi* yerini kraliyet tesciliyle hukuksal *honoratiores* olarak meşrulaşmış belediye meclis üyelerine bıraktı. Yasanın başkanın kendisi tarafından bildirilememesi ama ancak karizmaya sahip olma yoluyla vasıflı kişiler tarafından bildirilebilmesi ilkesi yine de sürdü. Karizmatik statüsü sayesinde çoğu Nordik *lag sagası* ya da Alman meclis üyesi özellikle İsveç'te[57] siyasal olarak iktidar partisi ile kendi bölgesi için etkili bir sözcüydü.

Bu kişiler her zaman seçkin ailelerin soyundan gelirdi ve doğal olarak makam çoğunlukla karizmatik olarak nitelenmiş olmakla, ilgili aileden mirastı. Tarihi izlerine onuncu yüzyıldan beri sahip olduğumuz *lag saga* asla bir yargıç değildi. Herhangi bir yargılamanın uygulanması ile ilgisi yoktu; başlangıçta hiçbir zorlayıcı gücü yoktu ve ancak daha sonra Norveç'te sınırlı bir zorlayıcı güç elde etti. Tamamen hukuki konularda var olduğu ölçüde, yasal zorlama daha ziyade siyasal görevlilerin elinde toplanır. *Lag saga* yasa bulmak için bir davadan diğerine çağrılan kişiden sürekli bir görevliye dönüştü; ve yasanın rasyonel hesaplanabilirliğine ve düzenliliğine artan ihtiyaçla birlikte tüm bu kuralları bir araya gelen topluluk önünde davadan davaya yasa olarak ilan ettiği ya da bulduğu şeye uygun olarak yıllık olarak bildirmekten sorumlu hale geldi. Amaç bu kuralları tüm topluluk için bilinir hale getirmek ama aynı zamanda da *lag saganın* kendisinin hafızasında canlı tutmaktı. Bazı farklılıklara rağmen, pretör hükümlerinin yıllık olarak yayımlanmasıyla olan benzerlik kayda değerdir. Halefi olan *lag saga* selefinin *sagası* tarafından sınırlanmazdı çünkü, her *lag saga* karizmasının gücüyle yeni bir yasa "oluşturabilirdi." Tabii ki, halk meclisinin önerilerini ve çözümlerini hesaba katabilirdi, ama böyle yapmaya ihtiyaç duymadı ve böyle çözümler *lag saga* kabul edene kadar yasa değildi. Yasa sadece esinlenilebilirdi; bu temel ilke yasanın oluşumu ve bildirilmesine ilişkin önerileri ile birlikte çok açık hale gelmek zorundaydı. *Lex Thuringorum'da* olduğu gibi benzer kurumların izleri pek çok Alman hukuk sisteminde, özellikle Frisia'da (âsega)[58] bulunabilir. *Lex Salica'ya* Ön sözde[59] bahsedilen "editörler" muhtemelen böyle yasa kahinleriydi ve mantıken *Frenk Capitula legibus addendanın*[60] özel kökeninin böyle bir meşru kehanetin "ulusallaşması" ile bağlantılı olduğunu da varsayabiliriz.

(b) Benzer gelişmeler ya da onların izleri her yerde bulunabilir. Bir kahine başvurarak karar verilen hukuki tartışmaların ilkel yöntemi örneğin Mısır (Ammon'un kahini) ya da Babil [61] gibi ayrıca yüksek oranda rasyonelleşmiş siyasal ve ekonomik yapının uygarlıklarında olağandı. Pratikte kesinlikle Helenli kahinlerin[62] gücüne katkıda bulundu. Benzer görevler Yahudilerin[63] yasa kahinleri tarafından yerine getirildi. Aslında yasal kehanet evrensel görünür. Rahiplerin gücü her yerde geniş ölçüde kehanetlerin dağıtıcıları ya da işkence ile sorgulama yönteminin " yöneticileri" olma etkinliklerine dayandı. Bu nedenle güçleri önce zorlama ve sonunda resmi şikayet ve duruşma aracılığıyla intikamın ortadan kalkması sonucu toplumda artan barış ile oldukça arttı. Afrika'da irrasyonel kanıt araçlarının önemi büyük ölçüde "reisin yargılaması"

tarafından azaltıldı; bununla beraber, fetiş-rahibin korkutucu gücü hala sadece onun denetimi altında tutulmayan ama aynı zamanda onun, öfkesini üstüne çekmiş ya da onu onun kendi tarafına nasıl çekeceğini bilen birine büyünün yüklerini, böylece hayattan ve servetten mahrumiyeti getirmesine izin veren kutsal büyüsel duruşma ve işkence ile sorgulama şeklindeki daha eski pratiğin kısmen hayatta kalan kısmına dayanır. Adalet yönetiminin tamamen seküler biçimleri bile bazı şartlar altında yargılamanın eski karizmatik yöntemlerinin önemli izlerini devam ettirdi. Atina *thesmothetai"sini,*[64] bir formelleşme süreciyle karizmatik hukuk kahinlerinden, seçilmiş bir görevliler konseyine dönüşmüş kişiler grubu olarak görmek doğrudur. Fakat Roma *pontifices'inin* başlangıçta hukuki kehanetin diğer biçimlerine benzer yolla örgütlenmiş hukuki konulara katılımının ne ölçüde olduğunu söyleyemeyiz. Hukuk davasının formel yöneliminin yasa bulmadan ayrılması ilkesi teknik ayrıntıları Germen hukukunda uygulanandan farklı olsa da Roma'da da uygulanıyordu. *Aedilis* ve *praetorun* emirlerine gelince,onların *lag saga* ile benzerliği de onun bireysel memur üzerindeki bağlayıcı etkisinden önce memurun geniş keyfi güçlerden yararlandığı bir dönemin olmasıyla açıkça görülür. *Praetorun* kendi buyruğuyla bağlanması gerekliliği ilkesi imparatorluk dönemine kadar hukuk kuralına dönüşmedi; ve yasanın papalık tarafından esoterik bir teknik kurallar topluluğuna dayalı olarak ortaya çıkarıldığını ve ve pretör'ün *iudex*'e olan emrinin başlangıçta oldukça irrasyonel olduğunu varsaymalıyız. Kanunun yasalaşması ve yayımlanması için, hem gizli yasaya hem de magistratın gücüne olan muhalefetlerinin sonucu olarak *pleplerin* talebini açıklamak adettendir.

(c) Yasa bulmanın yasa icrasından ayrılması çoğunlukla Alman cemiyetlerinin *(Genossenschaften*) özel gücünün kaynağı ile birlikte Alman hukukunun özel karakteri olarak düşünülür. Yine de gerçekte bu Alman niteliği değildir. Alman belediye meclis üyeleri heyeti salt eski karizmatik kahinlerin yerini aldı. Alman hukuki gelişiminin benzersiz özelliği daha ziyade bu ayrımın sürmesinde, teknik olarak işlenme şeklinde ve Alman hukukunun diğer belli önemli özellikleri ile olan bağlantılarında bulunabilir. Bunlardan sözde *Umstand'ın*[65] sürekli önemi özellikle ifade edilmelidir. Bu, hukuk topluluğunun hukuk *honoratioresi* olmayan, "yasa bulucular" tarafından bulunmuş olan hükmün onaylanması için oybirliğiyle uzlaşmaları zorunlu olan, ve her biri *Urteilsschelte* yoluyla, önerilen[66] hükümlere meydan okuyabilen üyelerinin yargılama sürecine katılımıydı. Müşterek oybirliği yoluyla yargılamaya katılma olgusu Alman

yargılama yönteminin alanı dışında bulunabilir. Bu uygulamanın öğelerinin, Homer'in Achilles'in[67] kalkanı üzerinde tasvir edilen bir duruşma tanımını ya da Jeremiah'ın [Jer. 26: 7-24] bir duruşmasını ya da başka bir yeri içerdiği varsayımı haklı olabilir. Yine de her özgür kişinin yasa bulucuların kararına meydan okuma hakkı yani sözde *Urteilsschelte* Alman hukukuna özgü bir özelliktir. Ancak bunu hiçbir surette çok eskiye, ilkel Germen geleneğine yerleşmiş olarak görmeye gerek yoktur. Bu daha ziyade, büyük ölçüde askeri nitelikteki özel gelişmelerin ürünü olarak görünmektedir.

(1) Norm olarak geçerli olması gerekenin ne olduğuyla ilgili düşünceyi sekülerleştiren ve onun büyüsel olarak güvence altına alınmış geleneklerden kurtulmasına yardımcı olan en önemli unsurlar arasında savaş ve onun ortadan kalkmış etkileri vardı. Her ne kadar savaşçı fatih lider önemli durumlarda ordunun özgür rızası olmadan *imperium'u* uygulayamaz olsa da, bu kaçınılmaz olarak çok yaygındı. Bu imperium'un, barış zamanı sadece vahye dayalı normlar tarafından düzenlenebilen fakat savaş zamanı yeni normların uzlaşılmış ya da dayatılmış kanunlar tarafından oluşturulmasını gerektiren koşulların düzenlemesine yönelik olması durumun doğasında vardı. Savaş lordu ve ordu tutuklular, ganimet ve özellikle fethedilmiş toprak üzerinde tasarrufta bulunuyordu. Böylelikle yeni bireysel haklar ve bazı koşullar altında yeni bir hukuk oluşturdular. Diğer taraftan, savaş lordu, hem ortak güvenlik için hem de disiplin ihlallerini ve iç düzensizliğe teşviki önlemek için, bir "yargıcın" barış zamanı sahip olduğundan daha kapsamlı güçlere sahip olmak zorundaydı. Bu koşullar geleneğe karşı *imperium'un* artması için tek başına yeterli olurdu. Fakat savaş aynı zamanda mevcut ekonomik ve sosyal düzeni de aksatır; öyle ki alışılmış şeylerin kesinlikle kutsal olmadığı herkes için açık hale gelir. Bundan savaşın ve savaşçı yayılmanın tarihi gelişmenin tüm dönemlerinde çoğunlukla hem eski hem yeni hukukun sistematik sabitlenmesi ile bağlantılı olduğu sonucu çıkar. Yine, iç ve dış düşmanlara karşı ivedi güvenlik ihtiyacı yasa yapma ve yasa bulmanın gittikçe rasyonelleşmesine sebep olur. Hepsinden önemlisi, hukuk prosedürüne rehberlik ve başkanlık eden bu çeşitli sosyal unsurlar birbirleri ile yeni ilişkilere başlar. Eğer siyasal birlik savaş ve savaş hazırlıkları yüzünden daimi bir askeri nitelik kazanırsa böyle bir ordu, üyeleri arasındaki çekişmelerin halledilmesi ve sonuç olarak yasanın gelişmesi üzerindeki kesin etkisini arttırır. Yaşın ve kısmen büyünün saygınlığı azalma eğilimi gösterir. Fakat savaş lordunun, kutsal geleneğin seküler ve ruhani koruyucularının ve geleneğin baskısından görece özgür

olacak askeri bir topluluğun yeni yasayı yapmasına katılma taleplerinin nasıl düzenleneceği problemleri için çok farklı çözümler bulunabilir.

Bu açıdan, askeri örgütlenme türü oldukça önemli bir faktördür. Bölgenin Germenlere özgü şeyi ve tüm siyasal topluluğun *gemot*'u *(Landesgemeinde)* silah taşıyabilen ve sonuç olarak toprağın sahibi olan erkeklerin meclisleriydi. Benzer şekilde, Roma *populus*'u taktik birimlerinde toplanmış mülk sahiplerinden oluşuyordu. Germen kabilelerinin göçü sırasındaki büyük karışıklıklar sırasında, Germen siyasal topluluklarının meclisleri, savaş lorduna karşı olarak, yeni yasanın oluşumuna katılma hakkını benimsemiş görünür. Sohm'un yasalaşmış kanunların hepsinin Kral'ın yasası olduğu görüşü tümüyle ihtimal dışıdır.[68] Aslında, *imperium*'un taşıyıcısının yasa yapmanın bu türünde etkin rol oynadığı görülmez. Daha yerleşik halklar arasında, karizmatik meşru bilgenin gücü bozulmadan devam etti; askeri göçebelikleri sırasında yeni durumlarla karşılaşanlar, özellikle Frenkler ve Langobardlar arasında, savaşçı sınıfın gücünün anlamı arttı. Kanunun yasalaşmasında ve yargı kararlarının biçimlenmesine etkin ve kesin katılım hakkını talep ettiler ve uyguladılar.

Diğer yandan, erken Orta Çağ Avrupa'sında, Hristiyan Kilisesi, piskoposuk gücünün örneğiyle, her yerde prenslerin hukuk yönetimine ve yasamaya müdahalesini güçlü biçimde teşvik etti. Aslında, kilise bu müdahaleyi çoğunlukla, öğrettiği ahlak kurallarının çıkarları ile beraber kendi çıkarları için de körükledi. Frenk krallarının katedral danışma kurulları seyyar yargıçların[69] yarı–teokratik mahkemeleriyle aynı yöntemle gelişti. Rusya'da Hristiyanlığın tanınmasından çok kısa süre sonra, *Russkaya Pravda*'nın ikinci versiyonu yargılamada ve ilk versiyonda eksik olan kanunlaştırmada prensin müdahalesinin kanıtıdır; sonuç, kaynağı prenste[70] olan yeni sabit yasanın kayda değer bir kısmının gelişmesiydi. Batı'da, *imperium*'un bu eğilimi askeri topluluk içindeki karizmatik ve korporatif yargılamanın değişmeyen yapısı ile çatıştı. Buna karşın, piyade ordusundaki [71] disiplinin gelişmesine uygun olarak, Roma *populus*'u sadece *imperium* sahibi tarafından önerileni yani, meşru kanunlar dışında, sadece sermaye davalarında *provocatio*[72] (temyiz hakkı) ile ondan önce verilen kararları kabul ya da reddedebilirdi. Alman *meclisinde* geçerli bir yargı mutlaka izleyicilerin (*Umstand*)[73] onayına gerek duyardı. Diğer yandan Roma *populus*u önce bir magistrat tarafından verilmiş bir ölüm cezasını , lütuf yoluyla, kaldırma yetkisinden başka hiçbir yargılamayla ilgilenmedi. Germen *tarzı* meclisin her üyesinin önerilen *(Urteilsschelte)* karara itiraz hakkı askeri disiplinin derecesini azlığından ötürüydü.

Yargılamanın karizmatik niteliği özel bir mesleki grubun seçkin iyeliği değildi, fakat meclis topluluğunun her üyesi her zaman üstün bilgisini açıklayabilir ve onu önerilen yargı kararları üzerinde hakim kılmaya çalışabilirdi. Başlangıç olarak onlar arasındaki bir karara sadece işkence ile sorgulama aracılığıyla, sıklıkla "hatalı" yargılaması yasanın ilahi koruyucularına karşı dinsizlik oluşturan kişi için ceza yaptırımları ile ulaşılabilirdi. Aslında, elbette; bu anlamda, "Tanrı'nın sesi" olan topluluğun onaylama ya da onaylamama mırıltısı her zaman kayda değer bir ağırlık taşırdı. Romalıların katı disiplini birbirleriyle yarışan birtakım magistratların özel inisiyatif (*agere cum populo*) hakkıyla beraber magistratın dava sırasında rehberlik etme şeklindeki özel hakkında ifadesini buldu.

Yasa bulma ve yasayı uygulama arasındaki Germen dikotomisi adalet yönetiminde bir tür güçler ayrımı oluşturdu; bir diğeri birbirlerine karşı "ara buluculuk yapma" yetkisine sahip birkaç magistratın kesişen güçleri ve bir duruşmada magistrat ile *iudex* arasındaki görevlerin bölünmesi şeklindeki Roma sistemi tarafından temsil edildi. Yargı yönetimindeki güçler ayrımı magistratlar, hukuk *honoratiores*'i ve topluluğun askeri ve siyasal meclisi tarafından da güvence altına alındı. Yasanın ve yönetimin şekilci niteliğinin korunduğu temel buydu.

(2) Yine de, "resmi" otoritelerin yani prensin ve memurlarının *imperium*'unun ya da yasanın resmi koruyucuları olarak rahiplerin gücünün bir yandan karizmatik hukuki bilginin bağımsız taşıyıcılarını ortadan kaldırmayı ve diğer yandan halk meclisi ya da onun temsilcilerinin katılımını başardığı yerde, yasanın gelişimi, göreceğimiz gibi, yasanın resmi yönleri için özel sonuçlar üreten bu teokratik-patrimonyal niteliği çok erken kazandı. Her ne kadar, örneğin Helen demokrasilerinde olduğu gibi, siyasal olarak her şeye gücü yeten bir halk meclisinin, yargılamanın eski hakim ve karizmatik temsilcilerinin tamamen yerine geçtiği ve kendini yasanın bulunmasında ve oluşmasında tek ve en büyük otorite olarak düzenlediği yerde, farklı bir yol gelişmiş olsa da, yasanın resmi nitelikleri üzerindeki etkileri benzerdir. Halk meclisi, yargılamaya katılırken, onun üzerinde en büyük otoriteye sahip olmadığı ama hukuki bilginin karizmatik ya da resmi sahipleri tarafından tavsiye edilen kararı kabul ya da reddedebildiği ve kararı bazı özel yollarla, örneğin önerilen yargı kararına itiraz yoluyla, etkileyebildiği zamanlarda "yasanın halk meclisi *(dinggenossenschaftliche Rechtsfindung)* tarafından bulunması"ndan bahsedeceğiz. Bu durumun örnekleri rasyonel olarak hayli değiştirilmiş yöntemine rağmen Roma askeri topluluğu ile birlikte Germen askeri topluluğudur. Yine de, örnekleri sık olarak, örneğin

Togoland Zencileri[74] arasında ya da *Russkaya Pravda'nın*[75] erken Hristiyanlık öncesi versiyonunun Rusları arasında görülen, halk meclisinin yargılamaya katılması salt olgusuyla nitelenmez. Her iki durumda da hükümet görevlilerinin Germen konseyine tekabül eden küçük bir "yargı bulucuları" topluluğunu – Ruslar arasında on iki – bulabiliriz. Togoland yerlileri arasında bu topluluğun üyeleri akraba ya da komşu gruplarının yaşlıları arasından alınır, ve daha genel olarak yargı bulucuları konseyinin kökeni için benzer bir temel varsayabiliriz. Russkaya Pravda'da prens önce hiçbir surette katılımda bulunmuyordu; yine de, Togoland Zencileri arasında, müzakerelere başkanlık eder ve yargıya prens ve yaşlılar arasındaki ortak ve gizli istişareyle ulaşılır. Yine de, hiçbirinde halkın katılımı kararın bulunması sürecine herhangi bir karizmatik nitelik katmaz. Halk katılımının bu niteliğe sahip olduğu durumlar nadiren Afrika'da ve başka yerlerde görünür.

(3) Topluluğun *Umstand* biçiminde katılımda bulunduğu yerde, yasanın ve yasa bulmanın formel niteliği geniş ölçüde korundu çünkü yasa bulma yasanın kendileri için etkili olduğu, yani yasanın hizmet etmekten ziyade egemen olmuş gibi göründüğü kişilerin tuhaf ve duygusal ifadesinden ziyade hukuk bilgesinin ilhamının ürünüdür. Diğer yandan, bilgenin karizması, diğer tüm gerçek karizmalar gibi, kendini, ikna edici ve inandırıcı gücüyle "kanıtlamak" zorundadır. Dolaylı olarak, hukuk topluluğunun üyelerinin adalet duygusu ve günlük deneyimi böylece fazlasıyla hissedilebilir. Formel olarak, burada yasa "avukatların yasası" olarak kalır; çünkü özel uzman bilgi ve yeteneği olmadan rasyonel bir kural biçimini alamaz. Bununla birlikte, içeriğiyle ilgili olduğu kadar, aynı zamanda "halk yasasıdır".

"Hukuk atasözleri" kurumunun kaynağı muhtemelen adaletin halk meclisi tarafından yönetimi dönemine atfedilebilir. Yine de, eğer terimi gücün hukuki karizmanın otoritesi ile halk ve askeri topluluk tarafından onaylanma arasında bölünmesinin birkaç muhtemel yolunun özel bir türü ve kesin anlamında kullanırsak, halk meclisinin evrensel bir olgu olmadığının fark edilmesi gerekir. Bu gibi hukuk atasözlerinin özelliği genellikle formel yasal normların somut ve gözde bir nedenle birleşmesidir; örneğin şöyle söylenebilir: " İnancını bıraktığın yer, onu yeniden aramak zorunda olduğun yerdir." ya da " El eli desteklemelidir." [bkz. kısım i:5, n. 26]. Bunlar, hukukun, bir yandan hem topluluğun katılımından hem de onun yasayla ilgili olarak sahip olduğu görece önemli bilgiden doğan popüler niteliğinden kaynaklandı. Diğer yandan, hukuk

atasözleri ya uzman ya da ilgili gözlemciler olarak sıklıkla yinelenen kararların genel niteliklerini düşünen kişiler tarafından formüle edilmiş bazı ilkelerden de kaynaklandı. Hukuk kahinlerinin bu üslupta pek çok ilke üretmek zorunda olduğu kesindir. Kısaca, hukuk atasözleri sloganlar olarak açıklanmış parça parça hukuk önermeleridir.

7. Hukuk Uzmanlarının Rolü

Ancak, kararlara bilinçli olarak uygulanmış bir ilkeler kompleksini oluşturan formel olarak ayrıntılandırımış hukuk eğitimli uzmanların kesin işbirliği olmadan kesinlikle oluşmadı. Onların farklı kategorilerini çoktan öğrendik. Yargıyla ilgilenen "yasa uygulayıcıları" tabakası, resmi adalet yönetimine ek olarak, hukuk *honoratiores'i,* yani, *lag sagas, rachimburgi, Schöffen* ve ara sıra rahipleri içerir. Adalet yönetimi gittikçe daha fazla deneyim ve sonuç olarak uzmanlaşmış bilgi gerektirdiği için, yasanın biçimlenmesindeki etkisi "hukuki icat" yoluyla çoğunlukla önemli olan özel dava vekilleri ve savcıları başka bir kategori olarak buluruz. Bu grubun geliştiği şartlar aşağıda daha ayrıntılı olarak tartışılacaktır [bir sonraki bölümde]. Uzmanlaşmış hukuk bilgisine artan ihtiyaç profesyonel avukatı ortaya çıkardı. Deneyim ve uzmanlaşmış bilgiye olan bu artan talep ve bağlı uyaranlar nerdeyse her zaman ticaretin artan öneminden ve ona katılımda bulunanlardan geldi. Bu şekilde oluşan, yeni problemlerin çözümü için, uzmanlaşmış yani rasyonel eğitim kaçınılmaz bir ihtiyaçtır. İlgilendiğimiz nokta yasanın "rasyonelleşmesinin" yolları ve sonuçları, yani bugün onun niteliği olan bu yargısal özelliklerin gelişmesi üzerinde toplanır. Yasa topluluğunun çeşitli yollarla ve her zaman onun "yargısal" niteliğinin gelişmesi yönünde olmadan rasyonalize edilebildiğini göreceğiz. Yine de, bu hukuki niteliklerin geliştiği yön doğrudan "iç hukuki" koşullar tarafından belirlenir: Mesleğinin gücüyle yasanın oluşum yollarını etkileme konumunda olan bireylerin özel niteliği. Yine de, bu gelişme genel ekonomik ve sosyal koşullar tarafından sadece dolaylı olarak etkilendi. Hukuk eğitiminin egemen türü; yani, yasanın uygulayıcılarının eğitim biçimi diğer unsurlardan daha önemli olmuştur.

NOTLAR

1. Gelenek hukukuyla ilgili Alman Pandecrist doktrinin klasik formülasyonu PUCHTA tarafından yapılmıştır. DAS GEWOHNHEITSRECHT, 2. Cilt (1828 / 37); modern bir kısa değerlendirme için, bkz. I ENNECCERUS, ALLGEMENIER TEIL (1928) 31, 64, 79; ayrıca bakın MAINE (1861) b. I; J.C. GRAY, NATURE AND SOURCES OF LAW (2. Basım 1927), b. XII; Vinogradoff, The Problem of Custom, COLLECTED PAPERS, II, 410; ayrıca, daha ziyade teamül hukukunda geleneklerin hukuki geçerliliğinin farklı testlerinin tartışıldığı ALLEN (5. Baskı 1951), i ve ii. bölümler.
2. E. Zitelmann, *Gewohnheitsrecht und Irrtum (1883),* 66 ARCHIV FÜR DIE CIVILISTISCHE PRAXIS, 323; O. GIERKE, PRIVATRECHT I, 1569.
3. E. LAMBERT, LA FONCTION DU DROIT CIVIL COMPARÉ (1903), 172, 216; EHRLICH, 436; ayrıca bkz. GRAY a.g.e. yukarıda n. I, 297'de. Hem Lambert hem de Ehrlich geleneğin kökeninin VOLKSRECHT'de değil, ağırlıklı olarak JURISTENRECHT'te bulunduğunu öne sürdüler. Ama özellikle, (Lambert'in) tezleri geleneğin, ancak geleneği kullananlar açıkça mahkemelerin yargıçların şart koştuğu davranış biçiminden ayrılmayacağına ikna olduğunda tesis edildiği ve bu kurallara aynı yolla adapte olmanın, kişinin yasama organı tarafından şart koşulan kurallara kendini alıştırmak zorunda olmasından dolayı daha iyi olduğu şeklindeydi. Bu gelenek görüşü, geleneğin hukuki ve yasal onay almadan önce öncelikle ve her şeyden çok *consensus utentium'dan* doğduğu argümanına sahip olan Historical School'un tabutuna bir çivi daha çakmak anlamına geliyordu. Ehrlich her ne kadar hakimlerin oluşturduğu yasanın yaratıcı temsilciliği üzerinde güçlü biçimde ısrar etse de Lambert'ten daha az radikaldi. *Rechtssatze* yani karar için kurallar ve *Rechtsverhaltnisse* yani mülkiyet, aile vb. gibi toplumda fiili olarak var olan yasal düzenlemeler arasında ayrım yaptı. *Rechtsverhaltnisse'den* bahsederken yargıcın işlevi daha az özgün ve daha sınırlı olabilirdi; zira yargıç her zaman toplumda var olan özel düzenlemelere ve teamüllere dikkat etmek zorundadır; ama Ehrlich'e göre yasal kanun yapma süreci hala açıkça fark edilebilirdi.
4. Yasanın kaynağı olarak *consuetudo* hakkında ortaçağ doktrinleri üzerine, bkz. BRIE LEHRE VOM GEWOHNHEITSRECHT (1899), §§12 ve sonra gelen sayfalar; ENGELMANN (1938) 81; İngiltere için bkz. POLLOCK AND MATTLAND 183; ALLEN; HOLDSWORTH, III,167-170.
5. Bu çekişmeyle ilgili bir tartışma için, bkz. MITTEIS, REICHSRECHT (1891); JOLOWICZ, 66-71.
6. Bkz. I POLLOCK AND MAITLAND 107, 184, 186, 220, 222; HOLDSWORTH I, 1-20; II, 3-21; 206-207; ALLEN, 86-88.
7. Bkz. *yukarıda* n. Ayrıca bkz. SAVINGNY, GESCHICHTE DES RÖMISCHEN RECHTS IM MITTELALTER (2. Baskı 1850) özellikle. I., 115, 178.
8. İcma – İslam hukukunda Kuran'da ve peygamberin söylediği diğer sözlerde (hadis) açıklandığı gibi Peygamberin sözüne ek olarak yasa oluşturmada zorunlu tutulan alimlerin onayı.
9. Historical School üzerine, bkz. STONE tarafından yapılan tüm değerlendirme, 421.
10. K.KNIES, DIE POLITISCHE OEKONOMIE VOM GESCHICHTLICHEN STANDPUNKTE (1883) . Ayrıca bkz. WEBER'e ait Roscher und Knies und die logischen Probleme der historischen nationalökonomie, SCHMOLLERS JAHRBÜCHER (1903, 1905, 1906), tekrar basım GAzW , 1-145.

11. Zadruga (aksan ilk hece üzerinde) çok geniş ölçüde yaygın ev topluluğu olgusunun güney Slav çeşididir (Bkz. PEAKE, Village Community, 15 ENCYC. SCI. 253, 256). TROYANOVITCH, MANNERS AND CUSTOMS IN SERBIA, editör Stead, Londra 1909 b. xii' e göre, baba soylu temel üzerinde örgütlenmiş, büyük bir evde oturan ve genelde onun arazisine, çiftlik hayvanlarına ve parasına sahip olan geniş bir aile ya da klandır. Bu *zadrugalar* çeşitli kuşaklar boyunca bölünme olmadan, çoğunlukla 100 kişiyi kapsayarak sürdü. Bir yaşlı *(stareshina)* tarafından, genellikle işi farklı üyeler arasında paylaştıran, ailenin otoriteyi uygulama yeteneği olan en yaşlı üyesi tarafından yönetilirdi. Bir *zadruga* dağıldığında birikimler üyeler arasında eşit olarak bölünür, ama toprak sadece erkekler arasında dağıtılırdı.

Zadruga, "ilkel" komün mülkiyeti, Marxist teorisinin kanıtı ya da geleceğin komünist toplumuna bir model olarak göründü (S. Markovic, 10 ENCYC. SOC. SCI. 144). Özellikle *zadruga* sosyal düzenlemenin aracı olarak devlet yasasının gereksizliğini ve etkili olmayışının başlıca örneği olarak görüldü. Bu fikir, Bogisic tarafından, Ehrlich'in Güney Slav yasasını araştırmasındaki kullanımından doğmuş görünür (Bkz. Demelic, *Le droit coutumier des Slaves méridionaux d'après les recherches de v. Bogišić,* 6 REV. LEGISL. ANCIENNE ET MODERNE (1876) 253). Ehrlich'teki ünlü pasaj şöyledir: " *Bogišić*'in araştırması içinde Avusturya Medeni Hukukunun aslında iyi bilinen Güney Slav aile topluluğuna etki ettiği alandaki tüm Güneyli Slavlar arasında Zadruga vardır; bu Medeni Hukuka tamamen yabancıdır ve onun ilkeleriyle kesinlikle uyuşmazdır." Weber tarafından benimsenen bu önerme yine de kabul edilebilir değildir.

Önceki Avusturya- Macaristan monarşisinde Macaristan'ın yarı özerk kısmı olan Hırvatistan- Slavonya Krallığı, *zadruganın* ana gerçekleşme alanını oluşturuyordu. 1811 Avusturya Medeni Hukuku orada 1852'de tanındı (29 Kasım 1852 Yasası, Avusturya REICHS-GESETZ-BLATT 1852, No. 246). Hukuk'un Hırvatistan- Slovanya yasası olarak uygulanması sırasında, Avusturya Adalet Bakanının 18 Nisan 1853 Kararnamesi (R.G. Bl. 1853, No. 65) tapuların kaydının Avusturya sisteminin tanınmasını sağladı. Bu kararnamenin 29. bölümü açıkça topraklara "ev komünyonu" tarafından sahip olunması durumunda bir tek bireyden ziyade böyle bir ailenin sahip olarak kaydedilmesini sağladı. Bu kararname *zadruganın* resmi yasa tarafından açık onayını oluşturdu. Avusturya yasası tarafından kurulmuş bir gelenek Avusturya'nın Militar- Granze olarak anılan bölgelere hakimiyetinin başlangıcından beri sürdü (Askeri Sınır Bölgesi yani Türk sınırına bitişik bölge.). *Zadrugadan Militar- Granze* tarafından oluşturuluş 1754 kanununda açıkça bahsedildi (*Militar – Grentz – Recht für das Carlstadter und Varasdiner Generalat, 4. Kısım ss 37; ayrıca bkn Grenz- Grundgesetz 1807; bkn. M. STOPFER, ERLAUTERUNGEN DER GRUNDGESETZE FÜR DIE CARLSTADTER I, VARASDINER, BANAT, SLAVONISCHE UND CROTISCHE MILITARGRENZE [Viyana, 1830]; ayrıca bkz. VANICEK, GESCHICHTE DER MILITARGRENZE, 4 Cilt [1875]; HOSTINEK, DIE K.K. MILITARGRENZE, 2 cilt [1861]).*

1850 Temel Yasası *(Kaiserl. Patent v. 7. Mai, 1850, R.G. Bl. 11850, No. 243)* açıkça "Sınır nüfusunun patriarkal hayatının yasanın koruması altına alındığını" belirtiyordu. (s. 31); bu ilkeye uygun olarak, "aile evlerinin içsel yapısını ve onların dışarıdakilerle ilişkilerini açıklamak için kapsamlı hükümler dizisi kuruldu. (s.16,22,27,33-45). Aile şefinin *zadruga* üyeleri üzerindeki disiplin yetkileri ve köy otoriteleri yine açıkça sonraki 1870 Hırvat Kanunu tarafından onaylandı ve düzenlendi (*bkz. Bidermann, legislation autonome de la Crotiae [1876], 8 REV. DR. INTL. ET. LEGISL. COMP. 215, 266).* Avusturya'da uygun *zadruga* sadece küçük White Carnioia bölgesinde vardı. Oradaki hukuki uygulama da *zadruga* topraklarını bireyler tarafından değil,

aileler tarafından sahiplenilmiş olarak değerlendirdi. Hırvatistan – Slavonya dahil, resmi Avusturya yasası bu nedenle *zadrugaya* düşman olmaktan uzaktı. *Zadruganın* hangi açıdan Avusturya Medeni Hukukunun hükümlerinin herhangi biriyle uyumsuz olduğunu görmek de zordu. Tüm modern kanunlar gibi, Avusturya kanunu işlerini kendi isteklerine göre düzenlemesi için özel taraflara açık yer bırakır. Anlaşmalar üzerine kuralların çoğunluğu sadece taraflar kendi düzenlemelerini yapmada başarısız olduğu kadarıyla uygulanan geçici yasalardır (*ius dispositivum*). Gayri menkul ve ölenlerin mirasları hakkındaki kuralları öyle formüle edilir ki ortak kiracılığın çeşitli biçimlerine kolayca adapte edilebilirler. Bu nedenle *zadruganın* yasal düzenlemenin etkisizliği için bir örnek olarak nasıl kullanılabileceğini görmek zordur.

Zadruga hakkında daha fazla bilgi için bkz. MAINE, EARLY LAW 232-282; WEBER, HISTORY (1950) 12, 47; Y. PERITCH, *Opposition between communism and bourgeois democracy as typified in the Serbian Zadruga family* (1922) 16 ILL. L. REV. 423; S. H. CROSS, *Primitive Civilization of the Eastern Slavs* (1946) 5 AMERICAN SLAVIC AND EAST-EUROPEAN REV. 50; P. E. MOSELEY, *Adaptation for Survival: The Varzig Zadruga* (1942/ 43) 2 SLAVONIC AND EAST-EUROPEAN REV. 147-170; *zadrugaya* ilişkin yeni gelişmeler için bakın M. ISIC, LES PROBLEMES AGRAIRES EN YOUGOSLAVIE (1926) 32, 48, 319.

12. İslam hukukunun dört Ortodoks ekolü Hanefi, Şafi, Maliki, Hanbelidir; bkz. Schacht 8 ENCYC. SOC. SCI. 344, ve orada alıntılanmamış literatür.
13. Frenk İmparatorluğundaki "kişisel yasalar" sistemi için bkz. Maitland, *Prologue to a History of English Law* (1907) SELECTED ESSAYS IN ANGLO–AMERICAN LEGAL HISTORY 20; ayrıca bkz. I BRUNNER, 259; SMITH , 115 sonraki sayfalar; K. SCHRÖDER, DIE FRANKEN UND IHR RECHT (1881) 36.
14. İslam'ın en ünlü öğrenme merkezi El-Ezher okuluna gönderme M.S. 988'de Kahire'de bulunur.
15. Weber'in göndermesi 1920'lerdeki Kemalist reformlardan önceki eski Türkiye zamanınadır; bkz. VESEY- FITZGERALD, MUHAMMEDAN LAW (1931) 36 vd.
16. Geleneksel olarak eski Roma'da avukatlar için üç ana tür etkinlik sayılabilir: *Respondere, agere* ve *cavere. Respondere* bir yasa maddesinin özellikle hukukçuya *(responsa prudentium)* hitap eden bir sorunun cevabında sergilenmesiydi; *agere* bir mahkemede müvekkil adına hareket etmekti; *cavere* sözleşmelerin, vasiyetlerin ve diğer tutanakların taslağının hazırlanması demekti. "Hukuk danışmanı" ve "avukat" (hatip, retör) arasında bir ayrım yapıldı. Sonuncusu hitabetin yardımcı olmasının beklendiği mahkemelerde, özellikle ağır ceza mahkemelerinde yapılırdı. Hukuki eğitim bir hatip için ne gerekli ne de olağandı. Örneğin Cicero'nun hukuk bilgisi, genelde iyi eğitimli yurttaş ve devlet adamı bilgisini gölgede bırakmış görünmez. Bkz. SCHULTZ, HISTORY; "Roma yasa fabrikasının nasıl çalıştığıyla ilgili güncel bilgi" için ayrıca bkz. WORMSER, THE LAW (New York, 1949), b. ix; Weber tarafından yapılan daha fazla tartışma için, bkz. altta böl. IV: 3.
17. *Kautelarjuristen* – İngiliz temlik avukatı ya da modern Amerikan kurum avukatı yeteneklerini entrumanların taslağını hazırlamada ve özellikle müvekkillerin çıkarlarını korumak ve gelecekteki davaları engellemek amacıyla yeni maddeler icat etmede kullanan avukatlardır. Bu terim bu sanattaki 17. Ve 18. Yüzyıl Alman uzmanlarına özel referansla ve aynı zamanda Roma hukuk gelişmesinin erken dönemini tanımlamak için kullanıldı. (bkz. altta, bl. XI, n. 5).
18. *Weistrum (çoğulu Weistümer)* , İngiltere'nin geleneklerine benzer, özel bir bölgenin, özellikle de bir tımarın hukuk geleneklerinin toplamasıdır. "Karolenjler dönemine kadar geri gidersek, bir malikane görevlisi tarafından mevcut geleneklerde her yıl yapılan

bir *inquisito* uygulamasının izlerini sürebiliriz. Böyle toplanan materyaller her yıl söylenir ya da daha sonra yazıya dökülür ve yıllık olarak halkın önünde okunurdu. Bu gelenek feodal toplumlardan özgür köylüler topluluğuna ve özgür köylere yayıldı." (VON SCHWERIN, DEUTSCHE RECHTSGESCHICHTE [2. Basım 1915], bibliyografi ile).

19. Vladimirski – Budanov, Mikhail Flegontovich, 1838 – 1916 , Rus hukuk tarihçisi hakkında biyografik makale için bkz. 15 ENCYC. SOC. SCI. 271; onun Rus Hukuk Tarihi için bkz. (OBZOR ISTORII RUSSKAGO PRAVA, 1907) 59,88.
20. İngiliz Yasasında *stare decisis* ilkesinin gelişmesinin en son ve en kapsamlı sunumu için bkz. ALLEN 43, 150vd., 525vd.
21. "Adalet duygusu" ile ilgili güncel tartışmalar için bkn. E.N. CAHN, THE SENSE OF INJUSTICE (1949) ; E. RIEZLER, DAS RECHTSGEFÜHL (ikinci baskı 1946); HOCHE, DAS RECHTSGEFÜHL IN JUSTIZ UND POLITIK (1932); H. COING, GRUNDZÜGE DER RECHTSPHILOSOPHIE (1950) 48.
22. Weber'in görüşü tarihi hukuk bilimi ekolünün tüm hukuku her ulusa özgü "ulus ruhu"nun (*Volksgeist*) fışkırması olarak gören bu bilginlerine yönelir, bkz. özellikle SAVIGNY, VOM BERUF UNSERE ZEIT FÜR GESETZGEBUNG UND RECHTSWISSENSCHAFT (1814), HAYWARD tarafından çevrildi (ON THE VOCATION OF OUR AGE FOR LEGISLATION AND JURISPRUDENCE, 1831); bkz. STONE 421. Adalet duygusunun uluslara özgülüğü teorisi Nasyonal-sosyalistler tarafından başlatıldı ve onlar tarafından hukuk teorilerinin temel yapılarından biri olarak kullanıldı.
23. İngiltere'de yeni yasanın yasama yoluyla bilinçli oluşumunun yavaş gelişimi üzerine bkz. ALLEN 354, 365 ve sonraki sayfalar; S. THORNE, INTRODUCTION TO A DISCOURSE UPON THE EXPOSITION AND UNDERSTANDING OF STATUTES, WITH SIR THOMAS EGERTON'S ADDITIONS (1942).24. Burada Weber tarafından açıklanan görüş tipik olarak kıtasal hukuk düşüncesidir; Amerikan realistlerinin radikal olarak farklı görüşü için, özellikle bkz. JEROME FRANK, LAW AND THE MODERN MIND (1930); Amerikan yaklaşımının daha realistik bir tanımı için, bkz. EDWARD LEVI; INTRODUCTION TO LEGAL REASONING (1949); ayrıca bkz. STONE 192; ve altta, böl. viii:2.
25. *Legis actio*'nun şekilci özellikleri için bkz. JOLOWICZ 87, 181; WENGER 123; ENGELMANN AND MILLAR 269, 281; 2 JHERING, 496-695. Ortaçağ prosedüründe şekilcilik için bkz., Brunner, *Wort und Form im altfranzösischen Prozess* in SITZUNGSBER. DER AKAD. DER WISS. ZU WIEN, PHIL- HIST. CLASSE LVII (1867), 655; ENGELMANN AND MILLAR 174, 386, 649; O. V. ZALLINGER, WESEN UND URSPRUNG DES FORMALISMUS IM ALTDEUTSCHEN PRIVATRECHST (1898) ; SCHROEDER §§ 13, 25, 37, 63. Ayrıca bkz. *altta* böl. iv: 1 ve n. 4 (*fautes volent exploits*).
26. Bkz. *yukarıda* bölüm i:5.
27. Klasik Roma hukukunda *negotia stricti iuris* ve *negotia bonae fidei* arasında bir ayrım yapıldı. İlkinde borçlu söz verdiğini tam olarak yapmak zorundaydı, ne eksik ne de fazla. Başlıca örnek yasal *stipulatio'nun* formüle edilmiş sözüydü. Sonraki gelişmenin ürünü olan ikincisinde borçlu özellikle yerel olarak ya da ticaret geleneği açısından iyi niyet ve dürüst iş yapmanın gerektirdiği her şeyi yapmak zorundaydı. Bkz. SOHM, 367; JÖRS AND KUNKEL 165 (bibliyografyayla) ; ayrıca bkz. SCHULZ, PRINCIPLES 223 ve sonraki sayfalar.
28. Germen yasaları tarihçileri arasında kanıt sunma ve ona modern kanıt "

sorumluluğu" ile karşı çıkma hakkından söz etmek gelenek haline geldi. Bkz. 2 BRUNNER, RECHTSGESCHICHTE §105; SCHROEDER 84; AMIRA, 130, 161; MAURER, GESCHICHTE DES ALTGERMANISCHEN GERICHTSVERFAHRENS (1824) ; ayrıca bakın I POLLOCK AND MAITLAND 39; 2 HOLDSWORTH 107, 112. İngiltere'de davalının hakkı yeminli şahitlerle davasını kanıtlama eyleminin daha eski biçimlerinde en azından resmi olarak 3 ve 4 numaralı kanun tarafından resmen iptaline kadar sürdü. William 4 b. 42, bölüm 13 (1833). Genelde eski yöntemdeki kanıt için, bkz. Declareuil, *Preuves judiciaires dans le droit franc* (1898) 22 NOUVELLE REVUE HISTORIQUE DE DROIT 220.

29. "*Lag saga*" yasaların bazen şiir biçiminde, ezbere okunmasıydı ; bu periyodik olarak İskandinavya ve İzlanda'nın halk meclislerinde devam ettirildi. Aynı kelime yasayı böyle ezberden okuyan kişiye uygulanır. Bkz. BRYCE, 327; bkz *altta* n. 57.
30. 1166'da Assize of Novel Disseisin'de tesis edilmiş *Assize of Clarendon* için bkz. POLLOCK AND MAITLAND 145- 147; PLUCKNETT 339-342; ayrıca bkz. JOUON DES LONGRAIS, LA SAISINE (1925) ve aynı yazardan *La porte politique des reformes d'Henri* II (1936) REVUE HISTORIQUE DE DROIT 540.
31. "Gerçek eylemler" toprağın ıslahı için getirilmiş bu gelenek hukuku eylemleriydi. Kullanışsız ve birçok gecikmeye (*essoins*) tabilerdi ve tahliye eylemi onların yerini geniş ölçüde aldığında, on altıncı yüzyılda kullanılmaz hale gelmişlerdi. Bkz. MAITLAND, FORMS 7; PLUCKNETT 33337, 354.
32. Göndermede bulunulan zorlamanın formu *peine forte et duredir*. İlk kez Westminster Kanunuyla (1275) jüri tarafından yapılan duruşmaya boyun eğmeyi reddeden suçlulara dayatıldı. On altıncı yüzyılda, *peine* işkencenin bir şekli haline geldi: Sanık iki levha arasına konulur ve jüri tarafından duruşmayı ve sonunda boyun eğmeyi kabul edene kadar üzerine ağırlık yığılırdı.
33. Baskı sadece suçluların davasında kullanıldı. Jüri duruşması kısa zamanda sivil davalardaki normal duruşma türü haline geldi. Özellikle bkz. PLUCKNETT 125; BRUNNER, SCHWURGERICHTE (1876); HOLTZENDORFF'S RECHTSLEXION 559, yeniden basım I ABHANDLUNGEN ZUR RECHTSGESCHICHTE (1931) 82. 34. Jürinin kökenleri ile ilgili klasik çalışma BRUNNER, ENTSTEHUNG DER SCHWURGERICHTE (1872) dir; kapsamlı bir sunum için bkz. I POLLOCK AND MAITLAND 138; I HOLDSWORTH 298; THAYER, THE JURY ANS ITS DEVELOPMENT (1892) 5 HARV. L. REV. 249; ayrıca bkz. RADIN, 204.
35. Lord Mansfield ile ilgili olarak bkz. 12 HOLDSWORTH 464-560; ayrıca C.H.S. FIFOOT, LORD MANSFIELD (1936), özellikle 82-117.
36. Altta böl. IV:3 ve n. 39.
37. Bkz. Bu konuda Jerome Frank'a ait LAW AND THE MODERN MIND b. XVI ve App. 5'deki fikirleri, ayrıca COURTS ON TRIAL (1949) 'deki görüşleri b. VIII.
38. Erken (yani, Roma hukukunun kabulünden önce) Alman prosedürünün şartlı ya da kanıtlı yargılaması sadece hangi iddiaların davalarla ilgili olarak belirleyici olduğuna, dolayısıyla hangi iddiaların kanıtlanması gerektiğine ve hangi tarafların kanıtları sunacağına karar veriyordu. Yetersiz kanıtla, yargılama otomatik olarak diğer tarafa geçiyordu. Diğer bir deyişle, " kanıttaki başarının ya da başarısızlığın yasal sonuçları açık ifade gerektirmiyordu: Kanıtlı- yargılamanın doğası bu sonuç üzerinde en küçük bir şüphe bırakmaz nitelikteydi (ENGELMANN AND MILLAR 143-144). Bu tür yargılama, davacının iddiasını kesin olarak oluşturmaya ve böylece dava yargılamasında otoriteyi kendi iddiasını uygulamaya zorlamaya çalıştığı Roma prosedüründen ayrılıyordu. Germen sisteminde iddia ve onun uygulanması, sanki, açık bırakılıyordu

ve davalı, davacının kanıtına karşı başarısız olması durumunda, yargılamanın kendisi değil, ama mahkeme tarafından yöneltilen kanıtların sonuçlarını kabul etme girişimi nedeniyle ikna etmek zorundaydı. ENGELMANN AND MILLER *age.*.

Metninde Weber şöyle devam eder: "bir tarafın erteleme yemini etmekle suçlandığı bu davalardaki mevcut uygulamamızla yakın benzerlik içinde." Referans Alman Hukuk Usulü Kanununun 1877 orijinal versiyonundaki 445-463. bölümlerinedir. Bu hükümlere göre kanıt yükümlülüğü taşıyan ve aksi durumda diğerinin bilgisi içerisinde somut bir olgu ortaya koyamayan taraf öncekinin iddialarının doğru olmadığına yemin ederek sonrakine meydan okuyabilirdi. Böyle durumlarda mahkeme şartlı nihai bir karar verirdi. Bu durumda karar eğer yemin ederse meydan okunan, ama yemin edilmezse meydan okuyan taraf lehine çıkardı. Bir ya da diğer seçenek doğrudan doğruya yemin edilip edilmediğine dayanarak yürülüğe girerdi. Bu yöntem türü 27 Ekim 1933 Yasasıyla kaldırıldı (R.G. Bl. 1933 I 779, 781).

39. Weber tarafından çizilen benzerlik önce bir yandan Roma *litis contestatio*'su ve diğer yandan Alman *Urteilserfüllungsgelöbnis*'i arasındadır. Aralarındaki benzerlik her ikisinin de verilen karara uymak üzere taraflar arasında, adeta, anlaşmalar oluşturmasıdır. İkinci benzerlik Roma *litis contestatio*'su ve İngiltere'de de jüriyle yapılan duruşmalar kanıtın işkence ile sorgulama ya da düello ile duruşma gibi diğer türleri ile yer değiştirene kadar var olan Alman şartlı ya da kanıtlı yargısı (bkz. yukarıda not 38) arasındaki benzerlik olarak görünür.
40. Bkz. altta bölüm IX: 1 ve bölüm X:3.
41. *Palaver* – "Bir konuşma, toplantı, tartışma; en çok Afrikalı ya da uygarlaşmamış diğer yerliler ve tüccar ya da gezginler arasındaki çok konuşma yapılan müzakerelere uygulanmıştır." OXFORD ENGLISH DICTIONARY (1933) 390; bkz. LETOURNEAU, L'EVOLUTION JURIDIQUE (1891) 78, 89.
42. W. MUNZINGER, OSTAFRIKANISCHE STUDEN (1864) 478.
43. Bkz. A. ELKIN, THE AUSTRALIAN ABORIGINES (1938) 28-31, 36-37, 102; ve orada alıntı yapılan literatür; SPENCER, THE ARUNTA (1927) I, 11-13.
44. Hans Christian Monrad, *Gemalde der Küste von Guinea und der Einwohner derselben.* Danca'dan H. E. Wolf tarafından çevrildi, 1824 (1805- 1809 arasındaki bir yolculuğu tanımlar). (w)
45. M.J. HERS KOVITS, DAHOMEY, AN ANCIENT WEST AFRICAN KINGDOM (1938) II, 5-16; R. RATTRAY , ASHANTI LAW AND CONSTITUTION (Oxford; 1929); D. WESTERMANN, THE AFRICAN TO-DAY AND TO-MORROW (3. Basım 1949) 72; E.C. MECK, LAW AND AUTHORITY IN A NIGERIAN TRIBE (1937) 247 ve sonraki sayfalar.
46. Alman dilinde bu ayrım aynı "Recht" sözcüğünün hem yasa hem hak anlamına gelmesi tarafından belirsizleştirildi.
47. İngiliz "Hukukunun" özel bir kraliyet imtiyazı ya da buyeuğundan modern anlamda bir yasalaşma eylemine doğru yavaş gelişmesi üzerine, bkz. ALLEN 357; PLUCKNETT, STATUTES AND THEIR INTERPRETATION IN THE FIRST HALF ON THE 14TH CENTURY (1922); THORNE *age. yukarıda* not 23; Richardson ve Sayles; *The Early Statutes* (1934) 50 L.Q. REV. 201, 540; ayrıca bkz. RADIN 347 ve *sonraki sayfalardaki* kısa araştırma.

48. " Örf ve adet hukukunun değişiklik yapılan yasaları zorlukla yorumlanır! "

49. Roma magistratlarının kararı halefi üzerinde bağlayıcı değildi; bu nedenle *pretor'un* hükmü yeni bir *pretor* makamı devraldığında yeniden duyurulmak zorundaydı. Yine de magistratın halk meclisinin (*comitia*) onayını istediği (*rogare*) ve aldığı yerde durum farklıydı. Bu durumda resmi olarak eylemi bir *lex* ya da daha özel olarak, *lex rogata* rütbesine yükseltildi. Sadece magistrat tarafından ve halk meclisinin onayı olmadan bildirilen *lex datadan* ayrılıyordu. Çoğunlukla taşra yönetiminin ve yerel yönetimin amaçları ve yasaların acil ihtiyacı amacıyla kullanıldı. Bu, halk meclislerinin yasalaşmayı ne başlatabildiği ne de tartışabildiği Roma yasama sürecinin niteliğiydi. Kanun taslağı halk meclisi önünde gezici magistrat (*rogatio*) tarafından getirilirdi ve meclis sadece onayını (*uti rogas*) ya da reddini açıklardı. Bkz. 3 MOMMSEN, 310 ve *sonraki sayfalar.*

50. İmparator I. Frederick (Barbarossa), 1152-1190. Roma yasa kavramından ilk yararlanan kişinin o olduğunun gerçekten söylenilip söylenilemeyeceği şüpheye açıktır. Alman imparatorlarının Romalı sezarların halefleri olduğu iddiası M.S. 800 'de Charlemagne tarafından İmparatoruğun yenilenmesinden beri bulunur; bkz. C.DAWSON, THE MAKING OF EUROPE (1935) 214 *ve sonraki sayfalar*; P. KOSCHAKER, EUROPA UND DAS RÖMİSCHE RECHT (1947) 6-54, ve orada alıntılanmış geniş literatür.

    I. Frederick özellikle bu iddiada ve İmparatorluğun devam eden yasasını oluşturan, kendi *constitutiones'inin* Antikite'deki atalarınınkiler gibi aynı konumu işgal ettiği Roma yasası üzerindeki ısrarında çok açıktı. Bkz. I STOBBE 617.

51. Frenk İmparatorluğunda "yazılı hukukun" kısa bir tanımı için bkz. SMITH 124 *ve sonraki sayfalar.*

52. BLACKSTONE I, 172, 173.

53. *Schöffen* için bkz. BRUNNER I, 209; II, 296-303; ENGELMANN AND MILLAR 98 *ve sonraki sayfalar*, 144 *ve sonraki sayfalar*; SMITH 135, 247 *ve sonraki sayfalar.*

54. İrlanda'nın eski yasaları ve sözde Brehon yasaları için bkz. MAINE, INSTITUTIONS 9, 24, 279 ve sonraki sayfalar; J. H. WIGMORE, PANORAMA OF THE WORLD'S LEGAL SYSTEMS (1936) 669-713 ve 730'da alıntılanmış literatür; E. Macneill, *Law - Celtic* 9 ENCYC. SOC. SCI. 246, 266 (bibliyografi).

55. MAINE 662-669; MACNEILL, *age.*.

56. BRUNNER, RECHTSGESCHICHTE I, 204,209; II, 295-300,302,472; SMITH, 134; ayrıca bakın Haff, *Der germanische Rechtsprecher* (1948) 66 SAV. Z. GERM. 364.

57. İsveç'teki "hukuk sözcüsü" *laghmatherdi*; bkz. E. Künssberg, *Germanic Law* 9 ENCYC. SOC. SCI. 237; v. AMIRA; NORDGERMANISCHES OBLIGATIONENRECHT (1882) 5, 15, 20, 143; ayrıca bkz. WIGMORE *yukarıda age.* not 54, 818'de; BRYCE 328, 329, 332; MAURER, VORLESUNGEN ÜBER ALTNORDISCHE RECHTSGESCHICHTE (1907/10) IV, 263 *ve sonraki sayfalar*, 280; v. AMIRA, *age.*;

R. Schröder, *Gesetzsprecheramt und Priestertum bei den Germanen* (1883) 4 SAV. Z. GERM. 215, ve oradaki literatür; K. Haff, *Der germanische rechtsprecher als trager der Kontinuitat* (1948) 66 SAV. Z. GERM. 364.

58. Seçilmiş *iudex – âsega-* uygun yasayı bulmak ve onay için topluluğa sunmak zorundaydı. BRUNNER I, 205; SMITH 37; ayrıca bkz. SCHRÖDER 221. (Friz'deki âsega ve Karolenjler dönemindeki diğer Alman bölgelerindeki "hukuk sözcüleri" ile ilgili olarak ayrıca bkz. P. Heck, DIE ALTFRIESISCHE GERICHTSVERFASSUNG (Weimar 1894); *yani* "Die friesische Gerichtsverfassung u. die mittelfriesischen Richtereide", MITT. D. INSTITUTS F. ÖSTERR. GESCHICHTSFORSCHUNG, Suppl. VII (1907), 741 vd.; yani ÜBERSETZUNGSPROBLEME IM FRÜHEN MITTELALTER (Tübingen 1931) , 36-43 ve *birçok yerde.* – [Wi]).

59. Weber "Lex Salica"ya Girişten bahseder. Sadece bahsedilen metnindeki Giriş tarafından ön sözü yazılan Salyan Yasalarının eski türüne daha doğru olarak "Pactus legis Salicae" olarak göndermede bulunulur. Metni şöyledir:

" Frenkler ve onların büyükleri arasında, aralarındaki barış isteğini korumak için tüm çekişme sebeplerinin azaltılması gerektiği kabul edildi ve kararlaştırıldı. Silahlarının gücüyle tüm çevre kabilelere galip geldikçe onlara yasalarının otoritesiyle de galip gelmeleri gerekir. Bu nedenle iyileşme talepleri çekişmenin türüne göre sonlandırılmalıdır. Böylece Visogast, Salegast, Arogast ve Vidogast olarak adlandırılan bir takım adamlar arasından ve Ren nehrinin diğer tarafından yani Bodoheim, Saleheim ve Vidoheim'den seçildi. Üç toplantıda birleştiler, dikkatlice tüm çekişme nedenlerini tartıştılar ve onlardan her biri için karara vardılar." ("Lex Salica" için önsöz K.A. ECKHARDT, DIE GESETZE DES MEROWINGERREICHES (1935) 481'deki Latince metinden çevrildi).

60. *Capitula legibus addenda – lex Salica* ya da *lex Ribuaria* gibi resmi olarak uydurulan bu halk yasalarını iyileştiren kraliyet eylemleri; bkz. BRUNNER I, 543-550; genel olarak Frenk yönetmelikleri üzerine, bkz. POLLOCK AND MAITLAND I, 16.

61. P. CARUS, ORACLE OF YAHVEH (1911) 22-26, 32; S.A. STRONG, ON SOME ORACLES TO ESRHADDON AND ASURBANIPAL (1893).

62. F.W.H.Myers, *Greek Oracles* (E.ABBOTT, HELLENICA, 1880'de) 425, 453-465; W. HALLIDAY, GREEK DIVINATION (1913), bölüm IV, X; BOUCHE- LECLERQ, HISTOIRE DE LA DIVINATION DANS L'ANTIQUITE (1879) 4 cilt, özellikle bkz. 3. Cilt, 147, 149-152, 156-161.

63. Bkz.CARUS, *age.* 1-21, 33,35. İsrail ve Mısır'ın karşılaştırması için *age.* 11-12.

64. Thesmothetai kurulunun Atina'da yönetici magistratların (*archontes*) yargı görevlerinin sorumluluklarından bazılarını hafifletme amacıyla oluşturulan hukuki bir kurul olduğu görülür. Bkz. I BONNER AND SMITH, 85.

65. *Umstand* yargı alanının etrafını çeviren ve yargı önerilerine onay veren ya da reddeden halk meclisinin (*thing, gemot*) üyeleridir.

66. *Urteilsschelte* ile ilgili olarak bkz. BRUNNER II, 471.

67. Bu Homer'in *Iliad* 'daki (497-508) ünlü açıklamasıdır; bkz. MAINE, 385 ve 405 – 407'deki "S" notu (F. POLLOCK tarafından), ve özellikle H. J. Wolff, *The Origin of Judicial Litigation among the Greeks* 4 TRADITIO (1946) 34-49, sayfa 82'deki bibliyografya ile.

68. Sohm, *Frankisches Recht und römisches Recht* (1880) I. SAV. Z. GERM. I, 9.

69. Piskoposluk bölgesinin piskopos tarafından yıllık teftişinin kilisede eski bir gelenek olduğu görülür. Frenk İmparatorluğunda bu geleneğe sonraki Merovenjler dönemi boyunca aldırılmadığı görünür. Bu yedinci yüzyılda Karolenjler zamanında canlandırıldı ve genel teftiş dini suçların ortaya çıkarılması ve cezalandırılmasına yönelik özel bir kurum olan sözde seyyar mahkemeden (*Sendgericht*) ayrıldı. Bu her bir cemaatte "olgun, dürüst ve doğru erkekler"(*iuratores*) grubunun piskoposun seyyar yargıcına bildikleri tüm suçları haber vermesinin yeminle istendiği bir soruşturma olarak düşünüldü. Bkz. 5 HINSCHIUS, SYSTEM DES KATHOLISCHEN KIRCHENRECHTS (1895) 425. Dini *Sendgericht*'in kraliyet soruşturmasında bir model olarak rolü ve böylece jüri sisteminin gelişmesi ile ilgili olarak, bkz. BRUNNER, SCHWURGERICHTE (1876).

70. Weber'in RUSSKAYA PRAVDA'nın ardıl çeşitlerinin varlığı varsayımı Goetz (*Das russische Recht* [1910] 24 Z.F.VGL. RW. 241, [1914] 31 Z.F. VGL. RW. I) ve Kohler'in (*Russkaja Prawda und das altslawische Recht* [1916] 33 Z.F. VGL. RW. 289) yazdıklarına dayanır gözükmektedir. Bu çalışmalar üzerine var olan en eski yazmanın 1282 tarihli olduğu ve sonraki baskılara atfedilen daha erken tüm tarihlerin varsayım olduğuna dikkat çeken en son araştırma (Academy of U.S.S.R. , PRAVDA RUSSKAYA 1940, I, 29, 55) tarafından şüphe düşürüldü. Anlaşmazlık RUSSKAYA PRAVDA'nın doğasına ilişkin olarak da ortaya çıkar. KLUCHEVSKY'ye (HISTORY OF RUSSIA , çeviri Hogarth [1911], bölüm IX ve X) göre kitap ne soylu bir yasa ne de özel bir hukuk kitabıydı, Kilise tarafından rahip sınıfından olmayan tebaası üzerinde genel bir yargılama uygulamak zorunda olduğunda uygulanmak için üretilen seküler geleneklerin toplamıydı. RUSSKAYA PRAVDA'nın İngilizce bir tercümesi için bkz. VERNADSKY, MEDIEVAL RUSSIAN LAWS (1947).

71. Hoplit Ordusu (Yunanca) : ağır silahlı askerlerden oluşan bir ordu. Terim Weber tarafından bir sanat terimi olarak kullanılır.

72. *Provocatio* – idamlık bir suçtan suçlu bulunan Romalı yurttaşın *comitia centuriata'da* toplanmış halka başvurma hakkı. Bkz. JOLOWICZ 320 ve *sonraki sayfalar.*

73. Bkz. BRUNNER I, 204; SMITH 38; ENGELMANN AND MILLAR 96.

74. Bkz. L. Asmis, *Die Stammesrechte der Bezirke Misahöhe, Anecho und Lomeland (Schutzgebiet Togo)* (1911) 26 Z. F. VLG. RW. I.

75. Bkz. *yukarıda* n. 70; bkn. J. Kohler, *Die Russkaja Pravda und das altslawische Recht* (1926) 33 ZEITSSCHRIFT FÜR ÖFFENTLICHES RECHT 289; fakat bkz. *Altta* kısım vi: 1 ve n. 8.

IV. Hukuk ileri Gelenleri (Honoratiores) ve Hukuki Düşünce Türü[1]

Profesyonel hukuk eğitiminin ve onun aracılığıyla, özel olarak hukuki düşünce türlerinin gelişmesi için iki ayrı yol mümkündür. İlki bir zanaat olarak hukukta ampirik eğitimden ibarettir; çıraklar gerçek yasal uygulama süresince avukatlardan az ya da çok öğrenir. İkinci olasılığa göre ise hukuk, yasal teori ve bilime önem verildiği, yani hukuki olguların rasyonel ve sistematik olarak ele alındığı özel okullarda öğretilir.

1. Ampirik Hukuk Eğitimi: "Zanaat" olarak Hukuk

İlk türün oldukça saf örneği hukukun hukukçular tarafından öğretilmesi şeklindeki lonca benzeri İngiliz yöntemi ile temsil edilir. Orta Çağ dönemi boyunca avukat ve dava vekili[2] arasında keskin bir ayrım yapıldı. Avukat ihtiyacı halk meclisleri önündeki prosedür özellikleri sebebiyleydi; kraliyet mahkemelerindeki prosedür jüri yargılamasıyla rasyonelleştirmeye başladığında ve kaydın[3] artan açık önemiyle birlikte dava vekili ortaya çıktı. Fransız prosedüründe halk meclisi önünde suçlama ilkesinin katı uygulamasından kaynaklanan sözlü şekilcilik *avant-rulier (avant- parlier)* ihtiyacını doğurdu. Hukuki ilke *fautes volent exploit* [4] ve söylenen sözlerin şekilci etkisi hukuk mesleğinden olmayan kişiyi, kişinin isteği üzerine, yargı bulucular[5] arasından yargıç tarafından ona tahsis edilen ve herkesin önünde davanın ilerlemesi için gerekli kelimeleri onun "için ve onun adına söyleyen " *avant-rulier* ya da *prolocutorun* yardımını istemek zorunda kaldı. Bu nedenle şekilci kelimeler davacının kendisi tarafından söylenmediği için davacıya verilen diğer avantajlar arasında yapılabilmiş[6] sözlü

hataları "düzeltebilme" avantajı vardı. Başlangıçta avukat mahkemenin önünde davalı tarafın yanında dururdu. Onun konumu bu nedenle davayı hazırlamanın teknik görevlerini ve delillerini elde etmeyi üstlenen dava vekilinin (*avoue, Anwalt, Procurator*) konumundan oldukça farklıydı. Fakat dava vekili bu görevleri prosedür önemli derecede değişiklik geçirene kadar üstlenemedi. Başlangıçta modern anlamda bir dava vekili hiçbir surette mümkün değildi. İngiltere'de ve Fransa'da olduğu gibi kraliyet yasasının gelişmesiyle prosedür temsili mümkün olana kadar tarafların "temsilcisi" olarak işlev görmedi; genel bir kural olarak dava vekilinin böyle temsili bir göreve atanması özel imtiyaza[7] dayalıydı. Avukat bir taraf için hareket etmekle yargı kararlarının gerçekten bulunmasına katılmaktan alıkonmadı; aslında, yargı buluculardan biri olmadıkça bir yargı kararı önermesi mümkün değildi. Yine de yalnızca dava vekili özel olarak tarafın temsilcisi haline geldi. İngiltere'nin kraliyet mahkemelerinde dava vekilleri başlangıçta , neredeyse istisnasız, bu etkinliğin kendisi için temel gelir kaynağı[8] olduğu yazabilen kişiler, yani rahipler arasından seçilirdi. Ama bir yandan dini hizmet uğraşı diğer yandan üst sınıflar arasında hukuk eğitiminin yayılması sadece rahiplerin hukuk mesleğinden aşamalı olarak ihracına yol açmadı, aynı zamanda laik avukatların avukatlık stajı yapılan dört Hukuk Okulunda örgütlenmesiyle ve hukuki bilgi gerektiren diğer resmi işlerle birlikte hukuki konumlarını tekelleştirmek için kendilerine özgü belirgin hareketler geliştirmeyle de sonuçlandı; aslında avukatlar 15. ve 16. yüzyıl boyunca başarılı oldular. Rasyonel yöntem türlerinin öne geçmesiyle eski *prolocutores* ortadan kalktı. Bununla birlikte, yeni bir hukuk ileri gelenleri (*honoratiores*) aristokrasisi oluştu. Bu aristokrasi danışmanlar, yüksek dava vekilleri ve avukatlardan yani kraliyet mahkemeleri[9] önünde davacıyı temsil etmesi için izin verilen ve davacıyı müdafaa edenlerden oluşuyordu. Aslında, bu yeni tür avukatlık eski "hatipler"in pek çok özelliğini taşıyordu. Bu sıkı bir profesyonel etikete tabiydi. Duruşmada istenilen teknik hizmetlerle ilgisi olduğunu reddediyordu ve sonunda yüz yüze[10] bile görüşmediği tarafla tüm kişisel bağlantısını kaybetti. Davanın idaresi "avukatların" ya da " dava vekillerinin" elinde kaldı, iş adamları sınıfı ne sendika şeklinde örgütlendi ne de sendikanın sağladığı hukuki eğitime sahip oldu; onlar taraflar ve "dava vekili" arasında dava vekilinin mahkeme önünde sunabilmesi için "özet" ya da *status causae* hazırlaması için aracı konumundaydılar. Stajyer dava vekilleri ortak ve kapalı sendika evlerinde umumi usulle birlikte yaşardı. Yargıçlar özellikle onların arasından seçilirdi ve onlarla ortak hayatı paylaşmaya devam ederdi. "Avukatlar"

ve "hakimler" kurumsal ve daha sonra oldukça ayrıcalıklı hukuk mesleğinin iki işleviydi; Orta Çağ'da üyeleri büyük ölçüde soylulardan gelirdi ve loncaya giriş izni durmadan artan bir özerklik ölçütüyle düzenlenirdi. Lonca okulundaki öğretimle bağlantılı dört yıllık bir çıraklık dönemi vardı; baroya çağrılma, dava açma yetkisini verirdi; geri kalanına gelince eğitim tamamen uygulamalıydı. Meslek, özellikle asgari ücretlere, gönüllü ödenen ya da dava konusu edilmeyen tüm ücretlere ilişkin olarak marka ilkesini sürdürmekte ısrar etti. Misafirhane lerdeki dersler sadece üniversitelerle[11] rekabetçi bir savaşın sonucu olarak verilirdi. Tekel elde edilir edilmez, dersler gerilemeye başladı, sonunda tamamen bırakıldı. Bundan sonra, eğitim tamamen ampirik ve uygulamalıydı ve zanaat loncalarındaki gibi belirgin uzmanlaşmaya yol açtı.

Bu tür hukuk eğitimi doğal olarak hukukun örneklere ve örneklerden düzenlenen benzerliklere bağlı şekilci bir biçimde ele alınmasına yol açtı. Yasa topluluğunun bütününün sistematik ve kapsamlı biçimde ele alınışı avukatların zanaatvari uzmanlaşmasıyla engellenmedi; fakat hukuki uygulama rasyonel bir sistemi de hiçbir surette hedeflemiyordu; daha ziyade müvekkillerin tipik olarak tekrarlanan durumlardaki çıkarlarına yönelik pratik olarak kullanışlı bir anlaşma ve eylem taslağını amaçlıyordu. Sonuç Roma hukukunda, yeni durumların önceki dava[12] örneklerine yerleşmesini kolaylaştıran yöntemsel kurgular gibi "pratik hukuk" olarak anılan hukukun bu tür uygulamalı araçlarla birlikte doğuşu oldu. Bu gibi uygulama ve tutumlardan ne rasyonel hukuk sistemi ne de yasanın bu şekilde rasyonelleşmesi doğabildi; çünkü böylece şekillenen kavramlar günlük hayatın somut olaylarına ilişkin olarak düzenlenir, birbirlerinden dışsal ölçütlerle ayrılır ve yeni ihtiyaçlar doğdukça bahsedilen teknikler aracılığıyla kendi alanlarında yayılırlar. Bunlar, somutluktan soyutlanarak ya da anlamın mantıksal yorumuyla ya da genellemeyle ve kapsamayla şekillenen "genel kavramlar" değillerdir; bu kavramlar mantıksal olarak uygun normlarda kullanılmaya da eğilimli değildirler. Yasal uygulamanın salt ampirik idaresinde ve hukuk eğitiminde her zaman özelden özele gidilir; fakat sonradan onlardan yeni özel durumlar için normlar çıkarabilmek amacıyla özelden genel ifadelere gitmek denenmez. Bu düşünce sözcüğe bağlıdır; bu sözcük alt üst edilir, yorumlanır ve değişen ihtiyaçlara uyması için yayılır; bunun ötesine geçmek zorunda kalındığı ölçüde "benzerliklere" ve teknik kurgulara[13] başvurulur.

İlgili tarafların uygulamalı ihtiyaçları tarafından gereksinim duyulan anlaşmaların ve eylemlerin örneği bir kez yeterli esneklikle kurulduğunda, for-

mel hukuk oldukça eski bir niteliği korur ve en büyük ekonomik dönüşümleri formel değişiklik olmadan devam ettirir. Örneğin başlangıçta köylü kullanma hakkının koşullarına ve Norman döneminin feodal lordluğuna tekabül eden el koyma yasasının eski dava analizi, Amerika'nın Orta Batı'sında[14] teorik bakış açısından gelmiş çoğunlukla gülünç sonuçlarla günümüzdeki dönemin eşiğine dayandı. Hiçbir rasyonel hukuk eğitimi ya da teori daha önce böyle bir durumu doğuramadı. Hukuk eğitiminin avukatların, özelikle de bir lonca tekeli uygulamak için izin veren dava vekillerinin elinde olduğu her yerde ekonomik bir faktör, yani onların maddi çıkarı sadece resmi hukuka istikrar kazandırma ve özellikle ampirik yolla değişen ihtiyaçlara onu adapte etme süreci üzerinde değil, aynı zamanda kanunlaştırma ya da hukuk bilimi yoluyla rasyonelleşmesini engelleme süreci üzerinde de güçlü bir etki uygular. Avukatların maddi çıkarları geleneksel yöntem biçimlerine her müdahaleyle tehdit edilir ve her müdahale sözleşme ve eylem şemasının hem resmi normlara hem de ilgili tarafların ihtiyaçlarına uyarlanmasının özelikle yasal avukatlara bırakıldığı bu durumu tehdit eder. Örneğin İngiliz avukatları hem sistematik ve rasyonel türde yasa yapmayı hem de rasyonel hukuk eğitimini önlemede büyük ölçüde başarılıydı; Avrupa üniversitelerinde[15] olduğu gibi; "avukatlar" ve "hakimler" arasındaki ilişki İngilizce konuşan ülkelerde hala Avrupa'da olduğundan temel olarak farklıdır. Özellikle, yeni yapılan yasaların yorumu avukatların arasından çıkan yargıçların elinde bulunuyordu ve hala da öyledir. Bu nedenle İngiliz yasa koyucu her yeni eylemle, çoğu zaman olduğu gibi, onun niyetlerine[16] doğrudan karşı olan "avukatlar" tarafından yapılan muhtemel "yorumların" her türünü elemek için özel bir uğraş göstermek zorundadır. Kısmen doğal olan, kısmen ekonomik düşüncelerin sebep olduğu ve kısmen de hukuk mesleğinin gelenekçiliğinin sonucu olan bu eğilim çok geniş kapsamlı uygulamalı sonuçlara sahipti. Örneğin, tapu tescili sisteminin yokluğu ve sonuç olarak rasyonel olarak örgütlenmiş gayri menkul kredisi sisteminin yokluğu, geniş ölçüde tüm arsa tapularındaki belirsizlik nedeniyle her alışverişte yapılması gereken bu tapu incelemesi için ödenen ücretlerle ilgili olarak avukatların ekonomik çıkarlarından kaynaklanıyordu. Bunun İngiltere'deki toprak sahipliğinin dağıtımı ve özellikle, "ortak iş"[17] olarak arazi kiralamanın özel bir şekli üzerinde de derin bir etkisi vardı.

Almanya'da, açıkça tanımlanmış bir statüye ve lonca örgütlenmesine sahip bu tür bir hukuk mesleği yoktu; uzun bir süre davacının bir avukat tarafından temsil edilme ihtiyacı bile yoktu. Fransa'da durum benzerdi. Halk mahkemeleri

önünde prosedürün şekilciliği *prolocutor* kullanımını gerektiriyordu ve bunların görevlerinin düzenlenmesi evrensel olarak gerekli hale geldi; böyle bir düzenlemenin en erken örneği 1330'da Bavyera'da duyuldu. Ama hukuk danışmanının avukattan ayrılması Almanya'da temelde Roma hukukunun yayılması sonucu[18] oldukça erken gerçekleşti. Özel hukuk eğitimi ihtiyacı kendini görece geç hissettirdi ve genellikle Zümre Meclislerinin şikayetleriyle Roma hukuku yönelimli üniversite eğitimi üst sınıfın yasal avukatlarının[19] standardını belirlediğinde oluştu. Güçlü bir lonca örgütlenmesinin doğuşu adalet yönetiminin yetki dağılımı sebebiyle engellendi. Bu nedenle avukatların statüsü mesleki özerklikten[20] ziyade resmi düzenlemeyle belirlendi.

2. Akademik Hukuk Eğitimi: Bir "Bilim" olarak Hukuk – Dini Hukuktaki Kökenler

Üniversitelerdeki modern hukuk eğitimi hukuk eğitiminin ikinci yolunun en saf türünü temsil eder. Sadece hukuk-okulu mezunlarının hukuk uygulamasına izin verildiği yerde, üniversiteler hukuk eğitiminin tekelinden[21] faydalanır. Şu anda bu hukuk uygulamasındaki stajyerlik ve diğer bir sınavla desteklenir; bu şekilde hukuk eğitimi günümüzde her yerde ampirik eğitimle birleşir. Hanseatik şehirler Almanya'da sadece akademik derecenin baroya kabul için yeterli olduğu tek yerlerdi; ama orada bile stajyerlik ihtiyacı son dönemlerde başladı.[22]

Akademik hukuk öğretimi tarafından üretilen hukuki kavramlar en azından prensipte anlamın kesin olarak formel ve rasyonel mantıksal yorumuyla şekillenen ve birbirinden ayrılan soyut normlarının niteliğini taşır. Rasyonel, sistematik nitelikleri, içeriğinin görece küçük oranda somutluğu ile birlikte kolaylıkla hukuki düşüncenin halkın günlük ihtiyaçlarından geniş ölçüde kurtarılmasıyla sonuçlanır. Serbest bırakılan tamamen mantıksal hukuk doktrinlerinin gücü ve onun egemen olduğu hukuki uygulama yasanın oluşumundaki pratik ihtiyaçların önemi tarafından oynanan rolü oldukça azaltabilir. Örneğin, kiralamanın arazinin[23] satışıyla sonlandırılması prensibinin Alman Medeni Hukukuna yerleşmesini önlemek için biraz çaba gerekti. Bu ilke Antikitedeki sosyal gücün dağıtımında başlamıştı. Yine de, onu yeni Hukuka devretme planı tamamen mantıksal tutarlılığın kör arzusundan kaynaklanıyordu. Hukuki olarak formel olmamasına rağmen rasyonel hukuk eğitiminin alışılmamış özel bir türü rahiplik için papaz okulunun hukuk eğitimindeki en saf türünde ya da bu gibi

papaz okullarıyla bağlantılı hukuk okullarında sunulur. Özelliklerinin bazıları hukuka rahiplik açısından yaklaşımın hukukun formel olmaktan çok maddi rasyonelleşmesini hedeflemesi olgusundan kaynaklanır. Bu nokta bir sonraki bölümde [bkz. v. kısım] tartışılacaktır; bu bölümde sadece hukuk eğitiminin bu türünün bazı genel nitelikleri tarafından üretilen bu sonuçlardan bahsedeceğiz. Bu gibi okullarda genellikle kutsal bir kitaba ya da değişmez sözlü ya da edebi bir gelenek tarafından sabitlenmiş kutsal bir yasaya dayanan hukuk eğitimi çok özel bir anlamda rasyonel niteliğe sahiptir. Rasyonel niteliği ilgili grubun pratik ihtiyaçlarından çok bilginlerin engellenmeyen entelektüalizm ihtiyaçlarına yönelmiş salt teorik vaka çözümlemesi yönteminin kurgulanması tercihine dayanır. "Diyalektik" yöntemin uygulandığı yerde soyut kavramlar yaratabilir ve böylece rasyonel, sistematik hukuk doktrinine benzeyebilir. Fakat ruhban bilgeliğinin tümü gibi bu tür hukuk eğitimi de geleneğe bağlıdır. Vaka çözümleme yöntemi, entelektüel ihtiyaçlardan ziyade pratik ihtiyaçlara hizmet ettiği ölçüde, yeniden yorumlama yoluyla, geleneksel, değişmeyen normların değişen ihtiyaçlara pratik uygulanabilirliğini sürdürmesi gerektiği açısından şekilcidir. Fakat rasyonel bir hukuk sistemi oluşturması bakımından şekilci değildir. Bir kural olarak, bu, sadece insanlar ya da yasal düzen üzerindeki idealist dini ya da etik istekleri temsil eden, fakat gerçekte ortaya çıkan yasal düzenin mantıklı sistemleşmesini içermeyen unsurları da beraberinde taşır.

Durum, doğrudan rahiplerin kontrolü altında olmamakla ya da bütünüyle böyle olmamakla birlikte bir kutsal yasaya bağlanan hukuk okullarının durumuyla benzerdir.

Tüm "kutsal" yasalar, salt dışsal formları içerisinde, en saf biçimde Hindu hukukunda[24] gösterilen ortalama bir tipe benzeme eğilimindedir. Emirler, kutsal metni olan dinlerde olduğu gibi, yazılı vahiy ya da vahiylerin esinlenmiş kaydı tarafından sabitlenmediği kadarıyla, kutsal hukuk "güvenilir biçimde" yani kapalı bir tanıklar zinciriyle iletilmek zorundadır. Ama kutsal metni olan bir dinde, kutsal normun güvenilir yorumu diğer gelenek ekleriyle beraber yazılı şekilde de güvence altına alınmak zorundadır. Bu Hindu hukukunun İslam hukukunda[25] olduğu gibi tamamen yazılı geleneği neden reddettiğinin en önemli sebeplerinden biridir. Bu gelenek kutsal bir kişiden diğerine doğrudan ağızdan ağıza geçmek zorundaydı. Yazılı kelimeye olan güven bir kişinin parşömene ve mürekkebe peygamberler ve üstaddan yani karizmatik vasıflı kişilerden daha güçlü olarak inandığı anlamına gelirdi. Kuran'ın kendisinin bölümlerinin (*sureler*) Muham-

med tarafından Allah'a danışarak yazılı bir biçimde dikkatlice bildirildiğine inanılan yazılı bir eser olması, İslami öğretide Kuran'ın nüshalarının Allah'ın kendisi tarafından fiziksel olarak yaratıldığı dogmasıyla açıklandı. *Hadisler*[26] için sözellik geçerliliğin bir koşuluydu. Normalde yazılı metnin tercih edilir hale gelecek olması sadece son dönemde, yani, geleneksel yorumun bütünlüğü tamamen sözlü aktarımla tehlikeye girdiğinde gerçekleşmiştir. Bu dönemde yeni vahiyler karizmatik dönemin çoktan sona erdiği teziyle tipik olarak reddedilir. Böyle durumlarda, dini bir topluluğun "kurumsal" niteliğine temel olan ve yakınlarda Freiherr von Hertling[27] tarafından iyi formüle edilen önermeye, yani geleneğin ya da dini doktrinin doğruluğunu güvence altına alanın kutsal kitap değil daha ziyade Tanrının himayesi altında doğruluk verdiği ve bu nedenle kutsal kitabın gerçekliğini güvence altına aldığı, kilisenin kutsallığı ve onun geleneği olduğu önermesine büyük vurgu yapılır. Bu görüş tutarlı ve pratiktir: Buna karşı olan ilke, ilk Protestanlar tarafından savunulduğu gibi, kutsal kitabı filolojik ve tarihi eleştiriye maruz bırakır.

Vedalar Hinduizm'in kutsal kitabıdır. Kuran ya da Tevrat'tan bile daha az "hukuk" içerir. Türemiş tüm kutsal kaynaklar *smriti* ("hatırlama" ya da gelenek) olarak görülürken Vedalar *shruti* ("vahiyler") olarak düşünüldü. İkincil literatürün en önemli kategorisi, düzyazı Dharma-Sutras ve şiirleştirilmiş Dharma Shastras[28] (son sıralama *smriti* iken ilki orta konumu işgal eder) aksine dogmatik teolojinin, ahlakın ve örnek hayatların geleneği ve kutsal adamların öğreticiliğiyle yan yana duran hukuk öğretiminin özetidir. İslami hadisler tam olarak bu son kaynağa tekabül eder; peygamberin ve arkadaşlarının örnek eylemlerine ilişkin hadisler ve peygamberin Kuran'ın içine yerleştirilmeyen sözleridir. Fark, İslam'da peygamberler döneminin peygamberle sona ermiş olarak görülmesidir.

Dinlerinde sadece tek bir kutsal kitap olan İslam'da da Hristiyanlıkta da Hindu Dharma kitaplarının benzeri bulunmaz. Dharma kitapları, özellikle en sonuncusundan biri, yani Manu'nunki mahkemelerde okulların sistematik derlemeleri ve yorumları tarafından hukuki uygulamadan çıkarılana kadar "otorite kitaplar" yani hukuk bilginlerinin özel çalışmaları olarak uzun süre çok önemli oldu. Bu çıkarılış o kadar eksiksizdi ki İngiliz fethi zamanında hukuki uygulamaya on birinci yüzyıldan kalma böyle üçüncü dereceden bir kaynak, *Mitakshara* egemen oldu. Benzer bir kader, kanun statüsü kazanmış sistematik özet ve açıklamalar aracılığıyla İslami Sünnet'in başına geldi. Aynısı kısmen daha az kapsamlı olmakla beraber Antikite'nin (Talmud) ve Orta Çağ'ın haham

çalışmalarıyla ilişkili olan Tevrat için de geçerlidir. Antikitede ve bir ölçüde günümüzde hahamların yasa yapması ve büyük ölçüde günümüzde bile İslami yasa yapma somut sorulara cevap veren ilahiyatçı hukukçuların ellerine kaldı. Bu özellik hem Hinduizm'de hem de Hristiyan kilisesinde en azından karizmatik peygamberlik ve yine de hukuki olmaktan[29] ziyade etik bir nitelik olan Didaskalia'nın ortadan kaldırılmasından sonra bilinmez.

Hristiyanlığın ve Hinduizm'in bu özelliğe sahip olmamasının sebepleri çok farklıydı. Hindu hukukunda, kralın saray rahibi kendi hukuk mahkemesinin bir üyesidir ve yanlış yargılarının bedelini oruçla öder. Tüm önemli davalar önce kralın mahkemesine gelmek zorundadır. Böylece yargının seküler ve dini yönetiminin bütünlüğü güvence altına alınır ve bu nedenle bağımlı hukuk *honoratiores*lerinin herhangi bir imtiyazlı sınıfına yer yoktur. Diğer yandan Batılı Hristiyan kilise kendisi için Konseylerde, papalık bölgesinin bürokrasilerinde ve Mahkemelerde ve özellikle yargının papalık gücünde ve doktrinin yanılmaz açıklamasında rasyonel yasa yapmanın organlarını oluşturmuştu. Diğer büyük dinlerin böyle kurumları hiç olmadı. Bu nedenle Batı Hristiyanlığında, hukuki fikirler ve dini otoritelerin kararları Konsey Kuralları ve papalık dini hükümleri ile birlikte İslam'da müftünün *fetvası* ve Musevilikte hahamların[30] fikirleri tarafından oynanan rolü oynadı. Hindu hukuk bilgeliği geniş ölçüde tamamen skolastik, teorik ve sistemleştiriciydi; filozofların ve teorisyenlerin eseriydi ve kutsallığa bağlı, teorik ve hukuki uygulamayla az bağlantısı olan sistemleştirici hukuki düşünce özelliklerine dikkat çekici ölçüde sahipti. Tüm bu açılardan Kilise Kanunundan ayrılır. Tipik olarak "kutsal" tüm yasalar ve bu nedenle özellikle Hindistan hukuku okulların ürünüdür. Soruşturmalar her zaman tamamıyla hükümsüz kurumlar hakkında bol miktarda vaka çözümlemesi sunar. Manu'nun dört kastı ele alışı ya da şeriatın (shari'ah)[31] tüm hükümsüz kısımlarının İslami okulların[32] çalışmalarında sunumu buna örnek teşkil eder. Fakat her şeyden önemli olan dogmatik amaç ve ruhani düşüncenin rasyonel doğası nedeniyle, bu gibi hukuk kitaplarının sistematik yapısı sıklıkla rahiplikle bağlantısız benzer oluşumların yapısından daha rasyonel olma eğilimindedir. Örneğin Hindu hukuk kitapları *Mirror of Saxon Law*'dan daha sistematiktir. Fakat sistemleştirme yasal değildir ancak statü gruplarının konumu ve hayatın pratik sorunlarıyla ilgilidir. Hukuk kutsal amaçlara hizmet ettiği için, bu hukuk kitapları bu nedenle yalnızca hukukun değil ama aynı zamanda ritüelin, ahlakın ve bazen sosyal gelenek ve görgü kurallarının özetidir. Sonuç açıklık

ve somutluk ihtiyacı olan, bu nedenle sistematikleşmesinde hukuki olarak informel, fakat mütevazı anlamda rasyonel kalan yasal verinin vaka çözümlemesi yöntemiyle ele alınışıdır. Zira tüm bu durumlarda itici güç ne avukatın somut veri ve ihtiyaçlarla sistemli biçimde ilgilenişi ne de sadece dogmatik mantığın talepleriyle ilgilenen hukuk kuramcılarının mantıksal hırslarıdır; daha ziyade yasaya böylesine yabancı olan bu maddi hedefler ve amaçların bir bütünüdür.

3.Hukuk İleri Gelenleri(Honoratiores) ve Roma Hukukunun Etkisi

Hukuk eğitiminin etkileri, hukuki uygulama ile ilişkileri profesyonel olan; fakat, İngiliz avukatlarınınki gibi, özellikle lonca benzeri ya da gelir yönelimli olmayan ileri gelenlerin (*honoratiores)* elinde olduğu yerde farklı olmak zorundadır. Böyle özel bir *honoratiores* sınıfının varlığı, genel anlamda, sadece hukuki uygulamaya dinin egemen olmadığı ve hukuki uygulamanın henüz kent ticaretinin ihtiyaçlarını kapsamadığı yerde olasıdır. Kuzey Avrupa kıtasının Orta Çağ ampirik hukukçuları bu sınıfta yer alır. Tabii ki, ticari etkinliğin yoğun olduğu yerde hukuk *honoratioresi*nin görevinin salt danışmanlıktan önleyici hukukçuluğa dönüştüğü doğrudur.Bu dönüşüm bile sadece özel koşullar altında gerçekleşir. Roma İmparatorluğunun çökmesinden sonra , *noterler* gelişmiş bir ticaret hukuku geleneğinin sürdürülebilmesini ve dönüştürülmesini sağlayan,[33] İtalya'da kalan tek gruptu. Bunlar uzun zaman, hukuk *honoratioresi*nin özel ve hakim sınıfıydılar. Hızla gelişen şehirlerde, kendilerini loncalar içinde şekillendirdiler ve *popolo grasso*'nun önemli bir parçasını ouşturdular; yani, siyasal olarak önemli bir *honoratiores* sınıfıydılar. Aslında, ticari ilişkiler burada başından beri noter belgeleriyle işledi. Venedik gibi şehirlerin biçimsel yasaları, belgeli kanıtların rasyonelliğini, halk mahkemelerinin eski yönteminin kanıtının irrasyonel araçlarına tercih etti. *Noterlerin* ticari senetlerin gelişimi üzerindeki etkisinden bahsetmiştik [kısım ii:3], fakat noterler genel olarak hukukun gelişimindeki en belirleyici sınıflardan biriydi ve İtalya'da yasal olarak eğitimli yargıçlar sınıfının ortaya çıkışına kadar muhtemelen *en* belirleyici sınıftı. Eski Helenistik Doğu'daki ataları gibi, yasanın bölgeler arası benimsenmesinde ve hepsinden önemlisi, önce belge uygulamasında oluşturulan Roma hukukunun kabulünde de belirleyici bir rol oynadılar. Kendi gelenekleri, imparatorluk mahkemeleriyle olan uzun ömürlü bağlantıları, ticaretin hızla gelişen ihtiyaçlarını

karşılamak için rasyonel bir yasayı acil olarak ele alma gereksinimi ve büyük üniversitelerin sosyal gücü İtalyan noterlerin Roma hukukunu İngiltere'nin aksine, özellikle bir ortaklık ya da tımar çıkarı bu yolla ayakta kalamadığı için, ticaret hukuku olarak almasına neden oldu. Bu nedenle İtalyan noterleri sadece en eski değil ama aynı zamanda Roma hukukunun *usus modernusunun* oluşumuyla ilgilenen ve onun oluşumuna doğrudan katılan hukuk ileri gelenleri (*honoratiores*) sınıfının en önemlilerinden biriydi. Bunlar,İngiliz avukatların aksine, ulusal hukukun bütününün taşıyıcısı gibi davranmıyordu. Yine kendilerine özgü bir hukuk eğitiminin lonca sistemiyle üniversitelerle rekabet edemediler; çünkü İngiliz avukatların aksine, İngiltere'deki kraliyet mahkemelerindeki yargı yönetiminin toplanmasıyla mümkün hale getirilmiş bu ulusal-çapta örgütlenmeden yararlanmadılar. Fakat üniversiteler sayesinde,Roma hukuku İtalya'da dünya gücü olarak yasanın formel yapısını ve hukuk eğitimini, başlangıçtaki siyasal destekçisi, ilgili hamisi İmparator siyasal olarak önemsiz hale geldikten sonra bile etkilemeye devam etti. İtalyan şehirlerinin *podestası* (yüksek memurlar) çoğunlukla üniversitelerde eğitim gören *honoratiores* arasından seçildi; *signorie* tamamen Roma hukukundan[34] alınan doktrine dayanıyordu. Fransa ve Doğu İspanya kıyılarında noterlerin statüleri neredeyse aynıydı.[35] Yine de, Almanya ve Kuzey Fransa'da temelden farklıydı. En azından önce, şehirde hukuki ilişkilerle yasal işlerdeki ve köy tımarlarının[36] yargısının yönetimindeki hükümet görevlileri (*Schöffen*) ve memurlarınkinden daha az ilgileri vardı. En etkili türleri, örneğin Eike von Repgow ya da Beaumanoir[37] gibi, günlük uygulamanın somut problemlerine ve onların kısmen soyut kavramlardan geliştirilen temelde ampirik kavramlarına dayanan yasanın sistemleştirmesini oluşturdu. Derledikleri "hukuk kitapları" arada bir bazı tartışmalar içermesine rağmen mevcut geleneği yeniden şekillendirmeyi amaçladılar, özel olarak çok az hukuki *ratioları* vardır. Aslında, bu çalışmaların en önemlisi olan *Mirror of Saxon Law* mevcut hukukun hiçbir şekilde parçası olmayan, fakat daha ziyade yazarın bütünlük isteğinden ya da boşlukları doldurmak ya da diğer eksiklikleri[38] tamamlamak için kutsal numaraları tercihiyle esinlenilmiş alışılmamış denemeler oluşturan hukuk kurumlarının birçok yorumunu içeriyordu. Bunlar gibi, hukuki uygulamayı kullanışlı özet gibi oldukça çok etkiledi ve bunlardan bazıları mahkeme tarafından güvenilir kaynak kitaplar olarak kabul edilir hale bile geldi. Bunların yaratıcıları yargının *honoratiores* tarafından yönetimi sisteminin temsilcileriydi; fakat İngiliz avukatların ve İtalyan noterlerin aksine, hakimlerin tekeli ve mer-

kez mahkemelerin kürsüsündeki önemli konumları aracılığıyla ortak ve ekonomik çıkarlarla onlara ne Kralın ne de Parlamentonun kolaylıkla bir kenara itebildiği ölçüde güç veren nüfuzlu bir örgütlü lonca oluşturmadılar. Bu nedenle İngiliz avukatlar gibi ortak bir hukuk eğitiminin taşıyıcısı olamadılar ve bu nedenle yerleşik bir ampirik gelenek ve rasyonel üniversite eğitimiyle eğitilmiş hukukçuların sonraki saldırılarına karşı devamlı bir direnç sağlayabilmiş hukuki bir gelişme üretemediler. Formel olarak, Orta Çağ'ın ampirik hukuk kitaplarının hukuku oldukça iyi örgütlenmişti; yine de sistematik ve vaka çözümlemesi yöntemi açısından daha az rasyoneldi ve anlamın ya da hukuki mantığının soyut yorumundan çok ayrımın somut tekniklerine yönelikti.

Antik Roma hukukçularının [39] özel etkisi, yargının *honoratiores* tarafından yönetildiği, kamu görevlilerinden tasarruf eden Roma sisteminin, buna göre onların bir hukuk davasının somut yönetimindeki öğretici rollerini de asgariye indirmesine dayanıyordu. Ama Roma'yı örneğin Helen demokrasisinden ayıran bu özel durum, Atina halkının mahkemelerinde uygulandığı gibi, "*kadi* yargısını da" kapsamıyordu. Dava süresince resmi başkanlık magistrat ve yasa bulucular arasındaki güç ayrımıyla birlikte korunuyordu. Bu unsurların kombinasyonu özellikle bir Roma uygulaması olan mahkeme talimatını (Prozessinstruktion) oluşturuyordu. Magistrat bunu yurttaş yargıca (*iudex*) hukukun bu konularıyla ve davacının iddiasını[41] kabul ya da reddetmesi gerektiğiyle ilgili olarak yönergeler vererek katı biçimde formel bir buyrukla yapıyordu.

Magistrat, özellikle *aedilis* ve *praetor* sonuç olarak görev tarihinin başında "hükümlerinde"[42] bu duruşma yönergelerinin taslaklarını kaydederdi. Yine de, Nordik *lag saganın* aksine bu "hükümlerin" içeriği tarafından bağlanmış olarak görünmesi ancak görece geç bir zamanda gerçekleşti. Doğal olarak, magistrata hükmünü oluştururken avukatlar tavsiyede bulunurdu, böylece hükümler devamlı olarak yeni doğan ihtiyaçlara uyum sağlardı. Yine de, çoğunlukla her bir magistrat açıkça görevdeki selefinin hükmünü benimserdi. Dolayısıyla, bilinen eylem sebeplerinin büyük çoğunluğu doğal olarak somut olguların terimleriyle değil, günlük dilin meşru kavramlarıyla tanımlandı. Bu nedenle, uygun eylemi seçmek zorunda olan tarafın yargı açısından uygun olmayan dili kullanması davanın kaybedilmesiyle sonuçlanırdı. Bu bizim, eğer gerçekler hukuksal bir bakış açısından iddiaları haklı çıkarıyorsa gerçeklerin sunulmasının bir davayı destekleyeceği gerçeğe dayalı savunma ilkemizle çelişir. Hiç şüphesiz, "gerçeğe dayalı savunma ilkesi" altında, avukatın yaygın kullanımı olan hukuki terimleri

hukuki kesinlikle tanımlamaya ve onlar arasındaki[43] keskin ayrımları detaylandırmaya zorlandığı Roma hukukundaki davalarda olduğu gibi, kavramlarla ilgili hiçbir kesin hukuksal tanıma gerek duyulmaz. Davayı yöneten magistratın duruşma yönergelerini tamamen olgusal meselelere hapsettiği yerde bile, *actiones in factum conceptae'de*[44] yaptığı gibi, yorum hukuki düşüncenin sonradan kabul edilen yöntemlerinin sonucu olarak kesin biçimde hukuki bir nitelik kazandı. Gelinen bu noktada, hukuk tekniğinin uygulamalı olarak gelişmesi önce büyük ölçüde "önleyici yargıya", yani sadece taraflar için sözleşmelerin formunu hazırlamakla kalmayan, aynı zamanda *consilium*'unda magistrata, hüküm ve ifadelerini hazırlamada tüm Roma memurlarına özgü görüş bildiren uzman danışmanlar olan hukuk danışmanlarının etkinliklerine bırakıldı. Son olarak, bunlar magistrat tarafından önüne konan sorunlarla ilgili karar vermek ve onun duruşma yönergelerini yorumlamak zorunda olduğunda yurttaş yargıcının hukuki danışmanlarıydı.

Tarihi geleneğe göre, hukuk danışmanlarının danışma etkinliklerinin önce yıllık olarak bu amaç için seçilen *pontifices* tarafından uygulandığı görülür. Bu ruhani etki altında yargı yönetimi, On İki Levhanın kanun şeklinde toplanmasına rağmen, kolaylıkla İslami hukukta müftünün danışmanlık etkinliği tarafından üretilene benzer şekilde kutsal bir sınır ve irrasyonel bir nitelik kazanabilirdi. Dini etkilerin erken Roma hukukunun maddi içeriğinde sadece ikincil bir rol oynamış gibi göründüğü doğrudur; fakat genel tarihi bakış açısından çok önemli yönleri de olan tamamen formel yönlerinde, Demelius'un en azından bazı önemli davalar[45] için inandırıcı kıldığı gibi, dini hukukun etkisi kesinlikle büyüktü. Örneğin, yöntemsel kurgular gibi böyle önemli hukuki teknikler dini hukukun *simulata pro veris accipiuntur*[46] (danışıklı bu işlem gerçek sayılır) ilkesinin etkisi altında ortaya çıkmış görünür. Pek çok halkın ölüler kültünde danışıklı işlem tarafından oynanan rolü ve danışıklı işlemin belli ritüel yükümlülüklerin kesin biçimde resmi olarak yerleştiği durumlarda oynamak zorunda olduğu rolü hatırlayabiliriz. Bunların yerine salt *pro forma* uygulamasının geçmesine neden olan, ekonomik olarak da oldukça külfetli olan bu tür yükümlülüklerden oluşan temelde burjuva toplumuna duyulan nefretti. Rahiplerin siyasal güçsüzlüğü ile birlikte Roma hayatının maddi olarak sekülerleşmesi öncekini dini meseleleri salt şekilci ve kanuncu biçimde ele alan bir araca dönüştürdü. Üstelik, önleyici hukuk tekniğinin din dışı meselelerde erken gelişimi bu tekniğin inanç alanında gittikçe daha çok kullanımıyla sonuçlandı. Fakat önleyici

hukukun ilk tekniklerinin önce büyük ölçüde kutsal hukukla ilgili olduğunu güvenle varsayabiliriz.

Erken Roma hukukunun en önemli niteliklerinden biri yüksek analitik özelliğiydi; bu en azından Von Jhering'in pek çoğu eskimiş görüşleri arasında hala geçerlidir. Bir dava ilgili temel konulara ve hukuki işlemler en temel mantık bileşenlerine indirgeniyordu: Sadece bir konu için bir dava, sadece bir amaç için bir hukuki işlem, sadece bir uygulama için bir söz.[47] Hayatın karmaşık durumlarının özellikle belirlenen unsurlar içinde dağıtılması erken *ius civile'nin*, yöntemsel etkileri de kapsamlı olan temel başarısıydı. Diğer yandan, bundan mantıksal analiz tarafından sınırlanmamış hukuki tasavvur durumunda görüldüğü gibi, somut hukuki kurumların algılanmasında yapıcı suni kapsamın ihmali ortaya çıktı. Yine de bu analitik eğilim, Roma ulusal dinindeki ritüel yükümlülüklerinin işleyişiyle yakından ilişkilidir. Gerçek Roma *religiosu*nun özgünlüğünün, yani kutsal *numinanın* [tanrılar] yargı yetkisinin kavramsal, soyut ve baştan sona analitik ayrımı büyük ölçüde dini sorunların rasyonel yargısal olarak ele alınmasıyla sonuçlandı. Geleneğe göre, *pontifices* daha önce geçerli eylemlerin sabit taslaklarını icat etmişti. Papalığa ait bu hukuk tekniği profesyonel olarak tekelleşmiş gizli bilgi olarak kalmış görünür. Kutsal yasa bulmadan kurtulma ancak üçüncü yüzyılda gerçekleşti. *Censor* Appius Cladius kendini bir tiran olarak kabul ettirmeye çalışırken, azat edilmiş kölelerinden birinin davaların[48] papaya ait formüllerini yayınlamış olduğu söylenir. İlk pleb *Pontifex maximus,* Tiberius Coruncanius *responsayı* halkın önünde[49] çeviren ilk kişi olarak bildirilir. Ancak bu dönemden sonra, memurların buyrukları önem kazandı ve hukuk mesleğinden olmayan ileri gelenler (*honoratiores*) boşluğu hukuk danışmanları ve savcılar olarak doldurur hale geldi. Danışma fikri özel taraflara sözlü olarak ve isteyen memurlara yazılı olarak iletildi. İmparatorluk dönemine kadar fikir nedenlerle ilgili bir ifade içermiyordu, bu açıdan karizmatik *lag saganın* kehanetlerine ya da müftünün *fetvasına* benziyordu. Bu aşamada profesyonel hukuk etkinliğinin artan taleple yayılması daha Cumhuriyet döneminde, öğrenciler (*auditores*) hukuk avukatlarının danışma meclislerine kabul edildiğinde, resmi bir hukuk eğitimini ortaya çıkardı.

Erken Roma hukukunun hem sabit kurallar hem de yöntemsel işleyişlerle ilgili olarak oldukça formel ve rasyonel bir nitelik kazanmasının başka bir sebebi hukukun şehirdeki akitler yoluyla devam eden iş etkinliklerine gittikçe artan müdahalesiydi. Bu açıdan, Orta Çağ Alman hukuku sosyal derece, arazi mülki-

yeti ya da aile hukuku ve miras gibi *kırsal* meselelerle ilişkili temel kaygısı için oldukça farklı bir resim sunar.

Fakat, Roma hukuk hayatı şekilciliğine rağmen, Sezarlar dönemine kadar, sadece suni-yapıcı değil ama aynı zamanda rasyonel-sistematik bir nitelikten de yoksundu ve bu bazen varsayılandan çok daha fazlaydı. Mevcut hukuku sonunda sistematikleştiren Bizans bürokrasisiydi; ama hukuki düşüncenin formel kesinliğiyle ilgili olduğu kadarıyla, Cumhuriyet ve Principate hukuk danışmanlarının başarılarının çok gerisinde kaldı. Hukuk danışmanlarının tüm yazınsal ürünleri arasında sistematik anlamda en faydalı olan, yani hukuk çalışmasına giriş niteliğinde bir özet olan Institutes of Gaius arasında kendi hayatında kesinlikle bir otorite olmayan ve hukuk ileri gelenleri (honoratioresi) dairesinin dışında duran isimsiz birinin çalışması olması şaşırtıcıdır; Gaius'un onlarla ilişkisinin bilginlerin bilge anlaşmalarıyla modern ezber kitaplarının ilişkisine benzediği söylenebilir. Ama fark, Gaius'un dahil olmadığı o zamanın uygulayıcı Roma hukukçularının yazınsal ürünler halkasının üniversite öğretiminin üretme eğiliminde olduğu gibi, rasyonel sistem niteliğine sahip olmamasıydı; bunlar genel olarak, bireysel fikirlerin mütevazı biçimde rasyonel olarak düzenlenen[50] derlemesiydiler.

Hukuk danışmanları *honoratiores*in çok özel bir sınıfı olarak kaldı. Bunlar Romanın mülk sahibi sınıfı için tüm ekonomik konularda evrensel " itiraf dinleyen rahipleriydiler."[51] Daha önceki zamanlarda, Cicero'daki bir pasajın bizi varsaymaya[52] ittiği gibi, *responsayı* yorumlamak için resmi bir izin gerekip gerekmediği belirsizdir. Daha sonraki bir tarihte buna kesinlikle gereksinim duyuldu. *Responsa*–yorumlayan hukukçular kendilerini teknik ressamlığın fiili uygulaması ile birlikte daha eski önleyici hukukun yöntemlerinden hukuki olgunlukları arttığı için azat ettiler. Cumhuriyetin sonunda okullar şeklinde örgütlendiler. Cumhuriyet döneminde Cicero gibi hatiplerin, özel olarak siyasal ağır ceza mahkemelerinin *(quaestio repetundarum)* halk adaleti niteliği kazanmaya yaklaştığı kadarıyla, Atina'dan bilindik, rasyonel olmaktan çok duygusal olarak ve "*ad hominem*" (kişiye yönelik) tartışmaya eğilim gösterdikleri doğrudur. Bu yolla hatipler açık hukuki kavramsallaştırmanın zayıflamasına katkıda bulundular; ama Roma'da bu neredeyse sadece siyasal davalarda oldu. İmparatorluk döneminde, yargı yönetimi tamamen uzmanlaşmış profesyonel bir konu haline geldi. Hukuk danışmanlarının bir kısmı, yargının Augustus'un *responsalarını* yargıçlar[53] üzerinde bağlayıcı hale getiren imtiyaz bağışıyla yönetimine karşı-

lık resmi bir statüye sokuldu. Hukuk danışmanları avukat (*causidici*) olmayı bıraktı; çıkarları ve entelektüel eğitimi günlük uygulama ve müvekkillerin ihtiyaçlarına yönlendirilmiş olan bir avukat loncasını bile az şekillendirebildiler. Hukuk danışmanlarının avukatlığın teknik ya da işletme yönleriyle hiçbir ilgisi yoktu; sadece bir avukat ya da yargıç[54] tarafından hazırlanmış gerçek ifadeleri hakkındaki hukuki fikirlerin yorumlanmasıyla ilgiliydiler. Bu nedenle hukuki kavramların kesin soyut şemasını en iyi şekilde detaylandırma konumundaydılar. Bu yolla, savunma yapan hukuk danışmanları hukuk işiyle gerçek temastan yeterince uzaktılar; bu onlara bilimsel teknikleri kullanarak bireysel ayrıntıları genel ilkelere indirgeme imkanı veriyordu. Bu uzaklık Roma'da avukatın her zaman müvekkilin temsilcisi olduğu İngiltere'den daha büyüktü. Ancak, bu ilkeleri daha da büyük soyutlamaya[55] zorlayan okullar arasındaki ihtilaflardı. Hukuk danışmanları, fikirlerinin bağlayıcı niteliğinden dolayı yargı yönetimine hakimdi; yine de, *responsa* en azından bir süre, bilge'nin kehaneti ya da müftü'nün *fetvası* gibi neden ifadeleri olmadan verilmeye devam etti. Fakat bunlar hukukçular tarafından toplanmaya başladı ve sonra hukuki nedenlere[56] işaret eden yorumlarla basıldı. Hukuki davalar hakkında *auditores* arasında ve onlarla birlikte yapılanh okul tartışmaları ve münazaraları danışmanlık uygulamasının işleyişinde sonuncuların varlığından kaynaklanıyordu; fakat sabit bir eğitim planı ancak Cumhuriyetin sonunda[57] gelişti. Hellen felsefesinin sürekli artan şekilde formel olarak incelenmesi hukuki düşünce için belli bir önem kazandığı gibi, Helen felsefe ekolleri de pek çok açıdan avukatlar için okulların dışsal örgütlenmesine model görevi gördü. Roma hukuk tekniğinin güçlü biçimde ampirik olduğu bir evreden, kavramlarının kesinliğine rağmen, gittikçe artan işlem rasyonelliğine ve bilimsel olgunluğa erişmesi hukuk ekollerinin bu pedagojik ve yayım etkinliğinden kaynaklandı. Fakat teorik hukuk eğitimi hukuki uygulamaya göre arka planda kaldı ve bu olgu soyut hukuki kavramların temelde uygulama ihtiyaçlarından çok teorik çıkarlara hizmet etmiş olduğu yerde soyut hukuki kavramların düşük derecede gelişmesinin hukuki düşüncede soyutlamanın yüksek derecesiyle nasıl birlikte var olabildiğini açıklar. Pek çok ve görünüşte heterojen gerçek durumlarının, örneğin bir *locatio* kategorisi altında ele alınmasının uygulamada önemli sonuçları[58] vardı. Ama uygulamadaki doğrudan sonuçların hiçbiri entelektüel örgütlenmenin salt arzusuna hizmet etmeye niyetli "hukuki işlem" kavramının detaylandırmasından doğamaz. Bu nedenle Antikite'nin Roma hukukunda ne bu kavram ne de "dava" ya da "kural" gibi benzer olanlar

vardı, ve Justinian zamanında bile genel sistemleştirmesi görece makul bir derecenin ötesinde rasyonelleştirilmedi. Kavramların mükemmelleşmesi neredeyse sadece sözleşmelerin bazı somut türleri ve eylemlerin[59] bazı somut şekilleriyle bağlantılı olarak gerçekleşti.

Bu mükemmelleşmenin her şeye rağmen önümüzdeki bu sonuçlara yol açmasından iki neden sorumludur. Birincisi, yargı yönetiminin hukuk danışmanlarının görevini de kapsayacak şekilde tam olarak sekülerleşmesi belirleyici oldu. Roma hukukçularının bağlayıcı *respondumu* İslam müftüsünün *fetvasına* açıkça benzerdir. O da resmi olarak onaylı hukuk danışmanıdır. Ama eğitimini İslami bir ekolde alır. Bu ekoller tabii ki geç Roma imparatorluğunun resmi olarak kabul edilen hukuk ekollerinin modelinde gelişti. Antik felsefe aracılığıyla resmi eğitimin etkisi altında, en azından belli zamanlar için Antikiteninkine benzer yöntemler de geliştirdiler. Fakat öğretimleri ağırlıklı olarak teorik kaldı ve bahsedilen akımlara dini bağlar ve geleneksel itaat, ne ortadan kaldırılabilen ne de güçlendirilebilen kutsal yasanın belirsizliği ve tutarsızlığı ve kutsal buyruğa bağımlı olan tüm teokratik yargının karakteristiği olan diğer özellikler tarafından karşı çıkıldı. Bu nedenle hukuk eğitimi burada hayatla bağlantısı olmadan ampirik ve mekanik ezberlemeyle ve teorik vaka çözümlemesi yöntemiyle sınırlı kaldı.

Roma ve İslam hukuku arasındaki farkın ikinci nedeni hukuki örgütlenmenin türünde ve ekonomik alandaki rasyonelleşmeye konulan siyasal olarak koşullu sınırlarda yatar. Roma hukuki gelişmesinde teolojik unsur hiç bulunmaz. Tamamen seküler ve giderek bürokratik olan geç Roma devleti hukuki düşüncesi, son derece hassas olan ama yine de "sistemleri" kusurlu olabilen savunmacı hukuk danışmanları ve onların müritlerinin ürünlerinden derlenen eşsiz *Pandects*'ten en iyilerini ayırdı. Böylece özerk Bizans fikirleri tarafından tamamlanmış Roma materyalleri gelecek yüzyıllar için ortaçağ üniversitelerinin hukuki düşüncesine hammadde sağlayan *Pandects*'te toplandı. Daha imparatorluk döneminde giderek artan *soyut* karakter özelliği Roma hukuk kavramlarının eski dönem doğal *analitik* özelliğine yeni bir unsur olarak eklenmişti. Bu *soyut* karakter bir ölçüde Roma hukuk davası formunun doğası tarafından önceden görülmüştü. Her birinde etkili olguların durumu bir hukuk kavramı biçiminde ifade edildi. Yine de bu kavramların bazıları öyle açıkça belirtildi ki avukatlara, önleyici hukuk uzmanlarına, avukatlara ya da hukuk danışmanlarına ekonomik durumların alışılmamış çeşitlilikteki aralığını tek bir kavram altında

sınıflandırma imkanı verdi. Böylece yeni ekonomik ihtiyaçlara uyum eski kavramların rasyonel yorumu ve genişlemesi aracılığıyla geniş ölçüde gerçekleşti. Hukuki-mantıksal ve yapıcı düşüncenin tamamen analitik yöntemin aralığı içinde gelebileceği en yüksek seviyeye yükselmesi bu yolla oldu. Goldschmidt[60] *locatio-conductio, emptio- vendito, mandatum* (ve özellikle *actio quod iussu*), *depositum* gibi böyle hukuki kavramların olağan dışı esnekliğine ve hepsinden önemlisi bizim bugün ticaret senedi ve diğer resmi sözleşmeler[61] olarak sahip olduğumuz belli bir miktarın ödemesi için bu yükümlülüklerin çoğu için bir *constitutum* olarak *stipulationun* sınırsız kapasitesine haklı olarak dikkat çekti.

Roma hukuk mantığının özel niteliği, belli koşullarda geliştiği için, özellikle İngiliz önleyici hukukunun işleyiş türleri ile karşılaştırıldığında açık hale gelir. O da pek çok durumda dava edilebilirliği başarmak için çok sayıda bireysel kavramdan azami cesaretle yararlandı ve onları kullandı. Fakat bir yandan Romalı hukukçuların hem borçlunun alacaklıya ödeme yapma yetkisini hem de sonrakinin güvencesini[62] sağlamak için *iussum* kavramını kullanma şekli, diğer yandan İngiliz avukatların "ihlal"[63] şeklindeki haksız fiil kavramından pek çok heterojen anlaşmanın dava edilebilirliğini çıkarma şekilleri arasındaki farkı kolaylıkla görebiliriz. Sonuncu durumda, *hukuki olarak* heterojen olgular dava edilebilirliği dolaylı yoldan elde etmek için bir araya getirilir. Buna karşın Roma örneğinde, yeni ve *ekonomik olarak* yani dışsal olarak çeşitli durumlar tek ve uygun bir hukuki kavram altında sınıflandırılır.

Yine de bugün köken açısından özellikle "Romalı" olarak görülen pek çok hukuki kavramın soyut niteliğinin başlangıçta Antikitede bulunmadığı ve hatta bazı durumlarda Antikite'de meydana gelmediği belirtilmek zorundadır. Örneğin, çok tartışılan Roma kavramı *dominium,* Roma hukukunun ulusal olmaktan çıkmasının ve dünya hukukuna dönüşümünün ürünüdür. Mülkiyet, ulusal Roma hukukunda, hiçbir suretle özellikle soyut olarak düzenlenmiş bir kurum değildi ve genelde[64] bölünmez bile değildi. Temel farklılıkları ilk yürürlükten kaldıran ve onları arazi hukukundan gözlenebilen yeni şekillere indirgeyen Justinian'dı; Orta Çağ analizi tamamen soyut kavramlar olarak iki Pandect kurumu *dominium* ve *possessionun* kavramsal içeriği ile ancak *pretör* yasaklarının eski yöntemsel ve sosyal koşulları ortadan kalktıktan sonra ilgilenebildi. Görüş temelde diğer kurumlardan farklı değildi. Daha önceki biçimlerinde özellikle Roma hukuku kurumlarının pek çoğu temelde Alman hukukundakilerden daha soyut değildi. *Pandektlerin* özel biçimi Roma devletinin özel

dönüşümlerinden ortaya çıktı. Hukuk düşüncesinin mükemmelleşmesi başlı başına, yönelimiyle ilgili olduğu kadarıyla, Cumhuriyet ve geç İmparatorluk döneminde farklı şekillerde işleyen siyasal koşullar tarafından etkilendi. Daha önceki yargı yönetiminin ve hukuk danışmanlarının önemli teknik özelliği, gördüğümüz gibi, temelde kuralların cumhuriyetçi *honoratiores* tarafından üretilmiş ürünleriydi. Fakat bu mutlak kural kısa görev sürelerine sahip siyasal üst-sınıf magistratların profesyonel hukuk eğitimlerine tam anlamıyla elverişli değildi. On İki Levha her zaman okullarda öğretilirken, *leges* bilgisi Romalı Cumhuriyetçi magistrat tarafından çoğunlukla uygulamalı deneyimle ediniliyordu. Hukuk danışmanları geri kalanı onun için idare ediyordu. Buna karşın, sistematik hukuki çalışma gereksinimi atanmış memurlar aracılığıyla hukuk yönetimi ve bunun özellikle taşra hizmetinde rasyonalizasyonu ve bürokratikleşmesi şeklindeki imparatorluk sistemi tarafından büyük ölçüde arttırıldı. Otoritenin tamamen bürokratikleşmesinin genel etkisi daha geniş bir bağlamda daha sonra görülecektir. Örneğin İngiltere'de hukukun sistematik rasyonelleşmesi gecikti, çünkü orada bürokratikleşme olmadı. Hukuk danışmanları hukuk ileri gelenleri (honoratiores) olarak Roma yargı yönetimine hükmettiği sürece, sistematikleştirme mücadelesi güçsüzdü ve siyasal otorite tarafından hiçbir derleme ve sistemleştirme girişiminde bulunulmadı. Severi döneminde Roma aristokrasisinin çöküşü savunmacı hukuk danışmanlarının rolünün azalmasıyla bağlantılıydı ve mahkeme uygulamalarındaki imparatorluk emirlerinin hızla artan önemiyle aynı doğrultudaydı. Sonraki dönemde devlet onaylı okullarda devam eden hukuk eğitimi, hukukçuların çalışmalarından ders kitabı öğretimi şeklini aldı. Mahkemeler de onları otorite kaynakları olarak kullandı ve bu kitaplar arasında ihtilaf durumunda, İmparatorlar, sözde "*Lex Citationum*" ile, hem onlar arasında belli bir öncelik sırası hem de onaylı yazarların çoğunluğunun üstün olması ilkesini oluşturdu.[65] Bu nedenle *responsa* derlemeleri Gelenek Hukukunda içtihat derlemelerinin konumunu işgal eder hale geldi. Bu durum Pandektlerin özel biçimini ve klasik hukuk literatürünün onlara sokulmuş bu kısmının korunmasını belirledi.

NOTLAR

1. Hukuk honoratioresleri ile ilgili olarak – bkz., *yukarıda*, kısım *i*, not 18. Aslında şimdiki kısım hukuk mesleği, onun çeşitli türleri ve hukukun resmi nitelikleri üzerine etkileri ile ilişkilidir. Antik ve modern Batı medeniyetlerinde hukuk mesleğinin tarihinin kısa bir araştırması

bibliyografyasıyla birlikte Hazeltine, Radin ve Berle'nin 9 ENCYC. SOC. SCI. 324'teki makalesinde bulunabilir. Bibliyografyaya F. SCHULZ, HISTORY ve R. POUND, THE LAWYER FROM ENTIQUITY TO MODERN TIMES (1953) eklenmelidir.

2. Orta Çağ'daki hukuk mesleğinin gelişmesi üzerine en otoriter açıklamalar H. Brunner'e aittir: (1) *Die Zulassigkeit der Anwaltschaft im französischen, normannischen und englischen Rechte des Mittelalters* (1878) I Z. F. VGL. R. 321 ve *sonra gelen sayfalar*, ve 3 ILL. L. REV. 257'deki kısmi çevirisi; (2) *Wort und From im altfranzösischen Process* 57 SITZUNGSBERICHTE DER PHILOS.-HIST. CLASSE DER KAISERLICHEN AKADEMIE DER WISSENSCH. ZU WIEN (1868) 655; ayrıca bakın WEBER, GENERAL ECONOMİC HISTORY 340; ENGELMANN AND MILLAR, *a.g.e.*
3. Jüri duruşmasının genel gelişimi hakkında bkz. yukarıda *iii. kısım, not 33, 34*'te belirtilen literatür. *Attornatio* ve kraliyet mahkemelerindeki "kayıtlar" arasındaki bağlantı için bkz. Brunner, *Die Zulass. Der Anwlt. age.* 362; hem *attornatio'ya* hem de kayıtlara sadece *curia regis'de* izin verildi ve ilişkileri daha önceki İngiliz kaynaklarında açıkça gösterilir – *age.* 373; GLANVILLE, VIII, 8 §7; Brunner, *age.* 197.
4. *Fautes volent exploits* "hatalar eylemleri yok eder" (bir hata bütün yöntemi geçersiz kılar) anlamına gelir; genelde bu ilkeye ve eski Fransız yöntemine ilişkin, bkz. Brunner, *Wort und From im altfranzösischen Process, age.*, özellikle sayfa 670'de.
5. Bkz. *yukarıda* bölüm *iii*:6:c.
6. Bkz. POLLOCK AND MAITLAND I, 212: " Bir kişinin bir başka kişiyi bu diğer kişinin sözleriyle bağlanmış olmak için değil, resmi hataların düzeltilmesi ve eksikleri tamamlama şansına sahip olmak için kendisi adına konuşması için önermesine izin verilir" (Leg. Henr. 46 §3). Bu Brunner tarafından açıklanan "droit d'amendement"dir, *age.* 754-780 ve ayrıca *Zulass. Der Anw.'de* 322.
7. Bir savcının atanması önce özel imtiyaza dayanıyordu, fakat bu Granville döneminde artık böyle değildi, ZUL. D. ANWL. *age.* 363; HOLDSWORTH II, 315, 316.
8. Bununla birlikte, ruhban sınıfının 1215'te Lateran Konseyi tarafından seküler mahkemelerde savcı olarak görev yapması kendilerine ya da yoksul kişilere ilişkin nedenler dışında yasaklandı.
9. İngiltere'deki kraliyet mahkemelerinde davacıların temsille mahkemede hazır bulunabildiğinin açık olduğu en erken dönem II. Henry dönemidir. Profesyonel hukuki temsil ilk olarak on ikinci yüzyıldan ziyade on üçüncü yüzyılda başlamış görünür. Zira Bracton tamamen müvekkili adına hareket edebilen ve aslında tamamen onun adına eylemde bulunan "avukatlar" hakkında çok şey söyler. Yine de avukatın görevi temelde yöntemseldi; ve hukuk sistemi giderek daha karmaşık hale geldikçe, davacılar sadece yöntemsel olarak temsil edilme ihtiyacı duymakla kalmadı, aynı zamanda mahkemede davalarını savunmakla birlikte onları *anlatan* avukatlara da ihtiyaç hissettiler. Avukatlar *anlatıcıydılar* (ve sonra *yüksek dava vekili* olarak anıldılar) ve hala onların erken tarihleri hakkında çok az bilgi vardır. Plucknett'in belirttiği gibi " Şu anki bilgi durumumuzda, 1. Edward döneminde profesyonel *anlatıcıların* ve avukatların olduğunu ve muhtemelen bu mesleklerin daha önce III. Henry idaresinde ortaya çıktığını söylemek bu nedenle kesinlikle doğru görünür" (204, 206).

   Weber, Örf ve Adet Hukukunun yöntemleriyle ilgili sonraki açıklamalarında ve onun hakkındaki genel düşüncelerinde görünüşte büyük ölçüde J. Hatschek'in yazdıklarına, özellikle ENGLISCHES STAATSRECHT I, deki üçüncü bölüme dayandı, 95 *ve sonraki sayfalar.* Weber'in bu çalışma boyunca açıklanan hukuk düşüncesinin genel fikirleri güçlü biçimde Hatschek'ten, özellikle *Konventionalregeln, oder über die Grenzen der naturwissenschaftlichen Begriffsbildung im öffentlichen Recht* (1909) adlı makalesinden etkilenmiş görünür, 3 JAHRBUCH DES ÖFFRENTLICHEN RECHTS 1-67.
10. Bu karmaşık gelişmenin birkaç yüzyılı kapsayan döneminin kısa açıklaması için bkz. PLUCKNETT 212-215, ve orada alıntılanmış literatür. Model çalışma HERMAN COHEN, HISTORY OF THE ENGLISH BAR (1929).
11. İki üniversite, Oxford ve Cambridge, sadece medeni hukuk ve kilise hukukunu öğretirken Inns of Court kraliyet mahkemelerinde gelişen "İngiliz" hukukuna odaklanmıştı. Bkz. PLUCKNETT 208-209.

12. Kralın pek çok mahkemesi tarafından yetki sınırlarını genişletmek için kullanılan kurgular üzerine bkz. PLUCKNETT 152-155; HOLDSWORTH I, 235. Daha genel olarak, bkz. Morris S. Cohen, *Fictions*, 6 ENCYC. SOC. SCI. 235; Fuller, *Legal Fictions* (1930-31), 25 ILL. L. REV. 363, 513, 877; MAINE bölüm II.
13. Bkz. Gelenek Hukuku akıl yürütme yöntemlerinin güncel analizi, EDWARD H. LEVI, INTRODUCTION TO LEGAL REASONING; ayrıca bkz., LLEWELLYN, PRÄJUDIZIENRECHT UND RECHTSPRECHUND IN AMERIKA (1933).
14. Weber açıkça modern Amerikan gayrimenkul hukukundaki kullanım süresi, emlak ve ücret gibi kavramların ve şartlı mirasın tahrip edilebilirliği doktrini, daha değerli mülkiyet doktrini ya da Shelley Davasının Kuralı gibi kalıntıların devamını düşünüyor. Kullanım süresi kavramı uygulamalı olarak ortadan kalktı, diğerlerinin anlam ve görevi köklü bir dönüşüme uğradı; bkz. R. R. POWELL, LAW OF REAL PROPERTY (1950) I, bölüm iv. Temellük hakkında, bkz. Maitland, *The Mystery of Seisin* (1886), 2 L. Q. REV. 481; Bordwell, *Seisin ans Disseisin* (1920/ 21), 34 HARV. L. REV. 592; Sweet, *Seisin* (1896), 12 L.Q. REV. 239.

    İngiliz hukukunun eski özelliklerinin çoğunu canlandıran, temellük ile ilgili bir Illinois davası, *Fort Dearborn v. Kline* (1885), 115 III. 177, 3 N. E. 272.

    R. POWELL, age., 235, not 70, (A. Kales'in büyük bilgisinin yardımıyla) Illinois kararlarını " tarihi geçmiş", eski İngiliz hukukunun "başka bir bedende yeniden doğması" olarak nitelendirir. Powell devam eder (p. 237): " Genelde, [gayri menkulle ilgili] İngiliz hukukunun Illinois yargısında diğer devletlerimizin çoğundan daha sürekli bir önemli unsur olduğu söylenebilir. Geçmişin hayaletleri modern yaşam taslağının parçası olarak gerçek yararlılığını belirlemek için araştırma yapmadan gizli odalarından serbestçe çıktılar."
15. İngiliz avukatların kanunlaştırma ve hukuk reformunu engelleme çabalarının kanıtı için, bkz., diğerleri arasında, Lord Birkenhead'in biyografisi DICTIONARY OF NATIONAL BIOGRAPHY (1922–1930). İngiliz avukatların hukuk reformu ve kanunlaştırmaya gösterdiği düşmanlığa karşı Bentham'ın umutsuzluğu için, bkz., J. DILLON, LAWS AND JURISPRUDENCE OF ENGLAND AND AMERICA (1864) 271, 316-347, 180 *ve sonraki sayfalar.* Ayrıca bkz. Sunderland, *The English Struggle for Procedural Reform* (1926), 39 HARV. L. REV. 725. Amerikalı avukatların kanunlaştırma ve hukuk reformuna karşı hoşnutsuzluğu New York avukatlarının David Dudley Field'ın hukuku kanunlaştırma çabalarına karşı J.C. Carter tarafından başlatılan savaşında dramatik bir anlatım buldu. Bkz. Dillon *age.* 225; ayrıca bkz. REPORTS OF AMERICAN BAR ASSOCIATION (1890) 217 Carter için ve 1885, 1886 D.D. Field için; D.D. Field üzerine, bkz. New York Üniversitesi Hukuk Okulu'nun CENTENARY ESSAYS A. Reppy tarafından basıldı (1949), Llewellyn, 3 ENCYC. SOC. SCI. 243, ayrıca CLARK, CODE PLEADING (2. Basım 1947) 17-21.
16. " Kökleşmiş örf ve adet hukuku geleneğinin kanunlaştırmaya hukuki düşmanlığı" ile ilgili örnekler ve literatür için bkz. J. STONE 198.
17. Bu ifadenin kaynağı tespit edilemedi. İngiliz terimi " ortak ticaret" Alman metninde kullanılır.
18. Bkz. Brunner, *Die Zulassigkeit der Anwaltschaft* 324.
19. Roma hukuku yönelimli hukuk eğitimine ilişkin olarak, bkz. P. KOSCHAKER, EUROPA UND DAS RÖMISCHE RECHT (1947) 45 ve *sonraki sayfalar,* 55-59, ve orada alıntılanan literatür.
20. Bkz. KOSCHAKER, age. 94 *ve sonraki sayfalar* ve orada alıntılanan literatür; Roma, Fransa, İngiltere ve Almanya'daki avukatların sosyal konumları ve aralarındaki farklar için, bkz. 164-180, 227-234. Almanya'da avukatların lonca örgütlenmesi olmamıştır, *age.* 230, 247.
21. Gece okulları ya da üniversitenin ve *universitas literatum* atmosferi dışındaki diğer hukuk okulları kıta Avrupa'sında bilinmez ve bu nedenle Weber tarafından düşünülmemiştir.
22. Hukuk eğitimi, on dokuzuncu yüzyılda Almanya'da ve Avusturya (Macaristan)'da yerleşik hale geldiği ve hala var olduğu gibi, iki bölümden oluşur, yani üniversitede üç- dört yıllık çalışma ve çeşitli mahkemelerde ve idari kuruluşlarda , savcılıkta ve savcı ofisinde genellikle bir üç yıl daha uygulamalı hizmet eğitimi. Bkz. Rheinstein, Law Faculties and Law Schools [1938] WIS. L. REV. 5; ayrıca bkz. E. SCHWEINBURG, LAW TRAINING IN CONTINENTAL EUROPE (1945) 32, 80.

23. Medeni Kanunun 571, 581, 2 kısımlarına bkz.; kiranın kiralayan ve kiracı arasında tamamen kişisel bir anlaşma olduğu ve sonuç olarak kiracı mal sahibinden satın alan kişiyle kıyaslandığında toprak üzerinde kalma hakkına sahip olmadığı Roma hukuku kuralına ilişkin olarak, bkz. SOHM, INSTITUTIONEN 434; ayrıca bkz. BUCKLAND 499.
24. Hindu hukuku üzerine bkz. S. Vesey Fitzgerald, *Hindu Law*, 9 ENCYC. SOC. SCI. 261, ve orada belirtilen literatür; daha fazlası için bkz. *altta*, v. kısım 19. Not. Hindistan'daki erken "hukuk" eğitimi açıklaması için, bkz. MAINE, EARLY LAW 13.
25. Weber ESSAYS ON SOCIOLOGY OF RELIGION'ında İslam'a yer vermedi; yine de, Sociology Of Religion bölümünde onu dikkate aldı. İslami hukuku üzerine başlıca kaynaklar olarak GOLDZIHER'S VORLESUNGEN ÜBER DEN ISLAM (1910, ikinci basım 1925), KOHLER AND WENGER'de ilgili bölüm 82, *ve sonraki sayfaları* ve sayfa 152'de listelenmiş literatürü, özellikle ZEITSCHRIFT FÜR VERGLEICHENDE RECHTSWISSENSCHAFT'da Josef Kohler'ın çeşitli makalelerini kullanmış görünmektedir. İslami hukuk üzerine ilave literatür için bkz. J. Schacht'ın şu çalışmaları: ENCYCLOPAEDIA OF ISLAM (1927)'daki makaleleri, G. BERGSTRAESSER'S GRUNDZÜGE DES ISLAMISCHEN RECHTS (1935)'deki yayını; *Islamic Law*, 8 ENCYC. SOC. SCI. 344, 349'daki bibliyografya ile; ve ORIGIN OF MOHAMMEDAN LAW (1951). İngilizcede İslam hukuku üzerine kitaplar ve makaleler Stern'ın bibliyografyasında listelenmiştir (1950) 43 LAW LIBRARY J. 16; ayrıca bkz. G. V. GRÜNEBAUM, MEDIEVAL ISLAM (1946).
26. *Hadisler*–Peygamber'in ve arkadaşlarının örnek niteliğinde olan işlerine ilişkin hadisler, ve Peygamber'in Kuran'a dahil edilmeyen sözleri. Müslümanlığın Sünni kolu tarafından buyurucu olarak görülen ama Şiiler tarafından reddedilen *sünneti* oluştururlar. *Hadisler* derlemelerde toplandığında sadece tamamen güvenilir kabul edilen kişilerin "altın zinciri" aracılığıyla izi sürülebilenler güvenilir kabul edildi. İslami hukukun uygun "geleneklerin" "icadı" ile biçimlenmesi ve gelişmesinde oynanan rol üzerine, bkz. J. SCHACHT, ORIGINS OF MOHAMMEDAN LAW (1951).
27. Georg Freiherr v. Hertling, 1843-1919, Katolik filozof ve Alman devlet adamı. Bkz. *Recht, Staat und Gesellschaft*, 1997.
28. Dharma – Sutras " hukukun belli ekollerinin en eski tezahürüdür ya da bunlar daha ziyade özellikle Vedic okullarında verilen hukuk öğretimini (anımsatıcı aforizmalar biçiminde) somutlaştırır. Bir tanrıdan çıktığını iddia eden bir istisna ile, her biri [Vedic] döneminin bazı büyük bilgelerinin adını taşır." – VESEY –FITZGERALD, *age.* 24. Not. Muhtemelen milattan önce 600-300 dönemine dayandırılır.

    Egemen Hindu teorisine göre Dharma- Sutras'ın tüm hukuku kapsadığı ifadesi terim *arthasastrası* ve *Manu* ve *Yajnavalkya* adı altında bilinen enstitü-tipi hukuk kitaplarını içermesine ilişkin olarak çok açık bir anlamda kullanıldığında kabul edilebilir. Sonuncusu modern Hindu hukukunun gelişmesi için önemli hale gelmiş sonraki yorumcuların çalışmalarında dikkati çeken bir konum işgal eder.
29. Didaskalia (Yunanca: Öğreti, Doktrin) – İsa'nın öğretisinin en eski Hristiyan topluluklarının ruhani-karizmatik yönteminde; yani *Didache of the Apostles* gibi otoriter yazılarda yerleşmesinden ve örgütlenmiş toplantılarda Hristiyan hayatının kanal oluşturmasından önce yayılması. Bkz. SOHM,KIRCHENRECHT 38, 41.
30. *Fetva* – ilahiyatçı– hukuk bilgini müftünün fikri.
31. Şeriat – Allah'ın kişinin davranışıyla ilgili olarak koyduğu kuralların bütünü.
32. İslami okullarla ilgili olarak, bkz. *yukarıda*, kısım ii:5 ve kısım iii, not 12.
33. Temel görevi imzaları doğrulamak ve böylece gerçekliğin resmi kanıtını oluşturmak olan Amerikan türü *noterin* aksine, Avrupalı noter hukuk düzenlemelerinde de, özellikle gayri menkul devirlerinin ve ayrıca önemli ticari belgelerin düzenlenmesinde uzmandı. Bu nedenle sadece bir avukat değil ama aynı zamanda özel eğitimi ve yeterliliği olan bir avukattı.. Bkz. Deak; *Notaries Public*, 11 ENCYC. SOC. SCI. 399, ve orada alıntılanan literatür; ayrıca bkz. CALASSO, STORIA E SISTEMA DELLE FONTI DEL DIRITTO COMUNE (1938) I, 212, ve (1934) III ARCHIVIO GIURIDICO 64. Savigny noterler birliğini on üçüncü yüzyılın ortalarında Bologna'da tespit etti; bkz. GESCHICHTE DES RÖMISCHEN RECHTS IM MITTELAL-

TER 540; ayrıca bkz. GOLDSCHMIDT 151-153.

34. İtalyan şehir magistratlarının diğer şehirlerden intramural çekişmeleri hafifletmek için getirdiği *Podesta* ile ilgili olarak, bkz. *altta,* bölüm XVI: iii:3; ayrıca bkz. ENGELMANN 59; CALISSE, *age.* 143, 169, 180. *Signoria* üzerine, geç ortaçağ İtalyan şehir tiranlığı ve monarşisi, bkz. *altta,* bölüm XVI:iv: 8-9.

35. Bkz. Stouff (1887) 11 NOUVELLE REVUE HISTORIQUE 269; GOLDSCHMIDT, 200 ve orada alıntılanan literatür; ayrıca sayfa 230 (not 159); sayfa 153 (not 32). Fransa'daki noterler üzerine A. COPPIN'ın denemesi, LES ORIGINES DU NOTARIAT FRANÇAIS (1884, Academie de Douai) ile kıyaslayın.

36. Bkz.: Fransa için, KOSCHAKER, EUROPA U. DAS RÖM. RECHT 221 ve orada alıntılanan literatür; Almanya için, BRUNNER I, 209, II, 296 *ve sonraki sayfalar;* ayrıca bkz. G. Schubart-Kikentscher, *Römisches Recht im Brünner Schöffenbuch* (1947), 65 SAV. Z. GERM. 86; genel olarak bkz. ENGELMANN AND MILLAR 98 *ve sonraki sayfalar,* 114 *ve sonraki sayfalar,* 199, 519.

37. EIKE VON REPGOW (1180-1250) SACHSENSPIEGEL (MIRROR OF SAXON LAW, 1224-1230)'in yazarıdır; bkz. v. Künnsberg, 13 ENCYC. SOC. SCI. 308; E. WOLF, GROSSE RECHTSDENKER (1939) I; PHILIPPE DE BEAUMANOIR (1246-1296) COUTUMES DE BEAUVOISIS (1283)'ın yazarıdır, Fransa'nın en etkili Orta Çağ hukuk anlaşmaları; bkz. Meynial, 2 ENCYC. SOC. SCI. 486.

38. Bkz. Homeyer tarafından yazılan SACHSENSPIEGEL üçüncü basımının girişi (1861) 20, 105; E. Molitor, *Der Gedankengang des sachsenspiegels* (1947), 65 SAV. Z. GERM. 15, ve orada alıntılanan en güncel literatür.

39. Romalı hukukçular üzerine bkz. JOLOWICZ, 88, 380; H. J. WOLFF, ROMAN LAW (1951) 91; ve özellikle F. SCHULZ, HISTORY ve W.KUNKEL, HERKUNFT UND SOZIALE STELLUNG DER RÖMISCHEN JURISTEN (1952).

40. Kadı – Müslüman şeriat mahkemesinin yargıcı (bkz. yukarıda, not 31), kadı adaleti (*Kadijustiz*) – Weber tarafından resmi olarak rasyonel hukukun sabit kurallarına yönelik olmayan ama içeriksel olarak rasyonel hukukun etik, dini, siyasal ya da diğer başvuru önermelerine yönelik olan yargı yönetimini tanımlama sanatına ait bir terim olarak kullanılır.

41. Bkz. Millar, Procedure, Legal, 12 ENCYC. SOC. SCI. 439,440.

42. Hüküm için bkz. JOLOWICZ 95, 362; H. J. WOLFF, *age.* 81.

43. Amerikan hukukunda bilindiği gibi Gelenek Hukukunun dava dilekçesi ve Kod Kanunun dava dilekçesi arasındaki karşıtlığa tekabül eder,. Bkz. CLARK, *age.* 5; Millar, *Procedure, Legal,* 12 ENCYC. SOC. SCI. 439, 446/447.

44. Medeni hukuk kavramına hiç gönderme olmadığında, fakat yargıca *intentio'da* tanımlanan bazı *gerçekleri* doğru bulursa sadece mahkum etmesi, eğer doğru bulmazsa beraat ettirmesi söylendiğinde kullanılan *formül factum concepta'da* bir formüldür. Bkz. JOLOWICZ 212-213; WENGER 162, 164.

45. Bonn'da Profesör olan Gustav Demelius. (SCHIEDSEID UND BEWEISEID IM RÖMISCHEN CIVILPROZESS [1887]); 8 SAV. Z. ROM. 269, O. Gradenwitz'e ait eleştiri yazısına bkz. Roma hukukunun (seküler) gelişmesinde kutsal hukukun hangi ölçüde etkili olduğu sorunu üzerine, bkz. *altta,* kısım v:1-2.

46. *Simulata pro veris accipiuntur* ("temsili işlem gerçek sayılır"; SERVIUS AD AENEAM II, 116).

Bu, hayvanların yerine sadece, ekmeğe ya da muma modeli çıkarılmış şekillerinin kurban edilmek zorunda olduğu anlamına geliyordu. Diğer örnekler için bkz. JHERING I, 326.

47. JHERING III, 27vd.

48. M.Ö. 300 bkz. F. SCHULZ, HISTORY 9.

49. Ti. Coruncanius M.Ö. 280'de bir konsüldü. Halkın önünde *responsayı* ilk onun verdiği Pomponius tarafından D. 'de bildirilir 1,2,2,35: *Primus publice profiteri coeprit;* bkz. SCHULZ 10.

50. Bkz. BUCKLAND 22. Caius hakkında, age. 29 ve SCHULZ, HISTORY 159; JÖRS AND KUNKEL 33; De Zulueta, *Reflexions on Gaius* [1947], TULANE L. REV. 173.

51. JHERING II, 440.

52. CICERO, IN VERREM 4.9.20.

53. "Hukuki metinlerin hiçbiri Augustus'un *responsayı* bağlayıcı kıldığını belirtmez. Hadrian döneminde hukukçuların görüşünde bir değişiklik olduğu açıktır." BUCKLAND, TEXTBOOK 23. *Ius respondendi'nin* kökeni ve doğasına ilişkin bu ünlü ihtilafla ilgili günümüz literatürü için bkz. KOSCHAKER, EUROPA U. DAS RÖM. RECHT 962; Siber, *Der ausgangspunkt des ius respondendi* (1941) , 61 SAV. Z. ROM. 397; Kunkel, *Das Wesen des ius respondendi* (1948), 66 SAV. Z. ROM. 423.

54. Hukuk danışmanları ve avukatlar arasındaki ayrım üzerine, bkz. JHERING II, 436; BUCKLAND 22.

55. İki ekol Proculians ve Sabinians, önemleri ve iddia edilen çekişmeleri üzerine, bkz. BUCKLAND 27; SCHULZ, HISTORY 119; JÖRS AND KUNKEL 32,394.

56. Bu literatür üzerine, özellikle bkz. SCHULZ, HISTORY 91,173, 223.

57. Bkz. KOHLER AND WENGER 172; JOLOWICZ 469; SCHULZ, HISTORY 119.

58. *Actiones locati* ve *conducti*den çıkarıldığı şekliyle *locatio-conductio* ("kira") kavramı, (1) *locatio –conductio rei,* yani arazinin ya da malın bir parçasının kiralanmasını; (2) *locatio-conductio operarum* yani, işçiye iş gücünün hizmet için kiralandığını belirten anlaşma; ve (3) *locatio- conductio operis,* yani bir binayı inşa etme ya da örneğin bir takım elbise yapma gibi diğer bir işi tamamlama fırsatının bağımsız bir girişimciye verilmesini kapsıyordu.

59. Weber burada JHERING II'yi izler. Ayrıca bkz. SCHULZ; PRINCIPLES 43; WIEACKER, VOM RÖMISCHEN RECHT 7; EHRLICH 195, 312.

60. UNIVERSALGESCHICHTE 78, 93; genel olarak, 71-89,331.

61. *Locatio-conductio* – kira; bkz. yukarıda not 58; *em[p]tio- venditio* – satış; *mandatum* – yetki, yani ödenmemiş hizmetler için anlaşma; eğer hizmetler için ödeme yapılacaksa, anlaşma *locatio-conductio operarum* olur.

Actio quod iussu [depositum] – başlangıçta, otoriteye oğlunu ya da kölesini diğeriyle anlaşma yapmak için veren birine karşı dava; *stipulatio-* belli şekilde biçimlendirilmiş sözlerle istenen ve verilen söz.

Constitutum – terim burada teknik olmayan anlamda, görünüşte dava edilebilir bir sözün hukuki temeli (*causa*) anlamında kullanılır; teknik olarak *constitutum debiti* söz verenin ya da üçüncü şahısların mevcut borcunu ödemek için verilen biçimsiz bir söz anlamına gelir; pretor hukukunda *actio depecunia constituta* ile dava edilebilir bir *actio in factum* haline geldi. Bkz. JÖRS AND KUNKEL 189.

62. Bkz. GOLDSCHMIDT 78,93. Bununla birlikte, *actio quod iussunun* genel olarak ulaşılabilir olmadığı fakat sadece anlaşmayı yapan kişinin bir *filius familias*, bir köle ya da davalıya bağlı başka biri olduğu zamanda ulaşılabilir olduğu hatırlatılmalıdır. Bkz. BUCKLAND 531, Buckland'a göre *actio quod iussu'nun* önemi azdı. Weber'in ifadesi (D. tarafından örneklendirildiği gibi 17.1.2)"*mandatum ya da iussus'un* şaşılacak derecede hoşgörülü kategorisinden" söz eden, Weber'in metninde bahsettiği bu modern işlemler için yeterli geldiğini belirten GOLDSCHMIDT'e dayanır, 78 not 93. *Mandatum ve iussus'la* ilgili bilginin mevcut durumu için bkz. JÖRS AND KUNKEL 213, 267, 411, 415.

63. Bkz. PLUCKNETT 601, ve orada alıntılanan literatür.

64. Mülkiyetle ilgili kapsamlı Roma kavramı olan *dominium* sadece hem arazi hem de mallar üzerindeki mülkiyeti kapsayan genel hukuki bir terimin değil aynı zamanda araziye sahip olma, ondan yararlanma ve onu devretme haklarının tamamına işaret eden bir terimin de olmadığı Germen yasalarıyla çelişir. Bir kişinin araziden fayda sağlamasının çeşitli yolları geleneksel olarak Gelenek Hukukunun niteliği olan kullanım hakları, gayrimenkuller ve gelecekteki çıkarlarının karışık bir toplamında açıklandı. Sadece yakın dönemde "tımar" ve daha yakınlarda "tapu" (mallardan gelenle birlikte) bir parça araziden elde edilebilen haklar ve faydalar toplamına işaret eden Roma *dominiumuna* yakın bir anlam kazandı. Nesnel ve geçici olarak sınırlanmış nitelikteki tüm haklar ya kira gibi mülk sahibine karşı salt kişisel talep olarak ya da bir başkasının (*iure in re aliena*) malında hak yani bir kişi için ömür boyu mülk haline getirme (*usufructus*), bir geçiş ya da kullanma hakkı (*servitus*) ya da bir ipotek (*hypotheca*) gibi engeller olarak görülür. Özel bir şey bir başkasının hakkıyla engellendiği sürece, mülk sahibinin *dominiumu* bu doğrultuda, derhal genişlemek için, engeller kalkar kalmaz yine de sınırsız mülkiyet, yararlanma, kullanma ve tasarruf özgürlüğünün bütünlüğü açısından sınırlanır. Yine de *dominium* kavramı Roma mülk sahibinin mallarını kullanmada ya da suistimal etmede tamamen sınırsız özgür olduğu şeklinde anlaşılmamalıdır. Özellikle arazi sahibi olarak halk yararı için oluşturulan polis gücü düzenlemeleri tarafından her zaman sınırlanıyordu. *Dominium* kavramı sadece, mülkiyet haklarına ilişkin zihinsel işlemleri kolaylaştırmak için zihinsel bir araçtır. Dolaylı olarak, tabii ki arazi alışverişlerini kolaylaştırma ve böylece arazi tapularının güvencesini arttırma eğilimi de vardır.

Weber'in gözlemlediği gibi, oldukça soyut bir kavram olan *dominium* hukuki detaylandırmanın uzun sürecinin ürünüydü. Germen hukukuna ve diğer hukuklara benzer olarak, eski Roma hukuku da bir kişinin yasal olarak bir eşya ile, özellikle bir arazi parçasıyla ilişkisinin çeşitli türlerini gösteren çeşitli kavramlarla işliyordu. *Ius civile'de, res mancipi'ye* (özel anlamda yurttaşın arazisi, köleler, büyük baş hayvanlar ve bazı tarımsal araçlar) *res nec mancipi'den* farklı davranılırdı. *Ex iure Quiritium* sahipliği pretor hukukunun *in onis haberesiyle* ya da yönetimsel olarak idare edilen kamu arazisindeki çeşitli kullanım haklarıyla aynı değildi (bkz. bölüm ii:5). Kapsamlı *dominium* kavramının detaylandırılması hukukçuların işiydi. Günümüzdeki egemen görüşe göre, bu zihinsel süreç temelde klasik hukukçular tarafından tamamlandı. Gelişme üzerine, bkz. JÖRS AND KUNKEL 120, ve orada ve sayfa 405'te belirtilen kapsamlı literatür; ayrıca BUCKLAND 188, ve NOYES 131.

65. *Lex Citationum* – Bunlardan birkaç tane vardı; en eskisi M.S. 321'de Constantine tarafından yayınlandı; en iyi bilineni 426'da Valentinian III ve Theodosius II (CODEX THEODOSIANUS 1.4.3.) tarafından yayınlananıdır. Mahkemeler belli sayıda hukukçunun işini görüşmek için düzenlenirdi; hukukçuların ters düştüğü yerde, yargıç çoğunluğun fikrini ya da oy eşitliği durumunda, Papinian'ın fikrini benimserdi.

V. Biçimsel ve İçeriksel Rasyonelleşme Teokratik ve Seküler Hukuk

1. Hukuki Formalizmin Genel Koşulları

Son bölümle ilgili değerlendirmeler, daha önce çeşitli yerlerde değinilen, siyasal otorite biçiminin yasanın biçimsel yönleri üzerindeki etkisiyle ilgili önemli sorunu ortaya çıkarır. Bu sorunun nihai analizi daha sonra ele alacağımız çeşitli otorite türlerinin analizini gerektirir. Yine de bu noktada birkaç genel düşünce olabilir. Kamu adaletinin daha eski biçimleri akraba grupları arasındaki uzlaştırıcı müzakerelerden doğmuştu. Bu eski adalet biçimlerinin ilkel biçimsel irrasyonelliği her yerde prenslerin ya da magistratların otoritesinin etkisi (*imperium*, yasak) altında ya da bazı durumlarda örgütlü bir ruhban sınıfının etkisi altında terk edildi. Bu etkinin niteliği çeşitli otorite türleriyle farklılaşsa da hukukun içeriği bundan kalıcı olarak etkilendi. Prenslerin ya da başpiskoposların idari mekanizması daha rasyonel hale geldikçe, yani idari "görevlilerin" iktidarın uygulanmasında kullanıldıkları kapsam genişledikçe, hukuki yöntemin hem biçim hem içerik olarak "rasyonel" hale gelmesi olasılığı da büyüdü. Otoritenin örgütlenmesinin rasyonelliği arttığı ölçüde, rasyonel olmayan prosedür biçimleri ortadan kalktı ve maddi hukuk sistemleştirildi, yani hukuk bir bütün olarak rasyonelleşti. Bu süreç örneğin Antikite'de *ius honorarium*'da ve pretör çözümlerinde,[1] Frenk Krallarının kararnamelerinde, İngiliz Kralların ve Adalet Bakanlarının yöntemsel yeniliklerinde,[2] ya da Katolik Kilisesinin soruşturmayla ilgili yöntemlerinde[3] ortaya çıktı. Yine de bu rasyonelleşme eğilimleri iktidarı yönetenlere ait açık ve kesin bir politikanın parçası değildi; bu yöne daha ziyade örneğin Papalığın idari mekanizması durumunda olduğu gibi kendi rasyonel yönetimlerinin ihtiyaçları tarafından ya da örneğin Romanın, geç Orta Çağın ya da modern zamanların burjuva sınıfı gibi , müttefik

oldukları ve maddi hukuktaki rasyonelliğin ve yöntemin kendilerine bir avantaj oluşturduğu güçlü çıkar grupları tarafından sokuldular. Bu çıkarların olmadığı yerde, hukukun sekülerleşmesi ve formel bir hukuksal düşünce biçiminin tam anlamıyla gelişmesi ya başlangıç aşamasında kaldı ya da pozitif olarak dengelendi. Bu, genel hatlarıyla, patrimonyal hükümdarlarla birlikte dini hiyerarşilerin rasyonelliğinin karakter olarak çok önemli olmasına atfedilebilir; öyle ki amaçları hukuki sonuçları doğru tahmin şansını ve hukukun ve prosedürün rasyonel sistemleşmesini azami seviyeye çıkartan biçimsel hukuksal kesinliğin en yüksek derecesini elde etmek değildir. Amaç daha ziyade söz konusu otoritelerin aranan nitelikte ve etik amaçlarına en uygun olan hukuk türünü bulmaktır. Hukuki sorunların müstakil ve uzmanlaşmış "hukuksal" işleyişi hukuki gelişmenin bu taşıyıcılarına yabancı bir düşüncedir; bunlar hukukun etikten ayrılmasıyla hiçbir suretle ilgilenmezler. Genel anlamda bu, özellikle hukuki kural ve etik taleplerin kombinasyonuyla tanımlanan teokratik olarak etkilenmiş hukuki sistemler için geçerlidir. Ancak bir yandan hukuki düşüncenin diğer yandan sosyal ilişkilerin biçimlerinin bu türden rasyonelleşmesi sırasında çok çeşitli sonuçlar ruhban ürünü hukuki bir doktrinin hukuksal olamayan bileşenlerinden doğabilirdi. Bu muhtemel sonuçlardan biri *fas'ın*, yani dini emirin, *ius'dan*, yani insanın dini ilgisi olmayan bu gibi çatışmalarının tasfiyesi için kurulmuş hukuktan, ayrılmasıydı.[4] Bu durumda, *ius*'un bağımsız bir gelişme seyrinden, vurgunun mantıksal ya da ampirik unsurlar üzerinde olabildiği rasyonel ve formel bir hukuk sistemine geçmesi mümkündü. Bu, fiili olarak hem Roma'da hem Orta Çağ'da gerçekleşti. Bu durumlarda hukukun dini olarak yerleşmiş ve özgürce oluşturulmuş bileşenleri arasındaki ilişkiyi belirleyen yolları daha sonra tartışacağız [v:2, v:8]. İleride göreceğimiz gibi [kısım vii], düşünce artarak seküler hale geldikçe dini hukukun, pozitif hukukun ötesinde kısmen ideal bir önerme ve kısmen yasalaşma ve hukuki uygulama üzerinde değişen fiili etkiyle birlikte bir doktrin olarak işleyen "doğal bir hukuka " bir rakip olarak rastlaması ya da yerini ona bırakması mümkündü. Yine de, dini emirlerin seküler kurallardan asla ayrılmaması ve karakteristik olarak dini ve ayinsel emirlerle hukuki kuralların teokratik kombinasyonunun değişmeden kalması da mümkündü. Bu durumda, etik ve hukuki görevler, ahlaki tavsiyeler ve hukuki emirlerden oluşan özelliksiz bir yığın ortaya çıktı ve sonuç özel olarak *resmi-olmayan* bir hukuk türüydü. Bu iki olasılıktan hangisinin gerçekleşeceği söz konusu dinin henüz sözü edilen karakteristiklerine ve onun hukuk sistemi ve devletle ilişkisini yöneten

ilkelere dayanıyordu; bu kısmen rahiplerin devlet karşısındaki güç konumuna ve sonuç olarak devletin yapısına dayanıyordu. Otoritelerinin özel yapısından dolayı neredeyse tüm Asya uygarlıklarında bu gelişme seyirlerinin bahsi geçeni sonuncusu ortaya çıktı ve devam etti.

Fakat farklı hukuk sistemlerinin mantıksal yapısında bazı özellikler benzer olabilse de, bunlar egemenliğin çeşitli türlerinin sonucu olabilirler. Teokrasi ve patrimonyal monarşi gibi kişisel sadakate dayanan otoriter güçler genellikle hukukun formel olmayan türünü oluşturdu. Fakat hukukun formel olmayan türü demokrasinin bazı türleri tarafından da üretilebilir. Açıklama sadece baş piskoposlar ve tiranlar ve özellikle açık fikirli tiranlar gibi iktidar sahiplerinin değil ama aynı zamanda demokratik demagogların da resmi kurallarla, hatta dini olarak kutsal ve bu nedenle kesinlikle bağlayıcı kabul ettikleri normlar dışında kendilerinin yaptığı normlarla bile bağlanmayı reddedebilmesinde yatar. Hepsi hukuki kesinliğin soyut şekilciliği ve maddi amaçları gerçekleştirme arzuları arasındaki kaçınılmaz çatışmayla karşılanır. Hukuki formalizm hukuki sistemin teknik olarak rasyonel bir makine gibi çalışmasını sağlar. Bu nedenle sistem içindeki bireyler ve gruplar için görece en büyük özgürlüğü garanti eder ve onlar için eylemlerinin hukuki sonuçlarını tahmin etme olasılığını büyük ölçüde arttırır. Prosedür barışçıl rekabetin, "oyunun sabit ve dokunulmaz kurallarına " bağlanmış özel bir türü haline gelir.

Akraba grupları arasındaki çıkar çatışmalarının düzenlenmesine yönelik ilkel prosedürler kesin olarak şekilci kanıt kuralları tarafından karakterize edilir. Aynı şey *Dinggenossenschaften'daki* hukuksal yöntem için de geçerlidir. Gördüğümüz gibi, bu kurallar önce kanıt sorularının uygun yolla ve uygun kişi tarafından sorulmasını gerektiren büyüsel inançlar tarafından etkilendi. Daha sonra bile, hukukun bugün anlaşıldığı şekliyle bir gerçeğin rasyonel bir yöntemle, özellikle şimdi en önemli yöntem olan, ikinci dereceden kanıtlardan hiçbir surette bahsetmeyen tanıkların sorgulanmasıyla "kanıtlanması" fikrini geliştirmesi uzun zaman aldı. Daha önceki dönemlerin, sanığın masum olduğuna dair yeminli beyan veren tanıkları olayın izahının doğru olduğuna dair yemin etmezlerdi, fakat kendilerini ilahi gazaba maruz bırakarak kendi taraflarının haklılığını doğrulardı. Bu uygulamanın, pek çok kişinin belki de çoğunluğun tanık olarak kendi şahsi görevlerinin hangi tarafın "haklı" olduğuyla ilgili "yemin etmek" olduğuna inandığı günümüz uygulamasından daha az gerçekçi olmadığını gözlemleyebiliriz. Bu nedenle eski hukukta kanıt bir "yükümlülük" olarak

değil, en azından bunun atfedildiği tarafın "hakkı" sayılıyordu. Yine de, yargıç katı biçimde bu kurallarla ve geleneksel kanıt yöntemleriyle bağlıydı. "Gelenek hukuku" prosedürü[5] gibi geç bir döneme ait modern teori sadece kanıta bir yükümlülük olarak bakıldığında antik yöntemden farklıdır. Bu yargıcı da tarafların hareketlerine ve sundukları kanıta bağlar ve aslında aynı ilke davanın tüm yönetimine uygulanır: karşı prosedür ilkesine göre, yargıç tarafların hareketini beklemelidir. Tanıtılmayan ya da bir hareketin içine konmayan ne varsa yargıçla ilişkili olduğu kadarıyla ortaya çıkmaz; aynı şey, rasyonel olsun ya da olmasın, kabul edilen kanıt metotlarıyla açığa çıkarılamayan gerçekler için de doğrudur. Bu nedenle yargıç sadece sınırlar içinde ulaşılabilir olan göreceli gerçeğin tarafların yöntemsel eylemleriyle tespitini gerçekleştirmeyi amaçlar.

Bu tam olarak bilinen en eski, en açık yargılama biçiminin karakteriydi: Çekişen akraba grupları arasında, yargılama usulünü oluşturan kehanet ve işkenceyle sorgulama ile uzlaşma ve anlaşma. Bu antik hukuki yöntem büyüsel ve ilahi güçlerin çağrılmasına yönelik tüm etkinlikler gibi katı biçimde formeldi; fakat prosedürün belirleyici eylemlerinin rasyonel olmayan doğa üstü niteliği aracılığıyla içeriksel olarak "doğru" kararı elde etmeye çalışıyordu. Bununla birlikte, bu irrasyonel olmayan güçlerin otoritesi ve onlara olan inanç kaybolmaya başladığında ve yerlerine rasyonel kanıt ve kararların mantıksal kökeni geçtiğinde şekilci yargılama davacılar arasında gerçeği bulmanın görece yüksek olasılığına ulaşmak amacıyla düzenlenmiş salt bir yarışma haline gelmek zorundaydı. Davanın ilerlemesinin desteklenmesi devletten ziyade şahısları ilgilendiriyordu. Yargıç onları kendi inisiyatifleriyle yapmak istemedikleri herhangi bir şeyi yapmaya zorlamaz. Bu nedenle yargıç, bireysel davalarda somut çıkar ya da eşitlik düşüncelerini etkileyebilen yargılama aracıyla siyasal, etik ya da duygusal nitelikte maddi taleplerin en uygun biçimde gerçekleştirilmesi arayışına uyamaz. Formel adalet formel hukuki çıkarlarını temsil etmeleri için ilgili taraflara en üst derecede özgürlüğü garanti eder. Fakat formel adalet sisteminin meşrulaştırdığı ekonomik gücün eşit olmayan dağılımı nedeniyle, bu özgürlük pek çok kez dini etiğin ya da siyasal çıkarın maddi önermelerine ters olan sonuçlar üretir. Bu nedenle resmi yargı patriarşik olanla birlikte teokratik tüm otoriter güçlere karşıttır; çünkü otoritelerin lütuf ve gücü üzerindeki bireysel bağımlılığını azaltır.[6] Bu yine de, demokrasiye aykırıydı; çünkü hukuki uygulamanın ve bununla birlikte bireylerin vatandaşların kararlarına bağımlılığını azaltır.[7] Ayrıca, yargılamanın çatışan çıkarların barışçı rekabetine doğru gelişmesi ekonomik ve

sosyal gücün bir yerde toplanmasına katkıda bulunabilir. Tüm bu durumlarda formel adalet, zorunlu soyut niteliği sebebiyle, özsel yargının ideallerine tecavüz eder. Belli bir zamanda ekonomik gücü yönlendiren ve bu nedenle onun kısıtsız işleyişiyle ilgilenenler, ve ayrıca ideolojik temellerde otoriter kontrolü yıkmaya ya da bireysel fırsatları geliştirmek ve yetenekleri özgür bırakmak amacıyla rasyonel olmayan kitle duygularını engellemeye çalışanlar için de formel adaletin belirleyici değerini oluşturan tam olarak bu soyut niteliktir. Formel olmayan yargı tüm bu gruplar için açıkça mutlak keyfilik ve öznel kararsızlık olasılığını temsil eder. Formel yargıyı destekleyen bu gruplara hukuk prosedürünün istikrar ve tahmin edilebilirliğinin çok önemli olduğu tüm bu siyasal ve ekonomik çıkar gruplarını, yani özellikle kalıcı bir karaktere sahip olmaya yönelik rasyonel, ekonomik ve siyasal örgütleri dahil etmek zorundayız. Hepsinden öte, ekonomik gücü elinde tutanlar formel rasyonel bir yargı yönetimini sadece teokratik- patriarkal otoriter gruplar tarafından değil aynı zamanda bazı şartlar altında demokratik gruplar tarafından reddedilen bir değer olan"özgürlüğün" güvencesi olarak görürler. Formel yargı ve onu güvence altına alan "özgürlük" aslında ideolojik olarak maddi hukuk ile ilgili tüm gruplar tarafından reddedilir. Bu gibi gruplara formel türden ziyade kadı-adaleti daha iyi hizmet eder. Örneğin doğrudan Atina demokrasisinin halk adaleti kadı-adaletinin kesin bir biçimiydi. Jüri tarafından yapılan modern yargılama da formel hukuka göre olmamasına rağmen gerçek uygulamada çoğunlukla kadı-adaletiydi; sınırlı halk yargısının bu hayli formelleştirilmiş türünde bile sadece prosedür tekniği tarafından doğrudan ihtiyaç duyulan formel hukuki kurallarla bağlanma eğilimi gözlemlenebilir. Oldukça genel olarak, halk adaletinin tüm biçimlerinde kararlara somut, etik ya da siyasal düşünceler ya da sosyal adalete yönelik duygular temelinde ulaşılır. Siyasal adalet özellikle Atina'da hakimdi, fakat bu bugün bile bulunabilir. Bu açıdan, bir yandan halk demokrasisi diğer yandan teokrasi ya da patriarkal monarkların otoriter gücü tarafından gösterilen benzer eğilimler vardır. Örneğin, Fransız jüri üyeleri, formel hukukun aksine, düzenli olarak karısının suçüstü yakaladığı sevgilisini öldüren bir kocayı beraat ettirdiğinde tam olarak Büyük Frederick'in değirmenci Arnold'ın yararına "kraliyet adaleti" dağıttığında yaptığını yapıyorlar.[8] Bununla birlikte yargının teokratik yönetiminin belirleyici niteliği tamamen somut etik düşüncelerin önceliğine dayanır; formalizme ilgisizliği ve ondan hoşnutsuzluğu sadece kutsal hukukun kurallarının açıkça ifade edilmesinden dolayı sınırlanır. Ama sonuncusunun normlarına

başvurulmasından dolayı, hukukun teokratik türü kesin karşıtlıkla yani, değişen şartlara uyumlu olmak için fazlasıyla şekilci vicdan muhasebesi geliştiren bir hukukla sonuçlandı. Yargının seküler, patrimonyal otoriter yönetimi genellikle tam olarak bir esneklik derecesine izin veren gelenekle uyumlu olmak zorunda olduğu yerde bile teokratik yargıdan çok daha özgürdür.

Son olarak, yargının ileri gelenler (*honoratiores*) tarafından yönetimi hangi hukuki çıkarların içerildiğine bağlı olan iki bakış açısı sunar; *honoratiores*'in kendi sınıfınınkiler ve onlar tarafından yönetilen sınıfınkilerin çıkarları. Örneğin İngiltere'de merkez mahkemesinin önüne gelen tüm davalar kesin olarak şekilci yolla hükme bağlanıyordu. Fakat kitlelerin günlük sorunlarını ve suçlarını görüşen sulh mahkemeleri formel değildi ve bir ölçüde Avrupa üzerinde tamamen bilinmeyen kadı-adaletinin temsilcisiydi. Ayrıca, davanın ve hukuki hizmetlerin yüksek maliyeti bunları satın alamayanların adaleti inkarına yol açıyordu. Bu başka nedenlerle Roma cumhuriyetinin hukuk sisteminde de var olana da benziyordu.[9] Adaleti tanımama varlıklı sınıfların, özellikle de kapitalist sınıfların çıkarlarıyla oldukça uyumluydu. Fakat üst sınıflar içinde çekişmenin formel yargılamasının keyfilikle ya da ekonomik olarak zayıf olanlar için adaletin fiili inkarı ile birleşen böyle bir ikili hukuki politikası her zaman mümkün değildir. Eğer buna sahip olunamazsa, kapitalist çıkarlar için en iyi olan katı biçimde formel bir yargı sistemidir. Bu tüm davalarda geçerlidir ve karşıt prosedür sistemi altında işler. Herhangi bir davada *honoratiores* tarafından yargılama temelde ampirik olmaya eğilimlidir ve prosedürü karmaşık ve masraflıdır. Bu nedenle burjuva sınıfının çıkarları açısından uygun durabilir ve aslında İngiltere'nin uluslar arasında kapitalist üstünlüğü yargı sistemiyle değil, ancak daha ziyade yargı sistemine rağmen başardığı söylenebilir. Bu sebeplerden dolayı, burjuva sınıfı genel olarak rasyonel prosedür sistemiyle ve bu nedenle hem demode gelenekleri hem de keyfiliği ortadan kaldıran ve hakların özellikle genel tarafsız normlarda kaynağını bulabildiği sistemleştirilmiş, anlamı açık ve uzmanlaşmış formel hukukla yoğun olarak ilgilenme eğilimindeydi. Sistematik olarak kanunlaşmış böyle bir hukuk bu nedenle İngiliz Protestanları,[10] Roma Plebleri[11] ve on dokuzuncu yüzyıl alman burjuvası tarafından talep edildi. Ama tüm bu durumlarda böyle bir sistem hala çok uzaktaydı.

Teokratik türden yargı yönetiminde, *imperium*'a ve magistratların, prenslerin ya da duruşmanın[12] yönetimini elinde tutan görevlilerin küçümseyici gücüne dayanan hukukun ve prosedürün bu gelişmesiyle beraber (yargıçlar

ya da özel ya da resmi beratlı hukuk danışmanları gibi) seküler honoratiores tarafından yargılamada görüş temel olarak hukukun her zaman neyse o olmasına ve belirsizliklerinin yorumundan ve özel durumlara uygulanmasından başka bir şeye ihtiyacı olmamasına bağlıdır. Bununla birlikte, gördüğümüz gibi [iii. kısımda], büyüsel şablonlaştırmanın etkisi bir kez kırıldığında rasyonel olarak yoğunlaştırılmış normların oldukça ilkel ekonomik koşullar altında bile ortaya çıkması kendi içinde mümkündür. Yeniliğin tek aracı olarak rasyonel olmayan vahiy tekniklerinin varlığı çoğunlukla normlarda yüksek derecede esneklik ima ediyordu; diğer taraftan bunların yokluğu yüksek derecede kalıplaştırmayla sonuçlandı, çünkü bu olayda bu gibi kutsal gelenek tek kutsal unsur olarak kaldı ve bu nedenle rahipler tarafından kutsal bir hukuk sistemi şeklinde yüceltildi.

2. Kutsal Hukukun İçeriksel Olarak Rasyonelleşmesi

Kutsal hukuk ve kutsal yasa yapma daha ziyade farklı yollarla farklı coğrafi alanlarda ve hukukun farklı dallarında ortaya çıktı; süreklilikleri aynı biçimde değişti. Analizimizin bu noktasında kutsal hukukun ceza ve kefaretle ilgili tüm sorunlara verdiği, başlangıç olarak salt büyüsel normlardan kaynaklanan bir kaygı olan özel önemi tamamen göz ardı edeceğiz; burada onun siyasal hukuka olan ilgisini ya da duruşmaların olmasına izin verilen zaman ve mekanı düzenleyen ve aslen büyüsel olarak belirlenmiş normları ya da kanıt türlerini de dikkate almayacağız. Çoğunlukla, sadece genel olarak anlaşıldığı şekliyle "özel hukuk"tan söz edeceğiz. Bu hukuk dalında, evliliğe izin verme ve evlilik olayına ilişkin temel ilkeler, aile hukuku ve onunla yakından ilişkili miras hukuku Roma *fasi*, İslam şeriatı ve Orta Çağ kilise hukuku ile birlikte Çin'de ve Hindistan'da kutsal hukukun başlıca dalını oluşturuyordu. Ensestle ilgili antik büyüsel yasak evlilikle ilgili dini düzenlemelerin erken biçimleriydi.[13] Ayrıca, atalara uygun kurbanların ve kutsal hukukun aile ve miras hukukuna zorla girmesine neden olan diğer ailevi sacranın etkisi vardı. Sonraki çıkarların anlamlarının bir kısmını kaybettiği Hıristiyanlık alanlarında, Kilisenin mali çıkarları vasiyetlerin geçerliliğinde miras hukuku alanında kontrolünü sürdürmeye çalıştı.[14]

Seküler ticaret hukuku dini amaçlara tahsis edilmiş ya da diğer nedenlerle kutsanmış ya da büyüsel olarak tabulaştırılmış nesneler ya da mekanlarla ilgili dini normlarla ters düşme eğilimindeydi. Akit alanında, dini bir söz şekli, özellikle bir yemin kullanıldığında, kutsal hukuk salt resmi temeller üzerinde

müdahalede bulunuyordu; ki bu sık olarak ve başlangıçta düzenli biçimde gerçekleşen bir durumdu.[15] Kutsal yasa, maddi temellere dayalı olarak, dini-etik nitelikte önemli normlar, örneğin, faizciliğin yasaklanması, resme girdiğinde olaya karışıyordu.

Genel olarak laik ve kutsal yasa arasındaki ilişkiler söz konusu dini etiğin altında yatan özel ilkelere bağlı olarak oldukça değişebilir. Dini etik büyüsel ya da ritüelistik formelizm döneminde kaldığı sürece, belli şartlar altında, büyüsel vaka çözümlemesinin saf rasyonelleşmesinin kendi içsel araçları aracılığıyla kötürüm ve tamamen etkisiz hale gelebilir. Roma cumhuriyeti tarihi boyunca *fas* sadece bu kaderle karşılaştı. Ancak bir kişinin bazı uygun kutsal araçlar ya da bahane biçimleri icat edebilmiş olmasını önlemek için tek bir kutsal norm vardı.[16] Augurs Kurulunun kusurlu dini formdaki durumlara ve pratik olarak konuşmak gerekirse halk meclislerinin çözümlerini iptal etme gücü anlamına gelen kötü *omina'ya* müdahale yetkisi, Roma'da Pericles ve Ephialtes tarafından Atina Yüksek Hukuk Meclisinin eşit olarak kutsal şekilde belirlenmiş yetkisinde olduğu gibi resmi olarak asla kaldırılmadı.[17] Fakat bu güç, ruhban sınıfının seküler magistrat soylularının mutlak egemenliği altında olması durumunda, özellikle siyasal amaçlara hizmet ediyordu; maddi *fas'ınki* gibi bunun uygulaması da özel kutsal yöntemler tarafından pratik olarak tehlikesiz hale getirildi. Bu nedenle, geç dönemin Helen hukuku gibi, baştan başa sekürlerleşmiş *ius* da, Roma hayatında ayin yükümlülüğü düşüncesi tarafından oynanan olağanüstü büyük role rağmen, bu tarz ihlallere karşı güvence altına alındı. Ruhbanlığın antik poliste din dışı güçlere boyun eğdirilmesi ve Roma Olimpus'unun ve onun sözünü ettiğimiz ele alınışının bazı özel nitelikleri Roma'daki bu gelişme çizgisinin belirlendiği unsurlardı.[18]

3. Hint Hukuku

Durum Hindistan'da olduğu gibi, egemen bir rahipler sınıfının hayatın tüm alanlarını rituel olarak düzenleyebildiği ve böylece önemli ölçüde tüm hukuk sistemini kontrol edebildiği yerde tersiydi.[19] Egemen Hindu teorisine göre, tüm hukuk Dharma- Sutralar içinde bulunur. Hukukun salt seküler gelişmesi tüccarlar, zanaatkarlar ve diğer çeşitli meslek grupları için özel hukuk sistemlerinin oluşturulmasıyla sınırlıydı. Kimse mesleki grup ve kastların kendi hukuklarını oluşturma hakkından şüphe etmiyordu, öyle ki geçerli durum şu il-

kede özetlenebilirdi: "Özel hukuk genel hukuktan üstündür." [20] Fiili olarak elde edilen hemen hemen tüm seküler hukuk bu kaynaklardan geliyordu. Yine de, günlük hayatın sorunlarının nerdeyse tüm alanını kapsayan bu tür hukuk ruhban doktrininde ve felsefi ekollerde dikkate alınmadı. Böylece hiç kimse alanında ve yönetimde uzmanlaşmadığı için, sadece tüm rasyonelleşmeden kaçmakla kalmadı; aynı zamanda uygulamada sonraki geniş ölçüde dikkate alınmasa da teoride kesinlikle bağlayıcı olan kutsal hukuktan ayrılan durumlarda geçerliliğin sağlam bir güvencesinden de yoksundu.

Hindistan'daki yasa bulma hem dinin özel bir türüne hem de hayatın teokratik-ataerkil düzenlemesine tekabül eden büyüsel ve rasyonel unsurların aynı niteliksel karışımını temsil ediyordu. Prosedürün formelizmi genel olarak daha belirsizdi. Mahkemeler halk adaleti türünden değildi. Kralın baş yargıcın kararına bağlı olması ve hukukçu olmayan üyelerin (yani eski kaynaklarda tüccarlar ve yazmanları, daha sonrakilerde lonca başkanı ve yazmanlar) mahkeme üyeleri arasında olmak zorunda olması kurallarının ikisi de rasyonel eğilimlerin ifadesiydi. Özel hakemliğin büyük önemi ittifaklar tarafından özerk hukuk oluşturulmasıyla ilişkiliydi. Yine de, ittifakların örgütlü mahkemelerinden halk mahkemelerine yapılan temyizlere genel bir kural olarak izin verilirdi. Usul hukuku bugün öncelikle tipik olarak rasyoneldir; öncelikle yazılı enstrümanlara ve şahitlerin tanıklığına başvurulmalıdır. İşkenceler rasyonel kanıt araçlarının sonucunun yeterli derecede açık olmadığı durumlara mahsustu. Bu koşullarda yine de aralıksız büyüsel önemlerini korudular. Bu özellikle kendini lanetlemenin sonuçlarını belirlemeye yönelik bekleme dönemi tarafından izlenmesi gereken yemin için geçerlidir. Benzer şekilde, büyüsel infaz araçları, özellikle alacaklının borçlunun[21] kapısının önünde kendini açlıktan öldürmesi, kararın resmi uygulaması ve kanunlaşmış kendi haklarını arama uygulaması ile birlikte yürürlükteydi. Ceza muhakemeleri usulünde kutsal ve seküler hukukun neredeyse tam paralelliği söz konusuydu. Ama hukukun bu iki türünün birleşmesine doğru bir eğilim de vardı ve genel olarak kutsal ve seküler hukuk eski Aryan hukukunun kalıntılarını gizleyen faklılaşmamış bir birlik oluşturdu. Buna karşılık, bu kanunlar bütünü, geniş ölçüde ittifakların özerk yargı yönetimi, özellikle de tüm zorlama araçlarının en etkilisine yani sürgün etmeye sahip olan kastlar tarafından hükümsüz kılındı.

Budizmin devletin dini olarak hakim olduğu bölgelerde; yani Seylan, Siam, Malaya, Hindiçin ve özellikle Kamboçya ve Burma'da Budist ahlakın kanun

koyucu etkisi az sayılmazdı.[22] Budist ahlak karı ve kocanın eşit statüsünden sorumluydu; bu örneğin, kognatik kalıtım kuralında ya da topluluk mülkiyeti sisteminde ya da ebeveynlerinin ilerideki kaderi için oluşturulan evlat saygısı görevinde ve diğer şeyler arasında, ölenin borçları için dayatmacı mirasçı yükümlülüğünde ifade ediliyordu. Hukukun bütününe ahlaki öğeler nüfuz etmişti; bunlar kölelerin korunmasında, (siyasal suçlara yönelik çoğunlukla fazlasıyla acımasız cezalar dışında) ceza hukukunun yumuşaklığında ve barışı korumak için kefalet vermenin kabul edilebilirliğinde ifade buluyordu. Buna rağmen Budizmin göreceli olarak dünyevi ahlakı bile bir yandan vicdanla diğer yandan ritüel formelizmle öyle meşguldü ki kutsal "hukuk" sistemi güçlükle uzmanlaşmış öğrenmenin ana fikri olarak gelişebildi. Bununla birlikte, Hindu havasında bir hukuk literatürü gelişti ve 1875'te Burma'da Budist hukukunun resmi hukuk olarak ilanını mümkün kıldı. Burada Budist hukukuyla Budizm yönünde tadil edilmiş Hindu kaynaklı bir hukuk kastedilmektedir.

4. Çin Hukuku

Diğer yandan Çin'de,[23] büyüsel ve animist görevler bürokrasinin iktidar tekeli tarafından salt ritüel alana sınırlandı. Bu nedenle gördüğümüz ve ileride göreceğimiz gibi, ekonomik etkinlik üzerine derin etkiler uyguladı. Çin yargı yönetimindeki rasyonel olmayan durumlara teokratik unsurlardan çok patrimonyal unsurlar neden oldu. Hukuki kehanet, genel anlamda kehanet gibi, Çin'de en azından tarihi dönemlerde bilinmiyordu; ayrıca savunmacı hukuk danışmanları sınıfı ve uzmanlaşmış hukuk eğitimi de yoktu. Bunların hepsi resmi hukukun herhangi bir gelişmesine karşı olan siyasal ortaklığın ataerkil niteliğine tekabül ediyordu. "Wu" ve "Wei" (Taocu büyücüler) büyüsel ritüel konularında danışmandılar. Sınavları geçen ve buna bağlı olarak edebi bir eğitime sahip olan üyeleri ailelere, akraba gruplarına ve köylere törensel ve hukuki konularda danışmanlık yaptılar.

5. İslam Hukuku

İslamiyet'te en azından teoride seküler hukukun kutsal normların iddialarından bağımsız olarak gelişebildiği hayatın tek bir alanı yoktu. Aslında, Helen ve Roma hukukunun oldukça geniş ölçüde alıntısı söz konusuydu.[24]

Yine de, resmi olarak tüm özel hukuk derleminin Kuran'ın yorumu ya da onun geleneksel hukuk aracılığıyla detaylandırılması olduğu iddia edildi. Bu, Emevi Halifeliğin yıkılışından ve Abbasi hakimiyetinin kuruluşundan sonra oldu; Mecusi Sasanilerin imparatorun dini hükümdar oluşu ilkesi kutsal geleneğe dönüş adına İslam'a aktarıldı.[25] İslam'da kutsal hukukun statüsü kutsal hukukun gerçekten kehanete dayalı olarak oluşturulan yazılı dinde işlemesi şeklinin ideal bir örneğidir. Kuran'ın kendisi pozitif hukukun birçok kuralını içerir (örneğin, Muhammed'in kendisinin yararlandığı özgürlük gibi, bir adam ve evlatlık kızı arasındaki evlilik yasağının iptali). Ama hukuki emirlerin çoğu farklı bir köktendir. Biçimsel olarak, bunlar genellikle *hadis* olarak görünürler. Bunlar peygamberin örnek niteliğindeki davranışları ve sözleridir. Bunların özgünlüğü tanınmış anlatıcıların oluşturduğu birbirini izleyen bir zincir tarafından doğrulanıyordu. Bu özgünlük sözlü anlatımla peygamberin, Muhammed'in aslında özel nitelikli arkadaşları anlamına gelen, çağdaşlarına dayandırılıyordu. Kişisel aktarıcıların bu kırılmaz zinciri nedeniyle emirler özellikle sözel olarak aktarılır ya da aktarıldıkları söylenir ve emirler Kuran'ın bir yorumu olmayan, ama Kuran'ın yanı sıra bir gelenek olan *Sünnet'i* oluşturur. En eski bileşenleri büyük ölçüde İslam öncesi dönemden, özellikle, *Sünnet olarak* derlemesi ve düzeltilmesi Malik-ibn-Anas'ın kendisine atfedilen Medine'nin gelenek hukukundan elde edilir. Ne Kuran ne de *Sünnet* tek başlarına, yargıçlar tarafından hukukun kaynağı olarak kullanıldı. Bu kaynaklar daha ziyade ya yazarlara (*musnad*) göre ya da ana fikre göre (geleneksel düzeni oluşturan altı *musannaf*,) düzenlenen hadislerin derlemesi olan *fıkıh*, yani hukuk ekollerinin kurgusal çalışmalarıydı. Fıkıh hukuki emirlerin yanında ahlaki emirler de içerir ve hukuk kristalleştiğinden beri tamamıyla demode nitelikte gittikçe büyük bir bölüm içerdi. Bu kristalleşme resmi olarak karizmatik, hukuki-peygamberi hukuk yorumu (*içtihad*) gücünün yedinci ve sekizinci yüzyıldan yani Hristiyan döneminin on üçüncü ve on dördüncü yüzyılından beri ortadan kaldırıldığı inancı vasıtasıyla gerçekleştirildi. Bu Hristiyan Kilisesinin ve Museviliğin, peygamberlik döneminin sona erdiği varsayımlarıyla ilgili inancına benzerdi. Her ne kadar sadece Ortodoks olarak bilinen, dört hukuk ekolünün(*mezhep*) kurucularına tam onay verilse de hukuk elçileri, karizmatik dönemin *mujtahidunu* hala hukuki vahyin temsilcileri olarak düşünülüyordu. İçtihadın kalkmasından sonra sadece yorumcular (*muqallidin*) kaldı ve hukuk tamamen sabitlenmiş hale geldi. Dört Ortodoks hukuk ekolü arasındaki mücadele

öncelikle Ortodoks Sünnetin unsurları hakkında bir çekişmeydi, fakat bu aynı zamanda yorum yöntemleri üzerinde de bir çekişmeydi ve bu farklılıklar bile hukuk bir kez sabitlendiğinde gittikçe kalıplaştı. Sadece küçük Hanbeli ekolü tüm *bida'yı* yani tüm yeni hukuku, tüm yeni *hadisi* ve tüm rasyonel yorum taslaklarını reddeder. Bu nedenle *coge intrate*[26] önermesi nedeniyle de kendisini ilke olarak birbirlerine hoşgörülü olan diğer ekollerden ayırdı. Ekoller yeni hukukun oluşumunda hukuk bilimine atfedilen farklı rollerle ayrılır. Maliki ekolü Afrika ve Arabistan'da uzun zaman hakimdi. Bu İslam'ın en eski siyasal merkezi olan Medine'de başladığı için, belki beklenebileceği gibi, İslam öncesi hukuku içermesi özellikle yasaklanmamıştır. Fakat bu Irak'ta doğan Hanefi Ekolünden daha büyük ölçüde gelenek tarafından sınırlandı ve buna bağlı olarak Bizans etkileri tarafından derinden etkilendi.[27] Rolü özellikle Halife Mahkemesinde önemliydi ve Türkiye'de[28] hala resmi ekoldür ve Mısır'da egemendir. Saray fikriyle yakından bağlantılı olan Hanefi hukuk biliminin temel katkısı İslam hukukçularının ampirik tekniklerinin gelişmesi , yani karşılaştırmanın kullanımı (*kıyas*) olduğu görünür. *Ra'y* yani öğrenilmiş doktrinin hukukun kaynağından bağımsız olduğu fikri de Kuran'ın geçerli yorumu ile birlikte ilan edildi. Bağdat'tan doğan ve Güney Arabistan, Mısır ve Endonezya'ya yayılan Şafi ekolü sadece bu Hanefi niteliklerinin ikisine de, yani öğrenilmiş düşüncelere ve yabancı hukuktan aktarılanlara atfedilen rollere karşıt görünmekle kalmaz; aynı zamanda Malikilerin geleneğe uyumlu tavrına da karşıt görünür. Bu nedenle, her ne kadar doğrulukları sorgulanabilir *hadislerin* geniş ölçüde kabulü yoluyla benzer sonuçlar elde etse de daha geleneksel sayılır. *Ashab-al-hadis*, yani muhafazakar gelenekselciler ve *Ashab-al-fikh* yani rasyonel hukukçular arasındaki çekişme İslam hukukunun tarihi boyunca sürdü.

İslamın kutsal hukuku spesifik olarak tamamıyla " hukukçuların hukukudur. " Geçerliliği uygulamada hukukun elçilerinin yani büyük hukukçuların (*fuqaha*) anlaşması olarak tanımlanan *icmaya* (*icma-al-ammah-tacitus consensus omnium*) dayanır. Güvenilir peygamber yanında, sadece *icma* resmi olarak güvenilirdir. İcma'nın salt tarihi kaynakları Kuran ve *Sünnettir*. Yargıçlar Kuran ya da Sünnet'e başvurmaz; fakat icmanın derlemelerine başvurur ve onların kutsal yazıları ve gelenekleri bağımsız olarak yorumlamasına izin verilmez. İslam hukukçuları Roma hukukçularınkine benzer bir konumdaydı ve özellikle ekollerinin örgütlenmesi Roma'dakileri andırır. Hukukçuların etkinlikleri hem hukuki danışmayı hem de öğrencilerin eğitimini içeriyordu. Bu nedenle sistema-

tik sınıflandırma gerektiren pratik pedagojik isteklerle birlikte müşterilerinin pratik ihtiyaçları ile de bağlantılıdır. Ancak ekollerin başı tarafından konulan sabit yorumlayıcı yönteme ve bağlayıcı açıklamalara bağlılık *içtihat* döneminin, yorum özgürlüğünün kapanmasından sonra dikkate alınmadı. Kahire *Al-Azhar* gibi dört Ortodoks ekolün fakültelerinin temsilcilerini içeren resmi üniversitelerde, öğretim sabit fikirlerin rutinleşmiş anlatımı haline geldi.[29] İslami örgütlenmelerin bazı ana özellikleri, yani [papalık makamına atfedilene benzer] doktrinin yanılmazlığı ile birlikte [Kilise] Konseylerinin yokluğu kutsal hukukun şablonlaşmış bir "hukukçular hukuku" yönünde gelişmesini etkiledi. Bununla birlikte, gerçekte kutsal hukukun doğrudan uygulanabilirliği sadece Orta Çağ kilise hukukununkinden kısmen daha kapsayıcı maddi hukuk alanı arasındaki bazı temel kuruluşlarla sınırlandı. Yine de, kutsal gelenek tarafından iddia edilen evrensellik, kaçınılmaz yeniliklerin ya neredeyse her zaman özel bir durumda bazen iyi niyetle bazen de hileyle alınan bir *fetva*[30] ya da birkaç rakip Ortodoks ekolün tartışmacı vaka çözümleme yöntemi tarafından desteklenmek zorunda olduğu gerçeğiyle sonuçlandı. Bu unsurların sonucu olarak hukuk düşüncesinin formel rasyonelliğinin bahsedilen yetersizliği ile birlikte hukuk birliği ve tutarlılığını amaçlayan sistematik yasa yapımı imkansızdı. Kutsal hukuk göz ardı edilemezdi; pek çok uyarlamaya rağmen uygulamada gerçekten yerine getirilemezdi. Roma sistemindeki gibi resmi belgeli hukukçular (başlarında Şeyhülislam olan *müftüler*) kadılar ya da olay olduğunda taraflarca görüşlerini bildirmek üzere çağrılırlar. Görüşleri bağlayıcıdır, fakat bunlar kişiden kişiye değişir; bu görüşler kahinlerin görüşleri gibi herhangi bir rasyonel neden belirtilmeden bildirilirler. Dolayısıyla gerçekte kutsal hukukun rasyonelleşmesine katkıda bulunmaktan ziyade onun irrasyonelliğini arttırırlar.

Bir statü grubu hukuku olarak kutsal hukuk sadece Müslümanlar için geçerlidir; fakat gayrimüslim tebaa için geçerli değildir. Sonuç olarak hukuksal patrikülarizm sadece kısmen pozitif kısmen de negatif olarak ayrıcalıklı, hoş görülen birçok sınıf için değil aynı zamanda yerel ve mesleki bir gelenek olarak da varlığını sürdürdü. "Özel hukukun ülkenin genel hukuku üzerinde egemen olduğu" kuralının kapsamı, mutlak bir geçerlilik iddiasında bulunmakla beraber, özel yasalar kendileri bütünüyle değişken yorumlara tabi olan kutsal normlarla çatıştığı zaman şüpheli bir uygulamaya sahiptir. İslamın ticari hukuku geç Antikite'nin hukuk tekniklerinden, birkaçı doğrudan Batı tarafından benimsenen çeşitli normlar geliştirdi.[31] Yine de, İslamiyetin kendisinde bu ticari

normların geçerliliği kanundan ya da rasyonel hukuk sisteminin sabit ilkelerinden kaynaklanmıyordu. Güvenceleri sadece tüccarların dürüstlük duygusuna ve ekonomik etkilerine dayanıyordu. Kutsal gelenekler bu tikelci kuruluşların çoğunu desteklemekten ziyade tehdit ediyordu. *Praeter legem* (kanunun kapsamı dışında) var oldular.

Hukuki birleşme ve tutarlılığa yönelik bu engel, doğal bir sonuç olarak, kutsal hukukun ya da sabit geleneğin geçerliliğinin ciddiye alındığı İslam ülkelerinde olduğu gibi Çin ve Hindistan'da da her zaman vardı. İslam'da bile kişisel yasalar sistemi Karolenjler imparatorluğundaki halk yasaları kapsamında eskiden başvurulduğu şekliyle tamamen Ortodoks ekollere başvurur.[32] Teamül Hukukunun Norman İşgali ve resmi olarak II. Henry'den beri olduğu gibi bir *lex terrae* oluşturmak imkânsızdı. Aslında günümüzün tüm büyük İslam imparatorluklarında yargının seküler ve dini yönetiminin düalizmini buluruz: dini olmayan görevli kadının yanında ve seküler hukuk şeriatın yanında durur. Karolenjlerin danışma kurullarına benzer olarak, bu seküler hukuk (kanun) en başından beri, yani Emevi Halifelerinden beri büyümeye ve kutsal hukukla ilişkili olarak artan önem üstlenmeye başladı; sonraki daha çok kalıplaşmış hale geldi. Yargı yetkisi vesayet, evlilik, miras, boşanma ve kısmen yerleşik arazi ve arazi kanununun diğer bazı yönlerine ilişkin olanlar hariç tüm konularda hakim hale gelen seküler mahkemeler için bağlayıcı hale geldi. Bu mahkemeler hiçbir surette kutsal hukukun yasaklamalarıyla ilgili değildir; fakat bunlar yerel geleneğe göre karar verir, çünkü seküler hukukla ilgili her sistemleştirme manevi normların sürekli müdahalesi tarafından önlendi. Bu nedenle 1869'da ilan edilmeye başlanan Türk Kanunnamesi gerçek anlamda bir Kanun değildir; bu açıkça Hanefi normlarının derlemesidir.[33] Bu gidişatın ekonomik örgütlenme konusunda önemli sonuçları olduğunu göreceğiz.

6. İran Hukuku

İslamın Şii formunun yerleşik din olduğu İran'da kutsal hukukun irrasyonelliği daha büyüktür; çünkü *Sünnet* tarafından sağlanan görece değişmez temellere bile sahip değildir. Resmi teoride yine de değişmez olarak görünen gizli öğretmene (İmam) olan inanç onun yerine geçecek sadece zayıf bir şeydi.[34] Yargının üyeleri, yasa dışı dini bir yönetici olarak, yerel *honoratioresin* isteklerine en büyük saygıyı göstermeye mecbur olan Şah tarafından "kabul edi-

lir." Bu "kabul" "atama" değildir; fakat daha ziyade teolojik okullardan mezun adayların *kabul edilmesidir (aggrégation).* Hukuki alanlar vardır, ama bireysel yargıçların yetki alanları taraflar birçok rakip yargıç arasından seçim yapabildiği için açıkça sabitlenmiş görünmez. Bu hukuki elçilerin karizmatik nitelikleri bu nedenle açıkça belirtilir. Mecusi etkileri tarafından vurgulanan Şiiliğin katı mezhepçiliği, kutsal hukuk tarafından talep edilen bu mezhepçilik pek çok "kurgu" aracılığıyla sonunda neredeyse tamamen terk edilmedikçe, inanmayanlarla tüm ekonomik ilişkileri günah sayarak önlüyor olurdu. Bu nedenle kutsal hukuki etkiler herhangi bir ekonomik ya da siyasal sonucu olan etkinliklerin nerdeyse tüm alanlarından kapsamlı bir şekilde çıkarıldı. Kutsal hukukun aynı geri çekilişi, anayasacılık *fetvalar* yoluyla Kuran'dan alıntılar tarafından gerek çelendirilince siyasal alanda da gerçekleşti. Her şeye rağmen, teokrasi bugün bile ekonomik hayatta önemsiz bir unsur olmaktan uzaktır. Etki aralığı gittikçe daralmasına rağmen, yargılamadaki teokratik unsur – daha sonra ele alınacak olan Doğu patrimonyalizminin özel niteliği ile birlikte – ekonomik etkinlik için büyük önemdeydi ve hala da öyledir. Bu olgu başka yerde olduğu gibi burada da, kutsal hukukun normlarının pozitif içeriğinden çok, çatışan çıkarların formel düzenlemesinden ziyade "maddi" adaleti hedefleyen adalet yönetimindeki egemen tutumlar nedeniyledir. Yetki alanlarındaki gayrimenkul davalarında eşitlik düşüncesine uygun kararlara ulaşırlardı. Bu gibi düşünceler büyük ihtimalle hukukun kanunlaşmadığı yerdedir. Kadı adaletinin kararlarının tahmin edilebilirliği bu nedenle asgaridir. Dini mahkemeler arazi davaları üzerinde yetki alanına sahip oldukça arazinin kapitalist kullanımı,örneğin Tunus'taki gibi imkansız hale geldi.[35] Yine de, kapitalist çıkarlar bu yetki alanını ihraç etmeyi başardı. Genel durum, teokratik yargı yönetiminin rasyonel ekonomik sistemin işleyişine müdahale etme ve muhakkak etmek zorunda olma şekline özgüdür. Yer yer değişen sadece bu müdahalenin kesin kapsamıdır.

7. Yahudi Hukuku

Yahudi kutsal hukuku, içeriği İslami kutsal hukukunkinin oldukça tersi olsa da İslami kutsal hukukla bazı biçimsel benzerliklere sahiptir.[36] Yahudiler arasında da Tevrat ve yorumlayıcı ve tamamlayıcı kutsal gelenek hayatın tüm alanlarında evrensel geçerliliği olan bir norm olarak ortaya çıkma iddiasındaydı; benzer şekilde kutsal hukuk sadece dindaşlar için elde ediliyordu. Ama İslam'ın

aksine, bu hukuki sistemin taşıyıcıları yöneten sınıf değil, daha ziyade dışlanmış halktı. Bu nedenle yabancılarla ticaret kanunen yabancı ticaretti ve kısmen farklı etik normlarla yönetiliyordu. Yahudiler kendilerini çevrelerinde elde edilen hukuki normlara bu çevre tarafından izin verildiği ve kendi ritualistik ilkelerine ters düşmediği ölçüde uydurmaya çalıştılar. Daha krallar döneminde, eski yerel kehanet olan, *Urim ve Thummim*'in yerine kralın hukuki emirler yayınlama yetkisiyle Alman hukukundaki benzerlerinden etkili bir şekilde yarışan hukuki elçiler[37] geçti.

Sürgün sonrası dönemde, Nebiim yani krallar döneminin[38] falcıların ve büyük ihtimalle hukuk elçilerinin yerini, gördüğümüz gibi, aslında belirgin Helen özelliklerine sahip yüksek sınıf entelektüelleri tabakası olan Ferisiler aldı; bunlar daha sonra bir eğlence olarak yazılı yorumla ilgilenen küçük orta sınıf halkını da içine aldı.[39] Bu nedenle en azından Hristiyanlık öncesi son yüzyılda rituel ve hukuki sorunların skolastik işleyişi ve böylelikle Tevrat'ın yorumcularının hukuki tekniği ve Yahudiliğin Doğudaki iki merkezi olan Kudüs ve Babil'in danışman hukukçuları gelişti.[40] Müslüman ve Hindu avukatlar gibi, kısmen Tevrat'ın yorumuna dayanan ama kısmen de ondan bağımsız olan bir geleneğin taşıyıcısıydılar. Bu geleneği Tanrı Sina üzerindeki 40 günlük görüşmesinde Musa'ya vermişti. Bu gelenek aracılığıyla, resmi kurumlar, örneğin levirat evlilik,[41] önemli ölçüde İslam'da ya da Hindistan'da olduğu hale dönüştü. Üstelik, İslam'da ve Hindistan'daki gibi, önce kesinlikle sözlü bir gelenekti. *Tannaim*[42] tarafından yazılı olarak sabitlenişi Hristiyan döneminin başlangıcından sonra diyasporanın dağılmasıyla ve Hallel ve Shammai ekollerindeki [takriben M.Ö.30 – M. S. 10] skolastik işleyişin gelişmesiyle başladı. Bu şüphesiz, danışman hukuk bilginlerinin cevapları ve böylelikle örnekler yargıçları bağlayıcı hale gelir gelmez birlik ve tutarlılığı güvence altına almak için yapıldı. Roma ve İngiltere'deki gibi otoritelerin özel hukuki sözleri için alıntıları yapıldı ve mesleki eğitim, sınavlar ve ruhsat verme sonunda eskinin özgür hukuki kehanetinin yerini aldı. Mishnah[43] hala Patrik Haham Judah [takriben 135-220] tarafından toplanmış savunucuların kendilerinin etkinliklerinin ürünüdür. Diğer yandan resmi açıklaması olan Gemara, ilk yorumcuları izleyen ve Arami'ye çeviren ve okuyucular tarafından anlatılan İbranice pasajları dinleyiciler için yorumlayan Amoraim, öğretici avukatların etkinliklerinin ürünüdür. Bunlar Filistin'de *rabbî* unvanını ve Babil'de buna denk düşen denk düşen bir unvanı (*mar*) taşırlardı. Batı teolojisinin ana hatları boyunca "diyalektik" bir işleyiş Babil'in Pumbeditha

"akademisinde" bulunabilirdi. Ancak bu yöntem Ortodoksluğun sonraki dönemlerinde temelden şüpheli hale geldi ve bugün reddedildi. Bu tarihten itibaren Tevrat'ın kurgusal teolojik işlenişi imkansız hale gelmiştir. Hindistan'da ve İslamiyet'te olduğundan daha açık olarak gelenekteki dogmatik- kurucu ve hukuki unsurlar olan *haggadah* ve *halakhah* birbirinden hem literatürde hem de iş bölümünde ayrıldı. Dışsal yönleri açısından, öğrenim etkinliği ve örgütlenmesinin merkezi giderek Babil'e kaydı. Exilarch (*resh galutha*) Adriyen zamanından on birinci yüzyıla kadar Babil'de yaşadı. Kalıtımsal olarak Davidik ailesinden gelen makamı Parthialılar ve Persliler ve daha sonra İslami yöneticiler tarafından resmi olarak tanındı; ona papalığa özgü maiyet verildi, yetki alanı cezai konularda bile uzun bir süre kabul edildi ve Arap yönetiminde aforoz etme yetkisi bile vardı. Hukuki gelişmenin taşıyıcıları iki rakip akademi olan Sura ve Pambeditha'ydı. Bunlardan ilki daha seçkindi. Başkanları, Geonim, Sanhedrin'in üyeleri olarak yargı etkinliğini tüm Diyaspora için istişari uygulama ve hukukun akademik öğretimiyle birleştirdi. Geonim kısmen tanınmış öğretmenler tarafından seçiliyor, kısmen Exilarch tarafından atanıyordu. Dış akademik örgütlenme Orta Çağ ve doğu okullarınınkine benziyordu. Devamlı öğrenciler okulda kalıyordu; Kalla[44] ayında onlara Talmud'la ilgili akademik tartışmalara katılmak için yurt dışından çok sayıda yetişkin hahamlık makamı adayı katılıyordu. Gaon cevaplarını ya aynı anda ya da Kalla sırasında ya da öğrencilerle birlikte tartışmadan sonra bildirirdi.

Geonim'le ilgili olarak yaklaşık altıncı yüzyılla başlayan edebi çalışmalar biçim olarak yorumdan başka bir şey değildi. Bu nedenle işleri, Tannaim'i saymazsak, Mishnah'ı yaratıcı şekilde açıklayan selefleri Amoraimlerinkinden ya da Tannaim'den hiç söz etmezsek, onunla ilgili olarak görece özgür biçimde yorum yapan halefleri Saboraimlerinkinden daha mütevazıydı. Ama uygulamada ve ayrıntılı ve güçlü örgütlenmelerinin sonucu olarak, Babil Talmudu'nun otoritesinin Filistinlilerininki üzerinde zafer elde etmesini sağladılar. Bu üstünlüğün çoğunlukla İslam ülkeleriyle ilgili olduğu doğrudur, fakat bu onuncu yüzyıla kadar Batı Yahudileri tarafından da kabul ediliyordu. Bu ancak Batının kendini Doğu etkisinden kurtarması Exilarch[45] makamının kaldırılmasından sonra ve bunu takibendi. Örneğin Karolenjler döneminin Frenk hahamları monogamiye geçişi sağladılar. Maimonidler[46] ve Asher'ın[47] ilmi risalelerinden sonra, her ne kadar Ortodoksluk tarafından rasyonalist olarak reddedilseler de, İspanyol Yahudi Joseph Karo'nun Schulchan Aruch'unda,[48] İslami kanun risaleleriyle

karşılaştırıldığında çok kullanışlı ve öz olan bir kısaltma oluşturması nihai olarak mümkündü. Uygulamada bu çalışma bundan sonra Talmud'un cevaplarının otoritesinin yerini aldı ve örneğin Kıta Avrupası'nda olduğu gibi Cezayir'de de bir çok durumda gerçek bir kanun gibi uygulamaya rehberlik eder hale geldi.

Talmud hukuku oldukça skolastik bir atmosferden kaynaklandı ve Mishnah yorumlarının ortaya çıkış dönemi boyunca, hukuki uygulamayla önceki ve sonraki dönemden çok daha zayıf ilişkileri oldu. Bu iki faktör neticesi, biçimsel görünüşü büyük bir açıklıkla kutsal hukukun tipik niteliklerini gösterdi; yani salt rasyonalist yorumun dar sınırları içinde gerçek bir sistem halinde detaylandırılamayacak, salt teorik olarak kurgulanan fakat cansız vaka çözümlemesi yönteminin belirgin egemenliğini gösteriyordu. Hukukun kazuistik süblimleşmesi hiçbir surette azımsanamazdı. Yine de, yaşayan ve ölü hukuk tamamen birbiçine karıştı ve hukuki ve etik normlar arasında hiçbir ayrım yapılamadı.

Öz konularında önce Talmudik zamanlarda yakın Doğu, özellikle Babil ve sonra Helen ve Bizans çevrelerinden sayısız alıntılar oldu. Fakat, genel Yakın Doğu hukukuyla ilişkili Yahudi hukukunda her şey ödünç alınmamıştır. Diğer yandan, modern teorinin ileri sürdüğü gibi, örneğin hamiline ödenebilecek senet gibi kapitalist ticaretin en önemli hukuki kuruluşlarının bazılarının, kendi hukuklarında Yahudiler tarafından icat edilmesi ve sonradan onlar tarafından Batı'ya ihraç edilmesi doğal olarak olanaksızdır.[49] Hamiline ifadesi içeren senetler Hammurabi zamanının Babil hukukunda biliniyordu, mesele sadece bunların borçlunun borcunu sahibine ödeyerek tasfiye etmesine izin veren senetler olup olmadığı ya da hamiline ödenebilir paraya çevrilebilen gerçek senetler olup olmadığıydı.[50] Senetlerin önceki biçimleri Helen hukukunda da bulunabilir.[51] Fakat hukuksal yorum batıda hamiline (*Inhaberurkunden*) ödenebilir paraya çevrilebilen hakların "somutlaştığı" kağıt olarak Alman kavramından etkilenen ve bu nedenle ticarileştirme amaçları için çok daha etkili olan senette olandan farklıdır.[52] Modern senet tiplerinin Yahudi kökeni ek bir olgu tarafından imkansız hale getirilir; bu olgu bu senetlerin Batı'daki habercilerinin açıkça rasyonel olan erken Orta Çağ *yönteminin* çeşitli biçimlerinin özel ihtiyaçlarından doğduğudur. Aslında paraya çevrilebilirlik için zemin hazırlayan ifadeler başlangıçta ticari amaçlara değil, daha ziyade yöntemlerine, hepsinden öte çıkarı olan doğru taraf için bir temsilci bulmak için bir araç sağlamaya hizmet ediyordu.[53] Bugüne kadar bir tek hukuksal kurumun bile alınmasının Yahudilere atfedilebilir olduğu açıkça gösterilmedi.[54]

Yahudilerin diğer halkların hukuk sistemlerinde etki olarak gerçek bir rol oynaması Batıdan ziyade Doğuda olmuştur. Musevi hukukunun önemli unsurları Hristiyanlaşmayla ilerideki gelişmesinin bileşenlerinden biri olarak Ermeni hukukuna dahil edildi.[55] Hazar krallığında, Musevilik resmi dindi ve bu nedenle Yahudi hukuku da orada resmi olarak uygulanıyordu.[56] Son olarak, Rusların hukuk tarihi en eski Rus hukukunun bazı unsurlarının Hazarlar aracılığıyla Yahudi-Talmud hukukunun etkisi altında gelişmiş olarak görünmesini muhtemel kılar.[57] Burada Batıya benzeyen bir şey yoktu. Her ne kadar Yahudiler aracılığıyla bazı ticari girişim formlarının batıya ithal edilmiş olması imkansız değilse de bu formların ulusal Yahudi kökeninden olmuş olması mümkündür. Bunlar çok daha büyük olasılıkla Suriye-Bizans kurumları ya da bunlar aracılığıyla Helen ya da sonuç olarak belki Babil'den alınan Doğu hukuku kurumlarıdır. Doğu ticaret tekniklerinin Batıya sokulmasında Yahudilerin Suriyelilerle en azından geç Antikite'de rekabette olduğunu hatırlamalıyız.[58] Formel niteliğiyle ilgili olduğu kadarıyla, gerçek Yahudi hukuku ve özellikle Yahudi yükümlülükler hukukunun modern kapitalizmin gerektirdiği bu gibi kurumların gelişimi için hiç de uygun bir kaynak değildi. Sözleşmeli işlem türünü görece serbest olarak geliştirmesi bu durumu kesinlikle değiştirmez.

Doğal olarak Yahudi kutsal hukukunun etkisi ailenin ve sinagogun iç yaşantısında giderek güçlendi. Özellikle ritüel olduğu kadarıyla orada çok daha önemliydi. Kesin ekonomik normlar dini yıl gibi,[59] ya Kutsal Topraklarla sınırlanmıştı –orada bile hamama ait muafiyet aracılığıyla artık kaldırıldı–ya da ekonomik sistemdeki değişikliklerle demode hale dönüştürüldü ya da, her yerde olduğu gibi, kanundaki boşluklardan yararlanma gibi şekilci uygulamalarla zararsız hale getirildi. Yahudilerin kurtuluşundan önce bile kutsal hukukun hala geçerli olma derecesi ve kapsamı yer yer büyük ölçüde değişiyordu. Formel olarak Yahudi kutsal hukuku hiçbir özel nitelik göstermiyordu. Özel bir kanun bütünü olarak ve sadece kusurlu olarak sistemleştirilen ve rasyonelleştirilen ve kazuistik şekilde detaylandırılırken hala mantıklı olarak tutarlı olmayan bir hukuk olarak Yahudi kutsal hukuku kutsal normların kontrolü ve rahipler ve teolojik avukatların detaylandırmasının altında gelişmiş bir ürünün genel özelliklerine sahipti. Ana tema kendi içinde ne kadar ilgi çekici olursa olsun, bu noktada ona özel bir önem vermemiz gerekmez.

8. Kilise Hukuku

Hristiyanlık Dünyasının Kilise Hukuku kutsal hukukun diğer tüm sistemlerine göre göreceli olarak özel bir konum işgal eder.[60] Birçok yönü itibarıyle daha fazla rasyoneldi ve formel açıdan kutsal hukukun diğer durumlarından çok daha fazla gelişti. Üstelik daha en başından seküler hukukla olan ilişkisi görece açık bir dualizmdi; ilgili yargı kararları başka yerde bulunmayacak şekilde kesin biçimde belirgindi. Bu durumun nedeni her şeyden önce erken kilisenin yüzyıllarca devlet ve hukukla yapılacak herhangi bir şeyi reddetmesiydi. Yine de görece rasyonel niteliği pek çok sebebin ürünüydü. Kilise kendini seküler otoritelerle ilişki aramaya zorladığında , onları, gördüğümüz gibi (bölüm VI:xv), Stoacı "doğal hukuk" yani fikirlerin rasyonel birliği kavramının yardımıyla düzenledi. Ayrıca, Roma hukukunun rasyonel gelenekleri kendi yönetiminde yaşamını sürdürdü. Orta Çağların başında, Batı kilisesi ilk sistematik kanun bütünü olan *penitentials*'ı[61] oluşturma girişiminde, model olarak Germen hukukunun en önemli formel unsurlarını aldı. Ayrıca, Batı'daki Orta Çağ üniversitesinin yapısı teolojinin ve seküler hukukun öğretilmesini kilise hukukundan ayırdı ve bu nedenle böyle teokratik karmaşık yapıların başka yerde geliştiği şekilde büyümesini önledi. Antik felsefe ve hukuk aracılığıyla gelişen katı biçimde mantıksal ve profesyonel hukuk tekniği de kaçınılmaz olarak Kilise hukukunun ele alınışını da etkiliyordu. Kilisenin hukukçularının toplama etkinliği, en azından her yerde olduğu gibi, *responsa* ile ve örneklerle değil, konsey çözümleriyle, resmi ferman ve dini hükümlerle ilgilenmek zorundaydı ve sonuçta – diğer kiliselerde gerçekleşmemiş bir olgu olan– planlı sahtecilikle böyle kaynaklar "oluşturmaya" bile başlamışdı.[62] Son olarak ve hepsinden önemlisi, erken kilisenin karizmatik döneminin bitişinden sonra, dini yasa yapmanın niteliği kilise görevlilerinin rasyonel olarak tanımlanan bürokratik makamların sahibi olmasından etkilendi. Özel olarak kilisenin örgütlenmesinin niteliklerinden ve klasik Antikiteyle bağlantının sonuçlarından olan bu kavram erken Orta Çağ'ın feodal ara dönemiyle geçici olarak sekteye uğratıldı; fakat Gregoryan dönemi ile beraber [yani, 11. Yüzyılın sonu] canlandı ve mutlak güce sahip hale geldi. Bu nedenle Batı kilisesi rasyonel kanunla diğer dini topluluklardan daha fazla belirgin olarak kanunlaşma yolunda yürüdü. Kilisenin katı biçimde rasyonel hiyerarşik örgütlenmesi, örneğin tefeciliğin yasaklanması gibi ekonomik olarak

külfetli ve bu nedenle elverişsiz emirlerin sürekli ya da geçici olarak demode görülmesine yol açan genel buyrukların yayımlanmasını mümkün kıldı (bölüm VI:xii'de gördüğümüz gibi). Birçok açıdan, Kilise hukukunun tüm teokratik hukuka özgü genel örüntüyü, yani içeriksel yasal ve ahlaki hedeflerle norm oluşturmanın formel olarak ilgili unsurlarının ve sonucta ortaya çıkan hassasiyet kaybının karışımını güçlükle saklayabildiği doğrudur. Fakat her şeye rağmen katı biçimde formel hukuk tekniğine herhangi bir başka kutsal hukuk bütününden daha güçlü şekilde yönelmişti. Bu, İslami ve Yahudi hukuki sistemlerinin aksine, cevap veren hukukçuların etkinlikleriyle büyümedi. Ayrıca, Yeni Ahidin dünyadan eskatalojik olarak çekilmesi sonucu, Hristiyanlığın temel buyruğu ritüel ya da yasal nitelikte formel olarak bağlayıcı o kadar az norm içerir ki salt rasyonel yasama için yol tamamen açık bırakılmıştır. *Müftüler, hahamlar ve geonim* paralellerini sadece günah çıkaran rahiplerde ve Karşı-Reformun *directeurs de l'âme'sinde*[63] ve eski Protestan kiliselerinin bazı rahiplerinde buldu. Bu gibi kazuistik rahiplik bu durumda, özellikle Katolik aleminde, Talmudik ürünlere belli uzaklıktaki benzerlikleri üretti.[64] Fakat her şey Papalığın merkezi dairelerinin denetimi altındaydı ve sosyal etiğin bağlayıcı normları hali hazırda özellikle oldukça esnek emirleriyle detaylandırılıyordu. Bu şekilde, Kilise hukukunun gerçekte rasyonelleşme yolunda seküler hukukun rehberlerinden biri haline geldiği Kutsal ve seküler hukuk arasındaki benzersiz ilişki ortaya çıktı. Görece belirleyici faktör Katolik Kilisesinin rasyonel bir kurum olarak (*Anstalt*) benzersiz örgütlenişiydi. Hukukun içeriğine gelince, *actio spolii*[65] ve *possessorium summariissimum*[66] gibi ayrıntılardan başka, kilise hukukunun en önemli katkıları resmi olmayan anlaşmaların tanınması,[67] vasiyet verme özgürlüğünün dini bağışların yararına teşviki[68] ve ortaklığın kilise hukukçusu kavramıydı. Aslında, kiliseler hukuki anlamdaki ilk "kurumlardı" ve kamu kuruluşlarının ortaklıklar sıfatıyla hukuki oluşumunun hareket noktası, gördüğümüz gibi [bölüm ii:6] buradaydı. Kilise hukukunun pratikte seküler hukuk için taşıdığı doğrudan önem, maddi özel ve özellikle ticari hukukla ilişkili olduğu kadarıyla, zaman içinde bir hayli değişti; yine de, bu genelde Orta Çağ'da bile görece azdı. Antikite'de Kilise hukuku serbest boşanmanın hukuken iptalini Justinian[69] döneminde bile başaramadı ve herhangi bir davanın kilise mahkemesine arzı tamamen bir takdir meselesi olarak kaldı. Kilise hukukunun diğer tüm teokratik hukuk sistemleriyle paylaştığı, yaşamın tüm idaresinin kapsamlı maddi düzenlemesine yönelik teorik iddia batıda hukuki yöntem üzerinde görece zararsız etkilere sahipti. Sebep

Kilise hukukunun Roma hukukunda olağanüstü bir biçimsel mükemmelliğe ulaşan ve tarih boyunca dünyanın evrensel hukuku haline gelen seküler bir rakip bulmasıydı. Erken Kilise Roma İmparatorluğunu ve yasalarını belirleyici ve ebedi olarak gördü. Ve Kilise hukuku egemenliğini genişletmeye çalıştığı yerde, Papalığın ittifak etmek zorunda olduğu İtalyan şehirlerindekiler de dahil olmak üzere burjuvanın ekonomik çıkarlarının coşkulu ve başarılı muhalafetiyle karşılaştı. Almanya ve İtalyanın belediye mevzuatlarında ve İtalyan lonca mevzuatlarında dini mahkemeye dava götüren yurttaşlara yönelik sert cezalar buluruz ve ayrıca neredeyse şaşılacak bir sinizmle, loncalar tarafından yapılan toptan ödemelerdeki "faiz" için uygulanabilecek ruhani cezaların yerine getirilmesine izin veren düzenlemeler de bulabiliriz.[70] Üstelik, Zümre meclislerinde olduğu gibi avukatların rasyonel olarak örgütlenmiş loncalarında da aynı maddi ve fikri sınıf çıkarları, özellikle avukatlarınkiler, tıpkı Roma hukukuna (kısmen) olduğu gibi dini hukukun aleyhine döndü. Kilise hukukunun temel etkisi, birkaç kurum dışında, prosedür alanında yatar. Karşıt ilkeye dayanan seküler prosedürün şekilci kanıtına karşılık, teokratik adaletin salt biçimsel doğrudan ziyade içeriksel doğru için mücadelesi oldukça erken biçimde soruşturma prosedürüyle ilgili rasyonel fakat özellikle maddi bir yöntem üretti.[71] Teokratik adalet yönetimi artık gerçeğin ortaya çıkarılmasını bir yanlışın tazmininden çok davacının keyfi takdirine bırakamazdı. *Ex officioyu* işletmek ve gerçeklerin en iyi şekilde tespiti ihtimalini sunduğu görünen bir kanıt sistemini oluşturmak zorundadır. Bu nedenle, Kilise hukuku Batı dünyasında sonradan seküler ceza adaleti tarafından benimsenen soruşturmayla yargı yöntemini geliştirdi.[72] Maddi Kilise hukuku hakkındaki çatışmalar sonradan temelde siyasal bir konu haline geldi. Hala mevcut talepleri artık uygulamalı ekonomik ilişki alanlarında yatmaz.

Erken Bizans döneminin bitişinden sonra, *Doğu* kiliselerinin durumu doktrinin yorumlanması için yanılmaz bir dairenin ve konsey yasalarının yokluğunun bir sonucu olarak İslam'ınkilere benzemeye başladı. Fark sadece, İran Şahlarının tebaaları karşısındaki istikrarsız meşruiyetinden söz etmezsek, Saltanatın Abbasi Halifeliğinden[73] ayrılışından sonra Doğunun Sultanları tarafından seslendirilebilen ve hatta Halifeliğin Mutevekkil'den Sultan Selim'e[74] geçmesinden sonra Türk Sultanlarının yürürlüğe soktuğu sezaro-papist iddialarla karşılaştırıldığında Bizans monarklarının temelde daha güçlü sezaro-papist liderlik iddialarında yatar. Bununla birlikte, ne geç Bizans ne Rus ne de diğer sezaro-

papist liderler yeni kutsal hukuk oluşturma iddiasında bulunmamışlardır. Bu nedenle, İslami tarzda hukuk ekollerinde bile bu amaca yönelik hiçbir organ yoktur. Sonuç olarak, bu şekilde başlangıç alanıyla sınırlı kalan Doğu Kilise hukuku, tamamen durağan kaldı ve ekonomik hayat üzerinde hiç etkisi olmadı.

NOTLAR

1. *Ius honorarium* – Pretor tarafından formel *leges* ya da eski gelenekler kapsamındaki *ius civile*'ye ek olarak ve onun tadili olarak oluşturulan yasa.
2. Bkz. PLUCKNETT, 82 ve sonraki sayfalar; 2 ASSOCIATION OF AMERICAN LAW SCHOOLS, SELECT ESSAYS IN ANGLO-AMERICAN LEGAL HISTORY (1908) 367.
3. Gerçeklerin değerlendirilmesi temelde yargıcın görevi sayıldığında sivil ya da cezai yasal prosedürün soruşturmayla ilgili olduğu söylenir; öte yandan sözde karşıt yöntemde doğruların yargıcın etkili işbirliği olmadan tarafların iddia ve kanıtlarından doğması beklenir. Germen yasalarının ağırlıklı olarak karşıt yöntemlerinden uzaklaşma modeli Batı Avrupa'nın tamamında yöntemsel gelişme için etkili hale gelmiş Kilise tarafından geç Orta Çağ'da başlatıldı.
4. *Ius* ve *fas* arasındaki Roma ayrımı üzerine bkz. JOLOWICZ, age. 86 ve sonraki sayfalar; MITTEIS 22-30 ve orada listelenen literatür. Terimlerin barok tarzında kullanımı için bkz. BLACKSTONE III, 2.
5. Yani, kıta Avrupa'sınınki; yani reformlar on dokuzuncu ve yirminci yüzyıl kanunlaştırması tarafından uygulanmadan önce Avrupa üzerinde yaygın olan yöntem. Yine de Weber bu ve sonraki cümlelerde, göreceğimiz gibi, temel olarak Anglo-Amerikan prosedüründen farklı olmayan günümüz kıta Avrupası prosedüründen de bahseder.
6. Weber karşıt ilkenin zararına soruşturma prosedürünü güçlendirmek için belirgin eğilimler göstermiş modern totaliter devletlerin yöntemsel reformlarını öngördü. Bkz. Ploscowe, *Purging Italian Criminal Justice of Fascism* (1945), 45 COL. L. REV. 240; BERMAN, JUSTICE IN RUSSIA 207; EBERHARD SCHMIDT, EINFÜHRUNG IN DIE GESCHICHTE DER DEUTSCHEN DTRAFRECHTSPFLEGE (1947) 406; ayrıca SCHOENKE, ZIVILPROZESSRECHT (6. Basım 1949) 25; H. Schroeder, *Die Herrschaft der Parteien im Zivilprozess* (1943), 16 ANNUARIO DI DIRITTO COMPARATO 168.
7. Görünüşe göre, Weber burada modern Batılı türde demokrasiden ziyade Atina tarzı demokrasiyi düşünür.
8. Frederick'in özel davaya müdahale etmeye çalıştığı ünlü dava.

   1779'da bir baron olan toprak sahibi tarafından dava edilen sıradan değirmenci Arnold kiranın ödenmemesi sebebiyle değirmenden çıkarıldı. Arnold kararı bozmak için mahkemeye hükmeden krala döndü ve değirmenin mülkiyeti Arnold'a geri verildi. Yargıçlar "hukuka aykırı olacak" bir kararı ifade etmeyi reddetti. Kralın kızgınlıkla tekrarladığı emre uymayı "dik kafalı" bir şekilde reddetmeyi sürdürdüklerinde, onları hapse mahkum etmeleri için üst mahkemeye emir verdi. Üst mahkeme yargıçları hukukun böyle bir adıma izin vermediğini beyan ettiklerinde alt mahkemenin yargıçlarıyla birlikte, kralın emriyle tutuklandılar ve bir yıl hapse, görevden alınmaya ve Arnold'a zararlarının ödenmesine mahkum edildiler. Frederick'in halefi II. Frederick William hükümetinin ilk eylemlerinden biri halkın yargıçların durumunu iyileştirme ve

onları hazine dışından tazmin etme isteklerine boyun eğmekti. Bkz., W. JELLINEK, VERWALTUNGSRECHT 85 ve orada alıntılanan literatür; İngilizcede bir açıklama için, bkz. I. Husik'in çevirisi R.STAMMLER, THE THEORY OF JUSTİCE (1925) 243 *ve sonraki sayfalar.*

9. Bkz. A. MENDELSSOHN-BARTHOLDY, IMPERIUM DES RICHTERS (1908). İma, Roma'nın yargı yönetimine tamamen hükmeden aristokratlar tarafından halkın uzun mücadelesinde iktidarları çökene kadar yönetildiği erken dönemedir. Bkz. MOMMSEN, HISTORY OF ROME (Dickson'un çevirisi 1900) 341-369; JOLOWICZ 7-12.

10. Bkz. I. SANFORD, STUDIES AND ILLUSTRATIONS OF THE GREAT REBELLION (1858); P.A. GOOCH, ENGLISH DEMOCRATIC IDEAS IN THE SEVENTEENTH CENTURY (2. Basım 1927) 308; HOLDSWORTH 412.

11. Plepler aristokratların egemenliğine karşı mücadelelerinde aristokratları yasaları kağıda dökmek ve böylece bilgilerini genel olarak ulaşılabilir yapmak için komisyonun atamasını onaylamaya mecbur ettiklerinde en önemli başarılarından birini elde ettiler. Komisyonun çalışmasının ürünü, M.Ö. 450/449'da ilan edildiği Livy tarafından aktarılan (III, 9 ve sonraki sayfalar) ve yüzyıllar boyunca Roma *ius civile*si *'nin* temeli olarak alınan On İki Levha yasasıydı.

12. *Prozessinstruktion* Alman prosedür teorisine ait bir sanat terimidir. Bir sivil ya da ceza duruşmasının gidişatını sürdüren ve takip etmesi gereken rotayı yöneten bu kişilerin rolü ve etkinliği anlamına gelir. Metinde bahsedilen prosedür türünde, *Prozessinstruktion* kamu görevlisine ya da mahkemeye ya da en azından sorunların ifade edildiği kısmına başkanlık eden ama son kararı kendisi ifade etmeyen hükümdara verilir. Başlıca örnek etkin katılımıyla, hukukun bu sorunlarını ya da gerçeği ya da karar verilmesi gereken her ikisini de açıkça ifade etmenin yapıldığı *in iure, in iudicio* işleyişi üzerinde başkanlık etmiş Roma *pretorunun* rolü, pretorun atadığı *iudex* tarafından oluşturulur.

    Bir başka çeşit halk meclisleri tarafından, özellikle karar meclisin tamamı ya da üyelerin bazıları tarafından alınırken bir prens ya da temsilcisi tarafından ya da otorite sahibi başka bir kişi tarafından başkanlık edilen Alman tipi tarafından temsil edilir (bkz. kısım iii:6). Hem Roma pretorü hem de Germen prensi *Banngewalt'a* yani kanuna karşı gelme cezası ya da mülkün hakkını kaybetme üzerine mahkemeye çağırma gücüne sahipti.

13. Bkz. WESTERMARCK, HISTORY OF HUMAN MARRIAGE bölüm XIX; FREUD, TOTEM AND TABOO (Brill çevirisi 1927) bölüm I; Fortune, R., *Incest,* 7 ENCYC. SOC. SCI. 620 ve orada alıntılanan literatür.

14. Vasiyet özgürlüğü ilkesini sürdürmede ve yeniden kurmada Kilisenin rolü hakkında, bkz. POLLOCK AND MAITLAND II, 349; HOLDSWORTH III, 536, 541 ve sonraki sayfalar.

15. Burada Weber görünüşe göre JHERING'i izler 263. MITTEIS'in aksine 23, not 2, "ünlü" "Roma özel hayatında kutsal yeminin ancak yasal zorlamanın olmadığı durumların dışındaki durumlarda kullanıldığına" işaret eder. Mitteis açıkça Jhering'e atfen, " Roma'nın seküler yasasında dini bir unsur fikri vaktiyle suiistimal edildi" ifadesini kullanır (age. 24, not 4). Yine de, yakın zamanda böyle fikirler canlandırıldı, bu özellikle HAGERSTRÖM tarafından kökten biçimde yapıldı, DER RÖMISCHE OBLIGATIONSBEGRIFF (1927) ve DAS MAGISTRATISCHE IUS IM ZUSAMMENHANG MIT DEM RÖM. SAKRALRECHT (1929).

16. Bkz. JHERING I, ve sonraki sayfalar. Son araştırmalar *fas* kelimesinin Roma'nın kutsal hukukuna uygulanmasının doğruluğu üzerindeki şüpheyi attı. Bkz. JÖRS AND KUNKEL 19, not 2'deki şu ifade: " Modern literatürde *ius* ve *fas* arasındaki ayrım genelde laik ve kutsal hukuk

arasındakine eşdeğer olarak görülür. Yine de terimlerin böyle kullanımı Roma kullanımına denk gelir. Başlangıçta, *fas* Tanrılar tarafından boş bırakılan alan anlamına geliyordu. Özellikle laik hukukun etkili olduğu hayatın bu yönlerini kapsıyordu. Cicero dönemi ile sıkça meydana gelen etik olarak derinleştirilmiş kullanımda, *fas emredilen* anlamına gelen *ius'un* aksine dini olarak *izin verilen* anlamına geldi. Bu anlamda bile, *fas* yine de *ius'un* aksine insan yapımı bir emir sıfatıyla dini olarak ahlaki emir anlamına gelmiyordu. Böyle bir düşünce Hristiyanlıktan önce ortaya çıkmadı. *Fas* dini törenler ve benzer sorunlara ilişkin kuralların karışımı anlamına da pek gelmez. Bu kurallar *ius sacrum* ya da *ius pontificium* gibi *ius'a* aittir. *Fas'ın* anlamının gelişmesi Yunanca θσιον sözcüğününkiyle geniş ölçüde benzerdir; bkz. WILAMOWITZ, PLATON I.61; LATTE, HEILIGES RECHT 55 not 16." Bkz. ayrıca *yukarıda* not 4.

17. Augurs Akademisi ve *interventiosu* üzerine, bkz. JHERING I, 329 ve sonraki sayfalar. Yüksek Hukuk Meclisinin "yaklaşık M.Ö. 458'de nakledilen ve Aristoteles'in söylediği gibi, Yüksek Hukuk Meclisini 'değiştiren' ve kalıtsal haklarından pek çoğunu kaldıran bir emirle" kaldırılması üzerine (ARIST. POL. İi 9; CIC., DE NAT. DEOR. İi 29; DE REP. İ 27) bkz. W. SMITH, DICTIONARY OF GREEK AND ROMAN ANTIQUITES (1848) 128'deki makale.

18. Weber'in din ve hukuk arasındaki ilişkiyi işleyişi özellikle Mitteis tarafından açıklanan egemen fikre denk düşer. Büyüsel-dini fikirlerin Roma hukukunun gelişmesiyle çok daha yakın ilişkisi ve ona çok daha kapsamlı etkisi yakın zamanda HAGERSTRÖM tarafından savunuldu; age., yukarıda not 15; sorunla ilgili daha fazla literatür hakkında bkz. JÖRS AND KUNKEL 4, not 3, 393.

19. Hindu hukuku üzerine bkz. Vesey-Fitzgerlad'ın makalesi 9 ENCYC. SOC. SCI. 257 ve orada alıntılanan literatür; Weber öncelikle Jolly'nin makalesini kullanmış görünür. BÜHLER'S GRUNDRISS DER INDOARISCHEN PHILOLOGIE (1886; İngilizce çevirisi Ghosh, Calcutta, 1928) ve DIGEST OF HINDU LAW West ve Bühler (Bombay,1867/69). Bkz. WEBER'S GESAMMELTE AUFSATZE ZUR RELIGIONSSOZIOLOGIE'deki dipnot (2. Basım 1923), HINDUISMUS UND BUDDHISMUS II, 2. KONLER AND WENGER 102-130'daki ilgili pasajdan ve SIR HENRY MAINE'in çalışmasından yararlanmış görünür, ANCIENT LAW; VILLAGE COMMUNITIES; EARLY HISTORY OF INSTITUTIONS; EARLY LAW AND CUSTOM.

20. Weber burada yukarıda, ii:5. kısımda gösterildiği gibi, geç Orta Çağ'da ve modern dönemin ilk yüzyıllarında bazı grupların geleneksel ya da özel olarak oluşturulmuş hukuklarının ülkenin genel hukukuna üstün gelmesi anlamına gelen eski Alman ilkesini kullanır: "Willkür bricht Landrecht." Bu Alman durumuyla paralellik sadece Hindu hukukunun kesin olarak Alman *Landrecht* anlamında özel bir alan hukuku olarak anılamadığını; fakat daha ziyade diğer hukuk sistemleriyle yarışmak zorunda olmadıkça, yani Müslüman istilasından önceki dönemde açıkça *hukuk* olarak kabul edilen inananların hukuku olarak anılabildiği düşünüldüğünde geçerlidir.

21. Bkz. yukarıda bölüm ii:2. (4b).

22. Budist etkisindeki ülkelerdeki hukuka ilişkin olarak, bkz. VESEY-FITZGERALD, age., kısım iv. not 24; ayrıca BURGE'S COMMENTARIES ON COLONIAL AND FOREIGN LAW(basım 1908-1914), 6 cilt. I SCHLEGELBERGER; RECHTSVERGL. HANDWÖRTERBUCH'daki (1929) aşağıda yer alan makaleler, Budist geleneklerin hala değişen derecelerde de olsa etkili olduğu bu ülkelerin modern hukuk sistemlerinden bahseder: W. Trittel, *Siam* 470; H. Mundell, *Malaiische Staaten* 417; H. Solus , *Die französischen Besitzungen und Kolonien* 535, 553 (Cambodia); F. Grobbs, *Britisch Indien* 319-328; 324-325 (Burma). Seylan'da Budist hu-

kuk Roma- Flemenk hukuku tarafından büyük ölçüde hükümsüz kılındı. Bkz. LEE, INTRODUCTION TO ROMAN-DUTCH LAW (1925); PEREIRA, LAWS OF CEYLON (1913); J. KOHLER, RECHTSVERGLEICHENDE STUDIEN (1889) 211 ve sonraki sayfalar, 251.

23. Çin hakkında Weber tarafından kullanılan temel literatür Konfüçyüsçülük ve Taoizm'in ahlakı üzerine denemesinin giriş notunda listelenir. I GESAMMELTE AUFSATZE ZUR RELIGIONSSOZIOLOGIE (3. Basım 1934) 276; çeviri H. Gerth s.t. THE RELIGION OF CHINA [1951]). Çin hukuku özellikle bahsedilen çalışmasının 391. ve sonraki sayfalarında ve 436. ve sonraki sayfalarında tartışılmıştır. Weber görünüşe göre KOHLER AND WENGER'deki Çin Hukuku (138. ve sonraki sayfalar) üzerine olan bölümü ve sayfa 153'te alıntılanan literatürü kullandı. Çin hukuku üzerine daha fazla yönlendirme için, bkz. Escarra, Chinese Law, 9 ENCYC. SOC. SCI. 249 ve sayfa 266'da listelenen literatür; Betz and Lautenschlager, China, I SCHLEGELBERGER; RECHTSVERGL. HANDWÖRTERBUCH 328 ve sayfa 389-391'de listelenen literatür; ayrıca bkz. BUENGER, QUELLEN ZUR RECHTSGESCHICHTE DER T'ANG ZEIT (1949); C.H. PEAKE, RECENT STUDIES ON CHINESE LAW (1937). Tabii ki Weber'in gözlemleri devrim öncesi Çin hukukuyla sınırlanır.

24. Roma ve Helen fikirlerinin ya da kurumlarının İslam hukukuna büyük oranda alınması teorisi son dönemde iyi ifade edilmiş bir muhalefetle karşılaştı. Bkz. R. Vesey- Fitzgerald, *Alleged Debt of Islamic to Roman Law* (1951) 67 L.Q. REV. 81; bkz. Schacht, *Origins of Islamic Jurisprudence* (1951) ve *Foreign Elements in Ancient Islamic Law* (1950), 32 COMP. LEG. 9.

25. Emeviler (661-750) – Halifelikte Muhammed'in yakın arkadaşlarını (Ebu Bekir, Ömer, Osman, Ali) izleyen, Ermenistan, İran, Afganistan , Hint bölgesi, Kuzey Afrika ve İspanya'ya Arap – İslam açılımına liderlik eden Arap hanedanı; Bağdat'taki Abbasilerin (750-1258) devrimsel başarıları Pers unsurunun yükselişine ve Arap fatihlerin onların Doğulu tebaalarıyla bütünleşmesine işaret eder. Bkz. H.C. BECKER, 2 CAMBRIDGE MEDIEVAL HISTORY (1913) 355-364. Sasaniler (226-641) – Arap fethinden önceki son Pers hanedanı.

26. *Coge intrare* önermesi – kafirlere karşı, özellikle Kilise'ye gönülsüzleri bile üyeliğe ve bağlılığa zorlamak hak ve görevini atfeden Augustine (Epist. 185, ad Bonifacium M.Ö. 417) tarafından Donatistlere yapılan gibi haklı zorlama savı. Otorite olarak, ev sahibinin hizmetçiye karşılaşacağı herkesi "katılmaya zorlamasını" (*coge intrare*) söylediği büyük akşam yemeğinin kısa hikayesine (Luke 14:23) atıfta bulunur – SCHAFF, HISTORY OF THE CHRISTIAN CHURCH (1886) 144. Tez, görünüşe göre 1009'da, Bruno von Querfurt tarafından, Haçlı Seferlerini kışkırtmada ve Müslümanları ve diğer kafirleri zorla Hristiyanlığa döndürmede kullanıldı; bkz. ERDMANN, DIE ENTSTEHUNG DES KREUZZUGSGEDANKENS (1935) 97.

27. Şüpheli; bkz. yukarıda, not 24.

28. Kemal Atatürk tarafından din ve devlet işlerinin ayrılmasından önce yazıldı; bkz. şimdi 20 Nisan 1924 Anayasası ve büyük ölçüde 1907 İsviçre Medeni Hukukunun çevirisi olan 4 Ekim 1926 Medeni Kanunu.

29. Weber'in bu ifadesi artık doğru değildir. İslami hukuk eğitiminin son zamanlardaki reformu üzerine bkz. A. Sekaly, *La reorganisation de l'Universite d'El-Azhar* (1936), 10 REVUE DES ETUDES ISLAMIQUES I.

30. *Fetva* – bir hukukçunun somut bir dava ile ilgili, Romalı hukukçuların *responsasına* benzer görüşleri; bkz. yukarıda bölüm iv:3.

31. Weber'in HISTORY 258'de de olan bu ifadesinin Josef Kohler'in çalışmalarına dayandığı

görünmektedir, özellikle KOHLER AND WENGER 97; *Die Islamlehre vom Rechtsmissbrauch* 29 Z.F.V.R. 432-444 ve MODERNE RECHTSFRAGEN BEI ISLAMITISCHEN JURISTEN. EIN BEITRAG ZU IHRER LÖSUNG (1885). Fakat GOLDSCHMIDT'in önemli cümleleriyle karşılaştırın 98, 99, 246,250; ve *Ursprünge des Maklerrechts, insbesondere sensal* (1882), 28 Z.F. GES. HANDELSRECHT 115.

P.Rehme, herhangi bir etkiyi kesin biçimde reddetmektedir. *Geschicte des Handelsrechts,* I. EHRENBERG HANDBUCH DES GESAMTEN HANDELSRECHTS (1913),95. ("Was das Verhaltnis des islamitischen Rechtes zu den romanischen anlangt, so ist festzustellen: bisher ist noch für keinen Punkt der Nachweis einer Einwirkung jenes auf dieses erbracht worden.") Ayrıca bkz. 98,99,102,108. Yukarıda belirtilen ototitelere ilave olarak, ayrıca *contractus mohatrae* (Arapça khatar) ile karşılaştırın, Cohn, *Die Kreditgeschafte* 3 ENDEMANN, HANDBUCH DES DEUTSCHEN HANDELS-; SEE- UND WECHSELRECHTS (1885) 846; 2 WINDSCHEID, LEHRBUCH DES PANDEKTENRECHTS (1900) 73; kıymetli evrak hakkında, bkz. GRASSHOFF, DAS WECHSELRECHT DER ARABER (1899); REHME, age. 95; Kohler, *Islamrecht* 17 Z.F.V.R. 207.

32. Bkz., yukarıda, kısım *ii*:5 ve *iii*:2.

33. Weber'in ana kaynağı Kohler olarak görünür, KOHLER AND WENGER 130, ve orada alıntılanan literatür sayfa 153. Modern İran hukuku üzerine bkz. Greenfield'ın makalesi, I SCHLEGELBERGER, age., 427.

34. Genel olarak öğretmen anlamına gelem İmam kelimesi Şii geleneğinde tüm İslam'ın ruhani ve dünyevi başı şeklinde özel anlam üstlendi. İlk imam Muhammed'in damadı Ali'dir. Ali'nin soyundan gelenlerden başkası onun halefi olamazdı. Ali'nin suikaste kurban gitmesinden sonra halifeliği üstlenen Emeviler, aralarında Ali'nin birçok varis zincirlerinin hangisinin karizmatik olarak doğru sayılması gerektiği konusunda ayrılıkların da olduğu Şiiler tarafından gaspçılar olarak görülür. Sırasıyla dünyanın sınırlarını geçmiş, son meşru kişi olarak gördükleri bu imamın "görünmez imam" olarak insandan gizlendiğinden beri yaşıyor olduğunu ve zamanın sonunda *mehdi* olarak dünyayı tüm kötülüklerden kurtarmak ve kendi barış ve adalet krallığını kurmak için yeniden ortaya çıkacağını hepsi kabul eder. Bazı ünlü bilgelerin görünmez imamla kişisel bir bağlantısı olduğuna ve ondan vahiyler aldıklarına inanılır. Bkz. GOLDZIHER, age., 213 ve sonraki sayfalar.

35. Bkz. Solus I SCHLEGELBERGER, age. 545.

36. Weber, kendi kitabı JUDAISM'de haham hukukundan bahsetmez. Weber'in Yahudi hukuku üzerine bilgilendiği literatür muhtemelen KOHLER AND WENGER 151/152'de listelenen literatürdür; daha fazla bilgi için bkz. Gulak, *Jewish Law,* 9 ENCYC. SOC. SCI. 219, ve sayfa 264'teki literatür; ayrıca D.Daube, T*he Civil Law of the Mischnah* (1944), 18 TULANE L. REV. 351.

37. Urim ve T'hummim Baş Rahibin (Exod. 28:30) zırhlarına bağlanmış ve onun tarafından ulusal önemdeki sorular üzerine Tanrının iradesini belirlemek için kullanılan nesneler olarak görünür (Num. 27:21). Bunlar sonraki kralların döneminde kayboldular (Ezra 2:63).

38. İsrail'deki kehanet ve kahinlik üzerine, bkz. AJ 112 ve sonraki sayfalar, 179 ve sonraki sayfalar, 281 ve sonraki sayfalar.

39. Farisilerin sosyolojik yeri ve rolü üzerine , Weber'in kendi açıklaması AJ 401 ve sonraki sayfalar.

40. Hem Filistin hem de Babil Talmud'u M.Ö. 5.yüzyılın sonraki döneminde tamamlandı.

41. Deut 25: 5 – 10 : Bir adamın erkek bir varisi olmadan öldüğü yerde, dul kalan karısı bir yabancıyla evlenemez; ölen kişinin yaşayan erkek kardeşi onu karısı olarak almak zorundadır ve doğan ilk erkek çocukları ölen kişinin adının ve mülkünün halefi olur, bkz. Cohon, *Levirate Marriage,* FERM'S ENCYC. Of RELIGION (1945) 441 ve orada belirtilen literatür.

42. *Tannaim* (Arami) – M.S. ilk iki yüzyılın Yahudi bilginleri.

43. Talmud hukukunun daha eski tabakası.

44. Bilginler kongresi Babil akademilerinde her yıl iki kez düzenlenirdi; bkz. 2 LEVY, TALMUD WÖRTERBUCH 331.

45. M.S. 942, Exilarch David ben Zakkai ve filozof Saadia ben Joseph al- Fayyumi arasındaki içsel tartışmadan sonra David'in iki halefi Müslümanlar tarafından öldürüldü. 3 GRAETZ, HISTORY OF THE JEWS (3. Basım) 201.

46. 1135 (1139?) – 1204, Ortaçağ'ın önde gelen Yahudi filozofu, İspanya ve Kuzey Afrika'da yaşadı; bkz. Guttman ENCYC. SOC. SCI. 48. Maimonides'in hukuk üzerine bilimsel çalışmaları, *Mischnah torah* ya da *Yad-hachazakah* 1180'de tamamlandı; İngilizce çeviri için bkz. RABINOWITZ; THE CODE OF MAIMONIDES, Kitap 13, THE BOOK OF CIVIL LAWS (1949).

47. Jacob ben Asher, Almanya'da doğdu;, İspanya'nın Toledo kentinde öldü; hukuk üzerine çalışması *Turim* 1327 ve 2340 arasında yazıldı. Bkz. 7 GRAETZ, age. (3 basım) 298.

48. 1488-1575; bkz. Ginzberg 3 JEW. ENCYC. 583; ayrıca B. COHEN, THE SHULHAN ARUK AS GUIDE FOR RELIGIOUS PRACTICE TO-DAY (1941).

49. Metinde atıfta bulunulan yazar Werner Sombart olarak görünür; eseri THE JEWS AND MODERN CAPITALISM'de Yahudilere, günümüz iş hayatında işleyen ticari mekanizmanın pek çok ayrıntısını icat ederek ve diğerlerinin tamamlanmasında iş birliği yaparak kapitalist örgütlenmelere özel niteliklerini vermede belirleyici bir rol atfetmiştir (sayfa 11). Yine de, bu iddia edilen Yahudi başarısının detaylı tartışmasında, Sombart " belgelere dayanan bu kanıtlara ilişkin bu paylaşımın ne olduğunu göstermek zor belki de imkansız olurdu" şeklinde açık bir ifade sarfeder (sayfa 63). Sombert'in kapsamlı hipotezi Nasyonal – Sosyalist literatürde kolaylıkla kabullenildi. Yahudi hukukun etkisi sorunu üzerine ayrıca bkz. eski dönem ve sonraki Yahudi hukukunun bazı kurumlarını tartışan, fakat Batı'daki gelişmelerin üzerinde etkisi olup olmadığını bariz şekilde belirsiz bırakan Kuntze, DIE LEHRE VON DEN INHABERPAPIEREN (1857) 48.

50. Bkz. KOHLER, PREISER AND UNGNAD, HAMMURABI'S GESETZ I, 117, III, 237; SCHORR, ALTBABYLONISCHE RECHTSURKUNDEN (1913) 88.

51. Bkz. FREUNDT, WERTPAPIERE IM ANTIKEN UND MITTELALTERLICHEN RECHT (1910) ve bu kitabın Joseph Partsch tarafından yapılan kapsamlı eleştiri tartışması (1911) 70 Z.F. HANDELSR. 437.

52. Bkz. Brunner, Carta and Notitia, *Ein Beitrag zur Geschichte der germanischen Urkunde,* COMMENTATIONES PHILOLOGAE IN HONOREM THEODORI MOMMSENI (1877) 570, yeniden basım I ABH. 458.

53. Weber burada Brunner'i izler, BEITRAGE ZUR GESCHICHTE UND DOGMATIK DER WERTPAPIERE (1877/78), Z.F. HANDELSR. XXII, 87, 518; XXIII, 225; yeniden basım FORSCHUNGEN ZUR GESCHICHTE DES DEUTSCHEN U. FRANZÖSISCHEN RECHTS (1894); ve *Das französische Inhaberpapier des Mittelalters,* in FESTSCHRIFT FÜR THÖL. (1879) 7; yeniden basım I ABH. 487.

54. Bkz. GOLDSCHMIDT III.

55. Bkz. Kohler, *Das Recht der Armenier* (1887), 7 Z.F. VGL. RECHTSW. 385, 396; fakat herhangi bir kanıt bulunmaz.

56. Kuzey Kafkasya steplerinin halklarından biri olan Hazarlar Karadeniz ve Hazar arasında bir imparatorluk kurdu. Sekizinci ve dokuzuncu yüzyıllarda güçlerinin doruğuna ulaştılar. Hristiyan Bizans'ın ve Müslüman halifelerin baskısına teslim olmayı reddeden hanedan, yaklaşık M.S. 740'da Bizans'tan kovulan ve Hazarlara sığınan Yahudilerin dinini benimsedi. Bununla birlikte, Yahudi hukuku Hazar imparatorluğunun genel hukuku haline değil, Yahudi dinini icara edenlerin hukuku haline geldi. Viking yöneticilerinin (Varangians) dokuzuncu yüzyılın sonlarında Kiev'e gelişi ile Hazar imparatorluğunun sınırları gittikçe küçüldü ve sonunda Kiev Svjatoslavı tarafından yıkıldı (964-972). KADLEC 4 CAMBRIDGE MEDIEVAL HISTORY 187.

57. Weber'in kaynağı kısa bir tahminden başka bir şey söylemese de S. Eisenstadt olarak görünür, Über altrussische Rechtsdenkmaler (1911), 26 Z.F. VGL.R. 157.

58. Suriyelilerin geç Antikitedeki rolü üzerine, bkz. Scheffer-Boychorst, Zur Geschichte der Syrer im Abendlande, 6 MITTEILUNGEN FÜR ÖSTERREICHISCHE GESCHICHTSFORSCHUNG 521; MOMMSEN, RÖMISCHE GESCHICHTE 467.

59. Şabat yılı: Kutsal Kitap (Lev. 25:1-25 ; Deut. 15:2) yedi yılda bir borçların iptal edilmesini, kölelerin özgür bırakılmasını, rehinli mülkün iade edilmesini ve toprağın fakirlere ve yabancılara bırakılan toplanmamış tüm mahsulüyle beraber nadasa bırakılmasını emrediyordu. Bu kuralların ne ölçüde uygulandığı belirsizdir. Bunlar, geleneğin Hillel'e (M.Ö. 30- M.S. 10) atfettiği Prosbol'un keşfi ile açıkça anlamsız hale geldi. Borçlu alacaklının kendisinden çok mahkemeye karşı yükümlülük altına girmiş görünüyordu. Sahte kutsal kitap otoritesine dayanarak, bu şekilde oluşturulan bir borcun dini emir tarafından etkilenmeden düzenlendiği kabul ediliyordu. Bkz. GREENSTONE, 10 JEWISH ENCYCL. 219.

60. Kilise Hukukunun kapsamlı bir tarihi yoktur; kısa bir araştırma için bkz. Hazeltine, 3 ENCYC. SOC. SCI. 179, sayfa 185'teki bibliyografiyle birlikte.

61. Bkz. J. T. McNEILL AND H.M. GAMER, MEDIEVAL HANDMOOKS OF PENANCE (1938).

62. En ünlü davalar *Donation of Constantine* ve *The False* (ya da *Pseudo-Isidorean*) *Decretals*'a ait olanlardır. Muhtemelen sekizinci yüzyılın ortası ve sonu arasında Roma'da oluşturulan ilk isimli belge, İmparator Konstantin'in Papa Silvester'e ihtidası için minnetini belirten, papa ve onun daimi haleflerine Roma, İtalya ve tüm Batı bölgesinin dünyevi egemenliğiyle birlikte tüm diğer piskoposlar üzerinde ruhani üstünlük veren bir imtiyaz olarak ifade edildi. Ortaçağ papalığı tarafından genel ruhani üstünlüğün ve Roma şehrinin dünyevi iktidar iddiasının temellerinden biri olarak kullanılan bu *Constitutum Constantini* dokuzuncu yüzyılda yedinci yüzyıl İspanyol dini hükümlerinin derlemesinin efsane yazarı Sevillalı Isıdor'un çalışması olarak belirtilen sahte dini hükümlerin kapsamlı derlemesine dahil edildi. Sahtecinin temel amacı piskoposların kilise içindeki ve devlete karşı olan gücünü kuvvetlendirmekti. *Donation of Constantine* ve *The False Decretals* onaltıncı yüzyılın hümanist bilginleri tarafından sahtecilik olarak onaylandı. Bkz. 7 ENCYC. BRIT. 127, 524, kapsamlı bibliyografyayla birlikte.

63. Özellikle on yedinci ve on sekizinci yüzyılların Fransız kraliyet ailesinin ve soylularının Manevi danışmanları.

64. Gönderme günah çıkartmayla ilgili kazuistik el kitaplarına ve on yedinci ve on sekizinci yüzyılın

ahlaki teolojisine, özellikle Cizvit ve Redemptorist kaynaklılaradır. En ünlüsü St. Alfonso dei Liguori'nin Homo Apostolicus'udur, basım 1753/5.

65. *Actio spolii*– esasen, *False Decretals*'de (bkz. yukarıda not 62) belirtildiği gibi, piskoposluktan çıkarılan bir piskoposun haklılığını kanıtlamak zorunda olmadan iadesini talep edebildiği eylem; sonra Innocent III'ün 1215 tarihli kanununa dayalı olarak, mülkünden zorla çıkarılan kişiye ait olan mülkü ona hızlı şekilde iade etmeyi amaçlayan ve çıkarları bu kovulmadan etkilenen diğer insanlarla da ilgili dava. Bkz. ENGELMANN AND MILLAR 581.

66. *Summariissimum*; savunmalar dışında doğrudan kanıta duyarlı olmayan ve son derece hızlı ceza işlemi. *Summariissimum'da* açıklanan yargı koşulludur ve *summarium* ya da *ordinariumda* gözden geçirmeye tabidir, bkz. ENGELMANN AND MILLAR. Kilise hukuku yönteminin *summariissimumu* dini olmayan mahkemelerdeki özet yöntemlerin gelişmesinden etkilendi.

67. Ames, *History of Parol Contracts Prior to Assumpsit* (1895) 8 HARV. L. REV. 252; yeniden basım Ass. of Amer. Law Schools, SELECTED ESSAYS ON ANGLO-AMERICAN LEGAL HIST. (1909) III, 304; POLLOCK AND MAITLAND II, 184.

68. POLLOCK AND MAITLAND II,331; HOLDSWORTH III, 534; R. Caillemer, *The Executor in England and on the Continent*, Ass. of Amer. Law Schools, SELECTED ESSAYS ON ANGLO-AMERICAN LEGAL HISTORY III, 476.

69. M.S. 527-565. Justinian'ın Corpus Iuris'inde boşanmaya öncelikli davranılır, DIGEST 24.2.

70. Weber'in bu ifadesinin kaynağı tespit edilemedi. Bulunabilmiş referanslar sadece KOHLER, DAS STRAFRECHT DER ITALIENISCHEN STATUTEN(1857) I, 592 'de bahsedilen 1252 Brescia mevzuatı ve Del Giudice tarafından 6 PERTILE, STORIA DEL DIRITTO ITALIANO (1900) Bölüm I, sayfa 82, not 35'de bahsedilen 1420 Trieste mevzuatıdır. Önceki , şehir tarafından açıkça izin verilen faizin alınmasına karşı dini mahkemeye başvuran bir kişiyi cezayla tehdit eder. Sonraki, bir borçlunun tüm borcunu anlaşılmış olduğu gibi ve görünüşte faiz dahil ödemesinden önce dini mahkemeye başvurmasını engeller. Bkz. LASTIG, ENTWICKLUNGSWEGE UND QUELLEN DES HANDELSRECHTS (1877) §§14-17 ; 34-37; aynı, *Beitrage zur Geschichte des Handelsrechts* (1848) 23 Z. F. HANDELSR. 138, 142.

71. Bkz. yukarıda, bölüm v:ı.

72. Bkz. A.ESMEIN, HISTORY OF CONTINENTAL CRIMINAL PRECEDURE (çeviri Simpson, 1913) 78.

73. 1258'de Bağdat'ın son halifesi Musta'sim Cengiz Han'ın torunu Hülagü tarafından mağlup edildi ve tahttan indirildi.

74. Abbasiler, Moğollar tarafından mağlup edildikten sonra, Mısır'da bu ülkenin Türk Sultanı I. Selim tarafından 1517'de fethedilmesine kadar gölge bir hakimiyet sürdürdüler.

75. İran, Sasani hanedanın çöküşünü ve 637'deki Arap fethini takiben 1405'te Safevi Şii hanedanı altında ulusal bir devlet olarak yeniden yapılanışına kadar yabancı yöneticilerin hakimiyeti altındaydı. Bu zamanda oluşturulan resmi doktrine göre Şah "görünmez İmam"ın temsilcisidir.

VI. Egemenlik ve Patrimonyal Kanun: Kanunlaştırmalar

1. Egemenlik

Adaletin eski halk yönetiminin şekilciliğine ve irrasyonelliğine müdahale eden ikinci otoriter güç; prenslerin, magistratların ve memurların *imperium*'udur. Bir prensin kendi kişisel maiyeti, kendi altındaki memurları – özellikle ordusu– için oluşturabileceği ve oldukça önemli kalıntıları bugün hala devam eden özel hukuku burada dikkate almayacağız.[1] Bu oluşumlar geçmişte Orta Çağla birlikte Antikite'de de genel hukukun ya da gelenek hukukunun kontrolünden ve sıradan mahkemelerin yetki alanından kaçan ve genel hukuktan pek çok karmaşık yolla ayrılan, patron ve klient, efendi ve hizmetçi, lord ve vassal kanunu gibi, çok önemli özel hukuk yapılarına yol açtı. Bu olguların siyasal önemi olsa da, bağımsız olarak kendilerinin resmi yapıları yoktu. Hukuk sisteminin genel niteliklerine göre, bu özel hukuk yapıları, örneğin Antikitede patron ve klient hukuku, bir yandan kutsal normların, diğer yandan geleneksel kuralların karışımı tarafından yönetiliyordu; ya da Orta Çağın efendi ve serf ya da lord ve vassal hukuku gibi statü grubu nitelikleri vardı; ya da kamu hizmeti ve askerlikle ilgili günümüz hukuku gibi, idare ve diğer kamu hukukunun bazı özel normları tarafından düzenlenirler ya da açıkça özel maddi kurallara ve yönetimsel otoritelere bağlıdırlar.

Burada ilgi alanımıza giren daha ziyade *egemenliğin* genel (geleneksel) hukuk, onun tadili, genel hukukla birlikte, onun yerine ya da ona karşıt olarak genel geçerliliği olan yeni hukukun doğuşu üzerindeki etkileri ile ilgileniyoruz. Oldukça özel olarak, bu durumun genel olarak hukukun formel yapısı üzerindeki etkileriyle ilgileneceğiz. Burada sadece bir genel nokta vurgulanmalıdır: Bu türden özel yasaların yapılarının gelişme derecesi *imperium'un,* gücünün destekçisi

olarak görülmesi gereken tabakalarla karşılıklı güç ilişkisinin ölçüsüdür. İngiliz kralları özel feodal bir hukukun partikülaristik bir sistem olarak ortaya çıkışını engellemede, Almanya'da yaptıkları gibi,başarılıydılar; öyle ki bu daha ziyade birleşik *lex terrae'nin*, Gelenek Hukukunun, içine dahil edildi.[2] Yine de, tüm arazi hukuku, aile hukuku ve miras hukuku güçlü bir feodal havaya ulaştı.[3] Roma devletinin hukuku bazı soyutlanmış normlarda, çoğunlukla afaroz formülleri içinde, *clientela* ile ilgilendi, fakat bu Roma soylularının sosyal statüsü için önemli olsa da, bu kurumu özel hukukun düzenleyici alanına çekmekten bilerek uzak durdu.[4] İngiliz hukuku gibi, Orta Çağ'ın İtalyan *statutası* tek tip bir *lex terrae* oluşturuyordu.[5] Orta Avrupa'da, modern kurumsal devlet tarafından özümsenene kadar çeşitli özel yasaların maddi kalıntılarını korumada başarılı olan mutlakiyetçi prens devletin doğuşuna kadar böyle bir edinim gerçekleşmedi.[6]

Prens, magistrat ya da memurun örfi hukuk oluşturma ya da etkileme hakkına sahip göründüğü ve bunu yapmak için gerçek yetkisinin olduğu koşullar, bu gücün farklı coğrafi bölgelerde ya da hukuk alanlarında yayılma derecesi ve ayrıca bu müdahalenin altında yatan güdüler daha sonra egemenlik biçimlerini ele alırken tartışılacaktır. Gerçekte bu güç birçok biçim aldı ve buna göre birçok farklı sonuçlar doğurdu. Genel olarak, prensin iktidarının barışı korumak (*Banngewalt*) için oluşturduğu ilk şeylerden birisi rasyonel ceza yasasıydı.[7] 'Hukuk ve düzene' olan genel ilginin yanı sıra askeri mülahazalar da bu özel alanda düzenleme gerektiriyordu. Dini linç yasasının yanında, prenslik makamının otoritesi gerçekte ayrı bir ' ceza usulünün' ikinci önemli kaynağı olmuştur. Çoğu zaman rahiplerin etkileri de, Hristiyanlıkta olduğu gibi, kan davasının ve düellonun ortadan kaldırılmasına olan ilgisi nedeniyle, bu gelişmede doğrudan etkiliydi. Rusya'da , erken zamanlarda sadece salt hakem işlevi kazanan *knyaz (prens)* Hristiyanlaşmadan hemen sonra piskoposlar tarafından kazuistik bir ceza yasası oluşturmaya ikna edildi; 'ceza' (*prodazha*) kavramı gerçek olarak sadece bu zamanda ortaya çıkar.[8] Benzer şekilde, Batı'da, İslam'da ve kesinlikle Hindistan'da ruhbanlığın rasyonel eğilimleri de rol oynamıştır.

Bütün eski yasal kanunlarda görünen bu ayrıntılı *wergilt* tarifeleri ve cezalarının oluşturulması kesin olarak prenslerin etkisine bağlıydı. Tipik oluşum koşulları bir kere geliştiğinde, Binding'in Alman hukukunda var olduğunu gösterdiği sistem[9] evrensel olguydu: Bunda iki grup *wergiltz* buluruz. Biri muazzam büyüklükte olan adam öldürme ve intikam gerektiren diğer kazalarla ilgili

davalar için olanla, bütün diğer kaza türlerine fark gözetmeden uygulanabilen çok daha küçük olanıdır. Düşünülebilecek her suç türünü kapsayan bu garip tarifelerin hemen hepsi muhtemelen Prensin etkisi altında gelişti. Bu herkesin herkese belli bir suçla ilgili komisyon ya da bir dava açılmasının ücretinin olup olmadığını önceden düşünmesini sağladı.[10] Suç ve cezaya yönelik salt ekonomik tutumun belirgin üstünlüğü, aslında, tüm zamanlarda köylü tabakasına özgüydü. Yine de, tüm tazminatların sabitlenmiş ölçüsünde ifade edilen formalizm lordun keyfiliğine boğun eğmeyi reddetmenin sonucuydu. Adalet yönetimi tamamen patriarkal olana dek, bu katı şekilcilik yerini daha esnek ve bazen tamamen keyfi ceza belirlemesine bırakmadı.

Resmi düzeni ve güvenliği güvence altına alma aracı olarak görülen cezai adalet kadar prensin barış gücüne (*Banngewalt*) aynı şekilde açık olamayan özel hukuk alanında, egemenliğin *müdahalesi* her yerde daha geç ve değişen sonuçlar ve değişen biçimlerde gerçekleşti. Bazı yerlerde örfi hukuka özgü olarak örneğin Roma'daki pretor buyruğunun *ius honorariumu*, İngiliz krallarının "ferman" hukuku ya da İngiliz Baş Hakimlerinin "hakkaniyet hukuku" gibi özel kaynağına açıkça başvuran bir prens ya da yargıç hukuku ortaya çıktı. Bu hukuk adalet yönetimi ile görevli memurun özel " buyurucu gücü" (*Gerichtsbann*) tarafından oluşturuldu; Romalı hukuk danışmanları ya da İngiliz dava vekilleri gibi avukatlar olarak müvekkillerinin isteklerine boyun eğmeye istekli olan hukuk ileri gelenleri (*honoratiores*) tarafında kayıtsız bir işbirliği buldu. Bu güç sebebiyle, memura, pretorda olduğu gibi, yargıçlara bağlayıcı talimatlar bildirme hakkı verilebilirdi ya da İngiltere I. James'in kendisi tarafından sonunda Lordlar Kamarası başkanı Francis Bacon ve geleneksel hukuk mahkemeleri arasındaki çatışmada karar verildiği gibi, taraflara[11] mahkeme emrini bildirme hakkı verilebilirdi; ya da rızayla ya da zorlamayla, örneğin İngiltere'de kraliyet mahkemesine ya da daha sonra Baş Mahkeme'ye gelmesi gibi, bir davanın yargıcın kendi mahkemesine getirilmesini sağlayabilirdi.

Memurlar bu yolla uzun vadede genel hukukun (*ius civile*, geleneksel hukuk) büyük ölçüde ayağını kaydıran yeni çözümler oluşturdular. Maddi hukuktaki bürokratik yeniliklerde genel unsur hepsinin başlangıcını, ras-yonel ekonomik etkinlikle meşgul bir sınıftan, örneğin burjuva sınıfından çıkan daha rasyonel bir yargılama yöntemine sahip olma isteğinde bulmasıydı. Eski *interdicta* duruşma (*Interdiktionsprozess*)[13] ve *actiones in factum* tam olarak *lex Aebutia*'dan[14] önce bir ara Romalı pretorun yargılama yönteminde

hakimiyetini yani jüri üyelerini eğitme gücünü elde etmiş olduğunu kanıtlar gibi görünüyordu. Ama Fermanın maddi içeriğine bir göz atmak, formüler yargılama yönteminin burjuvazinin artan ticaretin yoğunluğu gibi ticari ihtiyaçları tarafından oluşturulduğunu gösterir. Aynı ihtiyaçlar başlangıçta büyüsel olarak koşullanmış bazı muamelelerin tasfiyesiyle sonuçlandı. İngiltere ve Fransa'da kraliyet mahkemelerinin en büyük çekiciliği, Roma'da olduğu gibi, sözlü şekilcilikten özgür olmasıydı. Batı'nın pek çok kısmında, muhalif taraf yemin altında tanıklık etmeye zorlanabilirdi. İngiltere'de mahkeme celbinin külfetli muamelelerinden de vazgeçildi; kral mahkeme celbini " *sub poena*" bildirdi; kralın mahkemesi de hukuki kavgadan ve burjuva için kabul edilmez olan diğer rasyonel olmayan kanıt yöntemlerinden ziyade jüri kullandı.

İngiliz "Adaletinde", on yedinci yüzyıldan önce kayda değer ölçüde maddi hukuk yenilikleri gerçekleşmedi.[15] II. Henry ve halefleri, özellikle III. Edward gibi IX. Louis de,[16] her şeyin üstünde görece rasyonel bir kanıt sistemi oluşturdu ve büyüsel ya da halk adaleti kaynağının şekilciliğinin kalıntılarını ortadan kaldırdı.[17] İngiliz Baş hakimlerinin "Adaletine" gelince Kraliyet Mahkemelerinin büyük başarısı olan jüriyi alanından çıkardı. İngiltere'de ve Birleşik Devletler'de bugün hala geçerli olan ve sıklıkla davacının rakip yollar arasında seçim yapmasına izin veren "Hukuk" ve "Adalet" düalizminde, resmi ayrım hala gerçekte Hukuk davalarında jüri ile ve Hakkaniyet davalarında jüri olmadan yargılanmasından oluşur.

Magistrat hukukunun teknik araçları nitelik olarak tamamen salt ampirik ve şekilcidir; örneğin özellikle sık görülen, Frenk danışma kurullarında hala bulunabilen kurguların kullanımıdır.[18] Bu özelliğin, elbette, doğrudan hukuki uygulamadan kaynaklanan hukuk sistemi durumunda gerçekleşmesi beklenir. Sonuçta, hukukun teknik niteliği değişmeden kaldı. Aslında, "hakkaniyet" teriminin işaret ettiği gibi, ideolojik önermeler müdahaleyi teşvik edebilse de, şekilciliği çoğunlukla güçlendirilmişti. Gerçekte, durum egemenliğin (*imperium*), meşruiyetini ihlal edilemez kabul etmek zorunda olduğu ve genel temelini ortadan kaldıramadığı bir hukuk sistemiyle rekabet etmek zorunda olduğu bir durumdur. Daha geniş kapsamda, sadece sözlü şekilcilik ve kanıtın irrasyonelliğinde olduğu gibi, *egemenliğin* (*imperium*) güçlü baskı gruplarının zorunlu ihtiyaçlarına uyumlu olduğu yere kadar ilerleyebilirdi.

Egemenlik (*imperium*) gücü mevcut hukukun örneğin Frenk *capitula legibus addenda* durumunda, İtalyan şehirlerinin derebeylerinin fermanları ve emir-

lerinde ya da *legesle* aynı geçerliliğe sahip geç Roma prensliğinin emirlerinde bulabileceğimiz gibi doğrudan prensin gelenek hukukunkiyle eşit geçerlilikteki emirleriyle değiştirilebildiği yerde arttırılır. Erken İmparatorluk döneminde, imparatorluk emirlerinin sadece imparatorun görevlileri üzerinde bağlayıcı olduğu hatırlanacaktır.[19] Genel olarak, bu tür emirler, elbette, *honoratiores*'in (Senato, imparatorluk görevlileri meclisi) ya da tartışma topluluğunun temsilcilerinin onayı olmadan bildirilmezdi. Bu durum en azından Frenkler arasında, uzun bir süre sürdü; öyle ki emirler gerçek "hukuku" oluşturamadı ve prens yasalaştırmasına kayda değer bir engel oluşturdu.[20] Bu durum ve hukukun Batılı askeri diktatörler tarafından her yeri kapsayacak şekilde kullanılması ya da hukukun Doğulu patrimonyal prensler tarafından kullanılması arasında pek çok ara durum bulabiliriz. Patrimonyal monarklar tarafından yasalaştırma da normaldę geleneğe kayda değer ölçüde uyardı. Ama genel olarak yapma eğiliminde olduğu gibi, adalet yönetimini ortadan kaldırdıkça, kendi özel resmi niteliklerini daha sıklıkla geliştirdi ve onlara hukuki sistemi daha iyi dayattı. Bu nitelikler patrimonyal monarkın gücünün varlığının farklı siyasal koşullarına karşılık gelen oldukça farklı iki tipten biri ya da diğeri olabilirdi.

Prenslik olarak yasa yapmanın gerçekleştiği biçimlerden biri, kendi siyasal gücü tıpkı diğer mülkiyet hakları gibi meşru olarak edinilen bir hak olarak görülen prensin görevlilerinin ya da tebaasının birine ya da daha fazlasına ya da yabancı tüccarlara ya da diğer kişi ya da kişilere adaletin prenslik yönetimi tarafından sonra saygı duyulan bazı özel haklar (imtiyazlar) bağışlayarak bu gücün bütünlüğünün bir bölümünden vazgeçmesiydi. Mesele bu olduğu ölçüde hukuk ve hakkaniyet, "normlar" ve "talepler" öyle bir biçimde çakıştı ki, eğer sürekli planlanmışsa, tüm hukuki düzen tahsis edilmiş imtiyazların salt yığını olarak göründü. Prenslik olarak yasa yapmanın diğer biçimi tam zıt biçimde gerçekleşti: Prens herhangi birine kendisinin ya da yargıçlarının üzerinde bağlayıcı olacak herhangi bir hak bağışlamazdı. Öyleyse, yine iki olasılık vardır. Prens tamamen özgür takdir yetkisine göre duruma göre emirler verir; bununla ilgili olarak ya"hukuk" ya da "hak" kavramlarına yer yoktur. Ya da prens görevlileri için talimatlar içeren " düzenlemeler" bildirir. Bu gibi düzenlemeler görevlilerin, daha fazla talimat alana dek, tebaanın meselelerini düzenlemek ve onların çatışmalarını işaret edildiği gibi çözümlemek için yönlendirildiği anlamına gelir. Bu durumda bireyin yararına belli bir karar elde etmesi ihtimali onun bir "hakkı" değil ama daha ziyade fiili bir "refleks", onu yasal olarak güvence altına almayan

düzenlemelerin bir yan ürünüdür. Bu bir babanın çocuğunun bazı isteklerine, bu şekilde kendisini herhangi bir resmi hukuki ilkeye ya da sabitlenmiş prosedür formlarına bağladığını düşünmeden boyun eğdiği durumla aynıdır. Aslında, adaletin *parens patriae* tarafından "patriarkal" şekilde yönetiminin en uç sonucu çatışmaların aile içinde halledilme biçiminin siyasal birime aktarımıdır. Tüm hukuk sistemi, eğer bu sistem her zaman mantıksal sonuçlarına taşınıyorsa "yönetim" içinde çözünürdü.[21]

Bu iki formdan birincisini patrimonyal prens adaletinin "zümre"(*Standische*) türü ve ikincisini "patriarkal" olarak isimlendireceğiz. Adalet yönetiminin ve yasa yapmanın zümre türünde, hukuki düzen kesin olarak formel, fakat baştan sona somut ve bu anlamda irrasyoneldir. Sadece "ampirik" bir hukuksal yorum türü gelişebilir. Tüm "yönetim", içeriği sonradan sabitlenmek zorunda olan "imtiyazlar" hakkında müzakere, pazarlık ve anlaşmadır. Bu nedenle hukuki yargılama yöntemi gibi işler ve resmi olarak adalet yönetiminden ayrı değildir. Bu, İngiliz Parlamentosunun ve aynı zamanda başlangıçta idari ve hukuki kurumlar olan eski büyük Kraliyet Konseyi'nin idari işleyiş biçimiydi. "Sınıf" patrimonyalizminin en önemli ve tamamen gelişen tek örneği Orta Çağ Batısının siyasal kuruluşlarıdır.

Salt " patriarkal" hukuk yönetiminde, hukuk, aksine, böyle bir salt "düzenlemeler" sistemi altında "hukuk"tan bahsedilebildiği kadarıyla baştan sona informeldir. Hukuk yönetimi maddi gerçeği amaçlar ve bu nedenle formel kanıt kurallarını ortadan kaldırır. Böylece sıklıkla eski büyüsel yargı prosedürleriyle çatışırdı; fakat seküler ve kutsal yargı prosedürleri arasındaki ilişki çeşitli formlar alabilirdi. Afrika'da davacı prensin işkenceyle sorgulama kararını ya da eski kutsal duruşmaların temsilcileri, fetiş- rahiplerin (*oghanghas*) esrik yargılama görüşünü temyiz etme şansına sahip olabilirdi. Diğer yandan, kesin olarak patriarkal prens adaleti hakların resmi güvencesini ve bir çıkar çatışmasını nesnel olarak "haklı" ve adilane yatıştırma çabası lehine katı muhalif yargılama yöntemi ilkesini reddeder.

Her ne kadar patriarkal adalet sistemi, sabitlenmiş ilkelere bağlı olma anlamında hayli rasyonel olabilse de, düşünce türlerinin mantıksal rasyonelliği anlamında böyle değildir; fakat daha ziyade siyasal, refah faydacı ya da etik içeriğin sosyal adaletinin maddi ilkelerinin takibi anlamında böyledir. Yine hukuk ve yönetim özdeştir, fakat bu tüm yönetimin yargılamanın biçimini alması anlamında değil; daha ziyade tam tersine tüm yargılamanın yönetim niteliği

alması anlamındadır. Prensin yönetim görevlileri aynı zamanda yargıçtılar, ve "kabine adaleti" biçimindeki adalet yönetimine istediğinde müdahil olan prensin kendisi eşitlik, çıkar ya da siyasal düşüncesinin ışığında özgür takdir yetkisine göre karar verir. Hukuki çözümlerin getirilmesini büyük ölçüde tanrının lütfu ya da duruma uyumlu hale getirilecek bir imtiyaz olarak görür; koşullarını ve şeklini belirler ve gerçeğin özgür formel araştırmasının yararına irrasyonel kanıt biçim ve araçlarını tasfiye eder. Rasyonel adalet yönetiminin bu türünün ideal örneği bu efsanenin kahramanı ve yönetici olduğunda Sancho Panza tarafından uygulandığı gibi "Süleyman" yargısının "kadı-adaleti"dir.[22] Tüm patrimonyal prens adaleti bu yönde hareket etmek için doğal eğilimlere sahiptir. İngiliz krallarının fermanları kralın sınırsız lütfuna başvurarak elde edildi. *Actiones in factum* Romalı sulh hakimlerine bile başlangıçta özgür bağışa ya da eylemin itirazına (*denegatio actionis*) uymaya ne kadar izin verildiğini tahmin etmemize izin verir. Orta Çağ sonrası tipin İngiliz magistrat adaleti de kendini " hakkaniyet" olarak gösterir. Fransa'da IX. Louis'in reformları baştan sona patrimonyal nitelikteydi. Hint adaleti gibi Doğu adaleti, teokratik olmadığı ölçüde temelde patriarkaldır. Çin adalet yönetimi adalet ve yönetim arasındaki çizginin bir tür patriarkal tahribini oluşturur. İmparatorun, içerik olarak hem eğitici hem de buyurucu emirleri genel olarak ya da somut durumlarda müdahalede bulunur. Yargılamanın bulunması büyüsel olarak belirlenmediği ölçüde formel standartlardan ziyade maddi standartlara yöneliktir. Bu nedenle, biçimsel ve ekonomik "beklentilerle" ölçüldüğünde, fırsat eşitliğinin güçlü şekilde irrasyonel ve somut türüdür. *Egemenliğin* hukukun şekillenmesine ve adalet yönetimine müdahalesinin bu türü oldukça farklı "kültürel seviyelerde" gerçekleşir; bu ekonomik değil daha ziyade öncelikle siyasal koşulların sonucudur. Bu nedenle, Afrika'da şefin gücünün büyüsel rahiplik ya da savaşın önemiyle birleşmesi nedeniyle ya da ticari tekel aracılığıyla güçlü geliştiği her yerde, eski şekilci ve büyüsel yargılama yöntemleri ve geleneğin yoğun rolü çoğunlukla tamamen kayboldu. Onların yerine, prensin adına (çoğunlukla sanığın *Anschwörung'u*[23] aracılığıyla) devlet celpleri, yargılamanın devletçe icrası ve işkence yerine tanıklar aracılığıyla edinilen rasyonel kanıtla yargılama yöntemi ortaya çıktı; ayrıca yasaların çıkarılması da ya Ashantiler arasındaki gibi sadece prens tarafından, ya da Güney Gine'deki gibi onun tarafından topluluğun onayıyla sonra gerçekleşti.[24] Fakat çoğunlukla prens, şef ya da onun yargıcı, tamamen kendi takdir yetkisine ve eşitlik duygusuna göre herhangi bir bağlayıcı karar olmadan karar verir. Bu

durum Basuto, Baralong, Dahomey, Muata Cazembe bölgesi ya da Fas gibi birbirinden çok farklı kültürel alanlarda bulunabilir.[25] Tek kısıtlama hukukun fazlasıyla aşikar ihlali ve özellikle kutsal olarak görülen ve yöneticilerin kendi meşruiyetlerinin dayandığı bu geleneksel normların ihlali nedeniyle tahtı kaybetme kaygısına dayanır. Patriarkal yönetimin bu resmi olmayan maddi niteliği, (seküler ya da rahip) prens kendisini pozitif dini çıkarların hizmetine sunduğunda ve özellikle sadece ritüellerin icra edilmesinden ziyade bazı etik tutumları öneren dinselliği yaydığında tepe noktasına ulaşır. Bu durumda diğer etkili ritüelistik baskılardan ve bu nedenle resmi kutsal normlardan kurtarılmış olan teokrasinin tüm anti formel eğilimleri, doğru tutumları geliştirmeyi amaçlayan ve idaresi ruhların ruhani bakımına benzeyen patriarkal bir refah politikasının biçimsizliği ile birleşir. Hukuk ve etik arasındaki sınırlar sonra tıpkı hukuki zorlama ve babacan uyarı ile kanun koyucu nedenler ve hukuki teknikler arasındakiler gibi parçalanır. Bu "patriarkal" türe en yakın yaklaşım Budist Kral Asoka'nın emirleri tarafından sunulur.[26] Yine de bir kural olarak sınıfsal ve patriarkal unsurların birleşmesi, halk adaletinin resmi yargılama yöntemi ile birlikte patrimonyal prens adaleti sisteminde hakimdir. Bu unsurlardan birinin ya da diğerinin baskın olma derecesi – "egemenlik" tartışmamızda göreceğimiz gibi– temelde siyasal koşullara ve güç ilişkilerine bağlıdır. Batı'da bunlara ek olarak, temelde kralın yargı bulucu konumunu reddeden tartışma adaleti geleneği (esasen siyasal olarak belirlenmiş) adalet yönetiminde "sınıf" formlarının üstünlüğü için önemlidir.

Rasyonel–şekilci unsurların üstünlüğünün patrimonyal hukukun tipik özellikleri pahasına gelişmesi, modern Batı dünyasında olduğu gibi, patrimonyal monarşik yönetimin özünde var olan ihtiyaçlarından, özellikle sınıf imtiyazlarının üstünlüğünün tasfiyesine ve genel olarak hukuki ve idari sistemin "sınıf" niteliğine ilişkin olarak doğdu. Bu açıdan, artan rasyonellikle, bu durumda formel hukuki eşitliğin ve nesnel formel normların artan üstünlüğüyle ilgilenenlerin ihtiyaçları imtiyaz sahiplerine karşı prensin güç çıkarlarıyla çakışır. Her iki çıkara da "imtiyaz" için "sıkı denetimin" ikamesi tarafından eş zamanlı olarak hizmet edilir.

Bununla birlikte, talebin ilk önce, sabitlenmiş kurallarla keyfi patriarkal takdir yetkisinin sınırları, ikinci olarak da adalet yönetimine karşı tebaanın belli iddialarının tanınması ya da diğer bir deyişle güvence altına alınmış "haklar" için olduğu yerde böyle bir çakışma gerçekleşmedi. Bildiğimiz gibi, bu iki unsur

özdeş değildir. Sabitlenmiş idari düzenlemeler aracılığıyla gerçekleşen ihtilafları çözümleme yöntemi hiçbir şekilde güvence altına alınmış hakların varlığına işaret etmez; fakat sonuncusu, yani sadece nesnel ve sabitlenmiş normların varlığı değil ama tam anlamıyla "hukukun " varlığı, en azından özel hukuk alanında, nesnel normlara bağlılığın kesin bir güvencesidir. Bu güvence prenslerin, mali ve siyasal güç çıkarlarına hizmet ettikleri için desteklemek ve kendine bağlamak istediği ekonomik çıkar grupları tarafından elde edilmeye çalışıldı. Bunlar arasında en belirgin olanlar; somut ayrıcalıkların irrasyonel müdahalesi kadar irrasyonel idari keyfilikten de bağımsız olacak ve ayrıca hukuki olarak bağlayıcı karakterdeki sözleşmelerin kesin garantilerini sunacak ve bütün bu özelliklerin sonucu öngörülebilir şekilde işlev görecek açık ve net bir hukuk sistemini talep etmek zorunda olan burjuva çıkarlarıydı. Bu nedenle, monarşi ve burjuva çıkarlarının ittifakı biçimsel hukuksal rasyonalizasyona yol açan en önemli faktörlerden biriydi. Bununla birlikte, ittifak bu iki gücün dolaysız işbirliğinin her zaman zorunlu olacağı şeklinde anlaşılmamalıdır. Her tür bürokratik yönetimin faydacı rasyonalizm niteliği zaten kendi başına burjuva sınıfının özel ekonomik rasyonalizmi yönüne eğimliydi. Prensin mali çıkarları onu aynı zamanda, kapitalist çıkarlara o zaman fiili olarak bu çıkarların kendisi tarafından talep edilenden çok daha geniş ölçüde bir yol hazırlamaya sevk etti. Diğer yandan, prensin ve görevlilerinin takdir yetkisinden bağımsız olacak hakların güvencesi hiçbir şekilde gerçekten bürokrasinin özünde olan eğilimlerin bir ürünü değildi. Ayrıca bu kapitalist grupların bağımsız çıkarları dâhilinde de değildi. Bunun tam tersi, özel türden bir kapitalizm olarak özellikle modern "burjuva" türüyle karşılaştırma fırsatına sahip olacağımız temelde siyasal yönelimli kapitalizm türleriyle ilgiliydi. Erken burjuva kapitalizminin kendisi bile güvence altına alınmış haklarla ya hiç ilgilenmedi ya da sadece az bir ölçüde ilgilendi ve bazen tam tersi amacı bile takip etti. Sadece büyük sömürge ve ticaret tekelcilerinin değil, aynı zamanda merkantilist üretim döneminin büyük ölçekli tekelci girişimcilerinin konumu da düzenli olarak egemen örfi hukuku, bu örnekte, lonca hukukunu ihlal eden prens imtiyazlarına dayanıyordu. Bu sonraki olgu, burjuva orta sınıfının şiddetli muhalefetine neden oldu ve bu nedenle kapitalistleri prens karşısındaki hukuki durumlarının riskliliği nedeniyle imtiyazlı ticari olanakları için ödeme yapmaya teşvik etti. Bu nedenle siyasal ve tekelci olarak yönlendirilmiş kapitalizm ve erken merkantilist kapitalizm, Stuarts zamanında ve bugün olduğu gibi ve ekonomik hayatın geniş alanlarında daha bile sıklıkla olabileceği gibi sınıflara

ve burjuva esnafına karşı olarak patriarkal prens gücünün oluşmasında ve sürmesinde çıkarı olur hale geldi.[27] Bütün bunlara rağmen, özellikle monarkın *imperium*'unun hukuk sisteminin içine zorla girmesi hukukun birleştirilmesine ve sistemleştirilmesine ve böylece "kanunlaşmasına" katkıda bulundu. Monarkın iktidarı ne kadar güçlü ve istikrarlıysa bu yöne o kadar eğilimliydi. Prens " birlik" ve krallığının bütünlüğüyle birlikte " düzen" istiyordu. Bu amaçlar sadece yönetimin teknik ihtiyaçlarından değil aynı zamanda memurlarının kişisel çıkarlarından da doğdu; hukuksal tekbiçimlilik her memurun ülkenin her yerinde görevlendirilmesine imkan sağlıyordu; bu durumda kariyer fırsatları, her memurun krallığın diğer bölgelerindeki yasalardan haberi olmaması nedeniyle doğum yeriyle sınırlı olduğu yerden tabii ki daha iyiydi. Bu nedenle burjuva sınıfları adalet yönetiminde "kesinlik" ararken, memur sınıfı genel olarak hukukun "anlaşılırlığı" ve " düzeniyle " ilgilendi.

2. Kanunlaştırmanın Arkasındaki İtici Güçler

Memurların çıkarları, burjuva ticari çıkarları ve monarşinin mali ve yönetimsel çıkarları kanunlaşmaya ön ayak olan genel unsurlar olmakla beraber tek unsurlar değildi. Burjuvazi dışında siyasal olarak hakim olan tabakalar hukukun kesin tespitiyle ilgilenebilir; bu taleplerin yöneltildiği ve onlara gönüllü olarak ya da baskı altında boyun eğen bu hakim güçler her zaman monarklar değildi.

Hukukun sistematik kanunlaşması, dışsal siyasal yeniliklerin ya da siyasal topluluğun içsel sosyal birliği amaçlayan statü grupları ya da sınıfları arasındaki anlaşmanın sonucu olarak gerekli hale gelmesi gibi hukuki hayatın bilinçli ve evrensel şekilde yeniden yönlendirilmesinin sonucu olabilir ya da bu şartların her ikisinin birleşmesinden kaynaklanabilir. Kanunlaşmaya örneğin Antikite kolonilerinin *leges datae*[28] örneğindeki gibi yeni bir alanda bir topluluğun (*Verband*) planlı oluşumu; ya da örneğin İsrail konfederasyonu[29] gibi bazı açılardan birleşmiş hukuki sisteme kendileri tabi olmak isteyen yeni siyasal toplulukların biçimlenmesi; ya da On İki Levhanın olduğu söylendiği[30] gibi statü gruplarının ya da sınıflarının anlaşması aracılığıyla devrimin sonuçlanması yol açabilir. Hukukun sistematik kaydı sosyal bir çatışmayı izleyen hukuki güvenliğin yararına da gerçekleşebilir. Böyle durumlarda hukukun kaydıyla ilgilenen taraflar, doğal olarak, şimdiye dek normların yani adalet yönetiminin denetlenmesine izin veren kesin olarak sabitlenmiş ve genel olarak ulaşılabilir normlar dizisi-

nin yokluğundan zarar görmüş olanlardır. Antikitede bu gruplar, tipik olarak, aristokrat soylular ya da rahipler tarafından sürdürülen ya da hakim olunan adalet yönetimi sistemine karşı olan köylüler ya da burjuvaydı. Bu gibi durumlarda, hukukun sistematik "kaydı" yeni hukukun geniş bir dozunu içermeye eğilimliydi ve bu nedenle vahiy ya da kehanet temelinde *lex data* gibi kahinler ya da kahin benzeri mutemetler (*Aisymnetai*) aracılığıyla oldukça düzenli olarak uygulandı.[31] Güvence altına alınan çıkarların katılımcılar tarafından oldukça açıklıkla anlaşılması muhtemeldi. Olası çözüm türleri de muhtemelen önceki tartışma ve çalkantı tarafından kahinin ya da *aisymnete*'nin buyruğu için olgunlaşacak şekilde açıklığa kavuşturulmuştu. Ötesine gelince, ilgili taraflar hukuktan daha fazla fiili olarak gündemdeki konuların formel ve açık yapılanmasıyla ilgileniyordu. Hukuki norm oluşması bu nedenle kehanetlerin, geleneklerin ve hukuk danışmanlarının *responsası* niteliğinde olan hicivli ve atasözümsü kısalıkta açıklanırdı. Bu tarzı On İki Levha'da bulmamız tek bir yasama eylemindeki kökenlerine ilişkin şüpheleri dağıtmaya yeterlidir. On Emir ve Ahit Kitabının tarzı da aynı türdendir. Hem Roma hem Yahudiliğin emir ve yasaklar kompleksinde bu tarz onların gerçekten hukuk- kahinlik ve *aisymnete* kökenlerinin göstergesidir. Her ikisi de eşit olarak sivil ve dini emirlerin birleşmesinin niteliksel özelliğini de sunar. On iki Levha babasına vuran evladı ve müşterilerine verdiği sözü tutmayan patronu aforoz eder (*sacer esto*). Her iki durum hukuki sonuçlar doğurmaz. Emirler açıkça gerekli hale gelmişti, çünkü iç disiplin ve saygı ortadan kalkmıştı. Bununla birlikte Roma ve Yahudi kodifikasyonu, Roma *lex'i* ancak tek emir içerirken On Emir ve Ahit Kitabındaki dini içerik sistemleştirildiğinden dolayı ayrıdır; dini hukukun temelleri sabitlenmişti ve yeni bir dini vahiy yoktu. Hukuk kahinleri tarafından verildiği şekliyle Roma şehir hukukunun, üzerine kaydedildiği söylenen ve Galya fethi sırasındaki yangın felaketinde tahrip edildiği bildirilen on iki "levhanın" Tevrat hukukunun iki levhasından daha "tarihi" olup olmadığı çok farklı ve önemsiz bir sorudur. Fakat Roma yasaması devri ve birliğiyle ilişkili geleneğin reddine ne özsel ne sözel değerlendirmeler tarafından ihtiyaç duyulur; aslında sonrakiler geleneğin aktarımının salt sözel doğasından dolayı özellikle konu dışıdır. On İki Levha'nın ancak hukuki atasözlerinin ya da hukuk danışmanlarının *responsasının* bir derlemesi olduğu fikri içsel kanıt tarafından yalanlanır. Normlar geneldirler ve oldukça soyut niteliktedirler; pek çoğu açıkça ve bilinçli olarak belli bir yönü amaçlar ve diğerlerinin pek çoğu açıkça farklı statü grupları

arasında anlaşmalar olarak görünür. Hukuk danışmanlarının uygulamalarının salt kaydının ya da bir Sextus Aelius Paetus Catus'un[32] ya da diğer dava kayıtçılarının yazınsal ürününün şehirde ve rasyonel olarak düşünülmüş çıkarlar arasındaki çekişmelere bulanmış bir dönemde böyle bir otorite elde edebilmiş olması mümkün görünmez. Diğer *aisymnetik* yasalarla benzerlik de çok açıktır. Doğru olan "sistematik" bir kanunlaştırma; *aisymnetik* yasalaştırma ve onun tarafından sadece salt resmi anlamda doyurulan ihtiyaçlar için tipik olan bu durum tarafından üretilir. "Sistematik" bir kanunlaştırma ne ahlak için On Emir tarafından ne de ticari etkinliklerin düzenlenmesi için On İki Levha ya da Ahit Kitabı tarafından oluşturuldu. Sistemin ve hukuki "*ratio*"nun uygulanması sadece uygulayıcı avukatların çalışmaları aracılığıylaydı ve o zaman bile ancak sınırlı kapsamdaydı. Bu açıdan hukuki eğitimin ihtiyaçlarının etkileri daha büyüktü, fakat sistemleştirme ve rasyonelleştirmenin tüm kapsamı monarşik memurların çalışmalarından kaynaklandı. Bunlar böyle bir " kapsamlı" sisteme özel bir ilgileri olduğu için gerçek sistematik yasacılardır. Bu nedenle monarşik kanunlaştırmalar genellikle sistematikle ilgili olarak kanunların çok kapsamlı *aisymnetic* ve isabetli kanun yayınlamalarından bile çok daha rasyoneldir.

Monarşik kanunlaştırma bu nedenle bir hukuku sistemleştirmenin tek yoluydu. Bir diğeri didaktik yazınsal etkinlikti; özellikle ara sıra kanun prestiji elde eden ve bu nedenle neredeyse kanun gücüyle hukuki uygulamaya egemen hale gelen sözde "hukuk kitaplarının" oluşturulmasıydı.[33] Bununla birlikte, her iki durumda da, hukukun sistematik kaydı şüpheleri ve ihtilafları ortadan kaldırmayı amaçlayan mevcut hukukun derlemesinden başka bir şey değildir. Patrimonyal monarkların emriyle ortaya çıkan ve örneğin resmi Çin derlemesi[34] gibi dışarıdan yasa olarak görünen pek çok yasa ve yönetmelik derlemesi, "sistematik" sınıflamanın belli bir unsuruna rağmen, gerçek kanunlaştırmayla çok az ilgilidir; bunlar mekanik düzenlemelerden başka bir şey değildir. Diğer "kanunlaştırmalar" hakim yasayı düzenli ve sistematik bir tarzda düzenlemekten başka bir şey yapmadı. *Lex Salica* ve diğer *leges barbarorum*'ların çoğu müzakere topluluklarının uygulamasına yönelik düzenlemelerdi.[35] Oldukça etkili *Kudüs Assize'si* [36] ticari görenekler üzerine örnekleri bünyesinde barındırdı: *Siete Partidas* ve *leges Romanae* kadar eski diğer "kanunlaştırmalar" Roma hukukunun canlı kalmış bu parçalarını topladı.[37] Fakat bu türden bir derleme bile mutlaka belli bir ölçüde sistemleştirmeye ve bu anlamda hukuki verinin rasyonelleşmesine işaret ediyordu ve böyle bir derlemenin gerçekleşmesiyle ilgilenen gruplar

gerçek bir kanunlaştırmayla, yani mevcut hukukun maddi içeriğinin sistematik gözden geçirilmesiyle ilgilenenlerle aynıydı. İkisi birbirinden keskin biçimde ayrılamaz. Kanunlaştırmadan doğan bu "hukuki güvencede " tüm diğer değerlendirmelerin dışında bile güçlü bir siyasal çıkar yaygın biçimde var olur. Kanunlaştırma bu nedenle her zaman yeni siyasal teşekkülün oluşması durumunda çok yakındaydı. Bu nedenle onu Napolyon İmparatorluğunun kuruluşuna kadar benzer pek çok durumla birlikte *Yasa'nın* derlemesinin bir başlangıç kanunlaştırması oluşturduğu Moğol İmparatorluğunun Cengiz Han[38] tarafından kuruluşunda buluruz. Böylelikle tüm tarihi düzene açıkça karşı olarak, Batı'da tarihinin başlangıcında Roma toprağı üzerinde yeni kurulan Germen krallıklarının *legesinde* bir kanunlaştırma dönemi gerçekleşti. Bu etnik olarak heterojen siyasal yapıları uzlaştırma ihtiyacı mutlaka fiili olarak var olan hukukun belirlenmesini gerektirdi ve askeri fetih çalkantısı görevin gerçekleştirildiği formel radikalizmi kolaylaştırdı.

Özellikle Justinian örneğinde monarkın saygınlık ihtiyaçlarının yanı sıra idari mekanizmanın hukuksal güvenceyle kesin çalışmasındaki çıkar, Orta Çağların İspanyol *Siete Partidas* türünde monarşik Roma-hukuku kanunlaştırmalarıyla birlikte Justinian Koduna kadar geç Roma imparatorluğunun derlemeleri için de güdü oluşturuyordu. Tüm bu durumlarda özel ekonomik çıkarların doğrudan herhangi bir rol oynaması olasılık dışıdır. Diğer yandan, bu anlamda bize kalanların tümünün en özgünü olan en eski ve görece tam olarak bilinen yasa olan Hammurabi Yasası[39] bize makul derecede bir kesinlikle burada görece olarak güçlü ticari çıkarların olduğunu ve kralın ticaretin hukuki güvencesini kendi siyasal ve mali amaçları için güçlendirmek istediğini anlamamızı sağlar. Bu durum tipik olarak şehir krallığının durumudur. Daha önceki yasalaştırmaların yaşayan kalıntıları antik şehrin karakteristiği olan statü ve sınıf çatışmalarının, siyasal yapıdaki farklılıktan dolayı olan dışında o zaman da geçerli olduğunu, onların farklı bir sonuca yol açtığını anlamamıza izin verir. Eski kayıtların kanıtlarının mevcut olduğu kadarıyla, Hamurrabi Yasası'nın gerçekten yeni bir hukuk oluşturmadığı, daha ziyade mevcut hukuku kanun halinde topladığı ve türünde ilk olmadığı söylenebilir.[40] Diğer pek çok monarşik kanunlaştırmada olduğu gibi, tüm krallıktaki hukuki sistemin bu şekilde birleştirilmesindeki siyasal çıkar, ailevi yükümlülüklerin, özellikle, her yerde olduğu gibi patriarkal monarkın can damarına yakın bulunan evlat saygısı yükümlülüğünün yoğun düzenlenmesinde çok açıkça görünür olan ekonomik ve dini çıkarların yanında baskın bir rol

oynadı. Bildiğimiz aynı sebeplerle, diğer monarşik kanunlaştırmaların pek çoğu da büyük bir çoğunlukla özel yasaların ülkenin genel hukukuna baskın çıktığı eski ilkeyi amaçlıyordu. Aynı itici güçler bürokratik devletin yükselişi dönemindeki monarşik kanunlaştırmanın artan sıklığının ortaya çıkmasında daha da etkiliydi.[41] Bunlar sınırlı bir kapsamda yenilikler de getirdi. En azından Orta ve Batı Avrupa'da, evrensel bir hukuk olarak Roma ve Kilise hukukunun geçerliliğini varsaydılar. Roma hukuku, bütünleyici hukuk olarak, yerel ve özel yasaların önceki taleplerini onayladı ve Kilise hukuku için gerçek durum kendisi için kesin ve evrensel etki talep etse de çok farklı değildi.

Monarşik kodifikasyonların hiçbiri hukuki düşünce ve Roma hukukunun kabulüyle gerçekleştirilen fiili maddi hukuktaki devrimin önemiyle boy ölçüşemez.[42] Burası tarihin izini sürme yeri değildir; tüm yapabileceğimiz bazı gözlemler sunmaktır.

3. Roma Hukukunun Kabulü ve Modern Hukuk Mantığının Gelişmesi

İmparatorların, özellikle I. Frederick'in [1152-1190] ve daha sonra yerel prenslerin ona katıldığı kadarıyla, bu kabul özellikle Justinian kodifikasyonunda göründüğü gibi monarkın egemen konumu tarafından teşvik edildi. Geri kalanına gelince, soru hala çözülmemiştir ve belki ekonomik çıkarların kabulun arkasında olup olmadığı ve ne kadar olduğu ve onun tarafından ne ölçüde desteklendiği tam olarak çözülebilir değildir; bu patrimonyal prens prosedürleriyle birlikte Katolik kilisesinin inançlarının da taşıyıcısı olan okumuş, üniversite eğitimli yargıçların üstünlüğünün nedeninin ne olduğuyla ilgili eşit derecede açık bir sorudur. Hepsinden öte, mahkemeler yerine, uzlaşma anlaşmaları aracılığıyla prenslerin hukuki olarak eğitimli idari memurlarına başvuran, bu nedenle "*ex lege*" yerine " *ex officio*" kararı oluşturan ve antik mahkemelerde açlığa terk edilen (bkz. Stölzel) ilgili tarafların (*Rechtsinteressenten*) gerçekte olup olmadığı ya da Rosenthal'in detaylı olarak göstermeye çalıştığı gibi,[43] mahkemelerin kendilerinin, prenslerin inisiyatiflerinin sonucu olarak, laik *honoratioreslerden* ziyade hukuki olarak eğitimli " denetçilerle" kadro oluşturup oluşturmadığı kararlaştırılmamıştır.

Bu soruların cevabı ne olursa olsun, bu, çok açık görülür: kaynakların işaret ettiği gibi, Roma hukukuna kuşkuyla bakan bu statü grupları bile genel olarak

bazı "doktorların" kürsüsü üzerindeki varlığına karşı çıkmadığı ama sadece onların üstünlüğüne ve özellikle yabancıların atamasına karşı oldukları için, eğitimli hukukçuların gelişine adalet yönetiminin içsel ihtiyaçlarının, özellikle hukuki yargılama yönteminin rasyonelleşme ihtiyacının ve hukukçuların uzmanlaşmış profesyonel eğitimden kaynaklanan bu özel kapasiteye yani karışık bir durumla alakalı hukuki sonucu açıkça ve kesin olarak ifade etme kapasitesine sahip olduğu olgusunun sebep olduğu açıktır. Bu kapsamda, hukuk uygulayıcılarının mesleki çıkarları hukukla ilgili özel gruplarınkilerle, yani burjuva ve soylularla denk düştü. Ancak,"en modern" gruplar, yani burjuva grupları maddi Roma hukukunun kabulüyle hiçbir şekilde ilgilenmediler; onların ihtiyaçlarına Orta çağ ticaret hukuku ve şehir gayrı menkul hukuku kurumları çok daha iyi hizmet etti. Bu sadece, bir meslek olarak hukuk uygulamasının niteliğinin kaçınılmaz gelişmesiyle birlikte, İngiltere'de olduğu gibi güçlü çıkarlar tarafından korunan ulusal bir hukuk eğitimi sisteminin daha önceden olduğu yerler dışında, onu üstün kılan Roma hukukunun sadece genel formel nitelikleriydi. Bu formel nitelikler Batının patrimonyal monarşik adaletinin, her yerde olduğu gibi, maddi refah ve eşitlik standartlarına uygun patriarkal adalet yönetimine dönüşme yoluna girmemesini de açıklar. Bu açıdan çok önemli bir unsur, avukatların şekilci eğitimiydi. Prensler memurları olarak onlara bağlıydı ve bu aynı zamanda Batı'da diğer pek çok patrimonyal adalet yönetimi sisteminin aksine ona özgü olan hukuki olarak formel bu niteliği kazanmasından büyük ölçüde sorumluydu. Roma hukukuna ve Roma hukuk eğitimine saygı erken modern dönemin hepsi üniversite eğitimli avukatların rasyonalizminin ürünü olan tüm monarşik kanunlaştırmalarına egemen oldu.

Roma hukukunun kabulü, yeni bir hukuk *honoratiores*i tabakasını, hukuk *literatüründe* eğitim temelinde doktora diplomasıyla üniversiteden mezun olan hukuk bilginlerini oluşturdu. Aslında, bu yeni tabaka Roma hukukunun gücünün tam da temeliydi. Hukukun formel nitelikleri için önemi büyüktü. Daha Roma İmparatorluğu zamanında, Roma hukuku salt yazınsal etkinliğin amacı olmaya başlamıştı. Bu Alman ya da Fransız Orta Çağ hukuk ileri gelenleri (*honoratiores*) tarafından üretilen "hukuk kitapları" üretiminden ya da İngiliz avukatları tarafından üretilen temel risalelerden oldukça farklı bir şeyleri temsil ediyordu; bu kitaplar kendince önemli de olsa bu böyleydi. Antik dönem avukatlarının, yüzeysel olsa da, felsefi eğitiminin etkisi altında hukuk düşüncesinde salt mantıksal unsurların önemi artmaya başladı. Gerçekte bu, fiili

hukuki uygulama için özellikle önemli hale geldi; çünkü bağlayıcı herhangi bir güce sahip hiçbir kutsal hukuk yoktu ve zihin onu salt spekülatif vaka çözümlemesi yönüne itebilmiş herhangi bir teolojik ya da maddi etik kaygı tarafından yükten kurtarılabiliyordu. Aslına bakılırsa, avukatın ne "düşünemeyeceği" ya da "açıklayamadığının" hukuki gerçekliğe sahip olarak kabul edilemeyeceği görüşüne yönelik olan başlangıç eğilimleri Roma hukukçuları arasında önceden bulunabilirdi. *Quod universitati debetur singulis non debetur* [44] ya da *quod ab initio vitiosum est, non potest tractu temporis convalescere*[45] gibi pek çok mantıksal önerme bu bağlama aittir. Bu ilkeler soyut hukuk mantığının, somut olarak güdülenmiş ve diğerlerinde aynı hukukçu tarafından bile bütünüyle görmezden gelinmiş bazı bireysel kararları desteklemek için eklenmiş , sistematik olmayan tesadüfi ürünlerden başka şeyler değildir. Hukuki düşüncenin temelde tümevarımsal, ampirik niteliği çok az etkilenir ya da hiç etkilenemez. Bu durum Roma hukukunun [Orta Çağda] kabulünden oldukça farklıydı. Bu her şeyden önce, Roma *ius civilesinin* İmparatorluk hukukuna dönüşümüyle başlamış olan hukuki kurumların giderek daha soyut hale gelme eğilimini güçlendirdi. Ehrlich'in isabetli şekilde vurguladığı gibi,[46] bunların tamamen kabulü için, Roma hukuk kurumlarının bütününün ulusal bağlamsal ortaklığın tüm kalıntılarından arınmış olması ve mantıksal olarak soyut alana yükseltilmesi gerekliydi; Roma hukukunun kendisi de doğru mantığın tam somutlaşması olarak mutlaklaştırılmalıydı. Medeni Hukuk sisteminin altı yüzyılı tam olarak bu sonucu üretti. Aynı zamanda, hukuki düşünce türleri giderek formel mantık yönüne döndü. Bahsedilen türden Roma hukukçularının tesadüfi parlak iç görüsü Pandektlerin somut durumlarının bağlamından koparıldı ve tümdengelimsel tezlerin kaynaklandığı kesin hukuki ilkeler seviyesine yükseltildi. Artık, Roma hukukçularının açıkça ihtiyaç duyduğu şey, yani antik hukuk biliminin bile örnek isimlere sahip olmadığı "hukuki işlem" ya da "niyetin açıklanması"[47] gibi salt sistematik kategoriler oluşturuldu. Hepsinden önemlisi, hukukçunun ne düşünemediğinin hukuki bir varlığı olmadığı önermesi şimdi pratik bir önem kazandı. Antik dönem hukukçuları arasında, Roma hukuki düşüncesinin tarihi olarak belirlenmiş analitik doğasının sonucu olarak, tam anlamıyla "yapıcı" yeteneğin önemi, tamamen yok olmasa da, azdı. Şimdi bu hukuk, Antikite'de bilinmeyen tamamen garip gerçek durumlarına aktarıldığında, durumun mantıksal olarak hatasız bir usulde "yorumlanması" görevi neredeyse özel görev haline geldi. Bu yolla bugün hala hakim olan ve hu-

kukta "uygulanması" beklenen "normların" mantıksal olarak tutarlı ve aralıksız birleşimini gören bu hukuk kavramı hukuki düşünce için belirleyici kavram haline geldi.[48] Böyle bir resmi hukuka eğilimde belirleyici olan "hesaplanabilir" hukuka yönelik burjuvazininkiler gibi pratik ihtiyaçlar, bu özel süreçte herhangi bir kayda değer rol oynamadı. Deneyimin gösterdiği gibi, bu ihtiyaç formel, ampirik dava hukuku tarafından da, çoğunlukla daha iyi, giderilebilirdi. Salt mantıksal yapının sonuçları çoğunlukla ticari çıkarların beklentileriyle çok irrasyonel ve hatta öngörülemez ilişkiler taşır. Salt mantıksal hukukun "hayattan uzak olduğu" (*lebensfremd*) iddiasının sıklıkla yapılmasının nedeni tamamıyla bu gerçektir. Hukukun bu mantıksal sistemleştirilmesi hukuk teorisyenlerinin ve onların disiplinlerinin, doktorların yani hukuk aydınlarının tipik aristokrasisinin içsel entelektüel ihtiyaçlarının sonucuydu. Zor davalarda, hukuk okulu fakülteleri tarafından açıklanan görüşler Kıta'da nihai otoriteydi.[49] Üniversite eğitimli yargıç ve noter, üniversite eğitimli avukatla birlikte tipik hukuk ileri gelenleriydi (honoratiores).

Ulusal çapta örgütlenmeye sahip olmayan bir hukuk mesleğinin olmadığı her yerde Roma hukuku galip geldi. İngiltere, kuzey Fransa ve İskandinavya dışında İspanya'dan İskoçya ve Rusya'ya tüm Avrupa'yı fethetti. Kuzey'de ana temsilcisi hemen hemen her yerde onların arkasında duran monarklarla bilge yargıçlar iken, İtalya'da, en azından başlangıçta, noterler hareketin genel temsilcisiydi. Hiçbir Batılı hukuk sistemi, İngiltere'ninki bile, kendini bu etkilerden tamamen kurtaramadı. İzleri İngiliz hukukunun sistematik yapısında, kurumlarının pek çoğunda ve Örfi Hukukun kaynaklarının tanımlamalarında açığa çıkar: içsel yapı ne kadar farklı olursa olsun mahkeme içtihadı ve "hukuki ilke."[50] Roma hukukunun gerçek yuvası, elbette ki, özellikle Ceneviz ve düzenli ve yapıcı kararları Almanya'da altıncı yüzyılda derlenen ve basılan ve böylece Almanya'yı *Reichskammergericht*[51] etkisi altına sokmaya destek olan diğer uzmanlık mahkemelerinin ve bölgelerin uzmanlık mahkemelerinin etkisi altında, İtalya'da kaldı.

4. Patrimonyal Kanunlaştırma Türleri

On sekizinci yüzyılla başlayan tam olarak gelişmiş " aydınlanmacı despotizm" dönemine kadar, bilinçli çabalar Medeni Hukukun ve aslında dünyada benzersiz bir olgu oluşturan akademik hukuk ileri gelenleri (honoratiores) özel-

likle formel hukuk mantığını aşmaya yönelik bilinçli çabalar gösterilmedi. Belirleyici rol, ilk önce, büyüyen özgüveni ve naif "daha iyi bilme" inancı ile uygun olarak bürokrasi tarafından geliştirilen genel rasyonalizm tarafından oynandı. Siyasal otorite patriarkal özüyle refah devleti formunu aldı ve hukukla ilgilenen grupların somut isteklerini ve eğitimli hukuk anlayışının şekilciliğini dikkate almadan ilerledi. Aslında, hiçbir şeyi düşüncenin bu türünü tamamen bastırmaktan daha çok istemezdi. Amaç hukuku uzman niteliğinden yoksun bırakmak ve onu sadece memurlara talimat verecek değil ama aynı zamanda, hepsinden önemlisi, halkı hakları ve görevleri hakkında etraflıca ve dışarıdan yardım almadan bilgilendirecek şekilde formüle etmekti. Hukuki kılı kırk yarma ve şekilcilik tarafından etkilenmemiş maddi adalet için çabalayan bir adalet yönetimi isteği, daha önce gördüğümüz gibi, tüm monarşik patriarkalizmin niteliğidir. Fakat, her zaman engellerle karşılaşmadan bu yönde ilerleyemedi. Justinian kanun koyucuları hukukçuların yüceltilmiş hukukunu sistemleştirdiğinde, hukuk mesleği dışından gelenleri öğrenciler ve onların işlerini yorumlayan kişiler olarak düşünmedi. Klasik hukukçuların ve onların otoritelerinin başarıları karşısında uzmanlaşmış hukuki eğitim ihtiyacını, Atıf Hukuku tarafından resmi olarak onaylandığı için, açıkça ortadan kaldıramadılar.[52] Çalışmalarını öğrencilerin eğitimsel ihtiyaçlarına hizmet edecek tek yetkin atıf derlemesi olarak ortaya koymaktan başka bir şey yapamadılar ve bu nedenle böyle bir öğretim için bir yasa biçiminde, yani *Institutes,*[53] sunulan bir ders kitabı temin etmek zorundaydılar.

Patriarkalizm, "modern refah devletnin" bu klasik eseri olan Prusya *Allgemeine Landrecht*'inde[54] daha özgürce hareket edebildi. Bu Kanunnamede "hukuk", "Sınıf" toplumunun "haklar" evreniyle belirgin karşıtlık içinde, öncelikle bir görevler evrenidir. Bir kişinin " en büyük borcu ve görevinin" (*verdammte Pflicht und Schuldigkeit*) evrenselliği hukuki düzenin ana niteliğidir ve en önemli özelliği formel değil ama bu tür durumlarda her zaman tipik olan özsel sistematik rasyonalizmidir. "Mantığın hüküm sürmek istediği" yerde, varlığı için özellikle geleneksel hukuk gibi var olmasından başka bir nedeni olmayan tüm hukuklar yok olmak zorundadır., Alman Medeni Hukukunun [55] ilk taslağına kadar tüm modern kanunlaştırmalar, bu nedenle onunla savaş halindeydi. Kanun koyucuların açık koşullarına dayanmayan bu hukuki uygulamalar, hukuki yorumun her geleneksel türü gibi, rasyonalist kanun koyucular tarafından hukukun sadece yasa henüz belirtmedikçe göz yumulacak alt kaynakları olarak görülür. Bu nedenle kanunlaştırmanın "detaylı" olması planlandı ve öyle ola-

bileceğine inanıldı. Dolayısıyla, yeni hukukun nefret edilen hukukçular tarafından oluşturulmasını engellemek için, Prusyalı yargıç, şüpheli durumlarda, amaç için özellikle oluşturulmuş alt kurula başvurmaya yönlendirilirdi. Bu genel eğilimlerin etkileri bu şekilde oluşturulmuş hukukun resmi niteliklerinde açıktı. Prusya *Landrecht*'inde bile dikkate alınması gereken ve Roma hukuku kavramlarına yönelimli olan uygulayıcıların yerleşik alışkanlıklarından dolayı, hukuku zorunlu olarak kanun koyucunun kendisi aracılığıyla halkın doğrudan aydınlatılmasıyla profesyonel avukatlardan kurtarma çabası, maddi adalet için çaba harcamasından dolayı, biçimsel olarak açık olmaktan ziyade açık olmamaya eğilimli olan oldukça detaylı vaka çözümleme yöntemiyle sonuçlandı. Ancak, pek çok bireysel ayrılık ve bir Alman yasamasında Alman terminolojisini kullanmak için ilk kez üstlenilen gayretli çabaya rağmen, Roma hukukunun kategori ve metodolojisine bağlılık kaçınılmaz kaldı. Salt didaktik ya da etik olarak uyarıcı nitelikte pek çok maddenin ortaya çıkması belli bir maddenin hukuki olarak bağlayıcı bir norm oluşturmak anlamına gelip gelmediğine dair birçok şüpheye yol açtı. Açıklık gayretine rağmen, anlaşılırlık, kanun sisteminin hareket noktasını resmi hukuki kavramlar olarak değil hayatın uygulamalı ilişkileri olarak aldığı ve bu nedenle sıklıkla aynı hukuki kurumu farklı mekanlarda kademeli olarak kapsamak zorunda olduğu gerçeği tarafından engellendi.

Profesyonel hukukçular tarafından hukukunun detaylandırmasını ortadan kaldırma amacı, aslında, kanun koyucu tarafından tamamen amaçlanan yöntemle olmasa da, büyük ölçüde başarıldı. Halkın hukukla ilgili gerçek bilgisi on binlerce bölümlü pek çok ciltli bir çalışma tarafından güçlükle elde edilebildi ve eğer amaç avukatların ve diğer hukuk uygulayıcılarının etkisinden özgürlük elde etmeyse, eşyanın doğası bunun gerçekleşmesini modern koşullar altında engelledi. Yüksek Mahkeme (*Obertribunal*) kararlarıyla ilgili bir dizi yarı resmi rapor yayınlar yayınlamaz, *stare decisis* kültü Prusya'da İngiltere dışındaki herhangi bir yerdeki kadar güçlü şekilde gelişti. Diğer yandan, hiç kimse , ne formel olarak açık normlar ne de açıkça anlaşılır kurumlar oluşturan bir hukuku, bunların hiçbiri bu faydacı yasama tarafından planlanmamış olduğu için, bilimsel olarak ele almayı istemedi. [56] Aslına bakarsak, patrimontal maddi rasyonalizm hiçbir yerde resmi hukuki düşünce için daha fazla teşvik sağlayamadı.

Bu nedenle kodifikasyon, bilimsel hukuki etkinliğin daha da fazla Roma hukukuna ya da ulusçuluk etkisi altında eski Alman hukukunun hukuki kurumlarına yöneldiği bir duruma, her ikisini de tarihi yöntem aracılığıyla, oriji-

nal "salt" biçimlerinde sunmak amacıyla katkıda bulundu. Roma hukuku için sonuç, profesyonel tarihçiler olarak eğitilen hukukçuların elinde, zamanın ihtiyaçlarına uymak için, kabulden itibaren, geçirdiği bu dönüşümleri yaymak zorunda olmasıydı. Medeni Hukuk hukukçuları aracılığıyla Justinian hukukunun yeniden çalışmasının ürünü olan *Usus Modernus Pandectarum*[57] unutuldu ve tıpkı Orta Çağ Latincesine hümanistik dilbilimciler tarafından yapıldığı kadar bilimsel tarihi tasfiyeciler tarafından mahkum edildi. Ve tıpkı öncekinin, bilginin evrensel dili olarak Latincenin ortadan kaldırılmasıyla sonuçlanması gibi, Roma hukuku da modern hayatın ihtiyaçlarına uygunluğunu kaybetti. O zamana kadar soyut hukuki mantığın yolu tamamen açılmamıştı. Bu nedenle öğrenilmiş rasyonalizm, çoğu tarihçinin inanır göründüğü gibi yenilmekten ziyade, sadece bir alandan diğerine yer değiştirdi.

Eski hukukun salt mantıksal bir yeniden sistemleştirilmesi, tabii ki, tarihi hukukçular tarafından herhangi bir ikna edici yolla başarılamadı.[58] Windscheid'in özetine[59] kadar neredeyse tüm pandektist risalelerin bitirilmeden kaldığı iyi bilinir ve aslında bu tesadüf değildir. Tarihi hukuk ekolünün Alman kanadı Roma hukukundan elde edilmeyen bu kurumların kesin olarak biçimsel arıtımını gerçekleştirmede artık başarılı değildi. Bu alanda tarihçileri cezbeden aslında eski Zümreler toplumunun hukuki düzeninden elde edilen bu irrasyonel ve şekilci olmayan unsurlardı.

Bu nedenle pratik uyarlanabilirlik kaybedilmeden sistemleştirme ve kanunlaştırma, sadece burjuva çıkarlarının özerk olarak ihtiyaçlarına uyarladığı ve özel mahkemelerin uygulamasında ampirik olarak rasyonelleştirilmiş bu özel alanlar, yani ticari hukuk ve paraya çevrilebilir araçların hukuku için başarılabildi.[60] Bu başarı zorlayıcı ve açıkça tanımlanmış ekonomik ihtiyaçlar etkili olduğu için mümkündü. Fakat, tarihçilerin yetmiş yıllık üstünlüğü sonrası, ve diğer herhangi bir ülkede asla gerçekleştirilmeyin hukuki tarih yazarlığının gelişmesinin tepe noktasında, Alman Reich'in oluşması çarpıcı biçimde ulusal bir görev olarak özel hukukun birleşmesini talep ettiğinde, Alman hukukçuları Roma ve Germen hukuku yanlıları şeklinde iki kampa ayrıldı ve girişime gönülsüzce ve tamamen hazır olmadan yaklaştılar.[61]

Patrimonyal monarşik kanunlaştırma tipi diğer kanunlar, özellikle Avusturya[62] ve Rusya[63] kanunnameleri tarafından da temsil edilir. Sonraki temelde sadece küçük ayrıcalıklı tabakanın statü hukukunu oluşturuyordu ve diğer sınıfların özellikle köylülerin, yani halkın büyük çoğunluğunun özel kurumlarına do-

kunmuyordu. Onları uygulamalı olarak çok geniş kapsamda kendi özel adalet yönetimlerinde bıraktı. Rusya ve Avusturya kanunnamelerinin daha geniş kapsamı, Prusya'nınkinin aksine, kesinlik pahasına ve Avusturya kanununda Roma hukukuna daha büyük bir bağlılık tarafından satın alındı. Bu da, Unger'in çalışmasının[64]öncesindeki on yıllar boyunca bilimsel düşünceyi cezbetmedi ve ondan sonra bile işleyişi neredeyse tamamen Romanist kategoriler çerçevesinde devam etti.[65]

NOTLAR

1. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce yazılan bu kısımda, Weber monarşik Almanya'nın ve Avusturya – Macaristan'ın bazı kurumlarına, özellikle prens mahkemeleri için düzenlemelere ve ordunun subay sınıflarına gönderme yapıyor. Birleşik Krallık gibi, monarşinin hala sürdüğü yerde sadece bir savaş gemisine " Majestelerinin" gemisi olarak ya da bir ordu alayına "Kraliyet" Askerleri olarak göndermede bulunulduğu aynı resmi anlamda olsa da benzer olgular hala vardır.
2. İngiliz krallarının bu başarısı üzerine, bkz. MAITLAND, CONSTITUTIONAL HISTORY OF ENGLAND (1931) 23, 151; PLUCKNETT 10. Genel olarak Almanya'daki ve Orta Çağ Avrupa'sındaki feodal hukuk ve örfi hukuk arasındaki ilişki üzerine, bkz. MITTEIS, DER STAAT DES HOHEN MITTELALTERS (1944); daha fazla literatür PLANITZ, 101 tarafından belirtildi.
3. Bkz., PLUCKNETT 487.
4. Bkz. ii:5. kısım. *Clientanın* statüsü ve kökenleri ile ilgili tam bir tartışma için, bkz. MITTEIS 42; MOMMSEN, RÖMISCHE FORSCHUNGEN I, 355 ve sonraki sayfalar ve STAATSRECHT III, 1, 57, 64, 76.5. ENGELMANN AND MILLAR 452, 492.
6. Bkz., yukarıda, ii:6. kısım. Fransa ve Almanya'daki bu özel yasaların tarihinin kısa bir güncel açıklaması için, bkz. KOSCHAKER, EUROPS UND DAS RÖMISCHE RECHT 234-245, konu üzerine tam bir literatüre de atıfta bulunulmuştur.
7. Bkz. VON BAR, HISTORY OF CONTINENTAL CRIMINAL LAW (1927) 73. İngiltere'deki "Kral'ın Barışı" nın benzer bir gelişimi için bkz., POLLOCK AND MAITLAND II, 462-464; ayrıca Pollock, *The King's Peace in the Middle Ages* (1900), 13 HARV. L. REV. 177, yeniden basım, 2 SELECTED ESSAYS IN ANGLO-AMERICAN LEGAL HISTORY 403; GOEBEL, FELONY AND MISDEMEANOR (1937). Fransa için, bkz. ENGELMANN AND MILLAR 661. Almanya için bkz., BRUNNER, RECHTSGESCHICHTE II, 47.
8. *Prodazha* modern Rusça'da "satış", para "için verme" anlamına gelir; fakat asıl anlamı " müeyyide" ya da "cezaydı "; bkz. A.G. PREOBRAZHENSKII, ETOMOLOGICHESKII SLOVAR ' RUSSKOGO IAZYKA 8 1910 – 1914; yeniden yayın 1959) II, 129. (Wi)

   Kynaz'in ("prens", Alman *kuning'den* [kral] Litvanca aracılığıyla *kuningas*) sadece bir hakem olarak çalışıp çalışmadığına dair görüşler farklıdır, öyle ki kararı şahıslar tarafından reddedilebilirdi ve bir düello ya da kan davası sürdürmekte özgürlerdi; onun daha etkili hukuki güç uygulayıp uygulamadığı konusunda da görüşler farklıdır. Bkz., L.K. Goetz, *Das russische Recht* (1910), 24 Z.F. VGL. RW. 241, 417 ve sonraki sayfalar; G. VERNADSKY, MEDIEVAL RUSSIAN LAW 10. Kan davası, wergilt'in (Rusça: vira, vyera, aynı Almanca kökenden gelir;

bkz. PREOBRAZHENSKII, age., I, 85) ödenmesiyle uzlaşma ihtimali ile, Hristiyanlık Kiev bölgesine Vladimir I (972 [980] – 1015) tarafından dayatıldığında hala yaygındı.

Kazuistik ceza hukukunun Hristiyanlaşmadan sonra prens tarafından ve piskoposların emri üzerine doğrudan uygulandığı görüşü, çok belirsiz olan Rus Kayıtlarında kesin bir karara varmak için biraz destek bulur.

Ölümle ya da bedensel cezalandırmayla kamu cezası önceden Yaroslav I (1019 – 1054) dönemine atfedilen, ama üzerindeki şüphenin son dönem araştırmaları tarafından atıldığı Russkaya Pravda'nın sözde "en eski çeşidinde" hala istisnadır. Bkz. iii:6. kısım. Öldüren, yaralayan ya da başka birini başka şekilde inciten biri sadece yaralanan kişiye ya da akrabasına *wergilt* ödemeye zorlanmaz ama aynı zamanda prense de para cezası öderdi. Bu birleşim, büyüyen kraliyet gücü döneminde, failin krala yaralıya ödenecek *Busse*'ye (wergilt) ek olarak "huzur parası" (*fredus*) ödemek zorunda olduğu Alman hukukununkine denk düşer. Rusya'da bu ceza'nın adı *prodazha'ydı*. Ceza için genel bir terim olarak *nakazanie* kelimesinin kesin olarak kurulmuş hükümet döneminden önce bulunduğu görülmez.

9. KARL BINDING, DIE NORMEN UND IHRE ÜBERTRETUNG (1890) 415.

10. Tüm *Volksrechte* (*leges barbarorum*, bkz. ii:2. kısım) suçların denk düşen ödeme miktarlarının kapsamlı bir kataloğunu içerir. Hesaplamanın temeli özgür bir adamın öldürülmesi nedeniyle ödenecek *wergilt'tir*. Diğer eylemler için tazminat (*bot, Busse) wergilt'in* bölümleri olarak hesaplanır. Bu türün tipik kataloglarının örneği için, bkz. SIMPSON AND STONE, LAW AND SOCIETY (1949) I, 97. Ayrıca bkz. POLLOCK AND MAITLAND II, 451.

11. Bkz., PLUCKNETT 183; MAITLAND, EQUITY 9.

12. Antik dönem kamu ve feodal mahkemelerine karşı kraliyetin yargı yetkisinin başarılı şekilde genişlemesi üzerine, bkz. RADIN, ANGLO-AMERICAN LEGAL HISTORY (1936) 141; PLUCKNETT 337 ve orada belirtilen literatür.

13. *Mülkü korumak için özel muamele.*

14. M.S. ikinci yüzyılın ikinci yarısı.

15. Bkz. HOLDSWORTH VI, 640.

16. IX. Louis döneminde (Aziz, 1226- 1270), işkenceli sorgulamayla duruşma kaldırıldı ve feodal lordların yargı yetkisi yargılama yöntemi daha eski mahkemelerin muamelelerinin bir çoğundan vazgeçen kralın mahkemelerinin (*Parlements*) denetimine bağlandı. Bkz., Brunner, *Wort und Form im altfranzösischen Prozess*, 57 SITZUNGBERICHTEE DER PHIL. HIST. CLASSE DER KAISERL. AKADEMIE D. WISSENSCH. IN WIEN (1868).

17. II. Henry (1154-1189) tarafından alınan tedbirler hakkında; bunların en önemlisi duruşma için jüri tarafından soruşturmanın yerini gayrımenkul iadesi kararında savaşın almasıydı.

III. Edward (1327 – 1377)döneminde, bir mahkeme kaydına savaşla meydan okuma imkanı, dini mahkemede sonradan aklanmış olan bir kişiyi (I EDW. 3, STAT. 2, bölüm 11) suçlamış olan büyük jürinin üyelerine karşı iftira nedeniyle davaya sebep olma imkanıyla beraber kaldırıldı (EDW. 3, STAT. I, bölüm 4) Hükümdara karşı hukuki bağımsızlık Northampton Yasası tarafından güçlendirildi (2 EDW. 3, bölüm 8) ; "muhafızların", "yargıçların" ve "sulh hakimlerinin" emniyet ve hukuki görevleri birtakım yasalarla genişletildi ve sağlamlaştırıldı (bkz. PLUCKNETT 159) ; bir davalıyı mahkemeye boyun eğmeye sürgün aracılığıyla zorlamanın kapsamı genişletildi (25 EDW. 3, STAT. 5, bölüm 17); ve itiraz dilekçelerinde İngilizcenin kullanımına izin verildi (36 EDW. 3, bölüm 15).

18. *Capitularia* – Frenk krallarının yasama tasarrufları, bkz. yukarıda, kısım v:1. Bunlarda kurguların

kullanımı üzerine, bkz. diğerleri arasında 864 yılında Charles the Bald'ın bir *capitulare*'sinden aşağıdaki örneği nakleden BRUNNER, RECHTSGESCHICHTE I, 377,379: *Lex Salica* döneminde, celp hizmetleri *ad domun*, yani davalının evinde uygulanmak zorundaydı. O zamanda bir çok ev Norman istilacıları tarafından tahrip edilmiş olmasına rağmen bu böyleydi. Bu nedenle kral bu gibi durumlarda tebligatçıların evin önceden durduğu tebligat taklidi yapabileceklerine hükmetti.

19. Bkz., JOLOWICZ 372-374.
20. Frenk krallarının kanun koyucu gücü kesin olarak sınırlandı. Örneğin halkın geleneğini değiştirmek anlamına gelen yasalar onayları olmadan kanunlaştırılamazdı. İlke, *lex fit consensu populi ac constitutione regis*'ti (Pistoia Emirleri, 864, bölüm 6). Bkz. BRISSAUD, HISTORY F FRENCH PUBLIC LAW 81.
21. Weber'in "kamu" ve "özel" hukuk tartışmasıyla karşılaştırınız, ; yukarıda, kısım i:1.
22. CERVANTES, DON QUIJOTE, bölüm 45; bkz. Afganistan Emirinin hikayesi MAX RADIN'S LAW AS LOGIC AND AS EXPERIENCE (1940) 65.
23. *Anschwörung* zarar, beddua, nefret, yemin için yakarmadır; bkz. örneğin J. Kohler ve M. Schmidt'in makalesi Zur Rechtsgeschichte Afirikas (1913), 30 Z.F. VGL. RW. 33. Afrika'da kabile reisleri tarafından yapılan ticaretin tekeli üzerine bkz. WEBER, HISTORY 197.
24. Afrika için bkz. kısım iii, not 45'te belirtilen güncel literatür. Genel bir karşılaştırma (1913) 30 Z.F. VGL. RW. 12 ve sonraki sayfalar, 25 ve sonraki sayfalar, 32, 66-68, 75, vb.
25. *Basuto* – Basuto Ülkesi Sömürgesinin Bantu yerlisi; *Baralong* – Orta Bechuanaland'daki Bantu grubu; *Muata Cazembe* – bölgesi 9° ve 11° güney arasında, Lake Mweru'nun güneyinden Bangweulu'nun kuzeyine yayılan kalıtsal şef. 18. Yüzyılın sonlarında, Cazembe otoritesi geniş ölçüde tanındı; 19. Yüzyılın sonuna doğru, Cazembe önemsiz bir şef derecesine inene kadar gücü azaldı. Sonunda bölge Kuzey Rodezya ve Belçika Kongosu arasında bölündü. Bkz. Royal Geographical Soc. THE LANDS OF THE CAZEMBE (1873); M. Schmidt, *Zur Rechtsgeschichte Afrikas*, 31 Z. F. VGL. RW. (1914) 350, ve 34 Z.F. VGL. RW. 441. Morocco'ya dair, bkz. *Quellen zur ethnologischen Rechtsforschung* (1923) 40 Z. F. VGL. RW. (Erganzungsband) 125.
26. 264 –c. 227 M.S.; bkz. VINCENT SMITH, ASOKA (gözden geçirilmiş basım 1920); V.A. SMITH, EDICTS OF ASOKA (1909) ve özelikle Weber'in tartışmaları GAzRS (ikinci bölüm 1923) II, 253 [Religion of India 235 s.].
27. Weber çoğunlukla kendilerini Merkez partinin isteklerine zıt bulan bazı ağır sanayi ve yüksek finans gruplarıyla ve esnafın ve Almanya'da diğer orta sınıf tabakanın siyasal çıkarlarını temsil eden diğer gruplarla Muhafazakar partiyi desteklemeyi düşünür görünmektedir.
28. JOLOWICZ 69.
29. Atıfta bulunulan yasalar Book of Covenant (Exod. 21-23) ve Decalogues Exod. 20:1-17 ve 34:10-27; Deut. 27:15-26. Bkz. WEBER'S GAzRS III, 251 [*Ancient Judaism* , 235]. Daha yeni Deut.'taki 4:44 – 26:19 Deuteronomic Yasa eklenmelidir. İbrani "kanunlaştırması" üzerine bkz. J.M. POWIS SMITH, THE ORIGIN AND HISTORY OF HEBREW LAW (1931).
30. Geleneğe göre On İki Levha Hukuku M. S. 451'de yasaların sabitlenmesi için Plep isteklerini tatmin etmek amacıyla atanan On Komisyonu'nun (*Decemviri Legibus Scribundis*) çalışmasıdır. Geleneğin tarihselliği şüpheliydi. Yine de günümüz araştırmacıları onu özünde doğru kabul etmeye eğilimlidir. Bkz. literatürleriyle birlikte JOLOWICZ 11 ve JÖRS AND KUNKEL 3, 392; ayrıca bkz. yukarıda kısım v, not 11. İbrani ve Roma Kanunlaştırmalarının tartışması için, bkz.

DIAMOND 102, 134.

31. *Aisymnetes* (Yunanca "ayarlayıcı") – tamamen idari yetkilere sahip, bir şehir devletindeki çatışan sınıflar, örneğin Solon'daki Atinalılar ya da Charondas'daki Catanialar, arasındaki ilişkiyi düzenlemek için seçilen geçici yönetici.

32. M.S. ikinci yüzyılın başında kamu denetçiliklerine ve diğer magistratlıklara sahip olan Sex. Aelius Paetus Catus, medeni hukuk üzerine erken otoritelerden biri olarak, sonraki yazarlar (Cicero)tarafından sıklıkla alıntılandı. On İki Levhayı, döneminin geçerli yorumlarını ve *ius Aelianum* (Pompon. Digest I, 2,2, 38) olarak bilinen buyrukların (*legis actiones*) bir formülünü içeren üç- parça bir derleme olan *Tripertitia* yayınladığı söylenir. Bkz. Klebs'in makalesi PAULY-WISSOWA, REALENZYKLOPADIE DER KLASS. ALTERTUMSWISS., I (1894), 527. (Wi)

33. En ünlü örnekler SACHSENSPIEGEL ve BEAUMANOIR'dir; bkz. yukarıda, ısım ii:5, not 99 ve kısım iv:2, not 37.

34. İmparatorluk'ta sonuna kadar yürürlükte olan Çin derlemesi iktidara el koymasından birkaç yıl sonra Manchu hanedanı tarafından yayımlanan 1646 TA CH'ING LÜ LI'siydi. Bu ve diğer Çin derlemeleri üzerine, bkz. WEBER, *Religion of China*, 101. Ayrıca bkz. Escarra, *Law, Chinese*, 9 ENCYC. SOC. SCI. 249, 266 (Bibliyografi).

35. Lex Salica ve Leges Barbarorum için, bkz. ii. kısım, not 11; ayrıca SEAGLE 166. Metinlerin daha yeni güvenilir basımı Akademie für Deutsches Recht tarafından yayınlanan *Germanenrechte* başlıklı dizininkidir (1935 ve sonrası).

36. Kudüs hükümleri 1099'da Haçlılar tarafından kurulan Kudüs krallığı için düşturdu; bkz. K. RÖHRICHT, GESCHICHTE DES KÖNIGREICHS JERUSALEM (1898).

37. *Siete Partidas* (İspanyolca Yedi Parça Hukuku). 1256 ve 1265 arasında Leon ve Castile kralı X. Alfonso tarafından derlendi. Kaynakları arasında hem *Fuero Juzgo*, yani 1244'te yapılan Alman *Lex Visigothorum'un* (bkz. bölüm ii, not 11) İspanyolca çevirisi ve Roma geleneği, özellikle Roma halkı için Visigot " Kanununda " kabaca derlenen, 506 yılının *Lex Romana Visigothorum* ya da *Breviarium Alarici* vardı. Roma halkına uygun olarak Roma hukukunun benzer temel derlemeleri Theodoric'in Ostrogotik krallığında, *Edictum Theodorici* (yaklaşık 500) ve Burgundy krallığında, (Papian olarak da bilinen) *Lex Romana Burgundionum* yapıldı.

38. Bkz. H. LAMB, GENGHIZ KHAN (1927) VII. bölüm; Krause, *Cingis Han*, HEIDELBERGER AKTEN DER VON-PORTHEIM STIFTUNG (1922); G. Vernadsky, *The Scope and Content of Chingis Khan's Yasa* (1938), 3 HARV. J. OF ASIATIC STUDIES 33.

39. Bkz. THE CODE OF HAMMURABI, basım ve çeviri R. E. Harper (1904); KOHLER ET AL. HAMMURABIS GESETZ; G.R. DRIVER AND JOHN C. MILES, THE BABYLONIAN LAWS (1952), 6 cilt (1904 -23); özet bir tartışma ve literatür için bkz. DIAMOND 22, ve W. SEAGLE, MEN OF THE LAW (1947) 13.

40. Hammurabi'ninkinden ve ilgili hukuki eserlerden daha önceki kanunlara dair, bkz. Koschaker, *Forschungen und Ergebnisse in den keilschriftlichen Rechtsquellen* (1929), 49 SAV. Z. ROM. 188; P. Landsberger, *Die babylonischen Termini für Gesetz und Recht* (1935) SYMBOLA KOSCHAKER. Hammurabi Kanunundan 400 yıl öncesinin Sümer Kanunu üzerine, bkz. the Note. Ur-Nannu , [1954] Orientalia, fasikül 1. Hammurabi Kanunlarından 200 yıl önceki Sümer Kanunu üzerine, bkz. F.R. Steele, The Code of Lipit-ishtar, [1948] AMERICAN JOURNAL OF ARCHAEOLOGY, No 52; Hammurabi Kanunu'ndan 80 yıl önceki Akat Kanunu üzerine bkz. Note. Sumer [1948] 4 AMERICAN JOURNAL OF ARCHAEOLOGY OF IRAQ, No. 2.

41. Bu türden kodifikasyonlar Danimarka (Kral V.Christian'ın 1683 Danimarka Hukuku,), İsveç

(1736 İsveç Prensliği Hukuku) ve Bavyera (1751, 1753, 1756) kanunnameleri, hazırlığı 1738'de başlayan 1794 Prusya Kanunu (bkz. altta not 54, not 56), 1811 Avusturya Kanunu ile onun 1766, 1786 ve 1797 öncüleri; ayrıca 1539'dan beri Fransa'da art arda kanunlaştırılan çeşitli Fermanlar ilgili bazı özel konulardı. Bkz. Continental Legal History Series I (*General Survey*), 263.

42. Orta Çağ'da Roma hukukunun canlandırılması ve kabulü ve Rönesans hukuku üzerine geniş literatür arasında, genel yönlendirme için en uygun kaynaklar: Vinogradoff, ROMAN LAW IN MEDIEVAL EUROPE (2. Basım 1929); SMITH; E. JENKS, LAW AND POLITICS IN THE MIDDLE AGES 8 1905); WIEACKER, VOM RÖMISCHEN RECHT (1944) 195; ve hepsinden önemlisi, KOSCHAKER, EUROPA UND DAS RÖMISCHE RECHT (1947); G. V. BELOW, DIE URSACHEN DER REZEPTION DES RÖMISCHEN RECHTS (1905). Ayrıca bkz. MAITLAND, ENGLISH LAW AND THE RENAISSANCE (1901) ve Continental Legal History Series, cilt 1'deki makaleler (GENERAL SURVEY, 1912). Özel bir şehirdeki Roma hukukunun kabulüyle ilgili öğretici örnek çalışma için, bkz. COING, DIE REZEPTION DES RÖMISCHEN RECHTS IN FRANKFURT A. M. (1939).

43. Belirtilen görüşler A. Stölzel, *Die Entwicklung der gelehrten Rechtsprechung* (1910)'da, E. Rosenthal'in bu kitabın kapsamlı gözden geçirilmesi 31 SAV. Z. GERM. 522, özellikle 538'de; ve Rosenthal'in kendi GESCHICHTE DES GERICHTSWESENS UND DER VERWALTUNGSORGANISATION IN BAYERN (1889/1906) adlı çalışmasında açıklanır.

44. " Topluluğa bağlı olan onun üyelerine bağlı değildir." Ulpian, DIG. 3.4.7.1.

45. "Başlangıçtan hükümsüz olana zaman aşımı tarafından çözüm bulunamaz." DIG. 50.17.29.

46. EHRLICH 253, 297, 348, 479.

47. Bu kavramlar Almanya'nın günümüz hukukunda ve onunla ilişkili olan, özellikle İsviçre ve Avusturya hukukunda temel önemdedir. "Hukuki bir işlem" (*Rechtsgeschaft*) hukuki sonuçlar üretmeye niyetli olan bir kişinin, bir teklif, ya da kabulü, anlaşmanın kendisi, bir vasiyet ya da bir malın tapusundan vazgeçme gibi her işlemidir; bu, sel basması sonucu arazinin bölünmesi gibi hukuki sonuçlar doğuran doğal olaylardan ve ayrıca *Rechtshandlungen'den* yani, bir kişi tarafından bir başkasının vücutça yaralanmasına neden olan ihmalkarlık gibi failin isteği olmadan, ya da ona karşı olan faile rağmen hukuki sonuçlar oluşturan insan etkinliğinden ayrılır. Bu, bir anlaşma, bir ihbar, bir evlilik, bir miras ya da paraya çevrilebilir bir aracın çıkarılması gibi her türden tüm hukuki işlemlere mahsus olan bu hukuki sorunları bir alanda ele aldığı Alman Medeni Kanununa özgü niteliklerden biridir. Bu nedenle Kanunun İlk Kitabının Üçüncü Bölümünde(Bölümler 104 – 185) yetkinlik,niyetin beyanı, anlaşma, şart ve zaman vadesi, otorite ve onay gibi işlemler vardır.

"Niyetin beyanı" (Willenserklarung) bir kişinin niyetini belli etmesine ihtiyaç duyan özel türden hukuki işlemdir. Bir teklif ya da kabul niyetin beyanlarıdır: yine de bir anlaşma teklif eden ve teklif edilenin niyetinin beyanlarını içeren bir "hukuki işlem"dir. Herhangi bir türün niyetinin beyan edilmesine uygulanabilir kurallar bu nedenle hilekarlık, kusur, zorlama, muameleler, yorum ya da hükümsüzlük gibi sorunlardan bahseden bölüm 116-144'de birlikte ele alındı. Daha fazla açıklama için bkz. SCHUSTER, PRINCIPLES OF GERMAN CIVIL LAW (1907) 78; (Brit.) Dışişleri Bakanlığı, MANUAL OF GERMAN LAW (1950) 42.

48. Hem Amerikan hem Alman eleştirmenlerin terminolojisinde, burada taslağı çizilen yöntem "kavramsal yargı yetkisine"aittir. Almanya'ya gelince, 20th Century Legal Philosophy Series'de derlenen makalelerin ait olduğu çeşitli yazarlar tarafından detaylı olarak tanımlanır, analiz edilir, eleştirilir: cilt II, THE JURISPRUDENCE OF INTERESTS (1948).

49. Hukuk okulu fakültelerinin temyiz mahkemeleri şeklindeki bu işlevi üzerine, bkz. ENGELMANN; STITZING, GESCHICHTE DER DEUTSCHEN RECHTSWISSENSCHAFT (1880) I, 65; STÖLZEL, age. I, 187; Rheinstein, Law Faculties and Law Scholla [1938] WIS. L. REV. 5, 7.

50. Roma hukukunun Örfi hukuk üzerindeki etkileriyle ilgili tartışma için, bkz. MAITLAND, ENGLISH LAW AND THE RENAISSANCE (1901) ; SCRUTTON, THE INFLUENCE OF ROMAN LAW ON THE LAW OF ENGLAND (1885).

51. *Reichskammergericht* (İmparatorluk Yasama Meclisi Mahkemesi) 1495'te, zayıf merkezi hükümetini canlandırma amaçlı boş uğraşlar döneminde Kutsal İmparatorluğun tüm bölgeleri için – uzun vadede– genel yüksek mahkeme olarak kuruldu. Kararlarını Roma hukuku anlamına gelen "İmparatorluğun Örfi Hukukuna" göre açıkladı. Bkz. ENGELMANN AND MILLAR 520; R. SMEND, DAS REICHSKAMMERGERICHT (1911).

52. Bkz. yukarıda, iv:3. kısım, not 65.

53. Tamamlanmış çalışmanın yayımlanması ile, Kanunun dışında herhangi bir hukuki yazının kullanımı ve özellikle DIGEST'te derlenenler yasaklandı. Sürgün cezası ve mülkün haçzedilmesi başlığı altında, yeni yorumların yazımı da yasaklandı. Corpuus Iuris hukukun özel kaynağı olacaktı. Bunun uygulamasında ortaya çıkan şüpheler kendi buyurucu yorumları için İmparator'a sunulurdu. *Institutes* hukuki eğitimde kullanılan tek bilimsel eserdi.

54. Haziran 1794 Prusya Genel Yasası. Bkz., yukarıda not 41.

55. 2. kısımdaki taslak " gelenek hukukunun kurallarının sadece yazılı hukuk tarafından gönderme yapıldığı ölçüde geçerli olduğunu kurala bağlıyordu." Bu koşul Kanun'da benimsenmedi.

56. Kanun'un bilimsel, sistematik bir açıklamasına yine de, Dernburg tarafından PREUSSISCHES PRIVATRECHT, (3 cilt)'de başarılı şekilde girişildi (1894). Yazar önemli ölçüde Romanist'ti ve tez 1896 yeni Alman Medeni Hukukunun Prusya Kanunun yerine konulmasından önceki yakın zamana kadar hazır olmadı.

57. Bkz. EHRLICH 319-340.

58. Tarihi ekol üzerine, bkz. STONE 421.

59. WINSCHEID, LEHRBUCH DES PANDEKTENRECHTS, 3 cilt 1862-1870. Bkz., Kipp tarafından basımı 1906; bkz. Windsheid üzerine Jolowicz'in makalesi, 15 ENCYC. SCO. SCI. 429.

60. Poliçe ve borç senetleri yasası daha 1848'de Avusturya'nın da içinde bulunduğu Alman Konfederasyonun tüm üye ülkeleri tarafından uygulanan bir yasada kanunlaştı. Genel ticari hukukun kanunlaşması 1861'de gerçekleşti.

61. Yukarıda, kısım ii:6 , not 177'de.

62. 1811 genel Medeni Hukuku (*Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch*)

63. SVOD ZAKONOV, 1809'da başladı, gözden geçirilmiş basım 1857; 40.000 maddede, kamu hukukunu da olmak üzere tüm hukuk alanını kapsar.

64. *System des österreichischen allgemeinen Privatrechts*, 2 cilt, 1856.

65. Genel olarak ve özel olarak Birleşik Devletler'de kanunlaştırma üzerine, bkz. H.E. Yntema, *The Jurisprudence of Codification* (1949), DAVID DUDLEY FIELD CENTENARY ESSAYS 251.

VII. Devrim Kanununun Formel Nitelikleri — Doğal Hukuk

1. Fransız Medeni Hukuku

Devrim öncesi döneminin ürünlerini ihtilalin çocuğu olan Medeni Kanun'la[1] ve onun tüm Batı ve Güney Avrupa'daki taklitleriyle karşılaştırırsak[2] onlar arasındaki formel farklılıkların ne kadar büyük olduğunu görürüz. Medeni kanun hukuksal olmayan öğelerin ve ahlaki olduğu kadar didaktik öğütlerin de müdahalesinden ve bunların karışımından bağımsızdır, kazuistiklik de mevcut değildir. Medeni Kanun'un birçok cümlesi On İki Levha'nınkiler gibi nükteli ve anıtsal görünmektedir ve birçoğu eski hukuk atasözleri tarzında yaygın bir dil haline gelmiştir.[3] *Allgemeine Landrecht*'in[4] ya da herhangi başka bir Alman Kanununun hiçbir emri böyle bir üne kavuşmamıştır. Rasyonel bir yaşamanın ürünü olan Medeni Kanun hukuksal uygulamanın ürünü olan Anglo-Saxon yasası ve teorik-edebi hukuk doktrininin ürünü olan Roma örf ve adet hukukuyla birlikte dünyanın büyük hukuk sistemlerinin üçüncüsü olmuştur. Ayrıca doğu ve orta Avrupa kanunlarının büyük çoğunluğunun da temeli olmuştur. Bu konuma ulaşması onun formel nitelikleriyle açıklanabilir; zira kanun hükümlerinde olağanüstü derecede açıklığa ve kesin bir anlaşılabilirliğe sahiptir, ya da en azından sahipmiş izlenimi vermektedir. Medeni Kanun birçok kuralının bu somut açıklığını çok sayıda hukuksal kurumunun *coutumer*[5] yasasına yönelmesine borçludur. Bu açıklığa ve basitliğe formel hukuksal nitelikler ve özsel değerlendirmenin derinliği ve bütünlüğü açısından çok şey feda edilmiştir.[6] Bununla birlikte, hem hukuk sisteminin soyut toplam yapısının hem de birçok maddenin aksiyomatik doğası nedeniyle, hukuk düşüncesi hukuksal kurumların pragmatik ilişkileri içerisinde gerçekten yapıcı ayrıntılandırmaya

doğru yönlendirilmemiştir. Kendini daha çok, Kanunun daha geniş ilkelerin ifadesinden ziyade sadece kurallar olan sık formülasyonlarını salt kurallar olarak kabule ve onları olaydan olaya uygulama gereksinimlerine uyarlamaya zorunlu bulmuştur. Oldukça muhtemel olarak, modern Fransız hukukunun özgün formel nitelikleri belki de bir ölçüde Medeni Kanunun bu az çok çelişen karakteristiklerine bağlanır. Fakat bu karakteristikler özel türden bir rasyonalizmin; yani Bentham'ın ülkülerine uygun olarak bütün tarihsel önyargılarından uzak ve gerçek içeriğini münhasıran, gücünü meşruiyetten çok dehâya borçlu olan büyük ulusun özel çıkarıyla uygun olarak arılaştırılmış sağduyudan çıkaran salt rasyonel bir hukukun ilk defa oluşturuluyor olduğu hakim inancının ifadeleridir. Belirli durumlarda, Medeni Kanun hukuksal arıtmayı canlı forma feda eder. Hukuk mantığına yönelik bu tavır doğrudan Napolyon'un kişisel müdahalesinden kaynaklanırken, bazı maddelerinin nükteli biçimde dramatize edilmiş karakteri Amerikan ve Fransız anayasalarındaki "insan ve yurttaş haklarının" ifade türü ile ilişkilidir. Yasal normların gerçek içeriği ile ilgili belli aksiyomlar gerçek kurallar şeklinde değil, varsayımsal kurallar olarak, bir hukuk sisteminin sadece bu varsayımlarla çelişmesi durumunda meşru olduğu iddiasıyla birlikte sunulur. Soyut hukuksal önermeleri oluşturma metodunu şimdi kısaca ele alacağız.

2. Pozitif Hukukun Normatif Standardı Olarak Doğal Hukuk

Yasanın haklılığı ile ilgili kavramlar rasyonel, pozitif bir hukuk düzeni içerisinde yasa yapıcıların, uygulayıcıların ve yasayla ilgili sosyal grupların davranışı açısından pratik sonuçlar doğurduğu kadarıyla sosyolojik olarak geçerlidir. Başka deyişle, bunlar sadece uygulamalı hukuk hayatı belirli hukuk kurallarının meşruluğu ve pozitif hukuka salt güç tarafından verilen herhangi bir ayrıcalıkla bozulmayan belli ilkelerin doğrudan bağlayıcı gücü inancıyla maddi olarak etkilendiği zaman sosyolojik açıdan geçerli hale gelir. Bu gibi bir durum tarih boyunca, fakat özellikle de modern zamanların başlangıcında ve ihtilal döneminde defalarca var olmuştur ve Amerika'da hala mevcuttur. Bu tür kuralların özsel içeriği genellikle Doğal hukuk olarak isimlendirilir.[7] *Lex naturae* ile daha önce[8] temelde Stoacı bir oluşum olarak karşılaştık; bu Hristiyanlık tarafından kendi etiği ile dünyanın normları ara-

doğru yönlendirilmemiştir. Kendini daha çok, Kanunun daha geniş ilkelerin ifadesinden ziyade sadece kurallar olan sık formülasyonlarını salt kurallar olarak kabule ve onları olaydan olaya uygulama gereksinimlerine uyarlamaya zorunlu bulmuştur. Oldukça muhtemel olarak, modern Fransız hukukunun özgün formel nitelikleri belki de bir ölçüde Medeni Kanunun bu az çok çelişen karakteristiklerine bağlanır. Fakat bu karakteristikler özel türden bir rasyonalizmin; yani Bentham'ın ülkülerine uygun olarak bütün tarihsel önyargılarından uzak ve gerçek içeriğini münhasıran, gücünü meşruiyetten çok dehâya borçlu olan büyük ulusun özel çıkarıyla uygun olarak arılaştırılmış sağduyudan çıkaran salt rasyonel bir hukukun ilk defa oluşturuluyor olduğu hakim inancının ifadeleridir. Belirli durumlarda, Medeni Kanun hukuksal arıtmayı canlı forma feda eder. Hukuk mantığına yönelik bu tavır doğrudan Napolyon'un kişisel müdahalesinden kaynaklanırken, bazı maddelerinin nükteli biçimde dramatize edilmiş karakteri Amerikan ve Fransız anayasalarındaki "insan ve yurttaş haklarının" ifade türü ile ilişkilidir. Yasal normların gerçek içeriği ile ilgili belli aksiyomlar gerçek kurallar şeklinde değil, varsayımsal kurallar olarak, bir hukuk sisteminin sadece bu varsayımlarla çelişmesi durumunda meşru olduğu iddiasıyla birlikte sunulur. Soyut hukuksal önermeleri oluşturma metodunu şimdi kısaca ele alacağız.

2. Pozitif Hukukun Normatif Standardı Olarak Doğal Hukuk

Yasanın haklılığı ile ilgili kavramlar rasyonel, pozitif bir hukuk düzeni içerisinde yasa yapıcıların, uygulayıcıların ve yasayla ilgili sosyal grupların davranışı açısından pratik sonuçlar doğurduğu kadarıyla sosyolojik olarak geçerlidir. Başka deyişle, bunlar sadece uygulamalı hukuk hayatı belirli hukuk kurallarının meşruluğu ve pozitif hukuka salt güç tarafından verilen herhangi bir ayrıcalıkla bozulmayan belli ilkelerin doğrudan bağlayıcı gücü inancıyla maddi olarak etkilendiği zaman sosyolojik açıdan geçerli hale gelir. Bu gibi bir durum tarih boyunca, fakat özellikle de modern zamanların başlangıcında ve ihtilal döneminde defalarca var olmuştur ve Amerika'da hala mevcuttur. Bu tür kuralların özsel içeriği genellikle Doğal hukuk olarak isimlendirilir.[7] *Lex naturae* ile daha önce[8] temelde Stoacı bir oluşum olarak karşılaştık; bu Hristiyanlık tarafından kendi etiği ile dünyanın normları ara-

sında bir köprü oluşturmak için devralındı.[9] Bu Tanrı'nın iradesi tarafından bu günah ve şiddet dolu dünyanın insanları için meşrulaştırılan ve dolayısıyla doğrudan inanlılara vahyedilen ve sadece seçilmişlere görünen Tanrı buyruklarına tezat teşkil ediyordu. Fakat burada *lex naturae*'ye bir başka açıdan bakmalıyız. Doğal hukuk herhangi bir pozitif hukuktan bağımsız olarak geçerli ve ona üstün ve değerlerini keyfi iradeye borçlu olmayan, bunun aksine, pozitif hukukun bağlayıcı gücüne meşruiyet bağlayan normların genel toplamıdır. Doğal hukuk, bu nedenle, meşruiyetlerini meşru bir yasa koyucudan gelen kaynaklarına değil, içkin ve teleolojik niteliklerine borçlu olan normların kolektif terimidir. Bu, dinsel vahiy ve bir geleneğin ve onun taşıyıcılarının otoriter kutsallıkları güçlerini kaybettiğinde geride kalabilen bir yasal düzenin spesifik ve tek tutarlı türden meşruiyetidir. Doğal hukuka başvurma mevcut düzene başkaldıran sınıfların taleplerini pozitif dinsel normlara ya da vahye dayandıramadıkları ölçüde özlemlerini meşrulaştırdıkları metod olmuştur. Bununla birlikte, her doğal hukuk, niyetlerinde, mevcut bir düzene karşı şiddetle ya da pasif itaatsizlikle belli normların gerçekleşmesini sağlamak anlamında "devrimci" olmamıştır. Gerçekte doğal hukuk en farklı türden otoriter güçleri meşrulaştırmaya da hizmet etmiştir. "Tarihsel olarak gerçek bir doğal hukuk" soyut normlar üreten ya da bunlara dayanan türden bir doğal hukuka karşı oldukça etkili olmuştur. Bu kaynaktan gelen bir doğal hukuk aksiyomu örneğin tarihsel ekolün "örfi hukukun" üstünlüğüyle ilgili teorisinin temeli olarak bulunabilir. Bu kavram bu ekol tarafından açık olarak ilk defa formüle edilmiştir.[10] Bu bir yasa yapıcının yasal olarak geçerli hiçbir şekilde herhangi bir kanunla örfi hukukun geçerlilik alanının kısıtlayamayacağı ya da mevzu hukukun adaletle değiştirilmesini engelleyemeyeceği ifadesinde oldukça açık hale gelmiştir. Tarihsel gelişmenin önünü kesmenin imkansız olduğu söyleniyordu. Mevzu hukuku salt pozitif hukuk derecesine indiren varsayım Romantizmin yarı tarihsel yarı naturalistik teorilerinde de mevcuttur. Bunlar *Volkgeist*'ı hukukun ve kültürün çıkabileceği ve bütün "gerçek" yasaların ona göre "organik olarak" gelişmesi gerektiği ve "yapay", yani amaçlara göre yazılmış yasaların aksine adalet duygusuna dayanması gereken tek doğal ve dolayısıyla meşru kaynak olarak görür.[11] Bu tür aksiyomların irrasyonelliği, formel türden normlar oluşturabilen ve bu nedenle "doğal hukuk" teriminin *a potiori* olarak ayrıldığı hukuksal rasyonalizmin doğal hukuk aksiyomlarıyla keskin bir tezat teşkil etmektedir.

3. Modern Doğal Hukukun Kaynağı

Doğal hukukun modern zamanlarda ayrıntılandırılması kısmen rasyonalist mezheplerin sağladığı dinsel motivasyona dayanıyor; kısmen de Rönesans'ın, her yerde "doğanın" iradesinin kanununu yakalamaya çalışan doğa kavramından kaynaklanıyordu. Bu ölçüde de özellikle İngiltere'ye özgü olan, toplumun her üyesinin doğuştan getirdiği belli hakları olduğu fikrinden kaynaklanıyordu. Bu özellikle İngiliz kavramı olan "doğuştan gelen hak" temelde Magna Karta'da baronların özel statü hakları olarak onaylanan belli hakların bu şekliyle bütün İngilizlerin ulusal özgürlükleri olduğu ve dolayısıyla Kralın ya da başka bir siyasi otoritenin müdahalesine karşı bağışık olduğu yaygın anlayışının etkisinde ortaya çıktı.[12] Fakat, her insanın bu sıfatla belli hakları olduğu anlayışına geçiş, belli dönemlerde güçlü bir dini özellikle de Anabaptist etkilerin yardımıyla on yedinci ve on sekizinci yüzyılların rasyonalist aydınlanmasıyla tamamlandı.

4. Formel Doğal Hukukun Özsel Doğal Hukuka Dönüşmesi

Doğal hukukun aksiyomları çok farklı gruplarda yer almaktadır. Bunlardan sadece ekonomik düzenle özellikle yakın ilişki içinde olanları değerlendireceğiz. Pozitif hukukun doğal hukuk meşrutiyeti formel ya da özsel koşullarla bağlantılabilir. Ayrım çok net değildir, çünkü orada tamamıyla formel bir doğal hukuk var olamaz; bunun nedeni böyle bir doğal hukukun herhangi bir özden yoksun tamamıyla genel hukuksal kavramlardan oluşmasıdır. Bununla birlikte ayrımın büyük bir önemi vardır. İlk kategorinin en saf tipi on yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda daha önce sözü edilen etkiler sonucu, özellikle "sözleşme teorisi" ve daha özel olarak da bu teorinin bireysel yönleri şeklinde ortaya çıkan "doğal hukuk" kavramıdır. Meşru hukukun bütünü yasalara, yasalar da rasyonel uzlaşmaya dayanmaktadır. Bu uzlaşma birincisi ya gerçektir, yani, özgür bireylerin yeni yasanın gelecekte oluşturduğu biçimi de düzenleyen gerçek özgün bir sözleşmeden kaynaklanır; ya da ikincisi, yani içeriği özgür anlaşmayla tesis edilen makul bir düzen anlayışıyla çelişmeyen bu yasanın meşru olması anlamında idealdir.

Böyle bir doğal hukuktaki temel öğeler "özgürlükler" ve hepsinden öte "sözleşme özgürlüğüdür". Gönüllü rasyonel sözleşme, ya devleti de içine alan bütün rasyonel ortaklıkların varsayımsal gerçek tarihsel temeli olarak ya da en azından düzenleyici değerlendirme standardı olarak, doğal hukuk oluşumunun evrensel formel ilkelerinden biri haline geldi. Her formel doğal hukuk gibi bu tür de amaçlı sözleşmeyle meşru olarak elde edilen bir haklar sistemi olarak algılanır ve ekonomik mallarla ilgili olduğu kadarıyla, mülkiyetin tam olarak gelişmesiyle oluşturulan ekonomik uzlaşma topluluğunun temeline dayanır. Temel parçaları mülkiyet ve mülk, yani ya tüm dünyayla ya da belli başka kişilerle "ilkel sözleşme" olarak yapılan özgür sözleşmeli işlemle meşru olarak elde edilen mülk üzerinde tasarruf özgürlüğüdür. Rekabet özgürlüğü kurucu öğe olarak ifade edilir. Sözleşme özgürlüğünün sözleşmelerin ve genel olarak sosyal davranışın, sayesinde meşruluk kazandıkları doğal hukuku ihlal etmemeleri ve de devredilemez özgürlükleri çiğnememeleri derecesinde formel sınırları vardır. Bu temel ilke hem bireylerin özel düzenlemeleri hem de üyelerinin itaat etmesi beklenen toplumsal organlarının resmi eylemleri için geçerlidir. Hiç kimse kendisini yasal olarak siyasi ya da şahsi köleliğe teslim edemez. Ötesine gelince, hiçbir kanun bireyin mülkü ve iş gücü üzerindeki özgür tasarrufunu yasal olarak sınırlayamaz. Dolayısıyla, örneğin, özgür iş gücü sözleşmelerinin belli içeriklerini yasaklayan sosyal refah kanunlarının her eylemi bu yüzden sözleşme özgürlüğünün ihlalidir. Oldukça yakın zamanlara kadar Birleşik Devletler Yüksek Mahkemesi böyle bir kanunun anayasaların doğal hukuk maddeleriyle bağdaşmadığı formel gerekçesi ile geçersiz olduğunu savunmuştur.[13]

"Doğa" ve "akıl" doğal hukukun bakış açısından meşru olan şeyin özsel ölçütleridir. Her ikisi de aynı sayılır. Onlardan kaynaklanan kurallar da böyledir; böylece gerçek olayların düzenlilikleri ve genel davranış normları hakkındaki genel önermelerin çakıştığı savunulur. İnsan "aklı" tarafından kazanılan bilgi "eşyanın doğasıyla" ya da bugünün deyişiyle olayların mantığıyla" özdeş sayılır. "Zorunluluk" "varlıkla", yani evrensel ortalamada var olanla özdeştir. Hukuk ve ahlak kavramlarının mantıksal analizi ile ulaşılan bu normlar " doğa kanunları gibi Tanrı'nın kendisinin bile değiştiremeyeceği ve hukuk düzeninin asla çatışmaması gerektiği genel olarak bağlayıcı kurallara aittir. Bu nedenle, örneğin "eşyanın doğasının" ve kazanılmış hakların meşruiyeti ilkesinin gerekliliklerini karşılayan tek para türü malların serbest mübadelesi ile ulaşılan, başka deyişle madeni para pozisyonudur.[14] Bazı on dokuzuncu yüzyıl fanatikleri, bu nedenle,

doğal hukuka göre devletin "yapay olarak" oluşturulmuş kağıt paranın gayrı meşrululuğu tarafından lekelenen hukukun meşru istikrarından ziyade parçalara başvurması gerektiğini savunuyordu. Zira, *meşru* bir yasanın çiğnenmesinin kendi içinde gerçek "Devlet" fikrinin reddi olduğu iddia ediliyordu.

Bununla birlikte, doğal hukukun bu formelliği birkaç açıdan yumuşatıldı. Birincisi, doğal hukukun mevcut düzenle ilişkiler kurmak için sözleşme özgürlüğünden kaynaklanamayacak hak eldesi, özellikle de mirasla edinimin meşru temellerini kabul etmek zorundaydı. Miras kanununu doğal hukuka dayandırmaya yönelik birçok girişim vardı.[15] Bunlar genellikle pozitif hukuk menşeli olmaktan ziyade felsefiydi. Dolayısıyla onları burada ele alamayacağız. Tabii ki son tahlilde, içeriksel güdüler neredeyse her zaman resme girmektedir ve oldukça yapay kurgular bu nedenle oldukça sıktır. Egemen sisteme ait diğer birçok kurum da uygulamadaki faydacı temellere dayalı olması dışında meşrulaştırılamaz. Doğal hukuk "mantığı" onları meşrulaştırmakla kolayca faydacı düşünceye kayıyordu ve bu kayış kendisini "makullük" kavramının anlamının değişmesinde ifade eder. Salt formel doğal hukukta, makul olan doğanın ezeli düzeninden ve mantıktan çıkarılabilir olandır, bunların her ikisi de birbirleriyle kolayca harmanlanabilir. Fakat, daha başından beri, İngiliz "makul" kavramı ima ile "uygulamada uygunluk" anlamında "rasyonel" manasını içeriyordu. Bundan çıkartılabilecek sonuç, uygulamada tuhaf sonuçlara yol açacak şeylerin doğa ve akıl tarafından arzu edilen hukuku oluşturamayacağıdır. Bu içeriksel önermelerin gerçekte her zaman onun içinde var olan akıl kavramına açıkça sokulmasına işaret ediyordu.[16] Gerçekte, Birleşik Devletler Yüksek Mahkemesi toplumsal kanunların belli eylemlerinin geçerliliğini kabul edebilmek için formel doğal hukuktan kurtulabilmesi, terimin anlamındaki bu değişiklik yardımıyla olmuştur.[17]

Bununla birlikte, prensipte, formel doğal hukuk, edinilmiş bir hakkın meşruiyeti onun edinimine formel şekillerinden ziyade içeriksel ekonomik şekillerle bağlantılandırılınca hemen özsel doğal hukuka dönüştürülüyordu. Lasella, *System of Vested Rights*'ında (1861) doğal hukuk tarzında özel bir problemi formel yollarla, onun örneğinde Hegel'in evrim teorisinden çıkarılan yollarla çözmeye çalışıyordu. Formel ve meşru olarak pozitif bir kanun temelinde elde edilen bir hakkın çiğnenemezliği varsayılmaktadır, fakat doğal hukukun bu türden hukuksal bir pozitivizmi sınırlandırması kanunların geçmişe yürümesi problemi ve devletin bir ayrıcalık kaldırıldığı zaman tazminat ödeme yükümlülüğü sorunuyla ilişkili olarak açık hale gelir.

Maddi doğal hukuka kesin dönüş öncelikle kişinin kendi emeğini kullanarak servet eldesinin münhasır meşruiyetiyle ilgili sosyalist teorilerle bağlantılıdır. Zira bu görüş sadece miras kanallarıyla ya da garanti edilmiş tekel aracılığıyla elde edilen tüm kazanılmış gelirleri değil, aynı zamanda sözleşme özgürlüğü resmi ilkesini ve sözleşme aracılığıyla elde edilen bütün hakların meşruiyetinin genel kabulünü de reddeder. Bu teorilere göre, bütün mal edinimleri edinim temelleri olarak emeğe dayandıkları ölçüde özsel olarak test edilmelidir.

5. Doğal Hukuk İdeolojisinde Sınıf İlişkileri

Doğal olarak hem sözleşme özgürlüğünün formel rasyonalist doğal hukuku hem de emek ürününün ayrıcalıklı meşruiyetinin özsel doğal hukuku kesin sınıf imaları içerir. Sözleşme özgürlüğü ve bu sayede elde edilen mülkü meşru sayan bütün önermeler pazar işlemleriyle, yani, üretim araçlarının mutlak edinimiyle ilgilenen gurupların doğal hukukuna aittir. Öte yandan, toprağın herhangi bir insanın emeğiyle üretilmediği ve bu nedenle de sahiplenilemeyeceği doktrini toprak sahipleri grubuna karşı bir protesto oluşturur ve dolayısıyla sınırlı geçim olanakları kendilerini toprak tekelcilerinin boyunduruğuna girmeye zorlayan proleterleşmiş köylünün sınıf durumuna uyar.[18] Bu tür sloganların tarımsal çalışmanın ürününün hala toprağın doğal durumuna bağlı olduğu ve toprağın ediniminin en azından içsel olarak, hala tamamlanmadığı ve ayrıca tarımın rasyonel olarak örgütlenmiş büyük ölçekli işletmelerde yapılmadığı ve toprak sahibinin gelirinin ya tamamıyla arazi kirasından geldiği ya da köylünün araç gerecinin kullanımı ve emeğiyle üretildiği yerde özellikle dramatik bir güç kazanmış olmalıdır. Bütün bu koşullar büyük ölçekte (Kara Topraklar) bölgesinde (Ukrayna ve Güney Rusya) mevcuttur. Pozitif anlamıyla ilgili olarak, küçük çiftçinin bu doğal hukuku belirsizdir. Birinci olarak, kişinin kendi iş gücü derecesinde arazinin hisse hakkı (*trudovaya norma*) ya da ikinci olarak, geleneksel yaşam standardı derecesinde arazinin sahipliği hakkı anlamına gelebilir. Geleneksel terminolojide aksiyom bu nedenle ya "çalışma hakkı" ya da "minimum yaşam standardı hakkı" anlamına gelir; üçüncü olarak ise ikisi " kişinin kendi emeğinin bütün ürününe sahip olma hakkına" yapılan taleple birleştirilebilir. Son on yılın (yani 1905-06) Rus devrimi bütün olasılıklar içerisinde dünyanın doğal hukuka yönelik tarımsal devrimlerinden sonuncusu olarak[19] çeşitli ideolojileri arasındaki çözümlenemez çelişkiler tarafından da

kan kaybına uğratılmıştır. Bu ilk iki doğal hukuk görüşü sadece birbirleriyle değil, aynı zamanda çeşitli köylü programlarıyla da uyuşmuyordu. Bunlar tarihsel, realist olarak siyasal, pratik olarak ekonomik ya da son olarak – ve doğal temel dogmalar arasındaki iç çelişkiler nedeniyle umutsuz bir karmaşa içerisinde –Markist evrimci değerlendirmelerle güdülensin ya da güdülenmesin böyleydi.

Bu üç sosyalist bireysel hak sanayi proletaryasının ideolojilerinde de rol oynadı. Birinci ve ikincisi teorik olarak işçi sınıfının kapitalist koşullarında olduğu gibi zanaatlarda da mümkündür; üçüncüsü ise sadece zanaat koşullarında mümkündür. Kapitalizm altında doğal hukuka ait üçüncü hak ya hiç mümkün değildir ya da maliyet bedellerinin bütün mübadele işlemlerinde evrensel olarak muhafaza edildiği yerde mümkündür. Tarımda, sadece üretimin kapitalist olmadığı yerde uygulanabilir; zira kapitalizm tarımsal arazinin mahsulünün değerlemesini doğrudan tarımsal üretimin yerinden tarımsal araçların, suni gübrelerin vs. üretildiği atölyelere taşır, aynı şey sanayi için de geçerlidir. Oldukça genel olarak, gelirin ürünün serbest rekabet bulunan bir pazarda satılmasıyla belirlendiği yerde bireyin ürününün tam değeri üzerindeki hakkının içeriği kaçınılmaz olarak anlamını yitirir. Artık bireysel bir "emek mahsulü" yoktur ve eğer hak talebi bir anlam ifade edecekse, bu ancak, kendilerini ortak bir sınıf durumunda bulan herkesin kolektif hak talebi olabilir. Uygulamada bu, "geçinmeye yetecek bir ücret" talebine, yani geleneksel ihtiyaç tarafından belirlendiği şekliyle yaşam standardı hakkının özel bir biçimine indirgenir. Bu nedenle dinsel ahlak tarafından talep edildiği şekliyle Orta Çağ "adil fiyatına" benzer. Bu şüphe durumunda, söz konusu zanaatkarların verilen fiyatta sosyal statülerine uygun bir yaşam standardını sürdürüp sürdüremeyeceğinin testiyle (ve ara sıra da deneysel olarak) belirleniyordu.

Kilise ekonomi doktrinindeki en önemli doğal hukuk öğesi olan "adil fiyatın" kendisi aynı kaderin kurbanı oldu. "Adil Fiyatın" belirleyicileriyle ilgili kilise tartışmalarında "geçim" ilkesiyle ilgili bu emek değer fiyatın nasıl aşamalı olarak pazar topluluğunun gelişmesiyle aynı ölçüde yeni "doğal" fiyat haline gelen rekabetçi fiyat tarafından nasıl yerinden edildiği gözlemlenebilir. Floransalı Antonin'in (1389-1459) yazılarında, sonraki çoktan egemen olmaya başlamıştı. Püritenlerin bakış açısından bu tabii ki tamamıyla egemendi. "Gayri tabii" olarak reddedilen fiyat şimdi serbest piyasa rekabetine dayanmayan, yani tekeller

ya da diğer keyfi insan müdahalesi tarafından etkilenen fiyattı. Püriten olarak etkilenen tüm Anglo-Sakson dünyasında bu ilke günümüze kadar büyük etkiye sahip olmuştur. İlke saygınlığını doğal hukuktan aldığı için, serbest rekabet" ülküsü için Kıta Avrupası'nda Bastiat (1801-50) tarzında üretilen salt faydacı ekonomik teorilerden çok daha güçlü bir destek olarak kaldı.

6. Doğal Hukuk'un Uygulamadaki Önemi ve Bozulması

Bütün doğal hukuk dogmaları az ya da çok önemli ölçüde hem yasa yapımını hem de yasa bulmayı etkilemiştir. Bazıları ortaya çıktıkları zamanın ekonomik koşullarına karşı varlıklarını sürdürmüş ve hukuksal gelişmede bağımsız bir faktör oluşturmuştur. Formel olarak, mantıksal olarak soyut hukuk yönündeki eğilimi, özellikle de hukuk düşüncesindeki mantık gücünü güçlendirmiştir. İçeriksel olarak, etkileri çeşitli, fakat her yerde önemli olmuştur. Burası bu etkileri ve çeşitli doğal hukuk aksiyomlarının değişikliklerini ve uzlaşmalarını ayrıntılı olarak takip etme yeri değildir. Devrim kanunlarıyla birlikte devrim öncesi rasyonalist modern devletin kanunları da doğal hukuk dogmalarından etkilendi ve nihai olarak oluşturdukları hukukun meşruiyetini onun "makullüğünden" çıkardılar.[20] Ahlaki ve hukuksal olarak formelden faydacı ve teknik olarak içeriksele geçişin böyle bir kavram temelinde ne kadar kolayca gerçekleştiğini görmüştük. Bu dönüşüm, daha önce tartıştığımız nedenlerle, devrim öncesi ataerkil güçlerin çok lehineydi, öte yandan burjuvazinin etkisi altında gerçekleşen İhtilal Kanunları bireye siyasi otoriteler karşısında haklarını garanti eden resmi doğal hukuku vurguluyor ve güçlendiriyordu.

Sosyalizmin doğuşu başlangıçta kitlelerin ve hatta entellektüeller arasından gelen teorisyenlerinin zihinlerinde maddi doğal hukukun artan egemenliği anlamına geliyordu. Bu maddi doğal hukuk doktrinleri adalet yönetimi üzerinde uygulamada etkili olamadı; bunun nedeni bunu yapma konumuna gelmeden önce aynı entelektüel katmanın hızla artan pozitivist ve göreceli-evrimci şüpheciliği tarafından bozulmasıydı. Bu anti-metafizik radikalizm altında, kitlelerin eskatolojik beklentileri kaziyelerden ziyade kehanetlerden destek alıyordu. Dolayısıyla, devrimci hukuk teorileri alanında, doğal hukuk doktrini Marksizmin evrimci dogmatizmi tarafından yıkıldı, öte yandan "resmi" bilim açısından kısmen Comte'un evrimci taslağı, kısmen de organik ge-

lişmeyle ilgili tarihselci teoriler tarafından yok edildi. Aynı yöndeki nihai bir katkı, modern güç siyasetinin etkisi altında kamu hukukunun ele alınmasını etkilemeye başlayan *Realpolitik* tarafından yapıldı.[21]

Kamu hukuku teorisyenlerinin metodu, karşı çıktıkları hukuk teorisinin sonucu olarak, belli açık uygulamalı-siyasi tuhaflıklara işaret etmiştir ve büyük oranda da etmektedir; daha sonra ise teoriye sonsuza kadar etkin biçimde bertaraf edilmiş olarak bakmaktadır. Bu metot formel hukukunkine doğrudan zıt olmakla kalmaz, aynı zamanda maddi doğal hukukla ilgili hiçbir şey içermez. Genel olarak, Kıta Avrupası hukuk sistemi, çok yakın zamanlara kadar, pozitif hukukun mantıksal "kapalılığı" şeklindeki büyük oranda itiraz edilmeyen aksiyomu temelinde ilerler.[22] Bu ilk defa dava hukuku rutinine ve örf hukukunun irrasyonelliğine bir protesto olarak Bentham tarafından ifade edilmiş görünmektedir.[23] Her türlü transendantal hukuku, özellikle de, bu derecede tarihsel ekolü de içeren doğal hukuku reddeden bütün eğilimler tarafından dolaylı olarak desteklenir. Doğal hukukun kabul edilmeyen aksiyomlarının gizli etkisini hukuksal uygulamadan tamamıyla yok etmek imkansız görünse de, doğal hukukun aksiyomları arasındaki çatışma çözümlenemezdir. Evrimci teoriler çeşitli şekillerde iş başındadır. Meta-hukuksal bütün aksiyomlar genelde sürekli devam eden bozulma ve göreceleşmeye tâbidir. Hem hukuksal rasyonalizm hem de genel olarak modern entellektüel septisizm sonucu doğal hukuk aksiyomları bir hukuk sisteminin asli temelini teşkil etme kapasitesini yitirmiştir. Hukuksal bir normun dini olarak vahyedilmiş nitelikte pozitif karakteriyle ya da asırlık bir geleneğin çiğnenemez kutsallığına sıkı inançlarla karşılaştırıldığında çıkarımla ulaşılan en ikna edici normlar bile bir hukuk sisteminin temeli görevini göremeyecek kadar zayıf görünmektedir. Sonuç olarak, hukuksal pozitivizm en azından şimdilik karşı konulmaz biçimde ilerlemiştir. Eski doğal hukuk kavramlarının kayboluşu hukuka içkin nitelikleri sayesinde metafiziksel bir asalet kazandırma olanağını yok etmiştir. En önemli maddelerinin büyük çoğunluğunda çatışan çıkarlar arasındaki bir uzlaşmanın ürünü ya da aracı olarak çok belirgin biçimde ortaya çıkmıştır.

Fakat hukukun bu meta-hukuksal çıkarımlarının yok olması, somut bir hukuk düzeninin belirli kurallarının saygınlığına yönelik şüpheciliği arttırırken, o anda meşruiyet iddiasında bulunan otoritelerin artık salt araçsal yönden gö-

rülen gücüne gerçek itaati etkin biçimde destekleyen ideolojik gelişmelerden biridir. Hukuk uygulayıcıları arasında bu yaklaşım özellikle belirgindir.

7. Hukuksal Pozitivizm ve Hukuk Mesleği

Mevcut hukuk sistemini sürdürmenin mesleki sorumluluğu hukuk uygulayıcılarını genel olarak "muhafazakar" güçler içerisine yerleştirir gözükmektedir. Bu iki açıdan doğrudur. Hukuk uygulayıcıları sadece "sosyal" idealler adına "aşağıdan" öne sürülen içeriksel faraziyelerin baskısına değil, ataerkil güç ya da refah politikaları adına öne sürülen "yukarıdan" içeriksel faraziyelerin baskısına karşı da soğukkanlı kalmak zorundadır. Tabii ki, bu ifade sınırlama olmaksızın tüm gerçeğin temsilcisi olarak alınmamalıdır. İmkânları kıt olanların temsilcisi ve hukuk önünde resmi eşitliğin savunucu rolü, geçimi ve dalgalanan sosyal statüsü için çalışan özel bir kişi karakteri nedeniyle olduğu kadar müşterileriyle doğrudan ilişkileri nedeniyle de özellikle avukata uygun düşer. Avukatların ve genel olarak hukukçuların İtalyan komünlerinin *popolani* hareketlerinde ve daha sonra sosyalist partilerde olduğu kadar modern zamanların bütün burjuva devrimlerinde başrol oynamasının nedeni budur. Bu aynı zamanda Fransa, İtalya ya da Birleşik Devletler gibi salt demokratik ülkelerde, hukukçuların hukuk sanatının profesyonel olarak uzman teknisyenleri, saygın kişiler, müşteri vekilleri sıfatıyla neden siyasi kariyerlerin doğal adayları olduğunu da açıklar.

Belli koşullarda yargıçlar da ya ideolojik nedenlerle ya da statü grubu dayanışması değerlendirmeleriyle ve yahut da ara sıra ekonomik nedenlerle ataerkil güçlere karşı güçlü bir muhalefet sürdürmüştür. Onlara göre, bütün dışsal hak ve sorumlulukların sabit ve düzenli kararlılığı kendi başına takip edilmeye değer görünmektedir. Onların düşüncesindeki bu özellikle "burjuva" unsuru, otoriter patrimonyal keyfilik ve kayırmacılığı sınırlandırma amacıyla yürütülen siyasi çatışmalardaki tutumlarını belirlemiştir.

Toplumsal düzenin "kuralla bağlılığı" gerçekleştiğinde hukuk mesleğinin otoriter ya da anti-otoriter güçlerin tarafını tutup tutmayacağı vurgunun salt düzene mi yoksa bireyin garantisi ve güvenliği anlamında özgürlüğe mi yapıldığına bağlıydı. Seçim, Radbruch'un terminolojisinde, hukukun daha çok düzen-

leme mi yoksa hakların kaynağı olarak mı görüldüğüne bağlıydı.[25] Fakat bu karşıtlıktan oldukça ayrı olarak, hukukçuların muhalefetçi eğilimlerini zayıflatan hem formel ve özsel hukuksal fikirler arasında daha önce sözü edilen alternatif, hem de sosyal hiyerarşinin hem üst hem de alt katmanında sonrakinin canlı, ekonomik olarak belirlenmiş şekilde varlığını sürdürmesiydi. Otoriter güçlerin yargının içerisinden gelen direnişi aşmak için hangi teknik araçları kullandığını daha sonra tartışacağız. Hukukçuların davranışındaki değişikliğin nedeni olan genel ideolojik faktörler içerisinde doğal hukuka inancın kayboluşu önemli bir rol oynamıştır. Günümüz hukuk mesleği çeşitli güç gruplarıyla bütün tipik ideolojik ilişkilerde görünüyorsa, üyeleri "düzen" tarafında durma eğilimindedir; bu uygulama da belirli bir zamanda egemen olan "meşru" otoriter siyasi gücün yanında yer alacaktır. Bu açıdan, İngiliz ve Fransız ihtilal dönemlerinin ve genel olarak aydınlanma döneminin hukukçularından farklıdırlar. Ayrıca patrimonyal despotizm çerçevesinde davranmak zorunda olanlardan ya da [Alman on dokuzuncu yüzyılında] 1860'lar Prusyası'nın "bölge hakimleri" parlamentosuna kadar parlamento kurallarında ve belediye meclislerinde oturanlardan da ayrılırlar.[27]

NOTLAR

1- Fransız Medeni Kanunu 21 Mart 1804'de CODE CIVIL DES FRANÇAIS başlığıyla yayımlandı. 1807'de bu isim CODE NAPOLEON olarak değiştirildi; 1816'da Napolyon rejiminin yıkılmasıyla orijinal isme geri dönüldü. III. Napoleon'un hükümdarlığında başlıkta Napolyon'a gönderme geri getirildi (1852-1870). Kanunun yapılmasında Napolyon ana itici güç ve aktif bir katılımcı iken Fransa'daki kanunlara olan talep ve bunların başlangıcı Napolyon döneminden önceye rastlıyordu. 1789 İhtilalinden bile önce yerel kanunların farklılığı elverişsiz ve bunların eksikliği hukuksal belirsizlik kaynağı sayılıyordu; bu nedenle *Estates General* tekbiçim bir ulusal hukuk talebinde bulunmuştu. Fransız *parlements*'inin yargıçları da gözden düşmüştü. 1790 Kurucu Meclisi bir kanun önerisinde bulunulması gerektiğini belirtiyordu, fakat Cambacceres'in başkanlığını yaptığı ve asıl işi yapacak olan ve gerçekte onun bir ay içerisinde tamamlanmasından sorumlu olan özel bir taslak komisyonunu oluşturmak 1793 Konvansiyonuna bırakıldı. Bu komisyon gerçekten de altı hafta içerisinde 700 maddelik bir taslağı tamamlamayı başardı, ancak bu çok mufassal ve ayrıntılı olduğu ve bireyin özgürlüğünü kısıtlayabileceği gerekçesiyle reddedildi. Çok daha kısa bir başka taslak bir yıl sonra (Eylül 1794) sunuldu, fakat sadece biraz

tartışıldı. İki tane daha taslak hazırlandı – 500 maddeden oluşan 1796 taslağı ve 1799 taslağı – bunlar da sonuçlanamadı, çünkü Konvansiyon neredeyse tüm Avrupa'yla savaşa tutuşmuştu; ancak, Violet'in belirttiği gibi (Cambridge Modern History VIII, 710, 741, 742) içerideki karışıklıklar, dışarıda da savaş ortasında bulunan Konvansiyon miras, alüvyon topraklar, gayri meşru çocuklar ve medeni hukukun bütünü konusunda barışçı görüşmeler yaptı.... Napolyon'un Birinci Konsül olduğu Konsüllük ise devam etti ve Cambaceres'in emeğinin çoğu nihai kanunda yer buldu.

Kanun'da Kuzey Fransa'nın örfi hukukunun çoğu, on sekizinci yüzyıl Roma hukukunun kavramsal tekniğiyle birleşmiş olarak korunuyordu. Kapsamlı yazılarda Fransa'nın genel hukukunun temellerini atan Domat'ın 1625-1696) ve özellikle de Pothier'in (1699-1722) çalışması yaygın şekilde kullanıldı. Bununla birlikte, çalışmanın tümüne güçlü bir liberalizm ve bireycilik ruhu nüfuz etmiştir.

Kanun [1954'de] çok sayıda kanun değişikliğiyle değiştirilse de Fransa'da hala yürürlükteydi. 1946'da Kanunun bütünüyle gözden geçirilmesinin hazırlanmasıyla bir Komisyon görevlendirildi.

Kanunla ilgili olarak bkz.Violet, a.g.e; Lobingier, *Code civile* ve *Codification,* 3 ENYC.SOC. SCI.604, 606, ek kaynaklarıyla birlikte; mevcut revizyon çalışmasıyla ilgili olarak bkz.J.de la Merandiere, *Reform of the French Civil Code* (1948), 97 U OF PA.L.REV I.

2- CODE CIVIL Napolyon'un işgalleriyle Fransa dışına yayıldı; fakat sürekli olarak sadece Belçika, Lüksemburg ve Napolyon tarafından Büyük Varşova Dükanlığı olarak oluşturulan (Rus) Polonya(sı)'nın bu parçasında korundu. 1896 Alman Medeni Kanunu 1900'de yürürlüğe girene kadar, Fransız Kanunu Almanya'nın Ren nehrinin sol kıyısında kalan bölgelerinde, Büyük Baden Dükanlığında ve Ren'in doğusunda kalan Ren eyaletinin küçük bir bölümünde yürürlükte kaldı.

On dokuzuncu yüzyılda CODE CIVIL, çeviriyle ve çok önemli olmayan değişikliklerle, Hollanda, İtalya (şimdi 1942 yeni Kanunuyla değiştirildi) Romanya, Mısır, Quebec, Louisiona, Portekiz ve İspanya'nın Kanunu haline geldi. İspanyol Kanunu, küçük değişikliklerle, Porto Riko'da, Küba'da ve Filipin Cumhuriyeti'nde hala yürürlüktedir ve Latin Amerika'daki kanunların çoğu için model teşkil etmiştir.

1896 Alman Medeni Kanunuyla ve 1912 İsviçre Medeni Kanunuyla yeni kanunlaştırma türleri başlatıldı. Birinci, küçük değişikliklerle Japonya'da, sonraki ise Türkiye'de benimsendi. Komünizm öncesi Çin, Tayland, Brezilya, Meksika (federal yasa) ve diğer birkaç Latin Amerika ülkesinin modern kanunlarında Fransız, Alman ve İsviçre kanunlarının modelleri kısmen yerli fikirlerle birleştirilmiştir. Bkz. Fisher, *The codes, 9* CAMBRIDGE MODERN HISTORY 148; Amas, *The Code Napoleon and the Modern Word* (1928), 10 J.COMP. LEGISL. 22; A. REPPY (ed.), DAVID DUDLEY FIELD CENTENARY ESSAYS (1949)

3-Bkz. Örneğin:

Madde 2. La loi ne dispase que pour l'avenir; elle n'a point d'effet retroactif (Yasa sadece gelecek için tasarrufta bulunmaktadır; geçmişe etkisi yoktur.)

Madde 1134. Les conventions legalement formees tiennnet lieu de loi a ceux qui les ont faites (Usulüne uygun olarak yapılan bir akit onu yapanlar için yasanın yerini tutar)

Madde 1382. Tout fait quelconque de l'homme, qui a cause a autrui un dommage, oblige celui par la faule duquel il est arrive, a le reparer (Bir başkasına zarar veren her eylem, hatası nedeniyle ortaya çıkan zararı telafi etmesi için o kişiyi bağlar.)

Madde 2279, paragraf 1. En fait de maubles, la passesion vaut titre ("mallarla ilgili olarak sahiplik tasarruf hakkı anlamına gelir"–yani: iyi niyetli bir alıcı sahibinden tasarruf hakkını elde eder.)

Stendhal gibi büyük bir Fransız yazarın Kanunun edebi tarzına çok değer verdiği, yazmaya oturmadan önce ondan bir bölümü okumayı adet edindiği söylenir. Bkz.SEAGLE 286.

4- Bkz. *yukarıda*, vi. kısım : 4, 64 vd.

5- *Coutumes* – Kuzey Fransa'nın örfi hukuku temelde Roma hukukundan alınan mülkiyet ve sözleşme kanunundan başka neredeyse her şey örfi hukuka dayanıyordu. Dolayısıyla, kanunun dörtte üçü, denildiği gibi, Pothier tarafından sistemleştirildiği şekliyle örfi hukuka dayandırılabilir: Bkz. EHRLICH 415-416.6- Bu türden bir olay kanunun iki maddesinde (madde 1382 ve 1383) öngörülür. Bunlar kusurlarla ilgili Fransız hukukunun neredeyse tamamının genel ilkelerini formüle etme iddiasındadır. Bir inceleme için bkz. Walton, *Delictual Responsibility in the Modern Civil Law* (1933), 49, L.Q.REV, 70. Amerikan Hukuk Enstitüsü tarafından Fransız Kanununun iki özlü maddesini Amerikan Hukuk Enstitüsü tarafından hazırlanan RESTATEMENT OF THE LAW OF TORT'un (4 cilt, 1939) 951 bölümüyle karşılaştırın.

7- Doğal hukuk kavramlarının çeşitli formları ve rolleri ve önemleriyle ilgili kısa araştırmalar ve bibliyografyalar için bkz. G. Gurvitch, *Natural Law*, II ENCYC. SOC.SCI.284; STONE 215; I. W. JONES, REVIVAL OF NATURAL LAW CONCEPTS IN AMERİCA (1930) ve ROMMEN, NATURAL LAW (1947)

8- Bkz.VI.bölüm: xiii:3

9- Bkz. E.TROELTSCH, THE SOCIAL TEACHINGS OF THE CHRISTIAN CHURCHES (2 cilt, tercüme, O.Wyon, London, (1931) ve Troeltsch'in VERHANDLUNGEN DES DEUTSHEN SOZIOLOGENTAGS'daki *The Stoic.Christian Natural Law*' la ilgili makalesi hakkında Weber'in yaptığı değerlendirmeler (1910) I, 196,210 GAZ 55 462'de yeniden düzenlenmiş.

10- Bkz. yukarıda, iii:2. kısım, n.9

11- Bu tavır Tarihsel Okul, özellikle de Germanistler tarafından temsil edilir. Bunlar arasında Gierke özellikle öne çıkmıştır. Amerikalı bir temsilci ise David Dudley Field'in kanunlaştırma planlarının baş muhalifi James C. Carter'dı. (Bkz. onun hakkında Llewellyn'in yazdığı makale (3 ENCYC. SOC.SCI.243)

12- İngiliz tarihiyle ilgili Whig anlayışı için bkz. H.BUTTERFIELD, THE ENGLISHMAN AND HIS HISTORY (1944) Gerçek ve hayali Magna Carta ile ilgili olarak bkz. W.S McKechnie, *Magna Carta 1215- 1915*, MAGNA CARTA COMMEMORATION ESSAYS (1917) I, 18; M.Radin, *The Myth of Magna Carta*, (1947) 60 HARV. L. REV. 1060

13- Metinde aynen tam olarak kastedilen şey Birleşik Devletler Anayasası'nın On Dördüncü Değişikliğinin kanuni prosedür maddesidir.14- Bkz.WEBER, ECONOMIC HISTORY, 236, ve sayfa 377'de sözü edilen kaynaklar; ayrıca yukarıda, Birinci Kısım, II.bölüm: 6 ve II. 32-36

15- Bkz.örneğin, ruhun ölümsüzlüğünden miras çıkaran Leibniz (NOVA METHODUS DOCENDI DISCENDIQUE JURIS, II.fasıl, 20. kısım, 17); tartışması Ahrens tarafından da izlendi. (COURS DE DROIT NATUREL [1838], II. Fasıl, 102.kısım). Grotius vasiyetle miras bırakmanın temelini doğal özgürlükte ve vasiyetsiz mirasınkini de ölen kişinin vasiyetiyle zımni anlaşması içerisinde bulur. (DE IURE PACIS AC BELLI [1625], II., VII. Bölüm; bkz. teorisiyle ilgili olarak MAINE.

Doğal hukuk teorilerine, mirasın pozitif hukuka ait bir kurum olduğunu ilan eden Pufendorf tarafından saldırılıyordu. (DE IURE NATURAE ET GENTIUM [1672], 4.10.2-6) Bu görüş Blackstone tarafından izlendi. (II.Kitap, XIV. Bölüm)

16- Weber'in kafasındaki doğal hukuk düşünüşünden Bentham, Vohn Stuart Milll, ve Spencer tarafından ifade edildiği şekliyle faydacılığa geçiştir.

17. Bkz. Knoxville Iron Co.v. Harbison (1901) 183 U.S. 13; Melean V. Arkansas (1908) 211 U.S. 539; Erie R.R.v. Williams (1914) 233 U.S. 685: – ücretlerin ödenmesinin niteliğini, metotlarını ve zamanını belirleyen kanunlar.

Holden v. Hardy (1898) 169 U.S.366; Bunting v. Oregon (1908) 208 U.S. 412; Riley v. Massachusetts (1914) 232 U.S.671; Miller v. Dregon (1908) 208 U.S.412; Riley v. Massachusetts (1914) 232 U.S. 671; Miller v. Wilson (1915) 236 U.S. 373; Basley v. Melaughlin (1915) 236 U.S. 385 : – iş saatlerini düzenleyen kanunlar.

N.Y. Central R.R.Co.v.White (1917) 243 U.S. 188: –işçilerin tazminatı yasaları.

Haklı sebep kuralının geçici olarak iptal edildiği Adkins v. Children's Hospital (1923) 261 U.S.525 ya da New Deal davaları gibi sonraki kararlar tabii ki Weber tarafından göz önüne alınamazdı.

Amerikan yargısının toplumsal yasalara karşı takındığı tutumların Kıta Avrupası bakışı açısından kapsamlı bir araştırması ve analizi için bkz. ED.LAMBERT LE GOUVERNEMENT DES SUGES ET LA LUTTE JUDICIARE CONTRE LA LEGISLATION SOCIALE AUX ETATS-UNIS (1921).

18- Bununla ve sonrakilerle ilgili olarak bkz.Weber'in 1905 Rus Devrimi'yle ilgili tartışması, ARCHIV F. SOZIALWISSENSCHAFT (1906), XXII, 234 ve XXIII, 165; bkz. ayrıca *Russlands Übergang zur Scheindemokratie* ile ilgili makalesi (1917) 23 DIE HILFE 272, GPS'de yeniden düzenlenmiş, 192 vd.

19- Yukarıda18. notta adı geçen iki makalenin ikincisinde Weber, s.314'de Rusya'da doğal hukuktan ziyade komünizme yönelecek ve daha önce var olanlardan farklı bir durum yaratacak bir devrimin gelişini tahmin etti.

20- Doğal hukuk ideolojilerinin belirli bir kanun, Avusturya Kanunu, üzerindeki etkisiyle ilgili

monografik bir araştırma için bkz. SWOBODA, DAS ALLGEMEINE BÜRGERLICHE GESETZ BUCH IM LICHTE KANTS (1924).

21- Kanıu hukukunun tamamıyla "pozitif" olarak ele alınma biçimi Almanya'da özellikle Paul Laband (1838-1918) ve öğrencileri tarafından teslim edildi. Laband'la ilgili olarak bkz. E.ven Hippel'in makalesi, 8. ENYC.SOC.SCI.614.

22- Bkz.yukarıda i:9.kısım.

23- Weber burada Hatschek (ENGLISCHES STAATSRECHT 153) tarafından ifade edilen fakat J.Lucas *Zur Lehre ven dem Willen des Gesetzgebers,* FESTGABE FÜR LABAND [1908] tarafından karşı çıkılan bir görüşü ifade eder. Lucas hukuk düzeninin eksiksizliği dogmasını mutlak monarşinin doğal hukuk eğilimlerine dayandırıyor ve bu açıdan Bentham'ın olası bir etkisini reddediyordu. Tartışma Hatschek tarafından bir dizi makalede devam ettirildi. (1909) 24 ARCHIV F. ÖFFENTLICHES RECHT 442; *a.g.e.* 458; ve Lukas (1910) 26 *a.g.e.* 67 ve 465.

24- Almanya'daki pozitivizmle ilgili olarak bkz. G.RADBRUCH, RECHTSPHILOSOPHIE (1950) 115. Radbruch'un bu en son kitabı (önceki görüşleriyle ilgili olarak bkz. Century Legal Philosophy Series, IV.Cilt, *The Legal Philosophies of Lask, Radbruch and Dabin* [1950] de ayrıca II.Dünya Savaşı sonrası Almanyası'ndaki doğal hukuk düşüncesinin dirilişine özgüdür. Bu açıdan bkz. ayrıca H.COING, DIE OBERSTEN GRUNDSATZE DES RECHTS (1947), ve GRUNDZÜGE DER RECHTSPHILOSOPHIE (1950). Dadbruch'un düşüncesinin dönüşümleri ile ilgili olarak bkz. F.v.HIPPEL,GUSTAV RADBRUCH ALS RECHTSPIHILOSOPHISCHER DENKER (1951).

25- Bkz. RECHTSPHILOSOPHIE (1914 basımı); terminoloji artık 1932 ve 1950 basımlarında kullanılmamaktadır.

26- Bu amaçlı araştırma Weber tarafından yapılmadı.

27- *Kreisrichterparlement* – bu şekilde isimlendiriliyordu. Çünkü üyelerin büyük çoğunluğu o zamanlar baskın şekilde Liberal olan ve Bismarck'ın politikalarına karşı Kreisrichter (bölge yargıçları) idi.

VIII. Modern Hukukun Biçimsel Nitelikleri

1. Modern Hukukta Partikülarizm

Daha önce gördüğümüz gibi, spesifik olarak modern batı tipi adalet yönetimi rasyonel ve sistematik yasalara dayanarak ortaya çıkmıştır. Bununla beraber, temel biçimsel nitelikleri hiçbir şekilde net olarak belirlenebilir değildir. Gerçekte bu belirsizlik daha yakın zamanlı gelişmelerin sonucudur. "Hak" ve "hukuk"un birbirine kenetlenmesi için belirleyici olan eski ilkeler kaybolmuştur. Özellikle de bir kişinin hakkının geçerli bir niteliğe ancak bu niteliği tekelleştiren kişiler gurubuna üyelik vasıtasıyla sahip olduğu düşüncesi kayboldu. Artık geçmişe, bir kişinin haklarının yükünün kabile ya da statü gurubu niteliği ve onunla birlikte serbest ortaklık veya gasp edilmiş ya da hukukileşmiş ayrıcalık temelinde var olduğu şekilde "özellikleri" de aittir. Statü ve diğer özel mahkemeler ve prosedürler de eşit şekilde geçmiştir. Ancak ne bütün özel ve kişisel hukuk ne de bütün özel yargı alanları tamamıyla ortadan kalkmadı. Aksine, çok yakın tarihli hukuksal gelişmeler hukuk sistemine gittikçe artan bir partikülarizm getirdi. Sadece çeşitli alanların ayrılması ilkesi karakteristik olarak değişti. Tipik bir örnek, gerçekte modern partikülarizmin en önemli örneklerinden biri olan ticaret hukukudur. Alman Ticaret Hukukuna göre bu özel yasa, en önemlisi karına yeniden satış niyetiyle mal edinimi için yapılan sözleşme olan belli türden sözleşmeler için geçerlidir. Bu ticaret sözleşme tanımı rasyonelleşmiş bir hukuk sistemiyle tamamıyla uyumludur. Tanım biçimsel niteliklerden söz etmez, fakat somut işlemin amaçlanan işlevsel anlamına işaret eder. Öte yandan, ticaret hukuku aynı zamanda belirleyici nitelikleri sözleşmelerin onlar tarafından işleri sırasında yapılmasından ibaret olan belli kategorideki kişiler için geçerlidir.[2] Dolayısıyla, bu türden yasanın alanının ayrımı için belirleyici

olan şey "girişim" kavramıdır. Bu girişim, bu özgün türden işlemler onun yapıcı unsurları olduğunda ticari bir girişimdir. Dolayısıyla içeriksel olarak, yani niyeti açısından ticari bir girişime ait her sözleşme, tek başına düşünüldüğü zaman genel itibarıyla ticari olarak nitelendirilen işlemler kategorisine ait olmasa da ve özel bir durumda böyle bir sözleşme tüccar olmayan biri tarafından da yapılabilse de Ticari Kanunun içerisindedir. Bu özel yasalar bütününün uygulanması bu nedenle ya bireysel bir işlemin içeriksel nitelikleriyle, özellikle de amaçlanmış anlamıyla ya da bir işlemin bir girişimin rasyonel örgütlenmesiyle birlikte nesnel birlikteliği tarafından belirlenir. Bununla birlikte, bir kişinin özgür anlaşmayla ya da imtiyazla hukuksal olarak oluşturulmuş, geçmişte özel bir yasanın uygulanması için etkin faktör olan bir statü grubuna üyeliği tarafından belirlenmez.

O zaman ticaret hukuku, uygulaması kişisel olarak sınırsız olduğu kadarıyla, statü grubu hukuku olmaktan çok bir sınıf hukukudur. Bununla birlikte, geçmişle bu karşıtlık görecelidir. Gerçekte ticaret hukuku ve diğer salt ekonomik "meslekler" hukuku ile ilgili olduğu kadarıyla ,yargısal kısıtlama, dış görünüşlerin de farklı olmakla beraber, temelde tamamıyla aynı olan salt içeriksel bir karaktere sahipti. Hukuk sisteminde belirli bir statü hukuku oluşturan özellikler hem nicel hem de nitel açıdan önemliydi. Bunun yanında mesleki özel yargı yetkileri, yargı yetkilileri davacının belirli bir tüzel kişiliğe üyeliğine dayanmadığı sürece, bir belgenin ya da imtiyazın eldesi gibi salt biçimsel bir ölçüte dayanıyordu. Örneğin, yeni Alman Ticari Kanununa göre bir kişi sadece ticari şirketler defterinde listelenmekle bir tüccar olarak nitelendirilir.[3] Dolayısıyla, ticaret hukukunun uygulamasının kişisel kapsamı salt biçimsel bir testle belirlenir; diğer açılardan ise alanı belli bir işlemin ulaşmaya çalıştığı ekonomik amaçla sınırlandırılır. Diğer mesleki gruplara uygulanabilir özel yasa alanları da ağırlıklı olarak içeriksel ya da işlevsel ölçütlerle belirlenir; uygulanabilirliğin biçimsel testlerle yönetilmesi sadece belli koşullar altındadır. Bu modern özel yasaların bir çoğu aynı zamanda özel mahkemelerle ve kendilerine ait prosedürlerle iyileştirilir.[4]

Bu partikülarist yasaların ortaya çıkışından temelde iki neden sorumludur. İlk planda, bunlar mesleki farklılaşmanın ve ticari ve endüstriyel baskı gruplarının kendileri için edindiği gittikçe artan dikkatin sonucu olmuştur. Bu partikülarist düzenlemelerden bekledikleri şey hukuksal işlerinin uzmanlar tarafından ele alınacağıdır.[5] Çok yakın zamanlarda gittikçe artan önemli bir rol oynayan ikinci neden hem daha hızlı hem de somut olan olaylara daha iyi uyum gösteren

bir düzenleme için normal hukuksal prosedürün formalitelerini ortadan kaldırma arzusu oluşmuştur.[6] Uygulamada bu trend hukuksal formelizmin içeriksel uygunluk değerlendirmeleri ile zayıflamasına işaret eder ve dolayısıyla benzer çağdaş olgular dizisi içerisinde sadece bir örnek oluşturur.

2. Modern Hukuksal Gelişimin Anti-Formelistik Eğilimleri

Teorik bir bakış açısından, hukuk ve prosedürün genel gelişmesi aşağıdaki evrelerden geçmiş olabilir: birincisi, "hukuk kahinleri" vasıtasıyla karizmatik hukuk vahyi, ikincisi hukuk eşrafı (*honoratiores*) tarafından yasaların ampirik olarak oluşturulması ve bulunması; yani önleyici yargı ve örnek olaylara bağlılıkla yasa oluşturma; üçüncüsü seküler ya da teokratik güçlerle yasa konulması; dördüncüsü ve sonuncusu, hukuk eğitimlerini bilimsel ve (biçimsel olarak) mantıklı bir tarzda alan kişiler tarafından hukukun sistematik olarak hazırlanması ve yargının profesyonelleşmiş yönetimi. Bu perspektiften hukukun biçimsel nitelikleri şu şekilde ortaya çıkar: İlkel hukuk prosedüründe büyüsel olarak belirlenmiş formelizm ve vahiyle belirlenmiş irasyonelliğin birleşiminden ortaya çıkarak gittikçe uzmanlaşan yargısal ve mantıksal rasyonellik ve sistemleşmeye doğru ilerler. Bu sırada bazen teokratik ve patrimonyal olarak belirlenmiş maddi ve formel olmayan sapaktan geçerler. Son olarak, en azından dışsal bakış açısından, gittikçe artan mantıksal bir arılaşma ve çıkarımsal güç kazanırlar ve prosedür açısından gittikçe artan bir rasyonel teknik geliştirirler.

Burada yalnızca en genel gelişme çizgileri ile ilgilendiğimiz için, Batı dışındaki dünyayı görmezden gelsek bile, tarihsel gerçeklikte teorik olarak oluşturulmuş rasyonelleşme evrelerinin, taslağını henüz çıkardığımız silsileyi her yerde izlemediği gerçeğini göz ardı edeceğiz. Kısa taslağımızın bile gösterdiği, bir hukukun gerçekten kazandığı rasyonelleşmenin özel tipi ve derecesinin çok sayıda nedenini de önemseyeceğiz. Sadece gelişme çizgisindeki büyük farklılıkların temelde önce akraba grupları; halk topluluğu ve statü grubu karşısında *imperium* 'un farklı güç derecesi ile sonuçlanan, nedenleri daha sonra tartışılacak siyasi güç ilkelerinin farklılığından; ikincisi, teokratik ve seküler güçler arasındaki ilişkilerden; ve üçüncüsü belirli bir hukukun gelişmesi açısından önemli "hukuk eşrafı" katmanının yapısındaki, büyük oranda siyasi faktörlere bağlı farklılıklardan etkilendi.

Halk topluluğunun tam olarak geliştirilmiş adalet yöntemine (*Dinggenassenschaft*) ve patrimonyalizmin statü – kalıplaşmış formuna sadece Batı şahit olmuştur; ve sadece Batı temsilcileri malikanelerin üstesinden gelmek için prenslerin gücüyle ittifak edip sonra devrimde onlara karşı dönen ulusal ekonomik sistemin doğuşuna şahit olmuştur; sadece Batı "Doğal hukuku" ve onunla birlikte kişisel yasalar sisteminin ve özel hukukun umumi hukuka üstün olduğu kuralının bütünü ile ortadan kaldırılmasını tanımıştır. Son olarak hiçbir yerde Roma hukukuna ve onun kabulüne rastlanmamıştır. Bütün bu olaylara, büyük oranda, dünyanın başka bir yerinde en uzak kıyaslara sahip somut siyasi faktörler neden olmuştur. Bu nedenle, eğitimli hukuk uzmanları tarafından kesin biçimde şekillendirilmiş hukuk evresine Batı dışında hiçbir yerde tam olarak ulaşılmamıştır. Ekonomik faktörler, daha önce gördüğümüz gibi, her yerde önemli bir rol oynamıştır, Fakat hiçbir yerde tek başlarına ve kendi kendilerine belirleyici olmamışlardır. Günümüz Batı hukukunun özellikle modern niteliklerinin oluşumuna katkıda bulundukları ölçüde, içinde işledikleri yön aşağı yukarı şöyle olmuştur: Emtia pazarında çıkarları olanlar için hukukun, daha sonra belirtilecek belli çekincelerle birlikte rasyonelleşmesi ve sistematikleştirilmesi, özellikle hukuksal sürecin işlemesinin gittikçe artan tahmin edilebilirliği istikrar içerisinde işlemeyi amaçlayan ekonomik gelişimin ve özellikle yasal güvence olmadan yapamayan kapitalist gelişimin varlığı için en önemli koşullardan birisini oluşturuyordu. Senet ve onun hızlı toplanması için özel prosedür gibi özel işlem biçimleri ve özel prosedürler yasal zorlamanın garantisinin salt formel kesinliğine olan ihtiyaca hizmet eder.

Öte yandan, modern ve belli ölçüde eski Roma hukuksal gelişmeleri hukuksal formelizmin yoğunluğunun azalmasına yararlı eğilimler içeriyordu. İlk bakışta, formel olarak zorunlu şahitlik yasasının yerine " kanıtın serbest değerlendirilmesinin" geçmesi sadece teknik nitelikler olarak görülmektedir. Büyüsel olarak zorunlu kanıt şeklindeki ilkel sistemin, her ikisi de gerçeğin ortaya çıkması için prosedürler öneren teokratik ya da patrimonyal türden rasyonalizm yoluyla patladığını görmüştük. Bu nedenle yeni sistem açıkça içeriksel rasyonalleşmenin bir ürünü olarak görünmektedir. Ancak, günümüzde kanıtın serbest değerlendirilmesinin kapsamı ve sınırları öncelikle ticari çıkarlar, yani ekonomik faktörler tarafından belirlenmektedir. Kanıtın serbest değerlendirilmesi sistemiyle bir zamanlar formel hukuk düşüncesine tabi olan çok önemli bir alanın oradan gittikçe daha çok çekildiği açıktır.[8] Fakat biz burada maddi

hukuk alanındaki ilgili trendlerle daha çok ilgileniyoruz. Böyle bir trend hukuk düşüncesinin içkin gereksinimlerinde yatmaktadır. Artan mantıksal arılığı, her yerde, dışsal olarak somut biçimsel karakteristiklere bağlılığın yerine yasal işlemlerle birlikte yasal normlarla da ilişkili *anlamın* gittikçe artan oranlarda mantıksal yorumlamasının geçmesi anlamına gelmiştir. Kıta Avrupası'nın "örf ve adet hukuku" doktrininde bu yorumlama bunun tarafların gerçek niyetlerini hayata geçireceği iddiasında bulunuyordu; tam olarak bu şekilde hukuksal formelizme bireyselleştirici ve görece içeriksel bir faktör katıyordu. Bu tür yorum, tarafların birbirleri ile olan ilişkilerini davranışlarının "iç" çekirdeği, (iyi niyet ya da kötülük) gibi zihinsel "tutumlarının" bakış açısından kurmaya çalışıyordu.[9] Dolayısıyla, hukuksal sonuçları durumu resmi olmayan öğeleri ile ilişkilendirir ve bu davranış daha önce ele aldığımız dini etiğin sistematikleştirilmesine paralel bir söylem teşkil eder. Teknik olarak farklılaşmış ticaret örüntülerinde olduğu gibi ilkel ticarette de mal değişimi sisteminin çoğu sadece kapsamlı kişisel güven ve başkalarının sadakatine inanç temelinde mümkündür. Bunun yanında, mal değişimi önemini arttırdıkça, bu tür güvenilir işlemi garanti etmek için yasal uygulama ihtiyacı oransal olarak artar. Fakat durumun doğası gereği, yeni güven ilişkilerinin yönetildiği yasal testleri biçimsel kesinlikle tanımlayamayız. Bu nedenle, bu tür etik (*gesinnungsethisch)* rasyonalizasyon vasıtasıyla mahkemeler güçlü çıkarlara yardımcı olmuştur. Ayrıca, mal değişimi alanı dışında, hukukun rasyonelleştirilmesi, olayların dışsal kriterlere göre değerlendirilmesi için önemli öğe olarak tutum-değerlendirmesinin yerini almıştır. Ceza hukukunda, hukuksal rasyonelleşme salt mekanik intikam çözümünün yerine etik ya da yararcı nitelikte rasyonel "ceza hedefleri" koymuş ve böylece gittikçe artan oranda gayri resmi öğeleri uygulamasına katmıştır. Özel hukuk alanında bir tarafın zihinsel tutumu konusundaki kaygı oldukça genel olarak yargıcın değerlendirmesine neden olmuştur. "İyi niyet ve adil alışveriş" ya da "iyi" ticari muamele ya da başka deyişle ahlaki kategoriler tarafların "niyetleriyle" neyi kastettiklerinin testi haline gelmiştir.[10] Ancak "iyi" ticari muamele göndermesi özünde durumla, yani tarafların belli bir işlemdeki ortalama beklentisi gibi temelde olgusal nitelikte genel ve salt ticari bir kriterle ilgilenen ortalama tarafın sahip olduğu bu gibi tutumların tanınmasını ima eder. Hukukun sonuçta kabul etmesi gereken bu standarttır.[11] Artık tarafların beklentilerinin katı biçimde profesyonel hukuk mantığı tarafından hayal kırıklığına uğratılabileceğini görmüş olduk.[12] Bu gibi hayal kırıklıkları hayatın gerçeklerinin onları soyut hukuk önermelerine uydur-

mak ve hukuk alanındaki hiçbir şeyin hukukçu tarafından hukuk bilimince esinlenen "ilkelere" uygun biçimde algılanmadıkça var olamayacağı kuralına uygun hale getirmek için yargısal olarak "yorumlandığı" yerde kaçınılmazdır. Tarafların beklentileri hukuksal bir önermenin ekonomik ya da tamamıyla faydacı anlamına yönelmiştir. Ancak, hukuk mantığının bakış açısından bu anlam rasyonel değildir. Örneğin hukukçu olmayan kişi, geleneksel hırsızlık tanımı altında elektrik enerjisi hırsızlığının yapılmasının neden imkansız olduğunu asla anlamayacaktır.[13] Bu tür çatışmalara neden olan modern hukuk biliminin kendine özgü budalalığı değildir. Bu tür çatışmalar büyük ölçüde, mantıksal olarak tutarlı biçimsel hukuk düşüncesinin içsel gereksinimleriyle özel tarafların hukuksal olarak geçerli anlaşmalarının ve etkinliklerinin ekonomik sonuçları hedeflediği ve ekonomik olarak belirlenmiş beklentilere yönelik olduğu gerçeği arasında var olan uyumsuzluğun kaçınılmaz sonuçlarıdır. Profesyonel hukuk düşünce metoduna karşı, hukukçuların kendi işleriyle ilgili düşüncelerinde bile destek bulan sürekli yinelenen protestolara rastlamamız bu yüzdendir. Fakat bir "hukukçular hukuku", doğasında bulunan biçimsel karakteri bütünüyle reddetmediği sürece hukukçu olmayanların beklentisine hiçbir zaman uymamıştır ve de uymayacaktır. Bu eski Roma hukukçuları ya da modern kıta Avrupası hukuk düşüncesi metodu için olduğu kadar bugün göklere çıkardığımız İngiliz hukuku için de geçerlidir.[14] Erich Jung'unki gibi[15], eskimiş "doğa hukukunun" yerine tarafların ortalama beklentilerine uygun "anlaşmazlık çözümünü" (*Streitschlichtung*) amaçlayan yeni bir "doğal hukuku" geçirme girişimi bu nedenle belirli doğal sınırlamalarla karşılaşacaktır. Bununla birlikte, bu fikrin hukuk tarihinin gerçeklikleriyle ilgili bir geçerliliği vardır. Geç Cumhuriyet ve İmparatorluğun Roma hukuku gerçekte ortalama olana yönelik bir ticari ahlak türü geliştirdi.

Bu tür bir görüş, tabii ki, açıkça bozulmuş ve sahteci uygulamalara sahip küçük bir grubun yasa dışı ilan edileceği ve hukukun "ahlaki minimum" sayılan şeyin ötesine geçemeyeceği anlamına gelir.[16] (Bir satıcının sergilemek zorunda olduğu) *bona fides*'e rağmen *caveat emptor* kuralı geçerli kaldı.

"Adalet" ve "onur" gibi duygusal olarak renklendirilmiş ahlaki kaziyelere dayanacak ve salt ticaret ahlakının gerçek egemenliğine karşı olan "sosyal bir hukuka" dönük yeni talepler modern sınıf problemleriyle birlikte ortaya çıkmıştır. Bunlar sadece işçi grupları ve ilgili diğer gruplar tarafından değil, fakat aynı zamanda hukuk ideolojistleri tarafından da savunulur.[17] Bu talepler hukuksal formelizmin kendisine meydan okumuştur. Ekonomik baskı[18] gibi bir kavram

ya da bir sözleşmeyi taahhüt ve düşünce arasındaki büyük oransızlık nedeniyle ahlaka aykırı ve dolayısıyla geçersiz sayma girişimi[19] hukuksal bakış açısından bütünüyle biçimsiz, nitelik olarak ne hukuki, ne teamüllere uygun ve ne de geleneksel, fakat ahlaki olan ve meşruiyetleri olarak formel hukuksallıktan çok maddi adaleti öne süren normlardan kaynaklanır.

Hukukçuların statü ideolojileri hukuk teorisinde ve uygulamasında, hem sosyal demokrasi talepleriyle hem de monarşik bürokrasinin refah ideolojisiyle vücuda gelen etkilerle birlikte etkin olmuştur. Dışarı karar (artı görüş) çıkarmak için içine yalnızca gerçeklerin (artı ücretin) atıldığı bir kumar makinesi gibi, konuların ve sözleşmelerin yorumlanmasıyla sınırlı olmak modern hukukçuya onursuzluk gelmektedir; resmi yazılı hukuk daha evrensel oldukça bu kavram da daha az çekici hale gelmiştir. Günümüzdeki talep en azından kanunun sessiz olduğu yerde "yargısal yaratıcılık" yönündedir. "Özgür hukuk" ekolü hayatın gerçeklerinin rasyonel olmaması nedeniyle böyle bir sessizliğin her kanunun kaçınılmaz kaderi olduğunu; sayısız olayda konuların "yorumlanarak" uygulanmasının bir aldatma olduğunu ve kararın formel normlara uygun olarak değil somut değerlendirmeler ışığında yapıldığını ve yapılması gerektiğini kanıtlamaya girişmiştir.[20]

İsviçre Medeni Kanunun ünlü I. Maddesi kanunun açık bir kural koyamadığı olay için, yargıca yasa koyucunun kendisi olması durumunda koyacağı kurala göre karar vermesini emreder.[21] Uygulamadaki önemi abartılmaması gereken bu hüküm[22] biçimsel olarak Kantçı formüle benzemektedir. Fakat gerçekte, bu tür idealleri uygulayamayacak bir yargı sistemi, değer uzlaşmalarının kaçınılmazlığı nedeniyle, çok sık olarak soyut normları unutmak, en azından çalışma durumlarında somut değerlendirmeleri, yani sadece biçimsel olarak değil rasyonel olmayan yasa bulmayı da kabul etmek zorunda kalacaktır. Gerçekte, hukukun sistematik bağdaşıklığını kurgu olarak kabul etme kampanyasıyla beraber hukuk düzenindeki boşlukların kaçınılmazlığı doktrini ne de, yargısal sürecin, dildeki hiçbir ifadenin gramer kurallarının uygulaması sayılamayacağı gibi[23], genel normların somut bir olaya "uygulanmasından" ibaret olmadığı ya da ne şekilde olursa olsun olmaması gerektiği ifadeleriyle ivme kazandırılmıştır. Bu açıdan, "hukuksal önermeler" ikincil ve yargısal uygulamalarının ürünleri gibi hukukun gerçek tecessümü olduğu söylenen somut kararlardan soyutlama yoluyla çıkarılmış olarak görülür. Daha da ileri gidersek, insan davranışının fiilen belirlendiği muazzam kurallar topluluğuna karşı yargılamaya ya da yar-

gısal karara gelen olayların nicel seyrekliğinden söz edilmiştir; bu gözlemden, karşı bir şekilde, yargısal süreçte görünen normlar "salt karar kuralları" olarak isimlendirilmiş, bunlar günlük hayatta olgusal olarak geçerli olan normlarla ve hukuk usulündeki doğrulanmalarından ve bildirimlerinden bağımsız olarak mukayese edilmiş ve nihai olarak, hukukun gerçek temelinin bütünüyle "sosyolojik" olduğu faraziyesi oluşturulmuştur.[24] Bizimkini de içeren uzun dönemler boyunca özel taraflara büyük oranda teknik hukuk eğitimi olan profesyonel hukukçular ve yargıçlar tarafından danışmanlık yapıldığı, başka deyişle, örfi hukukun tamamının gerçekte hukukçuların hukuku olduğu şeklindeki tarihsel gerçek de kullanılmıştır. Bu gerçek, Medeni Kanunun yürürlüğe girmesinden sonra Alman Yüksek Mahkemesindeki gibi yargısal uygulamayla bütünüyle yeni hukuksal ilkelerin sadece *praeter legem* değil aynı zamanda *contra legem* de[25] tesis edildiği açık gözlemiyle ilişkilendirilmiştir. Bütün bu gerçeklerden sonra hukukun nesnel normların rasyonel tesisinden üstün olduğu ve somut çıkarların amaca uygun şekilde dengelenmesinin genel olarak "normlar" oluşturmak ve kabul etmekten daha üstün olduğu fikri çıkarılmıştır.[26] Modern hukuksal kaynaklar teorisi bu nedenle hem tarihselcilik tarafından yaratıldığı şekliyle yarı-mistik "örfi hukuk" kavramını hem de eşit derecede tarihsel bir kavram olan, komite raporlarında ve benzer kaynaklarda açıklandığı şekliyle bir yasanın yasama tarihiyle incelenmesiyle keşfedilecek "yasa koyucunun iradesi" kavramını yok etmiştir. Dolayısıyla, hukukçunun temel kaygısının yasa koyucudan ziyade kanun olduğu ilan edilmiştir. Bu şekilde arka planından soyutlanmış "hukuk" daha sonra ayrıntılandırma ve uygulama için aralarındaki egemen nüfus bir zaman uygulayıcılara, belirli modern kanunlara eşlik eden raporlarda olduğu gibi başka zamanlarda ise bilginlere atfedilen hukukçulara devredilir.[27] Bu şekilde, hukuksal bir emrin yasanın manasıyla belirlenmesinin önemi, belli koşullarda, ya hukuksal bir önermenin gerçekliliğinin ya da hukuksal uygulamada kabul edilene kadar belirsiz kalmak zorunda olan bu tür bir gerçeklikle ilgili salt arzunun salt "belirtisi" rolüne indirgenir. Fakat, hukuksal gerçeklikle –yani hukukçuların gerçeğiyle– ilişkili kalan bir dava hukukunun yazılı hukuka tercih edilmesi, hiçbir içtihadın somut gerçeklerinin ötesinde bağlayıcı sayılmaması gerektiği teziyle bozulur. Bu nedenle bir bireysel olayda değerlerin özgürce dengelenmesinin yolu açık bırakılır.

Bu tür bir değer – irrasyonalizmine muhalefet olarak nesnel bir değerler standardının yeniden tesisi çabaları ortaya çıkmıştır. Bu şekilde, hukuksal dü-

zenlerin teknik araçlardan başka bir şey olmadığı izlenimi arttıkça bu tür bir indirgeme hukukçular tarafından daha şiddetli biçimde reddedilecektir. Zira gümrük tarifeleri gibi teknik kurallar ve evlilik, babanın otoritesi ya da mülkiyet vakalarını ilgilendiren yasal normları aynı düzeye yerleştirmek hukuk uygulayıcılarının duygularını zedeler ve değişmeye tâbi olduğu kabul edilen salt teknik pozitif hukuk üzerinde nostaljik bir metapozitif hukuk kavramı ortaya çıkar. Eski doğal hukukun tarihsel ve pozitivist bakış açılarından yöneltilen eleştirilerle saygınlığını yitirdiği doğrudur. Bugün onun yerine Katolik bilginlerin dini olarak esinlenmiş doğal hukuku[28] ve hukukun kendisinin "doğasından" nesnel standartlar çıkarma çabaları gelişmektedir. Sonraki çabalar iki şekil almıştır. *A-prioristik,* Neo-Kantçı doktrinlerde "hür insanların oluşturduğu toplumun" normatif sistemi sıfatıyla "doğru hukuk" hem rasyonel yaşama için yaşamayla ilgili bir standart, hem de hukukun yargısı açıkça biçimsel olmayan kriterlere yönlendirildiği yargı kararlarının bir kaynağı olmalıdır.[29] Ampirist, Comte'çu tarzda, başkalarının yükümlülükleriyle ilgili olarak var olan ortalama anlayış nedeniyle özel tarafların sahip olma hakkı kazandığı beklentiler, kanunun bile üzerinde ve çok muğlâk olduğu hissedilen eşitlik vs. gibi kavramların yerini alacak mutlak standart hizmet görmelidir.[30] Bu noktada, kısa taslağımızın gösterdiği gibi oldukça çelişkili cevaplar üreten bu eğilimlerle ilgili ayrıntılı bir tartışmaya ya da tam bir eleştiriye giremeyeceğiz. Bütün bu hareketler kapsam olarak uluslararasıdır, fakat en belirgin biçimde Almanya'da ve Fransa'da görülmüşlerdir.[31] Bunlar sadece bir zamanlar evrensel olarak kabul edilen ve yakın zamanlara kadar egemen olan, hukuk düzeninin tutarlılığının ve "boşluksuzluğunun" *petitio principii*'sinde anlaşmışlardır. Bunun yanında, örneğin Fransa'da Kanun yorumlayıcıları okulu ve Almanya'da Pandectist'lerin metodolojisi gibi çok farklı muhaliflere karşı yönelmişlerdir. Belirli bir hareketin liderlerinin kim olduğuna bağlı olarak sonuçlar ya bilimin, yani hukuk bilginlerinin ya da uygulayıcıların prestijini korumaktadır. Formel yazılı hukukun, özellikle de sistemli kanunlaştırmanın sürekli gelişmesi sonucu, akademik bilginler kendilerini hem önemleri hem de serbest entelektüel etkinlik fırsatları açısından acı verici şekilde tehdit edilmiş hissetmektedirler. Almanya'daki mantık karşıtı ve tarih karşıtı hareketlerin hızla gelişmesi, kanunlaştırmadan sonra Alman hukuk biliminin, Napolyon Kanunlarının yürürlüğe girmesinden sonra Fransız hukuk biliminin, ya da *Allgemeine Landrecht*'in kabulünden sonra Rusya hukuk biliminin yaşadığı gerilemeyi yaşamak zorunda kalabileceği korkusuyla açıklanabilir. Bu

noktaya kadar bu korkular entelektüel kaygıların iç kümeleşmesinin sonucudur. Bununla birlikte, Pandectist bilim tarafından geliştirildiği şekliyle hukukun salt mantıksal sistemleştirilmesinin reddine neden olan gelişmeler, tüm değişkenleri de içerecek şekilde acımasız bir özeleştirinin olduğu kadar hukuk düşüncesinin kendi kendini engelleyen bilimsel rasyonelleşmesinin de ürünleridir. Bunlar, kendileri rasyonalist bir nitelik sahibi olmadığı derecede, rasyonel olmayana bir kaçıştır ve bu şekliyle hukuk tekniğinin artan rasyonelleşmesinin bir sonucudur. Bu açıdan dinin irrasyonelleşmesine benzerler. Ancak, aynı trendlerin modern hukukçuların çok etkin biçimde örgütlendikleri baskı grupları vasıtasıyla kendini yüksek görme duygusunu güçlendirme ve güç hislerini arttırma arzuları tarafından esinlendiği göz ardı edilmemektedir. Almanya'da herhangi bir rasyonel hukuk tarafından bağlı olmayan İngiliz yargıcının "seçkin" konumuna sürekli göndermede bulunulmasının nedenlerinden biri hiç şüphesiz budur. Ancak Kıta Avrupası'nda ve İngiltere'de saygı ifade eden statünün tahsisindeki farklılıklar otoritenin genel yapısındaki farklılıklarla bağlantılı koşullarda kökleşmiştir. Bunu daha önce ele almıştık ve farklı bir içerikte yeniden alacağız.

3. Çağdaş Anglo-Amerikan Hukuku

Hukuk düşüncesinin Kıta Avrupası ve Anglo-Sakson metotları arasındaki farklılıklar siyasi gelişmedeki farklılıklarla ilişkili faktörlerin yanı sıra hukuk mesleğinin iç yapısı ve varlık biçimleriyle de bağlantılıdır. Bununla birlikte ekonomik unsurlar sadece bu unsurlarla bağlantılı olarak belirleyici olmuştur. Bizi burada ilgilendiren şey, tarihsel gelişmelerdeki farklılıklarla ilgili her şey söylenip yapıldığında, modern kapitalizmin, en azından hukuksal bakış açısından birbirinden büyük oranda farklılaşan kurallar ve kurumları içeren hukuk sistemlerinde eşit derecede gelişmesi ve temelde benzer ekonomik özellikler sergilemesidir. Görünüşte bile çok temel olan şey Anglo-Amerikan hukukunda *dominium* olarak bir Kıta Avrupası hukuku anlayışının halâ var olmamasıdır.[32] Gerçekte, modern kapitalizmin geliştiği hukuk sistemlerinin biçimsel yapılarının nihai ilkeleri açısından bile birbirinden muazzam oranda ayrıldığını söyleyebiliriz.

Bugün bile ve akademik eğitime yönelik her zaman güçlü taleplerin tüm etkilerine rağmen İngiliz hukuk düşüncesi temelde ampirik bir sanattır. İçtihat hâlâ tam olarak eski önemini muhafaza etmektedir; ancak çok uzak bir geçmişten, yani bir asırdan daha eski bir zamana ait bir davaya başvurmak adil

sayılmamaktadır. Ayrıca münhasıran olmasa da yeni ülkelerde ve oldukça özel olarak da Birleşik Devletlerde olaylara yasal hükümleri uygulayarak sonuç bulmanın karizmatik karakteri hâlâ gözlemlenebilir. Uygulamada, karara bağlanan bir davaya her yerde olduğu gibi, sadece kararın verildiği mahkemenin hiyerarşik durumuna uygun olarak değil, aynı zamanda bireysel bir yargıcın çok kişisel otoritesine uygun olarak da değişen önem verilir. Bu, örneğin Lord Mansfield'in prestiji tarafından tasvir edildiği gibi tüm örfi hukuk alanı için geçerlidir. Fakat Amerikan görüşüne göre yargı kararı, Kıta Avrupası resmi dilindeki kişisel olmayan "Bölge Mahkemesinin" aksine, kendisine isimle hitap etmeye alışılan somut bireysel bir yargıcın çok kişisel eseridir. İngiliz yargıç da böyle bir mevkide hak iddia eder. Bütün bu koşullar hukuksal rasyonelliğin derecesinin Kıta Avrupası'nınkinden temelde daha düşük ve daha farklı türden olduğu gerçeği ile bağlantılıdır.Yakın geçmişe ve hiç olmazsa Austin'in devrine kadar Kıtasal anlamda "bilim" ismini hak edecek bir İngiliz hukuk bilimi uygulamada yoktu. Bu gerçek tek başına, Bentham'ın arzu ettiği gibi bir kanunlaştırmayı uygulamada imkânsız kılmaya yetecekti. Fakat İngiliz hukukunun "uygulamadaki" uyum yeteneğinden ve kamusal bakış açısından "pratik" karakterinden sorumlu olan da bu özelliğidir.

Hukukçu olmayan kişinin hukuk düşüncesi bir yandan harfi harfine açıklama taraftarıdır. "Hukuksal" olarak tartıştığına inandığı zaman tanım çıkaran bir kişi olma eğilimindedir. Bireysel olaylardan sonuçlar çıkarma eğilimi bu özellikle yakından bağlantılıdır; profesyonel hukukçunun soyutlamacılığı hukukçu olmayan kişinin zihninden uzaktır. Bununla birlikte, ampirik hukuk bilimi sanatı, hoşuna gitmese de ona akrabadır. Gerçekte hiçbir ülke hukuk mesleğinden İngiltere'den daha sert şikayette bulunmaz ve onu yermez. Temlik avukatları da, İngiltere'de olduğu gibi, hukukçu olmayan birine oldukça anlaşılmaz gelebilir. Ancak, İngiliz hukuk düşüncesi tarzının karakterini anlayabilir, kendisini onunla özdeşleştirebilir ve hepsinden öte, neredeyse bir İngiliz işadamı tarafından yapıldığı gibi hayatın beklenmedik bütün durumları için bir avukatı hukuksal bir günah çıkartan rahip olarak tutarak onunla barış yapabilir. Hukuktan "mantıksal" hukuk kurgusu tarafından hayal kırıklığına uğratılmış hiçbir şey talep etmez ve beklemez.

Hukuksal formelizme karşı güvenlik vanaları da oluşturulur. Gerçekte, özel hukuk alanında hem Örfi Hukuk hem de Hakkaniyet uygulamadaki işleyişleri açısından büyük oranda "formelistiktir". Fakat sivil jüri kurumu rasyonelliğe,

sadece kaçınılmaz olarak kabul edilmeyen, fakat gerçekte içtihadın bağlayıcı gücü nedeniyle ve bir içtihadın somut bir çıkarlar dengesine açık tutulmak istenilen alanda "kötü yasa" oluşturabileceği korkusuyla ödüllendirilen sınırlar koyar. *Stare decesis* ve çıkarların somut dengelenmesi şeklindeki iki alanın bu bölünmesinin uygulamada gerçekten işleme şeklinin analizini bırakmalıyız. Bu her halükarda adalet yönetiminde rasyonelliğin yumuşamasını temsil eder. Bununla beraber olarak sulh hâkimlerinin hâlâ oldukça ataerkil, özet ve oldukça irrasyonel yargısını buluruz. Günlük hayatın küçük davalarıyla uğraşırlar ve Mendelsshon'un tanımında kolaylıkla görülebileceği gibi, Almanya'nın oldukça yabancı olduğu bir tür kadı adaletini temsil ederler.[33] Sonuçta, Örfi Hukuk hem maddi hukukun hem de usul hukukunun en temel biçimsel özellikleri açısından Kıta Avrupası hukukunun yapısından mümkün olduğunca ayrılan bir adalet yönetiminin seküler bir adalet sistemi, teokratik ve patrimonyal güçlerden bağımsız bir sistem içerisindeki resmini sunar. İngiliz yasa bulma sistemi oldukça açık biçimde, Kıta Avrupasınınki gibi, kanun metinlerinden mantıksal olarak çıkarılmış "hukuksal önermelerin" uygulaması değildir. Bu farklılıkların hem ekonomik hem de sosyolojik olarak bazı somut sonuçları olmuştur, fakat bu sonuçlar ekonomik sistemin bütünsel yapısına değinen farklılıklardan çok yalıtılmış bir tek olgu olmuştur. Kapitalizmin gelişmesi için Örfi Hukukun iki özelliği geçerlidir ve her ikisi de kapitalist sistemi desteklemeye yardımcı olmuştur. Hukuk eğitimi temelde aralarından yargıçların da devşirildiği hukukçuların, yani varlıklı ve özellikle kapitalist, özel çıkarların hizmetinde etkin ve geçimini onlardan sağlamak zorunda olan bir grubun ellerinde olmuştur. Bunun yanında ve bununla yakından ilişkili olarak, adalet yönetiminin Londra'daki merkezi mahkemelerde toplanması ve aşırı masraflı olması yetersiz imkanları olanlar için mahkemelere başvurmayı neredeyse imkansız hale getirmiştir. Her nasılsa Kıta Avrupası'nda ve İngiltere'deki kapitalist gelişmenin temel benzerliği iki hukuk sistemi türü arasındaki keskin zıtlıkları ortadan kaldıramamıştır. İngiliz hukuk sisteminin kapitalist ekonominin ivmesi altında Kıta Avrupası yönünde dönüşümüne yönelik bir eğilimi de yoktur. Aksine, iki türlü adalet yönetimi ve hukuk eğitimi Kanada'daki gibi birbirleriyle rekabet etme fırsatı bulduğu zaman Örfi Hukuk tarzı üste çıkmış ve Kıta Avrupası alternatifini oldukça hızlı biçimde ortadan kaldırmıştır. Bu nedenle, Orta Çağ üniversitelerinde Roma hukuku araştırmaları ortaya çıktığından beri kıtasal Batı'ya özgü hukuksal rasyonelleştirme biçiminde kapitalizmin belirleyici rol oynamadığı sonucunu çıkarabiliriz.

4. Hukukçu Olmayan Hakimlerin Adaleti ve Modern Hukuk Mesleğinde Korporatif Eğilimler

Modern toplumsal gelişme, henüz sözü edilen siyasi ve dahili mesleki güdülerden ayrı olarak, formel hukuksal rasyonalizmi zayıflatan belli diğer faktörleri doğurmuştur. Rasyonel olmayan kadı adaleti günümüzde ceza davalarında jürinin halk adaletinde açıkça ve yaygın olarak uygulanmaktadır.[34] Bu, somut bir olayda formelizmle karşılaşır karşılaşmaz huzursuz olan hukuk mesleği dışından kişinin hislerine hitap eder ve gerçek adalet için haykıran imtiyazsız sınıfların duygusal taleplerini tatmin eder.

Jüri sisteminin bu "halk adaleti" unsuruna karşı saldırılar iki taraftan yapılmaktadır. Jüriye, teknik uzmanların gerçekçiliğine karşı jüride bulunanların güçlü çıkar yönelimleri nedeniyle saldırılmıştır. Aynen eski Roma'da olduğu gibi jüri üyeleri listesi sınıf çatışmasının konusuydu; dolayısıyla günümüzde jüri üyelerinin seçimine, özellikle işçi sınıfı tarafından, sınıf adaletini gözetmesi sıfatıyla, jüri üyelerinin "halktan kişiler" olabilmekle beraber çoğunlukla vakit kaybına güç yetirebilenler arasından seçilmesi gerekçesiyle saldırılmaktadır. Bu tür bir seçim testinden bütünüyle kaçınılamamakla birlikte, bu aynı zamanda, en azından kısmen siyasi değerlendirmelere de dayanmaktadır. Öte yandan jüri koltukları işçi sınıfından insanlar tarafından doldurulduğu zaman ise buna varlıklı sınıf tarafından itiraz edilir. Ayrıca, ilgili taraflar sadece bu şekildeki sınıflar da değildir. Örneğin Almanya'daki erkek jüri üyeleri özellikle kızın namusluluğuna ikna olmamışlarsa bir erkeği tecavüzden suçlu bulmak istemezler. Fakat bu bağlamda Almanya'da kadın erdeminin zaten çok da önemsenmediğini göz önünde tutmalıyız. Mesleki hukuk eğitimi açısından hukukçu olmayanların dağıttığı adalet hukukçu olmayanların kararının herhangi bir neden bildirmeden ve maddi bir eleştiri imkanı olmadan irrasyonel bir kehanet olarak gösterilir. Dolayısıyla hukukçu olmayan yargıçların hukuk uzmanlarının kontrolüne tabi olması talebinde bulunulmuştur. Bu talebe yanıt olarak karışık heyet sistemi oluşturuldu. Ancak, deneyimler bu sistemde hukukçu olmayanların etkisinin uzmanlarınkine göre ikinci planda kaldığını gösterdi. Dolayısıyla onların varlığı uygulamada profesyonel yargıçların müzakerelerine, yargıçların müzakerelerini halka tamamen açık yapmak zorunda oldukları İsviçre'dekine benzer şekilde zorunlu bir alenilik kazandırmaktan daha önemli değildir. Buna karşılık, profes-

yonel yargıçlar ceza hukuku alanında özellikle en ciddi davalarda gittikçe daha çok sorumluluk yüklenen ve dolayısıyla rasyonalizmin salt bilim ayrıcalığıyla çözülemeyecek bir görev yüklediği profesyonel psikiyatristin gölgeleyici gücü tarafından tehdit edilmektedir.

Teknik ve ekonomik gelişmenin seyri bütün bu çatışmalara sadece dolaylı olarak, yani entellüektüelizmi desteklediği kadarıyla neden olmuştur. Bunlar temelde savunucuların bir ve aynı sosyal sınıfa ait olduğu yerde bile çatışabilen formel ve özsel adalet ilkeleri arasındaki çözülmez çatışmanın sonuçlarıdır. Bunun yanında, bugün negatif olarak ayrıcalıklı sınıflar, özellikle de işçi sınıfı, formel olmayan bu adalet yönetiminden hukukçuların ideolojisinin onun için takip ettiği sonuçları pekâlâ bekleyebilirler. Yüksek derecelerde savcılık makamının kariyer hizmetleri personeli arasından planlı olarak devşirilen ve ilerlemek için tamamıyla siyasi olarak egemen güçlere dayanan bürokratikleşmiş bir yargı İsviçre ya da İngiliz yargısıyla ve hatta Birleşik Devletlerdeki (Federal) yargıçlarla yan yana konulamaz. Bu gibi yargıçlardan salt nesnel hukuksal formelliğin kutsallığına olan inançları alınsa ve sadece çıkarları dengelemeye yönlendirilseler sonuç henüz göndermede bulunduğumuz hukuk sistemlerinden çok farklı olacaktır. Bununla birlikte problem bu tartışmaya ait değildir. Geriye sadece birkaç tarihsel yanlışı düzeltmek kalmaktadır.

Mevcut hukuka gerçekten bilinçli olarak "yaratıcı" bir tutum takınan kişiler sadece peygamberlerdir; sadece onlar vasıtasıyla yeni bir hukuk bilinçli olarak yaratılmıştır. Geri kalan için, tekrar tekrar vurgulanması gerektiği gibi, nesnel bir bakış açısından en yaratıcı kişiler olan hukukçular bile sadece modern zamanlarda değil, her zaman, belki sadece gizli olarak da olsa zaten mevcut olan normların sözcüsü, onların yaratıcısı olmaktan ziyade yorumcuları ya da uygulayıcıları sayılmışlardır. Bu öznel inanç en seçkin hukukçular tarafından bile paylaşılır. Bu gün bu inanca nesnel olarak farklı gerçeklerle karşı çıkıyor olması bu gerçeklerin öznel yargısal davranış için bir norm statüsüne yükseltilmeye çalışılması entelektüellerin gerçekleri görmesinden kaynaklanmaktadır. Formel hukukun bürokratikleşmesi arttıkça, İngiliz yargıcının geleneksel konumu da sürekli ve muazzam biçimde dönüşecektir. Öte yandan, bir kanun ülkesinde "yaratıcının" hükümdarlığının bürokratik yargıçlara bağışlanmasının onları gerçekten hukuk kahinlerine dönüştüreceğinden şüphe edilebilir. Her nasılsa, sosyolojik, ekonomik ya da ahlaki çıkarım hukuksal kavramların yerini alırsa yargı görüşlerinin hukuksal kesinliği ciddi anlamda zarar görürdü.

Genel olarak değerlendirildiğinde hareket "uzmanlaşma" ve "rasyonelleşmenin" egemenliğine karşı karakteristik tepkilerden biridir. Bu sonraki son tahlilde onun gerçek kaynağıdır. Hukukun formel niteliklerinin gelişmesi kesinlikle özgün biçimde çelişkili bazı özellikleri gösterir. Katı formelistik ve ticaret yapmanın güvencesi için gerekli olduğu kadarıyla somut şekilde anlaşılabilir hukuk, aynı zamanda tarafların niyetinin mantıksal yorumlamasının veya ticari ilişkinin "ahlaki minimum" olarak yorumlanan "iyi kullanımının gerektirdiği yerde ticari iyi niyet adına informel hale de gelir. Bunun yanında hukuk, onun sadece çıkar çatışmalarının yatıştırılması aracından fazlası olmasını talep eden bütün güçler tarafından anti-formelistik yönlere de çekilir. Bu güçler belli sosyal çıkarları ve ideolojilerinin maddi adalet talebini içerir; bunlar aynı zamanda kendileri için uygun hukuksal hedeflerle ilgili otoriter ya da demokratik karakterde belli siyasi otorite formlarında gizli eğilimleri, ayrıca meslek dışılığı" ya da onlar tarafından anlaşılabilir bir adalet sistemini içerir; son olarak, daha önce gördüğümüz gibi anti-formelistik eğilimler hukuk mesleğinin kendisinin ideolojik temelli güç özlemleri tarafından desteklenmektedir.

Hukuk ve hukuksal uygulama bu çeşitli etkiler altında hangi formu alırsa alsın teknik ve ekonomik gelişmeler sonucu hukukçu olmayanların hukuk belirsizliğinin artması kaçınılmaz olacaktır. Jüri üyelerinin ve hukuk mesleği dışından benzer yargıçların kullanımı hukuk içerisindeki teknik öğelerin ve dolayısıyla bir uzmanlık alanı karakterinin sürekli gelişmesini engellemeye yetmeyecektir. Kaçınılmaz olarak, hukukun rasyonel teknik bir aygıt olduğunu ve uygunluk değerlendirmelerinin ışığı altında sürekli dönüşebileceği ve içeriğinin kutsallıktan yoksun olduğu anlayışı gelişmelidir. Bu kader çeşitli nedenlerle birçok açıdan gelişen mevcut hukuka rıza eğilimi tarafından belirsizleştirilebilir, fakat durdurulamaz. Birçoğu oldukça formel değerde olan modern sosyolojik ve felsefi analizin hepsi hukukun doğası ve yargı süreciyle ilgili teorilerinin içeriğine bakılmadan sadece bu izlenimi güçlendirmeye katkıda bulunabilirler.

NOTLAR

1- 1861/97 Alman Ticaret Kanununun I.Kısmında sıralanan bu işlemler şunlardır:
(a) Malların ya da tahviller gibi menkul değerlerin yeniden satışı; (b) diğer taraf'ça tedarik edilen malzemeler ya da mallar üzerinde çalışmak üzere bağımsız bir üstlenici tarafından başlatılan girişim; (c) sigorta masraflarının taahhüdü; (d) bankacılık; (e) malların ve yolcuların karada, denizde ya da iç su yollarında taşınması; (f) aracı kuruluşların, komisyonların, nakliye acentele-

rinin ve ambarcıların işlemleri; (g) ticari komisyoncuların, taşeronların ve temsilcilerin işlemleri; (h) yayıncıların, kitap ve sanat tüccarlarının işlemleri; (i) baskıcıların işlemleri.

2- Alman Ticaret Kanunu 2. Kısımda şu ifadeye sahiptir: " Büyüklüğü ya da yapılış şekli nedeniyle köklü bir iş kuruluşu gerektiren herhangi bir girişim I. Kısımda adı geçen kategorilerden herhangi birisine uygulamakla beraber ticari bir girişimdir. "Benzer şekilde, 1807 Fransız Ticaret Kanununda I. Madde'de şu ifade yer almaktadır: "Tüccarlar ticari işlemler yürüten ve bu etkinliği adetleri ve meslekleri haline getiren insanlardır."

3- *Handelsregister* (şirketlerin kaydı) : Bkz. Ticaret Kanunu , 2, 5, 8. kısımlar.

4- Bu türden en önemli özel yasa iş mahkemeleri hiyerarşisine sahip iş yasasıdır. Bunun yanında genel idari yargıya ait idari mahkemeler ve sosyal güvenlik yasaları ve savaş emekli maaşları yasası başlığı altında ortaya çıkan hak talepleriyle, vergi sorunlarıyla, tarımsal yönetimle ilgili çeşitli konularla ilgilenen özel mahkemeler bulunmaktadır.

5- Hem ticaret hem de iş mahkemeleri genellikle sorunları mahkemenin belirli bir dairesi tarafından ele alınan ticaret veya endüstri kollarından seçilen kurullarda örgütlenir. Bkz. ARBEITSGERICHTSGESETZ, 23 Aralık 1926 (R.G.BL.I.,507), 17. Kısım.

6- İş mahkemelerinde avukatlar tarafından temsile, genel bir kural olarak, yargılama evresinde izin verilmez. (ARBEITS GERICHTSGESETZ of 23 December, 1926 [R.G.BL.I.507] II.kısım)

7- Roma kilisesi usul hukuku, Kıta Avrupası mahkemelerinde genel olarak benimsendiği şekliyle birçok açıdan Anglo–Amerikan usulünün kanıt yasasına benzer "biçimsel kanıt" sistemiyle karakterize ediliyordu. Belirli kanıt türlerinin reddedilmesiyle ilgili kurallar ve oldukça özel olarak doğrulamayla yargıcın çelişen kanıtları değerlendirme şekilleriyle ilgili ayrıntılı kurallar vardı. Güvenilir iki şahidin tanıklığı tam kanıt (*probatio plea*) oluşturuyordu; bir güvenilir tanık yarım kanıt (*probatio semilplenaminar*) oluşturuyordu.

Biçimsel kanıtla ilgili tüm bu sistem on dokuzuncu yüzyılın usul reformları tarafından ortadan kaldırıldı ve yerini serbest ya da rasyonel kanıt sistemi aldı. Bu sistem ayrımcı kuralların çoğunu ortadan kaldırdı, yargıcı aritmetik engellerinden kurtardı ve ona kanıtı tecrübe ve akıl ışığında değerlendirme yetkisi verdi. Bkz.ENGELMANN-MILLAR 39.

8- İçtihat birliği kuralı ve bir ölçüde jüri sistemiyle birlikte Örfi Hukukun çok daha formelistik bir kanıt yasasını muhafaza etmesi İngiliz ve Amerikan kanununun haksız fiiller, zararlar, yasal enstrümanların yorumlanması ve oluşturulması gibi alanlarda Medeni Kanun sistemlerinden çok daha fazla ve ayrıntılı hukuk kuralları geliştirmesinin temel nedeni budur. Örneğin Alman Medeni Kanunundaki haksız fiillerle ilgili 31 bölümün ve Haksız fiillerin Yeniden İfadesi 951 bölümünün veya Fransız Medeni Kanununun 5 bölümünün (1382-86-Maddeler) karşılaştırılması Alman Kanununun vasiyetlerin yorumlanmasıyla ilgili birkaç bölümün (2087 vd.) kanunun Amerikan hukukunda ayrıntılı biçimde ele alınması gibi bu anlamda aydınlatıcıdır.

Kanıt yasasının kendisiyle ilgili olarak Wigmore'un risalesinin on ciltini (3.basım 1940) Almanya'da kanıtla ilgili kitapların yokluğu veya özel hukukla ilgili Fransız risalelerindeki birkaç kanıt probleminin kısaca ele alınmasıyla, karşılaştırınız; örneğin bkz. JOSSERAND'S COURS DE DROIT CIVIL POSITIF FRANCAIS (1939), burada "preuves" ile ilgili bölüm 43 sayfayı kapsar.

9- Bkz. HEDEMANN I, 117.

10- Bu yargısal tutumun tasvirleri için bkz. Alman Medeni Kanununun 242. Bölümüyle (iyi niyet ve dürüst ticaret) ya da Ticaret Kanunun 346. bölümüyle ("iyi" ticaret geleneği) bağlantılı olarak bu Kanunların şerh konulmuş basımlarındaki dava incelemeleri. Yargıcın bu tür belirsiz standartlara yönlendiren yasal hükümlere aşırı derece başvurmanın tehlikeleri HEDEMANN tarafından belirlenmiştir. DIE FLUCHT IN DIE GENERALKLAUSELN, EINE GEFAHR FÜR RECHT UND STAAT (1933)

11- Bununla birlikte, Alman Yüksek Mahkemesi bir adetin adil olmadığı ve özellikle de ekonomik bir güç konumunun açık bir suiistimalini oluşturduğu zaman dikkate alınmamasını sürekli olarak savunmuştur. Bkz. örneğin, 114 ENTSCHEIDUNGEDN DES REICGERICHTS IN ZIVILSACHEN 97; (1922) JURISTISCHE WOCHENSCHRIFT 788; (1932) a.g.e 586

12- Bu gibi çelişki olasılıkları özellikle Heck'in ve "çıkarlar hukuku" nun diğer savunucularının yazılarında belirtilmiştir. Bkz. bu anlamda THE JURISPRUDENCE OF INTERESTS, bu 20 yüzyıl Hukuk Felsefesi Dizilerinin II. Cildi.

13- Bu Alman Yüksek Mahkemesinin kararıydı, 29 ENTSCHEIDUNGEN DES REICHSGERICHTS IN STRAFSCHEN III VE 32 a.g.e 165. Alman Ceza Kanununun 242. kısmında hırsızlık bir malın kanunsuz şekilde alınması olarak tanımlanır. Elektrik enerjisi bir mal değildir; dolayısıyla hırsızlık konusu olamaz. Yasadaki boşluk 9 Nisan 1900 tarihli Elektrik Enerjisinin Kanunsuz Alınmasıyla ile ilgili Özel Yasanın kabulüyle doldurulduğu (R.G.BL.1900,2288). Daha önce sözü edilen kararlar kavramsal hukuk bilimiyle ilgili modern Alman eleştirilerinde "korkunç" standart hale gelmiştir.

14- Birinci Dünya Savaşı öncesindeki yıllarda İngiliz adalet yönetimi ve özellikle İngiliz "yargı kralarının" yaratıcı rolü seçkin konumu özellikle A.MENDELSON BARTHOLDY, INPERIUM DES RICHTERS (1908), ve F.ADICKES, GRUNDLINIEN EINER DURCHGREIFENDEN JUSTIZREFORM (1906) tarafından oldukça övülüyor ve benimsenmesi için savunuluyordu.

15- DAS PROBLEM DES NATÜRLICHEN RECHTS (1912)

16- G.JELLINEK' in ifadesi, DIE SOZIALETHISCHE BEDEUTUNG VON RECHT, UNRECHT UND STRAFE (2- basım 1908)

17- "Sosyal adaletin" bir ifadesi olarak hukuk hareketinde önde gelen hukuk bilgini sıfatıyla Gierke hakkında bkz. G.BÖHMER, GRUNDLAGEN DER BÜRGERLICHEN RECHTSORDNUNG (1951) II, 155; bkz. özellikle, Gierke'nin THE SOCIAL TASK OF PRIVATE LAW hakkındaki ders notları (DIE SOZ, ALE AUFGABE DES PRIVATRECHTS, 1899), özdeş baskı E.WOLF, DEUTSHES RECHTSDENKEN (1948)

18- Pozitif Alman hukukundaki ekonomik baskı doktrininin gelişmesi hakkında bkz. J.DAWSON, *Economic Duress and the Fair Exchange in French and German Law* (1937),12 TULANE L.REV.42.

19- 138. Bölümde Alman Medeni Kanunu şöyle öngörülür:

" İyi ahlakı ihlal eden yasal bir işlem geçersizdir."

" Özellikle, bir tarafın acil bir durumdan, diğer tarafın tedbirsizliği ve tecrübesizliğinden yararlanmakla böyle başka bir kişinin ona ya da üçüncü bir kişiye, söz konusu koşullarda aralarındaki ilişkiyi açıkça oransız gösterecek şekilde gücünün değerini aşacak bir maddi yarar sözü vermesi ya da bunu sağlamasına neden olduğu bir anlaşma geçersizdir."

20- Serbest Hukuk Okulu (*Freirecht*) Amerikan ve İskandinav realizminin Alman emsalini oluşturur. Bu üç okulun temel teorik fikri, yani hukukun yargıçlar tarafından bulunmadığı, onlar tarafından yapıldığı görüşü 1885'de Oskar Bülow tarafından GESETZ UND RICHTERAMT'ında öngörülmüştü. Pandectçi "Konstruktionsjurisprudenz" (kavramsal hukuk bilimi) ya da Waber'in terminolojisinde rasyonel formalizm'e ilk saldırı 1848'de v.Kirschmann tarafından ses getiren risalesi ÜBER DIE WERTLOSIGKEIT DER JURISPRUDENZ ALS WISSENSCHAFT'da yapıldı. Saldırıya daha sonra o zamana kadar geleneksel metodun en önde gelen yorumcularından biri olan fakat artık hukukun şimdi "sosyal mühendislik" veya Weber'in ifadesiyle "içeriksel rasyonellik" olarak isimlendirilecek şekilde faydacı hedeflere ulaşma rolünü vurgulamaya başlayan Jehring kadar iyi bir bilgin katıldı. (DER ZWECK IM RECHT, 1877/83; Husik'in tercümesi, s.t LAW AS A MEANS TO AN END, 1913) ve SCHERZ UND ERST IN DER JURISPRUDENZ'inde hukuksal kavramcılığı alaya alması (1855; Jhering'le ilgili olarak bkz. STONE 299). Yüzyılın bitiminde saldırı yoğunlaştı ve mahkemelerin kavramsal hukuk bilimi tekniğinden (yani Weber'in terminolojisinde, rasyonel formelizm tekniği) kurtulması, hukuk düzeninin boşluksuzluğu kurgusundan vazgeçmesi, böylece konulara ve kanunnamelere metnin sözcüklerinin en dar anlamının ötesinde bir şey buyurmayan şeyler olarak yaklaşması ve bu şekilde oluşturulan boşlukları, yani, büyük problemler kitlesini, özgür, "muhteşem" yaratıcılık sürecini doldurması gerektiği önermeleriyle birleşti. Bu hareketin liderleri stajyer bir avukat olan E.FUCHS (başlıca eserleri: DIE GEMEINSCHADLICHKEIT DER KONSTRUKTIVEN JURISPRUDENZ ["The dangers of the Conceptual Jurisprudence to the Common Wealth",1909]; WAS WILL DIE FREIRECHTSSHULE? ["What are the Aims of the School of Free Law?"1929]). (Gnaeus Flavius takma adıyla yazan) Profesör H. Kontorowicz (DER KAMPF UM DIE RECHTSWISSEN SCHARF [1908]; AUS DER VORGESCHICHTE DER FREIRECHTSLEHRE [1925]) idi; bkz. ayrıca onun ve E.Patterson tarafından yazılan

makale, *Legal Science a summary of its methodology* [1928],28 COL.L.REV.679 ve *Some Rationalizations about Realism* [1934], 43 YALE L.Y.,1240, Kantorowicz orada önceki tezlerinden bazılarını geri çeker), ve yargıç J.G. Gmelin (QUOUSQUE? BEITRAG ZUR SOZIOLOGISCHEN RECHTSFINDUNG (1910,Bruncken'in çevirisi, Modern Legal Philosophy Series, IX, SCIENCE OF LEGAL METHOD (1917) Bu ihtiraslı radikallere yeni harekete geniş bir tarihsel ve sosyolojik temel sağlayan E.Ehrlich katıldı. FREIE RECHTSFINDUNG UND FRILE RECHTSWISSENSCHAFT [1903,Brunken'in çevirisi, Modern Legal Philosophy Series, IX, SCIENCE OF LEGAL MEDHOD (1917),47]; *Die juristische Logik* [1918],115 ARCHIV FUR DIE CIVILISTISCHE PRAXIS, no 2 ve 3 1925' de bir kitap olarak özdeş baskı; GRUND'LEGUNG DER SOZIOLOGIE DES RECHTS [1913], Moll'un çevirisi, s.t. FUNDAMENTAL RICIPLES DE THE SOCIOLOGY OF LAW [1936])

Hareket şiddetli bir tartışmayı alevledi (bkz. özellikle H.REICHEL, GESETZ UND RICHTERSPRUCH [1915]; G.BÖHMER, GRUNDLAGEN DER BÜRGELICHEN RECHTSSORDRUNG [1951],11,158) ve ayrıca Birleşik Devletlerde de dikkat çekti; (Bkz. bu notta yukarıda sıralan çeviriler) Bununla birlikte abartılar genellikle reddedildi ve gerçek gelişmeler başlıca yazıları bu *20th Century Legal Philosophy Series'in* II. Cildinde, THE JURISPRUDENCE OF INTERESTS (1948) başlığı altında toplanan sözde çıkarlar hukuk bilimi ekolünün fikirlerinden güçlü şekilde etkilendi. Metod temelinde M.Rümelin, P.Heck ve Tübingen deki arkadaşları ve metodun gerektiği "çıkarların dengelenmesinin" sosyal ve somut temellerinin eklendirilmesi üzerinde çalışan R.Müller-Erzbach tarafından ayrıntılandırıldı. (Bkz. özelikle DAS PRIVATE RECHT DER MITGLIEDSCHAFT ALS PRÜFSTEIN EINES KAUSALEN RECHTSDENKENS [1948] ve DIE RECHTSWISSENCHAFT IM UMBAU [1950]. Çıkarlar Hukuku Roscoe Pound'un sosyolojik hukuk bilimine yakındır. Biçimsel olarak rasyonel sistemi içeriksel olarak rasyonel kavramlardan oluşan sistemle değiştirmeyi amaçlar ve kendisini Alman hukuk uygulamasında sıkı biçimde tesis etmeye başlamıştır. (Kısa bir araştırma ve değerlendirme için bkz. BÖHMER, a.g.e. 190 ve çok kısa, W. FRIEDMANN, LEGAL THEORY [2. Basım 1949] 225; henüz İngilizcede tam bir araştırma yoktur.

Weber'in metnindeki izleyen parçalar Serbest Hukuk Okuluyla ilgilidir.

21. "Yasa, hükümlerinin lafzı ya da ruhu içerisinde, gelen bütün davalarda uygulanmalıdır." "Hiçbir hükmün uygulanmadığı yerde, yargıç mevcut örfi hukuka göre ve onun yokluğunda da eğer yasa koyucu gibi davranacaksa kendi tespit edebileceği kurala göre karar verecektir." "Burada denenmiş doktrin ve gelenek tarafından yönlendirilmelidir."
22. Bkz. I.Williams, The SOURCES OF LAW IN THE SWISS CIVIL CODE (1923) 34; bkz. ayrıca bu maddenin ve benzer şekilde ifade edilen Rusya Federal Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Medeni Kanunu 1. Kısım, V.E.GREAVES, *Social– Economic Purpose of Private Rights* (1934/5, 12 N.Y.U.L.Q.REV.165,439)
23. Bkz. H. ISAY, RECHTSNORM UND ENTSCHEIDUNG (1929)
24. Bkz. EHRLICH, özellikle 5. ve 6. bölümler
25. *Praeter lagem* – (yazılı) hukukla birlikte; *contra lagem* – (yazılı) hukukun aksine
26. Özellikle LAMPERT, a.g.e. (1903). EHRLICH
27. Metnin son iki cümlesinde üç farklı olgu bir halkanın atlandığını gösterir şekilde bir araya getirilir.
28. Kanunun yorumlarında hâkimin metne "kendine yeterli" bir bütün olarak nesnel açıdan bakmak zorunda olması ve yasama organının niyetlerini araştırmaması ve hatta buna izin verilmemesi gerektiği önermesi Almanya'yla sınırlı değildir. Bu, İngiltere'de uzun süredir yerleşik kanun yorumu metodu oluşmuştur ve Birleşik Devletlerde de bu çok zamandır egemendi. Almanya'daki başlıca temsilcileri A.WACH (HANDBUCH DES ZIVIL PROTESSES [1885] ve K.Binding idi (HANDBUCH DES STRAFRECHTS [1885]; bkz.ayrıca J.Kohter, *Uber die intergetation* von Gesetzen (1886), 13 GRÜNHUT'S ZEITSCHRIFT I. Teorinin Alman mahkemeleri üzerinde belli bir etkisi oldu fakat onların uzun vadede parlamento oturumlarına ve diğer yasama materyallerine dikkat etmesini engelleyemedi.

Yazılı kanunların, boşluklarda serbest adli yasa oluşturmasına serbestlik tanımak amacıyla dar biçimde yorumlanması gerektiği fikri Serbest Hukuk Okulunun önermelerinden birini oluşturdu. (bkz.yukarıda,not 20)

Belli problemlerin çözümünün "hukuk bilimi ve doktrinine bırakılmasını gerektiği ifadesi Alman Medeni Kanunu Taslağına eşlik eden raporda (*Motive*) sürekli tekrarlanmaktadır. Taslağı yazanlar çok fazla ayrıntının konunun amaçları açısından zararlı olduğunu hissettikleri zaman kullanıyordu. Bunun metnin sonraki cümlesinde ifade edilen Serbest Hukuk kuralıyla ne ilgisi olmuş olabileceğini görmek zordur.

28. Özelikle VICTOR CATHREIN, RECHT, NATURRECHT UND POSITIVIVES RECHT (2. BASKI 1909);V- HERTLING, RECHT, STAAT UND GESELLSCHAFT (4. Baskı, 1917); MAUSBACH, NATURRECHT UND VÖLKER RECHT (1918); daha yakın zamanlarda H.ROMMEN, DIE EWIGE WIEDERKEHR DES NATURRECHTS (1936; 1948), ve en son Katolik literatürü incelemesi I.Zeiger, (1952) 149 STIMMEN DER ZEIT 468.

29. Neo-Kantçılık hakkında bkz. FRIEOMANN, a.g.e. 91; başlıca temsilci R.Stammler'dir. LEhRE VON DEM RICHTIGEN RECHT 'i (1902) Husik tarafından tercüme edilmiştir, THE THEORY OF JUSTICE (1925). Güçlü bir eleştiri için bkz. E.KAUFMANN, KRITIK DER NEUKANTISICHEN RECHTSPHILOSOPHOE (1921).

30. Gönderme çıkarlar hukuku okulu vasıtayla Jhering'in fikirlerinin devamına ve ayrıntılandırılmasınadır.

31. Fransız hukuk teorisi hakkında bkz. Modern Legal Philosophy Series'in VII. Cildi: MODERN FRENCH LEGAL PHILOSOPHY (1916): Bu Afoulliee; J.Charmont, L.Duguit ve R.Demogue'nin yazılarını içerir. Kapsamlı, eleştirel bir tarih J.BONNECASE, LA PENSEE JURIDIQUE FRANÇAISE DE 1804 A L'HEURE PRESENTE (1933) tarafından sunulur. Bkz. ayrıca 20th Century Legal Philosophy Series, IV. Ciltte, THE LEGAL PHILOSOPHIES OF LASK, RADBRUCH, AND DABIN (1950) 227; ve en son trendler için B.HORVAATH, SOCIAL VALUE AND REALITY IN CURRENT FRENCH LEGAL THOUGHT (1952), I AM.J.OF COMPAR.LAW 243.

Weber tarafından sözü edilen trendlerin önde gelen temsilcileri çıkarlar hukukunun Fransız, eşitinin kurucusu, François Gény (METHODE D'INTERPRETATION [1899]; bkz. onun Modern Legal Philosophic Series, IX. cilt, SCIENCE OF LEGAL METHOD [1917] 498); sosyolojik hukuk bilimcileri Edouard Lambert (a.g.e), Léan Duguit (LE DROIT SOCIAL, LE DROIT INDIVIDUEL, ET LA TRANSFORMATION DE L'ETAT [1910]; L'ETAT, LE DROIT OBJECTIF ETLA LOI POSITIVE [1901]; LES TRANSFORMATIONS GENERALES DU DROIT PRIVE [1912], Continental Legal History Series'de çevrilmiş, cilt XI, s.t. THE PROGRESS OF CONTINENTAL LAW IN THE 19th CENTURY [1918]; LES TRANSFORMATIONS DU DROIT PUBLIC [1913]; Laski tarafından çevrilmiş, s.t LAW IN THE MODERN STATE [1919] ve RAYMOND SALEILLES (MÉTHODE ET CODIFICATION [1903]; Le code civil et la méthode historique, LIVRE DU CENTENAIRE DU CODE CIVIL [1904]

32. Görünüşe göre Weber, yeni örfi hukukun mülkiyet kavramı kullanımını pek iyi bilmiyordu. Gayri menkul kanununun klasik formunda bir toprak parçasının kullanımı ve tasarrufu üzerinde hak sahibi olabilmenin çeşitli yolları, çeşitli mülkiyet hakları ve kraliyet hukuk ve hakkaniyet mahkemelerinde tanınan diğer haklar tarafından tanımlanıyordu. Bununla birlikte, Roma kavramı *dominium* gibi, bir toprak parçasında var olabilen bütün hakları, ayrıcalıkları, yetkileri ve bağışıklıkları kapsamlı bir şekilde içine alan herhangi bir terim mevcut değildi. Fakat modern kullanımda tasarruf terimleri genellikle, özellikle Birleşik Devletlerde, tam bu anlamda kullanılır.

33. *Das Imperium des richters* (1918)

34. Jürinin Almanya'da 1924 Kanunu'yla kaldırılmasından önce yazıldı, bkz. aşağıda, XI. bölüm:6

IX. BÖLÜM
SİYASAL TOPLULUKLAR

1. Bölgesel Siyasal Örgütlerin Doğası ve "Meşruiyeti"

Siyasal topluluk terimi, sosyal eylemi bir "bölgeyi" ve onun içinde yaşayan kişilerin davranışını normalde silahlı gücü içerecek şekilde fiziksel güce başvurmaya hazır oluş yoluyla katılımcılar tarafından sistemli bir egemenliğe tabi kılmaya yönelik bir topluluk için geçerli olacaktır. Bölge herhangi bir zamanda bir şekilde belirlenebilir olmalıdır, fakat sabit veya kesin biçimde sınırlı olmak zorunda değildir. Kişiler bölgede sürekli ya da geçici olarak bulunanlardır. Ayrıca, katılımcıların amacı kendileri için ilave bir toprak kazanmak da olabilir.[1]

Bu anlamda siyasal topluluk ne her yerde ne de her zaman var olmuştur. Ayrı bir topluluk olarak, düşmanlara karşı silahlı görevinin haneye, komşuluk kurumuna ya da farklı türden ve özellikle de ekonomik çıkarlara yönelik bir kuruma tahsis edildiği her yerde var olmaz. Siyasal topluluk, kavramsal minimumunun "yani bir toprak ve yerleşik halkı üzerindeki sistemli egemenliğin zorla devamının" bir ve aynı topluluğun işlevi olarak algılanması anlamında her yerde ve bütün zamanlarda da var olmamıştır. Bu işlevde ima edilen görevler çoğu zaman eylemleri birbirini kısmen bütünleyen kısmen de çakışan birçok topluluk arasında dağıtılır. Örneğin, "harici" şiddet ve savunma çoğu zaman kısmen akraba gruplarının, kısmen mahalle kuruluşları, kısmen de *ad hac* kurulan savaşçı yoldaşlıkların elinde olmuştur. "Bölgenin" dahili egemenliği ve gruplar arası ilişkilerin kontrolü benzer şekilde dini otoriteleri de içine alan çeşitli güçler arasında dağıtılmıştır; hatta şiddet kullanıldığı kadarıyla mutlaka herhangi bir topluluk tarafından tekel altına alınmamıştır. Belli koşullarda, bir süre Pennsylvania Quaker cemaati tarafından yapıldığı gibi harici şiddet ilke-

sel olarak bile reddedilebilir. Her halükarda kullanımı tamamıyla eksik olabilir. Bununla birlikte, bir kural olarak, şiddet uygulamaya hazır olmak bir toprak üzerinde egemenlikle özdeşleşir.

Ayrı bir yapı olarak siyasal topluluğun, sadece, bir topluluk ekonomik bir gruptan fazlasını oluşturduğu veya başka deyişle mal ve hizmetlerin doğrudan ekonomik tasarrufundan başka konuları emreden değer sistemlerine sahip olduğu ölçüde var olduğu söylenilebilir. Sosyal eylemin özel içeriği, bölgenin ve yerleşik halkın zorla egemenlik altına alınmasının ötesinde, kavramsal olarak geçersizdir. Bu "soyguncu bir devlet" bir "refah devleti" "anayasal bir devlet" ya da bir "kültür devletini" ele alıp almadığımıza göre değişebilir kontrol araçlarının korkunç doğasına bağlı olarak, siyasal bir birlik, birliğin davranışının yöneltilebileceği bütün mümkün değerleri kendine özellikle maledebilir, dünyada herhangi bir zamanda bir siyasal birlik tarafından sosyal eylemin objesi olmayan hiçbir şey yoktur.

Öte yandan siyasal bir topluluk sosyal eylemini münhasıran, bir toprak üzerindeki egemenliğinin salt devamıyla sınırlandırabilir ve gerçekte yeterince sık olarak bunu yapmıştır. Bu işlevin yerine getirilmesinde bile, siyasal topluluğun eylemi, birçok durumda genel gelişme düzeyi diğer açılardan ne olursa olsun kesintilidir. Bu tür eylem dışarıdan gelen bir tehdide yanıt olarak ya da gerekçeli de olsa dahili ani bir şiddet isteğine karşı alevlenir. Bölgenin sakinlerinin birlikte varoluşu ve sosyal eylemi dahili ya da harici kullanıma dönük herhangi bir zorlama türü olmadan, alışılmış ekonomik alanlara yönelik salt olgusal karşılıklı saygı biçimi aldığı "normal" barış zamanlarında olgusal olarak "anarşi" halini sonuç vererek kaybolur.

Terminolojimizde ayrı bir "siyasal" topluluk; (1) bir toprak, (2) egemenliği için fiziksel güç varlığı ve (3) bir komünal ekonomi çevresinde münhasıran ortak ekonomik ihtiyaçların tatminiyle sınırlanmayan fakat daha genel olarak bölgenin sakinleri arasındaki ilişkileri düzenleyen sosyal eylemi bulduğumuz yerde oluşturulur.

Muhtemelen şiddet içeren sosyal eylemin yöneltildiği muhalifler söz konusu bölgenin sınırları dışında ya da içinde konuşlanabilir. Siyasal güç; örgütlü, bugün "kurumsal" eylemin tekeli haline geldiği için zorlama nesneleri öncelikle örgütün zorunlu üyeleri arasında bulunmalıdır. Zira siyasal topluluk, kurumsal olarak örgütlenmiş topluluklardan daha fazla olarak, bireysel üyeler üzerinde yükümlülükler koyacak şekilde oluşturulmuştur. Onların birçoğu bunları bir

tür yükümlülükleri destekleyen fiziksel zorlama olasılığının farkında oldukları için yerine getirirler. Bunun yanında, siyasal topluluk eylemi, en azından normal koşullar altında, üyelerin kendine olduğu gibi yabancılara karşı da uygulanan yaşamın tehdidi ve yok edilmesi ve hareket özgürlüğünün ortadan kaldırılması yoluyla zorlamayı içerir. Bireyin grup çıkarı içinde nihai olarak ölümle yüzleşmesi beklenir. Bu siyasal topluluğa özgün niteliğini verir ve kalıcı duygusal temellerini yükseltir. Siyasal kader topluluğu, yani hepsinden önce ortak siyasal ölüm kalım savaşı salt kültürel, linguistik ya da etnik cemaat bağlarından daha derin etkisi olan ortak hatıralara sahip grupları ortaya çıkarmıştır. Nihai belirleyici unsur olan "ulusal bilinci" oluşturan, daha sonra göreceğimiz gibi [bkz. aşağıda 5.kısım] bu "hatıralar topluluğudur."

Siyasal topluluk hiçbir zaman, hayattan vazgeçişin ortak yükümlülüklerin temel bir parçası olduğu tek topluluk olmamıştır, bugün de değildir. Diğer grupların yükümlülükleri aynı aşırı sonuçlara neden olabilir. Sadece birkaç tanesini sayarsak akraba gruplarının kan davası, dini cemaatlerde şehitlik; statü gruplarının "onur yasası" ya da bir çok spor kuruluşunun *Camorra*[2] gibi grupların, ya da özellikle başkalarının ekonomik mallarının şiddet yoluyla sahiplenilmesi amacıyla oluşturulan bütün grupların talepleri.

Siyasal topluluk bu tür gruplardan sosyolojik olarak sadece bir açıdan ayrılır: Önemli bir toprak parçası ve muhtemelen deniz alanı üzerinde iyi tesis edilmiş bir güç olarak kalıcı ve açık bir varlık. Buna göre, bir yandan siyasal topluluk ve öte yandan yukarıda sıralanan gruplar arasındaki ayrım tarihte geriye gittikçe daha az açık biçimde algılanabilir hale gelir. Katılımcıların zihinlerinde siyasal topluluğun diğerleri arasında sadece biri olduğu anlayışı eylemlerinin aktif tehditlere karşı salt kesintili tepkiden zorlayıcı araçları hem korkunç hem de etkili olan, fakat aynı zamanda uygulanmaları için rasyonel olarak kazuistik bir düzen imkanı yaratan sabit ve kurumsallaşmış bir birliğe dönüşmesiyle uygun olarak niteliksel açıdan farklı karakterlerinin tanınmasına dönüşür.

Siyasal kuruluşların modern konumu onlara üyelerinin sahip olduğu özel bir kutsama inancı tarafından verilen prestije dayanır. Onlar tarafından düzenlenen ve denetlenen sosyal eylemin ölüm ve kalım üzerinde tasarruf gücünü de içeren fiziksel eylemden oluştuğu yerde ve kadarıyla özellikle güçlüdür. Eylemin özgün meşruiyeti ile ilgili konsensus bu prestij üzerinde bulunur.

Siyasal eylemin spesifik meşruiyetine olan inanç, sadece belirli siyasal toplulukların yani "devletlerin" buyrukla ya da izinle herhangi bir topluluğunun

fiziksel zorlama uygulamasını "meşrulaştırabilir" sayıldığı noktaya çıkabilir ve modern koşullarda çıkar da. Böyle bir zorlama tehdidi ve uygulaması amacıyla, tam olarak olgunlaşmış siyasal topluluk bu belirli "meşruiyetin" isnat edildiği bir kazuistik kurallar sistemi geliştirmiştir. Bu kurallar sistemi "yasal düzeni" oluşturur ve siyasal topluluk onun tek normal yaratıcısı olarak görülür; zira bu topluluk modern zamanlarda, normal olarak bu kurallara fiziksel zorlama yoluyla saygı duyulmasını zorlama gücünün tekelini eline almıştır.

Siyasal güç tarafından güvence altına alınan bu "yasal düzenin" üstünlüğü ancak çok tedrici bir gelişme sırasında ortaya çıktı. Bunun nedeni bir zamanlar kendi zorlayıcı güçlerini kullanan diğer grupların birey üzerindeki kontrollerini kaybetmeleriydi. Bunlar, ekonomik ve yapısal yer değişimlerinin baskısı altında ya dağıldılar ya da onlara zorlayıcı güçlerini devreden fakat aynı anda da onları indirgeyen siyasal topluluğa tâbi oldular.

Siyasal olarak güvence altına alınan yasal düzenin üstünlüğü aynı zamanda önceki özerk topluluklarda sağlanamayan bir korumayı gerektiren sürekli olarak ortaya çıkan yeni çıkarların aynı anda gelişmesine bağlıydı. Sonuç olarak sürekli olarak genişleyen çıkarlar, özellikle de ekonomik çıkarlar, alanı sadece siyasal topluluğun yaratabileceği rasyonel olarak düzenlenmiş güvencelerde yeterli korumayı bulabiliyordu. Bütün "yasal normların" "ulusallaşmasının" gerçekleştiği ve gerçekleşmeye devam ettiği bu süreç başka yerde tartışılmıştır.[3]

2. Siyasal Birliğin Oluşma Evreleri

Şiddet içeren sosyal eylem hiç şüphesiz kesinlikte başlangıçtan beri var olan bir şeydir. Haneden siyasal partiye kadar her grup üyelerinin çıkarlarını korumak zorunda olduğu ve bunu da yapabildiği her zaman fiziksel şiddete başvurmuştur. Bununla birlikte meşru şiddetin siyasal-bölgesel birlik ve onun rasyonel ittifakının kurumsal bir düzen içerisinde tekelleşmesi başlangıçtan beri var olan bir şey değil, evrimin bir ürünüdür.

Ekonomik koşulların ayrışmadığı yerde özel bir siyasal topluluğu ayırt etmek neredeyse mümkün değildir. Bugün düşündüğümüz şekilleriyle "devletin" temel işlevleri şunlardır: Yasaların çıkarılması (yasama işlevi); kişisel güvenliğin ve kamu düzeninin korunması (güvenlik); kazanılmış hakların korunması (adalet yönetimi); sağlıksal, eğitimsel sosyal refahın ve diğer kültürel gereksinimlerin

sağlanması (çeşitli yönetim alanları ve sonuncu ve çok önemli olarak dışarıdan gelen saldırıya karşı düzenli silahlı koruma (askeri idare). Bu temel işlevler ilkel koşullarda ya tamamıyla eksiktir, ya da herhangi türden bir rasyonel düzene sahip değildir. Bunlar bunun yerine biçimsiz *ad hoc* gruplar tarafından yerine getirilir ya da hane, akraba grubu, mahalle birliği, kırsal konum ve belli bir amaç için oluşturulan tamamıyla gönüllü kuruluşlar gibi çeşitli gruplar arasında dağıtılır. Bunun yanında, özel kuruluş özellikle siyasal birlikler alanı olarak görmeye alıştığımız eylem alanlarına girer. Güvenlik işlevleri bu nedenle Batı Afrika'da özel gizli dernekler tarafından yerine getirilir.[4] Dolayısıyla iç barışın devamı genel siyasal eylem kavramının zorunlu bir parçası bile sayılmaz.

Eğer şiddetin özel meşruiyeti fikri belirli herhangi bir anlaşmalı eylem türüyle bağlantılıysa, bu akraba grubunun kan davası yükümlülüğünün yerine getirilmesindeki eylemiyledir. Öte yandan, bu bağlantı dışarıdaki bir düşmana yönelik askeri türden ya da iç düzeni bozanlara karşı yönelen güvenlik gücü türünden örgütsel eylemle ilgili olarak zayıftır. Bu bölgesel bir birliğe dışarıdan düşman tarafından geleneksel alanında saldırıldığı ve üyeler tarafından ev koruması tarzında silahlara sarılındığı yerde daha açık biçimde algılanabilir. Bu tür olaylara karşı rasyonel tedbirleri arttırmak belirli bir meşruiyete sahip sayılan bir siyasi kuruluşu doğurabilir. Böyle bir kuruluş, dışarıdan gelen saldırıya karşı tedbir almaya hazır, en azından ilkel bir kurumsal aygıtla birlikte adetlerle ilgili belli bir istikrar da var olur olmaz ortaya çıkabilir. Ancak bu oldukça ileri bir evreyi temsil eder. "Meşruiyetin" aslında –normlarla bağlı olmaması anlamında– şiddetle az bağlantılı olması, bir grubun en savaşçı üyelerinin kendi inisiyatifleriyle yağmacı akınlar düzenlemek için kişisel dostluklar yoluyla ittifak yaptığı durumlarda daha da açık şekilde gözlemlenebilir. Bu rasyonel devletin oluşumuna kadar ekonomik gelişmenin bütün evrelerinde yerleşik toplumlarda mütecaviz savaşların başlatıldığı tipik yol olmuştur. Özgürce seçilmiş lider daha sonra kişisel nitelikleri (karizma) ile normal olarak meşrulaştırılır ve o zaman ortaya çıkan egemenlik türünü başka yerde tartışmıştık. Bununla beraber şiddet –en azından başlangıçta– ihanet eden veya itaatsiz veya korkaklıkla birliğe zarar veren birlik üyelerine karşı yöneldiği durumlarda meşruiyet kazanır. Bu durum dereceli olarak aşılır; bu *ad hoc* ittifak yerleşik bir yapıya dönüşür. Askeri güç ve savaşın bir meslek haline gelmesiyle böyle bir yapı etkili ve kapsamlı itaat taleplerinde bulunabilen zorlayıcı bir ay-

gıt haline gelir. Bu talepler savaşçı birliğinin ortaya çıktığı bölgesel topluluğun askeri olarak yeteneksiz üyelerine olduğu kadar işgal edilen bölgelerin sakinlerine karşı da yönelecektir. Silah taşıyanlar sadece silah taşıma yeteneğine sahip olanları eşit sayacaklardır. Bütün diğerleri, silahlı eğitim almayanlar ve silah taşımayanlar kadın sayılırlar ve birçok ilkel dilde açıkça bu şekilde adlandırılırlar. Bu savaşçı birliklerinde özgürlük silah taşıma hakkıyla özdeştir. Schurtz tarafından özenle incelenen ve çeşitli biçimlerde dünyanın her bölgesinde görülen erkekler evi nihai olarak böyle bir savaşçılar birliğinden ya da Schurtz'un terminolojisinde "erkekler" birliğinden çıkan yapılardan biridir. Bu –oldukça gelişmiş bir savaşçı mesleğini üstlenen – siyasal eylem alanında dinsel alanda manastırdaki keşişler birliğinin neredeyse tam karşılığıdır. Silah kullanmada beceri gösterenler ve bir çıraklıktan sonra savaşçılar birliğine alınanlar üyedir; öte yandan testi geçemeyenler kadınlar ve çocuklar arasında bir "kadın" olarak dışarıda kalır ve onlara ayrıca artık silah taşıyamayanlar da katılır. Erkek bir ailenin evine sadece belli bir yaşa vardığında girer, bu günümüzde askere alınarak belli bir hizmetten sonra yedeğe ayrılmaya benzeyen bir statü değişikliğidir. Birliğin üyeleri komünist bir birlik olarak karılarından ve evlerinden ayrı yaşarlar. Savaş ganimetleriyle ve üye olmayanlara, özellikle de tarım işlerini yapan kadınlara yükledikleri katkılarla geçinirler. Savaşma işine ek olarak onlar için değer sayılan tek iş çoğunlukla münhasır ayrıcalıkları savaş gereçleri üretimi ve bakım-onarımıdır.

Söz konusu sosyal düzenlemelere bağlı olarak, savaşçılar ortaklaşa kızları kaçırır ya da satın alırlar ya da egemen olunan bölgenin bütün kızlarının fahişeliğini bir hak olarak görür. Çok sık olarak ilkel, ayrışmamış, endogami türü cinsel alışkanlıkların artıklarıyla karıştırılan sözde evlilik öncesi cinsel ilişkinin çeşitli izleri bu erkekler evi siyasal kurumuyla bağlantılı görünür. Sparta'da olduğu gibi başka durumlarda, savaşçı birliğinin her üyesinin dışarıda anaerkil gruplar olarak yaşayan karısı ve çocukları vardı. Çoğu durumda iki biçim de birbiriyle kombinasyon halinde görünür.

Yabancıların, özellikle de kadınların sürekli olarak yağmalanmasına dayanan ekonomik durumlarını güvence altına almak için birlik halindeki savaşçılar belli durumlarda dini görünüşlü korkutma araçlarına başvurur. Maskeli geçit törenleriyle düzenledikleri ruh gösterileri kesintisiz icralarını gerektiren yağma harekâtından başka bir şey değildir. Tam tamın ilk sesiyle kadınlar ve bütün

yabancılar ani ölüm korkusuyla köylerden ormana kaçarlar ve dolayısıyla "ruhların" evlerden istedikleri şeyleri kolaylıkla ve yüzlerinin görünme tehlikesi olmadan alabilmesine izin verirler. Endonezya'daki ünlü Duk-Duk geçidi uygun bir örnektir.

Tabii ki savaşçılar davranışlarının meşruluğuna hiç inanmazlar. Kaba ve basit hile onlar tarafından bu şekilde kabul edilir ve yabancıların erkeklerin evine girme yasağıyla ve üyelere uygulanan acımasız sessizlik yükümlülükleriyle korunur. Erkekler birliğinin prestiji, kadınlarla ilgili olduğu kadarıyla, sır basiretsizlik tarafından bozulduğunda ya da ara sıra olduğu gibi misyonerler tarafından kasıtlı olarak ortaya çıkarıldığında sona erer. Bu gibi eylemlerin, dinin kötü polis amaçları için kullanımı gibi, halk inançlarıyla bağlantılı olduğuna şüphe yoktur. Fakat büyüsel batıl inançlara eğilimine rağmen savaşçı toplum özellikle dünyevî ve soyguna ve yağmaya eğilimli kalır ve dolayısıyla halkın dindarlığına karşı şüpheciliğinin temsilcisi olarak işlev görür. Evrimin bütün evrelerinde tanrılara ve ruhlara, Homerin savaşçı toplumunun Olympus'a davrandığı gibi saygısız davranır.

Gündelik hayatın koşuşturması dışında özgürce birlik oluşturan savaşçı grup sabit bir bölgesel topluluk içerisine girdiğinde ve dolayısıyla siyasal bir kuruluş oluşturulduğu zaman her ikisi de şiddet kullanımı için özel bir meşruiyet kazanır. Eğer gerçekleşirse bu süreç tedricidir. Üyeleri arasında şimdiye kadar yağmacılar ya da sabit bir savaşçılar birliği olarak örgütlenmiş savaşçılar bulunan büyük topluluk özgür biçimde birlik oluşturmuş savaşçı baskılarını kontrolüne alma gücüne sahip olabilir. Bu başarıyı iki süreçten birisi vasıtasıyla sağlayabilir. Savaşçıların örgütü uzun süren barış dönemine bağlı olarak dağılabilir; ya da özerk veya bağlı olarak kapsamlı bir siyasal birlik dayatılabilir. Büyük topluluk bu tür bir kontrol sağlamakla ilgilenecektir. Çünkü bütün üyeleri savaşçıların akınlarına karşı yapılan misillemelerden zarar görebilir. Bu tür kontrolün başarılı şekilde elde edilmesinin tasviri İsviçrelilerin gençlerinin yabancı güçlere kiralık asker olması uygulamasını baskı altına alması tarafından yapılır.[5]

Yağma akınları üzerindeki bu tür kontrol erken Alman tarihinde bölgelerin siyasal topluluğu tarafından zaten uygulanıyordu. *(Landsgemeinde)* Eğer zorlayıcı aygıt yeterince güçlüyse herhangi bir şekilde özel şiddeti de bastıracaktır. Bu baskının etkinliği zorlayıcı aygıtın sabit bir yapıya dönüşmesiyle ve yabancılara karşı dayanışmaya gittikçe artan ilgiyle birlikte büyür. Başlangıçta sadece doğrudan siyasi topluluğun askeri çıkarlarına zarar verecek özel şiddet türüne doğru

yönelir. Bu nedenle on üçüncü yüzyılda Fransız monarşisi kraliyet vasallarının düşmanlıklarını kralın kendisi tarafından yönetilen bir dış savaş süresince bastırıyordu. Sonuçta daha genel olarak bütün anlaşmazlıkların kan davasını rasyonel olarak düzenlenmiş cezaya ve düşmanlıkları ve kefaret davalarını rasyonel olarak düzenlenen yasal prosedürlere dönüştüren yargıcın hakemliğine zorunlu olarak tabi olmasıyla birlikte sürekli türden bir kamu barışını ortaya çıkarır.

Erken zamanlarda açıkça kasıtlı olarak kabul edilen eylemler bile örgütlü topluluk tarafından dava edilmiyordu; bunun tek istisnası dini ya da askeri çıkarlar tarafından yapılan baskıdır. Artık, kişilere mülkiyete yönelik kazaların gittikçe genişleyen alanının kovuşturması siyasal zorlayıcı aygıtın garantisi altına alınmaktadır. Bu nedenle siyasal topluluk şiddetin meşru uygulamasını zorlayıcı aygıtı için tekelleştirir ve yavaş yavaş hakların korunmasına yönelik bir kurum haline dönüşür. Böyle yapmakla dini otoritelerden olduğu kadar, pazar topluluğunun genişlemesinden doğrudan ya da dolaylı ekonomik çıkarı olan bütün gruplardan güçlü ve kesin bir destek alır. Bu sonrakiler gittikçe artan barış koşulları altında kitleleri en iyi kontrol eder. Ancak, ekonomik olarak barış ortamıyla en çok ilgilenen gruplar pazar çıkarlarıyla güdülenenler, özellikle nehir, yol ya da köprü geçiş ücretleri ve kiracıları ve tâbilerinin vergi ödeme kapasiteleriyle ilgilenenler kadar kasaba sakinleridir. Bu çıkar grupları büyüyen para ekonomisiyle birlikte büyürler. Siyasal otorite kendi çıkarı için kamu barışını dayatmadan önce bile, Orta Çağlarda, kiliseyle işbirliği içerisinde düşmanlıkları sınırlamak ve kamu düzenini *(Landfriendensbünde)* sağlamak için geçici dönemsel ya da sürekli birlikler kurma teşebbüsünde bulunanlar onlardı. Pazar genişlemesi tekelci kuruluşları dağıttığı ve üyelerini pazardaki çıkarlarının farkına varmaya ittiği zaman şiddetlerinin meşruiyetinin üzerinde geliştiği çıkarlar topluluğunun temelini altlarından aldı. Barış koşullarının yayılması ve pazar genişlemesine, bu nedenle, paralel hatlar boyunca (1) meşru şiddetin tepe noktasını fiziksel güç kullanımının her türden meşruiyetinin nihai kaynağı sıfatıyla modern devlet kavramında bulan siyasal örgütlenme tarafından tekelleşmesi; (2) meşru hukuk düzeni kavramında zirvesini bulan uygulama kurallarının rasyonelleşmesi eşlik ediyordu.

[BİTİRİŞ]: İlkel siyasal örgütün gelişmesindeki çeşitli evrelerin ilginç fakat şimdiye kadar eksik gelişmiş tipolojisiyle ilgilenemeyiz.[6] Görece gelişmiş bir mülkiyet sisteminin koşulları altında bile ayrı bir siyasal örgütlenme ve onun bütün organları tamamıyla eksik olabilir. Wellhausen'e göre "pagan" dönemlerinde Araplar arasındaki durum da buydu.[7] Büyükleri *(şeyh)* olan ak-

raba gruplarının ötesinde aile dışı herhangi bir başka sürekli otoriteyi kabul etmiyorlardı. Birlikte çadır kuran, gezen ve hayvan otlatan göçebelerin güvenlik ihtiyacından ortaya çıkan özgür topluluğunun herhangi özel bir organı yoktu ve temelde istikrarsızdı; dışarıdaki düşmanlarla ortaya çıkan çatışma durumunda hangi otoriteyi kabul ediyorsa bu sadece kesintili nitelikteydi.

Böyle bir durum çok uzun dönemler ve herhangi bir ekonomik örgüt altında devam edebilir. Tek düzenli, sürekli otoriter aile reisleri, akraba gruplarının büyükleri ve bunlar yanında, büyücüler ve kâhinlerdir. Akraba grupları arasında ortaya çıkan her türlü ihtilafa büyücülerin yardımıyla büyükler tarafından hakemlik edilir. Bu durum bedevilerin ekonomik yaşam biçimine benzer. Fakat bu sonraki gibi başlangıçtan beri var olan bir şey değildir. Yerleşim türünün akraba grubunun ve hanenin karşılayabileceğinin ötesinde sabit ve sürekli bir tedarik gerektiren ekonomik ihtiyaçlar yarattığı yerde köy başkanlığı kurumu ortaya çıkar.

Köy başkanı büyücüler, özellikle yağmur yağdırıcılar arasından çıkar ve bu özellikle yağma akınlarının başarılı lideridir. Mülkiyet sahipliğinin ileri bir düzeye ulaştığı yerde başkanlık mevkii zenginliği ve buna uygun yaşam standardıyla ayrılan herhangi bir kişi için kolaylıkla ulaşılabilir hale gelir. Fakat acil durumlar dışında gerçek otorite uygulayamaz ve o zaman bile büyüsel ya da benzer türden salt kişisel bazı niteliklere özellikle dayanır. Aksi takdirde, özellikle sürekli barış koşullarında saygın bir hakemden başka bir şey değildir ve emirleri iyi tavsiye ifadeleri olarak izlenir. Böyle bir başkanlığın tamamıyla yokluğu barış dönemlerinde nadir rastlanan bir olay değildir. O zaman, komşuların sözleşme eylemleri sadece gelenek saygısı, kan davası ve büyüsel güçlerin gazabı korkusuyla düzenlenir. Bununla birlikte, her halükarda barış zamanı başkanının işlevleri içeriksel olarak büyük oranda ekonomiktir – toprakları işlemenin düzenlenmesi ve ara sıra büyüsel terapi ya da hakemlik işlevleri gibi. Fakat genel olarak sabit bir tip yoktur. Şiddet sadece köyün reisi tarafından uygulandığı zaman ve sadece sabit gelenek tarafından onaylandığı tarzda ve durumlarda meşrudur. Onun uygulanması için reis grup üyelerinin gönüllü yardımına bağlı kalmalıdır. Ne kadar çok büyüsel karizmaya ve ekonomik üstünlüğe sahip olursa bu yardımı o kadar çok alma konumundadır.

3. Güç Prestiji ve "Büyük Güçler"

Bütün siyasal yapılar güç kullanır, fakat, bunu diğer siyasal örgütlere karşı kullanma ya da onu kullanma tehdidinde bulunma tarzı açısından ayrılırlar.

Bu farklılıklar siyasal toplulukların biçimini ve kaderini belirlemede spesifik bir rol oynar. Bütün siyasal topluluklar eşit derecede "yayılmacı" değildir. Bunların hepsi güçlerinin dışa doğru yayılmasına ya da güçlerini, diğer toplulukları ve bölgeleri bünyesine katarak siyasal güç kazanmak için hazır tutmaya çalışmaz. Bu nedenle güç yapıları olarak, siyasal örgütler dışarı dönüklüklerinin derecesine göre farklılaşır.

İsviçre'nin siyasal yapısı büyük güçlerin ortak garantisiyle "tarafsızlaştırılmıştır." Çeşitli nedenlerle İsviçre bir işgal objesi olarak güçlü biçimde istenmez. Eşit güçte komşu topluluklar arasındaki karşılıklı kıskançlıklar onu bu kaderden korumaktadır. Norveç kadar İsviçre de koloniler bulunan Hollanda'dan daha az tehdit altındadır; Hollanda da istikrarsız kolonilere sahip ve savaş durumunda güçlü komşuları arasında kendisini tehdit altında hisseden Belçika'dan daha az tehdit edilir. İsveç de tehditlere çok açıktır. Bu nedenle siyasal yapıların dışarıya karşı tavrı daha "izolasyoncu" veya daha "yayılmacı"dır. Ayrıca bu gibi tavırlar değişir. Siyasal yapıların gücü spesifik bir iç dinamiğe sahiptir. Üyeler bu güce dayanarak özel bir "prestij" varsayılabilir ve bu varsayımları güç yapılarının dış işlerini etkileyebilir. Tecrübeyle sabittir ki prestij iddiaları savaşların kaynağında her zaman önemli rol oynamıştır. Bunların rolünü hesap etmek güçtür, genel olarak belirlenemezler; ancak bu çok açıktır. Sosyal bir yapı içerisindeki "statü düzeni" ile karşılaştırılabilir "şeref" alanı siyasal yapılar arasındaki ilişkilerle de ilişkilidir.

Modern memurlar ya da bürokratlar gibi feodal lordlar da kişinin kendi siyasal yapısına yönelik bu güç yönelimli prestij arzusunun doğal ve öncelikli yorumcularıdır. Siyasal toplulukları için güç kendileri için güç ve aynı zamanda da bu güce dayalı prestij anlamına gelir. Bürokrat ve memur için gücünün yayılması daha fazla memuriyet, daha çok arpalık ve daha iyi yükselme fırsatları anlamına gelir. (Memur için bu sonuncusu kaybedilmiş bir savaşta bile geçerli olabilir). Feodal vasal için gücünün yayılması, tımar için yeni objelerin elde edilmesi ve çocukları için daha fazla imkân demektir. Papa Urban, haçlıları destekleyen konuşmasında söylediği gibi, aşırı nüfusa değil bu fırsatlara dikkatini topluyordu.

Siyasal gücünün icrasından geçimini sağlayan katman arasında her yerde doğal olarak var olan bu dolaysız ekonomik çıkarların yanında ve ötesinde, prestij çabası bütün spesifik güç yapılarıyla ve dolayısıyla da bütün siyasal yapılarla ilgilidir. Bu çaba sadece – daha sonra bununla ilgili – "ulusal bir gururla" özdeş

olmadığı gibi kişinin kendi siyasal topluluğunun gerçek ya da farazi mükemmel niteliklerinden ya da böyle bir topluma sahip olmaktan salt gurur duymakla özdeş değildir. Bu tür bir gurur, İsviçreliler ve Norveçliler arasında olduğu gibi, oldukça gelişmiş olabilir, ancak bu gerçekte katı biçimde izolasyoncu olabilir ya da siyasi prestije hak talebinden bağımsız olabilir.

Güç prestiji uygulamada gücün diğer topluluklar üzerindeki ihtişamı anlamına gelir. Bu her zaman ilhakla ya da buyruğu altına almakla olmasa da gücünün yayılması anlamına gelir. Büyük siyasal topluluklar bu tür prestij iddialarının doğal yorumcularıdır.

Her siyasal yapı doğal olarak güçlü komşulardan ziyade zayıf olanları tercih eder. Bunun yanında her büyük siyasal topluluk, prestijin potansiyel bir talibi olduğu gibi aynı zamanda bütün komşuları için de potansiyel bir tehdittir. Bu nedenle, büyük siyasal topluluk salt büyük ve güçlü olduğu için doğal ve sürekli olarak tehlike altındadır. Son olarak, kaçınılmaz bir "güç dinamiği" nedeniyle prestij taleplerinin alevlendiği yerde – ve bu normalde barışa yönelik şiddetli bir siyasal tehlikeden kaynaklanır – bütün diğer muhtemel prestij sahiplerine meydan okur ve rekabete çağırır. Son on yılın tarihi (1900-1910) özellikle Almanya ve Fransa arasındaki ilişkiler bu irrasyonel unsurun bütün siyasal dış ilişkilerdeki belirgin etkisini gösterir. Prestij duygusu kişinin kendi gücünün gerçek varlığına olan coşkulu inancını güçlendirebilir ve bu çatışma durumunda pozitif kendine güven için önemlidir. Bu nedenle siyasal yapıda kazanılmış hakları olanların tümü sistematik olarak bu prestij duygusunu geliştirme eylemindedir.

Günümüzde güç prestijine sahip görünen devletlere genellikle "büyük güçler" olarak gönderme yapılır. Birlikte yaşayan devletler çokluğu arasında bazı büyük güçler genellikle kendilerine geniş bir etki alanı üzerinde siyasal ve ekonomik süreçlere bir ilgi atfederler ve bunu zorla alırlar. Bugün bu etki alanları gezegenin tüm yüzeyini kapsar. Hellenik Antikite sırasında "kral" yani pers kralı, bozguna uğramasına rağmen en çok tanınan büyük güçtü. Sparta, onun buyruğuyla kralın barışını (Antalcidas Barışı) Hellen dünyasına dayatmak için ona döndü (İ.Ö 387) . Daha sonra bir imparatorluk kurulmadan önce Roma Devleti böyle bir rol üstlendi. Bununla birlikte genel "güç dinamikleri" nedeniyle büyük güçler çoğu zaman yayılmacı güçlerdir; yani, ilgili siyasal topluluklarına ait toprakları güç kullanımıyla ya da tehdidiyle genişletmeyi hedefleyen birliklerdir. Bu anlamdaki tutumları çoğu zaman değişir ve bu değişikliklerde ekonomik faktörler, ağırlıklı bir rol oynar.

Örneğin İngiliz politikası bir süre oldukça isteyerek daha fazla siyasal genişlemeyi reddetti. Hatta izolasyoncu bir sınırlamaya ve sarsılmaz olduğuna inanılan ekonomik üstünlüğe dayanarak "küçük İngiltere" politikası lehinde güç kullanımıyla kolonilerin elde tutulmasını da reddetti. Roma'nın önde gelenler tarafından yönetiminin etkili temsilcileri Kartaca Savaşlarından sonra Roma'nın İtalya'ya ve civar adalara siyasal egemenliğini sınırlamak için benzer bir "Küçük Roma" programı uygulamak istemişlerdi. Sparta aristokratları, ellerinden geldiğince izolasyon için siyasal yayılmalarını oldukça kasıtlı olarak sınırladılar. Kendilerini, güçlerini ve prestijlerini tehlikeye atan bütün diğer siyasal yapıları ezmekle sınırlandırdılar. Şehir devletlerinin partikülarizmini desteklediler. Genellikle, bu gibi durumlarda ve birçok benzer durumda ileri gelenlerden oluşan yönetici grupları (Roma makam soyluları, İngiliz ve diğer liberal eşraf, Sparta lordları) sürekli bir "emperyalizmin" bir "imparator" yani kendi zararlarına üstünlük kazanacak bir savaş lordu yaratacağıyla ilgili aşağı yukarı ayrı korkular beslerler. Bununla birlikte, Romalılar gibi İngilizler de kısa bir süre sonra, kendini sınırlama politikasının dışına itildi ve "siyasal genişlemeye" zorlandılar. Bu, kısmen kapitalistlerin genişlemedeki çıkarları vasıtasıyla gerçekleşti.

4. Emperyalizmin Ekonomik Temelleri

Büyük güç yapılarının yayılması kadar oluşumunun da her zaman ve öncelikle ekonomik olarak belirlendiği inancına sahip olunabilir. Özellikle ticaret yoğunsa ve bir bölgede zaten varsa onun siyasal birliğinin normal önkoşulu ve nedeni olduğu varsayımı kolaylıkla genelleştirilebilir. Bireysel durumlarda bu varsayım gerçekten de geçerlidir. *Zollverein*[8] örneğin elimiz altındadır ve çok sayıda başkaları da vardır. Bununla birlikte, daha dikkatli bir bakış çoğu zaman bu tesadüfün zorunlu olmadığını ve nedensel bağın her zaman bir tek noktaya işaret etmediğini gösterir.

Örneğin Almanya, birleşik bir ekonomik bölgeye, yani yerleşik halkının ürünlerini öncelikle kendi pazarında, sadece sınırlarındaki salt siyasal tarzda belirlenen gümrük duvarları vasıtasıyla satmaya çalıştığı birleşik bir ekonomik bölge haline dönüştürüldü.

Bütün gümrük duvarları kaldırılsaydı, gluten açısından fakir Doğu Alman tahıl fazlasına olan ekonomik olarak istikrarlı pazar, Batı Almanya değil daha ziyade İngiltere olurdu. Batı Almanya'nın ekonomik olarak istikrarlı madencilik

ve ağır demir ürünleri pazarı hiçbir şekilde Doğu Almanya değildir. Batı Almanya da, genel olarak, Doğu Almanya'nın ekonomik olarak istikrarlı endüstri ürünleri tedarikçisi değildir. Her şeyden önce, Almanya'nın iç ulaşım hatları (demiryolları) batı ve doğu arasında ağır malları taşımak için ekonomik olarak istikrarlı yollar değildi – ve kısmen şimdi de değildir. Bununla birlikte Doğu Almanya güçlü endüstriler için ekonomik bölge, tüm Batı Rusya için ekonomik olarak istikrarlı bir pazar ve hinterland olacaktır. Bu gibi endüstrilerin önü Rusya'nın gümrük duvarları tarafından kesildi ve bunlar doğrudan Rus gümrük sınırının arkasına taşındı. Bilindiği gibi bu gelişme sayesinde Rus Polonyalılarının, politik olarak sorgulanamaz olan Rus imparatorluk ideaaliyle politik *Anschluss'u* imkan alanına çıkarıldı. Dolayısıyla, bu durumda salt ekonomik olarak belirlenmiş pazar ilişkileri politik olarak birleştirici bir etkiye sahiptir.

Bununla birlikte Almanya bu gibi ekonomik belirleyicilere karşı siyasal olarak birleşmiştir. Bir devletin sınırlarının salt coğrafi olarak belirlenmiş ekonomik konum koşullarıyla çatışması alışılmadık değildir. Siyasal sınırlar, ekonomik faktörler açısından, ayrılmaya çabalayan bölgeleri kapsayabilir. Bu gibi durumlarda, ekonomik çıkarlar arasında neredeyse her zaman gerilim çıkar. Bununla birlikte, siyasal bağ bir kere oluşturulduğunda çoğu zaman kolayca kabul etmez biçimde daha güçlüdür. Öyle ki başka türlü uygun koşullarda (örneğin ortak bir dilin varlığı) hiç kimse bu tür ekonomik gerilimler nedeniyle siyasal ayrılmayı düşünmez bile. Bu örneğin Almanya için geçerlidir.

[SONUÇ:] İmparatorluk oluşumu her zaman ihracat ticareti yollarını izlemez, gerçi günümüzde herşeyi bu emperyalist şekilde görme eğilimindeyizdir. Bir kural olarak "kıtasal" emperyalizm – Rus ve Amerikan emperyalizmi – İngilizlerin denizaşırı emperyalizmi ve onu model alanlar, özellikle siyasal olarak zayıf yabancı bölgelerde daha önceden var olan kapitalist çıkarların izlerini takip eder. Ve tabii ki, en azından – Atina, Kartaca ve Roma gibi denizaşırı imparatorluklarda – büyük denizaşırı sömürgelerinin oluşumu açısından ihracat ticareti belirleyici rolünü oynamıştır.

Ancak, bu eski devletlerde bile diğer ekonomik çıkarlar ticari kazançlarla en azından eşit ve çoğu zaman da çok daha büyük öneme sahipti. Yer kiraları, kesimi yapılan vergiler, memuriyet harçları ve benzer kazançlar özellikle arzu ediliyordu. Buna karşılık dış ticarette satış yapma kaygısı bir genişleme güdüsü olarak kesinlikle arka plana çekildi. Modern kapitalizm çağında, yabancı ülkelere ihracat yapma kaygısı hakimdir, fakat eski devletlerde ilgi daha ziyade

malların (hammaddelerin) *ithal edilebileceği* toprakların ele geçirilmesi yönündeydi. İç kısımlardaki düzlüklerde kurulmuş büyük devletler arasında malların mübadelesi hiçbir düzenli ya da belirleyici rol oynamadı. Mal ticareti Doğu'nun nehir kıyısındaki devletleri, özellikle de Mısır için, yani bu açıdan denizaşırı devletlere benzer devletler için geçerlidir. Bununla birlikte Moğolların "imparatorluğu" kesinlikle yoğun mal ticaretine dayanmıyordu. Orada, atlı yönetici katmanının hareketliliği maddi ulaşım araçlarının yokluğunu telafi ediyor ve merkezileşmiş yönetimi mümkün kılıyordu. Ne Çin ve Pers İmparatorlukları ne de bir kıyı imparatorluğundan bir kıta imparatorluğuna dönüştükten sonra İmparatorluk Roması önceden var olan ve özellikle yoğun bir iç kara mal trafiği veya oldukça gelişmiş ulaşım araçlarına dayalı olarak ortaya çıktı ya da devam etti. Roma'nın kıtasal genişlemesi hiç şüphesiz kapitalist çıkarlarla çok güçlü biçimde belirlendi; bu çıkarlar vergi kesimcilerinin, makam avcılarının ve arazi spekülatörlerinin çıkarlarının üzerindeydi. Bunlar ilk planda, özellikle yoğun bir mal ticareti yapan grupların çıkarları değildi.

Pers imparatorluğunun yayılmasına kapitalist çıkar grupları hiçbir şekilde hizmet etmedi. Bu gruplar orada güdüleyici güçler ya da öncüler olarak var olmadıkları gibi Çin İmparatorluğunun ya da Şarlman monarşisinin kurucularına çok az hizmet verdi.

Tabii ki bu durumlarda bile ticaret tamamen önemsiz değildi; bununla birlikte Haçlı Seferleri de dahil olmak üzere, geçmişin siyasal kara genişlemesinde rollerini oynadılar. Bu güdüler vasallar, şövalyeler, subaylar, memurlar ve mirasla geçen memuriyet sahiplerinin küçük oğulları için yüksek kraliyet gelirleri, arpalıklar, tımarlar, memuriyetlerdeki çıkarı içeriyordu. Tabii ki ticaret limanlarının çıkarları çok belirleyici değildi, yine de bunlar ikincil faktörler olarak önemliydi. İlk Haçlı Seferi genelde bir kara seferiydi. Ticaret her zaman siyasal genişlemenin yolunu işaret etmiyordu. Nedensel bağ çoğunlukla ters olmuştur. Yukarıda ismi geçen imparatorluklar arasında en azından karasal ulaşım gereçlerini teknik olarak tesis edebilen bir yönetime sahip olanlar bunu yönetsel amaçlarla yapmıştı. Prensipte bu, çoğunlukla ulaşım araçlarının mevcut ya da gelecek ticaret gereksinimleri için avantajlı olup olmadığına bakılmaksızın münhasır bir amaç olmuştur.

Günümüz koşullarında Rusya ulaşım araçlarının (bugün demiryolları) öncelikli olarak siyasal olarak belirlediği bir ülke sayılabilir. Avusturya güney demiryolu bir diğer örnektir. Hisseleri hala, siyasal anılarla yüklü bir terim olan

"lombard" olarak isimlendirilir. Ayrıca "stratejik demiryolları" olmayan bir devlet neredeyse yoktur. Bununla birlikte, bu türden birçok proje uzun vadeli karlılığı garanti eden bir trafiğin tamamlayıcı beklentisiyle üstlenilir. Bu geçmişte de farklı değildi. Bir yandan, eski Roma askeri yollarının ticari bir amaca hizmet ettiği ispat edilemez. Münhasıran siyasal amaçlara hizmet eden Pers ve Roma posta garnizonları için durum da kesinlikle bu değildi. Öte yandan, geçmişte ticaretin gelişmesi tabii ki siyasal birleşmenin normal sonucu olmuştur. Siyasal birleşme önce ticareti güvenceli ve garantili bir yasal temele oturtuyordu. Ancak, bu kural da istisnasız değildir. Zira, ticaretin gelişmesi barışın sağlanmasına ve hukuki yaptırımın resmi güvencelerine dayanmasının yanında belli ekonomik koşullara da (özellikle kapitalizmin gelişmesine) bağlıdır. Bunun yanında, kapitalizm evrimi birleşik bir siyasal yapının yönetildiği tarzla engellenebilir. Örneğin, geç Roma İmparatorluğunda durum buydu. Burada, birleşik bir yapı bir şehir devletleri birliğinin yerini aldı; bu güçlü geçimlik tarım ekonomisine dayanıyordu. Bu, gittikçe ordu ve idare için olanaklar yaratma yolu olarak liturjileri telafi etti. Bunlar doğrudan kapitalizmi boğdu.[9] [ARA SÖZÜN SONU]

Siyasal yayılmada ticaret başlı başına belirleyici bir faktör değilse ekonomik yapı genel olarak siyasal yayılmanın derecesini ve şeklini birlikte belirler. Kadınların, sığırların ve kölelerin yanı sıra kıt toprak da zorla edinimin asıl ve önemli nesnelerinden biridir. Köylü topluluklarını zapt etmenin doğal yolu toprağı doğrudan almak ve yerleşik nüfusunu yok etmektir. Tötonik Göç, bu seyri sadece mütevazı ölçüde almıştır. Yoğun bir kitle olarak bu hareket muhtemelen mevcut linguistik sınırların ötesine bir ölçüde, fakat dağınık bölgelerde geçmişti. Aşırı nüfus tarafından neden olunan toprak kıtlığının, diğer kabilelerin siyasal baskısının ya da sadece iyi fırsatların ne kadar katkıda bulunduğu çözülmemiş bırakılmalıdır. Her halükarda, fetih için dışarı çıkan bireysel gruplardan bazıları uzun bir süre, olur da geri dönerler diye, ekilebilir araziler üzerindeki haklarını sakladılar. Köylü topluluklarının dışında da az ya da çok şiddet yoluyla alınan topraklar fatihin haklarından yararlanma şekli için de önemlidir. Franz Oppenheimer'in haklı biçimde vurguladığı gibi, arazi kirası çoğunlukla şiddet içeren siyasal boyun eğdirmenin ürünür.[10] Geçimlik ekonomi ve feodal bir yapı göz önüne alındığında bu boyun eğme tabii ki ilhak edilen bölgenin köylülerinin yok edilmeyeceği, bunun yerine bağışlanacağı ve toprağın sahibi haline gelen fatihe bağlı kılınacağı anlamına gelir. Bu ordunun artık kendi kendini donatan özgür insanlardan oluşan bir devşirme ordu ya da paralı ya da bürok-

ratik bir kitle ordusu değil de Perslilerde, Araplarda, Türklerde, Normanlarda ve genel olarak Batılı feodal vasallarda olduğu gibi kendi donanımlarını sağlayan şövalyelerden oluşan bir ordu olduğu yerde olmuştur. Arazi kirasına olan ilgi aynı zamanda fetihle ilgilenen plütokratik ticaret toplulukları için çok şey ifade ediyordu. Ticari kazançlar tercihen toprağa ve borçlu kölelere yatırıldıkça savaşın normal amacı, Antikite'de bile, arazi kirası almaya uygun verimli toprak kazanmak oldu. Erken Hellenik tarihte bir tür evreye işaret eden Lelantine Savaşı [İ.Ö 590] neredeyse tamamen denizde ve tüccar şehirler arasında yürütüldü. Fakat Chalcis ve Eretria'nın önde gelen soyluları arasındaki ihtilafın gerçek nedeni verimli Lelantine ovasıydı. Çeşitli haraç türleri yanında Atina Deniz Birliği'nin yönetici şehrin *demos*'una sunduğu en önemli ayrıcalıklardan biri tâbi şehirlerin arazi tekelini kırmaktı. Atinalılar nerede olursa arazi edinme ve buna ipotek koyma hakkına sahip olacaktı.

Roma'nın müttefiki olan şehirler arasında *commercium* kurulması uygulamada aynı şey demekti. Ayrıca, Roma'nın etki alanı boyunca yerleşmiş eski İtalyan kitlelerinin denizaşırı çıkarları hiç şüphesiz, en azından kısmen, Çiçero'nun Gaius Verres'e karşı yaptığı konuşmalardan bildiğimiz kadarıyla,[11] temelde kapitalist nitelikte toprak çıkarlarını temsil ediyordu.

Genişleme döneminde, toprağa olan kapitalist ilgi köylünün toprak çıkarlarıyla çatışabilir. Bu gibi bir çatışma Gracchi ile biten uzun dönemdeki statü mücadelelerinde rolünü oynadı. Büyük para, sığır ve adam sahipleri doğal olarak yeni kazanılmış toprakların kira için kamu arazisi olarak *(ager publicus)* kullanılmasını istiyordu. Bölgeler çok uzak olmadığı sürece köylüler toprağın çocuklarına verilmek üzere bölünmesini talep ediyordu. Bu iki grup çıkar arasındaki uzlaşma gelenekte belirgin şekilde yansıtılmaktadır; bununla birlikte ayrıntılar çok güvenilir değildir.

Roma'nın denizaşırı yayılması, ekonomik olarak belirlendiği ölçüde, temel taslak olarak tekrar tekrar ortaya çıkan ve bugün de yineleyen özellikler gösterir. Bu özellikler Roma'da belirgin şekilde ve muazzam ölçülerde ortaya çıktı ve bu tarihte ilkti. Diğer tiplere geçişler ne kadar akışkan olursa olsun, bu Roma özellikleri *emperyalist kapitalizm* olarak adlandırdığımız şeye özgüdür veya daha çok bu özel türün varlığı için gerekli koşulları oluştururlar. Bu özellikler, vergi mültezimlerinin, devlete kredi verenlerin, devlete mal verenlerin, devlet tarafından ayrıcalık verilen denizaşırı tüccarların ve koloni kapitalistlerinin kapitalist çıkarlarında kök salmıştır. Bütün bu grupların kazanç

fırsatları yayılmaya yönelik siyasal gücün doğrudan kullanılmasına dayanır.

Denizaşırı kolonilerin edinilmesi, yerli halkın zorla köleleştirilmesi ya da en azından toprağa bağlanması *(glebae adscripto)* ve büyük çiftliklerde işçi olarak kullanılmasıyla kapitalist çıkar gruplarına muazzam kazanç olanakları getirir. Böyle bir örgütlenmeyi büyük ölçekte ilk defa yapan Kartacalılar gibi gözükmektedir; bunu büyük ölçekte son yapanlar ise Güney Amerika'da İspanyollar, Güney Eyaletlerinde İngilizler ve Endonezya'da Hollandalılardı. Denizaşırı kolonilerin elde edilmesi ayrıca bu kolonilerle ve muhtemelen diğer bölgelerde olan ticaretin zorunlu tekelleşmesini kolaylaştırır. Devletin idari aygıtı yeni işgal edilmiş bölgelerden vergi toplamaya uygun olmadığı yerde vergiler kapitalist vergi mültezimleri için kazanç olanakları sağlar.

Maddi savaş araç–gereçleri saf feodalizmde olduğu gibi, ordunun kendisi tarafından tedarik edilen donanımın parçası sayılabilir. Fakat bu araç–gereçler ordudan ziyade devlet tarafından tedarik edildiği zaman savaş yoluyla yayılma ve savaşa hazırlık için silah tedariki en büyük ölçekte kredi operasyonları için en karlı fırsatı temsil eder. O zaman devlete kredi veren kapitalistler Roma devletine kendi koşullarını dayatıyordu.

Devlete kredi veren nihai kişiler devletten gelir sağlayan yığınsal bir sınıf (tahvil sahipleri) olduğu zaman bu tür krediler günümüzün karakteristiği olduğu gibi tahvil basan bankalar için kazanç fırsatları doğurur. Savaş gereçlerini tedarik edenlerin çıkarları da aynı yöne işaret eder. Bütün bunda, tek başına askeri felaketlerin ortaya çıkmasıyla ilgilenen ekonomik güçler, kendi toplulukları için sonuç ne olursa olsun, varlık sahasına çıkar.

Aristophanes savaşla ilgilenen endüstrilerle barışla ilgilenen endüstriler arasında ayrım yapıyordu; bununla birlikte sıralamasından anlaşıldığı kadarıyla onun zamanında ağırlık merkezi hala kendi donanımını sağlayan orduydu. Vatandaş teki kılıç ve zırh ustaları gibi zanaatkârlara emir veriyordu.[12] Fakat o zaman bile çoğu zaman fabrika olarak adlandırılan büyük özel ticari depolar bütün teçhizat depolarının üzerindeydi. Bugün böyle bir devlet savaş gereçlerini ve savaş makinelerini buyuracak neredeyse tek faildir. Bu, sürecin kapitalist doğasını arttırır. Savaş kredilerini ve günümüzde ağır endüstrinin büyük dallarını finanse eden bankalar *quand meme* (nihai olarak) ekonomik olarak savaşla ilgilenir; bununla ilgilenen sadece zırh levhası ve silah tedarikçileri değildir. Başarılı bir savaş kadar kaybedilmiş bir savaş da bu bankalar ve endüstriler için artan iş hacmi getirir. Bunun yanında, bir devletteki yönetenler siyasal ve ekonomik olarak

savaş makineleri için büyük ev fabrikalarının varlığıyla ilgilenir. Bu ilgi onları bu fabrikaların ürünlerini siyasal muhalifler de dahil olmak üzere tüm dünyaya tedarik etmelerine izin vermeye zorlar.

Emperyalist kapitalizmin çıkarlarının karşı dengeleme derecesi her şeyden önce, salt kapitalist çıkarlarla karşılaştırıldığında emperyalizmin karlılığına dayanır. Bu da ekonomik ihtiyaçların özel ya da kamu ekonomisiyle karşılanması derecesiyle yakından bağlantılıdır. İkisi arasındaki ilişki siyasal topluluklar tarafından desteklenen yayılmacı ekonomik eğilimlerin doğası için oldukça önemlidir.

Genel olarak ve her zaman, emperyalist kapitalizm, özellikle de doğrudan güce ve zorunlu işgücüne dayanan sömürgeci yağma kapitalizmi en büyük kazanç fırsatlarını sunmuştur. Bunlar ihracat için çalışan ve kendilerini diğer devletlerin üyeleriyle barışçıl ticarete yönelten sanayi girişimlerine normal olarak açık bulunanlardan çok daha büyük olmuştur. Bu nedenle, emperyalist kapitalizm de o kadar önemli olmuştur.

Dışarıda gittikçe artan kar olanakları, özellikle siyasal ve ekonomik olarak açılan, yani özellikle modern kamu ve özel girişim formları içerisine sokulan bölgelerde bugün yeniden ortaya çıkmaktadır. Bu fırsatlar kamu silah kontratlarından; devlet tarafından ya da tekel hakları verilen inşaatçılar tarafından yürütülen demiryolu ve diğer inşaat işlerinden; ticaret ve endüstri vergilerinin toplanması için kurulan tekelci kurumlardan ve hükümet kredilerinden kaynaklanır.

Bu tür kazanç fırsatlarının baskınlığı, olağan özel ticaretten gelen kazançların zararına kamu yatırımları ihtiyaçları karşılamanın genel bir formu olarak ekonomik önemini arttırdıkça artar, siyasal olarak desteklenen ekonomik yayılma ve üyeleri sermaye yatırımı yapabilen devletler arasındaki rekabet bu eğitimle doğrudan paralellik gösterir. Bu üyeler kamu komisyonlarında kendileri için bu tür tekelleri ve payları güvence altına almayı amaçlar. Malların özel şahıslar tarafından ithali için salt "açık kapı"nın önemi geri plana düşer.

Kişinin kendi devleti için yabancı bölgenin kamu ekonomisiyle bağlantılı kazanç olanaklarını tekelleştirmenin en güvenli yolu onu işgal etmek ya da en azından yabancı siyasal gücü "hamilik" ya da bu tür başka bir düzenleme şeklinde tâbi kılmaktır. Bu nedenle, bu "emperyalist" eğilim, sadece ticaretin serbestliğini amaçlayan "barışçı" genişleme eğiliminin gittikçe daha çok yerini alır. Barışçı eğilim, özel kapitalizmin tedarik örgütlenmesi kapitalist kazanç

olanaklarını tekelci ticarete ya da en azından siyasal otorite tarafından tekelleştirilmeyen ticarete değil barışçı ticarete yönelttiği sürece üstünlük kazanıyordu.

Kapitalist çıkarların siyaseti etkilediği normal form olan "emperyalist" kapitalizmin evrensel dirilişi ve yayılma yönündeki siyasal dürtülerin dirilişi bu nedenle tesadüfî değildir. Tahmin edilebilir gelecek için öngörü onun lehine yapılmak zorunda olacaktır.

Bir an için devlet teklerinin bir ölçüde "devlet-sosyalist" topluluklar, yani, ihtiyaçlarının maksimum miktarını kolektif bir ekonomi yoluyla tedarik eden örgütler olduğunu varsayma zihinsel deneyimi yaşarsak bu durum temel olarak pek de değişmeyecektir. Kendi topraklarında üretilmeyen vazgeçilmez malları (örneğin Almanya'da pamuğu) doğal tekelleri olan başkalarından mümkün olduğunca ucuz satın almaya ve onlardan yararlanmaya çalışacaklardır. Gücün uygun mübadele koşullarını kolaylıkla doğurabileceği yerde onun da kullanılması muhtemeldir; zayıf taraf bu sayede, resmi olmasa da en azından fiili olarak, haraç ödemek zorunda kalacaktı. Geri kalan için, güçlü devletçi toplulukların güçlerinin yettiği yerde, erken tarihte her yerde olduğu gibi, kendi ortakları için daha zayıf topluluklardan haraç almaya neden tenezzül etmedikleri anlaşılamaz. Devlet sosyalizmi olmayan bir yönetimde bile vatandaşlar kitlesi barışçılıkla herhangi tek bir katman kadar az ilgilenme ihtiyacındadır. Yunan *demos*'u – tabii sadece bu da değil – ekonomik olarak savaştan geçiyordu. Savaş askerlerin maaşlarını karşılıyor ve zafer durumunda da tebaadan haraç getiriyordu. Bu haraç gerçekte halk toplantılarında, mahkeme celselerinde ve halk ziyafetlerinde pek de örtülü olmayan katılım ücretleri şeklinde tam vatandaşlar arasında dağıtılıyordu. Burada, her tam vatandaş emperyalist politika ve iktidardaki çıkarı doğrudan kavrayabiliyordu. Günümüzde bir devletin üyelerine dışarıdan gelen, emperyalist kaynaklı ve "haracı" gerçekten temsil edenlerin de içinde bulunduğu kazançlar kitlelerinin çok da anlayabileceği çıkarlar kümelenmesiyle sonuçlanmaz. Zira, mevcut ekonomik düzende "alacaklı uluslara" verilen harç borçlar üzerinden faiz ödemeleri veya dışarıdan "alacaklı ulusun" varlıklı sınıfına transfer edilen sermaye kazançları şeklini alır. Bu harçların kaldırıldığı düşünüldüğünde bu İngiltere, Fransa ve Almanya gibi ülkeler için yerli ürünleri alım gücünde çok korkunç bir düşüş anlamına gelirdi. Bu iş gücü pazarını olumsuz tarzda etkilerdi.

Buna rağmen alacaklı ülkelerdeki iş gücü güçlü biçimde barışçı zihniyettedir ve genel olarak borcunu zamanında ödemeyen yabancı borçlu topluluklar-

dan gelen bu tür vergilerin devamıyla ve zorla toplanmasıyla hiç ilgilenmez. İş gücü de yabancı sömürge topraklarının ve kamu komisyonlarının kullanılmasına zorla katılmaya ilgi göstermez. Bu bir yandan doğrudan sınıf durumunun, öte yandan da kapitalist bir çağdaki toplulukların iç sosyal ve siyasal durumunun doğal bir sonucudur. Vergiye hakkı olanlar topluma egemen olan muhalif sınıf içindedir. Dışarıyı normal olarak – ya da en azından başlangıçta – baskı altına alma şeklindeki her başarılı emperyalist politika aynı zamanda içerideki prestiji de arttırır ve onunla birlikte liderliği altında başarıya ulaşılan sınıfların, statü gruplarının ve partilerinin gücünü ve etkisini de arttırır.

Sosyal ve siyasal kümeleşme tarafından belirlenen barışçı anlaşmalara ek olarak kitleler ve özellikle proleterler arasında barışçı anlayışın ekonomik kaynakları vardır. Savaş makinelerinin ve savaş gereçlerinin üretimine yapılan her yatırım iş ve gelir olanakları yaratır; her savunma sözleşmesi talebi arttırarak ve ticari girişimin yoğunluğunu geliştirerek refaha doğrudan katkıda bulunan bir faktör haline gelebilir. Dahası bu dolaylı olarak katılımcı endüstrilerin ekonomik fırsatlarına artan güvenin bir kaynağı olabilir ve spekülatif bir patlamaya neden olabilir. Ancak bu tür bir yatırım sermayeyi değişik kullanımlardan çeker ve başka alanlardaki talepleri karşılamayı daha zor hale getirir. Her şeyden önce savaş gereçleri, yönetici sınıfın sosyal ve siyasal güçleri vasıtasıyla mülkün "merkantilist" değerlendirmeleri için sınıflandırılmasına konulan sınırlardan oldukça ayrı olarak, genellikle kitlelere nasıl transfer edeceğini bildiği vergiler yoluyla elde edilir.

Askeri harcamaların yükü az olan ülkeler (Birleşik Devletler) ve özellikle küçük ülkeler (örneğin İsviçre) çoğu zaman büyük güçlerin bazılarından daha güçlü bir ekonomik büyüme yaşar ve bazen siyasi müdahalenin ekonomik müdahaleyi izleyeceği korkusunu uyandırmamaları nedeniyle yabancı ülkelerin ekonomik sömürüsüne daha kolay biçimde kabul edilirler. Tecrübeyle sabittir ki küçük burjuvazinin ve proleter sınıfının barışçı ilgileri çok sıklıkla ve çok kolaylıkla kaybolabilir. Bunun nedeni kısmen örgütsüz kitlelerin duygusal etkilere daha kolay kapılabilmeleri ve kısmen de bir şekilde savaş yoluyla ortaya çıkan beklenmedik bazı fırsatlarla ilgili (sahip oldukları) kesin anlayıştır. Aşırı kalabalık ülkelerde sahip olunan, göç için yeni topraklar kazanma ümidi gibi özel çıkarlar da tabii ki bu bağlamda önemlidir. Bir diğer destekleyici neden, diğer çıkar gruplarının aksine "kitlelerin" oyunda öznel olarak daha küçük bir çıkarı riske atmasıdır. Kaybedilmiş bir savaş durumunda, kral tahtından endişe etme-

lidir; cumhuriyetçi bir anayasada kazanılmış hakları bulunan cumhuriyetçi güç sahipleri ve gruplar muzaffer generalleri konusunda kaygılanmalıdır. Varlık sahibi burjuvazinin çoğunluğu her zamanki gibi ticarete konulan kısıtlamalardan kaynaklanan ekonomik kayıplardan korkmalıdır. Belli koşullarda bozgunun arkasından karışıklık geliyorsa, önde gelenlerden oluşan yönetici katmanı varlıksız kesim lehine iktidarda kanlı bir değişimden korkmalıdır. Böylece "kitleler", en azından öznel anlayışlarında ve uç durumda yaşamlarından başka kaybedecek somut hiçbir şeye sahip değildir. Bu tehlikenin değerlemesi ve etkisi kendi zihinlerinde güçlü biçimde dalgalanır. Genel olarak bu duygusal etki yoluyla kolaylıkla sıfıra indirgenebilir.

5. Ulus

Bu duygusal etkinin ateşi, genel olarak, ekonomik bir kaynağa sahip değildir. Bu çoğu zaman iktidar mevkiine tarihsel olarak ulaşmada zengin devletlerin küçük burjuvazisine kadar inen prestij duygularına dayanır. Bütün bu siyasal prestije bağlılık sonraki kuşaklara yönelik özel sorumluluk inancıyla birleşebilir. Büyük güç yapılarının kendi başlarına, güç ve prestijin kendi devletleri ve yabancı devletler arasında dağıtılma şekli için kendilerine ait bir sorumluluğa sahip olduklarına inanılır. Bir yönetim içerisinde ortak davranışı başlatmak için güç sahibi olan bütün gruplar kendilerini çok güçlü biçimde bu idealist güç prestiji ateşiyle aşılayacaklardır. Bunlar olumlu bağlılık talep eden emperyalist bir güç yapısı olarak devlet fikrinin spesifik ve en güvenilir sahipleridir.

Yukarıda tartışılan doğrudan ve maddi emperyalist çıkarlara ek olarak bir yönetim içerisinde çeşitli şekillerde ve gerçekte varlığı nedeniyle ayrıcalıklı olan sınıfın ideolojik olduğu kadar dolaylı maddi çıkarları da vardır. Bunlar özellikle kendilerini devletin üyeleri arasında dağıtılmış "spesifik" bir kültürün spesifik "ortakları" olarak düşünenlerden oluşur. Bu çevrelerin etkisi altında "gücün" yalın prestiji kaçınılmaz olarak başka özel prestij biçimlerine ve özellikle "ulus" fikrine dönüşür. "Ulus" kavramı herhangi bir şekilde açık olarak tanımlanabilirse, bu kesinlikle ulusun üyesi sayılanlara özgü ampirik nitelikler açısından ifade edilemez. Terimi belirli bir zamanda kullananlar açısından kavram her şeyden önce, belli gruplardan diğer gruplar karşısında spesifik bir dayanışma duygusu beklemenin *uygun* olduğu anlamına gelir. Bu nedenle, kavram değerler alanına

aittir. Ancak, bu grupların nasıl sınırlandırılacağı ya da bu tür bir dayanışmadan tasarlanmış eylemin çıkacağı hakkında hiçbir fikir birliği yoktur.

Günlük konuşmada "ulus" her şeyden önce, "bir devletin halkıyla" yani belli bir devletin üyeliğiyle özdeş değildir. Çok sayıda devlet duygusal olarak diğer gruplar karşısında "uluslarının" bağımsızlığını ifade eden gruplardan; ya da sadece üyeleri kendilerini homojen bir ulus ilan eden bir grubun *parçalarından* oluşur (Avusturya her ikisine de bir örnektir). Bunun yanında bir "ulus" aynı dili konuşan bir toplulukla da özdeş değildir, bunun hiçbir şekilde her zaman yeterli olmadığı Sırplar ve Hırvatlar, Kuzey Amerikalılar, İrlandalılar ve İngilizler tarafından gösterilir. Öte yandan, ortak bir dil bir "ulus" için mutlaka gerekli görünmemektedir. Resmi belgelerde "İsviçre Halkı" yanında "İsviçre Ulusu" terimi de bulunmaktadır. Bazı dil grupları kendilerini, en azından yakın zamanlara kadar Beyaz Ruslar gibi, ayrı bir "ulus" olarak düşünmez. Bununla birlikte, özel bir "ulus" sayılma talebi kitlelerin bir kültür değeri olarak ortak bir dille özdeştir; dil çatışmalarının klasik ülkesi olan Avusturya'da ve eşit derecede Rusya'da ve doğu Prusya'daki durum genel olarak budur. Ancak, bu ortak dil ve "ulus" bağlantısı değişen yoğunluktadır; örneğin Kanada da olduğu gibi Birleşik Devletlerde de bu çok düşüktür.

Aynı dili konuşan insanlar arasındaki "ulusal" dayanışma kabul edilebildiği gibi reddedilebilir de. Dayanışma, bunun yerine, kitlelere ait diğer büyük kültür değerindeki, yani Sırp ve Hırvatlarda olduğu gibi dini bir inançtaki, farklılıklarla ilişkilendirilebilir. Ulusal dayanışma farklı sosyal yapıyla ve geleneklerle ve dolayısıyla Reich Almanları karşısında Alman İsviçrelileri ve Alsaslılarda ya da İngilizler karşısındaki İrlandalılarda olduğu gibi "etnik" unsurlarla ilişkilendirilebilir. Ancak hepsinden öte, ulusal dayanışma diğer uluslarla ortak bir siyasal kaderin hatıralarıyla ilişkilendirilebilir. Alsaslılar arasında onların ortak kahramanlık çağlarını temsil eden Devrim Savaşından beri Fransızlarla, Baltık Baronları arasında siyasal kaderlerine yön vermeye yardımcı oldukları Ruslarla olduğu gibi.

"Ulusal" yakınlığın ortak kana dayanmak zorunda olmadığını söylemeye gerek yoktur. Gerçekte, özellikle radikal "ulusalcılar" çoğunlukla yabancı kökenlidir. Bunun yanında, her ne kadar spesifik bir ortak antropolojik tip ulusla ilişkili olmasa da ulus kurmak için ne yeterlidir ne de bunun ön koşuludur. Bununla birlikte, "ulus" fikri ortak soy ve çoğu zaman belirsiz olsa da temel bir homojenlik kavramlarını içerme eğilimindedir. "Ulus" bu kavramlara etnik toplulukların, daha önce gördüğümüz gibi çeşitli kaynaklardan da beslenen da-

yanışma duygusuyla ortak olarak sahiptir. [V.bölüm: 4] Fakat etnik dayanışma duygusu kendi başına bir "ulus" yaratmaz. Hiç şüphesiz, Büyük Ruslar karşısındaki Beyaz Rusların da her zaman bir etnik dayanışma duygusu vardı; ancak, günümüzde bile ayrı bir ulus olarak nitelendirilme talebinde pek bulunmazlardı. Yukarı Silezya'daki Polonyalılar, yakın zamanlara kadar, "Polonya Ulusu" ile herhangi bir dayanışma hissine pek sahip değildi. Almanlar karşısında kendilerini ayrı bir etnik grup hissediyorlardı, fakat bunun dışında Prusya tebaası olmaktan öte değillerdi.

Yahudilerin "ulus" olarak isimlendirilip isimlendirilemeyecekleri eski bir problemdir. Çoğu zaman cevap olumsuz olacaktır. Herhalde, Rus Yahudilerinin, asimileci Batı Avrupa ve Amerika Yahudilerinin ve Siyanistlerin cevapları doğası ve derecesi açısından farklı olacaktır. Özelde, soru çevrelerindeki insanlar, örneğin bir tarafta Ruslar ve diğer tarafta Amerikalılar – ya da en azından şu anda hala Amerikan ve Yahudi doğasının, bir Amerikan Başkanının [T.R.] resmi bir belgede, açıkladığı gibi, temelde benzer olduğunu savunan Amerikalılar – tarafından çok farklı şekilde cevaplandırılacaktır.

Alman "ulusuna" ait olmayı reddeden ve Fransa'yla siyasal birlik hatırasını besleyen Almanca konuşan Alsaslılar bu nedenle kendilerini sadece Fransız ulusunun üyeleri saymaz. Birleşik Devletlerdeki Zenciler, en azından şu anda, kendilerini Amerikan "ulusunun" üyeleri sayar, fakat Güneydeki Beyazlar tarafından neredeyse hiç öyle sayılmazlar.

Daha on beş yıl önce Uzak Doğuyu bilen insanlar Çinlilerin bir ulus niteliğini kazandığını inkar ediyor, onların sadece bir "ırk" olduklarını savunuyorlardı. Ancak bugün, sadece Çinli siyasal liderler değil aynı zamanda aynı gözlemciler de farklı yargıda bulunurlardı. Dolayısıyla, belli koşullar altındaki bir insanlar grubu bir ulus niteliğine spesifik bir davranış yoluyla ulaşabilir ve bu nitelik üzerinde bir "kazanım" olarak – ve kısa zaman aralığında – hak iddia edebilir gözükür.

Öte yandan, tek bir ulusa kayıtsızlığı ifade eden ve hatta herhangi bir değerlendirmesel bağlılığı doğrudan terk eden sosyal gruplar vardır. Şu anda, modern proleteryanın sınıf hareketinin belli lider katmanı bu tür kayıtsızlığı ve terki bir başarı saymaktadır. Tezleri siyasal ve linguistik bağlara ve proleteryanın farklı katmanına dayanan farklı başarıyla karşılaşmaktadır. Bütün olarak başarıları günümüzde daha ziyade azalmaktadır.

"Ulus" fikrine yönelik oldukça çeşitli ve çok değişken tutumlardan oluşan bütün bir skala, dil kullanımının kendilerine "ulus" niteliği yüklediği gruplar içerisindeki sosyal katman arasında bulunur. Skala duygusal onaylamadan, duygusal redde ve nihai olarak da Lüksemburg ve ulusal olarak "uyanmamış" halkların vatandaşlarının karakteristiği olabileceği gibi mutlak ilgisizliğe kadar uzanır. Feodal sınıf, memurlar katmanı, çeşitli mesleki kategorilerdeki burjuva katmanı, "aydınlar" katmanı ulus fikrine yönelik homojen ve tarihsel olarak sürekli tutumlara sahip değildir.

Birinin bir ulusu temsil ettiği inancının nedenleri, gerçekte bir ulusla yakınlıktan ya da bu bağın yokluğundan kaynaklanan ampirik davranış gibi çok farklı olabilir. Almanların,

İngilizlerin, Kuzey Amerikalıların, İspanyolların, Fransızların ya da Rusların "ulusal hisleri" – sadece en basit örneği alırsak – devletle ilişkili olarak, ulus fikrinin çatışabileceği coğrafi sınırlarla aynı tarzda işlev görmez.

Bu zıtlık oldukça farklı sonuçlar doğurabilir. Hiç şüphesiz, Avusturya devletindeki İtalyanlar İtalyan birliklerine karşı sadece zorlanırlarsa savaşacaktır. Almanya'daki Avusturyalıların büyük çoğunluğu bugün Almanya'ya karşı büyük bir tereddütle savaşacaklardır; onlara güven olunamaz. Ancak Alman–Amerikalılar ve hatta önceki "milliyetlerine" çok değer verenler bile Almanya'ya karşı, çok memnun olmasalar da, duruma göre koşulsuz savaşacaklardır. Alman devleti içindeki Polonyalılar bir Rus Polonya ordusuna karşı kolaylıkla savaşırken özerk bir Polonya ordusuna karşı neredeyse hiç savaşmayacaktır. Avusturya Sırpları Sırplara karşı karışık duygularla ve sadece ortak özerklik kazanma umuduyla savaşacaktır. Rus Polonyalıları bir Alman'a karşı bir Avusturya ordusuna karşı olduğundan daha güvenilir şekilde savaşacaktır.

Aynı ulus içerisinde dışarıya karşı hissedilen dayanışmanın yoğunluğunun değişken olduğu, güç açısından büyük oranda değiştiği iyi bilinen tarihsel bir gerçektir. Genellikle, bu his iç çıkar çatışmalarının azalmadığı yerde bile artmıştır. Sadece altmış yıl önce [Prusyalı muhafazakâr] *Kreuzzeitung* hala Almanya'nın iç meselelerinde Rus imparatorunun müdahalesini talep ediyordu; bugün artan sınıf düşmanlığına rağmen bunun hayal edilmesi güç olurdu.

Her halükarda, ulusal hissiyattaki farklılıklar hem önemli hem de değişkendir ve bütün diğer alanlarda olduğu gibi, bu soruya köklü biçimde farklı cevaplar verilir: Bir insan grubu aralarında bulunan "ulus duygusundan" ne sonuçlar

çıkarmaya razıdır? Aralarında ne kadar güçlü ve öznel olarak samimi bir duygu oluşturulursa oluşturulsun ne türden spesifik ortak eylem geliştirmeye hazırdırlar? Diyasporada bir adet, daha doğrusu bir teamüle "ulusal" bir özellik olarak bağlı olma derecesi ayrı bir "ulusun" varlığına olan inanç için ortak teamüllerin önemi kadar değişir. Ampirik olarak bütünüyle belirsiz olan "ulus fikri" ile ilgili bu değer kavramı karşısında sosyolojik bir tipoloji grup üyeliği ve dayanışma türlerinin tamamını genetik koşullar içinde ve katılımcıların sosyal eylemi için doğurduğu sonuçlar açısından analiz etmek zorunda kalacaktır. Bunu burada denememiz imkansızdır.

Bunun yerine; ulus fikrinin, savunucuları için "prestij" kaygılarıyla çok yakın ilişki içerisinde bulunduğu gerçeğine biraz daha yakından bakmak zorunda kalacağız. Ulus fikrinin en erken ve en güçlü görünümleri bir şekilde maskelense de tanrısal bir misyon efsanesini kapsamıştır. Fikrin temsilcilerinin coşkulu biçimde yöneldiği kişilerden bu misyonu yüklenmesi bekleniyordu. İlk fikrin bir diğer unsuru, bu misyonun bir ulus olarak yola çıkan grubun özgünlüğünün geliştirilmesi vasıtasıyla kolaylaştırıldığı anlayışıydı. Bunun sonucu olarak bu misyon kendini içeriğinin değeri açısından haklı çıkarmaya çalıştığı kadarıyla kalıcı olarak sadece spesifik bir "kültür" misyonu olarak düşünülebilir. "Ulusun" önemi genellikle, sadece grubun özgünlüğünün işlenmesiyle korunup geliştirilebilen kültür değerlerinin üstünlüğüne ya da vazgeçilmezliğine dayalıdır. Bu nedenle yönetimde gücü kullananların *devlet* fikrine başvurmaları gibi bir *Kulturgemeinschaft*'da (yani özgünlüğü sayesinde "kültür malları" sayılan belli ürünlere ulaşabilen bir insan grubu içerisinde) liderliği zorla alanları çekinerek isimlendirdiğimiz şekli ile entelektüellerin alnına "ulus" fikrini yaymak yazılmıştır. Bu ne zaman olur? Kültür temsilcileri...

[Sunum burada kesilmektedir. El yazmasının kenarındaki notlar Weber'in tarih boyunca ulus devlet fikrinin ve bunun gelişmesini amaçladığını gösterir. Aşağıdaki gözlemler yaprağın kenarında bulunuyordu: Kültürel prestij ve otorite prestiji yakından ilişkilidir. Her muzaffer savaş kültürel prestiji arttırır. (Almanya [1871], Japonya [1905] v.s) Savaşın "kültürün gelişmesini" destekleyip desteklemediği bir başka sorudur, bu "değer tarafsız" şekilde cevaplandırılamaz. Savaş bunu kesinlikle belirsiz bir şekilde yapamaz (bkz. 1871 sonrası Almanya). Salt ampirik kriter temelinde bile bunu yapar gözükmeyecektir: özellikle Alman karakterinde saf sanat ve edebiyat Almanya'nın siyasal merkezinde gelişmedi.]

6. Siyasal Topluluk İçerisinde Güç Dağılımı: Sınıf, Statü, Parti [13]

A. EKONOMİK OLARAK BELİRLENEN GÜÇ VE STATÜ DÜZENİ. Her hukuk düzeninin yapısı, ilgili topluluğu içerisinde ekonomik ya da başka türlü gücün dağılımını doğrudan etkiler. Bu sadece devlet değil, bütün hukuk düzenleri için geçerlidir. Genel olarak, "güç" ile bir ya da birçok insanın sosyal bir eylemde, eyleme katılan başkalarının direnmesine karşı bile kendi iradelerini gerçekleştirme olanağını anlıyoruz.

"Ekonomik olarak belirlenmiş" güç tabii ki böyle bir güçle aynı değildir. Aksine, ekonomik gücün ortaya çıkışı başka zeminlerde mevcut gücün sonucu olabilir. İnsan sadece kendisini ekonomik olarak zenginleştirecek güç için mücadele etmez. Ekonomik gücü de kapsayan güç kendi başına değer bulabilir. Çok sık olarak güç mücadelesi, neden olduğu sosyal onur tarafından da belirlenebilir. Bununla birlikte her güç sosyal onura yol açmaz: Tipik büyük spekülatör gibi tipik Amerikan patronu da onuru reddeder. Oldukça genel olarak "salt ekonomik" güç ve özellikle "yalın" para gücü hiçbir şekilde sosyal onurun kabul edilen temeli değildir. Güç de sosyal onurun temeli değildir. Gerçekte, sosyal onur ya da prestij ekonomik gücün bile temeli olabilir ve çok sık olarak da olmuştur. Onur kadar güç de hukuk düzeni tarafından güvence altına alınabilir. Fakat en azından normal olarak, onların öncelikli kaynağı değildir. Hukuk düzeni daha ziyade güce ya da onura sahip olma şansını arttıran ek bir faktördür; fakat onları her zaman garanti edemez.

Bir toplulukta sosyal onurun dağılıma katılan tipik gruplar arasında dağıtılma şekline "statü düzeni" adını veririz. Sosyal düzen ve ekonomik düzen hukuk düzeni ile benzer şekilde ilişkilidir. Bununla birlikte, ekonomik düzen yalnızca ekonomik mal ve hizmetlerin dağıtılma ve kullanılma şeklini tanımlar. Tabii ki statü düzeni ondan güçlü biçimde etkilenir ve buna karşılık ona tepkide bulunur.

Şimdi: "sınıflar", "statü grupları" ve "partiler" bir toplum içindeki güç dağılımının olgularıdır.

B. SINIF DURUMUNUN PAZAR DURUMU TARAFINDAN BELİRLENMESİ.Terminolojimizde, "sınıflar" topluluklar değildir; onlar sadece

sosyal eylemin olası ve sık temellerini temsil eder. Şu durumlarda bir sınıftan söz edebiliriz: (1) Çok sayıda insan yaşam fırsatlarıyla ilgili ortak özel nedensel bir parçaya sahiptir; (2) bu parça malların sahipliği ve gelir fırsatlarında münhasıran ekonomik çıkarlarla temsil edilir ve (3) emtia ve işgücü piyasası koşulları altında temsil edilir. Bu "sınıf durumudur."

Maddi mülkiyet üzerindeki kontrolün ticaret amacıyla pazarda rekabetçi şekilde karşılaşan çok sayıda insan arasında dağıtılma şeklinin kendi içinde spesifik yaşam fırsatları oluşturması en temel ekonomik gerçektir. Marjinal fayda yasasına uygun dağıtım biçimi zengin olmayanların yüksek değerli mallar için rekabet etmesini engeller; sahipleri destekler ve gerçekte onlara bu tür malları elde etme tekeli verir. Diğer şeyler eşit olmak üzere, dağıtım biçimi, ticaretini yapmak zorunda olmadıkları mallara sahip olanlar için kazançlı alışveriş fırsatlarını tekelleştirir. Bu, en azından genel olarak, varlıksız oldukları için emeklerinden ya da ortaya çıkan ürünlerden başka sunacak bir şeyleri olmayan ve geçimlerini temin etmek için bu ürünleri satmaya zorlananlarla yaptıkları fiyat mücadelesindeki güçlerini arttırır. Dağıtım biçimi varlıklı olanlara mülkiyeti "refah" olarak kullanım alanından "sermaye" alanına transfer etme olanağı üzerinde bir tekel verir; yani onlara girişimci işlevini ve sermaye gelirlerinden doğrudan ve dolaylı pay alma olanağını verir. Bütün bunlar saf pazar koşullarının egemen olduğu alanda geçerlidir. Bu nedenle, "varlık" ve "yokluk", bütün sınıf durumlarının temel kategorileridir. Bu iki kategorinin tüketici ya da üreticilerin rekabetçi mücadelelerinde etkili olup olmaması önemli değildir.

Ancak, bu kategoriler içerisinde sınıf durumları bir yandan kazanç için kullanılabilir mülkiyet türüne; öte yandan da pazarda sunulabilir hizmetlerin türüne göre daha da ayrışır. Binaların, atölyelerin, depoların, antrepoların, küçük ya da büyük tarımsal arazilerin – ki bu muhtemelen niteliksel sonuçları olan niceliksel bir farklılıktır – , madenlerin, sığırların, insanların (kölelerin) sahipliği; hareketli üretim araçları, her türden sermaye malları özellikle para ya da para karşılığı kolaylıkla alınıp satılabilen şeyler üzerindeki kontrol; kişinin kendi emeğinin ya da tüketim mallarından çeşitli uzaklıklara göre farklılaşan başkasının emeğine ait ürünler üzerindeki tasarruf; herhangi türden devredilebilir tekellerin tasarrufu –bütün bu ayrımlar malların, özellikle de para karşılığı olan malların kullanımına verdikleri "anlam" gibi varlık sahiplerinin sınıf durumlarını farklılaştırır. Buna göre, varlık sahipleri; örneğin, rantiye sınıfına ya da yatırımcı sınıfına ait olabilir.

Hiçbir mülkü olmayan, ancak hizmet sunan kesim hizmet türlerine göre olduğu kadar, bir alıcıyla olan sürekli ya da süreksiz bir ilişki içerisinde bu hizmetlerden yararlanma şekillerine göre de farklılaşır. Fakat bu her zaman sınıf kavramının genel çağrışımıdır: *Pazardaki* fırsatın türü bireyin kaderi için ortak bir koşul sunan belirleyici andır. Bu anlamda sınıf durumu nihai olarak pazar durumudur. Sığır yetiştiricileri arasında mülksüz köleyi ya da serfi sığır sahibinin yetkisine veren sade sahipliğin etkisi tek başına gerçek "sınıf" oluşumunun sadece öncüsüdür. Bununla birlikte, sığır kredisinde ve bu tür topluluklarda borçlar kanununun salt katılığı içinde bu tür salt sahiplik ilk defa bireyin kaderi için belirleyici olarak ortaya çıkar. Bu emeğe dayalı tahıl üreten toplulukların tersinedir. Alacaklı borçlu ilişkisi ilk defa şehirlerde "sınıf durumlarının" temeli haline gelir. Buralarda yokluğun derecesine göre artan faiz oranlarıyla ve kredilerin bir plütokrasinin elinde fiili tekelleşmesiyle, ilkel de olsa, bir "kredi pazarı" gelişebiliyordu. Böylece "sınıf mücadeleleri" başlar.

Kaderleri pazardaki mal ve hizmetleri kendileri için kullanma fırsatıyla belirlenmeyenler, örneğin köleler, yine de terimin teknik anlamı açısından bir sınıf değildir. Bunlar daha çok bir statü grubudur.

c. SINIF ÇIKARINDAN KAYNAKLANAN SOSYAL EYLEM. Terminolojimize göre, "sınıf" yaratan faktör ekonomik çıkar ve gerçekte pazarın varlığında bulunan çıkarlardır. Bununla birlikte, sınıf çıkarları kavramı belirsiz bir kavramdır. Ampirik bir kavram olarak bile, belirli bir olasılıkla, sınıf durumuna tâbi insanların belirli bir ortalaması için sınıf durumundan gelen çıkarların fiili yönünden başka bir şey olarak anlaşıldığı zaman belirsizleşir. Sınıf durumu ve diğer koşullar aynı kaldığında, örneğin işçi tekinin çıkarlarını koruma biçimi kurumsal olarak elindeki iş için yüksek, orta ya da düşük derecede uygun olup olmadığına göre değişir. Aynı şekilde, çıkarların yönü sınıf durumundan ortak olarak etkilenenlerin büyük ya da küçük kesiminin sosyal eyleminin, ya da onlar arasındaki bir birliğin, örneğin bir sendikanın, bireyin kendisi için umut verici sonuçlar bekleyebileceği sınıf durumundan kaynaklanıp kaynaklanmadığına göre değişebilir.

Sınıf durumu, çabalarında, temelde *benzer* tepkilerin yani terminolojimiz içerisinde, "kitle davranışı"nın oluşturulmasıyla sınırlandırılabilir. Bununla birlikte, bu sonucu doğurmayabilir de. Bunun yanında, çoğu zaman sadece biçimsiz sosyal eylem ortaya çıkar. Örneğin eski Doğu eteğinde bilinen işçilerin

"homurdanması:" Atölye ustasının idaresinin ahlaki olarak onaylanmaması, uygulamadaki önem açısından muhtemelen kesin biçimde en son endüstriyel gelişmeye ait gittikçe tipik hale gelen bir olguya, yani işçilerin zımni bir anlaşmayla işi yavaşlatmasına eşitti. Sosyal eylemin ve muhtemelen birliklerin bir sınıfın üyelerinin kitle davranışından çıkması derecesi genel kültürel, özellikle de entelektüel türden koşullarla ilişkilidir. Bu aynı zamanda çoktan evrimleşen zıtlıkların derecesiyle ve özellikle sınıf durumunun nedenleri ve sonuçları arasındaki bağlantıların saydamlığıyla ilişkilidir. Zira yaşam fırsatları ne kadar farklı olursa olsun, bu gerçek kendi içinde, tüm tecrübelere göre, hiçbir şekilde "sınıf eylemine" (bir sınıf üyelerinin sosyal eylemine) neden olmaz. Bunun için sınıf durumunun gerçek koşulları ve sonuçları belirgin biçimde fark edilebilir olmalıdır. Zira, yaşam fırsatlarının zıtlığı yalnızca o zaman kabul edilecek mutlak biçimde belirli bir gerçek olarak değil, fakat ya (1) belli bir mülkiyet dağılımının ya da (2) somut ekonomik düzenin birleşkesi olarak hissedilebilir. İnsanlar sınıf yapısına karşı sadece o zaman yalnızca kesintili ve irrasyonel protesto eylemleriyle değil, fakat rasyonel birlik biçiminde tepki gösterebilir. Antikite'nin kentsel merkezlerinde ve Orta Çağlarda özellikle o zaman yerel sanayi ürünlerinde ve gıda maddelerinde fiili olarak tekelleşmiş ticarette; bunun yanında, belli koşullar altında, en farklı dönemlerin kırsal ekonomisinde, tarımın gittikçe artan biçimde kar eldesi tarzında kullanıldığı zamanda büyük servetler toplandı. İkinci (2) kategorinin en önemli tarihsel örneği modern proleteryanın sınıf durumudur.

D. SINIF MÜCADELESİNİN TİPLERİ. Dolayısıyla, her sınıf, sınıf eyleminin sayısız olası formunun herhangi birinin taşıyıcısı olabilirler, fakat bu zorunlu olarak böyle değildir. Her halükarda, bir sınıf kendi içinde bir grup *(Gemeinschaft)* oluşturmaz. "Sınıfı" kavramsal olarak "grupla" özdeş olarak ele almak saptırmaya yol açar. Aynı sınıf durumu içindeki insanların ekonomik durumlar gibi somut olaylara, ortalama sayılarına en uygun çıkarlar yönünde düzenli olarak kitle eylemleriyle tepkide bulunması tarihsel olayları anlamak açısından önemli ve her şeyden önce basit bir gerçektir. Ancak, bu gerçek bu günlerde çok sık olan ve en klasik ifadesini yetenekli bir yazarın kişinin kendi çıkarları konusunda yanılabileceği, ancak sınıfın çıkarları hakkında yanılmaz olduğu ifadesinde bulan sınıf ve sınıf çıkarları kavramlarıyla sözde – bilimsel işlem türüne yol açmamalıdır.

Eğer bu şekildeki sınıflar grup değilse, yine de sınıf durumları sadece sosyal

eylem temelinde ortaya çıkar. Bununla birlikte, sınıf durumlarını yaratan sosyal eylem temelde özdeş sınıf üyeleri arasındaki eylem değildir; bu farklı sınıfların üyeleri arasındaki bir eylemdir. İşçinin ve girişimcinin sınıf durumunu doğrudan belirleyen sosyal eylemler şunlardır: Emek pazarı, emtia pazarı, kapitalist girişim. Fakat buna karşılık, kapitalist girişimin varlığı çok spesifik türde bir sosyal eylemin tek başına malların sahipliğini ve özellikle bireylerin prensipte özgür olarak üretim araçları üzerindeki tasarruf yetkisini korumak için var olduğunu varsayar: belirli türden bir yasal düzen. Her türden sınıf durumu ve hepsinden önce tek başına mülkiyet yetkisine dayandığı zaman karşılıklı ilişkilerin bütün diğer belirleyicileri, önemleri açısından mümkün olduğunca ortadan kaldırıldığında en açık biçimde etkili olacaktır. Pazardaki mülkiyet gücünün kullanımı en üst düzeydeki önemini bu şekilde kazanır.

Artık statü grupları salt pazar ilkesini sıkı sıkıya yerine getirmeyi engellemektedir. Mevcut bağlamda bunlar sadece bu bakış açısından ilgi konusudur. Bunlara kısaca göz atmadan önce sınıflar arasındaki düşmanlığın daha spesifik türleri hakkında genel anlamda çok şey söylenemeyeceği belirtilmelidir. Geçmişte sürekli olarak devam eden ve günümüze kadar gelen büyük değişiklik ayrıntılar feda edilerek de olsa özetlenebilir. Sınıf durumlarının etkili olduğu mücadele sürekli olarak tüketici kredisinden önce emtia pazarındaki rekabetçi mücadelelere ve sonra iş gücü pazarındaki ücret tartışmalarına geçmiştir. Antikite'nin sınıf mücadeleleri – statü grupları arasındaki mücadeleler değil gerçek sınıf çatışmaları olduğu ölçüde – başlangıçta borç köleliği tarafından tehdit edilen ve şehirli kreditörlere karşı mücadele eden köylüler ve belki de zanaatkârlar tarafından yürütüldü. Zira borç köleliği ticaret şehirlerinde, özellikle de liman şehirlerinde zenginliğin farklılaşmasının normal sonucudur. Benzer bir durum sığır yetiştiricileri arasında da var olmuştur. Bu şekildeki borç ilişkileri daha Catilina zamanında sınıf eylemi oluşturdu. Bununla beraber olarak ve şehir içi tahıl tedarikinde onu dışarıdan getirmekle ortaya çıkan artışla birlikte geçim araçları üzerindeki mücadele ortaya çıktı. Bu ilk planda ekmek tedariki ve ekmeğin fiyatının tespitinde odaklandı. Antikite ve tüm Orta Çağlar Boyunca sürdü. Mülksüzler hep birlikte ekmek kıtlığıyla gerçekten ilgili olan ve öyle oldukları da varsayılanlara karşı toplandılar. Bu kavga yaşam tarzı ve el aletleri üretimi için gerekli bütün malları kapsayacak şekilde yayıldı. Antikite'de ve Orta Çağlarda ücret anlaşmazlıklarıyla ilgili sadece yeni başlayan tartışmalar vardı. Fakat bunlar yavaşça modern zamanlara doğru artmaktaydı. Daha erken

dönemlerde bunlar emtia pazarındaki çatışmalar ve köle isyanlarına göre tamamıyla ikinci sırada geliyordu.

Antikite'nin ve Orta Çağların mülksüzleri tekelle, ön alıma, stokçuluğa ve fiyatları yükseltmek için malları pazardan çekmeye karşı protestoda bulunuyordu. Günümüzde temel mesele emeğin ücretinin belirlenmesidir. Geçiş pazara ulaşma ve ürünlerin fiyatlarını belirleme savaşı tarafından temsil edilir. Bu tür kavgalar modern zamanlara geçiş sırasında ev sanatlarının dışarı iş verme sisteminde tüccarlar ve işçiler arasında devam etti. Bu oldukça genel bir olgu olduğu için burada pazar koşulları tarafından belirlenen sınıf çatışmalarının genellikle fiyat savaşlarına gerçekten ve doğrudan katılanlar arasında en şiddetli olduğunu belirtmeliyiz. İşçinin husumetinden zarar gören rantiye sınıfı, hissedar ve banker değil, neredeyse münhasıran ücret anlaşmazlıklarında işçilerin doğrudan rakibi olan üretici ve işletme yöneticileridir. Şu ya da bu şekilde elde edilmemiş kazançların aktığı yer üreticilerin ve işletme yöneticilerinin cepleri değil rantiye sınıfının, hissedarının ve bankerin para kasaları olmasına rağmen bu böyledir. Bu basit durum sınıf durumunun partilerin oluşumunda oynadığı rol için çoğu zaman belirleyici olmuştur. Örneğin, ataerkil sosyalizmin türlerini ve – en azından önceden – tehdit edilmiş statü gruplarının burjuvaziye karşı proleterya ile ittifaklar kurma girişimlerini mümkün kılmıştır.

E. STATÜ ONURU. Sınıfların aksine *Stände* (statü grupları) normal olarak gruptur. Bununla birlikte çoğu zaman biçimsiz bir türdedir. Salt ekonomik olarak belirlenen "sınıf durumunun" aksine insanların hayatının onurun olumlu ya da olumsuz spesifik bir sosyal tahmini tarafından belirlenen her tipik parçasını *statü durumu* olarak isimlendirmek isteriz. Bu onur bir çokluk tarafından paylaşılan herhangi bir nitelikle bağlantılı olabilir ve tabii ki bir sınıf durumuna bağlanabilir: Sınıf ayrımları en çeşitli şekilde statü ayrımlarıyla ilişkilendirilebilir. Böyle bir özellik her zaman bir statü niteliği olarak tanınmaz, fakat mahalle birliklerinin geçim ekonomisinde "reis" olan çoğu zaman sadece en zengin olandır. Ancak bu çoğunlukla sadece onursal bir tercihtir. Örneğin, sözde saf modern demokraside, yani bireyler için açıkça düzenlenmiş statü imtiyazlarının olmadığı bir demokraside yaklaşık olarak aynı vergi sınıfına giren aileler birbirleriyle dans eder. Bu örnek belli küçük İsviçre kentleri için anlatılır. Fakat statü onuru mutlaka bir sınıf durumuyla ilişkilendirilmek zorunda değildir. Aksine normalde salt mülkiyetlerle ilgili hak iddialarıyla sert bir muhalefet içinde bulunur.

Hem varlıklı hem de varlıksız sınıf, çoğu zaman çok somut sonuçlarla, aynı statü grubuna ait olurlar. Sosyal saygıyla ilgili bu eşitlik uzun vadede oldukça riskli olabilir. Amerikan erkekleri arasındaki statü eşitliği, örneğin, farklı iş işlevleri tarafından belirlenen bağlılık dışında – eski geleneğin hala egemen olduğu yerlerde – en zengin patron bile, kulübünde bilardo ya da kart oynarken büro elemanına her anlamda doğuştan kazanılan hak olarak eşiti olarak davranmaz, fakat ona bir Alman patronun tutumundan hiç eksik etmediği küçümseyici statü bilinçli cömertlik gösterirse bu kesin biçimde çirkin bulunacaktır. Amerika'da Alman kulüplerinin Amerikan kulüplerinin çekiciliğini hiçbir zaman yakalayamamış olmasının en önemli nedenlerinden biri budur.

İçerik olarak statü onuru normalde o halkaya dahil olmak isteyenlerden her şeyden önce belirli bir *hayat tarzı* beklenmesiyle ifade edilir. Bu beklentiyle bağlantılı olarak sosyal ilişkiye (yani ekonomik veya bir başka amaca hizmet etmeyen ilişki) ilgili sınırlamalar vardır. Bu sınırlamalar normal evlilikleri statü dairesi içinde sınırlayabilir ve mutlak bir endogami kapanmasına yol açabilir. Bu bir diğer yaşam tarzının salt bireysel ve sosyal olarak tutarsız bir taklidi değil de bu kapatıcı nitelikte anlaşmalı bir eylem olduğu zaman statü gelişmesi yoldadır.

Geleneksel yaşam tarzına dayalı olarak statü gruplarıyla katmanlaşma, karakteristik formu içinde, şu anda Birleşik Devletlerde geleneksel demokrasiden çıkmaktadır. Örneğin, sadece belli bir caddenin sakini "topluma" ait sosyal ilişkiye uygun sayılır ve ziyaret edilir ve davetlere çağırılır. Her şeyden önce, bu farklılaşma toplumda belirli bir zamanda hakim olan tarza kesin bağlılığı telafi edecek şekilde gelişir. Bu tarza bağlılık Amerika'daki erkekler arasında Almanya'da bilinmeyen derecede mevcuttur; bu belli bir erkeğin bir beyefendi olma hakkını kazanma iddiasında bulunmasının bir göstergesi olarak görünür. Bu bağlılık en azından görünüşte, bu şekilde muamele edileceğine karar verir. Bu tanınma Almanlar arasında düello yapmaya hak kazanma kadar gösterişli kurumlarda iş olanakları ve her şeyden önce saygın ailelerle sosyal ilişki ve evlilik için de önemlidir.

Ötesine gelince, statü onuru uzun süredir ikamet eden ve tabii ki buna uygun olarak varlıklı olan belli aileler (örneğin Virginia'nın ilk aileleri F.F.V) ya da yerli prensesi Pocahontas'ın 1620'de Amerika'ya göç eden İngilizlerin ya da New York'a ilk yerleşen Felemenklilerin *(Knickerbacker)* gerçek ya da farazi çocukları, neredeyse ulaşılmaz mezheplerin ve kendilerini herhangi başka öznitelikler ya da işaretlerle ayrı tutan her türden grubun üyeleri tarafından zorla alınmıştır. Bu durumda sınıflara ayrılma salt gelenekseldir ve

büyük oranda (başlangıcında bütün statü onuru gibi) zorla edinime dayanır. Fakat pozitif ya da negatif yasal imtiyaza giden yol sosyal düzenin katmanlaşması gerçekten yaşandığı ve ekonomik düzenin istikrarlı bir dağılımı sayesinde istikrar kazandığı zaman kolaylıkla geçilir.

F. ETNİK AYRIM VE KAST.Sonuçlara tamamıyla ulaşılmadığında, statü grubu kapalı bir kasta dönüşür. Statü ayrımları sadece teamüller ve yasalar tarafından değil, aynı zamanda dini hükümler tarafından güvence altına alınır. Bu daha yüksek bir kastın üyeleri tarafından alçak sanılan herhangi bir kastın üyesiyle her fiziksel temasın, dinsel bir eylemle kefareti ödenmesi gereken ritüel bir günah ya da lekeyi telafi ettiği varsayılır. Ayrıca, bireysel kastlar oldukça ayrı kültürler ve tanrılar geliştirir.

Ancak genel olarak statü yapısı bu gibi aşırı sonuçlara sadece "etnik" olduğu ileri sürülen temel farklılıkların olduğu yerde ulaşır.

Kast gerçekte kan bağına inanan ve dışarıdan evliliği ve sosyal ilişkiyi reddeden etnik toplulukların genellikle birbiriyle özdeşleştiği normal formdur. Daha önce belirtildiği gibi [VI. Bölüm: vi: 6] böyle bir kast durumu parya halklarına ait bir olgunun parçasıdır ve tüm dünyada bulunur. Bu insanlar toplulukları oluşturur, el sanatları ya da diğer sanatlarla ilgili spesifik mesleki gelenekler kazanır ve etnik topluluklarına bir inanç geliştirir. Kaçınılmaz olanları dışında bütün kişisel ilişkilerden kesin biçimde ayrılmış bir diyasporada yaşarlar ve durumları hukuksal olarak belirsizdir. Ancak, ekonomik olarak vazgeçilmezlikleri nedeniyle hoşgörülürler, gerçekte onlara sıkça ayrıcalık verilir ve siyasal topluluklar içinde dağınık biçimde yaşarlar. Yahudiler buna en etkileyici tarihsel örnektir.

Bir kasta dönüşen bir statü ayrımı salt etnik ayrımda yapısı açısından farklılaşır: kast yapısı etnik olarak ayrılmış grupların yatay ve bağlantısız birlikte varlıklarını bir üstlük ve tabiiyetten oluşan dikey bir sosyal sisteme dönüştürür. Doğru biçimde formüle edildiğinde: kapsamlı bir birlik etnik olarak bölünmüş toplulukları siyasal bir birim halinde birleştirir. Bu şekilde kesin biçimde farklılaşır: Karşılıklı iğrenme ve küçümsemeye dayanan etnik birlikte yaşam her etnik topluluğun kendi onurunu en yüksek saymasına izin verir; kast yapısı sosyal bir bağlılık ve imtiyazlı kastın ve statü grupları lehine "daha fazla onurun" tanınmasını ortaya çıkarır. Bunun nedeni kast yapısında bu şekildeki etnik ayrımların siyasal birlik (savaş ve inşaat vesaire için siyasal olarak önemli savaşçılar, rahipler, zanaatkarlar) içerisinde "işlevsel" ayrımlar haline gelmesidir. Fakat en çok küçümsenen parya halklar bile (örneğin Yahudiler) etnik ve statü grupla-

rına özgü bir inanç olan kendi özel "onurlarına" inanç geliştirmeyi sürdürme eğilimindedir.

Bununla birlikte, negatif ayrıcalıklı statü gruplarıyla birlikte asalet duygusu spesifik bir sapma yaşar. Asalet duygusu bireylerde pozitif ayrıcalıklı statü grubunun üyelerinin duruşu için geliştirdiği toplumsal onur ve geleneksel taleplerin çökelmesidir. Pozitif ayrıcalıklı statü gruplarını karakterize eden asalet duygusu doğal olarak, kendisini aşmayan "varlıklarıyla"; yani "güzellikleri ve mükemmellikleriyle" *(καλοκἀγαθία)* ilişkilidir. Krallıkları bu dünyaya aittir; şu an için ve büyük geçmişlerini kullanarak yaşarlar. Negatif ayrıcalıklı sınıfların asalet duygusu doğal olarak, bu dünyaya ya da öte dünyaya ait olsun, şu anın ötesinde yatan bir geleceğe gönderme yapar. Başka deyişle tanrısal bir misyona ve tanrı önünde özel bir onura inançla beslenmelidir.

Seçilmiş insanların asaleti, öte dünyada "sonuncuların birinci olacağı" ya da bu hayatta parya insanların gizli kalmış onurunu onları dışlamış olan dünyanın ışığına çıkartmak için görüneceği inancıyla beslenir. Parya statü grupları tarafından geliştirilen dindarlığın kaynağı *Genealogy of Morals*'da Nietzsche'nin çok takdir edilen kurgusunda çok güçlü biçimde vurgulanan kırgınlık değil bu basit durumdur. (Bkz. Yukarıda VI. Bölüm : vi: 5) ; bunun yanında, kırgınlık sadece sınırlı düzeyde geçerlidir; Nietzsche'nin en önemli örneklerinden Budizm için ise hiç geçerli değildir.

Ötesine gelince, statü gruplarının etnik ayrımlardan gelişmesi hiçbir şekilde normal bir olgu değildir. Tam tersi. Zira nesnel "ırk farklılıkları" hiçbir şekilde etnik bir topluluğun her öznel duygusunun arkasında değildir, statü yapısının nihai olarak ırksal temeli sorunu doğru biçimde somut bir bireysel durum sorunudur.

Bir statü grubu çok sık olarak, soylu bir antropolojik tipin üretiminde etkilidir. Hiç şüphesiz, statü grupları aşırı tiplerin üretiminde yüksek derecede etkilidir. Zira kişisel olarak nitelikli bireyleri seçer (örneğin şövalyeler savaş için fiziksel ve ruhsal anlamda uygun olanları seçer); fakat bireysel seçim statü gruplarının oluşturulduğu tek ya da hakim yol olmaktan uzaktır: siyasal üyelik ya da sınıf durumu bütün zamanlarda en azından o kadar sık belirleyici olmuştur. Günümüzde ise sınıf durumu çok daha egemen bir faktördür. Her şeyden önce, bir statü grubunun üyeleri içinde beklenen bir yaşam tarzı olasılığı genellikle ekonomik olarak belirlenir.

G. STATÜ AYRICALIKLARI.Uygulama amaçları açısından, statü yoluyla katmanlaşma, fikrî ve maddî mal veya fırsatların tipik olarak bildiğimiz tarzda tekelleşmesiyle beraber olarak gider. Her zaman uzaklığa ve münhasırlığa dayanan spesifik statü onuru yanında, onursal tercihler özel kıyafetler giyme, başkalarına tabu olan özel yemekler yeme, silah taşıma ayrıcalığı– ki bu sonuçları açısından en açık olanıdır– örneğin belli müzik aletleri çalmak için sanat meraklısı olma hakkından oluşabilir. Bununla birlikte, maddi tekeller bir statü grubunun münhasırlığı için en etkili güdüleri sağlar; her ne kadar kendi içlerinde nadiren yeterli olsalar da neredeyse tamamen bir dereceye kadar etkili olurlar. Bir statü dairesinde yabancı ile evlilik sorunu vardır: Ailelerin müstakbel damatların tekele alınmasındaki çıkarı en azından eşit önemdedir ve kızların tekele alınmasındaki çıkara paraleldir. Üyelerin kızlarına damat bulunmalıdır. Statü gruplarının gittikçe kapanmasıyla, özel istihdama yönelik geleneksel ayrıcalıklı fırsatlar üyeler için özel dairelerin yasal tekeline dönüşür. Belli mallar, tipik olarak satılamaz mülkler ve çoğu zaman serf ve kölelerin ve son olarak da özel ticaretlerin sahipliği ve statü gruplarının tekelinin nesneleri haline gelir. Bu tekelleşme statü grupları münhasıran onları sahiplenme ve yönetme hakkına sahip olduğunda pozitif olarak gerçekleşir; statü grubu, spesifik yaşam tarzını sürdürmek için onları sahiplenmemesi ve yönetmemesi gerektiğinde negatif olarak gerçekleşir. Zira, bir yaşam tarzının statü onurundaki belirleyici rolü statü gruplarının bütün teamüllerin spesifik taşıyıcıları olduğu anlamına gelir. Hangi şekilde açık olursa olsun, bütün yaşam tarzları ya statü gruplarında ortaya çıkar ya da onlar tarafından korunur. Statü teamüllerinin ilkeleri büyük oranda farklılaşsa bile özellikle en ayrıcalıklı katman arasında belli tipik özellikler gösterir. Oldukça genel olarak, ayrıcalıklı statü grupları arasında ortak fiziksel emeğin performansına karşı işleyen bir statü yokluğu vardır. Bu yokluk artık Amerika'da eski emeğe saygı geleneğine karşı bastırmaktadır. Çok sık olarak her rasyonel ekonomik hedef ve özellikle yatırım etkinliği statü yokluğu olarak görülür. Sanatsal ve edebi etkinlik de gelir için kullanıldığı ya da en azından sıkı fiziksel çalışmayla bağlantılı olduğu zaman onur kırıcı iş sayılır. Buna bir örnek, salona benzer stüdyosundaki ressamın karşısında tozlu önlüğü içerisinde bir duvar işçisi gibi çalışan bir heykeltıraş ve statü grupları tarafından kabul edilebilir müzik çalışması biçimleridir.

H. STATÜ KATMANLAŞMASININ EKONOMİK KOŞULLARI VE ETKİLERİ. Bu şekilde para karşılığı çalışanların sık sık ihracı statü katmanlaşması ilkesinin ve tabii ki bu ilkenin yalnızca pazar vasıtasıyla düzenlenen güç dağılımıyla zıtlığının doğrudan sonucudur. Bu iki faktör aşağıda değinilecek olan çeşitli bireysel faktörlerle birlikte işler.

Yukarıda pazarın ve süreçlerinin hiçbir kişisel ayrım tanımadığını görmüştük: "işlevsel" çıkarlar ona hakim olmaktadır. Onurla ilgili hiçbir şey tanımaz. Statü düzeni tam olarak bunun tersi demektir: Onur ve böyle statü gruplarına özgü yaşam tarzları açısından sınıflara ayrılma, salt ekonomik edinim ve hala statü üstü kaynağının izini taşıyan sade ekonomik güç onları kazanan herhangi birine kendileri için talep ettikleri kazanılmış haklarla aynı ya da daha fazla onur verebildiğinde statü düzeni temelinden tehdit edilmiş olacaktır.

Her şeyden önce, statü onurunun eşitliği göz önüne alındığında mülkiyet, açıkça kabul edilmese de tek başına *(per se)* bir ilaveyi temsil eder. Bu nedenle statü düzeninde çıkarı olan bütün gruplar salt ekonomik edinim taleplerine karşı özel bir şiddetle tepki verir. Çoğu durumda, kendilerini daha çok tehdit edilmiş hissettikçe daha güçlü biçimde tepki verirler. Örneğin, Shakespear'in *canoille'i* (aşağı tabaka) aynı anda belirgin şekilde küçümsenmesine karşı Calderon'un köylüye saygılı davranması ekonomik olarak istikrarsız hale gelen bir statü düzeniyle karşılaştırıldığında sağlam yapılı bir statü düzeninin farklı şekilde tepki verdiğini gösterir. Bu her yerde tekrarlanan bir durumdur. Tek başına *mülkiyetin* taleplerine karşı sert tepkiler nedeniyle, "*parveno*" (sonradan zengin olan kişi) yaşam tarzı ayrıcalıklı statü gruplarınınkine ne kadar uygun olursa olsun, onlar tarafından kişisel ve çekincesiz olarak asla kabul edilmez. Sadece statü gruplarının teamülleri içerisinde eğitim görmüş ve onuru kendi ekonomik işgücüyle asla lekelenmemiş olan çocuklarını kabul edeceklerdir.

Statü düzeninin genel etkisiyle ilgili olarak sadece bir sonuç ifade edilebilir, fakat bu önemli bir sonuçtur: Pazarın serbest gelişmesinin engellenmesi. Bu ilk önce statü gruplarının yasal yollarla ya da teamüllere göre yürürlüğe soktuğu tekelleşme ile serbest mübadeleden doğrudan çektiği mallar için gerçekleşir. Örneğin statü devri sırasında bir çok Hellen şehrinde ve esasen Roma'da (savurgan kimselere bir muhafızın verilmesi şeklindeki eski formülün gösterdiği gibi) [14] miras alınan mülk şövalyelerin, köylülerin, rahiplerin ve özellikle zanaat ve tüccar loncalarının klientlerinin mülkleri gibi tekel altına alınıyordu. Pazar sınırlanmıştır ve sınıf oluşumuna damgasını vuran sade mülkiyetin gücü tek başına

arka plana atılır. Bu sürecin sonucu çok farklı olabilir. Tabii ki ekonomik durumdaki zıtlıkları mutlaka zayıflatmazlar. Bu zıtlıkları çoğu zaman güçlendirirler ve her halükarda, statüyle katmanlaşmanın antikite ve Orta Çağların bütün topluluklarında olduğu kadar güçlü biçimde bir topluluğa nüfuz ettiği yerde bugün anladığımız şekilde gerçek bir serbest piyasa rekabetinden söz edilemez. Özel malların piyasadan doğrudan çekilmesinden daha geniş etkiler mevcuttur. Statü düzeni yukarıda sözü geçen salt ekonomik düzen arasındaki çatışmadan statüye özgün onur kavramının piyasanın temeli olan sıkı pazarlıktan kesinlikle iğrendiği sonucu çıkar. Onur eşitler arasındaki sıkı pazarlıktan nefret eder ve onu ara sıra genel anlamda bir statü grubunun üyeleri için tabu haline getirir. Bu nedenle, her yerde bazı statü grupları ve genellikle en etkilileri ekonomik edinime açık katılımın neredeyse her türünü mutlak şekilde iz bırakıcı sayar.

Aşırı basitleştirmeyle, sınıfların malların üretimi ve edinimiyle olan ilişkilerine göre katmanlaştığı söylenebilir; öte yandan statü grupları özel hayat tarzlarının temsil ettiği gibi malların *tüketimi* ilkelerine göre katmanlaşır.

Mesleki bir statü grubu da gerçek bir statü grubudur. Zira normal olarak, sosyal onuru, onun tarafından belirlenebilen özel yaşam tarzı nedeniyle başarılı şekilde talep eder. Sınıflar ve statü grupları arasındaki farklılıklar çoğu zaman örtüşür. Bu gün, çok katı sınırlar içinde olsa da, parasal gelire görece yüksek derecede kayıtsızlık gösterenler onur açısından en kesin biçimde ayrılan statü topluluklarıdır (örneğin Hint kastları). Bununla birlikte Brahma rahipleri bu tür geliri bir çok farklı şekilde arar.

Statüyle katmanlaşmanın egemenliğine neden olan genel ekonomik koşullarla ilgili olarak ancak şunlar söylenebilir. Malların kazanımı ve dağılımının temelleri görece istikrarlı olduğunda statüyle katmanlaşma desteklenir. Her teknolojik yansıma ve ekonomik dönüşüm statüyle katmanlaşmayı tehdit eder ve sınıf durumunu ön plana iter. Sade sınıf durumunun çok önemli olduğu devirler ve ülkeler her zaman teknik ve ekonomik dönüşüm dönemleri olmuştur. Ekonomik katmanlaşmadaki değişimin her yavaşlaması, zamanla, statü yapılarının genişlemesine yol açar ve sosyal onurun önemli rolünün canlanmasına neden olur.

I. PARTİLER.Sınıfların gerçek yeri ekonomik düzen içerisindeyken, statü gruplarının yeri sosyal düzen içerisindedir, yani onur dağılımının alanı içine girer. Bu alanların içerisinden, sınıflar ve statü grupları birbirini ve yasal düzeni etkiler ve buna karşılık ondan da etkilenir. Eylemleri sosyal gücün eldesine, yani içeriği ne olursa olsun sosyal gücü etkilemeye yöneliktir. Prensipte, partiler

bir devlette olduğu kadar sosyal bir kulüpte de olabilir. Durumun mutlaka bu olmadığı sınıflar ve statü gruplarının eylemleri karşısında parti yönelimli sosyal eylem her zaman birliği kapsar. Zira her zaman planlı bir tarzda elde edilmeye çalışılan bir hedefe yöneliktir. Bu hedef bir dava olabilir (parti fikrî ve maddî amaçları için bir programı gerçekleştirmeyi hedefleyebilir); ya da hedef kişisel olabilir (arpalıklar, yetki ve bunlardan da lider için ve partinin takipçileri için onur). Genellikle parti bütün bunları aynı anda hedefler. Partiler, bu nedenle, bir birlik karakteri taşıyan, yani bir rasyonel düzene ve onu uygulamaya hazır kişilerden oluşan bir kadroya sahip gruplar içerisinde mümkündür. Zira partiler kesin biçimde bu kadroyu etkilemeyi ve mümkünse ondan parti üyeleri devşirmeyi hedefler.

Herhangi bireysel bir durumda, partiler sınıf durumu ya da statü durumu vasıtasıyla belirlenen çıkarları temsil edebilir ve takipçilerini sırasıyla bir ya da diğerinden devşirebilir. Fakat ne salt sınıf ne de salt statü partileri olmak zorundadırlar; gerçekte karma tipler olmaları daha olasıdır ve bazen de ikisi de değildir. Geçici ya da kalıcı yapıları temsil edebilir. Gücü elde etme araçları oldukça farklı olabilir, bu herhangi türden sade bir şiddet olabileceği gibi kaba ya da ince araçlarla oy toplama da olabilir: Para, sosyal etki, konuşma gücü, tavsiye, biçimsiz hile gibi parlamentolarda daha kaba ya da ustalıklı engelleme taktikleri.

Partilerin sosyolojik yapıları etkilemeye çalıştıkları sosyal eylem türüne göre temel şekilde farklılaşır; bu topluluğun statüyle ya da sınıflarla katmanlaşıp katmanlaşmadığına göre farklılaşır. Bütün bunların ötesinde, egemenlik yapısına göre de farklılaşırlar. Zira liderleri normalde onu elde etmekle uğraşır. Genel terminolojimizde, partiler sadece modern egemenlik biçimlerinin ürünleri değildir.

Temelde modern partilerden ayrılmalarına rağmen Eski Çağ ve Orta Çağ partilerini de parti olarak isimlendireceğiz. Bir parti her zaman siyasal kontrolü ele almaya çalıştığı için *(Herrschaft)* örgütlenmesi de çok sık olarak katı ve "otoriterdir." Egemenlik formları arasındaki bu değişiklikler nedeniyle önce bunları tartışmadan partilerin yapısı hakkında herhangi bir şey söylemek imkânsızdır. Bu nedenle şimdi bu önemli sosyal örgütlenme olgusuna dönüyoruz.

Bunu yapmadan önce, sınıflar, statü grupları ve partiler hakkında bir genel gözlem daha eklemeliyiz: Büyük bir birliği, özellikle de bir devlet çerçevesini gerektirmeleri onunla sınırlı oldukları anlamına gelmez. Aksine, bu gibi bir birliğin (aleni olarak askeri güç kullanımını hedeflediği zaman bile) devlet sınırlarının ötesine geçmesi bütün zamanlarda günün gereği olmuştur. Bu Yunanistan'daki

oligarkların ve demokratların; Guelph'lerin ve Ghibellinelerin Orta Çağlardaki [interlokal] çıkarlar dayanışmasında ve dini çatışmalar devri sırasında Kalvinist partide arazi sahiplerinin (Uluslararası Tarım Kongresi), prenslerin (Kutsal İttifak, [1819] Karlsbad Buyrukları), sosyalist işçilerin, muhafazakârların (Prusya muhafazakârlarının 1850'de Rus müdahalesini arzulaması) dayanışmasına kadar her şekilde görünebilir. Fakat amaçları mutlaka yeni topraklarda egemenlik tesisi değildir. Genel olarak var olan yönetimi etkilemeyi amaçlarlar.

NOTLAR

1. Bu Weber'in daha sonra Birinci Fasıl, I. Bölüm'ün 17. kısımında özetlediği bölgesel siyasal örgütlemenin erken formülasyonudur.
2. **Camorra** – Güney İtalya'da, özellikle Napoli'de eylem yapan iyi örgütlenmiş büyük ölçekli suç çetesi – ilk ortaya çıkışı yaklaşık 1820; Napoli belediye yönetimi üzerinde gerçek gücü 1890'larda elde etti, 1901 seçimlerinde Dürüst Yönetim Ligi'nin çabası sayesinde bozguna uğradı, fakat sonraki zamanlarda, özellikle 1911 civarı tekrar tekrar alevlendi (Rh).
3. Bkz. Soc. of Law, yukarıda, VIII: ii:I ve 5, ve vi: I. (W)
4. Bkz. Bu açıdan, K.N. Llewellyn ve E.A. Hoebel tarafından The Cheyenne Way (1941) özellikle 5. 'de (Rh) tanımlandığı şekilde Ova Yerlileri arasında polis organları olarak "askeri derneklerin" rolü.
5. Bkz. E. Fischer, Schweizergeschichte (3. Basım 1947) 150 (Rh)
6. Bu gibi çalışmalarla ilgili yakın tarihli bir araştırma ve sentez için bkz. R. Thurnwald, *Werden, Wandel und Gestaltung von staal und Kultur* (1934); aşağıdaki cümlelerde anılan toplum türünün illustrasyonları için bkz. R.F.Barton, *Ifugao Law* (1919) ve *The Kalingas* (1948) (Rh)
7. Bkz. Reste Arabischen Heidentums (ikinci basım, 1897; ayrıca *Medina vor dem Islam (Skizzen und Vorarbeiten,* cilt IV, I. 1889). (W)
8. Alman Gümrük Birliği (Zollverein) 1820'lerde ve 1830'larda aşamalı olarak Prusya liderliğinde kuruldu. 1 Ocak 1834'den sonra Avusturya ve iki küçük devlet dışında bütün Alman devletlerini, yani uygulamada 1871'de yeni Alman İmparatorluğu olarak 1871'de Bismarck'ın liderliğinde ortaya çıkan Almanya'nın bu parçasını kapsıyordu. Prusya hegemonyası altında Alman birliğinin, fakat ayrıca Avusturya'nın 1866 Prusya-Avusturya savaşıyla nihai hale gelen dışta bırakılmasına yönelik bu gelişmesinde Zollverein önemli bir adım teşkil etti. (Rh)
9. Bkz. Weber, *Agrarverhaltnisse,* GAzSW, 271, 273, 395 vd. (W)
10. Franz Oppenheimer'le ilgili olarak bkz. yukarıda 1. Fasıl, II. Bölüm, no. 3 ve 22 (Wi)
11. Gaius Verres (yaklaşık 120. 43 . İ.Ö) Sicilya valisi olarak yerel nüfusu acımasızca kullanan Roma yöneticisi. İ.Ö 70 tarihinde Repetundae (gasp) Mahkemesinde, "Verrine" söylevleri Roma eyaletlerindeki tarımsal koşullar – özellikle de köylü tarımının kapitalist, köle emeğiyle işleyen *latifundia* lehinde gerilemesi – hakkında çok değerli bilgiler içerir. Bkz. Ayrıca Weber, *Agrarverhaltnisse,* GAzSW 252 vd. (Wi)
12. Bkz. Şimdi Victor Ehrenberg, The People of Aristophanes (New York: Schocken karton kapak, 1962) V. (özellikle s. 123 vd.) ve XI. (özellikle s. 307 vd.) (Wi)
13. Tüm alt başlıklar Gerth ve Mills'e aittir. Bu kısımdaki temel terminolojik değişiklik "toplumsal" eyleme karşı "topluluk" eylemi çatallaşmasının ortadan kaldırılması ve topluluk yerine "grubun" geçirilmesidir. (R)
14. Roma'nın özgürleştirmeme formülünün *bona paterna avitaque*'si hakkında bkz. ayrıca aşağıda XVI. Bölüm : v. N.33 (Wi)

X. BÖLÜM
EGEMENLİK VE MEŞRUİYET

1.Ekonomik Güç ve Otoriteyle Egemenlik [1]

En genel anlamı içerisinde egemenlik sosyal eylemin en önemli unsurlarından birisidir. Tabii ki her sosyal eylem biçimi bir egemenlik yapısı göstermez. Fakat sosyal eylem çeşitlerinin çoğunda egemenlik ilk bakışta açık olmadığı yerde bile önemli bir rol oynar. Bu nedenle, örneğin linguistik topluluklarda bir lehçenin otoritenin emriyle siyasal bir bütünün resmi dili statüsüne yükseltilmesinin çoğu zaman, Almanya için olduğu gibi, ortak bir edebi dile sahip olan büyük bir topluluğun gelişmesi üzerinde belirleyici bir etkisi vardı.[2] Öte yandan siyasal ayrılık örneğin Almanya karşısındaki Hollanda örneğindeki gibi, ilgili linguistik farklılaşmanın nihai formunu bekliyordu.[3] Bunun yanında, okullarda uygulanan egemenlik resmi okul dilinin formunu ve üstünlüğünü çok kalıcı ve kesin biçimde saptar. İstisnasız her sosyal eylem alanı hakimiyet yapıları tarafından muazzam ölçüde etkilenir. Birçok durumda biçimsiz sosyal eylemden rasyonel birliğin doğması egemenlik ve onun uygulanma şekline bağlıdır. Durumun bu olmadığı yerde bile, egemenlik yapısı ve onun açığa çıkması sosyal eylemin biçimini ve onun bir hedefe doğru yönelimini saptamada belirleyicidir. Gerçekte, egemenlik özellikle geçmişin ve şimdinin en önemli sosyal yapılarında, yani bir tarafta malikane, öte tarafta da büyük ölçekli kapitalist girişimde belirleyici rol oynamıştır.

Egemenlik, şimdi göreceğimiz gibi, özel bir güç durumu oluşturur. Diğer güç formları örneğinde olduğu gibi, egemenliği icra edenler onu münhasıran ya da genellikle örneğin ekonomik malların bolca tedariki gibi salt ekonomik he-

deflerin takibine uygulamazlar. Bununla birlikte, ekonomik mallar üzerindeki kontrol, yani ekonomik gücün, egemenliğin en önemli araçlarından biri olduğu kadar onun sık rastlanan, çoğu zaman kasten istenen bir sonucu olduğu doğrudur. Bununla birlikte ekonomik güce ait her konum sözcüğün yüklediğimiz anlamı içerisinde egemenliği temsil etmez. Egemenlik temeli ve devamı için her durumda ekonomik gücü de kullanmaz. Fakat bu çoğu durumda ve gerçekte en önemli olanlarında, şu ya da bu şekilde ve egemenliği devam ettirmek amacıyla ekonomik amaçlar uygulama biçiminin egemenlik yapısı üzerinde belirleyici bir etki uyguladığı derecede olan şeydir. Bunun yanında, aralarında en önemli ve modern olanlarının da bulunduğu bütün ekonomik örgütlerin büyük çoğunluğu bir egemenlik yapısı gösterir. Herhangi bir egemenlik türünün önemli özelliklerinin kesin biçimde herhangi bir ekonomik örgüt formuyla ilişkilendirilemeyeceği doğrudur. Ancak, egemenlik yapısı birçok durumda hem büyük ekonomik önemi olan bir faktör, hem de en azından belli bir derecede ekonomik koşulların bir sonucudur.

Burada ilk hedefimiz ekonomik örgüt ve egemenlik formları arasındaki ilişkiyle ilgili genel önermeleri ifade etmekten ibarettir. Bu çok genel karakter nedeniyle, bu önermeler kaçınılmaz olarak soyut ve bazen de belirsiz olacaktır. Amacımız açısından ilk önce "egemenlik" ile kast ettiğimiz şey ve onun genel bir terim olan "güçle" ilişkisiyle ilgili daha kesin bir tanıma ihtiyaç duyarız. Güçle, yani kişinin kendi iradesini diğer insanlar üzerinde uygulama olasılığı genel anlamı içerisinde egemenlik çok farklı formlarda ortaya çıkabilir. Ara sıra yapıldığı gibi, hukukun bir ya da daha fazla kişiye karşı bir kişiye verdiği hak taleplerine, böyle bir hakkın verilmediği kişilere ya da borçlulara emirler yayınlama yetkisi olarak bakarsa modern hukuk sisteminin bütünü, egemenliğin yasal haklar verilen kişilerin ellerine dağıtılması olarak algılanabilir. Bu açıdan, işçi girişimci üzerinde ücret talebi derecesinde memur ya da kral üzerinde maaş talebi derecesinde emretme gücüne, yani egemenliğe sahip oluyordu. Bu gibi bir terminoloji oldukça zorlama olacak ve her halükarda geçici bir değer ifade edecektir; zira adli otorite tarafından hükmî bir borçluya verilen "emirlerle" davacının kendisi tarafından yargılama öncesinde bir borçluya verilen "emirler" arasında aynî bir ayrım yapılmalıdır. Bununla birlikte, genelde "egemen" olarak adlandırılan bir konum pazarda olduğu gibi bir çizim odasındaki ilişkilerden, bir birliğin karargâhından olduğu kadar bir amfinin kürsüsünden, bilimsel bir tartışmadan ya da atletizmden olduğu kadar erotik bir ilişkiden ya da hayır ilişkisinden

de çıkabilir. Ancak, böyle bir geniş tanım "egemenlik" terimini bilimsel olarak faydasız kılacaktır. Bütün formların, koşulların ve en geniş anlamda "egemenliğin" somut içeriklerinin kapsamlı bir sınıflandırması burada imkansızdır. Çok sayıda başka olası tiplere ek olarak, taban tabana zıt iki egemenlik türünün [yani çıkarların kümelenmesi (özelde: tekel konumu) nedeniyle egemenlik ve otorite, yani emir verme yetkisi ve itaat etme görevi nedeniyle egemenlik] var olduğunu hatırlayacağız.

Birincisinin en saf tipi pazardaki tekelci egemenlik iken sonrakininki ataerkil güç, yargıca ya da prense ait otoritedir. En saf formu içerisinde birincisi özellikle bir şekilde güvence edilen ve resmi olarak özgür kalan ve sadece kendi çıkarlarının takibiyle güdülenen egemenlik altındakilerin davranışına göre hareket eden malların ve pazarlanabilir yeteneklerin sahipliğinden kaynaklanan etkiye dayanır. Sonraki egemenlik türü kişisel güdüler ya da çıkarlar göz önüne alınmadan farazi mutlak itaat etme görevine dayanır. Bu iki egemenlik türü arasındaki sınır çizgisi değişkendir. Örneğin herhangi bir büyük merkez bankası ya da kredi kuruluşu tekelci konumu nedeniyle sermaye piyasası üzerinde "egemen" bir etki icra eder. Potansiyel borçlularına kredi vermenin koşullarını dayatabilir, dolayısıyla da belirgin bir derecede kendi kaynaklarının likiditesi için onların ekonomik davranışlarını etkileyebilir. Potansiyel borçlular, gerçekten krediye ihtiyaç duyuyorsa, kendi çıkarları açısından bu koşullara boyun eğmeliler ve hatta ek bir güvence sunarak bu boyun eğmeyi garanti etmelidirler. Ancak, kredi bankaları "otorite" uyguladıklarını; yani egemen olunanlar üzerinde onların kendi çıkarlarını gözetmeden "boyun eğme" talep ettiklerini iddia etmezler. Onlar sadece kendi çıkarlarını takip ederler ve bunları en iyi resmi özgürlükle hareket eden egemen olunan kişiler nesnel koşullar tarafından zorlandıkları için kendi çıkarlarını rasyonel olarak takip ettiğinde gerçekleştirirler.

Eksik bir tekelin sahibi bile, mevcut rekabete rağmen, hem mübadele ortaklarına hem de rekabetçilere karşı genel olarak fiyatları "dayatabiliyorsa"; başka deyişle onlara bu egemenliğe boyun eğme konusunda en küçük bir yükümlülük dayatmadan, kendi çıkarına göre onlara kendi davranışıyla bir davranış şekli dayatabiliyorsa kendisini bu konumda bulur. Bununla birlikte, çıkarların kümeleşmesine bağlı herhangi bir egemenlik türü aşamalı olarak otoriteyle egemenliğe dönüşür. Bu özellikle asıl olarak bir tekel konumu üzerinde kurulu egemenlik için geçerlidir. Örneğin, bir banka borçlu bir şirketi daha etkin şekilde kontrol etmek için, kredi koşulu olarak yönetim kurulunun bir üyesinin borçlu şirketin yönetim

kurulunun üyesi olmasını talep edebilir. Bu yönetim kurulu da buna karşılık, sonrakine itaat etme yükümlülüğü sayesinde yönetime kesin emirler verebilir. Ya da merkez ihraç bankası kredi kurumlarının tek biçim kredi koşulları üzerinde anlaşmasına neden olur ve bu şekilde güç konumu sayesinde, kredi kurumları ve müşterileri arasındaki ilişkilerin sürekli kontrolünü ve gözetimini sağlamaya çalışır. Daha sonra kontrolünü para yönetimi amaçları ya da iş çevresini etkilemek amacı veya örneğin savaş için mali açıdan hazır olmayı sağlama gibi siyasal amaçlar için kullanabilir. Sonraki kullanım türü özellikle merkez bankasının kendisinin siyasal otoritenin etkisine maruz kaldığı yerde yapılacaktır. Teorik olarak, bu gibi kontrollerin gerçekten tesis edebileceği, bunun uygulanması amaçları ve yollarının sıkı denetimlerde detaylandırılabileceği ve onun uygulanması için özel dairelerin oluşturulduğu ve kuşku sorunlarının çözümü için özel temyiz dairelerinin kurulması ve son olarak kontrollerin sürekli olarak daha sıkı hale getirilmesi anlaşılabilir. Bu gibi bir durumda, bu tür bir egemenlik bürokratik bir devlet dairesinin emrindekiler üzerindeki otoriter egemenliğine benzer hale gelir ve bu bağlılık otoriteye itaat ilişkisi karakterini alırdı.

Aynı gözlem bira fabrikalarının donanımını sağladıkları tavernalar üzerindeki egemenlikleri, ya da bir gün satıcıların lisanslarını yayınlama ya da geri çekme gücüne sahip bir Alman yayıncılar karteli olursa kitap satıcılarının boyun eğmek zorunda kalacakları egemenlik, veya benzin satıcılarının Standart Oil Company tarafından egemenlik altına alınması ya da Alman kömür üreticileri tarafından kömür satıcıları üzerinde ortak satış ofisleri vasıtasıyla uygulanan egemenlikle ilgili olarak da yapılabilir. Bütün bu perakendeciler işverenin tesisi dışında çalışan hat işçilerinden ya da diğer çalışanlardan biraz farklı, fakat bir bölüm şefinin otoritesine tâbi işe alınmış satış acentelerine indirgenebilir. Geçişler eski zamanlardaki borçlunun alacaklısına gerçek bağımlılığından borç için resmi köleliğe doğru aşamalı olarak gerçekleşmiştir; ya da Orta Çağlarda ve modern zamanlarda zanaatkarın piyasayı bilen ihracatçıya bağımlılığından ev endüstrisinin çeşitli bağlılık türleri vasıtasıyla çalışma şartları çok kötü olan işçinin iş gücünün tamamıyla otoriter tarzda düzenlenmesine geçiş de aşamalıdır. Oradan diğer derecelenmeler sekreter, mühendis ya da doğası açısından memurluktaki ya da ordudakinden farklı olmayan disipline tâbi ofis ya da fabrika işçisi pozisyonuna neden olur. Gerçi bunlar iş gücü pazarında formel olarak "eşit" taraflarca işverenin önerdiği koşulların "gönüllü" olarak kabulüyle sonuçlandırılan bir anlaşmayla oluşturulmuştur. Özel ve kamu istihdamı arasında-

ki farktan daha önemlisi askerlik hizmetiyle diğer durumlar arasındaki farktır. Sonrakiler gönüllü olarak yapılır ve bozulurken ilki zorlamayla dayatılır; bu en azından bizim ülkemizde olduğu gibi eski paralı askerlik sisteminin yerini kurayla askerliğin aldığı ülkelerde böyledir. Ancak, siyasal bağlılık ilişkisine bile gönüllü olarak girilebilir ve bu bir dereceye kadar gönüllü olarak bozulabilir; aynı şey geçmişin feodal ve belli koşullarda patrimonyal bağlılık ilişkileri için de geçerlidir. Bu nedenle bu durumlarda bile örneğin tamamıyla gönülsüz ve tâbi için normalde bozulamaz olan kölelik gibi otorite ilişkilerine geçiş ancak aşamalı olmuştur. Hiç kuşkusuz, bağlının kendi itaatindeki belli bir minimum çıkarı normal olarak tamamıyla otoriter görev ilişkisinde bile vazgeçilmez itaat güdülerinden birini oluşturacaktır. Genel olarak, geçişler bu nedenle belirsiz ve değişkendir. Bununla birlikte, gerçek olguların sürekli akıntısı içerisinde verimli ayrımlar elde etmek istiyorsak, tamamıyla pazardaki sahiplikten ve çıkar yozlaşmaları yoluyla ortaya çıkan gerçek güç ile öte yandan bir ataerkilin ya da monarkın bu şekilde itaat yükümlülüğüne talebiyle birlikte otoriter gücü arasındaki belirgin anti-tezi göz ardı etmemeliyiz. Güç çeşitleri bu verilen örneklerle hiçbir şekilde bitmez. Salt bir sahiplik bile pazarınkinden farklı formlarda bir güç temeli olabilir. Daha önce belirttiğimiz gibi sosyal olarak farklılaşmamış durumlarda bile uygun bir yaşam tarzının eşlik ettiği zenginlik, mevcut toplumda "kapısı herkese açık bir davet veren birinin" ya da "misafir odasına" sahip bir hanımefendinin konumuna uygun prestij oluşturur. Belli koşullar altında bu ilişkilerden her biri otoriter özellikler kazanabilir. Geniş anlamda egemenlik sadece pazardaki mübadele ilişkileriyle değil, fakat aynı zamanda "toplum" ilişkileri tarafından da oluşturulabilir; bu gibi olgular "konuk odası aslanından" imparatorluk Roma'sının *arbiter elegantiarum*'una[4] ya da Provence kadınlarının aşk mahkemelerine[5] kadar sıralanabilir. Gerçekte, bu gibi egemenlik durumları özel pazarlar ve ilişkiler alanı dışında da bulunabilir. Herhangi bir resmi emir yetkisi olmadan bile bir "imparatorluk devleti" ya da daha doğru biçimde ifade edersek, otorite ya da pazar vasıtasıyla onda belirleyici olan bireyler kapsamlı ya da bazen despotik bir hegemonya uygulayabilir. Bunun tipik bir örneği Prusya'nın Alman gümrük birliği ya da daha sonra Alman imparatorluğu içerisindeki konumuyla sağlanır. Bazılarına göre, daha küçük derecede de olsa, New York'un Birleşik Devletler içindeki konumu bir diğer örnek teşkil eder. Alman gümrük birliğinde Prusyalı memurlar egemendi, çünkü devletlerinin toprakları en büyük ve dolayısıyla en belirleyici pazardı; Alman imparatorluğunda da üs-

tündürler, çünkü en büyük demiryolları ağını, en çok sayıda üniversite mevkiini kontrol etmekte ve dolayısıyla diğer biçimsel olarak eşit devletlerin yönetim departmanlarını bozabilmektedir. New York siyasal güç icra edebilir. Çünkü büyük finansal güçlerin merkezidir. Bütün bu güç formları çıkarlar kümeleşmesine dayanır. Dolayısıyla, pazarda meydana gelenlere benzemektedir ve gelişme seyirleri içerisinde kolaylıkla resmi olarak düzenlenmiş otorite ilişkilerine ya da daha doğru biçimde, bağlı emir yetkisine ve zorlayıcı aygıta sahip birliklere dönüştürülebilir. Gerçekte, kuralların salt yokluğu nedeniyle, pazarda ya da diğer çıkar kümeleşmelerinde ortaya çıkan egemenliğin, itaat yükümlülüklerinin net ve açık biçimde tespit edildiği otoriteden çok daha baskıcı olduğu hissedilir. Ancak, bu yön sosyologun terminolojisini etkilememelidir.

Aşağıdaki tartışmada egemenlik terimini özellikle daha dar anlamda kullanacağız. Gücün ilgili tarafların, özellikle piyasada olanlar gibi formel olarak karşılıklı bir serbest etkileşim içinde kaynağını bulduğu durumlar bunun kapsamı dışındadır. Başka deyişle, terminolojimizde *egemenlik otoriter emir yetkisiyle* özdeş olacaktır.

Daha spesifik olmak gerekirse, *egemenlik* yöneticinin ya da yöneticilerin açığa vurulmuş iradesinin *(emir)* bir ya da daha fazla kişinin *(yönetilenler)* davranışını etkilemesi istendiği ve onu gerçekten de sanki yönetilenler, emrin içeriğini tek başına davranışlarının kuralı haline getirmişler gibi davranış gösterecek şekilde etkilediği durum anlamına gelecektir. Diğer uçtan bakıldığında bu durum *itaat* olarak isimlendirilecektir.

İLAVE NOTLAR: 1. Tanım tuhaf gelmektedir: özellikle "sanki" formülünün kullanımı nedeniyle. Ancak, bundan kaçınılmaz. İtaat edilen emrin salt dışsal gerçeği egemenliği bizim anlamadığımız gibi tanımaya yetmez; emrin "geçerli" bir norm olarak kabul edildiği gerçeğinin anlamını görmezden gelemeyiz. Ancak, öte yandan emirden gerçek itaat olgusuna uzanan nedensel zincir oldukça çeşitli olabilir. Psikolojik olarak emir yönetilenler üzerindeki etkisini ya empati veya esinlemeyle ya da rasyonel tartışmayla ikna yoluyla ya da bir kişinin diğerleri üzerindeki etkinin bu üç temel türünün kombinasyonu vasıtasıyla sağlamış olabilir.[6] Somut bir durumda emrin performansı yönetilenlerin onun uygunluğuna olan inancıyla, görev duygusuyla, korkuyla, "ruhsuz" gelenekle, ya da kendisi için fayda sağlaması amacıyla güdülenmiş olabilir. Sosyolojik olarak, bu farklılıklar mutlaka geçerli değildir. Öte yandan egemenliğin sosyolojik karakteri meşruiyetin belli başlı biçimlerindeki temel farklılıklara göre değişecektir.

2. Daha önce gördüğümüz gibi, şimdi tanımladığımız daha dar egemenlik kavramıyla daha önce tartıştığımız pazardaki, misafir odasındaki, bir tartışmadaki düzeni sağlama durumları arasında birçok geçiş mevcuttur. Öncekini daha net biçimde aydınlatmak için bu sonraki durumlardan bazılarına kısaca geri döneceğiz.

Egemenlik ilişkilerinin karşılıklı olarak var olabileceği açıktır. Modern bürokraside farklı departmanların memurları arasında, her biri sonrakilerin yargı yetkisi olduğu kadarıyla diğerlerinin emir yetkisine tâbidir. Hiçbir kavramsal güçlük söz konusu değildir, fakat bir müşteri bir ayakkabıcıya bir çift ayakkabı siparişi verdiğinde birinin diğeri üzerinde kontrol sahibi olduğu söylenebilir mi? Cevap her bir olayın koşullarına bağlı olacaktır; fakat neredeyse her zaman sınırlı bir ölçüde birinin iradesi diğerlerininkini diğerinin tereddütüne karşı etkilemiştir ve sonuç olarak, biri diğeri üzerinde o derece egemenlik kurmuştur. Ancak, bu tür değerlendirmelere dayanılarak hiçbir kesin egemenlik kavramı oluşturulamaz. Bu ifade soyut olanları da içerecek şekilde bütün mübadele ilişkileri için geçerlidir. Asya'da çoğu zaman olduğu gibi köy tarafından değişmez koşullarla istihdam edilen köy zanaatkârı hakkında ne söyleyeceğiz? Mesleki yetki alanı içerisinde bir yönetici midir yoksa yönetilen mi, eğer öyleyse kim tarafından yönetilir? Egemenlik kavramının zanaatkarın yardımcıları üzerinde uyguladığı ya da onun üzerinde resmi konuları nedeniyle onu kontrol eden kişiler tarafından uygulanan yetkiler dışında bu tür ilişkilere uygulanma eğilimi yoktur. Bunu yapar yapmaz, egemenlik kavramını yukarıda tanımladığımız teknik kavramla daraltacağız ancak, bir köy reisinin yani resmi otorite sahibi kişinin konumu köy zanaatkârınınkinin tam da aynısı olabilir. Özel iş ile devlet dairesi arasındaki fark bildiğiniz gibi gelişmenin sonucudur ve başka yerde Almanya'da olduğu kadar sağlam biçimde kökleşmemiştir. Yaygın Amerikan görüşüne göre, bir yargıcın işi bir bankanınkiyle aynıdır. Yargıç sadece bir kişiye karar verme tekeline sahip bir kişidir. Bunun yardımıyla o kişi bir başkasına karşı bir yükümlülüğü yerine getirebilir ya da kendisini diğerlerinin taleplerine karşı koruyabilir. Yargıç bu tekel sayesinde doğrudan ya da dolaylı olarak meşru ya da gayrimeşru birtakım yararlar sağlayabilir ve bunlara sahip olmak için işini borçlu olduğu parti başkanına ücretlerinden bir kısmını öder.

Köy reisi, yargıç, banker ve zanaatkâr olmak üzere hepsine, bu şekilde verilen ve alınan emirlere itaat talebinde bulundukları ve bunları sosyal olarak geçerli derecede buldukları her yerde egemenlik atfedeceğiz. Emir yetkisiyle

ilişkili olmayan hiçbir işe yarar egemenlik kavramı tanımlanamaz. Fakat burada hayatın başka alanında olduğu gibi her şeyin "geçiş halinde" olduğunu asla unutmamalıyız. Hukukçunun yasal bir normun içeriğine olan ilgisinin aksine sosyologun münhasıran böyle bir emir yetkisinin gerçek varlığıyla güdülendiği açıktır. Sosyolojiyle ilgili olduğu kadarıyla emir yetkisi biri tarafından talep edilen otorite sosyal olarak geçerli bir derecede gerçekten önemli olmadıkça var olmaz. Ancak, sosyolog normalde "gerçek" emir yetkilerinin genellikle "yasa nedeniyle" var olma talebinde bulunduğu gözleminden yola çıkacaktır. Tam da bu nedenle sosyolog hukukun kavramsal aygıtıyla hareket etmekten kaçınamayacaktır.

2. Doğrudan Demokrasi ve İleri Gelenlerin Yönetimi[7]

"Egemenlikle", "yönetimle" birleştiği kadarıyla ilgileniyoruz; temelde her egemenlik kendisini yönetim vasıtasıyla ifade eder ve işlev görür. Öte yandan, her yönetim, bazı emir yetkileri her zaman birisinin elinde olması gerektiği için egemenliğe ihtiyaç duyar. Muhtemelen emir yetkisi oldukça masum bir kisveye bürünür. Yönetici yönetilenler tarafından "hizmetçileri" sayılabilir, o da kendisine bu şekilde bakabilir. Bu olgu en saf formu içerisinde, sözde *dolaysız demokratik yönetim*de ["doğrudan demokrasi"] gerçekleşir.

Bu tür yönetim mutlaka çakışması gerekmeyen iki nedenle demokratik olarak isimlendirilebilir. Birinci neden, herkesin devlet işlerini eşit derecede yürütme hakkına sahip olduğu varsayımıdır. İkicisi, bu tür bir yönetimde emir yetkisinin kapsamının asgari düzeyde tutulmasıdır. Yönetsel işlevler dönüşümlüdür ya da kura yoluyla belirlenir veya kısa dönemler için seçim yoluyla tahsis edilir. Bütün önemli kararlar herkesin ortak kararına bırakılır; idareciler sadece kararları hazırlamak ve icra etmek ve "mevcut yapıyı" genel meclisin emirleri doğrultusunda yönetmek zorundadırlar. Bu tür bir yönetim bir çok özel kuruluşta, İsviçre *Landesgemeinden*'i gibi belirli siyasal topluluklarda ya da Birleşik Devletlerdeki belli kasabalarda veya (yönetim rektör ve dekanların elinde kaldığı ölçüde) üniversitelerde ve ayrıca benzer türde çok sayıda diğer kuruluşta bulunabilir. Yönetsel işlev ne kadar mütevazı olursa olsun, bazı görevliler bir emir yetkisine sahip olmalıdır ve statüsü bu nedenle her zaman salt bir hizmetçi ve efendi konumu arasında kalır. Konumunun "demokratik" sınırlarının yönlendirilmesi sonrakinin gelişmesine karşıdır. Bununla birlikte, görevlilerin ege-

men yetkilerinin "eşitliği" ve "asgariye indirilmesi" kendi yönetici katmanlarına karşı olarak birçok aristokratik grupta da bulunur. Buna örnek olarak Venedik, Sparta aristokrasisi ya da bir Alman üniversitesinin tam kadrolu profesörlerinin aristokrasisi verilebilir. Bunların hepsi görev dönüşümü, kura veya kısa vadeli seçim gibi aynı demokratik formları kullanmaktadır.

Normalde bu tür yönetim aşağıdaki koşulları sağlayan örgütlenmelerde gerçekleşir: 1) Örgüt yerel ya da üyelerin sayısı açısından sınırlı olmalıdır; 2) Üyelerin sosyal konumları birbirinden çok farklı olmamalıdır; 3) Yönetsel işlevler görece basit ve istikrarlı olmalıdır; 4) Ancak, nesnel olarak belirleyici şekillerde ve araçlarda eğitimle ilgili belirli bir asgari gelişme olmalıdır. Bu sonraki koşul örneğin, İsviçre'nin ve Birleşik Devletlerin doğrudan demokratik yönetimlerinde mevcuttur; geçmişte de geleneksel iş kapsamı içerisinde Rus *mirinde* mevcuttu. Ancak, bu tür bir yönetime herhangi bir tipik gelişme seyrinin başlangıç noktası olarak uygun olan marjinal bir tip örneği olarak bakarız. Ne rotasyon, ne kura, ne de seçim bir örgütün görevlilerini seçmenin "ilkel" formları değildir.

Doğrudan demokratik yönetim, her nerede mevcutsa, istikrarlı değildir. Ekonomik farklılaşmanın her gelişmesiyle birlikte yönetimin zenginlerin eline geçmesi olasılığı ortaya çıkmaktadır. Bunun nedeni onların çok üstün kişisel nitelikleri ya da daha kapsamlı bilgileri olması değil, sadece yönetsel işlevleri ucuz olarak ya da herhangi bir ödeme yapmadan ve yarı zamanlı işler olarak yerine getirecek zamanları olmasıdır. Ancak, geçinmek için çalışmak zorunda olanlar zamanlarını, yani gelirlerini feda etmek zorundadır ve emek yoğunlaştıkça bu fedakarlık daha katlanılmaz hale gelir. Dolayısıyla, bu üstünlük sahipleri sadece yüksek gelir sahipleri değil, daha ziyade kendileri çalışmadan ya da kesintisiz iş gücünden gelir sağlayanlardır. Başka türlü eşit koşullar altında, modern bir üretici bu nedenle işinden daha az kolaylıkla ayrılabilir ve dolayısıyla yönetim işleri için her ikisi de kesintisiz olarak çalışmak zorunda olmayan bir toprak sahibinden ya da bir Orta Çağ tüccar soylusundan daha az vakit ayırabilir. Aynı nedenle, büyük üniversite klinikleri ve enstitülerinin yöneticileri de rektör olmaya çok az uygundur; çok fazla yönetim tecrübeleri olmasına rağmen, zamanları devamlı işleriyle çok fazla işgal edilir. Dolayısıyla çalışmak zorunda olanların işlerinden uzaklaşmaması ölçüsünde doğrudan demokratik yönetim seçkinlerin *(honoratiores)* yönetimine dönüşme eğiliminde olacaktır.

Yaşam tarzıyla bağlantılı özel bir toplumsal onura sahip olanlara ait tipe daha önceden rastlamıştık.[9] Şimdi ise bir başka vazgeçilmez koşula, yani

toplumsal yönetim kapasitesine ve ekonomik konumdan kaynaklanan onursal bir görev sıfatıyla yönetime rastlıyoruz. Bu nedenle, *honoratiores*'i tereddütle şu şekilde tanımlıyoruz.

Birincisi, emeksiz ya da görece az emekle kazanılan bir gelire ya da en azından yürütmekte oldukları ticari etkinliklere ek olarak yönetim işlevlerini üstlenmelerini sağlayacak türden bir gelire sahip kişiler; ve ikincisi, böyle bir gelir dolayısıyla onlara bir statü onurunun sosyal prestijini sağlayan ve onları yönetime çağrılmaya uygun hale getiren bir yaşam tarzına sahip kişiler.

Honoratiores tarafından böyle bir yönetim sık olarak, topluluk önüne getirilen meselelerin önceden tartışıldığı müzakere kurulları şeklinde gelişmiştir; bu tür kurullar kolaylıkla topluluğun kararlarını tahmin eder ya da onları ortadan kaldırır ve dolayısıyla prestijleri nedeniyle, bir *honoratiores* tekeli kuragelirler.

Honoratiores yönetiminin bu şekilde gelişmesi yerel topluluklarda ve mahalle birliklerinde uzun bir süre var olmuştur. Eski zamanların *honoratiores*'i şimdinin rasyonelleşmiş doğrudan demokrasisinde ortaya çıkanlardan oldukça farklı bir karaktere sahipti. Başlangıçtaki nitelik yaşlılıktı. Sosyal davranışlarını geleneğe, yani teamüle, örfi hukuka yahut dinsel hukuka yönelten tüm topluluklarda yaşlılar, söz gelimi sadece daha geniş tecrübelerinin prestiji nedeniyle değil, aynı zamanda gelenekleri bildikleri için doğal *honoratiores* idi. Rızaları, ön onayları *(προβουλευμα)* ya da tasdikleri *(auctoritas)*[10] ihtilaf durumunda en etkili karar olduğu gibi doğaüstü güçlere karşı da bir kararın uygunluğunu garanti eder. Bir topluluğun tüm üyelerinin yaklaşık aynı ekonomik konumda olduğu yerde "yaşlılar" hanede, klanda ya da mahallede sadece en yaşlı olanlardır.

Bununla birlikte, bir toplulukta yaşın görece prestiji çok değişikliğe tâbidir. Yiyecek kaynaklarının kıt olduğu her yerde çalışamayan kişiler sadece bir yüktür. Ayrıca, savaşın kronik bir durum olduğu yerde yaşlıların prestiji savaşçılarınkinin önünde batmaya mahkûmdur ve çoğunlukla yaşlıların prestijine karşı genç gruplara ait demokratik bir taraflılık gelişir *(sexagenarios de ponte)*. [11] Aynı gelişme, ister kanlı olsun isterse barışçıl, ekonomik ve siyasal devrim dönemlerinde ve ayrıca dinsel fikirlerin uygulamadaki gücünün ve dolayısıyla kutsal bir geleneğe saygının az geliştiği ya da gerilemekte olduğu yerde aynı gelişme meydana gelir. Öte yandan, deneyimin nesnel faydalılığının ya da geleneğin öznel gücünün yüksek derecede tahmin edildiği yerde yaşlılığın prestiji korunur.

Yaşlıların görevden alındığı yerde güç normalde gençlere değil başka türden sosyal prestij sahiplerine geçer. Ekonomik ya da statüsel farklılaşmada yaşlılar meclisleri (*yepovoia,senatus*) ismini koruyabilir , fakat fiili olarak yukarıda tartışılan anlamda *honoratiores*'den, yani "ekonomik" *honoratiores*' den ya da güçleri nihai olarak zenginliklerine dayanan statü onuru sahiplerinden oluşacaktır.

Öte yandan, "demokratik" bir yönetimin oluşturulması ya da sürdürülmesi gerektiği şeklindeki savaş çığlığı fakirlerin *honoratiores* 'e karşı savaşlarında olduğu gibi, ekonomik olarak güçlü fakat statü onuruna kabul edilmeyen gruplar için de güçlü bir araç olabilir.Bu durumda demokratik yönetim siyasal partiler arasında bir mücadele meselesi haline gelir; bunun nedeni özellikle *honoratiores*'in statü prestijleri ve belli grupların onlara bağlılığı nedeniyle kendilerine fakirler arasından "güvenlik" birlikleri"[12] oluşturulabilmesidir. Doğrudan demokratik yönetim, bu şekilde bir güç mücadelesinin nesnesi haline getirilir getirilmez spesifik özelliği olan gelişmemiş egemenlik durumunu kaybeder. Siyasal bir parti, her şeyden önce spesifik anlamda egemenlik için mücadele etmek amacı için var olur ve bu nedenle zorunlu olarak, ne kadar dikkatli şekilde saklamaya çalışırsa çalışsın, katı bir hiyerarşik yapıya eğilim gösterir.

İçeriksel olarak aynı tarzda "saf" demokrasi marjinal durumda yaşayan üyelerin bu sosyal yabancılaşmasına benzer bir şey grubun belli bir büyüklüğü aştığı ya da seçiminin görevlendirebileceği herhangi biri tarafından tatminkar şekilde ilgilenmeyecek kadar güç hale geldiği yerde gerçekleşir. Kitle yapılarının yönetim koşulları komşuluk ya da kişisel ilişkilere dayalı küçük birliklerde gerçekleşenlerden köklü biçimde farklıdır. Kitle yönetimi söz konusu olur olmaz, demokrasinin anlamı köklü biçimde değişir; öyle ki sosyologun terime şimdiye kadar tartışılan durumdaki aynı anlamı yüklemesi artık bir şey ifade etmez.

Yönetsel görevlerin artan karmaşıklığı ve kapsamlarının genişlemesi eğitim ve deneyim sahibi olanların teknik üstünlüğüyle sonuçlanır ve dolayısıyla kaçınılmaz olarak en azından bazı görevlilerin devamlılığını destekleyecektir. Dolayısıyla yönetsel amaçlarla, yani zorunlu olarak, egemenliğin icrası için, özel ve sürekli bir yapının ortaya çıkma olasılığı her zaman mevcuttur. Daha önce belirtildiği gibi bu yapı eşit "meslektaşlar" olarak davranan *honoratiores*'e ait olabildiği gibi "monokratik" hale de gelebilir. Bu şekilde bütün görevliler bir tek başta toplanan bir hiyerarşide bütünleşirler.

2. Örgütsel Yapı ve Meşru Otoritenin Temelleri

Böyle bir egemenlik yapısının üyelerinin başkanlığı sözde "küçük sayı yasasına" dayanır. Yönetici azınlık üyeleri arasındaki anlayışa hızlıca ulaşılabilir; bu nedenle herhangi bir zamanda güç konumunu korumak için gerekli rasyonel olarak düzenlenmiş eylemi hızlıca başlatabilir. Sonuç olarak, muhalifler kendi egemenlik mücadelelerinin planlı yönetimi için aynı tür örgütlenmeyi oluşturmadıkları sürece gücünü tehdit eden kitlelerin herhangi bir eylemini *(Massenoder Gemeinschaftshandeln)* kolaylıkla bastırılabilir. Küçük sayının bir başka faydası yöneticilerin niyetleri ve kararlarıyla ve bilgilerinin durumuyla ilgili gizliliğin kolaylılığıdır; daire büyüdükçe bu gibi sırları korumak güçleşir ya da imkânsızlaşır. "Resmi gizlilik" üzerine gittikçe artan bir baskı uygulandığı yerde onun yöneticilerin yönetimlerinin kontrolünü sıkılaştırma niyetlerinin ya da yönetimlerinin tehdit edildiği hissinin bir belirtisi olarak alırız. Fakat sürekli olarak tesis edilen her egemenlik kesin bir noktada *gizli yönetim* olmalıdır.

Bununla birlikte, genel olarak konuşursak egemenlik düzenlemeleri, birlik tarafından tesis edildiği şekilde, aşağıdaki özellikleri gösterir.

Liderlerin emirlerine itaat etmeye alışmış ve ayrıca kendi katılımları ve sonuçta ortaya çıkan faydalar nedeniyle egemenliğin devamında kişisel bir çıkar sahibi olan insanların dairesi kendi aralarında egemenliğin devamına hizmet edecek işlevlerin icrasını bölmüşlerdir ve kendilerini onların icrası için sürekli hazır tutmaktadırlar ("örgütten" kast edilen budur)[13]. Kendileri tarafından talep ve icra edilen emir yetkilerini başkalarından almayan liderlere *efendiler* ismini vereceğiz; *aygıt* terimi ise kendilerine efendinin ya da henüz tanımlanan tarzda efendilerin emirlerine hazır tutan kişilerin çevresi anlamına gelecektir.

Belirli bir egemenlik durumuna ait yapının sosyolojik karakteri efendi ya da efendiler ile aygıt arasındaki ilişki, her ikisinin yönetilenlerle olan ilişkisi türü ve spesifik örgütsel yapısı, yani emir yetkilerini dağıtmanın spesifik şekli tarafından belirlenir. Aynı zamanda çok sayıda farklı sosyolojik sınıflandırma tesis etme için kullanılabilen birçok başka unsur da sayılabilir. Burada güttüğümüz sınırlı amaçlar için sadece bir egemenliğin geçerliliğinin nihai temellerini araştırdığımızda, başka deyişle efendinin "memurlara" ve her ikisinin yönetilenlere karşı yönelttiği itaat taleplerinin dayandırıldığı temelleri araştırdığımızda ortaya çıkan temel egemenlik tiplerini vurgulayacağız.

Meşruiyet problemine daha önceden *yasal düzen* tartışmamızda rastlamıştık. Şimdi onun daha geniş önemini belirtmek zorunda kalacağız. Bir egemenlik için meşruiyetinin bu türden haklılaştırılması teorik ya da felsefi bir düşünme meselesinden ibaret değildir; bu daha ziyade egemenliğin ampirik yapısındaki gerçek farklılıkların temelini oluşturur. Bu gerçeğin nedeni herhangi bir gücün ve hatta hayat avantajının kendini haklılaştırma şeklindeki genel olarak gözlemlenebilir ihtiyacında yatar.

İnsanların kaderleri eşit değildir. İnsanlar sağlık ya da refah ya da sosyal statü ya da ve sair şeylerin durumu açısından farklılaşır. Basit bir gözlem bu gibi her durumda daha ayrıcalıklı olanın kendi durumuna bir şekilde "meşru", avantajına "hak edilmiş" ve başkasının dezavantajına sonrakinin "hatası" neticesi ortaya çıkmış olarak bakma sonsuz ihtiyacını hisseder. Farklılığın salt tesadüfi nedenlerinin her zaman çok açık olabilmesi fark yaratmaz.

Bu aynı ihtiyaç kendisini pozitif ve negatif olarak ayrıcalıklı insan grupları arasındaki ilişkide de hissettirir. Yüksek derecede ayrıcalıklı her grup doğal, özellikle de kan üstünlüğü mitini geliştirir. İstikrarlı güç ve sonuçta statü dağıtımı koşulları altında mit negatif olarak ayrıcalıklı katman tarafından kabul edilir. Bu gibi bir durum kitleler egemenlik düzeniyle ilgili düşüncenin çok az gelişmiş olarak kaldığı doğal hallerinde devam ettiği; yani herhangi bir acil ihtiyaç, meseleleri "problemli" hale getirmediği sürece var olur. Fakat sınıf durumu, her insanın bireysel kaderini belirleyen bir faktör olarak herkese açık ve net olarak görünmeye başladığı zamanlarda, yüksek derecede ayrıcalıklı olanların herkesin özel kaderini hak ettiği miti en güçlü biçimde nefret edilen saldırı nesnelerinden biri haline gelmiştir; geç Eski Çağ ve Orta Çağın belli mücadeleleri ve özellikle günümüzün ona dayanan bu gibi mitlerinin ve meşru egemenlik iddiasının en güçlü ve etkili saldırının hedefi olduğu sınıf mücadelesi düşünülmelidir.

Gerçekte (sözcüğün teknik anlamıyla) her egemenliğin sürekli icrası her zaman meşruiyetinin ilkelerine başvurmak vasıtasıyla kendini haklılaştırma ihtiyacına güçlü biçimde sahiptir. Bu gibi nihai ilkeler arasında da sadece üç tanesi vardır:

Bir emir yetkisinin "geçerliliği" önce bilinçli olarak yapılmış rasyonel kurallar sistemi içinde ifade edilebilir (bu kurallar üzerinde anlaşılmış olabilir, ya da bunlar yukarıdan dayatılabilir). Bu kurallar yönetimin belirlediği onun tarafından bu gibi bir itaat talep edildiğinde genel olarak bağlayıcı normlar olarak itaatla karşılaşır. Bu durumda her emir yetkisi sahibi bu rasyonel normlar sis-

temi tarafından meşrulaştırılır ve gücü normla uyuştuğu sürece meşrudur. Bu nedenle itaat kişiye değil normlara gösterilir.

Bununla birlikte, bir emir yetkisinin geçerliliği aynı zamanda *kişisel otoriteye* de dayanabilir.

Bu gibi kişisel otorite de, buna karşılık, örfi ve her zaman öyle olan ve belli bir kişiye itaati emreden *geleneğin* kutsallığına dayanabilir.

Ya da kişisel otoritenin kaynağı tam tersine; olağanüstü olana teslimde, *karizmaya* yani bir kurtarıcı, peygamber ya da kahraman sıfatıyla böyle bir insanda bulunan gerçek vahiye ya da tanrı vergisine inançta olabilir.

"Saf" egemenlik tipleri bu üç olası meşruiyet tipiyle bağlantılıdır. Tarihsel gerçeklikte meydana gelen egemenlik formları bu "saf" tiplerin birleşimlerini, karışımlarını, uyarlamalarını ya da düzenlemelerini oluşturur.

Bir egemenlik yapısı içerisinde *rasyonel* olarak düzenlenmiş birlik tipik ifadesini *bürokrasi* içinde bulur. Geleneksel olarak emredilmiş sosyal eylem tipik olarak *ataerkillik* tarafından temsil edilir. *Karizmatik* egemenlik yapısı ne rasyonel kurallara ne de geleneğe dayanan bireysel otoriteye dayanır. Burada da en rasyonel ve bize en tanıdık olan tipten devam edeceğiz: Modern bürokratik yönetim.

NOTLAR

1. Aksi belirtilmediği sürece tüm notlar Rheinstein'a aittir.
2. Dilin şiir, edebiyat ve kibar konuşmada kullanıldığı çok sayıda Alman lehçesi arasında standart olarak kabul gören on dördüncü ve on beşinci yüzyıllarda imparatorluk yüksek mahkemesi tarafından önce Prag'da sonra Viyana'da, özellikle ona yakın bir tarz Luther tarafından İncil tercümesinde kullanılan form oldu.
3. Günümüz Hollanda'sında konuşulan aşağı-Alman lehçesi Güney Hollanda eyaletinde kullanılan formda, Birleşik Eyaletler Almanya'dan ayrıldığında ayrı bir dil statüsü kazandı ve Felemenk lehçesi resmi dil ve İncil tercümesinin dili haline geldi (Statenbijel,1626-1635) İsviçre Alman lehçelerinden herhangi biri ayrı bir dil olarak önemli derecede bu gibi bir statü kazanmadı; gevşek İsviçre Konfederasyonunda merkezi bir kançılarya olmadığı için Yukarı-Almanca Hollanda'nınkinden bir asır önce gerçekleşen Almanya'dan siyasal ayrılmaya rağmen resmi dil olarak kaldı.
4. *Arbiter elegantiorum* - Tacitus'a göre (Ann. XVI 18), muhtemelen hicivci Petronius Arbiter'le aynı olan Gaius Petronius Nero tarafından tad konularında yargısına boyun eğdiği "zerafet hakemi" olarak isimlendirildi. Petronius ve unvanı Henry Sienkiewicz'in *Qua Vadis* isimli romanında popülerleştirildi.
5. Aşk mahkemeleri için bkz. İkinci kısım, 1.bölüm, n.10
6. Diğer kişilerin tutumunu etkileyen faktörler olarak empati ve esinleme hakkında bkz. İkinci Fasıl, 1.bölüm: 2:B

7. Bkz. Yukarıda 1. Fasıl, III. bölüm: 19 vd. (R)
8. Alman üniversitelerinde hem başkan (*Rektör*) hem de dekanlar tam zamanlı profesörler tarafından bir yıllık süreyle seçilir; senatoyla birlikte üniversitenin işlerini yönetirler ve onu özellikle üniversiteleri denetleyen eğitim bakanlığına karşı temsil ederler.
9. Bkz. IX: bölüm: 6: E ve "Soc. Of Law", VIII. bölüm: IV. (R)
10. *Auctoritas* [*patrum*] (Latince) –halk meclislerinin (*comitia*) belli kararlarının geçerliliği için gerekli olan Roma Senatosu onayı; koşulun siyasal önemiyle ilgili çeşitli ifadeler hakkında bkz. JOLOWICZ, Historical Introduction to Roman Law (1932),30
11. "Altmış yaşındakiler köprüden aşağı !" Bu kaynağı belli olmayan, eski yazarlarca genellikle eski bir uygulama olan insan kurbanıyla özdeşleştirilen bir Roma deyişiydi. Buna göre faydasız yaşlı adamlar bir köprüden Tiber'e atılıyordu. Weber' in burada kafasında olan, daha az genel olarak kabul edilen yorum Varro ' nun *de vita pop. Rom. Lib. IV* unun bir parçasında nakledilir. (II, II); bu deyişi askerlik yaşının üzerindeki erkeklerin, geçişi bir köprü üzerinden olan Martius kampında askeri düzende bulunan insanların oylama meclisinden atılmasından çıkarır. Bkz. art "sexagenarios" Pauly-Wissowa, RE, 2.ser, II (1923), 205 vd. (Rh/Wi)
12. Weber Schutztruppe sözcüğünü kullanır. Bu zamanında Alman deniz aşırı arazilerindeki koloni birlikleri için kullanılan bir terimdi; 1904 ve 1908 arasında Herero ayaklanmasını bastıran Güney batı Afrika Sehutztruppe'si özellikle ünlüydü (R)
13. Bkz. I. Fasıl, III. Bölüm: 13 (R)

XI. BÖLÜM
BÜROKRASİ

1. Modern Bürokrasinin Karakteristikleri

Modern bürokrasi şu şekilde işler:

1. Genel olarak kurallar, yani yasalar veya idari yönetmelikler tarafından düzenlenen resmi *yetki alanları* ilkesi vardır. Bu, şu anlama gelir:

(1) Bürokratik olarak yönetilen yapının amaçları için gerekli düzenli etkinlikler resmi görevler olarak isimlendirilir.

(2) Bu görevlerin yerine getirilmesi için gerekli emirleri verme yetkisi istikrarlı şekilde dağıtılır ve memurların emrine verilebilecek fiziksel, dinsel ya da başka türlü zorlayıcı araçları ilgilendiren kurallar tarafından sıkı biçimde sınırlandırılır.

(3) Bu görevlerin düzenli ve sürekli olarak yerine getirilmesi ve ilgili hakların icrası için metotlu tedbirler alınır; sadece genel kurallara uygun niteliklere sahip kişiler istihdam edilir.

Devlet alanında bu üç unsur bürokratik bir *daire* oluşturur, özel ekonomi alanında ise bürokratik bir *girişim* oluşturur. Bu şekilde anlaşılan bürokrasi siyasal ve dinsel topluluklarda sadece modern devlet ve özel ekonomide sadece en gelişmiş kapitalist kurumlarda tam olarak gelişir. Sabit yargı yetkisi olan sürekli daireler tarihsel kural değil, daha çok istisnadır. Bu eski Doğu'nun yapıları, Germen ve Moğol fetih imparatorlukları ve birçok feodal devletlerinki gibi büyük siyasal yapılar için bile geçerlidir. Bütün bu durumlardan, yönetici, güvenli kişisel yöneticiler, masa arkadaşları veya saray hizmetçileri vasıtasıyla en önemli tedbirleri yürütür. Komisyonları ve yetkileri kesin biçimde sınırlanmaz ve her olay için geçici olarak oluşturulur.

II. *Daire hiyerarşisi* ve temyiz kanalları ilkeleri (*Instanzenzug*) alt dairelerin üst daireler tarafından denetlendiği net biçimde oluşturulmuş üst-alt sistemini öngörür. Bu gibi bir sistem kesin biçimde düzenlenmiş tarzda, bir alt dairenin kararını ilgili üst otoriteye temyiz olasılığı sunar. Bürokratik tipin tam olarak gelişmesiyle daire hiyerarşisi *monokratik* olarak örgütlenir.

Hiyerarşik daire otoritesi ilkesi bütün bürokratik yapılarda: Devlet ve kilise yapılarında ve büyük parti yapılarında bulunur. Bürokrasinin otoritesinin "özel" ya da "kamusal" olarak isimlendirilmesi karakteri açısından önemli değildir.

Yetki alanıyla ilgili "yeterlilik" ilkesi tam olarak uygulandığında hiyerarşik astlık – en azından devlet dairesinde– "yüksek otoritenin sadece "alt" otoritenin işini devralma yetkisine sahip olduğu anlamına gelmez. Gerçekte bunun tersi kuraldır; bir daire bir defa kurulduğunda herhangi bir boşluk oluşursa her zaman yeni bir memur atanacaktır.

III. Modern dairenin yönetimi asıl ya da taslak formlarında saklanan yazılı belgelere ("dosyalar"), bir alt memurlar ve her türden kâtipler kadrosuna dayanır. Bir dairede maddi gereçler ve dosyalardan oluşan ilgili aygıtla birlikte çalışan memurlar grubu (özel girişimlerde çoğu zaman "muhasebe servisi", *kontor* olarak adlandırılan) bir *bureau* oluşturur.

Prensipte, kamu hizmetinin modern örgütlenmesi büroyu memurun özel meskeninden ayırır ve genelde, resmi işleri özel yaşam alanından ayrı tutar. Devlet paraları ve gereçleri memurun özel mülkünden ayrı tutulur. Bu durum her yerde, uzun bir gelişmenin ürünüdür. Bu günümüzde özel işletmelerde olduğu gibi devlette de bulunur; birincisinde, ilke tepedeki girişimciye kadar uzanır. Prensipte *Kontorl* (ofis, daire) evden, iş özel yazışmadan, ticari varlıklar kişisel varlıklardan ayrılır. Modern türde işletme yönetimi daha tutarlı biçimde sürdürüldükçe bu ayrımlar daha çok ortaya çıkar. Bu sürecin başlangıçları Orta Çağlara kadar uzanır.

Modern yatırımcının kendisini girişimcinin "birinci görevlisi" olarak görmesi onun özelliğidir. Bu aynen özellikle modern bir bürokratik devletin yöneticisinin [Prusyalı II. Frederick] kendisinden devletin "birinci memuru" olarak söz etmesine benzer. Devletin büro işlerinin özel büroların yönetiminden karakter olarak içsel biçimde farklı olduğu fikri bir Kıta Avrupası anlayışıdır ve Amerika sarzına tamamıyla yabancıdır.

IV. Daire yönetimi, en azından bütün uzmanlaşmış daire yönetimi – ve

böyle bir yönetim belirgin biçimde moderndir – genellikle bir uzmanlık alanında tam bir eğitimi gerektirir. Bu da, devlet memurları için olduğu kadar modern yönetici için ve özel bir işletmenin çalışanı için de geçerlidir.

V. Daire tam olarak geliştiğinde, dairedeki işler memurun bürodaki zorunlu çalışma saatlerinin uzunluğu sınırlı olsa da memurun *tam çalışma kapasitesini* gerektirir. Normal durumda bu da, devlet dairesinde olduğu gibi özel büroda da ancak uzun bir gelişmenin ürünüdür. Önceleri normal durum bunun tersiydi: Büro işleri ikincil bir iş olarak yapılıyordu.

VI. Daire yönetimi *genel kuralları* izler; bunlar az ya da çok istikrarlıdır, yorucudur ve öğrenilebilir. Bu kuralların bilgisi memurların sahip olduğu özel bir teknik beceriyi temsil eder. Bu hukuki, idari yönetimi ya da işletme yönetimini içerir.

Modern büro yönetiminin kurallara indirgenmesi gerçek doğasında derinden yerleşmiştir. Modern kamu yönetimi teorisi belli meseleleri kararlamayla emretme yetkisi – ki bu yasal olarak bir daireye verilmiştir – daireye meseleyi her olay için verilmiş bireysel emirlerle değil sadece somut olarak düzenleme hakkı verir. Bu bütün ilişkilerin bireysel ayrıcalıklarla ve iltimasla düzenlenmesiyle aşırı bir tezat teşkil eder; bu daha sonra göreceğimiz gibi, en azından bu tür ilişkiler kutsal gelenekle düzenlenmediği ölçüde, patrimonyalizmde mutlak şekilde hâkimdir.

2. Memurun Bürokrasi İçinde ve Dışındaki Durumu

Bütün bunlar memurun iç ve dış durumu için aşağıdaki sonuçları doğurur.

I. BİR MESLEK OLARAK DAİRE SAHİPLİĞİ

Dairenin bir "meslek" (*Beruf*) olması ifadesini ilk olarak, uzun bir zaman çalışma kapasitesi gerektiren yazılı kurallarla belirlenmiş bir eğitim sürecinde ve genel olarak istihdam şartı olarak belirlenmiş özel sınavlarda bulur. Bunun yanında, memurun konumunun bir "görev" (*Pflicht*) doğasında olmasında ifade bulur. Bu onun ilişkilerinin karakterini şu şekilde belirler: Daire sahipliği, yasal olarak ve gerçekte, Orta Çağlarda ve yakın zamanların eşiğine kadar normalde olduğu gibi, belli hizmetlerin verilmesi karşılığında alınan kiralar ya da ücretler

için kullanılacak bir gelir kaynağı sahipliği sayılmaz. Daire sahipliği serbest iş sözleşmelerinde olduğu gibi ortak hizmet değişimi de sayılmaz. Daha ziyade, bir daireye giriş, özel ekonomidekini de içerecek şekilde, garanti bir geçim sağlanması karşılığında dairenin amacına (*Amtstreue*) bağlılık görevinin kabulü sayılır. Saf tipte bunun vasalın ya da müridin feodal ya da patrimonyal otorite altındaki inancı gibi bir kişiye bir bağlılık tesis etmemesi, bunun yerine *kişisel olmayan* ve *işlevsel* amaçlara yönelik olması bir daireye modern bağlılık için belirleyicidir. Bu amaçlar tabii ki; dünyevi ya da uhrevi kişisel bir efendinin yerini tutan şeyler olarak görünen ve belli bir grup tarafından cisimleştirilen devlet, kilise, cemaat, parti ya da işletme gibi, kültürel değerlerden çoğunlukla ideolojik bir hale kazanır.

Siyasal memur – en azından tam olarak gelişmiş modern devlette – bir yöneticinin kişisel hizmetçisi sayılmaz. Bunun gibi, piskopos, rahip ve vaiz gerçekte, erken Hristiyan zamanlarında olduğu gibi, artık bir efendinin kişisel himayesi altında ve prensipte sadece ona karşı sorumlu uhrevi kutsal değerleri, onlara layık görünen ve onları isteyen herkese sunan salt kişisel bir karizmanın taşıyıcıları değildir. Eski teori kısmen korunmasına rağmen, bunlar işlevsel bir amacın hizmetindeki memurlar haline gelmiştir. Bu amaç günümüz kilisesinde ilk elde kişiler üstü hale getirilmiş ve ideolojik olarak kutsallaştırılmıştır.

II. MEMURUN SOSYAL KONUMU

A.SOSYAL SAYGI VE STATÜ SÖZLEŞMESİ. Modern memur, ister özel ofiste olsun isterse devlet dairesinde, yönetilenlere karşı her zaman belirgin biçimde yüceltilmiş bir *sosyal saygı* için mücadele eder ve genellikle de buna ulaşır. Sosyal konumu derece sırasıyla ilgili yönergeler ve siyasal memur için,"makama hakaret" ve devleti ve kilise yetkililerini küçük düşürmeye karşı ceza kanununun özel yasaklarıyla korunur.

Memurun sosyal konumu normalde, eski medeni ülkelerde olduğu gibi, aşağıdaki koşulların hâkim olduğu yerde en yüksektir; eğitimli uzmanlar tarafından yönetim için güçlü bir talep; güçlü ve istikrarlı bir sosyal farklılaşma; burada memur, gücün sosyal dağılımı ya da gerekli eğitimin ve statü sözleşmelerinin masraflı olması nedeniyle ağırlıklı olarak sosyal ve ekonomik açıdan ayrıcalıklı katmandan gelir. Eğitim sertifikalarının ya da beratların – yukarıda (13 A) tartışılan sahipliği genellikle daire için gerekli nitelikle bağlantılandırılır;

doğal olarak, bu memurun sosyal konumundaki statü unsurunu arttırmaktadır. Bazen, statü faktörü açıkça kabul edilir; örneğin, bir görevin taliplisinin daire kariyerine kabulü resmi kurulun üyelerinin rızasına ("seçim") dayanması kuraldır. Alman ordusunun subay alaylarındaki durum budur. Bürokrasinin loncaya benzer şekilde kapanmasını destekleyen benzer olgular tipik olarak geçmişin patrimonyal ve özellikle *prebendal* bürokrasisinde bulunur. Bu gibi politikaları değişmiş formlarda yeniden canlandırmak modern bürokratlar arasında hiçbir şekilde nadir değildir; örneğin [1905] Rus devrimi sırasında büyük oranda proleterleşmiş [*zemstvo*-] memurların [*treii unsuru*] taleplerinde bir rol oynuyordu.

B. SEÇİME KARŞI ATAMA: UZMANLIK AÇISINDAN SONUÇLARI . Tipik olarak, bürokratik memur yüksek bir otorite tarafından atanır. Yönetilenler tarafından seçilen bir memur artık salt bürokratik bir figür değildir. Tabii ki resmi bir seçim – politikada özellikle parti başkanları tarafından – atamayı gizleyebilir. Sağlam biçimde örgütlendiğinde partiler resmi olarak serbest bir seçimi parti başkanı tarafından belirlenen bir adayın salt kabulüne ya da en azından belirlenmiş iki adaydan birinin seçimi için belli kurallara göre yürütülen bir yarışmaya dönüştürülebilir.

Genellikle memurların sosyal saygısı ve uzman yönetimine olan talebin ve statü sözleşmelerinin sahipliğinin zayıf olduğu yerde özellikle düşüktür. Yeni yerleşim yerlerinde büyük ekonomik fırsatlar ve sosyal katmanlaşmalarının büyük istikrarsızlığı nedeniyle durum çoğunlukla budur: Birleşik Devletler bunun en güzel kanıtıdır.

Bütün koşullarda, memurların seçim yoluyla saptanması hiyerarşik astlığın katılığını yumuşatmaktadır. Prensipte, seçilen bir memur üstleri karşısında özerk bir konuma sahiptir, zira konumunu "yukarıdan" değil "aşağıdan" ya da otoriteden değil, ilerideki kariyerini de belirleyen güçlü partilerden ("patronlar") alır. Seçilmiş memurun kariyeri temelde yönetimdeki şefine bağlı değildir. Seçilmeyen, fakat bir efendi tarafından atanan bir memur normal olarak, teknik bakış açısından daha doğru biçimde iş görür; çünkü salt işlevsel değerlendirme noktaları ve nitelikleri onun seçilmesini ve kariyerini belirleyecektir. Hukukçu olmayan yönetilenler bir daireye aday olan kişinin uzmanlık vasıflarını sadece tecrübe açısından ve dolayısıyla sadece hizmetinden sonra değerlendirebilir. Bunun yanında, siyasal partiler memurların herhangi bir şekilde tespitine seçimle katılıyorsa oldukça doğal olarak teknik yeterliliğe değil bir takipçinin parti başkanına verdiği hizmetlere kesin ağırlık verme eğilimindedir. Bu başka türlü

serbestçe seçilen memurların, aday listesini belirledikleri zaman parti başkanları tarafından tespiti ve ayrıca kendisi de seçilen bir başkanın memurları serbestçe ataması için geçerlidir. Bununla birlikte, zıtlık görecelidir: Meşru monarklar ve astlarının memurları atadığı yerde içeriksel olarak benzer koşullar geçerlidir; sadece partizan etkiler, o zaman daha az kontrol edilebilirdir.

Eğitimli uzmanlar tarafından yönetime olan talebin yoğun olduğu ve parti taraftarlarının entelektüel olarak gelişmiş, eğitim almış ve özgür "kamuoyunu" dikkate almak zorunda olduğu yerde vasıfsız memurların kullanımı iktidardaki partiyi bir sonraki seçimde etkiler. Doğal olarak bunun memurların başkan tarafından atandığı zaman olması daha olasıdır. Eğitimli bir yönetime olan talep şu anda Birleşik Devletlerde mevcuttur, fakat büyük şehirlerdeki gibi göçmen oyları "elde edildiğinde" tabii ki hiçbir etkili kamuoyu yoktur. Bu nedenle, sadece idari başkan değil aynı zamanda astı olan memurlar da genellikle, en azından denetimi güç olan çok büyük idari bütünlerde, memurların hiyerarşiye bağlı olmasını zayıflattığı gibi, bürokratik mekanizmanın hassas biçimde işlemesiyle birlikte memurların uzmanlık vasıflarını tehlikeye atar. Başkan tarafından atanan Federal yargıçların seçilmiş yargıçlar karşısında ve üzerinde üstün nitelikleri ve bütünlükleri, her iki tip memur da parti değerlendirmeleri açısından seçilmemesine rağmen, Amerika 'da iyi bilinir. Amerikan metropol yönetimlerindeki reformcular tarafından istenen büyük değişiklikler temelde onlar tarafından atanan bir memur aygıtıyla çalışan seçilmiş belediye başkanları tarafından yürürlüğe konulmuştur. Bu reformlar bu nedenle "Sezarcı" tarzdan ortaya çıkmıştı. Teknik açıdan bakıldığında, örgütlü bir egemenlik formu olarak, çoğu zaman demokrasiden gelişen "Sezarcılığın" etkinliği genel olarak kitlelerin (ordunun ve vatandaşların) özgür emanetçisi olan ve gelenek tarafından engellenmeyen "Sezarın" konumuna dayanır. Bu nedenle "Sezar" oldukça nitelikli, geleneğe ya da başka bir engele bakmaksızın kendisinin özgürce ve geleneğe uygun olarak seçtiği askeri subaylar ve memurlardan oluşan bir bütünün kısıtlanmamış efendisidir. Bununla birlikte, kişisel detaya ait böyle bir yönetim genel olarak seçilmiş bir bürokrasinin biçimsel olarak "demokratik" ilkesiyle çatışma içerisinde durur.

C. GÖREV SÜRESİ VE YARGISAL BAĞIMSIZLIK VE SOSYAL PRESTİJ ARASINDAKİ TERS İLİŞKİ. Normalde, memurluk en azından devlet bürokrasilerinde ömür boyudur ve bu bütün benzer yapılar için gittikçe aynı olmaktadır. Ömür boyu görev olgusal bir kural olarak, uyarı verilebildiği ya da dönemsel yeniden atama olduğu yerde bile varsayılır. Özel bir işletmede,

bu gibi bir görev, geçmişin birçok otorite yapısında olduğu gibi, memurun şahsi hakkı olarak görülmez. Almanya'da olduğu gibi, bütün yargı dairesi ve daire memurları için keyfi işten atmaya ve transfere karşı yasal garantiler geliştirildiği yerde spesifik daire görevlilerinin katı biçimde kişiler üstü icrası amacına hizmet ederler.

Bu nedenle, bürokrasi içerisinde bu şekilde görev süresiyle yasal olarak garanti edilen "bağımsızlık" ölçüsü, konumu bu şekilde güvence altına alınan memur için her zaman artan statü kaynağı değildir. Gerçekte, özellikle eski bir kültüre ve oldukça yüksek farklılaşma derecesine sahip eski topluluklarda çoğu zaman tersi geçerlidir. Zira efendinin keyfi yönetimi altına girmek aynı zamanda memur için geleneksel feodal yaşam tarzının devamını da garanti eder; ne kadar sıkıysa bunu daha iyi yapar. Bu nedenle, memura olan geleneksel saygı özellikle bu gibi yasal güvencelerin yokluğu nedeniyle artar. Orta çağlarda da, aynı şekilde *ministeriales*'e saygı hür insanların, kralın yargıcına saygı da halk yargıcının zararına artıyordu. Almanya'da askeri subay ya da idari memur görevden herhangi bir zamanda ya da en azından "onur yasasına" veya *salon* geleneklerine karşı en büyük suç için bile görevini kaybetmeyen "bağımsız" bir yargıçtan çok daha kolay biçimde alınabiliyordu. Tam da bu nedenle yargıç, diğer şeyler eşitse "yüksek sınıflar" tarafından sosyal olarak, efendiye olan bağlılıkları yaşam tarzlarının statü sözleşmeleriyle uyumu için daha iyi garantisi olan subaylardan ve idari memurlardan daha az makbul sayılır. Tabii ki ortalama bir memur yaşlılığını maddi olarak güvence altına almanın yanında görevden keyfi olarak alınmasına karşı da artan garantiler sağlayacak bir memurlar kanunu için çabalar. Bununla birlikte bu çabanın da sınırları vardır. "Görev hakkının" çok güçlü biçimde gelişmesi doğal olarak teknik verimlilik amacıyla dairelere eleman alımını daha güç hale getirir ve hırslı adayların kariyer fırsatlarını azaltır. Memurların sosyal olarak altta olan katmandan ziyade eşitlerine bağlı olma tercihi, bütün olarak bürokrasinin bağlılığı altında üst düzeyden çok zarar görmesini sağlar. Bazen din adamları arasında kilise ve devletin tehdit edici ayrımıyla ilgili endişeden kaynaklanan mevcut muhafazakâr hareket açıkça bölgenin efendiliğinden hizmetçiliğine dönüşmeme arzusuyla belirleniyordu.[1]

D. DÜZENLİ MAAŞIN TEMELİ OLARAK DERECE. Memur bir kural olarak, normalde *sabit* bir *maaş* biçiminde parasal bir *tazminat* ve emekli maaşıyla sağlanan yaşlılık güvencesi alır. Maaş yapılan iş anlamında bir ücret gibi ölçülmez, bunun yerine statüye yani işlev türüne (derece) ve muhtemelen hizmetin uzun-

luğuna göre ölçülür. Sosyal saygı ödüllerinin yanı sıra memurun gelirinin görece büyük güvencesi daireyi özellikle artık koloni kazançları için fırsat sağlamayan ülkelerde aranan bir konum haline getirir. Bu tür ülkelerde bu durum memurlara göre düşük maaşlar verilmesine imkan sağlar.

E. SABİT KARİYER HATLARI VE STATÜ KATILIĞI. Memur kamu hizmetlerinin hiyerarşik düzeni içerisinde bir "kariyer" için ayarlanır. Daha az önemli ve daha az para ödenen alt düzeyden daha yüksek makamlara çıkmayı umut eder. Ortalama memur doğal olarak dairelerde olmasa da en azından maaş düzeylerinde terfi koşullarının mekanik olarak tespit edilmesini ister. Bu koşulların "kıdemlilik" açısından ya da muhtemelen bir sınav sisteminde alınan derecelere göre tespitini ister. Bu gibi dereceler ara sıra gerçekte memurla ilgili sabit bir nitelik oluşturur ve onun kariyeri üzerinde ömür boyu etkili olur. Buna memuriyet hakkını güçlendirme ve statü grubu kapalılığını ve ekonomik güvenliği artırma arzusu katılır. Bunların hepsi memuriyetleri eğitim belgeleriyle vasıflı kişilerin "arpalıkları" olarak görme eğilimi ortaya çıkarır. Bu gibi uzmanlık eğitimi beratlarının çoğu zaman aşağı niteliğine bakılmadan genel kişisel ve zihinsel nitelikleri ölçme gerekliliği en yüksek siyasal görevlerin, özellikle de "bakanlık" pozisyonlarının kural olarak bu tür belgelere başvurmadan doldurulmasını getirmiştir.

3. Bürokrasinin Parasal ve Mali Ön koşulları

Para ekonomisinin gelişmesi bugün, memurların tazminatı parasal maaş formu aldığı ölçüde modern bürokrasinin bir ön koşuludur. Para ekonomisi bürokrasinin devamı için büyük önem taşır ancak bürokrasinin varlığı için tek başına hiçbir şekilde belirleyici değildir.

Görece net biçimde gelişmiş ve nicel olarak büyük bürokrasilerin tarihsel örnekleri şunlardır: (a) Yeni Krallıklar döneminde, güçlü patrimonyal unsurlarına rağmen Mısır: (b) geç Roma Prensliği, özellikle Diocletian monarşisi ve ondan gelişen Bizans devleti; bunlar da güçlü feodal ve patrimonyal karışımlar içeriyordu; (c) Roma Katolik Kilisesi, on üçüncü yüzyılın bitiminden itibaren artan şekilde öyleydi (d) Shi Hwangti zamanından günümüze kadar, fakat güçlü patrimonyal ve prebendal unsurlarla Çin; (e) daha da saf formlarda modern Avrupa devletleri ve gittikçe artan şekilde, prenslik mutlakiyetçiliğinden itibaren bütün kamu kuruluşları;(f) büyüklüğüne ve karmaşıklığına uygun biçimde büyük modern kapitalist girişim.

Büyük ölçüde ya da ağırlıklı olarak, (a) ve (d) arasında durumlar memurların aynî olarak tazminine dayanıyordu. Bununla birlikte, bürokrasiye özgü birçok özellik ve etkiyi gösteriyordu. Bütün genç bürokrasilerin tarihsel modeli – Mısırdaki Yeni Krallık – aynı zamanda örgütlü bir doğal ekonominin en muazzam örneklerinden biridir. Bürokrasinin ve doğal ekonominin bu çakışması sadece, Mısırda var olan eşsiz koşullara bakılarak anlaşılabilir, zira bu yapılar bürokrasi olarak sınıflandırılırken yapılması gereken – oldukça önemli – çekinceler özellikle – doğal ekonominin egemenliğine dayanır. Gelişmiş bir para ekonomisinin belli ölçüde olması saf bürokratik idarelerin tesisi için olmasa bile, en azından değişmeden devamı için normal ön koşuldur.

Tarihsel tecrübelere göre, bir para ekonomisi olmadan bürokratik yapı önemli iç değişikliklere uğramaktan ya da gerçekte bir başka yapıya dönüşmekten zor kaçınabilir. Sabit gelirin aynî olarak lordun ambarlarından veya mevcut alımlarından tahsisi – ki bu Mısır ve Çin' de bin yıl boyunca kural olmuştur ve geç Roma monarşisinde başka yerde olduğu gibi önemli bir rol oynamıştır – kolaylıkla vergi kaynaklarının memur tarafından ele geçirilmesi ve bunların özel mülk gibi kullanılmasına doğru ilk adım anlamına gelir. Aynî gelir memuru paranın alım gücünde sıkça meydana gelen keskin dalgalanmalara karşı da korumuştur. Fakat lordun gücü her ne zaman azalsa, ayni vergilere dayanan ayni ödemeler düzensiz hale gelme eğilimindedir. Bu durumda memur yetkili olsun ya da olmasın idare alanındaki tabilerine doğrudan başvurulacaktır. Memuru bu tür dalgalanmalara karşı vergileri ve bununla beraber vergilendirme yetkisini rehine verme ya da devretme ya da lordun karlı arazilerinin kullanımını memura devretmekle koruma fikri an meselesidir ve çok katı bir biçimde örgütlenmeyen her merkezi otorite ya gönüllü olarak ya da memurların zorlamasıyla bu yola girme eğilimindedir. Memur kendisini bu kaynakları maaş talebi düzeyine kadar kullanmakla tatmin edebilir ve sonra artığı devreder. Fakat bu çözüm güçlü ayartılar içerir ve bu nedenle genellikle lord için tatminkar olmayan sonuçlar doğurur. Dolayısıyla alternatif süreç memurun parasal yükümlülüklerini sabitlemeyi içerir. Bu çoğu zaman Alman bürokrasisinin erken tarihinde gerçekleşti ve büyük ölçekte Doğunun bütün valilik yönetimlerinde vuku buldu: Memur belirli bir miktarı devreder ve artığı elinde tutar.

A. VERGİ MÜLTEZİMLİĞİ HAKKINDA ARA SÖZ

Bu gibi durumlarda, memur ekonomik olarak girişimci bir vergi mültezi-minin konumuna benzer. Gerçekte, memuriyetin en yüksek teklifi verene kiralanmasını da içeren memuriyet mültezimliği düzenli olarak bulunur. Özel ekonomide, [Şarlman] feodal ya da *villicatio* yapısının bir kiracılık ilişkileri sistemine dönüşmesi birçok örnek arasında en önemlilerinden birisidir. Lord kiracılık düzenlemeleriyle aynî gelirini parasal gelire dönüştürme sorununu memuriyet mültezimine ya da sabit bir miktar vermesi gereken memura devredebilir. Antikitedeki bazı doğulu valiler için durum bu olmuş gözükmektedir. Her şeyden önce, lordun kendi vergi toplama yönetiminin yerine kamu vergi tahsilinden iltizam bu amaca hizmet ediyordu. Bunun bir sonucu kamu maliyesi tarihinde çok önemli olan düzenli bütçelemeye doğru gitme olasılığıdır. Gelirlerin ve buna göre giderlerin kesin bir şekilde tahmini kamu maliyesinin bütün erken evrelerine çok özgü, dolaysız fakat tahmin edilemez gelirlerle kıt kanaat geçinmenin yerini alabilir. Ancak öte yandan mali kaynaklarının lordun kendi kullanımı için kontrolü ve bunlardan tam olarak yararlanılması memura ya da memuriyet veya vergi mültezimine teslim edilir veya bırakılır; uzun vadeli kazanç kapasitesi acımasız sömürüyle tehlikeye girer, zira bu kapitalist tebaaların ödeme yapma yeteneğinin korunmasına siyasal bir lord gibi aynı uzun vadeli ilgiyi göstermeyecektir.

Lord kendisini bu kontrol kaybına karşı yönetmeliklerle korumaya çalışır. Vergi iltizamı biçimi ya da vergilerin transferi bu nedenle çok çeşitli olabilir; lord ve çiftçi arasındaki güç dağılımına dayalı olarak, sonrakinin tebaaların ödeme yeteneğinden tam olarak yararlanılmasına ya da lordun bu yeteneğin korunmasına olan ilgisi hakim olabilir. Örneğin, Batlamyus imparatorluğundaki vergi iltizamı sisteminin doğası bu güdülerin ortak ya da çelişen etkisinin dengelenmesiyle açıkça belirlenir: Kazançlardaki dalgalanmaların ortadan kaldırılması, bütçeleme olanağı, tebaaların ödeme yeteneğini onları ekonomik olmayan kullanımına karşı koruyarak güvence altına almak ve mümkün olan en fazlasını elde etmek için vergi mültezimin kazançlarının devlet tarafından kontrolü. Eski Yunan ve Roma'da olduğu gibi vergi mültezimi hala özel bir kapitalistti. Bununla birlikte, vergi tahsili bürokratik olarak yerine getiriliyordu ve Batlamyus devleti tarafından kontrol ediliyordu. Çiftçinin kazancı yalnızca,

gerçekte [devlete karşı] minimum bir güvence oluşturan ücretinin üzerindeki potansiyel arttıktan bir pay oluyordu; riski ise bu toplamdan daha düşük olan kazançlar olasılığıydı.

B. MEMURİYETİN SATIN ALINMASI, PREBENDAL ve FEODAL İDARE

Memur için özel bir gelir kaynağı olarak memuriyetle ilgili salt ekonomik bir anlayış aynı zamanda memuriyetlerin doğrudan satın alınmasına da yol açabilir. Bu lordun kendisini sadece mevcut bir gelire değil, ayrıca – örneğin savaş ya da borç ödemeleri için – para sermayesine ihtiyaç duyduğu bir konumda bulduğu zaman olur. Düzenli bir kurum olarak memuriyetin satın alınması özellikle modern devletlerde var olmuştur – Fransa ve İngiltere'de olduğu gibi papa devletinde, daha önemli memuriyetlerde (örneğin subay komisyonları) olduğu gibi on dokuzuncu yüzyıla kadar arpalıklarda da var olmuştur. Bireysel olaylarda, böyle bir memuriyeti satın almanın ekonomik anlamı değiştirilebilir; öyle ki alım parası kısmen ya da tamamen sadakatli hizmeti garanti etmek için yatırılan kefalet niteliğindeydi, fakat bu her zaman kural değildir.

Lord tarafından talep edilen kullanım hakları, haraçlar ve hizmetlerin kişisel kullanımı için memura her türlü tahsisi her zaman tipik bürokratik örgütlenmenin terki anlamına gelir. Bu gibi konumlarda olan memur dairesine karşı bir mülkiyet hakkına sahiptir. Resmi görev ve tazminat memurun lorda kendisine bırakılan nesnelerden elde edilen kazançların her birini bırakmayacağı, fakat bu nesneleri kendi özel amaçları için kullanacağı ve karşılığında lorda kişisel ya da askeri, siyasal ya da dinsel nitelikte hizmetler sunacağı şekilde ilişkili olduğunda durum daha da yüksek derecede budur.

Memurlara, gerçek ya da kurgusal ofis görevlerinin yürütülmesine, söz konusu malların lord tarafından sürekli dağıtıldığı ekonomik desteğe karşılık maddi mallardan gelen kira ödemelerinin ya da arazi ya da diğer kira kaynaklarının temelde ekonomik kullanımının hayat boyu tahsisi durumlarında *arpalıklardan (prebend)* ve dairelerin *prebendal* örgütlenmesinden söz edeceğiz.

[Memuriyetin bu tür *prebendal* örgütlenmesinde] maaşlı bürokrasiye geçiş oldukça akışkandır. Çok sık olarak rahipliklerin ekonomik donatımı Antikitede ve Orta Çağlarda ve hatta modern döneme kadar olduğu gibi "prebendal" olmuştur. Fakat neredeyse bütün dönemlerde aynı form başka bölgelerde de bulunmuştur. Çin dinsel hukukunda bütün memuriyetlerin prebendal karakteri yastaki memuru görevinden istifa etmeye zorluyordu. Zira baba ya da diğer

hane otoriteleri için ritüel yas dönemi sırasında mallardan yararlanmadan sakınma emrediliyordu — memuriyet de salt bir kira kaynağı olarak görülüyordu (aslen bu emirle mal ve mülkün ait olduğu evin ölmüş efendisinin kötü niyetinden sakınmak hedefleniyordu.)

Memura kendi başına icra etmek için ekonomik, fakat ayrıca siyasal haklar verildiği ve bu lorda karşılık olarak verilecek kişisel hizmetler koşuluyla özdeşleştiğinde maaşlı bürokrasiden uzağa bir adım daha atılmış olur. Verilen ayrıcalıkların doğası farklı olabilir; örneğin siyasal bir memur durumunda bunlar daha feodal ya da daha daire otoritesine doğru yönelir. Her iki durumda da, çok kesin biçimde sonraki durumda, bürokratik örgütlenmenin spesifik doğası bütünüyle ortadan kalkar ve feodal egemenlik örgütlenmesi alanına gireriz.

Bütün hizmetlerin ve aynî kullanım haklarının memurlar için bağış olarak tahsisi bürokratik mekanizmayı gevşetme ve özellikle, modern bürokrasi disiplininde en kesin biçimde gelişmiş olan hiyerarşik bağlılığı zayıflatma eğilimindedir. Modern batının sözleşmeyle istihdam edilen memurunkine benzer bir hassaslık memurların lorda tâbi olmalarının kişisel olarak da mutlak olduğu, yani, kölelerin ya da köle gibi davranılan çalışanların idare için kullanıldığı – çok enerjik liderlik altında – elde edilebilir.

C. STATÜ GÜDÜLERİNİN FİZİKSEL ZORLAMAYA ÜSTÜNLÜĞÜ HAKKINDA ARA SÖZ

Eski dünyanın doğal ekonomilerinde, Mısırlı memurlar hukuksal olarak olmasa da fiili olarak firavunun köleleriydi. Romalı *latifundia* sahipleri para meselelerinin yönetiminde, onların işkenceye tabi tutma olasılığı nedeniyle köleleri çalıştırmayı tercih ediyordu. Çin'de disiplin edici bir araç olarak bambunun kullanımıyla benzer sonuçlara ulaşılmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte, böyle sürekli çalışmaya doğrudan zorlama araçları aşırı derecede uygunsuzdur. Tecrübelere göre bürokratik aygıtın sıkı bir şekilde mekanikleşmesinin başarı ve devamı için görece en uygun durum salt tesadüfe ve keyfiliğe dayanmayan bir kariyer fırsatıyla bağlantılı garantili bir maaşla sağlanır. Aynı zamanda memurun şeref duygusunu da değerlendirmeye alan sıkı disiplin ve kontrol ve kamu eleştirisi olanağıyla birlikte statü grubunun prestij duygularının gelişmesi de aynı yönde işler. Bütün bunlarla, bürokratik aygıt memurların yasal köleliğinden daha kesin biçimde çalışır. Memurlar arasındaki güçlü bir duygu sadece memurun kendisini kendi iradesi dışında üstüne bağlamaya uyumlu kalmaz

aynı zamanda – memurdaki durumda olduğu gibi – statü duyguları bu gibi bir bağlığın, memurun kendisine saygısını sürdürmesine hizmet eden telafi edici sonucudur. Memuriyetin salt kişiler üstü karakteri, özel alanı resmi işlerden ayırmasıyla memurun disiplinli mekanizmanın belli işlevsel koşullarıyla bütünleşmesini kolaylaştırır.

D. ÖZET

Para ekonomisinin tam olarak gelişmesi bürokratik gelişmenin vazgeçilmez bir ön koşulu olmamakla birlikte, sürekli bir yapı olarak bürokrasi onu sürdürebilmek için sürekli gelirlerin var olması gerekliliğiyle bağlantılıdır. Bu tür bir gelir, modern işletmelerin bürokratik örgütlenmesindeki gibi, özel kazançlardan ya da malikânede olduğu gibi, arazi kiralarından elde edilemediği yerde sabit bir vergilendirme sistemi bürokratik yönetimin sürekli varlığı için ön koşuldur. İyi bilinen genel nedenlerle, yalnızca tam olarak gelişmiş bir para ekonomisi böyle bir vergilendirme sistemi için güvenli bir temel oluşturur. Dolayısıyla, idari bürokratikleşmenin derecesinin tam olarak gelişmiş para ekonomilerine sahip kentsel topluluklarda çağdaş ve çok daha büyük bölgesel devletlerde olduğundan görece daha büyük olması nadir değildir. Bununla birlikte, bu devletler düzenli vergilendirme sistemleri geliştirdiğinde orada bürokrasi, büyüklükleri mütevazı sınırlar içinde kaldığında ileri gelenlerin plütokratik ve eşit yetkili yönetimine eğilimin gerekliliklerle en yeterli biçimde uyum sağladığı şehir devletlerinde olduğundan çok daha kapsamlı gelişmiştir. Zira bürokratikleşmenin temeli her zaman hem niteliksel hem de niceliksel idari görevlerin belli bir gelişmesi olmuştur.

4. İdari Görevlerin Nicel Gelişmesi

Bürokratikleşmenin bu gibi ilk temeli idari görevlerin nicel anlamda büyümesi olmuştur. Politikada, büyük devlet ve kitle partisi bürokratikleşmenin klasik alanlarıdır.

TARİHSEL İMPARATORLUK OLUŞUMLARINDA BÜROKRATİKLEŞMENİN DERECESİ HAKKINDA ARA SÖZ.

Tarihsel olarak bilinen ve özgün her büyük devlet oluşumunun bürokratik bir idare oluşturduğunu söylemeye çalışmıyoruz. Özellikle, mevcut bir büyük devletin seküler devamı ya da onun tarafından taşınmış bir kültürün homojen-

liği her zaman bürokratik bir yapıyla bağlı olmamıştır. Ancak, bu bağların her ikisi de, bir örnek vermek gerekirse Çin imparatorluğunda büyük ölçüde gerçekleşir. Çok sayıda büyük Afrika krallığı ve benzer oluşum, bir memurlar aygıtına sahip olmadığından geçici varlık sahibi olmuştur. Şarlman imparatorluğu, bürokratik olmaktan çok, büyük oranda patrimonyal olan idari örgütü dağıldığı zaman parçalandı. Öte yandan, halifeler imparatorluğu ve Asya topraklarındaki ataları oldukça uzun dönem hayatta kaldı ve onların idari örgütlenmesi temelde patrimonyal ve prebendaldi. Aynı şey bürokrasinin neredeyse tamamen yok olmasına rağmen, [Germen ortaçağ] kutsal Roma İmparatorluğu için de geçerlidir. Bütün bu alanlar, genellikle bürokratik yönetimler tarafından oluşturulduğu gibi en azından yaklaşık aynı güçte olan bir kültürel birliği temsil etmiştir. Buna karşın, eski Roma İmparatorluğu gittikçe artan bürokratikleşmeye rağmen ya da özellikle bunun başlangıcında içsel olarak dağıldı; çünkü onunla özdeşleşmiş kamu yüklerinin tahsisi biçimi doğal bir ekonomiyi destekliyordu. Fakat salt siyasal birlikleri ve yoğunluğu açısından asıl isimli oluşumların bağdaşıklığı temelde istikrarsız ve göstermelik, siyasal eylem için sürekli azalan bir kapasiteye sahip bir yığın niteliğindeydi. Görece büyük kültürel birlikleri kısmen güçlü biçimde birleşmiş ve Batının Orta Çağlarında karakter olarak gittikçe daha çok bürokratik dini yapılardan geliyordu; kültürel birlik aynı zamanda önceki siyasal birliklerinin artçı etkisi ve dönüşümü olan sosyal yapılarının geniş kapsamlı homojenliğinden kaynaklanıyordu. Her ikisi de kültürün, istikrarsız dengelerin devamını destekleyen geleneksel kalıplaşmasıyla ilgili olgulardır. Her iki faktör o kadar güçlü bir temele oturmuştur ki haçlı seferleri gibi muhteşem genişleme girişimleri bile siyasal birliğin olmamasına rağmen yapılabilirdi; bunların "özel girişimler" olarak yapıldığı söylenebilir. Haçlıların başarısızlığı ve çoğu zaman rasyonel olmayan siyasal seyirleri onları destekleyecek birleşik bir devlet gücünün yokluğuyla ilişkilidir. Orta Çağlardaki yoğun, "modern" devlet oluşumunun çekirdeğinin bürokratik yapılarla birlikte geliştiğine ve sonunda bürokratik olarak en gelişmiş devletlerin temelde istikrarsız eşitsizliklere dayanan yığınları yıktığına şüphe yoktur.

Eski Roma İmparatorluğunun dağılmasına kısmen ordusunun ve memur aygıtının çok bürokratikleşmesi neden oldu. Bu bürokratikleşme yalnızca, aynı zamanda doğal ekonominin görece öneminde bir artışa neden olması kaçınılmaz olan kamu yüklerinin dağılımı metodunu yürürlüğe koymakla gerçekleştirilebilirdi. Bu türden bireysel faktörler resme her zaman girer. Bunun yanında,

bürokratikleşme ile devletin dış (yayılmacı) ve iç (kültürel) etkisinin yoğunluğu arasında doğrudan bir ilişki varsayamayız. Hiç şüphesiz, bürokratikleşme derecesi ve devletin yayılmacı gücü arasında doğrudan bir oransallık kaçınılmaz bir kural değil; sadece "normal" olarak ifade edilebilir. En yayılmacı siyasal oluşumlardan ikisi olan Roma İmparatorluğu ve İngiliz dünya İmparatorluğu en yayılmacı dönemlerinde bürokratik temellere en küçük derecede dayanıyordu. İngiltere'deki Norman devleti feodal hiyerarşi temelinde sıkı bir örgütlenme başlattı. Büyük oranda birliğini sağladığı ve feodal dönemin diğer siyasal yapılarıyla karşılaştırıldığında aşırı derecede gelişmiş olan kraliyet hazinesinin bürokratikleştirilmesi yoluyla hamle yaptığı doğrudur. Daha sonraları İngiliz devletinin Kıta Avrupasının bürokratikleşme yönündeki gelişmesine katılmaması, fakat ileri gelenlerin yönetimi olarak kalması – Romanın cumhuriyetçi yönetimindeki benzerler gibi – şu anda kaybolmakta olan bazı özgün ön koşullar yanında kıtasal bir Coğrafyanın görece yokluğuna bağlanabilir. Eşit derecede yayılmacı eğilimlere sahip kıtasal bir devletin kara sınırları için gerek duyduğu büyük sürekli orduların vazgeçilebilirliği bu özel ön koşullar arasındadır. Roma'da bürokratikleşme bir kıyı imparatorluğundan kıtasal bir imparatorluğa geçişle birlikte gelişti. Ötesine gelince, yöneticilerin yetkilerinin katı biçimde askeri karakteri – ki bu başka halklar tarafından bilinmeyen, sadece Roma'ya özgü bir karakterdi – özellikle şehir sınırları dışında teknik etkinliğine, hassaslığına ve idari işlevlerin birliğine sahip bir bürokratik aygıtın yokluğuna neden oldu. İdarenin devamlılığı Senato'nun eşsiz konumuyla – güvence altına alınıyordu. İngiltere'de olduğu gibi Roma'da da bürokrasinin bu vazgeçilebilirliğinin unutulmaması gereken bir ön koşulu, devlet otoritelerinin içerideki işlevlerinin kapsamını gittikçe artan şekilde "en aza" indirgemesi , onları "devletin doğrudan varlık" nedenleri için talep edilen şeylerle sınırlamasıydı.

Bununla birlikte modern dönemin başında güç, bir kural olarak, en korkusuzca idari bürokratikleşme sürecine giren prenslerin ellerinde toplanıyordu. Teknik olarak, büyük modern devletin bürokratik bir temele kesin biçimde dayandığı açıktır. Devlet ne kadar büyürse ve ne kadar büyük bir güçse durum o kadar mutlak biçimde budur.

Birleşik devletler, en azından teknik anlamda, tam olarak bürokratikleşmemiş bir yönetim karakterini hala taşımaktadır. Fakat dışarısıyla kırılma alanları ne kadar büyürse ve içeride idari birlik ihtiyaçları ne kadar acil hale gelirse bu karakter kaçınılmaz ve tedrici olarak o kadar çok biçimsel olarak bürokratik

yapıya yol açar. Bunun yanı sıra, Birleşik Devletlerin devlet yapısının kısm bürokratik olmayan formu maddi olarak, gerçekte politik olarak baskın ol oluşumların yani, "profesyonellerin" ya da örgütsel anlamda ve seçim takti lerinde uzmanların liderliğindeki partilerin daha katı biçimde bürokratik y pılarıyla dengelenir. Bütün gerçek kitle partilerinin gittikçe artan bürokrat örgütlenmesi sosyal bir yapının bürokratikleşmesi için bir kaldıraç olarak yal niceliğin rolünün en çarpıcı örneğini teşkil eder; Almanya' da her şeyden ön Sosyal Demokrat Parti ve dışarıda her iki Amerikan Partisi başlıca örneklerdi

5.İdari Görevlerin Nicel Değişimi: Kültürel, Ekonomik v Teknolojik Gelişmelerin Etkisi

Bununla birlikte, bürokratikleşme idari görevlerin yoğun ve nitel genişl mesiyle, yaygın ve nicel artıştan daha güçlü biçimde uyarılır. Fakat bürokrati leşmenin aldığı yön ve bunu doğuran nedenler çok çeşitli olabilir. Bürokrat devlet yönetiminin en eski ülkesi Mısır' da bu tüm ülke için su ekonomisiy ilgili bir kamu düzenlemesinin teknik zorunluluğuydu ve kâtipler ve memurl aygıtını oluşturan tepedendi; çok erkenden ikinci hareket alanını olağanüst askeri olarak örgütlenmiş inşaat etkinliklerinde buldu. Daha önce belirtildi gibi çoğu durumda, bürokratik eğilim güç politikası tarafından belirlenen s rekli orduların oluşturulmasından ve kamu maliyesinin ilgili gelişmesinden ka naklanan gereksinimlerle desteklenmiştir. Fakat modern devlette, artan yöneti talepleri aynı zamanda uygarlığın artan karmaşıklığına dayanmaktadır.

Büyük güç yayılmaları, özellikle denizaşırı genişleme, tabii ki ileri gelen tarafından yönetilen devletler (Roma, İngiltere, Venedik) tarafından yürütüld Ancak, yönetimin yoğunluğu, yani, devlet aygıtı tarafından sürekli yönetim iç mümkün olduğunca çok görevin üstlenilmesi ve kendi kurumu içinde yürüt mesi bürokratik yönetimlerle karşılaştırıldığında ileri gelenler tarafından yöne len büyük devletlerde, özellikle Roma'da ve İngiltere' de sadece hafifçe gelişm ti. Bu uygun bağlamda açık hale gelecektir. Hiç şüphesiz, devlet gücünün yap kültürü hem İngiltere' de hem de Roma'da çok güçlü biçimde etkilemiştir. Fak bunu devlet tarafından yönetim ve kontrol formunda çok küçük ölçüde ya mıştır. Bu, adaletten eğitime kadar geçerlidir. Buna karşılık, kültür üzerin artan talepler çeşitli derecelerde de olsa devlet içindeki en nüfuzlu katman artan zenginliği tarafından belirlenmektedir. Bu bağlamda, artan bürokrati

leşme tüketim mallarının artan sahipliğinin ve gittikçe karmaşıklaşan dış hayatı düzenleme tekniğinin —ki bu böyle bir zenginliğin sağladığı fırsatlarla ilişkilidir – bir işlevidir. Bu yaşam standardına etki eder ve daha önce ya bilinmeyen ya da yerel olarak veya özel ekonomi tarafından karşılanan çok çeşitli isteklerin kamusal, bölgeler arası ve dolayısıyla bürokratik tedarikinin gittikçe artan öznel vazgeçilmezliğine neden olur.

Salt siyasal faktörler arasında, mutlak barışçılığa alışmış bir toplumun bütün alanlarda düzen ve korumaya ("emniyet") olan artan talebi bürokratikleşme yönünde özellikle güçlü bir etki icra eder. Doğrudan bir yol, kan davasının dinsel olarak ya da hakemlik aracılığıyla salt değiştirilmesinden, "Tanrının" yeryüzündeki temsilcisi sıfatıyla emniyet gücünün mevcut konumuna doğru gider. Birinci araçlar bireysel haklar ve güvenlik garantilerini ona yeminle ve intikamla yardım etmek zorunda olan doğrudan soyun üyelerine yüklüyordu. Bürokratikleşme yönünde işleyen diğer faktörler ya modern devlete çıkar grupları tarafından yüklenen ya da devletin iktidar nedenleriyle ya da ideolojik güdülerle el koyduğu sosyal refah politikalarına ait birçok görevdir. Tabii ki bu görevler büyük ölçüde ekonomik olarak belirlenir.

Temelde teknik faktörler arasında, özellikle modern ulaşım araçları resme bürokratikleşmenin öncüleri olarak girer. Kısmen, devlet yolları ve su yolları, demiryolları, telgraf vs. yalnızca halka açık olarak yönetilebilir; kısmen de bu yönetim teknik olarak amaca uygundur. Bu açıdan, çağdaş ulaşım araçları eski Doğu' da Mezopotamya kanallarınınkine ve Nil'in düzenlenmesine benzer bir rol oynamıştır. Buna karşılık, ulaşım araçlarının belli derecede gelişmesi tek başına belirleyici olmasa da bürokratik yöntem olasılığı için en önemli önkoşullardan birisidir. Hiç şüphesiz, Mısır'da bürokratik merkezileşme, neredeyse salt 'doğal' ekonomi karşısında, Nil'in doğal yolu olmadan gerçekleştirdiği mükemmellik derecesine asla ulaşamamıştır. Modern İran' da bürokratik merkezileşmeyi desteklemek için telgraf memurları yerel otoritelerin bilgisi dışında eyaletlerde olup bitenleri Şah'a rapor etmek ile görevlendirilmişti; buna ek olarak, herkes doğrudan telgrafla şikâyet hakkına sahip oldu. Modern Batı devleti gerçekte olduğu gibi yönetilebilir, bunun tek nedeni telgraf ağı ve posta ve demiryollarının onun kontrolünde olmasıdır. (Bu iletişim araçları, buna karşılık, modern devletin oluşumunda nedensel faktörlerden biri olan, kitle mallarının bölgeler arası trafiğinin gelişmesiyle yakından bağlantılıdır. Daha önce gördüğümüz gibi, bu geçmiş için koşulsuz şekilde geçerli değildir.)

6. Bürokratik Örgütün İleri Gelenlerin Yönetimine Karşı Teknik Üstünlüğü

Bürokratik örgütlenmenin belirleyici nedeni her zaman herhangi başka bir örgütlenme biçimine karşı salt *teknik* üstünlüğü olmuştur. Tam olarak gelişmiş bürokratik aygıt diğer örgütlerle, tam olarak, makinenin mekanik olmayan üretim biçimleriyle kıyaslandığı kadar kıyaslanabilir.

Hassaslık, hız, açıklık, dosya bilgisi, devamlılık, gizlilik, birlik, katı bağlılık, anlaşmazlığın, materyallerin ve kişisel giderlerin düşürülmesi. Bütün bunlar sıkı biçimde bürokratik bir yönetimde ve özellikle monokratik formunda en üst düzeye çıkarılmıştır. Eş sorumluluk, onursal ve meslek dışı yönetim biçimleriyle karşılaştırıldığında eğitimli bürokrasi bütün bu noktalarda üstündür. Karmaşık görevler söz konusu olduğunda, ücretli bürokratik iş sadece daha kesin değildir, fakat son tahlilde, resmi olarak ücretsiz fahri hizmetten bile daha ucuzdur.

Fahri düzenlemeler idari işi ikincil bir etkinlik haline getirir: Meslek dışı iş ve sadece bu nedenle, fahri hizmet normalde daha yavaş işler. Taslaklara daha az bağlı ve daha biçimsiz olduğu ve ayrıca üstlere daha az bağımlı olduğu için bürokratik yönetimde daha az kesin ve daha az birleşiktir. Bağlı memurlar ve kâtipler hizmetleri aygıtının tesisi ve kullanımı neredeyse kaçınılmaz biçimde daha az ekonomik olduğu için fahri hizmet bürokratik olandan daha az sürekli ve çoğu zaman oldukça pahalıdır. Sadece, bürokratik yönetimin — ileri gelenlerin yönetimiyle karşılaştırıldığında, genellikle arttırdığı – devlet hazinesine getirilen giderler anlamında değil, aynı zamanda yönetilenlerin gecikmeler ve dikkatsizlik nedeniyle yaşadığı ekonomik kayıplar açısından da düşünüldüğünde durum özellikle budur. İleri gelenlerin sürekli yönetimi normalde sadece resmi işlerin tatmin edici biçimde meslek dışı bir iş olarak yapıldığı yerde uygundur. İdarenin ulaşmak zorunda olduğu görevlerin nitel artışıyla birlikte ileri gelenlerin yönetimi – bugün İngiltere'de bile – sınırlarına ulaşır. Öte yandan, eş sorumluluk kuralları tarafından düzenlenen iş anlaşmazlığa ve gecikmeye neden olur ve çatışan çıkarlar ve görüşler arasında uzlaşmalar gerektirir. Bu nedenle idare daha az kusursuz olarak işler ve üstlerden daha bağımsızdır; dolayısıyla daha az birleşiktir ve daha yavaştır. Örneğin Prusya idari örgütlenmesinin bütün ilerlemeleri bürokratik ve özellikle de monokratik ilkenin ilerlemeleri olmuştur ve gelecekte de olacaktır.

Günümüzde, kamu yönetimine ait resmi işlerin kusursuz, açık, sürekli olarak ve mümkün olduğunca hızlı yürütülmesini talep eden öncelikle kapitalist pazar ekonomisidir. Normalde, çok büyük modern kapitalist girişimlerin kendileri katı bürokratik örgütlenmenin eşsiz modelleridir. İşletme yönetimi bütünüyle gittikçe artan kusursuzluk, süreklilik ve her şeyden önce işlemlerin hızına dayanır. Buna karşılık bu, diğer şeyler arasında, basının haber servisini de içeren modern iletişim araçlarının özgün doğası tarafından belirlenir. Ekonomik ve siyasal gerçekler kadar kamu duyurularının da iletilme hızındaki olağanüstü artış idarenin çeşitli durumlara doğru tepkisinin temposunun hızlanması yönünde sürekli ve kesin bir baskı icra eder. Böyle bir tepki zamanının en uygun seviyesine normalde sadece sıkı bir bürokratik örgütlenme tarafından ulaşılır. (Bürokratik aygıtın aynı zamanda, her durumun bireyselliğine en uygun tarzda işlerin yürütülmesi için belli kesin geciktirmeler çıkarabilmesi ve gerçekte de çıkarması şu anki içeriğimizle ilgili değildir.

Bürokratikleşme her şeyden önce salt nesnel değerlendirmelere göre idari işlevleri uzmanlaştırma ilkesini gerçekleştirme için en uygun olanağı sunar. Bireysel performanslar uzmanlık eğitimi olan ve sürekli uygulamayla uzmanlıklarını arttıran memurlara tahsis edilir. "İşlerin objektif yürütülmesi" öncelikle işlerin hesaplanabilir kurallara göre ve kişilere bakılmaksızın yürütülmesi anlamına gelir.

Bununla birlikte, " kişilere bakılmaksızın", pazarın ve genel olarak yalın ekonomik çıkarların izlenmesinin de parolasıdır. İstikrarlı bürokratik egemenlik "statü onurunun" eşitlenmesi anlamına gelir. Bu nedenle, serbest pazar ilkesi aynı zamanda sınırlı değilse, bu "sınıf durumunun evrensel egemenliği anlamına gelir. Bürokratik egemenliğin bu sonucunun her yerde bürokratikleşme derecesiyle orantılı olarak yerleşmemesi, yönetimlerin ihtiyaçlarını karşıladığı olası prensipler arasındaki farklılıklar nedeniyledir. Bununla birlikte adı anılan ikinci unsur olan hesaplanabilir kurallar modern bürokrasi için en önemli olanıdır. Modern kültürün ve özellikle de teknik ve ekonomik temelinin özgünlüğü sonuçların bu gerçek "hesap edilebilirliğini" gerektirir. Bürokrasi, tam olarak geliştiği zaman, spesifik anlamda *sine ira ac studio* ilkesi altında durur. Bürokrasi ne kadar mükemmel olarak gelişirse, ne kadar "insanüstü hale gelirse" memurdan hesabı engelleyen sevgi, nefret ve bütün salt kişisel, irrasyonel ve duygusal unsurları uzaklaştırmayı o kadar çok başarır. Bu kapitalizm tarafından onun özel değeri olarak takdir edilir.

Modern kültür ne kadar karmaşıklaşır ve uzmanlaşırsa dışsal destek aygıtı, eski sosyal yapıların kişisel sevgi ve iltimas, lütuf ve şükranla güdülenen lordu yerine o kadar çok kişisel olarak bağımsız ve kesin biçimde objektif *uzmanı* gerektirir. Bürokrasi modern kültürün dış aygıtı tarafından talep edilen tutumları en uygun kombinasyon içinde sunar. Özelde, kanunlar temelinde kavramsal olarak sistemleştirilmiş bir rasyonel hukukun idaresinin temelini yalnızca bürokrasi kurmuştur. Buna örnek olarak ilk defa yüksek bir teknik mükemmellik derecesiyle kurulmuş geç Roma İmparatorluğu verilebilir. Orta Çağlarda bu [Roma] hukukunun kabulü hukuk yönetiminin bürokratikleşmesiyle çakıştı: Rasyonel olarak eğitim almış uzmanın gelişi gelenekle ya da rasyonel olmayan ön koşullarla bağlı eski yargılama usulünün yerine geçti.

A. KADI ADALETİ, ÖRFİ HUKUK VE ROMA HUKUKU ÜZERİNE ARA SÖZ

Hukukun katı şekilde biçimsel kavramlar temelinde "rasyonel" yorumlaması temelde kutsal geleneklerle bağlı bir idari yargı türüyle kıyaslanabilir. Gelenek tarafından açık biçimde kararlaştırılmayan bireysel olayları gelenek ya somut vahiyle (kehanet, peygamber açıklaması, ya da işkence ile sorgulamayla – yani karizmatik adaletle) ya da – burada bizi sadece aşağıdaki iki olay ilgilendirmektedir – a.) somut ahlaki ya da başka pratik değerlemeler açısından formel olmayan yargılar (" R. Schmidt' in[2] uygun biçimde isimlendirmesiyle Kadı adaleti) ; veya b) rasyonel kavramlar altında kapsamayla değil, fakat kıyaslamalar çıkararak ve somut "emsallere" dayanmak ve onları yorumlamakla verilen formel yargı kararlarıyla çözümler. Bu "ampirik adalettir."

Kadı adaleti hiçbir rasyonel "karar kuralı" (*Urteilsgründe*); saf tipte ampirik adalet de bizim bildiğimiz şekilde rasyonel olarak isimlendirilebilecek hiçbir neden ileri sürmez. Kadı adaletinin somut değerleme karakteri bütün gelenekten peygamberî bir kopuşa kadar gidebilir. Öte yandan ampirik adalet, bir teknik halinde arılaştırılıp rasyonelleştirilebilir. Bürokratik olmayan egemenlik formları katı gelenekçilik ve keyfilik ve lorda ait sağduyunun özgün birlikteliğini sergilediği için bu iki ilke arasındaki kombinasyonlar ve geçici formlara çok sık rastlanır. Bugün bile İngiltere' de Mendelssohn' un gösterdiği gibi[3] adaletin geniş bir alt katmanı gerçekte, Kıta üzerinde güçlükle algılanabilecek derecede Kadı adaletidir. Kararlarının nedenleriyle ilgili bir ifadeye yer vermeyen Alman jürilerinin adaleti, uygulamada çoğu zaman aynı şekilde

işler. Genel olarak, adaletin "demokratik" ilkelerinin (formel rasyonellik anlamında) "rasyonel" yargılamayla eşit olduğuna inanma konusunda dikkatli olunmalıdır. Amerikan ve İngiliz yüksek mahkemelerinin yargılaması hala büyük oranda ampiriktir ve özellikle içtihatlarla yargılamadır. İngiltere'de, [Orta Çağların sonunda Avrupa'nın başka yerlerinde gerçekleşirken] Roma hukukunun kabul edilmemesi ve hukukun rasyonel kanunlar halinde toplanması çabalarının başarısızlığı, teklif edilen bu tür rasyonelleşmeye karşı büyük ve merkezi olarak örgütlenmiş hukukçu loncaları, ülkenin en yüksek mahkemelerinin yargıçlarının devşirildiği ileri gelenlerin oluşturduğu tekelci katman tarafından gösterilen başarılı direnişten kaynaklanıyordu. Hukuk eğitimini, ellerinde ampirik ve oldukça gelişmiş bir teknolojiyi aktaran bir çıraklık olarak muhafaza ettiler ve özellikle kilise mahkemelerinden ve aynı zamanda üniversitelerden çıkan ve sosyal ve maddi konumlarını tehdit eden rasyonel hukuka yönelik bütün hareketlerle başarılı şekilde mücadele ettiler.

Örfi hukuk savunucularının Roma ve kilise hukukuna ve genel anlamda kilisenin gücüne karşı savaşı büyük oranda ekonomik olarak, yani hukukçunun ücretlere olan ilgisiyle belirleniyordu; buna kralın bu savaşa müdahale şekliyle ayrı biçimde tanık olunabilir. Fakat bu savaştan galip çıkan hukukçuların güç konumu siyasal merkezileşmeyle belirleniyordu. Almanya'da temelde siyasal nedenlerle, ileri gelenlerden oluşan sosyal olarak güçlü bir statü grubu yoktu. İngiliz hukukçuları gibi, ulusal bir hukukun idaresinin taşıyıcıları olan, ulusal hukuku çıraklığa dayanan bir teknoloji düzeyine yükselten ve Roma hukuku hukukçularının teknik anlamda üstün eğitiminin nüfuzuna karşı direnen hiçbir statü grubu yoktur. Roma hukuku temel maddelerinde yükselen kapitalizmin ihtiyaçlarına daha uyumluydu. Bu onun Kıta üzerindeki zaferini belirlemiyordu. Gerçekte modern kapitalizme özgü bütün hukuksal kurumlar Roma hukukuna yabancı ve aslen kaynak olarak ortaçağa aittir. Belirleyici olan Roma hukukunun rasyonel formuydu ve her şeyden önce yargılama usulünü Roma hukukunda eğitim almış insanlar anlamında rasyonel olarak eğitim almış uzmanların ellerine verme teknik gerekliliğiydi. Bu gereklilik hukuk davalarının artan karmaşıklığından ve gittikçe rasyonelleşmiş bir ekonominin gerçeğin somut olarak açığa çıkarılması veya her yerde önde gelen kanıt aracı olan dinsel güvenceyle değerlendirilmesinden ziyade rasyonel bir kanıt usulüne yönelik taleplerinden kaynaklanıyordu. Tabii ki bu durum ekonomideki yapısal değişikliklerden güçlü biçimde etkilendi; fakat bu faktör, kraliyetin gücünün

özellikle tüccar için rasyonel kanıt prosedürünü başlattığı İngiltere de dâhil olmak üzere her yerde etkindi. İngiltere ve Almanya'daki maddi hukukun gelişmesindeki farklılıkların en önemli nedenleri bu *ekonomik* faktöre dayanmaz. Zaten açık olduğu gibi, bu farklılıklar ilgili egemenlik yapılarının özerk gelişmesinden kaynaklanıyordu: İngiltere'de merkezileşmiş adalet ve ileri gelenlerin yönetimi; Almanya'da bürokratikleşmeye rağmen siyasal merkezileşmenin yokluğu. Modern zamanlarda ilk ve en çok gelişmiş kapitalist ekonomi olan İngiltere, bu nedenle daha az rasyonel ve daha az bürokratik bir adalet yönetimine sahipti. Bununla birlikte, İngiltere'deki kapitalizm oldukça kolay biçimde bunu kabullendi, çünkü mahkeme oluşumunun ve yargılama usulünün doğası modern döneme kadar fiili olarak, ekonomik olarak zayıf grupların adaletten kapsamlı olarak yoksun bırakılması anlamına geliyordu. Bu gerçek, kendisi hukukçu sınıfının ekonomik çıkarlarının bir işlevi olan – gayrimenkul transferleri sisteminin parasal giderleri ve en uygun zamanı ile birlikte İngiltere'nin tarımsal yapısı üzerinde arazi sahiplerinin zenginliğinin toplanması ve bloke edilmesi lehinde muazzam bir etki icra etti.

Cumhuriyet zamanında, Roma hukukunun kendisi rasyonel ve ampirik unsurların ve hatta Kadı adaletinin de unsurlarının eşsiz bir karışımını sunuyordu. Jüri mahkemelerinin ve başlangıçta hiç şüphesiz "davadan davaya" oluşturulan praetor *actiones in factum* [*conceptae*]'un atanması kadı adaletinden unsurlar içeriyordu.[4] [Erken Cumhuriyete ait] sözde "*cautelae*- yargısı"[5] ve bundan gelişen ve klasik hukuk bilginlerinin [imparatorluk dönemindeki] *responsae* uygulamasının bir parçasını bile içeren yargı[6] "ampirik" bir karakter taşıyordu. Hukuk düşüncesinin rasyonel bir yaklaşıma kesin dönüşü ilk önce *pretör* buyruğunun hukuksal kavramlara bağlı *formulae*'sine dayalı yargılama yönergelerinin teknik doğası tarafından hazırlandı. Günümüzde, gerçeklere dayalı savunma ilkesinin egemenliği altında, şikâyetlerini hangi hukuksal bakış açısından haklı gösterirse göstersinler, gerçeklerin sunumu belirleyicidir. Kavramların kapsamını açık şekilde ve biçimsel olarak ortaya koyma zorunluluğu artık yoktur; fakat böyle bir zorlama Roma hukukunun gücünün zirvesindeki teknik kültürü tarafından üretiliyordu. Yargılama prosedürünün teknik faktörleri rasyonel hukukun gelişmesinde rol oynamıştır. Bu faktörler yalnızca dolaylı olarak devletin yapısından kaynaklanıyordu. Fakat Roma hukukunun bilimsel olarak ele alınacak kapalı bir kavramlar sistemi halinde rasyonelleşmesi, yöntemin kendisinin bürokratik-

leşme sürecine girdiği dönemde mükemmelliğe ulaştırıldı. Bu rasyonel ve sistematik nitelik Roma hukukunu, Doğu ve Hellenik kültür tarafından üretilen tüm hukuklardan keskin bir şekilde ayırmaktadır.

Talmud'un haham cevapları rasyonel değil "rasyonalist" olan ve aynı zamanda gelenek tarafından sıkı biçimde *engellenen* ampirik adaletin tipik örnekleridir. Salt Kadı- adaleti şu kalıbı izleyen her peygamberî hükümde temsil edilebilir: " *Bu yazılıdır... Ama ben size söylüyorum.*" *Kadi*'nın (ya da benzer bir yargıcın) dini niteliği ne kadar güçlü biçimde vurgulanırsa, bireysel davayla ilgili yargı kutsal gelenek tarafından engellenmediği alan içerisinde daha keyfi, yani kuralla daha az bağlı – olacaktır. Örneğin Tunus' un Fransızlar tarafından işgalinden sonra bir kuşak boyunca, dini mahkemenin (*chara*) araziler üzerinde, Avrupalıların ifadesiyle, "takdirine bağlı olarak" karar vermesi açısından kapitalizm için çok somut bir engel kaldı. Egemenlik yapısı içindeki bu eski adalet tiplerinin sosyolojik temelini bir başka bağlamda ele alacağız.

B. BÜROKRATİK NESNELLİK, RAISON D'ETAT VE HALK İRADESİ.

"Gerçekliğin" ve "uzmanlığın" mutlaka genel ve soyut normlarla özdeş olmadığı kesin biçimde doğrudur. Aslında, bu modern adalet yönetimi durumunda bile geçerli değildir." Boşluksuz hukuk" fikri tabii ki sert saldırı altındadır. Modern yargıcın üstten yasal belgelerin ve harçların sokulduğu ve alttan nedenlerle birlikte hükmü çıkardığı, kanun paragraflarını mekanik olarak okuyan bir otomat olarak görülmesi sinirli biçimde reddedilir; bunun nedeni belki de adaletin tutarlı şekilde bürokratikleşmesinin bu tipe belli bir benzerlik ima etmesidir. Dolayısıyla, olaylara geçerli yasal hükümleri uygulayarak sonuç bulma alanında bile bürokratik yargıcın yasa yapıcı tarafından doğrudan " bireyselleştirici " prosedürlerle bağlı tutulduğu alanlar vardır. Gerçek idari etkinlik için, yani yasa oluşturma ve mahkeme prosedürü dışındaki alanda özgürlük ve bireysel şartların üstünlüğü iddialarına alışılmıştır. Genel normların, memurun hiçbir zaman düzenlenmemesi gereken pozitif ve "yaratıcı" etkinliğine en genel olarak negatif bir rol oynadığına inanılır. Bu tezin etkisi burada göz ardı edilebilir. Belirleyici olan, bu "özgür biçimde" yaratıcı idarenin ve (muhtemelen yargı düzeninin) *özgür*, keyfi eylem ve takdir kişisel olarak güdülenen iltimas ve değerleme alanı oluşturmamasıdır. (Bürokratik formlar öncesindeki durum bu şekildeydi.)

Kural ve "nesnel amaçların" rasyonel takibi ve bunlara bağlılık her zaman

davranışın normunu oluşturacaktır. Memurun "yaratıcı" takdir yetkisini en güçlü biçimde yücelten görüşler özellikle modern ve kesin biçimde "objektif" *raison d'etat* fikrini kamu yönetimindeki davranışının mutlak ve en yüksek rehberi olarak kabul eder. Tabii ki, bürokrasinin kendi devletinde (ve bunun üzerinden başka devletlere karşı olarak) kendi *gücünü* sürdürme koşullarının kesin güdüleri "devletin varlık nedenleri" şeklindeki "soyut" ve "nesnel" fikrin bu kanunlaştırılmasıyla ayrılmaz biçimde kaynaşık olmasıdır. Çoğu zaman bu hiçbir şekilde açık olmayan ideale somut biçimde kullanılabilir içeriği yalnızca bürokrasinin güç çıkarları verir; şüpheli durumlarda, sonucu belirleyen her zaman bu çıkarlar olur. Bunu burada daha fazla tartışamayız. Bizim için tek belirleyici husus, bürokratik yönetimin her eylemin arkasında rasyonel olarak tartışılabilir "nedenler" sisteminin, yani ya normlar altına girme ya da amaçlar ve araçların tartılmasının durmasıdır.

Bu bağlamda da, "egemenliği" en aza indirecek akımlar anlamında, bütün "demokratik" akımların tutumu mutlaka belirsizdir. "Hukuk önünde eşitlik" ve keyfilik karşısında yasal güvenceler talebi, eski patrimonyal egemenliğin "lütfundan" kaynaklanan kişisel takdir yetkisine karşı yönetimin formel ve rasyonel "nesnelliğini" gerektirir. Bununla birlikte, diğer itici güçler yanında bir "dünya görüşü" bireysel bir sorunda kitleleri egemenliğine alıyorsa, somut bir olaya ya da kişiye yönelen *maddi* adalet esasları kaçınılmaz biçimde bürokratik yönetimin formalizmi ve kurallara bağlı ve soğuk gerçekliğiyle çatışacaktır. Bu durumda duygular aklın gerektirdiğini reddetmelidir.

Varlıksız kitlelere "hukuk önünde resmi eşitlik" ve burjuva çıkarları tarafından talep edilen "hesaplanabilir" yargı ve idare tarafından özellikle hizmet edilmez. Tabii olarak onların gözünde adalet ve yönetim varlıklı sınıflar karşısında ekonomik ve sosyal hayat fırsatlarını eşitlemeye hizmet etmelidir. Adalet ve yönetim bu işlevi ancak maddi içeriği açısından "ahlaki" olduğu için formel olmayan bir karakter kazanırlarsa yerine getirebilir. (Kadı adaleti). Genellikle nedenler ve normlar istemeyen – herhangi türden bir halk adaleti yanında sözde "kamuoyunun" – yani rasyonel olmayan "duygulardan" doğan ve genellikle parti başkanları veya basın tarafından sahnelenen ya da yönlendirilen anlaşmalı davranışın – idare üzerindeki yoğun etkisi de adaletin rasyonel işleyişine mutlak yöneticilerin "ceza muhakemesi" (Kabinettsjustiz) usulleri kadar güçlü biçimde ve belli koşullar altında çok daha fazla engel teşkil edebilir.

7. Yönetim Araçlarının Bir Elde Toplanması

Bürokratik yapı maddi yönetim araçlarının efendinin elinde toplanmasıyla birlikte hareket eder. Bu toplanma örneğin, iyi bilinen ve tipik bir tarzda temel karakteristiklerini bu süreçte bulan büyük kapitalist girişimlerin gelişmesinde meydana gelir.

A. ORDUNUN DEVLET KAPİTALİZMİ VE ÖZEL KAPİTALİZM TARAFINDAN BÜROKRATİKLEŞTİRİLMESİ.

Firavunların bürokratik olarak yönetilen ordusu, Roma Cumhuriyetinin ve prensliğinin geç dönem ordusu ve hepsinden önemlisi modern askeri devletin ordusunun karakteristik özelliği bunların teçhizatının ve erzakının lordun depolarından sağlanmasıdır. Bu tarımsal kabilelerin, eski şehirlerin silahlı vatandaşlarının, erken Orta Çağ şehirlerinin milislerinin ve bütün feodal orduların konmuş resim ve vergilerinin aksinedir; bunlar için savaşmak zorunda olanların kendi teçhizatlarını ve erzakını sağlaması normaldir. Zamanımızdaki savaş makineleşmiş bir savaştır ve bu merkezileşmiş tedariki teknik olarak zorunlu hale getirir. Bu aynen sanayideki makine egemenliğinin üretim ve yönetim araçlarının bir noktada toplanmasını desteklemesine benzer. Bununla birlikte, genel olarak teçhizatı ve erzakı lord tarafından sağlanan geçmişin bürokratik orduları, sosyal ve ekonomik gelişme ekonomik olarak kendilerini donatabilen vatandaşlar katmanını mutlak ya da göreceli olarak savaş alanında gerekli olan orduları oluşturmaya yetecek sayıya ulaşamayacakları derecede azalttığı zaman ortaya çıktı. Bu katmanların görece, yani yönetimin iktidar talebinin kapsamı açısından, gerilemesi yeterliydi. Uzaktaki, özellikle de deniz aşırı düşmanlara karşı savaş için olduğu kadar büyük toprakların sürekli barışının sağlanması için de gerekli olan profesyonel sürekli orduların gelişmesini ancak bürokratik ordu yapısı sağlar. Bunun yanında, askeri disiplin ve teknik askeri eğitim en azından en yüksek düzeyde, sadece bürokratik orduda tam olarak gelişebilir.

Tarihsel olarak, ordunun bürokratikleşmesi her yerde, ordu hizmetinin varlıklıların omuzundan varlıksızlara devredilmesiyle birlikte meydana geldi. Bu transfer gerçekleşene kadar askerlik hizmeti varlıklı insanlara ait onursal bir ayrıcalıktı. Böyle bir transfer, örneğin geç cumhuriyetin ve imparatorluğun Romalı generallerinin ordularında olduğu gibi, on dokuzuncu yüzyıla kadar modern

ordularda da varlıksız yerlilere yapılıyordu. Hizmet yükü aynı zamanda bütün devirlerin paralı ordularında olduğu gibi fakir yabancılara da transfer edilmiştir. Bu süreç tipik olarak maddi ve fikri kültürdeki genel artışla birlikte gerçekleşmektedir. Buna ek olarak, artan nüfus yoğunluğuyla ve dolayısıyla ekonomik işlerin artan yoğunluğu ve baskısıyla mal düşkünü katmanlar savaş amaçlarından gittikçe uzaklaşmaya başladı. Güçlü ideolojik heyecan dönemlerini bir kenara bırakırsak gelişmiş ve özellikle de şehirli bir kültüre sahip varlıklı katmanlar bir kural olarak sıradan askerin kaba savaş işini yapmaya daha az uygundur ve bunu yapmaya daha az eğilimlidir. Diğer koşullar eşit olmak üzere, kırsal bölgenin varlıklı sınıfları profesyonel subaylar olmak için daha vasıflı ve buna güçlü biçimde eğilimlidir. Kentli ve kırsal zenginler arasındaki bu fark, sadece artan makineleşme savaş olasılığı liderlerin "teknisyen" niteliği kazanmasını gerektirdiği yerde eşitlenir.

Örgütlü savaşın bürokratikleşmesi herhangi başka bir iş gibi özel kapitalist girişimler şeklinde gerçekleştirilebilir. Gerçekte, orduların tedariki ve özel kapitalistler tarafından yönetimleri paralı ordularda, özellikle de on sekizinci yüzyılın dönümünde Batı'nın ordularında kural olmuştur. Brandenburg' da Otuz Yıl Savaşlarında asker hala işinin maddi olanaklarının egemen sahibiydi. Silahları, atları, elbiseleri vardı; gerçi dışarı iş verme sisteminin tüccarı rolündeki devlet onları önceden tedarik ediyordu. Daha sonra, Prusya sürekli ordusunda, şirketin başkanı maddi savaş araçlarına sahipti ve savaş araçlarının devletin elinde toplanması ancak Tilsit barışından [1807] itibaren kesin biçimde ortaya çıktı. Üniformaların kullanılmaya başlanması genel olarak sadece bununla birlikte gerçekleşti. Daha önceleri, üniformaların kullanılması büyük oranda bölük komutanının takdirine bırakılıyordu; kralın üniforma verdiği belli birimler istisnaydı. (ilk defa 1620' de, kraliyet *Gard du Corps*'unda, sonra II. Frederick zamanında tekrar tekrar kullanılmıştır.)

"Bölük" ve "tabur" gibi terimlerin on sekizinci yüzyılda bugünkünün aksine oldukça farklı anlamları vardı. Sadece "tabur" (bugün her ikisi de olduğu gibi) taktik bir savaş birimiydi; "bölük" ise albayın girişimci konumuyla oluşturulan ekonomik bir yönetim birimiydi. Ceneviz *maone*'si gibi yarı – resmi deniz savaşı girişimleri ve ordu tedariki özel kapitalizmin büyük oranda bürokratik karakterli ilk dev girişimlerine aittir. Bunların "ulusallaştırılmasının" modern paraleli, bu anlamda, en başından beri devlet tarafından kontrol edilen demir yollarının ulusallaştırılmasındadır.

B. KAYNAKLARIN ÜNİVERSİTEYİ DE İÇİNE ALAN DİĞER ALANLARDA TOPLANMASI

Ordu örgütlenmeleriyle aynı şekilde, diğer alanlardaki yönetimin bürokratikleşmesi de kaynakların bir yerde toplanmasıyla birlikte gerçekleşir. Eski valiler ve naipler yönetimi, memuriyet mültezimleri, memuriyet alıcıları ve özellikle feodal vasallar vasıtasıyla yönetimler gibi faaliyet araçlarını merkezilikten çıkarır: Ordunun ve alt bürokrasinin giderlerini de içeren yerel gereksinimler, kural olarak önce yerel gelirlerden ödenir ve sadece artıklar merkezi hazineye ulaşır. Tımar verilmiş memur, giderleri tamamıyla kendi cebinden karşılar. Bürokratik devlet ise buna karşılık bütün idari giderlerini bütçeye koyar ve alt otoritelere, kullanımını devletin düzenlediği ve kontrol ettiği mevcut gider araçlarını sağlar. Bu büyük merkezileşmiş kapitalist girişim için olduğu kadar kamu yönetiminin ekonomisi için de aynı anlama sahiptir.

Bilimsel araştırma ve öğretim alanında, üniversitelerin vazgeçilmez araştırma enstitülerinin bürokratikleşmesi aynı zamanda maddi işletim araçlarına olan artan talebin de bir işlevidir. Liebig'in Giessen Üniversitesi'ndeki laboratuarı bu alandaki büyük girişimin ilk örneğiydi. Bu gibi araçların enstitünün imtiyazlı başkanının elinde toplanmasıyla, araştırmacılar ve öğreticiler kitlesi "üretim araçlarından" ayrılırlar. Bu işçilerin kapitalist girişimler tarafından "üretim araçlarından" ayrılmasına benzer.

8.Sosyal Farklılıkların Eşitlenmesi

Bürokrasi, kesin teknik üstünlüğüne rağmen her yerde görece geç bir gelişme olmuştur. Buna çok sayıda engel katkıda bulunmuştur ve sadece belli sosyal ve siyasal koşullar altında kesin biçimde arka plana çekilmişlerdir.

A. İDARİ DEMOKRATİKLEŞME

Bürokratik örgüt genellikle iktidara ekonomik ve sosyal farklılıkların eşitlenmesine dayalı olarak gelmiştir. Bu eşitleme en azından görece ve sosyal ve ekonomik farklılıkların idari işlevlerin üstlenilmesi açısından taşıdığı önemle ilgili olmuştur.

Bürokrasi, küçük homojen birimlerin demokratik özerk yönetimlerinin aksine kaçınılmaz olarak modern *kitle demokrasisine* eşlik eder. Bu onun karakteristik ilkesinden kaynaklanır: Yetki icrasının, kişisel ve işlevsel anlamda "hukuk önünde

eşitlik" talebinin sonucu olan soyut düzenliliği – dolayısıyla da "imtiyaz" onurunun düzenliliği ve davadan davaya iş yapmanın prensip gereği reddedilmesi. Bu gibi bir düzenlilik aynı zamanda kaynağının ön koşullarından da gelir. Büyük bir sosyal yapının bürokratik olmayan herhangi bir yönetimi bir şekilde mevcut sosyal, maddi ya da onursal tercihlerin ve derecelerin idari işlevler ve görevlerle bağlantılı olması gereğine dayanır. Bu genellikle, makamın ekonomik ya da sosyal olarak kullanılmasının – ki her türlü idari faaliyet bunu sahiplerine sağlar – idari işlevlerin üstlenilmesinin tazmini olduğu anlamına gelir.

Devletin idaresi içerisindeki bürokratikleşme ve demokratikleşme bu nedenle devlet hazinesinin nakit harcamalarının artmasına işaret eder. Bürokratik idare genellikle karakter olarak diğer formlardan daha "ekonomik" olsa da bu böyledir. Yakın zamanlara kadar – en azından hazinenin bakış açısından – idarenin ihtiyacını karşılamanın en ucuz yolu neredeyse bütün yerel yönetimi ve alt yargı idaresini Doğu Prusya'nın toprak beylerine bırakmaktı. Aynı şey İngiltere'deki sulh mahkemelerinin idaresi için de geçerlidir. İdaredeki feodal, patrimonyal ve – en azından niyet olarak – plütokratik imtiyazları temizleyen kitle demokrasisi kaçınılmaz olarak, tarihsel olarak miras edinilen, ileri gelenlerin "meslek dışı" idaresinin yerine maaşlı profesyonel iş gücü koymak zorundadır.

B. KİTLE PARTİLERİ VE DEMOKRATİKLEŞMENİN BÜROKRATİK SONUÇLARI

Bu sadece devlet için geçerli değildir. Zira kendi örgütlenmeleri içinde kitle partilerinin, kişisel ilişkilere ve kişisel saygıya dayanan ileri gelenler yönetiminin geleneksel kuralından bütünüyle kopması tesadüf değildir. Bu gibi kişisel yapılar bir çok eski muhafazakar ve eski liberal parti arasında hala sürmektedir; fakat demokratik kitle partileri bürokratik olarak parti görevlilerinin, profesyonel parti ve sendika sekreterlerinin vs. liderliği altında bürokratik olarak örgütlenir. Örneğin, Almanya' da bu sosyal demokrat partide ve tarımsal kitle hareketinde; İngiltere' de ise 1870' lerde Birmingham'dan yayılan Gladstone ve Chamberlain' in en erken parti kurultayı demokrasisinde gerçekleşti.

Birleşik Devletler'de her iki parti de Jackson yönetiminden beri bürokratik olarak gelişmiştir. Ancak, Fransa' da disiplinli siyasal partilerin, bürokratik örgütlenmeyi zorlayacak bir seçim sistemi temelinde örgütlenme girişimleri defalarca başarısız olmuştur. Yerel ileri gelen gruplarının, partilerin tüm ülkeyi kapsayacak ve onların nüfuzunu kıracak başka türlü kaçınılmaz bürokratik-

leşmesine karşı direnişinin üstesinden gelinemedi. Sadece sayılara dayalı, nispi temsil sistemi gibi, basit seçim tekniklerinin gelişmesi partilerin katı ve bölgeler arası bürokratik örgütlenmesini ve onunla beraber parti bürokrasisi ve disiplininin artan egemenliklerinin ortadan kaldırılması anlamına gelir – bu en azından büyük devletler için geçerlidir.

Bürokratikleşmenin devlet yönetimi içerisinde gelişmesinin kendisi Fransa, Kuzey Amerika ve şimdi İngiltere'de oldukça açık olduğu gibi, demokrasinin gelişmesine paralel bir olgudur. Tabii ki "demokratikleşme" teriminin yanıltıcı olabileceği her zaman hatırlanmalıdır. *Demos*'un kendisi, şekilsiz bir kütle anlamında, büyük birlikleri hiçbir zaman "yönetmez" o daha ziyade yönetilir. Değişen sadece yönetici liderlerin seçilme şekli ve *demos*'un ya da, daha doğrusu, onun arasından çıkan sosyal çevrelerin "kamu oyu" aracılığıyla idari işlerin içeriği ve yönü üzerinde icra ettiği etkinin derecesidir. Burada kastedildiği anlamda "demokratikleşme" mutlaka tebaanın yönetimde gittikçe artan bir pay aldığı anlamına gelmez. Bu demokratikleşmenin bir sonucu olabilir ama durum mutlaka bu değildir.

Bu noktada, yönetilenlerin "eşit haklarından" çıkarılan siyasal demokrasi kavramının şu ek esasları içerdiğini açıkça hatırlatmalıyız: (1) Makamın evrensel ulaşabilirliği yararına memurlardan oluşan kapalı bir statü grubunun gelişmesinin engellenmesi ve (2) uygulanabildiği kadarıyla "kamu oyunun etki alanının genişlemesi yararına bürokrasinin otoritesinin en aza indirgenmesi. Dolayısıyla; mümkün olduğu yerde, siyasal demokrasi seçim ve azletme yoluyla görev süresini kısaltmaya ve özel uzman nitelikleriyle adaylara sınırlama koymaktan kurtulmaya çalışır. Bu nedenle demokrasi kaçınılmaz olarak, ileri gelenlere karşı savaşı tarafından üretilen bürokratik eğilimlerle çatışır. "Demokratikleşme" gevşek terimi, uygulamada *demos*'un ilgili parti liderleri anlamına gelen mümkün olan en fazla "doğrudan" *demos* yönetimi yararına memurların yetkisinin en aza indirgenmesi olarak anlaşıldığı kadarıyla burada kullanılmaz. Buradaki belirleyici husus – gerçekte tek belirleyici nokta – yöneticilerin, sıra geldiğinde hem gerçekten hem de biçimsel olarak oldukça otokratik bir konumu işgal edebilen yönetici ve bürokratik olarak eklemlenmiş grubun karşısında *eşitlenmesidir.*

C. ARA SÖZ: "PASİF DEMOKRATİKLEŞMENİN" TARİHSEL ÖRNEKLERİ

Rusya'da eski senyör soylularının konumunun *mestnichestvo* (derece sınırlaması) sisteminin düzenlenmesi vasıtasıyla ortadan kaldırılması ve sonuç olarak

[Büyük Peter zamanında] bir makam soyluluğunun eski soyluluğa nüfuzu bürokrasinin gelişmesinde karakteristik geçiş olgularıydı. Çin'de derecenin ve makama uygunluğun geçilen sınavların sayısına göre tahmini – en azından teoride – daha da belirgin bir kesinlikle olsa da benzer öneme sahiptir. Fransa'da ihtilal ve daha belirleyici olarak Bonapartçılık bürokrasiyi mutlak güce sahip kıldı. Katolik kilisesinde, önce feodal ve sonra da bütün bağımsız yerel aracı güçler ortadan kaldırıldı. Bu VII. Gregory ile başladı ve Trent Konseyi ve Vatikan Konseyi ile devam etti ve X. Pius'un fermanlarıyla tamamlandı. Bu yerel güçlerin merkezi otoritenin salt memurlarına dönüştürülmesi, resmi olarak oldukça bağlı *Kapläne*'in [laik kuruluşları denetleyen yardımcı din adamları] olgusal öneminde sürekli bir artışla bağlantılıydı. Bu süreç her şeyden önce Katolikliğin siyasal parti örgütlenmesine dayanıyordu. Dolayısıyla bu süreç bir bakıma "pasif" demokratikleşmeyle, yani, yöneticilerin eşitlenmesiyle aynı zamanda bürokrasinin ilerlemesi anlamına geliyordu. Aynı şekilde, bürokratik ordunun ileri gelenlerin kendi donanımlı ordusunun yerine geçmesi her yerde, bunun mutlak askeri monarşinin feodal bir devletin ya da ileri gelenler cumhuriyetinin yerine her tesisi için geçerli olması anlamında "pasif" bir demokratikleşme sürecidir. Aynı şey, prensipte, söz konusu bütün özelliklere rağmen Mısır'daki devletin gelişmesi için bile geçerlidir. Roma Prensliği idaresinde eyalet yönetiminin vergi toplama alanında bürokratikleşmesi Cumhuriyet döneminde mutlak güç sahibi olan bir kapitalist sınıfın plutokrasisinin ortadan kaldırılmasıyla birlikte gerçekleşti; böylece eski kapitalizmin kendisi sona eriyordu.

D. PASİF DEMOKRATİKLEŞMENİN ARKASINDAKİ EKONOMİK VE SİYASAL GÜDÜLER

Bu gibi "demokratikleşme" gelişmelerinde bir türden ekonomik koşulların neredeyse her zaman rollerini oynadıkları açıktır. Çok sık olarak, gelişmenin temelinde yeni sınıfların ekonomik olarak belirlenmiş, karakter olarak plutokratik, küçük burjuva ya da proleter kaynağını buluyoruz.

Bu gibi sınıflar siyasal yardımı yoluyla ekonomik ya da sosyal avantajlara ulaşmak için meşru ya da Sezarcı türden bir siyasal gücün yardımını isteyebilir; bunu oluşturabilir ya da yeniden canlandırabilir. Öte yandan girişimin "yukarıdan" geldiği ve salt siyasal nitelikli olduğu, özellikle dış işlerinde siyasal kümeleşmelerden avantaj sağladığı eşit derecede mümkün – ve tarihsel olarak belgeli – olaylar vardır. Burada bu tür liderlik sınıf çıkarlarını olduğu kadar ekonomik ve sosyal düşman-

lıkları da kendi amaçları için kullandı ve düşman sınıfları neredeyse her zaman istikrarsız dengelerinin dışına attı ve içsel çıkar çatışmalarını savaşa çağırdı. Bununla ilgili genel bir açıklamada bulunmak neredeyse imkânsızdır.

Siyasal güç ilişkilerinin etki etme şekliyle birlikte ekonomik etkilerin izlediği yolun derecesi ve yönü çok çeşitli olabilir. Helen Antikitesinde, disiplinli piyade savaş oluşumlarına geçiş ve daha sonra Atina'da donanmanın gittikçe artan önemi, siyasal gücün, askeri yükün her seferinde omuzlarına yüklendiği katmanlar tarafından ele geçirilmesinin temelini attı. Bununla birlikte, Roma'da aynı gelişme makam soyluluğu kuralını sadece görünüşte ve geçici olarak sarstı. Son olarak, modern ordu, her yerde ileri gelenlerin gücünü kırma aracı olmakla birlikte, kendi içinde hiçbir şekilde aktif demokratikleşmenin kaldıracı görevi görmedi; fakat daha ziyade salt pasif demokratikleşmenin aracı olarak kaldı. Bununla birlikte bu zıtlıklardaki yardımcı bir faktörün, eski vatandaş ordusu ekonomik olarak kendi donanımlarına bağlıyken modern ordunun bürokratik tedarike dayanması olduğu belirtilmektedir.

Bürokratik yapının gelişimi "teknik" üstünlüğe dayalıdır. Sonuç olarak – "teknikler" alanında her zaman olduğu gibi – ilerlemenin, eski yapısal formların kendilerine göre teknik olarak çok geliştiği ve mevcut gereksinimlere işlevsel olarak özellikle iyi adapte olduğu yerde en yavaş olduğunu tespit ediyoruz. Bu örneğin, İngiltere'deki ileri gelenler idaresindeki durumdu; İngiltere bu nedenle bürokratikleşmeye teslim olma konusunda bütün ülkeler arasında en yavaş olanıydı veya gerçekte, hala kısmen bunu yapma sürecindedir. Bu oldukça gelişmiş gaz aydınlatması işlerine ya da buharlı trenlere sahip olan, bunlara büyük sabit sermayelerin yatırıldığı alanların elektrifikasyona, buna yeni açılan bölgelerden daha güçlü engeller çıkarmasıyla aynı genel olgudur.

9.Bürokratik Sürekliliğin Objektif ve Sübjektif Temelleri

Bir kere tam olarak tesis edildiğinde, bürokrasi yok edilmesi en zor sosyal yapılardandır. Bürokrasi sosyal eylemi rasyonel olarak örgütlenmiş eyleme dönüştürme aracıdır. Bu nedenle otorite ilişkilerini rasyonel olarak düzenleme aracı olarak bürokrasi, bürokratik aygıtı kontrol eden biri için birinci dereceden bir güç aracıydı ve hala öyledir. Başka türlü eşit koşullar altında, rasyonel olarak örgütlenmiş ve yönlendirilmiş eylem *(Gesellschaftshandeln)* her türlü kolektif davranıştan *(Massenhandeln)* ve ayrıca ona karşı

çıkan sosyal eylemden *(Gesellschaftshandeln)* üstündür. Yönetimin tamamıyla bürokratikleştiği yerde, sonuç olarak ortaya çıkan egemenlik sistemi uygulamada yok edilemez.

Bireysel bürokrat boyunduruğuna girdiği aygıtın dışına kıpırdayamaz. İdari işleri onursal bir görev ya da ek bir meslek (meslek dışı bir iş) olarak yapan "ileri gelenlerin" aksine bürokrat tüm ekonomik ve ideolojik varlığı içerisinde faaliyetine bağlıdır. Çoğu durumda, kendisine sabit bir yürüyüş istikameti emreden, durmaksızın hareket eden bir mekanizma içinde sadece küçük bir çark dişidir. Memura uzmanlaşmış görevler verilir ve normal olarak, mekanizma onun tarafından hareket ettirilmez veya durdurulamaz, bu sadece en tepeden yapılabilir. Bireysel bürokrat her şeyden önce bütün görevlilerin, aygıtın devamındaki ve rasyonel olarak örgütlenmiş aygıtın sürekliliğindeki ortak çıkarlarına göre şekillenir.

Yönetilenler, kendi hesaplarına, bir kere var olduğunda bürokratik aygıtsız yapamaz veya onun yerine başka bir şey koyamaz; zira uzman eğitimine, işin işlevsel olarak uzmanlaşmasına tek fakat metodolojik olarak bütünleşmiş işleve hakimiyette alışkanlık haline gelmiş ustalığa dayanır. Aygıt çalışmayı durdurursa ya da iş gücü tarafından kesilirse kaos ortaya çıkar, bunun da yönetilenler arasında hazırlıksız şekilde ikamesini gerçekleştirmek zordur. Bu kamu yönetimi için olduğu kadar özel ekonomik yönetim için de geçerlidir. Kitlelerin maddi kaderi gittikçe daha çok özel kapitalizmin daha da çok bürokratik kurumlarının sürekli ve doğru işleyişine dayanmaktadır ve onları ortadan kaldırma fikri gittikçe daha çok ütopya haline dönüşmektedir.

Kamu kuruluşları ve özel kuruluşlardaki tüm düzen gittikçe dosyalara ve bürokrasinin disiplinine, yani alışılmış eylem alanı içerisindeki özenli itaat alışkanlığına dayanır olmuştur. Uygulamada dosyalar önemli olmakla birlikte sonraki daha belirleyici bir unsurdur. Devlet belgelerini yok ederek "egemenlikle" birlikte "kazanılmış hakların" temelini de ortadan kaldırma şeklindeki Bakuninizm naif fikri *insanın* alışılmış kurallara ve yönetmeliklere itaat şeklindeki yerleşik yöneliminin belgelerden bağımsız olarak varlığını sürdüreceği gerçeğini göz ardı eder. Bozguna uğramış veya dağılmış ordu birimlerinin yeniden örgütlenmesi; isyanlar, panikler ya da diğer felaketler tarafından tahrip edilmiş idari düzenin yeniden kurulması; hem memurlarda hem de tebaada beslenen, bu gibi [sosyal ve siyasal] düzenlere itaatkar

alışma koşullu yönelimine başvurularak gerçekleştirilir. Eğer başvuru başarılı olursa, bu bozulmuş mekanizmayı adeta yeniden "düzene oturtur."

Bir defa var olan aygıtın nesnel vazgeçilmezliği, özgün biçimde kişiler üstü karakteriyle bağlantılı olarak —kişisel sadakate dayanan feodal düzenin aksine— mekanizmanın onun üzerinde kontrolü nasıl sağlayacağını bilen herhangi biri için kolayca işletileceği anlamına gelir: Rasyonel olarak düzenlenen bürokrasi düşman ülkeyi işgal ettikten sonra yumuşak biçimde işlemeyi sürdürür. Sadece yüksek dereceli memurları değiştirmeye ihtiyaç duyar; çalışmaya devam eder, çünkü her şeyden önce düşmanı da içerecek şekilde ilgili herkesin hayati çıkarı söz konusudur. Bismarck, uzun yıllar süren iktidarı sırasında, bakanlıktaki meslektaşlarını bütün bağımsız devlet adamlarını saf dışı bırakarak koşulsuz bürokratik bağlılık içine soktuktan sonra istifa ettiğinde kaygılanmadan ve yılmadan dairelerini idare etmeyi sürdürdüklerini şaşkınlıkla gördü. Sanki istifa eden eşsiz bir lord ve bu aygıtların yaratıcısı değil, yerine bir başkasının geçirildiği bürokratik aygıtta sıradan bir kişiydi. Fransa'da ilk imparatorluk zamanından beri yöneticilerin sürekli değişmesine rağmen güç aygıtı temelde aynı kaldı.

Böyle bir aygıt, bütünüyle yeni oluşumların zorla yaratılması anlamında "devrimi", teknik olarak modern iletişim araçları (örneğin telgraf) üzerindeki kontrolü ve gittikçe rasyonelleşen içyapısı nedeniyle daha da imkânsız hale getirmektedir. Bu süreçte "devrimlerin" yerini *coups d'etat* almaktadır. Yine burada Fransa buna klasik bir örnek teşkil etmektedir, zira orada bütün başarılı dönüşümler bu niteliktedir.

10.Bürokratikleşmenin Kesin Olmayan Ekonomik Sonuçları

Bir sosyal, özellikle de siyasal yapının bürokratik örgütünün kapsamlı ekonomik sonuçları olabilir ve düzenli olarak ta olur fakat bunlar ne tür sonuçlardır? Tabii ki herhangi bir bireysel durumda bu ekonomik ve sosyal gücün dağılımına, özellikle de yükselen bürokratik mekanizma tarafından işgal edilen alana dayanmaktadır. Bürokrasinin sonuçları bu nedenle aygıtı kullananların ona verdiği yöne bağlıdır. Sonuç çok sık olarak gücün gizli – Plütokratik dağılımıdır.

İngiltere'de fakat özellikle Birleşik Devletlerde, parti bağışçıları düzenli olarak

bürokratik parti örgütlerinin arkasında durur. Bu partileri desteklemişlerdir ve onları büyük oranda etkileme imkanı bulmuşlardır. İngiltere'deki bira fabrikaları ve Almanya'daki "ağır sanayi" ve Hansa Ligi[7] seçim fonlarıyla birlikte bu anlamda yeterince ünlüdür. Siyasal oluşumlarda ve özellikle de devlet kuruluşlarında muhalif yerel ve feodal ayrıcalıkları sonlandırmakla ilişkili olan bürokratikleşme ve sosyal eşitleme modern zamanlarda sıkça kapitalizmin çıkarlarına yarar sağlamış ya da kapitalist çıkarlarla doğrudan ittifak halinde gerçekleştirilmiştir; kapitalist çıkarlara sahip mutlak prenslerin büyük tarihsel ittifaklarına bakınız. Genel olarak, ileri gelenler tarafından yönetilen güçlü biçimde tesis edilmiş yerel yapıların yasal olarak eşitlenmesi ve tahribi genellikle kapitalist etkinliğin kapsamını genişletmiştir. Fakat, öte yandan, güvenli bir geleneksel yaşam içerisinde küçük burjuva çıkarını karşılayan bir bürokratikleşme etkisi ve hatta özel kazanç fırsatlarını boğan devlet sosyalizmi etkisi vardır. Bu hiç şüphesiz tarihsel olarak kapsamlı önemi olan bir çok olayda, özellikle Antikitede aktif olmuştur; bu belki de gelecekte dünyamızdaki gelişmelerde de beklenmelidir.

En azından prensip olarak firavunların yönetimindeki Mısır'da, Hellen ve Roma devirlerinde oldukça benzer olan siyasal örgütlerin çok farklı etkileri mevcut diğer faktörlerin yönüne bağlı olarak, bürokratikleşmenin, çok farklı ekonomik sonuçlarını gösterir salt bürokratik örgüt gerçeği bize her zaman bir şekilde var olan *ekonomik* etkilerinin somut yönü hakkında açık biçimde bir şeyler söylemez. En azından bize görece eşitleyici etkisi hakkında söylenebilecek kadar şey söylemez. Bu açıdan bile, bürokrasinin bu şekilde kendisine salt siyasal ya da salt ekonomik veya başka türlü olmak üzere oldukça çeşitli çıkarların hizmetine sunabilen bir kesinlik aracı olduğu hatırlanmalıdır. Bu nedenle, demokratikleşme ile olan paralelliği, ne kadar tipik olursa olsun, abartılmamalıdır. Belli koşullar altında feodal lordlar sınıfı da bu aracı kendi hizmetine almıştır. Yönetimin bürokratikleştirilmesinin bilerek statü gruplarının oluşumuyla ilişkilendirilmesi ya da mevcut sosyal güç gruplaşmalarının gücü tarafından onunla karıştırılması olasılığı da vardır – ve bu çoğu zaman, örneğin Roma Prensliğinde ve mutlakıyetçi devlet yapılarının bazı formlarında bir gerçek halini almıştır. Devlet dairelerinin belli statü grupları içinde açıkça ayrılmasına çok sık rastlanır, ampirik ayırmalar daha da sıktır.

11. Bürokrasinin Güç Konumu

A. İŞLEVSEL VAZGEÇİLMEZLİĞİN SİYASAL TUTARSIZLIĞI

Toplumun bütünlüğü ve terimin modern anlamı içerisinde bürokratikleşmesi, ister gerçek ister salt biçimsel olsun bürokratikleşmenin özellikle uygun bir temelidir. Ancak tek mümkün olanı hiçbir şekilde değildir. Her şeyden önce, bürokrasi bireysel anlamda ele geçirmeye çalıştığı somut alanlarda yolunda duran güçleri yok etmek için [sınırlı] uğraş vermektedir. Daha önce birkaç kez karşılaştığımız ve tekrar tekrar tartışmak zorunda kalacağımız bir gerçek olarak, bürokrasinin kaçınılmaz fakat kasıtsız olarak desteklenmesine rağmen, demokrasinin bürokrasinin "yönetimine" bu şekilde belki de bu yüzden karşı olduğunu hatırlamalıyız. Belli koşullar altında, demokrasi bürokratik kalıpta belirgin kırıklar ve bürokratik örgüte engeller yaratır. Bu nedenle her tarihsel olay tekinde bürokratikleşmenin hangi özel yönlerde geliştiği analiz edilmelidir. Bu nedenle, bürokrasinin *gücünün* yayılmakta olduğu modern devletlerde artıp artmadığı açık bir soru olarak kalmalıdır. Bürokratik örgütün teknik olarak, sahibinin ellerinde en gelişmiş güç aracı olması böyle bir bürokrasinin belirli bir sosyal yapı içinde kendi görüşlerini oluşturabildiği etkisini oluşturmaz. Milyonlara ulaşan bürokrasinin sürekli artan "vazgeçilmezliği" bu noktada, proleterlerin bu sınıfın sosyal ve siyasal iktidar konumunun gücündeki ekonomik vazgeçilmezliğinden daha belirleyici değildir (bu bazı proleter hareket temsilcilerinin savunduğu bir görüştür.)[8] "Vazgeçilmezlik" belirleyici olsaydı eşit derecede "vazgeçilmez" köleler de köle emeğinin hakim olduğu ve sonuç olarak hür insanların, kural olduğu gibi, çalışmaktan onur kırıcı olarak kaçındığı herhangi bir ekonomide bu güç pozisyonuna sahip olmalıydı. Bu şekildeki bürokrasinin gücünün artıp artmadığı bu gibi nedenlerden *a priori* olarak kararlaştırılamaz. Ekonomik çıkar gruplarının ya da diğer resmi olmayan uzmanların veya hukukçu olmayan temsilcilerin dahil edilmesi; yerel, bölgeler arası veya merkezi parlamento kurullarının veya başka temsilci kurullarının ya da mesleki kuruluşların kurulması –bunlar bürokratik eğilime doğrudan karşı olarak işler gözükmektedir. Bu görünümün ne kadar gerçek olduğu bu salt biçimsel ve tipolojik *(kasuistisch)* tartışmadan çok bir başka bölümde tartışılmalıdır. Genel olarak burada sadece şunlar söylenebilir:

Tam olarak gelişmiş bir bürokrasinin güç pozisyonu her zaman büyüktür. Normal koşullar altında aşırı büyüktür. Siyasal "patron", eğitimli memura karşı, kendisini her zaman uzman karşısındaki bir stajyer pozisyonunda bulur. Bürokrasinin hizmet ettiği "patron" ister yasama inisiyatifi, referandum ve memurları işten atma hakkı silahlarıyla donanmış "halk", isterse daha aristokratik veya daha demokratik temelde seçilen ve güvensizlik oyu verme hakkına ya da *de facto* (fiili) yetkisine sahip bir parlamento veya yasal ya da fiili olarak kendi istihdamını sağlamaya dayalı aristokratik eş sorumluluk sahibi bir kurul ve yahut da halk tarafından seçilmiş bir cumhurbaşkanı ya da "mutlak" veya "anayasal" kalıtsal bir monark olsun bu durum geçerlidir.

B. İDARİ GİZLİLİK

Her bürokrasi mesleki üyenin bu üstünlüğünü, bilgisini ve niyetlerini gizli tutma araçlarıyla daha da arttırma çalışır. Bürokratik yönetim her zaman halkı dışlama, bilgisini ve eylemini eleştiriden olabildiğince uzak tutma eğilimindedir.

Prusya kilise otoriteleri bir şekilde üçüncü şahıslara açık kınama veya diğer uyarıcı tedbirler alan papazlara karşı disiplin tedbirleri kullanma tehdidinde bulunmaktadır. Onların bu şekilde davranarak kilise otoriteleriyle ilgili olası eleştirileri kolaylaştırmakla "suçlu" hale geldiği ithamında bulunurlar. İran Şahının hazine memurları bütçe sanatlarıyla ilgili gizli bir bilim oluşturmuşlar ve hatta gizli bir yazı kullanır olmuşlardır. Prusya'nın resmi istatistikleri, genel olarak, güç kullanan bürokrasinin niyetlerine zarar vermeyen şeyleri halka açıklıyordu; bu gizlilik eğilimi belli idari alanlarda nesnel doğalarının belli bir sonucudur: Yani belli bir egemenlik yapısının *dışarı dönük* güç çıkarlarının tehlikede olduğu yerde bu söz konusudur. Bu durum özel bir girişimin ekonomik rekabetçileri ya da kamu alanında potansiyel olarak düşman yabancı yönetimler ile ilgili olabilir. Eğer başarılı olursa diplomasi yönetimi sadece belli bir derecede açıkça denetlenebilir. Askeri yönetim salt teknik yönlerin artan önemine sahip en ciddi tedbirlerinin gizlenmesinde ısrar etmelidir. Siyasal partiler, parti kongrelerinin ve "Katolik Kongreleri"nin *(Katholikentage)*[9] Zahiri açıklığına rağmen farklı şekilde işlemez. Parti örgütlerinin gittikçe artan bürokratikleşmesiyle birlikte, bu gizlilik daha da fazla hakim olacaktır. Dış ticaret politikası örneğin Almanya'da üretim istatistiklerinin gizlenmesini ortaya çıkarır. Sosyal bir yapının dışarıya karşı her savaş duruşu kendi içinde iktidardaki grubun konumunu destekleme etkisine sahiptir.

Bununla birlikte, bürokrasinin salt güç çıkarları işlevsel olarak güdülenmiş gizlilik alanlarının çok ötesinde etkilerini icra eder. "Devlet sırrı" kavramı bürokrasinin spesifik icadıdır ve sözü edilen spesifik alanlar dışında, salt işlevsel tezlerle haklı gösterilmeyecek bu tutum gibi çok az şeyi çok fanatik şekilde savunur. Bürokrasi bir parlamento karşısında kesin bir güç güdüsüyle", bu kurumun kendi araçları vasıtasıyla (örneğin, sözde "parlamento araştırması hakkıyla")[10] ilgili partilerden uzman bilgisi edinme girişimlerinden her biriyle mücadele eder. Bürokrasi doğal olarak yetersiz bilgilenmiş ve dolayısıyla güçsüz bir parlamentoyu tercih eder. En azından bu bilgisizlik bürokrasinin kendi çıkarlarına uygun olduğu sürece bu böyledir.

Mutlak monark da, bürokratik uzmanın üstün bilgisi karşısında kesin anlamda herhangi bir başka siyasal başkandan daha fazla olmak üzere güçsüzdür. Büyük Frederick'in "serfliğin kaldırılması" ile ilgili öfkeli buyrukları, resmi mekanizma onları bir amatörün ara sıra ortaya çıkan fikirleri olarak görmezden geldiği için gerçekleştirilmeleri sırasında sona erdi. Anayasal bir kral, yönetilenlerin sosyal olarak bir kısmıyla anlaşma içerisinde olduğu zaman, yönetimin işleyişi üzerinde mutlak monarktan daha büyük etkide bulunur, zira en azından görece olarak eleştirinin aleni karakteri nedeniyle uzmanları kontrol edebilir. Öte yandan mutlak monark bilgi için yalnızca bürokrasiye bağlıdır. *Ancien régime*'in Rus Çarı [1305'te bir başbakan atanmadan önce] bürokrasisini hoşnutsuz eden ve güç çıkarlarını çiğneyen herhangi bir şeyi sürekli olarak nadiren taşıyabiliyordu. Otokrat olarak doğrudan ona bağlı bakanlıkları, Leroy – Beaulieu'nun çok doğru biçimde gözlemlediği gibi, tüm kişisel entrika araçlarıyla kendi aralarında savaşan ve bir monarkın bir amatör olarak karşısında oldukça çaresiz olduğu pek çok "muhtırayla" birbirini topa tutan bir valiler kümesini temsil ediyordu.[11]

Merkezi bürokrasinin gücünün bir tek çift elde toplanması anayasal hükümete her geçişle birlikte kaçınılmazdır. Bürokrasi monokratik bir baş olan, monarka ulaşmadan önce her şeyin elinden geçmesi gereken başbakanın emrine verilir. Bu monarkı büyük oranda bürokrasinin başının himayesi altına sokar. II. Wilhelm Bismarck'la olan ünlü çatışmasında bu ilkeye karşı savaştı, fakat saldırısını kısa sürede geri çekmek zorunda kaldı.[12] Uzman bilgisinin yönetimi altında, monarkın etkisi istikrara ancak, bürokrasinin merkezi başı tarafından metodlu olarak planlanan ve yönetilen, bürokratik şeflerle sürekli iletişim vasıtasıyla ulaşabilir. Aynı zamanda anayasacılık bürokrasiyi ve yöneticiyi parlamento kurallarındaki parti başkanlarının güç arayışına karşı bir çıkarlar topluluğuna

bağlar. Fakat yönetici bürokrasiye karşı parlamentoda destek bulamadıkça tam da bu nedenle güçsüz kalır. İmparatorluğun seçkinlerinin "burada Prusya bakanlarının ve yüksek imparatorluk memurlarının kaçması, bir monarkı Kasım 1918'de, 1076'daki feodal devletin koşulları altındaki paralel olayla neredeyse aynı duruma soktu.[13] Ancak, bu bir istisnadır, zira bir monarkın güç konumu bürokratik memurlara karşı feodal ya da "basmakalıp" bir matrimonyal devlettekinden genel olarak çok daha güçlüdür. Bunun nedeni monarkın uygun olmayan ve bağımsız memurları kolaylıkla değiştirebileceği terfi heveslilerinin sürekli var olmasıdır. Diğer şartlar eşit olmak üzere yalnızca ekonomik olarak bağımsız memurlar, yani varlıklı sınıfa ait memurlar, memuriyetlerini kaybetme riskini göze alabilirler. Her zaman olduğu gibi bugün de memurların varlıksız sınıf içerisinden alınması yöneticilerin gücünü arttırmaktadır. Yalnızca Prusya'daki sözde *Kanalrebellen* gibi, monarkın şahsına destek olarak alması gerektiğine inandığı sosyal olarak etkili bir sınıfa ait memurlar sürekli olarak ve tamamıyla onun iradesinin varlığını felç edebilir.

Sadece "ticaret" alanındaki özel ekonomik çıkar gruplarının uzman bilgisi bürokrasinin uzman bilgisine üstündür. Bunun nedeni alanlarındaki gerçeklerle ilgili kesin bilginin ekonomik olarak hayatta kalmak için doğrudan önemi olmasıdır. Resmi istatistiklerde yapılan hataların sorumlu memur için doğrudan ekonomik sonuçları yoktur; oysa kapitalist bir girişimdeki yanlış hesaplamaların bedeli kayıplarla, belki de varlığıyla ödenir. Bunun yanında, bir güç aracı olarak "sır" bir işletmenin defterlerinde devlet otoritelerinin dosyalarındakinden daha güvenli şekilde saklanır. Sadece bu nedenle otoriteler kapitalist dönemde ekonomik yaşamı etkilemeye çalıştığında dar sınırlar içerisinde tutulur ve çok sık olarak önlemleri beklenmedik ve istenmeyen bir seyir alır veya ilgili grupların üstün uzman bilgisi tarafından yanıltıcı hale getirilebilir.

12. Eş Sorumluluk Sahibi Kurullar ve Çıkar Grupları Hakkında Ara Söz

Uzmanın uzmanlık bilgisi daire sahibinin gücünün gittikçe daha çok temeli haline geldiği için, yöneticinin en önemli kaygılarından biri uzmanların lehine haklarından feragat etmek zorunda kalmadan onların özel bilgisinden nasıl yararlanacağıydı. İdari görevlerin niteliksel olarak genişlemesi ve dolayısıyla uzman bilgisinin vazgeçilmezliğiyle birlikte, lordun artık denenmiş sırdaşlarla

ara sıra istişareden ve hatta aralıklı olarak ve güç durumlarda toplantıya çağırılan bu tür adamların oluşturduğu meclisten bile memnun olmaması tipik bir olaydır. Kendisini sürekli oturumda müzakere eden ve çözüm üreten eş sorumluluk sahibi kurullarla donatmaya başlar. (*Conseil d'etat*, Özel Meclis, *Generaldirektorium*, kabine, *divan*, *Tsungli Yamen*, *Wai – wu pu* vs.) *Rate von Haus aus* bu gelişmede karakteristik bir geçiş olgusudur.

Bu gibi eş sorumluluk sahibi kurulların konumu doğal olarak kendilerinin en yüksek idari otorite olup olmadığına veya merkezi ya da monokratik bir otoritenin ya da bu gibi birkaç otoritenin yanlarında durup durmadığına göre değişir. Buna ek olarak, çok şeyde prosedürlerine bağlıdır. Tipin tamamıyla gelişmesi durumunda bu tür kurallar gerçek ya da kurgusal olarak lordla makamında buluşur ve bütün önemli meseleler sorumlu uzmanların resmi durum belgeleri ve diğer üyelerin sebepli *vota*'ları, lordun bir fermanla yürürlüğe koyacağı ya da reddedeceği bir kararla çözülür. Bu türden eş sorumluluk sahibi bir kurul bu nedenle gittikçe bir "amatöre" dönen yöneticinin aynı zamanda hem uzman bilgisinden yararlandığı hem de çoğu zaman fark edilmeyen bir olgu olarak uzmanların tehdit edici hakimiyetini savuşturmaya çalıştığı tipik bir formdur. Bir uzmanı diğerleriyle kontrolde tutar ve bu tür zor prosedürlerle kişisel olarak, kimsenin kendisini keyfi kararlara yönlendirmediğinden emin olmanın yanında kapsamlı bir resim çizmeye de çalışır. Yönetici çoğu zaman kişisel olarak bağlı kurallara başkanlık etmekten çok kendisine havale edilen muhtıraları yazmaktan maksimum bir kişisel nüfuz kazanmayı bekler. İdare üzerindeki etkisi çok önemli olan Prusya yöneticisi I. Frederick William kabine bakanlarının kurul olarak düzenlenmiş oturumlarına hiçbir zaman katılmazdı. Kişisel olarak kurula bağlı kabine memurlarına danıştıktan sonra kararlarını *Feldjager* üzerinden, kabineden bakanlara gönderilen yorumlar ya da buyruklar aracılığıyla yazılı sunumlar üzerinde verirdi. Prusya'da ve diğer devletlerde olduğu gibi Rusya'da da Kabine bu şekilde, sözüm ona uzman bilgisinden idarenin kişisel üstü ve işlevsel hâkimiyetinden sığındığı kişisel bir kale haline dönüştü. Bürokratik dairelerin nefreti, başarısızlık durumunda tebaanın güvensizliği gibi kabineye yöneldi.

Yönetici, kurul ilkesiyle özel uzmanların sentezini kollektif bir birim haline getirmeye çalışır. Bunu gerçekleştirme başarısı genel olarak belirlenemez. Ancak, olgunun kendisi patrimonyal ve feodal formdan erken bürokratik forma kadar çok farklı devlet formlarına özgüdür ve özellikle erken prens mutlakıyetçiliği

için tipiktir. Kurul ilkesi idarede "gerçekçilik" içinde en güçlü eğitici araçtır. Bu onu aynı zamanda sosyal olarak nüfuzlu özel şahıslara danışmayı ve ileri gelenlerin otoritesini ve özel girişimlerin pratik bilgisini profesyonel bürokratların özel uzmanlığıyla birleştirmeyi mümkün kıldı. Eşit yetkili kurullar, kişiden bağımsız kılıcı yapılar anlamında modern devlet "otoriteleri" kavramının gelişmesine izin veren ilk kurumlardan biriydi.

İdari işlerle ilgili uzman bilgisi uzun bir *ampirik* uygulamanın özel ürünüydü ve idari normlar yönetmelik değil geleneğin unsuru olduğu sürece –çoğu zaman rahiplerin "yaşlı devlet adamlarının ve ileri gelenlerin katıldığı – *yaşlılar* meclisi başlangıçta yöneticiye sadece danışmanlık yapan bağlı kurul otoriteleri için yeterli formdu. Fakat bu tür kurullar, değişen yöneticilerin aksine sürekli oluşumlardı. Bunlar çoğu zaman fiili gücü zorla elde ediyordu. Roma senatosu ve Venedik Konseyi ve dağılmasına ve yerini *demagogos*'a bırakmasına kadar Atina Areopagus'u bu şekilde çalışıyordu. Tabii ki bu tür otoriteleri burada tartıştığımız tüzel kuruluşlardan kesin biçimde ayırmalıyız.

Birçok geçişe rağmen eşit yetkili kurullar bir tip olarak, işlevlerin rasyonel uzmanlaşmasına ve uzman bilgisi kuralına dayalı olarak ortaya çıkar. Öte yandan bunlar özel ve çıkar sahibi çevrelerden seçilen ve modern devlette sıkça görülen ve çekirdeği memurlardan ya da eski memurlardan oluşmayan danışma kurullarından ayrılmalıdır. Bu eşit yetkili kurullar sosyolojik olarak modern özel ekonominin (anonim şirket) bürokratik yapılarında bulunan eşit yetkili denetleyici "yönetim kurulundan da" ayrılmalıdır. Bu ayrım bu tür tüzel kuruluşların kendilerini, içlerine pek de seyrek sayılmayacak biçimde, uzmanlık bilgileri nedeniyle ya da temsil ve reklam amacıyla kullanmak için ilgisiz çevrelerden ileri gelenleri alarak oluşturmalarına rağmen yapılmalıdır. Normalde [Almanya'da] bu tür organlar, özel bilgileri için uzmanlarla değil, daha ziyade muazzam ekonomik çıkarların, özellikle de işletmeyi finanse eden bankaların temsilcileriyle ortaklık kurar – bu gibi insanlar sadece danışman pozisyonunda yer almazlar. En azından yönetimde bir söz hakları vardır ve çok sık olarak gerçekten hakim bir konumu işgal ederler. Bu gibi kurullar feodal tımarların ve memuriyetlerin büyük bağımsız sahiplerinden ve patrimonyal ya da feodal yönetimlerin sosyal olarak güçlü diğer çıkar gruplarından oluşan meclisleriyle karşılaştırılabilir. (Tabii ki burada bir ölçüde çarpıtma da olacaktır.) Bununla birlikte ara sıra, artan bir yönetim yoğunluğu sonucu ortaya çıkan "meclislerin" ve daha da sık olarak bu tür imtiyazlı statü grubu kuruluşlarının öncüleri olmuştur.

Bürokratik eşit yetki ilkesi büyük bir düzenlilikle merkezi otoriteden en çeşitli alt otoritelere transfer edildi. Yerel olarak kapalı özellikle kentsel birimlerde, eş yetkili yönetim daha önce belirttiğimiz gibi ileri gelenlerin yönetiminin asıl formudur. [XI:3:D] Başlangıçta seçilmişler aracılığıyla, daha sonra genellikle ya da en azından kısmen atanmış üyeler, yargıç kurulları, *decuriones* ve *scabini* aracılığıyla işiliyordu. Bu gibi organlar "örgütlü" "öz-yönetimin", yani idari işlerin bürokratik devlet otoritelerinin kontrolü altında yerel çıkar grupları tarafından yönetiminin normal bir ögesidir. Venedik Konseyi ve ayrıca Roma Senatosu ile ilgili olarak sözü edilen örnekler, normalde yerel siyasal birliklerde kökleşmiş ileri gelenler yönetiminin büyük deniz aşırı imparatorluklara transferlerini temsil eder. Bürokratik devlette iletişim araçlarındaki ilerleme ve yönetim üzerinde artan teknik talepler hızlı ve açık kararları gerektirdikçe ve tam bürokratikleşme ve monokrasiye yönelik yukarıda tartıştığımız diğer güdüler kendilerini baskın şekilde ön plana çıkardıkça eşit yetkili yönetim, yöneticinin çıkarlarının bakış açısından, kesin biçimde birleşmiş bir idari liderlik idari kararların hazırlanmasındaki bütünlükten daha önemli olduğu zaman kaybolur. Parlamento kurumları gelişir gelişmez ve – genellikle aynı zamanda – dışarıdan gelen eleştiriler ve halka açıklık artar artmaz durum bu hali alır.

Bu modern koşullar altında, Fransa'daki gibi uzmanlaşmış bakanlardan ve [bölgesel] başkanlardan oluşan bütünüyle rasyonelleşmiş sistem eski formları her yerde arka plana atmak için önemli fırsatlar sunar; bunlar muhtemelen çıkar grupları tarafından, normalde ekonomik ve sosyal olarak en nüfuzlu sınıflar arasından seçilen danışma organları biçiminde tamamlanır. Yukarıda sözünü ettiğimiz bu uygulama, gittikçe sıklaşmaktadır ve aşamalı olarak daha biçimsel tarzda düzenlenebilir.

Çıkar gruplarının somut tecrübesini eğitimli uzman memurların rasyonel bir yönetiminin hizmetine sunmaya çalışan bu sonraki gelişme gelecekte mutlaka önemli olacak ve bürokrasinin gücünü daha da arttıracaktır. Bismarck'ın "ulusal ekonomik konsey" planını Reichstag'a karşı bir silah olarak kullanmaya nasıl çalıştığı çok iyi bilinir. İngiltere'de olduğu gibi parlamento araştırması hakkını hiçbir zaman vermediği muhalif çoğunluğu, parlamento gücünün yararına bürokrasinin "çok bilen" olmasını engellemeye çalışmakla suçluyordu. Örgütlü çıkar gruplarının, bu şekilde, idare içinde hangi pozisyonu edinebileceği şimdiki bağlamda tartışılamaz. "Objektif" yasal düzenin ve onun garanti ettiği subjektif bireysel haklardan keskin bir kavramsal ayrım olasılığı ve ayrıca devlet dairele-

rinin kendi aralarındaki ilişkileri düzenleyen "kamu" hukuku ve yönetilen bireylerin kendi aralarındaki ilişkileri düzenleyen "özel" hukuk arasında da daha ileri bir ayrım yalnızca devletin ve genel olarak hukukun bürokratikleşmesiyle görülebilir. Bu ayrımlar egemen ayrıcalıkların soyut taşıyıcısı ve yasal normların yaratıcısı olarak "devletin" bireylerin tüm kişisel otoritesinden kavramsal olarak ayrımını öngörür. Bu kavramsal ayrımlar zorunlu olarak, bürokrasi öncesi, özellikle patrimonyal ve feodal otorite yapılarının doğasından uzaktır. İlk defa kentsel topluluklarda algılanmış ve gerçekleştirilmiştir; zira devlet memurları dönemsel *seçimlerle* atanır atanmaz tekil memur en yüksek pozisyonda bile olsa, "re'sen" otorite sahibi adamla artık özdeş değildi. Ancak, kamu alanıyla özel alanı tam ve ilkesel olarak ayırmak idari yönetimin bürokrasi tarafından kişisellikten çıkarılmasını ve hukukun rasyonel olarak sistematikleştirilmesine bırakıldı.

13. Bürokrasi ve Eğitim

A. EĞİTİMSEL UZMANLAŞMA, DERECE AVCILIĞI VE STATÜ ARAYIŞI

Burada, rasyonel bürokratik egemenlik yapısının gelişmesinin, hakim olduğu alanlardan oldukça bağımsız olarak geliştiği şeklindeki kapsamlı ve genel kültürel etkileri analiz edemeyiz. Doğal olarak, bürokrasi "rasyonalist" bir hayat tarzını desteklemektedir, fakat rasyonalizm kavramı çok farklı içeriklere izin verir. Oldukça genel olarak, bütün egemenliğin çok güçlü biçimde bürokratikleşmesi "rasyonel gerçekçiliğin" gelişmesini ve profesyonel uzmanın kişilik tipini ilerletir. Bunun kapsamlı sonuçları vardır. Fakat süreçle ilgili yalnızca bir önemli unsur burada kısaca belirtilebilir: Eğitimin doğası ve kişisel kültür *(Erziehung und Bildung)* üzerindeki etkileri.

Avrupa kıtasındaki eğitim kurumları, özellikle yüksek eğitim kurumlarına – üniversiteler, teknik akademiler, ticaret okulları, liseler ve diğer orta öğretim okulları – modern bürokrasiler için gittikçe daha vazgeçilmez hale gelen uzmanlık sınavları *(Fachprüfungswesen)* sistemi tarafından beslenen eğitim türü ihtiyacı hakim olur ve bunlar onun tarafından etkilenir.

"Uzmanlık Sınavı" modern anlamda katı biçimde bürokratik yapıların dışında da bulunur: Örneğin günümüzde sözde "serbest" meslekler olan tıp ve hukukta ve lonca örgütlü işlerde bulunur. Bürokratikleşmenin vazgeçilmez bir refakatçisi da değildir: Fransız, İngiliz ve Amerikan bürokrasileri uzun süre bü-

tünüyle ya da daha büyük oranda, bu tür sınavlar olmadan yapmışlar ve bunların yerine hizmet içi eğitimi ve parti örgütlerinde performansı kullanmışlardır.

Demokrasi, her şeye rağmen desteklediği bürokrasileşme olgusuna karşı olduğu gibi uzmanlık sınavları sistemine karşı da çelişik bir tavır almaktadır. Bir yandan, sınav sistemi ileri gelenlerin yönetimi yerine bütün sosyal sınıflardan vasıflı olanların seçimi anlamına gelir ya da en azından öyle görünür. Fakat öte yandan, demokrasi sınavların ve eğitim belgelerinin imtiyazlı "bir kast" sistemi yaratacağından korkar ve bu nedenle böyle bir sisteme karşıdır.

Son olarak, uzmanlık sınavı bürokrasi öncesi ya da yarı bürokratik dönemlerde de bulunur. Gerçekte en erken düzenli, tarihsel yeri *prebendal* olarak örgütlenmiş egemenlik yapılarıdır. İslami Doğu' da ve Batı'nın Orta Çağlarında olduğu gibi arpalık, ilk olarak kilise arpalığı beklentisi ve daha sonra Çin'de olduğu gibi seküler arpalıklar beklentisi insanların bunun için çalıştığı ve sınava tabi tutulduğu tipik ödüldür. Ancak, bu sınavlar sadece kısmen özel "uzmanlık" testleri karakterine sahiptir.

Uzmanlık için rasyonel sınavlar sistemini karşı durulmaz biçimde ön plana çıkaran yalnızca, tam bürokratikleşmenin modern gelişmesi olmuştur. Amerikan Devleti Memurları Reformu uzman eğitimini ve uzmanlık sınavlarını aşamalı olarak Birleşik Devletlere getirmektedir; sınav sistemi ayrıca (Avrupa'daki) ana gelişme alanı olan Almanya'dan bütün diğer ülkelere girmektedir. İdarenin artan bürokratikleşmesi İngiltere'de uzmanlık sınavının önemini arttırır. Çin'de eski yarı patrimonyal bürokrasinin yerine modern bir bürokrasiyi koyma çabası uzmanlık sınavını getirdi; öncekinin yerini aldı ve sınav sistemini oldukça farklı şekilde yapılandırdı. Kapitalizmin bürokratikleşmesi, uzmanlık eğitimi almış teknisyenlere, memurlara olan talebiyle birlikte bu tür sınavları tüm dünyaya taşır.

Bu gelişme her şeyden önce bu tür uzmanlık sınavlarıyla elde edilen "eğitim beratının" sosyal prestijiyle büyük oranda desteklenir, ayrıca bu prestij yeniden ekonomik avantaja dönebilir. Önceki günlerde soy eşitliği soyluluk arpalıklarına ve vakıflarına ulaşım ve soyluların sosyal gücü sürdürdüğü yerde devlet görevlerine uygunluğun ön koşulu olarak "soyun kanıtlanması" tarafından oynanan rol günümüzde eğitim beratı tarafından alınmaktadır. Üniversite, ticaret mühendislik okulları diplomalarının özenle hazırlanması ve bütün alanlarda daha fazla eğitim sertifikasının oluşturulmasına yönelik evrensel talep büro ve ofislerde ayrıcalıklı bir sınıfın oluşmasına hizmet etmektedir. Bu tür sertifikalar sahiplerinin ileri gelenlerle evlilik (işletme ofislerinde patronun kızıyla tanıştırılma umudu-

nu beslerler), "ahlak kurallarına" bağlı çevrelere kabul edilme, performansa göre ücret yerine "statüye uygun maaş", garanti edilmiş yükselme ve yaşlılık sigortası ve hepsinden öte sosyal ve ekonomik olarak avantajlı pozisyonlara gelme taleplerini destekler. Eğer her yandan uzmanlık sınavlarında zirvesini bulan düzenli bir müfredatın uygulanması talepleri işitiyorsak bunun arkasındaki neden tabii ki birden uyanan eğitim aşkı değil, daha ziyade bu pozisyonlara aday olanların sayısını sınırlamak ve bunları eğitim beratlarının sahiplerinin tekeline almaktır. Zira bu tür bir tekelleşme için "sınav" günümüzde evrensel bir araç ve dolayısıyla onun dayanılmaz avantajıdır. Eğitim beratını almak için gerekli müfredatın hatırı sayılır maliyeti vardır ve uzun bir fikir aşaması dönemi gerektirir; bu çalışma yeteneğin ("karizmanın") mal mülk için baskılanmasını ima eder, zira eğitim sertifikasının fikri maliyetleri her zaman düşüktür ve artan hacimle birlikte artmak yerine azalır. Bir şövalyenin hayat tarzı için gerekli eski koşul olan bir tımar sahibi olma liyakatinin yerini, günümüzde Almanya'da, varlığını sürdüren kalıntılarına katılma gerekliliği, eğitim sertifikaları veren üniversitelerin düello kardeşlikleri almaktadır; Anglo. Sakson ülkelerinde ise aynı işlevi spor kulüpleri ve sosyal kulüpler görmektedir.

Öte yandan bürokrasi her yerde disiplinle ilgili düzenli prosedürler koymakla ve üstün alttaki memurlar üzerinde tamamıyla keyfi tasarrufunu ortadan kaldırmakla "memurluk haklarının" oluşturulması için çabalar. Bürokrasi memurun pozisyonunu, düzenli terfiini ve yaşlılık ihtiyaçlarını güvence altına almaya çalışır. Bu konuda, otoritenin asgariye indirilmesini talep eden yönetilenlerin demokratik hissiyatının desteğini alır; bu tutuma sahip olanlar lordun memurlar üzerindeki otoritesinin her zayıflamasında otoritenin kendisinin zayıfladığını ayırt edebileceklerine inanırlar. Bürokrasi bu derecede, hem iş yerlerinde hem de kamu hizmetinde, eskinin oldukça farklı memurlarının yaptığı gibi, spesifik bir statü grubunun doğuşunu destekler. Bu statü karakteristiklerinin genellikle bürokrasinin spesifik görevlerini yerine getirmedeki teknik yararlılığı içinde kullanılır ve doğaları gereği buna katkıda bulunur.

"Demokrasinin", memurların atanması yerine kısa dönemler için seçilmesinin ve düzenli bir disiplin prosedürünün yerine referandumla memur azlinin getirilmesi çabasında ve dolayısıyla hiyerarşik olarak "yüksek" yöneticinin keyfi tasarrufunun yerine yönetilenlerin ya da daha ziyade onlara egemen olan parti patronlarının eşit derecede keyfi tasarrufunu getirmeye çalışarak tepki vermesi bürokrasinin bu kaçınılmaz statü karakterine kesin biçimde zıttır. Sloganlarda

ifade edildiği şekilde eğitim tarafından amaçlanan hedef ve feodal, teokratik ve patrimonyal egemenlik yapılarında, İngilizlerin ileri gelenlerle yönetiminde, eski Çin patrimonyal bürokrasisinde ve ayrıca sözde bürokrasi zamanında Yunan devletlerinde demagogların yönetimi altında sosyal saygının temeli olan "uzmandan" çok "kültürlü" insandı.

B.KÜLTÜRLÜ İNSAN HAKKINDA ARA SÖZ

Okullu olmanın avantajına ve bu şekildeki eğitimine dayalı sosyal prestij hiçbir şekilde bürokrasiye özgü değildir. Aksine. Ancak, diğer egemenlik yapılarındaki eğitim prestiji içeriklere dayanır. "Kültürlü İnsan" terimi burada tamamıyla değer içermeyecek şekilde kullanılır; sadece "kültürlü olduğu kabul edilen" bir yaşam tarzının bir niteliğinin belli bir uzaklıkta özel eğitimden daha çok eğitimin amacı olduğu şeklinde anlaşılır. Böyle bir eğitimin hedefi şövalye ya da asketik bir tip, (Çin'deki gibi) edebi bir tip, (Eski Yunan'da olduğu gibi) jimnastik hümanist bir tip, ya da Anglo Sakson türden geleneksel "beyefendi" tipi olabilir. Bu anlamda "kültürlü" bir kişilik, egemenlik yapısının ve söz konusu toplumun yönetici katmanına üyelik koşullarının damgasını vurduğu eğitim ideali oluşturuyordu. Bu yönetici katmanının niteliği uzman bilgisinin "artısından" ziyade (burada kullanıldığı gibi terimin oldukça değişken ve değer içermeyen anlamı içerisinde) bu gibi bir *kültürel niteliğin* "artısının" sahipliğine dayanıyordu. Askeri, teolojik ve hukuksal uzmanlık, tabii ki, aynı zamanda yoğun biçimde kültüreldi. Ancak, Çin, Orta Çağ ve Hellen eğitim müfredatında ağırlık noktası teknik anlamda faydalı olanlardan bütünüyle farklı unsurlardan oluşuyordu.

Eğitim sisteminin temel sorunlarıyla ilgili mevcut tartışmaların arkasında kesin biçimde "uzman" insan tipinin eski "kültürlü" insan tipine karşı mücadelesi yatar. Bu, bütün kamu ve özel otorite ilişkilerinin karşı konulmaz biçimde genişleyen bürokratikleşmesi ve uzmanların ve uzmanlık bilgisinin sürekli artan önemi tarafından belirlenen bir mücadeleydi.

14. Sonuç

Bürokratik örgütlenme, gelişmesi sırasında, daha önce defalarca belirtildiği gibi sadece, gerekli eşitleme sürecinin önünde duran temelde negatif engelleri aşmak zorunda kalmadı. Buna ek olarak farklı ilkelere dayalı idari yapılar bü-

rokratik örgütlenmeyle karşılaştı ve hala da karşılaşmaktadır. Bunlardan bazıları daha önce belirtildi. Gerçek dünyada var olan tiplerin hepsinden burada söz edilemez; bu bizi konumuzun çok dışına çıkarır; biz ancak en önemli yapısal ilkelerin bazılarını çok basitleştirilmiş şematik bir anlatımla analiz edebiliriz. Özellikle olmasa da genel olarak, şu soruları sorarak devam edeceğiz:

1. Bu idari yapılar, gelişme fırsatları içerisinde, ekonomik, siyasal ya da herhangi başka dışsal belirleyicilere ya da teknik doğaları içerisinde saklı "özerk" bir mantığa ne kadar tabidir? 2. Bu idari yapıların icra ettiği ekonomik etkiler (eğer varsa) nelerdir? Bunu yaparken, bütün bu örgütsel ilkelerin akışkanlığı ve çakışmasına dikkat edilmelidir. "Saf" tipler, her şeyden önce, özel ve vazgeçilmez analitik önemi olan ve neredeyse her zaman karışık formlarda ortaya çıkan tarihsel gerçekliği aynı kategoriye alan sınır olaylar olarak görülmelidir.

Bürokratik yapı her yerde tarihsel gelişmenin geç bir ürünüdür. Ne kadar geriye gidersek bürokrasinin yokluğu genelde o kadar tipiktir. Bürokrasi, kurallarla, araç – hedef hesaplamasıyla ve baskın gerçekçiliğiyle "rasyonel" bir karaktere sahip olduğu için doğuşu ve yayılması her yerde, genel olarak *rasyonalizmin* gelişmesi gibi, özel anlamda hala tartışılması gereken devrimsel sonuçlara sahipti. Buna göre, bürokrasinin yürüyüşü, terimin bu anlamı içerisinde rasyonel olmayan egemenlik yapılarını yok etti. Dolayısıyla, şu soruyu sorabiliriz: Bu yapılar nelerdi?

NOTLAR

Aksi belirtilmediği sürece bütün notlar ve düzeltmeler Roth ve Wittich'e aittir.

1. Büyük Baden Dükalığı İmparatorluk Almanya'sında liberalizmin ana dayanak noktalarından birisiydi. 1900'den sonra liberaller ve sosyal Demokratlar işbirliği yapmaya başladı. Ulusal Liberallerin, İlericilerin ve Sosyal Demokratların oluşturduğu "Büyük Koalisyon" yasama üzerinde kontrol sağlamaya çalışan Katolik Merkez Partisine ve muhafazakârlar Protestan Gruplara karşı yöneldi. Hem Katolik rahipler hem de Protestan papazlar memur olduğu için statülerini değiştirebilecek her şeye karşıydılar.
2. Weber'in bir çağdaşı (d-1862) ve bir zaman Freiburg Üniversitesinde meslektaşı olan, yargılama prosedürlerinin gelişmesini kapsamlı şekilde araştıran ve "yargı" kararlarının "hesaplanabilirliği" problemiyle ilgilenen Richard Schmidt. Terim onun "die Deutsche Zivilprozessreform und ihr Verhaltnis zu den auslanddischen Gesetzgebungen"inde kullanılır, *Zeitschrift für Politik*, I (1908), 266. Bkz. ayrıca ona ait *Allgemeine Staatslehre* (3 cilt.; Leipzig 1901-1903).
3. Albrecht Mendelssohn – Bartholdy, *Das Imperium des Richters*, Strassburg, 1908.(W)
4. Pretör tarafından (hukukçu olmayan) yargıca medeni hukukun (*ius*) bir maddesine değil *actio*'da belirtildiği gibi davanın gerçeklerine dayalı olarak davaya izin veren yargılama talimatı.

Bu gibi davalar yalnızca pretörün *formülü* kabulüyle yargılanabilir bir durum halini alıyordu. Bu nedenle İngiliz hakkaniyet mahkemelerininkine benzer bir yenilikçi rol oynuyordu. Kalıplaşmış *formüller* yargıcın buyruğunda yayınlanıyordu. Bkz. Gerhard Dulckeit, *Römische Rechtsgeschichte* (2.Basım, Munich 1957) 144.

5. *Kautelar – Jurisprudenz.* Bu terim Almanca'da genellikle Roma seküler hukukunun erken evresini isimlendirmek için kullanılıyordu. Bu temelde sözleşmelerin *(cautiones)* taslağında ve sözleşme maddelerinin formulasyonunda *(cautelae)* icra ediliyordu. Bkz. VIII: iv: 3. ve "Sociology of Law"un başka yerlerinde; Dulekeit, a.g.e., 146 vd.

6. Yani, büyük hukuk danışmanlarının yargıçlar üzerinde bağlayıcı olan ve gerçekte klasik Roma hukukunun büyük kısmını oluşturan hukuk yorumları.

7. Şansölye Blow'un Liberal – Muhafazakâr koalisyonunun 1909'da bozulmasından sonra (bkz. İkinci Fasıl, II. Bölüm, n.7) ertesi yıl – sanayi toplumunun – büyük işletmelerden işgücüne kadar – bütün güçlerinin toplama merkezi olarak *Hansabund* kuruldu. Bu muhafazakar Reichstag temsilcileri silahlanma amaçlarıyla miras vergilerinin çıkarılmasını reddeden Doğu Elbia aristokrasisine karşıydı. İmparatorluk Almanyasının siyasal ittifaklarının sıkılığının göstergesi işçi örgütlerinin birliğe katılmayı reddetmesi ve büyük işletmelerin büyük kısmının büyük tarımsal çıkarlarla eski ittifakını tercih ederek ondan bir yıl içerisinde ayrılmasıydı. Birliğin önde gelen simalarından biri, daha sonra Weimar Cumhuriyetinin altı yıl dışişleri bakanlığını yapan Gustav Stresemanndı. Bkz. J. Riesser *Der Hansabund* (Jena: Diederichs, 1912)

8. Bu, diğerleri arasında, Weber'in 1906 Kasım ayında yazdığı Robert Michels'e yöneltilir. "Ekonomik süreçteki vazgeçilmezlik bir sınıfın güç konumu ve güç fırsatları için hiçbir anlam ifade etmez. Hiçbir vatandaşın çalışmadığı bir zamanda köleler bugün proleteryadan on ve hatta bin kat daha fazla gerekliydi. Bunun ne önemi vardır? Orta Çağ köylüsü, Amerika'nın güneyindeki zenciler, bunların hepsi mutlak anlamda vazgeçilmezdi. İfade tehlikeli bir yanılsama içermektedir... Siyasal Demokratikleşme belki de görülebilir gelecekte gerçekleştirilebilecek tek şeydir ve bu normal bir başarı olmayacaktır... Daha fazlasına inanmanızı engelleyemem, fakat bunun için de kendimi zorlayamam.

9. *Katholikentag:* Merkezi bir komitenin yönetiminde dinsel, siyasal ve sosyal refah meselelerini tartışmak ve o zamanlar büyük oranda Protestan olan halk önünde – Alman Katolikliğini temsil etmek için 1858'de kurulmuş yıllık bir konferans. Nazi döneminde ara verilen Kongre, 1950'den beri iki yılda bir toplanmaktadır.

10. *Enqueterecht.* Weber, Reichstag'ın önemli ölçüde yoksun olduğu bu parlamento araştırması hakkına büyük önem atfediyordu. Bkz. aşağıda, Ek 11: iii

11. Bkz. Anatole Leroy – Beaulieu, *The Empire of the Tsars and the Russians* (New York: Putnam, 1894), cilt II, s, 69-86. Weber L.Pezold' un Almanca tercümesini kullanmış gözükmektedir.(3 cilt 1884- 1990)

12. Weber burada Monarşik meşrutiyete gönderme yapmaktadır, bu Bismarck'ın imparatorluk Almanyasına kazandırdığı bir yönetim biçimidir: Başbakan parlamentoya değil krala sorumlu kalıyordu. Ordu da kralın kontrolünde kalıyordu. Uygulamada bu düzenleme her ikisi de monarkın ve parlamentonun karşısında olan önce Bismarck'a sonra da Prusya ve imparatorluk bürokrasisine olağanüstü güç veriyordu. Weber bu sisteme Birinci Dünya Savaşının ortasında oldukça ses getiren bir dizi makalede hücum etti. Bkz. Ek II, "Yeniden Yapılandırılmış bir Almanya'da Parlamento ve Hükümet". Monarşik meşrutiyetle harika bir karşılaştırmalı analiz Weber'in sosyolojik (siyasal değil) yaklaşımına en çok yaklaşan tarihçi Otto Hintze tarafından yazıldı. " Das monarchische Prinzip und die konstitutionelle Verfassung". *Preussische Jahrbücher,* cilt 144, 1911, 381 – 412; Hintze'nin derlenmiş yazılarında yeniden basıldı, düzenleyen Gerhard Destreich: *Staat und Verfassung* (Göttingen: Vanden hoeck and Ruprecht, 1962), 359 – 89.

13. Bu pasaj eski el yazmasına bir ektir; ancak Weber'in gerçekte kaç tane değişiklik yaptığı açık değildir. Weber pasajı sadece II. William'ın ve monarşik bürokrasinin çöküşünden sonra değil, fakat onlara 1917'de *Frankfurter Zeitung'da* saldırdıktan sonra yazdı. (Bkz. Ek II.) Dolayısıyla, Weber "Yeniden Yapılandırılmış bir Almanya'da Parlamento ve Hükümet" de bölümün önceki kısmından yararlanırken mevcut bölümde de bu makaleden yararlanır gözükmektedir.

Weber, 1076'ya göndermede bulunurken, II. William'ın çöküşünü IV. Henry'nin imparatorun VII. Gregory tarafından çarpıcı biçimde aforoz edilmesi karşısında büyük soylularının çoğu tarafından terk edilmesine benzetir. Henry'nin Canosa'daki dramatik boyun eğişi ona siyasal geleceğini kurtarmasında yardımcı oldu ve Gregory'nin düşüşünü başlattı. Olay papalık ve imparatorluk arasındaki çatışmada en önemli kısımdı ve rasyonalizm, kapitalizm ve demokrasi için bütün nihai sonuçlarıyla Avrupa tarihinin seyrinin büyük bölümünü belirledi. (Bkz. Weber'in devlet başkanının aynı zamanda kilisenin de başı olduğu sistem ve dinsel yönetim analizi, IV. Bölüm) Weber'in benzetmesi Bismarck'ın Katolik kilisesiyle çatışmasının zirvesinde sarf ettiği "Canossa'ye gitmeyeceğiz" şeklindeki ünlü açıklama bağlamında da görülebilir. (1872). Bismarck, birkaç yıl sonra gitti ve 1919'da Weber Alman barış delegasyonuyla bir diğer Canossa olan Versailles'a gitti.

14. 1899'da Alman Reichstang'ı Mittelland kanalının inşası için bir tasarıyı tartıştığında muhafazakâr Junker partisi projeye karşı çıktı. Parlamentodaki partinin muhafazakar üyeleri arasında tasarı için oy vermelerini emrettiğinde Kayzer'e karşı çıkan çok sayıda Junker memuru vardı. İtaatsiz memurlara *Kanalrebellen* ismi takıldı ve bunlar geçici olarak görevden alındı. Bkz. Şansölye Lubow'un *Denkwürdigkeiten'i* (Berlin (930), I.cilt, s. 293 vd.; H.Horn, "Der Kampf um die Mittelland- Kanal Vorlage aus dem Jahre 1899", K.E. Born (düzenleyen), *Moderne* deutsche *Wirtschaftsgeschichte* (Cologne 1966). (G/M)

XII. BÖLÜM

PATRİYARKALİZM VE PATRİMONYALİZM[1]

1. Patriyarkal Egemenliğin Doğası ve Kökeni

Egemenliğin bürokratikleşme öncesi türleri arasında en önemli olanı açık farkla patriyarkal egemenliktir. Temelde, memurun kişiler üstü amaca bağlılığına ve soyut normlara boyun eğmesine değil, kesin surette kişisel sadakate dayanır. Patriyarkal egemenliğin kökleri efendinin kendi hanesi üzerindeki otoritesinden doğdu. Böyle bir kişisel otorite *kişiler üstü* olarak yönlenmiş bürokratik egemenlikle ortak olarak tutarlılığa ve "günlük niteliğe" sahiptir. Üstelik her ikisi de sonuçta içsel desteklerini halkın normlarla uyumunda bulur. Ama bu normlar bürokratik egemenlik altında rasyonel olarak oluşturulur, bunlar soyut meşruiyet duygusuna başvurur ve teknik eğitim gerektirir; patriyarkal egemenlik altında normlar gelenekten, yani eskiden beri var olanın dokunulmazlığı inancından kaynaklanır.

Normların anlamı egemenliğin iki biçimi altında köklü şekilde farklıdır. Bürokratik egemenlik altında kanunlaşmış norm iktidardaki kişinin özel bir buyruk yayımlamak için meşru otoriteye sahip olduğunu belirler. Patriyarkal egemenlik altında efendinin emirlerinin meşruiyeti kişisel bağlılık tarafından güvence altına alınır ve sadece kontrol gücünün niteliği ve sınırları "normlardan" kaynaklanır; ancak bu normlar kanunlaştırılmaz ama gelenek tarafından kutsallaştırılır. Bu somut efendinin aslında onların yöneticisi olduğu gerçeği halkının zihninde her zaman ilk sırada yer alır. Efendi gücünü, gelenek ya da rakip güçler tarafından sınırlanmadığı kadarıyla, baskı olmadan, kendi takdir yetkisinde ve, hepsinden önemlisi, kurallar tarafından engellenmeden kullanır. Aksine, bürokratik memurun emri ilke olarak sadece özel "yeterliliği" izin ver-

diği kadarıyla işler ve bu, bir kural tarafından oluşturulur. Bürokratik gücün nesnel temeli uzmanlaşmış profesyonel bilgi üzerinde kurulan teknik zorunluluğudur. Ailevi otorite durumunda otorite inancı doğal olarak algılanan kişisel ilişkilere dayanır. Bu inanç evlat saygısına, dışsal ve manevi "kader ortaklığıyla" sonuçlanan hanenin tüm aile bireylerinin yakın ve sürekli birlikte yaşamasına dayanır. Kadın, erkeğin fiziksel ve entelektüel enerjisinin olağan üstünlüğünden dolayı, çocuk nesnel çaresizliği dolayısıyla; ergin kişi alışkanlık, eğitimin kalıcı etkisi ve çocukluk ve ergenlik döneminden gelen köklü hatıraların etkisiyle; hizmetçi, çocukluktan itibaren hayatın gerçeklerinin ona efendisinin otorite alanı dışında himayeden yoksun olduğu ve bu himayeyi kazanmak için ona boyun eğmesi gerektiğini öğretmesi nedeniyle bağlıdır. Ataerkil güç ve evladın saygısı temelde gerçek bir kan bağına dayanmaz; bu bağın onlar için ne kadar normal olduğu önemli değildir. Daha ziyade ilkel patriyarkalizm hane otoritesini ,üreme ve doğumun bağlantılı olduğu (şeklindeki ilkel olmayan fikrin) kabulünden sonra bile mülkiyet üzerindeki tasarruf gücü olarak görmeyi sürdürür. Bir efendinin otoritesine tâbi bütün kadınların çocukları eğer efendi isterse "onun çocuklarıdır"; bu aynen hayvanlarının yavrularının onun mülkü olmasına benzer. Bu, kadın ister bir eş olsun ister köle ve babalık olgularına bakılmaksızın doğrudur. Çocukların alınması ve satılması, çocuk ve kadınların (*mancipum'a*) kiralanması ve rehin verilmesine ek olarak gelişmiş kültürlerde hala yaygın bir olgudur. Gerçekte, bu tür işlemler insan gücünün ve emek talebinin farklı haneler arasında ayarlanmasının asıl formudur. Daha Babil zamanlarında özgür insanlar kendilerini kısıtlı bir süre için satarak "bir iş aktine" giriyordu. Bununla birlikte çocukların satın alınması aynı zamanda başka, özellikle ölülere sunulan kurbanların devamlılığını güvence altına almak gibi dini amaçlara hizmet eder; bu, evlat edinmenin ilk örneğidir.

Hane, köleliğin düzenli bir kuruma dönüşmesiyle ve kan bağının daha olgusal hale gelmesiyle birlikte daha çok farklılaştı: Artık çocuklar özgür tebaalar olarak (*liberi*) kölelerden ayrılıyordu. Tabi ki bu ayrım efendinin takdir yetkisini önemli ölçüde sınırlamıyordu, zira çocuklarını tek başına o seçiyordu. Daha tarihsel zamanlarda bile, Roma hukukuna göre efendi bir köleyi vasiyetle varisi olarak (*liber et heres esto*) atayabilirdi ve kendi çocuğunu bile köle olarak satabilirdi. Ama bu ihtimal haricinde köle efendinin çocuğundan farklıydı, çünkü hanenin başı haline gelemezdi. Yine de, çoğu zaman bu tasarruf yetkisi efendiye verilmedi ya da en azından kısıtlandı. Üstelik kutsal ve politik olarak esinle-

nilmiş sınırlamaların – sonraki başlangıçta askeri nedenlerle –dayatıldığı yerde bunlar öncelikle ve özellikle çocuklarla ilgiliydi; yine de bu, bu sınırlamaların kesin olarak oluşturulmasından önce uzun zaman aldı.

Tarihi dönemlerin bazı Helenistik yasalarının terminolojisine göre ve ayrıca Muhammed öncesi Arabistan'da ve genel olarak en kalıcı biçimde patriyarkal hukuk sistemlerine göre her yerde dayanışmanın nesnel temeli meskenin, yemeğin, içeceğin ve günlük aletlerin sürekli paylaşımıdır. Bu çok farklı düzenlemelere bağlıydı ve hane otoritesi ister bir kadına, ister en büyük oğula, isterse (Rus geniş ailesinde bir ihtimal olarak) ekonomik açıdan en muktedir olana devredilsin değişik ekonomik, politik ve dini koşullar tarafından belirleniyordu. Aynı şekilde patriyarkal gücün heteronom yasalaştırmalarla sınırlanıp sınırlanmadığı ve eğer öyleyse bunun ne tarzda olduğu, ya da Roma ve Çin'deki gibi ilke olarak sınırlamanın olup olmadığı değişik unsurlara bağlıydı. Eğer böyle heteronom engeller varsa, bugünlerde kural olduğu gibi, ceza hukuku ve medeni hukukun onayına; Roma'daki gibi, salt kutsal hukukun onayına ya da başlangıçta her yerdeki durumda olduğu gibi, geleneğin onayına sahip olabilirlerdi. Geleneğin keyfi ihlali halkın hoşnutsuzluğuna ve memnuniyetsizliğine neden oldu. Bu aynı zamanda etkili bir korumaydı, zira egemenliğin bu yapısı içindeki her şey sonuçta geleneğin gücü, yani, her zaman olanın (*des "ewig Gestriges"*) dokunulmazlığı inancı tarafından belirlenir. "Bir kişi geleneği asla değiştirmemelidir." şeklindeki Talmud ilkesi, uygulamadaki önemi sadece sabit tutumlardan kaynaklanan geleneğin doğal gücünden değil, fakat başlangıçta aynı zamanda bir mucidin ya da ruhların çıkarlarını ihlal eden onaylayıcı grubun başına gelebilen belirsiz büyüsel kötülüklerin korkusundan da kaynaklanır. Tanrı fikri geliştikçe, bu inancın yerini, tanrıların gelenekseli kutsal bir şey olarak korunacak norm olarak belirlediğini savunan inanç alır.

Bu durumda patriyarkal otoritenin iki temel unsuru geleneğe ve efendiye yönelik saygıdır. İlkinin gücü efendiyi de kısıtladı ve böylece resmi hakları olmayan tebaaya faydası dokundu; örneğin, köleler gelenekle sınırlı Doğu patriyarkalizmi altında, sınırsız rasyonel istismarın nesnesi oldukları Kartaca Roma sömürgelerindekinden daha fazla korunmuşlardır.

2. İleri Gelenlerin (Honoratiores) Egemenliği ve Saf Patriyarkalizm

Patriyarkal egemenlik sadece geleneğin kutsallığına dayanan bir otorite değildir. Bir diğeri olan *honoratiores* (ileri gelenler) *tarafından egemenlik* normalde geleneksel otoritenin önemli bir biçimidir; bundan zaman zaman bahsetmiştik ve yine bahsedeceğiz. Bu, bir grup içindeki sosyal onurun ("saygınlık") egemenliğin temeli haline geldiği her yerde vardır – ve bu sosyal onurun her örneğinde olmaz. *Honoratiores* tarafından egemenlik patriyarkal egemenlikten ayrılır, çünkü bir hane üyeliği ya da feodal "köle" (*leibherrlich*) ya da patrimonyal grup tarafından motive edilen özel kişisel sadakatten- evlat ya da hizmetçinin saygısı – yoksundur. Saygın kişinin – özellikle komşuları arasında mülk, eğitim ya da yaşam tarzı ile ayrılan kişinin – özel otoritesi "onurdan" kaynaklanır. Bu tipolojik ayrım sınırlar kesin olsa bile yapılmalıdır. Kendi içinde *honoratioresin* otoritesi temelde, nitelik ve etkide büyük ölçüde farklılaşır. Bunu daha uygun durumlarda devam ettireceğiz [aşağıda 16 ve 17. kısım]. Şu anda gelenek tarafından kutsallaştırılan, formel olarak çok tutarlı otorite yapısı sıfatıyla patriyarkal egemenlikle ilgileniyoruz.

Saf formu içerisinde patriyarkal egemenliğin hukuki sınırları yoktur. Bu, eski efendinin ölümü ya da düşüşü zamanında yeni efendiye vasıf aranmadan aktarılırdı. Yeni efendi selefinin kadınlarının – muhtemelen kendi babasının kadınlarının- cinsel kullanım yetkisini de alır. Patriyarkal gücün eş zamanlı sahipleri bazen ortaya çıkmıştır, ama bu, doğal olarak nadirdir. Bazen patriyarkal güç bölünürdü; örneğin, bir ana kadının bağımsız otoritesi normal olarak yüksek otoritenin yanında bulunabilir – bu her zaman, en eski tipik iş bölümü olan cinsiyetler arası bölünme ile bağlantılı olan bir koşuldur. Bağımsız otoritelerini kendi alanlarında kullanan Amerikan Kızılderililerinin *kabile reisleri* arasındaki kadın şefler ve bazen yardımcı şefler, *Mwata Yamuo* bölgesindeki *lukokesha* gibi, genellikle varlıklarını basit ekonominin en eski temsilcisi olarak kadının işlevine, yani yemeğin toprağı işleme ve yiyecek üretimiyle sürekli teminine; ya da, askeri örgütlenmenin bazı türlerinde gerçekleşen bir ayrım olarak silah taşıyabilen tüm erkeklerin hanesinin tamamen ayrılmasına borçludur.

Önceden haneden bahsettiğimizde şunları gözlemledik: Başlangıçtaki cinsel ve ekonomik komünizmi giderek azaldı; içsel kapanışı sürekli arttı, rasyonel

"girişim" kapitalist-pazar yönelimli haneden doğdu, muhasebe ve sabit paylar ilkesi gittikçe önem kazandı ve kadınlar, çocuklar ve köleler kendi kişisel ve mali haklarını elde ettiler. Tanım gereği bu gelişmeler kontrolsüz patriyarkal gücün pek çok sınırlaması anlamına geliyordu. Kapitalist girişimin karşı kutbu olarak hane ayrımının komünal biçimini bulduk: *oikos*. Şimdiki amacımız oikos ve bu nedenle farklılaşmış patriyarkal gücün temeli üzerinde gelişen şu egemenlik biçimini incelemektir: *patrimonyal egemenlik.*

3. Patrimonyal Egemenlik

Başlangıçta bu, lord gelişmiş arazi sahipliğinde bir ev ve kendi ailesi ile arsalara bağlı (aile üyeleri olarak görülen genç erkekler dahil) yerleşik hayata geçtiğinde ve onları hayvanları (bu nedenle: *peculium*) ve teçhizatıyla temin ettiğinde, sadece hanenin merkezsizleşmesidir. Ama *oikos*'un bu basit gelişmesi kaçınılmaz olarak patriyarkal gücün azalmasına yol açar. Başlangıçta efendi ve bağlılar arasındaki bağlayıcı sözleşmeler biçiminde ittifaklar olmadığı için – tüm medeni ülkelerde bugün bile baba otoritesinin yasal içeriğini anlaşmalı olarak değiştirmek hukuki olarak imkansızdır – efendi ve tebaa arasındaki psikolojik ve formel ilişkiler burada da sadece efendi'nin çıkarı ve gücün dağılımına göre düzenlenir.

Bağımlılık ilişkisinin kendisi sadakat ve bağlılığa dayanmaya devam eder. Yine de, böyle bir ilişki, başlangıçta salt tek-yönlü egemenliğe devam etse de, her zaman tebaanın karşılıklı oluş iddiasını dönüştürür ve bu iddia "doğal olarak" gelenek sıfatıyla sosyal onay alır. Fiziksel kırbaç, barakalarda konaklayan kölelerin çabasını sağlamlaştırır ve ücret kırbacı ve işsizlik tehdidi "özgür" işçinin çabasını güvence altına alırken, pazarlanabilir köle karlı olmak için kolaylıkla değiştirilebilir olmak zorundayken ve "özgür" işçinin yer değiştirmesi çalışmaya hazır başkaları oldukça para etmezken, hanesini merkezsizleştiren efendi geniş oranda tebaasının rızasına ve her zaman kirayı aynî olarak dağıtma kabiliyetlerine bağlıdır. Bu nedenle efendi de hukuki olarak değil ama geleneğe göre ve kendi çıkarı için tebaaya bazı şeyler borçludur: Bunlar hepsinden önemlisi gerektiğinde dışsal koruma ve yardım, ayrıca "insancıl" işlem ve özellikle ekonomik sömürünün "geleneksel" bir sınırlamasıdır. Mali kazanca değil efendinin kendi kaynakları dışındaki isteklerine yönelik olan egemenlik biçimi altında sömürü efendinin çıkarlarını ihlal etmeden azaltılabilirdi; bu, prensipte sınırsız olan ih-

tiyaçların niteliksel gelişmesinin yokluğu göz önüne alındığında, talebi tebaanınkinden yalnızca nicel olarak farklı olduğu için mümkündür. Aslında, böyle basit bir baskı efendi için kesin olarak faydalıdır, çünkü sadece güvenliği değil geçimi de güçlü biçimde temel tutumlara ve tebaasının maneviyatına bağlıdır.

Gelenek, tebaanın efendiyi tüm uygun araçlarla desteklediğini bildirir. Olağan dışı durumlarda, bu yükümlülük ekonomik olarak sınırlandırılmamıştır; örneğin efendiyi borçtan kurtarma, kızları için başlık parası sağlama ya da esaretten fidye ile kurtarma. Kişisel olarak sınırlandırılan, tebaanın bir kan davasında ya da bir savaşta hizmet sunma yükümlülüğüdür. Orta Çağ'ın şövalye ordularındaki gibi, uşak, arabacı, silah taşıyıcısı, sempatizan ya da efendinin özel tam donanımlı savaşçısı olarak hizmet eder. Hizmetin son türü her an geri alınabilir ve işlev olarak muhtemelen tımar hizmetine benzer olan *precarium'a* sahip Romalı müşteriler tarafından da görünüşe göre sunulurdu. Daha iç savaş döneminde *coloni* tarafından ve tabii ki orta çağdaki feodal lordların ve manastırların hizmetlileri tarafından sunulurdu. Aynı usulde Firavunun ve Doğulu kralların ve büyük toprak sahiplerinin orduları önemli ölçüde patrimonyal olarak *colonilerinden* toplanan askerlerle oluşturulur ve efendinin hanesi tarafından donatılır ve geçindirilirdi. Ara sıra, özellikle donanmada kölelerin askere alınmasını buluruz; bunlar antik Doğu'da lordun sahiplik etiketini taşıyorlardı. Geri kalanına gelince, hizmetçiler zorunlu iş (*Fronden*) ve hizmetleri, fahri bağışları, düzenli ve düzensiz vergileri resmi olarak efendinin ihtiyaç ve takdir yetkisine göre, aslında yerleşmiş geleneğe göre gerçekleştirir. Efendi, tabii ki, hizmetçinin malına istediği zaman el koymada özgür olmayı sürdürür ve gelenek de aslen efendinin hizmetçinin ölümünün ardından kalan kişileri ve malları özgürce dağıtabilmesini doğal karşılar. Bu nedenle patrimonyal egemenlik patriyarkal egemenliğin özel bir durumudur – ailevi otorite arazinin ve bazen donanımın evin oğullarına ya da diğer bağımlılara devredilmesiyle merkezsizleştirildi.

Salt alışkanlık patrimonyal ilişkiyi kalıba sokan ve gerçekte efendinin takdir yetkisini sınırlayan ilk unsurdur. Buradan geleneğin kutsallaştıran gücü gelişir. Her yerde alışılmamış her şeye karşı gerçekçi direniş güçlüdür; ayrıca, efendinin yenilikleri uygulaması çevresinin muhtemel reddi ya da her yerde geleneği ve bağlılık ilişkilerini koruyan dini güçlerden korkusu tarafından engellenir. Üstelik, efendi kendi, özellikle ekonomik, çıkarlarının görevlerin ve hakların geleneksel dağılımı ile temelsiz ve "haksız" etkileşimi tarafından üretilen geleneksel sadakate herhangi bir darbe tarafından kötü şekilde zarar göreceğine dair sağlam

görüş tarafından oldukça etkilenir. Burada da efendinin kişisel bağımlıya yönelik mutlak gücü grup karşısındaki güçsüzlüğüyle benzerdir. Bu nedenle, hukuki olarak istikrarsız, ama gerçekte geleneksel buyruğun lehine efendinin takdir yetkisinin alanını daraltan çok istikrarlı düzen hemen her yerde ortaya çıktı. Efendi, bu geleneksel düzeni modern fabrika yönetmelikleri tarzında feodal ve hizmet *reglementi* olarak biçimlendirebilir. Buradaki fark ilki bağlayıcı gücünü gelecek hedefinden ziyade geleneğe çok başvurmasından alırken, sonrakilerin rasyonel amaçlara yönelik rasyonel yapılar olmasıdır. Efendi tarafından karar verilmiş düzenlemelerin hukuki olarak onu bağlamadığı açıktır. Ama eğer ya bağımlılara devredilecek mülkünün geniş boyutu sebebiyle ya da parçalanmış konumu sebebiyle ya da devamlı politik ya da askeri meşguliyetler sebebiyle kendilerinden gelir elde ettiklerinin iyi niyetine çok fazla bağlıysa, cemiyetlerin hukuku ortaya çıkabilir ve efendiyi gerçekte güçlü biçimde kendi buyruklarına bağlayabilir. Zira böylesi her düzen salt çıkar grubundan imtiyazlı bir gruba (Rechtgenossen) dönüşür – katı biçimde hukuki anlamda olsa da olmasa da – üyelerinin çıkarların genel doğası hakkındaki bilgilerini ve böylece onlarla ilgilenme eğilim ve yeteneğini arttırır; sonuçta tebaa, başlangıçta sadece ara sıra, sonra düzenli olarak kapalı bir birim olarak efendinin karşısına çıkar. Bu tıpkı Orta Çağ feodal emirlerinin (*Hofrechte*) sonuçları gibi imparatorluk alanları için, özellikle Hadrian döneminde, yayımlanmış leges'in – yasalar değil emirler – sonucuydu. Eğer tutarlı bir gelişme varsa, feodal bağımlıların katıldığı feodal mahkemenin geleneği hukuk düzeninin buyurucu yorumunun kaynağı haline gelir. Buradan bir tür "anayasanın" tarihi belirlenir – sadece modern bir anayasa devamlı yasama ya da sosyal ilişkilerin rasyonel düzenlemesiyle bağlantılı olarak bürokrasi [ve yasama kurulları] arasındaki güç dağılımının adına var olurken adetler geleneğin yorumuna hizmet eder. Sadece, mantıksal sonucuna nadiren ulaşan bu gelişme değil, geleneğin patrimonyal ilişkileri kalıplaştırdığı sürecin daha erken dönemleri bile salt patriyarkalizmin önemli derecede dağılmasıyla sonuçlandı. Güçlü biçimde gelenekle bağlı egemenlik yapısı ortaya çıkar; *bu senyör* (*seigneurie*), katılan lord ve senyör bağımlısından oluşan tek taraflı olarak bozulamayacak bağlara sahip bir yapıdır. Bu açıdan temel önemde olan ve tüm dünyada bulunan bu kurumun değişikliklerini takip edemeyiz.

4. Patrimonyal Devlet

Patrimonyal koşullar politik yapıların temeli olarak olağan dışı bir etkiye sahipti. Göreceğimiz gibi, Mısır firavun tarafından patrimonyal olarak yönetilen neredeyse tek büyük *oikos* olarak görünür. Roma yönetimi her zaman oikos ekonomisinin niteliklerini elinde tuttu ve Romalılar ülkeye temelde büyük bir imparatorluk alanı gibi davrandı. İnka devleti ve özelde Paraguay'daki Cizvit devleti angaryaya (*fronhofartige Gebilde*) dayanırdı. Prensin politik bölgesinin sadece tımarlarını değil ayrıca politik bağlılıkları da kapsadığı doğrudur; yine de Doğulu sultanların Orta Çağ prenslerinin ve Uzak Doğulu yöneticilerin fiili politik gücü bu büyük patrimonyal alanlarda yoğunlaştı. Bu sonuncu durumlarda, politik gölge bir bütün olarak büyük prens tımarlarıyla yaklaşık olarak özdeştir.

Bu alanların yönetiminin güçlü bir tarifi Karolenj döneminin *reglement*leri tarafından ve ayrıca Roma imparatorluk alanlarının mevcut emirleri tarafından sağlanır. Çok geniş ölçüde, Yakın Doğu devletleri ve Helenistik devletler; halkın, monarkın feodal ya da kişisel bağımlıları olduğu ve hanesinden feodal usulde yönetilen alanları kapsadı.

Prens politik gücünü tıpkı patriyarkal gücünün uygulanması gibi patrimonyal dışı alanlar ve –keyfi olmayan ve fiziksel zorlama tarafından mecbur edilmeyen- politik tebaa üzerinde oluşturduğunda *patrimonyal devletten* söz edeceğiz. Tüm büyük kıtasal imparatorlukların çoğu, modern zamanların başlangıcına kadar ve hatta sonra bile oldukça güçlü patrimonyal niteliğe sahipti.

Başlangıçta patrimonyal yönetim, efendinin salt kişisel, öncelikle özel hane ihtiyaçlarının tatminine uyarlandı. Politik bir egemenliğin, yani onun patriyarkal gücüne tâbi olmayan diğer efendiler üzerinde bir efendinin egemenliğinin kurulması sadece derece ve içerik olarak farklılaşan, yapıda farklılaşmayan otorite ilişkilerinin bağlantısını kapsar. Politik gücün içeriği çok farklı koşullara dayanır. Özel olarak politik addettiğimiz iki güç: askeri ve hukuki otorite, efendi tarafından patrimonyal gücünün bileşenleri olarak herhangi bir baskı olmadan uygulanır. Buna karşın, şefin, hanesinin üyesi olmayanlar üzerindeki hukuki gücü köy topluluklarının tüm dönemlerinde sadece hakem konumu verdi. Fiziksel şiddeti işletebilen otokratik otoritenin yokluğu "salt" politik egemenlik ve ailevi otorite arasındaki çok belirgin farklılığı sürdürür. Fakat gücü arttıkça, hukuki otoritenin sahibi, uygulamalı olarak patriarkın temelde sınırlandırılmamış

hukuki gücüyle özdeş olana kadar, konumunu, aşağılama yetkilerinin (*Banngewalten*) zorla elde edilmesiyle sağlamlaştırma eğilimindedir. Haneye bağımlı ya da – klan tımarları durumunda- klan üyeleri olmayanlar üzerindeki özel bir askeri otorite, eski zamanlarda bir baskını düzenlemek ya da püskürtmek için tesadüfi ittifaklar ya da sonradan normal olarak planlamadan yükselen ya da seçilen bir lidere bağlı itaat biçiminde bilinir; o Ayni müşterek liturji toritesinin yapısından daha sonra bahsedeceğiz. Yine de, eğer politik patrimonyal yöneticinin askeri otoritesi sürerse, patrimonyal tebaanın askeri hizmet sunma görevinden sadece derece farkı olan politik tebaaya yönelik asker toplama gücüne dönüşür.

Patrimonyal devlette tebaanın da en temel yükümlülüğü tıpkı patrimonyal hane durumundaki gibi yöneticinin maddi geçimidir. Başlangıçta bu tedarik aralıklı politik eylemin ruhuna göre karşılıksız bağışlar ve özel durumlarda destek biçimini alır. Yine de, politik otoritenin artan istikrar ve rasyonelleşmesiyle bu yükümlülükler gittikçe kapsamlı ve daima patrimonyal olanlara benzer hale gelir, öyle ki Orta Çağ'da çoğunlukla politik kökenli yükümlülükleri ve patrimonyal gücü birbirinden ayırt etmek çok zordur. Doğal ekonomiye bağlı tüm antik, Asya ve Orta Çağ geniş ölçekli devletlerinde yönetici tipik olarak yiyecek, kıyafet, silah talepleri ve diğer isteklerin ülkesinin çeşitli bölgeleri arasında aynî olarak paylaştırılması şeklinde desteklenir; saray herhangi bir zamanda her nerede bulunuyorsa ihtiyaçları tebaa tarafından karşılanır. Ödemenin ve dağıtımın ayniyata dayandığı komünal bir ekonomi (*Gemeinwirtschaft*) öncelikli olarak patrimonyal politik yapıların ihtiyaçlarının karşılanmasının biçimidir. Yine de, ekonomik farklılıklar vardı: İran kraliyet hanesi kralın oturduğu şehir için ağır bir yüktü, fakat para ekonomisine dayanan Helen kraliyet hanesi şehir için gelir kaynağıydı. Ticaretin ve para ekonomisinin gelişmesiyle patrimonyal yönetici ihtiyaçlarını artık oikosla değil, kâr yönelimli tekelcilikle karşılayabilir. Bu, doğal ekonominin erken döneminin firavununun bile kendi adına ticareti sürdürdüğü Mısır'da geniş ölçekli oldu; Batlamyus döneminde ve daha bile fazla olarak Roma yönetiminde bin bir çeşit tekel ve sayısız vergi, eski liturjik yöntemlerin yerini aldı. Zira mali rasyonalizasyon sırasında patrimonyalizm sistematik vergilendirmeye başvuran rasyonel bir bürokratik yönetime doğru kayar. "Özgürlüğün" eski izi yöneticinin gönüllü maddi desteği ve sabit haraçlara teslim olma şeklinde herhangi bir patrimonyal itaat yükümlülüğünün yokluğu iken, çok güçlü bir lord, "özgür" halkı bile tımarlarının ve gerekli bakımlarının masraf-

larını liturji ve vergilendirmeyle karşılamaya zorlama eğiliminde olacaktır. Bu durumda iki tebaa kategorisi arasındaki tek fark normal olarak bu haraçların daha dar tarifinden ve "özgür" yani salt politik tebaa için belli hukuki güvencelerden oluşur.

5. Güç Kaynakları: Patrimonyal ve Patrimonyal Olmayan Ordular

Prensin politik tebaasından alabildiği haraçlar onlar üzerindeki gücüne ve bu nedenle saygınlığına ve araçlarının etkinliğine bağlıdır; yine de, haraç büyük ölçüde gelenek tarafından sınırlanmış kalır. Prens sadece uygun koşullar altında – özellikle bağımsız olarak tebaasının iyi niyetinin kontrolünde olan birlikler tarafından desteklendiğinde- alışılmamış ve yeni haraçlar talep etmeye cesaret edebilir.

Bu birlikler I)patrimonyal köleler, maaşla geçinen hizmetçiler ve *coloniden* oluşabilir. Antikite'deki (örneğin Roma soyluları) ve Orta Çağ'daki (*senyörler*) güçlü özel lordlarla birlikte Firavunlar ve Mezopotamya kralları *colonilerini* kişisel birlikler olarak çalıştırdı; Doğu'da lordun mülkiyet işaretiyle damgalanan serfler de kullanıldı. Yine de, en azından tarımsal coloni sürekli mevcut bir güç olarak uygun değildi, çünkü kendilerini ve lordu geçindirmek zorundaydılar ve bu nedenle normal olarak vazgeçilmezdiler; üstelik, – geleneği aşan – aşırı talepler salt geleneksel temeli olan sadakatlerini sarsabilirdi. Bu nedenle patrimonyal prens düzenli olarak politik tebaa üzerindeki gücünü, çıkarları tamamen kendisiyle özdeş olan, özel olarak bu amaç için yetiştirilmiş birliklere dayandırmaya uğraştı.

Bu askeri güç II) tarımsal üretimden tamamen ayrılan kölelerden oluşabilir. Gerçekte, "ganimete dayalı" dinsel coşkusu büyük fetihlerin taşıyıcısı olan, Araplara ait ve kabilesel olarak örgütlenen dinsel ordunun 833 yılında nihai olarak ortadan kalkmasından sonra, Halife ve bu ordunun ortadan kalkmasının en Doğulu ürünleri yüzyıllarca satın alınmış kölelerden oluşan ordulara bağlı kaldı. Abbasiler, kabile yabancıları olarak, tamamen yöneticinin egemenliğine bağlı görünen Türk kölelerini satın aldılar ve askeri olarak eğittiler; bu nedenle hanedan ulusal asker toplama ve onun gevşek barış zamanı disiplininden bağımsız hale geldi ve disiplinli bir ordu oluşturdu. Hicaz'daki büyük ailelerin satın alınmış zenci köle birliklerinin, özellikle Mekke üzerinde kontrol elde etmek

için birbiriyle savaşan çeşitli ailelerin birliklerinin ne zaman ortaya çıktığı kesin değildir. Bununla birlikte, Mekke'de bu zenci askerlerin, askeri azatlı kölelerle birlikte ücretli askerlerin aksine, efendilerinin ve ailesinin özel orduları olarak onların gelecekteki amaçlarına gerçekten hizmet ettiği kesin görünür; bu diğer askeri gruplar zaman zaman muhafız kıtası rolü oynadı, efendilerini değiştirdi ve çeşitli taht taliplileri arasından seçim yaptı. Birçok zenci birliği rakip ailelerin gelirlerine dayanır; bunlar da sırasıyla doğrudan arazilerinin büyüklüğüne ve dolaylı olarak Mekke'de oturan aileler tarafından tekelleştirilen ve bu aileler arasında bölüştürülen bir gelir kaynağı olarak hacıların sömürülmesindeki paylarına dayanır. Türk kölelerin Abbasiler ve Mısır'da satın alınmış köle askerlerin Memlükler tarafından kullanılması çok farklı sonuçlar verdi. Subayları önemsiz yöneticiler üzerinde kontrol sağlamayı başardı; birlikler, özellikle Mısır'da, resmi olarak köle birlikleri olarak kalsa ve kalıtımsal olarak ve satın `almayla yeri doldurulsa bile, gerçekte ve neticede hukuksal olarak tımar sahipleriydiler; sonunda tüm araziyi ücretlerinin yerine, başlangıçta ipotek alacaklısı ve sonra sahip olarak aldılar; *emirleri*, Memlüklüler Muhammet Ali'nin kan banyosunda [1811'de] yok edilene kadar tüm yönetimi kontrol etti. Köle ordusu ilk satın alma için yöneticinin kayda değer ölçüde likit sermayesini gerektirirdi; üstelik iyi niyeti ücrete ve bu nedenle yöneticinin para kaynaklarına bağlıdır. Yine de, Selçuklu birlikleri ve Memlüklülere arazi ve tebaanın ürün vergisi pay olarak verildiğinde ekonominin feodalleşmesi kolaylaştırıldı; sonunda arazi onlara hizmet arsaları olarak aktarıldı ve arazi sahibi haline geldiler. Vergi kapasiteleri kendilerine ipotek edilen birliklerin keyfiliğine karşılık olarak vergi ödeyen nüfusun olağanüstü hukuki güvensizliği ticareti ve böylece para ekonomisini felce uğratabilirdi; aslında, Selçuklu döneminden beri[yaklaşık 1050 -1150] Doğu pazar ekonomisi inişe geçti ya da durgunlaştı.

3) 14. yüzyıla kadar esas itibariyle sadece Anadolu orduları tarafından desteklenmiş Osmanlı yöneticileri ünlü, *erkek çocukların zorunlu askerliğine (devşirme)* ilk kez 1330'da başvurdu; çünkü toplama askerlerin ve yöneticilerin paralı Türkmen askerlerinin disiplini büyük Avrupa fetihleri için yetersizdi; fethedilmiş toprakların kabile ya da dini olarak yabancı olan halklarından (Bulgarlar, Bedeviler, Arnavutlar, Yunanlar) *Yeniçerilerin* (yeniçeri "yeni birlik" anlamına gelir) yeni olarak biçimlenmiş profesyonel ordusu için genç erkekler toplandı. 10 ila 15 yaş arası erkekler her beş yılda askere alındı; başlangıçta 1000 kişi toplandı, sonra bu sayı arttırıldı; sonunda asker sayısı 135.000 oldu. Çocuklar

yaklaşık beş yıl talim görüyor, (doğrudan İslam dinini kabul etmeye zorlanmadan) dini eğitim alıyordu ve sonra ordu kapsamına alınıyorlardı. Başlangıçtaki düzenlemeye göre, bekar kalmaları, kurucularının pirleri olduğu Bektaşi düzeninin himayesi altında barakalarda çileci bir hayatı yaşamaları ve ticari etkinliklerden uzak durmaları gerekiyordu; sadece kendi subaylarının yetki alanına tabiydiler ve bazı önemli ayrıcalıkları vardı; subaylar kıdeme göre terfi ediliyordu, yaşlılıkta emekli aylığı ve kendi silahlarını temin etmek zorunda oldukları için savaş boyunca günlük gelirleri vardı. Barış zamanında ortaklaşa yönetilen bazı kaynaklara bağlıydılar. Kapsamlı imtiyazlar, konumları istenilir hale getirdi ve Türkler de kendi çocuklarının kabul edilmesine uğraştılar. Diğer yandan, Yeniçeriler konumlarını kendi aileleri için tekelleştirmeye uğraştılar. Sonuç olarak, katılım başta akrabalarla, sonra Yeniçerilerin çocuklarıyla sınırlandı ve *devşirme* pratikte 17.yüzyılın sonunda durduruldu; gerçekleştirilmeyen son askerlik emri 1703'te yayınlandı. Yeniçeriler İstanbul'un fethinden Viyana kuşatmasına büyük Avrupa yayılımı için en önemli güçtü; ama pervasız şiddete çok eğilimli bir gruptu ve çoğunlukla sultanın kendisi için öyle tehlikeli olurdu ki 1825'te Şeyhülislam'ın müminlerin askeri eğitim almaları gerektiği fetvasına dayanan bir Müslüman ordu toplandı ve isyan eden Yeniçeriler büyük bir katliamda yok edildi [1826].

4) Ücretli askerlerin kullanılması. Bu gibi birliklerin kullanımı zorunlu olarak parasal ücrete dayanmıyordu. Erken Antikite'de öncelikle aynî olarak ödeme yapılan ücretli askerlere rastlarız. Ancak gerçek teşvik her zaman ödemenin değerli madenlerle sunulan bu parçasıydı. Bu nedenle prens, köle ordularını elde etmek için bir hazineye sahip olmak zorunda olduğu gibi ücretli askerler için de mali kaynaklara sahip olmalıydı. Kaynakları ya ticaret yaparak ya pazar için üretim yaparak ya da bu haraçlarla ödeme yaptığı ücretli askerler tarafından desteklendiği gibi tebaanın üzerinden mali haraç toplayarak arttırdı. Her iki durumda da, ama özellikle sonuncuda paranın var olması zorunluydu. Gerçekte, Doğulu devletlerde ve modern zamanın başlangıcından beri Batılı devletlerde de, karakteristik bir olgu gözlemliyoruz: Ücretli askerler tarafından desteklenen despotun askeri monarşisi için fırsatlar para ekonomisinin ilerlemesi ile önemli ölçüde artar. O zamandan beri Doğu'da askeri monarşi ve Batı'da İtalyan şehirlerinin *signorisi* tıpkı önceden antik dönem tiranları ve hatta güçleri büyük ölçüde ücretli birliklere dayanan "meşru" monarklar gibi egemenliğin tipik ulusal biçimi olarak kaldılar. Doğal olarak, kiralanmış askerler tebaaya

tamamen yabancı (*Stammfremd*) oldukları ve bu nedenle onlarla yakın bir bağı ne arayabildikleri ne de bulabildikleri için her zaman prensin egemenliğine zincirleme çıkarlarla çok yakından bağlıydılar. Aslında, patrimonyal yöneticiler kendi korumaları için Davut'un Giritli ve Filistinlilerinden Burbonların İsviçreli korumalarına kadar, yabancıları askere almayı çok düzenli olarak tercih ederlerdi. Hemen hemen her radikal "despotizm" böyle bir temele sahipti.

5) Patrimonyal yönetici tıpkı feodal köylüler gibi kendilerine arazi parçaları bağışlanmış kişilere de dayanabilir; fakat ekonomik hizmetler yerine sadece askeri hizmetler sunmak zorundadırlar ve geri kalanı için ekonomik ya da diğer çeşitli imtiyazlardan yararlanırlar. Antik dönemde Doğu'da monarkın birlikleri kısmen bu şekilde toplanıyordu, özellikle Mısır'ın sözde " savaşçı-kastı", Mezopotamyalı tımar-savaşçıları, Helenistik Cleruchlar (bir başka ülkede toprak sahibi olan Atina vatandaşı) ve daha yakın dönemde Kazaklar. Kişisel askeri güç oluşturmanın bu aracı, tabii ki, feodalizmin "plep" biçimlerinden bahsederken göreceğimiz gibi [bölüm XIII:i], prens olmayan diğer patrimonyal yöneticiler tarafından da kullanıldı. Eğer yabancı kabilelerden geldiyse ve bu nedenle yöneticinin egemenliğine tamamen bağlıysa bu birlikler de özellikle güvenilirdi. Bu nedenle arazi çoğunlukla özellikle ülkeye yabancı olanlara bağışlanırdı. Yine de farklı kabile üyeliği hiçbir surette zorunlu ön şart değildi.

Zira 6) yönetici ve onun profesyonel savaşçıları – "askerleri" [kelimenin tam anlamıyla "kiralanmış adamlar"] arasındaki dayanışma her durumda kabile heterojenliği olmadan yeterince güçlüydü ve –yeniçeri örneğindeki gibi – birliklerin seçilme türüyle ya da tebaa karşısındaki imtiyazlı konum aracılığıyla önemli ölçüde arttırılabilirdi. Patrimonyal yöneticinin ordusunu yabancı kabilelerden ya da toplum dışında kalmış kasttan değil tebaadan – ve bu nedenle *askere çağırmayla* – topladığı her yerde genel olarak adil şekilde belirlenmiş sosyal ölçütlere bağlı kaldı. Neredeyse her zaman sosyal ve ekonomik gücü elinde tutan tabaka "sürekli ordu" için askerlikten muaf tutuldu ya da kendilerini fidye vererek kurtarma fırsatı verildi. Bununla ilgili olarak patrimonyal yönetici askeri gücünü düzenli olarak mülkü olmayan ya da en azından imtiyazsız kitlelere, ve özellikle kırsal kitlelere dayandırırdı. Bu nedenle egemenlik için potansiyel rakiplerini silahsızlandırdı. Aksine, *honoratiores*in herhangi bir ordusu, ister bir şehir devletinin yurttaş ordusu olsun ister özgür insanların kabile ortaklığının ordusu, düzenli olarak silah taşıma görevi ve onurunu egemen sınıfın imtiyazına dönüştürür. Negatif olarak imtiyazlı sınıflardan, özellikle ekonomik olarak

imkanları az olan sınıflardan seçim, ekonomik koşullar ve ilgili bir askeri-teknik gelişme tarafından kolaylaştırıldı: Bir yandan, ekonomik vazgeçilmezlik ekonomik kazancın artan yoğunluğu ve rasyonelleşmesiyle daha önemli hale geldi ve diğer yandan askeri etkinlikler askeri eğitimin gelişen önemiyle sürekli bir "meslek" haline geldi. Bazı ekonomik ve sosyal ön koşullar altında her iki olgu savaşçı olarak eğitilen *honoratiores* statü grubunun gelişimini destekleyebilirdi. Sparta'nın *hoplit* ordusu gibi Orta Çağ'ın feodal ordusu da buna örnektir. Her iki ordu da köylülerin ekonomik zorunluluğu ve egemen tabakanın askeri eğitimine uygun askeri teknoloji üzerine kuruldu. Fakat patrimonyal prensin ordusu zengin sınıfın da ekonomik olarak zorunlu olduğu ya da bu hale geldiği, örneğin antik dönem ve Orta Çağ şehirlerinin ticaret ve zanaat burjuvazisi gerçeğine dayanır; bu gerçek, düzenli ordu için askeri teknoloji ve yöneticinin politik ihtiyaçları ile birlikte, "askerlerin" sadece ara sıra savaşlar için değil düzenli hizmet için askere alınmasını gerektirdi. Bu nedenle patrimonyalizmin ve askeri monarşinin gelişmesi sadece salt politik koşulların, yani karasal büyümenin ve bunun sonucunda – Roma İmparatorluğundaki gibi – sınırları sürekli koruma ihtiyacının değil; aynı zamanda çok sıklıkla ekonomik değişimlerin, bu nedenle, geç Antikite'de ve modern patrimonyal devlette aynı ölçüde olduğu gibi, mesleki uzmanlaşma ve "askeri" ve "sivil" tebaa arasındaki farklılaşmayla bağlantılı olarak ekonominin artan rasyonalleşmesinin sonucudur. Patrimonyal yönetici, geleneksel olarak ekonomik ve sosyal olarak imtiyazlı tabakayı, onlar için özellikle disiplinli ve eğitimli bir sürekli birimler bütünü olarak örgütlenen düzenli orduda önemli konumları ayırarak geleneksel olarak kendi tarafına çeker; bu konumlar şimdi bürokratik memuriyet yolunda sosyal ve ekonomik fırsatlarla özel bir "meslek de" sunar. Aynı zamanda savaşçı olan *honoratiores* olmak yerine bunlar artık profesyonel subay mesleğine girer ve statü imtiyazları sağlarlar.

Sonuç olarak, kraliyet ordusunun, "patrimonyal", yani prensin salt kişisel ordusu olma ve bu nedenle onun kontrolünde kendi politik tebaasına (*Stammesgenossen*) karşı olmasının derecesi için kesin bir ekonomik şart vardır: Ordu, levazımın ve yöneticiye ait kaynakların dışında donatılır ve orduya bu kaynakların dışında bakılır. Bu şartlar ne kadar geçerliyse ordu o kadar kayıtsız şartsız yöneticinin elindedir, çünkü bu durumda yönetici olmadan herhangi bir eylemi yapamaz ve tamamen yöneticiye, onun asker olmayan memurlarına bağlıdır: tabii ki, böyle bir salt patrimonyal ordu ve askeri örgütlenme arasında kendi donanımına ve kendi ön hazırlığına dayanan çeşitli ara biçimler vardı. Örneğin,

toprak bağışı, göreceğimiz gibi, donanım ve bakım sorumluluklarının lorddan askerlerinin kendisine devrolmasının bir formunu oluşturur; fakat bazı koşullar altında tasarruf gücünün ciddi zayıflamasına yol açar.

Bununla birlikte, patrimonyal prensin siyasal otoritesi neredeyse hiçbir yerde özellikle patrimonyal askeri gücünün korkusuna dayanmaz. Bu korkunun çok gerçek olduğu her yerde, bu, aslında, yöneticinin kendisinin ordusuna çok bağlı olduğu anlamına gelir ki, ölümü, başarısız bir savaş ve benzer durumlar olması halinde askerler tamamen dağılır, greve gider ve hanedanı kurardı; ya da bağışlar ve daha fazla ödeme sözleriyle yeniden kazanılmak zorunda kalırlardı; tabii ki aynı araçlarla yöneticinin bırakıp gitmesini sağlayabilirlerdi. Roma İmparatorluğunda bu olgu Severanların militarizminin sonucuydu ve Doğu sultanizmi altında bu, düzenli bir özellikti. Sonuç, patrimonyal rejimin aniden çöküşü ve aynı şekilde yeni bir rejimin aniden yükselişi ve bu nedenle büyük politik istikrarsızlıktı. Bu, çok büyük ölçüde, "sultanizmin" klasik konumu da olan patrimonyal orduların klasik yeri Yakın Doğu'da yöneticilerin kaderiydi.

6. Patrimonyal Egemenlik ve Geleneksel Meşruiyet

Bununla birlikte, bir kural olarak, politik patrimonyal yönetici yönetilenlerle rızaya dayalı bir birlik aracılığıyla bağlantılıdır; bu aynı zamanda kendi bağımsız askeri gücünün dışında da mevcuttur ve yöneticinin güçlerinin *geleneksel* olduğu kadar geçerli olduğu inancında kökleşmiştir. Bu nedenle bu anlamda meşru olarak patrimonyal prens tarafından yönetilenleri "politik tebaa" olarak anacağız. Bunlar hukuki ve askeri halk topluluğunun özgür insanlarından (*Ding-und Heergenossen*) politik amaçlar için vergi vermeye ve hizmet etmeye tabi olmalarıyla ayrılırlar; patrimonyal lordların kişisel hizmetçilerinden, en azından prensipte var olan ve kişisel değil sadece feodal bağlılar olan hizmetçilerle paylaştıkları hareketlilik hakkıyla ayrılırlar. Üstelik, politik tebaa kişisel hizmetçiden tıpkı feodal hizmetçilerin yaptığı gibi geleneksel ve bu nedenle sabit hizmetler ve vergilerle ayrılır. Yine de, her ikisinden, mülkünü özgürce devredebilmesi ve özgür feodal hizmetçinin aksine, hakim düzenin bunu sınırladığı ölçüde, arazisini de devredebilmesiyle ayrılır; politik tebaa mülkünü geleneğe göre miras bırakabilir ve lordunun rızası olmadan evlenebilir; hukuki meselelerde eğer kan davasını sürdürerek kendi adaletini sağlamaya çalışmazsa, feodal

ya da hanedan memurlarına değil, çeşitli mahkemelerden birine hitap eder. Kan davası genel kamu huzuru fermanıyla (*Landfrieden*) yasaklanmadıkça bu şekilde davranmaya hakkı vardır. Zira, prensipte, silah taşıma hakkı ve görevi vardır.

Bununla birlikte, silahlanma, politik tebaayı prensin askere çağırmasına uymak zorunda da bırakır. Başlangıçta feodal, sonradan ücretli orduların üstünlüğüne rağmen, İngiliz kralları politik tebaalarına mülküne göre derecelendirilmiş kendi ordusuna sahip olma ve onları donatma görevinin önemini belirtti. Ve 16.yüzyılın asi Alman köylüleri olayında silahların geleneksel sahipliği hala önemliydi. Yine de, salt politik tebaanın bu "milis kuvvetleri" haklı olarak, patrimonyal prensin çeşitli tımarları için değil, sadece geleneksel amaçlar için, ülkenin (*Landwehr*) savunulması için geçerliydi. Her ne kadar prensin profesyonel ve patrimonyal ordusu resmi olarak kiralanmış bir ordu olsa da, eğer gerçekten tebaadan toplanmışsa, esasında milis kuvvetlerin asker toplamasına da benzeyebilirdi; diğer yandan milis kuvvetleri zaman zaman profesyonel orduya yakın olabilirdi. Yüzyıl savaşlarındaki çarpışmalarda sadece şövalyeler tarafından değil, aynı zamanda çok belirgin bir şekilde İngiliz gönüllü süvari alayları tarafından da savaşıldı ve pek çok patrimonyal güç uygun bir patrimonyal ordu ve askere alma arasında kaldı. Böyle güçler ne kadar fazla toplama asker olurlarsa ve ne kadar az özel olarak patrimonyal birliklerse, prensin onları kullanması o kadar sınırlandı ve tebaa karşısında politik gücüyle ilgili gelenek tarafından o kadar bağlandı; bir ordu geleneğin ihlalini kayıtsız şartsız desteklemeyecekti. Bu nedenle İngiliz milis kuvvetlerinin kralın patrimonyal ordusu olmaması, özgür kişilerin silahlanma hakkına dayanması tarihi olarak önemliydi. Milis kuvvetleri, geleneği büyük ölçüde ihlal eden Stuarts'ın vergi taleplerine ve bu sonuçtan umutsuz olan ve milis kuvvetleri üzerindeki kontrolle ilgilenen muzaffer meclisle I. Charles'ın uzlaşmalarına karşı büyük devrimin askeri temsilcisiydi.

Tebaanın siyasal egemenlikten kaynaklanan vergi ve hizmet yükümlülükleri, kural olarak, gelenek tarafından sadece nicelik açısından feodal ve kişisel bağlılıktan kaynaklananlardan daha açık biçimde sınırlandırılmadı ama aynı zamanda hukuki olarak da sonrakinden ayrıldı. Örneğin, İngiltere'de hizmetçiden ziyade özgür kişilerin mülküne *trinoda necessitas* yüklendi: 1) yapıların kuvvetlendirilmesi, 2) yol ve köprü yapımı ve 3) askeri yükümlülükler için sorumluluk. Güney ve Batı Almanya'da hukuki lorda borçlu olunan hizmetler ancak 18.yüzyılda kişisel bağlılıktan (*Leibherrschaft*) kaynaklanan görevlerden ayrıldı; uygun kişisel bağlılıktan sonra sadece kişisel yükümlülük olarak kalan

ilki bir kira talebine dönüştürülmüştü. Böylece, özgür kişilerin yükümlülükleri her yerde gelenekle sınırlandı. Geleneğin ihlalinde ve tebaanın yöneticisiyle özel bir anlaşmayla ya da anlaşmasız uyum sağladığı özel emirlerle toplanan vergiler çoğunlukla kendi adlarıyla (*Ungeld* ya da *Malatoita*) kendi düzensiz kökenlerini ifade etmeyi sürdürdüler. Yine de, patrimonyal egemenlik doğal olarak patrimonyal olmayan politik tebaayı, tıpkı kayıtsız şartsız yöneticinin otoritesi altındaki patrimonyal tebaa gibi ve tüm güçleri kişisel mülk olarak görmesi gibi efendinin patriyarkal gücüne ve mülküne uyumlu olmaya zorlama eğilimindedir. Genellikle, daha sonra göreceğimiz gibi, yöneticinin başarısının kapsamı güç kümelenmesine ve, kendi askeri gücü haricinde, özellikle bazı dini etkilerin türüne ve tesirine bağlıdır. Bu açıdan marjinal durumlar kraliyet *colonisi* ve özgür arazi sahipleri, kraliyet arazileri ve diğer topraklar arasındaki ayrımın pratik olarak kaybolduğu Mısır'daki Yeni Krallık ve Batlamyus İmparatorluğuydu.

7. Kamusal İsteklerin Patrimonyal Olarak Karşılanması. Liturji ve Kolektif Sorumluluk. Zorunlu Ortaklıklar.

Kamusal isteklerin patrimonyal olarak karşılanması egemenliğin diğer biçimlerinde gerçekleşen özelliklerle birlikte ayırıcı özelliklere sahiptir. Yöneticinin politik ve ekonomik ihtiyaçlarının *liturjik* olarak karşılanması patrimonyal devlette oldukça gelişti. Taleplerin karşılanmasının bu türünün farklı biçimleri ve etkileri vardır. Biz burada tebaanın liturjik yöntemlerden kaynaklanan bu ittifaklarıyla ilgileniyoruz. Yönetici için liturjik yöntemler yükümlülüklerin yerine getirilmesini onların sorumlu tutulduğu bağımlı ve çoğunlukla çok başlı ortaklıkların oluşmasıyla güvence altına alması anlamına gelir. Akraba gruplarının, üyelerinin suçlarından sorumlu olması gibi, bu ortaklıklar da tüm üyelerinin yükümlülüklerinden mesuldür. Örneğin, Anglo Saksonlar arasında akraba grupları gerçekte yöneticinin sorumlu olduğu en eski biçimlerdi. Üyelerinin sadakati yöneticiye garanti edilirdi. Benzer şekilde, köylüler orada ikamet eden kişinin bireysel olarak politik ve ekonomik yükümlülükleri için kolektif olarak mesul hale geldiler. Bunun, köylülerin köye kalıtımsal bağlılığıyla sonuçlanabildiğini daha önce görmüştük; bireyin araziyi paylaşma hakkı bu yolla yöneticiye borçlu olunan katkılar için bir mahsulün üretimine katılma görevine dönüşebilirdi.

En radikal liturjik düzenleme bu kalıtsal bağlılığın diğer meslek grupla-

rına aktarımıdır: Bu nedenle yönetici tarafından kurulan, kanunlaştırılan ya da zorunlu hale getirilen dernekler, loncalar ve diğer meslek grupları özel hizmetlerden ya da üyelerinin katkılarından sorumlu hale geldi. Yönetici tazminat olarak ve özellikle tebaasının ekonomik kapasitesini korumadaki kendi çıkarı sebebiyle, geleneksel olarak ilgili ekonomik uğraşlar üzerinde bir tekel bağışlar ve bireyi ve mirasçılarını hem şahıslarıyla hem de mülkleriyle ilgili olarak ortaklığa bağlar. Yükümlülükler, örneğin, savaş materyallerinin üretimi ve bakımı gibi kişisel ticarete özel bağışlardan oluşabilir; fakat sıradan askeri bağışlar ya da vergi ödemeleri gibi diğer görevleri de kapsayabilir. Bazen Hindistan kastlarında bile en azından kısmen liturjik köken olduğu varsayılırdı, ama günümüzde bu görüş için yeterli temel yoktur. Askeri, politik ve diğer bağışlar için erken Orta Çağ loncalarının ne ölçüde kullanıldığı da çok şüphelidir ve resmi kurumları (*offiziat*) lonca sisteminin çok geniş yayılımında gerçekten önemli bir unsurdu. Hindistan örneğinde öncelikli etki ırksal olanla birlikte kesinlikle büyü-din ve statü farklılıklarına atfedilmelidir; loncanınkinde gönüllü ortaklık başrolü oynadı. Ama her ne kadar çoğunlukla en radikal bütünlükle düzenlense de, başka yerde zorunlu liturjik ortaklık yaygındı ve hiçbir suretle sadece patrimonyal rejimde değildi. Böyle rejimler için tebaayı yönetici ve onun ihtiyaçlarının karşılanması için var olarak görmek ve bu nedenle ekonomik etkinliklerinin önemini uygun liturjik kapasitelerin *raison d'etresi (*varlık nedeni*)* olarak düşünmek de doğaldır. Benzer şekilde, kamu ihtiyaçlarını karşılamanın liturjik yöntemleri özellikle Doğu'da; Mısır'da ve kısmen Helenistik dünyada ve yine geç Roma'da ve Bizans İmparatorluğunda geçerliydi. Bu yöntemler daha az tutarlılıkla Batı'da da uygulandı ve örneğin İngiliz yönetim tarihinde kayda değer bir rol oynadı,. Burada liturjik bağ genellikle kişiyi önemli ölçüde engellemez, fakat temelde mülkünü, özellikle arazi mülkünü etkiler. Yine de, bir yandan bireylerin yükümlülükleri ve diğer yandan en azından fiili olarak, tekel konumuyla bir bağlantı için kolektif mesuliyeti güvence altına alan zorunlu ortaklığın varlığını Doğu liturjileriyle paylaşırlar. İngiltere'de *frankpledge* olarak anılan kamu barışının ve huzurunun güvencesi bir örnektir: Yasalara uygun davranış ve her üyenin politik itaati için komşu grubunun zorunlu kolektif sorumluluğu. Bu kurum İngiltere'yle birlikte Doğu Asya'da (Çin ve Japonya) bulunur. Kamu düzeni adına komşular Japonya'da beşli gruplar, Çin'de onlu gruplar halinde örgütlenir ve kaydedilirler ve kolektif olarak sorumlu olurlar. Böyle bir örgütlenmenin başlangıcı İngiltere'de büyük ölçüde bu gibi düzenlemelere dayanan Normandiya'dan bile

önce oldu. Üyeleri toplu olarak cezai takipten sorumlu olan zorunlu ortaklıklar mahkemede suçlunun görüntüsünden, bir komşuyu kapsayan cezai davalarda suç ya da masumiyet hakkında bilgi vermekten – jüri kurumunun kendisinden oluştuğu işlev – "jüri üyelerinin" mahkemesindeki görünüşten, milis kuvvetleri temin etmekten, askeri *trinoda* ve *necessitastan* ve sonradan çok çeşitli kamu yükümlülüklerinden sorumlu oldu; bu ortaklıklar en azından kısmen özel olarak bu amaçlar için kuruldu ve özelde [maruz kalınan yükümlülükler için] arazi mülkü sorumlu tutuldu. Ortaklıklar kolektif olarak sorumlu oldukları görevlerinin diğer ihlalleriyle birlikte *pro falso iudicio* kral tarafından cezalandırıldı. Karşılık olarak, üyelerinden kişisel olarak ve mülkleriyle sorumlu tutuldular ve politik zorunluluklar bu nedenle düzenli olarak mülkün en "gayri menkul" türüyle, bireyin arazisiyle bağlantılı düşünüldü. Bu nedenlerden dolayı liturjik zorunlu örgütlenmeler İngiliz belediye örgütlenmelerinin ve bu nedenle özerkliğin çoğunlukla iki usulle kaynağı haline geldi: 1) Yönetici tarafından talep edilen yükümlülüklerin içsel paylaştırılması özerk işleri haline geldi; 2) Sadece mülk sahibi üyeler tarafından yapılabilen kamu görevlerinden bazıları sonrakine devredildi ve meydana gelen etkiler aracılığıyla onları tekelleştirmeyi sürdüren zenginlerin statü hakları haline geldi. Bir örnek sulh hakimi makamıdır.

Geri kalanına gelince, patrimonyal yönetimdeki her politik yükümlülük zenginliğin somut nesnelerine, özellikle toprağa ve hatta ürün dükkanlarına ve satış noktalarına dayanan bağışları sunmak için kişiler üstü sabit yükümlülüğe dönüşme içsel eğilimine sahipti. Liturjik kolektif görevler, "alınabilir" nesneler devredilebilir kaldığında ya da bu hale dönüştüğü aynı anda bireyi kalıtımsal olarak bağlamadığında bunun olması zorunluydu. Zira bu durumda yönetici genel olarak seçme hakkına sahip değildi ve isteklerini gerçekleştirmek için her zaman görünür olarak ve alanı içinde kalana dayanmak zorundaydı: İngiltere'de adlandırıldığı gibi "görünebilir karlı mülk" ve öncelikle gayrı menkuldü. Yönetici mesuliyet altındaki kişileri, her bir durumda, ele geçirmek için çok kapsamlı zorlayıcı araçlara ihtiyaç duyacaktı ve bu zorluk tam olarak bu görevin devredildiği zorunlu ortaklıklar sistemi için gerekçeydi. Yine de, eğer yöneticinin zorlayıcı araçları tarafından yardım edilemezse bu ortaklıklar da aynı sorunla karşılaşacaktı. Bu nedenle kamusal ihtiyaçların liturjik olarak karşılanması çok farklı iki yapıda gelişebilirdi: Marjinal olanında geniş ölçüde bağımsız *honoratiores* tarafından yönetilen yerel yönetime yol açabilirdi; bu yönetim kapsamı ve tarzı geleneksel olarak belirlenen ve özel mülk nesnelerine dayanan özel yüküm-

lülükler sistemiyle bağlantılıydı. Diğer uçta, bireyi kalıtımsal olarak toprağa, mesleğe, loncaya ve zorunlu ortaklığa bağlayan ve tebaayı çok keyfi taleplere maruz bırakan, bütün tebaaya ait kişisel bir patrimonyal bağlılık gelişebiliyordu; bu talepler sadece yöneticinin tebaasının yükümlülüklerini yerine getirme sürekli kapasitesi hakkındaki endişesi tarafından belirlenmiş oldukça istikrarsız sınırlarda ilerledi. Yöneticinin kendi patrimonyal konumu, özellikle politik tebaasına karşı da dayanabildiği patrimonyal askeri gücü teknik olarak ne kadar gelişirse, ikinci tür olan bütünsel bağlılık, o kadar kolaylıkla hakim olabilirdi. Bu durumların çoğunluğu doğal olarak ortadaydı. Yöneticinin askeri gücü olan patrimonyal ordusunun öneminden bahsetmiştik. Yine de, ordunun yanı sıra, yöneticiye uygun olan zorlayıcı yönetimsel araçlar uygulanabilir taleplerin boyut ve niteliğini belirlemede önemliydi. Eğer en uygun kişisel güç konumu için mücadele ettiyse yönetici için istenilen tüm hizmetleri kolektif sorumluluğa dayanan liturjilere dönüştürmek mümkün ya da faydalı değildi: Onun her zaman *memurlar topluluğuna* ihtiyacı vardı.

8. Patrimonyal Makamlar

En basit durumda prensin büyük arazileri hanenin feodal köylülerinin bağlandığı bir feodal bağımlılıklar kompleksi ile birlikte kendi hanesini kapsar. Bu hâlihazırda örgütlenmiş bir yönetime ve bu nedenle boyutuyla orantılı gelişen görevlerin uygun bölüşülmesine ihtiyaç duyar; sonraki ilgili politik yönetim için daha bile uygundur. Bu şekilde *patrimonyal makamlar* oluşur. Hane yönetiminde oluşan baş makamlar tüm dünyada benzerdir. Ev rahibi ve yöneticinin kişisel hekiminin yanı sıra yönetimin çeşitli dallarının gözetmenlerini buluruz: yemek erzakları ve mutfak için yüce divan başkanı; şarap mahzeni için kahya ya da saki; kadrolar için teşrifatçı (*connetable: stabuli'den* gelir); köylünün zorunlu hizmetleri için *Fronvogt*; kıyafet ve silah için idareci; hazine ve gelirler için mabeyinci; genel yönetim için kahya. Hanenin yönetimsel ihtiyaçlarından doğan her türlü dal için diğer gözetmenler vardı. Bu ayrım Türk sarayında bu yüzyıla kadar anlamsız derecede sürdürüldü. Doğrudan hane işlerini aşan herhangi bir görev başlangıçta çok yakından ilgili olduğu hane yönetiminin bu bölümü altında sınırlandırıldı. Örneğin, süvarinin komutası ahırların gözetmeni teşrifatçıya verildi. Tüm memurlar, kendi gerçek yönetimsel görevlerine ek olarak yöneticinin şahsına hizmet etmeyle ve temsili görevlerle görevlendirilir; bürokratik yöneti-

min aksine, mesleki uzmanlaşma yoktur; fakat tıpkı bürokratik memurlar gibi, patrimonyal da genellikle yönetilenlerden ayrı tutulan bir statü grubuna doğru gelişir. Orta Çağ boyunca ve geç Antikite'de her yerde feodal ve kişisel bağımlıların *sordida munera* ve *opera serviliasi* ministeriales'e devrolunan ve en azından büyük lordlara hizmette, sonradan özgür kişiye de layık görülür hale gelen bu daha yüksek, azametli, yönetimsel hizmetlerden ve liturjilerden farklılaştı.

Yönetici başlangıçta ve öncelikle memurlarını kişisel tebaası olanlardan kişisel bağlılık (köleler ve serfler) aracılığıyla ve kesinlikle emin olduğu sadakati için seçer. Yine de, politik bir yönetim nadiren sadece bunlara dayanabilir. Politik yöneticiler adeta her zaman sadece tebaanın özgür olmayan kişilerin iktidardaki ve statüdeki başkaları üzerinden yükseldiğini gördükleri zamanki kırgınlığından dolayı değil, ama aynı zamanda doğrudan yönetimsel ihtiyaçlar ve yönetimin patrimonyal öncesi biçimlerinin devamı nedeniyle de memurlarını patrimonyal olmayan şekilde toplamak zorunda bırakılmıştır. Diğer yandan özgür kişiler bir lorda hizmet etmekten öyle büyük avantajlar elde ettiler ki önce yöneticinin kişisel gücüne kaçınılmaz olarak boyun eğmeyi kabul ettiler. Zira mümkün olan her yerde, yönetici patrimonyal olmayan memurların özgür olmayan adamlardan toplanan memurlarla aynı kişisel bağımlılığı kabul ettiğini iddia etti. Orta Çağ boyunca memur uygun patrimonyal devletlerde prensin *familiarisi* (hane bağlısı) haline gelmek zorundaydı (Örneğin, Güney İtalya'da Angevins'in patrimonyal devletinde , bu konuyla ilgili en bilgili kişinin bana doğruladığı gibi, durum bu şekildeydi). [2] *Ministeriales* haline gelen özgür kişiler Almanya'da toprağı lorda verir ve uygun olarak genişlemiş hizmet toprağı olarak ondan geri alırdı. *Ministerialesin* kökeni üzerine yoğun tartışmalardan sonra bugün artık önce özgür olmayan tabakadan geldikleri şüphe götürmez, fakat bir statü grubu olarak yükselişlerinin şövalyece bir hayat tarzına bağlı kalan özgür kişilerin büyük istilası sayesinde olduğu da kesin görünür. Batı'da her yerde ve özellikle İngiltere'de, *ministeriales* şövalye tabakası tarafından örnek olarak özümsendi. Uygulamada bu, konumlarının büyük ölçüde kalıplaştığı ve bu nedenle lordun iddialarının kesin olarak sınırlandığı anlamına geldi; bu bir kez olunca yöneticinin onlardan sadece geleneksel olarak şövalye statü grubuna uygun hizmetler talep edebilmesi ve genelde onlarla ilişkilerinde uygun statü anlaşmalarına bağlı kalmak zorunda olması makul göründü.

Yönetici düzenlemeler yayınlandığında ve onları hukuki olarak özerk bir grubun üyelerine (*rechtsgenossen*) dönüştüren bir *Dienstrecht* (hizmet hukuku)

oluşturduğunda, Orta Çağ hizmet yasalarının sonucunda olduğu gibi, *ministerialesin* konumu daha fazla kalıplaştı. Sonrasında, grup üyeleri makamlarını tekelleştirdi, sabit kurallar ve özellikle kurumsal gruba yeni üyelerin alımında onay ihtiyacı oluşturdu, hizmetleri ve ücretleri sınırlandırdı ve yöneticinin anlaşmaya varmak zorunda olduğu kapalı statü grubunu her yönden biçimlendirdi. Bundan sonra, hukuki bir yargı hakkını kaybetmesini emretmedikçe, yönetici böyle bir memurun hizmet tımarını artık elinden alamazdı ve bu Batı'da bir mahkemenin kararının *ministerialesden* oluştuğu anlamına gelir. Son olarak, memurların gücü, onlar ya da onlardan bazıları, örneğin en yüksek dereceli mahkeme memurları, yöneticinin politika yapan memurlarını sadece kendi tekliflerine ya da zorunlu tavsiyeye göre seçmesini talep ettiklerinde zirvesine ulaşır. Bu gibi girişimler ara sıra yapıldı. Yine de, yöneticinin danışmanlarının en yetkili memurların seçimi konusundaki tavsiyelerini başarılı şekilde zorla kabul ettirdiği hemen tüm durumlarda, bu danışmanlar memur ve özellikle *ministeriales* değil; büyük vasallarının ya da ülkenin *honoratioresinin* birleşmiş meclisiydi; özellikle sınıfların temsilcileriydi. Klasik Çin geleneğine göre ideal imparator, başbakanı olarak saraydaki büyük soylular tarafından en yetenekli olarak tavsiye edilen kişiyi atar, ama bunların özerk honoratiores ve vasal ya da memur olup olmadığı belirsizdir; kesin olan Orta Çağ'da aynı talebi defalarca ortaya atan İngiliz baronlarından sadece çok azının memur olduğudur; ve onlar bunu memur sıfatıyla öne sürmüyorlardı.

Yönetici, mümkün olan her yerde, memurların statü gruplarıyla bu şekilde tekelleşmesinden ve yönetimsel hizmetlerin, kalıtımsal kişisel bağımlıların ya da yöneticiye tamamen bağlı yabancılar atanarak bu şekilde kalıplaşmasından kaçınmaya çalışır. Ne kadar fazla makam ve resmi görev kalıplaşırsa, yeni yönetimsel görevler ortaya çıktığında ve yeni makamlar oluşturmak zorunda kalındığında lordun kendini bu gibi tekellerden muaf tutmaya çalışması o kadar normaldir; aslında, bu çaba özellikle böyle zamanlarda, bazen başarılı şekilde yapıldı. Yine de, yönetici her zaman makama doğuştan taliplerin ve bazen tebaanın da kızgın muhalefetiyle karşılaşır. Bu, yerel makamların tekeli için yerel honoratioresin mücadelesi olduğu kadarıyla, sonra ele alınacaktır. Fakat yönetici tipik ve karlı makamlar oluşturduğu her yerde, bazı tabakalar tarafından tekelleştirme çabalarıyla karşılaşmak zorundadır ve bu, yöneticinin gücünün bu güçlü çıkarlara ne ölçüde direnebileceği meselesidir.

Ministerialesin tekelci, hukuki olarak özerk cemiyeti (*Rechtsgenossenschaft*)

ve bu nedenle yöneticiyle cemiyet ortaklığı Batı hukukunun başlıca olgusuydu. Fakat izleri her yerde bulunabilir. Japonya'da Rathgen'e göre *han* (yani "koruma") *daimyo* topluluğu ve özgür *antrustionesi* ya da *ministerialesi* (samuray) kendine faydalı olabilen lordun feodal haklarının sahibi olarak kabul edilirdi. Yine de, cemiyet hukukunun ifadelendirilmesi hiçbir yerde Batı'da olduğu kadar tutarlı değildir.

Makamın yetkilerinin hukuki olarak böyle özerk bir cemiyetin üyeleri sıfatıyla memurlar tarafından tipikleştirmesi ve tekelci olarak sahiplenilmesi patrimonyalizmin *zümre tipini* oluşturdu.

Ministeriales'in saray makamları üzerindeki tekeli saray arpalıklarının bir örneğidir; siyasal alanda bir örnek İngiliz barosu üyelerinin yargıçlık makamı üzerindeki tekelidir. Kilise yönetimi tarihindeki örnekler *kadı, müftü ve imam* makamlarındaki *ulemanın* tekeli ve dini arapalıklardaki benzer Batılı mezunların çeşitli tekelleridir. Fakat Batı'da *ministerialesin* konumlarının tipikleştirilmesi, bireye özel olarak ona verilen makam üzerinde görece güvenli cemiyet hakkını verdi, bu genellikle Doğu'da daha az geçerliydi. Gerçekten oldukça kalıplaştırılmış makamlar vardı, fakat görevlinin kendisi özgürce değiştirilebilir olarak kaldı; göreceğimiz gibi, bu bazı Batılı sınıf özelliklerinin yokluğundan ve farklı bir politik ve ekonomik temeli olan Doğulu yöneticinin askeri güç konumundan kaynaklandı.

9. Bürokratik Memuriyete Karşılık Patrimonyal Memuriyet.

Patrimonyal memuriyet artan işlevsel bölünme ve rasyonalizasyon ve özellikle büro görevlerinin ve resmi işlerin geçmek zorunda olduğu otorite aşamalarının büyümesiyle bürokratik özellikler geliştirebilir. Fakat gerçek anlamda patrimonyal daire bürokratik olandan sosyolojik olarak ne kadar belirgin biçimde ayrılırsa, her bir türü o kadar saf olarak ifade edilmiştir.

Patrimonyal daire her şeyden önemlisi "özel" ve "resmi" alanın bürokratik ayrımından yoksundur. Zira siyasal yönetim de yöneticinin salt kişisel işi olarak görülür ve siyasal güç, bağışlar ve ücretler aracılığıyla sömürülebilen kişisel mülkünün parçası olarak düşünülür. Bu nedenle gücün uygulanması, en azından kutsal geleneklerin yaygın müdahalesi tarafından az ya da çok sınırlandığı kadar, tamamen takdire bağlıdır. Böylece geleneksel olarak kalıplaşmış işlevler hariç

olmak üzere, uygun tüm politik meselelerde yöneticinin kişisel takdir yetkisi memurların yetki alanını sınırlar. Yetki alanı– eğer bu özel olarak bürokratik kavramı burada kullanmak istiyorsak– önce tamamen değişkendir. Tabii ki her bir makamın bazı maddi amaç ve görevleri vardır, fakat sınırları sıklıkla belirsizdir. Başlangıçta, yine de, diğer memurlar bu konuda patrimonyal memurlardan ayrılır. Önce sadece rakip güçler, kalıplaşmış sınırlar ve "yerleşik yetki alanlarına" yakın bir şeyler oluşturur. Yine de, patrimonyal memurlar durumunda bu, *kişisel* hak olarak ya da olmayarak makamın işleyişinden, bürokratik devletteki gibi *kişiler üstü* çıkarlardan – mesleki uzmanlaşma ve yönetici için hukuki güvence sağlama çabası – kaynaklanır. Bu nedenle makamın yetkilerinin bu yarı yargısal sınırlaması öncelikle çeşitli patrimonyal memurların rakip ekonomik çıkarlarından kaynaklanır. Kutsal gelenek belli resmi eylemleri belirtmediği kadarıyla bunlar takdire bağlıdırlar ve bu nedenle lord ve memurları her bir durumda ya keyfi olarak ya da yerleşik oranlara göre tazminat talep eder. Böylece gelirin bu kaynaklarının dağılımı önce patrimonyal devletin siyasal alanında neredeyse mevcut olmayan yönetimsel yetki alanlarının aşamalı sınıflandırması için güçlü bir motivasyon sağlar. Örneğin İngiliz avukatları, ücretlerini korumak için yargıçların sadece kendi aralarından atanmasında ve sadece hukuk ofislerinde eğitilen stajyerlerin kendi sınıflarına girme izni olmasında ısrar ettiler. Diğer ülkelerin aksine, Roma hukuku eğitimi almış üniversite mezunları böylece dışarıda tutuldu. Bu, Roma hukukunun kabulünü de engelledi. Ücretler için seküler mahkemeler dini olanlarla, örfi hukuk mahkemeleri yüksek mahkemelerle ve üç büyük mahkeme – Sayıştay, Medeni Hukuk Mahkemesi, Yüksek Temyiz Mahkemesi – birbirleriyle ve tüm diğer mahkemelerle savaştı. Yetki alanı, öncelikle ve sadece rasyonel düşüncelerle değil, çoğu zaman ücret almayla ilgilenenler arasındaki anlaşmalarla belirlendi. Çünkü yetki alanları, müşterileri elde etmek için çeşitli teşviklere, özelde uygun yöntemsel kurgulara, daha düşük ücretlere başvurarak birbiriyle yarışan mahkemeleri kapsar.

Yine de bu örnek daha önce devam ettirilen ve simgeleştirilen makamlara ve büyük ve sürekli politik yapılarda bile sadece aşamalı olarak gelişen bir duruma tekabül eder. Başlangıçta, bir kural olarak, güçleri somut bir araç tarafından belirlenen ve seçimi teknik niteliğe değil, kişisel güvene dayanan *ad hoc* (özel amaçlı) memuru buluruz. Büyük siyasal alanların yönetiminin patrimonyal olduğu her yerde, "yetki alanlarını" her tanımlama denemesi anlamı çok keyfi olarak değişir görünen resmi unvanların labirentinde kaybolur; en büyük

genişleme dönemi boyunca bile Asur buna örnektir. Yöneticinin siyasal işlemleri onun salt ekonomik endişelerine eklendiğinde, bunlar sadece ihtiyaç ve fırsata göre kullanılan yardımcı kaynaklar olarak görünürler: Öncelikle siyasal yönetim sürekli değildir; somut durumda en vasıflı ve hepsinden önemlisi yöneticiye en yakın görülen bu kişiye tevdi edilir – çoğu zaman bir saray memuru ya da masa arkadaşı. Zira kişisel takdir yetkisi ve yöneticinin onaylanması ve onaylanmaması sadece doğal olarak kesin değildir. Tabii ki her yerde olduğu gibi ilke olarak kesindir. Bu, yönetilenler ve memurlar arasındaki ilişkiye de uygulanır. Memurlara geleneğin gücüne ve yöneticinin tebaanın itaatinin ve onu desteklemek için ekonomik kapasitesinin korunmasındaki çıkarıyla uyumlu her şeyi yapmasına izin verilir. Bürokratik yönetimin bağlayıcı normları ve yönetmelikleri yoktur. Kararlar sadece yeni ve önemli sorunlar alanında değil, yöneticinin gücünün alanının tamamında, bireylerin iyi yerleşmiş haklarıyla kontrol altına alınmadığı kadarıyla *ad hoc* alınır. Bu nedenle yöneticinin gücünün memurlar tarafından uygulanması çoğunlukla birbiriyle ilişkili olmayan iki alanda ilerler: Biri zorunlu ve kutsal gelenek ya da kesin bireysel haklar tarafından sınırlandığı alanda, biri yöneticinin takdir yetkisinin hakim olduğu alanda. Bu, memurlar için çatışma oluşturabilir. Eski geleneklerin ihlali belki tehlikeli güçlere bir saldırı olabilir, oysa yöneticinin düzenine bir itaatsizlik karar gücüne cezai bir aldırmazlıktır (*Banngewalt*) ve İngiliz hukuku terminolojisinde ihlalde bulunan kişiyi yöneticinin keyfi yaptırımları uygulama hakkına (*misericordia*) tabi kılar. Gelenek ve yöneticinin hukuki hakları (*Herrenbann*) arasındaki çatışma üst üste geldikleri her yerde uzlaşmazdır. Siyasal memurların gücü sabit bölgesel yetki alanlarında standartlaştırıldıktan çok sonra, Normandiya döneminin İngiliz şerifi için olduğu gibi, yönetici ilke olarak kendi takdir yetkisine göre cezayı erteler, uygulamaz ya da tadil eder.

Bu nedenle patrimonyal memurların konumu bürokrasinin aksine yöneticiye salt kişisel boyun eğmesinden kaynaklanır ve tebaaya karşılık onun konumu bu ilişkinin salt dışsal yönüdür. Siyasal memur kişisel hane bağlısı olmadığında bile yönetici kayıtsız şartsız yönetimsel itaat talep eder. Zira patrimonyal memurun makamına sadakati (*Amtstreve*) kapsamını ve içeriğini belirleyen kişiler üstü göreve kişiler üstü bağlılık (*Diensttreve*) değildir, bu daha ziyade bir hizmetçinin tam anlamıyla yöneticiyle kişisel ilişkisine ve prensipte hiçbir sınırlamaya izin vermeyen bağlılık yükümlülüğüne dayanan sadakatidir. Alman krallıklarında, kral itaatsizlik durumunda özgür memurları bile gözden

düşürmekle, kör etmekle ve ölümle tehdit eder. Yine de, diğer kişilere ilişkin olarak memur, kişisel olarak yöneticinin otoritesine (*Herrengewalt*) bağlı olduğu için ve olduğu kadarıyla yöneticinin itibarını paylaşır. Alman krallıklarında sadece kraliyet memuru statüye bakmaksızın *Wergild'e* yükseldi, halk topluluğunun (*Volksrichter*) özgür yargıcı yükselmedi ve her yerde köle memur, özgür olmasa da, kolaylıkla özgür tebaanın üzerine yükselir. Bizim (bürokratik) düşüncelerimize göre *reglements* olan tüm patrimonyal hizmet düzenlemeleri sonuçta bireyin yöneticinin bağışı ya da lütfundan elde edilen salt öznel hakları ve imtiyazlarından başka bir şey değildir; aslında, bu genelde patrimonyal devletin kamu normlarının tüm sistemi için söylenebilir. Bu bürokratik devletin nesnel normlarından ve kişiler üstü amaca yönelik olan "gerçekçiliğinden" yoksundur. Makam ve kamu otoritesinin uygulanması yöneticiye ve makamın verildiği memura hizmet eder, kişiler üstü amaçlara hizmet etmez.

10. Patrimonyal Memurların Geçimi. Aynî Arpalıklar ve Ücretler

Başlangıçta patrimonyal memurlar, tüm diğer hane üyeleri gibi, tipik olarak yöneticinin masasında ve onun erzakından *geçinirdi.* Hanenin temel bileşeni olarak aynı masayı paylaşma kapsamlı bir sembolik önem kazandı ve sınırlarının çok ötesinde burada ilgilenmediğimiz bir gelişmeye kadar genişledi. Her durumda, patrimonyal memurlar, özellikle en üst derecedekiler, sarayda bulunduklarında, yöneticinin masası geçimleri için önemli olmayı epeydir bırakmış olsa bile uzun bir zaman lordun masasında yeme haklarını ellerinde tuttular.

Patrimonyal memur bu arkadaş topluluğundan ayrıldığında, sonuç doğal olarak yöneticinin doğrudan kontrolünün azalmasıdır. Yönetici aslında memurun ekonomik ücretini tamamen kendi takdir yetkisine bağlı hale getirebilir ve memuru istikrarsız bir konuma koyabilirdi; ama bu, görece büyük bir aygıtta elverişli değildi ve yönetici için bir kez oluşturulduktan sonra düzenlemeleri ihlal etmek tehlikeliydi. Bu nedenle yöneticinin hanesinde geçinmeyi çok önce, kendi haneleri olan patrimonyal memurlara tımar ya da arpalık bağışlamak izledi. Önce *arpalıktan* bahsedeceğiz. Belli bir "makam hakkını" ve onun elde edilmesini kapsayan bu önemli kurumun çok çeşitli kaderi olmuştur. Başlangıçta arpalık; Mısır, Asur ve Çin'deki gibi, yöneticinin (kral ya da tanrının) depo ve ambarlarından bir kural olarak ömür boyu aynî olarak gelen gelirdi. Örneğin,

tapınak rahipleriyle aynı masayı paylaşma antik Doğu'da zamanla kaybolduğunda tapınak ambarı tarafından sağlanan ayni gelir uygulandı. Sonra bu gelirler devredilebilir hale geldi ve (örneğin, her ayın tek günleri için) küsuratı bile paraya çevrilebilirdi; böylece doğal ekonomi döneminde, modern hükümet bonolarının habercisi gibiydiler. Bu türü aynî arpalık (*Deputatpfründe*) olarak anacağız.

İkinci tür ücret arpalığıdır (*Sportelpfründe*) : Bu yöneticinin ya da temsilcisinin resmi eylemler için bekleyebileceği bazı ücretlerin belirlenmesidir. Arpalığın bu türü, memuru, yöneticinin hanesinden daha da uzaklaştırır; çünkü görece patrimonyal olmayan kökenin gelirine dayanır. Antikite'de bile bu tür arpalık salt ticari alışverişe bağlıydı. Örneğin, (serbest meslek ya da tam tersine bir ailenin kalıtımsal mülkü niteliği değil) bir "makam" niteliği olan rahip makamlarının büyük bir kısmı halka açık olarak antik dönem polisinde satılırdı. Arpalık ticaretinin Mısır'da ve antik Doğu'da ne ölçüde uygulandığı bilinmiyor. Fakat makamın "geçim yolu" şeklindeki egemen yorumu nedeniyle böyle bir gelişme bu alanlarda doğal olurdu.

Sonuçta, arpalık, görevlinin kendi kullanımı için makama ya da hizmet arazisine (*Amts – oder Dienstland*) devredilen *arazi arpalığı* biçimini de alabilirdi. Bu, tımara yakındır ve arpalık sahibine lordan daha büyük özerklik verir. Lordun memurları ve baronları, onun masa topluluğundan ayrılmasını hiçbir suretle hoş karşılamadılar; çünkü bu onlara ekonomik riskleri ve hanenin sorumluluğunu dayattı. Ama bir aile kurma ve bağımsız olma arzuları ağır bastı. Lordun tarafından, kendi hanesinin yükünden kurtulmak gerekli hale geldi; çünkü masa arkadaşlığının artan sayısıyla masraflar son derece ve kontrol edilemeyecek ölçüde arttı; aynı zamanda hane, gelir dalgalanmalarının kararsızlığına maruz kaldı. Bununla birlikte, ailesi olan seküler memur durumunda ayrımın, arpalığın salt hayat boyu elde edilmesi yerine mirasla geçmesi güdüsüyle sonuçlandığı kesindi. Tımarla ilgili olduğu kadarıyla bu süreci başka bir bağlamda işliyor olacağız.

Arpalığın edinilmesi özellikle modern patrimonyal-bürokratik devletin erken döneminde oldu. Bu süreç her yerde, en güçlü olarak papalık Mahkemesinde, Fransa'da, daha az oranda İngiltere'de gerçekleşti; çünkü bu, orada daha küçük sayıda memuru kapsıyordu. Söz konusu olan öncelikle, gerçek işi yapan az ya da çok proleter bir temsilci kiralama izniyle verilen ücret arpalıklarıydı; ya da bunlar ilgili kişilere sabit kirayla veya toptan verilirdi. Arpalık bu şekilde

kiracının ya da alıcının patrimonyal mülkü haline geldi ve burada miras ve devredilebilirliği kapsayan çok çeşitli düzenlemeleri gözlemleyebiliriz. Öncelikle, memur yöneticiye karşı satın alma ya da kiralama nedeniyle kendisinin olan için halef önerme hakkını isterken ilgili kişi tarafından ödenen bir tazminatla arpalığından vazgeçebilir. Alternatif olarak, memurlar zümresi, örneğin saraydaki eş sorumluluk sahibi bir kurul böyle önerilerde bulunma hakkı talep edebilir ve sonra meslektaşların ortak çıkarına arpalığı bir yabancıya aktarmak için koşulları tayin etmeye geçebilir. Lord, tabii ki, şu ya da bu şekilde böyle bir aktarımın karına katılmak ister, çünkü arpalığı o bağışlamıştır; fakat aslen hayat boyu değil. Bundan dolayı o da böyle aktarımlar için yönergeler oluşturmaya çalışmıştır. Sonuç büyük ölçüde duruma göre değişti. Papalık mahkemesi ve prensler için makamların ticareti – yani, ücret gelirlerinin ücret arpalığının hizmetsiz maaşlı memuriyet biçiminde büyük çapta oluşumuyla sermayelendirilmesi – olağan dışı ihtiyaçlarının teminatı için çok önemli olan mali bir işlem haline geldi. Papalık Devletlerinde *nepotesin* zenginliği önemli ölçüde ücret arpalığının çalıştırılmasından kaynaklanır.

Fransa'da *de facto* mirasla intikal edebilme ve arpalığın ticareti *parlements* – en yüksek mahkeme otoriteleri – ile başladı ve akabinde *prevots* ve *baillisi* kapsayan mali ve idari memuriyetin tüm aşamalarını kapsadı. Bir memur istifa ettiğinde, arpalığını bir halefine satardı. Ölmüş memurun mirasçıları aynı hakkı (*survivance*) talep ederdi. Çünkü makam bir mülk nesnesi haline gelmişti. Bu uygulamayı kaldırmak için pek çok başarısız girişimden sonra, kraliyet hazinesi haleften (*droit de resignation*) sabit ücret alarak, 1567'den itibaren, ticareti paylaşmaya başladı. 1604'te tüm uygulama mucidi olarak anılan Charles Paulet adına *pavlette* biçiminde sistemleştirildi. *Survivance* onaylandı fakat Krallığın *droit de resignation'ı* kesin olarak azaltıldı; onun yerine makam sahibi Krallığa yıllık olarak satın alma ücretinin üçte biri ve ikisi oranında ödeme yapma zorunda bırakılmıştı ve gelirler yıllık olarak Krallık tarafından (önce Paulet'e) kiralanırdı. Arpalığın satın alma ücreti geliştirilmiş gelir fırsatları olarak ortaya çıktı ve bu yine kiracı ve Kraliyet için daha yüksek gelir anlamına geldi. Yine de, bu makam elde etme, memurları (özellikle *parlements* üyelerini) işten çıkarmayı fiilen imkansız hale getirdi. Zira bir memur sadece, Krallık arpalığın satın alma ücretini geri öderse işten çıkartılabilirdi; bu atmakta tereddüt edilen bir adımdı. Devrim sadece 4 Ağustos 1789'da makam elde etmeyi kökünden söküp attı ve o zaman bile bir milyar livrenin üçte birinden fazla tazminat ödemek zorunda

kaldı. Eğer kral iradesini *parlements'e* dayatmaya çalışsaydı ihtiyaç halinde genel bir grev – onu tüm arpalıkların toplam satın alma ücretini geri ödemeye zorlayacak toplu istifa– tarafından engellenebilirdi; bu Devrim'den önce düzenli olarak gerçekleşti.

Elde edilen arpalıklar krala, toprak sahipliğine ya da saray aristokrasisine karşı *tiers* état'ın (üçüncü sınıf, halk) liderliğini biçimlendiren Fransa'daki önemli statü grubu *noblesse de robe'un* geçim kaynağıydı.

Genel anlamda Orta Çağ'daki Hristiyan ruhban sınıfı toprak ya da ücret arpalıklarının bağışlanmasıyla geçinirdi. Aslen kilise– dini hizmetlerin devamı için bir "meslek" olarak şekillenerek ekonomik koşullar oluşturması gerekli hale geldiğinden beri cemaatin bağışlarıyla desteklenmişti; ve bu tamamen bağışları elden çıkaran piskoposa bağlı olan mesleki ruhban sınıfını oluşturdu. Bu, Hristiyanlığın o zaman taşıyıcısı olan şehirlerin eski kiliselerinde normal gidişattı. Diğer bazı özelliklere aldırmazsak, kilise patriyarkal olarak değiştirilmiş bürokrasiydi. Ama Batı'da dinin şehir niteliği sonuçta ortadan kayboldu ve Hristiyanlık hala yoğun doğal ekonomide olan kırsal bölgede yayıldı. Özellikle Kuzey'de piskoposlardan bazıları kendi şehir konutlarından vazgeçtiler. Kiliselerin pek çoğuna seküler olarak ya köylü cemaati ya da feodal lord tarafından sahip çıkıldı (*Eigenkirchen*) ve rahipler sonrakine bağlı hale geldi. Seküler inşaatçılar ve patronlar sabit kiralar ve vakıf arazisi ile kiliseye bağış yapmanın daha nazik biçimini kullansalar bile rahibi atama ve hatta uzaklaştırma hakkını talep ederlerdi; bu, doğal olarak piskoposun otoritesinin temelden zayıf düşmesiyle ve ruhban sınıfının dini çıkarlarının önemli ölçüde azalmasıyla sonuçlandı. Daha Frenk krallığı zamanında piskoposlar, çoğu zaman başarısız şekilde, en azından papazlar meclisinin ruhban sınıfı için komünal yaşantı oluşturarak arpalıkların üstünlüğüne engel olmaya çalıştı. Çoğu kez keşiş reform hareketi manastır komünizminin yerine Doğu kilisesine özgü bir olguyla mücadele etmek zorunda kaldı: Keşişin çoğunlukla manastır dışında yaşayan arpalık sahibine ve manastırların kendilerinin soylular için "sosyal güvenlik" kuruluşlarına dönüşmesi. Piskoposlar rahiplere ait makamların prebendalleşmesini engelleyemedi. Kuzey'deki piskoposluk arazileri, özellikle piskoposun şehir ikametini sürdürdükleri çok büyüktü ve alt bölümlere ihtiyacı vardı: Bu pek çok şehrin her birinin kendi piskoposuna sahip olduğu Güneyle tezat oluşturur. Pek çok kilise ve gelir kaynakları özel olarak kontrol edildiği için, aksi durumda kilise kanunlarına göre belirlenen koşullar aşama aşama uygulansa bile, piskopos onlara kendi özgür

makam mülkü gibi davranamazdı. Arpalık cemaatle eş zamanlı olarak oluşturuldu; sadece bazen piskopos tarafından bahşedildi. Avrupa'daki görev alanlarında arpalıklar ve ilişkin mülk en çok arazi mülkü üzerinde kontrolü elinde tutmak isteyen güçlü seküler kurucular tarafından sağlandı. Papalık güçlerinin üstünlük iddiası karşısında bile piskoposların konumu için aynısı söylenebilir; önce neredeyse istediği zaman kiliseyi hem onaylayan hem düzenleyen seküler yöneticiler tarafından atandı ve kendisine güvenilir danışmanlar gibi siyasal haklar sağlandı. Böylece kilise hiyerarşisinin gelişmesi prebendal ev rahiplerinin ya da feodal vasalların kilise memurlarının kendisi haline gelmeye eğilimli olduğu seküler yöneticiler tarafından adem-i merkeziyetçiliğe ve aynı zamanda himayenin elde edilmesine doğru döndürüldü.

Makamların kalıtsal olarak elde edilmesinin, ellerinde endişeye gerek duymadığı ucuz ve kalifiye insan gücü olarak aile bağlarından kopmuş bilgili ve aydın ruhban sınıfına sahip olmaya istekli olan sadece feodal prensler değildi. Örneğin, Venedik denizaşırı yönetimi laik atamayla ilgili çatışmaya kadar kilise ve manastırların elindeydi. Kilise ve devletin sonraki ayrımı kendine has seçimle ilgili girişim, denetim, doğrulama ve atamayla beraber rahiplerin başkana bağlılık yeminini de yürürlükten kaldırdığı için bu çatışma şehir bürokrasisinin kurulmasında önemli bir aşamaya damgasını vurdu. O zamana kadar kiliseler ve manastırlar doğrudan kolonileri kiralar ve yönetirdi ve Venedik çıkarlarının yerel hakemleri ve diplomatik temsilcileri rollerinde *fiili* (*de facto*) bir çözüm merkeziydiler.

Salyan imparatorlarının Alman imparatorluk yönetimi ve siyasal güçleri öncelikle kilise mülkü üzerindeki kullanma yetkisinden ve özellikle piskoposların bağlılığından kaynaklandı. Gregoryen devrin tanıdık tepkisi seküler papaz arpalıklarının seküler amaçlar için kullanımına karşı yöneltildi. Bu tepkinin başarısı çok dar sınırlar içinde kayda değerdi. Papalar, 14. yüzyılın başında doruğuna ulaşan bir gelişme olarak boş arpalıkların kullanımı üzerindeki kontrole giderek el koydu.

Arpalık kilise ve 14. ve 15.yüzyılın seküler güçleri arasındaki kültürel çatışmada(*Kulturkampf*) sorunlardan biri haline geldi. Zira Orta Çağ boyunca papaza arpalığı "yüksek kültür" (*Geisteskultur*) amacına hizmet eden temel kaynaktı. Özellikle Orta Çağ'dan sonra Reform ve Karşı Reforma kadar, arpalık sonradan "yüksek kültürün" taşıyıcısı olan bu sınıfın maddi temeline dönüştü. Papalar, üniversitelere arpalıklar üzerinde kullanım hakkı vererek, keşişlerden ayrı olarak, bilimsel çalışmanın korunmasında ve gelişmesinde en önemli paya

sahip olan entelektüellerin, bu Orta Çağ tabakasının yükselişini, mümkün hale getirdi; aynı amaca onları resmi görevinden kurtaran pek çok bilginin aralarında olduğu kişisel gözdelere verilen çok sayıda arpalık tarafından da hizmet edildi. Bununla birlikte, papalar aynı zamanda arpalıkların bağışında ulusal farklılıkları tamamen göz ardı ederek, entelektüellerin bu şiddetli milliyetçi direnişine, özellikle de Kuzey ülkelerinin Roma'ya karşı olan ve konsey hareketinin böyle önemli bir özelliği haline gelen direnişine neden oldu.

Bunun yanında, krallar ve baronlar kilise kurallarına uygun emirlere rağmen papazlara ait arpalıklar üzerindeki kontrolü ele almayı sürdürdü. Bu çok büyük ölçüde İngiliz krallar tarafından 13.yüzyıldan itibaren öncelikle ucuz ve güvenilir insan gücünü güvence altına alma amacıyla yapıldı. Rahiplerin çalışması onları, hizmetleri kalıtımsal olarak elde edilmiş hizmet arazisiyle bağlantılı olan *ministerialese* bağlılıktan da kurtardı ve kalıplaşmış ve rasyonel merkezi yönetim için kullanışsız hale geldi. Bekar rahip bir aileyi geçindiren memurdan daha ucuzdu ve arpalığının kalıtımsal olarak elde edilişi için gayret etmeye teşvik edilemezdi. Kral, bu sefer çok somut anlamı olan kilise üzerindeki gücü sayesinde, rahipleri kilise mülkünden maaşla (*collatio*) temin etti. Rahipler memurun daha eski türüyle öyle geniş ölçüde yer değiştirdi ki bugün bile onu ofis personelinin adıyla anarız: büro elemanları (*clerk*). Büyük baronlar çok sayıda arpalığın üzerindeki kontrolü güvence altına alacak ya da kralı onları kendi isteklerine göre kullanmaya zorlayacak kadar güçlüydü. Arpalıklardaki ticaret (*brocage*) çok kapsamlı hale geldi. Bu nedenle konsey hareketi dönemi boyunca arpalıklar üzerindeki mücadelede katılımcıların, Papalık mahkemesi, kral ve baron, koalisyonu devamlı değişti. Bazen kral ve parlamento arpalıkları ailevi sahipler ve adaylar için tekelleştirmek amacıyla papaya karşı koydular ve bazen kral ve papa yerel çıkarlar pahasına ortak faydaları için el ele verdiler. Papaz makamlarının prebendal doğası aslında papa tarafından değiştirilmedi. Tridentine reformu bile papaza makamlarının çoğunluğunun prebendal niteliği, özellikle sınırlı ama etkili bir "makam hakkını" sürdüren sürekli mahalle papazının prebendal niteliğini değiştiremedi. Modern zamanların sekülerleşme hareketi, kilise ve memurlarının ekonomik geçimi devlet bütçesine aktarıldığında bu prebendal niteliği daha da fazla sabitledi. Sadece seküler devletler ve kilise arasındaki modern mücadeleler ve özellikle kilise ve devletin ayrılması tüm dünyada, prebendal sistemle rahip memurların *ad nutum* [istendiği zaman] uzaklaştırılabilir olduğu sistemin yer değiştirmesinden sonra, "makam hakkının" kaldırılması fırsatı ile [Katolik] hiyerarşi sağladı; kilise yapısındaki bu

önemli değişim neredeyse fark edilmeden gerçekleşti.

Arpalık ticareti aslında ücret arpalığı ve böylece gelişen para ekonomisinin bir ürünüyle sınırlandı. Nakit ücretlerin önemindeki artış ve ücret gelirlerinin kaynaklarına servet yatırımı yapmaya olan artan eğilim parasal servetin biçimlenmesini gerektirir. Diğer dönemler, 16. yüzyıldan 18. yüzyıla, geç Orta Çağ ve özellikle erken modern tarihte arpalık ticaretinin türü ve hacminde gözlenebilir bir büyüme yaşamadı. Fakat benzer gelişmeler yaygındı. Antikite'deki oldukça önemli esaslardan bahsetmiştik. Çin'de makam arpalığı daha sonra tartışacağımız makamların özgün örgütlenmesi nedeniyle elde edilmedi ve bu nedenle hukuki olarak pazarlanabilir hale gelmedi. Yine de, Çin'de de bir makam çoğunlukla sadece– rüşvet biçiminde – paranın yardımıyla elde edilebilirdi. Her ne kadar arpalıkların bu kanunlaşmış ticaretinden bahsetmesek de arpalığın kendisi evrensel bir olgudur. Arpalığın elde edilmesi Batı'da olduğu gibi Çin'de ve Doğu'da da eğitimin hedefidir ve akademik ve diğer derecelerin amacıdır. Bu çok açık biçimde, Çin'deki politik sapmanın karakteristik cezasının bir eyaletteki sınavların ertelenmesi ve bu nedenle entelektüellerinin makam arpalıklarından geçici olarak ihracı olmasıyla ortaya çıkarıldı. Sonuçlar farklı olsa da, arpalıkların elde edilmesi eğilimi de evrenseldir. Özellikle vasıflı adayların kişisel çıkarı çoğunlukla elde etmeye karşı bir denge ağırlığıydı. İslam *ulemasının* arpalığı yani *kadı* (yargıç), müftü (*fetva* aracılığıyla yanıt veren dini hukukçular) ve *imam* (rahip) makamları için sınava tabi tutulmuş taliplerden oluşan statü grubunun arpalığı, çoğunlukla talipler arasındaki sirkülasyonunu kolaylaştırmak ve birey tarafından elde etme istekleri lehine *birlik duygusunu* (esprit de corps) azaltmamak için sadece kısa süreliğine (bir ya da bir buçuk yıl) bağışlanırdı.

Patrimonyal memur, devamlı normal gelirlerine; yani ayni gelirler, bazen toprak kirası ve ücretlere ek olarak özel bir meziyeti nedeniyle ya da lordun keyifli anında lorddan düzensiz bağışlar alır. Kaynakları lordun hazinesi, stoku, servetidir: kıymetli madenlerin, mücevher ve silahların, bazen damızlıklarının stokları. Kıymetli madenler özellikle önemlidir. Memurların iyi niyeti meziyetlerinin ödüllendirilmesi ihtimaline bağlı olduğu için, hazinenin mülkiyeti her yerde patrimonyal egemenliğin vazgeçilmez temelidir. Skaldik şiirin özel dilinde kral "halkaların kırıcısı" (*Ringebrecher*) olarak anılır. Stokun gaspı ya da kaybı çoğunlukla talipler arasında savaş kararı verdirirdi; zira genelde doğal ekonomide kıymetli maden hazinesi olağanüstü öneme sahiptir. Daha sonra bu gerçek tarafından belirlenen ekonomik ilişkilerden bahsedeceğiz.

11. Edinme ve Tekelleşmenin Sonucu Olarak Adem-i Merkeziyetçi ve Tipik Yönetim

Patrimonyal bir devlette yönetimin her prebendal merkezsizleşmesi, ücret gelirleri kaynaklarının rakipler arasındaki dağılımının sebep olduğu her yargısal kısıtlama ve arpalıkların her elde edilmesi daha da fazla rasyonelleşmeyi değil *tipikleşmeyi* ifade eder. Memurları – gördüğümüz gibi – çoğunlukla uygulamalı olarak sabit hale getiren arpalığın elde edilmesi özel olarak, anlamı tamamen farklı olsa da hukuki "bağımsızlığın" modern hukuki güvencesiyle aynı etkiye sahip olabilir; modern kamu hizmeti hukuku memurun tarafsızlığını "bağımsızlık, yani tamamen yargılanmadıkça ve mahkum edilmedikçe azledilmemesi aracılığıyla yönetilenler lehine güvence altına almaya çalışırken, onun amacı memurun makam hakkını korumaktır.

Hukuki ya da fiili olarak arpalığı elde etmiş memurlar çok etkin olarak yöneticinin resmi gücünü azaltabilirdi; hepsinden önemlisi iyi disipline edilmiş bürokrasinin uygulanması aracılığıyla yönetimin rasyonelleştirilmesi denemesini geçersiz kılabilir ve siyasal güçlerin gelenekçi kalıplaşmış ayrımını koruyabilirdi. Fransız *parlements*, resmi kanunlaştırma ve kısmen kraliyet emirlerinin uygulanmasının ellerinde olduğu arpalık sahiplerinin eşit zümreleri yıllardır kralın gücünü denetledi ve kendi geleneksel haklarına zararlı olmuş olacak tüm yenilikleri engelledi. Burada patrimonyal normun prensipte kabul edildiği de doğrudur: Bir memur yöneticisine karşı çıkamaz. Kral kişisel olarak makam hak sahiplerinin (*lit de justice*) bu meclislerinin arasında göründüğünde, herhangi bir emrin kanunlaşmasını resmi olarak dayatabilirdi, zira mevcudiyetinde her muhalefet durmak zorundaydı ve aynı etkiyi doğrudan yazılı emirlerle (*lettre de justice*) başarmaya çalıştı. *Parlements* makam mülkiyet hakları aracılığıyla, *remontrance* ile, çoğunlukla doğrudan doğruya sonradan geleneğe aykırı düşen emrin geçerliliğini sorguladı ve sıklıkla otoritenin bağımsız taşıyıcıları olma iddialarını savundu. Bu durumun kökeninde olan arpalıkların elde edilmesinin etkisi tabii ki değişkendi ve arpalık sahibi ve yönetici arasındaki güç dağılımına, özellikle sonrakinin, arpalık sahiplerinin elde edilmiş haklarını kurtarmak ve onların yerine tamamen bağımlı bürokrasiyi yerleştirmek için mali araçlarının ulaşılabilirliğine bağlıydı. Ancak 1771'de 15. Louis *coup d'etat* aracılığıyla parlaments'de arpalık- sahiplerinin öncelikli silahını, makamların satın

alma ücretini kaldırmaya gücü yetmediği için kralın geri çekilmesini uygulamak amacıyla tasarlanmış toplu istifa biçimindeki "genel grevi" kaldırmaya çalıştı. Bu durumda, memurların istifası kabul edildi; fakat satın alma ücretleri geri ödenmedi, memurlar itaatsizlik nedeniyle tutuklandı, parlamentolar dağıtıldı, onların yerine yeni daireler oluşturuldu ve makamların edinilmesi ortadan kaldırıldı. Fakat yöneticinin memurları özgürce uzaklaştırabildiği keyfi patrimonyalizmi oluşturma denemesi başarısız oldu. 1774'de 16. Louis elde edilmiş çıkarların şiddetli muhalefetinden dolayı emirleri geri çekti, kral ve parlamento arasındaki eski çatışmalar canlandı ve 1789'da sadece *Estates General*'in çağrılması çok yakında iki muhalif güç olan monarşi ve idari arpalık sahiplerinin imtiyazları sorununu ortadan kaldıran tamamen yeni bir durum yarattı.

Daha sonra daha detaylı şekilde kazuistik olarak analiz edeceğimiz özel bir durum, yöneticinin başlangıçta antik halk mahkemeleri bölgelerinin (Dingverbande) ve bazen de bireysel büyük alanların dışında biçimlenmiş yerel bölgelere yönelmesini sağlayan memurlar için gerçekleşti. Burada da arpalıkların satın alma aracılığıyla olağan edinimi tipikleşmeye ve yöneticinin otoritesinden özerk güçlerin ayrılmasına yol açtı; bu, özellikle Fransa'da oldu. Ancak, buna ek olarak, burada memurun yöneticinin kişisel otoritesinden çok uzak, böyle korunmasız bir makamı elinde tutabildiği genel şartlara dikkat etme gereksinimi tarafından merkezsizleştirici ve kalıplaştırıcı bir etki icra edildi. Ekonomik ve sosyal olarak tamamıyla yöneticinin himayesine bağlı olan salt memur kişisel otoriteyi sadece çok uygun koşullar altında elde edebilirdi. En azından genelde, bu sürekli olarak sadece, ekonomik ve teknik ön koşullarıyla modern bürokrasi gibi faal rasyonel araçlar temelinde mümkündü; çünkü böyle bir sistemde uzmanlaşmış bilginin kendisi gerekli gücü oluşturur. Bununla birlikte, patrimonyalizmin genel koşulları altında ve bunlar nedeniyle "deneyim" ve en fazla (yazma gibi) somut yetenekler gerektiren, fakat uzmanlaşmış bilgi gerektirmeyen bir yönetim altında yerel memurun konumu yerel bölgesindeki sosyal saygınlığının (*Autorität*) ağırlığı tarafından belirlenirdi; bu saygınlık her yerde çoğunlukla seçkinlerin statü grubuna uygun yaşam tarzını sürdürme yeteneğine dayandı. Bu nedenle, mülk sahipleri – özellikle tebaanın toprak sahibi tabakası yerel makamları kolaylıkla tekelleştirebilir. Bu konudan yakında detaylı olarak bahsedeceğiz. Sadece güçlü bir otokratik yönetimi sürdürmek için gerekli özel bağışlarla yönetici karşıt ilkeyi, yani ekonomik ve sosyal olarak tamamen ona bağlı mülksüz kişiler aracılığıyla yönetimi dayatabilir. Bu, sadece patrimonyal devletin tarihine hakim olan

yerel ileri gelenlerle devamlı mücadelede yapılabilir. Birleşmiş bir çıkar grubunu biçimlendiren makam – sahibi honoratiores genellikle uzun vadede üstünlüğü elde eder. Memurlar sadece Merovenjler krallığında değil, fakat tüm dünyada çoğunlukla şiddetle onların desteğine ihtiyaç duyan lordan onları hayat boyu ve onlardan sonra da çocuklarını makamda tutacağı sözünü aldılar.

Makamların elde edilmesi geliştikçe, yöneticinin gücü, özellikle siyasal gücü, çeşitli bireyler tarafından çok değişik olarak tanımlanan, fakat bir kez tanımlanınca, yönetici tarafından elde edilmiş çıkarlardan tehlikeli bir direnişi uyandırmadan değiştirilemeyen özel imtiyazlar – haklar aracılığıyla münferit olarak elde edilen güçler paketi içinde dağılır. Bu yapı sabittir, yeni görevlere uyumlu değildir, soyut düzenlemeye uygun değildir ve bu nedenle yargı yetkisi alanlarıyla birlikte amaçlı soyut örgütlenmelere sahip ve ihtiyaç duyulursa dilediği zaman yeniden örgütlenebilen bürokrasiye karşı bir niteliktir. Bunun yanında, lordun, makamın bu elde edilişinin gerçekleşmediği alanlarda ona kişisel gözdelerini özellikle yönetimsel görevlere ve elde edilmiş güçler tarafından önceden satın alınan güç konumlarına atama izni veren tamamen keyfi gücü yer alır. Patrimonyal devlet bir bütün olarak, kalıplaşmış ya da keyfi örneğe örüntüye daha fazla eğilim gösterebilir. İlki daha sıklıkla Batı'da, ikincisi ise büyük ölçüde, çoğunlukla yeni fatihler tarafından gasp edilen teokratik ve patrimonyal–askeri güç temellerinin, başka türlü doğal bir süreç olan ademi merkezileşme ve sahiplenmeye çok etkili olarak karşı savaş verdiği Doğu'da bulunabilir.

Bu tipikleşme süresince eski saray memurları salt ileri gelen temsilciler ve arpalık sahibi hizmetsiz memurlar haline geldi; bu özellikle, saray memurları olarak artık özgür olmayan kişileri değil doğal olarak rutin işlerle meşgul olmayı reddeden soyluları seçen en güçlü lordların memurları için geçerliydi.

Daha fazla edinim gerçekleştikçe patrimonyal devlet ya yargı yetkisi kavramına göre ya da modern anlamda "temsilci" kavramına göre daha az çalışır. Resmi ve özel konuların, resmi ve özel mülkün ve güçlerin ayrılması az ya da çok patrimonyalizmin keyfi türü aracılığıyla sağlandı; bu ayrım artan prebendalleşme ve sahiplenme ile ortadan kayboldu. Orta Çağ kilisesinin arpalık gelirleri üzerindeki en azından arpalık sahibinin ölümü durumunda özgür kullanım hakkını engellemeye çalıştığı ve bazen seküler gücün *ius spoliisini* ölen rahibin özel gayrimenkulüne kadar da genişlettiği, fakat tamamen sahiplenme durumunda resmi ve özel mülkün uygulamalı olarak çakıştığı doğrudur.

Genelde nesnel olarak tanımlanmış resmi görev fikri salt kişisel bağlılık iliş-

kilerine dayanan makama yabancıdır. İzleri ne olursa olsun, makamın arpalık ya da mülk olarak görülmesiyle tamamen ortadan kaybolur. Yetki icrası öncelikle memurun kişisel hakkıdır: Geleneğin kutsal sınırları dışında tıpkı lord gibi kişisel takdir yetkisine göre *geçici* kararlar alır. Bu nedenle patrimonyal devletin kanun yapma alanındaki tipik özelliği, çiğnenemez geleneksel emir ve tamamıyla keyfi karar-almanın (*kabinettsjustiz*) birlikte olmasıdır; bu sonraki bir rasyonel kurallar rejiminin yerine hizmet eder. Bürokratik tarafsızlık ve – herkes için nesnel bir hukukun soyut geçerliliğine dayanan – kişilere bakılmaksızın yönetim ideali yerine karşıt ilke hakim olur. Neredeyse her şey açıkça kişisel düşüncelere; somut adaya ve onun somut isteğine yönelik tutuma ve salt kişisel bağlantılara, lütuflara, sözlere ve ayrıcalıklara bağlıdır. Lord tarafından bağışlanan imtiyazlar ve tahsisler bile – özellikle, yine de "kesin" bağışı kapsayan, arazi bağışları – çoğunlukla çok belirsiz olarak tanımlanmış "nankörlük" durumunda geri alınabilir; tüm ilişkilerin kişisel niteliği sebebiyle bağışçının ölümünden sonraki geçerlilikleri de belirsizdir. Bu nedenle bu bağışlar onay için halefe sunulur. Lord ve memurlar arasında her zamanki değişken güç dağılımına bağlı olarak onaylama, yöneticinin yükümlülüğü olarak düşünülebilir ve geri alınabilirlikten kesin hak edilebilir ayrıcalık olarak sürekli tahsise yol açabilir; fakat halef için böyle özel hakları atarak takdir yetkisinin kendi alanını genişletmek için bir fırsat da olabilir; bu son yöntemler Batılı patrimonyal- bürokratik devletin yükselişi boyunca modern zamanlarda defalarca uygulandı.

Memurların yöneticiyle ilişkilerindeki haklarının ve yöneticinin onlar üzerindeki yetkilerinin topluluk hakları (*Genossenrechte*) ve makam tahsisi aracılığıyla kalıplaştığı yerde bile fiili (*de facto*) uygulamaları göreceli güçleri için belirleyici kalır; bu nedenle uzun süren merkezi otoritenin geçici her zafiyeti ve belki yalnızca kişisel unsurlar sayesinde ona zarar veren yeni anlaşmaların doğuşu aracılığıyla gücün azalmasına yol açacaktır. Dolayısıyla, böyle bir yönetimsel yapıda yöneticinin salt iradesini öne sürme *kişisel yeteneği* sözde gücünün her zaman değişken içeriği için çok yüksek derecede belirleyicidir. Orta Çağ bununla ilgili olarak doğru biçimde "bireysellik çağı" olarak anılmıştır.

12. Patrimonyal Devletin Dağılmaya Karşı Müdaafası

Yönetici egemenliğinin bütünlüğünü çeşitli yollarla güvence altına almaya ve onu memurların sayesinde bağımsız güçler kazandığı diğer araçlarla birlikte

memurlar ve varisleri tarafından makamların elde edilmesine karşı da korumaya çalışır. Öncelikle kendi ülkesinde düzenli olarak seyahat edebilir. Özelde Orta Çağ'ın Alman monarkları tek sefer değil, neredeyse durmaksızın dolanıp durdular; çünkü yetersiz ulaşım onları çeşitli alanlardan sağlanan erzakı hemen orada tüketmeye zorladı. Bu güdü zorunlu olarak hakim değildir: İngiliz ve Fransız kralları diğer merkez temsilcileriyle birlikte –ve sonraki önemli noktadır – çok erken dönemde sabit bir konuta sahipti, her ne kadar, *ubicumque fuerimus in Anglis* ["nerede olursa İngiltere'de olacağız."] özdeyişinin ifade ettiği gibi, *de iure* sadece aşamalı olarak sabit hale geldiyse de bu böyleydi; aynısı Pers kralları için de geçerliydi. Sadece devamlı olarak yenilenen kişisel mevcudiyetlerinin tebaa üzerindeki otoritelerini sürdürdüğü kesin bir gerçekti. Bir kural olarak, yöneticinin kişisel seyahati "kralın elçileri sistemi" tarafından tamamlanır ya da yeri doldurulur: Bu periyodik olarak yargılama ve şikayetleri ele almak amacıyla halk meclislerini düzenleyen özel yetkili memurların – Karolenj *missi dominici*-si, İngiliz bölge mahkemesi yargıçları – ülkede sistematik olarak dolaşmasıydı.

Ayrıca, yönetici sürekli gözlem altında olmadıkları dış görevlere atanmış memurlardan çeşitli kişisel güvenceler üzerinde ısrar etti. Bu en kaba biçimde, teminat talebi anlamına geliyordu. Bunun daha incelikli anlamları şunlardı: a) Saraya düzenli katılım görevi; örneğin Japon daimyos iki senede bir Shogun Sarayında ikamet etmek ve ailelerini sürekli olarak orada bırakmak zorundaydı; b) memurların oğulları için zorunlu saray hizmeti – *Corps des Pages*; c) önemli konumlara akrabaların ya da sıhri akrabaların atanması – daha önce belirttiğimiz gibi şüpheli bir araç; d) ofiste evrak memuriyeti; başlangıçta Frenk sarayları ve pek çok İslami arpalıkta da geçerliydi; e) Çin'deki gibi memurların toprak mülkiyeti ve akrabaları olduğu alandan çıkarılması; f) bazı önemli görevler için bekar erkeklerin en büyük olasılıkla kullanımı – bu, sadece kilisenin bürokratikleşmesi için bekarlığın büyük önemini değil, fakat hepsinden önemlisi rahiplerin özellikle İngiltere'de kraliyet yönetiminde kullanılmasını da açıklar; g) genelde yöneticinin kişisel bağlılarından ya da parasız arpalık sahiplerinden toplanan Çinli "denetçiler" gibi temsilciler ya da resmi müfettişler aracılığıyla memurların sistematik denetimi; h) örneğin şerife karşı kurulan sorgu hakiminde olduğu gibi aynı bölgede rakip memurların oluşturulması. Güvence altına alınan sadakatin evrensel araçları, sosyal olarak imtiyazlı bir tabakadan gelmeyen ya da yabancı olan ve bu nedenle herhangi bir sosyal gücü ve kendi onuru olmayan, dolayısıyla tamamen lorda bağlı olan memurların kullanılmasıydı. Claudius senato soylula-

rına imparatorluğu, Augustus'un statü yönetmeliklerini görmeyerek sadece azatlı kölelerden oluşan klientler yardımıyla yönetme tehdidiyle gözdağı verdiğinde, Septimius Severus ve halefleri subay olarak Roma soyluları yerine ordularının sıradan askerlerini atadığında ya da modern tarihin çeşitli saray gözdeleri, özellikle teknik olarak en başarılı vekiller ve bu nedenle aristokrasi tarafından en çok nefret edilenlerle birlikte Doğunun Sadrazamları çok sıklıkla mutlak belirsizlikten makamlarına çıktığında yöneticinin çıkarları aynıydı.

Yöneticinin merkezi yönetiminin kontrolünü yerel memurlar üzerinde sürdürmede kullanılan araçlar arasında yargı yetkisi alanlarının bölünmesi idari hukukun gelişmesinde çok önemli hale geldi. Bu alt bölümlere ayırma ya yalnız mali yönetimin özel memurlara tevdi edilmesi ya da teknik değerlendirmeler tarafından da önerilen bir çözüm olarak sivil ve askeri memurların her yönetim alanında yan yana olması biçiminde gerçekleşti. O zaman askeri memur, üretim için ondan bağımsız olan sivil yönetime dayanmak zorundaydı ve karşılık olarak sivil yönetim gücünü sürdürmek için askeri memurun iç birliğine ihtiyaç duyuyordu. Yeni Krallığın Firavun yönetiminin bile cephanelik yönetimini askeri idareden ayırdığı görülür ve bu da muhtemelen teknik bir ihtiyaçtı. Helenistik dönemde, özellikle Batlamyus yönetiminde, vergide iltizam usulünün uygulanması ve bunun bürokratikleşmesi yöneticinin askeri idareden ayrı olarak mali kontrolü elinde tutmayı mümkün hale getirdi. Prenslik döneminde Roma yönetimi – Mısır ve bunun siyasal sebeplerle yapılmadığı bazı sınır şehirleri gibi belli bölgeler dışında – imparatorluk komutanı ya da senatör valisinin yanında ikinci en yüksek eyalet memuru olarak hizmet eden özerk imparator maliye *procurator*'ü (memuru) atadı ve bu iki yönetim için ayrı kariyer kanalları oluşturdu. Diocletianus yönetiminde yeniden örgütlenme tüm imparatorluk yönetimini; bir yanda yüksek rütbeli imparatorluk memurları olarak *praefecti praetorio* ve imparatorluk komutanları olarak *magistri militum*dan *praesides*'e ve diğer yanda duces'e kadar sivil ve askeri branşlara ayırdı. Doğu tarihinin son dönemlerinde, özellikle İslam yönetiminde, askeri komutanın makamının vergi toplayıcısı ve mültezimin (*amil*) makamından ayrılması tüm güçlü hükümetlerin değişmez bir ilkesi haline geldi. Bu iki yargı yetkisinin sürekli birleştiği hemen her durumun, yani yönetimsel alanın askeri ve ekonomik gücünün bir kişinin elinde toplanmasının çok geçmeden yöneticinin merkezi otoriteden kopmasını teşvik etmeye yöneldiği doğru olarak belirtildi. Tebaanın vergi kapasitesine dayanan istekleriyle köle ordusu döneminde İslami bölgenin artan askerileşmesi,

nükseden mali çöküş ve vergi yönetiminin birlikler tarafından rehin alınması ya da gaspı doğal olarak ya imparatorluğun dağılması ya da arpalık sisteminin doğuşuyla sonuçlandı.

Bazı önemli tarihi örnekler patrimonyal yönetimlerin işleyişini ve özellikle yöneticinin memurlar tarafından sahiplenmeye yönelik eğilimler karşısında iktidarını korumaya çalıştığı araçları gösterebilir.

13. Antik Mısır

Bildiğimiz ilk devamlı patrimonyal-bürokratik yönetim Antik Mısır'daydı. Başlangıçta, sadece firavunun sarayına dahil edilen kraliyet klientleri – hizmetçilerinden kadro oluşturulduğu görülür. Ancak, daha sonra memurlar da dışarıdan, sadece teknik olarak uygun sınıftan, bu şekilde patrimonyal bağlılığa giren katiplerden toplanmak zorundaydı. Eski krallık zamanında tüm halk klientlik hiyerarşisine zorlanıyordu; burada efendisiz bir kişi iyi bir ganimet olarak görülüyordu ve yakalanırsa kolayca firavunun toplama işçi takımına atanıyordu; bu gelişmeye sistematik merkezileşmiş nehir düzenlemesi ve tarımsal işlerin yokluğunun askere almaya benzersiz ölçüde izin verdiği uzun dönem boyunca yapım projelerinin büyük önemi neden oldu. Devlet zorunlu emeğe dayanıyordu: firavun, özelliklerinden biri olarak kamçı taşırdı ve ilk kez Sathe'nin[3] doğru olarak çevirdiği üçüncü milenyumdan gelen bağışıklık imtiyazları tapınak hizmetçilerinin ya da memurlarının zorunlu hizmetlerden muafiyetiyle ilgilidir. Firavun *oikos*'unu kendi girişimleri ve ticaret tekelleri, özgür olmayan zanaat işçilerinin ev ürünü, *colonin*in tarımsal üretimi ve bağışlar aracılığıyla geçindiriyordu. Yarıparasal mübadele araçlarıyla (*Uten*, metal gereçler) basit bir pazar ekonomisi, özelde mübadele pazarı vardı. Bununla birlikte, firavunun ekonomik ihtiyaçları çoğunlukla, mevcut hesapların gösterdiği gibi, cephanelikler ve dağıtımlardan aynî olarak karşılandı ve firavun olağanüstü yapım ve ulaşım hizmetleri için, kaynakların ortaya koyduğu gibi, binlerce tebaasını seferber ederdi.

Kökeni ve önemi Eski Krallığın kaynakları tarafından belgelenen büyük arazi mülkleri ve eyaletler Orta krallıkta feodalizmin ara dönemini oluşturdu, fakat bunlar Tatar döneminden sonra Rusya'da olduğu gibi yabancı hakimiyeti döneminden sonra ortadan kayboldu. Yine de, tapınaklar daha Eski Krallık zamanında bağışıklığa ihtiyaç duydu ve Ramessides tarafından çok büyük mülkler bağışlandı. Bu nedenle rahipler ve [kraliyet] memurları kitlelerle

çelişen tek büyük imtiyazlı sınıf haline geldi. Nüfusun büyük kısmı birbirinden açıkça ayrılmayan siyasal ve patrimonyal tebaadan oluştu. Bunların arasında kuşkusuz patrimonyal yönetim altında görünüşte ekonomik koşulları ve sosyal derecesi farklı olan köle ve özgür olmayanlar için pek çok isimlendirme buluruz; onları henüz ayırt edemeyiz ve belki gerçekte kesin olarak farklılaşmamışlardı. Tebaa zorunlu hizmet için görevlendirilmediği kadarıyla, vergilerinin memurlara götürü usulü kiraya verildiği görülür. Memurlar vergilendirilebilir mülklerinin açıklamasını kırbaçla ve benzer yöntemlerle yapmaya zorlandı; böylece vergi toplama tipik olarak ani baskın, sefer ve takip biçimini aldı. Firavunun patrimonyal *colonisi* ve özgür siyasal tebaa, firavunun kendi toprağı ve köylülerin özel mülkü arasında görünüşte bir fark vardı, ama bu fark çoğunlukla teknik ve belki de değişken anlama sahip görünür. Zira kraliyet hanesi ekonomik ihtiyaçlarını artan bir liturjik tarzda tatmin eder görünür. Birey, sürekli olarak mali işlevine ve onun aracılığıyla atandığı ya da doğumla ait olduğu yerel idari alana, toprağa ya da mesleğe bağlı hale geldi; ayrıntılar bilinmiyor. Mesleki seçim fiili olarak büyük ölçüde özgürdü, ama eğer kraliyet hanesinin ekonomik ihtiyaçlarının onu güvence altına aldığı görünürse kalıtımsal mesleki bağlılığın zorlanmadığını kesin olarak söyleyemeyiz. Kelimenin özel anlamıyla kastlar yoktu. Patrimonyal tebaa ile birlikte siyasal tebaa fiili bir hareket özgürlüğüne sahip olabilirdi; fakat bu, kraliyet hanesinin talepleri tebaanın ait olduğu bölgede görevlerini yerine getirmesini gerektirdiği zaman hukuki olarak belirsiz hale geldi. Geç Yunan terminolojisi bu yeri *idia* olarak, Roma terminolojisi bireyin *origosu* olarak ifade etti ve bu hukuki kavram Antikite'nin sonuna doğru önemli rol oynadı. Tüm toprak mülkiyeti ve her zanaat girişimi hizmet ve dağıtım biçiminde bazı görevlere bağlı olarak görüldü; aynı zamanda toprağın ve girişimin mülkiyeti bir görevi yerine getirmek için ödül olarak görüldü ve bu nedenle arpalık niteliklerine yakın olma eğilimdeydi. Ayni arpalık ya da toprak arpalıkları askeri görevleri yerine getirmenin yanı sıra özel makam görevleri için de karşılıktı.

Ordu da patrimonyaldi ve bu, firavunun güç konumu için belirleyiciydi. En azından savaş zamanında ordu, kraliyet cephaneliğinin dışında donatılır ve gerekli şeyler sağlanırdı. Torunları Batlamyus döneminin *machimoisi* olan savaşçılar arazi parçaları aldı; bunlar görünüşte *polis* görevleri için de kullanıldılar. Üstelik firavunun ticari girişimlerinin dolu tuttuğu kraliyet hazinesinden ödenen ücretli askerler vardı. Tamamen silahsızlaşmış kitleler kolaylıkla kontrol altında tutuldu; eğer zorunlu iş projeleri boyunca yemek tedarikleri

yetersizse, direniş sadece itaatsizlik ve grevler biçiminde patlak verdi. Coğrafi koşullar, özellikle rahat nehir yolu ve tek tip nehir düzenlemesinin nesnel gereksinimi, karasal bütünlüğü Çağlayanlara kadar sadece birkaç kesintiyle korudu. Meslek fırsatları ve kraliyet cephaneliğine bağlılık görünüşte, mevcut durumda çoğunlukla olduğu gibi, arpalıkların aynî gelirlerden ziyade ücret ve toprağı kapsadığı durumlarda teknik olarak daha kolay olan kapsamlı arpalık tahsisini engellemek için yeterliydi. Çok sayıda bağışıklık tahsisi yazılış tarzıyla – tekrarlanan dokunulmazlık sözleri ve onları ihlal edecek memurlara karşı ceza tehdidi – patrimonyal güç temelinde yöneticinin aslında bu ayrıcalıklara belirsiz olarak davranabildiğini gösterir, öyle ki sınıfların (*Standestaat*) yönetiminin başlangıcı burada tamamen eksiktir ve patriyarkalizm tamamen korunmuş kaldı. Ayni arpalıkların büyük ölçüde elde tutulması ve özel arazi mülklerinin Yeni Krallıkta daha ziyade önemsiz hale gelmesi patrimonyal bürokrasinin korunmasına katkıda bulundu. Batlamyus döneminin tamamen gelişmiş pazar ekonomisi onu zayıflatmadı; fakat daha ziyade yönetimi rasyonelleştirmek için araç sağlayarak güçlendirici unsur olarak davrandı. Liturjik yöntemler, özellikle zorunlu iş, her ne kadar yönetici tebaasının iş hizmetlerini kullanma ve onları *idiasına* bağlama hakkını bırakmasa da vergilendirmenin çok kapsamlı bir sistemini terketti; aslında pazar ekonomisi M.S. üçüncü yüzyılda bölündüğünde daha eski düzenlemeler doğrudan doğruya pratik önemi tekrar kazandı. Tüm ülke kraliyet hanesinin neredeyse tek bir alanı olarak görüldü; sadece tapınak haneleri önem bakımından ona yakındı. Romalılar bu düzeni ülkelerinin işleyişi için hukuki temel olarak aldı.

14. Çin İmparatorluğu

Çin İmparatorluğu temelde farklı bir tür oluşturdu. Burada da patrimonyal memuriyetin gücü nehir düzenlemesine, özellikle– fakat temelde Kuzey ve Orta Çin'de öncelikle ulaşım için – kanal yapımına ve çok büyük askeri temellere dayanırdı; yine bu projeler sadece zorunlu iş gücünün yoğun kullanımı ve memurların arpalıklarını ve ordunun donanım ve erzaklarını elde ettiği, aynî ödemeleri depolamada kullanılan cephaneliklerin kullanımı aracılığıyla mümkündü. Üstelik, patrimonyal bürokrasi arazi soyluluğunun tamamen yokluğundan Mısır'da olduğundan çok daha fazla faydalandı. Gelenekte ve bazı ilkelerde belli izlerden çıkartılabileceği gibi, tarihi dönemlerde belki geçmişte olan ya da

uygulaması eskiden denenmiş olabilen liturjik bağlar yoktu. Her halükarda, – resmi olarak her ikisi de gerçekten onaylanmayan –hareket ve meslek seçiminin fiili (*de facto*) özgürlüğü tarihi dönemde sürekli olarak sınırlanmış görünmez. Uygulamada bazı kirli meslekler kalıtımsaldı. Bunun dışında pek çok kuşak boyunca devredilen önemsiz itibari asalet dışında kast sistemi ya da diğer statü ya da kalıtımsal ayrıcalıkların izi yoktur. Çoğunlukla, patrimonyal memuriyete sadece her yerde bulunduğu gibi tüccar ve zanaat loncalarından başka kadim güç olarak sibler tarafından karşı konuldu; ataları köylerde çok etkili güç konumu elde eden sibler birlikte ailenin daha dar kapsamında ata ibadeti tarafından ve ortak soyadlarının kapsamı içinde egzogami tarafından sınırlandı.

İmparatorluğun muazzam genişlemesi ve nüfusun büyüklüğüne oranla az sayıda memur sebebiyle, Çin yönetimi ne yoğundu ne de sıradan yönetici altında merkezileşmişti. Merkezi dairelerin emirleri ast tarafından bağlayıcı olmaktan ziyade keyfi görülürdü. Burada her yerde olduğu gibi bazı koşullar altında bürokrasi, taşıyıcısı sib yaşlıları ve mesleki loncalar olan geleneğin direncini hesaba katmak ve bir şekilde bu güçlerle uzlaşmaya varmak zorundaydı ki ancak bu sayede işleyebilirdi. Fakat diğer yandan, bu güçlerin son derece kararlı gücüne rağmen hükümet görünüşte genel niteliğinin ilgili olduğu kadarıyla sadece oldukça tek tip bir memuriyet oluşturmayı değil, fakat aynı zamanda gücü yerel saygınlığa dayanan ve bu nedenle imparatorluk yönetiminden bağımsız olan bölgesel lordların ve feodal baronların sınıfına dönüşümünü engellemeyi de başardı. Bu, burada da memurların toprağa yatırım için hukuki olarak ya da yasa dışı olarak edinilmiş serveti kullanmayı istemesine ve Çin ahlakının makam için aday ve öğretmenleri ve makam sahipleri ve amirleri arasındaki sadakatin yakın bağını emretmesine rağmen başarıldı. Özellikle hamilik kurumu ve memurların sibleriyle yakın ilişkisinin sürekli alıcılarla kalıtımsal makam baronluğuna doğru bir eğilim oluşturması zorunluydu. Böyle yeni başlayan baronlukların tekrar tekrar ortaya çıktığı görülür; hepsinden önemlisi gelenek feodalizmi tarihsel anlamda özgün bir kurum olarak göklere çıkarttı ve klasik yazılar, meslektaşlarının atanmasından önce en üst düzey memurlara danışılması hakkında yaptıkları gibi, normal gidişat olarak makamın fiili miras bırakılabilirliğine itibar eder. Makam tahsisine yönelik tekrarlanan eğilimlerin etkisini azaltmak ve sabit müşteriler biçimini ve makam tekellerinin yükselişini durdurmak için yerel ileri gelenler (*honoratiores*) tarafından imparatorluk patrimonyal rejimi olağan önlemlerle çalıştırıldı: kısa makam memuriyet süresi, memurun sibinin

yerleştirildiği alanlardaki atamalardan çıkarma ve temsilciler tarafından (sözde denetçiler) denetim.

Üstelik, imparatorluk rejimi bazı yeni şeyler uyguladı: Tarihte ilk defa resmi yeterlilik sınavları ve resmi davranış sertifikaları görüldü. Kademe ve makam için yeterlilik münhasıran teoride ve büyük ölçüde uygulamada başarılı geçen sınavların sayısına bağlı hale geldi; makamın onaylanması, terfi ve derece indirimi aşağı-yukarı üç ayda bir olan Alman *Gymnasiast*'ın derece raporları tarzında olan özeti son dönemlere kadar nedenler listesiyle birlikte periyodik olarak yayınlanan memurun davranış raporlarına dayandı. Formel bakış açısından bu, mümkün bürokratik nesnelliğin en radikal uygulamasını ve dolayısıyla yöneticinin kişisel takdir yetkisi ve lütfuna dayanan tipik patrimonyal makam sahipliğiyle ile eşit oranda radikal kırılmayı oluşturur. Arpalıkların hala satın alınabildiği ve kişisel hamiliğin hala önemli olduğu tabii ki doğrudur, fakat feodalleşme, tahsis ve bir makama bağlı klientler (*Amtsklientel*) olumsuz olarak yoğun rekabet ve memurları soyutlayan kuşku ve olumlu olarak eğitimsel imtiyazların ortaya çıkarttığı sosyal saygınlığın artan evrensel kabulü tarafından kontrol altına alındı. Sonuç olarak, memurların statü anlaşmaları sonradan Çin hayatını çok açıkça karakterize eden eğitimli aristokrasinin bu özelliklerine benzedi; bu anlaşmalar özel olarak bürokratikti, faydacı bir yönelime sahipti, klasik eğitim tarafından şekillendirildi ve vücut hareketlerinin asaletini ve "yüz ifadelerine" dikkati en yüksek erdemler olarak gördü.

Yine de, Çin memuriyeti modern bir bürokraside gelişmedi, zira yargı yetkisinin alanının işlevsel ayrımı ülkenin genişliği göz önünde tutulursa sadece çok sınırlı bir kapsamla tamamlandı. Teknik olarak, ayrımın bu düşük derecesi uygulanabilirdi; çünkü barış içindeki imparatorluğun tüm yönetimi sivil yönetimdi; ayrıca görece küçük ordu ayrı bir oluşumdu ve, yakında göreceğimiz gibi, yargı yetkisinin bölünmesinden başka ölçüler memurların onayını güvence altına alıyordu. Fakat yargı yetkisinin bölünmesinden uzak durmak için siyasal nedenler ilke meselesiydi. İngiliz yönetiminin aşamalı modernleşmesi sırasında çok önemli bir kavram olan işlevsel ortaklık (*Zweckverband*) ve uzmanlaşmış memuriyetin özel olarak modern kavramı nitelik olarak Çin'e özgü her şeye ve Çin memuriyetinin tüm statü eğilimlerine uymazdı. Zira sınavlar tarafından kontrol edilen eğitimsel başarılar mesleki niteliklerden ziyade tam tersini ortaya çıkarttı. Hattatlık sanatının öğrenilmesi, stil ustalığı ve tam olarak klasiklere yönelik inançlar temalarının bazen ortaokullarımızdaki geleneksel vatansever

ve ahlaki örnek konuları hatırlattığı deneme testlerinden geçmede olağanüstü önemdeydi. Sınav gerçekte kişinin kültürel seviyesinin testiydi ve bir adamın centilmen olup olmadığını belirlerdi, profesyonel olarak eğitilip eğitilmediğini belirlemezdi. Kibar bir adamın bir araç olmadığı Konfüçyüscü ilke – evrensel kişisel öz yetkinliğin etik ideali özel mesleğin Batılı fikrine kökten karşıydı – profesyonel eğitim ve uzmanlaşmış yeteneğin yolunda devam etti ve çoğu kez genel uygulamasını engelledi. Bu, karşılıklı "yoğun" niteliğini ve teknik geriliğini açıklayan bu yönetimin özel olarak anti bürokratik ve patrimonyalist eğilimini açıklar.

Fakat Çin, statü imtiyazlarını daha özellikle geleneksel ve resmi olarak patentli edebi eğitime yöneltmiş olan ülkeydi ; bu ölçüde, bir yanda arpalık tekelleri diğer yanda özel statü yapısı her yerde patentli eğitimin saygınlığına dayanan modern, asayişi sağlanmış, ve bürokratikleşmiş toplumun biçimsel olarak en mükemmel temsilcisiydi. Bürokratik dünya görüşü ve felsefenin, bazı Mısır belgelerinde bulunabildiği, fakat sadece Çin'de bürokratik bir felsefenin, yani Konfüçyusçuluğun sistematik olarak eklemlendirildiği ve teorik tutarlılığa ulaştırıldığı doğrudur. Bunun din ve ekonomi üzerindeki etkisinden daha önce bahsettik. Çin kültürünün bütünlüğü temelde bürokratik klasik – edebi eğitimin ve daha önce tartıştığımız kibarlık ideali ile Konfüçyüscü etiğin taşıyıcısı olan bu statü grubunun bütünlüğüdür. Bu statü etiğinin faydacı rasyonalizmi geleneksel büyüsel dinselliğin ve statü anlaşmasının bir bileşeni olarak ritüel kuralının kabulü ve özelde atalara ve babalara yönelik evlat saygısı görevinin kabulü tarafından kesin olarak sınırlandı. Tıpkı patrimonyalizmin kökeni evin çocuklarının aile reisinin otoritesine yönelik saygısında olduğu gibi, Konfüsyüsçülük de memurun yöneticiye, daha düşük memurun daha yüksek memura ve özellikle tebaanın memurlara ve yöneticiye bağlılığına, evlat saygısının başlıca erdemine dayanır. Orta ve Doğu Avrupaya özgü "ülkenin babası" (*Landesvater*) şeklindeki patrimonyal düşünce evlat saygısının kesin olarak patriyarkal Lütercilik'te tüm politik erdemlerin kurucusu olarak oynadığı rolle benzerdir; fakat Konfüçyüsçülük fikirlerin bu birleşimini çok daha tutarlı olarak detaylandırdı. Çin patrimonyalizmindeki bu gelişmeye elbette toprak sahibi bir derebey tabakasının ve bu nedenle politik otoriteyi uygulayabilen yerli saygınlar grubunun yokluğu da katkıda bulundu. Fakat bunun ötesinde, yüzyıllarca Hunların Avrupa'ya yönelik istilasını başka yöne çeviren Çin Seddi'nin tamamlanmasından beri İmparatorluğun asayişinin geniş kapsamlı olarak sağlanması tarafından mümkün hale

getirildi ve bu tarihten beri büyük hamleler sadece görece küçük profesyonel orduyla itaati kontrol altına alabilen bölgelerde amaçlanmıştı. Konfüçyüsçü ahlak tebaaya yönelik olarak bir refah devleti teorisi geliştirdi; bu aydınlanmacı despotizm döneminde Batının patrimonyalist teorisyenlerine çok benzer, fakat onlardan ve hatta Budist kral Asoka'nın teokratik ve ruhani olarak vurgulanmış fermanlarından çok daha tutarlıydı. Ancak uygulama farklıydı: Merkatilizmin bazı izlerine rağmen, patrimonyal rejim sadece zorlayıcı nedenlerle kardeşlerin ve köylerin çeşitli yerel düşmanlıklarına müdahalede bulunuyordu. Ekonomik müdahale neredeyse her zaman mali olarak güdülendi; böyle olmadığı yerde girişim genellikle yönetimin kaçınılmaz genişliğinden dolayı çıkar gruplarının itaatsizliğine saplanıp kaldı. Normal zamanlarda bu siyasal otoritelerin ekonomiye yönelik olarak kapsamlı şekilde kısıtlanmasına neden olmuş görünür; bu kısıtlama teorik *laissez-faire* ilkelerinde destek bulmuştu. Sibler içinde tüm sib üyelerinin tavsiye ve eğer makama sahip olursa hamilik için yöneldiği, makam için sınava tâbi tutulmuş adayların eğitimsel saygınlığı, kararları genellikle yerel meselelerde belirleyiciliğini sürdüren yaşlıların geleneksel otoritesiyle çakıştı.

15. Merkezsizleşmiş Patrimonyal Egemenlik: Satraplıklar ve Bölgesel Prenslikler

Salt bürokratik patrimonyalizm altında bile, hiçbir yönetim tekniği, bir kural olarak, ülkenin bireysel bölgeleri yöneticinin konutundan ne kadar uzaksa onun etkisini o kadar ortadan kaldırmasını engelleyemedi. En yakın bölgeler, doğrudan, yöneticinin patrimonyal saray memurları tarafından yönetilir ve hanedana ait arazi mülklerini(*Hausmacht*) oluşturur. Bunlara komşu olanlar, valileri, onları patrimonyal tarzda yöneten dış vilayetlerdir. Eğer başka bir sebeple değilse, valiler yetersiz ulaşım araçları nedeniyle yöneticiye tüm bağışları sunmaz, sadece yerel taleplerden sonra kalan ihtiyaç fazlası karşılanır; kural olarak, sadece sabit haraçları öderler ve artan uzaklıkla git gide taşraların askeri ve vergi kapasiteleri üzerindeki kullanma yetkisinde bağımsız hale gelir. Bu, modern iletişim araçlarının yokluğundan dolayı bu sınırlara düşman saldırıları durumunda memurlar tarafından hızlı karar verme ihtiyacının da sonucudur; valilere her yerde kesin yetkiler sağlandı. Almanya'da birleşmiş karasal devlete yönelik en güçlü gelişmenin [iki eski sınırda] Brandenburg [Prusya] ve Avusturya'da olması bu nedenledir. Son olarak, salt sözde bağımlı yöneticileri sadece sürekli

yenilenen baskın seferleri aracılığıyla haraç ödemeye zorlanabilen çok uzak alanlar vardır. Asurlu krallar bu gibi seferleri çok yakın zamana kadar her yıl, varsayımsal, genel olarak istikrarsız ve kısmen açıkça kurgusal ülkelerinin bir başka uzak alanına dönen pek çok Afrikalı krallığın yöneticisinin yaptığı gibi üstlendi. Çoğu Doğu ve Asya imparatorluğunun "valilerinin" bağlılığı uygulamada her zaman değişkendi; konumları genellikle bir yanda keyfi olarak uzaklaştırılabilen fakat sabit haraçlar ve sabit askeri gruplardan sorumlu olan İranlı satraplar ve diğer yandan yükümlülüklerini ihlal ederlerse transfer edilebilseler de neredeyse bağımsız bölgesel yöneticiler olan Japon daimyos tarafından temsil edilen iki tür arasındadır. Büyük kıta imparatorluklarında bu tür siyasal oluşumlar her zaman en yaygın türü oluşturdu; can alıcı özellikleri daha ziyade değişmez kaldı; ama bireysel farklılıklar doğal olarak çok kayda değer olabilirdi. Modern zamanlara kadar, Çin İmparatorluğu da memuriyetin homojenliğine rağmen, kısmen salt sözde bağımlı, doğrudan yönetilen merkez vilayetlerinin çevresinde gruplanmış satraplıkların oluşumunun bu özelliklerini gösterdi. Tıpkı İran satraplıkları gibi, yerel otoriteler vilayetlerinden gelir elde etti ve onları önce yerel yönetimin masraflarını karşılamak için kullandı; merkezi hükümet sadece hukuki olarak giderek artabilen sabit haracını, fakat gerçekte sadece büyük zorluklarla ve vilayete ait çıkarların şiddetli direnişine karşı aldı. Çin'deki çağdaş idari reformun en önemli konusu muhtemelen bu koşulun çok belirgin kalıntılarının, dış borç alabilen güvenilir bir merkezi hükümetin oluşumunu da içeren, merkezi ve yerel güçlerin rasyonel örgütlenmesi lehine ortadan kaldırılması gerektiği ve bunun derecesidir; bu problem elbette merkezi ve taşra maliyeleri arasındaki bu bağlantılar ve dolayısıyla aynı ekonomik çıkar çelişkileri ile ilişkilidir.

Salt haraçları ödeme ve birliklerin ihtiyacını karşılama yükümlülüğü ademi merkezileşmenin marjinal meselesidir; bir diğeri alt- krallıktır. Çünkü, siyasal olanla birlikte ekonomik tüm güçler, yöneticinin kişisel mülkü olarak görülür, miras yoluyla bölünme normal bir olgudur. Kural olarak, böyle bir bölünme tamamen bağımsız güçleri oluşturur olarak anlaşılmaz: Alman hukuku anlamında bu kesin bir bölünme (*Totteilung*) değildir; fakat önce çoğunlukla bütünlüğü en azından suni olarak korunan bir bölgede bağımsız kullanım için gelirlerin ve senyörel hakların salt bölüştürülmesidir. Prenslik makamının bu salt patrimonyal yorumu örneğin Merovenj Krallığında coğrafi olarak çok irrasyonel bir bölünme biçimiyle sonuçlandı: kazançlı alanların ve diğer iyi gelir kaynaklarının çeşitli bölgesel yöneticilerin gelirlerini dengelemeyle ilişkin olarak

bu şekilde bölünmesi zorunluydu. Fiili olarak kalan bütünlüğün biçimi ve derecesi epeyce değişebilir. Bazen sadece bir yöneticinin diğerleri üzerindeki onursal önceliği sürdürülür. Büyük prens unvanının atfedildiği ve büyük şehrin merkezi olan Kiev, Rus bölgesel prenslikleri döneminde Karolenj imparatorluğunun bölünmesinden sonra imparatorluk unvanına ilişkin olarak Aix-la- Chapelle ve Roma'yla aynı rolü oynadı. Cengiz Han'ın imparatorluğu ailesinin ortak mülkü olarak görüldü ve Büyük Han unvanının her ne kadar gerçekte atanma ve seçimle verilse bile en genç oğula devrolduğu varsayılırdı. Uygulamada bölgesel yöneticiler kendilerini her yerde onların beklenen itaatinden muaf tutarlar. Bölgenin üstünlüğünü korumak yerine, önemli makamları yöneten ailenin üyelerine tam bölüştürülmesi dağılmayı başlatabilir ya da – Güller Savaşındaki gibi – taht talipleri arasında çatışma başlatabilir. Bu, patrimonyal makamlar bir kez mirasla kalan mülk haline gelince mirasla bölünmenin edinilmiş makam yetkilerinin de ne ölçüde uygulanacağının çeşitli koşullarına bağlıdır. Önemli bir unsur kuşkusuz dağılmanın ya da, aksine bu mülkün makam niteliğinin korunmasının derecesi olacaktır. Eğer patrimonyal memuriyet çok güçlüyse, bir merkez memuru bölgesel yöneticilere karşı imparatorluğun fiili bütünlüğünü temsil edebilir – *maimor domus* makamını elde ettiklerinde Karolenjlerin yaptığı gibi; böyle bir makamın azli kesin bölünmeyi kolaylaştıracaktı. Fakat en yüksek patrimonyal makamların, bir kez tamamen elde edildiği zaman, karşılık olarak kolaylıkla bölünmeye tâbi hale gelmesi, yine Merovenj kralları yönetiminde Karolenj "saray belediye başkanlığında" olduğu gibi doğaldır. Miras yoluyla bölünmenin bu ilkesi patrimonyal yapının istikrarı için çok tehlikeliydi; tasfiyesi farklı derecelerde ve farklı nedenlerle başarıldı.

Çok genel anlamda, siyasal düşünceler dışarıdan siyasal baskılara maruz kalan ülkelerde miras yoluyla bölünmeye karşı olmaya bağlıydı; ayrıca, ailenin korunması için her monarkın miras yoluyla bölünmenin engellenmesinde açık bir çıkarı vardı. Fakat güç politikasının bu nedeni her zaman yeterli olmadı. Kısmen ideolojik kısmen teknik siyasal nitelikte güdüler bu eğilimi güçlendirmek zorundaydı. Bürokratik düzenin uygulanmasından sonra, Çin monarkına onu kavramsal olarak bölünmez hale getirecek derecede olağanüstü yetki verildi. Ayrıca, statü dayanışması ve bürokrasinin kariyer çıkarları siyasal yapının teknik bölünebilirliğine engel oldu. Japonya'da shogun ve daimyo resmi olarak "memur" olarak kaldı ve sivil ve askeri yönetimin özgün vasallık niteliği (daha önce bahsettiğimiz *han* kavramı) siyasal otoritenin (*Herrenstellung*) bütünlü-

ğünün korunmasını destekledi. Halifeliğin dini bütünlüğü, alt imparatorluklar içerisinde salt seküler saltanatın dağılmasını, köle generallerin oluşumunu engellemez. Fakat bir kez oluşturuldu mu, disiplinli köle ordularının bütünlüğü karşılık olarak bu alt-imparatorlukların bölünmezliğini destekledi; kısmen bu nedenle miras yoluyla bölünme İslami Doğu'da gelenek haline gelmedi. Bu Antik Doğu'da da gerçekleşmedi; ancak, devlet kontrollü sulama ekonomisinin kaçınılmaz bütünlüğü, büyük ihtimalle şehrin iktidarı olarak krallığın önceki niteliğinde tarihi kökenine sahip olan bölünmezlik ilkesini korumak için muhtemelen baş teknik sebepti. Zira kırsal bölgesel egemenliğin aksine, şehrin iktidarı teknik olarak kesinlikle bölünebilir değildir ya da sadece büyük zorluklar altında bölünebilirdir. Her halükarda, Doğu'nun patrimonyal monarşilerinin miras yoluyla bölünmesinin yokluğu dini, idari ve özelde teknik ve askeri nedenlere sahipti. Büyük İskender'in halefleri tarafından etkilenen bölünme gibi bir bölünme ortaya çıktı; çünkü ayrı komutanlar altında birkaç daimi ordu yan yana bulundu, fakat bu yöneten evindeki mirasın bölünmesi sebebiyle değildi.

Batı'da yöneticinin yetkilerinin makam niteliğine sahip olduğu her yerde, bunlar Roma İmparatorluğu örneğinde olduğu gibi, miras yoluyla bölünmeyi engellemeye eğilimliydi. Sadece Diocletian'ın yeni düzeninin *dominus*'unun yerine geçtiği Romalı *hükümdarların* makam niteliğinin nihai olarak kaybolmasıyla bölünmeye doğru bir eğilim ortaya çıktı; fakat bunun temelleri patrimonyal değil, siyasal-askeriydi ve sınırlarını yakında, uzun zaman önce askerliğe ilişkin olarak askeri olarak ayrılmış hale gelmiş iki parçanın her birinin bütünlüğünde buldu. Bu nedenle magistratlığın ve monarşinin yurttaşların ordusu üzerindeki yüksek komutanlıktaki kaynağı Antikite'nin çok geç dönemlerine kadar etkili kaldı. Daha sonra da tamamen "makam" olarak görülen her şey bölünmez kaldı; özellikle de edinilmemiş olan makamların yanında imparatorluk. Üstelik, Batı'da her yerdeki gibi monarkların uzun vadeli güç çıkarları miras yoluyla bölünmenin sınırlanmasını ya da ihracını destekledi. Bu, özellikle fetihe dayanan yeni krallıklar için geçerliydi. İngiltere ve Güney İtalya'daki Norman krallıkları ve İspanyol *reconquista* krallıkları tıpkı Tötonik göçlerin ilk krallıkları gibi bölünmez kaldı. Başka yerde, bölünmezliğe, iki güçlü gelişme tarafından katkıda bulunuldu. Alman ve Fransız krallıklarında bu, –en azından sonuncusunda resmi olarak – seçimle ilgili monarşiler haline gelmeleri olgusuydu. Ancak, diğer patrimonyal ülkelerde bu, özel olarak Batılı olgunun, yani bölgesel zümre meclisleri kurullarının (*standische Territorialkörperschaften*) ortaya

çıkışıydı. Zümre meclislerinin her bir kurulu – modern devletin ataları – bir birlik olarak düşünüldüğü kadarıyla ve düşünüldüğü için, bölgesel yöneticinin (*Landesherr*) gücü de bölünmez görülürdü. Yine de, burada modern "devletin" başlangıcına sahibiz. Patrimonyal yapılar içinde yerel güçlerin bağımsızlığı patrimonyal haneye dahil edilen memurlardan haraçlı prenslere ve sadece sözde bağımlı olan bölgesel yöneticilere uzanan aralıkta geniş ölçüde çeşitlenebilir.

16. Yerel Lordlara Karşı Patrimonyal Yönetici

Patrimonyal yönetici kişisel gelir kaynaklarıyla – arazi mülkü, diğer gelir kaynakları ve kişisel olarak sadık memurları ve askerleri– sadece siblere ve mesleklere göre farklılaşmış tebaanın salt kitlesiyle karşılaştığında değil fakat yerel *honoratiores* olarak kendilerinin özerk otoritesini kullanan diğer *arazi sahiplerinin* üstünde bir arazi sahibi olarak (*Grundherr*) durduğunda merkezi güç ile çeşitli merkezkaç yerel güçlerin sürekli mücadelesi patrimonyalizm için özel bir sorun yaratır. Bu Çin ve Mısır'ın aksine Yeni Krallık'tan bu yana, Yakın Doğu'nun antik ve Orta Çağ patrimonyal "devletlerinde" ve çok belirgin biçimde Roma İmparatorluğundan beri Batı'da gerçekleşti. Patrimonyal yönetici bu özerk yerel patrimonyal güçleri yıkmaya her zaman cesaret edemez. Bazı Roma imparatorlar, örneğin Nero, özellikle Afrika'da özel geniş arazi sahiplerini yok etmede başarılı oldu. Yine de, eğer yönetici özerk *honoratioresi* saf dışı bırakmaya niyetliyse, yerel nüfus üzerindeki yaklaşık olarak aynı otorite ile onların yerini alabilecek kendisinin yönetimsel örgütlenmesine sahip olmak zorundaydı. Aksi takdirde, benzer isteklere sahip yeni bir *honoratiores*– yerli atalarının yerini alan yeni kiracı ya da toprak sahipleri– tabakası oluşur.

Yakın Doğu ülkeleri için bir dereceye kadar ve Helenistik ve imparatorluk dönemi Roma devleti için bir kural olarak, yerel idari aygıtları oluşturmanın özel aracı bir şehir kurmaktı. Benzer bir olguyu Çin'de de buluruz; orada son yüzyıla kadar geç bir zamanda Miaotse'nin tâbi kılınması şehirleşmeleriyle özdeşti. Daha sonra bu çeşitli durumlarda şehirlerin kurulmasının sahip olduğu anlamlardan bahsedeceğiz; gerçekte büyük farklılıklar vardı. Her halükarda, bu olgudan, genel olarak, Roma İmparatorluğunda şehir kurmanın zaman ve mekanındaki ekonomik sınırların da antik kültürün geleneksel yapısı için sınır çizgileri haline gelmesi açıklanabilir. İmparatorluk daha cok bir karasal devlet haline geldikçe arazi mülkleri doğal olarak daha çok siyasal etki elde etti.

Geç Roma devletinde Konstantin'den beri, piskoposların gücü imparatorluğun bütünlüğünün güvencesi haline geldi; ekümenik konseyler imparatorluğa gerçek imparatorluk meclisleri haline geldi. Daha sonra devlet tarafından evrenselleştirilen ve siyasallaştırılan kilisenin neden uzun vadede bu rolü yeterli düzeyde sürdüremediğini göstereceğiz – bunun nedeni kesin olarak vurgulanmış siyasal niteliğinin onu çok yakında "bölgeselleştirmesidir." Erken Orta Çağların patrimonyal devletinde örneğin Frenk Krallığında ve yine farklı olarak feodal devletlerde, kilise farklı bir biçimde de olsa benzer bir rol için seçildi. Özelde Almanya'da da kral, önce çok büyük başarıyla, yerel ve bölgesel güçlere denge sağlayan bir güç kurmaya çalıştı; ilgili seküler tabakayla rekabet etmesi için piskoposlarda siyasal *honoratioresden* oluşan bir dinsel sınıf oluşturdu. Piskoposluklar kalıtsal olmadığı ve piskoposlar yerel olarak toplanmadığı ve ilgilenilmediği için, kralla evrenselliğe inanan çıkarları aracılığıyla birlik içinde görünürler. Ayrıca derebeylik güçleri ve siyasal güçler onlara hukuki olarak bile kontrolü altında kalan kral tarafından bağışlanırdı. Bu nedenle papa kiliseyi doğrudan bürokratik usulde örgütlemeye ve böylece kilise makamları üzerinde tam kontrolü elde etmeye ya da en azından yerel rahipler ve papaz tarafından kilise kanunu kurallarına göre yapılan bu atamalara sahip olmaya çalıştığında özelde yerel otoritelere karşı Alman kralının temel güç kaynaklarına meydan okudu. Sonuncu seçenek temelde kilise makamlarının ailevi ve kişisel bağlar aracılığıyla yerel seküler *honoratioresle* ilişkilendirilen yerel ruhani *honotariores* tabakası – katedral meclislerinin üyeleri –tarafından kontrolü anlamına geldi. Bu nedenle kilise kolaylıkla kralla mücadelesinde seküler ileri gelenlerin desteğini güvence altına aldı.

Meseleyi bildiğimiz kadarıyla, Pers İmparatorluğu'nun istikrarsız bütünlüğü iki yüzyıldır,– Yahudilerde ve Mısır'da olduğu gibi silahsızlandırma ve teokratik yönetimle mümkün hale geldi; ayrıca, güçlü ulusal farklılıklar ve yerel ileri gelenlerin çıkarlarının çatışmaları kullanıldı. Her halükarda, Babil ve Pers İmparatorluklarında bile yerli ileri gelenler ve daha sonra Batı'daki Orta Çağ gelişmesinin en önemli belirleyicilerinden biri haline gelen merkezi güçler arasındaki bu tipik çatışmaların en azından izlerini buluruz.

Yerel arazi sahipleri ilk önce ve her şeyden çok patrimonyal yöneticinin hizmetçileri üzerindeki kendi patrimonyal gücünü engellememesini ya da onu doğrudan güvence altına almasını talep eder. Özellikle dokunulmazlık; kendi arazileri üzerinde yöneticinin idari memurları tarafından müdahaleden bağışık-

lık talep ederler. Aşağıdaki talepler oldukça ileridir: Yönetici hizmetçilerle sadece arazi sahiplerinin arabuluculuğuyla bağlantı kurmalıdır; arazi sahibi cezai ve mali yükümlülüklerinden sorumlu olmalıydı, ordu devşirmelerinin toplanması ona devredilmelidir ve o yöneticinin maiyeti üzerindeki vergi talebini ödeyecek ve onu onlar arasında alt tahsis yapacak tek kişi olmalıdır. Ayrıca, yerel lord kendisi için hizmetçileri ekonomik kapasitesinden hizmet ve bağışlar sunmak için yararlanmak istediği için, mümkün olduğunca patrimonyal yöneticiye yönelik yükümlülüklerini azaltmaya, en azından sabitlemeye çalışacaktır. Değişen derecelerdeki böyle talepleri tatmin eden dokunulmazlık ayrıcalıkları henüz üçüncü milenyumda tapınakların ve makamların bağışlandığı Mısır'da bulunabilir; bunlar Babil İmparatorluğunda özel arazi sahiplerine de bağışlanırdı. Tutarlılıkla savunulursa, bu istekler latifundia'nın, patrimonyal yönetici tarafından hakların ve görevlerin taşıyıcısı olarak kurulan toplumsal birliklerden – köy komünlerinden ve bazen şehirlerden - muafiyetine sebep olur. Bu koşulu daha Helen İmparatorluğu ve İmparatorluk Roma'sındaki dönemde bile buluruz. Başlangıçta kraliyet bölgelerinin kendileri tüm toplumsal ortaklıklardan muaf tutuldu. Bu nedenle sadece monarşik memurların değil fakat aynı zamanda kraliyet bölgesinin kiracısının da patrimonyal haklara ilave olarak siyasal hakları uygulaması gerçekleşebildi. Aynısı Roma İmparatorluğunda giderek önemli hale gelen özel latifundia için de geçerliydi; şehirlerin yanında, bölgeleri, feodal zamanlara[4] dek geri götürülen Doğu Elbia sınıf bölgelerininkilerle benzer konumu işgal etmeye başladı. Yine de, Orta Çağların batılı monarşilerinde yerel derebeylik güçlerinin talepleri Antikite'den çok daha etkili biçimde ortaya kondu, çünkü yöneticileri daimi ordu tarafından desteklenmiyordu ve bürokrasi yerleşik geleneklere göre yetiştirilmiyordu. Erken modern tarihte bile monarşi, kendi ordusunu ve bürokrasisini kuracak ve ikisine kendi hazinesinden ödeme yapacak konumda olmadıkça feodal lordlarla uzlaşmaktan kaçınamadı. Geç Antikite monarşisi, özellikle Bizans monarşisi, benzer şekilde bölgesel çıkarlara ayrıcalık vermek zorundaydı. Askeri tedarik dördüncü yüzyıldan beri giderek bölgesel hale geldi. Decuriones tarafından icra edilen şehir yönetimi ve kırsaldaki feodal yönetim tüm salt yerel meseleleri yerel ileri gelenlerin kontrolüne verir. Fakat bu tabakalar her şeye rağmen geç Roma ve Bizans merkezi gücü tarafından kontrol edildi. Bu, Batı'da kesinlikle yoktu. Çin yönetiminin makam ilkelerinin ve Batılı yöneticilerin devamlı olarak dayatmaya çalıştıklarının aksine, derebeyleri çok yakında yöneticinin yerel memurunun bölgede arazi sahibi olmasında ve böy-

lece yerel arazi sahibi ileri gelenleri tabakasından düşürülmesindeki ısrarlarında başarılı oldular. Bu, Prusyalı *Landräte* ile birlikte İngiliz şerifleri ve sulh hakimleri için geçerliydi. Prusya'da yerel devlet makamları için atama hakları Landrat'ın makamı için 19. yüzyılda korundu. Aday gösterilen komiteler ülkenin büyük arazi sahipleri tarafından kontrol edildi. Çok daha büyük ölçüde ortaçağ baronlarının en büyüğü büyük alanların makam hamiliğini *fiili olarak* gasp etmeyi başardı. Tarihi gelişme her yerde, patrimonyal yöneticinin tüm tebaasını "birleştirme", tüm siyasal makamların tek işgalcisi olarak yerel *honoratiores*e müdahale etmek, yönetici ve ortak tebaa arasındaki doğrudan ilişkiyi koparmak ve ikisini de bir yanda şahsi istekleri – vergiler ve askeri hizmet– için, diğer yanda hukuki koruma için yerel makam görevlisine yönlendirme eğilimindeydi. Bu, yönetici tarafından herhangi bir kontrolün tasfiyesine ve siyasal makamın hukuki olarak ya da gerçekte bir aile ya da en azından tekelci bir yerel *honoratiores* grubu tarafından kalıtımsal olarak elde edilmesine yönelik bir eğilimdi.

Patrimonyal prens ve yerel patrimonyal çıkarların doğal eğilimleri arasındaki mücadelenin çeşitli sonuçları vardı. Prensin "bağlı" tebaada öncelikle mali ve askeri kaygısı vardı: Bu onların sayısını yani köylü bir aileyi geçindirmeye yetecek sayıda sahibi koruma; kendi taleplerini temin etme kapasitelerinin değer kaybedeceği noktanın ötesinde yerel patrimonyal otoriteler tarafından kullanılmalarının engellenmesi; onları doğrudan arabulucu olmadan askeri hizmet için vergilendirme ve asker çağırma gücünü elde etme kaygısıydı. Kendi açılarından, yerel patrimonyal lordlar prensle tüm ilişkilerinde köylüleri temsil etmek istedi. *Nulle terre sans seigneur* ilkesi, daha sonra tartışacağımız feodal hukuk açısından sonuçları haricinde, idari hukuk alanında da bu pratik öneme sahipti: Prensin yönetimi için, , kendine ait yetkilere sahip bir birlik olarak köylülerin bir köy topluluğu var olmayacaktı ve her bir köylü patrimonyal bir birliğe ait olacak ve patrimonyal lord tarafından temsil edilecekti, öyle ki yöneticiye hizmetçiyle değil sadece lordlarla iş yapma hakkı verilecekti. Bu sonraki politika tam olarak sadece istisnai durumlarda ve o zaman da sadece geçici olarak başarıldı. Prensin konumu güçlenebildiği zamanlarda tüm tebaasıyla bağlantıları şu ya da bu şekilde daha doğrudan hale geldi. Yine de, bir kural olarak, prens kendini yerel patrimonyal otoriteler ya da diğer *honoratioresle* anlaşmaya mecbur buldu; çok kez tehlikeli direnişin ihtimali, yönetimi üstlenecek yetenekte askeri ve bürokratik araçların yokluğu ve hepsinden önemlisi yerel ileri gelenlerin (*honoratiores*) güç konumu tarafından kısıtlandı. Sadece salt mali nedenler geç Orta Çağ İngil-

tere'sinde ve daha da fazla 18.yüzyılın Doğu Elbia Prusya'sında prensin soyluların yardımı olmadan yerel yönetimi çalıştırmasını imkansız hale getirdi. Prusya için bu durum muhtemelen subayların makam soyluluğu ve sivil hizmetteki ayrıcalıklı işleyişi tarafından tekelleşmeyi açıklar – özellikle aksi durumda ihtiyaç duyulan niteliklerden tam bir muafiyet ya da en azından epey kapsamlı bir muafiyet; bir diğer sonuç tüm taşra yerel yönetim kurullarında gayrimenkul sahiplerinin, bugün hala mevcut olan üstünlüğüdür.

17. İngiltere'de İleri Gelenler (Honoratiores) Yönetimi, Seçkinlerin Sulh Hakimleri ve "Centilmenlerin" Gelişimi

Eğer prens tüm yerel ülke yönetiminin yerel patrimonyal lordlar tarafından bu şekilde elde edilmesini engellemek istiyorsa, kendisinin çok kayda değer kaynakları olmadıkça, yönetimi, gücü ve sayısı büyük patrimonyal lordları kontrol edecek önemde olan *honoratioresin* diğer bazı gruplarının eline vermekten başka seçeneği yoktu. İngiltere'de bu durum, karakteristik özelliği Fransa ile büyük savaşlar boyunca biçimlenen bir kurum olan sulh hakiminin ortaya çıkmasıyla sonuçlandı.[5] Feodal lordların patrimonyal yönetimleri ve hukuki güçleri, fakat ayrıca feodal soyluların egemen olduğu yerel makamlar – şerif – salt idari görevlerle başa çıkamadılar. Çünkü ekonomik gelişmeler itaatkarlık ilişkisini bozdu. Ayrıca, Kraliyet Halk tarafından güçlü şekilde desteklenen bir politika olarak patrimonyal ve feodal otoritelerin bir kenara itilmesiyle ilgilendi. Burada, başka yerlerde olduğu gibi, yeni yönetim görevleri öncelikle kamu huzurunun sürmesiyle ilgilendi; ekonomik değişiklik barışı sağlamak için büyüyen bir ihtiyaç oluşturdu. Savaş zamanı güvensizliğinin bu yönetimsel değişikliklere neden olduğu şeklindeki olağan açıklama, hakimlerin konumu sürekli hale geldiği için, ikna edici değildir. Kamu güvensizliği, tekil hanelerin artan pazar bağları sebebiyle daha güçlü biçimde hissedildi. Ayrıca yeterince karakteristik olarak, işsizlikle ve para ekonomisinin genişlemesinden kaynaklanan artan gıda fiyatlarıyla karşılaşırız. Bu nedenle, hakimlere devredilen çeşitli görevlerin ilki kamu güvenliği ve ticaret ve tüketim denetimiydi. Hakimler ekonomik olarak görevleriyle ilgilenen özel gruplardan devşirilirdi. Kraliyet, her bir bölgeden *conservatores pacis* olarak yerel ileri gelenleri atayarak ve bunları gittikçe karmaşık hale gelen polis ve ağır ceza mahkemesi yetkileriyle donatarak, üst tabakayı kendi tarafına çekmeye ve en büyük patrimonyal lordları, baronlarla yarıştırmaya

çalıştı. Atamalar *de facto* ve çok geçmeden *de iure* olarak arsa kiralarıyla ehliyet kazanan ve şövalye yaşam biçimini sürdüren bölgenin toprak sahipleri arasından yapıldı; Kraliyet, atamaları icra hakkı elde etti ve kraliyet mahkemelerine görevlinin hareketini denetlemeyi bıraktı. Hakimlerden biri, Kraliyet Temsilcisi milis kuvvetlerinin komutanı haline geldi. Hakimlerin kararlarına karşı temyiz için düzenli bürokratik kanallar yoktu ya da en azından sadece kraliyetin güç iddialarının doruğunda, tam da bu sebeple 17.yüzyıl devriminde üst tabaka tarafından yok edilen Star Chamber biçiminde var oldu. Somut bir meseleyi merkezi dairelerin önüne getirmenin tek yolu – pratikte artarak kullanılan bir yol olarak – başlangıçta yayımlanması tamamen keyfi olan özel bir emirdi (*certiorari* buyruğu). Kraliyet, hakimlerin yerel *honoratiores* tarafından doğrudan seçime bağlı olarak atanmasının pek çok denemesinin üstesinden gelmeyi başardı; atamalar üzerindeki kontrolünü sadece adaylık hakkını kralın belli danışmanlarına vererek değiştirdi. Bu nedenle, bu üst düzey memurlara, özellikle baş hakime sıklıkla maddi kazanç için kullanılan hamilik gücü verildi. Bununla birlikte, üst tabakanın kraliyetin hukuki talepleriyle beraber bu hamiliğe karşı koymadaki dayanışması hakimlik makamındaki tekelini sürdürmek için yeterince güçlüydü ve Elizabeth'in hükümdarlığı boyunca görevliler tarafından yapılan tavsiyelerin yeni atamalar için gerçekten belirleyici olduğu şikayetleri duyuldu.

Tüm kraliyet memurları gibi, sulh hakimi de ücret alırdı ve günlük gelirler elde ederdi. Fakat söz konusu düşük gelir nedeniyle ücretleri düşürmek için arazi sahiplerinin statü sözleşmesi haline geldi. Ancak 18.yüzyılda hakimlerin mülk niteliği kayda değer biçimde arttırıldı. Normal bir ön koşul olarak belli bir arazi değeri gerekiyordu. İngiltere'ye özgü mülkün artan kirası bu resmi görevler için kırsal üst tabakanın zamanını serbest bıraktı. Şehir burjuvazisiyle ilgili olduğu kadarıyla her yerde onları *honoratiores* çemberinin dışında bırakan tam ekonomik zorunluluk nedeniyle etkin iş adamlarının katılımı engellendi. Yine de, görevden elini çekmiş daha yaşlı kişiler sıklıkla hakim haline geldiler; bu, yeterli serveti biriktirdikten sonra girişimcilerden gelir sahibine dönüşen lonca üyelerinin bu büyüyen sınıfı için çok daha sıklıkla geçerliydi. Centilmen türündeki kırsal ve şehir gelir sahibi tabakasının karakteristik birleşmesi hakimin makamıyla olan ortak bağlarla desteklendi. Bu çemberler içinde, hümanist eğitimini tamamladıktan sonra, erkek çocukların erken yaşta hakimliğe atanması statü geleneği haline dönüştü. Bundan sonra makam, zorunlu olarak üstlenilmesi resmi olarak yeterlilik sahibi adaylar için bir liturji olan, sadece kısa bir süre için boşaltılan ücretsiz bir

görevdi. Hakimlerin pek çoğu etkin değildi, fakat bu eğilim modern zamanlarda korundu. Onlar için makam salt unvandan ibaretti ve sosyal onurun kaynağıydı. Sosyal statü ve sosyal güç ayrıca eğer aktif şekilde elde edilirse kayda değer iş gerektiren bu makamın neden tüm zamanlarda etkin meşguliyeti için bile yeterince istendiğini açıklar. Sonuç olarak yüzyıllardır keskin biçimde rekabet eden profesyonel hukukçular kayboldu. Makamdan, düşük gelirleri ve üst tabakanın tüm ücretlerden nihai feragatı nedeniyle aşamalı olarak uzaklaştırıldılar. Hukuk mesleği dışından gelen sulh hakimi kişisel avukatının tavsiyesini alıyordu; fakat genelde kararlarını katiplerin yardımıyla geleneğe göre ve ayrıca geniş ölçüde maddi hukukun değerlendirmelerine göre veriyordu; bu, sulh hakimlerinin yönetimini popüler hale getirdi ve onun ayırt edici özelliklerini açıklar. Burada idari işlerin artmasına rağmen profesyonel memuriyetin yerini barışçı bir rekabet içinde fahri görevin aldığı çok az durumdan birine sahibiz. Üst tabakanın sulh hakimi makamına ilgisinin kesin güdüleyicisi bir spesifik "idealizm" değil, makamın sağladığı gerçek ve pratik olarak kontrolsüz nüfuzdur; bu resmi olarak sadece tüm önemli konuların sadece kolektif çalışma ile en az iki hakimle birlikte çözülmesi kuralı tarafından sınırlandı; fakat maddi olarak statü sözleşmelerinden kaynaklanan güçlü bir görev duygusu tarafından kısıtlandı.

Sulh Hakimleri tarafından yönetim şehirlerin dışında tüm yerel yönetim kurallarını neredeyse önemsiz hale getirdi. Ulusal koruyucu olarak övülen bu özerk yönetim sisteminin zirvesinde, sulh hakimleri pratik olarak sadece, bölgelerde etkili yönetimsel işi yapan, eski zorunlu liturjik birliklerin, patrimonyal feodal yönetimin ve kraliyet patrimonyal-bürokratik rejiminin her türünün onun yanında öneminin azaldığı memurlardı. Bu, büyük bir bölge boyunca sadece ileri gelenler tarafından üstlenilen yönetimin en radikal türü ve onunla bağlı makamın davranışıdır. Sulh hakimlerinin yönetimi günümüze kadar çok fazla "*kadı* adaleti" niteliğindeydi – ve Londra'daki kraliyet mahkemeleri, coğrafi olarak ve muazzam ücretler sebebiyle–ekonomik olarak tıpkı *pretörün* Roma ve Çar'ın Rus köylüleri için olduğu gibi– ulaşılamayacak uzaklıkta olduğu için kitleler için önemli tek yönetimdi. *Honoratiores* tarafından yönetimlerin tümü gibi, kaçınılmaz nitelikleri idari işleri asgariye indirme ve bu nedenle sürekli ve sistematik işlem (*Betrieb*) anlamına gelmeyen *ad hoc* (geçici) etkinliklerdi. Bu, yönetimin kayıtlardan uzak durmaya kısıtlandığı kadarıyla (başlangıçta *custos rotulorum* durumundaki gibi), çoğunlukla baskıcı ve sistemsizdi ve bir kural olarak sadece açıkça büyük ihlallere ya da mağdur tarafın şikayetine tepki gös-

terilirdi. Bu yönetim teknik olarak pozitif idari işlerle sürekli ve yoğun olarak ilgilenmeye ya da tutarlı bir birleşik "refah politikası" sürdürmeye uygun değildi, çünkü bu, temelde centilmenler için yarı zamanlı bir meşguliyetti. Sulh hakimlerinin jüri mahkemelerinde onlardan en az birinin hukuki eğitimi almış olmasının zorunlu olduğu doğrudur. Toplantı yeter sayısı ibaresi bu kişi ya da kişilerin alt kurulda ismiyle listelenmesini gerektiriyordu; bu şekilde merkezi yönetim aktif sulh hakimlerinin kompozisyonu üzerindeki etkiyi sürdürdü. Fakat bu koşul bile 18.yüzyıldan itibaren geçerliliğini kaybetti: Aktif şekilde katılımda bulunan herkes yeter sayıya dahil edilir hale geldi.

Tebaa, hakimlerin polis ve cezai yetkilerinin; barlara gitmek, kart oynamak ya da hayattaki konumuna uygun kıyafet seçiminden tahıl fiyatlarının seviyesi ve aylıkların yeterliliğine ve tembellikten sapkınlığa kadar hayatının tüm alanlarını etkileyebileceği ihtimalini hesaplamak zorundaydı. Koşulları çoğunlukla tesadüfi kökenlere sahip olan sonsuz sayıda emir ve ferman, uygulanışında sadece hakimlere bağlıydı. Fakat müdahale edip etmeyecekleri ya da ne zaman, hangi araçlarla ve ne kadar kapsamlı şekilde müdahalede bulunacakları büyük ölçüde takdir yetkileri içerisindeydi. Belirli amaçların hizmetindeki sistematik idari etkinlik fikri bu çevrelerde istisnaydı ve tutarlı bir "Hristiyan refah politikaları" sistemini dayatma denemesi sadece Stuarts'ın kısa dönemi boyunca, özellikle Laud'un yönetimindeydi. Beklenebileceği gibi, bu deneme sonuçta sulh hakimlerinin devşirildiği çevreler nedeniyle başarısız oldu.

Sulh hakimlerinin "kapsamlı" ve aralıklı yönetimi aynı dışsal niteliklerin bazılarına sahip olan Çin yönetimini andırır görünür; aynı şey merkezi otoritelerin müdahalede bulunma şekli için de geçerli görünür: Ya bireysel durumlar için açık bir şekilde ve sonra çoğunlukla başarılı olarak ya da soyut bir meselede çoğunlukla tavsiye değerinden biraz daha önemli çok genel yönergeler aracılığıyla. Fakat fark çok büyüktür. Orada olduğu gibi burada da, belirleyici gidişatın aynı olduğu doğrudur: Patrimonyal-bürokratik yönetime, uygulamalarını devam ettirmek için bir şekilde uzlaşmaya varmak zorunda olduğu yerel otoriteler tarafından karşı konulur. Ancak, Çin'de eğitimli idari memurlar sib büyükleri ve lonca birlikleriyle yüz yüze gelir, oysa İngiltere'de profesyonel olarak eğitimli yargıçlar toprak sahibi üst tabakanın eğitimli ileri gelenleri (*honoratiores*) ile yüz yüze gelir. Çinli *honoratiores* klasik-edebi eğitimle yönetim kariyeri için hazırlanmış eğitimlilerdir; arpalık sahibidirler ve arpalık adaylarıdır ve bu nedenle patrimonyal-bürokratik gücün tarafındadırlar; aksine, İngiltere'de üst

tabakanın çekirdeği salt ampirik olarak hizmetçi ve işçileri yönetme işi üzerine eğitilen ve hümanist olarak eğitilmiş hale gelen geniş toprak sahiplerinin özgür statü grubuydu. Mümkün olduğu kadarıyla herhangi bir karşı ağırlıkla yükten kurtulan ve henüz modern uzmanlaşmış memuriyet şeklinde arıtılmamış patrimonyal bürokrasinin en saf türünü temsil eden Çin'de böyle bir sınıf yoktu.

İngiltere'de Sulh hakimlerinin yönetimi, zirvesindeyken, sınıf türü patrimonyalizm ile *honoratiores* tarafından özerk yönetimin saf türünün birleşimiydi ve ilkinden çok daha fazla ikincisine eğilimliydi. Başlangıçta bu yönetimsel sistem resmi olarak liturjik yükümlülüğe dayanıyordu – zira bu, dairenin kapsadığı işi üstlenme görevidir. Fakat gerçekte, gücün fiili dağılımı nedeniyle, bu, tebaanın değil, prensin otoritesini uygulamak için bağlı olduğu siyasal birliğin özgür üyelerinin – yani "yurttaşların" – gönüllü işbirliğiydi. Öncelikle bu nedenle, bu yönetim prensin patrimonyal hanesinin ve kendi tebaasına sahip, bağımlı özel patrimonyal yöneticinin tipik siyasal hiyerarşisinden oldukça farklıdır; bu gerçekte, tam olarak özel bağlılığın bozulmasına paralel gelişti. Maddi olarak bu sistemi oluşturan toprak sahibi İngiliz bey sınıfı elbette kesin olarak feodal niteliğin ileri gelenlerinin tabakasıydı. Özel feodal ve senyörel öncülleri olmadan, İngiliz üst tabakasının özgün "ruhu" var olmuş olamazdı. Anglo Sakson centilmenlerin yiğitliğinin bu özel ülküsü bu kökenin kalıcı izlerini gösterir. Bu özellikler çoğunlukla sözleşmelerin biçimsel katılığında, sert şekilde gelişmiş gururda ve haysiyet duygusunda ve kendisinin statü gruplarının biçimlenmesinde yardımcı olduğu sporların sosyal öneminde ön plana çıkar. Bununla birlikte, Puritenliğin nüfuzundan önce bu "ruh" özel olarak toprak ağalığının burjuva, şehir rantçıları ve etkin iş tabakası ile artan birleşmesi tarafından çok etkili olarak dönüştürüldü ve rasyonelleştirildi; daha sonra tartışacağımız gibi, İtalya'da *popolo grasso* ve soyluluğun birleşmesinden kaynaklanana benzer yönde etkilendi. Fakat modern beyefendi türü sadece katı taraftar alanının ötesine geçen Puritenliğin etkisi altında daha eski olandan kaynaklandı; toprak ağalığına ait yarı feodal nitelikler aşamalı olarak çileci, ahlaki ve çıkarcı olana benzetildi, fakat bunlar 18.yüzyıla kadar birbirlerine karşıydılar.

Sulh hakimliği makamı kapitalist güçlerin saldırısı karşısında bu özgün soyluluk türünün etkisini sadece yönetimsel uygulamalar ve memurların yüksek dürüstlüğü değil fakat aynı zamanda genel sosyal fikirler olan onur ve ahlak üzerindeki etkisini korumanın en önemli araçlarından biriydi. Laik kişi olarak eğitilen maaşsız sulh hakimi tarafından yönetim teknik olarak modern şehir

hayatı koşulları altında artık elverişli değildi. Ücretli şehir hakimlerinin sayısı yavaş arttı; geçen yüzyılın ortasında aralarında 10.000'inin salt sadece unvandan ibaret olduğu 13.000'in dışında sayıları 1300'dü. Herhangi bir idari örgütlenmenin yokluğu ve patriyarkal ve salt rasyonel örgütlenmenin karışımı, rasyonel bürokrasinin somut bireysel ihtiyaçlar ortaya çıktıkça sadece kademeli tarzda eski idari çerçeveye uygulandığı gerçeğinden kaynaklandı. Eski yönetim siyasal olarak varlıklı sınıfın yoğun eğitimi sebebiyle idari işlerin yönetiminde ve devlete güçlü geleneksel bağlılık ve devletle özdeşleşmede önemliydi. Ekonomik olarak ilişkili olan özellikle iş ahlakı üzerinde oldukça güçlü geleneksel baskılarına rağmen neredeyse tamamen özgür ekonomik girişime egemenlik veren yönetimsel etkinliğin kaçınılmaz küçülmesiydi. Patrimonyalizmde örneği görüldüğü gibi, sulh hakimleri vasıtasıyla yönetim aşırı marjinal bir durum oluşturdu.

Patrimonyal prens ve toprak sahibi *honoratiores*in birlikte bulunduğu tarihi olarak önemli tüm diğer durumlarda, sonrakiler aynı zamanda patrimonyal lordlar idi. Modern tarihin başlangıcında patrimonyal bürokrasi ortaya çıktığında iki güç açıkça ya da zımnen bu uzlaşma üzerinde karar kıldı: yöneticinin vergilendirme ve asker toplamadaki çıkarı ile uyumlu olduğu kadarıyla yerel patrimonyal lordlarla hizmetçileri üzerinde otorite ve ekonomik kontrolün garanti edilmesi; yerel yönetimi ve hizmetçileri üzerinde yargı yetkisine sahip daha düşük mahkemeleri tamamen kontrol etmeleri; prens ve memurlarına karşılık sonuncuyu temsil etmeleri; tüm devlet makamlarının ya da en azından büyük bir kısmının, özellikle tüm subayların makamlarının tamamı ya da neredeyse tamamının kendileri için ayrılması; kişisel ya da gayrimenkul vergisi ödememeleri ve "soylular" gibi onları yargılamaya muktedir mahkemelere ilişkin olarak ceza ya da kanıt türünde kapsamlı statü ayrıcalıklarından yararlanmaları. Ayrıcalıkları çoğunlukla patrimonyal lordluk için sadece onların yeterli olmasını ve böylece kişisel ya da patrimonyal olarak bağlı köylülerle kendi gayrimenkulüne sahip olabilmesini şart koşar. Üst tabaka yönetimindeki İngiltere'de sadece bağımsız soyluların bu gibi statü ayrıcalıklarının kalıntıları yaşadı.

18. Çarist Patrimonyalizm

Yerel yönetim içindeki İngiliz üst tabakasının güç konumu fahri makama sahip olmanın zaman alan ve masraflı görevini icap ettiren liturji benzeri bir yükümlülüğün kabulünden kaynaklandı. Bu gibi yükümlülükler Avrupa'da mo-

dern zamanlarda artık yoktu. Yine de, Rus soyluları Büyük Peter döneminden II. Catherine'e, hizmet liturjisinin bir çeşidine tabiydi. Büyük Peter geleneksel sosyal sınıfları ve Rus soylularının hukuki haklarını iki basit ilke lehine yok etti: 1) Sosyal derece (*chin*) sadece (sivil ya da askeri) patrimonyal–bürokratik konumda hizmetle elde edilir ve kişinin on dört dereceden oluşan makam–hiyerarşisinde görece konumuna bağlıdır. Mevcut soyluluk makam tekeline sahip olmadığı ve arazi mülkü vasfı değil – en azından teorik olarak – eğitimsel yeterlilik talep edildiği için, bu Çin koşullarına yakın görünüyordu. 2) Aristokratik ayrıcalıklar, eğer sahipleri bir makam üstlenmediyse iki kuşak sonra başkasına devrediliyordu. Bu da Çin uygulamasıyla benzer görünür. Bununla birlikte, Rus aristokratik unvanı diğer ayrıcalıklar arasında serflerle yerleşik toprak sahipliğinin ayrıcalıklı hakkını gerektiriyordu. Bu nedenle "soylular", Çin'de pek bilinmeyen bir şekilde senyörel patrimonyalizmin ayrıcalıklarına bağlıydı. Aristokratik imtiyazların bir makamı almadaki başarısızlık sebebiyle yitirilmesi III.Peter ve II.Catherine devrinde ortadan kaldırıldı. Fakat *chin* ve resmi derece cetveli (*tabel' o rangakh*) sosyal saygınlığın resmi temeli olmayı sürdürdü ve en azından geçici hizmet resmi dairede genç soylular için statü sözleşmesi olarak kaldı. Aristokratik toprak sahipliğinin patrimonyal egemenliği özel toprak mülkü alanında "*nulle terre sans seigneur*" ilkesi anlamında neredeyse evrenseldi; çünkü "soylu" arazi mülkü dışında sadece prense ait alanların tımarları ve haslar ve ruhban sınıfı ve manastırların tımarları vardı; diğer yandan toprağın tam mülkiyeti asla olmadı ya da sadece birkaç kalıntıda (*odnodvortay*) ya da (Kazaklar tarafından sahip olunan) askeri tımar da var oldu. Bu nedenle, kırsal yerel yönetim, bölge yönetimi olmadığı kadarıyla, tamamen toprak sahibi soyluların elindeydi. Bununla birlikte, gerçek siyasal güç ve sosyal saygınlık –Çin örneğine tamamıyla uygun olarak – sadece makam sahipliğine ya da doğrudan saray bağlantılarına bağlıydı; bu özellikle her yerde olduğu gibi burada da siyasal gücün uygulamasından kaynaklanan ekonomik gelişme için olan tüm fırsatlar adına geçerliydi. Tabii ki, I.Paul yabancı bir ziyaretçiyi kendisinin konuşmaya tenezzül ettiği kişinin sadece bir soylu olduğu ve ancak onunla konuştuğu sürece soylu olduğu konusunda aydınlattığında bu bir abartıydı. Ancak, kraliyet gerçekte soylulara, hatta en ünlü isimlerin taşıyıcılarına ve en büyük mülklerin sahiplerine karşı, ne kadar büyük yetki sahibi olursa olsun, hiçbir Batılı yöneticinin hukuki olarak özgür olmayan *ministeriales*inin en düşük derecelisine karşı cesaret edemediği bir davranışı yapabilirdi.

Çar'ın gücü, yönetimi yürüten bireysel chin-sahiplerinin ve zorunlu asker toplamaya dayanan ordunun onunla sıkı bir çıkar dayanışmasından kaynaklanıyordu. Soylular arasında statü temelli çıkar dayanışmasının olmayışı eşit derecede önemliydi. Tıpkı Çin tımar sahipleri gibi, Rus soylularını birbirlerini *chin* ve yöneticinin lütfuyla ulaşılabilen tüm fırsatlar için rakip olarak gördüler. Bu nedenle, soylular derin bir biçimde gruplara ayrıldı ve yöneticiye ilişkin olarak tamamen güçsüzlerdi; yerel yönetimin modern yeniden örgütlenmesi kısmen yeni bir durum oluşturdu, ancak, her ne kadar II.Catherine açıkça ona meclis ve kolektif talep hakkı bağışlamış olsa da soylular ortak direnişi sadece nadiren ve o zaman da hep başarısız olarak denediler. Sarayın lütufları için rekabetten kaynaklanan aristokratik statü dayanışmasının bu yokluğu sadece Büyük Peter tarafından üstlenilen yeniden örgütlenmenin bir sonucu değildi; fakat kökeni Moskova patrimonyal devleti kurulduğundan beri *honoratioresin* sosyal sıralamasını belirlemiş *mestnichestvo*nun eski sistemindeydi. Başından beri, sosyal derece evrensel toprak sahibi olan Çar tarafından bağışlanan makamın onuruna bağlıydı; maddi tazminatı hizmet tımarıydı – *pomest'e* (*mesto'dan*: konum). Eski mestnichestvo ve Büyük Peter'in yeni düzeni arasındaki fark son tahlilde [öncekinde] sadece hizmet tımarı ve sınıfın ilk edinene ya da son mal sahibine, tüm mirasçıları için miras haline gelen, yönetimsel konumu aracılığıyla atanması ve böylece münferit soylu ailelerin sınıf düzeninin göreceli bir istikrara sahip olmasıydı. Genç soylu ilk makamını I) herhangi bir atası tarafından elde edilen makam hiyerarşisindeki en yüksek memur sınıfına ve 2) atalardan biri tarafından sahip olunan en yüksek konum ve kendi hizmetinin başlangıcı arasında geçen kuşakların sayısına göre alırdı. İyi yapılandırılmış statü sözleşmesi daha yüksek sınıflı bir ailenin hiçbir üyesinin onu daha düşük makam sınıfından bir aileden bir memura bağımlı hale getiren bir makamı kabul edemeyeğini bildirdi; kişisel memuriyet konumu ne kadar yüksek olursa olsun, masada – Çar'ın masası olduğunda hayatını tehlikeye atsa bile – *mestnichestvo'ya* göre, daha düşük bir aile derecesine ait memurdan aşağıda oturmayı kabul edemezdi. Sistem Çar'ı, en yüksek dereceli idare memurlarının ve ordu liderlerinin seçiminde kayda değer oranda sınırladı; sadece büyük zorluklar altında ve sonra sürekli protestolar ve savaş alanında bile itaatsizlik pahasına onu görmezden gelebilirdi. Fakat sistem soyluları da zorladı, sosyal statüsünü ve kariyer şansını korumak uğruna saray hizmetine girmek için, bu ne kadar fazlaysa kişinin mirasla geçen kademesi o kadar yüksekti. Böylece soyluluk neredeyse tamamen "saray soyluluğu" haline geldi (*dvorianstvo, dvor'dan*: saray).

Sosyal derecenin temeli olarak özel toprak sahipliğinin önemi azaldı. Başlangıçta sunulan bir hizmet için bağışlanmayan, fakat atalardan tam mülk olarak miras kalan bir gayrimenkul olarak *votchina'nın* sahipleri olan *votchinniki'nin*, yerini adı bugün "malikane lordları" için özel bir terim haline gelen *pomeshchiki* aldı. Sosyal derece "soylu" sınıf sahipliğiyle değil, ister kişisel olarak elde edilsin ister miras kalsın idari derece tarafından belirlendi. Çarist patrimonyalizm zekice tüm sosyal güçleri yönetici için hizmetle birleştiren bu sistemi kullandı. Bu bağlantıların kökenleri 1) daha sonra analiz edilecek olan kraliyet maiyeti kurumunda ve 2) tüm sib için, daha önce elde edilmiş hizmet kademesini ve onunla bağlantılı fırsatları elde etmeye çalışan sib dayanışması kombinasyonunda bulunur. Büyük Peter, bu durumla karşılaştığında, soylu ailelerin hak taleplerini içeren aile derecesi (*razriadnaia perepis*) listelerini yakarak ve yerlerine neredeyse her zaman makamın güncel sahiplerine dayanan *chin* şemasını koyarak meslekleri basitleştirmeye çalıştı. Bu, Çar'a karşı yönelmiş statü dayanışması oluşturmadan sib onurunu saf dışı bırakma denemesiydi; o zamana kadar sib onuru statü dayanışmasının gelişmesini tıpkı Çar'ın, memurlarının özgür seçilmesindeki çıkarları kadar çok engelledi. Bu politika başarılıydı. Soylular, *chin'in* sosyal derecesi için çaba harcadıkları kadarıyla acımasız bir rekabetle ve salt toprak aristokrasisi kaldıkları kadarıyla –memurların genel ismi olarak– *chinovnik'e* yönelik düşmanlık ve nefretle derinden ayrılmış olarak kaldılar. Serf sahipliğinin tekeli zincirleme statü grubu oluşturmadı, çünkü *chin* için rekabetin müdahalesi vardı ve sadece Çar'ın hizmetinde çalışmak zenginleşmek için büyük tesadüfi fırsatlar sağlıyordu.

Durum bu açıdan, geç Roma ve Bizans İmparatorluğunda olduğu gibi; Babil, Pers ve Helen seleflerinde ve İslami haleflerinde aynıydı: Çin'de hiç olmayan oradaki feodal patrimonyalizm, kaç tane yeni fenomen oluştuğuna bakmaksızın, ne arazi sahipleri ve resmi daireler arasındaki kesin bir bağ ile ne de homojen feodal aristokrasinin doğuşu ile sonuçlandı. Geç Roma İmparatorluğunda sosyal olarak çok farklı memur tabakasıyla yüz yüze gelen giderek artan önemdeki toprak sahibi sınıf *possessores* arpalık gelirlerinin seviyesine göre derecelere bölündü. Toprak sahibi soylularla patrimonyal memuriyetin aynı kopuk bir arada bulunuşları erken Doğu ve Helenistik İmparatorluklarda da gözlenebilir. İslami imparatorluklarda, teokratik niteliğiyle uygun olarak, sosyal derece öncelikle İslami inancın ikrarıyla bahşedilirdi ve makam fırsatları dini olarak kontrol edilen eğitime ve yöneticinin kişisel lütfuna bağlıydı; bu, sürekli ve sabırlı olarak etkili aristokratik tekellere yol açmadı.

19. Patrimonyalizm ve Statü Onuru

Bu temel üzerinde ortaçağ Batı aristokrasisinin temel bir özelliği hiç gelişemedi; sosyal davranışa, eğitim tarafından güçlendirilen ayırıcı geleneksel etik biçiminde merkezi bir rehber; bu etik, kişisel ilişkileri hayat tarzında merkez hale getirdi ve her bireyi ortak olarak edinilen ve bu nedenle bütün olarak statü grubu için birleştirici bağ olan statü onurunun yükümlülükleri ile etkiledi. Bu imparatorluklardaki *honoratiores* tabakası arasında olduğu gibi Rusya'da da çeşitli statü sözleşmeleri gelişti. Fakat bu sözleşmelerin "onurlu" davranış için tek tip bir etik rehber görevi görememesi tek başına sosyal derecenin daha önce bahsedilen belirsiz temeline atfedilemez. Bunlar sadece ekonomik çıkarların savunulması ya da sosyal saygınlık için açıkça mücadele için bir çerçeve sağladı ve ileri gelenlere kendi kendini savunmanın ya da bir kişinin onurunu kanıtlamasının temel içselleştirilmiş standardını sunmada başarısız oldu. Bireyin sosyal onuru ve lordla ilişkisi özerk *honoratiores* durumundaki gibi ya herhangi bir içsel bağlantıya sahip değildi ya da saray aristokrasisi durumundaki gibi açıkça salt bir anlam ifade etme arzusuna başvuruyordu; veya *chin*, mandarinler ve özellikle yöneticinin lütfuna bağlı olan makamların her çeşidi olan kariyer fırsatları anlamına geliyordu. Diğer yandan her tür edinilmiş arpalık aslında makam ve statü onuru için *noblesse de robe* tarzında uygun bir temeldi; fakat bu lordla ve uygun inançlarla olan kişisel "onurlu" ilişki için değildi.

Sosyal onuru lordun lütfuna bağlı olan Batılı *ministeriales* ve sosyal onuru özerk saygınlık tarafından belirlenen toprak ağası sınıfının İngiliz centilmeni, her ikisi birden, farklı yollarla da olsa kökeni sadece makam saygınlığı değil kişisel onur da olan haysiyetin özgün kişisel anlamının taşıyıcısıydılar. *Ministeriales* örneğinde bu açıktır ve İngiliz centilmenlerininkinde temel tutumlarının Batı şövalyeliği tarafından etkilendiği açıkça görülebilir. Önceki grup şövalye tabakası ile tamamen birleşti; diğer yandan İngiliz centilmeni giderek burjuva niteliklerini yiğitlik ideallerinin ve hayat tarzlarının içine çekti ve böylece Orta Çağ şövalye özelliklerini eşraflığın sivilleşmesinin ilerlemesi gibi değiştirdi. Sonuçta, Püriten centilmende eski toprak ağası sınıfına eşit bir tür ortaya çıktı, fakat bu çok heterojen kökenliydi; bu, en farklı ortak düzenlemelerle sonuçlandı. Fakat feodal şövalyeliğin her iki sınıf için de orijinal, özellikle Orta Çağ yönelim merkezi olduğu doğrudur.

Şövalyenin davranışı feodal onur kavramı tarafından, bu da vasalın sadakatı fikriyle biçimlendi; bu sadece bir yandan ortak ve içselleştirilmiş inanç tarafından, diğer yandan lordla dışsal ilişki tarafından belirlenen statü onuru türüydü. Tımarcı ilişki her zaman patrimonyal-üstü olduğu için bu açıdan egemenliğin patrimonyal yapılarının sınırlarını aşar. Fakat, sistematik olarak, tımarcı ilişki patrimonyalizmin uç noktadaki marjinal durumu sayıldığı kolaylıkla görülebilir; çünkü lordla salt kişisel sadakat bağı tarafından çok fazla şekillenir ve özel pratik sorunlara yani yerel patrimonyal lordların yardımıyla onlar üzerindeki patrimonyal prensle siyasal egemenliğin sorunlarına bir "çözüm" olarak görünür.

NOTLAR

1. Karizma ile ilgili olanlar dışında, sonraki dört bölüm önceki çevirilerde yoktu. Editörlerin başlıca çabası metnin çevirisi ve kayda değer arka plan araştırması gerektiren belirsiz tarihi referansların doğrulanmasıydı. Yine de, sonraki bölümler için Weber'in kaynaklarının çoğu Sociology of Law (VIII. bölüm) ve The City (VI. bölüm)'de bulunabildiği için notlar asgaride tutuldu. Tüm notlar, aksi belirtilmedikçe, Roth tarafından çevrildi.

   Alman tarihinde patrimonyalizm fikrinin kökeni ve patrimonyal devletin fiili varlığı üzerine anlaşmazlıklar için bakınız Otto Bruner, *Land und Herrschaft* (Viyana: Rohrer, 1959) 4.basım 146-64. Brünner'in sosyoloji ve tarih arasındaki ilişkiyi işleyişi için bakın *Neve Wege der Sozialgeschichte* (Göttingen: Vandenhoeck, 1956). Brunner her iki kitabında da Weber'den bahseder.
2. Weber muhtemelen 1904'ten beri Heidelberg'te yaşayan Eberhard Gotheini kast eder; Die Kulturentwicklung Süditaliens in Einzeldarstellungen (1886) ve Die Renaissance in Süditalien'in (ikinci basım 1924) (W) yazarıydı.
3. Bakın Kurt Sethe, *Die altägyptischen Pyramidentexte* (Leipzig 1908 – 22) 4 cilt, bu hala standart çalışmadır (W).
4. Sıradan köy birliklerinden muaf olan ve *Prusya Aristokratı* sahipleri tarafından yönetilen Prusya *Gutsbezirk'i* üzerine, bakınız aşağıda, XVI. bölüm: *v*, n. 9.
5. Weber'in İngiliz anayasası tarihi üzerine ana kaynaklarından biri Julias Hatschek'in yazılarıydı; bakınız *Englisches Staatsrecht* (Jubingen 1905, 2) 2 cilt ve *Englische Verfassungsgeschichte* (Münih 1913). Weber liberal bilim adamları ve parlamenter Rudolf von Gneist tarafından yapılan ilk kapsamlı İngiliz anayasası tarihini de biliyordu, *The English Constitution* (1891).

XIII. BÖLÜM

FEODALİZM, STÄNDESTAAT VE PATRİMONYALİZM

1. Tımarların Doğası ve Feodal İlişkilerin Tipleri [1]

Feodal ilişkilerin yapısı geniş takdir yetkisi alanıyla ve salt patrimonyalizm altındaki güç pozisyonlarının ilgili istikrarsızlığıyla karşılaştırılabilir: [Batı] feodalizmi (lehensfeudalitat) lord ve vasal arasında kalıplaşmış ve sabit ilişkilere doğru eğilim gösteren marjinal tipte bir patrimonyalizmdir. Hane, kapitalist burjuvazi çağında, patriyarkal ev komünizmiyle birlikte sözleşmeye ve belirlenmiş bireysel haklara dayalı birleşik girişime evrildikçe büyük patrimonyal malikane de şövalye militarizmi çağında feodal ilişkinin eşit derecede sözleşmeli bağlılığa yol açar. Kişisel sadakat görevi burada hane bağlılıklarından soyutlanmıştır ve onun temelinde bir haklar ve sorumluluklar sistemi ortaya çıkmıştır; bu aynen işletme geliştiğinde salt maddi ilişkilerin soyutlanmasına benzer. Daha sonra lord ve vasal arasındaki feodal bağlılığın karizmatik bir ilişkinin rutinleşmesi olarak yorumlanması gerektiğini ve bu bakış açısından feodal bağlılığın belli spesifik özelliklerinin uygun sistematik yerlerini bulduğunu göreceğiz. Ancak, burada feodal ilişkinin içsel olarak en tutarlı formunu anlamaya çalışacağız. Zira "feodalizm" ve ayrıca "tımar" farklı şekillerde tanımlanabilir.

Feodalizmi toprak sahibi askeri bir aristokrasinin yönetimi olarak tanımlarsak, o zaman örneğin Polonya, en uç anlamda feodaldi. Fakat Polonya teknik anlamda "feodal" bir ülkeye benzemiyordu, zira belirleyici unsurdan yoksundu: Bağlılık ilişkisi. Polonya Krallığı'nın yapısal gelişmesi – ya da bunun yokluğu – için Polonyalı aristokratların feodal yükümlülüğü olmayan arazi sahibi aris-

tokratlar olması en önemlisiydi. Sonuç olarak ortaya çıkan "aristokratlar cumhuriyeti" Norman merkezileşmiş feodalizminin aşırı karşıtını temsil eder.

Klasik öncesi dönemin Yunan polis'i ve hatta Cleisthenes zamanlarındaki demokrasinin erken evreleri "feodal" olarak adlandırılabilir; çünkü vatandaşlık her zaman silah taşıma hak ve göreviyle özdeşti, vatandaşlar genelde toprak sahibiydi ve egemen sınıf olan *honoratiores*' in (ileri gelenler) gücü klientlerle olan çoklu bağlılık ilişkilerine dayanıyordu. Bu aynı zamanda son dönemine kadar Roma Cumhuriyeti için de doğruydu. Antikite'nin neredeyse bütününde toprak bağışı ve kişisel bir efendiye, patrimonyal bir prense ya da bir vatandaşlar birliğine yönelik askeri sorumluluklar arasındaki bağlantı temel önemdeydi. "Tımar" askeri ya da idari hizmet karşılığında birtakım hakların, özellikle toprak kullanımının ya da siyasal bölgesel hakların verilmesi olarak tanımlanırsa, o zaman tımar [Germen Orta Çağlarında] *ministeriales*'in hizmet tımarına, muhtemelen erken Roma *precarium*' una, Marcomanni Savaşlarından sonra Roma İmparatorluğuna yerleşen *laeti*'ye verilen topraklara kesinlikle, ve daha sonra askeri hizmet şartıyla yabancı kabilelere doğrudan verilen topraklara uygulanabilir; terim Kazakların topraklarına ve ayrıca eski Doğu'nun tamamında ve Batlamyus Mısır'ında bulunan askerlerin topraklarına ve bütün devirlerdeki benzer evrensel olgulara rahatlıkla uygulanacaktır.

Bu olguların çoğu da dolaysız bir patrimonyal bağlılığı ya da en azından yükümlülüklere ve dolayısıyla toprağa liturjik bir bağlılığı içeren kalıtsal geçim şekillerinin oluşturulmasını içerir. Bunun yanında, otokratik bir yönetici tarafından, diğer "özgür" sınıflarla ilişkili olarak vergiden muaflık ve özel toprak hakları (Bodenrecht) vasıtasıyla imtiyazlı hale getirilen sosyal pozisyonlar oluşturulur. Buna karşılık, görevliler askeri eğitimden geçmek ve askeri ya da idari amaçlar için lordun keyfi ya da sınırlı tasarrufunda olmak zorundadır. Özellikle savaşçıların iskanı paralı bir ordu beslemeyen doğal bir ekonomide ekonomik olarak vazgeçilebilir ve kolaylıkla hazırlanabilir askeri güçleri sağlamanın tipik formudur. Bu askeri güçler yaşam standardı, tarımsal ve tarımsal olmayan işlerin yoğunluğu ve savaş teknolojisinin gelişimi nüfus kitlesini vazgeçilmez ve askeri yetenekleri açısından ikinci dereceden kılmaktadır. Birçok siyasal birlik bu tür düzenlemelere başvurmaktadır. Bir tip Hellen hoplit (piyade) şehrindeki devredilemez toprak parçasıdır (κλῆρος); bunların sahipleri bir vatandaşlar birliğine karşı sorumludur. İkinci bir tip patrimonyal prense karşı sorumlu Mısır "savaşçı kastı" (μάχιμοι); üçüncü bir tip kişisel bir efendiye karşı sorumlu "klientlere"

verilmiş topraklardır. Eski Doğu'nun despotik rejimleri ve ayrıca Hellenistik dönemin cleruchları bu tip askeri insan gücünü bir şekilde kullanmışlardır. Daha sonra bunun ara sıra Roma soyluları tarafından hala kullanıldığını göreceğiz.

Son olarak belirtilen durumlar işlevsel olarak ve ayrıca hukuksal olarak gerçek tımara benzerdir, ancak aynı değildir; çünkü imtiyazlı köylüler bile sosyal açıdan köylü ya da her ne olursa olsun "sıradan insanlar" olarak kalır; o zaman bu avam hukuku düzeyinde feodal bir ilişki türüdür. Buna karşın, *ministeriales*'in lordla olan ilişkisi aslında patrimonyal bir temele sahiptir ve dolayısıyla tımar sahibininkinden farklıdır.

Gerçek bağlılık ilişkileri, tam teknik anlamda her zaman a) hiyerarşik olarak derecelendirilmiş, fakat hür insanlar kitlesinin üzerinde duran, onlara karşı bir birim oluşturan bir katmanın üyeleri arasında var olur ve b) bağlılık ilişkisi nedeniyle bireyler birbirleriyle patrimonyal bir bağlılıkla değil, serbest bir sözleşmeyle ilişkilidir. Vasallık vasalın onurunu ve statüsünü düşürmez; aksine, onurunu arttırır ve övünç, formları ondan alınmış olsa da patriyarkal otoriteye itaat değildir.

Artık "feodal ilişkileri" sözcüğün geniş anlamı içerisinde şu şekilde sınıflandırabiliriz: (1) "Liturjik" feodalizm: Toprak verilen askerler, sınır muhafızları, spesifik askeri görevleri olan köylüler (*cleruchlar, laeti, limitanei,* Kazaklar); (2) "Patrimonyal" feodalizm, a) "tımar sistemi" : *coloni*'nin vergileri (örneğin iç savaşa kadar giden Roma soylularının ve Mısır firavununun vergileri); b) "kölelik": köleler (eski Babil ve Mısır orduları, Orta Çağ'daki özel Arap birlikleri, Memlükler); Aynı aile mensupları: Özel askerler olarak kalıtsal klientler (Roma Soyluları) ; (3) "serbest" feodalizm, a) "vasallık": tımar hakları olmadan sadece kişisel bağlılık (çoğu Japon samurayları, Merovenjler hanedanına mensup *trustiler*) ; b) "prebendal" : kişisel bağlılık olmadan, sadece tımar haklarının ve vergi gelirlerinin verilmesi (Orta Doğu Türk Tımarları) ; c) "feodal" (*lehensmassig*): kişisel bağlılık ve tımarın birleşmesi (Batı); "kentsel" (*stadtherrschaftlich*) : Bireye tahsis edilen tımar arazisine dayalı, ortak savaşçılar birliği (sparta türünde tipik Hellen şehri). Bu noktada "serbest" feodalizm tiplerini ve bunlar arasında da başta en önemli olanını, Batı feodalizmini (*Lehensfeudalismus*) ele alacağız; diğer tiplerden sadece karşılaştırma amaçları için yararlanacağız.

Tam tımar her zaman kira üreten bir haklar kompleksidir. Bunun sahipliği bir lordu yaşam tarzına uygun bir şekilde geçindirebilir ve geçindirmelidir. Her şeyden önce derebeylik hakları ve gelir getiren siyasal yetkiler, yani kira getiren

haklar savaşçıya verilir. Feodal Orta Çağlarda bir toprak parçasının *gewere*'si (tasarruf hakkı) kiranın alıcısına aittir. Tımarların hiyerarşisinin sıkı biçimde düzenlendiği yerde bu feodal kira kaynakları gelirlerine göre kaydediliyordu. Sasani ve Selçuklu modeline göre sınıflandırılan Türk tımarları *asper* (akçe) olarak getirisine göre, Japon vasalların (Samuray) erzakı ise *kokudak*'a (pirinç kirası) göre kaydediliyordu. Daha sonra isimlendirildiği şekilde İngiliz "Domsday Book" da (İngiltere arazilerinin tanımlanması) yer almak tımarların feodal yeterliliği anlamına gelmiyordu, bu kayıtlar kaynağını özellikle İngiliz feodal yönetiminin sıkı biçimde merkezileşmesine borçluydu.

Malikâneler bir tımarın normal objeleri olduğu için, her gerçek feodal yapının patrimonyal bir temeli vardır. Bunun yanında, memuriyetlerin bizzat tımar olarak görülmediği yerde, patrimonyal düzen normal olarak var olmayı sürdürür – en azından feodal sistemin, çoğu zaman olduğu gibi yönetimin bir parçası olarak patrimonyal ya da prebendal bir devletle birleştirildiği yerde. Tımara benzer ödeneklere sahip Türk süvarisi patrimonyal Yeniçerilerle ve kısmen prebendal memurluk örgütlenmeleriyle birlikte var oldu ve bu nedenle kendisi yarı prebendal kaldı.

Çin hukukunu saymazsak, kralın arazilerinden derebeylik haklarının verilmesi en farklı hukuk alanlarında bulunabilir. Hindistan'da, Rajput ülkesinde, özellikle Udaipurda yönetici yakın zamanlara kadar egemen klanın üyelerine askeri hizmet karşılığında toprak ve yargı hakları veriyordu.; onlar da buna karşılık ona biat ediyorlar ve ölümü durumunda yenileme vergileri ödüyorlardı; görevlerini ihlal ederlerse haklarını kaybetme riskiyle karşı karşıyaydılar. Toprağa ve siyasal haklara aynı yaklaşım – ki bu fethedilen topraklarda egemen savaşçıların ortak kontrolünden kaynaklanıyordu - çok sık olarak gerçekleşiyordu ve muhtemelen bir zamanlar Japonya'nın siyasal oluşumunun temeliydi. Öte yandan, Merovenj kraliyet toprak bağışları ve çeşitli *beneficium* formları tarafından tipleştirilen çok sayıda olgu bulabiliriz. Neredeyse her zaman askeri yardım sağlamayı ve yükümlülüklerin yerine getirilmesi durumunda (ki bunun kapsamı kötü tanımlanmıştır) olası iptali öngörürler. Temelde, Doğu'da devlet tarafından yapılan, kalıtsal kira sözleşmelerine benzeyen çok sayıda toprak tahsisi tipinin siyasi bir amacı vardı. Bununla birlikte, hiçbiri vasalın çok spesifik bağlılığıyla ilgili olmadığı sürece "tımar" kavramına uymaz.

2. Tımarlar ve Arpalıklar

Tımar hukuksal olarak arpalıktan ayrılabilir; bununla birlikte daha sonra göreceğimiz gibi geçişler oldukça akışkandır. Arpalık birinin gerçek ya da farazi hizmetleri karşılığı sahibine yapılan kalıtsal olmayan, hayat boyu bir ödemedir. Ödeme memurun değil, memuriyetin bir özelliğidir. Bu nedenle, Batı'da Orta Çağlarda arpalık, yöneticinin ölümü durumunda – U.Stutz'un vurguladığı gibi[2] – kaybedilmiyor, fakat arpalık sahibinin ölümü üzerine yöneticiye iade ediliyordu; Batı'nın Orta Çağlarının zirvesinde kalıtsal olmayan bir tımar ikinci dereceden sayılmaya başlandı. Arpalığın kişiye değil daireye gelen gelirine kişisel olarak sahip olunamıyor bu sadece kullanılıyordu – örneğin Kilise, Orta Çağ'da bundan belli sonuçlar çıkarıyordu – öte yandan tımar vasalın kişisel mülküydü ve bu bağlılık ilişkisi sürdükçe devam ediyordu; bununla birlikte, devredilemez olarak kalmaktadır, zira oldukça kişisel bir ilişkiye bağlıdır ve vasalın hizmet yeteneklerini koruma amacı olduğu için bölünmezdir. Arpalık sahibi çoğu zaman ve bazen genel olarak, idari giderleri ödemekten muaftır ya da arpalıktan gelen gelirin bir kısmı bu amaçla bir kenara konulmaktadır. Fakat vasal kendisine verilen memuriyetin giderlerini her zaman kendi kaynaklarından ödemek zorundaydı.

Bununla birlikte, bu tür farklılıkları kapsamlı değildi. Örneğin bunlar ne Türk ne de Japon hukukunda mevcut değildi; bununla birlikte, kısa sürede bu iki durumun bağlılık hukukunun gerçek örnekleri olmadığını belirteceğiz. Öte yandan, arpalıkların kalıtsal olmayan karakterinin çok sık kurgusal olduğunu gözlemlemiştik; arpalıkların - özellikle de bir çok Fransız arpalığının – sahipliği öyle bir noktaya ulaştı ki, mirasçılar bile arpalıktan elde edilen kazanç kayıpları için tazminat alıyordu. Belirleyici fark başka yerde aranmalıdır. Arpalığın bütün patrimonyal kaynak izlerini kaybettiği yerde, arpalık sahibi belli resmi görevleri olan ve bu derecede bürokratik memurlara benzeyen basit bir yararlanıcı ya da kiracıydı.

Buna karşın, herhangi bir patrimonyal tâbiliğin dışında duran hür vasal çok zorlu bir görevler ve onur yasasına tâbidir. Bağlılık ilişkisi özgün bir tarzda en gelişmiş formu içinde görünüşte en tezat unsurları birleştiriyordu: Bir taraftan sıkı biçimde kişisel bağlılık, öte taraftan hakların ve yükümlülüklerin sözleşmeli kabulü, kira bağlılığıyla kişisellikten çıkarılmaları ve son olarak da sahipliğin

kalıtsal olarak kontrolü. İlişkinin esas anlamının korunduğu her yerde, "kalıtsallık" yaygın bir "miras" değildi. Birincisi, tımara talip olan kişi tımar üzerinde hak talep etmeden önce vasallık için kişisel olarak yeterli olmalıydı. Bunun yanında bağlılık ilişkisine kişisel olarak girmeliydi. Bir Türk vasalın oğlu zamanı geldiğinde nasıl *beylerbeyi*'nden ve gerekliyse onun vasıtasıyla Bab-ı Ali'den yeni bir berat istemek zorundaysa, Batılı bir talipli de tımarı bırakmak ve lorda övgüde bulunduktan ve bağlılık yemini ettikten sonra ondan tımarın kendisine bağlanmasını istemek zorundaydı. Hiç şüphesiz, eğer taliplinin uygunluğu tespit edilmişse lord vasallığı kabul etmek zorundaydı, fakat vasallığın sözleşmeli bir karakteri vardı ve vasal tarafından tımarın gelirini aldıktan sonra herhangi bir zamanda iptal edilebilirdi. Bunun yanında, lord keyfi olarak vasala sorumluluklar yükleyemezdi; daha ziyade tipik kapsamları her iki taraf için de bağlayıcı olan bir onur yasası tarafından şekillendirilen sözleşmeli bağlılık ve sadakat yükümlülüklerine dayanıyordu. Dolayısıyla, yükümlülüklerin tiplere ayrılması ve vasalın çıkarlarının temel güvenceleri bireysel bir yöneticiyle oldukça kişisel bir ilişkiyle bağlantılıydı. Bu en yüksek derecede Batı feodalizminde gelişti, öte yandan Türk feodal sistemi miras iddiaları ile ilgili olarak çok daha fazla prebendal kaldı, zira Sultan'ın ve *beylerbeyi*'nin gücü bütün kurallara ve yönetmeliklere rağmen büyük oranda keyfi olmayı sürdürdü.

Japon feodalizmi de tam bir derebeylik sistemini temsil etmez;[3] Japon *daimyo*su tımarcı bir vasal değil, fakat belirli savaş birlikleri, muhafız birimleri sağlamayı, sabit bir vergi ödemeyi taahhüt etmiş bir vasaldı; kendi bölgesinde uygulamada kendi namına, bölgesel bir yönetici tarzında idari, adli ve askeri otorite uyguluyordu. Disiplin nedeniyle bir diğer bölgeye nakledilebiliyordu. Böyle bir vasal olmaması, Shogun'u gerçek vasalların (*fudai*) , *daimyo* bölgeleri onlara verilirse, kişisel bağlılıklarından dolayı yükümlülüklerini yerine getirseler de siyasal amaçla nakledilebilmeleri (*kunigaye*) ile gösterilir. Bu gerçek aynı zamanda onlara verilen bölgenin bir tımar değil bir memuriyet olduğunu kanıtlar. Bu *daimyo*ların ittifak kurmaları, birbirleriyle vasallık ilişkisine girmeleri, yabancı güçlerle antlaşma yapmaları, tımarları idare etme ve kaleler inşa etmeleri yasaklanıyordu, bağlılıkları *sankinkotai* kurumu – dönemsel olarak başkentte oturma zorunluluğu – vasıtasıyla sağlanıyordu.

Öte yandan *samurai*ler bireysel daimyoların (ya da Shogun'un kendisinin) kişisel olarak özgür özel askerleriydi; bunlar geçimlerini pirinç ödenekleriyle, nadiren de arazi bağışlarıyla sağlıyordu; bunlar kısmen savaşçıların gönüllü ta-

kipçilerinde, kısmen de saray hizmetine yetkili olan, Alman Orta Çağlarının *ministeriales*'i gibi, uygulamada serbest bir sözleşme ilişkisi geliştiren memurlarda ortaya çıktı, bunlar pirinç ödeneğini lordun malikanesinde çalışarak kazanan, sayıları dördü bulan diğerleriyle aynı odada uyuyan küçük kiracıdan, bir saray memuriyetinin uygulamada kalıtsal memuruna kadar sosyal statüleri açısından büyük oranda farklılaşıyordu. *Samurailer* kısmen avam, kısmen saraylı olan vasal değil konumu Frenk *antrustiones*ine Orta Çağ feodal arpalık sahiplerinden daha benzer olan arpalık sahiplerinden oluşan bir özgür hizmetçiler sınıfıydı. Lordla olan ilişki Batı'daki bağlılığa benzer, fakat ondan daha yoğun bir şövalyesel sadakat hissine sahipti; bu yoğun bağlılık takipçilerin sadakatinin kutlu bir özgür vasallığa dönüşmesinden ve savaşçının statü onuru kavramından gelişiyordu.

Son olarak, İslam savaşçılarının tımarları, C.H.Becker'in yakın zamanlarda gösterdiği gibi, paralı bir orduda ve vergi mültezimliğindeki kökenlerine dayanılarak açıklanabilir.[4] Paralı askerlerine ödeme yapamayan patrimonyal yönetici onlara tebaalarının vergi ödemeleriyle doğrudan erişim hakkı vermek zorundaydı. Ayrıca askeri subaya (emir) sabit bir ödeme olan bir vergi memurunun (âmi) pozisyonunu transfer etmeliydi. Bu memuriyet esasen iyi bildiğimiz tipik patrimonyal güç bölümüne uygun olarak askeri daireden bağımsızdı. İktah (beneficium) kavramıyla üç farklı unsur birleşiyordu: *Takbil*, bir köyün ya da bölgenin vergilerinin bir *muktah*'a (*vergi mültezimi)* iltizamı; (2) *Katai*, Mezopotamya'da *sawafi* adı verilen tımarlar hak eden ya da vazgeçilmez destekçilere verilen araziler; ve son olarak (3) tebaanın vergilerinin sahiplenilmesi, bunlara *emir* ya da askerler, özellikle de Memlükler tarafından güvence olarak el konuluyordu ya da Emire ve askerlere gecikmiş ödemeleri karşılamak için tahsis ediliyordu. Bir *iktah* memuru bir asker olarak hizmet etmek zorundaydı ve maaşının üzerindeki vergi artığını teslim etmesi öngörülüyordu – ki bunu çok nadir yapıyordu.

Erken bir olayda bu tip bir kontrolde var olan keyfi kullanım – 11. Yüzyılın sonuna doğru Mezopotamya'da Selçuklular devrinde – Nizamül Mülkü toprağı arpalık olarak kesin biçimde askerlere ve emirlere tahsis etmeye ve askeri hizmetleri karşılığında vergi artıkları üzerindeki bütün taleplerinden vazgeçmeye teşvik etti. Memlüklüler de 14. yüzyılda Mısır'da aynı sistemi benimsedi. Vergi mültezimleri ya da ipotekçilerden arazi sahiplerine dönüşen askerler artık tebaalarının topraklarını ıslah etmeye kişisel bir ilgi geliştiriyordu. Bu aynı zamanda

askeri mali otoriteler arasındaki anlaşmazlığı da ortadan kaldırıyordu. Osmanlı *sipahi* arpalıkları bu askeri arpalıklar sisteminin bir tadiliydi. Çöken bir sistemi ve bir para ekonomisine dayalı bir devletin eski kalıplara göre örgütlenen paralı ordusundaki kökeni bu askeri arpalıkları doğal bir ekonomiden ve liderin takipçiliği temeline dayalı Batı feodalizminden köklü biçimde ayırmaktadır. Doğu feodalizmi takipçilerinin sadakatinden kaynaklanan bu özelliklerden, özellikle de vasalın spesifik ve de kişisel bağlılığıyla ilgili normlardan yoksun olmaya mahkumdu; buna karşın Japon feodalizmi münhasıran kişisel bağlılığıyla birlikte *beneficium*'un malikane parçasından yoksun olmaya mahkumdu. Dolayısıyla her iki takipçinin sadakatinden kaynaklanan kişisel bağlılık ve Batı feodalizminin özgünlüğüne neden olan arpalık kombinasyonundan tamamıyla ters yönden ayrılır.

3. Feodalizmin Askeri Kökeni

Yaygın bir olgu olan tımarın kökeni temelde askeriydi. Türk tımar arpalığı sahibine toprak üzerinde yaşama taahhüdünde bulunuyor ve İmparatorluğun büyük gelişmesi zamanında, eğer sahibi son yedi yıl içerisinde orduda savaşmamışsa iptal edilmiş sayılıyordu; mirasçıların talepleri de kısmen aktif askeri hizmetin kanıtlanmasına bağlıydı. Batı'da olduğu gibi Doğu'da da tımar-arpalık normalde üyeleri aynı donanıma sahip olan ve sürekli eğitim gören süvari sınıfının kurulmasına hizmet ediyordu. Kişisel olarak lordlarına bağlı bu savaşçıların askeri etkinliği *onur* anlayışlarıyla arttırılıyordu. Bu süvari sınıfı hür kişilerin vergisinin ve bazen de kralın karizmatik takipçilerinin (*trusti*) yerine geçiyordu. Frenk tımarları Arap süvarilerine karşı savunma amacıyla sekülerleştirilmiş kilise toprakları üzerinde ortaya çıktı. Türk tımar–arpalıkları da Osmanlıların (Anadolu'daki) eski köylü yerleşimlerinde yoğunlaşmıştı; bunlar çoğunlukla (özellikle Rumeli'de) daha geç bir zamanda fethedilmiş bölgelerde Raya'lar tarafından yönetilen malikânelerdi. Feodal ordu, hür kişilerin vergisinin yerini aldığı yerde, yoğunlaşmış ekonomik etkinliklerin ve doğal bir ekonomiye sahip devletlerdeki paralı ordular için de geçerliydi. Artan barış ortamı ve yoğunlaşan tarım arazi sahiplerinin çoğu için hem askeri görevlerle olan tanışıklıklarını hem de askeri eğitim olanaklarını azalttı; bu küçük arazi sahiplerinin ekonomik vazgeçilebilirliklerini düşürdü. Erkeklerin esasen kadınlar tarafından yapılan işlerle gittikçe daha çok uğraşması onları toprağa bağladı ve toprakların bölünmesi

veya bir elde toplanması vasıtasıyla malların gittikçe daha çok ayrışması benzer askeri donanım olasılığını ortadan kaldırdı; gittikçe artan küçük arazi sahibi kitleler artık kendilerini donatıyordu. Bu hür insanlardan oluşan her ordunun ön koşuluydu. Özellikle şehirli bir halk ordusu büyük deniz aşırı gelişme bölgelerini kontrol edemeyeceği gibi, büyük bir imparatorluğun uzak alanlarındaki seferlerde bir köylü vergisiyle yürütülemezdi. Vatandaşlar ordusunun yerine geçen paralı ordu milis güçlerinin yerine profesyonel askerleri geçirdiği gibi, feodal orduya geçiş de başlangıçta yüksek kaliteli eşit donanımı sonuç verdi. At ve silahlar, Batı'daki başlangıçlarında tımarın parçalarıydı; kendi donanımını sağlama daha sonra bu kurum yaygın hale geldiği zaman ortaya çıktı.

Tam olarak gelişmiş feodalizmde vasalın davranışını belirleyen spesifik unsur bağlılıkla ilgili yükümlülüklerine değil, yüceltilmiş bir onur anlayışından kaynaklanan yüksek statü duygusuna hitaptır. Savaşçının onur duygusu ve hizmetçinin sadakati birlikte yönetici bir katmanın asaleti ve gelenekleriyle ayrılmaz biçimde bağlantılıdır ve onlar tarafından desteklenir. Dolayısıyla tam olarak gelişmiş Batı feodalizminin özgünlüğü büyük oranda – klientler, *cleruch*-lar, μάχιμοι'ların halk sınıfından piyade tımarlarının ve eski Doğu'nun tımarlı askerlerinin aksine – bir süvari sınıfının temelini oluşturmasıyla belirleniyordu. Bu faktörün dallanmasına sıkça rastlayacağız.

4. Feodal Meşruiyet

Feodal sistem kendilerini donatabilen ve silahları profesyonelce kullanabilen, savaşta kendi onurlarını lordunkiyle özdeşleştiren, gücünün gelişmesinde varisleri için tımarları güvence altına alma fırsatını gören ve her şeyden önce kendi tımarlarının meşruiyetinin tek temelini kişisel otoritesinin korunmasında bulan insanlar üretir. Her yerde bu son unsur feodalizme geçiş ve özellikle de feodalizmin asıl alanı olan askeri hizmetten devlet dairelerine yayılması için muazzam şekilde önemli olmuştur. Japonya'da yönetici bu şekilde kendisini ailevi karizması olan soy gruplarının egemenliğinden kurtarmaya çalıştı. Fakat imparatorluğunda patrimonyal devletin hükümdarın gücünü görev süresini kısıtlamakla ve hafiyeler vasıtasıyla koruma çalışmaları tekrar tekrar bozuldu. Merovenj imparatorluğundaki aristokratik hiziplerin güç mücadelesindeki iniş ve çıkışlar sonunda merkezi bir memurun güçlü kolu tarafından sona erdirildi; fakat bu meşru hanedanın onun lehine yıkılmasıyla sonuçlandı. Şarlman hane-

danı zamanında meşruiyetlerin tımar olarak verilmesi görece bir istikrar sağladı. 9. Yüzyıldan itibaren Şarlman hanedanı, vasalları ilk defa Merovenjli *trustil*ere karşı dengeleyici bir güç olarak kullandıktan sonra ve bütün memurların kesin bir biçimde kişisel bağlılıkları bölünmüş imparatorlukta kralların mücadelesi sırasında kraliyet tahtlarının tek desteği olarak ortaya çıktıktan sonra bu politika kesin biçimde uygulandı. Buna karşın –uzun bir süre babaların kutsal düzeni olarak ağıt yakılan – Çin feodalizminin kendi ivmesini tutarlı bir biçimde izleyen prebendal bürokratik düzen tarafından yıkılması feodal idareyi ortadan kaldırmaya yönelik eşit derecede tipik güdü tarafından yönetildi: Hükümdarın gücünü tam olarak yeniden elde etme güdüsü. Zira yöneticinin pozisyonunun vasalın şövalye onuru vasıtasıyla oldukça hatırı sayılır garantisi vasallar üzerindeki gücünün büyük ölçüde azalması pahasına kazanılır. Tam olarak gelişmiş feodalizm sistematik olarak adem-i merkezileştirilmiş egemenliğin en uç tipidir.

Öncelikle, lordun vasallar üzerinde sadece sınırlı disiplini" vardır. Tımarı geri almanın tek nedeni "suçtur": Lorda olan bağlılığın bağlılık yükümlülüklerini yerine getirememe vasıtasıyla ihlali. Bununla birlikte, "suç" kavramı çok muğlaktır ve bu normalde lordun keyfiliğine değil vasalın pozisyonuna yarar sağlar. Zira vasallardan oluşan feodal mahkemelerin var olmadığı ve dolayısıyla vasalların Batı'da olduğu gibi özerk bir tüzel gurubun üyeleri sıfatıyla örgütlenmediği yerde, lordun bireysel vasala karşı güçlü olduğu, fakat vasalların çıkarları ile ilgili olarak güçsüz olduğu genellemesi tamamıyla geçerlidir. Vasallardan herhangi birine karşı güvenle harekete geçmeden önce diğerlerinin desteğinden ya da hoşgörüsünden emin olmalıdır. Tımarcı ilişki karşılıklı sadakate dayalı olduğu için lordun keyfi bir eylemi, bir "güven ihlali" olarak, bütün vasallarla ilişkisi üzerinde içsel olarak yıkıcı bir etkiye sahiptir. Yöneticinin vasalları üzerindeki disiplin edici yetkilerinin bu oldukça katı sınırlaması, vasallarının alt vasalları üzerinde çoğu zaman hiçbir doğrudan kontrolü olmaması gerçeğiyle daha da açık hale gelmiştir.

Tam olarak gelişmiş feodalizmde iki açıdan bir "hiyerarşi" vardı: Birincisi, sahipliği bütün yetkilerin kaynağı olarak yüce yöneticiden çıkarılabilecek derebeylik hakları ve özellikle gayrimenkullar tam tımarlar olarak devredilebilirdi; ikincisi, ilgili tımar sahibinin yüce yöneticiyle ilgili olarak işgal ettiği alt tımar düzeyine göre (sachsenspiegel Heerschild gibi) bir sosyal derece sistemi vardı. Fakat, yöneticinin kendi vasallarının alt vasalları üzerindeki doğrudan kontrolünün derecesi çok problemli kaldı; çünkü, her feodal ilişkide olduğu

gibi vasal ve alt vasal arasındaki ilişki de kesin biçimde kişiseldi ve dolayısıyla birinci vasalın lorduna karşı herhangi bir kusuruyla kolayca iptal edilemezdi. Türk feodal sistemi klasik döneminde tımarın ve Bab-ı Ali'yle ilişkili olarak beylerbeyinin pozisyonunun yarı prebendal tanımı vasıtasıyla görece güçlü bir merkezileşmeye ulaştı. Fakat Batı'daki çekince Salva fide debita domine regi [derebeyine karşı bağlılık istisnasıyla] bağlılık yemininde lordunun kusurunun açık olduğu durumlarda bile bir alt vasal için bir vicdan çatışması engelleniyordu. Kendisini her halükarda, kendi lordunun derebeyi yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğini kendisi için sınama yetkisine sahip oluyordu. İngiltere'nin merkeziyetçi gelişmesi için Fatih William tarafından Normandiya'dan devralınan bir düzenleme çok önemli hale geldi: Bütün alt vasallar yeminle krala bağlıydı ve adamlarını dikkate alıyordu; bunun yanında hukuksal olarak lordlarından memnun olmayan alt vasallar (Fransa'da olduğu gibi) feodal hiyerarşinin çeşitli temyiz basamaklarından geçmeye zorlanmıyor ve doğrudan kralın mahkemelerine gidebiliyorlardı. Bu nedenle İngiltere'deki feodal hiyerarşi bir çok diğer ülkede olduğu gibi, feodal hukuk meselelerindeki adli bir hiyerarşi ile birlikte aynı değildi. Türk feodalizminde olduğu gibi Normandiya ve İngiltere'de de bu sıkı örgütlenme ve lord ile vasal arasındaki sıkı bağlar da – en sıkı hiyerarşik örgütlenmesinin misyonerlik faaliyetlerinin düzenlendiği bölgelerde tesis edilen kiliselere benzer şekilde – feodal yönetiminin fethedilen bölgelerde tesis edilmesine bağlıydı. Bununla birlikte, o zaman bile alt vasalların vicdan çatışmalarına rastlanıyordu. Bu nedenle alt vasalların oluşturulmasını ya da en azından alt düzeylerdeki sıklığını sınırlamak için sıklıkla girişimlerde bulunuyordu; buna karşın Almanya'da Heerschilde'nin sınırlandırılması daire hiyerarşisinin genel ilkeleriyle sağlanıyordu.

Öte yandan, tam olarak gelişmiş feodal hukuk bir zamanlar bir tımarda yer alan tüm nesnelerin ve malların devlete kalması durumunda yeniden verilmesini şarta bağlıyor ve ayrıca *nulle terre sans seigneur* şartını koyuyordu. Yüzeysel olarak, bürokratik ilkeyle bütün geleneksel tımar birimlerinin vasallara kral tarafından verilmesi gerektiği şeklindeki feodal kural arasında bir benzerlik vardır, fakat niyet köklü biçimde farklıdır. Bürokratik sistemde memuriyetlerin zorunlu olarak doldurulmasıyla yöneticilerin yasal açıdan korunması amaçlanır, fakat tımarların zorunlu olarak verilmesi vasalların tebaalarının çoğunun en yüksek yöneticiyle olan doğrudan ilişkisini kesmiştir. Bunun yanında, bu feodal ilke lordun otoriteyi kendi ellerine alarak kendi çıkarları için feodal güç

dağılımını göz ardı edememesini vasalların kolektif bir hakkı olarak tesis eder. Bunun yerine mevcut bütün tımarları vasalların çocuklarını donatma amacıyla kullanmalıdır. Bildik taslağa göre vasallar hukuksal olarak özel gruplar halinde örgütlendiğinde ve özellikle feodal bir mahkemenin üyeleri (*lehenskurie)* olarak katılımda bulundukları adli muameleler bir mirasın zorunlu olarak verilmesini, tımarların müsaderesini ve yenilenmesini ilgilendiren yasal işler ve anlaşmazlıkları ele aldığı zaman taleplerinde özellikle güçlü biçimde ısrar edebiliyordu. Bu durumda, tımarlara olan talep bunların arzını koruma araçlarına ek olarak tekelleştirilebiliyordu.

Tekelleşme talep sahibinin kişisel feodal niteliklerine olan taleplerin sürekli artması nedeniyle ortaya çıkıyordu. Bürokratikleşmiş bir toplulukta da bu adayın bir istihdam koşulu olarak gittikçe daha çok uzmanlık sınavını ve daha çok diplomayı talep etmesi nedeniyle oluşuyordu. Bununla birlikte, feodal liyakat uzmanlık bilgisine dayanan bürokratik daireye uygunluk kriterlerinin tam tersiydi. Bürokrasi ve patrimonyal memurluk saf tipler olarak sadece kişisel niteliklerle ilgilenmeleri açısından sosyal eşitlemeye dayanır; biri maddi uzmanlık, diğeri ise salt kişisel özelliklerle ilgileniyordu; her iki tip de statü farklılıklarını görmezden gelir ve gerçekte – daha önce tartışılan bir durum olan bürokratik ve patrimonyal katmanların da bütün sonuçlarıyla birlikte ayrı bir statü onurunun taşıyıcısı olabileceğine bakmadan – bunların reddi için spesifik bir araç oluşturur. Bu sosyal onur burada bu katmanların güç pozisyonlarının bir sonucuydu. Fakat feodalizmin özü statü bilincidir ve bu karakteristiği gittikçe mükemmelleştirir. Vasal (sözcüğün spesifik anlamı içerisinde) her yerde lordun patrimonyal gücüne tâbi değil, hür bir insan olmak zorundaydı. Japon samurayları da lordlarını istedikleri zaman değiştirebiliyordu. Başlangıçta tabii ki, vasalın karakteristik niteliği çoğu zaman sadece profesyonel yeteneği, askeri yetkinliğiydi; bu örneğin Türk feodalizminde devam ettirildi; Rusya bile gerekli askeri hizmeti verdiğinde tımar alabiliyordu. Ancak, en gelişmiş formu içerisinde tımar ilişkisi sadece yönetici sınıfların bir vasfı olabilirdi, zira bu sadakatin ve ayrıca askeri zindeliğin temeli olarak statü onuruyla ilgili duygusal kavramlara dayanmaktadır. Bu nedenle her yerde, derebeylerine yakışır (şövalyece) davranış koşulu, özellikle de askeri eğitimden alıkoyacak ve aşağılayıcı her hangi türden bir ücretli işe karşı yasaklama eklenir.

Çocukların desteklenmesi olanakları azalmaya başladığı zaman, tımarların ve memurlukların – daha sonra da özellikle uygun araçları olmayan akrabaların

geçimi için arpalıkların (*stiftspfründen*) tekelleşmesi güçlü biçimde ortaya çıkar. Statü görenekçiliğinin etkisi de bunun üstüne gelir; bir tımar ya da arpalık taliplisinin sadece bir şövalye gibi yaşaması değil, aynı zamanda bir şövalye soyundan gelmesi istenir. Bu onun asgari sayıda şövalye atanın torunu olması – önce şövalye ebeveyn sonra şövalye büyük ebeveyn olmak üzere "dört atanın" soyundan gelmesi –gerektiği anlamına gelir. Son olarak geç Orta Çağların turnuva ve manastır yönetmeliklerinde tekelleşme on altı atanın gerektiği ve şehir soylularının loncalarla otorite paylaşması ve onlarla aynı konsüllerde oturması nedeniyle dışlandığı bir noktaya ulaştı.

5. Feodal Güç Dağılımı ve Tipleştirmesi

Bireysel vasalın kesin hukuksal özerkliği (*Eigenrecht)* vasıflı bütün adayların bütün tımarların sahipliğiyle ilgili talebiyle paralellik gösteriyordu; bu talep her yerde kabul edilmiyordu, ancak her yerde bir şekilde ileri sürülüyordu. Feodalizmin klasik bölgelerinde vasalın hakkının sözleşmeli ve yenilemeye tâbi ve aynı zamanda yerleşik normlara göre miras bırakılabilir olması güç dağılımını prebendal yapıda ulaşılan derecenin ötesinde kalıplaştırdı ve onu oldukça sertleştirdi. Tüm sistemin ikili bir sözleşmeyle tımar sahibinin konumunun garantisine nüfuz etmesi feodalizmin gelişmesi açısından çok önemliydi; bu garanti lord tarafından sadece imtiyazların verilmesini aşıyordu; arpalıkların edinilmesinin aksine bu salt ekonomik bir mesele değildi. Bu feodalizmi, bir taraftan geleneksel buyruklara ve kazanılmış haklara, öte yandan da keyfiliğe ve takdir yetkisine sahip saf patrimonyalizme nazaran *Rechtstaat* 'a [anayasal hükümet] yakın bir şeye dönüştürüyordu. Feodalizm bir "güçler ayrımıdır", fakat Montesquie'nin niteliksel bir iş bölümü oluşturan taslağının aksine sadece niceliksel bir yetki dağılımıdır. Anayasacılığa yol açan bir fikir olan, siyasal gücün dağılımının temeli olarak toplumsal sözleşme (*Staatsvertrag*) ilkel bir şekilde öngörülmektedir. Bu tabii ki – yönetilenlerin tâbiliğinin yönetenlerin hakkının kaynağı olarak görüldüğü – yöneten ve yönetilenler ya da bunların temsilcileri arasında bir pakt değil, yönetenle yetkisi ondan gelenler arasındaki bir sözleşmenin temelde farklı bir formu içerisindedir. Güçlerin tipi ve dağılımı bu sözleşme vasıtasıyla sabit hale gelir, fakat bireysel yetki alanıyla ilgili genel bir *règlement* (yönetmelik) ve hiçbir rasyonel ayrım yoktur. Zira görev yetkileri, bürokratik durumun aksine kişisel haklardır; kapsamları pozitif olarak memurun kişisel kabulüyle ve negatif

olarak tebaaların, gelenekle verilmiş ya da kutsanmış olsun ya da olmasın istisnaları, muafiyetleri ve imtiyazlarıyla belirlenir. Bir yetki sahibinin öznel hakkını bir başkasının karşıt haklarıyla birlikteliği ya da bunlar tarafından karşılıklı sınırlandırılması – kalıplaşmış ve ayrılmış patrimonyal memuriyetlere benzer şekilde – resmi alanı şeklindeki bürokratik kavramla bir ölçüde örtüşen güç dağılımını ortaya çıkarır. Zira bu kavram gerçek anlamı içerisinde feodalizmde bulunmaz ve dolayısıyla "devlet dairesi" (*Behörde*) kavramı da yoktur.

Başlangıçta vasalların sadece bir kısmına siyasal yetkiler verildi ve bu özellikle adli yetkiler anlamına gelir. Bunlar Fransa'da sözde *seigneurs justiciers* idi. Yönetici kendi adli yetkilerini, bir kısmını bir vasala ve diğer kısımlarını da bir başka vasala vererek bölebilirdi. Tipik olan – baş yargı dairesini de (*Blutbann*) içeren üst yargı ve alt yargı şeklinde ayrılması ve bunların da farklı vasallar arasında dağılımıydı. Bu makam hiyerarşisinin aslında yüksek olan senyörlük yetkileri verilen vasalın aynı zamanda yüksek lorddan uzaklığa göre tesis edilmiş tımar hiyerarşisinde de yüksek bir dereceye sahip olduğu anlamına gelmez. En azından prensipte tımarların hiyerarşisi verilen yetkilerin hiyerarşisiyle değil, yalnızca ilk lordan uzaklık ya da ona yakınlıkla ilgilidir. Ancak, gerçekte en yüksek adli yetkilerin, özellikle de baş mahkemenin sahipliği her yerde, sahiplerini soyluluk derecesine sahip özel bir grup (*Fürstenstand*) olarak tesis etme eğilimindedir. Bu eğilim her yerde kralla olan dolaysız tımar ilişkisini en yüksek statü grubuna ait olma işareti olarak değerlendirme (çakışan) eğilimiyle rekabet etmek zorundaydı. Bu özellikle Almanya'da, burada ele alamayacağımız karakteristik dalgalanmalarla gerçekleşti. Sonuç her yerde en farklı sahiplere devirler yoluyla parçalanmış bir çok karmaşık senyörlük yetkileri kompleksiydi. Prensipte Batı lordunun siyasal hakların verilmesine dayanan bölgesel yargı yetkisi bir yanda kendi vasalları üzerindeki feodal yargıdan, diğer yandan da patrimonyal (*hofrechtliche*) yargısından ayrıydı. Bunun hepsi, yetkilerin farklı hukuksal temellerde sahip olunan, geleneksel olarak birbirini sınırlamayan çok sayıda bireysel haklara bölünmesiyle sonuçlandı. Eksik olan her bürokrasiye özgü olan ve arpalıkta halen bilinen kişi ve meslek, kişisel mülk ve resmi yönetim ayrımıydı. Tımar geliri bir memuriyet kazancı olmadığı için, müsadere ve miras durumunda tam mülkiyet ve feodal mülkiyet arasındaki ayrım, arpalık olayındaki dışsal olarak benzer ayrımın aksine, sadece bir miras katmanlaşmasıydı.

Bunun yanında, bir vasalın resmi yetkileri ve gelirleri yalnızca kişisel haklarının ve kendi hanesinin parçası değildi; fakat her şeyden önce yönetim giderleri

kendi hanesindekilerden ayırt edilemez kişisel harcamalardı. İster lord olsun isterse tımar sahibi memur, her birey kendi hakları temelinde temelde kişisel çıkarlarını gözetiyordu; dolayısıyla bütün idari giderler kendi kişisel hizmetleri ve kaynakları ya da – özellikle – patrimonyal maiyetinin veya ona verilen siyasal haklar nedeniyle tâbi olan "tebaaların" hizmetleriyle karşılanıyordu; dolayısıyla harcamalar bir bürokraside olduğu gibi rasyonel bir vergilendirme sisteminden ya da patrimonyalizmde olduğu gibi yöneticinin hanesinden veya özel arpalık gelirlerinden karşılanmıyordu. "Tebaanın" vergileri ya da hizmetleri genellikle gelenek tarafından düzenlendiği için aygıt finansal olarak katıydı ve bu feodal birliği siyasal idarenin aracı (Träger) olarak tipik uygulaması ya da en azından evrensel eğilimi tarafından şiddetlendiriliyordu. Bu yöneticinin ve diğer bütün lordların kişisel ve maddi güç araçlarını çok fazla sınırlandırıyordu. Birincisi, vasallar her yerde sabit normlarla feodal birliğin oluşturulma amacı olan en temel yükümlülüklerinin yıllık süresini düzenlemeye çalışıyordu: Askeri hizmet verme yükümlülüğü. Çoğu zaman başarılıydılar. Bunun yanında tımarları idare etme hakkı da aynı lordun vasalları arasında var olan bir şeydi. Lordun gücü sadece vasalların tımarlarını garanti ediyordu, başka bir şeyi değil. Vasalların birbirlerine karşı özel savaşları tabii ki feodal lordun güç çıkarlarına çok zarar verebilir; fakat özel düşmanlıkların lordun kendi askeri eylemleri sırasında en azından ortaya çıkamayacağı koşulunun ötesinde Avrupa kıtasında kilise ve şehirlerin krallarla birlikte barış buyruklarını ("Landfrieden") uyguladıkları zamana kadar hiçbir engelleme başarılı değildi.

Yöneticinin finansal hakları üzerindeki sınırlamalar özellikle şiddetliydi. Bir lordun tımardan koruyucu olarak yararlanmasının dışında, bu haklar çoğunlukla vasalın belli ihtiyaç durumlarında lorda maddi destek sağlama yükümlülüğünden oluşuyordu; lord bu yükümlülükleri kapsamlı bir vergilendirme hakkına dönüştürmek istemiş olabilir; fakat vasallar bunları kesin biçimde sabit, ara sıra verilen haklara dönüştürmeye çalışıyordu. Gittikçe artan şekilde kurgusal olan askeri yükümlülükleri telafi için şövalye tımarlarının vergi muafiyetleri Orta Çağlardan uzun süre sonrasına kadar normal bir örüntü haline geldi. Genel olarak, lord feodal orduya bağımlı olduğu sürece vasallar maiyetlerini lordun vergilendirmesinden kurtarmada başarısız sayılmazlardı, buna sadece istisnai durumlarda izin veriyorlardı. Bir kural olarak lord *tallagia*'yı sadece malikanesindeki ve kişisel maiyeti için doğrudan alabiliyordu. Müsadere hakkı gittikçe kullanışsız hale geldi. Her yerde miras hakkının ikincil akrabaları da

kapsaması egemen hale geldi. Lordun eski vasalı kabul etme rızasını gerektiren tımarın devri gittikçe daha çok kural haline geldi ve rızasının satın alınması en önemli feodal gelir kaynaklarından biri oldu. Bununla beraber, satın alım tımara tam olarak sahip olmakla eşdeğerdi, çünkü devir ücreti gelenekle ya da yasayla sabitleniyordu. Dolayısıyla, bağlılık ilişkisi gittikçe kalıplaşıp ticarileşirken bir güç aracı olarak eşsiz karakterini ve pratik faydasını kaybetti. Vasal, hür biri olarak sonraları bir tımarı birkaç lorddan alabiliyordu; bu onun bunlardan herhangi birine olan desteğini bir çatışma durumunda riskli hale getiriyordu. Fransız feodal yasası diğer yükümlülüklerle ilgili zihinsel çekincelere sahip feodal yemin olan *homagium simplex*'i bağlılık üzerindeki ilk ipotek olarak koşulsuz yemin olan *homagium ligium*'dan ayırıyordu; bu bütün diğer yükümlülüklerden önce geliyordu ve dolayısıyla sadece bir yöneticiye sunulabilirdi. Fransız monarşisinin artan gücü için büyük feodal lordların sonraki yemini etmeye zorlanmaları önemliydi. Bununla birlikte, genel olarak çok taraflı yükümlülükler olasılığı bunların kapsamlı olarak değerlerini yitirmesine neden oluyordu. Sonunda vasalların yardımıyla sürekli işleyen bir iradeyi yürütmek imkânsız hale geldi. Kavram olarak vasallar lorduna sadece eylemlerle değil aynı zamanda tavsiyeyle de yardım etme yükümlülüğüne sahipti. Büyük vasallar bu yükümlülükten, önemli kararlar almadan önce dinlenilme "hakkı" çıkarmak istiyordu ve genellikle başarılı oluyordu; zira feodal lord feodal ordunun moraline bağımlıydı. Ancak, bir yükümlülük olarak vasalın tavsiye etkinliği aynen askeri yükümlülüğü gibi yavaş yavaş azaldı; bu oldukça devamsızdı ve dolayısıyla somut bir dairenin (*Behörde*) oluşturulması için kullanılamazdı. Dolayısıyla feodal birlik yerel memurlara senyörlük haklarıyla ilgili kalıtsal bir sahiplik ve güvence sağlıyordu; ancak, merkezi idare için lorda sürekli mevcut personel sunmuyordu ve onu vasalları kontrol etmesine yardım etmekten çok eylemlerini onlardan en güçlüsünün tavsiyesine uydurmaya zorluyordu. Bu koşullar altında bütün güçlü vasallar feodal bağı bütünüyle koparma eğilimindeydi; öyle ki açıklanacak tek olay bunun gerçekten ortaya çıkmasından daha çok neden gerçekleşmediğidir. Bunun nedeni daha önce söz ettiğimiz ve vasalların topraklarıyla ve senyörlük haklarıyla ilgili olarak feodal birlikte bulduğu *meşruiyet* garantisiydi; feodal lord da – ne kadar istikrarsız olursa olsunlar - kurgusal da olsalar, haklarının doğurduğu avantajlar nedeniyle bu garantiyle ilgileniyordu.

6. Ständestaat ve Feodalizmden Bürokrasiye Geçiş

Genel olarak konulmuş kurallara tâbi ve yargı yetkisi alanlarını eşit olarak düzenleyen "daireler" sisteminin aksine, patrimonyalizmin prebendal ve feodal çeşitleri lordun, memurların ve yöneticilerin somut öznel hak ve yükümlülükleriyle ilgili bir düzen ve koşullara göre de bir düzensizliktir; bu hak ve yükümlülükler çakışır ve birbirini sınırlar ve etkileşimleri o anda egemen olan siyasal kategorilerle yeniden tesis edilemeyen ve sözcüğün modern anlamı içerisinde "devlet" isminin salt patrimonyal yönetim için olduğundan daha az uygulanabilir olduğu eylem biçimleri üretir. Feodalizm malikane tipi patrimonyalizmdir; bu patriyarkal patrimonyalizmle çelişen marginal bir durumdur.

Feodalizm sadece gelenek, imtiyaz, örfi hukuk ve içtihat gibi karakteristik patrimonyal özelliklere değil, fakat aynı zamanda Batı'daki *Korporatif yönetime (Standestaat)* özgü ve gerçekte bunun özü olduğu gibi çeşitli güç sahipleri arasındaki geçici *ittifaklara* da yöneliktir. Bireysel tımar ve arpalık sahipleri ve tahsis edilmiş yetkilerin diğer sahipleri prens tarafından garanti edilmiş ayrıcalıkları sayesinde otoritelerini icra ettiği gibi kendi güç sahipleri tarafından kabul edilmesi ve korunması gereken kişisel bir ayrıcalık, onun egemen imtiyazı sayılır. Bu imtiyaz sahipleri iş birliksiz mümkün olmayacak somut bir eylem amacıyla birbirleriyle ittifak kurarlar. Bir *Standestaat*'ın varlığı sadece, bütün hak ve yükümlülüklerin sözleşmeye dayalı olarak güvence altına alınması ve sonuçta ortaya çıkan esneksizlik nedeniyle kaçınılmaz olan bu ittifaklar sisteminin belli koşullar altında açık bir birlik vasıtasıyla hukuksal olarak sürdürülen kronik bir durum haline geldiğini belirtir. Tımar sahipleri bir kere özel bir hukuksal grup oluşturduğunda *Standestaat* çok farklı nedenlerle ortaya çıkıyordu. Ancak, bunun temel nedeni kalıplaşmış ve dolayısıyla esnek olmayan tımarların ve imtiyazların olağanüstü ve yeni idari gerekliliklere uydurulması gerektiğiydi. Bu gereksinimler büyük ölçüde ekonomik olarak belirleniyordu, gerçi dışarıdan bakıldığında bu çoğu zaman geçerli değildi. Ekonomik etki çoğunlukla dolaylıydı: Olağanüstü gereksinimler siyasal, özellikle de askeri yönetim üzerinde odaklanıyordu. Değişen ekonomik yapı, özellikle gelişen para ekonomisi bu ihtiyaçları kalıplaşmış feodal-patrimonyal yönetimin normal araçlarından üstün bir şekilde karşılamak için etkisini uyguladı. Bunu yaparken onu diğer yönetimlerle mücadele ve rekabet nedeniyle mümkün ve dolayısıyla

zorunlu hale getirdi. Bu özellikle bir defada muazzam miktarda para toplamayı içeriyordu. Bu normal araçlar bu egemenlik yapısıyla ilgili ilke nedeniyle çoğu zaman yetersizdi: Diğer güç sahiplerinden yöneticiye kadar herkes onun, ama sadece onun yönetiminin giderlerini kendi cebinden ödemek zorundaydı. Bu özel giderleri toplamak için hiçbir karşılık yoktu; dolayısıyla sık sık yeni anlaşmaların yapılması kaçınılmazdı; bu sonuç olarak tek tek güç sahiplerinin bir şirket kurulu biçiminde bir birliğini gerektiriyordu. Bu birlik ya prensi içine alıyor ya da imtiyazlı kişileri "Zümrelere" döndürüyor ve dolayısıyla çeşitli güç sahiplerinin ve geçici birliklerin üzerinde anlaşılan eylemleri sürekli bir siyasal yapıya dönüştürüyordu.

Ancak bu yapı içerisinde her zaman yeni ve zorlayıcı idari görevler *Standestaat*'ı dağıtması kaçınılmaz olan prens bürokrasisini oluşturuyordu. Bu süreç sanki yönetici her yerde kendi otorite alanını genişletmek için bürokrasiyi geliştirerek Malikanelerin rekabet edici gücünü yok etmeye çalışıyormuş gibi çok mekanik olarak anlaşılmamalıdır. Bu sorgulanamaz ve doğal biçimde çok sık olarak önemli bir belirleyiciydi. Fakat her zaman gerçekten çok önemlisi değildi. Oldukça sık olarak, Zümreler yöneticiden ilgili kişilerin yeni idari hizmetlere yönelik isteklerini karşılamasını ve bunları uygun bir dairenin tesisiyle gerçekleştirmesini talep ediyordu; sürekli olarak ortaya çıkan bu talepler genel ekonomik ve kültürel gelişmenin sonucuydu ve dolayısıyla gücünün artması açısından çok önemliydi; başlangıçta bu Kıta Avrupası'nda Fransız ihtilaline kadar baskın kalan patrimonyalizm ömrü uzadıkça saf bürokratizme daha fazla yaklaştı. Zira yeni idari görevlerin doğası her yerde kalıcı daireler, sabit yargı yetkileri, mesleki ve yöntemsel yetkinlik oluşturmaya yönelik bir baskı uyguladı. Feodal birlik ve *Ständestaat* patrimonyalizmden bürokrasiye geçişte hiçbir şekilde vazgeçilmez ara halkalar değildi; aksine, belli koşullar altında bürokrasiye belli engeller teşkil etmektedir. Gerçek bir bürokrasinin başlangıçları her şekilde patrimonyal yönetimin görece karmaşık olmayan formlarından bulunabilir, patrimonyal daireden bürokratik olana geçiş akışkandır ve tipolojik vasıf bireysel dairenin doğasına değil, genel olarak dairelerin oluşturulma ve yönetilme şekline bağlıdır. Bununla birlikte, tam olarak gelişmiş *Ständestaat* ve tam olarak gelişmiş bürokrasi daha sonra döneceğimiz nedenlerle yalnızca Avrupa topraklarında gelişti. Bu arada feodal ve patrimonyal yapılar içerisinde saf bürokrasiden önce gelen belirli ara formları ve geçiş formlarını ele alacağız.

7. Patrimonyal Bürokrasi

Basitlik olması için şimdiye kadar siyasal yöneticinin merkezi yönetimdeki işlerinin daha önce sözünü ettiğimiz hane ya da saray memurları ya da kendi patrimonyal yönetimleri olan tımar sahipleri vasıtasıyla salt patrimonyal tarzda yönetildiğini varsaydık. Gerçekte, patrimonyal ve feodal yöneticiliğin yapısı çok basit olmamıştır. Hane idaresi arkadaşlar ve yakınlar vasıtasıyla kesintili yönetim evresini geçer geçmez salt siyasal görevlerin eklenmesi düzenli olarak özel merkezi dairelerin kurulmasına ve çoğu zaman da çeşitli karakteristikleri olan bir tek siyasal memurun yükselmesine yol açar. Patrimonyalizm gerçek doğası nedeniyle – muazzam güç sahibi olan yöneticiye yakın adamların – iltimasçılığının ortaya çıkışının özel yeriydi, fakat her zaman salt siyasal nedenlerle ani, dramatik çöküş tehlikesi içindeydi. Spesifik yapılar gelişirse en tipik patrimonyal örnek, işlevi en yakın, salt kişisel güven konumunu içeren bir saray memurunun aynı zamanda biçimsel olarak ya da fiilen merkezi siyasal idareyi yönettiği durumdur; bu harem sorumlusu ya da yöneticinin kişisel işleriyle yakından ilgilenen, benzer şekilde istihdam edilen bir kişi olabilir. Ayrıca zaman zaman spesifik olarak siyasal bir güven konumu eklendiği de olur. Bazı Afrika krallıklarında her yargının görünür temsilcisi olan cellat yöneticinin sürekli ve en nüfuzlu arkadaşıdır. Benzer şekilde yöneticinin adli işlevleri mahkeme kararlarına uymama (*Banngewalt*) yetkilerinin gelişmesiyle birlikte önem kazanır ve sonra Frenk Kontu Palatine'e eş bir memur öne çıkar. Askeri olarak etkin devletlerde aynı şey kraliyet başkomutanı ve feodal devletlerde ise çoğu zaman onunla özdeş fakat ayrıca tımar hamiliğini kontrol eden memur (Shogun, *major domus*) için de geçerlidir. Doğu'da sürekli olarak Baş Vezir figürüne rastlarız, daha sonra hangi nedenlerle modern devletlerdeki sorumlu başbakan gibi, "anayasal" bir gereklilik olduğunu göreceğiz.

Genel olarak sadece şunu söyleyebiliriz: Bir taraftan monografik olarak birleşik bir konumun varlığı, eğer ilgili memur vasalların ve bağlı memurların ekonomik donanımlarını kontrol ederek onları yöneticiye karşı kendi şahsına bağlayabiliyorsa – Japonya ve Merovenj Krallığı gibi ünlü örnekleri düşünün – prensin otoritesine özellikle tehlikeli hale gelebilir. Öte taraftan, böyle bir merkezi figürün bütünüyle yokluğu normal olarak ülkenin parçalanmasına yol açar. Kendi tecrübeleri merkezi bir daire oluşturmaya temkinli yaklaşmalarına

neden olan Şarlman hanedanının etkileyici örneğine bakınız. Kısa süre sonra, ortaya çıkan problemlerin nasıl çözüldüğüne geri döneceğiz.

Burada ilk olarak şu olguyla ilgileniyoruz: İdari işlerin artan sürekliliği ve karmaşıklığı, özellikle de patrimonyal ve feodal yapılara özgü ödenekler ve imtiyazların gelişmesi ve son olarak da maliyenin artan rasyonelleşmesi nedeniyle yazı işleri ve muhasebe memurları gittikçe artan önemde bir rol oynamaya başlarlar. Onlar olmadan bir yöneticinin hanesi istikrarsızlığa ve güçsüzlüğe mahkumdur. Yazı işleri ve muhasebe sistemi ne kadar gelişmişse saf feodal devlette bile merkezi otorite o kadar güçlüdür. (Örnek olarak Norman İngilteresini ve en güçlü olduğu dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nu verebiliriz.) Eski Mısır'da katipler idareyi kontrol ediyordu. Modern Pers İmparatorluğu'nda muhasebe memurları – gelenek tarafından kutsanmış bir gizlilik olan – "gizli" sanatları nedeniyle çok önemli bir rol elde etmişlerdi. Batı'da katiplik dairesinin başı olan şansölye çoğu zaman siyasal idarenin ana figürüydü. Merkezi yönetim aynı zamanda muhasebe dairesinde de ortaya çıkabilir, buna Normandiya ve daha sonra İngiltere'yi örnek verebiliriz. Bunun yanında bu daireler normalde bürokratikleşmenin başıdır, çünkü Orta Çağlarda çoğunlukla papaz olan çalışan memurlar resmi olarak onları işgal eden yüksek dereceli saray mensuplarından fiili kontrolü aldılar.

Daha önce [XI : I2] idari görevlerin niteliksel gelişmenin bir tamamlayıcısı olarak büyük *collegiate (*eş sorumluluk sahibi*)* merkezi dairelerin ortaya çıkışını ele almıştık. Onları bürokrasinin öncüleri olarak ve bürokratikleşmeyi teşvik eden uzmanlık bilgisinin artan önemi bağlamında tartıştık. Tabii ki, yöneticinin bürokrasi öncesi devletlerdeki danışma kurullarının hepsi modern bürokrasinin erken evreleri değildir. Merkezdeki memurların danışma meclisleri tüm dünyadaki en farklı patrimonyal ve feodal yapılarda bulunabilir. Bunlar – erken bürokratik yapılar gibi – uzmanlık bilgisinin gücüne değil en yüksek dereceli memurların gücüne denge olarak hükümdara hizmet eder; bunun yanında bunlar idari devamlılığı tesis etmenin bir aracıdır. Bu açıdan her yerde idari görevlerin niteliksel gelişmesindeki belli bir evrenin ürünleridir; bununla birlikte bu gelişme sürdükçe bu danışma meclisleri kesin prosedürlere işleyen bir eş sorumluluk sahibi bir "daire" nin karakterine bürünerek erken bürokratizmin olgularına benzer; daire örgütlenmesi ve idari prosedürler bürokratik kalıba yaklaştıkça bu forma bürünürler; buradaki sınır çok akışkandır, Çin ve Mısır örnekleri bunu gösterir. Tipolojik olarak bu daireler yine geçişlerin doğal sürekliliğine rağmen,

otoriteyi hükümdarın buyruğuyla değil (Yaşlılar Meclisi veya bir *honoratiores* kurulu gibi) re'sen paylaşan eş sorumluluk sahibi kurullardan ayrılmalıdır. Sonrakini daha sonra kısaca ele alacağız. Zira bunlar patrimonyalizmden bürokratizme geçişte rol almazlar, fakat hükümdarla ister karizmatik isterse zümre tipi karakteristikle sahip olsun diğer güç sahipleri arasındaki güçler ayrılığının bir evresidir.

Burada patrimonyal ya da feodal yönetimlerin genel kültürel gelişme üzerindeki etkisini ele alamayız. Patrimonyalizm özellikle de kalıplaşmamış, keyfi tipte olanı ve feodalizm egemenliğinin kültür üzerindeki etkisi için her yerde en önemli fırsatı sağlayan alanda kesin biçimde birbirinden ayrılır: Bu *eğitim* alanıdır. Eğitim ve egemenlik arasındaki bağlantı ile ilgili önceki kısa ifadelere burada sadece birkaç genel düşünce eklenecektir. Feodalizm her nerede statü yönelimli bir "şövalye" katmanı geliştirirse, bütün sonuçlarıyla birlikte uygun bir hayat tarzına sistematik hazırlık ortaya çıkar. Tipik olarak, burada ele alamayacağımız (edebiyat, müzik ve görsel sanatlardaki) belli *sanatsal* eserler bir kendini yüceltme aracı haline gelir ve yönetilenlere karşı egemen katmanın halesini oluşturur ve korur. Dolayısıyla, başlangıçta salt askeri – jimnastik eğitime "arılaştırma" eklenir; sonuç bürokratik bir rejimde uzmanlık eğitimin tam tersi olan çok karmaşık "eğitim" tipidir. Egemenlik her nerede prebendal olarak örgütlenmişse, eğitim aydıncı–edebi ve dolayısıyla içsel olarak bürokratik ideal olan uzmanlık bilgisini taşımayla ilişkili olma eğilimindedir. Bu özellikle tipik formda Çin için ve - daha sonra (XV : 4) tartışılacak - teokrasinin eğitimi üzerine aldığı durumlarda geçerlidir. Son gelişme zirvesine, kendine ait bir eğitim sistemi geliştirmeyen keyfi patrimonyal tipte seküler devlette ulaşma eğilimindedir.

8. Patrimonyalizm ve Feodalizmin Belirsiz Ekonomik Önkoşulları

Patrimonyal ve Feodal yapıların doğuşunun salt ekonomik önkoşullarıyla ilgili olarak çok az kesin bir şey söylenebilir. Krallık ve aristokrasi tımarlarının varlığı ve egemenliği tam olarak gelişmiş olsun ya da olmasın feodal örgütlenmenin bütün formlarının genel temelidir. Kendi tarzında patrimonyalizmin en tutarlı siyasal formu olan Çin memurlar devleti tımarlara dayanmaz, fakat daha önce gördüğümüz gibi bunların yokluğu nedeniyle homojen bir biçimde patrimonyaldır. Patrimonyalizm hane ve pazar ekonomisiyle, küçük

burjuvasıyla ve tımar tarımıyla, kapitalist ekonominin yokluğuyla ve varlığıyla uyumludur. Buhar değirmeni kapitalizmi gerektirdiği gibi el değirmeninin de feodalizmi gerektirdiği şeklindeki ünlü Marksist ifade en çok birinci kısmında ve o zaman da kısmen doğrudur. Buhar değirmeni sosyalist devlet ekonomisine kolaylıkla uyar. Ancak, ifadenin ilk kısmı tamamıyla yanlıştır. El değirmeni makul bütün ekonomik yapılarda ve siyasal "üst yapılarda" var olmuştur. Kapitalizmle ilgili olarak ancak şunu söyleyebiliriz: Feodalizm ve patrimonyalizmde genişleme fırsatları sınırlı olduğu için savunucuları genellikle bürokratikleşmeyi ya da plütokratik bir egemenliği *honoratiores*'le değiştirmeye çalışır. Ancak bu da rasyonel girişime, iş bölümüne ve sabit sermayeye dayanan üretim yönelimli modern kapitalizm için geçerlidir. Öte yönden siyasal yönelimli kapitalizm, kapitalist toptan ticaret gibi, patrimonyalizm ile çok uyumludur. Gerçekte, köle askerleri satın alma ya da paralı askerleri devşirmek için yeterli vergi gelirlerini sağlayan bir pazar ekonomisine yönelik güçlü bir gelişme Doğu Sultancılığının doğası ve dolayısıyla patrimonyalizmin – Batı *Rechtstaat*'ı ile karşılaştırıldığında - modern devlet formlarından çok uzak olan katı biçimde patriyarkal çeşidi için ön koşuldu.

Pazar ekonomisi ve Feodalizm arasındaki ilişki çok farklıdır. Bununla birlikte, bir feodal ya da patrimonyal yapının egemen olacağını belirleyen genel bir ekonomik formül yoktur – burada tek istisna tımar sisteminin feodalizme çeşitli formları içerisinde güçlü biçimde yardımcı olmasıdır. Daha önce gördüğümüz gibi eski Doğuda sulama ekonomisinin rasyonelleşmesi – tarım alanının sistematik olarak, kura ile seçilen örgütlü iş gücü vasıtasıyla, çölden kazanılması – Çin'deki büyük ölçekli inşaatlar gibi, yarı bürokratik siyasal patrimonyalizmin yararına işledi. Ancak, her iki durumda da patrimonyalizm bu büyük yapılar mümkün olmadan önce var oldu. Bunun aksine, Kuzey Avrupa'da ormanların temizlenmesiyle yeni toprakların kazanılması tımar sistemini ve dolayısıyla feodalizmi destekledi. Ancak, feodalizm çok daha az tutarlı formlarda da olsa Doğu'da da var oldu. Üstelik teknik iletişim araçlarının ve dolayısıyla siyasal kontrolün zayıf gelişimi, egemen doğal ekonomiyle birlikte ademi merkeziyetçi patrimonyalizmi – rasyonel bir vergilendirme sistemi oluşturmanın zorlukları ve dolayısıyla patrimonyal memurlardan oluşan merkezi bir yönetimin ön koşulu nedeniyle haraç veren bir valiler sistemini – desteklediği genellemesini yapabiliriz. Bu zayıflıklar kişisel bağlılığın ve feodal ahlak kurallarının siyasal yapışkanlık aracı olarak kullanımı için, bunun

mümkün olduğu yerde, yani tımar sisteminin sosyal katmanlaşmayı belirlediği yerde, güçlü bir itici güç oluşturdu.

9. Ticaretin Patrimonyalizmin Gelişmesi Üzerindeki Etkisi

Bilim adamları güçlü, merkezileşmiş patrimonyal bürokrasinin gelişmesinde tarihsel olarak önemli bir değişmez değeri çoğu zaman göz ardı etmişlerdir – *ticaret.* Daha önceden ilkel köy reisi düzeyini aşan bütün yöneticilerin güç konumlarının hammadde halinde ya da işlenmiş şekildeki değerli madenlerin sahiplerine dayandığını gördük. Bu hazineye her şeyden önce takipçilerini, muhafızlarını, patrimonyal orduları, paralı askerleri ve özellikle memurlarını beslemek için ihtiyaç duyuyorlardı. Bu hazine diğer yöneticilerle hediye değiş tokuşu – bu gerçekte çoğu zaman doğrudan tekelleşmesine yol açan kıyı ara ticareti ya da son olarak dış ticaretin başka kullanımları yoluyla tedarik ediliyordu. Bu ya doğrudan gümrükler, geçiş ücretleri ve diğer vergiler yoluyla vergilendirme şeklinde, ya da dolaylı olarak pazar imtiyazları ve şehirlerin kurulması gibi yüksek yer kiraları ve yüksek vergiler ödeyebilen tebaa üreten prens imtiyazları yoluyla yapılıyordu. Tarih boyunca bu son türden ticaret kullanımı sistematik olarak gerçekleştirilmiştir; modern zamanların başında, Polonyalı derebeyleri sayısız kasaba kurmuşlar ve buralara Batı'dan göçen Yahudileri yerleştirmişlerdi. Tipik olarak patrimonyal siyasal yapılar, ticareti büyüklüklerine ya da nüfuslarına göre görece mütevazı ya da tamamıyla zayıf olmasına rağmen – bkz. Çin ve Şarlman İmparatorluğu örneği – bölgesel olarak devamlılık gösterir ve genişler; fakat patrimonyal siyasal yönetimin doğuşu ticaret önemli bir rol oynamadan seyrek görülür; bu olmuştur – Moğol İmparatorluğu ve Tötonik Göçün krallıkları – fakat neredeyse her zaman oldukça gelişmiş bir para ekonomisine sahip bölgelere komşu yaşayan kabilelerin bunları işgal etmesi, değerli madenlerini ele geçirmesi ve bu topraklar üzerinde yeni yönetimler kurması kalıbına göre gerçeklemiştir. Kraliyet ticaret tekeli Afrika'da ve Eski Doğu'da olduğu kadar Polinezya'da da olmak üzere tüm dünyada bulunabilir. Örneğin sadece son zamanlarda Batı Afrika kıyısındaki bütün büyük siyasal oluşumlar çöktü, çünkü Avrupalılar ilgili şeflerin ara ticaret tekelini ortadan kaldırdılar. En eski büyük patrimonyal yönetimlerin çoğunun yeri ticaretin bu işleviyle yakından ilişkilidir.

Çok sık olarak, hükümdarın toprak sahibi bir derebeyi sıfatıyla özel güç konumu yalnızca ikincil önemdedir. Tabii ki kraliyet ve aristokrasi gücü çoğu

zaman toprak sahipliğinde ortaya çıkar; Kongo ve Zambesi nehirleri arasında olduğu gibi halâ bir arazi artığı bulunan bölgelerle ilgili olarak bu üstünlüğün kira üreten tarımı geliştiren insan ve sığır sahipliğine dayandığını söylemek daha doğru olacaktır. Kiralık mülkten gelen gelir sosyal olarak prensi ve aristokratı oluşturan yaşam tarzı için doğal olarak gereklidir. Bununla birlikte, yer kirasının tekelleşmesine yönelik müteakip gelişme çok sık olarak ticari kazançlar tarafından ortak belirlenir. Bir hükümdar – kültürel gelişmenin en farklı evrelerinde çoğu zaman olduğu gibi - tüm bir ülkenin (sadece üst lordu değil) arazi sahibi sayıldığı zaman bu, çoğunlukla başlangıç noktası değildir, fakat onun siyasal konumunun, mallarının ediniminde ortaya çıkan avantajların – Kaffraria'da insanların (kadınların) ve sığırların sahipliği – ve genel olarak patrimonyal askerleri ya da paralı orduları beslemek için gerekli, özelde değerli madenlerin sahipliğine dayanan denize kıyısı olan devletlerde aristokrasinin tekelci toprak kontrolüyle ilgili olarak da farklı değildir: Borç serfleri Hellenik Antikite'de ve ayrıca muhtemelen Eski Doğu'da tarımsal iş gücünün önemli bir parçasıdır. Bunlar mahsulden alacakları bir pay için toprağı kentli soylular için işlerler. Dolaylı ve dolaysız ticaret kazançları kentli soylulara toprak ve insan toplama imkânlarını sağlar. Doğal bir ekonomide değerli madenlerin mütevazı bir sahipliği bile bir devletin doğuşu ve güç konumu için olağanüstü derecede önemliydi. Tabii ki bu ihtiyaçların çoğunun doğal ekonomi tarafından karşılanabileceği ve çoğu zaman da böyle olacağı gerçeğini değiştirmiyordu. İlkel zamanlarda ticaretin etkisi hakkında konuşulduğu zaman, çok sık yapıldığı gibi iki şey birbirleriyle karşılaştırılmamalıdır. Ticaretin siyasal birliklerin oluşumu üzerindeki nedensel etkisi kesinlikle net değildir. Daha önce belirttiğimiz gibi ne patrimonyal otoritenin tüm kökleri mutlaka ticarette bulunmaktadır, ne de patrimonyal devlet ticaretin olduğu her yerde ortaya çıkmıştır. *Honoratiores* 'in egemenliği çoğu zaman ticaretin temel ürünüydü. Bununla birlikte ticaret ve basit bir şefin prens derecesine yükselmesi arasında çok sık olarak bir bağlantı vardır. Buna karşın, ticaret genel olarak katı bir tımar sistemine ve sıkı biçimde örülmüş feodal hiyerarşi yapısına çok karşıttır. Ticaretin tipik olarak özellikle Akdeniz Bölgesi'nde bir derebeylik soylusunun "yerel feodalizmini yarattığı doğrudur. Bununla birlikte, Batı'da ve Müslüman Doğu'da olduğu gibi Japonya'da ve Hindistan'da da feodalleşme pazar ekonomisinin yavaş ilerlemesi ve çoğu zaman da gerilemesiyle yakından ilişkiliydi; fakat bir faktör diğerinin sonucu olduğu gibi nedeniydi de. Batı'da feodalizm doğal ekonominin bir sonucuydu ve bir ordu kurmanın tek mümkün

araçlarını temin ediyordu; Orta Çağlarda Japonya'da ve Yakın Doğu'da karşı durum egemendi. Sonraki gelişmenin kaynağı neydi?

10. Patrimonyalizm ve Feodalizmin Ekonomi Üzerindeki Dengeleyici Etkisi

Feodalizminki patrimonyalizmden daha fazla olmak üzere, her iki egemenlik türünün de ekonomi üzerinde güçlü biçimde dengeleyici bir etkisi vardır. Patrimonyalizmin böyle bir etkisi olabilir, çünkü yönetimi altında sadece etkinlikleri hükümdar tarafından sürekli kontrol edilemeyen baş memurlar genel olarak hızla zengin olma şansına sahiptir: Çin'deki mandarinleri düşünün. Servet birikiminin kaynağı ticaret yoluyla kazanç değil, tebaanın vergi kapasitelerinin sömürülmesi ve sonrakinin, iltimas sağlama ve keyfiliğinin geniş kapsamı göz önüne alındığında, hükümdarın ve memurların tüm resmi eylemlerini satın alma ihtiyacıdır. Bir yandan, patrimonyal memurların gücü temelde yalnızca gelenekle sınırlandırılır; ihlali en güçlü memur için bile tehlikelidir. Bu nedenle maddi ve kişisel yenilikler, gelenek tarafından kutsanmayan yeni sınıflar, geleneğe aykırı yeni kazanım türleri ve girişim çok istikrarsız bir konumdadır ve az da olsa yöneticinin ve memurlarının keyfiliğine maruzdur. Hem gelenekselcilik hem de keyfilik kapitalizmin gelişme fırsatlarını çok derinden etkiler. Ya yöneticinin kendisi ya da memurları yeni kazanç fırsatlarını elde eder, onları tekelleştirir ve dolayısıyla özel ekonominin sermaye oluşumunu besin kaynağından mahrum bırakır ya da gelenekselciliğin çoğu zaman rastlanan direnişi sosyal dengeyi tehlikeye atabilecek ya da dini ve ahlaki itirazlarla karşılaşabilecek ekonomik yenilikleri engellemek amacıyla onlar tarafından güçlendirilir. Sonraki dikkate alınmalıdır, zira patrimonyal yöneticinin kendi otoritesi geleneğin kutsallığında kök salmıştır. Öte yandan, yöneticinin sınırsız takdir yetkisinin geniş kapsamı belirli bir durumda, mutlakıyetçilik döneminde Avrupa'da olduğu gibi, kapitalizmin geleneksellik karşıtı gücünü teyit edebilir. Bununla birlikte, bu türden ayrıcalıklı kapitalizmin diğer özellikleri dışında, kraliyet yönetiminin zaten bürokratik - rasyonel olduğunu eklemeliyiz. Bir kural olarak bu keyfiliğin negatif yönü baskındır, çünkü – ve bu en önemli noktadır – patrimonyal devlet kapitalist gelişme için vazgeçilmez olan, modern bürokratik yönetimin rasyonel kuralları tarafından sağlanan siyasal ve prosedürel tahmin edilebilirlikten yoksundur. Bunun yerine, tahmin edilemezliği ve tutarsızlığı saray memurları ve yerel memurlar tarafında ve farklı olarak iyiliği ve gözden düşmeyi

hükümdar ve hizmetçileri tarafında buluruz. Özel bir şahsın, belirli koşulların ve kişisel ilişkilerin avantajını becerikli şekilde kullanarak kendisine neredeyse sınırsız kazanç fırsatları sunan imtiyazlı bir konumu elde etmesi oldukça mümkündür. Fakat kapitalist bir ekonomik sistem bu faktörler nedeniyle açıkça büyük oranda engellidir, zira kapitalizmin bireysel çeşitlerinin bu gibi tahmin edilemez faktörlere yönelik farklı bir hassasiyeti vardır. Toptan ticaret onları en kolay biçimde idare edebilir ve görece konuşursak değişen bütün şartlara kendini uydurabilir. Bunun yanında eğer yönetici ticareti basit ve saydam koşullar altında olduğu gibi kendi başına tekelleştirmezse, çıkarı vergi mültezimlerinden ve kredi kaynaklarından yararlanabilmesi için servet birikimine izin vermesini gerektirir. "Finansör" daha Hammurabi devrinde bilinmektedir ve ticari sermaye oluşumu özellikle patrimonyalizmde olmak üzere neredeyse bütün egemenlik koşullarında mümkündür.

Sanayi kapitalizminde durum farklıdır. Eğer sanayi girişiminin tipik formu olacaksa, bir kitle pazarını hedefleyen ve doğru hesaplamalar olasılığına dayanan bir iş gücü örgütlemesini gerektirir. Sanayi kapitalizmi ne kadar sermaye yoğun ve özellikle de sabit sermaye ile ne kadar doymuş olursa bu o kadar doğrudur. Sanayi kapitalizmi yasal düzenin sürekliliğine, güvenirliliğine ve nesnelliğine ve hukuk daireleri ve idari dairelerin rasyonel, tahmin edilebilir işleyişine dayanmalıdır. Yoksa büyük sanayi girişimi için vazgeçilmez olan öngörülebilirlik garantileri yoktur. Bunlar düşük dereceli kalıplaşmış işlemlere sahip patrimonyal devletlerde özellikle zayıftır: Diğer taraftan, modern bürokratizmde optimum düzeyde var olurlar. Sanayileşme bireylerin dini sıfatıyla İslam tarafından değil – Rus Kafkasyasındaki Tatarlar sıklıkla çok "modern" girişimlerdi - İslam devletlerinin dini olarak belirlenen yapısı, bürokrasi ve hukuk bilimi tarafından engellendi. Patrimonyal keyfiliğin bu negatif antikapitalist etkisi şimdiye kadar bütünüyle ihmal edilen, keyfi patrimonyalizmin başka türlü uygun koşullarda, özellikle gelişmiş bir para ekonomisinde sahip olabileceği pozitif bir sonuç tarafından kötüleştirilebilir. Patrimonyal yargı ve idare altında bütün yasal garantilerin istikrarsızlığından özgün türde bir yapay servet sabitleştirilmesi çıkabilir. En önemli örnekleri açık ara ile belli türden bir Bizans manastır kurumu ve bu hukuksal formu model alan İslami vakıflardır. Bu tür Bizans vakfı şu şekilde tanımlanabilir: Toprak bir vakıf olarak örneğin İstanbul'da inşaat alanları olarak verilir. Liman inşaat projeleri buraların değerini ve gelirini muazzam ölçüde arttıracaktır. Bu şekilde vakfedilen manastır sabit arpalıklar vasıtasıyla belli sayıda keşişi, sadakalarla belli sayıda fakiri bakmalıdır; ek olarak idari giderler

de vardır. Bununla birlikte, manastırın giderlerinden arta kalan gelir kurucu aileye gider. Sonraki şartın vakıfın gerçek amacını ortaya çıkardığı açıktır: Vakıf gerçekte, manastır kisvesinde, muhtemelen artan gelirleri olan devredilemez bir aile mülküdür; özellikle seküler – yani patrimonyal bürokratik – otoriteler tarafından ele geçirilmeye karşı kutsal bir korumaya sahiptir. (Bunun yanında, kurucu Tanrının lütfunu ve insanların sevgisini kazanma ve belli koşullarda ailesi için arpalıkların doldurulmasında bir nüfuzu garanti altına alma amacına ulaşır; böylece aile nüfuzlu ailelere imtiyaz sağlayabilir, zira birçok arpalık İstanbul delikanlıları için hizmetsiz maaşlı kolay bir memuriyetti; inziva ve zorunlu ikamet gerekli değildi. Bir diğer amaç aile kilisesinin idaresi üzerindeki nüfuzun korunmasıydı.) Tüm düzenleme bir para ekonomisi içerisinde feodal Batı'nın özel kiliselerinin (*Eigenkirsehen*) bir tür vekiliydi.

Çok benzer biçimde vakıfların Eski Mısır patrimonyalizmi zamanında var olduğu muhtemel gözükmektir. Her halükarda, aynı olgu kayıtların doğruladığı gibi İslami Orta Çağlarda *vakıf*'ta – bir cami ya da benzer bir kurum için yapılan bağış – gözlemlenebilir atölyeler (*ergasterin*) hiç şüphesiz aynı amaçla ve aynı nedenle vakıf olarak veriliyordu. Vakfetme seküler bürokrasinin keyfi müdahalesine karşı mutlak bir güvence olmasa da ideal bir garanti sağlıyordu. Dolayısıyla patrimonyal egemenliğin keyfiliği ve öngörülemezliği kutsal hukuka tâbi olma alanını güçlendirme etkisine sahipti. Öte yandan, şeriat'ın teorik katılığı ve değişmezliği yargıçlar tarafından öznel ve çoğu zaman öngörülemez yorum vasıtasıyla "düzeltiliyordu". Patrimonyalizmin kapitalizme eşit derecede düşman olan iki parçası birbirini güçlendiriyordu. C.H. Becker muhtemelen doğru olarak birikmiş mülklerin vakıflar şeklinde çok kalıcı biçimde sabitleştirilmesinin Doğu'nun ekonomik gelişmesi açısından çok büyük önemi olduğunu varsayar.[6] Bu sabitleşme birikmiş serveti kazandırıcı sermaye değil bir kira kaynağı olarak kullanan eski ekonominin ruhuna tam olarak uyuyordu. Muhtemelen *vakıfın* seküleştirilmiş bir taklidi olan ve ilk defa İspanya'da ortaya çıkan profan "devredilemez mülk" kurumu (*fideicommissum*) İspanyollar aracılığıyla 17. Yüzyılda Almanya'ya ithal edildi.

11. Monopolizm ve Merkantilizm

Görece gelişmiş bir para ekonomisinde ve rasyonel bürokratik sisteme güçlü biçimde yaklaştığı dönemlerde patrimonyalizm, "kamu maliyesi" biçiminden

kaynaklanan ekonomik gelişme üzerinde bir başka etkiye sahiptir. Patrimonyal devletin kolayca imtiyaz yığınlarına dağılması gibi ihtiyaçların monopolcü – kapitalist araçlarla ve önceden tartışılan anlamda – pozitif ve negatif ayrıcalıklarla tatmini özellikle sık görülür. İyi işleyen patrimonyal bir bürokrasinin yardımıyla her türlü mali girişimi ve tekeli kurmak kolaydı. Devlet girişimleri ve tekelleri bazen çok geniş ölçekte Mısır'da, geç Roma İmparatorluğu'nda ve yakın ve uzak Doğu'da ortaya çıktı; yöneticilerin modern zamanların başındaki kamu işletmeleri de (*Regiegewerbe*) benzerdi. Kâr eldesi yoluyla kamu finansmanı hiçbir şekilde patrimonyalizmle sınırlı değildir. Orta Çağlarda ve erken modern zamanlarda, şehirlerde (örneğin Main üzerindeki Frankfurt) çoğu zaman büyük kayıplar yaşayarak, salt kar eldesi karakterinde kısmen oldukça riskli sanayi ve ticaret girişimlerine katılıyordu. Fakat devletin ticari girişimlerinin etkin kapsamı genel anlamda patrimonyal devletlerde daha büyüktür ve bu nedenle kamu tekelleri onlarda genel olarak daha sık görülüyordu ve daha yaygındı. Ancak, çoğu zaman ihtiyaçların ayrıcalıklar yoluyla tatmini ekonomiyi daha güçlü biçimde etkileyebiliyordu.

Negatif olarak [yani belirli statü gruplarına *dayatılan* işlevler yoluyla] ayrıcalık verici türden bir kamu "finansmanı" olan liturjiler sistemi en kapsamlı olarak Antikite'nin en rasyonel patrimonyal-bürokratik imparatorlukları tarafından yürütülüyordu: Mısır ve onu taklit eden Geç Roma ve Bizans monarşisi. Firavunların Mısır ekonomisi bu şekilde özgün bir "devletçi" yapı kazandı, bu loncalarla ve belli zamanlarda, tımarlarla dönemsel olarak oldukça kapsamlı bağlarla bağlıydı; bu özelliği ayrıca geç Roma ekonomisine de ulaştırdı. Bunun özel sermaye oluşumunu ve kapitalist kazanç alanını epeyce daraltttığı açıktır.

Patrimonyalizm, sermaye oluşumunu ve dolayısıyla özel kapitalizmi boğan bu türden kamu maliyesinin yanında ve bunun yerine yüksek harçlar için özel ticaretle ya da zanaat tekellerine ayrıcalıklar, kazançtan pay alma veya sabit bir tahsisat şeklinde pozitif olarak ayrıcalık veren türü de kullanılır. Bu gibi pozitif ayrıcalıklar tüm dünyada geçmişin birçok patrimonyal devletinde bulunur. Son ve en önemli rollerini esnafın başlangıç aşamasındaki kapitalist örgütlenmesi, patrimonyal yönetimin bürokratik rasyonelleşmesi ve askeriyenin dışişleri ve içişleri yönetiminin gittikçe artan ihtiyaçları Avrupa devletlerinin finansal etkinliklerini devrimleştirdiği merkantilizm çağında oynadı. Stuartlar, Bourbanlar, Maria Theresa, Büyük Katerina ve Büyük Frederick de dahil olmak üzere bütün iktidarlar tekelci endüstriler kurarak nakit gelirler yaratmaya çalıştı; bu

gelirler ülkedeki sınıfların onayını gerektirmiyordu ve Ständestaat'da ve parlamenter devletlerde çoğu zaman doğrudan politik bir silah olarak kullanılıyordu. Burada da patrimonyal kapitalizmin karakteristik özellikleri ortaya çıkıyordu - ve "Aydınlanmış Despotizmin" bürokrasisinde, hala dayandığı temel devlet kavramı kadar patrimonyaldi. Bu yakın zamanlarda, en etkileyici örnek olan Stuart İngiltere'si ile ilgili olarak H.Levy tarafından güzel bir şekilde gösterildi. Orada "tekeller" sorunu monarşi ile yükselen burjuvazi sınıfı arasındaki mücadeledeki en önemli konulardan finansal bağımsızlık ve sezaro-papist bir "refah devleti" modelinde bir ekonominin ve tüm devletin rasyonel-bürokratik örgütlenmesini elde etmek istiyordu. Öte yandan parlamentoda burjuva sınıfı çıkarları gittikçe belirleyici hale geldi. Kraliyet ailesi üyeleri ve gözdeleri, saray ricali, askeri erkan ve memurlar zenginleştiler; John Law'unki gibi siyasal ekonomi "sistemlerinin" maceraperest mucitleri ve büyük spekülatörler, İngiltere dışında çoğu zaman Yahudilerde kraliyet tekellerinin ve bu temelde ithal edilmiş, kurulmuş ve korunmuş endüstrilerin arkasındaki ekonomik olarak çıkar sahibi grupları oluşturuyordu. Bu Antikite'de ve Doğu ve Batı'nın Orta Çağlarında yalnızca birkaç kesintiyle var olmuş olan patrimonyal kapitalizmi modern endüstrilere transfer etme girişimiydi. Bu "girişimci ruhunu" çoğu zaman ya da en azından şimdilik ilerletiyor ya da uyandırıyordu. Fakat girişimin kendisi genel olarak başarısız oldu. Stuartların, Bourbonların, Büyük Peter ve Büyük Frederick'in fabrikaları onların sponsorlukları döneminde sadece birkaç özelliği içinde varlıklarını sürdürdü. İngiltere'de zorunlu tekelci endüstri Stuartların otokritik refah devletiyle birlikte çöktü. Ne Colbert dönemi ne de Frederick ve Peter'inki ülkelerini sanayi devletlerine dönüştürmeyi başaramadı. Bu başarısızlığın ekonomik köklerinde bölgenin ekonomisini göz önüne almama vardı. İngiltere'de ve başka yerde korunan ürünlerin kalitesizliği ve sermayenin pazar koşullarının gösterdiği yönde akışının engellenmesi başarısızlığı getirdi; olası yeni ayrıcalıklar nedeniyle tekellerin her zaman şüpheli süresine bağlı hukuksal güvensizlik de bu başarısızlığın siyasal nedeniydi – dolayısıyla geciktirici faktör yine patrimonyal yönetimin keyfililiğiydi.

12. Feodalizmde Servet Oluşumu ve Dağılımı

Feodal düzenin ekonomi üzerinde patrimonyalizmden farklı bir etkisi vardır. Bu modern kapitalizmi kısmen geliştirir, kısmen de onun yönünü değiştirir.

Patrimonyal devlet, yöneticinin takdirine ait tüm alanı servet birikimi için bir av sahası olarak sunar. Patrimonyalizm, geleneksel ya da kalıplaşmış buyruğun katı sınırlamalar dayatmadığı her yerde yöneticinin kendisinin, saray memurlarının, nüfuz dağıtıcılarının, büyük tüccarlar ve vergi mültezimlerinin, müteahhit ve kredi veren olarak işlev gören finansörlerin zenginleşmesine engel olmaz. Hükümdarın iltiması ve onun gözünden düşme, bağış ve müsadereler sürekli olarak yeni zenginlik yaratır ve onu yok eder. Buna karşın feodalizm dikkatle çizilmiş haklar ve görevlerle bir bütün olarak sadece ekonomi üzerinde de dengeleyici bir etkiye sahiptir.[8] Öncelikle bu etkiyi yasal düzeni vasıtasıyla yapar. Feodal birlik ve kalıplaşmış statü yapısına sahip ilgili patrimonyal formlar salt somut hak ve yükümlülükler sentezi oluşturur. Bunlar, daha önce belirttiğimiz gibi, "nesnel hukuk" değil "öznel haklar" temelinde bir "anayasal devlet" anlamına gelir. Uyulması herkese ekonomik kaynaklarından serbestçe faydalanma imkanı sağlayan soyut bir kurallar sistemi yerine kazanılmış haklar yığınlarını buluruz. Bunlar kazanma özgürlüğünü engeller ve kapitalist kazanım için sadece genel olarak en eski fabrikaların temeli olduklarından daha ileri somut ayrıcalıklar vasıtasıyla imkan sağlar. Hiç şüphesiz, kapitalist kazanç bu tarzda patriyarkal patrimonyalizmin kişisel değişken iltimaslarından daha kalıcı bir destek alır, fakat daha eski kazanılmış haklar etkilenmediği için verilen imtiyazların tartışılması tehlikesi varlığını sürdürür.

Kapitalist gelişme ekonomik kurumlar ve feodalizmin sonuçları tarafından daha da çok engellenir. Bir tımar olarak verilen toprak sabit hale geldi, çünkü normalde devredilemez ve bölünemezdi; vasalın yükümlülüklerini yerine getirme, bir şövalye gibi yaşama ve çocuklarını güzel şekilde yetiştirme yeteneği mülkünü burada tutmasına bağlıydı. Bazen vasalların kendi özel arazilerini devretmesine bile izin verilmezdi ya da topraklarını eşit statüde olmayan kişilere satma yasağı gibi kısıtlamalar konuluyordu – *shogun*'un Japon vasalları (*gokenin*) örneğini düşünün. Vasalların normalde, en azından kapitalist tarzda, kendilerinin işlemediği arazi bağışlarından elde edilen gelirler köylünün mal ve hizmet sunma yeteneğine bağlıdır; mülkiyet üzerindeki kısıtlamalar ve ekonomik yönetim derebeylik sisteminde aşağı doğru yayılıyordu. *Japonya'da* feodalizmin yayılması – *latifundia* nın doğuşunu engellemek için – arazinin bölünmesine, satılmasına ve terk edilmesine karşı konulan yasaklara paralellik gösterir. Bütün bunlar mevcut varlıkları korumakla köylünün ekonomik kapasitelerini muhafaza etme amacına yöneliktir. Doğu'da tam olarak aynı gelişmenin meydana geldi-

ği iyi bilinir. Bu kısıtlamalar ve feodal yapı genel olarak bazen iddia edildiği gibi, para ekonomisine mutlaka karşıt değildir. Gümrükler, borçlar ve gelir getiren arazi hakları bunlar arasında özellikle yargı yetkileri de tımar olarak veriliyordu. Ekonomik olarak uygun görüldüğü yerde derebeyi köylüleri hizmetlerini vergilendirmeye güçlü bir eğilim duyuyordu, bu İngiltere'de erken zamanda ortaya çıktı. Köylüler ise ekonomik olarak vergileri ödeyemeyecek durumda ise arazi sahibi angarya işletmelerine (*Frenbetrieb*) ve böylece doğrudan kapitalist kazanç edinmeye başvurma eğilimindeydi; uygun olduğu yerde derebeyi ya da siyasal yönetici para elde etmek için artığını aynî olarak satma girişiminde bulunuyordu. Rathgen'e göre Japon *daimyoları* Osaka'daki acentelerini artık pirinci satmak için açık tutuyorlardı. Muazzam bir ölçekte, Tötonik Tarikat – vasalları kırsal arazi sahipleri olan, kolektif olarak yaşayan manastır şövalyelerinden oluşan ekonomik olarak rasyonel bir topluluk – Brüj'deki satış acenteleri vasıtasıyla ticaretle uğraşıyordu. Tarikatla özelde Danzig ve Thara gibi Prusya şehirleri arasındaki düşmanlık temelde Tarikatın cemaat ekonomisi ve kasabalar arasındaki rekabet nedeniyleydi. İç bölgeden gelen tahılı pazarlayan Polonyalı aristokratlar ve kentsel ara ticaret Tarikatın tekelci taleplerine karşı işbirliği yaptı; bu şehirlerin Polonyalılara terk edilmesi ve Batı Prusya'nın Alman kültürüne (*Deutschtum*) teslimiyle sonuçlandı.

Tabiî ki derebeylik sistemindeki ihraç ticareti sadece aynî kiranın değil aynı zamanda diğer ürünlerin pazarlanmasından oluşuyordu. Feodal derebeyi ya da siyasal yönetici kapitalist bir üretici ya da kreditör olabilir – yine örnek olarak *daimyo*lara bakınız. Serf emeğinin yardımıyla feodal derebeyleri çoğu zaman örneğin Rusya'da ticari girişimler, hane endüstrileri ve özellikle fabrikalar kurdular. Bu nedenle feodalizmin patrimonyal temeli doğal bir ekonomiyle hiçbir şekilde zorunlu bir bağlantı ima etmez. Fakat kapitalizm kısmen bu gerçek nedenle engellenmiştir, çünkü sanayi ürünleri için kitle alım gücünün gelişmesine dayalıdır. Bununla birlikte, köylülerin feodal derebeylere ya da yargıçlara verdikleri ağır vergiler ve hizmetler, sanayi ürünleri için bir pazarın oluşmasına katkıda bulunabilecek olan alım güçlerinin çoğunu ellerinden alır. Derebeyinin bundan gelen alım gücü modern sanayi kapitalizminin büyük oranda dayandığı topluca üretilmiş mallara yarar sağlamaz; bunun yerine lüks talepleri, özellikle de kişisel hizmetçilerin tüketim yönelimli bakımını yaratır. Bunun yanı sıra, derebeylik *sistemine* ait kar amaçlı girişimler angarya ile işlediği ve genel olarak malikâne ve zanaat girişimleri ücretsiz emekten ve dolayısıyla boş insan gücün-

den yararlandığı için, serbest pazardan iş gücünü çekerler ve onu büyük oranda sermaye yaratamayacak ve çoğu zaman da onu sadece tüketecek tarzda kullanırlar. Bu girişimlerin, emeğe çok az ödeme yapıldığı ya da hiç yapılmadığı için kentli esnafla rekabet edebildikleri kadarıyla – ki bu kuraldır – derebeyi siyasal baskıyla kentli esnafın kapitalist gelişmesini engellemeye çalışır. Genel olarak, feodal sınıf servetin burjuvanın ellerinde birikmesini kısıtlamaya ya da en azından *nouveaux riches* 'i (yeni zenginler) "sınıftan çıkarma" eğilimindedir. Bu özellikle, tüm dış ticaretin sonunda, öncelikle sosyal düzene istikrar kazandırmak amacıyla büyük oranda kısıtlandığı feodal Japonya'da oldu. Benzer olgular değişen derecelerde her yerde gözlemlenebilir. Feodal lordların sosyal prestiji *nouveaux riches*'i, kazandıkları servetlerini kapitalist girişime değil, mümkünse soylular sınıfına yükselmek için toprağa yatırmaya teşvik eder. Bütün bunlar üretim sermayesinin oluşumunu engeller; bu Orta Çağlar için, özellikle Almanya'da çok tipikti.

Dolayısıyla feodalizm kapitalist gelişmeyi az ya da çok engeller veya onun yönünü değiştirir; bunun yanında güçlü gelenekselciliği genel olarak bütün yeni sosyal oluşumlara güvenmeyen otoriter güçlere kuvvet verir. Ancak, kalıplaşmış patrimonyal devlette çok daha büyük olan yasal düzenin sürekliliği kapitalist gelişmeyi kolaylaştırabilir. Burjuva servet birikiminin Japonya'daki kadar kısıtlanmadığı yerde bu yavaşlayacaktır, fakat bu yolda kaybedilen ne varsa, özellikle patrimonyal devlette kararsız ekonomik fırsatlarla karşılaştırıldığında, daha tedrici ve sürekli gelişme vasıtasıyla rasyonel bir kapitalist sistemin oluşumuna sonunda fayda sağlayacak ve feodal sistemin aralıkları içerisinde ilerlemesini destekleyecektir. Batı'nın Orta Çağlarında Kuzey ülkelerinde bireysel kazanç fırsatları Asur İmparatorluğu, Halifelik ve Türkiye'nin memurları ve hükümet müteahhitleri, Çinli yüksek memurlar ve İspanyol ve Rus hükümet müteahhitleri ve devlet kreditörleri için olduğundan çok daha azdı. Fakat tam da bu fırsatlar eksik olduğundan sermaye dışarı iş verme sistemi ve imalathaneler yoluyla salt burjuva kazancı kanallarına akıyordu. Feodal sınıf *nouveaux riches*'in nüfuzunu ne kadar başarılı şekilde engellerse, onları resmi makamlardan ve siyasal iktidardan ne kadar uzak tutarlarsa, onları ne kadar sosyal olarak sınıf dışı bırakır ve onların aristokratik mülkleri elde etmesini ne kadar engellerse bu zenginliği salt burjuva-kapitalist kullanıma o kadar çok yöneltilirdi.

13. Patrimonyal Tekel ve Kapitalist İmtiyaz

Patriyarkal patrimonyalizm sosyal hareketliliğe ve servet kazanımına feodalizmden çok daha fazla hoşgörülüdür. Patrimonyal yönetici bağımsız ekonomi ve sosyal güçleri sevmez ve bu nedenle iş bölümüne yani esnafa dayalı rasyonel girişimleri hoş görmez. Fakat aynı zamanda, liturjik bağlar olmadığı sürece serbest kazanç ve ticaret alanında kendi gücünün uygun olmayan kısıtlamaları saydığı statü engellerini desteklemez. Dolayısıyla, Batlamyus İmparatorluğu'nda eksiksiz ticaret özgürlüğü ve oldukça gelişmiş para ekonomisi son haneye kadar uzanmıştı; ve bu kralın tam patrimonyal gücü ve kişisel ilahlığı firavunların devlet sosyalizmi zamanlarında olduğu gibi kapsamlı etkileriyle devam etti. Bunun dışında, farklı koşullar patrimonyalizmin kendi tekellerine ve özellikle özel kapitalizm ya da dolaylı sermaye ayrıcalıkları düşmanlığına daha fazla eğilim gösterme derecesini belirler. En önemli iki faktör siyasaldır:

1-) İster zümre tipi isterse patriyarkal olsun, patrimonyal egemenliğin gerçek yapısı. Önceki durumda, yönetici doğal olarak kendi tekellerini oluşturmada, ceteris paribus (diğer şartlar değişmeden) daha sınırlıdır. Bununla birlikte, modern zamanlarda Batı'nın en azından aynı dönemde Çin'den çok daha fazla patrimonyal yönetici tekeli gördüğü doğrudur; fakat bu tekellerin çoğunun yalnızca, kapitalistlere verilen kira hakları ya da beratlar biçiminde, yani özel kapitalist tarzda olduğu da doğrudur. Bunun yanı sıra, yöneticinin tekelleri yönetilenlerden gelen çok etkili bir tepki doğurdu. Böyle güçlü bir tepki katı biçimde patriyarkal bir egemenlik altında nadiren mümkün olurdu; hiç şüphesiz devlet tekelleri – Çin kaynaklarının da teyid eder göründüğü gibi – her yerde kınanıyordu; fakat bunlardan çoğu zaman, Batı'da olduğu gibi (burjuva) üreticiler tarafından nefret ediliyordu.

2-) İkinci faktörden farklı bir bağlamda daha önceden söz edilmişti. Patrimonyal devletlerde özel sermayenin ayrıcalıkları, birkaç devlet arasındaki güç rekabeti onların hareketli para sermayesini elde etmeye çalışmasını daha çok zorunlu hale getirdikçe her zaman daha çok gelişti. Siyasal olarak ayrıcalıklı kapitalizm, birçok devlet üstünlük ve hayatta kalmak için mücadele ettiği sürece Antikite'de gelişti; Çin'de de aynı geçmişte gelişmiş gözükmektedir. Batı'da modern güç, devletlerin siyasal rekabete giriştiği merkantilizm çağında gelişti. Roma İmparatorluğu'nda, imparatorluğun evrensel bir devlet hali-

ne gelip, yalnızca sınırlarını korumak zorunda kaldığı zaman kayboldu; Çin İmparatorluğu'nda neredeyse hiç yoktu. Doğu ve Helenistik devletlerde görece zayıftı –bu devletler daha çok evrenselleştikçe daha çok zayıflıyordu. Halifelik'te de aynı durum söz konusuydu. Tabii ki rekabeti sermayeye ayrıcalık verilmesine yol açmıyordu; bu sadece sermaye oluşumunun zaten gerçekleşmekte olduğu zaman oluyordu. Buna karşın barış dönemleri ve sonuçta büyük evrensel devletler tarafından sermayeye olan siyasal taleplerin azalması sermayenin ayrıcalıklı konumunu ortadan kaldırdı.

Hükümetin tekellerinin en önemli nesneleri arasında patrimonyal yöneticiler tarafından temelde mali nedenlerle tekelleştirilen *para basma* vardır. Batı'nın Orta Çağlarında bu amaçlara ulaşmanın normal aracı kişinin kendi madeni parası için bir tekel oluşturması yoluyla altın ve gümüşün değerini azaltmaktan ibaretti. Madeni paranın ayarının bozulması ise anormal bir araçtı. Fakat bu tür uygulamalar oldukça gelişmiş genel bir madeni para kullanımının göstergesidir. Madeni paralar ne Mısır ve Babil Antikitesinde ne de Fenike'de ve Hellen öncesi Hint kültüründe kullanılıyordu; Pers İmparatorluğunda ve Kartaca'da askerlere ve bu maaşa alışkın paralı askerlere (Kartaca'da bu paralı askerler Yunanlılardı) değerli madenlerle ödeme için kullanılıyordu; madeni paralar ekonomik mübadelenin aracı değildi; ticari takas durumunda tartıya ve perakende işlemleri durumunda geleneksel olarak yerleşmiş para formlarına başvurulmak zorundaydı. Bu nedenle Pers ülkesinde para basımı altın parçalarıyla sınırlıydı. Buna karşın Çin'de hükümdarın madeni parası günümüze kadar sadece perakende ticaret için takas aracı oluşturuyordu. Öte yandan alım satım işleri tartıya dayanmak zorundaydı. Görünüşte ayrı yönlere işaret eden bu son iki olgu madeni para durumunu – özellikle kağıt paranın bilindiği Çin'de – para ekonomisinin gelişmesinin belirtisi saymama uyarısı olarak işlev görebilir. Aslında her iki belirti de aynı gerçeği işaret eder: Patrimonyal yönetimin yaygınlığı ve sonuç olarak parasını tüccarlara dayatamaması. Bununla birlikte, para basımının devlet tarafından rasyonelleştirilmesi ve gittikçe artan kullanımının ticaretin teknik gelişimini büyük oranda hızlandırdığına şüphe yoktur. Bir yandan İ.Ö. 6. yüzyıldan Venedik ve Ceneviz'in egemenliğine kadar olan 1750 yıl boyunca ticaret teknikleriyle ilgili olarak Hellenlerin, öte yandan da Müslümanların üstünlüğünün nedeni kısmen bu gelişmeyi ilk kullananlardan olmalarıydı. İskender'in fethinden sonra Doğu'da Hindistan'a yayılan bir yoğun para ekonomisinin gelişmesi en azından teknik olarak onun tarafından birlikte belirlendi. Bununla birlikte

ekonominin kaderi artık madeni para basan güçlerin finansal koşullarındaki dalgalanmalarla daha yakından ilişkiliydi. Üçüncü yüzyılda Roma maliyesinin orduya yapılan ödemelerin artması ve sonuç olarak ortaya çıkan para düzensizlikleri nedeniyle çökmesi geç Antikite'de doğal ekonomiye dönülmesinin nedeni değildi, ancak buna katkıda bulundu. Bununla birlikte, genel olarak para sisteminin yönetim tarafından emredilmesi ekonomik gelişmenin bir koşulu olmaktan çok ekonominin ticari işlemlere ait uzun yıllardır yerleşik teamüllerinden kaynaklanan devlete yönelik talepleriyle belirleniyordu. Orta Çağlarda olduğu gibi Antikite'de de rasyonel para basımı şehirlerde ortaya çıktı. Batılı anlamda kentsel gelişme, toptan ticaret değil de özellikle bağımsız zanaatların ve yerli perakende ticaretin ortaya çıkışı para basımının rasyonelleştirilmesinde yansıtıldı.

14. Değer Sistemi ve Yaşam Tarzı

Egemenlik yapısı insanların genel alışkanlıklarını bu teknik ticaret araçlarını oluşturmaktan çok tesis etmiş olduğu değer sistemi vasıtasıyla etkiledi. Feodalizm ve patriyarkal patrimonyalizm bu açıdan büyük oranda farklılaşır. Her ikisi de farklı siyasal ve sosyal ideolojileri ve bunlar vasıtasıyla da çok farklı bir yaşam tarzını şekillendiriyordu.

Feodalizm, özellikle serbest vasallık ve tımar sistemi biçiminde temel eylem güdüleri olarak özgürce kabul edilip sürdürülen onur ve kişisel bağlılığa başvurur. Sadakat ve kişisel bağlılık aynı zamanda patrimonyal ya da liturjik feodalizmin bir çok halk formunun da (köle orduları, *cleruch* olarak iskan edilen askerler, köylüler ya da sınır muhafızları ve özellikle klient ve *coloni*'lerin vergileri) temelinde yer alır. Ancak, bunlar birleştirici parça olarak statü onurundan yoksundur. Öte yandan, statü onuru "kentsel feodalizmin" ordusunda çok şey ifade eder: Spartalıların statü onuru savaşçının şövalye onuruna ve etiketine dayanır; savaştan kaçanlar ya da etiketi çiğneyenler için "anılma düellosu" uygular. Bu özellikler azaltılmış biçimde genel olarak erken Hellen piyade ordularının karakteristiğidir. Fakat kişisel bağlılık ilişkisi yoktu. Haçlı Seferleri çağında Doğu'nun prebendal feodalizmi bir şövalye statüsü duygusunu sürdürdü; fakat genel olarak yönetimin patriyarkal karakteri tarafından biçimlendirilmiş kaldı. Onur ve bağlılığın birleşimi yalnızca, daha önce gördüğümüz gibi Batı feodalizminde biliniyordu. Her ikisi de Hellen kent feodalizmiyle ortak olarak statü

onuruna dayalı *değer sisteminin* telkinini amaçlayan özel bir statü eğitimine sahiptir. Fakat Hellenik feodalizmin aksine vasalın bağlılığını bu görüş açısından Kurtarıcıdan sevgiliye kadar en farklı sosyal ilişkileri kavrayan bir hayat görüşünün merkezi haline getirdiler. Feodal ittifak bu nedenle çok kişisel bağlara sahip en önemli ilişkilere nüfuz etti; özgürlükleri aynı zamanda şövalye asaleti duygusunu kişisel inançlar üzerine oturtma etkisine sahipti. Bu, feodal etiğe kirli ve bayağı gelen kişiler üstü ve ticari bütün ilişkilerle şiddetli biçimde çelişir.

Bununla birlikte, ticari rasyonelliğe düşmanlığın başka temelleri de vardır. Birincisi, feodal sistemin er ya da geç siyasal sisteme aktarılan spesifik askeri karakteridir. Tipik feodal ordu bir şövalyeler ordusudur ve bu bir kitle ordusunun değil bireysel kahramanların savaşının belirleyici olduğu anlamına gelir. Askeri eğitimin amacı, kitle ordusunda olduğu gibi, düzenli bir operasyona uyum için talim değil, kişisel askeri becerilerde mükemmelliğe ulaşmaktır. Bu nedenle bir unsur eğitimde ve genel davranışta sürekli bir yer bulur. Bu hayat için faydalı nitelikleri geliştirme biçimi olarak insanların ve hayvanların asıl enerji evine ait, fakat hayatın her rasyonelleşmesinde gittikçe ortadan kalkan bir öğedir –oyun. Feodal koşullarda bu organik hayatta olduğu gibi bir eğlence değil, organizmanın psiko-fiziksel yeteneklerinin canlı ve esnek tutulduğu doğal formdur; oyun ne kadar geleneksel olarak arılaştırılırsa arılaştırılsın anlık ve sürekli hayvani içgüdüsellik içerisinde "ruhi" ve "maddi" olan, "beden" ve "ruh" arasındaki yarığı aşan bir eğitim formudur. Oyun sadece bir kere, tam olarak ya da yarı feodal Hellenik savaşçılar toplumunda, ilk defa Sparta'da gerçek saflıkla dolu özel sanatsal bir mükemmellik buldu. Batı'nın feodal şövalyeleri ve Japon vasalları arasında, daha dar manasıyla resmiyet ve asalet için yapılan aristokratik statü sözleşmesi bu tür özgürlük üzerinde *hoplit* vatandaşlarının görece demokrasisinde var olandan daha büyük bir kutlama getiriyordu. Fakat kaçınılmaz olarak oyun aynı zamanda bu şövalye katmanlarının hayatında en ciddi ve en önemli konumu işgal eder. Ekonomik olarak rasyonel bütün eylemlere karşı kutup oluşturur. Bununla birlikte, oyunun bu yönünden kaynaklanan sanatsal bir yaşam tarzıyla bu yakınlık aynı zamanda egemen feodal katmanın aristokratik *değer sistemi* tarafından da doğrudan sürdürülüyordu. "Gösteriş", debdebe ve aşırı ihtişam ihtiyacı, kişinin hayatını faydanın haklı gösteremeyeceği fakat Oscar Wilde'ın bakışıyla "güzellik" açısından yararsız şeylerle çevreleme gereksinimi, temelde feodal bir statü ihtiyacı ve kişinin kendi egemenliğini kitlenin önerileri vasıtasıyla sürdürme adına önemli bir güç aracıdır. Tüketimin amaçlı-rasyonel kont-

rolünü reddetme anlamında lüks feodal katmanlar için hiç de gereksiz bir şey değildir: Bu sosyal bir kendini ifade aracıdır.

Son olarak, pozitif olarak ayrıcalıklı feodal katmanlar varlıklarını işlevsel anlamda, bir göreve hizmet etme aracı yani amaçlı olarak gerçekleşmesi gereken bir *idea* olarak görmezler. Tipik mitleri varlıklarının değeridir. Sadece gerçek inanç için dövüşen şövalyenin farklı bir yönelimi vardır ve nerede sürekli olarak egemense, ki bu en belirgin olarak İslâm'dadır, özgür sanatsal oyunun sadece sınırlı bir önemi vardı. Her ne olursa olsun, feodalizm burjuva–ticari faydacılığını küçümser ve onu aşağılık bir açgözlülük sayar ve yaşam gücü olarak onu spesifik anlamda düşman görür. Feodal davranış rasyonel ekonomik kuralların zıddına neden olur ve sadece burjuvazinin değil, aynı zamanda köylülerin ünlü açıkgözlülüğünün aksine bütün feodal katmanlara özgü ticari işlerdeki lakaytlığın da kaynağıdır. Feodal toplumun bu dayanışması şövalye geleneklerini, statü gururunu ve bir onur duygusunu aşılayan ortak bir eğitime dayanır. Bu eğitimin seküler yönelimi vasıtasıyla peygamberlerin ve kahramanların karizmatik büyüsel asketizmine, kavgacı kahraman duruşuyla edebi eğitime ve eğlenceli ve sanatsal özellikleri vasıtasıyla rasyonel uzmanlık eğitimine zıttır.

Patriyarkal patrimonyalizm, neredeyse bütün bu açılardan yaşam tarzı üzerinde farklı bir etkiye sahipti. Feodalizm her zaman askeri becerileri olan bir azınlığın egemenliğidir. Patriyarkal patrimonyalizm bir tek bireyin kitlesel egemenliğidir, bir kural olarak memurları gerekli kılar; oysa ki feodalizm bunlara olan talebi en aza indirir. Yabancı patrimonyal birliklere dayanmadığı ölçüde feodalizmin büyük ölçüde vazgeçemediği tebaanın iyi niyetine güçlü biçimde bağlıdır. Ataerkil imtiyazlı statü gruplarının tehlikeli taleplerine karşı her yerde doğal takipçileri olan kitlelerin rolünü oynar. Kitlelerin efsanesi tarafından yüceltilen ülkü kahraman değil "iyi kraldı". Bu nedenle *patriyarkal* patrimonyalizm kendisini kendi ve halkın gözünde tebaanın koruyucusu olarak meşrulaştırmalıdır. "Refah devleti" otoriter baba – oğul ilişkisinin değil, içten söz verilmiş bağlılığın özgür işbirliğinden kaynaklanan patrimonyalizm efsanesidir. "Halkın babası" (*Landesvater*) patrimonyal devletlerin idealidir. Ataerkillik bu nedenle spesifik bir refah politikasının taşıyıcısı olabilir ve gerçekte kitlelerin iyi niyetini garanti altına alacak yeterli nedeni olduğu zaman onu geliştirir. Modern tarihte bu, örneğin İngiltere'de Stuartlar rejiminde, Püriten burjuvazi yarı feodal *honoratiores*'in anti otoriter güçlerine karşı savaştığı zaman gerçekleşti. Laud'un Hıristiyan refah politikalarının kısmen ruhani, kısmen patrimonyal kökleri var-

dı. Maiyetin refahıyla, lordun ekonomik geçimi için vazgeçilmez olduğu derecede ilgili olan feodalizmde idari işlevlerin en aza indirilmesi ataerkillikte idari kaygıların en üst düzeye çıkarılmasıyla çelişir. Zira patrimonyal yöneticinin üstlendiği her yeni idari işlev gücünün ve ideolojik öneminin artması anlamına gelir ve memurları için yeni arpalıklar yaratır. Patrimonyal yönetici mülkün özellikle de toprağın kalıplaşmış dağılımıyla hiç ilgilenmez. Ekonomik kısıtlamaları yalnızca ihtiyaçlarını liturjik olarak karşıladığı derecede koyar; bunu mülkiyetin dahili olarak bölünmesinin gerçekleşebileceği ortak sorumluluk sahibi kurullar aracılığıyla gerçekleştirir. İhtiyaçlarını bir para ekonomisi yoluyla karşılarsa o zaman küçük arazi parçaları ve çok yoğun tarım serbestçe devredilebilir. Toprak sahipleri ile birleşmiş olarak kendi çıkarlarıyla çok fazla uyuşur. Patrimonyal yönetici rasyonel kazanım yoluyla yeni mülkiyet oluşumundan kesinlikle kaçınmaz; bunu onayı olmadan otorite kazanan yeni güçler tesis etmemesi şartıyla destekler.

Patrimonyalizme özgü olan şey paçavralardan, kölelikten ve hükümdara mütevazı hizmetten, gözdelerin çok güçlü istikrarsız pozisyonuna kararlı şekilde yükselmedir. Patrimonyal yönetici egemenliğinin çıkarına, feodal aristokrasinin statü özerkliğine ve burjuvazinin ekonomik bağımsızlığına karşı çıkmalıdır.

Sonuç olarak, tebaa tarafından sahip olunacak her özerk asalet ve herhangi bir onur hissi otoriteye düşmanlık olarak kuşkulanılacak bir şeydir; hükümdarın otoritesine iç bağlılık gerçekte her yerde sonuçta ortaya çıkan tarihsel mücadelelerin neticesine göre oluşuyordu. *Honoratiores*'in etkin yönetiminin en aza indirgenmesi ve hükümdarın İngiltere'de onların gönüllü katılımına bağlı olması, Fransa'da ve diğer Latin ülkelerinde devrimlerin başarısı, Rusya'da sosyal devrimci *değer sisteminin* bağımsızlığı, Almanya'daki denetimsiz patrimonyal yönetime ait neredeyse yok edilemez bir miras olarak kalan ve dış gözlemciye vakarsız görünen otoriteye içselleştirilmiş bağlılığı engellemiş ya da yok etmiştir. Siyasal bir bakış açısından Almanlar sözcüğün en keskin anlamı içerisinde tipik *Untertan* (tebaa) idi ve bu nedenle Luthercilik onun uygun dini inanışıydı.

Patriyarkal patrimonyalizminin tek spesifik eğitim sistemi idari eğitimdir; bu en tutarlı formu içerisinde ünlü Çin tipi eğitimli bir statü grubu olan bir katman için tek başına temel teşkil eder. Bununla birlikte eğitim feodalizm tarafından bilinmeyen muhasebe ve yazı işlerine gerek duyan patrimonyal idare için faydalı becerilerin sahipleri olarak ruhban sınıfının ellerinde kalabilir. Bu Yakın Doğu'da ve Batı'nın Orta Çağlarında gerçekleşti. Bu durumda eğitimin

özellikle edebi bir karakteri vardır. Eğitim, Orta Çağ üniversitelerinde geliştiği gibi, seküler profesyonel bir hukuk eğitimi de olabilir, fakat o zaman bile edebi bir eğitim olarak kalır, gittikçe artan rasyonelleşmesi uzmanlaşma düşüncesine ve modern bürokrasiye özgü "meslek" idealine yol açar. Patrimonyal eğitim – feodalizmin aşıladığı ve koruduğu özellikler olan – neşelilik ve isteğe bağlı sanat ilgisi, kahramanlık asketizmi ve kahramanlara tapma, kahramanlık onuru ve ticaret ve memuriyetin faydacılığına kahramanca düşmanlık özelliklerinden yoksundur. Gerçekte idari "örgütlenme" (*amtliche Betrieb)* kişiler üstü bir "iştir" (*sachliches Geschäft*) : Patrimonyal memur onurunu "varlığına" değil "işlevlerine" dayandırır, "hizmetlerinden" fayda ve terfi bekler; şövalyenin aylaklığı, oyunları ve ticari kayıtsızlığı ona tembellik ve verimsizlik olarak görünmelidir. Patrimonyal memur için yeterli statü algılamaları burada burjuvazinin ticaret etiğinin sokaklarına girer. Eski Mısır memurlarının felsefesi, katiplerin ve memurların çocuklarına verdiği tavsiyelerden bildiğimiz gibi, belirgin biçimde faydacı bir burjuva karakterine sahiptir.

O zamandan beri prensipte hiçbir şey değişmemiştir. Değişen tek şey patrimonyal memuriyetten modern bürokrasiye geçişte artan rasyonelleşme ve mesleki uzmanlaşmadır.

Memurların faydacılığı ve özellikle burjuva etiği arasındaki temel fark öncekinin kazanç güdüsünden uzak durmasıdır; bu sabit bir gelir veya ücret alan, ülküsel olarak rüşvet kabul etmez ve ticari performansı onurunu özellikle ticari bir zenginleşmenin kaynağı olmamasında bulan bir kişi için doğaldır. Bu ölçüde toplumsal barış geleneksel geçim kaynaklarının muhafazası ve tebaanın mutluluğu ile ilgilenen patrimonyal idare belli sosyal koşulları kökten değiştiren kapitalist gelişmeye yabancıdır ve ona güvenmez. Bu daha önce gördüğümüz gibi Konfüçyüs'çülük etiği için ve özellikle yükselen özerk ekonomik güçlere kızgınlık ek bir faktör olduğundan mütevazı ölçüde her yerde geçerliydi. Belirgin biçimde modern kapitalizmin önce memurların egemenliğinin en aza indirgendiği İngiltere'de gelişmesi tesadüf olmadığı kadarıyla, eski kapitalizmde benzer koşullar altında en yüksek noktasına ulaşmıştı. Bürokrasinin rasyonel ekonomik kazanca yönelik bu türden kızgınlığı ve statü yönelimli tavrı sonuçta modern devletin refah politikalarının dayandığı ve onları özellikle bürokratik devletlerde desteklediği güdüler haline geldi; bununla birlikte bu güdüler aynı zamanda bu politikaların sınırlarını ve özgürlüklerini de belirliyordu.

NOTLAR

1. Weber'in feodalizmle ilgili geniş Alman literatüründen yararlandığı bazı kaynaklar *Soc. of Law*'da ve başka yerlerde daha önceden belirtilmiştir. (G.V.Belaw, H.Mitteis,vs.) Weber'in çağdaşları arasında özellikle Otto Hintze onun çağdaş yaklaşımından etkilendi. Prusyalı bir tarihçi için ender bir karşılaştırmalı metot duygusu olan Hintze şunları yazmıştır: "Wesen und Verbreitung der Feudalismus" (1929) "Typologie der Ständischen Verfassungendes Abendlandes" (1930), "Weltgesehichtliche Bedingungen der Repräsentativverfassung" (1931) ve "Das monarchische Prinzip und die Konstitutionelle Verfassung" (1911); bkz.*age.Stat und Verfassung* (Göttingen: Vandenhoeck. 1964)

   Otto Bruner'in feodalizmle ilgili literatürü özet değerlendirmesi için bkz. "Feudalismus. Ein Beitrag zur Begriffsgenschte" *Akademie der Wissenschoften und der Literatur Abh. Der Geistes-und sozialwissenschaftlichen Klasse, 1958, cilt 10, 3 – 39*

   İngiliz okuyucular Marc Bloch ve François Ganshof'un Avrupa Feodalizmi ile ilgili standart çalışmalarından başka, Japonya feodalizmin diğer önemli örneği olduğu için John Whitney Hall'a ait "Feudalism in Japan"a da (*Comparative Studies in Society and History, V, Oct.1962)* başvurmalıdır. Bkz. ayrıca Vatro Murvar, "*Some Reflections on Weber's Typology of Herrschaft*" ve Norman Jacobs, "The Patrimonial Thesis and Pre-Modern Japanese Herrschaft", The Sociological Quarterly; V:4, 1964, 374-95.

2. Bkz.Ulrich, Geschicte des kirchlichen Benefizialwesens (Scientia Alen 1961) 2. Basım (İlk basım 1895) ; *age.,Die Eingenkirsche* (Berlin, 1895) ve "Eingenkirsche" ile *ilgili* makale, *Realenzyklopädie für protestiantische Theologie und Kirsche, XX*III, 1913, 364-377. (R ve W)

3. Bkz. Weber'in "Hinduismus und Buddhismus" daki gözlemleri, GAzRS II, 295 VD. İngilizcesi *Religion of India* 270 vd. (W)

4. Bkz. C.H.Becker, İslam – Studien, I (1924)

5. Bkz. Karl Marx "Das Elend der Philosophie" Marx / Engels, *Werke* (Berlin,1959) IV , 130

6. Bkz. C.H. Becker, a.g.e , 62 vd., 263 vd.(W)

7. Bkz. Henmann Levy, *Monopoly and Competition* (London, 1911) ve *Economik Liberalism* (London, 1913), III.Bölüm; sırasıyla 1909 ve 1902 Alman baskıları.

8. Bir eleştiri için bkz. Alfons Dopsh, *Herrschaft und Baver in der deutschen Kaizerzeit* (Stuttgart: Fischer, 1964 : ilk basım 1939), 199 vd. Weber'in bir çağdaşı olan Dopsch bireysel servet dağılımının feodalizm tarafından sabitlendiğini açıklaması nedeniyle onu eleştiriyor ve 12. Ve 13. yüzyıllarda soylular ve manastırlar arasındaki tımarlarda var olan işlek ticarete işaret ediyordu. Bununla birlikte Weber'in ifadesinin karşılaştırmalı niteliğini, yani patrimonyal yapılarla karşılaştırmalı olarak ifade edildiğini ve ayrıca Weber'in kapitalizmin gelişmesini baskılayan ve destekleyen güçler dengesini değerlendirme girişimini görmezden geliyordu. Dopsch'a göre Weber'in önemsiz gördüğü tımarların devren kiralanması ekonomik büyümeyi körüklüyordu ve feodal lordlar gelenekçi ekonomik standartlarla değil, (s.210) "rasyonel olarak hesap yapan ekonomik ruh" tarafından güdüleniyordu (s.207) . Bununla birlikte, Weber sonradan feodal kısıtlamaların para ekonomisine mutlaka karşıt olmadığını belirtir. Dopsch tutarlı biçimde Weber'in her yerde bulunan kazanç ruhunu ve modern kapitalizm ve modern kapitalizmin oluşumuna giren güdüler ve eylemler arasındaki ayrımı bulandırır. Weber *Economy and Society* 'i yazarken Dopsch kapitalist girişim ve pazar üretiminin Şarlman dönemi kadar erken bir zamanda var olduğunu ispata çalıştı. (*Die Wirtschaftsentwicklung der Karolingerzeit, 1912*).

XIV. BÖLÜM
KARİZMA VE DÖNÜŞÜMÜ

I. Karizmanın Doğası ve Etkisi

1.Karizmatik Otoritenin Sosyolojik Niteliği[1]

Bürokrasi ve ataerkillik birçok açıdan zıttır, fakat en önemli karakteristiklerinden biri olarak *devamlılığı* paylaşırlar. Bu açıdan her ikisi de günlük hayatın yapılarıdır. Ataerkillik, özelde, sürekli, rutin ve talepleri karşılama ihtiyacında kökleşir ve dolayısıyla ilk odağı *ekonomide,* tam olarak söylemek gerekirse onun normal istek tatminiyle ilgili dallarındadır. Aile reisi günlük yaşamın meselelerinde doğal liderdir. Bu açıdan, bürokrasi yalnızca ataerkilliğin rasyonel karşılığıdır. Bürokrasi de rasyonel kurallar sistemiyle birlikte, sıradan günlük araçlarla hesaplanabilir ihtiyaçların tatminine yönelik sürekli bir yapıdır.

Bütün olağanüstü ihtiyaçlar, yani gündelik ekonomik rutinler alanını aşanlar, her zaman bütünüyle heterojen bir tarzda karşılanır: *Karizmatik* bir temelde. Tarihin derinliklerine gittikçe bu ifade daha güçlü biçimde geçerli olur. Bu şu anlama gelir: "Doğal liderler" – ruhi, fiziksel, ekonomik, ahlaki, dini ya da siyasi – bunalım anlarında ne atanmış memurlar ne de bugünkü anlamda "profesyoneller" (yani belli bir ücret karşılığında eğitime ve özel uzmanlığa dayalı bir "mesleği" icra eden kişiler) değildi. Bunlar daha ziyade (herkesin ulaşamayacağı anlamında) "doğaüstü" sayılan bedensel ve zihinsel özel yeteneklerin sahipleridir.

Karizma terimi bu bağlamda tamamıyla değer-bağımsız anlamda kullanılır. İskandinav efsanelerinde adı geçen kahramanın, efsanevi İrlanda halk kahra-

manı Cuchulain'in ya da Homer destanında adı geçen Achilles'in kahramansı esrimesi manik bir nöbetti. Örneğin İskandinav kahramanı kuduz bir köpek gibi kalkanını ve vücudunun her tarafını ısırmış, kana susamış bir çılgınlık içerisinde koşmaya başlamıştır; uzun bir süre onun bu nöbetinin ilaçlar vasıtasıyla yapay olarak ortaya çıkarıldığı söylendi. Bizans'ta da bu türden birçok "sarışın hayvan" eski zamanlardaki savaş filleri gibi besleniyordu. Şamanların esriklikleri de yapısal bir epilepsiyle bağlantılıdır; bunun sahipliği ve testi karizmatik niteliği kanıtlar. Bize göre her iki tür esriklik de ahlakça yüceltici değildir; hiçbiri Normanların Kutsal Kitabı'nda bulunan türden bir vahiy değildir, bu vahyi değerlendirecek olursak onu bir derece aldatması olarak isimlendirmek zorunda kalırız. Bununla birlikte sosyoloji bu tür değer yargılarıyla ilgilenmez. Önemli olan Normanların başının, bu "kahramanların" ve "büyücülerin" takipçilerinin gözünde karizmalarını ispat etmeleridir. Bu Tanrı vergisi ("karizma") ve Tanrı fikrinin açıkça yerleştiği yerlerde de yeteneklerinde saklı ilahi misyon vasıtasıyla sanatlarını uyguladılar ve otoritelerini icra ettiler. Bu yargıçlar, askeri liderler ve büyük av seferlerinin liderleri kadar doktorlar ve peygamberler için de geçerliydi. Bu türden egemenliğin (*Gewaltstruktur*) sosyolojik karakterini ortaya çıkarmak Rudolf Sohm'un başarı hanesine yazılmalıdır; bununla birlikte, o bu kategoriyi tarihsel olarak önemli bir olayla – erken Hristiyan kilisesinin dinsel otoritesinin doğuşu – ilgili olarak geliştirdiği için onun değerlendirmesi tarihsel çeşitliliğin bakış açısından tek taraflı olmaya mahkûmdur.[2] Prensip olarak bu olgular, çoğu zaman en belirgin biçimde dinsel alanda olsalar da, evrenseldirler.

Karizma bürokratik örgütlenmeyle köklü bir karşıtlık içinde hiçbir resmi ya da düzenlenmiş atama ya da işten alma, hiçbir kariyer, terfi ya da maaş, hiçbir yönetim ya da denetleme kurulu, hiçbir yerel ya da salt teknik yargı ve memurlarından ve onların kişisel karizmalarından bağımsız bürokratik daireler tarzında hiçbir sabit kurum tanımaz. Karizma kendi kendini belirler ve kendi sınırlarını koyar. Karizma sahibi kaderindeki görevi üstlenir ve misyonu gereği başkalarının kendine itaat etmesini ve onu takip etmesini talep eder. Eğer gönderildiği kişilerin onu tanımadığını düşünürse iddiası ortadan kalkar; eğer bunu tanırlarsa kendini "ispat" ettiği sürece onların efendisidir. Ancak, hak taleplerini bir seçim tarzında takipçilerinin iradesinden çıkarmaz, onun karizmasını tanımak onların *görevi*dir. Çin teorisi imparatorun yönetme hakkını halkın rızasına bağlı kılar, fakat bu erken Hristiyan cemaatindeki inananların peygamberi "tanıma" zorunluluğu kadar küçük bir halk egemenliği örneğidir. Çin örneğinde

bu sadece kralın kişisel meziyetini ve yeterliliğini gerektiren imparatorluk makamının karizmatik karakterinin tanınmasıdır. Kural olarak karizma oldukça bireysel bir niteliktir. Bu sahibinin misyonunun ve gücünün harici bir düzen tarafından değil içeriden niteliksel olarak sınırlandığını ima eder – Normal olarak, misyon yerel, etnik, sosyal, siyasal, mesleki ya da bir başka gruba yöneliktir ve bu limitlerini bu grupların sınırlarında da bulduğu anlamına gelir. Bütün diğer açılardan olduğu gibi, karizmatik egemenlik ekonomik alt yapısı açısından bürokrasiye zıttır. Bürokrasi sürekli gelire, en azından *a potiori* bir para ekonomisine ve vergi gelirine dayanır, fakat karizma bu dünyanın içinde yaşar, dışında değil. Bu doğru biçimde anlaşılmalıdır. Karizma sık olarak paraya sahip olmaktan ve onu kazanmaktan iğrenir. Aziz Francis'e ve onun türünden insanlara bakın. Terimimizin değer-bağımsız anlamı içerisinde usta bir korsan karizmatik bir yönetici olabilir ve karizmatik kahramanlar yağmanın – özellikle de paranın – peşindedir. Mesele şudur ki, karizma bütün metotlu rasyonel kazanımları ve gerçekte rasyonel bütün ekonomik davranışları onursuzluk olarak reddeder. Bu aynı zamanda düzenli bir haneye dayalı olan ataerkil yapıdan köklü farkını da açıklar. Karizma saf formu içinde hiçbir zaman şahsi bir gelirin kaynağı değildir; ne hizmet değişimi için kullanılır ne de ödeme için; misyonunun maddi gereklerini karşılamak için düzenli bir vergilendirmeyi bilmez; bunun yerine barışçı bir amacı varsa, destekçiler vasıtasıyla ya da kendi takipçilerinin fahri armağanları, harçları ve diğer gönüllü katkıları yoluyla gerekli araçları alır. Karizmatik savaşçılar örneğinde yağma misyonun hem aracı hem de sonucudur. Saf karizma, bütün ataerkil egemenlik formlarının aksine bütün sistemli ekonomik etkinliğe zıttır. Gerçekte karizmatik savaşçı olayında olduğu gibi maddi şeylerin peşinde olduğu zaman bile en güçlü anti-ekonomik güçtür. Zira karizma doğası gereği sürekli bir kurum değildir, saf tipi içerisinde bunun tam tersidir. Usta ve öğrencileri ve birinci dereceden takipçileri misyonlarını gerçekleştirmek için sıradan dünyevi bağlardan ve mesleki ve aile hayatına ait yükümlülüklerden bağımsız olmalıdır. Karizmada bir payı olanlar kaçınılmaz olarak dünyadan yüz çevirmelidir: Cizvit tarikatının üyelerine kilise makamlarına gelmeyi yasaklayan kanununa, diğer tarikatların üyelerine ve tarikatın kendisinin Aziz Francis'in asıl kuralında olduğu gibi, mülk sahibi olma yasaklarına, bir tarikatın papazlarının ve şövalyelerinin bekarlığına; çok sayıda peygamberi ya da sanatsal karizma sahipleri tarafından bekarlık kuralına gerçek bağlılığa bakın. Karizmanın tipine ve onunla ilgili davranışa göre katılımın ekonomik koşulları birbiriyle çatışabi-

lir. Sanatsal kökeni olan modern karizmatik hareketlerin "bağımsız araçları olan insanları" – açıkçası *rentier*ler – karizmatik liderin en vasıflı takipçileri saymak Orta Çağ manastırlarının ekonomik karşıtını, keşişin fakirlik yeminini talep etmesi kadar tutarlıdır.[3]

2.Karizmatik Otoritenin Temelleri ve İstikrarsızlığı

Karizmatik otorite doğal olarak istikrarsızdır. Karizma sahibi karizmasını kaybedebilir, İsa'nın çarmıhta yaptığı gibi "Tanrı tarafından unutulmuş" hissedebilir [bkz.Ps.22:I, Mat.27:46 Mark 15:34]; takipçilerine "güçleri kendisini terk etmiş" gelebilir. O zaman misyonu sona erer ve ümit yeni bir sahip bekler ve arar; takipçileri onu terk eder, zira saf karizma defalarca kanıtlanmış kişisel güçten gelen dışında başka bir meşruiyet tanımaz. Karizmatik kahramanın otoritesini, resmi bir yeterlikmiş gibi, yerleşik bir düzenden ve yasalardan ya da patrimonyalizmde olduğu gibi gelenekten veya feodal bağlılıktan almaz. Onu yalnızca güçlerini uygulamada kanıtlayarak kazanır ve sürdürür. Bir peygamber olmak istiyorsa mucizeler göstermek zorundadır. Bir savaş lordu olmak istiyorsa kahramanca işler yapmalıdır. Özellikle, ilahi misyonu kendisini inançlı takipçilerine mutluluk getirerek kanıtlamalıdır; eğer bu olmazsa o açıkça Tanrı'nın gönderdiği efendi değildir. Gerçek karizmanın bu çok ciddi anlamı monarkın yalnızca sorumlu olduğu Tanrı'nın "gizemli" iradesine dayanan mevcut kralların tanrısal hakkı ile ilgili uygun iddialardan köklü biçimde farklıdır.4 Bunun tam tersi yönetilenlere karşı sorumlu olan – sorumlu yani tek başına kendisinin Tanrı tarafından istenen efendi olduğunu kanıtlamakla sorumlu – gerçek karizmatik lider için de geçerlidir. Bu nedenle, gücü hala – teoride – önemli karizmatik işler içeren Çin İmparatorluğu gibi bir yönetimi, ister seller isterse başarısız savaşlar tarafından yol açılsın, yönetilenlerin felaketini önleyemezse kendisini açıkça günahları ve yetersizlikleriyle suçlayabilir. Buna Çin'de son on yıllarda bile şahit olduk. Eğer bu pişmanlık tanrıları yatıştırmazsa çoğu zaman kefaret türünden bir kurban olarak yeterli şekilde tahttan indirilmeyle ya da ölümle yüzleşir. Bu Meng-tse'nin (Mencius) halkın sesinin Tanrı'nın sesi olduğu ifadesinin somut anlamıdır. (Ona göre, bu Tanrı'nın tek konuşma şeklidir): Eğer halk tanımasını geri çekerse efendi salt özel bir kişi haline gelir –bu açıkça ifade edilir – eğer daha fazlası olmayı talep ederse cezayı hak eden bir gaspçı olur. Bu durum bu oldukça devrimci ifadelerin dokunaklı özelliği olmadan ilkel

koşullarda da bulunur. Bütün ilkel otoriteler, en dar manada ataerkillik dışında, doğal karizmatik niteliklere sahip olduğundan, eğer başarısız olursa şef çoğu zaman yalnızca terk edilir.

3.Karizmanın Devrimci Niteliği

Karizmatik bir efendinin kişisel misyonunu kabul etmek onun gücünü tesis eder. Daha aktif ya da pasif olsun, bu kabul inanlıların olağanüstü ve işitilmemiş, bütün yönetmeliklere ve geleneğe yabancı ve dolayısıyla ilahi görülene tesliminden – üzüntüden ya da coşkudan kaynaklanan bir teslimden – gelir. Bu meşruiyet biçimi nedeniyle gerçek karizmatik egemenlik hiçbir soyut yasa ve yönetmelik ve hiçbir resmi yargı bilmez. "Nesnel" hukuku ilahi lütuf ve tanrısal kahramanlık gücünü oldukça kişisel biçimde tecrübe etmekten kaynaklanır ve gerçek peygamberlik ve kahramanlık etiğini yüceltme adına bütün harici düzenleri reddeder. Bu nedenle, devrimci ve egemen tarzda karizmatik hakimiyet bütün değerleri dönüştürür ve bütün geleneksel ve rasyonel normları kırar: "Bu yazılmıştır... fakat bunu size söylüyorum..."

Karizmatik yargının spesifik formu peygamberi vahiy, kehanet veya her şeye rağmen mutlak geçerlilik gerektiren somut ve bireysel değerlendirmelere dayanan bir ödül olarak karizmatik bilgenin Süleymanca ödüllendirilmesidir. Bu tarihsel anlamda değil herkesçe bilinen türden *"kadı adaleti"* alanıdır. Zira (tarihsel) İslami kadı yargısı kutsal gelecek ve onun çoğu zaman aşırı derecede şekilci yorumu tarafından belirlenir. Kurallar sadece diğer yargılama araçları yetersiz kaldığı zaman sayılmaz. Gerçek karizmatik adalet kurallara başvurmaz; saf tipinde biçimsel ve geleneksel emirlere en aşırı tezattır ve soyut normlardan rasyonalist çıkarımlara olduğu kadar geleneğin kutsallığına yönelik olarak da özerkliğini korur. Burada Roma hukukundaki *aeguum et bonum* ilkesine başvuru ve İngiliz hukukundaki "hakkaniyetin" asıl manasını genel anlamda karizmatik adaletle ve özelde de İslam'ın kadı adaletiyle karşılaştıramayız.[5] Her ikisi de kısmen zaten güçlü biçimde rasyonelleştirilmiş kısmen de soyut bir doğal hukukun ürünleridir; her hâlükârda *ex fide bona* ilkesi ticari ilişkilerde adalet standardını ima eder ve dolayısıyla bizim "takdir hakkı" ilkemiz kadar az gerçek irrasyonel adalettir. Buna karşın, kanıt olarak işkence ile sorgulamayı kullanan bütün yargılamalar karizmatik adaletten gelir. Bununla birlikte, Bu şekilde yargılama kişisel karizmatik otoritenin yerine biçimsel olarak Tanrının iradesini be-

lirleyen normal bir prosedürü geçirdiği için karizmanın az sonra ele alacağımız kişiler üstüleştirilmesi alanına aittir.

Daha önce gördüğümüz gibi, bürokratik rasyonelleşme de çoğu zaman gelenekle ilgili önemli bir devrimci güç olmuştur. Fakat prensipte, her ekonomik düzenleme gibi *teknik araçlarla* "dışarıdan" devrim yaratır. Uyum koşullarını ve belki de uyum fırsatlarını araç ve hedeflerin rasyonel olarak belirlenmesiyle değiştirerek ilk önce maddi ve sosyal düzenleri, onlar vasıtasıyla da insanları değiştirir. Buna karşın, karizmanın gücü vahye ve kahramanlara inanca, - dini, ahlaki, sanatsal, bilimsel, siyasal, ya da başka türden – belli göstergelerin önemli ve değerli olduğu fikrine ve bir asketik, askeri, adli, büyüsel, ya da başka türden "kahramanlığa" dayalıdır. Karizmatik inanç insanları "içeriden" köklü olarak değiştirir ve devrimci iradesine göre maddi ve sosyal koşulları şekillendirir. Tabii ki bu tezat doğru şekilde anlaşılmalıdır. Büyük farklılıklara rağmen "fikirler" temelde aynı psikolojik köklere sahiptir. Bunların dini, sanatsal, ahlaki, bilimsel ya da başka türden olması bir şey değiştirmez; bu aynı zamanda siyasal ve sosyal örgütlenmeyle ilgili fikirler için de geçerlidir. Bu fikirlerden bazılarını "akla", diğerlerini de "sezgiye" (ya da başka hangi ayrım kullanılabilirse ona) dayandırmak isteyen zamanla kısıtlı bir öznel değer yargısıdır. Örneğin bir *Weierstrass*'la ilgili matematiksel tasavvur herhangi bir sanatçının, peygamberin – ya da demagogun ki – gibi aynı anlamda "sezgidir".[6] Fakat fark burada değildir. (Parantez içinde olarak, bizi burada ilgilendirmeyen değer alanında – sanatsal sezgiyi de içeren – bu türden bütün fikirler kendilerini nesnelleştirmek, gerçekliklerini kanıtlamak için ortaklaşa "işin" gereklerini anladığını ya da uygun görürseniz onlar tarafından yakalandıklarını belirtmelidir. Bunlar sadece öznel bir duygu ya da tecrübe değildir.) Belirleyici fark – ve bu "rasyonalizmin" anlamını kavramak için önemlidir. Fikirlerin ya da "işlerin" yaratıcısında ya da iç tecrübesinde bulunmaz; fark daha ziyade yönetilen ve yönlendirilenlerin bu fikirleri tecrübe etme ve içselleştirme tarzında yerleşmiştir. Daha önce gösterdiğimiz gibi[7] rasyonelleşme (bizim çarpım tablosunu "öğrendiğimiz" ya da bir çok hukukçunun hukuk tekniklerini "öğrendiği" gibi) yönlendirilen büyük kitlelerin çıkarları açısından pratik önemi olan dışsal, teknik sonuçları sadece kabul ettikleri ya da kendilerini bunlara uydurdukları tarzda gelişir, bu sırada fikirlerin yaratıcısı onların ilgisini çekmez. Rasyonelleşmenin ve rasyonel örgütlenmenin "dışarıdan" devrim yarattığını; karizmanın ise, tabii herhangi bir spesifik etkisi varsa, devrimci gücünü içeriden, takipçilerin tutumlarının merkezi bir değişiminden

[*metanoia*] gösterdiğini söylediğimizde bu kastedilir. Bürokratik düzen sadece geleneksel normların kutsallığına olan inancın yerine rasyonel olarak belirlenmiş kurallara boyun eğmeyi ve eğer birisi yeterli güce sahipse bu kuralların başkaları tarafından kaldırılabileceği ve dolayısıyla da kutsal olmadıkları bilgisini geçirir. Fakat karizma, en kuvvetli normları içinde, gelenekle birlikte rasyonel hakimiyeti de bütünüyle bozar ve bütün kutsallık kavramlarını yerle bir eder. Eski ve dolayısıyla kutsal olan adetlere saygı yerine, benzeri görülmemiş ve mutlak anlamda eşsiz ve dolayısıyla İlahi olana içsel itaate zorlar. Karizma, bu salt ampirik ve değer-bağımsız anlamda gerçekte tarihin spesifik olarak devrimci gücüdür.

4.Etki Alanı

Hem karizmatik hem de patriyarkal güç bürokratik düzenin atanmış liderlerinin aksine "doğal" liderlere kişisel bağlılığa ve onların kişisel otoritesine dayalıdır; ancak, bu temel iki durumda çok farklıdır. Memur gibi ata da bağlılıktan ve otoriteden normların taşıyıcısı olarak yararlanırlar, tek fark bu normların bürokrasinin kanunları ve yönetmelikleri gibi amaçlı olarak tesis edilmemesi, fakat eskilerden beri dokunulmaz olmasıdır. Karizmanın taşıyıcısı bağlılıktan ve otoriteden kendinde bulunduğuna inanılan bu misyon nedeniyle yararlanır; bu misyon devrimci olmak zorunda değildir ve her zaman böyle olmamıştır, fakat en karizmatik formları içinde bütün değer hiyerarşilerini alt-üst etmiş ve adet, hukuk ve geleneği yıkmıştır. Ataerkil güç, olağanüstü bir durumun endişesi ve coşkusundan kaynaklanan karizmatik yapının aksine günlük yaşamın taleplerine hizmet eder ve somut sahibinin ve çevresinin bütün değişikliklerine rağmen günlük hayatın kendisi gibi işlevinde devamlılık gösterir. Her iki yapı da hayatın bütün alanlarında bulunur. Her akraba grubunun reisi tarafından komuta edildiği eski Tötonik orduların birçoğu ataerkil tarzda savaşıyordu; *seniores*'lerinin komutasında savaş alanına çıkan, eski Doğu monarklarının *coloni* orduları ve Frenk muhafız bölükleri patrimonyaldi; babanın dini fonksiyonu ve aile içi ibadet bir yanda resmi cemaat kültürüyle öte yandan da karizmatik peygamberliğin neredeyse her zaman devrimci olan büyük hareketleriyle yan yana devam eder. İster Tötonik kabilelere isterse Amerikan yerli kabilelerine bakalım, gönüllü bir takipçi topluluğu ile ilerleyen karizmatik kahraman cemaatin rutin ekonomik

işlerinden sorumlu barış zamanı reisinin ve kabile savaşı durumunda harekete geçirilen halk ordusunun yanında görünür. Tüm kabilenin resmi bir savaşında da barış zamanı otoritelerinin yerine çoğu zaman, askeri kahramanlığını ispat etmiş olduğu için *ad hoc* (geçici olarak) "ordu lideri" (*Herzog)* ilan edilen bir savaş lordu geçirilir.

Karizmanın devrimci rolünün aksine, siyaset ve dindeki geleneksel günlük ihtiyaçlar alışkanlık, geleneğe saygı, ebeveyne ve atalara dönük hürmet ve hizmetçinin kişisel sadakatine dayalı ataerkil yapı tarafından karşılanır. Aynı şey ekonomik alanda da geçerlidir. İhtiyaçların tatminin maddi araçlarını sağlayan düzenli bir etkinlikler dizisi olarak ekonomi, ataerkil yönetimin ve rasyonelleşme sürecinde girişimin doğuşuyla beraber bürokratik egemenliğin de spesifik yeridir. Ancak, karizma hiçbir şekilde ekonomiye yabancı değildir. İlkel koşullar altında karizmatik özellikler geçerliliği maddi kültürün gelişmesiyle azalan bir ekonomik dalda bulunur: Asur kraliyet kabilelerinden görülebileceği gibi, geç bir evrede bile askeri bir operasyon gibi düzenlenen avlanma. Ancak, karizma ve günlük hayat arasındaki zıtlık kapitalist ekonomide de ortaya çıkar; tek fark karizma haneye değil işletmeye karşı çıkar. Gösterişli soyguncu kapitalizmi ve artıkçı takipçilerle ilgili bir örnek Henry Villard'ın kahramanlıkları tarafından sağlanır. 1989'da Kuzey Pasifik Demir Yolları'nın hisseleri üzerinde bir borsa saldırısı başlatmak için ünlü "kör havuzu" düzenledi; hedefini belirtmeden halktan 50 milyon pound borç istedi ve ünü sayesinde güvence göstermeden bunu aldı. Bu soyguncu kapitalizminin yapısı ve ruhu sıradan bir büyük ölçekli kapitalist işletmenin rasyonel yönetiminden köklü biçimde farklıdır ve en çok bazı asırlık olgulara benzer: Finans ve koloni alanındaki gözü doymayan muazzam girişimler ve korsanlıkla köle avcılığı karışımına sahip "geçici ticaret". "Kapitalist ruh" olarak adlandırılabilecek şeyin ikili doğası ve profesyonel bürokrasiye sahip modern rutinleşmiş kapitalizm spesifik karakteri ancak, mutlak anlamda farklı, fakat her yerde iç içe geçmiş bu iki yapısal öge kavramsal olarak ayırt edilirse anlaşılabilir.

5. Karizmatik Egemenliğin Sosyal Yapısı

Bizim anladığımız şekilde karizmatik otorite ne kadar saf olursa genel anlamda bir örgüt (araç-amaç taslağına göre işlev gören kişiler ve nesneler

düzeni) olarak o kadar az anlaşılır. Ancak, karizmatik otorite biçimsiz bir koşulu ima etmez; daha ziyade bir kadrosu ve hizmetler aygıtı ve liderin misyonuna uyumlu maddi araçlara sahip belirli bir sosyal yapıya işaret eder. Kişisel kadro öğrencilik ve bağlılıkla birleştirilen ve kişisel karizmatik niteliğe göre seçilen seçkin bir taraftar gurubundan oluşmuş karizmatik bir aristokrasi teşkil eder. Karizmatik özne için yeterli maddi katkılar biçimsel olarak gönüllü, düzenlenmemiş ve düzensiz olsa da vicdani bir emir sayılır; bunlar ihtiyaca ve ekonomik kapasiteye göre sunulur. Karizmatik yapı ne kadar tipik olursa takipçiler ya da öğrenciler maddi geçimlerini ve sosyal konumlarını arpalıklar, maaşlar veya diğer türden düzenli karşılıklarla, ünvanlar veya derecelerle o kadar az sağlarlar. Bunun yerine, bireyin geçimi güvence altına alınmadığı kadarıyla, takipçiler otoriter liderin bağış, ganimet ya da vakıf olarak aldığı ve onlar arasında hesapsız ve sözleşmeli bir bağlılık olmadan dağıttığı malların kullanımına ortak olurlar. Dolayısıyla takipçilerin ortak bir masada yeme, giydirilme ve liderden onursal hediyeler alma ve bizzat kendisinin içinde tutulduğu sosyal, siyasal veya dini saygı ve onurdan pay alma talebi olabilir. Bu örüntüden herhangi bir sapma karizmatik yapının "saflığını" etkiler ve onu diğer yapılar yönünde değiştirir.

6. Karizmatik Cemaatin Komünist İstek Tatmini

Karizma bu nedenle, hanenin yanında, burada (sosyalizmdeki gibi) ortak bir hesap için rasyonel bir üretim organizasyonu olarak değil *tüketim* alanında resmi sorumluluk olarak tanımlanan *komünizmin* ikinci önemli tarihsel temsilcisidir. Komünizmin bu anlamdaki her tarihsel örneği ya geleneksel, ya ataerkil temele ya da karizmatik inanca ait olağanüstü temele sahiptir; önceki durumda bu hane komünizmidir ve sadece bu formda günlük bir olgudur; sonraki durumda eğer tam olarak gelişmişse ya ordugahın ganimet komünizmi ya da çeşitlemeleri ve *caritas* ve sadakaya indirgenmesiyle birlikte manastırın sevgi komünizmiydi. Çeşitli saflık derecelerinde ordugahın ganimet komünizmi Liguria adalarının korsan devletinden Halife Ömer'in İslâm Devleti'ne ve Hristiyanlığın ve Japon Budizm'inin askeri tarikatlarına kadar bütün karizmatik savaşçı örgütlerinde bulunur. Sevgi komünizmi bir ya da başka şekilde bütün dinlerde çok yüceydi. Bu vahyin profesyonel takipçileri

olan kişiler arasında sürmektedir. Onu ayrıca Labaide takipçileri – münhasır bir karakteri olan ateşli diğer dini guruplar – gibi çok sayıda *Pietist* kuruluşta buluruz. Gerçek kahramanlığın ve azizliğin korunması taraftarlara komünist bir temelin sağlanmasına ve bireysel mülkiyet için uğraşmanın yokluğuna bağlı görünmektedir. Bu doğrudur da, çünkü karizma temelde olağanüstü ve dolayısıyla zorunlu olarak ekonomik olmayan bir güçtür ve günlük ekonomik çıkarlar hakim hale geldiği zaman hayatiyeti her yerde olduğu gibi hemen tehlikeye girer. Bu yöndeki ilk adım ortak erzaktan geçinme şeklindeki eski komünist uygulamanın yerine geçen bir ödenek olan ve gerçek kökeni de burada olan arpalıktır. Karizmatik liderler mevcut bütün imkanlarla bu dağılmayı sınırlamaya çalışırlar. Bütün savaşçı devletler karizmatik komünizmin artıklarını muhafaza etti – Sparta tipik bir örnektir – ve kahraman bireyi dini tarikatların yaptığı gibi, mal, mülk, rasyonel kazanç ve bir ailenin sorumluluğu tarafından oluşturulan "ayartıya" karşı korumaya çalıştı. Bu karizmatik kalıntılar ve *prebendalleşme* ile ortaya çıkan ve ondan sonra da devam eden bireysel ekonomik çıkarlar arasındaki ayar çok farklı biçimler alabilir. Ancak, her zaman, gerçek karizmanın hükümranlığı artık aileler kurma ve ekonomik işlerle uğraşma yetersiz iznini kısıtlayamadığı zaman her durumda sona erer. Sadece askeri hayatın ortak tehlikesi ve dünyevi olmayan bir müritliğin sevgi etiği böyle bir komünizmi koruyabilir. Buna karşın bu komünizm de günlük çıkarlar karşısında karizmanın saflığının tek güvencesidir.

Her karizma hiçbir ekonomik rasyonellik bilmeyen çalkantılı bir duygusal yaşamdan maddi çıkarların ağırlığı altında boğularak yavaş bir ölüm yolundadır: Varlığının her saati onu bu sona daha da yaklaştırır.

II. Karizmatik Otoritenin Doğuşu ve Dönüşümü

1.Karizmanın Rutinleşmesi

Yukarıda tanımlanan tipik anlamda karizmatik hakimiyet her zaman alışılmadık, özellikle siyasal ya da ekonomik durumlardan ya da olağanüstü ruhsal, özellikle dini hallerden ya da her ikisinin birlikteliğinden ortaya çıkar. Olağanüstü olayların neden olduğu ortak heyecandan ve herhangi türden bir kahramanlığa teslimden doğar. Bu tek başına, liderin kendisinin ve takipçilerinin – ister peygamberi isterse başka türlü olsun – onun karizmasına olan inancın sadece *statu nascendi*'de (başlangıç aşaması) azalmadığı, tutarlı ve etkili olduğu sonucunu garanti etmek için yeterlidir. Bu kendisini gönderilmiş saydığı insanların ona ve misyona olan samimi bağlılığı için de geçerlidir. Karizmatik olarak idare edilen bir grubu günlük hayatın dışına taşıyan gelgit gündelik rutinlerin kanallarına geri akar, en azından karizmatik egemenliğin "saf" formu küçülecek ve bir "kuruma" dönüşecektir; o zaman ya adeta makineleşir ya da yerini sezilemez bir şekilde başka yapılar alır veya somut bir tarihsel yapının sade bir parçası haline gelecek şekilde en farklı formlarda onlarla birleşir. Bu durumda çoğu zaman tanınamaz hale gelecek şekilde dönüştürülür ve sadece analitik düzeyde tanımlanabilir.

Dolayısıyla, karizmatik hakimiyetin saf türü çok spesifik anlamda istikrarsızdır ve bütün değişikliklerinin temelde bir ve aynı nedeni vardır: Karizmayı ve karizmatik lütfu olağanüstü zamanlara ve kişilere ait eşsiz, geçici bir tanrı vergisi olmaktan günlük hayatın sürekli bir mülküne dönüştürme arzusu. Bu usta tarafından genellikle, talebeleri tarafından her zaman ve karizmatik tebaası

tarafından çoğunlukla istenir. Ancak, bu kaçınılmaz olarak karizmatik yapının doğasını değiştirir. Bir savaş liderinin karizmatik takipçileri bir devlet, bir peygamberin, sanatçının, filozofun, ahlaki ya da bilimsel yenilikçinin karizmatik topluluğu bir kilise, mezhep, akademi ya da okul haline gelebilir ve belli kültürel ülküleri benimseyen karizmatik bir partiye ya da sadece gazete ve mecmuaların kadrosuna dönüşebilir. Her hâlükârda, karizma bundan sonra günlük hayatın koşullarına ve ona egemen olan güçlere, özellikle de ekonomik çıkarlara maruzdur. Karizmatik takipçiler ve müritler Frenk kralının *trusti* leri gibi imtiyazlı masa arkadaşları ve ardından da hepsi karizmatik hareketten geçinmek isteyen tımar sahipleri, papaz, devlet memuru, parti görevlisi, subay, sekreter, editör, ve yayıncı haline geldiklerinde ya da işçi, öğretmen ve kazanılmış hakları olan başkaları veya arpalık ya da patrimonyal makam sahibi olduklarında dönüm noktasına ulaşır. Buna karşın, karizmatik olarak egemen olunan kitleler, vergi ödeyen tebaa, bir kilisenin, mezhebin, partinin ya da kulübün (*Verein*) aidat ödeyen üyeleri, sistematik olarak zorla askere alınan, talim gören ve disiplin altına sokulan askerler ya da yasalara uyan "vatandaşlar" haline gelirler. Her ne kadar hareketin lideri takipçilerini ruhun saflığını korumaları için uyarsa da karizmatik mesaj kaçınılmaz olarak dogma, doktrin, teori, yönetmelik, yasa ya da putlaştırılmış gelenek haline gelir. Bu süreçte birbirine temelde zıt iki güç olan karizma ve gelenek birbiriyle karışır. Bu makul görünmektedir, zira güçleri amaçlı-rasyonel yönetmeliklerden ve bunlara uymaktan değil, fakat gerçekten mutlak olma iddiasında bulunsa da bulunmasa da yönetilenler için (çocuklar, müritler, muhafızlar ya da vasallar) sorgulanmayacak şekilde geçerli olan bireysel bir otoritenin kutsallığına inançtan kaynaklanır. Hem karizma hem de gelenek her zaman dini bir havası bulunan bir sadakat ve sorumluluk duygusuna dayanır.

İki egemenlik yapısının harici formları çoğu zaman özdeş olma derecesinde benzerdir. Bir savaş liderinin takipçileriyle ortaklığının patrimonyal ya da karizmatik bir karakteri olup olmadığı doğrudan görülmez; bu topluluğu dolduran ruha yani hükümdarın meşruiyet iddiasının temeline dayalıdır: Gelenek tarafından kutsanan otorite, ya da kahramanın kişiliğine olan inanç. Geçiş akışkandır. Karizmatik egemenlik kişisel temelini ve onu günlük hayatın geleneksel kalıbından ayıran özgün biçimde duygusal inancını kaybeder kaybetmez gelenekle olan ittifakı özellikle örgütsel tekniklerin (*Lebenstechnik*) rasyonelleşmesinin yeni başladığı dönemlerde en belirgindir ve çoğu zaman da tek alternatiftir.

Böyle bir ittifakta karizmanın özü kesin bir biçimde terk edilmiş gözükür ve bu son derece devrimci karakteri söz konusu olduğunda gerçekten doğrudur. Karizmanın bütün ekonomik ve sosyal güç sahiplerinin egemenliklerini karizmatik ve dolayısıyla kutsal bir otorite kaynağı ile *meşrulaştırmada* dikkatini çekmesi her zaman tekrarlanan bu gelişmenin temel özelliğidir. *Statü nascendi*'de olduğu gibi, geleneksel olan ya da (modern anlamda) yasal kazanıma dayanan her şeyi bozmak yerine, karizma "kazanılmış haklar" için bir meşruiyet haline gelir. Özüne yabancı olan bu işlevde karizma günlük hayatın bir parçası haline gelir; zira bu şekilde tatmin ettiği ihtiyaçlar özellikle bir genel nedenle [yani, liderlik ve halefliğin meşrulaştırılması] evrenseldir.

2. Liderlerin Seçimi ve Haleflerin Belirlenmesi

Bürokratik, patriyarkal ve feodal egemenlikle ilgili önceki analizimiz bu günlük güçlerin *işlev görme* şekilleriyle ilgiliydi. En yüksek dereceli bürokratik ya da ataerkil güç sahibinin seçimi kriterini araştırmıyordu. Bir bürokrasinin başı bile anlaşılabilir şekilde genel kurallara göre hareket eden bir yüksek memur pozisyonuna geçebilir. Ancak, durumun genellikle bu olmaması tesadüf değildir; en azından altındaki hiyerarşideki memurlarla aynı normlara göre seçilmez. Tam anlamıyla saf türden bürokrasi , *atanmış* memurlar hiyerarşisi diğer memurlarla aynı tarzda atanmamış bir otoriteyi (*Instanz*) gerektirir. Ataerkil gücün sahibine doğal olarak ebeveyn ve çocuklardan oluşan çekirdek aile boyun eğer ve geniş aile de açık geleneksel emirlerle tesis edilir. Bu patriyarkal devletin ya da feodal hiyerarşinin başı için eşit derecede geçerli değildir.

Eğer kendisini sonsuz bir kurum haline dönüştürmek istiyorsa, karizmatik liderlik için de en temel problem peygambere, kahramana, öğretmene ya da parti liderine bir halef bulma sorunudur. Bu problem karizmayı kaçınılmaz olarak yasal düzenleme ve gelenek doğrultusunda kanalize eder.

Karizmanın doğası göz önüne alındığında, bir halefin özgürce seçimi aslen mümkün değildir, mümkün olan sadece iddia sahibinin gerçekten karizmaya sahip olduğunun kabulüdür. Dolayısıyla takipçiler kişisel olarak yeterli bir halefin, geçerli bir temsilcinin ya da elçinin görünüşünü beklemek zorunda kalabilir. Buda'nın ya da Mehdilerin enkarnasyonları spesifik örneklerdir. Ancak, sık olarak böyle bir enkarnasyon yoktur ya da İsa Mesih ve aslen Buda örneğinde

olduğu gibi dogmatik değerlendirmeler tarafından reddedilebilir. Bu anlayıştan sadece gerçek (Güney) Budizm(i) köklü sonuçlar çıkarıyordu. Buda'nın takipçileri onun ölümünden sonra askeri bir örgütlenme ya da yoldaşlığı sürdüren ve mümkün olduğu kadarıyla biçimsiz ve süreksiz kalan bir dilenci keşişler cemaati olmayı sürdürdü. Hindistan ve Seylan'da çoğu zaman olduğu gibi Pâli metinlerinin eski emirlerinin takip edildiği yerde, ne bir önder (*patriarch*) vardır, ne de birey bir manastır yoldaşlığına sıkı biçimde bağlıdır. "Piskoposluk bölgeleri" sadece, keşişlerin ayrıntılı ritüellerden bağımsız birkaç cemaat ayini için toplandıkları uygun coğrafi sınırlardır. Bürokrasi" elbise emanetçileriyle ve birkaç benzer görevliyle sınırlıdır. Mülkiyetin birey ve cemaat tarafından reddi ve ihtiyaçların koruyuculuk sistemi (bağışlar ve sadakalar) vasıtasıyla giderilmesi günlük hayatın koşulları altında mümkün olduğu kadarıyla sürdürülür.

Toplantılarda oturma ya da konuşma sırasındaki öncelik kıdeme ve öğretmenin kendisine yardımcı olarak (*famulus*) görev yapan çırakla ilişkisine göre verilir. İstifa her zaman mümkündür ve kabul şartları azdır (bunlar arasında çıraklık, tavsiye ve öğretmen tarafından salıverilme ve asgari düzeyde tören bulunur). Ne dogma vardır ne de profesyonel eğitim ve vaaz. İlk yüzyılların yarı efsanevi iki *concilia*'sı (meclis) tekrarlanmıyordu.

Manastır cemaatinin bu oldukça biçimsiz karakterinin Budizmin Hindistan'da kayboluşuna çok katkıda bulunduğu kesindir. Bu her halükarda sadece bireysel kurtuluşun kişisel bir mesele olduğu saf manastır cemaatinde mümkündü. Zira herhangi bir diğer grupta böyle bir davranış ve yeni bir epifaniyi (tanrının tecellisi) salt pasif bekleme tanrının fiziksel huzurunu arzu eden karizmatik cemaatin bütünlüğünü tehlikeye atacaktır. Karizmatik bir lidere sahip olma şeklinde her zaman var olan bu güçlü arzu düzenlenirse rutinleşme yönünde önemli bir adım atılmış olur. Yinelenen enkarnasyon karizmayı kişisel olmaktan çıkarır. Onun seçilmiş sahibi ya da bazı açık karakteristikler ve dolayısıyla en azından bazı "kurallar" temelinde aranmalıdır – örneğin yeni Dalai Lama'nın seçimi prensipte Apis öküzününkinden farklı değildir – ; ya da başka kesin ve güvenilir araçlar mevcut olmalıdır. Sonraki kategoride kolayca ortaya çıkan, karizma sahibinin kendisinin halefini ya da İsa Mesih gibi eşsiz bir enkarnasyon sayılıyorsa dünyevi temsilcisini *belirleme yeterliliğine sahip olduğu inancını buluruz. İster peygamberi olsun isterse savaşla* ilgili, aslen karizmatik bütün örgütlerde bir halefin ya da temsilcinin belirlenmesi egemenliğin devamını güvence altına almanın tipik bir aracı olmuştur. Fakat bu tabii ki, kişisel karizmaya

dayalı özerk liderlikten bir "kaynağın" otoritesinden gelen meşruiyete doğru bir adıma işaret eder. İlgili dini örnekler ünlüdür. Bunun yerine, toplanan ordunun alkışlayarak karşıladığı haleflerini ehliyetli kişiler arasından seçen Roma *magistratları*na gönderme yapıyoruz. Bu seçim biçiminin karizmatik özellikleri memuriyet süresi sınırlandıktan ve makamın yetkilerini sınırlamak gayretiyle vatandaşlar ordusunun biçimsel ön onayı alındıktan sonra bile törensel düzeyde muhafaza edildi. Olağanüstü bir adamın varlığını gerektiren askeri acil durumlar sırasında savaş alanında bir *diktatörün* tayini uzun süre eski saf tip karizmatik seçimin karakteristik kalıntısı olarak kaldı. *Princep*ler ordunun muzaffer kahramanı *imperator* olarak alkışlamasından ortaya çıkıyordu; *lex de imperio* onu hükümdar yapmıyor, daha ziyade onu taht üzerinde yasal olarak hak iddia eden bir kişi olarak kabul ediyordu. Dolayısıyla en tipik dönem olan *Principate*'de tahta geçmenin tek "meşru" aracı bir meslektaş ve halefin tayiniydi. Bu tayin genellikle bir evlat edinme şekline bürünüyordu. Buna karşı bu adetler tanrılar ve *familia pecuniague* (aile ve mülkiyet) ile ilgili olarak geç *pater familias*'ın yerine geçecek bir *heres*'in tamamıyla özgür tayinini kabul etmeye başlayan Roma ailesi üzerinde hiç şüphesiz güçlü bir etki yarattı. Karizmanın miras bırakılabilirliği kavramı evlat edinme yoluyla tahta çıkma olayında kullanıldı. – Bu arada, askeri imparatorluk döneminde bu hiçbir zaman açık bir ilke olarak kabul edilmedi. – *Principate*'nin (prenslik) kendisi her zaman bir makam olarak kaldı ve *princep*ler askeri imparatorluk Roma karakterini koruduğu sürece belirli bürokratik yargı yetkisine sahip bir memur olarak kaldı. Prensliği bir makam olarak tesis etmek reformu çağdaşlara muhtemelen Sezar'ın zihninde olan bir Hellenistik monarşi anlayışına karşı Roma gelenek ve özgürlüğünün muhafazası ve restorasyonu olarak görünen Augustus'un başarısıydı.

3. Karizmatik Onay

Karizmatik lider bir halef tayin etmemişse ve enkarnasyon olayında tahsisi genellikle kolaylaştıranlar gibi hiçbir açık dışsal karakteristik mevcut değilse, yöneticilerin aklına onun otoritesinin icrasına katılanların (*clerici*), müritlerin ve takipçilerin ehliyetli halefi tanımak için en uygun kişiler olduğu gelebilir. Her halükarda, müritler gerçekte iktidar araçlarının mutlak kontrolüne sahip olduğundan bu rolü bir "hak" olarak sahiplenmeyi zor görmezler. Bununla birlikte, karizmanın etkinliği yöneticilerin inancına bağlı olduğundan tayin edilmiş

halefi onayları vazgeçilmezdir. Gerçekte, yönetilenler tarafından kabul edilme aslen belirleyiciydi. Örneğin, bir eleme komitesi olarak [Orta Çağ Alman] Seçiciler kuruluna üyeliğin sıkı biçimde kısıtlanmasından sonra bile Seçicilerin hangisinin onayı içtima halindeki orduya sunacağı pratik önemi olan bir soru olarak kaldı. Zira prensipte meslektaşlarının arzularından bağımsız olarak kendi kişisel adayı için onay vermesi mümkündü.

Dolayısıyla en yakın ve en güçlü vasallar tarafından tayin ve yönetilenler tarafından onay normalde bu halef seçme biçiminin ürünüydü. "Rutin" patrimonyal ve feodal devlette karizmatik olarak elde edilmiş bir tayin hakkını ve önemli patrimonyal memurların ya da vasalların aday gösterme hakkı (*Vorwahlrecht*) olarak buluruz. Bu açıdan Alman kralının seçimi bir piskoposun seçimine benziyordu. Yeni bir kralın, papanın, piskoposun ya da papazın (1) müritler ve takipçiler (seçiciler, kardinaller, bölge papazları, papazlar meclisi, yaşlılar) tarafından tayini vasıtasıyla "seçimi" ve (2) ardından halkın onayı bu nedenle bir başkanlık ya da parlamento seçiminin modern anlamı içerisinde bir "seçim" değildi. Özünde bütünüyle farklı bir şeydi: yani bir ehliyetin dolayısıyla sahibinin kabulünü talep etme hakkına sahip olduğu bir karizmanın tanınması ve kabulüydü ve bu seçimden daha eskiydi. Bu nedenle prensipte, başlangıçta bir çoğunluk kararı mümkün değildi. Zira ne kadar küçük olursa olsun bir azınlık gerçek karizmanın kabulünde, en büyük çoğunluğun hatalı olabilmesi gibi haklı olabilir. Sadece bir kişi gerçek karizmanın taşıyıcısı olabilir; aleyhte oy verenler bu nedenle bir saygısızlıkta bulunurlar. Papalık seçiminin bütün kuralları oybirliğini hedefler ve bir kral karşıtının seçimi bir kilise hizbiyle aynı şeydir.: "Seçilmiş" hükümdarın doğru teşhisini belirsizleştirir. Prensipte bu tür bir durum, belli Afrika kabilelerinde ve ayrıca başka yerde taht üzerinde hak iddiasında bulunanlar ve özellikle kardeşler arasında bulunan bir kurum olan fiziksel ya da büyüsel bir savaşın sonucunda açığa çıktığı gibi yalnızca Tanrısal yargı tarafından düzeltilebilir.

Çoğunluk ilkesi bir kere egemen hale geldiğinde seçim tarafından kanıtlanan doğru davaya teslim olmak ve sonuçtan sonra çoğunluğa katılmak azınlığın ahlaki görevi sayılır. Ancak, haleflik çoğunluk ilkesi tarafından belirlendiği zaman karizmatik egemenlik gerçek bir seçim sistemine teslim olmaya başlar. Bununla birlikte, karizma bütün demokratik formlar da dahil olmak üzere bütün modern seçim formlarına yabancı değildir. Hiç kuşkusuz – Fransız Sezarizminin resmi teorisi olan – sözde halkoyu egemenliğinin demokratik sistemi temelde

karizmatik özelliklere sahiptir ve savunucularının tezleri hep bu niteliği vurgulamaktadır. Halk olmaması bir "seçim" değildir; bu taht üzerinde hak iddia eden kişinin kişisel olarak ehliyetli, karizmatik hükümdar olarak ilk ve yenilenmiş kabulüdür; sonraki durumun örneği 1870 Fransız halk oylamasıdır. Yaratıcının niyetine göre ruhun ve dilin karizması aracılığıyla *demogogos*'un egemenliği olan Perikles demokrasisi karakteristik karizmatik özelliğini *strategoi*'den birinin seçimiyle kazanıyordu (eğer Eduar Meyer'in hipotezi doğruysa, diğerleri kura ile belirleniyordu.)[8] Aslen karizmatik topluluklar yöneticileri seçme yoluna girdiği yerde, seçim prosedürleri uzun vadede normlara bağlı olacaktır. Bu her şeyden önce karizmanın gerçek köklerinin kaybolması ile birlikte geleneğin gündelik gücünün ve onun kutsallığına olan inancın hâkimiyetlerini yeniden kazanmaları nedeniyle olur, öyle ki sadece geleneğe uymak doğru seçimi garanti edebilir. Yöneticilerin onayı karizmatik olarak belirlenmiş bir hak olarak ruhban, saray memurları veya büyük vasallar tarafından ön seçimin arkasına çekilir ve sonunda Katolik kilisesinde ve Kutsal Roma İmparatorluğu'nda olduğu gibi münhasır bir oligarşik seçim dairesi oluşur. Gerçekte usulle ilgili deneyime sahip bir grubun aday gösterme ya da ön seçim hakkına sahip olduğu her yerde bu olmaya mahkûmdur. Şehir tarihi boyunca bu ayrıcalık her yerde yönetici aileler tarafından atama hakkına dönüştü; bu şekilde lordu bir *primus inter pares* (*archon, consul, doge*) pozisyonuna indirgedi ve topluluğun seçime katılımını da önemsiz kıldı. Bugün de, örneğin Hamburg'taki senatörlük seçiminin genişlemesinde bir paralellik görürüz. Biçimsel bakış açısından bu dönüşüm açık farkla oligarşiye giden en şık "yasal" yoldur.

4.Demokratik Oy Hakkına Geçiş

Bununla beraber tersi de olabilir: Yönetilenler tarafından onay standartlaşmış oy hakkı, doğrudan ya da dolaylı seçim, çoğunluk metodu ya da nispi metod, seçim sınıfları ve bölgeleri ile birlikte düzenli bir seçim sistemine dönüşebilir. Böyle bir sisteme geçiş uzun bir yoldur. Üst yöneticinin seçimiyle ilgili olduğu kadarıyla, sadece Birleşik Devletler tüm yolu kat etmiştir ve tabii ki orada iki partinin her birindeki aday gösterme kampanyası seçim işinin en önemli kısımlarından biridir. Başka yerde, en çok parlamentodaki temsilciler seçilir; bunlar da başbakanın ve çalışma arkadaşlarının seçimini belirler. Karizmatik liderin onaylanmasından halk seçimine geçiş en farklı kültürel evrelerde

gerçekleşti ve bir rasyonel ve duygusal olarak bağımsız süreç değerlendirmesine yönelik bir ilerleme bu dönüşüme yalnızca katkıda bulundu. Ancak sadece Batı'da yöneticinin seçimi aşamalı olarak temsilciler sistemine dönüştü. Antikite 'de *boitarchai* [Boetia Birliğinde, Avam Kamarası üyeleri gibi] oy verenleri değil, topluluklarını temsil ediyordu; Eski Yunan Demokrasisinde olduğu gibi memurların gerçekten halkın vekili ve temsilcisi olduğu *demos*'un alt bölümlere ayrıldığı yerde temsilden çok rotasyon ilkesi hakimdi [ve her bir bölüme sıra veriyordu]. Bununla beraber, bu ilke köklü şekilde uygulanırsa seçilmiş kişi biçimsel olarak doğrudan demokrasi sistemindeki gibi seçilmiş efendilerinin değil oy verenlerin vekili ve hizmetçisidir. Bu yapısal olarak karizmatik temelin bütünüyle terk edildiği anlamına gelir. Fakat büyük idari kurulların olduğu ülkelerde doğrudan ilkelerinin bu şekilde köklü bir uygulamasının çok dar sınırları vardır.

5. Seçimin ve Temsilin Anlamı

Salt teknik nedenlerle, temsilcinin vekilliğini oy verenlerin iradesine bütünüyle bağlamak uygun değildir, zira koşullar her zaman istikrarsızdır ve beklenmedik problemler her zaman ortaya çıkar. Temsilcinin güvensiz bir oy vasıtasıyla hatırlanması nadiren denenmiştir ve parlamento kararlarının bir referandum vasıtasıyla onaylanması temelde eylemsizliğin irrasyonel bütün güçlerinin hatırı sayılır derecede güçlenmesiyle sonuçlanır, zira kural olarak referandum partiler arasındaki pazarlığı ve uzlaşmaları engeller. Son olarak artan giderler sık yapılan seçimleri imkansız hale getirir. Temsilciyi oy verenlerin iradesine boyun eğdirme çabalarının uzun vadede sadece bir etkisi vardır. Tek başına halkı harekete geçirebilecek parti örgütünün onun üzerindeki üstünlüğünü güçlendirir. Hem parlamento aygıtının esnekliğine olan pragmatik ilgi, hem de temsilcilerin ve parti görevlilerinin iktidar çıkarı bir noktada birleşir: Temsilciyi oy verenlerin hizmetçisi değil seçilmiş "efendisi" olarak görürler. Çoğu anayasa bunu temsilcinin – monark gibi - uygun gördüğü şekilde karar vermede özgür olduğu ve "bütün halkın çıkarlarını temsil ettiği" formülünde ifade eder. Gerçek gücü büyük ölçüde değişebilir. Fransa'da bireysel milletvekili normal olarak sadece bütün dairelerin patronajını kontrol etmekle kalmaz, aynı zamanda sözcüğün uygun anlamı içerisinde seçim bölgesinin " efendisidir" – bu nispi sisteme direnişi ve parti merkeziyetçiliğinin yokluğunu açıklar; Birleşik Devletlerde bu üyeleri benzer bir konumu işgal eden Senato'nun egemenliğiyle engellenir; İngiltere'de

ve daha da fazla olarak Almanya'da bireysel milletvekili çok farklı nedenlerle, seçim bölgesinde efendiden çok ekonomik çıkarların temsilcisidir ve patronaj nüfuzlu parti başkanlarınca kontrol edilir.

Burada seçim sisteminin gücü dağıtma şeklini daha fazla ele alamayacağız; bu tarihsel olarak belirlenmiş egemenlik biçimine ve büyük oranda özerk, yani teknik olarak belirlenmiş faktörlere dayalıdır. Biz sadece ilkelerle ilgilendik. Herhangi bir seçim gerçek hiçbir önemi olmadan salt biçimsel olabilir. Bu erken imparatorluk Roma'sının *comitia*'sında ve bir çok Hellen ve Orta Çağ kentinde oligarşik bir kulüp ya da bir despot siyasi gücü ele geçirmeyi başarır başarmaz ve gerçekte göreve seçilecek adayları belirlediğinde ortaya çıktı. Biçimsel olarak durumun bu olmadığı yerde bile, tarihsel kaynaklar prensin ya da herhangi başka bir güç sahibinin – Germen kabilelerinde olduğu gibi – topluluk tarafından seçiminden söz ettiği zaman gözlemciye bu ifadeyi modern anlamda anlamaması, fakat onu başka bir otorite tarafından tayin edilen ve ayrıca sadece bir veya birkaç ehliyetli aileden seçilen bir adayın salt onayı olarak yorumlaması salık verilir. Siyasi bir yönetici için oy verme bir halk oylaması karakterine ve dolayısıyla karizmatik bir niteliğe sahip olduğunda sadece bir seçimi ele alıyor olmuyoruz: adaylar arasında gerçek bir seçim yerine iktidar üzerinde hak talep eden birinin güç talepleri kabul edilmektedir.

Normal "seçimler" de sadece, seçmenlere sunulmadan önce elenen birkaç aday arasında bir seçim olabilir. Bu karar kişisel etki ve maddi ya da fikirsel çıkarlara hitap etmek yoluyla seçim tahriki alanında ortaya çıkarılır. Seçim hükümleri güya, bu "barışçıl" yarışma için oyunun kurallarını teşkil eder. Bu adayların tayini partiler içinde gerçekleşir, zira oy ve dolayısıyla da görev patronajını seçmenlerin biçimsiz etkinliklerinin değil parti liderleri ve takipçilerinin organize ettiği makul görünmektedir. Birleşik devletlerde dört yılda bir yapılan kampanya giderleri bir koloni savaşınınki kadar çoktur ve Almanya'da da seçim harcamaları bütün partiler için artmaktadır ve bunlar sadece yardımcı Katolik rahipleri, soylu ya da makam sahibi ileri gelenler ya da maaşlı sendika görevlileri ve diğer sekreterler tarafından sağlanan ucuz insan gücüne bağlı kalamaz.

Bu koşullar altında paranın gücü yanı sıra "söylemin karizması da" büyük önem kazanır. Bunun etkisi mutlaka herhangi belirli bir kültürel düzeye bağlı değildir; bu yerli şeflerinin meclisleri ve Afrikalıların görüşmelerinde de bilinir. Hellenik demokraside ilk büyük niteliksel gelişmesini yaşadı ve bunun dilin ve düşüncenin gelişmesi açısından muazzam etkileri oldu. Ancak, salt nicel bir

bakış açısından modern demokratik seçim süreci "seçim turlarındaki konuşmalarıyla" birlikte önceden görülmüş her şeyi gölgede bırakıp daha fazla kitle etkisi amaçlandıkça ve partilerin bürokratik örgütlenmeleri daha katı hale geldikçe söylemin önemi o kadar azalmaktadır. Zira basit sınıf durumları ve diğer ekonomik çıkarlar hâkim olmadığı kadarıyla etkisi salt duygusaldır; bu rasyonel olarak hesaplanmalı ve kullanılmalıdır. Söylemin sokak geçitleri ve festivalleriyle aynı anlamı vardır: kitlelere partinin gücü kavramını ve zafere olan inancını aşılamak ve her şeyden önce onları lideri karizmatik ehliyetine inandırmak.

Bütün duygusal kitle söylemleri belli karizmatik özelliklere sahip olduğu için partilerin ve seçim sürecinin bürokratikleşmesi zirvesinde aniden karizmatik kahraman idolleştirilmesine hizmete zorlanabilir. Bu durumda Rosevelt'in (1912) kampanyasının gösterdiği gibi karizmatik kahraman ilkesiyle parti örgütünün olağan gücü arasında bir çatışma ortaya çıkar.

6. Partinin Karizmatik Liderler, İleri Gelenler ve Bürokratlar Tarafından Kontrolü

Neredeyse bütün partiler meşru ya da Sezarist iktidar taliplerinin, Perikles, Cleon ya da Lassalle tarzındaki demagogların karizmatik takipçileri olarak ortaya çıkar. Partiler rutinleşmiş sürekli örgütler halinde gelişirse genellikle honoratiores tarafından kontrol edilen yapılara dönüşürler. 18.Yüzyılın sonuna kadar bununla neredeyse her zaman bir soylular federasyonu kastedilir. Orta Çağların İtalyan şehirlerinde bir kişi siyasi bir ceza olarak nobili saflarına yükseltilebilirdi. Zira büyük kentli vasallar neredeyse her zaman Ghibellini (Alman İmparatorlarının otoritesini destekleyen bir partinin üyesi. Ç.N.) idiler; bu görevden el çektirme ve siyasal hakların elden alınmasıyla eşdeğerdi. Ancak popolani devrinde bile, burada da partileri her zaman olduğu gibi burjuva sınıfı finanse etmek zorunda olsa bile, halk tabakasından bir kimsenin önemli görevlere gelmesi çok nadirdi. Belirleyici unsur partilerin çoğu zaman doğrudan güce başvuran askeri gücü örneğin Guelph'ler örneğinde sabit katkılara göre soylular tarafından sağlanıyor olmasıydı. Huguenotlar ve Katolik Birliği, Roundhead'ler de dahil olmak üzere İngiliz partileri ve gerçekte Fransız ihtilalinden önceki bütün partiler, sınıf ve statü engellerini bir ya da birkaç kahraman için yıkan karizmatik heyecan döneminden geçtikten sonra tipik olarak , çoğunlukla soylular

tarafından yönetilen ileri gelenler birliklerine dönüştüler. Aynı şey 19. Yüzyılda sözde "burjuva" partileri, hatta en radikal olanları için de geçerliydi: Bunların hepsi honoratiores'in kontrolü altına girdi, zira sadece onlar bir partiyi ya da devleti bedelsiz yönetebilirdi ve tabii ki statü ya da ekonomik nüfuz avantajına sahiptiler. Bir taşınmaz mal sahibi parti üyeliğini değiştirdiği zaman İngiltere'de ve 1870'lere kadar Doğu Prusya'da sadece patrimonyal tebaalarının değil – devrim coşkusu zamanları dışında – köylülerin de onu takip etmesi şu ya da bu şekilde doğaldı. En azından küçük kasabalarda oldukça benzer bir rol belediye başkanları, yargıçlar, noterler, avukatlar, papazlar ve öğretmenler ve çoğu zaman da işçiler kendilerini bir sınıf olarak örgütleyene kadar fabrikatörler tarafından oynandı. Farklı bir bağlamda, fabrikatörlerin sınıf durumlarından bile ayrı olarak bu role genel olarak neden uygun olmadığını tartışacağız. Almanya'da öğretmenler – belirli statü pozisyonunda bulunan nedenlerle - sözde burjuva partilerine rahiplerin normalde otoriter partiler için yaptığına benzer şekilde ücretsiz seçim temsilcileri temin eden bir sınıf oluşturur. Fransa'da avukatlar her zaman burjuva partilerinin emrinde olmuştur; bunun nedeni kısmen teknik nitelikleri, kısmen de – ihtilal sırasında ve sonrasındaki – statü pozisyonlarıydı.

Fransız ihtilali sırasında bazı parti örgütleri bürokratik bir tarzda gelişmeye başladı, fakat kesin bir yapı geliştiremeyecek kadar kısa ömürlü oldular; sadece 19. yüzyılın son on yıllarında bürokratik örgütlenme her yerde hâkim oldu. Karizmaya boyun eğme ve *honoratiores*'e itaat arasındaki gidip gelmeler bürokratik örgütlenmenin karizmatik liderlikle mücadelesi sayesinde başarıldı. Bürokratikleşme ne kadar ilerlerse ve arpalıklardaki çıkarlar ve diğer fırsatlar ne kadar önemli hale gelirse parti teşkilatı o kadar kesin biçimde, parti görevlileri olarak birden ya da önce bağımsız girişimler olarak ortaya çıkan uzmanların ellerine geçer – Amerikan patronu örneğine bakınız. – Bu uzmanlar sistemli biçimde bölge liderleri, kampanyacılar, kontrolcüler ve diğer vazgeçilmez personelle kişisel ilişkiler sürdürür ve seçmenlerin listelerini, dosyalarını ve parti mekanizmasını işletmek için gerekli bütün diğer materyalleri tutarlar. Bu nedenle sadece böyle bir aygıtın kontrolü partinin politikaları üzerinde geçerli bir etki yapar ve gerekirse başarılı bir bölünmeyi mümkün kılar. 1880'de Alman Ulusal Liberal Partisi'ndeki *Sezession* mümkün oldu, çünkü Rechstag vekili Rickert'in elinde bölge liderlerinin listeleri vardı; *Freisinnige Partei* 'in müteakip parçalanması başından beri olası görünüyordu, çünkü Eugen Richter ve Rickert ayrı ayrı kendi aygıtlarını muhafaza ediyordu; önceki Ayrılma Yanlılarının partinin yönetim

kurulunun kontrolünü ele geçirmeyi başarması müstakbel bölünmeyle ilgili olarak önceki söylemden daha ciddi bir belirtiydi.[9] Buna karşın, iki rakip teşkilatın personelini birleştirmenin imkânsızlığı parti birleşimleri girişimlerinin başarısızlığı için herhangi önemli bir anlaşmazlıktan çok daha önemli olmuştur; bu yine Alman tecrübeleriyle gösterilir.

Normal zamanlarda, şu ya da bu şekilde tutarlı biçimde gelişmiş, böyle bürokratik bir aygıt hayati önemde olan aday göstermeyi de içerecek şekilde partinin gidişini kontrol eder. Ancak, büyük halk coşkusu zamanlarında, karizmatik liderler Roosevelt'in 1912 kampanyasında gösterildiği gibi somut biçimde bürokratikleşmiş partilerde bile ortaya çıkabilir. Eğer bir "kahraman" varsa halkoyuyla tayini dayatarak ve muhtemelen tüm aday gösterme mekanizmasını değiştirerek teknisyenin parti üzerindeki kontrolünü kırmaya çalışacaktır. Böyle bir karizma patlaması, tabii ki, normalde baskın tarafların özellikle partiyi kontrol eden ve rutin operasyonlarını kontrol ve finanse eden araçları genelde adaylar olan patronların direnişiyle karşılaşır. Zira sadece iş avcılarının maddi çıkarları değil aynı zamanda parti sponsorlarının – bankaların müteahhitlerin ve tröstlerin çıkarları da parti adaylarının seçimine dayanmaktadır. Crassus zamanlarından beri, tipik bir figür zaman zaman karizmatik bir lideri finanse eden ve onun seçim zaferinden hükümet sözleşmeleri, vergi iltizamı fırsatları tekeller veya diğer ayrıcalıklar ve özellikle de avanslarının faizinin geri ödemesini bekleyen büyük sponsor olmuştur. Fakat normal parti teşkilatı da parti sponsorlarından geçimini sağlamaktadır. Harçlar ve devletteki işlerini (Birleşik Devletlerde olduğu gibi) parti vasıtasıyla bulan memurların maaşlarından kesintiler gibi sıradan gelirler nadiren yeterlidir. Partinin iktidar pozisyonundan doğrudan yararlanılması katılımcıları zenginleştirir, ancak partinin kasalarını mutlaka doldurmaz. Propaganda nedenleriyle harçlar sık sık kaldırılır ya da üyenin kendi değerlemesine dayanır; bu partinin finansman üzerindeki kontrolünü resmi olarak bile büyük sponsorların ellerine bırakır. Normal müdür ve siyasi profesyonel, patron ya da parti sekreteri onların finansal desteğini sadece parti mekanizmasını sıkı biçimde kontrol ederse bekleyebilir. Dolayısıyla her karizma akımı düzenli örgüte finansal bir tehdittir de. Rakip partilerin savaş halindeki patronlarının ya da diğer yöneticilerinin düzenli parti aygıtından bağımsız olacak karizmatik liderlerin doğuşunu önlemek için ortak ekonomik çıkarlarının savunmasında birleşmesi oldukça sık görünür. Bir kural olarak parti teşkilatı karizmanın hadımlaştırılmasını kolayca başarır. Bu halk yoluyla yapılan başkanlık ön seçimleri

karşısında bile Birleşik Devletler için geçerli kalacaktır. Zira uzun vadede profesyonel operasyonların devamlılığı taktiksel olarak duygusal idolleştirilmeden üstündür. Yalnızca olağanüstü koşullar karizmaya teşkilat üzerinde zafer getirebilir. Karizma ve bürokrasi arasında var olan, İngiliz liberal partisini birinci ev kuralı yasa tasarısı konusunda bölen tuhaf ilişki iyi bilinmektedir: Gladston'un Püriten rasyonalizmine dayanılmaz gelen çok kişisel karizması parti yönetim kurulu bürokrasisisin geri dönüşe ve en ciddi itirazlara ve seçimlerle ilgili hoş olmayan bir sonuç öngörüsüne rağmen onunla birlikte durmaya zorladı; bu Chamberlain'in oluşturduğu aygıtın bölünmesi ve seçim savaşının kaybedilmesiyle sonuçlandı. Benzer bir şey geçen sene [1912] Birleşik Devletlerde oldu.

Bir partinin genel karakterinin, karizmanın parti bürokrasisiyle mücadelesinde sahip olduğu şans açısından önemli olması makul görülmektedir. Bu şanslar partinin karakteriyle birlikte büyük oranda değişir; bu belli bir kampanya için *ad hoc* bir programa sahip patronaj arayıcılarından oluşan pragmatik bir grup veya öncelikle bir ileri gelenler ya da bir sınıf partisi ya da bir *Weltanschauung'a* sahip baskın olarak ideolojik bir parti olabilir. Bu ayrımlar tabii ki her zaman görecedir. Belli açılardan, karizma olanakları ilk durumda en çoktur.

Bir patronaj partisinin, *ceteris paribus* etkileyici kişilerin gerekli tarafları kazanmalarını Alman partilerinin, özellikle liberal olanlarının, sonsuza kadar aynı programlar ve Weltanschauungenleri ile birlikte ileri gelenlerden oluşan küçük burjuva teşkilatlarından çok daha kolay hale getirir; bu partileri anlık demagojik fırsatlara adapte etme çabası bir felaketi doğurur. Ancak, bu konuyu genelleştirmek muhtemelen mümkün değildir. Parti teşkilatının iç dinamikleri ve her somut olayın sosyal ve ekonomik koşulları belli bir durumda, çok derinlemesine iç içe geçmektedir.

7. Karizma ve Sürekli Egemenlik Formları

Bu örneklerin gösterdiği gibi karizmatik egemenlik hiçbir şekilde ilkel gelişme evreleriyle sınırlı değildir ve üç temel egemenlik türü basit bir evrim çizgisine yerleştirilemez: Bunlar gerçekte en farklı kombinasyonlarda birlikte görünür. Ancak, sürekli kurumsal yapıların gelişmesiyle birlikte geri çekilmek karizmanın kaderidir. Sosyal hayatın erken evrelerini bildiğimiz kadarıyla hanedeki ekonomik ihtiyaçları karşılamanın geleneksel biçimini aşan her ortak eylemin karizmatik bir yapısı vardır. İlkel insan hayatını şekillendiren bütün dışsal

etkileri nesnelerde ve insanlarda, canlı ve cansızlarda doğal olarak bulunan özel güçlerin eylemleri olarak algılar ve onlara iyilik ve kötülük yapma gücü verir. İlkel kabilelerin doğa ve hayvan hikâyelerini de içeren bütün kavramsal aygıtı bu gibi varsayımlardan çıkar. Anlamlarını bize etnografyanın açıkladığı *mana, orenda* ve benzeri kavramlar, doğaüstü karakterleri özellikle herkese açık olmamaları, fakat – kişi ya da nesne – belirli bir taşıyıcıyla bağlantılı olmalarına bağlı bu gibi özel güçler anlamına gelir. Büyü ve kahramansı nitelikler bu gibi özel güçlerin özellikle önemli örneklerinden başka bir şey değildir. Gündelik hayatın rutinlerini aşan her olay karizmatik güçler yayar ve her olağanüstü yetenek sonradan yine gündelik hayat tarafından zayıflatılan karizmatik inançlar yaratır. Normal zamanlarda köy reisinin yetkileri çok sınırlıdır; bunlar hakemlik ve temsil gibi şeylerdir. Genel olarak topluluk onu işten etme gibi bir hak talep etmez, çünkü gücü karizmatiktir, seçimden gelmez; ancak, gerek duyulursa onu tereddütsüz terk edip başka bir yere yerleşirler. Germen kabileleri arasında bir kral yetersiz karizmatik vasıf nedeniyle bu tarzda hala reddedilebilirdi. İlkel toplulukların normal koşulu ya dürtüsel olan ya da yeniliğin belirsiz sonuçlarına yönelik korkunun güdülediği adetlere uymayla yumuşatılmış anarşiydi. Büyücünün sosyal etkisi gündelik hayatta benzer şekilde zayıftır.

Bununla birlikte, kahramanın ya da büyücünün karizması olağanüstü bir olay gerçekleştiğinde hemen devreye girer: Büyük bir av seferi, bir kuraklık ya da şeytanların gazabı ve özellikle de askeri bir tehdit tarafından ortaya çıkarılan bir diğer tehlike. Karizmatik av ya da savaş lideri çoğu zaman temelde ekonomik ve ayrıca aracılık işleri olan barış zamanı şefiyle aynı değildir. Tanrılardan ve şeytanlardan yararlanma sürekli bir kültün amacı haline geldiği zaman, karizmatik peygamber ya da büyücü bir rahibe dönüşür. Savaşlar kronik hale geldiğinde ve teknolojik gelişme bütün güçlü erkeklerin sistemli eğitimini ve askere alımını gerektirdiği zaman karizmatik savaş liderleri kral olur. Frank kraliyet memurları, kont ve *sakebaro* aslen askeri ve mali memurlardı; bütün diğer işler, özellikle de önce eski karizmatik cemaat hakemlerinin ellerinde kalan adli işlevler sonraki bir tarihe aittir. Bir savaş liderinin sürekli bir kadroyla güçlendirilmesi temel işlevleri bazen daha ekonomik (köyün ya da pazar topluluğunun ortak ekonomik kaygılarını düzenleme), bazen daha büyüsel (dini ya da tıbbi), bazen daha adli (aslen hakemlikle sınırlı) olan barış zamanı şefiyle karşılaştırıldığında "krallık" ve "devlet" kavramlarıyla bağlantılandırılacak belirleyici adımdı. Krallık ve devleti, Nietzsche'nin kavramlarına uyarlayarak, üstünlüğünü korumak ve haraç

almak için sürekli bir aygıt yaratan bir kabilenin diğerine boyun eğdirmesinden çıkarmak keyfidir.[9a] Zira silah taşıyan ve vergiden muaf savaşçılarla hizmet veren savaşçı olmayanlar arasındaki aynı ayrım kronik olarak savaş tehdidi altında bulunan her kabile içerisinde kolayca gelişebilir; bu arada savaşçı olmayanların bağlılığı çoğu zaman patrimonyal değildir. Şefin taraftarları askeri bir cemiyet oluşturabilir ve siyasal haklar icra edebilir, böylece feodal bir aristokrasi ortaya çıkar. Şef alternatif olarak giderek daha çok takipçilerini kiralamaya başvurabilir; bunun ilk amacı yağma seferleri başlatmak ve daha sonra kendi halkına egemen olmaktır; bu olay için de örnekler vardır. [İşgal teorisi] yalnızca, krallığın sürekli hale gelmiş ve silahsız tebaanın alıştırılması için baskıcı bir aygıt geliştirmiş karizmatik savaş liderliği olduğu derecede doğrudur. Bu aygıt yönetici sınıfa sürekli tehdit nedeniyle fethedilen bölgelerde doğal olarak en güçlü hale geldi. Norman devletlerinin, özellikle İngiltere'nin Batı'da gerçekten merkezileşmiş ve oldukça gelişmiş yönetimlere sahip tek feodal devletler olması tesadüf değildir. Aynı şey fethedilen bölgelerde çok yüksek dereceden örgütlenmiş Arap, Sasani ve Türk savaşçı devletleri için de geçerliydi. Dinsel gücün gelişmesi de aynı örüntüyü takip ediyordu. Katolik kilisesinin kesin biçimde merkezileşmesi Batı'nın misyon bölgesinde ortaya çıktı ve yerel rahiplerin gücünü ortadan kaldıran Fransız İhtilalının ardından tamamlandı: Kilise, *ecclesia militans olarak* kendi teknik aygıtını oluşturdu. Bununla birlikte, bürokratik, patrimonyal ya da feodal egemenlik yapısının sürekliliğini belirleyici özellik olarak görüyorsak kral ve yüksek rahipler fetih ve misyonerlik etkinlikleri olmadan da var olurlar.

8. Karizmanın Kişisellikten Çıkarılması: Soy Karizması, "Klan Devleti" ve En Büyük Çocuk Kuralı

Karizmanın rutinleşmesinin sonuçlarıyla ilgili olarak şimdiye kadar söylediklerimiz onun tam anlamıyla kişisel niteliğini etkilememiştir. Ancak, şimdi ortak özelliği karizmanın özgün şekilde kişisel olmaktan çıkarılması olan olgulara döneceğiz. Karizma eşsiz bir Tanrı vergisi olmaktan ya (a) devredilebilir veya (b) kişisel olarak kazanılabilir ya da (c) bir dairenin görevlisine veya ilgili kişilere bakılmaksızın kurumsal bir yapıya bağlı olabilir. Herkesin ulaşamayacağı ve tipik olarak karizmatik özneleri gölgede bırakan olağanüstü bir nitelik her zaman kaldığı için karizmadan hala bu kişiler üstü tarzda konuşma hakkını kendimizde bulabiliyoruz. Karizma sosyal işlevini tam da bu nedenle gerçekleştirebilir. An-

cak, karizma bu tarzda gündelik hayatın bir parçası haline geldiği ve sürekli bir yapıya dönüştüğü için özü ve işleyiş biçimi önemli şekilde dönüşür.

Karizmanın kişisellikten çıkarılmasıyla ilgili en sık görülen durum kan bağları vasıtasıyla devredilebilir olduğu inancıdır. Böylece müritlerin ya da takipçilerin ve karizmatik öznelerin karizmanın devamı arzuları en basit şekilde gerçekleştirilmiş olur. Ancak, gerçek anlamda bireysel bir miras buraya aslen haneye olduğu kadar yabancıdır. Bireysel miras yerine arkadan gelen nesillere karşı mülk sahibi olarak ölümsüz haneyi buluyoruz. Başlangıçta, karizma da hanenin ve soy grubunun tek başlarına karizma sahiplerini temin edecek şekilde büyüsel olarak kutsanmış sayıldığı anlamda kalıtsaldır. Bu görüş o kadar el altındadır ki doğuşuyla ilgili açıklamaya nadiren ihtiyaç duyulur. Bir ev doğaüstü yeteneği sayesinde bütün diğerlerinin üzerine çıkar; gerçekte doğal yollarla ulaşılmaz ve dolayısıyla karizmatik olan böyle bir vasfa inanç her yerde krallık ve aristokrasinin gücünün temeli olmuştur. Zira yöneticinin karizması kendisini bu haneye bağladığı gibi, müritleri ve takipçilerininki de hanelerine bağlanır. Japon karizmatik hükümdarı Jimmu Tennô'nun hanesinden *(uji)* geldiği varsayılan aileler olan *kobetsu* sürekli olarak kutsanmış sayılır ve aralarındaki *shinbetsu*'nun karizmatik aristokrasiyi oluşturduğu diğer *ujiler* üzerinde bu üstünlüğü muhafaza eder. *Shinbetsu* Jimmu Tennô ile göç ettiği varsayılan takipçi klanları ve takipçilerine katılan yerlilerden oluşur. Bu aristokrasi idari pozisyonları üyelerine tahsis eder. *Muraji* ve *Omi* adlı iki klan en yüksek karizmatik dereceyi işgal ediyordu. Bütün diğer klanlarda olduğu gibi bunlarda da müşterek hane dağıldığında aynı olgu gerçekleşiyordu: Bir ev Büyük ev (ö =oho) sayılır. O Muraji ve O Omi evleri klanlarının spesifik karizmasının taşıyıcılarıdır ve başları bu nedenle sarayda ve siyasi toplulukta uygun mevkileri işgal etme hakkını talep eder. Karizmatik kan bağı ilkesinin tam olarak uygulandığı yerde en aşağıdaki esnafa kadar bütün mesleki statüler en azından teorik olarak spesifik bir karizma ile spesifik soy grubu ve liderliğin böyle bir grup içerisindeki ayrıcalığı ile karizmatik vasıfları olan Büyük Ev arasındaki bağa dayanır. Devletin siyasal örgütlenmesi soy gruplarına, maiyetlerine ve bölgesel topraklarına dayanır. Bir tip olarak böyle bir "klan devleti" *(Geschlechterstaat)* herhangi bir feodal ya da patrimonyal devlet tipinden ya da kalıtsal memuriyetleri olan devletten *(Amtsstaat)*, akışkan tarihsel geçişlere bakılmaksızın açıkça ayrılmalıdır. Zira bireysel soy gruplarının işlevleri üzerindeki hakları bir mal ya da memuriyet bağışından kaynaklanan herhangi bir kişisel bağlılık tarafından değil evlerinde doğal olarak bulunan karizma ta-

rafından meşrulaştırılır. Daha önce belirtildiği gibi bu durumda feodal devlete geçiş düzenli olarak hükümdarın bu soy gruplarının özerk meşruiyetini ortadan kaldırmak ve onun yerine kendi şahsından gelen feodal bir meşruiyet koymakla ilgilenmesi tarafından güdülenir.

Burada tarihsel gerçeklik ve saf türden karizmatik kan bağı arasındaki ilişkinin derecesiyle ilgilenmiyoruz; bizim amaçlarımız açısından ilkenin az ya da çok gelişmiş formda çok farklı halklar arasında var olmuş olması yeterlidir. Bunun kalıntıları Yunan ve Germen Antikite'sinde bulunabilir (Atina'daki Eteobutadai'nin soylarından kaynaklanan üstünlüğü ve buna karşın Alkmaionidai'nin kan dökmeleri nedeniyle ehliyetsizliklerini düşünün).

Ancak, tarihsel dönemlerde hanedan ve soy karizması ilkesi genellikle çok daha az devamlı olarak desteklenmiştir. Bir kural olarak en ilkel ve en yüksek kültür evreleri sadece yönetici hanedanının ve muhtemelen çok sınırlı sayıda diğer güçlü ailenin karizmatik ayrıcalığını tanır. İlkel koşullarda büyücünün, yağmurcunun, büyücü doktorun ve rahibin karizması, siyasal otoriteyle karışmadığı sürece bir hanenin karizmasıyla çok daha az sıklıkla ilişkilendirilir; belli papaz pozisyonları ile aristokratik soy grupları arasında sık olarak gerçekleşen ve buna karşılık diğer karizma tiplerinin kalıtsallığını etkileyen karizmatik kan bağlarına sadece düzenli bir kültün gelişmesi neden olabilir. Fizyolojik kan bağları önem kazandıkça eğer süreç yarıda kesilmezse önce ataların ve sonunda da yeni hükümdarın tanrılaştırılması başlar. Bunun sonuçlarına daha sonra döneceğiz.

Bununla birlikte soy karizması halefin açıkça belirlenmesini garanti etmez. Bu kesin bir haleflik kuralı gerektirir; dolayısıyla kan akrabalığının karizmatik önemine olan inanç ilk doğan çocuğun karizmasına olan inanç tarafından uygulanmalıdır. Zira Doğu'da sıkça uygulanan "kıdem" sistemi de dahil olmak üzere bütün diğer sistemler kanlı saray entrikalarına ve isyanlara neden olur. Bu özellikle poligami uygulandığı ve eşlerin çocuklarının varislik hakları için tahta talip olan potansiyel kişilerin ortadan kaldırma kaygısına eklendiği zaman söz konusudur. Feodal bir devlette ilk doğan prensibi genellikle ilk olarak tımar sahipleri için tesis edilir; zira kalıtsal tımarların bölünmesi hizmet kapasitelerinin yararına sınırlandırılmalıdır. Sonradan, prensip, deyim yerindeyse, Batının feodalleşme sürecinde olduğu gibi feodal piramidin tepesine geri yansıtılır. İster Doğu isterse Merovenj tipi olsun, patrimonyal bir devlette ilk doğan prensibinin geçerliliği çok daha az kesindir. Onun yokluğunda alternatif, ya siyasal güçleri herhangi bir başka patrimonyal mal gibi bölmek ya da varisi düzenli bir

prosedüre göre seçmektir: Tanrısal yargı (çoğunlukla ilkel kabilelerde uygulanan, oğullar arasında düello) kâhinlerin kura çekmesi (ki bu gerçekte Yuşadan beri Yahudiler arasında olduğu gibi rahipler tarafından seçim anlamına gelir) ya da son olarak normal bir karizmatik seçim biçimi olan aday gösterme ve halkın onayı; bu durum diğerlerinden daha fazla olarak ikili seçimler ve taht savaşları tehlikesiyle doludur. Her halükarda, tek meşru evlilik formu olarak monogaminin egemenliği monarşik gücün sürekliliğinin en önemli nedenlerinden biri olmuştur; bu batıdaki monarşilere yarıyordu, fakat doğunun koşullarında yaklaşan ya da olası bir veraset tüm idareyi bunaltıyordu ve gerçek veraset devlet için her zaman felaket olma tehdidini arz ediyordu.

Genel olarak, karizmanın kalıtsallığı inancı, özellikle irsiyet ilkesi bir halef belirlemenin diğer formlarıyla rekabet etmek zorunda olabileceği için, yönetimlerin yapısı ve devamlılığıyla ilgili olarak en büyük tarihsel "kazaların" nedeni olan koşullara aittir. İslam'ın yapısı, Muhammed'in erkek varis bırakmadan ölmesi ve takipçilerinin Hilafeti kalıtsal karizma üzerinde kurmaması ve Emeviler döneminde onu açıkça anti-teokratik tarzda geliştirmelerinden kesin biçimde etkilenmiştir. Ali'nin ailesinin kalıtsal karizmasını tanıyan ve dolayısıyla bir *imam'ın* yanılmaz doktrinsel otoritesini kabul eden Şiiliğin geleneğe ve *icmaya (consensus ecclesiae)* dayanan ortodoks sunniliğe çok muhalif olmasının nedeni büyük oranda hükümdarın vasıfları konusundaki bu tür farklılıklardır. Görünüşte İsa'nın ailesini topluluktaki aslen önemli pozisyondan indirmek daha kolaydı. Alman Şarlman hanedanının ve ardından gelen kraliyet hanedanının, tam da kalıtsal karizmanın prenslerin seçim talepleri üzerinde egemen olacak kadar güçlenebileceği zamanda yok olması Almanya'daki kraliyet iktidarının çöküşü açısından çok önemli olmuştur. Buna karşın Fransa ve İngiltere'de krallığın yükselişi kalıtsal karizma tarafından güçlendiriliyordu. Bunun Alexander'in ailesinin kaderinden muhtemelen daha da kapsamlı sonuçları olmuştur. İlk üç yüz yılın neredeyse bütün muktedir Roma İmparatorları tahta bu kalıtsallık rolünün aksine, kan akrabalığı yoluyla değil evlat edinmeyle belirlenerek çıkmıştı. Kan akrabalığı yoluyla imparator olanların çoğu makamı zayıflatmıştı. Bu çok farklı sonuçların nedenleri görünüşte feodal devletin siyasal yapısıyla daimi bir orduya ve onun subaylarına bağımlı olan gittikçe bürokratikleşen bir devletin yapısı arasındaki farkla bağlantılıdır.

9. Makam Karizması

Karizmanın kan akrabalığına bağlı olduğu inancı bir kere yerleştiğinde anlamı tamamıyla tersine çevrilir. Bir insan aslen kendi eylemleri nedeniyle soylulaşmışsa artık sadece büyükbabalarının işleri onu meşrulaştırabiliyordu. Dolayısıyla, kişi soylulaştırıcı bir makam sahibi olmakla değil atalarının soyluluğu nedeniyle Roma soyluluğunun bir üyesi oluyordu ve bu şekilde sınırlandırılan makam aristokrasisi makamları tekelleştirmeye çalışıyordu. Gerçek karizmanın bu şekilde tam zıddına çevrilmesi her yerde aynı örüntüye göre gerçekleşti. Bu gerçek biçimde Amerikan (Püriten) zihniyeti kendini yetiştirmiş kişiyi karizma sahibi olarak yüceltiyor ve varisi hiçbir şey saymıyordu. Fakat bu tutum gözlerimizin önünde de değişmektedir; artık sadece İlk Kolonicilerin, Pocahontas'ın ve Knickerbockers'ın soyundan gelmek ya da "eskinin" zenginliğinin kabul görmüş ailelerine üyelik değer görmektedir.

Soyluluk defterlerinin kapatılması, soy testleri, yeni zenginlerin sadece *gentes minores* olarak kabulü ve benzer olguların bütünü eşit şekilde statüyü kıtlaştırarak onu arttırma girişiminin bir ifadesidir. Ekonomik güdüler sadece bol paralı makamların ya da devlette diğer bağlantıların değil aynı zamanda *connubium'un* tekelleştirilmesinin de arkasındadır. Soyluluk payesi zengin kadın varislerle evlenme araştırmasında bir avantaj oluşturur ve ayrıca kişinin kendi kızlarına olan talebi de arttırır.

Karizmanın miras şeklinde kişisellikten çıkarılmasına ilaveten tarihsel olarak önemli başka formlar da vardır. İlk olarak, karizma kan akrabalığı yerine yapay, büyüsel araçlar yoluyla devredilebilir. Piskoposların haleflerinin piskoposluk atamasıyla güvence altına alınması, papazların ataması yoluyla kazanılan kalıcı karizmatik vasıf, kralın taç giyme töreni ve yağlaması ve ilkel ve uygar halklar arasındaki sayısız benzer uygulama hep bu aktarma biçiminden kaynaklanmaktadır. Çoğu zaman sembol sadece biçimsel bir şey olmuştur ve uygulamada onunla ilişkili kavramdan – karizmanın, ellerin konulması, yağlama vs. ile kazanılan bir *makamın* sahipliğiyle bağlantısı – daha az önemlidir. Burada karizmanın özgün biçimde bir kuruma dönüşmesini buluruz: Sabit yapılar ve gelenekler karizmatik kişiliklerin esinlenmesine ve kahramanlığına inancın yerini aldıkça karizma yerleşik bir sosyal yapının parçası haline gelir.

Erken Hristiyan Kilisesi'nde Roma Piskoposu temelde (başlangıçta Roma

ecclesia'sıyla birlikte) karizmatik bir pozisyon işgal ediyordu. Roma kilisesi çok erkenden spesifik bir otorite kazandı ve onu zaman zaman, neredeyse bütün büyük kilise babalarını üreten, doğmaları tesis eden ve bütün ekümenik konseyleri düzenleyen Hellenistik Doğu'nun entelektüel üstünlüğüne karşı ifade etti; kilisenin birliği Tanrı'nın dünya başkentinin kilisesinin çok daha küçük entelektüel bağışa rağmen hata yapmasına izin vermeyeceği sağlam inancı temelinde sürdürüldüğü sürece bu egemenlik devam etti. Bu otorite yalnızca karizmatikti; belirleyici bir doktrinsel otoritenin (*Lehramt*) modern anlamı içerisinde bir üstünlük olmadığı gibi, bir temyiz işlevi anlamında evrensel yargı güçlerine ve hatta yerel güçlerle rekabet halindeki piskoposluk yargısına da benzemiyordu. Bu tür kavramlar henüz gelişmemişti. Bunun yanında, herhangi başka karizma gibi bu da başlangıçta istikrarsız bir tanrı lütfu sayıldı; en azından bir Roma Piskoposu bir konsey tarafından aforoz edildi. Fakat genel olarak bu karizmanın kiliseye tanrısal bir vaat olduğuna inanılıyordu. III. Innocent bile gücünün zirvesinde bu vaade olan oldukça genel ve muğlak inançtan fazlasını istemiyordu. Yalnızca modern tarihin bürokratikleşmiş ve entelektüelleşmiş kilisesi onu bir makam karizmasına dönüştürdü ve her bürokrasinin yaptığı gibi makam *(ex cathedra)* ile makam sahibi arasında ayrım yaptı.

Makam karizması – sosyal bir kurumun spesifik bir lütuf durumuna inanç– kiliselerle sınırlı değildir ve bu ilkel koşullar için daha da az geçerlidir. Modern koşullar altında da tebaanın devlete yönelik koşullarında siyasal olarak geçerli ifade bulur. Zira bu tutumlar makam karizmasına dost ya da düşman olmalarına göre muazzam şekilde çeşitlenebilir. Püritenliğin dünyevi işlere karşı spesifik saygı eksikliği, bütün idolleştirmeleri reddi Püriten egemenlik alanlarındaki ileri gelenlere yönelik tüm karizmatik saygıyı yok etti. Bir makamın yönetilmesi bütün diğerleri gibi bir iş, yönetici ve memurları – Kuyper tarafından güçlü biçimde uygulandığı üzere – başka herkes gibi günahkar olarak görünüyordu ve başkasından daha akıllı değildi. Tanrı'nın akıl sır ermez iradesi vasıtasıyla makamlarına rastladılar ve böylece yasaları, yazılı kanunları, yargıları ve buyrukları oluşturma gücünü kazandılar. Her kim lanetlilik işaretleri gösteriyorsa tabii ki bir kilise dairesinden uzaklaştırılmalıdır, fakat bu ilke devlet daireleriyle ilgili olarak uygulanamaz ve ayrıca gereksizdir. Seküler iktidar sahipleri vicdanı ve Tanrı'nın onurunu doğrudan çiğnemediği sürece hoş görülürler. Zira herhangi bir değişiklik onların yerine onlar kadar günahkâr ve budala başkalarını geçirmekten başka bir şey yapamayacaktır. Fakat insan tarafından ve onun için

yapılmış bir düzenin parçalarından başka bir şey olmadıkları için içsel olarak bağlayıcı hiçbir otoriteye sahip değillerdir. Makam işlevsel olarak gereklidir, fakat sahibini aşmaz ve ona örneğin normal Alman hissiyatına göre en aşağıdaki kraliyet mahkemesi *(königliches Amtsgericht)* tarafından sahip olunduğu gibi herhangi bir asalet yansıtmaz. Belli koşullara bağlı olarak çok muhafazakar ya da çok devrimci etkilere sahip olan devlete yönelik bu rasyonalist ya da rasyonel tutum Püriten etkisi altındaki ülkelerin çok sayıda önemli özelliğinin temeli olmuştur. Ortalama bir Almanın *Amt*'a "kişiler-üstü" otoritelere ve "halelerine" yönelik temelde farklı tutumu tabiî ki kısmen Lutherciliğin özellikleri tarafından belirlenmiş olmakla beraber aynı zamanda çok genel bir tipe de karşılık gelmektedir: Güç sahiplerine "Tanrı'nın verdiği o otoritenin" makam karizmasının bağışlanması. Bu temelde gelişen salt duygusal devlet metafiziğinin kapsamlı siyasal neticeleri olmuştur.

Papazın *character indelebilis*'i *(*silinmez ruhani karakter*)*ile ilgili Katolik teorisi makam karizması ile kişinin değerliliği arasındaki kesin ayrımıyla birlikte Püritenlerin makam karizmasının reddinin kutupsal karşıtını oluşturur. Burada karizmanın kişisellikten çıkarılmasının ve büyüsel bir eylemle makam hiyerarşisinin bir üyesi olmuş herkeste doğal olarak bulunan ve resmi eylemleri kutsayan bir vasfa dönüşümünün en radikal formuyla karşılaşırız. Bu kişiler üstüleştirme dinsel bir örgütün her yerde büyüsel nitelikler algılayan bir dünyaya nakledilmesini sağlayan araçtı. Kilisenin bürokratikleşmesi ancak papazın karizmatik vasfı tehlikeye atmadan mutlak anlamda yozlaşması durumunda mümkündü; sadece o zaman kilisenin kurumsal karizması personelle ilgili beklenmedik bütün durumlara karşı korunur. Burjuva öncesi insan doğa ve doğaüstü dünya ile ilgili olarak ahlaki değerlendirme yapmaya hala isteksiz olduğu, tanrıları iyi değil sadece güçlü olarak algıladığı ve her türlü hayvan ve insan ve doğa üstü varlığın büyüsel kapasiteleri olduğuna inandığı için kişi ve işlev arasındaki bu ayrım yaygın olarak kabul edilen inançlara uyar; kilise ise sadece, onları, bilerek büyük bir örgütsel fikrin –bürokratikleşmenin– hizmetine sunar.

10. Karizmatik Krallık[10]

Kurumların karizmatik meşruiyetiyle ilgili özellikle önemli bir örnek, krallığın doğuşuyla ortaya çıktığı şekliyle siyasal karizma örneğidir.

Kral temelde her yerde bir savaş lordudur. ta doğar. Uygar halkların tari-

hinde krallık, en eski siyasallık biçimini, yani ataerkil otoriteyi aşan ve ondan insanın doğayla olan barışçı mücadelesini değil, bir topluluğun diğerine karşı kanlı savaşını yönettiği için ayrılan bir güç değildir. Krallıktan önce olağanüstü iç ya da dış felaket karşısında rahatlama sağlayan ya da riskli girişimlerde başarı vaad eden bütün karizmatik formlar gelir. Erken tarihte, kralın müjdecisi olan şefin çoğu zaman ikili bir işlevi vardı: O ailenin babası ya da kardeşidir; fakat aynı zamanda avda ve savaşta karizmatik liderdir, büyücüdür, yağmurcudur, büyücü hekimdir, dolayısıyla papaz ve doktordur, son olarak da hakemdir. Çok sık olarak bu karizma türlerinden her birinin özel bir sahibi vardır. Gücü ailede ortaya çıkan ve temelde ekonomik işleri olan barış zamanı şefi (sibin başı) zafer ve ganimet için yapılmış başarılı akınlarda kahramanlığını ispat eden av ve savaş liderini destekler. (Tarihsel zamanlarda bile, Asur kraliyet yazmalarında Lübnan'dan getirilen av ganimeti ve –inşaat amacıyla çekilip getirilen– sedir ağaçları, katledilen düşmanların sayısı ve onların derileriyle kaplanan işgal edilmiş şehirlerinin duvarlarının büyüklüğüyle birlikte sıralanır.) Bu gibi durumlarda karizma, sahibinin sib içerisinde ya da hanedeki pozisyonuna, gerçekte, herhangi bir kurala bakılmaksızın kazanılır. Karizma ve günlük hayat arasındaki bu dualizm çoğu zaman Afrika ve başka yerlerde olduğu gibi Amerikan Yerlileri arasında da, örneğin Iroquoi Konfederasyonunda, bulunur.

Savaş ve büyük oyun avı olmadığı yerde, karizmatik şefi de bulamayız: Barış zamanı şefiyle karıştırılmaması için isimlendirmek istediğimiz şekliyle "savaş lordu." Bu durumda, özellikle doğal felaketlerin – kuraklık ya da salgın hastalıklar – sık olduğu zaman karizmatik bir büyücü temelde benzer bir güce sahip olabilir ve "rahip yönetici" haline gelebilir. Savaş lordunun karizması etkinliğiyle ve aynı zamanda ona olan taleple birlikte artar ve azalır; savaş lordu kronik bir savaş durumunun olduğu yerde sabit bir figür haline gelir. Krallık ve devletin yabancı tebaanın topluluğa katılmasıyla birlikte başlayıp başlamadığı temelde terminolojik bir sorudur. [bkz. yukarıda 7. Kısım] Amaçlarımız açısından "devlet" terimini çok daha dar manada kullanmak uygunluğunu sürdürmektedir.

Bir kural olarak, savaş lordu olgusu bir kabilenin diğeri üzerindeki hakimiyeti ve köle teklerinin varlığıyla değil, kronik bir savaş durumuyla ve kapsamlı askeri örgütlenmeyle *bağlantılıdır.* Bununla birlikte, krallık sadece asker takipçiler kitleleri çalıştırmayı ve onlara ödeme yapmayı kontrol ettiği zaman normal bir kraliyet idaresi haline gelir. Ancak, yabancı kabilelere boyun eğdirme gerekli

bir ara basamak değildir. Karizmatik savaşçıların bir yönetici kastı haline gelmesinden kaynaklanan iç katmanlaşma aynı farklılaştırıcı etkiye sahip olabilir. Her halükarda, egemenlikleri güçlendiğinde kraliyet otoritesi ve onda kazanılmış hakları bulunanlar, kraliyet maiyeti, meşruiyet yani karizmatik olarak belirlenmiş hükümdar işareti ararlar. [11]

11. Karizmatik Eğitim

Karizmatik vasıf çeşitli ve öncelikle salt büyüsel araçlarla aktarılabilecek bir kişiler üstü nitelik haline geldiği zaman test edilip kanıtlanabilen fakat aktarılamayan ve kazanılamayan bir kişisel tanrı vergisinden, prensipte öğretilip öğrenilebilen bir yeteneğe dönüşmesiyle başlamıştır. Dolayısıyla karizmatik vasıf, kahramanlık ve büyü yeteneklerinin doğuştan geldiğine inanıldığı için başlangıçta rasyonel ya da ampirik öğretim biçiminde olmasa da bir eğitim objesi olabilir; tüm kişiliğin yeniden doğuşuyla etkin hale getirilmesi ancak potansiyel olarak mevcutlarsa mümkündür. Bu nedenle, karizmatik eğitimin esas amacı karizmatik niteliğin yeniden doğuşu ve dolayısıyla gelişmesi ve nitelikli kişinin de testi, teyidi ve seçimidir. [Karizmatik eğitimin unsurları şunlardır:] Tanıdık çevreden ve bütün aile bağlarından soyutlanma [ilkel kabileler arasında çıraklar – *epheboi* – ormanlara taşınırlar.]; her zaman özel bir eğitim topluluğuna giriş; kişisel davranışın tamamıyla dönüşümü; asketizm, esriklik ve yeniden doğuş yeteneğini uyandırmak için en farklı biçimlerde bedensel ve ruhsal egzersizler; karizmatik mükemmellik derecesinin şok, işkence ve bir organın kesilmesi (sünnet esasen temelde bu tür asketik uygulamaların bir parçası olarak ortaya çıkmış olabilir) vasıtasıyla sürekli test edilmesi; son olarak da, karizmalarını kanıtlamış olanların halkasına mezuniyet töreniyle kabul edilme.

Belli sınırlar içerisinde karizmatik ve rasyonel özel eğitim arasındaki geçiş tabii ki akışkandır. Her karizmatik eğitim bir uzmanlık eğitimi gerektirir, bu çırakların savaşçı, hekim, yağmurcu, cin çıkartıcı, rahip ya da hukuk bilgeleri olup olmayacağına bağlı olarak değişir. Çoğu zaman prestij ve tekleşme adına gizli teknik bilgi olarak görülen bu ampirik ve profesyonel öğe profesyonel ayrım ve uzmanlık bilgisinin birikimiyle birlikte nicel olarak ve rasyonel nitelik açısından artar; son olarak, baskın şekilde özelleşmiş bir eğitim ve talim dünyasında tanıdık bir gençlik olgusu olarak baraka ve öğrenci yaşamı karizmatik yeteneklerin

uyandırılması ve test edilmesinin eski asketik araçlarının artıkları olarak kalır. Bununla birlikte karizmatik eğitim bürokrasi tarafından benimsendiği şekliyle profesyonel uzmanlık eğitimin tam zıddıdır. Bu iki eğitim biçimi arasında "terbiye" (yukarıda tanımlanan anlamıyla: Temel tutumların ve kişisel davranışların değişmesi) ile ilgili olan ve karizmatik eğitimin özgün irrasyonel araçlarının artıklarını muhafaza eder. En önemli örnek temelde karizmatik vasıfları olanların seçimi olan savaşçı ve rahipler eğitimidir. Savaşçı eğitimin kahramanlık sınavlarını geçemeyenler, uyanarak doğaüstüne geçemeyenlerin "ruhani" sınıf dışında kalması gibi "kadın" olarak kalır. Bildik örüntüde karizmatik vasıflandırmanın standartları güçlü biçimde savunulur ve yüceltilir. Çünkü takipçilerin maddi çıkarları yöneticinin yöneticiliğinin prestijini ve maddi olanaklarını sadece aynı sınavlardan geçmiş olanlarla paylaşmaya zorlar.

Bu dönüşümler sırasında eğitim bir devlet kurumu ya da dini kurum olabilir ya da resmi olarak örgütlü bir çıkar grubunun serbest girişimine bırakılabilir. Gerçek gelişmeler en farklı koşullara özelde rekabet eden çeşitli karizma türleri arasındaki güç dağılımına dayanır. Bu özellikle asker – şövalye eğitiminin ya da dinsel eğitimin bir topluluktaki egemenlik derecesi için geçerlidir. Şövalye eğitiminin aksine dini eğitimin mutlak *ruhaniliği*, onun *rasyonel* öğretime doğru gelişmesini kolaylaştırır. Şövalye ve savaşçının eğitimi gibi rahibin, yağmurcunun, büyücü doktorun, şamanın, dervişin, keşişin, kutsal şarkıcı ve dansçının katibin ve hukukçunun eğitimi bir çok biçim alır, fakat nihai olarak benzer kalır. Farklı olan sadece çeşitli eğitim gruplarının görece etkisidir. Bu sadece (aşağıda tartışılacak olan) *imperium* ve *sacerdotium* arasındaki güç dağılımına değil, fakat ilk önce askeri hizmetin bir sosyal onur, bu şekilde özel nitelikli bir katmanın görevi olma derecesine bağlıdır. Sadece böyle bir görevin olduğu yerde militarizm kendi eğitim sistemini kurar; buna karşın, dini eğitimin gelişmesi genellikle yönetimin, ilk önce de kutsal egemenliğin bürokratikleşmesinin bir işlevidir.

Bireyin atletik – sanatsal mükemmelliğinin bir parçası olan temel Hellen kurumu olan *epheboi*, özelde üyeliğe kabul ritüellerine yani bir kahraman olarak yeniden doğuş hazırlıklarını ve erkekler cemiyetine *(Männerbund)* ve bir tür ilkel baraka olan savaşçıların topluluk evine kabulü içeren evrensel bir askeri eğitimin özel bir örneğinden başka bir şey değildir. (Schurtz'un her yerde özenle

izini sürdüğü "erkekler evi"nin kaynağı budur.)[11a] Bunlar laik eğitim örnekleridir: Savaşçı klanlar eğitime egemendir. Siyasal topluluğun üyesi artık öncelikle bir savaşçı olmadığı ve savaşında kronik olmaktan çıktığı zaman kurum dağılır. Eğitimin kapsamlı "dinileşmesi" ile ilgili olarak Mısır Rahiplerinin bu tipik biçimde bürokratik devletteki memurların ve katiplerin eğitim üzerindeki kontrolü iyi bir örnek teşkil eder. Diğer birçok doğu örneğinde de ruhban sınıfı memurların eğitimini dolayısıyla genel olarak eğitimi kontrol ediyordu. Çünkü, tek başına rasyonel bir eğitim sistemi geliştirmişti ve devlete rasyonel düşünüşle eğitilmiş katipler ve memurlar temin ediyordu. Batı'nın Orta Çağlarda – her türden rasyonel öğretimin araçları sıfatıyla – kilise ve manastırlar tarafından sunulan eğitim aynı zamanda muazzam önemdeydi. Orada ruhani – rasyonel ve şövalye eğitimi birlikte var oluyor, yönetici katmanın feodal ve statü karakterine bağlı olarak birbiriyle rekabet ediyor ve işbirliği yapıyor; Batı'daki Orta Çağ insanına ve Doğunun üniversitelerine özgün karakterini veriyordu. Buna karşın salt bürokratik Mısır devletinde eğitimin ruhanileşmesine bir denge ağırlığı yoktu. Doğunun diğer patrimonyal devletleri özellikle bir şövalye eğitimi geliştirmeyi başaramadı, zira gerekli sınıf yapısından yoksundular; son olarak, bütünlükleri sinagog ve hahamlığa bağlı olan tamamıyla de-politize olmuş Yahudiler önemli türden sıkı bir ruhani eğitim geliştirdiler.

Hellen polisinde ve Roma'da devlet bürokrasisi ya da ruhani bir eğitim sistemi oluşturabilecek bir ruhban bürokrasisi yoktu. Tanrılara karşı en saygısız olan seküler bir aristokrasinin edebi ürünü Homer'in edebi eğitimin en önemli aracı kalması – bu Plato'nun ona karşı olan derin nefretini açıklar – ve dini güçlerin teolojik rasyonelleşmesini engellemesi sadece kısmen talihli bir tarihsel tesadüftü.

Son olarak Çin'de Konfüçyüsçü rasyonalizmin karakteri, gelenekselciliği ve eğitimin temeli olarak kabulü seküler patrimonyal bürokrasinin bürokratik rasyonelleşmesi ve feodal güçlerin yokluğu tarafından belirlendi.

12. Karizmanın Plütokratik Kazanımı

İster büyüsel karizma isterse kahramanlık için olsun her türden eğitim gizli ruhban cemiyetlerinin ya da özel aristokratik kulüplerin gelişebileceği küçük bir

profesyonel iş olanakları halkasının kaygısı olabilir. Sistematik egemenlikten, özellikle Batı Afrika'da çoğu zaman gizli bir cemiyet olan siyasal ya da büyüsel birlik tarafından ara sıra yapılan yağmaya kadar sıralanan farklılıkların sayısı büyüktür. İster gönüllü bir askeri maiyet içinde isterse güçlü erkeklerin askere alınmasında ortaya çıksın kulüplere ve cemiyetlere dönüşen bütün gruplar karizmatik yeteneklerin yerine salt ekonomik nitelikleri koyma eğilimini gittikçe daha çok paylaşır. Genç bir adam kendini zaman alıcı ve ekonomik olarak hemen kazanç getirmeyen karizmatik eğitime vermeden önce hanede vazgeçilebilir olmalıydı; ancak bu gibi bir vazgeçilebilirlik daha az görüldüğünde ekonomik işin yoğunluğu o kadar artıyordu. Sonuç karizmatik eğitimin, bu trendi amaçlı olarak güçlendiren zenginler tarafından tekelleştirilmesiydi. Başlangıçtaki büyü ya da askeri işlevler önem kaybettiğinde ekonomik yönler daha da çok egemen hale geldi.

Bu gelişmenin sonunda bir kişi siyasal "kulüplerin" çeşitli düzeylerindeki mevkisini Endonezya'da olduğu gibi satın alabilir. İlkel koşullar altında zengin bir ziyafet düzenlemek yeterli olabilirdi. Karizmatik yönetici katmanının salt Plütokratik katmana dönüşümü askeri ve büyüsel karizmanın pratik öneminin azaldığı zamanlarda başka durumda ilkel halklara özgüdür. O zaman bir kişiyi soylulaştıran mutlaka varlığın kendisi değil sadece varlık temelinde mümkün olan yaşam tarzıdır. Orta Çağlarda şövalyece bir yaşam tarzı diğer şeyler arasında bir şeyden önce kapısı herkese açık olmayı ima ediyordu. Bir çok kabile arasında sadece ziyafet vererek bir şef unvanını elde etmek ve onu bu tarzda sürdürmek mümkündür; bu kendilerine bu tarzda yük getiren ileri gelenleri her zaman kolayca fakirleştiren bir *noblesse oblige* türüdür.

13. Mevcut Düzenin Karizmatik Meşruiyeti

Egemenlik sabit bir yapı halinde katılaştığında karizma yaratıcı bir güç olarak geri çekilir ve seçimler ve benzer olaylar sırasında öngörülmeyen etkiyle sadece kısa ömürlü kitle duygularında patlak verir. Ancak, karizma çok fazla dönüşse de sosyal yapının çok önemli bir öğesi olarak kalır. Şimdi karizmanın rutinleşmesinin büyük oranda nedeni olan, yukarıda [ii:1] sözü edilen ekonomik güdülere geri dönmeliyiz: Ayrıcalıklı sınıfların sosyal ve ekonomik durumlarını meşrulaştırma, yani onları güç ilişkilerinin salt sonuçları olmaktan kazanılmış

haklara dönüştürme ve dolayısıyla onları kutsallaştırma ihtiyaçları. Bu kaygılar karizmatik öğeleri kişiler üstü biçimde korumanın açık ara en güçlü güdüsüdür. Gerçek karizma ne kanunla düzenlenmiş veya geleneksel bir düzene ne de kazanılmış haklara değil, kahramanlık ve vahiy yoluyla meşruiyete dayandığı için bu güdüyle köklü biçimde zıttır. Fakat, rutinleşmesinden sonra olağanüstü, doğaüstü ve ilahi bir güç şeklindeki gerçek niteliği onu karizmatik kahramanın halefleri için uygun bir meşru otorite kaynağı haline getirir; bunun yanında bu şekilde gücü ve mal varlığı bu otorite tarafından garanti altına alınan, yani onun devamına bağlı olanlar için avantajlıdır. Ancak, karizmatik meşruiyet formları onu tesis eden doğaüstü güçlerle ilişkiye göre değişebilir.

Yöneticinin meşruiyeti kalıtsal karizma vasıtasıyla açık biçimde belirlenebilir değilse, bir başka karizmatik güce ihtiyaç duyulur; bu normalde yalnızca hiyerokrasi olabilir. Bu tanrısal bir enkarnasyon olan ve dolayısıyla en yüksek derecede kişisel karizmaya sahip bir yönetici için bile geçerlidir. Kendini kendi işleriyle kanıtlamadığı kadarıyla, gerçek iddiası ilahi meselelerde uzman kişiler tarafından doğrulanmalıdır. Dolayısıyla tanrısal hükümdarlar garip biçimde meşruiyetlerinde büyük maddi ve fikri çıkarlara sahip gruplar olan saray memurları ve rahipler tarafından sınırlandırılmaya tâbidir; bu sınırlandırma sürekli saray hapsi ve hatta yaşı geldiğinde Tanrı-Kralın öldürülmesiyle sonuçlanabilir, böylece tanrısallığından ödün vermeyecek ya da kendisini vesayetten kurtaramayacaktır. Genel olarak karizmatik hükümdarın yönetilenlerle ilişkili ağır bir sorumluluk yükü taşıması onun üzerinde bir tür kontrol biçimine acil ihtiyaç doğurma eğilimindedir.

Böyle bir hükümdar yüceltilmiş karizmatik nitelikleri nedeniyle hükümetin eylemlerinin, özellikle de hataların ve hoşa gitmeyen önlemlerin sorumluluğunu üstlenebilecek bir kişiye ihtiyaç duyar; bu doğunun halifesi, sultanı ve şahı için hala geçerlidir: geleneksel bir figür olan baş vezire ihtiyaçları vardır. İran'da Baş Vezir'in makamını kaldırarak yerine Şah'ın denetiminde bürokratik bakanlıklar kurma girişimi sadece bir kuşak önce başarısız oldu, çünkü bu onu halkın sorunlarından ve bütün idari suiistimallerden kişisel olarak sorumlu kılacaktı; ayrıca sadece hükümdarı değil, karizmatik meşruiyetini de tehlikeye atacaktı. Bu nedenle Şah ve karizmasını korumak için Baş Vezirlik makamı geri getirilmek zorunda kaldı.

Bu Batı'daki, özellikle de parlementer devletteki sorumlu *chef du cabinet*'in Doğu'daki karşılığıdır. Orada *le roi renge, mais il ne gouverne pas* (kral hüküm sürer, ama yönetmez) formülünü ve kralın şanını korumak için halk arasında süsleri olmadan çıkmaması gerektiği [12] ya da, daha da fazlası, aynı nedenle normal bürokratik yönetime karışmaktan tamamen uzaklaşması, bunun yerine kabinedeki sandalyelere sahip olan siyasal parti liderlerine saygı göstermesi gerektiği teorisini buluruz. Bu tanrılaştırılmış patrimonyal hükümdarın gelenek ve tören uzmanları olan rahipler, saray memurları ve yüksek mevki sahipleri tarafından tecrit edilmesine karşılık gelir. Bütün bu durumlarda, bu sınırlamalardan saray memurları ya da parti liderleri ve yandaşlarının çıkarları kadar karizmanın sosyolojik niteliği de sorumludur. Parlementer monark yetkisizliğine rağmen tutulur, çünkü varlığıyla ve gücün "onun adına" icra edilmesiyle mevcut sosyal düzeni ve mülkiyet sistemini karizması vasıtasıyla güvence altına alır: Bu düzenle ilgilenen herkes kralın ve uzaklaştırılırsa düzenin meşruiyetine olan inancın yok olacağından korkmalıdır. Seçimi kazanan partinin hükümet kararlarını yasal eylemler olarak meşrulaştırma işlevi sabit kurallara göre seçilen bir cumhurbaşkanı tarafından da yerine getirilebilir. Ancak, parlamenter monark seçilmiş bir cumhurbaşkanının yerine getiremeyeceği bir diğer işlevi de gerçekleştirir: Devletteki en yüksek makamı kesin biçimde işgal ederek politikacıların iktidar mücadelesini de resmi olarak sınırlar. Salt siyasal bir bakış açısından meşru bir kralın salt varlığına dayanan temelde negatif bu işlev belki de uygulamada en önemli olanıdır. Daha pozitif açılardan, bu işlev en tipik durumda kralın hükümete aktif katılımının sadece hakları değil *(Ayrıcalık Krallığı)* kişisel yetenekleri ve sosyal nüfuzu (nüfuz krallığı) vasıtasıyla sağlanabileceğini gösterir. Son zamanlardaki olaylar ve şahıslar göstermiştir ki kral böyle bir nüfuzu parlamenter sisteme rağmen uygulayabilir. İngiltere'deki parlamenter monarşi siyasal olarak nitelikli monarkların gerçek güç kullanımını sınırlamayı mümkün kılar. Zira kral dış ya da iç politikada yanlış bir hamleyle ya da kişisel yetenekleri ya da prestijle uğraşmayan taleplerde bulunarak tacını kaybedebilir. Bu açıdan İngiliz parlamenter monarşisi ister ahmak isterse siyasi bir deha olsun hükümdarı salt doğuştan gelen hakkı nedeniyle güç icra etmeye teşvik eden kıta monarşisinden gerçek anlamda daha karizmatiktir. [13]

III. Disiplin ve Karizma

1. Disiplinin Anlamı

Sosyal eylemin sürekli yapılarına girdikten sonra gelenek ya da rasyonel birlik güçlerinin önünde geri çekilmek karizmanın kaderidir. Karizmanın bu zayıflaması genelde bireysel eylemin azalan önemini gösterir. Bu açıdan en karşı konulmaz güç sadece kişisel karizmayı değil aynı zamanda statü gruplarının katmanlara ayrılmasını da ortadan kaldıran ya da en azından onları rasyonelleştirici yönden dönüştüren *rasyonel disiplindir.*

Disiplinin içeriği bütün kişisel eleştirilerin askıya alındığı, aktörün sapmaz biçimde ve koşulsuz olarak emri yerine getirmek için ayarlandığı, alınan emrin tutarlı biçimde rasyonelleşmiş, metodlu olarak hazırlanmış ve kesin icrasından başka bir şey değildir. Buna ek olarak emirler altındaki bu davranış tek biçimdir. Bu tek biçimliliğin etkileri bir kitle yapısı içerisindeki sosyal eylem niteliğinden kaynaklanır. İtaat edenler mutlaka aynı anda itaat eden ya da özellikle büyük bir kitle olmadığı gibi, mutlaka belirli bir yerde toplanmış değildir. Disiplin için belirleyici olan bir insanlar çokluğunun itaatinin rasyonel olarak tek biçim olduğudur.

Böyle bir disiplin karizmaya ya da statü onuruna karşı değildir. Aksine, büyük toprakları ya da büyük kuruluşları yönetme girişiminde bulunan statü grupları Konseyin Venedik aristokrasisi, Spartalılar Paraguay'da ki Cizvitler ya da başında prens bulunan modern memur teşkilatı sadece çok sıkı bir iç disiplin aracılığıyla tâbileri üzerindeki etkin üstünlüklerini sürdürebilir. Tebaanın körü körüne itaati de ancak onları disiplin kuralları altında boyun eğecek şekilde özel olarak eğitmekle sağlanabilir. Bir statü grubu kalıplaşmış bir prestiji ve yaşam tarzını sadece disiplin nedeniyle sürdürüyorsa bu kasıtlı ve rasyonel öğe

her zaman belirgin olacak ve buna karşı böyle bir kültür tarafından etkilenen tüm kültüre nüfuz edecektir; bu etkileri burada tartışmayacağız. Karizmatik bir kahraman disiplinden aynı şekilde yararlanabilir; esasen, egemenlik alanını genişletmek istiyorsa böyle yapmalıdır. Napolyon bu nedenle Fransa için bugün hala yürürlükte olan katı bir disiplin örgütlenmesi oluşturdu.

Disiplin genel olarak, en rasyonel ürünü olan bürokrasi gibi kişiler üstüdür. Her zaman tarafsız olarak, kendisini, hizmetini talep eden her iktidarın emrine verir ve onu nasıl destekleyeceğini bilir. Bu onun, doğası gereği, statü onuruna olduğu gibi özellikle feodal türden karizmaya yabancı olmasını engellemez. Manik coşku nöbetlerine sahip çılgın ve kişisel onur kazanmak için eşit bir düşmanla boy ölçüşen feodal bir şövalye disipline eşit şekilde yabancıdır. Önceki eyleminin irrasyonelliği, sonraki de davranışının gerçekçilikten uzak olması nedeniyle böyledir. Disiplin talimi, alışıldık rutinleşmiş beceri için kahramanca esrimenin, sadakatin, bir lider için ateşli coşkunun ve ona kişisel bağlılığın, onur kültürünün ya da bir sanat olarak kişisel zindelik eğitiminin yerine koyar. Disiplin katı ahlaki güdülere hitap ettiği kadarıyla bir görev duygusu ve vicdanlılık – Cromwell'in deyişiyle "onurlu insanlara" karşı "vicdanlı insanlar" –gerektirir. Tek biçim olarak koşullanmış bütün bu formların bedensel ve ruhsal hazır oluşunun rasyonel olarak hesaplanmış optimum düzeyine hizmet eder. Coşku ve çekincesiz bağlılığın disiplinde tabii ki yeri olabilir. Her modern savaş idaresi, özellikle askeri birliğin etkinlik düzeyinde, başka her şeyden daha önemlidir. Askeri komuta – Loyola'lı Ignatius'un *exercitia spiritualia'sının* en gelişmiş dini disiplin tekniklerinin kendi tarzlarında yaptığı gibi– her türlü duygusal aracı kullanır. Askerlere ilham vererek ve dahası komutanın idaresine duydukları empatiyi geliştirerek savaşı etkilemeye çalışır. Sosyolojik olarak belirleyici hususlar ise, önce özellikle görünüşte ölçülemez ve irrasyonel duygusal faktörler olmak üzere, her şeyin rasyonel olarak en azından prensipte kömür ve demir rezervlerinin verimliliğiyle aynı tarzda hesaplanabilir olduğudur. İkinci olarak bağlılık normalde kişiler üstüdür; büyüleyici bir lider örneğinde kişisel olarak renklendirilmiş bağlılık olabilse de normalde böyle bir kişiye değil bir amaca, ortak bir davaya, rasyonel olarak niyet edilmiş bir hedefe yöneliktir.

Durum sadece bir köle sahibinin ayrıcalıkları büyük bir çiftlikte ya da eski doğunun bir köle ordusunda, Antikite'de ve Orta Çağlar'da tayfaları köleler ya da mahkûmlar olan kolyonlarda bir disiplin durumu yarattığı zaman farklıdır. Bu durumlarda tek etkili unsur gerçekte mekanik alıştırma ve bireyin takım

üyesini birlikte hareket etmeye zorlayan kaçınılmaz, değiştirilmez mekanizmayla bütünleşmesidir. Ancak, bu zorunlu bütünleşme biçimi özellikle sistematik olarak yürütülen bir savaşta bütün disiplinin güçlü bir unsuru olarak kalır ve sorumluluk ve vicdanlılık gibi ahlaki niteliklerin başarısız olduğu bütün durumlarda indirgenemez bir artık olarak ortaya çıkar.

2. Savaştaki Disiplinin Kökenleri

Disiplin ve bireysel karizma arasındaki çatışma değişikliklerle dolu olmuştur. Klasik yeri çatışma alanının bir ölçüde salt teknoloji tarafından belirlendiği savaş yapısının gelişmesindedir. Bununla birlikte silah türleri – mızrak, kılıç, yay – mutlaka belirleyici değildir, zira hepsi bireysel olduğu gibi disiplinli savaşa da izin verir; yine de Yakın Doğu ve Batı'nın bilinen tarihinin başlangıcında atın ithali ve belirsiz bir derecede çağ açan demir aletin doğuşu belirleyici roller oynadı. At savaş arabasını ve beraberinde onunla savaşa giren ve muhtemelen arabasından savaşan kahramanı getirdi; bu doğu, Hint ve eski Çin Krallarının savaşında ve geç zamanlara kadar Kelt alanları ve İrlanda'nın da içinde bulunduğu tüm Batı'nın savaşlarında egemen figürdü. Süvariler savaş arabasından sonra geldi. Fakat bu daha uzun sürdü; ondan – Persli, Tesalili, Atinalı, Romalı, Kelt ve Germen – Şö*valye* doğdu. Daha önce disiplininin gelişmesinde kesinlikle bir rol oynayan piyade askerler bir süreliğine önemini yitirdi. Yakın savaş için bronz mızrağın yerini demir silahların alması muhtemelen gelişmeyi yine ters yöne iten faktörler arasındaydı. Ancak, Orta Çağlarda olduğu gibi barutun disiplinsiz savaştan disiplinli savaşa geçişi ortaya çıkardığı zorlukla söylenebilir, aynı şekilde demir de değişime neden olmadı; yine de uzun menzilli silahlar ve şövalye silahları da demirden yapılıyordu. Değişimi ortaya çıkaran ağır silahlarla donanmış Hellen ve Roma piyadelerinin *(hoplite)* disipliniydi. Sık alıntılanan bir metin parçası Homer'in bile emirsiz savaşmayı yasaklayan disiplinin başlangıçlarını bildiğini gösterir. Roma için dönüm noktası konsülün eski kahramanlar tarzında teke tek dövüşte karşı tarafın komutanını öldüren oğlunun idam edilmesi efsanesidir. Birbiri ardına Spartalı profesyonel askerlerin iyi eğitimli ordusuyla, Boeotialıların kutsal *lochos*'uyla, Makedonyalıların uzun mızrakla *(sarissae)* donanmış iyi eğitimli savaş birliğiyle (*falanks*) daha hareketli fakat eşit derecede iyi eğitimli Roma lejyonları birimiyle (manipulus) karşılaşıyoruz. Bu birlikler sırasıyla Pers şovalyeleri, Hellen ve İtalyan vatandaşlarının milisleri ve barbarların

genel askerleri karşısında üstünlük kazandı. Hellen piyadelerinin (*hoplite*) erken döneminde, Orta Çağlar'da kurmalı yayı yasaklama girişimleri olduğu gibi uzun menzilli silahları "uluslararası yasa" ile yasaklama girişimlerinde bulunuldu.

Silah türünün disiplinin nedeni değil sonucu olduğu açıktır. Antikite sırasında piyadelerin yakın savaş taktiğinin münhasıran kullanımı süvarinin çöküşüne neden oldu ve Roma'da şövalye statüsü uygulamada askerlikten muhafiyete eşit hale geldi. Orta Çağların sonunda savaş açmayı şövalyelerin tekelinden ilk defa çıkaran paralel ve sonraki gelişmelerle birlikte İsviçre toplu kuvvetleriydi. O zaman bile İsviçreliler ana güç mızrakçıların dış pozisyonları aldığı yanaşık düzende ilerledikten sonra baltacıların kahraman dövüşü yapmaları için ileri çıkmalarına hala izin veriyordu. Başlangıçta bu sadece bireysel şövalye dövüşünün sıklığını azalttı. On altıncı ve on yedinci yüzyılın savaşlarında, gittikçe disiplinli hale gelen bir güç olarak süvari hala belirleyici bir rol oynuyordu. Süvari olmadan saldırı savaşları yapmak ve gerçekte düşmana galip gelmek, İngiliz İç Savaşının da gösterdiği gibi imkansızdı.

Savaşın dönüşümünü başlatan barut değil disiplindi. Orange Hanedanı'nda Maurice komutasındaki Hollanda ordusu ilk modern disiplinli ordulardan birisiydi. Bütün statü ayrıcalıklarından arındırılmıştı; örneğin paralı asker istihkâm işini artık onur kırıcı bir iş olarak (*opera servilia*) reddedemiyordu. Ciddi ve rasyonel Püriten disiplini Atlı Şövalyelerin (*Cavaliers*) müthiş cesaretlerine rağmen Cromwell'in zaferlerini mümkün kıldı. Onun süvari birlikleri (Ironsides) – "vicdanlı adamlar" – yanaşık düzende ilerliyorlar, kılıçlarını çekmeden önce sakin biçimde nişan alıp aynı anda ateş ediyorlardı. Saldırıdan sonra yanaşık düzende kalıyorlar ya da hemen yeniden sıraya giriyorlardı. Bu disiplin teknik olarak *Cavaliers'in* canlılığından (*elan*) üstündü. Zira coşkulu biçimde saldırıya kalkıp sonra dağılmak *Cavaliers*'in adetiydi; bunu ya düşman kampını yağmalamak ya da fidye için yakalamak amacıyla zamanından önce tek düşmanları izlemek için yapıyorlardı. Bütün başarılar, Antikite'de ve Orta Çağlarda çoğu zaman olduğu gibi bu tür adetler tarafından kaybediliyordu. Anjou'lu Charles'in 1268'de Hohenstaufenler'in sonuncusu olan Konradin'i Tagliacozzo'da bozguna uğratması buna bir örnektir.

Barut ve onunla özdeşleşen bütün savaş teknikleri yalnızca disiplinin varlığıyla birlikte – ve tam olarak sadece disiplin gerektiren savaş makinelerinin kullanımıyla – önemli hale geldi.

Ordu teşkilatlarının üzerinde kurulu olduğu ekonomik temeller disiplinin

gelişmesini belirleyen tek etken değildir, yine de oldukça önemli olmuşlardır. Bununla beraber disiplinin savaş idaresi üzerindeki değişen etkisi siyasal ve sosyal düzen üzerinde, belirsiz olmakla birlikte, daha da büyük tesirler yapmıştır. Savaşın temeli olarak disiplin Monark'ın – Sparta Krallarının *Eforlar* tarafından denetlenmesine benzer tarzda – ordu komutanlarının otoritesi tarafından anayasal olarak sınırlandırıldığı Zulular arasında ataerkil krallığı doğurdu.[14] Benzer şekilde disiplin *gymnasia*'sı ile birlikte Hellen *polis*'inin doğuşuna neden oldu. Piyade talimi (Spartada olduğu gibi) ustalık derecesinde mükemmelleştirildiği zaman *polis* kaçınılmaz olarak aristokratik bir yapıya sahip oldu; şehirler denizci disiplinine başvurduğunda demokratik bir yapıya sahip oldular (Atina). Askeri disiplin İsviçre demokrasisinin de temeliydi. Bu İsviçre paralı askerlerinin en parlak döneminde Atina demokrasisinden çok farklıydı, fakat – Yunan tabiriyle – toprakları sınırlı hakları olan (*perioeci*) ya da hakları olmayan (*helots*) yerleşik halkla kontrol ediyordu. Askeri disiplin Roma aristokrasisinin ve son olarak Mısır, Asur ve Modern Avrupa'nın bürokratik devletlerinin yönetimini tesis etmekte de etkindi.

Bu örnekler savaş disiplininin tamamıyla farklı ekonomik koşullarla birlikte hareket edebileceğini gösterir. Fakat bunlar devletin, ekonominin ve muhtemelen ailenin yapısını bir şekilde her zaman etkilemiştir. Zira geçmişte tam olarak disiplinli bir ordu mutlaka profesyonel bir ordu olmuştur ve bu nedenle temel problem her zaman savaşçıların geçiminin nasıl temin edileceği olmuştur.

Savaşmaya hazır eğitimli birlikleri oluşturmanın asıl yolu daha önce belirttiğimiz *savaşçı komünizmiydi.* Bu profesyonel savaşçılara ait bir tür baraka ya da gazino olarak erkekler evi formunu alabilir; bu formda yeryüzünün en geniş bölgelerine yayılır; savaşçı komünizmi aynı zamanda Liguria korsanlarının komünist topluluğu, Sparta yemekhanesi (*syssitia*), Orta Çağların dini şövalye tarikatları modelini izleyebilir. Yukarıda belirttiğimiz gibi, savaşçı topluluğu ya tamamıyla özerk, kapalı bir birlik oluşturabilir ya da kural olduğu gibi bölgesel bir siyasal birliğe katılabilir. Dolayısıyla devşirilmesi daha büyük bir düzen tarafından belirlenir; fakat tabii ki buna karşılık bu düzen üzerinde kesin bir tesir icra eder. Bağlantı çoğunlukla görecedir. Örneğin Spartalılar bile "safkanlık" üzerinde ısrar etmiyordu, zira askeri eğitim üyelik için belirleyiciydi.

Komünist savaşçı, manastırdaki garnizon ve komünistlik hayatı onu uhrevi efendisinin (ve belki de ondan kaynaklanan dünyevi efendisinin) hizmetinde disipline etme amacına hizmet eder. Savaşçı topluluğunun sürekli gelişmesiyle

birlikte, aileden ve bütün özel ekonomik kaygılardan uzaklaşma manastır tarikatlarıyla doğrudan benzerlik içerisinde oluşturulan bekar şövalye tarikatları dışında da bulunur. Erkekler evinin sakinleri kızları satın alır ya da yakalarlar ya da tâbi topluluğun kızlarının evlendirilmedikçe hizmetlerinde olmasını talep ederler. Polinezya'daki egemen statü grubu Areoi'nin çocukları öldürülür. Erkekler ayrı bir ekonomiyle sürekli bir cinsel birliğe ancak erkekler evindeki hizmetlerini tamamladıktan sonra çoğunlukla da ileri bir yaşta katılabilirler. Kronik savaş koşullarında geniş bir alana yayılan ve evsiz, ailesiz savaşçılar gerektiren komünist askeri örgütlenme çeşitli olgular içinde artıksal olarak yansıtılabilir: Bazen cinsel ilişkilerin düzenlenmesi açısından da önemli olan yaş gruplarına göre ayrım; ilkel olduğu ileri sürülen "iç evliliklerde rastgele cinsel ilişkinin" ya da bütün erkek savaşçıların sahiplenilmemiş kadınlar üzerindeki "ilksel bir hakkın" devamı, benzer şekilde sözde en erken evlilik formu olarak kız kaçırma ve hepsinden öte "anasoylu aile" (*Mutterrecht*).[15]

Komünist savaşçı topluluğunun her yerde karizmatik savaş lordlarının maiyetinin bir kalıntısı olması mümkündür. Takipçiler barış zamanlarında devam eden sabit bir birlik kurduğunda bu liderler yok olur. Fakat uygun koşullarda savaşçı şef disiplinli savaşçı oluşumları üzerinde mutlak kontrol de sağlayabilir. Buna göre "*oikos*"a dayalı askeri teşkilat; ganimetlerle, kadınların silah taşımayanların ve muhtemelen serflerin katkılarıyla geçinen savaşçıların bu komünizmiyle aşırı bir tezat teşkil eder: Patrimonyal ordu, özellikle Mısır'dan bildiğimiz gibi efendisinin mahzenlerinden geçimini ve teçhizatını sağlıyordu, fakat özellikleri çok sık olarak diğer askeri teşkilatların da parçalarıydı ve dolayısıyla prens despotizminin köklerini sağlıyordu. Bunun tersi olarak, savaşçı topluluğunun – eforlar kurumu vasıtasıyla Sparta'da tanık olunduğu gibi – lordun sınırsız gücünden kurtulması sadece disiplin kaygısının izin verdiği kadarıyla gerçekleşir. Bu nedenle *polis*'de disiplinin azalması anlamına gelen kralının gücünün zayıflaması sadece barış zamanında geçerliydi. (Roma idari hukukunun teknik terimlerine göre *militiae*'ye karşı *domi*) Sparta kralının ayrıcalıkları sadece barış zamanında sıfır noktasına yaklaşıyordu; disiplin yararına kral savaş alanında sınırsız güç sahibidir.

Disiplinin büyük oranda değişen derecelerde olmakla beraber genel olarak azalması genellikle, ister prebendal isterse feodal olsun, merkezsizleşmiş herhangi bir askeri kuruma eşlik eder. İyi eğitimli Sparta ordusu, diğer Hellenik ve Makedon ve çeşitli Doğulu askeri kurumların κλῆροι'si (mirası), yarı prebendal

Türk tımarları ve son olarak Japon ve Batının Orta Çağlarının feodal tımarları bütün bunlar disiplinin azalması ve bireysel kahramanlığın yükselişiyle birlikte olan ekonomik merkezsizleşmenin basamaklarıydı. Ekonomik olduğu gibi disiplin boyutundan da senyörlük vasalı patrimonyal ya da bürokratik askere aşırı bir tezat teşkil eder. Feodal vasal sadece kendi teçhizatını ve geçimini düşünüp kendi eşya ağırlığını düzenlemekle kalmaz ayrıca kendilerini donatan alt vasalları da toplayıp yönlendirir. Hem geç Orta Çağ hem de erken modern çağda *condottieri* tarafından yarı-kapitalist paralı asker devşirmesi ve kamu maliyesi aracılığıyla sürekli orduların beslenmesi ve donatılması savaş gereçlerinin artarak savaş lordunun ellerinde toplanması temelinde disiplin yoğunlaşmasına işaret eder. Burada orduların tedarikinin artan rasyonelleşmesini ayrıntılı olarak tanımlamayacağız; bu orange hanedanından Maurice ile başladı; Wallenstein, Gustavus Adolphus, Cromwell ordularına; Fransızların, Büyük Frederick'in ve Maria Theresa'nın ordularına geçti. Profesyonel ordudan Fransız İhtilalinin halk ordusuna geçişle, bunun Napolyon tarafından kısmen profesyonel bir ordu şeklinde yeniden düzenlenmesi ve 19. yüzyıl sırasında evrensel askere almanın genel olarak benimsenmesini de ayrıntılı olarak ele alamayacağız. Bu gelişme fiilen disiplinin artan önemiyle birlikte özel kapitalizmden askeri teşkilatın temeli olarak kamu maliyesine paralel geçişe işaret ediyordu. Evrensel askerliğin münhasır egemenliğinin mekanize savaş çağında son söz olup olmayacağı görülecektir. Örneğin, İngiliz donanmasının atış kayıtları profesyonel ekiplerin yıllar boyunca devamlılığı tarafından belirlenir gözükmektedir. Belirli birlik kategorileri için profesyonel askerin teknik üstünlüğüne inanç özellikle – şu an Avrupa'da durağan olan – hizmet süresinin kısalması süreci devam ederse, neredeyse kesin biçimde ağır basacaktır. Bu görüş bazı subay çevrelerinde anlaşılması güç biçimde savunulmaktadır. 1913'de Fransız ordusu tarafından üç yıllık zorunlu askerliğin başlatılması orada burada "profesyonel bir ordu" sloganıyla teşvik edildi; fakat bu uygun değildi, çünkü değişik birlik kategorileri arasında hiçbir ayrım yapılmamıştı. Bu hala muğlâk olasılıklar ve ayrıca olası siyasal sonuçları burada tartışılmayacaktır. Her halükarda hiçbirisi kitle disiplininin aşırı önemini değiştirmeyecektir. Burada savaşçıların savaş gereçlerinden ayrılmasının ve savaş gereçlerinin savaş lordunun ellerinde toplanmasının, süreç ister patrimonyal isterse kapitalist veya bürokratik bağlamda gerçekleşsin her yerde bu kitle disiplini için temel olduğunu göstermek istedik.

3. Büyük Ölçekli Ekonomik Örgütlerin Disiplini

Askeri disiplin bütün disiplini doğurur. *Büyük ölçekli ekonomik örgüt* insanları disiplin için eğiten ikinci büyük aktördür. Hiçbir doğrudan tarihsel geçiş (örgütlenmeleriyle ilgili az ayrıntı bilinse de) Firavunun atölyeleri ve inşaat projelerini Kartaca – Roma çiftlikleriyle Orta Çağların maden ocaklarıyla, koloni ekonomilerinin köle çiftlikleri ve son olarak modern fabrikayla bağlayamaz. Bununla birlikte bütün bunlar ortak bir unsura sahiptir: *Disiplin*

Eski çiftliklerin köleleri barakalarda uyuyor, ailesiz ve mülksüz yaşıyordu. Sadece müdürler – özellikle *villicus* – özel meskenlere sahipti; bunlar erbaşın [özel] kışlalarına benzerdi ya da evler modern gayrimenkuller üzerinde maaşlı yöneticiler sağlıyordu. *Villicus* genellikle tek başına yarı mülke (*perulium*, yani aslen sığır mülkiyeti) ve yarı – evliliğe (*contubernium*) sahipti. Köleler sabahleyin "mangalar" (*decuriae*) halinde sıra oluyorlar ve "arabacılar" (monitores) tarafından çalışmaya götürülüyorlardı; erzakları (bir baraka terimi kullanırsak) bir ambarda depolanıyor ve ihtiyaca göre dağıtılıyordu. Revir ve cezaevi de mevcuttu. Orta Çağların ve modern çağın malikânesinin disiplini çok daha az katıydı; çünkü geleneksel kalıplara sahipti ve dolayısıyla bir ölçüde lordun gücünü sınırlıyordu.

Askeri disiplinin eski çiftlik için olduğu gibi modern kapitalist fabrika için de ideal model olduğunu göstermek için özel bir kanıta gerek yoktur. Bununla birlikte fabrikadaki örgütsel disiplinin tamamıyla rasyonel bir temeli vardır. Uygun ölçüm araçlarının yardımıyla, bireysel işçinin optimum verimliliği herhangi bir maddi üretim aracınınki gibi ölçülür. Bu temelde, Amerikan "bilimsel yönetim" sistemi iş performanslarını rasyonel biçimde belirleme ve bunlarla ilgili eğitimle muzaffer şekilde ilerler, böylece fabrikanın mekanizasyonundan ve disiplininden nihai sonuçlar çıkarır. İnsanın psiko – fiziksel aygıtı dış dünyanın, aletlerin, makinelerin taliplerine tamamıyla uyumludur – kısaca işlevseldir ve birey organizması tarafından belirlendiği şekilde doğal ritminden yoksundur; kaslarının işlevsel uzmanlaşmasıyla ve fiziksel çabayla ilgili optimal bir ekonomi oluşturmakla yeni bir ritme uyum gösterir.[16] Bu tüm rasyonelleşme süreci başka yerde ve özellikle bürokratik devlet mekanizmasında olduğu gibi fabrikada da örgütün maddi araçlarının sahibin elinde toplanmasıyla paralellik gösterir. Dolayısıyla siyasal ve ekonomik ihtiyaçların karşılanması gittikçe daha çok rasyo-

nelleştikçe disiplin daha da büyük alanları merhametsizce ele geçirir. Bu evrensel olgu karizmanın ve bireysel olarak farklılaşmış davranışın önemini gittikçe daha çok sınırlamaktadır.

NOTLAR

Aksi belirtilmediği sürece bütün notlar ve düzeltmeler Roth'a aittir.

1. Farklı bir tercüme için bkz. 1 ve 2. Kısımlar, bkz. Gerth ve Mills, *From Max Weber*, a.g.e, 245-50

2. Bkz. Rudolf Sohm, Kirchenrecht I (1892), 6, 26; II (1923), 176 ve devamı ve Outlines of Church History (Buston 1958; ilk basımı 1887), 33.

3. Hem sanatsal karizma sahiplerinin bekarlığına hem de bağımsız araçlara sahip takipçilere yapılan göndermeler karizmatik şair Stefan George'u ve çevresini ima etmektedir; bkz. 1. Kısım, III. Bölüm:10

4. Bu yaptığı bir çok siyasi hataya rağmen kralların modern tanrısal haklarına binaen sadakat talep eden II.William'a karşı yöneltilmiştir.

5. Bkz. yukarıda, *Soc. of Law*, iii. alt bölüm ve V:5 (W)

6. Karl Weierstrass (1815 – 1897), analitik fonksiyonlar teorisiyle ünlü bir matematikçidir.

7. Bkz. GAzW, 471 vd.

8. Eduard Meyer, *Geschichte des Altertums* (Stuttgart 1944), IV. 695

9. 1880'de en büyük Alman liberal partisi olan Ulusal Liberal Parti'nin bir bölümü partinin Bismarck'ın gümrük artışını kabulünü desteklemeyi reddettiği için ayrıldı. Ayrılıkçılar büyük oranda laissez–faire politikalarına bağlıydı; 1884'de solcu liberaller olan Yenilikçilerle *Freisinnige Partei*'de birleştiler. Birleşmenin arkasında yatan neden yakında tahta çıkması beklenen görece liberal Veliaht Frederick için destek oluşturarak güçlü bir yeni parti kurma arzusuydu. Böyle olduğundan, Bismarck *Reichstag*'da yüz kadar sandalyeyle göreve başlayan partinin çoğunu yok etmeyi başardı ve Frederick 1888'de sadece üç ay hükümdarlık edebildi. Halefi olan II.William 1890'da Bismarck'ın yerine Caprivi'yi geçirdiğinde önceki Ayrılıkçılar daha liberal bir parti ümit ettiler ve eski Yenilikçi partinin ve birleşik partinin öncü lideri Eugen Richter'in uzlaşmaz politikasını değiştirmeye çalıştılar. Ardından gelen mücadelede kendi aygıtını koruyan Heinrich Rickert liderliğindeki sabık Yenilikçiler partinin yönetim kurulunda çoğunluğu elde etmeyi başardılar, fakat Richter'in kökleşmiş örgütü ve gazetecileri bu sorunla baş edecek kadar güçlü çıktı. İstikrarsız birlik bozuldu ve parti 1893'de dağıldı. Bkz. Thomas Nipperdey, *Die Organisation der deutschen Parteien vor 1918* (Düsseldorf: Droste, 1961) 206 – 14.

9a. Muhtemelen *Ludwig Gumplowicz'in The Outlines of Sociology'de* (Philadelphia 1899; Almanca basımı 1885), *Die soziologische Staatsidee* (1892) ve diğer eserlerinde sunulan "sosyolojik devlet kavramı"na bir gönderme.

10. Farklı bir versiyon için bkz. Gerth and Mills, *From Max Weber*, a.g.e, 215 vd. Karizmatik krallığın bir diğer yönü ile ilgili olarak bkz. March Bloch, *Les Rois thaumaturges: Etude sur le caractere surnaturel attribue a la puissance royale, particulierement en France et en Angleterre* (Strasbourg 1924)

10a. Bkz. Heinrich Schurtz. *Alterklassen und Mannerbünde* (Berlin 1902)

11. El yazması bu noktada kesilir. Düşünce zinciri aşağıda 13. Kısım ve XV:I. Bölümde sürdürülür. (W)

12. Bir giyim teriminin (*Bekleidung*) maiyetle (*Begleitung*) ilişkilendirildiği Bismarck'ın kelime oyunlarından birisi.

13. Bir yanda II. William diğer yanda ise VII. Edward ve V. George arasında kırıcı bir karşılaştırma.

14. Eforlar iki kralın yetkilerini denetleyen seçilmiş beş *magistrat*tı. Bazıları seferlerde krala eşlik ediyordu, fakat emir yetkileri yoktu. Ancak, görüşlerini dikkate almamışsa kralı mahkemeye verebiliyorlardı.

15. *Mutterrecht* hakkında bkz. Weber, *General Economic History*, 38-45 ve belirtilen kaynaklar 271.

16. Bkz. Weber'in psikolojik çalışmalarla ilgili araştırması ve kendi araştırması ve kendi araştırma raporu ve araştırma önerileri, "Zur Psychophysik der industriellen Arbeit (1908 – 09), GAzSS, 61-255'de yeniden basılmış.

XV. BÖLÜM
SİYASİ VE HİYEROKRATİK EGEMENLİK

1. Karizmatik Meşruiyet: Rahiplere Karşı Hükümdarlar

Parlamenter monarkın yetkisizliğinin parti liderinin meşru iktidarına izin vermesi gibi, bir enkarasyon olan "tecrit edilmiş" monarkın yetkisizliği de ya rahiplerin egemenliğiyle ya da en azından sıkça monarkın karizmatik sorumluluklarını yüklenmemiş olan ve dolayısıyla gerçek hükümdar (*maior domus, shogun*) temin edilebilen bir aile tarafından ele geçirilmesiyle sonuçlanır. Burada da resmi hükümdar muhafaza edilmelidir, çünkü fiili hükümdarın mevkisi de dahil olmak üzere tüm siyasal yapının meşruiyeti için vazgeçilmez olan tanrılarla münasip ilişkiyi sadece onun spesifik karizması garanti edebilir. Eğer resmi hükümdarın gerçek karizması varsa, kişiselse, bir yerden alınmamışsa yeni hanedanın meşruiyeti için papalığın karizmatik olarak ehliyetli bir güç temin ettiği Merovenjler'de olduğu gibi uzaklaştırılamaz. Tecessüm etmiş bir tanrı ya da tanrının bir çocuğu (örneğin Mikado) gerçekten karizmatik bir otorite icra ediyorsa, sadece görevde bulunanın değil, ki bu kanlı ya da barışçı bir şekilde her zaman mümkündür, tüm karizmatik hanedanın da görevden alınması bütün güçlerin meşruiyetini tehlikeye atacak ve tebaanın itaatinin bütün geleneksel ayaklarını zayıflatacaktır. Bu nedenle en kötü koşullar altında bile böyle bir görevden almadan mevcut düzende yararlanan bütün gruplar tarafından endişeli bir şekilde uzak durulur; yöneten hanedanın şu an Çin'de olduğu gibi [1911/13] yabancı bir rejimin temsilcisi sayıldığı zaman bile böyle bir tahttan indirmenin kalıcı bir şekilde uygulanabilir olup olmadığı belli değildir.

Şarlman yönetiminin papalık tarafından onaylanması hükümdarın kendisinin bir tanrı olmadığı ya da başka bir kuralla açık biçimde sağlanan karizma sayesinde kendisini yeterince meşrulaştıramayacağı bir çok durumun tamamına özgüdür; dolayısıyla bir başka güç en doğal olarak da ruhban sınıfı tarafından meşrulaştırılmaya bağımlıdır. Bu genellikle dini karizmanın bir rahip özelliğine dönüşmesinin yeterince gelişmiş olduğu ve karizma sahiplerinin siyasal güç sahipleriyle özdeş olmadığı yerde olmuştur. Kraliyet karizmasının vasıflı taşıyıcısı daha sonra Tanrı, yani rahipler tarafından meşrulaştırılır; ya da en azından meşruiyeti onlar tarafından onaylanır; ilahi bütün şeylerde uzman olarak bir tanrının enkarnasyonu olarak görünen hükümdarı tanırlar. Yahudi Krallığı'nda rahipler kral hakkında bir kura kehanetine (*Losorakel*) bakıyordu; Amon – Re rahipleri sapkın firavun Akhenaton'un çocuklarını yendikten sonra krallığı fiilen kontrol altına aldılar; Babil kralı imparator tanrı'nın [Marduk] ellerini sıkıyordu; Kutsal Roma İmparatorluğu ile ilgili örnek olaya kadar başka birçok örnek vardır. Bütün bu olaylarda meşruiyet prensipte gerçek karizma sahibinden alınamazdı. Bu Orta Çağlarda İmparatorluk Tacı için de geçerliydi ve Elektör'lerin [1338'de Papa'nın Alman Kralının seçimini onaylama talebine karşı bir ittifak oluşturdukları] Rhense'deki kararı bu ilkeyi yeniden onayladı. Zira karizmatik vasfın mevcut olup olmadığı bir takdir yetkisi değil bir kabul sorunudur. Ancak, aynı zamanda, sadece rahiplerin güdümlemelerinin karizmanın tam etkinliğini garanti edebileceğine inanılır ve bu ölçüde burada da karizmanın kişisellikten çıkarılması söz konusudur. Uç noktada, rahiplerin taht üzerindeki kontrolü bizzat başrahibin seküler otoriteyi icra ettiği bir rahipler krallığına yol açabilir. Gerçekte bu defalarca olmuştur.

Tersi durumda başrahip seküler otoriteye tabidir: Roma Prensliği, Çin, Halifelik, muhtemelen Aryan hükümdarlar ve kesinlikler Anglikan, Lutherci, Rus ve Yunan Katolik hükümdarlar buna örnektir ve bu hükümdarlar bu gücü hala kısmen ellerinde tutar. Kilise üzerindeki seküler otorite salt idari ve adli yetkilerden (Vogteirechte) Bizans monarkının kilise doktrininin oluşması üzerindeki etkisine ve Halifelikte olduğu gibi hükümdarın vaaz etme işlevine kadar büyük farklılıklar gösterir.

2. Hiyerokrasi, Teokrasi ve Sezaropapizm

Her halükarda, seküler ve dinsel güç arasındaki ilişki neyi ele aldığımıza göre büyük oranda farklılaşır. Bu **1)** ya bir enkarnasyon olarak ya da Tanrı adına

rahipler tarafından meşrulaştırılan bir hükümdar **2)** Kral da olan bir başrahip – bunlar iki hiyerokrasi örneğidir– ya da son olarak **3)** dini meselelerde özerk meşruiyeti nedeniyle yüce otoriteyi icra eden sezaropapist seküler bir hükümdar olabilir. Hiyerokrasinin bu anlamda gerçekleştiği yerde gerçek teokrasi ikinci örnekle sınırlıdır, idari yapıda kapsamlı etkilere sahiptir. Hiyerokrasi kendilerini özgürleştirebilecek yetenekte olan seküler güçlerin doğuşunu önlemelidir. Eşit ya da bağlı bir krallık makamının var olduğu yerde hiyerokrasi kralın bağımsız kaynaklar sağlamasını engellemeye çalışır; erken tarihin bütün kralları için vazgeçilmez olan *thesauros*'un birikimini ve bağımsız bir kraliyet ordusunun tesisinin etkisini azaltmak için muhafızlarının güçlenmesini engeller. Yuda kralı Josia örneğine bakınız. Bunun yanında hiyerokrasi özerk ve seküler askeri soyluların doğuşunu mümkün olduğunca engeller zira bu onun hâkimiyetini tehdit edecektir; bu nedenle sıkça (görece) barışçı "burjuvazi"yi destekler. Burjuvazi ve dini güçler arasında var olan, gelişmelerindeki belli bir evreye özgü seçim bağı feodal güçlere karşı resmi bir ittifaka dönüşebilir; bu oldukça sık biçimde Doğu'da ve ayrıca [11. Yüzyılda] laik atamalar üzerindeki mücadele zamanında İtalya'da da oldu. Siyasal karizmaya bu muhalefet, her yerde, hiyerokrasiyi işgalcilere tâbi bir nüfusu uysallaştırma aracı olarak önermiştir. Bu nedenle Tibet, Yahudi ve geç Mısır hiyerokrasisi yabancı hükümdarlar tarafından kısmen desteklenmiş kısmen de doğrudan oluşturulmuştu, mevcut bütün tarihsel ipuçlarına göre Yunan tapınak rahipleri özellikle de Delphi'dekiler bir Pers zaferi durumunda benzer bir rolü oynamaya razı olurdu. Hellenizm ve Yahudiliğin en önemli özellikleri sırasıyla Pers Totemizm egemenliğine karşı savunmanın ve ona tabi olmanın ürünleri olarak görünmektedir. Hiyerokratik güçler tarafından uysallaştırmanın ne kadar etkili olabileceği Lamaizm tarafından neredeyse tamamen pasifize edilen Moğolların kaderi tarafından gösterilir; bin beş yüz sene zarfında barışçı komşu uygarlıkları tekrar tekrar işgal etmiş ve kültürün yaşamını tehlikeye atmışlardı.[1] Her yerde devlet ve toplum askeriye ve tapınak soyluları, kraliyet ve rahiplerin yandaşları arasındaki mücadeleden önemli ölçüde etkilenmiştir. Bu mücadele her zaman açık bir çatışmaya yol açmıyor, fakat ayırt edici özellikler ve farklılıklar üretiyordu. Buna örnek olarak Hindistan'daki ruhban kastı ve savaşçı kastı arasındaki ilişkiyi; Mezopotamya, Mısır ve Filistin'in en eski şehir devletlerindeki askeri soylular ve rahipler arasındaki kısmen açık kısmen de örtülü çatışmayı ya da Hellenik poliste ve özellikle Roma'da rahip pozisyonlarının seküler soylular tarafından bütünüyle devralınmasını verebiliriz. Orta

Çağ Avrupası'nda ve İslam'da iki gücün çatışması Batı ve Doğu'nun kültürel gelişmesi arasındaki en büyük farklılıklara neden oldu.

Herhangi türden hiyerokrasi, tam zıtı olan sezaropapizm–ruhbanların seküler güce tamamıyla boyun eğmesi– saf tipi içerisinde hiçbir yerde bulunmaz. Sezaropapist yetkiler sadece Çinli, Rus, Türk ve İranlı hükümdar değil aynı zamanda kilisenin başı olan (*summus episcopus*) İngiliz ve Alman hükümdar tarafından da kullanılır; ancak, bu yetkiler her yerde özerk dinsel karizma tarafından sınırlanır.

Firavun, Hintli ve Çinli monarklar ve ayrıca Protestan *summi episcopi* gibi Bizanslı *basileus* da defalarca ve başarısız şekilde kendi icatları olan dini inançları ve normları dayatmaya çalıştı. Bu girişimler onlar için her zaman aşırı tehlikeli oldu. Genel olarak dini otoritenin kraliyet otoritesine tabi kılınması en çok, dini ehliyetin hala sahiplerinin büyüsel bir karizması olarak işlev gördüğü ve henüz kendi doktrin sistemiyle bürokratik bir aygıt şeklinde rasyonelleşmediği zaman başarılıydı –genellikle ilişkili iki olgu; tâbi kılma özellikle ahlakın ya da kurtuluşun dini düşüncede henüz egemen olmadığı ya da yeniden terk edildiği zaman uygulanabilirdi. Fakat egemen oldukları yerde hiyerokrasi çoğu zaman yenilmezdir. Ve seküler otorite onunla uzlaşmalıdır. Buna karşın, büyüsel-ritüel güçler antik poliste bütün yönleriyle, Japonya'da feodal ve Çin'de patrimonyal güçler tarafından oldukça iyi şekilde, Bizans ve Rusya'daki bürokratik devlet tarafından ise en azından makul derecede iyi kontrol ediliyordu. Fakat dini karizmanın bir doktrinsel sistem ve örgütsel aygıt geliştirdiği yerde Sezaropapist devlet de güçlü bir hiyerokratik karışım içeriyordu.

Bir kural olarak, ruhban karizması seküler güçle çoğu zaman zımni olarak, fakat bazen da bir anlaşma yoluyla uzlaşıyordu. Böylece kontrol alanları karşılıklı olarak güvence altına alınıyordu ve her güce, çıkar çatışmalarını asgariye indirmek için diğerinin alanında belli etkiler icra etmesine izin veriliyordu; örneğin seküler otoriteler belli din görevlilerinin atanmasına katılıyor ve rahipler devletin eğitim kurumlarını etkiliyordu. Bu uzlaşmalar ayrıca iki güce karşılıklı yardım vaad ediyordu. Bu türden örnekler Ottonyan ve erken Salyan hanedanlarında ve büyük oranda Sezaropapist olan birçok Protestan ülkesinde benzer özelliklere sahip olan baskın şekilde Sezaropapist Şarlman imparatorluğunda ve Kutsal Roma İmparatorluğundaki dini ve seküler kurumlarda bulunmaktadır. Bu tür uzlaşmalar farklı bir güç dağılımı altında, Karşı Reformasyon Kilise-Devlet anlaşmaları ve papalık bildirileri alanlarında da gerçekleşti.[2] Seküler hü-

kümdar rahiplere yetkilerinin devamı ya da en azından kilise vergilerini ve diğer bağışları toplamak için somut zorlama araçlarını sağlar. Buna karşılık rahipler de dini yaptırımlarını hükümdarın meşrulaştırılmasını desteklemek ve tâbilerini ona bağlanmak için sunarlar. Gregoryan hareketi gibi güçlü dini reform hareketleri zaman zaman siyasal iktidarın özerk karizmasını bütünüyle reddetmeye çalışmışlardı, ancak bunda kalıcı biçimde başarılı olamamışlardı. Eşit sosyal derecede doktrinine [ya da bunun soylular tarafından uyarlanmış şekline] benzer olarak Katolik kilisesi bugün siyasal otoritenin karizmasını kabul eder; tartışılmaz biçimde fiili (*de facto*) gücü elinde bulunduran her hükümeti kabulü ve ona boyun eğmeyi, böyle bir rejim kiliseye müdahale etmediği sürece, dini bir görev haline getirir.

Bazı teokratik ve sezaropapist unsurlar her meşru siyasal iktidarda mevcut olma eğilimindedir, zira nihai olarak her karizma doğaüstü kaynağın en azından bir kalıntısını talep etmesi açısından dini güçlere benzerdir; bu nedenle meşru siyasal güç bir şekilde her zaman "Tanrı'nın inayetini" iddia eder.

Bu sistemlerden herhangi birinin egemenliğinin dinin genel olarak insanların yaşamı üzerinde icra ettiği etkiye bağlı olmadığı açıkça anlaşılmalıdır. Hellen, Roma ya da Japon hayatına herhangi başka bir dini toplumun yaşamına nüfuz ettiği kadar çok nüfuz etmiştir; hatta antik polis doğru biçimde fakat biraz abartılı olarak öncelikle dini bir birlik olarak yorumlanmıştır; genelde, Tacitus gibi bir tarihçi ortaçağ halk edebiyatından daha az harika ve mucize anlatmamıştır; Rus köylüsü de dine herhangi bir Yahudi ya da Mısırlı kadar çok dalmıştır. Sadece sosyal egemenliğin düzenlenme şekli büyük oranda değişir ve bunun dini gelişmenin seyri açısından bazı sonuçları vardır.

Sezaro-papist bir yönetim dini meselelere siyasal idarenin bir dalı olarak bakar. Daha saf bir tip Batı Antikitesi'nin devletlerinde ve daha az saflık derecesindeki rejimler Bizans imparatorluğunda, Doğulu devletlerde, Doğu kilisesine mensup devletlerde ve Avrupa'daki "aydınlanmış" despotizm çağında bulunur. Tanrılar ve azizler devletin ilahlarıdır, onlara ibadet bir devlet meselesidir ve yeni tanrılar, dogmalar, kültler hükümdarın takdirine göre kabul edilir ya da reddedilir. Siyasi memur bu dini sorumlulukları din profesyonellerinin yardımıyla kendisi yerine getirmezse bu teknik ayrıntılar siyasal olarak kontrol edilen rahiplerin ellerine bırakılacaktır. Devlet tarafından korunan ruhban sınıfı ekonomik özerklik, mülkiyet ve bağımsız bir idari aygıttan yoksundur. Resmi bütün dini işler devletin gözetimi altındadır. Merasim işlevleri için teknik eği-

tim dışında özellikle dini bir eğitim yoktur. Bu koşullar altında tam bir teoloji gelişmez, bu da laiklerin yaşam tarzının özerk dini bir düzenlemesini engeller: Dini yönetimin karizması salt idari bir teknik düzeyine indirgenir. Bunun yanında sezaro-papist bir soylu sınıfı yüksek dereceli rahip pozisyonlarını gelir, prestij ve güç kaynakları olarak kullanılabilen kalıtsal aile mülküne, düşük dereceli olanları ise malikanedeki bağlı binalardaki pozisyonlar gibi doldurduğu arpalıklara dönüştürür; manastırlar ve benzer kurumlar evlenmemiş kızlar ve erkek çocuklar için "refah" arpalıkları haline gelir; geleneksel ritüel emirlerine uymak aristokratik statü töreninin ve statü sözleşmelerinin parçası haline gelir. Sezaro-papizm'in bu şekilde egemen olduğu yerde, dinin özünün doğaüstü güçlerin salt teknik, törensel kullanım açısından kalıplaşması ve bir kurtuluş dinine yönelik herhangi bir gelişmenin engellenmesi kaçınılmazdır.

3.Kilise

Hiyerokratik karizma, siyasal otoriteden güçlü olduğu yerde onu tam olarak sahiplenemezse zayıflatmaya çalışır. Siyasal güç kendine özgü bir rakip karizma iddiasında bulunduğu için onun şeytanın işi gibi görünmesi sağlanabilir; Hristiyanlıktaki en kalıcı etik – hiyerokratik trendler bu görüşü dayatmaya çalışmıştır. Alternatif olarak, tanrı siyasal iktidarın varlığına izin verdiğinden bu aynı zamanda dünyanın günahkarlığına verilen kaçınılmaz bir taviz de sayılabilir; inanlı kendisini siyasal güce teslim etmeli, fakat onunla temastan olabildiğince kaçınmalıdır; her hâlükârda spesifik formu etik olarak tutarsız görünmektedir. Bu Hristiyanlığın eskatolojik erken dönemindeki yaklaşımdır. Son olarak siyasal otorite kilise karşıtı güçlerin buyruk altına alınması için tanrı tarafından verilen bir araç sayılır ve o zaman kendisini hiyerokratik otoritenin emrine vermesi beklenir.

Bu nedenle uygulamada hiyerokrasi siyasal yöneticiyi bir vasala döndürmeye ve siyasal yapının devamındaki kendi çıkarlarıyla uyuştuğu kadarıyla, bağımsız güç araçlarını onun elinden almaya çalışır. Rahipler siyasal yetkileri doğrudan eline almadığında, (Yuda örneğinde olduğu gibi) kehanet yoluyla ya da onu onaylayarak, yağ sürerek (kutsayarak) ve ona taç giydirerek meşrulaştırır. Onun bir *thesauros* (hazine) biriktirmesini engellerler; böylece kişisel bir yandaş grubu oluşturamaz ve kendi paralı askerlerini besleyemez (yine Yudadaki karakteristik Josiah örneğine bakınız). Hiyerokrasi özel bir idari aygıt, bir vergi siste-

mi (ondalık vergiler) ve formlar (vakıflar) oluşturur. Başlangıçta bir meslek ve yaşam tarzı olarak seçilen, büyüsel lütufların karizmatik yönetimi kraliyetin ya da senyör arpalıkları sahiplerinin patrimonyal memuriyetine dönüşür. Bunların bakımı için bir tapınakla birlikte – bir vakıf olarak bir arpalık tesis edilebilir; orada kutsal olmayan güçlerden bir ölçüde korunur. Tipik bir örnek Mısırlı, Doğulu ve Doğu Asyalı tapınak rahiplerinin ortakçılığı ve bu şekilde ortaya çıkan aynî arpalıklardır.

Bir hiyerokrasiden bir kilisenin doğuşunu dört özellik karakterize eder: 1) Maaş terfisi, profesyonel görevleri ve ayrı bir yaşam tarzı olan "dünyadan" soyutlanmış profesyonel rahiplerin ortaya çıkışı; 2) Evrensel egemenlik iddiaları; yani hiyerokrasi en azından hane, sib ve kabile bağlarını aşmış olmalıdır ve sözcüğün tam manası içinde bir kiliseden yalnızca etik ve ulusal engeller kaldırıldığı zaman ve dolayısıyla dini olmayan bütün ayrımlar eşitlendikten sonra söz edebiliriz; 3) Dogma ve törenler (*kultus*) rasyonelleştirilmeli ve kutsal metinlere kaydedilmeli, yorumları yapılmalı ve salt teknik beceriler eğitiminden ayrı olarak sistematik bir eğitimin objeleri haline dönüştürülmelidir; 4) Bütün bu özellikler bir tür zorunlu teşkilatta meydana gelmelidir. Zira belirleyici olgu karizmanın *kişiden* ayrılması ve kurumla ve özellikle de *makamla* bağlantısıdır; farklı tipiklik derecelerinde geliştiğini gördüğümüz yukarıdaki bütün özellikler bu olgudan çıkar. Sosyolojik olarak, kilise mezhepten, kendisini herkese sunulan sonsuz lütufların vakıf "fonunun" emanetçisi olarak görmesiyle ayrılır; bir kural olarak ona bir dernek gibi gönüllü olarak katılınmaz, fakat üyeleri onun içinde doğar; dolayısıyla dini vasıfları olmayan sapkınlar bile onun disiplinine tâbidir. Tek kelime ile kilise bir mezhep gibi kişisel olarak karizmatik bir bireyler topluluğu değil bir makam karizmasının taşıyıcısı ve emanetçisidir. Terimin tam manasıyla kiliseler (mezhepler) Hristiyanlıktan başka sadece İslam'da ve Lamaist Budizm'de ortaya çıkmıştır; daha dar manada – ulusal kısıtlama nedeniyle – kiliseler Mehdizm, Yahudilik ve görünüşte antik Mısır hiyerokrasisi tarafından da oluşturulmuştur.

4. Yönetimin Hiyerokratik Denetimi ve Kişisel Karizmaya Muhalefet

Kilise siyasal iktidara yönelik taleplerini makam karizması üzerindeki hak iddiaları nedeniyle öne sürer. Bu karizma taşıyıcısının asaletini radikal bir şekilde arttırmak için kullanılır. Kilise, görevlileri için seküler yargıdan bağışıklık,

vergiden ve bütün diğer kamusal görevden muafiyet, ağır cezalar vasıtasıyla herhangi bir saygısızlık gösterisine karşı koruma sağlar. Kilise, özelde, görevlileri için ayrı bir yaşam tarzı tesis eder. Bu spesifik bir eğitim süreci ve dolayısıyla düzenli bir hiyerokratik eğitim düzeyi gerektirir. Sonrakini bir defa yarattığında, laik eğitim üzerinde de kontrol sağlar ve onunla siyasal otoritelere uygun şekilde hiyerokratik ruhla yetiştirilmiş memurlar ve tebaalar tedarik eder.

Hiyerokratik kilise, gücü vasıtasıyla, bütün yönetim alanlarıyla ilgili kapsamlı bir etik–dini denetim tesis eder; prensipte bu sistem Katolik Doktrininin *disiplina morum* üzerindeki hak iddialarına herhangi bir sınır tanıyamayacağı gibi herhangi bir maddi sınırlamayı da hiçbir zaman hoş görmemiştir. Zira hiyerokrasi taleplerinin gerçekleştirilmesi için siyasal otoritelerin desteğinin bile ötesinde çok önemli güç araçları kullanır. Aforoz ve kilise hizmetinden çıkarılma en katı sosyal boykotla aynı etkiye sahiptir ve bütün hiyerokrasiler bir şekilde sürülmüşlerle sosyal ilişkiye karşı uyarı vasıtasıyla ekonomik boykota başvurur. Bu davranış denetimi hiyerokratik güç kaygıları tarafından belirlendiği – ve her şeyden öte büyük oranda doğru olduğu kadarıyla– rakip güçlerin doğuşuna karşı yöneltilir. Bunun çeşitli sonuçları vardır: "Zayıflar", hiyerokratik olmayan güce tâbi olanlar korunur; dolayısıyla köleler, serfler, kadınlar ve çocuklar efendilerinin keyfi idaresine karşı küçük burjuvazi katmanı ve köylüler tefeciliğe karşı savunulur; hiyerokratik araçlarla kontrol edilemeyen ekonomik güçlerin özellikle kapitalizm gibi geleneğe yabancı yeni güçlerin doğuşu engellenir; genel olarak geleneğe ve onun kutsallığına olan inanca herhangi bir tehdide karşı çıkılır, zira bu hiyerokratik gücün iç temelidir; bu nedenle yerleşik ve geleneksel otoriteler güçlü biçimde desteklenir.

Hiyerokrasi, bu şekilde, özellikle en karakteristik özellikleri içinde tipleştirmeye tam zıttı kadar çok neden olur. Tanrısal lütufları idareye yönelik rasyonel örgütlenme bir kurumdur (*Anstalt*) ve karizmatik kutsallık bu şekilde kuruma transfer edilir; bu her kiliseye özgüdür. Dolayısıyla tam olarak gelişmiş makam karizması kaçınılmaz olarak Tanrıya giden kendi yolunu yayan ve vaaz eden gerçekten kişisel tüm karizmanın en uzlaşmaz düşmanı haline gelir. Makam karizması örgütün asaletini korumak için ona karşı çıkmalıdır. Her kim bir makam olmadan kendi başına mucizelere çalışırsa bir sapkın ya da büyücü olarak şüphelidir. (Erken bir örnek Sutralar döneminin kitabelerinde bulunabilir ve Budist manastır tarikatının dört ölümcül günahından biri kişisel doğaüstü güçler üzerinde hak iddiasıdır.) Mucize normal örgütle, örneğin ayinlerin muci-

zesiyle birleştirilir. Karizmatik vasıf kişisellikten çıkarılır; bu şekilde atanmaya bağlıdır ve prensipte makam sahibinin kişisel değerinden (*character indebilis*) ayrılır; bu Donatist tartışmanın ana fikriydi. Genel taslağa uygun olarak görevli makamdan ayırt edilir; aksi takdirde değersizliğini makam karizmasına gölge düşürürdü. Eski kilisedeki karizmatik peygamberler ve öğretmenlerin konumu, kilise idaresi yine tanıdık kişisellikten çıkarma taslağına uygun olarak piskoposların ve papazların ellerinde bürokratikleştikçe geriler. Aygıtın yapısı teknik ve ekonomik açılardan gündelik operasyonların koşullarına uyarlanır. Bu sınırlı yargı yetkileri, düzenli kanallar, denetim, harçlar, arpalıklar, bir disiplin düzeni, doktrinin ve bir "meslek" olarak makam sahipliğinin rasyonelleşmesine sahip bir makam hiyerarşisine neden olur. Gerçekte bu özellikler en azından Batı'da bazı açılardan muhtemelen Mısır'da ortaya çıkan eski geleneklerin mirasçısı olarak önce kilise tarafından geliştirildi. Bu hiç de şaşırtıcı değildir, zira tipik biçimde bürokratik olan, değersiz görevliyi kutsal makamdan ayırt etme politikası makam karizmasına yönelik gelişme başladığında tutarlı biçimde icra edilmeliydi.

5. Asketizm ve Manastır Hayatına Yönelik Hiyerokratik İkilem

Burada hiyerokrasinin en büyük problemlerinden biri ortaya çıkar: Resmi aygıt, karizmatik kurucunun taleplerine bağlı olan ve dolayısıyla dünyevi kaygılarla herhangi bir uzlaşmayı reddeden karizmatik bir Tanrı yandaşları grubu olan keşişlerin ortaya çıkışıyla nasıl baş edecektir? Manastır asketizminin çok farklı iki anlamı olabilir: (1) Tanrıya giden kişisel, dolaysız bir yol bularak bireysel kurtuluş. Bu kurtuluş dinlerinde, dolayısıyla Hindu, Budist, Müslüman ve Hristiyan asketikleri için öncelikli öneme sahip olmuştur. Devrimci ve neredeyse her zaman eskatolojik karizmanın radikal talepleri ekonomik ve diğer dünyevi güç kaygılarıyla uzlaşmalar üzerinde ısrar eden dini teşkilatlarda hiçbir zaman gerçekleştirilemez ve dünyadan, evlilikten, işten, makamdan, maldan, siyasal ve herhangi bir başka topluluktan vazgeçme sadece bu durumun bir sonucudur. Esasen, bütün dinlerde başarılı asketik, olağanüstü olanı başararak Tanrı'nın ellerini zorlama ve mucizeler yaratma karizmatik yeteneğini elde eder. Tabii ki böyle bir kişisel karizma Tanrı'ya giden yolu tekelleştirmeye çalışan bir kurtuluş kurumunun (*Heilsanstalt*) hiyerokratik talepleriyle uzlaştırılamaz; *extra ecclesiam nulla salus* (kilise dışında kurtuluş yoktur) bütün kiliselerin sloganları-

dır. Bu çatışma, bu gibi azizler özel topluluklar oluşturduğu zaman şiddetlenir; böyle bir adım kilisenin her bürokrasiyle paylaştığı evrenselci ve eşitleyici egemenlik taleplerini ve ayrıca makam karizmasının münhasır önemini reddeder. Fakat büyük kiliselerden her biri manastır sistemiyle uzlaşmaya zorlandı. Bir manastır tarikatı sadece Mehdizm ve Musevilik'de bilinmez; bunlar prensipte hukuka içten bir şekilde uymaktan başka bir kurtuluş yolu tanımaz. Geç Mısır kilisesinde muhtemelen manastır sisteminin başlangıçları mevcuttu. Hristiyan kilisesi, özelde, kutsal kitaptaki ilkelerinin tutarlı şekilde uygulanmasını reddetmiyordu. Fakat asketizmi kendi saflarında spesifik bir "meslek" olarak yeniden yorumladı. *Consilia evangelica* en yüksek idealdi, fakat ortalama bir inanlı için çok zahmetliydi. Bu nedenle onlara tam bağlılık karizmatik yetenekleri eksik olanların yararına bir inayet havuzu olarak kullanılabilecek olağanüstü bir başarı olarak görülüyordu.

(2) Sonunda, asketizm kişinin kendi yolunda bireysel kurtuluşa ulaşmasının değil, keşişi hiyerokratik otorite tarafından çalışmaya –dışarıda ve içerideki misyonlar ve rakip otoritelere karşı mücadele– hazırlamanın aracı olarak bütünüyle yeniden yorumlandı. Kendi karizması tarafından desteklenen bu tür iç dünya asketizmi sadece makam karizmasına dayanan kilise otoritesine her zaman şüpheli geldi. Fakat avantajlar egemendi. Bu nedenle asketizm manastır hücresini terk eder ve dünyaya egemen olmaya çalışır; rekabet yoluyla makam sahibi rahipler üzerinde farklı derecelerde kendi yaşam tarzını dayatır ve tebaaya (rahip olmayanlar) karşı makam karizmasının yönetimine katılır. Bununla birlikte gerilimler her zaman devam eder. Esrik asketizmin tarikatlar vasıtasıyla Müslüman toplumuna girmesi Gazali'nin Ortodoks dogmayı tesisiyle teolojik olarak kolaylaştırılırsa da pek de tutarlı sayılamaz. Budizm en yumuşak çözüme sahipti, zira başından beri keşişler tarafından ve onlar için yaratılan ve onlar tarafından yayılan bir dindi: Budist cemaatine tamamıyla karizmatik bir aristokrasi oluşturan keşişler hakimdi. Teolojik olarak bu çözüm Budizm örneğinde özellikle kolaydı. Doğu cemaatleri bütün yüksek dereceli makamları gittikçe daha çok keşişlere ayırarak temelde mekanik bir çözüm buldu. Bir yandan irrasyonel ve bireysel asketizm yüceltildi; öte yandan devlet tarafından bürokratikleştirilmiş olan kurumsallaştırılmış kiliseler vardı; Rusya'da kilisenin kendine ait monokratik bir lideri bile yoktu. Bu tutarsızlık yabancı egemenliği ve sezaropapizm tarafından yönü değiştirilen hiyerokratik bir gelişmeyle örtüşüyordu. Rusya'da *Josephites* reform hareketi [bkz. n.5 VI. bölüm, yukarıda vii.

kısım] en güçlü otorite olarak sezaropapizme hizmetlerini ve dolayısıyla *Cluniac* reformcularının III. Henry'de [1039-56] destek bulmaları gibi yalnızca faydalı reform aracını sunuyordu.

Anlaşmazlık ve uzlaşma, iç tarihi büyük oranda bunlardan oluşan Batı kilisesinde çok açık bir şekilde gözlemlenebilir. Sonuç olarak keşişleri bürokratik bir örgüt içerisine sokarak tutarlı bir çözüm bulundu; spesifik bir disipline tâbi ve gündelik hayattan fakirlik ve saflık yeminleriyle uzaklaşmış olarak kilisenin monokratik başının askeri haline geldiler. Bu gelişme sürekli yeni tarikatlar kurma şeklini aldı. Uzun bir süre Antikite'nin kültürel geleneklerinin önemli bir kısmının emanetçisi olan İrlanda manastır sistemi Papalıkla yakın ilişkiye girmemiş olsaydı Batıda'ki misyonerlik bölgelerinde ayrı bir manastır kilisesi kurmuş olabilirdi. Buna karşın, Benedict tarikatı karizmatik dönemi sona erdiğinde manastır malikâneleri kurdu. Cluinar Benedictines (ve daha da çok, Premonstratensians) ileri gelenlerin feodal tarikatlarıydı. Bunların çok mütevazı asketizmleri –hafif giyinme kurallarını düşünün– statüleriyle uyumlu şeylerle sınırlıydı. Burada da bölgeler arası örgütlenme sadece hısımlık şeklinde var oldu. Bu tarikatların önemi temelde manastır sisteminin hiyerokratik kontrolün bir aracı olarak yeniden doğuşundan ibaretti. Cistercian tarikatı ilk güçlü bölgeler arası örgütü, sömürgeleşmedeki ünlü başarılarını sağlayan tarımsal işle ilgili asketik bir örgütle birleştirdi.

6. Manastır Sisteminin Dini – Karizmatik ve Rasyonel Başarıları

Manastır sistemi karizmatik evresinde anti-ekonomiktir ve asketik de zenginliğini gösterişli şekilde yaşayan feodal lordun olduğu gibi açgözlü burjuvanın da anti-tipidir. Tek başına ya da özgürce oluşturulmuş "gruplar" içinde yaşar; evlenmemiştir ve dolayısıyla aile sorumluluklarından bağımsızdır; siyasal ve diğer güçlerle ilgilenmez, topladığı meyveler ya da sadakalarla geçinir ve "dünyada" bir mekânı yoktur. Budist keşişlerinin esas kuralı yağmur mevsimi dışında gezgin bir yaşam tarzı gerektiriyor ve keşişin belli bir yerde geçirebileceği zamanı sınırlıyordu –bunun amacı hedeflerinde ve araçlarında bütünüyle irrasyonel olan, yani dünyevi varlığının ekonomik ve fiziksel kelepçelerini çıkarmaya yönelik bir asketizmdi. Bu form içinde keşişlik, esasen, gerçek karizmanın özellikle ekonomik olmayan gücünün parçasıdır. Keşişler eski karizmatik

öğrenciler ve takipçilerdir; fakat görünür bir kahraman yerine öbür dünyaya göçen peygamber onların görünmez lideridir. Ancak bu evre sonuncu değildir. Rasyonel ekonomik değerlendirmeler ve lüks gereksinimleri karizmanın kendisi gibi "olağanüstü" olan dini karizmanın başarılarıyla rekabet edemez. Bu aynı zamanda genel olarak hiyerokratik gücün başarıları için de geçerlidir. Tebaanın kralın tanrının enkarnasyonu olduğuna kesin biçimde inandığını fark etmezsek piramitler saçma görünür. Mormonların Utah tuz gölündeki başarıları rasyonel iskanın bütün kurallarını alt üst etmektedir. Bu neredeyse her zaman ekonomik olarak uygulanmaz görünen şeyleri gerçekleştiren manastır başarılarına daha da özgüdür. Tibet'in kar ve kum çöllerinde Lamacı manastır sistemi büyüklük ve görünüşe göre nitelik açısından da insanların en büyük ve en ünlü eserleri kadar iyi olan ekonomik ve mimari harikalar yarattı. Potala'yı [Lhasa'daki Saray] düşünün. Ekonomik bakış açısından Batı'nın manastır toplulukları rasyonel olarak idare edilen ilk malikâneler ve daha sonra tarımda ve zanaattaki ilk rasyonel iş topluluklarıydı. Budist keşişlerinin sanatsal başarıları Uzak Doğu üzerinde muazzam etki yaptı; bu günümüzde sonsuz marjinalliğe mahkûm görünebilen uzak İrlanda'nın birkaç yüzyıl boyunca Antikite'nin kültürel geleneklerinin taşıyıcısı olması ve misyonerlerinin, özgün gelişmesi muazzam tarihsel öneme sahip Batı kilisesini şekillendirmede kesin pay sahibi olması inanılmaz gerçeği kadar olağanüstüydü. Bunun yanında, Batının tek başına harmonik müzik geliştirmesi[3] ve ayrıca bilimsel düşüncesinin ayırt ediciliği büyük oranda Dominican manastır sistemine bağlanabilir.

Bu noktada manastır sisteminin karizmatik anti-rasyonel, özellikle de anti-ekonomik temelleriyle uzlaşmaz görünen rasyonel başarıları üzerinde odaklanıyoruz. Ancak, bu olgu genel olarak karizmanın rutinleşmesiyle benzerdi. Asketizm, Tanrıyla olan esrik veya tefekküri birlik sadece bazı bireylerin karizmatik yetenekleri vasıtasıyla başarabileceği bir durumdan, birçoklarının büyücü rahiplerin loncalarının karizmatik eğitiminde olduğu gibi belirlenebilen asketik araçlar vasıtasıyla ulaşabildiği bir hedefe dönüştürülür dönüştürülmez metotlu uygulamaların nesnesi haline gelir. Metod her yerde, başlangıçta temel olarak en eski manastır sistemi olan Hint keşişliği tarafından büyük bir tutarlılık ve çeşitlilikle geliştirilen metotla aynıydı. Hintli keşişlerin metodu temel düzenlemeleri açısından Hristiyan keşişlerinkine çok benzerdi; ancak, belki orada daha fizyolojik olarak (yogilerin ve diğer virtuosi'nin nefes kontrolü ve benzer teknikleri) ve burada daha psikolojik olarak (günah çıkarma, itaat testleri, Cizvitlerin exercitia

spirituala'sı) saftır. Bunun yanında işin önemli bir şekilde asketik bir araç olarak görülmesi sadece Batı'yla sınırlı olmamasına rağmen burada çok daha tutarlı ve evrensel biçimde gelişti. Bununla birlikte, her yerde keşişin en önemli kaygısı nefsi ve doğal güdüleri üzerinde mutlak kontrol sağlamaktır, zira bunlar Tanrıyla birliği engellemektedir. Bu hedef tek başına davranışların daha da rasyonelleşmesini gerektirir ve bu da manastır sisteminin güçlü bir teşkilat kurduğu yerde gerçekleşmiştir. Bu gelişmenin sonucu olarak alışılmış formlar olan karizmatik ve kurumsal müritliği, atamalar hiyerarşisini ve diğer pozisyonları baş keşişi son olarak da manastırların bir cemaat ya da bir tarikat halinde birleşmesini, fakat hepsinden öte manastırın kendisini ve davranışların her ayrıntısını kontrol eden manastır yönetimini buluruz. Ancak, bundan böyle, manastır sistemi ekonomik hayat alanında işlemelidir. Keşişlerin salt anti-ekonomik araçlar, özellikle de ilke bir kurgu olarak sürdürülmekle birlikte, dilencilik yoluyla geçinmeleri artık mümkün değildir; aksine –daha sonra tartışacağımız gibi– rasyonel, metodlu nefis kontrolü ekonomik davranışı güçlü biçimde etkilemekten başka bir şey yapmaz. Keşişlerin bir esrikler topluluğu olduğu gerçeği rutin ekonomik etkinlikler vasıtasıyla ulaşılabilecek olanları aşan şaşırtıcı başarıları açıklar. İnanlılar arasında keşişler dini virtüözlerin elit askerleridir. Feodalizm gibi manastır sistemi de destansı çağına ve en tutarlı örgütlenmesine düşman bölgelerde ulaşır: Bunlar iç ve dış misyonerlik bölgeleridir. Budizm'in sadece Hindistan'da değil, dünyanın en barbar halklarının sürekli tehdidi altında bulunduğu Tibet ve Moğolistan'da da törensel ayrıntılar açısından Batı curia'sıyla örtüşmesi tesadüf değildir. Aynı şekilde Batı misyonerliği barbar ülkelerde Latin manastır sisteminin en tipik formunu üretti.

Bu olguyu bu noktada daha fazla ele almayacağız ve bunun yerine manastır sistemi ile siyasal ve hiyerokratik güçler arasındaki ilişkilere döneceğiz.

7. Manastır Sisteminin Sezaropapizm ve Hiyerokrasi İçin Kullanımları

Sezaropapizmin manastır sistemini desteklemesi için, en önemlileri kendi meşruiyeti ve tebaayı uysallaştırma gereksinimleri olan çeşitli siyasal nedenleri vardır; bu gereksinimler aşağıda [8. kısım] tartışılacaktır. Cengiz Han, gücünün zirvesinde Tibetli ve Çinli hükümdarların yaptığı gibi Budist keşişlerle ilişkiler kurdu. Bu ilişkiler muhtemelen Germen, Rus ve diğer hükümdarların manas-

tır hareketleriyle olan ilişkileriyle ve Prusya kralı II.Frederick'in Cizvitlerle olan ve *Dominus ac redemptor noster* [1773] Bildirisine rağmen tarikatın devamını sağlayan dostça ilişkileriyle aynı güdüye sahipti. Keşişler asketik olarak en metotlu ve siyasal olarak en az tehlikeli öğretmenlerdir; en azından başlangıçta en ucuz öğreticilerdir ve gerçekte tarımsal bir devlette mevcut tek öğretmenlerdir. Siyasal yönetici bir memurlar aygıtı ve böyle bir patrimonyal ya da bürokratik rasyonelleşmenin doğal muhalifi olan soylulara karşı bir denge ağırlığı yaratmak istiyorsa keşişlerin kitleler üzerindeki etkisinden daha güvenilir bir destek bulamaz. Bu etki sürdükçe yönetimin hiyerokratik kontrolü genellikle gerçek hiyerokratik egemenlik durumunda olduğu kadar etkilidir. Bununla birlikte, siyasal otoriteler bu destek için yüksek bir bedel ödemek zorundadır. Keşişler kendilerini ister imparator II.Henry isterse Kral Asoka olsun, hükümdarın rasyonel kilise reformuna olan ilgisinin emrine kolaylıkla verirler; fakat karizmatik dindarlıkları dini meselelere Sezaropapist müdahaleleri herhangi bir normal rahipten çok daha şiddetle reddeder ve katı asketik disiplinlerin çok güçlü bir güç konumuna ulaşmalarını sağlar. Manastır sistemi bir defa güç kazandığında er ya da geç Sezaropapist taleplerle çatışacaktır. O zaman seküler güce Tibet'te olduğu gibi el konulabilir veya manastır sistemi Çin'de yinelenen idamlar sürecinde olduğu gibi bütünüyle yok edilebilir. Çok daha problemli olanlar manastır sistemi ile hiyerokratik makam karizması arasındaki ilişkilerdir. Görünüşte gerçek Budizm'de olduğu gibi bir önder yoksa ilişkiler yumuşaktır; kadim Hint Budizminde en yüksek dereceli ruhani liderin başrahip olarak isimlendirildiği doğrudur, fakat Bizans imparatorluklarınınkine benzer bir rolü ele geçiren hükümdarların Sezaropapist politikaları nedeniyle konumu çok zayıf görünmektedir. Manastır sistemi ve hiyerokrasi arasındaki ilişkiler başrahibin Lamaizm'de olduğu gibi temelde manastır görevlileri tarafından seçildiği ve kontrol edildiği ve yönetimi neredeyse tamamen manastır görevlileriyle yürüttüğü durumda görece daha kolaydır. Fakat o zaman bile içsel gerginlikler ortaya çıkar; günahkâr güç ve mal-mülk dünyasıyla herhangi bir uzlaşmayı reddeden ve kendi karizması Tanrı'ya daha yakın olduğu için kurumsal karizmadan bağımsız olan tanrısal müritliğin radikal ifası olarak daha gerçek manastır sistemi korunur ya da yenileştirilir.

Keşişlerin sadece ruhani görevlerle ilgilenmesi için oluşturulan laik kardeşlik kurumu aristokratik katmanlaşmayı manastıra taşıdı, fakat aynı zamanda sonrakinin feodal temelini daha da güçlendirdi. Tarım alanlarındaki Cisterci-

anların aksine merkezci dilenci tarikatları asli, salt karizmatik geçim formlarına uygun olarak kentsel alanlara bağlıydı ve vaaz etme, papazlık ve hayır işleri gibi etkinlikleri de öncelikle kentli sınıfların ihtiyaçlarına yönelikti. Asketizmi ruhban sınıfından olmayan insanlar arasındaki sistematik misyonerlik girişimleri için manastırlardan sokaklara ilk taşıyanlar bu tarikatlardı. En azından biçimsel olarak fakirlik ilişkisinin sıkı bir şekilde uygulanması ve hayır işlerini gezgin etkinliklerine dönüştüren *stabilitas loci*'nin kaldırılması bütün kentli sınıfların kontrolüne koşulsuz olarak hazır bu keşişlerin kullanılırlığı arttırdı; kentli sınıfların üçüncül tarikatlar vasıtasıyla sistematik olarak üyeliğe kabulü manastır ahlakını manastır sisteminin sınırlarının ötesine taşıdı. *Capuchins* ve benzer genç tarikatlar gittikçe daha çok kitleleri kınamaya yönelimli hale geldi ve *Carthusians* ve *Trappists*'in asketizmin orijinal asosyal fikri olan bireysel kurtuluşu geri getirmeye yönelik son çabaları manastır sisteminin sosyal hedeflere yani kiliseye hizmet etmeye doğru genel gidişini artık tersine çeviremezdi.

Asketizm'in özellikle bir disiplin metodu halinde tedrici olarak rasyonelleşmesi zirvesine Cizvit tarikatında ulaştı. Bireysel karizmatik propaganda ve kurtuluşun yayılması kayboldu; bunların eski tarikatlardan çıkarılması, bu gibi çabaları makam karizmasına bir tehdit olarak görmeye bağlı olan kilise için çok zor olmuştu. Makam karizması açısından bir diğer şüpheli fikir olarak asketizmin bireysel bir kurtuluş arayışı şeklindeki her irrasyonel anlamı da kayboldu. Rasyonel olmayan bütün araçlar yani sonucu hesaplanamayan uygulamalar kalktı. Rasyonel hedef egemen hale gelir (ve araçları "kutsar", bu sadece Cizvitlere değil bağıntıcı ve teleolojik her etiğe de ait bir ilkedir; bu ilke burada belirgindir, çünkü yaşamın rasyonel denetlenmesini güçlendirir.) Papalığa koşulsuz itaat yemini eden bu muhafızın yardımıyla, kilisenin bürokratik rasyonelleşmesi gerçekleştirildi. Çok daha önce bekarlık ilkesinin benimsenmesi manastır hayatı formlarının kabulünü temsil etmişti; *Cluniac* hareketlerinin ısrarı üzerine kabul edilen ruhban sınıfından olmayanların atanması üzerindeki çatışma sırasında en önemli amaçlarından birisi kilisenin feodalleşmesini önlemek ve papaz mevkilerinin makam karakterini korumaktı. Daha da önemlisi manastır sistemi ruhunun genel davranış ilkeleri üzerindeki etkisiydi. Örnek bir dindar birey olarak keşiş en azından rasyonelleşmiş asketizm uygulayan tarikatlarda, özellikle Cizvit tarikatındaki ilk *profesyoneldi.* Keşiş metotlu şekilde yaşıyordu; zamanını düzenliyor, sürekli nefis kontrolü yapıyor, mesleğini amaçlarına hizmet etmeyen bütün anlık eğlenceleri ve kişisel sorumlulukları reddediyordu. Dolayısıyla, kili-

sedeki bürokratik merkezileşmenin ve rasyonelleşmenin en önemli aracı olarak hizmet etmesi ve papaz ve eğitimci sıfatıyla etkisi vasıtasıyla ruhban sınıfından olmayan dindar kişiler arasında uygun davranışları yayması kaderiydi. Yerel kilise otoriteleri (piskoposlar, bölge rahipleri) manastırın bu boğucu rekabetine karşı çıktılar: Kasaba dışından gelen ve dolayısıyla sevilen, günah çıkaran rahipler olarak keşişler yerel rahiplerin etik taleplerinden daha azını isteyebiliyorlar, serbest rekabet koşullarındaki gibi, ailelerini geçindirmek zorunda olan seküler öğretmenlerden daha düşük teklif sunabiliyorlardı. Yerel otoritelerin bu mücadelesi aynı zamanda kilisenin bürokratik merkezileşmesine de yöneltilmişti.

Manastır sistemi sadece Lamaizm'de hiyerarşik bir başı olan Budizm dışında bir başka kilisede böyle büyük bir etki yapmadı. Doğu kilisesinde manastır sistemi resmi olarak kontrol altındaydı. Zira bütün yüksek dereceli pozisyonlar keşişler tarafından işgal edilmişti, fakat kilisenin Sezaropapist şekilde tâbi kılınması manastır sisteminin gücünü yok etti. İslam dininde tarikatlar sadece eskatalojik (metodist) hareketlerde başrol oynadı. Musevilikte manastır hayatı kesinlikle yoktu. En sürekli biçimde Cizvit tarikatı aracılığıyla Batı kilisesi dışında hiçbir kilise asketizmi rasyonelleştirmedi ve onu hiyerokratik amaçlar için kullanmadı.

8. Siyasal ve Hiyerokratik Güçler Arasında Uzlaşmalar

Siyasal ve büyüsel karizma arasındaki düşmanlık ilkeldir. "Sezaropapist" ve "hiyerokratik" hükümdarlar Afrika köylerinde büyük devletlerdekinden az görülmez. En ilkel koşullarda bile ya da özellikle bu koşullarda, tanrılar ve azizler kısmen bölgesel kısmen de yereldir. Özellikle sürekli yerleşim evresi olan şehirde yerel tanrılar egemendi; bu din ya da daha doğrusu kült objesinin ve siyasal bölgenin önemli şekilde örtüşmesiyle sonuçlanır. Şehir tanrısı ya da koruyucu aziz her siyasal topluluğun kuruluşu ve varlığı için vazgeçilmezdir; şehrin gücü bireyin siyasi ve ekonomik varlığının temeli olduğu sürece tek tanrılı bütün büyük dinlerin politeist tavizleri kaçınılmazdır. Bu evrede, büyük bir devletin her kuruluşuna, bağlı ya da işgal edilmiş şehirlerin tanrılarının ve azizlerinin yeni başkentindeki ya da hükümet koltuklarındaki *synoikizm* eşlik eder. Bu ancak diğer şehirlerin katedrallerindeki kutsal emanetlerin Moskova'ya nakledildiği, Moskova imparatorluğu birliğinin sağlandığı zaman oldu; iyi bilinen başka örnekler de vardır. Roma devletinin "hoşgörüsü" benzer nitelikteydi: Devlet,

eğer (niteliksel olarak) uygulanabilir ise ve imparatorluk sırasında karşılığında imparatorluğun siyasal güdülü kültürüne itaat ederlerse bağlı devletlerin bütün tanrılarına ibadeti kabul ediyordu. Direniş sadece ekonomik nedenlerle hoş görülen, Yahudilikten ve Hristiyanlıktan geldi. Bir dinin siyasal sınırları ve coğrafi yayılımı, bu evreye ulaşır ulaşılmaz, çakışma eğilimindedir: Bu hiyerokratik ve siyasal itaatin etkin garantisi ve diğer hükümdarlara bağlılığı engelleme aracıdır, bunun yanında özerk bir rahipler sınıfına ait din, doğal misyonerlik objesini siyasal tebaalarda bulur ve özellikle bir kurtuluş diniyse *coge intrare*'ye geçmeye heveslidir. İslam'ın yatay bir bölünmeye, dinin bir statü düzeninin endeksi olarak kullanımına izin verdiği doğrudur, fakat bu taraftarlarına ekonomik imtiyazlar verilmesiyle bağlantılıydı. Batı Hristiyanlığı, en azından ideal olarak, siyasal bir cemaatti ve bunun belli pratik sonuçları vardır.

Siyasal ve hiyerokratik güç talepleri arasındaki düşmanlığın bir ya da öbür tarafın tam zaferinde basit bir çözüm bulması çok nadirdir. Tüm kiliselerin tarihi en güçlü hiyerokrasinin bile ekonomik ve siyasal gerçekliklere sürekli olarak taviz vermeye zorlandığını gösterir; genel olarak Sezaropapist hükümdar dogma ve hatta kutsal törenler sorununa müdahale etme gücü bulamaz. Çünkü ritüeldeki her değişiklik büyülü etkisini yok eder ve dolayısıyla tebaaların hükümdar karşısındaki tüm çıkarlarını harekete geçirir. Bu perspektiften Rus kilisesindeki büyük bölünmeler, haç işaretinin iki mi yoksa üç parmakla mı yapılacağı ve benzer konular kolayca anlaşılabilir görünür.[4] Ancak bu konuda hiçbir anlamlı genelleştirme yapılamaz. Ayrıca uzlaşı dinin spesifik karakterinden güçlü biçimde etkilenir. Özellikle önemli olan bir dinin seküler güçten ayrı, ilahi olarak belirlenmiş dini bir kurumunun olup olmadığıdır. Lamaizm dışında Budizm'de durum (bir ve tek doğu kurtuluş yolunun emredilmesiyle) sadece dolaylı olarak budur; bu sınırlı derecede İslam ve Doğu Kilisesi için de geçerlidir; Lutherciliğin tamamı için olmasa da Katolik kilisesi ve Kalvinizm için de söz konusudur. İslam daha başından beri Arapların yayılmacı ilgileriyle bağlantılıydı ve kâfirlere zorla boyun eğdirmesini savunuyordu; halifenin prestiji o kadar arttı ki onu hiyerokratik kontrole tâbi kılmak için hiçbir ciddi girişimde bulunulmadı. İran Şiileri halifenin bu rolünü reddetseler de ve eskatolojik ümitlerini peygamberin İran'daki meşru varisinin *Parousia*'sına bağlasalar da, şahın pozisyonu baskındır; bu rahiplerin atanmasında yerel nüfusun ruh halinin göz önüne alındığı gerçeği tarafından değiştirilemez. Katolik kilisesi inatla Sezaropapist eğilimlere karşı çıkmıştır; geçici olarak zorunlu bazı tavizlere rağmen sonunda başardı,

zira Roma geleneğine dayanan ve inanlılar için *divini iuris* olan kendi idari teşkilatına sahipti. Luther Tanrı Kelamı saflığı içerisinde yayılabildiği sürece kilise teşkilatına tamamıyla kayıtsızdı. Dindarlığın bireyselci doğasında ve kendi kişisel inancında olan eskatolojik izden kaynaklanan bu ilgisizlik kilisesini fiilen seküler gücün sezaropapizmine teslim ediyordu. Bu Lutherciliğin ortaya çıktığı bölgelerin siyasal ve ekonomik koşullarıyla kolaylaştırıldı. Kalvinizm için İncil teokrasisi presbiteryen formu içerisinde tanrısal olarak belirleniyordu. Bununla birlikte sadece sınırlı bir süre için ve sadece yerel bölgelerde Cenova ve New England, eksik olarak Huguenotlar arasında ve Hollanda'da bir teokrasi kurulabilirdi.

Önemli derecede bir hiyerokratik gelişme özellikle özerk bir makam hiyerarşisi ve eğitimin varlığı sistematik teolojik düşüncenin doğuşu için normal önkoşuldur; diğer taraftan teolojinin ve teolojik eğitimin ortaya çıkışı Sezaropapist devleti bile tebaa üzerinde hiyerokratik bir etkiye izin vermeye zorlayan hiyerokratik gücün güçlü dayanaklarından biridir. Yerleşik bir dogmalar yığınına ve özellikle iyi örgütlenmiş bir eğitim sistemine sahip tam olarak gelişmiş dini hiyerarşi kesinlikle yok edilemez. Gücü hem bu dünyada hem de öte dünyadaki tinsel refah için "Tanrıya insanlardan daha çok itaat edilmelidir" ilkesine dayanır. Bu siyasal güç üzerinde en eski büyük Püriten Devrimine ve İnsan Hakları bildirgelerine kadar en etkili kontrol olmuştur.

Bir kural olarak uhrevi ve dünyevi güçler arasında bir uzlaşmaya varılır; bu gerçekte karşılıklı çıkarlarına uygundur. Siyasal güç sapkınların yok edilmesi ve vergilerin tahsili için *brachium saeculare* temin ederek hiyerokrasiye son derece değerli destek sunabilir. Buna karşın hiyerokrasinin iki niteliği siyasal otoritelere bir ittifak önerir. İlk olarak, meşrulaştırıcı bir güç olarak hiyerokrasi Sezaropapist bir hükümdar için bile (ve özellikle onun için) vazgeçilmezdir. Bu kişisel olarak karizmatik (örneğin halkoyuyla seçilen) hükümdar ve ayrıcalıkları siyasal sistemin "meşruiyetine" dayalı bütün katmanlar için de geçerlidir. Bunun yanında hiyerokrasi tebaayı büyük ve küçük şeylerde uysallaştırmanın eşsiz aracıdır. Lamaizm Moğolları uysallaştırdı ve böyle sürekli yinelenen barbar işgallerini sonsuza kadar durdurarak stepleri barışçıl, uygar alanlara çevirdi. Pers imparatorluğu Yahudileri zararsız hale getirmek için onlara "yasayı" ve hiyerokratik egemenliği dayattı. Mısır'daki yarı-dinsel gelişme de Persliler tarafından başlatılmış gözükmektedir. Yunanistan'da Orfeus'un ve diğer kahinlerin kehanetleri kendilerini aynı amaca sunmak için bir Pers zaferini bekliyor ve umut ediyordu.

Maraton ve Plataea savaşları aynı zamanda Hellen uygarlığının seküler karakteri lehine bir karardı.

Hiyerokrasisinin uysallaştırıcı rolü iç kontrolle ilgili olarak daha da büyüktü. Askeri ve ticari eşrafın, kitlelerin duygusal ihtiyaçlarına dayalı tehlikeli bir rakip güç olduğu için dine yalnızca katı gelenekçi bir tarzda yaklaştığı doğrudur; dini her halükarda, herhangi bir karizmatik-duygusal karakterden yoksun bırakırlar. Bu nedenle, Hellenik aristokrasiler, en azından başlangıçta Dionysos kültürü reddetti ve Roma Senatosunun asırlık yönetimi herhangi bir şekilde arınmayı kaldırdı; onu *supersititio* (Yunanca εκστασιδ'in genel çevirisi) düzeyine indirgedi ve bütün araçlarını özellikle dansı baskı altına aldı. Bu dini törenlerde bile oldu: *Salii* dansı bir geçit töreniydi ve *Fratres Arvales* önemli şekilde asırlık danslarını kapalı kapılar ardında yapıyordu. Bunun Roma ve Hellen kültürleri arasında var olan (örneğin müzikteki) karakteristik farklılıklar açısından büyük sonuçları oldu. İleri gelenlerin yönetimine karşı kişisel yönetici her yerde dinin desteğini arıyordu. Seküler ve dini güç arasında sonuç olarak ortaya çıkan uzlaşma büyük ölçüde çeşitlilik gösterir ve uzlaşma biçimsel değişime uğramadan gerçek güç dağılımı yön değiştirebilir. Hayati önemi olan olaylar büyük bir rol oynar: Muhtemelen güçlü bir kalıtsal monarşi Batı kilisesini Doğu kilisesiyle aynı yöne çevirecekti ve büyük bölünme olmadan hiyerokratik gücün çöküşü gerçekte olduğu gibi vuku bulmayabilir.

9. Hiyerokratik Egemenliğin ve Dindarlığın Toplumsal Ön Koşulları

Siyasal ve hiyerokratik güç arasındaki mücadelelerinin sonucu büyük oranda tarihsel "tesadüflere" dayandığı için onların etkenleri hakkında genelleştirme yapmak kolay değildir. Özelde, bu mücadeleler insanlar arasındaki genel dindarlık derecesi tarafından belirlenmez. Roma ve (hatta) Hellen yaşamına din nüfuz etmişti, fakat hiyerokrasi başarılı değildi. Orada var olmayan aşkıncılığın ikili gelişmesini vurgulamak istiyorsak onun, hiyerokrasinin ortaya çıktığı sırada Yahudilik 'de de mevcut olmadığını söylemek zorunda kalırız; aşkın düşüncenin doğuşunun, Mısır ve Hindistan için kesin göründüğü gibi, kısmen hiyerokratik sistemin rasyonel gelişmesinden kaynaklandığı söylenebilir.

Etken olduğu varsayılan başka şeyler gerçekten belirleyici değildir. Bir yandan doğal koşullara bağlılık derecesi, diğer yandan ise kişinin kendi emeği ev-

rensel bir açıklama sağlamaz. Nil nehrinin taşkınlarının hiyerokrasinin gelişmesinde önemli olduğu doğrudur, fakat sadece devlet ve ruhban sınıfının paralel rasyonel gelişmesini astronomik gözlem ve aşkın düşünüşle bağlantılandırmaya yardımcı olduğu kadarıyla. Yabancı Hyksos'un Mısır üzerindeki hâkimiyeti [İ.Ö yaklaşık 1650-1550] görünüşte, Batı'daki Tötonik Göç kabilelerinin piskoposları muhafaza etmesi gibi ruhban sınıfını iç birliğin tek güvencesi olarak muhafaza etti. Örneğin Japonya'daki sürekli deprem tehlikesi feodal klanları genişletilmiş bir hiyerokratik yönetimi engellemekten alıkoymadı. Doğal ya da ekonomik faktörler, Sasani İmparatorluğunda feodalizm ve Zerdüştlük hiyerokrasisi arasındaki ilişkiler ya da büyük bir peygamberle Arap yayılmacılığını sağlayan tarihsel olay için olduğu kadar Yahudi hiyerokrasisinin doğuşu için de önemsizdi.

Doğal olarak, hiyerokratik yapıların tarihi ile işlemek zorunda oldukları somut sosyo ekonomik koşullar arasında farklı birçok bağ vardır. Bu konuda girişilebilecek birkaç genelleme bir yandan hiyerokrasinin "burjuvazi" ile öte yandan da feodal güçlerle olan ilişkilerine aitti. Burjuva katmanı hiyerokrasiyi emperyalizme karşı sadece Orta Çağ İtalya'sında korumadı. Guelph desteği eşsiz bir tarihsel kümelenmeye bağlı olmuş olabilir, fakat benzer koşulları en erken Mezopotamya yazıtlarından da biliyoruz. Yunanistan'da burjuva sınıfı Dionysos kültürünün en önemli destekleyicileriydi; kadim Hristiyan kilisesi spesifik olarak bir kentsel kurumdu. (İmparatorluk'ta *paganus* "dinsiz" olduğu kadar "uygar" anlamına da gelir. Terim *paysan* dan gelen *Pisang* terimi ile ilgili kullanımımıza uygun olarak, sosyal anlamda tiksinilen her şeyi kapsar.) Kilise köylüleri alt tabaka sayan Thomas Aquinas için de kentseldi. Son olarak, Püriten hiyerokrasi ve neredeyse bütün Orta Çağ mezhepleri, Donatistlerin anılmaya değer istisnasıyla o zamanlar papalığın en coşkulu destekçileri gibi şehirlerde ortaya çıktı.

Bu eski aristokrasiyle, her şeyden önce Homer destanında tanrılara mutlak bir saygısızlık gösteren– bu davranışları Hellen dininin tüm gelişmesi için çok önemliydi– erken Hellen kent soylularını karşılaştırır; ayrıca Püriten döneminin *Cavaliers'ini* ve erken Orta Çağların feodal soylularını karşılaştırır. Esas olarak feodal devlet Charles Martel'in soygunculuk sınırında olan sekülerleştirmesi temelinde yükseliyordu. Haçlı seferlerinin genel olarak Fransız şovalyelerinin bir girişimi olduğu doğrudur, fakat bu hiyerokratik görüşlerin göstergesi değildir; Haçlı seferleri büyük oranda tımarları torunlar için garantiye alma amacıyla yapıldı, bu Papa Urban'ın ünlü hitabında açıkça dillendirdigi bir kaygıydı. Bu-

rada dindarlık ve dinsizlik arasındaki karşıtlığı değil, dindarlık tipini ve teknik anlamda "kilisenin" ortaya çıkışını ele aldığımız iyi anlaşılmalıdır.

Burjuvazi ekonomik olarak sürekli ve rasyonel (ya da en azından ampirik olarak rasyonelleşmiş) işe dayalıdır; böyle bir iş alışılmadık ve bilinmedik doğal güçlere maruz kalan tarımsal işin mevsimsel karakteriyle çatışır; araçlar ve amaçlar, başarı ve başarısızlık arasındaki bağlantıyı görece saydam hale getirir. Çömlekçinin, örgücünün, tornacının ve marangozun ürünü tahmin edilemeyen doğal olaylardan özellikle de sadece düş gücünün açıklayabileceği "yaratılış" sırrını içeren organik üreme tarafından çok daha az etkilenir. Sonuç olarak ortaya çıkan rasyonelleşme ve düşünselleştirme doğanın korkunç ve hayati gerçeklikleriyle doğrudan ilişkinin kaybıyla paralellik arz eder, zira iş büyük oranda ev içerisinde yapılmaktadır ve organik olarak belirlenen yiyecek arayışının dışına çıkarılmıştır; bu belki de bedenin en güçlü kaslarının kullanılmamasıyla da ilgilidir. Doğa güçleri artık yakın çevrenin parçası olmaktan çıkar çıkmaz düşünsel bir problem haline gelmektedir.

Bu her zaman dini düşünceye yol açan bir araştırma olarak, varlığın aşkın anlamıyla ilgili rasyonalist araştırmayı teşvik eder. Esrik coşkunluk veya düş görmenin yerine daha sönük formlar olan tefekküri mistisizm ve sağduyulu tefekkür geçer. Aynı zamanda, zanaatkâr müşterileri için yaptığı işin sabit profesyonel niteliği davranışın temeli olarak kolaylıkla görev ve ödül kavramını ima eder, işinin sosyal içeriği görece rasyonel bir düzen gerektirdiğinden dindarlık ahlaki değerlendirmelerle dolu olma eğilimindedir.

Buna karşın eski ritüel saflık fikrinden gelişen bir günahkarlık duygusu feodal lordun asalet duygusuyla uyuşmaz ve köylüler için "günahın" anlaşılması bugün bile güçtür. Bu tarımsal katmanlar kurtuluşu aramaz; aslında neden kurtulmaları gerektiğini pek de bilmezler. Tanrıları güçlü varlıklardır, tutkuları insanlarınkine benzer; cesur ya da hain, birbirine ve insana karşı dost veya düşman olabilirler; her halükarda, insan gibi bütünüyle ahlak dışı kurbanlar vasıtasıyla rüşvete açık ve büyüsel etkilere tâbidirler. Bunlar insan idareciyi onlardan daha güçlü yapabilir. Bu aşamada, bir teodiseyi çözümleme ya da kozmik düzenle ilgili herhangi bir türden bir etik düşünceyi izleme güdüsü henüz yoktur. Doğrudan faydacı bir tarzda, ruhban sınıfı ve ritüel emirlerine sıkı bağlılık doğa üzerinde büyüsel kontrol aracı olarak özellikle de kötü niyetleri kötü havaya, yırtıcı hayvanların ve böceklerin saldırısına, hastalıklara ve hayvanlarda salgın hastalığa neden olabilecek şeytanlara karşı savunma olarak hizmet edebilir. Dindarlığın

içselleştirilmesi ve rasyonelleşmesi genellikle el sanatları üretiminin çoğu zamanda kentli esnafın belli bir derecesine paralel olarak gelişir. Bu etik ölçütlerin ve emirlerin yansımasını ve tanrıların iyiliği ödüllendirecek ve kötülüğü cezalandıracak etik güçler şeklinde tecellisini içerir; artık tanrılar da ahlaki beklentilere uymalıdır ve bireyin günahkârlık hissi ve arınma arzusu ortaya çıkabilir. Bu paralel gelişmeyi açık bir neden ve sonuç ilişkisine indirgemek imkânsızdır. Dini rasyonelleşmenin kendi dinamikleri vardır, ekonomik koşullar bunları sadece kanalize edebilir; hepsinden önemlisi dini bir eğitimin ortaya çıkışıyla bağlantılıdır. Mehdizm ile ilgili çok şey bilmiyoruz, fakat herhangi bir ekonomik temeli yokmuş gibi görünmektedir. Eski İslam dininin hiyerokratik bir dalı, sınırdan uzak bir bölgeye sürülen bir mezhep kurucusunun işi olduğu çok şüphelidir. Bununla birlikte, Yahwe dininin rasyonel-ahlakçı evriminin büyük uygarlık merkezlerinden etkilendiği kesin görünmektedir; ancak peygamberlik ve dahası eski ahlakçılık, her halükarda çağdaş Mezopotamya ve Mısır'a nazaran şehir ve esnaf hala gelişmemişken ortaya çıktı. Bununla birlikte, hiyerokrasi Kudüs'ün şehir rahipleri tarafından taşra ile mücadelelerinde kuruldu ve Yasa'nın ayrıntılı olarak hazırlanması ve uygulanması Babil şehrinde yaşayan sürgünlerin işiydi. Öte yandan, kadim Akdeniz polisi dini rasyonelleştirmedi, bunun nedeni kısmen edebi eğitimin kabul görmüş aracı olarak Homer'in etkisiydi; fakat esas neden hiyerokratik olarak örgütlenmiş ve ruhani biçimde eğitilmiş bir rahipler sınıfının yokluğuydu.

Bütün bu farklılıklara rağmen rahipler sınıfıyla kentli küçük burjuva katmanı arasında bir birleşme eğilimi olduğu oldukça açıktır. Her şeyden önemlisi muhalifler Antikite'de ve Orta Çağlarda tipik olarak aynıdır – büyük feodal aileler; siyasal güç ve yüksek faizle borç verme işi onların elindeydi. Bu nedenle burjuva sınıfı hiyerokrasinin özerklik ve rasyonelleşme yönündeki her hareketini çoğu zaman destekleme eğilimindeydi. Dolayısıyla, Sümer, Babil, Fenike ve Kudüs'deki kentli nüfus hiyerokratik talepleri destekledi ve Ferisiler (yani Püritenler) Akdeniz Antikitesi'nin bütün duygusal kütleleri bir kent temeline sahip olduğu için yandaşlarını şehirlerden Saddusi soylularına karşı çektiler. Erken Hristiyan kilisesi küçük-burjuva cemaatlerinden oluşuyordu; papalığın özerklik talepleri Orta Çağ Püriten mezhepleri gibi en güçlü desteklerini şehirlerde buldu; belli esnaflar dini tarikatler kadar *Humiliati* gibi sapkın hareketler de oluşturdular – her iki eğilim de birbirine komşudur. Uzun vadede, terimin en geniş manasında asketik Protestanlık (Kalvinist ve Baptist Püritenler, Mennoniteler,

Methodistler ve Pietistler) yandaşlarının çekirdeğini burjuvazinin orta ve alt sınıflarından temin ediyordu; Yahudiliğin sarsılmaz dini yasa duyarlılığı sadece kentsel kalesiyle başlamış ve ona dayanmıştı.

Bu dini hareketlerin genellikle sınıf hareketleri olduğu anlamına gelmez. Hiçbir şey zorlayıcı siyasal ve kültürel nedenlerle Antikite'nin yönetici sınıfı için kabul edilmez olması gereken Hristiyanlığın "proleter" bir hareket olduğu düşüncesi kadar yanlış olamaz. Budizm bir prens tarafından kuruldu ve Japonya'ya soyluların aktif desteğiyle sokuldu. Luther "Hristiyan soylulara" (yani en yüksek soylulara, prenslere) hitap ediyordu. Büyük mücadelelerinin zirvesinde Fransız Huguenotlarına ve İskoç Calvinistlerine soylular liderlik etti, fakat Püriten Devriminin başarısının nedeni kırsal üst tabaka tarafından sağlanan süvarilerdi. Bu örnekler genel olarak dini ayrılmanın bütün katmanları dikey olarak kestiğini gösterir. Bu neredeyse her zaman eskatolojik bir yönelime sahip bir bağlılık olarak aşkın ilgilere coşkun bağlılık dönemi için geçerli kalır.

Ancak, uzun vadede ruhani olarak emredilmiş davranışla statü grupları ve sınıflarının toplumsal olarak belirlenmiş yaşam tarzı arasındaki birleşme eğilimi, eskatolojik beklentiler ortadan kaybolduğu ve yeni dini inançlar rutinleştiği zaman kendisini ifade eder. Yatay katmanlaşma artan biçimde dikey bölünmelerin yerine geçer. Dolayısıyla, Huguenot ve İskoç soyluları daha sonra Kalvinizm içi mücadeleyi bıraktılar; asketik Protestanlığın her yerde daha da çok gelişmesi burjuva orta sınıflarının ilgi alanı haline geldi. Bu problemleri ayrıntılı olarak ele alamayız; fakat en azından, hiyerokrasinin rasyonel bir egemenlik aracına dönüşmesinin ve dini düşüncenin ilgili rasyonel etik gelişmesinin hiyerokrasi ile burjuvazi arasında farklı bir bağlamda ele almamız gereken [10. kısım] çatışmalara rağmen genellikle burjuva sınıflarında, özellikle de alt katmanlarında güçlü destek bulmasını kesin sayabiliriz.

Feodal egemenlik dönemlerinde bu rasyonel (bürokratik) aygıt her zaman tehdit edilir. Kilisenin yüksek dereceli memurları (piskoposlar) kendilerine verilen arazi ve siyasal haklar vasıtasıyla büyük vasallar haline gelirler ve normal papazlar feodal lordlarından arpalıklar alır ve böylece patrimonyal bürokrasinin parçası haline gelirler. Rahipler piskopos tarafından yönetilen ve inanlılar tarafından bağışlanan kilise servetinden yalnızca şehirlerde ve bir para ekonomisinde geçinebilirler. Feodal doğal bir ekonomide ruhani aygıtın bağımsızlığı ancak manastırlardaki cemaat yaşamı vasıtasıyla güvenceye alınabilir; yani keşişler bir malikane düzenini tamamen ya da neredeyse komünist tarzda bir

yaşamla birleştirerek hiyerokrasinin muhafızı haline gelirler. Manastırdaki müşterek yaşam İrlanda ve Benedict keşişlerinin ve (Chrodegang yönetimi takip eden) yarı–manastır sistemine sahip papaz meclislerinin Batı kilisesinin ve genel olarak uygarlığının gelişmesi için taşıdığı olağanüstü önemi mümkün kıldı; aynı şey Tibet'teki Lamacı manastır kilisesi ve feodal Japonya'daki Budist manastır sistemi için de geçerliydi.

10. Hiyerokrasinin Ekonomik Gelişme Üzerindeki Etkisi

A. KİLİSE ARAZİLERİNİN BİRİKİMİ VE SEKÜLER MUHALEFET

Burada belirttiğimiz birkaç görüşün ötesinde, hiyerokrasinin ekonomik ön koşulları hakkında genelleme yapmak zordur. Bunlar tabii ki her zaman ortaklaşa belirleyici bir faktördür, fakat hiyerokratik egemenliğin ekonomik gelişme açısından sahip olduğu önemi ifade etmek daha kolaydır.

Birincisi, hiyerokrasinin ekonomik buyrukları belli sınıfların ekonomik çıkarlarıyla tipik çatışmalara neden olur. Kilise ekonomik özerkliğini öncelikle önemli bağışlar, tercihen gayrimenkul bağışları vasıtasıyla güvenceye almaya çalışır. Kilise çabuk kazançla değil, sürekli ve güvenli gelirlerle ve maiyetleriyle asgari çatışmayla ilgilendiği için köylülere karşı genellikle bir koruma politikası izler; bunda özel malikâne lordları karşısındaki monarka benzer. Modern tarihte büyük kilise arazileri malikâne arazilerini köylünün zararına genişletme uygulamasına önemli ölçüde katılmadığı gibi, Antikite'de de kalıtsal kiralara benzeyen kilise mallarını kiralama ve diğer kilise arazileri hakları muhtemelen kilise arazisi üzerinde ortaya çıktı. Asketizmin rasyonel karakterini göz önüne alırsak, kendi tarım operasyonlarında manastır malikanelerinin, özellikle de Cisterians'a ait olanların ilk rasyonel teşebbüsler arasında olması doğaldır.

Bununla birlikte satılamaz gayrı menkullerin (*meşruta*) toprak arzını sınırlayan artışı çıkar guplarının, öncelikle de bunu çocukları için var olan topraklara bir tehdit olarak gören bütün seküler soyluların direnişine neden olur. Charles Martel'in büyük sekülerleştirme hareketi kilisenin soylular yararına soyulması eylemiydi; Orta Çağlarda soylular vasal ya da kilise arazilerinin kahyası (Vögte) rollerinde sürekli olarak kilise arazilerinin kontrolünü ele geçirmeye çalıştı; modern devletler tarafından kilisenin sahip olduğu gayrı menkullerin artışını sınırlamak için çıkarılan sözde amortisman yasalarına

[yani satılmaz mülklerin devrine karşı yasalar] soylular ön ayak oldu. Sonunda burjuva arazi spekülasyonunun kilise arazileriyle ilgilenmeye başladığı ve Fransız ihtilali sırasındaki büyük müsaderenin öncelikle burjuvaziye yaradığı iyi bilinmektedir. Son olarak, kraliyet iktidarı kilise ve manastır arazilerinin genişlemesine, soylularınkine benzer kaygılarla güdülenmediği kadarıyla, kısmen hiyerokrasiyle olan rekabeti nedeniyle kısmen de merkantilist nedenlerle karşı çıkıyordu; kral kilise arazilerinin genişlemesini, kilise eşrafı kalıtsal haleflikle ilgilenmediği için en güvenilir vasalları olduğu sürece sadece erken Orta Çağlarda iktidarının güçlendirilmesinin aracı olarak görüyordu. Siyasal iktidarın muhalefetinin en katı ve en başarılı olduğu yer Çin'di. Manastırların kaldırılması ve oldukça kıymetli arazilerine devletçe el konulması keşişlerin halkı işten alıkoyduğu ve onları boş ve ekonomik olarak verimsiz düşünmeye yönlendirdiği teziyle açıklanıyordu.

Hiyerokratik toprak birikiminin serbestçe gerçekleştiği yerde, bu toprağın serbest pazardan kapsamlı şekilde kaldırılmasına neden olabilir. Özellikle Bizans ve İslam Dönemlerinde Doğu'da bu birikim çoğu zaman özel arazi parçalarına kutsal koruma sağlama amacına hizmet ediyordu. Daha erken bir örneğe [Bölüm XIII :10] gönderme yaparsak, 11 veya 12. Yüzyıla ait tipik bir manastır vakfı şu şekilde kurulabilir: Bir kurucu manastır için büyük bir toprak parçası bulur; bu İstanbul'da değeri artacak bir inşaat arazisidir, bundan belli sayıda keşiş bazen manastır dışında bile kullanılabilen arpalıklar alır; buna karşılık keşişler öngörülen tarzda belli sayıda fakiri geçindirmeli ve belli dini görevleri yerine getirmelidir. Ancak, belirli bir süre için, sadece manastırın seküler idaresi değil, aynı zamanda ve çok daha önemli olarak sabit giderler üzerindeki artan gelirlerin artığı da kurucunun ailesine ayrılır. Dolayısıyla, gerçekte bir meşruta (*fidei commissum* – satılmaz mülk) oluşturulmuştur; fakat kilise mülkü olarak artık seküler güçler tarafından kutsal şeylere saygısızlık suçu işlenmeden ele geçirilmez. Sadece büyüklükleriyle bütün Doğu ülkelerinde çok önemli bir rol oynayan İslami *vakıf* arazilerinin bir çoğu benzer nedenlerle ortaya çıkmış görünmektedir.

Batı'da da manastırlar ve diğer vakıflar aristokratların onları genç soyluların geçimi için kullanma girişimlerine maruz kaldı ve çok sayıda manastır reformunun neredeyse tamamı bu aristokratik tekeli ve hiyerokratik amaçlardan uzaklaşmayı ortadan kaldırmayı amaçlıyordu.

B. HİYEROKRASİ VE BURJUVANIN TİCARET VE ZANAAT ÇIKARLARI

Hiyerokrasi manastır ticareti ve zanaat etkinlikleri vasıtasıyla "burjuva) çıkarlarıyla doğrudan çatışır. Özellikle doğal bir ekonomide tapınaklar ve manastırlar çok çeşitli tarımsal ürüne ek olarak büyük miktarlarda değerli maden biriktirir. Mısır'da ve Mezopotamya'da tapınakların tahıl stokları kraliyet ambarına benzer şekilde artan fiyatları dengelemek için kullanılıyordu. Doğal ekonomi açıkça egemense kıymetli madenler (Rus manastırlarında olduğu gibi) biriktirilecektir. Fakat tapınak ve manastırların ilahi gazap korkusuyla korunan kutsal barışı her zaman uluslar ve bölgeler arası ticaretin bağışık temeli olmuştur; inanlıların bağışlarına ek olarak vergi gelirleri hazineyi dolduruyordu. Çok sözü edilen tapınak fahişeliği kurumu görünüşte gezgin tüccarların ihtiyaçlarıyla ilişkiliydi (bunlar genelevlerin en büyük ziyaretçi gruplarıydı). Her yerde ve en büyük ölçekte Doğu'da tapınaklar ve manastırlar finansal işlemlere katılıyor, depozito kabul ediyor, faizle borç ve aynî ya da nakdî türlü avanslar veriyordu. Ticari muamelelerin araçları olarak eylemde bulunur görünmektedirler. Hellenik tapınaklar (Atin hazinesi gibi) kısmen bir merkez bankası olarak işlev görüyordu (bunun demokratik dönemde devlet hazinesinin talan edilmesine karşı en azından bazı sınırlamalar konulması avantajı vardı); kısmen de emanet ve mevduat bankası işlevleri vardı.[5] Delphi Apollosu kölelerin özgürleştirilmesinin tipik bir örneğini teşkil eder: Tapınak kölenin özgürlüğünü efendisinden satın alıyordu; tabii ki bunu Apollo'nun olanaklarıyla değil, efendisiyle olan ilişkisinde hiçbir mülkiyet hakkı olmayan, fakat tasarrufları tapınakta gaspa karşı güvencede olan kölenin birikimleriyle yapıyordu. Kadim tapınaklar ve Orta Çağ manastırları en güvenilir ve güvenli emanetçilerdi. Bir borçlu olarak kilisenin popülerliği Orta Çağlarda Schulte'nin doğru biçimde belirttiği gibi piskoposun kendisini de içeriyordu; zira aforoz yaptırımı onu ordudan ihracın borçlu bir teğmenden daha az tehdit etmez.[5a] Ruhban sınıfından olmayan tüccarlar ara sıra, tapınakların ve manastırların bu parasal işlemlerini bir rekabet olarak görür. Fakat kilisesinin ve özellikle papanın ve vergi tahsildarlarının olağanüstü mali gücünün özel işlere muazzam ve çoğu zaman risksiz kazançlar sağlama fırsatı verdiği de doğrudur.

Özellikle manastır zanaatlarıyla ilgili durumlar oldukça farklıydı. Eski Benedict yönetimi fiziksel işi temelde ruhani egzersizler için hijyenik bir bedel olarak görse de fiziksel işin sürekli asketik kullanımı ve ruhban sınıfından olmayan kardeşler ve serfler üzerinde düzenleme seküler zanaatlar için önemli bir rekabet

teşkil ediyordu. Manastır zanaatları kaçınılmaz olarak üstün durumdaydı, zira bekâr ve asketik olan ve çalışmayı kurtuluş için bir meslek (*Beruf*) gören insan gücüne dayanıyordu; aynı zamanda rasyonel bir iş bölümleri vardı ve sürekli satışları garanti eden bağlantılarından ve sürekli müşterilerden faydalanıyorlardı. Bu nedenle, günümüzdeki hapishane işi ve tüketici kooperatifleri gibi, küçük burjuva sınıfının Reformasyondan hemen önce ekonomik olarak suçladığı en önemli kesimlerden biriydi. Reformasyonun ve daha da çok olarak, Fransız İhtilalinin sekülerleştirilmesi daha sonra kilise teşebbüslerinin çoğunu yok etti.

Özel kapitalizmle karşılaştırıldığında dini kurumların ekonomik etkinlikleri, ister doğrudan isterse aracılar vasıtasıyla veya katılım şeklinde üstlenilsin önceki öneminin çoğunu kaybetmiştir. Şu anda, onların kilise maliyesi için taşıdığı önemi tahmin edemeyiz, çünkü bu tür iştirakler genellikle dikkatli biçimde maskelenmektedir. Bugün manastırlar sadece bazı özel ürünler üretmektedir. Papalığın (Roma'daki) bir inşaat arazisi spekülasyonuna ve daha da fazla olarak (Bordeaux'daki) başarısız banka kuruluşlarına katılarak çok fazla para kaybettiği anlatılır. Bugün bile kiliseler ve manastırlar satılmaz mülkte birikime izin verilir verilmez gayrimenkul almayı tercih eder. Bununla birlikte paranın çoğu endüstriyel ve ticari etkinlikler vasıtasıyla değil, devlet bütçeleri, devlet bağışları, vergiler ve ek ödenekler tarafından sağlanmadığı kadarıyla Lourdes gibi yatırımlarla, himaye ile vakıflar ve halkın bağışları vasıtasıyla kazanılır.

C. AHLAKİ OLMAYAN KAPİTALİZME KARŞI HİYEROKRATİK VE KARİZMATİK ETİK

Hiyerokrasi, egemenlik yapısı ve davranışın özgün etik düzenlemesi vasıtasıyla, ekonomik alanı ekonomik etkinlikler yoluyla etkilediğinden çok daha fazla etkiler. Ruhban sınıfı olan büyük dinler, özellikle erken evrelerinde davranış kurallarında ifade edildiği şekilde egemenlik yapılarında ve temel etiklerinde büyük oranda farklılaşır. Bu nedenle İslam savaşan bir peygamberle halefleriniin komuta ettiği karizmatik bir savaşçı topluluğundan gelişti; kâfirlere zorla boyun eğdirilmesi emrini kabul ediyor, kahramanlığı yüceltiyor ve savaşçıya gerçek inanç için bu dünyada ve öte dünyada tensel zevkler vaat ediyordu. Bunun aksine, Budizm sadece günahkâr bir sosyal düzen ve bireysel günahtan değil hayatın kendisinde de bireysel kurtuluşu arayan bir bilgeler ve asketikler topluluğunda gelişti. Yahudilik peygamberler, rahipler ve sonunda teolojik olarak eğitim almış aydınlar tarafından yönlendirilen bir hiyerokratik ve burjuva topluluğundan

gelişti; öte dünyayı tümüyle göz ardı ediyordu ve seküler ulus devletinin yeniden tesisi ve kazuistik bir hukuka uyarak burjuva refahı için çalıştı. Son olarak Hristiyanlık Aşai Rabbani'ye ait mistik Mesih kültündeki katılımcılar topluluğundan gelişti; başlangıçta bu topluluk ilahi bir evrensel krallık umutlarıyla doluydu, bütün güçleri reddediyordu ve sonu çok yakın görünen sosyal düzene kayıtsızdı, karizmatik olarak peygamberler ve hiyerokratik olarak da memurlar tarafından yöneltiliyordu. Fakat ekonomik düzene karşı farklı tutumlarla sonuçlanmaya mahkum bu çok farklı başlangıçlar ve bu din'lerin eşit derecede farklı tarihsel kaderleri hiyerokrasilerin sosyal ve ekonomik hayata oldukça benzer etkiler yapmasına engel olmadı. Bu etkiler hiyerokrasinin evrensel olarak benzer ön koşullarına karşılık geliyordu; bunlar kendilerini bir dinin karizmatik destansı çağı geçtiği ve gündelik yaşama uyumu sağlandığı zaman ifade eder. Bununla birlikte, belli önemli istisnaların olduğunu göreceğiz.

Hiyerokrasi mevcut olan en önemli tipleştirici güçtür. İus divinum, İslam *şeriatı* Yahudilerin Tevrat'ı ihlal edilemez. Öte yandan, *ius divinum* tarafından düzenlenmeyen alanlarda hiyerokrasi en az rasyonel olarak tahmin edilebilir güçtür: Kehanet, işkence ile sorgulama, bir *müftü*'nün *fetva*'sı ya da İslami Şer'i bir mahkemenin yargı kararı irrasyoneldir ve en iyi ihtimalle belirli bir davayı hakkaniyet değerlendirmelerine göre karara bağlar. Daha önce birkaç defa sözünü ettiğimiz, yargı kararının bu biçimsel unsurlarının anti-kapitalist bir etkisi vardı, fakat buna ek olarak hiyerokrasi ara sıra iş birliği yapmasına rağmen kapitalizmin geleneksel olamayan gücüne yönelik derin bir antipati duyuyordu. Bu antipatinin temelinde tekeli başkentin egemenliği tarafından tehdit edilmiş görünen geleneksel olarak kutsanmış bütün otoritelerde doğal çıkar topluluğu bulunur.

Bununla birlikte, bu antipatinin bir diğer nedeni kapitalizmde saklıdır. Yalnızca, bütün diğerlerinden daha rasyonelleşmiş olan Batı hiyerokrasisinin –tabii ki kendi çıkarına rasyonel bir kilise hukukuna ek olarak rasyonel bir yargılama usulü geliştirdiği doğrudur; bütün ağırlığını rasyonel bir hukukun (Roma Hukuku) kabulü tarafına kaydırdı. Bununla birlikte, dini mahkemelerin müdahalesi kapitalist burjuvazi tarafından zorla hoş görülmüş, geçiştirilmiş ya da açıkça reddedilmiştir. [Bu karşılıklı antipatinin nedenleri] sermayenin egemenliğinin kişiler üstü karakteri nedeniyle etik olarak düzenlenmeyen tek egemenlik olmasında aranmalıdır. Çoğu zaman bu egemenlik herhangi bir somut efendinin belirlenemeyeceği ve dolayısıyla ona etik taleplerde bulunulamayacağı böyle do-

laylı bir şekilde görünür. Hane reisi ve hizmetçi, usta ve çırak, feodal lord ve bağlılar ya da memurlar, efendi ve köle, ya da ataerkil hükümdar ve tebaa ile ilgili olarak etik varsayımlarda bulunmak ve bağımsız normların konulmasına çalışmak mümkündür. Çünkü onların ilişkileri kişiseldir ve dolayısıyla beklenen hizmetler oradan çıkar. Geniş sınırlar içerisinde kişisel, esnek çıkarlar burada etkindir ve salt kişisel niyet ve eylem söz konusu kişinin ilişkisini ve koşulunu kesin biçimde değiştirebilir. Fakat bir anonim ortaklığın gerçek efendiler sıfatıyla hissedarlarının çıkarlarını temsil etmek zorunda olan yöneticisinin bu şekilde fabrika işçileriyle ilişki kurması çok zordur; anonim ortaklığı finanse eden yöneticinin ya da bir ipotek alacaklısının bankanın kredi verdiği mülk sahibiyle ilişkisi daha da zordur. Belirleyici olanlar rekabete karşı ayakta kalma ihtiyacı ve emek, para ve emtia pazarları koşullarıdır; dolayısıyla, ahlaki olmayan gerçekçi değerlendirmeler bireysel davranışı belirler ve ilgili kişiler arasındaki kişisel olmayan güçlere müdahale eder. Etik bir bakış açısından kapitalizmin işçiyi ya da ipotekliği tâbi kıldığı bu "efendisiz kölelik" sadece bir kurum olarak sorgulanabilir. Bununla birlikte, prensipte, herhangi bir bireyin davranışı bu şekilde sorgulanamaz. Çünkü ilgili tüm açılardan nesnel durumlar tarafından belirlenir. İtaatsizliğin cezası yok olmaktır ve bu hiçbir şekilde yardımcı olmayacaktır. Daha önemlisi böyle bir ekonomik davranışın *kişisel olmayan* bir amaca yönelik bir *hizmet* niteliğine sahip olmasıdır. Etik olarak rasyonelleşmiş bütün dinlerde bu koşullar hiyerokrasinin en temel sosyal önermeleriyle sonsuz olarak çatışır. Etik yönelimli her dindarlık eskatolojik ümitlerle başlar ve böylece dünyayı reddeder. Bu başlangıçlar aynı zamanda, spesifik bir iş saygınlığından yoksun olması açısından da doğrudan anti ekonomiktir. Ancak, dini bir cemaatin taraftarları himaye ya da dilencilikle geçinemedikleri ya da (savaşçı İslam'da olduğu gibi) savaşçı komünizmi altında yaşayamadıkları gibi –Paulus ve Aziz Aegidius gibi– örnek üyeler kendi emekleriyle yaşarlar. Bu Aziz Francis tarafından olduğu kadar erken Hristiyan kilisesi tarafından da öğütleniyordu. Fakat bunun nedeni böyle çalışmaya saygı duyulması değildi. Çalışmanın Yeni Ahit'te daha büyük bir değer kazanması bir peri masalından başka bir şey değildir. "Herkes ne durumda çağrıldıysa o durumda kalsın" [Korintliler 7: 20] tavsiyesi de "Sezar'ın olanları Sezar'a verme" [Luka 20:25] emri gibi mutlak eskatolojik ilgisizliği ifade eder. Bu, bugün çoğu zaman ileri sürüldüğü gibi devlete karşı görevlerin telkini değil, siyasal alanda olan her şeye karşı mutlak bir ilgisizliğin ifadesidir; bu Yahudi topluluklarından kesin biçimde bir fark oluşturmaktadır.

Çalışma çok daha sonra değer kazandı. Bu onu asketik bir araç olarak kullanan manastır tarikatleriyle başladı. Bir dinin karizmatik döneminde mükemmel bir mürit mülkü de reddetmelidir; inanlılar topluluğunun ona karşı ilgisiz kalması beklenir. Bu ilgisizliğin bir ifadesi cemaat üyelerinin mala "sanki sahip değilmiş gibi" sahip oldukları Kudüs erken Hristiyan cemaatinde açıkça var olan karizmatik sevgi komünizminin hafifletilmiş formudur. Misyonerleri, özellikle de Paulus'u anti-ekonomik merkez cemaati için dışarıda sadaka toplamaya iten, ihtiyaç sahibi kardeşlerle böyle sınırsız, rasyonelleşmemiş paylaşım muhtemelen "sosyalist" olduğu varsayılan herhangi bir örgütlenmenin ya da komünist "ortak mülkiyetin" değil çok tartışılan geleneğin arkasında yatan şeydir. Eskatolojik beklentiler kaybolduğu zaman, karizmatik komünizm bütün formları içinde zayıflar ve tanrının örnek takipçilerinin (*Gottesgefolgschaft*) özel ilgisi haline geldiği manastır çevrelerine geri çekilir. Fakat orada bile her zaman prebendalleşme eğilimi buluruz. Kişinin mesleğini terk etmesine karşı tavsiyede bulunmak ve misyoner asalaklarına karşı uyarıda bulunmak zorunlu hale gelir. Paulus'un ünlü deyişi: "Kim çalışmazsa o yemeyecektir" [2 Selanikliler 3:10] sadece onlara hitaben söylenir. Muhtaç ve işsiz kardeşlerin geçimi devamlı bir memurun, yani diyakozun görevi haline gelir. Bazı kilise gelirleri ("şer'i gelirler") Hristiyanlıkta olduğu gibi İslam'da da onlar için ayrılır, yoksullara yardım keşişlerin işi haline gelir. Karizmatik sevgi komünizminin bir kalıntısı olarak İslam, Budizm ve Hristiyanlık farklı kökenlerine rağmen sadaka vermeyi, eşit derecede, tanrıyı hoşnut eden bir şey olarak görür.

Bununla birlikte, kiliseler ekonomik düzene karşı her zaman bazı ayırt edici, az ya da çok açık bir tutum barındırır. Onu artık şeytani bir tutum olarak reddetmedikleri, çünkü onu kullanmak ve onunla ittifak kurmak zorunda oldukları doğrudur. Devlet gibi ekonomik düzen de ya dünyanın, tanrının ortaya çıkmasına izin verdiği ve dolayısıyla kaçınılmaz olarak kabul edilmesi gereken günahkârlığına yönelik bir taviz ya da günahın azaltılması için ilahi olarak gönderilen bir araç olarak görünür; o zaman ekonomik bir düzenin sahiplerine güçlerini bu amaç için kullandıracak bir ahlak telkin etmek önemlidir. Ancak, bu girişim bütün kapitalist ilişkilerde, hatta en ilkel formlarında bile güçlüklerle karşılaşır. Zira *Caritas,* kardeşlik ve efendi ve hizmetçi arasında ahlaki olarak telkin edilen kişisel ilişkiler İslam'dan Yahudiliğe, Budizm'e ve Hristiyanlığa her dini ahlakın temeli olarak kalır; bunlar karizmatik kardeşliğin eski sevgi etiğinin artıklarıdır. Ekonomik alanda, kapitalizmin doğuşu bu fikirleri anlamsız hale getirir; erken

Hristiyanlığın içkin barışçı idealleri de bütün egemenliğin nihai olarak güce dayalı olduğu siyasal alanda her zaman böyle olmuştur. Zira kapitalizmde ataerkil ilişkiler gerçek karakterinden yoksun bırakılır ve kişiler üstü hale gelir; prensipli bir insan *Caritas*'ı ve kardeşliği yalnızca meslek hayatı dışında uygulayabilir.

D. FAİZİN YASAKLANMASI, ADİL FİYAT VE SEKÜLER MESLEK AHLAKININ GERİLEMESİ [6]

Bütün kiliseler bu yabancı kişiler üstü güce derin bir güvensizlikle baktı ve çoğu ona cephe aldı. Burada iki önemli ahlaki talebin tarihini ayrıntılı olarak ele alamayız: Faizin yasaklanması ve mallar ve emek için "adil fiyat" (*iustum pretium*) talep etme ve verme emri [bkz. yukarıda VI. Bölüm: xii :4] Her ikisi de birbirine bağlıdır ve mübadeleyi sadece kişinin kendi emeğinin ara sıra ortaya çıkan artıklarının ya da ürünlerinin değişimi olarak bilen, başkaları için sadece dostça yardım amacıyla çalışan ve ihtiyaç durumunda sadece yardım alarak borç veren komşuların ilkel ahlakında ortaya çıkar. "Kardeşler" arasında kişi fiyat için pazarlık etmez, fakat eğer bir mübadele olacaksa bile ("geçimi sağlayan maaş da dâhil olmak üzere") sadece kendi masrafının karşılanmasını ister. Karşılıklı iş yardımı ya bedelsiz ya da bir yemek karşılığı sağlanır, ihtiyaç duyulmayan malların ödünç verilmesinden bir kazanç değil muhtemelen karşılıklılık beklenir. Faiz yönetici tarafından, kazanç kabile dışından biri tarafından talep edilir, bir kardeş tarafından değil.

Borçlu (fiilen ya da potansiyel olarak) bir serf ya da *a potiori* bir "yalancıdır"[7] Din kardeşliği bu ilkel komşuluk ahlakının aynı dini grubun üyeleri arasındaki ekonomik ilişkilere transferini ister. Zira emir özellikle Tevrat'ın beşinci kitabında ve erken Hristiyanlık 'da aslen onlarla sınırlıdır. Erken ticaretin özellikle farklı kabileler arasında mal mübadelesi olması gibi tüccar da bir yalancıdır, dolayısıyla dini etikte mesleğin ahlaki olmayan niteliğinin ayıbı sırtına yüklü olarak kalmaktadır: *Deo placere non potest (*tüccar tanrıyı asla memnun edemez*)*. Ancak, bu açık bağlantılara rağmen, faize konulan yasaklar spesifik bir durumun –tüketici kredisinin egemenliği– "yansımaları" gibi çok materyalist bir tarzda çıkarsanmamalıdır. Faizsiz üretici kredisi (mahsulden bir pay karşılığı mısır tohumu kredisi şeklinde) günümüze kadar ulaşan en erken sözleşmelerde Doğu hukukunca bilinmektedir.

Hristiyanlığın faizi mutlak olarak yasaklaması, Vulgata'nın formülasyonunda: *mutum date nihil inde sperantes*, muhtemelen yanlış bir okumanın (A. Merx'e

göre, μηδένα ἀπελπίζοντες yerine μηδεν απέλτιζοντες) tercümesinden kaynaklandı.[7a] Tarihsel olarak önce sadece rahipler için, orada da yabancılar değil kardeşlerle ilişkili olarak geçerliydi. Doğal ekonominin ve tüketici kredisinin egemen olduğu erken Orta Çağlarda yasak bizzat rahipler tarafından defalarca ihlal edildi. Ancak, kapitalist üretim kredisinin (daha doğru biçimde, ticari kredinin) önce denizaşırı ticarette önemli hale geldiği neredeyse aynı anda ciddiye alındı. Yasak ekonomik koşulların bir ürünü ya da yansıması değil, artık etiğini ekonomik kurumlara uygulamaya başlayan hiyerokrasinin artan iş gücü ve özerkliğinin bir sonucuydu; teknolojinin gelişip olgunlaşması bu amaç için kapsamlı bir kazuistiklik sağlıyordu. Faizin yasaklanmasının etkileri burada tartışılamaz ve her halükarda kolayca özetlenemez. Yasak başlangıçta ticaret için katlanılabilir düzeydeydi, çünkü en önemli durumlarda kredi büyük riskler göz önüne alınarak kar ve zarar ortaklığına göre alınıyordu. Sabit, zaman zaman alenen düzenlenen faiz oranları (Pisa'daki *dare ad proficuum maris* örneğinde olduğu gibi) adet haline gelene kadar uzun süre geçti. Her halükarda, ortaklıkların oluşumu üretim sermayesi sağlamanın; anüvite veya sürekli kira (*Rentenkauf*) alımı da ipotekli kredi sağlamanın alışılmış formuydu. Bununla birlikte faizin yasaklanması ticaretin yasal formlarını güçlü biçimde etkiledi ve çoğu zaman ekonomik muameleleri büyük oranda engelledi. Tüccarlar kendilerini dini mahkemelere başvurmaya karşı kara listeler vasıtasıyla koruyordu; (bu [Alman] Borsasının [yasa dışı spekülatif bir kontratı mahkemelere bildirerek hükümsüz kılan] *Differenzeinwand* türü protestoya başvurulmasına karşı yaptığına benzer); bazı loncalar (örneğin, Floransa *Arte di Calimala'sı*) kaçınılmaz *usuraria pravitas* için periyodik olarak genel bir günah affı satın alıyordu; bireysel tüccar hayatının sonunda "vicdan parası" ödüyor, ya da onu vasiyetine koyuyordu ve hukukçuların hüneri faiz yasağını kapitalist çıkarlarına uygun olarak delen yasal formların icadında tükeniyordu. Buna karşılık kilise de küçük burjuvaziye gereken acil krediler için *montes pietatis* ["dindarlık tepeleri" : Rehin dükkanları) kurmuştu.

Bununla birlikte faiz yasağı hiçbir yerde kapitalizmin gelişmesini engellemekte başarılı değildi; gittikçe artan şekilde ticari hayata salt ayak bağı haline geldi. Kalvinizm Salmasius'la [*de usuris*, 1638] faizin ilk teorik savunmasını yaptı. Cizvit ahlakı Kalvinizmle rekabet içinde, papaların Vulgata metnine ve *ex cathedra* kararlarına rağmen 18. yüzyılda resmi olarak ve 19. yüzyılda tamamıyla teslim olan kilise önünde akla gelecek bütün ödünleri verdi. Bu teslim Verona şehrinin faizli kredilere abone olmasına izin verilebilirlik ile ilgili soruşturmalar

nedeniyle gerçekleşti: Engizisyon mahkemesi *patres confessoras'e* artık kilise azalarından bu ihlalle ilgili soru sormamalarını, günahları bağışlamalarını öğütledi. Bunun şartı kilise azasının Papalığın gelecekte yasağa geri dönme muhtemel kararına uyduğunun kesin görünmesiydi. İustum pretium ["adil fiyat"ın öğretilmesi] teorisiyle ilgili olarak, geç Orta Çağ doktrini büyük tavizler vermişti.

Genel olarak, kilisenin bir ekonomik programı olduğunu söylemek zor kabul edilebilir görünür. Kilise temel kurumları kesin biçimde etkilemiyordu. Örneğin Orta Çağlarda olduğu gibi Antikite'de de kölelik gibi köklü bir kurumun zayıflamasında önemli bir payı olmadı. Modern tarihte bir tutum belirlediği kadarıyla ekonomik gerçeklerin ve daha sonra aydınlanmanın protestosunun arkasında kaldı. Dini etkiler önemli olduğu kadarıyla uygulamada çoğu zaman köleliğe düşmanlıklarını göz ardı etmelerine rağmen özellikle Quakers olmak üzere mezheplerden kurtuldular.[8] Kilise, bütün diğer açılardan, eğer herhangi bir müdahalede bulunmuşsa, şehirlerin ve prenslerin gelenekselci ve "asgari geçim" tedbirlerini destekliyordu. Bununla birlikte, Orta Çağ kilisesinin etkisi önemsiz değildi. Fakat kurumları, davranışları biçimlendirdiği kadar oluşturmuyor ya da bozmuyordu, o zaman bile etkisi temelde negatifti. Kilise, kapitalizmin güçlerine karşı bütün kişisel ataerkil otoriteyi ve bütün köylü ve küçük burjuva gelenekselci çıkarlarını – hiyerokrasinin mantığıyla uygun olarak – güçlendirdi. Kilise tarafından desteklenen zihniyet kapitalist değildir ve kısmen de anti-kapitalisttir. Kilise kazanç dürtüsünü lanetlemez (*Erwerbstrieb*—tamamıyla eksik ve hiç kullanılmaması daha iyi bir kavramdır); bunun yerine kilise *consilia evangelica'ya* bağlı kalmak için gerekli karizmaya sahip olmayanlarda bütün dünyevi şeylere yaptığı gibi onu bağışlar. Ancak, kilise en yüce ahlaki idealler ve kârı bir mesleğin nihai hedefi olarak gören – bu ana noktadır – ve onu kişisel meziyetle ilgili bir tedbir olarak gören kapitalist işletmeye yönelik rasyonel ve metotlu yönelim arasındaki boşluğu kapayamaz. Kilise evlilikte, devlette, meslek ve ticarette yüce ilke sıfatıyla manastır etiği vasıtasıyla seküler ahlaktan daha çok şey vaat eder ve dolayısıyla gündelik hayatı özellikle ekonomik alanda etik olarak aşağı bir düzeye indirger. Kilise sadece keşiş için, birleşik bir hedefe yönelik metotlu bir asketik yaşam tarzı yarattı. Bu başlangıçta sadece keşişlerin dini olan Budizm için olduğu kadar Batı kilisesi için de geçerlidir. Kilise eğer kendi otoritesine boyun eğerse ve Budizm'de ona hediyeler sunarsa rahip sınıfından olmayan kişinin işlerini belli bir hoşgörüyle karşılar. En önemlisi, kilise onun kendisini, rahiplerin en etkileyici güç aracı olan ve sadece Batı Hristiyan

kilisesinde tam anlamıyla gelişen sesli günah çıkarma vasıtasıyla günahlarından kurtarmasına izin verir. Fakat kilise, günah çıkarma vasıtasıyla ve laik kişiye karizmatik bir kurtuluş kurumu sıfatıyla kendi rolünü vurgulayarak inanlının dünyevi ve mesleki hayatını metotlu ve özellikle kendi sorumluluğuna dayalı olarak yaşama motivasyonunu kaçınılmaz şekilde zayıflatır. Yine de, yüce dini idealler bu şekilde takip edilmez, çünkü bu dünyaya ait değillerdir.

Genel olarak, Orta Çağ Katoliğinin seküler mesleğindeki davranışının gelenekle ve yasayla, aşağıda (13. kısım) hakkında çok şey söylemek zorunda kalacağımız Yahudi'ninkinden ve hatta bazı açılardan Müslümanın ya da Budistinkinden çok daha az sınırlandırıldığı doğrudur. Ancak, kapitalist gelişme için bu şekilde kazanılmış görünen şeyler özellikle ticarette seküler bir mesleğin metotlu icrası için gerekli güdüleyicilerin yokluğu nedeniyle yeniden kaybedildi. Kişinin seküler mesleğinde işle ilgili hiçbir tinsel ödül yoktu. *Deo placere nonpotest*, zayıflamasına rağmen, ekonomik davranışının rasyonel, kişi dışı, kazanç yönelimli bir girişime hizmet etmesi gerektiği fikriyle ilgili olarak inanlı için son söz olarak kaldı. Bu nedenle, "dünya" ve sadece onu terk etmekle gerçekleştirilebilecek asketik idealler arasındaki idealler devam eder. Budizm bir manastır dini olduğu için ve ayrıca kurtuluş fikrinin eğilimi nedeniyle seküler bir mesleki ahlakla çok daha az aşinadır. İslam'da, bir savaşçı din kökeninin kalıntısı olarak, dünyevi malların ve hazların naif yüceltmesi bizim anladığımız şekilde bir meslek ahlakına uygun değildir; hatta böyle bir gelişmenin ilkelerini bile taşımaz. Sezaropapist Doğu Kilisesi hiçbir zaman net bir görüşe ulaşamamıştır.

E. HİYEROKRATİK RASYONELLEŞME VE BATI KÜLTÜRÜNÜN EŞSİZLİĞİ

Batı Katolikliğinin (bu doğu dinleriyle karşılaştırıldığında) kapitalist gelişme için sunduğu daha uygun örüntü hiyerokratik egemenliğin, kadim Roma geleneklerinin devamı olarak üstlenilmiş rasyonelleştirilmesinden kaynaklanıyordu. Bu özellikle bilim ve hukukun gelişme şekline karşılık gelmektedir. Doğu dinleri dindarlığın rasyonelleşmemiş karizmatik karakterini batı kilisesinde daha fazla muhafaza etmişti; bu en azından kısmen, ruhani ve sosyal kültürün taşıyıcılarının onlar değil yollarını geçtikleri seküler güçler olduğu ve Budizm'i saymazsak her zaman Sezaropapist kontrole tabi oldukları salt tarihsel gerçeğinin bir neticesiydi. Doğu kilisesinin monokratik bir başı olan hiyerokratik bir aygıtı yoktur. Patrik Nikon felaketi ve Büyük Peter'in hükümdarlığı sırasında

patriklik makamının kaldırılmasından beri *Oberprokuror* devletin atadığı ruhban sınıfının ileri gelenlerinden oluşan salt bürokratik bir teşkilat olan Kutsal Rus Sinodu egemen figür olmuştur. Bizans patrikleri hiçbir zaman monokratik bir makam sahibi olma iddiasında bulunamamışlardır. Teorik olarak, ruhban sınıfından olmayan halifenin üstünde bulunan Şeyhülislam yine de onun tarafından atanıyordu; bunun yanında Bizans *basileus'u* gibi halifenin de istikrarsız olsa da kendine ait bir dini otoritesi vardı. Budizm'in sadece Lamaizm'de demokratik bir başı vardır, fakat bu Çinli bir vasaldır ve dahası yukarıda [bölüm XV:I ve bölüm XIV:ii:2] tartışıldığı manada bir enkarnasyon olarak "tecrit edilmiştir". Bu nedenle yanılmaz hiçbir doktrinsel otorite yoktur: İslam, Budizm ve Doğu kilisesinde yeni bilginin tek kaynağı *consensus ecclesiae*'dir; önceki iki durumda bu oldukça büyük bir esneklik ve gelişme potansiyeli oluşturmuş, fakat aynı zamanda teolojiden gelişen rasyonel felsefi düşüncenin doğuşunu büyük oranda engellemişti. Son olarak batının kilise aygıtını kurduğu türden hiçbir rasyonel adalet sistemi yoktu. Kilise öncelikle kendi amaçları için rasyonel tarzda kanıt toplamak maksadıyla bir yargılama usulü – engizisyon –oluşturuyordu; bu aynı şekilde, seküler adaletin gelişmesini güçlü biçimde etkiledi. Ayrıca, Roma hukuku modelinde gelişen ya da onun örneğiyle teşvik edilen Batı kilisesi gibi, rasyonel hukuk bilimi temelinde sürekli kanun yapımı yoktu.

Bütün olarak değerlendirildiğinde, Batı kültürünün spesifik kökleri bir yandan makam karizması ve manastır sistemi öte yandan feodal devletin sözleşmeli karakteri ve özerk, bürokratik hiyerokrasi arasında var olan gerilim ve özel dengede aranmalıdır. En azından sosyolojik bir bakış açısından, Batının Orta Çağları hiyerokrasinin zaferinden sonra Mısır, Tibet ve Yahudi kültürlerinden, – Budizmi görmezlikten gelirsek– Konfüçyüsçülüğün başarısından sonra Çin'den, feodalizmin zaferinden sonra Japonya'dan, sezaropapizmin ve devlet bürokrasisinin yükselişinden itibaren Rusya'dan ve hilafetin kesintisinden ve egemenliğin prebendalleşmesinden sonra İslam'dan çok daha az *birleşik bir kültür* (*Einheistkultur*) niteliğindeydi; son olarak, Hellen ve Roma kültürü dahi Orta Çağ Avrupa'sından daha birleşikti. Bu kültürler farklı anlamda birleşik olsalar da bu genelleşme büyük oranda doğru görünür. Siyasal ve hiyerokratik güç arasındaki ittifak Batı'da iki yüksek noktaya ulaştı: İlki Şarlman İmparatorluğunda ve kutsal Roma imparatorluğunun gücünün zirvesine ulaştığı belli dönemlerde; ikincisi de Kalvinist teolojinin birkaç örneğinde ve güçlü biçimde sezaropapist formda Luther ve Anglikan Reformasyonunun büyük birleşik dev-

letleri olan İspanya ve Bousset Fransa'sında. Ancak, bu işbirliği dönemlerinde bile batı hiyerokrasisi siyasal güçle bir gerilim halinde yaşadı ve onun en önemli kısıtlamasını oluşturdu; bu Antikite'nin ve Doğunun Sezaropapist ve salt teokratik yapılarıyla çelişiyordu. Batı'da otorite otoriteye, meşruiyet meşruiyete, bir makam karizması diğerine karşı ayarlanmıştı; ancak yöneten ve yönetilenlerin kafasında ideal olan siyasal ve hiyerokratik gücün birleşmesi olarak kaldı. Ancak klan devletindeki bağımsız aile karizmasını ya da vasalın sözleşmeyle güvence altına alınan doğrudan ya da türev özerkliğini saymazsak, birey bu iki meşru egemenlik türüne karşı kendi meşru alanına sahip değildi. Antikite'nin devleti, hiyerokrasi ve patrimonyal devlet ya da sezaropapizmin birey üzerinde güçlerini ifade etme dereceleri daha önceden tartışılmıştır ya da ele alınmayı beklemektedir; her halükarda, bu salt gerçeklere dayalı bir sorudur, buna verilebilecek cevap öncelikle yönetici grubun varlığını sürdürme kaygılarına ve örgütlenme formuna bağlıdır. Mesele bireyin yararına, otoriteyle ilgili meşru bir kısıtlamanın bu haliyle var olmamasıdır.

11. Kapitalizm ve Burjuva Demokrasisi Çağında Hiyerokrasi

Modern burjuva demokrasisinin ve kapitalizmin doğuşu hiyerokratik egemenliğin ön koşullarını büyük ölçüde değiştirmiştir. İlk bakışta, hiyerokrasi bu gelişmeden faydalanmamış görünmektedir. Kapitalizm ruhban sınıfının protestosuna ve sık sık da doğrudan direnişine rağmen muzaffer bir şekilde ilerledi. *Grande bourgeoise* artan bir şekilde burjuvazi ve hiyerokrasi arasındaki tarihsel bağları aştı. Büyüsel tanrı vergilerinin sahipleri ve özelde en otoriter olan ve geleneksel otoriteleri destekleyici hiyerokratik iddialar, toplumsal davranışı düzenleme girişimlerinden ve kapitalizmin teknik temeli olan modern bilime kendi itirazlarından zarar gördü; aynı zamanda, sosyal hayatı daha az donuk ve yeniden inşaya daha tâbi hale getiren artan rasyonalizmden kötü biçimde etkilendi. Yükselen burjuva sınıfının ahlak karşıtı ya da ahlak dışı, özgürlükçü eğilimlerinin bu süreçte rol oynadığını varsaymak yanlış olurdu; her şeyden önce kilise günah çıkarma yoluyla, güçlendirilmiş feodal sınıfın her zaman karakteristiği olan ahlaki gevşeklik türüyle uzlaşmakta çok başarılı oldu. Hiyerokratik iddialarla nihai olarak çatışmaya mahkûm olan daha çok burjuva rasyonalizminin sertlik yanlısı ahlakıdır; zira kilisenin Anahtarlarının Gücünün, af ve merhamet

dağıtmanın değerini tehlikeye sokar. Bu nedenle hiyerokrasi bu gibi katı ahlakı, eğer rahiplerin kontrol ettiği asketizme uymuyorsa, her zaman sapkınlığa sıçrama taşı olarak görmüştür.

Kapitalizm ve burjuvazi gelişirken gelenekselci bütün katmanlar kilisenin korunmasına çalıştı: Bunlar güvenli şekilde yerleşik prensler ve kapitalizm arasındaki ittifak çağı geçtikten ve burjuvazinin siyasal özlemleri tehlikeli hale geldikten sonra küçük burjuvazi, soylular ve hatta monarşi idi. Burjuvazi de pozisyonu işçi sınıfının saldırısıyla tehlikeye girdiği her yerde aynısını yapmıştır. Fakat kilise de kendisini yerleşik kapitalizme uydurur; bu Alman Merkez Partisinin Piskopos Kettelerden [1811-1877] günümüze kadar gelişmesine bakarak kolaylıkla gösterilebilir. Hiyerokrasinin bir süreliğine "Hristiyan", yani hiyerokratik olarak egemen olunan, kendisinden ayrı, çoğunlukla küçük burjuva ütopyalarının anlaşıldığı "sosyalizme" ekonomik eskatolojik ümitler soktuğu doğrudur. Fakat işçi hareketinin tipik ve neredeyse kaçınılmaz otorite düşmanlığı onun tutumunu değiştirdi. Modern proleter küçük burjuva değildir. Büyüsel olarak kontrol edilmesi gereken şeytanlar ve doğa güçleri değil rasyonel olarak anlaşılabilen sosyal koşullar tarafından tehdit edilir. İşçi sınıfının ekonomik olarak en güçlü katmanları çoğu zaman hiyerokrasinin rehberliğini reddeder, ya da onu –hiyerokrasinin çıkarlarını gerçekten temsil etmesi şartıyla– karşılıksız bir çıkar temsili olarak kabul eder. Kapitalist düzenin yıkılmazlığı ne kadar kesin hale gelirse, hiyerokratik çıkarlar yeni otoritelerle o kadar çok uzlaşma gerektirir. Hiyerokrasi, doğal etik kaygılarına uygun olarak, işçi sınıfının kapitalist bağımlılığını *caritas*'dan etkilenen kişisel bir otoriter boyun eğmeye dönüştürür; özelde, hiyerokrasi işçilerinin anti-otoriter hareket özgürlüğünü sınırlayan bu "refah kurumlarını" önerir; ayrıca mümkün olduğunca, işçilerin anti-otoriter sınıf bilincini güçlendiren fabrikalarda toplanmasına karşı aile bağlarını ve ataerkil iş ilişkilerini destekler görünen ev endüstrisini güçlendirir. Hiyerokrasi grev gibi bir anti-otoriter silaha ve onu kolaylaştıran bütün örgütlenmelere derin bir güvensizlikle bakar; bunlara en çok mezhepler arası dayanışmaya neden olma tehdidi ortaya çıktığı zaman karşı çıkar.

Hiyerokratik yönetimin koşulları bizzat demokrasi tarafından da dönüştürülür. Hiyerokrasinin siyasal güçler ve düşman sosyal kuvvetler karşısındaki gücü onun iradesine taahhüt edilmiş vekillerin sayısına bağlı hale gelir. Hiyerokrasinin bütün diğer partileri gibi bir parti örgütü kurmaktan ve demagojik araçlar kullanmaktan başka seçeneği yoktur. Bu zorunluluk bürokratik eğilim-

leri güçlendirir, zira hiyerokratik aygıt bir parti bürokrasisinin görevlerine eşit olmalıdır. Merkezi otoritelerin ve siyasal mücadele ve halkın güdümlenmesi için gerekli aktörler eski yerel güçlerin (yani, piskoposlar ve bölge papazları) zararına gelişir, bu mücadeleye katılan her büyük gruba özgüdür. Kullanılan araçlar –kitleleri kışkırtmak için Karşı-reformasyon tarafından yaratılan oldukça duygusal sadakat araçlarından ayrı olarak– diğer kitle partilerininkine benzerdir. Bunlar hiyerokrasi tarafından kontrol edilen kooperatiflerin kurulmasını içerir; örneğin kredi verilmesi bütünüyle yazılı bir günah çıkarma kanıtına bağlı olabilir ya da en azından kredi alabilirlik dini davranışlarıyla tanımlanabilir. Diğer araçlar işçi birlikleri, gençlik grupları ve özellikle eğitim kontrolüdür. Eğer eğitim halka açıksa hiyerokrasi eğitim üzerinde kontrol talep eder ya da devlet okullarının etkisini manastır okullarıyla azaltmaya çalışır. Mümkün olduğu her yerde, devletle olan ve kiliselere ve misyoner heyetlerine yapılan ekonomik destekler yanında ceza hukuku ve medeni hukukta imtiyazlar sağlayan geleneksel uzlaşma korunacaktır. Dinsel olarak düzenlenmiş hayat alanlarında devlete boyun eğdirilmesi tanrının gerçek isteğidir. Bununla birlikte, gücün seçilmiş vekillerin ellerine verildiği bir demokraside hiyerokrasi "kilise ve dinin ayrılmasını" hoş görebilir. Bu formül birçok şey ifade edebilir; örneğin, ortaya çıkan esneklik ve devlet kontrolünden bağımsızlık hiyerokrasiye resmi ayrıcalıklarını kaybetmesinin üstesinden gelebilecek kadar çok güç verebilir. Din işlerine ayrılan bütçenin kaldırılmasının hiyerokrasiyi ciddi biçimde etkileyeceği kanısı oluşabilir, fakat kesin bir kilise devlet ayrılmasına sahip ülkede – Birleşik Devletler - Katolik çoğunluğuna sahip belediye meclisleri kilise okullarına mali destek sağlayabilir ve dolayısıyla hiyerokrasi için resmi olmadan çok daha uygun gizli bir mali desteği yeniden uygulayabilir.[19] Bunun yanında, gayrimenkul ve mal birikimi üzerindeki kısıtlamalar kaldırılırsa satılamaz kilise mallarının yavaş fakat karşı konulamaz şekilde büyümesi bugün de eskiden olduğu gibi kesindir.

Hiyerokratik yandaşların bütünlüğü muhalifler arasındaki Almanya'da ya da tarımsal sınıfların ve burjuva katmanlarının sanayi nüfusundan coğrafi olarak ayrıldığı Belçika gibi ülkelerde olduğu gibi, mezhepsel olarak karışık nüfusa sahip ülkelerde doğal olarak en büyüktür. Bu gibi ülkelerde hiyerokrasi desteğini genellikle iki "kapitalist" sınıftan birinin, burjuvazi ve özellikle işçi sınıfının, egemenliğine verir.

12.Reformasyon ve Ekonomik Hayat Üzerindeki Etkisi

A. DİNİ BÖLÜNMENİN SİYASAL VE DİNİ NEDENLERİ

Hiyerokrasinin konumunu büyük oranda değiştiren Reformasyonun oluşumuna ekonomik faktörler kesin biçimde katılmıştır. Ancak, etkileri genel olarak dolaylı olmuştu. Hiç şüphesiz köylülerin yeni doktrinle ilgilenmesinin nedeni öncelikle topraklarını, bugün Rus köylüleri için geçerli olduğu gibi, İncil tarafından haklı görülmeyen aynî ödemeler ve hizmetlerden kurtarmaktı. Fakat burjuvazinin öncelikli çıkarları yalnızca manastır zanaatlarıyla çatışıyordu; başka her şey ikinci sıradaydı. Faiz yasağı hiçbir yerde bir mesele olarak anılmıyordu. Dönüşüm için belirleyici olan şey, siyasal nedenleri olan Büyük Bölünme (1378-1417) ve sonuç olarak ortaya çıkan, papalık otoritesini Güneyden daha az güçlü olduğu uzak kuzey ülkelerinde daha da zayıflatan konsey hareketi vasıtasıyla papalık otoritesinin zayıflamasıydı. Papalık otoritesi aynı zamanda prenslerin ve Zümre Meclislerinin, onun iç arpalıkların tahsisine müdahalesine ve vergi ve harç sistemine karşı sürekli ve başarılı mücadelesi tarafından da zayıflatıldı; idari rasyonelleşme vasıtasıyla güçlerini muazzam şekilde arttıran prenslerin sezaropapist istekleri ve sekülerleştirici eğilimleri nedeniyle ve kilise geleneği entellektüel çevrelerin, soyluların ve burjuva sınıfının gözünde değer kaybettikten sonra gücünü kaybetti.

Bununla birlikte kurtuluşa yönelik eğilimler, dini bir hayat tarzından kurtuluş arzularıyla neredeyse tamamen ilişkisizdi ve hiyerokratik kısıtlamaları azaltma isteğiyle sadece kısmen bağlantılıydı. Dünyevi hayatın , "bireyin özgürlüğünün " ve hatta güzellik ve duygusal hazların onaylanmasını arzu eden bir toplumun kendisini kilisenin bu arzulara düşmanlığıyla zincirlemiş hissettiğini varsaymak tamamıyla yanlış olurdu. Uygulamada, kilise bu açıdan arzu edilecek hiçbir şey bırakmıyordu. Bunun tam tersi geçerlidir: Reformcular dinin hiyerokrasi vasıtasıyla dünyevi hayata nüfuz etmesinin yeterince başarılı olamadığına inanıyordu; buna özellikle burjuva grupları tarafından inanılıyordu. Kilise papalığın büyük ideolojik muhalifleri olan Anobaptistler ve ilişkili mezheplerin kendilerine bugün tarafımızdan anlaşılmayacak ölçüde dayattığı nefsine hâkimiyet, asketizm ve kilise disiplinini istemeye hiçbir zaman cesaret etmedi. Onları tahrik eden tam olarak hiyerokrasinin seküler güçlerle ve günahla kaçınılmaz uzlaşmasıydı. Protestanlığın asketik çeşitleri burjuvazinin sosyal bir güç

olduğu ve az da olsa reformasyon, Anglikanizm ve Lutherciliğin asketik kiliseleri soylular ya da prenslerin üstün olduğu yerde sosyal bir güçtü. Yoğun biçimde inançlı burjuva sınıfını; daha önceden imparatorluğa karşı hiyerokrasinin, seküler ruhban sınıfına karşı dilenci tarikatlarının tarafını tuttukları gibi geleneksel kilise aygıtına karşı reformcu vaizlerin tarafını tutmaya iten onlara özgü dindarlıktı; dindarlıkları görece rasyonel bir etik, burjuva uğraşılarının niteliği, Tanrı önünde kendini haklı çıkarma kaygısı gibi organik doğal olaylarca, köylü hayatından daha az belirlenen bir yaşam tarzına karşılık gelen özelliklerle karakterize ediliyordu. Bu katmanlar kilise ahlakı taleplerini karşılamış olsa onun iç reformunu dinsel bir devrime çok daha fazla tercih etmiş olurdu. Bununla birlikte, hiyerokrasi zamanında çözemediği belli güçlüklerle karşılaştı, zira bunların kökleri örgütlenmesinin tarihsel miraslarındaydı ve somut güç çıkarlarıyla bağlantılıydı. Spesifik ekonomik ve özellikle de siyasal örüntülerin dini bölünme sürecindeki muazzam etkisi iyi bilinir, fakat bunun nihai olarak dini güdülerin büyük önemini bulanıklaştırmasına izin verilmemelidir.

B. LUTHERCİLİK

Reformasyon ekonomik gelişmeyi güçlü biçimde etkiledi, ancak etkisi yeni inançların özelliklerine göre değişiyordu. Lutherci kiliselerin iki kapitalist sınıf olan burjuvazi ve proleteryaya yönelik tutumu Katoliklerden sadece derece olarak farklılaşır. Luther'in ekonomik işler konusundaki görüşleri kesin biçimde geleneksel ve Floransalı teorisyenlerden çok daha az moderndi.[10] Kilisesi açıkça, çağrısı İncil'in öğütleri olan papazın makam karizması üzerinde kuruluydu; kilisesi Tanrı tarafından verilen otoritelere herhangi bir başkaldırıya kesinlikle düşmandı. Ekonomik yönlerden de en önemli yenilik seküler ahlak standartlarını ve sosyal düzeni aşan *consilia evangelica*'nın kaldırılmasıydı; dolayısıyla manastırlar ve manastır asketizmi iyi işler vasıtasıyla kurtuluşu aramanın faydasız ve tehlikeli bir ifadesi olarak kaldırıldı; bu başlangıçta Luther'in kendini hiç adamadığı bir tedbirdi. Bundan böyle, Hristiyan erdemleri sadece seküler düzen, evlilik, devlet ve meslek içerisinde takip edilebilirdi. Öncelikli işin, saf İncil'in yayılması, koruma görevi Luthercilik'te devlete düşüyordu; zira özerk dini komünler kurma girişimiyle birlikte hiyerokrasi de başarısız olmuştu –bu öncekinin nedeni kısmen siyasal ve ekonomikti– ve zira Tanrının kelamını zorunlu olarak öğütlemek için kurulan kurtarıcı bir kurum olarak kilisenin makam karizması sürdürülüyordu. Sonuçta ortaya çıkan sezaropapizm Reformasyon döneminin büyük sekülerleştirmeleri vasıtasıyla muazzam şekilde güçlendirildi.

C. KALVİNİZMDE ETİK VE KİLİSE

Anti-kapitalist bir etik ve refah yönelimi, fiilen, kurtuluşu vaad eden bütün dinlerin ortak bir karakteristiğidir. Bununla birlikte ayrılan iki istisna vardır: Prütenlik ve Yahudilik

(Temelde asketik bütün Protestan grupları kapsayan geniş manada) Püriten cemaatlerden yalnızca biri bir mezhep değil, burada kullanılan sosyolojik anlamda bir kilise, yani hiyerokratik bir kurumdur; Kalvinizm.

Kalvinist kilisenin karakteri bütün diğer kiliselerden (Katolik, Lutherci ve İslam cemaati) ayrılır. Burada sınırlı yerimiz olduğu için, ister istemez, Kalvinizm teorimizi kasıtlı olarak vurgulu bir tarzda özetleyeceğiz.

Katı Kalvinizm'in temel dogması olan kader doktrini kabulü sonsuz kurtuluş için önemli olmayan ayinlerin kilise tarafından yönetilmesini imkânsız kılar. Bunun yanında, inanlının fiili davranışı, Tanrı'nın gizemli ve değişmez iradesi vasıtasıyla ezelden belirlenmiş kaderiyle ilgisizdir. Seçilmişlerin kendileri için kilise ihtiyacı yoktur. Onun varlığı ve büyük oranda da teşkilatı, bütün diğer siyasal ve sosyal kurumlar ve inanlıların bütün toplumsal görevleri gibi, münhasıran tanrının emrine dayanmaktadır. Bu emrin nedenleri inanlılarca bilinmez, fakat İncil'de kesin biçimde vahiy edilmiştir; ayrıntıları insan aklı tarafından desteklenebilir ve yayınlanabilir, o da bu amaçla vardır. Kilise hiçbir şekilde ruhların kurtuluşu ve günahkârların sevgi cemaati için var değildir; onun tek amacı Tanrı'nın şanını ve şerefini yüceltmek ve dolayısıyla soğuk bir ilahi *raison d'etat* dır. Kilise sadece kutsanmışlar değil ayıplananlar için de vardır; bu sayede Tanrı'nın şanını arttırmak için bütün insanlara mahsus olan ve bütün varlıkları onarılamaz bir halde tanrıdan ayıran günahkârları bastırabilir. Büyü ayinlerine başvurma girişimi Tanrı'nın Kurulu düzenini aptalca ihlaldir: Kilise bu gibi araçları kullanmaz. Dolayısıyla kilise burada karizmatik karakterinden tamamıyla mahrum bırakılmış ve salt sosyal bir kurum haline gelmiştir. Bununla birlikte, kurulması *divini iuris* (ilahi yasadaki) bir görevdir: Asaleti bütün diğer kurumlarınkini aşar ve örgütlenme biçimi Tanrı tarafından emredilen tek formdur. Ancak bu özellikten başka kiliseye bakım yapma görevi, Tanrı tarafından eşit derecede istenen devleti destekleme sosyal sorumluluğunda ve dünyevi bir işteki görevlerden nihai olarak farklı değildir. Bütün diğer kiliselerin aksine, bu görevler, keşişler tarzında seküler ahlakı aşmakla spesifik bir lütuf haline ulaşma çabasından oluşamaz, zira bu gibi girişimler kader karşısında anlamsızdır; bu görevler daha çok belli bir düzende ve bir "meslek" içerisinde Tanrının şanına hizmet etmekten oluşur.

"Meslek" kavramı bütün Protestan ülkelerde İncil tercümelerinden çıkar ve bu Kalvinistler arasında kapitalist girişimlerden elde edilen yasal kazançları içerir. Kalvinizm'in –Kalvin'in kendi tutumlarıyla özdeş olmayan – sürekli gelişmesiyle birlikte bu tür kazanç ve onu gerçekleştirmenin rasyonel araçları daha da pozitif bir değerlendirme aldı. Kurtuluş ya da cehennem mahkûmiyeti yargısının gizemi doğal olarak inanlı tarafından katlanılmaz bulunuyordu; bu nedenle bir *certitudo salutis*, seçilmişlere ait olduğuna dair bir işaret arıyordu. Uhrevi asketizm reddedildiği için o bu kesinliği bir yanda bütün hayvani dürtülerini bastırarak kanun hükmüne ve akla göre hareket ettiği inancında; öte yanda Tanrı'nın işini kutsadığının görünür kanıtlarında bulunabiliyordu. Katolik türünden "iyi işler" Tanrı'nın değişmez hükmü karşısında anlamsızdı; bununla birlikte inanlı ve cemaati için kendi ahlaki davranışı ve seküler sosyal düzendeki kaderi lütuf halinin bir göstergesi olarak son derece önemli bir hale geldi. Bir kişi hakkında bütün olarak seçilmiş ya da lanetlenmiş hükmü veriliyordu; hiçbir günah itirafı ya da günah çıkarma onun Tanrı önündeki konumunu değiştirmiyordu ve Katolikliğin aksine hiçbir bireysel "iyi iş" günahlarının kefareti olamıyordu. Bu nedenle kişi ancak metotlu davranış ilkesine bağlı kalarak, tüm eylemlerinde tek doğru yolu izlediğine, Tanrının şanı için çalıştığına inanmak için nedeni varsa lütuf halinden emin olabilirdi. Asketizmin rasyonel formu olan metotlu davranış böylece manastırdan dünyaya taşımaktadır. Asketik araçlar prensipte aynıdır: reddedilen şeyler nefsin anlamsızca yüceltilmesi ve diğer dünyevi şeyler, feodal kibir, sanat ve yaşamdan doğal olarak zevk alma, "ciddiyetsizlik", para ve zaman israfı, erotizm, ya da kişiyi özel mesleğinden veya Tanrı'nın istediği sosyal düzen içerisinde rasyonel çalışmadan uzaklaştıran her türlü etkinliktir. Bütün feodal gösterişin ve irrasyonel tüketimin kısıtlanması, sermaye birikimini mal mülkün üretim amaçları için sürekli yenilenen kullanımını kolaylaştırır; bir bütün olarak dünyevi asketizm, kapitalizm ve bürokrasinin ihtiyaç duyduğu profesyonelliğin doğuşunu ve yüceltilmesini destekler. Hayat kişiler değil kişisel olmayan rasyonel hedefler üzerinde odaklanmıştır. Hayır işleri Tanrı'nın şanının yüceltilmesi için kişisel olmayan bir fakirlere yardım etkinliği haline gelir. İş başarısı Tanrı'yı memnun ettiğinin en kesin göstergesi olduğundan, kapitalist kazanç Tanrı'nın kutsamasının işletme üzerinde olduğunu ispatlamanın en önemli ölçütlerinden biridir. Bu yaşam tarzının burjuva kazancı için adet olan kendini kanıtlamayla yakından ilişkili olduğu açıktır. Burada kapitalizmi destekleyen dini hüküm ve burjuva yaşam tarzının birliğine ulaşılmaktadır. Tabii

ki bu Püriten ahlakının, özellikle de para kazanma teşvikinin amacı değildir; aksine, bütün Hristiyan mezheplerinde olduğu gibi zenginlik tehlikeli ve ayartı dolu sayılıyordu. Ancak, manastırlar bu ayartıya üyelerinin asketik rasyonel çalışması ve davranışı nedeniyle defalarca neden olduğu gibi şimdi asketik olarak yaşayan ve çalışan dindar burjuvazi aynı şeye neden oluyordu.

13. Yahudilikte Hiyerokrasi ve Ekonomik Ruh

Yahudilik biçimsel olarak bir dini cemaat olarak sınıflandırmalıdır; zira spesifik dini nitelikleri olan insanlardan oluşan bir birlik değil, bir kişinin içinde doğduğu bir kurumdur. Bununla birlikte, diğer hiyerokrasilerden Kalvinizm gibi Yahudilik de büyüsel karizmayı, kurumsal lütuf hediyelerini ve manastır hayatını bilmez. Bireysel mistiklik Tanrı'yı hoşnut eden ve inanlıyı ona yaklaştıran birkaç dini eylemden sadece biridir; bu nedenle Hristiyanlıkta vuku bulan makam karizmasıyla ilişkili olarak güçlü gerilimler yaratmaz. Tapınağın yıkılmasından beri, terimin kadim Yahudiliğin diğer dinlerle paylaştığı gerçek anlamı içinde ne rahipler ne de bir ibadet (*kurtuş)* var oldu: Kurumsal bir *hierurgy* [inanlılar için dini hizmet]; daha ziyade vaaz, dua, ilahi söyleme ve kutsal kitabın okunması ve yorumlanması amacıyla sadece kurallar vardır. Belirleyici dini eylemi Yasa'ya kesin biçimde bağlı kalarak kurum değil kişi yerine getirmelidir. Başka her şey ikinci sırada gelir. Yasaya bağlılık, Püritenler arasında olduğu gibi, Tanrı'nın lütfunu kazanmanın bilişsel temeli değil, bireyin dünyevi hayatının, çocuklarının ve halkının kendisinden faydalanacağı dolaysız nedenidir. Bununla birlikte, Yahudilik bireyin ölümsüzlüğünü geç kabul etmiştir ve onun eskatolojik beklentileri dünyevidir.

Dünyevi kurtuluş beklentileri, dini faktörlerle ortak belirlendiği kadarıyla ekonomik değerler sistemi için çok önemli olmuştur. Püritenizm'de olduğu gibi Tanrı'nın lütufları bireyin ekonomik başarısında tanınmaktadır. Bir başka önemli şey de, dini öğretimin doğasından az da olsa güçlü biçimde etkilenen davranışın oldukça rasyonel karakteriydi. Yahudilik ve Protestanlık bu yönden de benzerdir. Katolikler için, ayrıntılı dogma ve kutsal metinler bilgisi zorunlu değildir; zira kilise, bir kurtuluş aracı olarak, onun yerine müdahalede bulunur; onun emirlerine bir bütün olarak inanmakla (*fides implicita*) onun otoritesine güvenmesi yeterlidir. İnanç burada otoritesi kutsal metinlere dayanmayan kiliseye yönelik bir itaat formudur; kilise inanlının bizzat doğrulayamadığı kutsal-

lıklarını garanti eder. Bunun aksine, Yahudiler ve Püritenler için Kutsal Kitap bağlayıcı bir yasadır, birey onu bilmeli ve doğru bir biçimde yorumlamalıdır. Bunun bir sonucu Tevrat'taki muazzam derecede yoğun Yahudi eğitimi ve kazuistik yorumudur, diğer sonuç ise Protestanların ilkokullar kurma gayretidir; Protestan Pietistleri karakteristik olarak uygulama bilgisine *(Realien)* güçlü bir öncelik tanımaktaydı. Sonuçta ortaya çıkan düşünce disiplini sağlama hiç şüphesiz rasyonel ekonomik değerler sistemine ve Yahudiler arasında da tipik diyalektik rasyonelliklerine yaramıştır. Buna karşın, ikinci emir plastik sanatların tamamıyla körelmesine neden oldu, tenselliğin artistik yüceleştirmesini azalttı ve onun natüralist ve rasyonel biçimde ele alınmasını kolaylaştırdı. Aynı şey tensellikle ilgili gerçekliklere daha da küçük tavizler veren asketik Protestanlık 'da da oldu. Her iki örnekte de tensel her şeyin kesin biçimde reddedilmesi, burjuva yaşam tarzını destekleyerek ve feodal israfa tavizler verilmesine karşı çıkarak rasyonelleştirici bir etki yarattı. Burjuva kazancının pozitif değerlemesi daha Mishna'da oluşturuldu. Yahudiliğin kadim ve geç zamanlarda aynı olan, spesifik olarak şehirli, fakat asimile edilemez ve uluslararası karakterinin iki nedeni vardır. Bir yandan ritüel güdüleri vardır. Sünnet onu uygulamayan bir çevrede korunmaktadır ve Yahudi kasabı yiyecek düzenlemeleri nedeniyle vazgeçilmezdir; bu bugün bile Ortodoks Yahudilerin bireysel dağılmasını engellemektedir. Öte yandan, hiyerokrasi tamamıyla yok edilirken mesih ümitleri sürdürülüyordu. Yahudi dindarlığı Yahudi ekonomik değerler sistemini bu ölçüde şekillendirmiş olabilir. Etkisinin daha ileri düzeye ulaşıp ulaşmadığını söylemek zordur. Ötesine gelince, bu eşsiz parya halkının özgünlüğü öncelikle tarihsel mirasları ve özel durumu açısından açıklanmalıdır; zira burada da "ırksal " ortak etkenler muhtemelen bir şekilde var olsalar da hiçbir yerde gösterilemezler.

(A) YAHUDİ EKONOMİK DEĞERLER SİSTEMİ YORUMLARI HAKKINDA ARA SÖZ

Bununla birlikte tarihsel bir açıklama da dikkatli bir şekilde yol almalıdır. Yahudiler, Merx'in ileri sürdüğü gibi, yasalarının bedevi kökenlerinin olması ya da Sombart'ın inandığı gibi[12] çöl koşulları tarafından şekillenmesi anlamında hiçbir zaman bir "çöl halkı" değildi. Göçebe bir halk olmuş olabilecekleri zamanda Arap çölünde ne deve ne de at vardı. En eski tarihsel belgeleri olan *Deborah Şarkısı,* sonraki gelenekleri gibi, Ken'an ve Filistin şehirlerinin kentli soylularına karşı bağımsızlıklarını defalarca savunan ve onların atlı arabalarına karşı piyade askerlerle savaşan yeminli bir dağ kabileleri konfederasyonu olduğunu

gösterir; İsviçreliler ve bir zaman Somnite halkı gibi sonunda çevredeki şehirlerden bazılarına boyun eğdirdiler. Böylece İsviçreliler Alp Geçitlerini, Samnitesler de Apennine geçitlerini kontrol ettiği gibi onlar da Mısır'dan Mezopotamya'ya uzanan ticaret yolunun kontrolünü ele geçirdiler. Dağlarda tapınılan Yehova gibi bir Tanrı için Sina Dağı uygun bir yer olarak görünür, zira en yüksek rakıma sahiptir. Mısır'dan göç (bana olası göründüğü gibi) tarihsel değilse "Mısır serfliğinden" kurtuluş, Mısırlıların zorunlu hizmetler dayatma örneğini takip eden ve rahipler tarafından lanetlenen Kudüs monarşisinden "özgürlük" anlamına gelmiş olabilir. Özellikle yabancı egemenliği döneminde hiyerokrasinin yükselişi olayların daha ileri seyrini şekillendirdi ve özelde aynı kandan olmayan herkesin mutlak ayrımına neden oldu. Finansal ticaret ve ikinci olarak alım satım üzerinde gittikçe artan yoğunlaşma Diyaspora'nın etken bir örneğidir; yabancı çevre için vazgeçilmezliği de eşit derecede eskidir. Yahudiler bütün ana çizgilerde, Orta Çağlarda olduğu gibi Roma İmparatorluğu'nda benzer bir yer tutuyordu. – Hristiyanların zorlandığı imparator kültünden ayrılmaya dikkat edin. Yahudi zanaatları Arap İspanyasında mevcuttu ve Doğu'da – ve yalın zorunluluk nedeniyle - Rusya'da da mevcuttur. Haçlı Seferleri sırasında Suriye'de bir süre bir Yahudi şövalyeliği var oldu. Dolayısıyla, Yahudilerin ekonomik uzmanlaşmaları çevreden artan farklılaşmayla artar görünmektedir; öyle bile olsa bütün bu durumlar istisnaidir. Yahudi yasasının, Sombart'ın varsaydığı gibi,[13] modern tahvil formlarının gelişmesine büyük ölçüde katkıda bulunduğu bana ispatlanamaz gelmektedir; aksine, Yahudi ticaret yasasının Bizans yasasından (ve onun vasıtasıyla da muhtemelen genel anlamda doğu tarzında) güçlü biçimde etkilenmiş olması olası görünmektedir.

(B) YAHUDİLİK VE KAPİTALİZM

Yahudiler her nerede göründüyse, para ekonomisinin ve Yukarı Orta Çağlarda özellikle kredi işinin temsilcileriydi; fakat ayrıca, kapsamlı olarak ticaretle uğraşıyorlardı. Şehirlerin gelişmesi açısından, Alman piskoposları için Polonya soyluları için olduğu kadar vazgeçilmezlerdi. Erken modern devletlerin tedariki ve kredi işlemleri, koloni şirketlerinin kurulması, koloni ve köle ticareti, sığır ve tarımsal ürünler ticareti ve özellikle tahvillerde modern borsa ticareti ve yeni tahvil ihracı ile ilgili olarak belirgin ve çoğu zaman egemen katılımları tespit edilmiştir.

Yahudilere modern kapitalizmin gelişmesinde önemli bir rol biçilip biçilmemesi farklı bir sorudur. Şu noktalar göz önüne alınmalıdır: Kredi faizlerin-

den, devletten, kredi ve tedarik ihtiyaçlarından, kolonilerin sömürülmesinden geçinen kapitalizm spesifik olarak modern bir şey değildir. Bunlar modern Batı kapitalizminin Antikite, Orta Çağlar ve modern Doğu kapitalizmiyle ortak olarak sahip olduğu özelliklerdir. Modern kapitalizm Antikite'ye (ve Yakın Doğu ve Uzak Doğuya) nazaran üretimin kapitalist örgütlenmesiyle karakterize edilir. Yahudilerin burada belirleyici bir etkisi olmamıştır. Bunun yanında, büyük finansör ve spekülatör zihniyeti en az Antikite ve Orta Çağlar kadar peygamberler zamanında da bulunabilir. Modern ticaretin belirleyici kurumları olan yasal ve ekonomik tahvil formları ve borsalar Roma ve Germen kökenine sahiptir. Bununla birlikte Yahudiler mübadeleye bugünkü önemini kazandırmıştır.

Son olarak, somut olarak söz edilebildiği oranda, tipik Yahudi ticaret ruhu genel doğu karakterlerine ve hatta kısmen kapitalist öncesi çağa özgü küçük burjuvazi özelliklerine sahiptir. Yahudiler Püritenlerle birlikte ortak olarak ilahi lütufların bir işareti sayılan biçimsel olarak yasal kazancın amaçlı meşrulaştırılmasına ve Püritenizmde olduğu kadar güçlü bir dini temele sahip olmamakla birlikte meslek fikrine sahiptir. Yahudi Yasası'nın modern kapitalist etik üzerindeki en önemli etkisi belki de, kanuncu etiğinin Püriten etik tarafından özümlenmesi ve öylece modern burjuva ekonomik ahlakı bağlamına konulmasıydı.

14. Mezhep, Kilise ve Demokrasi [14]

Sözcüğün sosyolojik anlamı içinde mezhep *küçük* bir grup değildir: en tipik mezheplerden biri olan Baptistler dünyadaki en büyük Protestan mezheplerinden biridir. Bunun yanında mezhep onu tanımayan veya ona sıkıntı veren ve onu sapkın olarak lanetleyen bir diğerinden ayrılan bir grup da değildir. Aksine mezhep aristokratik bir grup, eksiksiz dini vasıflara sahip bireyler topluluğu olmayı hedeflediği için doğası ve amacı evrenselliği öngören ve üyelerinin özgür oy birliğini gerektiren bir gruptur. Mezhep, haklıları ve haksızları içinde barındıran ve özellikle günahkârı ilahi yasaya boyun eğdirmekle ilgilenen kilise gibi lütuf dağıtan bir kurum olmak istemez. Mezhep *ecclesia pura* ülküsüne (ve dolayısıyla "Püritenler" ismine) tanrının gözlerine batmasınlar diye yüz karalarının çıkarıldığı görünür azizler topluluğuna sıkıca yapışır. Tipik mezhep kurumsallaşmış kurtuluşu ve makam karizmasını reddeder. "Mezhep" terimi tabii ki, dinsel iftiralar nedeniyle bütün çağrışımlardan dikkatli şekilde kurtarılmalıdır.

Birey çeşitli şekillerde bir üye olarak vasıflandırılabilir: Cromwell'in elit askerleri olan özel Baptistler örneğindeki gibi tanrısal yargıyla; "iç ışık" ya da arınmayı tecrübe edecek ruhsal yetenek vasıtasıyla; eski Pietistler örneğindeki gibi "tövbe için mücadele" (*Busskampf*) ve sonuçta ortaya çıkan "başarı" (*Durchbruch*) vasıtasıyla; her halükarda, uygunluk Quarkerların bütün atalarında, Quarkerların kendilerinde "ruhani" mezheplerin çoğunluğunda olduğu gibi, spesifik "ruhsal" yeteneklerden [yani kutsal ruha duyarlılık] ya da bağışlanmış veya kazanılmış diğer karizma türlerinden gelir. Mezhep kurmanın metafiziksel nedenleri çok farklı olabilir. Sosyolojik olarak önemli olan cemaatin vasıflıları vasıfsızlardan ayırmak için bir seçim aygıtı olarak işlev görmesidir. En azından saf örnekte, seçilmişler ya da vasıflılar lanetlilerle temastan kaçınmalıdır. Luther kilisesini ve tabii ki Yahudiliği de içeren her kilise sürekli itaatsizlik yapanlara ve inançsızlara karşı aforoz gücünü kullanmıştır. Aforoz genellikle özellikle bir kilisenin erken dönemlerinde ekonomik boykotu ima ediyordu. Bazı kiliseler yabancılarla cinsel ya da ekonomik herhangi bir fiziksel teması yasaklıyordu: örneğin, Zerdüşt kilisesi ve Şiiler, fakat çoğunlukla da sadece Brahmanizm gibi kast dinleri çok ileri gidiyordu. Çoğu mezhepler de çok radikal değildi, fakat böyle bir adım manastır sistemi için olduğu gibi onlar için de tutarlıydı.

En azından, vasıfsızlıkları nedeniyle kovulan kişiler en katı boykota maruzdu. Onların dini töreni, özelliklerde Aşai Rabbani'ye kabulleri Tanrı'nın gazabını çekecek ve onun şanını lekeleyecekti. Tanrı tarafından açıkça lanetlenenlerin kovulmasının her üyenin görevi olduğu fikri herhangi bir makam karşısında cemaatin önemini güçlü biçimde onaylıyordu. Bu aristokratik karizmatik ilkesi olan kader ve makam karizmasının derecesini indirmesiyle mezheplere benzeyen Kalvinizm'de gözlemlenebilir. Buna bir örnek olarak koyu Kalvinistlerin 1880'lerde Hollanda'daki ayaklanmaları verilebilir: liderliğini Kuyper'in [15] yaptığı ve büyük siyasal sonuçları olan ayaklanma ulusal kilisenin üst kurullarının bireysel cemaatlerin gevşek vaizlerin Aşai Rabbaniye alınmasını talep etmesi nedeniyle ortaya çıktı. Tutarlı mezhepler cemaatin mutlak egemenliği ilkesine bağlı kalır, çünkü sadece birbirini kişisel olarak ve günlük hayatta tanıyanlar birbirinin dini vasıfları hakkında yargıda bulunabilir. Bu nedenle, aynı inanca ait cemaatler birleştiği ve daha büyük bir topluluk oluşturduğu zaman, salt araçsal bir birlik kurar ve kendileri için nihai kararları muhafaza eder. Bireysel cemaat asıldır ve eğer terimi kullanabilirsek, kaçınılmaz olarak "egemenlik" sahibidir. Aynı nedenle [yani, kişisel tanışıklığın gerekliliği] bu işlevler için en uygun olan

Pietistlerin *küçük* cemaati, *eccelesiola'sıdır.* Bu cemaat prensibinin, yayılmacı evrensel makam karizmasının reddinde zirve yapan negatif yönüdür. Birey için, seçici kabulle oluşturulan bir cemaatin bu temel niteliği kişisel yeterliliğini meşrulaştırma açısından pratik öneme sahiptir. Bir üye olarak kabul edilen herkes, bu şekilde, kapsamlı bir sınav sonrasında dünyaya cemaatin dini ve ahlaki standartlarını karşıladığını gösterebilir. Sınav katı ve ekonomik olarak ilişkili nitelikleri içerir görülürse bu onun için ekonomik anlamda da büyük sonuçlar doğurur. Birkaç örnek verilebilir: İki yüz yıl kadar öncesinin Quaker ve Baptistlerinin yazılarında dinsizlerin paralarını kendi türlerine değil, ünlü dürüstlükleri ve güvenilirlikleri bir tahvilden daha değerli görünen dindar kardeşlere emanet etmeleri ya da onlarla yatırım yapmalarıyla ilgili sevinci buluruz; ayrıca perakende mağazalarının sürekli müşterilerinin arttığını, çünkü dinsizlerin çocuklarının ve hizmetçilerinin bile sabit ve adil bir fiyattan başka bir şey ödemeyeceklerini ve sadece verilen paraya değer malları alacaklarını bildiklerini kaydederler. Quaker ve Baptistler perakende ticarette "Doğu'nun" pazarlık sistemi yerine sabit fiyat sistemini koymanın onuru için rekabet eder –bu sistem bütün alanlarda kapitalist hesaplama için önemlidir. Meseleler bugün de, özellikle mezheplerin asıl mekanı olan Birleşik Devletlerde farklı değildir. Gezgin bir satıcı olarak tipik mezhep üyesi, aynen farmason gibi, kendi dışındaki grupta bile herhangi bir rekabetten üstün çıkar, zira müşteriler onun fiyatlarının adil olduğuna inanmıştır. Bir banka açmak isteyen kişi baptistlere ya da methodistlere katılır, çünkü herkes bilir ki Baptizme kabul edilmeden önce geçmiş hayatındaki günahları (bir meyhanenin müdavimi olma, cinsel hayat, kart oynama, borç yapma, diğer ciddiyetsizlikler, ikiyüzlülük vs.) araştıran *examen rigorosum* vardır; araştırmanın sonucu pozitifse kredi alabilirlik garanti edilir ve Birleşik Devletler gibi ülkelerde kişisel kredi bir başka temelde neredeyse düşünülemez. Asketik kişi gerçek Hristiyan'dan, en azından "dürüstlük en iyi politikadır" kuralının geçerli olduğu yerde, kapitalizmin çıraklarına dayattıklarıyla aynı olmayı talep eder. Bu türden bir mezhep üyesi kapitalist aygıtın bütün sorumlu pozisyonlarında tercih edilir: Yönetim kurulu üyesi, yönetici, kurucu ya da ustabaşı üye her nereye giderse onu önceki cemaatinin tavsiyesi üzerine bir kardeş olarak kabul eder ve onu meşrulaştıran ve tavsiye eden –bu Birleşik Devletlerde hala geçerli olan bir uygulama ve Yahudilik gibi bütün diyaspora dinlerince paylaşılan bir avantajdır– dindaşlarından oluşan küçük bir cemaat bulur. Kısa sürede yabancıların mahrum bırakıldığı ekonomik bir destek kazanacaktır. Üyenin ünü bü-

yük oranda gerçek nitelikleriyle ilgilidir, zira telkinin yoğunluğu ve dışlanmanın etkisi herhangi bir otoriter dinsel disiplinin olabileceğinden çok daha etkindir.

Küçük grupların günah çıkarma amacıyla kurulmuş haftalık toplantılarındaki Eski Methodist günah çıkarma; Pietist ve Quaeker'ların sınıf toplantıları ve karşılıklı kontrol ve öğütleri; Katoliklerin bu anlamda kontrolsüz olan ve günahkârın rahatlamasına hizmet eden, fakat nadiren onun fikrini değiştirmeyi amaçlayan gizli günah çıkarmasıyla çelişir. Diğer herhangi bir faktörden daha önemli olan şey bir insanın kendisini akranlarının dikkatli gözleri altında tutması gerektiğidir. Bu kendine saygı temeli artan sekülerleşmeyle birlikte, çoğu üyelerini gizli oylamayla seçen çok sayıda dernek ve kulüp vasıtasıyla Amerika'nın bütün kesimlerine yayılmaktadır; bu dernekler makul bütün amaçlar için kurulur ve okullardaki erkek kulüplerine kadar yayılır. Bugün bile orta sınıftan bir "beyefendi " bir derneğin nişanıyla meşrulaştırılır. Bu geleneklerin birçoğu bozulmakla birlikte Amerikan demokrasisi ilişkisiz bireylerden oluşan bir kum yığını değil, oldukça özel, ancak kesinlikle gönüllü, bireyin sosyal hayatının merkezini teşkil eden mezhepler, dernekler ve kulüpler labirentidir. Amerikan öğrencileri özel bir kulübe seçilmezlerse bunu intihar etme nedeni olarak görür. Tabii ki, gönüllü birçok kuruluşta benzerlikler bulunabilir; zira başka bireylerin katılımı çoğu zaman –ve ağırlıklı olarak ekonomik olmayan kuruluşlarda grubun açık amacının işlevsel bakış açısından değerlendirilmez. Aksine, özel kulüplere üyelik her yerde bir statü atlama sayılır. Bu hiçbir yerde Amerika'nın klasik çağında olduğu kadar doğru değildi: Mezhep ve onun türevleri onun yazılı olmayan, fakat hayati yapı unsurlarından biridir. Zira bireyi herhangi bir başka etkiden daha çok şekillendirirler.

"İnsanlardan çok Tanrının sözünü dinlemek gerek" [Elçilerin İşleri:5:29] hükmü vasıtasıyla hiyerokrasi kendine ait özerk karizma ve yasa talebinde bulundu. İtaati güvenceye aldı ve siyasal gücü kesin biçimde kısıtladı. Hiyerokrasi, makam karizmasıyla müdahale eden kişi ister siyasal yönetici isterse koca veya baba olsun, diğer otoritelerin tecavüzüne karşı egemenlik talebinde bulunur. Hem olgun siyasal güç hem de hiyerokratik güç evrensel taleplerde bulunduğu, yani her ikisi de birey üzerindeki kontrollerinin derecesini belirlemek istediği için, uygun ilişkileri etki alanlarının karşılıklı olarak sınırlandırıldığı ortak egemenlik adına bir uzlaşma ya da ittifaktır. Kilise ve devletin ayrılması formülü yalnızca, iki güçten biri prensipte ona açık olan hayat alanlarını tamamıyla kontrol etme iddiasını gerçekten terk ederse uygulanabilir. Hiyerokrasinin aksi-

ne mezhep makam karizmasına karşı çıkar. Birey hiyerokratik yetkilerini ancak kişisel karizması vasıtasıyla uygulayabilir. Ayrıca sadece alenen tespit edilmiş bir yeterlilikle üye olabilir; bunun en belirgin sembolü Baptistlerin "yeniden vaftizi" , gerçekte vasıflı erişkinlerin vaftizidir. Quaker'lerin ayinleri kutsal ruhun o gün bir üyeyi alt edip etmeyeceğini görmek için sessiz bir bekleyiştir. Sadece vaaz ve dua etmek için yüksek sesle konuşacaktır. Tanrının sözünü vaaz etme yeterliliklerini ispat etmiş olanlar özel koltuklara konulursa ve şimdi vaazlar hazırlayarak ruhun gelişimine yardım etmeye zorlanıyorlarsa bu zaten yasa ve düzen ihtiyacına bir tavizdir; bu çoğu Quaker cemaatine yapılmaktadır. Ancak, tutarlı bütün kiliselerin aksine bütün katı mezhepler ekonomik ve pedagojik nedenlerle düzenli daireler kursalar bile, rahip olmayanların vaazı ve her üyenin rahipliği ilkesine bağlı kalırlar.

Ayrıca, saf mezhepler cemaat tarafından doğrudan demokratik idarede ve din görevlilerini cemaatin hizmetçileri olarak görmede ısrar eder. Bu çok yapısal özellikler mezhep ve siyasal demokrasi arasındaki birleşme eğilimini gösterir. Aynı zamanda siyasal güç ile olan özgün ve oldukça önemli ilişkiyi de açıklar. Mezhep özellikle antipolitik ya da en azından apolitik bir gruptur. Vasıflı inanlılardan oluşan gönüllü bir kuruluş olarak var olmak için evrensel taleplerde ve girişimlerde bulunmaması gerektiğinden siyasal güçle bir ittifaka giremez. New England'da *Independent*'lerin yaptığı gibi böyle bir ittifaka girerse sonuç dinsel niteliklerin aristokratik yönetimi olur; bu ödünlere ve mezhep karakterinin kaybolmasına yol açar – [1662'de Congregation kiliselerinin] sözde Halfway Covenant'ına bakın– saf mezhep birkaç nedenle "hoşgörüyü" ve kilise ve devletin ayrılmasını savunmalıdır; çünkü gerçekte günahın bastırılması için evrensel bir kurtarıcı kurum değildir ve hiyerokratik denetim kadar az siyasal deneyim taşıyabilir; çünkü hiçbir resmi güç ehliyetsiz kişilere lütuf dağıtamaz ve siyasal gücün dini meselelerde kullanımı manasız ve şeytani görünmelidir; çünkü mezhep sadece yabancılarla ilgilenmez; çünkü, bütün bunları bir araya getirirsek, mezhep gerçek dini kimliğini ve etkinliğini korumak istiyorsa mutlak anlamda gönüllü bir kuruluştan başka bir şey olamaz. Bu nedenle tutarlı mezhepler her zaman bu pozisyonu almış ve "vicdan özgürlüğünün" en gerçek savunucuları olmuştur.

Diğer cemaatler de vicdan özgürlüğünü savunmuşlardır, ama farklı bir anlamda. Sezaropapist rejimler olan Roma, Çin, Hindistan ve Japonya'da bu özgürlük ve hoşgörüden söz etmek mümkündür, zira tâbi ya da bağlı devletlerin

çok farklı inançlarına izin veriliyordu ve dini hiçbir zorlama yoktu; bununla birlikte, prensipte, bu siyasal iktidarın kültürüyle, Roma'da imparatorun kültü, Japonya'da imparatora dini saygı ve belki de Çin'de imparatorun cennet kültü ile sınırlıydı. Ayrıca bu hoşgörünün, dini değil siyasal nedenleri vardı; bu Kral William the Silent, çok daha önce İmparator II.Fredick, ya da mezhep üyelerini vasıflı iş gücü olarak kullanan feodal lordlar ve mezhep üyelerinin ticari hayatta önemli birimler olduğu Amsterdam şehri örneğinde böyleydi. Dolayısıyla, ekonomik güdüler önemli bir rol oynadı. Fakat gerçek mezhep spesifik olarak dini nedenlerle siyasal gücün müdahalesizliğini ve vicdan özgürlüğünü talep etmelidir –geçici formlar vardır, ancak bunları bilerek konu dışında tutuyoruz.

Evrensel taleplerde bulunan tam olarak gelişmiş bir kilise vicdan özgürlüğünü kabullenemez; bunun nedeni bu özgürlüğü talep ettiği her yerde kendisini azınlık durumunda bulması ve prensipte başkalarına veremeyeceği bir şeyi talep etmesidir. Mallinckrodt Reichstag'da "Katoliklerin vicdan özgürlüğü papaya itaat etme, yani onun kendi vicdanını takip etme özgürlüğünden oluşur diyordu. Bununla birlikte, yeterince güçlülerse, ne Katolik ne de (eski) Luther kilisesi ve dahası Kalvinist ve Baptist eski kilise *başkaları* için vicdan özgürlüğünü tanırlar. Bu kiliseler ruhun kurtuluşunu korumaya ya da Kalvinistler örneğinde Tanrı'nın şanını korumaya kurumsal bağlılıkları nedeniyle farklı şekilde davranamaz. Aksine, tutarlı bir Quaker vicdan özgürlüğünü sadece kendisine değil başkalarına da uygular ve Quaker ya da Baptist olmayanları onun grubuna aitmiş gibi davranmaya zorlama girişimini reddeder. Dolayısıyla tutarlı mezhep siyasal, hiyerokratik ya da ataerkil bir güç karşısında yönetilenlerin devredilemez kişisel haklarını meydana getirir. Bu gibi bir vicdan özgürlüğü –Jellinek'in ikna edici biçimde savunduğu gibi – en eski insan hakkı olabilir;[16] her halükarda en temel İnsan Hakkıdır, çünkü ahlaki olarak belirlenmiş bütün eylemleri içerir ve zorlamaya özellikle de devletin gücüne karşı özgürlüğü güvence eder. Bu anlamda kavram Rousseau'nun dini zorlama yetkisine sahip sosyal sözleşmeye olduğu kadar Antikite ve Orta Çağlara da yabancıdır. Diğer insan hakları ya da medeni haklar bu temel hakka; özellikle de bireysel mülkiyetin çiğnenmezliği, sözleşme özgürlüğü ve meslek seçimini içeren, kişinin ekonomik çıkarlarını izleme hakkına katıldı. Bu ekonomik hak herkese aynı uygulanan ‚güvenceye alınmış soyut kurallar sisteminin sınırları içerisinde var olur. Bütün bu haklar nihai doğrulamasını Aydınlanma'nın bireysel aklın işleyişine olan inancında bulur; buna göre bireysel akıl eğer engellenmezse, Tanrının inayetiyle ve bireyin

kendi çıkarlarını en iyi şekilde bilecek yeteneğe sahip olması nedeniyle tüm dünyaların en azından görece en iyisini sonuç verecektir. Karakteristik ifadesini Robespierre'in idealinde bulan Aklın bu karizmatik yüceltilmesi karizmanın hayati tarihsel seyrinde aldığı son formdur. Formel yasal eşitlik ve ekonomik hareketlilikle ilgili bu önermelerin patrimonyal ve feodal bütün yasaların soyut normlar ve dolaylı olarak bürokratikleşme yararına ortadan kaldırılmasının yolunu açtığı açıktır. Bunların kapitalizmin yayılmasını kolaylaştırdığı da açıktır. Bazı dogmatik değişiklerle benimsenen dünyevi asketizm ve mezheplerin spesifik disiplini, kapitalist ruhu ve kapitalizmin ihtiyaç duyduğu rasyonel "profesyoneli" (*Berufsmensch)* doğurduğu gibi, temel İnsan Hakları da kapitalistin nesneleri ve insanları özgürce kullanmasını mümkün kıldı.

NOTLAR

Aksi belirtilmedikçe bütün notlar ve düzeltmeler Roth'a aittir.

1. Bkz aşağıda 8. Kısım. Lamaizm'in Moğolları uysallaştırma etkisinin olduğu görüşünün kesin reddi için bkz. *Owen Lattimore, Inner Asian Frontiers Of China.* New York: American Geographical Society, 1951 (ilk basım 1940), 86 vd. Tibet'te Budizm 7. yüzyılda kabul edildi, fakat Lamaist kilise başlangıçta kendi egemenliğini ilan etmeden önce seküler kralların bir aracı görevini gördü. Büyük Moğol fatihi Kubilay Han (13.yüzyıl) Lamaizm'i destekledi; Ancak, Moğolistan'da Çin'in canlanmasının ardından yok oldu. 16.yüzyılda Lamaizm Altan Han tarafından seküler yönetimin tamamlayıcı bir aracı olarak yeniden benimsendi. Ancak, bunun ardından Mançu imparatorluğu Moğolistan'da kilise ve devlet arasında bir açmaz yarattı; öte yandan Tibet kilisesi kendisini Mançu çıkarlarıyla birleştirerek hakimiyetini sürdürdü (bkz. Lattimore 216-221) Böylece Lama Budizm'i en azından Weber'in, seküler otoriteyle rekabetinde bir hiyerokrasinin yabancı güçlerin desteğini arayabileceği ya da onların aracı olabileceği genellemesini ispatlar görünmektedir. Feodal ve bürokratik özellikleriyle birlikte Lamacı yönetimiyle ilgili daha yakın tarihli bir çalışma için bkz. Pedro Carrasco, *Land and Politiy in Tibet* (Seatte: University of Washington Press, 1959), özellikle 207, 217, 224-8.
2. *Bulls of Circumscription:* Katolik olmayan bir ülkede seküler otoritelerle önceki anlaşmalar sonrasında kilise bölgelerini tesis eden papalık hükümleri.
3. Bkz. Weber, *The Rational and Social Foundations of Music,* Don Martindale, çevirmen (Carbondale: The Southern Illionis Press, 1958)
4. Bu 1650'lerde, Rus liturjisini eski Yunan uygulamalarına uygun hale getirmeye çalışan, Patrik Nikon yönetimindeki "Yunan reform hareketine işaret eder. Dogmatik meseleler söz konusu değildi, ancak, geleneksel Rus ritüellerinin büyülü etkinliği nedeniyle –Eski inanlılar olarak isimlendirilegelen – rahipler ve nüfusun büyük kısmı yok olma riskine rağmen ve çoğunlukla yok olma pahasına reformlara karşı çıktı. Eski İnanlılar reformcuların buyurduğu gibi üç değil iki parmakla haç çıkarmaya devam etti. Nikon reformlarının ardından Rusya'yı, on beş yıl boyunca bir kendini yakma salgını sardı. Bkz. Herbert Ellison, *History of Russia* (New York: Holt, Rinehartand Winston, 1936),78.
5. Bkz.Weber, Economic History, 193
6. Bkz. Aloys Schulte, Geschicte des mittelalterlichen Handels und Verkehrs zwischen Westdeutschland und Italien mit Ausschluss Venedigs (Leipzig: Duncker & Humblat, 1900), I.263-272
6. Faiz ile ilgili olarak bkz. Soc. of Religion VI. bölüm: xii:4

7. "Yalancı" – çünkü sözünden dönmüştür; bkz. VI. bölüm: xii: 4, n.2

7a. Bkz. Yukarıda VI. bölüm: xii, n.1

8. Bkz. Stephen Beduregard Weeks, Southern Quakers and Slavery . A Study in Institutional History (Baltimore: Johns Hopkins, 1896), 242 vd. Bkz. Weber, *Economic History*, 275

9. Bu önemli fakat görece bilinmeyen olguyla ilgili olarak bkz. John W. Pratt, " Boss Tweed's Public Welfare Program" *The New York Historical Society Quarterly*, XL V:4, Oct.1961, 396-411

10. Floransalı St. Antoninusla ilgili olarak bkz. Carl IIgner, Die *Volkswirtschaftlichen Anschauungen Antoninsvon Florenz* (1384-1459) (Paderborn : Schöningh, 1904); Bede Harret, S. Antonino and Medieval Economics (London 1914) Bkz. Ayrıca Weber, *Protestant Ethic*, 83,197.201 vd.

11. Bkz. yukarıda özellikle VI. bölüm , x:1, x:3 ve xv: 4 kısımlar; bkz. ayrıca Weber Protestan Ethic çeşitli sayfalarda.

12. Bkz. Adalbert Merx, *DieBücher Moses und Josua* (Tübingen 1907) ve Werner Sombart , The Jews and Modern Capitalism (London 1913; Almanca birinci basım 1911), 324 . Bkz. Ayrıca Weber'in Agrarvertältinisse im Altertum'undaki daha kapsamlı tartışması (1909) GAzSW'de yeniden basılmış, özellikle 83-93.

13. Bkz. Sombart, age.6. Bölüm.

14. Bu kısım Weber'in "Protestant Sects and the Spirit of Capitalism'de" ayrıntılı olarak ele aldığı bazı materyalleri içermektedir. GAzRS, cilt I,207-36, ayrıca Gerth ve Mills, editörler, age 302-22 ve 450-9 (kapsamlı dipnotlar) Bu makalenin daha erken (1906) ve daha kısa versiyonu mevcut bölümün yazılmasından daha önceye denk geliyordu.

15. Daha sonra Hollanda İçişleri Bakanı olan (1901-1905) Abraham Kuyper hakkında bkz. Weber, "The Protestant Sects.... " Gerthand Mills age. 452vd.

16. Bkz. Georg Jellinek, *Die Erklärung der Menschen – und Bürgerrechte* (Leipzig: Dunckerund Humblot.1904) 2. Basım.

XVI. BÖLÜM

ŞEHİR (MEŞRU OLMAYAN EGEMENLİK)[1]

I. Şehir Kavramları ve Kategorileri

1. Şehrin Ekonomik Kavramı: Pazar Yapılanması

"Şehir" fikri pek çok farklı yolla tanımlanabilir. Tüm bu tanımlamaların sahip olduğu tek unsur şudur: şehir, göreceli olarak kapalı bir yapılanmadır ve birkaç ayrı hanenin basitçe toplanması değildir. Bir kural olarak şehirdeki evler – ama sadece onlardaki değil – birbirine çok yakın inşa edilir, bugün normal olarak duvar duvaradır. Genel kavram "şehir" kelimesini daha fazla salt nicel yönden akla getirir: o *geniş* bir bölgedir. Aslında bu, açıktır. Sosyolojik olarak konuşursak, şu anlama gelir: Şehir, bir koloniyi kapsamlı olarak biçimlendiren – öyle ki oturanların karşılıklı kişisel tanışıklığı, başka yerde komşuluk özelliği yoktur– yakın olarak aralıklı hanelerin yapılanmasıdır. Ama bu tanımlamada sadece büyük bölgeler şehir olarak tanımlanır ve çeşitli kültürlerin özel koşulları kişisel tanışıklığın yokluğunun hangi ölçüde karakteristik olacağına karar vermek zorunda kalacaktır. Geçmişte şehrin *hukuksal* niteliğine sahip pek çok bölge bu özellikle işaretlenmedi. Aksine, günümüz Rusya'sında binlerce ikamet edeni ile, sadece birkaç yüz ikamet edeni olan eski "şehirlerin" – örneğin, Doğu Almanya'nın Polonya bölgesinde - çoğundan çok daha büyük "köyler" vardır. Elbette, sadece boyut belirleyici olamaz.

Eğer salt ekonomik terimlerle bir tanımlamaya çalışırsak şehir, sakinlerinin öncelikle tarımdan ziyade alışveriş ve ticaretle geçindiği bir yapılanma olur. Bununla birlikte bu türün tüm bölgelerini " şehirler" olarak anmak uygun değildir, zira bu, Asya ve Rusya'nın "zanaat köyleri" gibi tek, pratik olarak katılımsal ticareti

uygulayan akraba gruplarının yapılanmasını kavrama dahil eder. Bu nedenle, daha ileri bir nitelik yapılan işlerin belli bir çokluğu olmak zorunda olabilirdi. Ama bu bile tek başına, belirleyici bir nitelik olarak uygun görünmezdi. Ekonomik çeşitlilik iki yolla ortaya çıkarılabilir: bir sarayın ya da bir pazarın varlığı. Feodal ve özellikle prense ait bir saray ekonomik ve politik ihtiyaçları zanaat üretiminin ve malların mübadelesinin uzmanlaşmasına yol açan bir merkez oluşturur. Bununla birlikte, esnafın ve küçük tüccarın ilgili yapılanması ile senyöre ya da prense ait *oikos* vergi ve hizmet yükümlülüklerine engel oldu; geniş boyutta olsa bile, önemli şehirlerin büyük bölümünün bu gibi yapılanmalarda tarihi kökenlerinin olduğu ve prensin sarayı için üretimin uzun bir süre böyle "prense ait şehirlerin" sakinleri için gelirin oldukça önemli bir kaynağı olarak kaldığı doğru olsa bile onu genellikle "şehir " olarak anmazdık. Bize "şehirden" bahsetmek için daha ileri bir nitelik gerekir: Malların kendi yapılanması içinde sadece arada bir değil, düzenli takasının, yerleşimcilerin geçimi ve ihtiyaçlarının tatmininin asıl bileşenini oluşturan takasın, varlığı – diğer bir deyişle: pazar. Fakat yine: Her "pazar" işletildiği bölgeyi "şehre" dönüştürmez. Uzun vadeli ticaret için seyyar tüccarların kendi mallarını belli bir zamanda birbirlerine ya da müşterilere büyük ya da küçük parçalarda satmak için toplandığı dönemsel panayır ve pazarlar çok sıklıkla "köyler" olarak andığımız bölgelerde olurdu.

Buna göre, kelimenin ekonomik anlamında şehirden, sadece yerel halk günlük ihtiyaçlarının ekonomik olarak önemli bir parçasını yerel pazardan giderirse ve eğer orada satılan ürünlerin önemli bir parçası yerel halk ya da hemen ardından gelen hinterlandın halkı tarafından özel olarak pazarda satılmak için elde edilmiş ya da üretilmişse bahsedeceğiz. Şehir, o zaman, her zaman bir pazar merkezidir. Yerleşim yerinin ekonomik merkezini şekillendiren ve kendisinde hem şehirli olmayan nüfusun hem de şehir halkının zanaat ürünleri ve ticaret malları taleplerini üretimde mevcut uzmanlaşma temelinde mübadele yoluyla giderdiği yerel bir pazara sahiptir. Başlangıçta yapısal olarak kırsal kesimden farklılaştığı her yerde şehrin, hem senyöre ya da prense ait bir konut hem de pazar alanı olması ve böylece her iki türün, *oikos* ve pazar, ekonomik merkezini elde etmesi oldukça normaldi. Çoğunlukla, düzenli yerel pazara ek olarak, seyyar tüccarların uzun vadeli ticareti için dönemsel panayır da olabilirdi. Ama şehir, burada sözcüğü kullandığımız şekliyle, temelde bir "pazar yapılanmasıdır."

Pazarın varlığı çoğunlukla lord ya da prens tarafından korunmanın imtiyazlarına ve güvencelerine dayanır. Bir yandan bu siyasal efendiler yabancı eşya

ve zanaat ürünlerinin uzun vadeli pazarda düzenli temini ile ve geçiş ücretleri, refakat paraları ve diğer koruma ücretleri, pazar vergileri ve panayırların neden olduğu davaların ücretleriyle ilgilenir. Diğer yandan, vergilendirilebilir esnaf ve tüccarların yerel yapılanmasından ve yapılanma bir kez pazar etrafında oluşunca, bunun ürettiği arsa kirasından kar elde etmeyi umut edebilirlerdi. Bu gibi fırsatlar, bunların senyörün değerli madenler stoğunu arttıran mali gelirler olmasıyla önem kazanır.

Şehrin senyöre ya da prense ait konutla herhangi bir bağlantısı , hatta fiziksel bir yakınlığının bile olmadığı da görülür. Böyle bir şehir bazı uygun aktarma noktalarında ya orada oturmayan senyör ya da prens tarafından bağışlanmış berat temelinde ya da ilgili tarafların kendileri tarafından şehir haklarının gaspı temelinde salt pazar yapılanması olarak oluşabilirdi. Bir yerleşim yeri girişimcisine bir pazar kurması ve onun için yerleşimci toplaması için imtiyaz verilebilir; Orta Çağ boyunca özellikle şehirlerin planlı kuruluş yasalarıyla kurulduğu Doğu, Kuzey ve Orta Avrupa bölgelerinde ve zaman zaman diğer pek çok yerde ve dönemde durum sıklıkla buydu. Ama şehirler bir prensin sarayına ya da bir prens tarafından bağışlanan imtiyaza bağlı olmadan da; yani yabancı istilacıların, denizci savaşçıların ya da tüccar yerleşimcilerin ya da en nihayet aracının konumu ile ilgili yerli grupların ortaklığı aracılığıyla, ortaya çıkabilirdi; bu, Akdeniz sahilinde erken Antikite'de ve bazen erken Orta Çağ'da da sıklıkla gerçekleşirdi. Böyle bir şehir salt pazar alanı olabilirdi. Bununla birlikte, iki kurumun, yani bir yanda prense ya da senyöre ait büyük patrimonyal hanelerin ve diğer yanda pazarın, birlikte var olması çok daha sıklıkla görülür. Lordun sarayı, şehrin bir ekonomik merkezi olarak, bu durumda kendi isteklerini ya öncelikle doğal ekonomi yoluyla, *corvées,* yani aynî vergiler ve yerel bağımlı esnaf ve tüccarlara konan hizmet yükümlülükleri aracılığıyla giderebilir ya da kendi kendine daha az ya da çok oranda mübadele aracılığıyla en önemli müşterisi saray olan şehir pazarından temin edebilir. Sonraki ilişki ne kadar belirginse şehrin pazar yönü o kadar güçlü biçimde ön plana çıkardı; daha sonra– pazar sahibi olsa bile– *oikosun* salt bir ilavesi olmayı bıraktı ve bir pazar şehrine dönüştü. Bir kural olarak "prens şehirleri" olarak oluşmuş şehirlerin niceliksel genişlemesi ve ekonomik önemlerinin artması, prensin sarayının ve vasalların ve ona bağlı büyük memurların büyük şehir hanelerinin taleplerinin karşılanmasının pazar yönelimindeki artışla beraber oldu.

2. Üç Tür: " Tüketici Şehri", "Üretici Şehri", " Tüccar Şehri"

"Prens şehri", yani sakinlerinin doğrudan ya da dolaylı olarak sarayın ve diğer büyük hanelerin alım gücüne bağlı olduğu şehir tip olarak, diğer büyük tüketicilerin – yani *gelir sahiplerinin* –alım gücünün yerli esnaf ve tüccarların ekonomik fırsatlarını belirlediği diğer şehirlerle benzerdir. Bu büyük tüketiciler gelirlerinin çeşidi ve kaynaklarına bağlı olarak çok farklı türlerde olabilir. Yasal ve yasal olmayan gelirlerini harcayan memurlar ya da feodal lordlar ve şehir dışı arsa gelirlerini ya da şehirdeki daha siyasal olarak belirlenmiş gelirlerini tüketen siyasal güç sahipleri olabilirler. Her iki durumda da şehir, daha büyük tüketicilerin alım gücünden temin edilen patrimonyal ve politik gelirlere bağlı olduğundan dolayı "prens şehri" türüne çok benzer. Memurlar şehri için Pekin, toprak gelirleri tüketicileri şehri için serfliğin kaldırılmasından önce Moskova örnek olabilir.

Kentsel toprak parçalarının " yerleşim tekeline" dayanan şehir toprak kiralarının, şehir aristokrasisinin elinde toplandığı görünüşte tek benzer durumu bu durumlardan ayırmak zorundayız. Burada harcama gücünün kaynağı şehir ticareti ve alım satımının kendisidir. Bu şehir türü özellikle Antikite'de başlangıçtan Bizans dönemine kadar ve hatta Orta Çağ'da yaygındı. Bu durumdaki şehir ekonomik olarak *rentier* türü değildir; daha ziyade, koşullara bağlı olarak, tüccar ya da üretici şehirdir ve bu kiralar gayri menkul sahipleri tarafından ekonomik olarak etkin halktan zorla alınan haraçtır. Fakat, bu durumun kiraların şehir dışı kaynaklardan sağlandığı durumdan kavramsal farkı bu iki formun karşılıklı tarihi ilişkisini görmezden gelmemize neden olmamalıdır.

Sonuçta, büyük tüketiciler şehirdeki ticaret gelirlerini– bugün çoğunlukla senetler üzerindeki faiz , hisseler üzerindeki kar payları ve temettüler– tüketen *rentiers* olabilir; bu durumda alım gücü öncelikle (kapitalist) para ekonomisine dayanan gelir kaynaklarına bağlıdır.Buna bir örnek Arnhem şehri olurdu. Ya da, Wiesbaden gibi bir " emekli şehrinde" olduğu gibi devlet emekliliğine ve hükümet senetlerindeki faize dayanır. Bunlar ve diğer benzer durumlarda "tüketici şehirden" söz edilebilir, zira büyük tüketicilerin bu çeşitli türlerinin ikameti yerel üreticilerin ve tüccarların ekonomik fırsatları için belirleyici önemdedir.

Tam tersine, şehir " üretici şehir" olabilir. Bu nedenle nüfusun büyümesi ve bu nüfusun alım gücü, Esssen ve Bochum'daki gibi, dış bölgelerin tedarikini sağlayan fabrikaların, imalathanelerin ve fason endüstrilerinin buradaki yerleşimine dayanırdı. Bu, modern türdür. Bu Asya, antik ve Orta Çağ türünde, mallarını dış pazara yollayan yerel zanaatların varlığına dayanırdı. Yerel pazardaki büyük tüketiciler, eğer o yörede ikamet ediyorlarsa – ki durum her zaman bu değildir – girişimcilerdir ve kitlesel tüketiciler işçiler ve esnaflardır. Bir diğer büyük tüketiciler kümesi şehrin üretim etkinliği tarafından dolaylı olarak geçindirilen tüccarlar ve yerel toprak sahipleri tarafından şekillendirilebilir.

"Tüketici şehri" ve "üretici şehrin" yanı sıra büyük tüketicilerin alım gücünün ya (Orta Çağda yünlü kumaş örneğindeki gibi) yabancı ürünlerin yerel pazarda perakende satışından ya da (Hansa şehirlerinin ringası gibi) yerli ürünlerin ya da en azından yerli üreticiler tarafından elde edilen ürünlerin yurt dışına satışından ya da son olarak yabancı ürünlerin alımı ve yerel ticaretle ya da yerel ticaret olmadan yurt dışına yeniden satılmasından elde edilen karlara dayanır ("*entrepôt* şehirleri"). Çok sıklıkla tüm bu etkinlikler birleşir: Akdeniz ülkelerinin [2] *commenda* ve *societas maris* anlaşmalarının özü bir *tractator'un* (seyahat eden ortak) yerel kapitalistler tarafından ona emanet edilen sermayeyle tamamen ya da kısmen satın alınan yerli ürünleri– her ne kadar çoğunlukla yüksüz seyahat edebilmiş olsalar da - Doğu Akdeniz pazarlarına taşıması ve bu ürünlerin satışından sonra iç pazarda satmak için Doğu mallarıyla geri dönmesidir; karlar *tractator* ve sermaye sağlayıcı arasında anlaşmada belirlenen formüle göre bölünürdü. Bu nedenle tüccar şehrin alım gücü ve ürün vergisi, üretici şehre benzer olarak ve tüketici şehrin aksine, yerel ekonomik girişime dayanır. Şehirler arası ticarette kayda değer bir kısım yurt dışında paraya çevrilirken, gemicilik ve nakliyat ticaretinin ve az ve çok sayıda ikincil etkinliğin ekonomik fırsatları her ne kadar sadece yerel perakende satış durumunda bu karlar yerel pazarda tamamen gerçekleştirilse de tüccarlarınkiyle ilişkiliydi. Benzer bir gidişat ulusal ve uluslararası yatırımcıların ya da dev bankaların (Londra, Paris, Berlin) ya da büyük ortak sermaye şirketlerinin ve kartellerin (Düsseldorf) merkezi olan modern şehirde hakimdir. Bugün, elbette, bir girişimin karlarının büyük kısmının üretim alanının yerleştiği yerden başka mekanlara akması öncesinden çok daha fazla gerçekleşir. Üstelik, kazancın daima artan kısmı alıcılar tarafından genel ticaret merkezlerinin metropolitan merkezlerinde değil, banliyölerde ve daha artan şekilde kırsal yazlık evlerde ve uluslararası otellerde tüketilir. Bu gelişme-

lere paralel olarak, kasaba merkezleri salt iş dallarına, "Şehire, indirgenmeye," eğilimlidir.

Burada niyetimiz daha ileri kazuistik ayrımlar ve kesin biçimde ekonomik şehir teorisi için ihtiyaç duyulan kavramların özelleşmiş halini üretmek değildir. Ne de fiili şehirlerin neredeyse her zaman karışık türleri temsil ettiğini ve bu nedenle sadece ayrı ayrı etkili ekonomik bileşenlerin terimleriyle sınıflanabileceğini belirtmeye ihtiyacımız vardır.

3. Şehrin Tarımla İlişkisi

Tarihi olarak, şehrin tarımla ilişkisi hiçbir şekilde kesin ve basit değildi. Onlar, pazar merkezleri ve tipik olarak şehir ticaretinin merkezi olarak kesin şekilde ortalama köyden farklılaşmış olan fakat kendisinde kasabalıların geniş tabakasının kendi tüketimleri ve hatta pazar için yiyecek ürettiği " tarımsal şehirler" (*Ackerbürgerstadte*) idiler ve hala öyledirler. Normal olarak, tabii ki, şehir ne kadar büyükse, sakinlerinin yiyecek ihtiyaçları için yeterli ekilebilir alanı elden çıkarması muhtemelen o kadar azdır – ne de "köyün" tipik mera ve orman kullanma haklarına sahiptiler. Orta Çağların en büyük Alman şehri, Köln, görünüşte en başından neredeyse tamamen o zaman her normal köyün bir parçası olan *Allmende'den* (mera) yoksundu. Ama diğer Alman ve yabancı Orta Çağ şehirlerinin, en azından, kayda değer otlakları ve kasabalılarının emrine amade olan ağaçlıkları vardı. Güneye ve Antikite'ye doğru ne kadar gidilirse kasabaların alanı (*Weichbild*) içinde çok miktarda ekilebilir arazinin varlığı o kadar sık hale gelir. Eğer bugün tipik "kasabalıyı" kendi yiyeceğini yetiştirmeyen adam olarak görmekte çok haklıysak, tersi, başlangıçta Antikite'nin tipik şehirlerinin (*poleis*) çoğunluğu için geçerliydi. Tüm haklara sahip şehir "yurttaşının" Antikite'de, Orta Çağ'ın aksine, bir *kleros* ya da *fundus* (İsrail'de *helek*) [onu besleyen ekilebilir arazi] sahibi olmasıyla tanımlanıyordu.[3] Antikite'nin "yurttaşları" "tarımsal kasabalılardı."

Büyük tüccarların elindeki tarımsal araziler, Avrupa'nın kuzeyinden daha sık olarak güneyinde bulunduğunda, hem Orta Çağ'da hem de Antikite'de çok daha sık görülüyordu. Hem Orta Çağ hem de antik şehir devletlerinde büyük araziler bulunur; bunlar zaman zaman resmi yetkileri içerisinde güçlü şehirlerin belediye otoritelerinin – hatta senyöre ait mülkün – siyasal yönetimi a İsviçre ltında ya da bireysel saygın yurttaşların senyöre ait mülkü altında devasa

boyutlarda görülebilir. Örnek olarak Trakya'da Miltiades'in *seigneurie'si* ya da Provence ve denizin öbür tarafında Cenevizli Grimaldilerinki gibi Orta Çağ şehirli aristokratik ailelerin politik ve senyoral mülklerini alabiliriz.[4] Bununla birlikte, genel bir kural olarak; mülk sahiplerinin en güçlü aristokrat gruplardan olduğu ve bu mülkleri fiili olarak elde ettiği ve onları ancak güçlü devletin dolaylı yardımıyla elde tuttukları zamanlarda, bu tür mülklerin bireylere şehir tarafından fiili olarak garanti edildiği ilginç şekilde karışık bir durum ortaya çıkmak zorunda olsa da, yabancı gayri menkuller ve bireysel yurttaşların senyorel hakları şehir devletinin ekonomik politikasının nesneleri değildi. Buna karşın, egemen grup bu durumda bu gibi arazilerin ekonomik ve siyasal kullanım hakkını paylaşabilirdi. Bu tür durumlar geçmişte çok daha sık görülüyordu.

4. Ekonomik Gelişmenin Bir Evresi Olarak "Şehir Ekonomisi"

Zanaat ve ticaret etkinliklerinin taşıyıcısı olarak şehrin, yiyecek sağlayıcısı olarak kırsal kesimle ilişkisi, bir yanda "hane ekonomisi" (*Eigenwirtschaft*) ve diğer yanda "doğal ekonomiye" (*Volswirtschaft*) [ya da çok sayıda benzer kavramsal "evrelere"] bitişik özel bir ekonomik aşama olarak, "şehir ekonomisi" (*Stadtwirtschaft*) olarak anılan olgu kompleksinin bir yönünü oluşturur.[5] Bununla birlikte, bu kavramda ekonomi politikasının tedbirleriyle ilişkili kategoriler salt ekonomik kategorilerle birleşir. Bunun nedeni esnaf ve tüccarların bir araya yığılması ve günlük isteklerin pazarda düzenli olarak karşılanması gibi salt olguların kendi başına "şehir" kavramını tüketmemesidir. Eğer kapalı yerleşim alanları [kırsal bölgeden] *sadece* tarımsal ürünlerle kendilerini besleme dereceleri tarafından ya da – aynı şey olmayan – tarımsal ürünlerin tarımsal olmayan gelirle ilişkisi ve pazarın varlığı tarafından ayrılırsa o zaman "şehirlerden" değil, fakat esnaf – ya da tüccar – bölgelerinden ve pazar mezralarından söz edeceğiz. Şehir, köyden, ikametgahların kümelenmesi olmasının yanında, kendi gayri menkulleri ve gelirlerin ve giderlerin bütçesiyle, ayrıca bir ekonomik örgütlenme (*Wirtschaftsverband*) olması olgusuyla ayrılamaz; zira aynısı köy için de geçerlidir, bununla birlikte büyük niteliksel fark olabilir. Son olarak, en azından geçmişte, hem ekonomik bir örgütlenme hem de ekonomiyi düzenleyen bir örgütlenme (*wirtschaftsregulierender Verband*) olması sadece şehre özgü bir nitelik değildi. Köyde de tamamı bu gibi bir örgütlenmenin ekonomi politikasını oluş-

turan ekonomik düzenlemeler buluruz: Zorunlu genel kurallar altında tarım (*Flurzwang*), mera düzenlemeleri, odun ve saman için ihracat yasağı.

Geçmişin şehirlerini diğer türden yapılanmalardan ayıran salt düzenleme olgusu değil, düzenlemelerin çeşididir: Düzenleyici ekonomi politikasının amaçları ve onun karakteristiği olan tedbirlerin çeşitliliği. " Şehir ekonomik politikası" (*Stadtwirtschaftspolitik*) tedbirlerinin çoğunluğu, geçmişin ulaşım koşulları altında, denizden uzak şehirlerin, doğrudan doğruya hinterlandın tarımsal kaynaklarına bağlı olması (tabii ki– Atina ve Roma'nın tahıl politikaları tarafından gösterildiği gibi – deniz kıyısındaki şehirler için geçerli olmayan bir ifade), hinterlandın şehir ticaretinin çoğunluğu için doğal pazar alanı sağlaması ve son olarak bu doğal yerel mübadele süreci için şehir pazar alanının, özellikle yiyecek konusunda tek değilse bile en azından normal bölgeyi sağlamasına dayanıyordu. Bu politika ayrıca, tarım dışı üretimin çoğunluğunun zanaat teknolojisiyle yapılması, kesin olarak sınırlı sayıda uzun çıraklık döneminde eğitilmiş günlük işçi çalıştıran küçük dükkanlarda az ya da sıfır sermayeyle örgütlenmesi ve, ekonomik terminolojide, tıpkı yerel bayilerin satışlarının büyük ölçüde müşteri siparişi üzerine olması gibi, " gündelik iş" ya da müşteriler[6] için " fiyat işi" biçimini alması olgusunu dikkate alıyordu. Bu, spesifik olarak "kentsel" ekonomi politikasının, ekonomik düzenlemeler aracılığıyla, yiyecek temininin süreklilik ve ucuzluğu ve esnaf ve tüccarların ekonomik fırsatlarının istikrarı için sağlamlaştırmaya çalıştığı şey şehir ekonomisinin bu doğal olarak belli koşullarıydı. Bununla birlikte, ileride göreceğimiz gibi, ekonomik düzenlemeler kentsel ekonomi politikasının tek nesneleri değildi, ne de belli tarihi dönemlerde bulduğumuz bu mekanlarda her zaman var oldu. Tam gelişiminde sadece meslek loncalarıyla siyasal egemenlik dönemlerinde ortaya çıkar. Son olarak, tüm şehirlerin gelişmesinde geçici bir evre olduğu ispatlanamadı. Her halükarda, bu ekonomi *politikası* ekonominin *gelişmesinde* evrensel bir evreyi temsil etmez. Söylenebilecek olan şudur: tarımsal ve tarım dışı üreticiler ve yerel tüccarlar arasındaki mübadelesi, kişisel müşteri ilişkileri ve düşük sermayeli küçük dükkanları ile şehir yerel pazarı, sistematik olarak tahsis edilmiş hizmet ödemelerinden ve bağlı uzmanlaşmış ürün birimlerinin mal sevkiyatından yararlanan ve malikaneden gelen bu etkinlikleri birleştiren *oikos'un* takassız iç ekonomisine benzer bir çeşit " takas-ekonomisini" temsil eder. Şehirdeki mübadele ve üretim koşullarının düzenlenmesi *oikos* ekonomisinde birleşmiş birimlerin etkinliklerinin koordinasyonuna benzerliği temsil eder.

5. Siyasal- İdari Şehir Kavramı

Bu incelemelerde, "kentsel ekonomi politikası", "şehir bölgesi", "şehir otoritesi" gibi kavramları kullanmak zorunda olmamız "şehir" kavramının, şimdiye dek tartışılan salt ekonomik kavramlardan başka bir dizi kategoriyle, yani siyasal kategori kavramlarıyla analiz edilebileceğine ve edilmesi gerektiğine işaret eder. Şehir ekonomisi politikasının öncüsünün şehrin ve onun sakinlerinin kendi bölgesi içinde bulunduğu bir prens olabileceği çok doğrudur. Bu durumda, spesifik olarak kentsel bir ekonomi politikası var olduğunda, bu şehir ve onun sakinleri *tarafından* değil onlar için belirlenir. Bununla birlikte, bu örnek olmak zorunda değildir, öyle bile olsa, şehir bir dereceye kadar hala kısmen özerk bir örgütlenme, özel idari ve siyasal kuruluşlarıyla bir "topluluk" (*Gemeinde*) olmak zorundadır.

Önceden tartışılan ekonomik şehir kavramı, her halükarda, siyasal-idari kavramdan açıkça ayrılmalıdır. Sadece sonraki anlamda özel bir şehir *bölgesi* onunla ilişkilendirilebilir. Bir yer şehir isminini ekonomik anlamda iddia edemese bile, siyasal-idari anlamda şehir olarak düşünülebilir. "Şehir" hukuki statüsüne sahip bazı Orta Çağ yerleşimlerinin sakinleri, "köy" hukuki statüsünde olan pek çok yerleşiminkinden çok daha büyük oranda, geçiminin onda dokuzunu ya da daha fazlasını, tarımdan sağlıyordu. Doğal olarak, bu gibi "tarımsal şehirler" ve "tüketici", "üretici" ve "tüccar" şehirler arasındaki ayrım çizgisi tamamen değişkendir. Fakat idari olarak köyden ayrılan ve "şehir" olarak görülen tüm yerleşimlerde bir nokta, yani toprak sahipliğinin doğası, kural olarak kırsal alanda egemen olandan oldukça farklıdır. Ekonomik açıdan bu, şehir gayrimenkulünün kazanç kapasitesinin özel temeli nedeniyledir: Toprak sahipliğinin salt yardımcı olduğu ev sahipliği. Fakat idari bakış açısından, şehir gayri menkulünün özel konumu her şeyden çok vergilendirmenin farklı ilkeleriyle bağlantılıdır; ancak bu aynı zamanda, siyasal-idari şehir kavramı için belirleyici olan ve salt ekonomik analizin dışında duran başka bir özellikle, yani geçmişte, Antikite'de ve Orta Çağlarda Avrupa'nın içinde olduğu gibi dışında da, şehrin özel bir tür *kale* ve *garnizon* olmasıyla da yakından bağlantılıdır. Günümüzde, şehrin bu özelliği tamamen yok oldu ve bu geçmişte bile evrensel değildi. Örneğin, bu Japonya'da kural değildi. Bu nedenle, Rathgen'le[7] birlikte, idari anlamda "şehirlerin" oradaki varlığından kuşku duyulabilir. Çin'de, aksine, her şehir

dev duvarlar halkasıyla çevriliydi. Bununla birlikte, oradaki idari anlamda şehir olmayan (Çin'de bu, daha sonra tartışacağımız gibi, devlet otoritelerinin merkezi olmadıkları anlamına gelir) pek çok tarımsal bölgenin her zaman duvarları vardı. Sicilya gibi bazı Akdeniz bölgelerinde, şehir duvarları dışında yaşayan neredeyse kimseyi, hatta tarım işçilerini bile, bulamayız – bunun nedeni asırlık bir güvensizlikti. Buna karşın, eski Yunanistan'da Sparta şehri duvarlarının olmamasıyla dikkat çekiyordu; fakat diğer yandan en spesifik anlamda, Spartalıların sürekli açık askeri kampı olması nedeniyle duvarları açıkça küçümseyen bir "garnizon şehriydi". Atinalıların duvarlar olmadan ne kadar süre dayandığı hala belirsizse de, Akropolis muhtemelen Sparta dışındaki tüm Helen şehirlerindeki gibi kaya muhafazalı bir kaleye sahipti. Aynı şekilde, Ekbatana ve Persepolis de çevresindeki yerleşimlerle birlikte kraliyet kaleleriydi. Her halükarda duvar ya da kale antik Akdeniz ve ortaçağ şehirleriyle birlikte Doğu şehirlerinin de doğal olarak vazgeçilmez bir parçasıydı.

6. Kale ve Garnizon

Şehir ne tek ne de en eski kaleydi. Çatışmalı sınır bölgelerinde ve kronik savaş durumlarında her köy kendini tahkim eder. Elbe ve Oder nehirleri bölgesinde devamlı saldırı tehlikesi altında, daha önce yol (*Strassendorf*) boyunca uzanmış bir köyün ulusal biçimine sahip görünen Slav yerleşimleri, kilitlenebilen ve gece büyük baş hayvanların köyün merkezine sürüldüğü tek girişli çitle çevrelenmiş dairesel köy (*Rundling*) biçiminde tahkim edildi. Alternatif bir şekil olan çukur ve setle çevrili tepe sığınakları, Almanya'yla birlikte Yahudi Doğu Ürdün'de olduğu gibi, tüm dünyada yaygındı; silahsız insanlar orada kendileri ve büyükbaş hayvanları için sığınak ararlardı. I. Henry'nin Almanya Doğusundaki[8] sözde "şehirlerin" salt sistematik olarak kurulmuş bu türden kalelerdi. Anglo-Sakson dönem boyunca İngiltere'de her bir kontluğun kendi ismiyle isimlendirilen bir kasabası (*burh*) vardı ve koruma ve garnizon hizmetleri, spesifik olarak "kentsel" en eski yükümlülükler olarak bazı kişilere ya da toprağın bir parçasına düşerdi. Eğer bu gibi kaleler normal zamanlarda boş durmuyorsa, fakat sürekli bir muhafızlar garnizonu tarafından ya da aynî ya da parayla ödemede bulunulan "kasabalılar" tarafından tahkim ediliyorsa, Maitland'ın teorisinin sakinleri "kasabalılar" (*burgenses*) olan Anglo- Sakson " garnizon şehrine" benzer bir olgumuz vardır. Kasabalı adını, spesifik olarak "bur-

juva " toprak ve ev mülkiyetinin hukuki doğası gibi, tahkimatları sürdürme ve koruma görevi tarafından belirlenen siyasal ve hukuki konumundan alıyordu.[9]

Bununla birlikte, tarihsel olarak, ne çitle çevrili köyler ne de acil tahkimatlar değil daha ziyade derebeyi şatosu şehir kalesinin başlıca öncüleriydi ; bu bir lordun ona aileleri ve hizmetçileriyle birlikte ya memurları ya da kişisel takipçileri olarak tâbi olan savaşçılarıyla birlikte yaşadığı kaleydi.

Askeri kalelerin yapımı çok eskiydi ; bu şüphesiz savaş arabaları ve atın askeri kullanımından daha eskidir. Savaş arabaları bir zaman her yerde ; klasik destanlar döneminde antik Çin'de, Vedalar Hindistan'ında, Mısır ve Mezopotamya'da, Deborah Şarkısı zamanında Ken'an'da ve İsrail'de, Homeros destanlarının Yunanistan'ında ve Etrüsk boyunca Kelt ve İrlanda'da şövalye ve kraliyet savaşlarının gelişmesini belirledi. Benzer şekilde, kale yapımı ve şatoda oturan prensler evrensel olarak yayıldı. Erken Mısır kaynakları kale ve kale komutanlarını bilirdi ve bu kalelerin başlangıçta tıpkı pek çok küçük prensi ağırladığından neredeyse emin olabiliriz. En eski belgelere dayanarak , Mezopotamya'da geç bölgesel krallıkların gelişmesinden önce, Vedalar zamanında batı Hindistan'da var olan ve muhtemelen en eski [Zerdüştçü] Gathalar zamanında İran için olası olan gibi kale merkezli bir prenslik geliyordu. Kuzey Hindistan'da, Ganj üzerinde, kale görünüşte evrensel olarak siyasal dağılma döneminde hakimdi: Kaynakların kendisini kral ve soylular arasında özel bir aracı konumunda gösterdiği yaşlı Kshatriya açıkça kale merkezli bir prensti. Şatoda oturan prensler, İsrail konfederasyonu (Abilemech) zamanında olduğu gibi Rusya'da Hristiyanlaşma zamanında (M.S. 988) ve Suriye'de Thutmose[10] hanedanlığı zamanında mevcuttu ; eski Çin literatürü bile bunların başlangıçtaki varlıklarıyla ilgili oldukça açık kanıtlar sunar. Hellen ve Anadolu deniz- kaleleri kesinlikle korsanlık kadar evrensel olmak zorundaydı: Girit'in tahkim edilmemiş sarayları varlıklarını neredeyse kesin olarak çok olağan dışı geçici barış dönemlerine borçludur. Peloponez Savaşı'nda çok önemli olan Decelea'nınkine[11] benzer kaleler başlangıçta soylu ailelerin kaleleriydi. Orta Çağ'da siyasal olarak özerk bir soylu sınıfının gelişmesi İtalya'da *castellinin* inşası ile başlar ve kuzey Avrupa'da vasalların bağımsızlığı kütlesel kale yapımlarıyla başlar; von Below daha yakın zamanlarda bile Almanya'da bölgesel soylu sınıfa bireysel üyeliğin (*Landstandschaft*), sadece en yıkık dökük kalıntı bile olsa, bir şatonun aile tarafından sahiplenilmesine bağlı olduğuna dikkat çeker.[12] Şato sahibi olmak, elbette, taşra üzerinde askeri egemenlik anlamına geliyordu. Tek sorun onu kimin kullanması gerektiğidir

– bu kendisi için kalenin lordu ya da bir şövalyeler konfederasyonu veya vassallarının, *ministerialesin* ya da tahkimatta görev verdiği subayların güvenilirliğine bel bağlayabilen bir yönetici olabilir.

7. Kale ve Pazarın Birleşmesi Olarak Şehir

Özel bir siyasal forma doğru gelişmesinin ilk aşamasında, müstahkem şehir ya kendisi bir kaleydi ya da bir kale içeriyordu veya bir kralın, soylunun ya da şövalye birliğinin kalesine bitişikti. Bu gibi lordlar ya kalede kendileri kalıyordu ya da paralı bir askerler garnizonunu, vassalları ve esirleri orada bakıyordu. Anglo- Sakson İngiltere'de, *burh'da* bir *haw* (müstahkem ev) sahibi olma hakkı kırsal bölge yakınındaki bazı toprak sahiplerine imtiyazla verildi ; Antikite'de ve Orta Çağ İtalya'sında da soyluların taşradaki kalelerine ek olarak şehir evleri vardı. "Kasabalılar" (*burgenses*) olarak kalenin sakinleri ya da duvarların hemen dışında yaşayanlar – bazen hepsi bazen de sadece özel bir katman – şehrin askeri lorduna karşı belli askeri görevleri yapmakla yükümlüydü. Bu, duvarların yapımı ya da onarılması, koruma görevi, ya da savunma ve mesajları taşıma ve garnizonun levazımı gibi diğer askeri hizmetleri içerebilirdi. Bu durumda kasabalı sadece şehrin askeri birliğine katılımı aracılığıyla (ve o ölçüde) statü grubunun üyesiydi. Maitland bu yönü İngiltere'nin durumu için özel bir açıklıkla ortaya koydu: *burh'daki* evler öncelikli görevi tahkimatı sürdürmek olan kişilerin mülkiyetindedir; *bu*, köyden farkı oluşturur. Şehir pazarının yararlandığı, kraliyet ya da derebeyi tarafından güvence altına alınmış "pazar barışı" "kasabanın askeri barışı" ile paraleldir.[13] Barış içindeki kale ve şehrin askeri-siyasal merkezi: ordunun talim alanı ve ordunun ve dolayısıyla yurttaşların toplanma yeri bir yanda ve şehrin huzurlu ekonomik pazarı diğer yanda, çoğunlukla esnek bir düalizmde birbirinin yanında durur. Her zaman mekansal olarak ayrı olmadıkları doğrudur; bu nedenle Atina *pnyx'i* [14] başlangıçta [muhtemelen] hem ekonomik işlemlere *ve* hem de siyasal ve dini eylemlere hizmet eden *agoradan* daha yenidir. Fakat Roma'da *comitium* ve *campus Martius*[15] her zaman ekonomik fora'dan ayrıydı ve Orta Çağ'da Siena'da belediye sarayının önündeki *piazza del campo* (bugün hala şehrin semtleri arasında her yıl yapılan yarış için kullanılan turnuva meydanı) arkadaki *mercato'dan* ayrıydı. Benzer şekilde, İslami şehirlerde *kasbeh*, savaşçıların müstahkem kampı, mekansal olarak pazardan (*bazaar*) ayrıydı ve güney Hindistan'da "*honoratioresin* siyasal şehri" ekonomik şehirden ayrı durur.[15a]

Bir yanda, kalenin tüm siyasal yurttaşları olarak garnizon, diğer yanda, ekonomik olarak etkin halk olarak siviller arasındaki ilişki sorunu çoğunlukla fazlasıyla karmaşıktır ; fakat bu her zaman şehrin kuruluş tarihi için can alıcı önemdedir. Şu açıktır: her nerede bir kale varsa, esnaf senyörün hanesinin ya da savaşçıların ihtiyaçlarını gidermek için gelmiş ya da getirilmiştir; askeri sarayın alım gücü ve sağladığı koruma her zaman tüccarları çekti ve ayrıca lordun kendisi de bu sınıfları etkilemekle ilgileniyordu ; çünkü bunlar onu ya ticareti ve zanaatı vergilendirerek ya sermaye avanslarıyla onlara katılarak ya kendi hesabına ticareti yürüterek ve hatta onu tekelleştirerek para kaynaklarını sağlayacak konuma yerleştirdiler. Bir kıyı kalesinin lordu her zaman, gemi sahibi ya da liman yöneticisi olarak, kanlı ya da barışçıl "denizden gelen" karlardan pay sağlayabilirdi. Eğer onların bu fırsatları kullanmasına gönüllü olarak ya da onların iyi niyetine bağlı olduğu için zorlama altında izin verirse yerleşik takipçi ve vassallarının aynı pozisyonda olduğu da açıktır. Bir erken dönem Helen şehri olan Cyrene'den, bir vazo resminde kralı, yerel ihraç malı *silphion'un*[16] tartılmasına yardım ederken görürüz ve daha erken Mısır kayıtlarında Aşağı Mısır Firavununa ait ticaret filosu kaydedilir.

Yerleşik savaşçı ailelerin ticaretten gelen kara katılımındaki çıkarın büyümesi ve böylece eninde sonunda yerel şefin ya da kalenin prensinin (eğer varsa) tekelini kırana dek güçlerinin bu çıkara yardım etmesi tüm dünyada, fakat (sadece "şehirlerde" değil) özellikle ticaret komisyoncularının kolaylıkla kontrol edildiği kıyı bölgelerinde gözlenebilen bir süreçti. Eğer bu olmuşsa, prens genellikle *primus inter pares* konumuna ve belki nihai olarak, sadece kısa süreliğine seçilen ve daha sonra şehir toprağına sahip veya – şahsen ya da sadece sermayeleriyle (Orta Çağ'da çoğunlukla *commenda* biçiminde) – barış zamanı ticarete ya da korsanlık ve deniz savaşı gibi kanlı uğraşlara katılan soylu "ailelerle" paylaşmak zorunda olduğu ciddi biçimde kısıtlanmış yetkilerle seçilen şehir *gentes*'inin yaklaşık olarak eşit üyeliğine indirgenirdi. Bu süreç, bir yılla sınırlı makam imtiyazının aşamalı olarak ortaya çıkışı biçiminde, Homeros döneminden sonra antik kıyı şehirlerinde ve çok benzer şekilde, erken Orta Çağ'da bazı zamanlarda gözlemlenebilir. Venedik'te baş magistratlığın gelişimi ve bununla birlikte karşıt tarafların uzlaşmasının şehir senyörünün bir kraliyet kontu ya da *vicomte*, bir piskopos ya da diğer soylulardan olup olmadığına bağlı olarak büyük ölçüde değiştiği diğer tipik ticaret şehirlerindeki benzer gelişmeler buna örnektir. Bu bağlamda, şehrin kapitalist ticaret "çıkarları" – ticaret finansörleri

ve erken antik ve erken Orta Çağ şehrinin tipik *honoratioresi* – ve ticari etkinliklerle sürekli olarak ilişkili fiili "operatörler", yerli veya sonradan vatandaşlığa geçmiş uygun tüccarlar arasında ayrım yapmak her zaman gereklidir. Bu kavramsal farklılık aslında bu iki sınıfın sıklıkla birbirlerine karışma eğiliminde bile gözlenmelidir. Ancak, bununla, ileride tartışılacak noktaları öngörüyoruz.

Denize kıyısı olmayan bölgelerde nehir ve kervan güzergâhının başlangıç ve bitiş noktaları ya da – örneğin Babil gibi – kesişimleri benzer gelişmelerin mekanları haline gelebilir. Orada tapınak rahibi ya da şehrin rahip lordu bazen kalenin ya da şehrin seküler prensine rekabet önerirdi. Çok bilinen tanrıların tapınak alanları etnik gruplar arası – ve dolayısıyla siyasal olarak korunmasız – ticarete dini bir koruma alanı sağlar, öyle ki, onların gölgesinde, tıpkı prens şehrinin prense verilen haraçlardan geçinmesi gibi ekonomik geçimlerini tapınak kaynaklarının alım gücünde bulan şehir benzeri yerleşimler ortaya çıkabilir. Prensin, lordun sarayından bağımsız vergilendirilebilir bir meslek arayan zanaatkarlara ve tüccarlara verilen imtiyazlardan gelen para kaynaklarındaki çıkarının, ihtiyaçlarını büyük ölçüde kendi iş gücünün üretiminden karşılamasında ve ticareti kendi elinde tekelleştirmesindeki çıkarı üzerinde baskın çıkıp çıkmadığı, ve bunun ne ölçüde olduğu, bireysel durumun koşullarına bağlıydı; yabancıları bu gibi imtiyazları teklif ederek çekerken, çıkarları ve yerleşik siyasal ve feodal bağlılarının önemli vergi – ve hizmet – sağlayan ekonomik kapasitesini de hesaba katmak zorundaydı. Bu gelişimsel çeşitliliğe, şehrin kuruluşunun ya da gelişmesinin gerçekleştiği "egemen örgütlerin siyasal- askeri yapısının çeşitlilikleri eklenmelidir. Bu, şimdi hesaba katmak zorunda olduğumuz bazı olgulara yol açar.

8. "Komün" ve "Kasabalı": Bir İnceleme

A. BATI KOMÜNÜNÜN ÖZELLİKLERİ

Ne ekonomik anlamda her "şehir" ne de sakinleri siyasal-idari anlamda özel bir statüye sahip her garnizon geçmişte bir "komün" (*Gemeinde*) oluşturuyordu. Kelimenin tam anlamıyla şehir-komünü kitle olgusu olarak sadece Batı'da görüldü; onu Yakın Doğu (Suriye, Fenike ve belki Mezopotamya) da biliyordu, fakat sadece geçici bir yapı olarak. Başka yerde onun ancak temelleri bulunur. Bir yerleşimin şehir-komününe dönüşmesi için,

en azından göreceli ölçüde, tarım dışı- ticari tip olması ve şu özelliklerle donatılmış olması gerekiyordu : 1. tahkimat; 2. bir pazar; 3. kendi mahkemesi ve en azından kısmen özerk hukuk; 4.birliksel bir yapı (*Verbandscharakter*) ve bununla bağlantılı 5. en azından kısmi bağımsızlık ve atamalarına kasabalıların belli biçimlerde katılabildiği otoriteler tarafından yönetimi içeren otosefallik. Geçmişte, bu gibi haklar nerdeyse her zaman bir "sınıfın" (*Stand*) imtiyazları formunu aldı; bu nedenle siyasal tanımlamada şehrin karakteristiği ayrı bir burjuva "sınıfının" görünüşüdür.

B. DOĞU'DA KOMÜN ÖZELLİKLERİNİN YOKLUĞU

Eğer yukarıdaki tanım kesin şekilde uygulanırsa Orta Çağ Batı şehirlerinden bile sadece bir kısmının – ve on sekizinci yüzyıldakilerin en küçük parçasının – gerçek "şehir-komünleri" olarak niteleneceği belirtilmelidir. Fakat Asya şehirleri, çok istisnai durumları saymazsak, bildiğimiz kadarıyla, bu sınıflamaya kesinlikle uymazdı. Hepsinin bir pazarının olduğu ve hepsinin aynı zamanda kale olduğu doğruydu. Çin'de – fakat Japonya'da değil – tüm büyük ticaret ve alışveriş merkezleri ve küçük olanların çoğu tahkim edilmişti. Aynısı Mısır, Yakın Doğu ve Hindistan'daki benzer şehirler için de geçerlidir. Bu ülkelerin daha büyük ticaret ve zanaat kasabaları için ayrı mahkeme alanları da çok sık görülüyordu. Çin, Mısır, Yakın Doğu ve Hindistan'da büyük siyasal birliklerin idari otoritelerinin merkezi her zaman bu kasabalardaydı – bu erken Orta Çağ'ın en tipik Batı şehirleri ve özellikle Kuzeydekiler için açıkça geçerli olmayan bir ifadedir. Bununla birlikte, Asya şehirleri "kasabalılara" şehir komünündeki üyelikleri nedeniyle uygulanabilir özel bir maddi hukuk ya da dava hukuku ya da onlar tarafından özerk olarak atanan bir mahkeme bilmiyordu. Sadece loncalar ya da (Hindistan'da) eğer öncelikle ya da özellikle tek bir şehirde yaşıyorlarsa, o zaman özel bir hukuk ya da kendi mahkemesini geliştirebilen kastlar durumunda bir benzerlik tecrübe ettiler. Fakat hukuki bakış açısından, bu örgütlenmelerin kentsel merkezi salt tesadüfiydi ya da önemi yoktu. Özerk şehir yönetimi bilinmiyordu ya da tam gelişmemişti. En önemlisi, şehrin birliksel yapısı ve kasabalı kavramı (taşradan bir insandan farklı olarak) asla gelişmedi ve sadece temel olarak var oldu. Çinli kasabalı hukuki olarak aynı soydan gelenlerin ve bu nedenle ata kültü tapınağının durduğu ve onunla ortaklığını dikkatli biçimde desteklediği yerli köyünün bir üyesiydi. Benzer şekilde, köy topluluğunun,

yaşamını şehirde kazanan Rus üyesi hukukun gözünde " köylü" olarak kaldı. Ek olarak, Hindistanlı kasabalı kastının bir üyesiydi.

Bir kural olarak, kasaba sakinlerinin aynı zamanda yerel mesleki birliklerin, loncaların ve spesifik olarak kentsel bir yerleşime sahip zanaatların üyeleri de olduğu ve şehrin yerel otoriteler tarafından bölünmüş şehir yönetim alanlarının, şehir bölgelerinin ve parsellerinin üyeleri oldukları – ve bu sıfatlarla belirli görevleri ve bazen belli hakları bile olduğu doğrudur. Şehir bölgesi ya da parsel, kolektif bir birim olarak, özelde liturjik olarak insanların güvenliğinden ve diğer asayiş amaçlarından sorumlu hale getirilebilir. Bu nedenle, şehir parsellerinin öz yönetimini denetleyen bir ya da birkaç sivil yönetim temsilcisi (*machi-bugyo*) bulduğumuz Japonya'da olduğu gibi, seçilmiş memurlar ya da kalıtsal yaşlılara sahip komünler içinde örgütlenebilirlerdi.[17] Fakat "yurttaş" olarak kasaba sakininin antik ve Orta Çağ anlamında özel bir statüsü yoktu ve şehrin tüzel niteliği bilinmiyordu. Tabii ki, bir bütün olarak şehir, tıpkı Merovenj ve Karolenj krallıklarının yaptığı gibi, ayrı bir yönetimsel alanı biçimlendirebilir. Fakat Doğu'da, Orta Çağ ve antik Batı'ya güçlü bir karşıtlık içinde, şehir sakinlerinin yerel yönetim işlerinde özerkliğinin ve katılımının şehirde – yani tarım dışı- ticari ve göreceli olarak büyük bölgelerde – kırsal bölgeden daha güçlü şekilde geliştiğini göremeyiz. Aslında, kural olarak tam tersi doğru olurdu. Örneğin, Çin'de yaşlılar konfederasyonu pratikte köyde mutlak güce sahipti ve bu nedenle *taotai*[18] hukukta geçerliliği olmamasına rağmen onunla işbirliği yapmak zorundaydı. Hindistan'da da köy topluluğu çok kapsamlı yetkilere sahipti ve Rus *mir'i* III. Alexander yönetiminde bürokratikleşene dek yetki alanında neredeyse özerk olarak yönetim gösterdi. Tüm Yakın Doğu dünyasında yaşlılar (İsrail'de *zekenim*),[19] esasen aynı soydan gelenlerinki ve sonradan soylu klanların şefleri [şehir – dışı] bölgelerin ve yerel sarayların temsilcileri ve yöneticileriydi. Asya şehirlerinde bu asla olamazdı, çünkü bu genellikle yüksek memurların ya da prensin kendisinin merkeziydi ve bu nedenle doğrudan onların askeri korumalarının sopası altındaydı. [Asya] Şehri prense ait bir kaleydi; bu nedenle memurlar (İsrail'de *sarim*)[20] ve tüm hukuki gücü de elinde tutan prensin askeri görevlileri tarafından yönetilirdi. Memurlar ve yaşlılar arasındaki dualizm Krallar Dönemi İsrail'inde açıkça gözlenebilir. Kraliyet memuru her zaman bürokratik monarşilerde üstünlük elde etti. Tabii ki, mutlak güce sahip değildi; aslında, çoğunlukla halkın görüşünü şaşırtıcı derecede hesaba katmak zorundaydı. Özelde Çinli memur, eğer özel bir meseleyle ilgili olarak ortak bir

cephe oluştururlarsa, yerel kuruluşlar, aynı soydan gelenler ve mesleki birlikler karşısında oldukça güçsüzdü; muhalefet olarak ciddi şekilde her birleştiklerinde, o makamını kaybetti. Blokaj, boykotlar, dükkan kapama ve çalışmayı reddetme baskıcı önlemlere karşı zanaatçı ve tüccarların memurların gücüne sınır koyan genel tepkileriydi. Bununla birlikte, bu sınırlar tamamen belirsiz türdendi. Diğer yandan loncalar ve diğer mesleki birlikler, Hindistan'da olduğu gibi Çin'de de bazı yetkilere sahipti ya da en azından bunları memurların onları hesaba katmak zorunda olduğu bir şekilde talep ederlerdi. Bazen bu birliklerin başları üye olmayanlar üzerinde bile etkisi geniş zorlayıcı güç uygulardı. Bununla birlikte normalde, bunlar sadece, özel bir birliğin, somut grup çıkarlarına dokunan özel meseleleriyle ilgili yetkiler ya da fiili güçleriydi. Fakat genelde, kasabalıların komününü böyle temsil edebilecek bir birlik yoktu. Tam bir şehir sakini kavramı yoktu ve özelde sakinin özel bir statü nitelendirmesi mevcut değildi. Bu ne Çin'de ne de Japonya ve Hindistan'da bulunabilir ; sadece Yakın Doğu'da başarısız başlangıçlarda bulunabilir.

Japonya'da statü yapısı salt feodaldi: *Samurai* (atlılar) ve *kasi* (atsız hizmetçiler) köylülere (*no*) ve bazıları mesleki birlikler içinde örgütlenmiş tüccar ve esnafa yakındı. Bununla birlikte "burjuva" sınıfı kavramı (*Bürgertum*), "şehir komünü" kavramı kadar eksikti. Aynısı feodal döneminde Çin için de geçerliydi. Bununla birlikte bürokratik egemenliğin başlangıcından itibaren, "eğitimsiz" sınıfla çelişen, sınavla elde edilmiş çeşitli akademik derecelere sahip *literatiyi* buluruz; tüccarların ekonomik olarak imtiyazlı loncaları ve zanaatkarların mesleki birlikleri de bu zamanda görülür. Fakat burada da "kasabalı" ve "şehir komünü" kavramları kayıptır. Japonya'yla birlikte Çin'de de "öz yönetim" mesleki birliklerin ve köylerin bir özelliğiydi, şehirlerin değil. Çin'de şehir bir kaleydi ve imparatorluk kurumlarının resmi merkeziydi; Japonya'da bu anlamda "şehir" hiç bilinmiyordu. Hindistan'da şehirler kraliyet merkezi ya da kaleler ve pazar merkezleriyle birlikte kraliyet yönetiminin resmi merkezleriydi. Ayrıca hepsinden önemlisi yasama ve adalet yönetimi alanlarında hepsi kayda değer özerklikten faydalanan büyük ölçüde mesleki örgütlenmelerle komşu, tüccar loncaları ve kastlarını da buluruz. Fakat Hindistan toplumunun kalıtımsal kastı, meslekle rin ritüel ayrımıyla, "şehir komünü" ile birlikte "burjuvazinin" de doğuşunu engeller. Her ne kadar birkaç tüccar kastı ve sayısız alt kastlarla pek çok esnaf kastı var olmuş olsa da (ve hala vardır) bir grup olarak Batılı kasabalı sınıfıyla denk tutulamaz ; bunlar kendilerini esnaf yönetimli Orta Çağ şehirlerine denk

düşen bir şey olarak şekillendirecek şekilde bir araya da gelemediler, zira kast sınırları tüm kastlar arası kardeşliği engelledi. Bununla birlikte, büyük kurtuluş dinleri döneminde Hindistan'da aslında kalıtsal yaşlılar (*shreshtha*) tarafından yönetilen loncaların pek çok şehirde bir birlik içerisinde birleştiğini bulduğumuz belirtilmelidir; bunun kalıntıları günümüzde hala Batıdaki lord belediye başkanına denk düşen ortak şehir *shreshth*'i tarafından yönetilen bazı şehirlerde (Ahmedabad) vardır. Büyük bürokratik krallıklardan önceki dönemde, siyasal olarak özerk ve orduda filleriyle hizmet eden bu ailelerden toplanmış yerel aristokrat tarafından yönetilen bazı şehirler de vardı.[20a] Fakat bu sonuncusunun hepsi neredeyse tamamen ortadan kayboldu; ritüel kast sınırlarının zaferi lonca birliğini yok etti ve Brahmanlarla ittifak içindeki kraliyet bürokrasisi kuzey batı Hindistan'da yaşayan kalıntılar hariç bu şekilde tomurcuklanan tüm gelişmeleri silip süpürdü.

Yakın Doğu ve Mısır Antikitesi'nde şehirler, kaleler ya da kraliyet pazar ayrıcalıklarıyla resmi yönetim merkezleriydi. Bununla birlikte, büyük karasal krallıkların egemenliği boyunca özerklik, belediye örgütlenmeleri ve imtiyazlı kasabalı sınıfından yoksundular. Mısır'da Orta Krallık boyunca feodalizm makamına ve Yeni Krallık boyunca katipler tarafından yönetilen bürokratik yönetime rastlarız. "Şehir imtiyazları" bu bölgelerdeki makam yetkilerinin feodal ya da prebendal sahiplerine verilen, Orta Çağ Almanya'sında piskoposlara bağışlanan imtiyazlara benzer bağışlardı ; fakat bunlar özerk bir "burjuva" sınıfına verilen bağışlar değildi. Şimdiye kadar "şehir aristokrasisinin" başlangıçları bile bulunamadı.

Bunun aksine, Mezopotamya ve Suriye'de ve hepsinden önemlisi Fenike'de, erken dönemde ticaret filosu ve kervan pazarlarının bazen dinsel fakat çoğunlukla seküler nitelikte tipik şehir krallıklarına; daha sonra savaş arabası savaşı zamanının "belediye binasında" (Tel-el Amarna tabletlerinde bitu), yine tipik olarak, soylu ailelerin yükselen gücüne rastlarız .[21] Kenan birliği şehirleri kasabada ikamet eden bir savaş arabacıları şövalyeleri birliğiydi; bu tabaka köylü sınıfını Helen polisinin erken döneminde de olduğu gibi, borç esareti ve klientlik içinde tuttu., Tam hakları ve askeri hizmet için ekonomik kaynakları olan toprak sahibi yurttaş sıfatıyla "aristokratın", köylüden farklılaştığı ve baş kentlere kraliyet beratıyla ayrıcalıklar ve özgürlükler verildiği Mezopotamya'da ilişkilerin benzer olduğu görülür. Bununla birlikte, askeri krallığın destek gücü ile bu, burada da kayboldu. Daha sonra Mezopotamya'da ne siyasal olarak özerk şehirler ve Batılı türde kasabalı tabakası ne de kraliyet hukukun yanı sıra özel

bir şehir hukuku bulunabilir. Sadece Fenikeliler, sermayesini ticarette kullanan toprak sahibi aristokratın egemenliği altında şehir devletini sürdürdü. *'Am Şôr* ve *'am Karthadaśt* yazılarının bulunduğu Fenike madeni paraları *demos*'un Tire ve Kartaca'da egemen olduğunu ispatlamada nadiren kullanılabilir;[22] yine de durum buysa, ilgili dönem oldukça geç bir zaman olmak zorundaydı.

İsrail'de Yahuda bir şehir devleti haline geldi. Fakat erken dönemde aristokrat klanların başı olarak şehirlerin yönetimine liderlik eden *zekenim* (yaşlılar) kralların yönetimi altında arka plana itildi; *gibbonim* (şövalyeler) kraliyet hizmetçileri ve askerler haline geldi ve büyük şehirlerde – kırsal kesimin tersine– yönetim açıkça kraliyet memurlar (*sarim*) tarafından idare edilir hale geldi.[23] Ritüel ayrım temeli üzerinde "cemaat" (*kahal*) ve "kardeşliğin" (*heber*) bir kurum olarak kendini göstermesi ancak Sürgün'den sonradır – ama o zamana kadar rahip klanların hiyerokratik yönetimi altındaydı.[24]

C. KOMÜN ÖNCESİ ARİSTOKRAT ŞEHİRLER – MEKKE

Bununla birlikte, *gens* Claudia'nın göçü zamanında [M.Ö. 5. Yüzyıl] Roma'nınkine neredeyse eşit bir gelişme döneminde antik polise benzer olguları ilk önce bu bölgede, yani Akdeniz kıyısı ve Fırat üzerinde buluruz. Otorite her zaman, gücü ticaretle elde edilen ve gayri menkule yatırım yapılan mali zenginliğe, esir edilmiş borçlulara ve satın alınmış esirlere ve onların şövalye savaşındaki askeri eğitimine dayanan şehir aristokrasisinin elindedir. Aristokratlar çoğunlukla duvarlar arasındaki şiddetli kan davaları tarafından bölünürdü; diğer yandan, klanları aynı anda bir çok şehirde yaşayabilir ve bölgeler arası ittifaklar oluşturabilirdi. *Primus inter pares* olarak bir kral ya da *shofetim*[25] ya da *zekenim* tarafından Roma soylularının başındaki *consulese* benzer bir konumla yönetilen böyle aristokrat gruplar her zaman paralı korumalar tarafından (Abimelech, Jephthah, David) desteklenen karizmatik bir savaş kahramanının gasp gücü ve *tyrannisi* ile tehdit edildiler.[26] Helenistik dönemden önce, bu gelişme evresi hiçbir yerde, ya da en azından sürekli olarak aşılamadı.

Muhammed zamanındaki Arap kıyı şehirlerinin gelişmesi bu evrede durdurulmuş görünür; bu şehrin özerkliğinin ve onun aristokrasisinin, büyük karasal devletlerdeki gibi, monarşi tarafından tamamen tahrip edilmediği İslami şehirlerde sürmüştür. Bununla birlikte, çok sıklıkla Antikite ve Doğu koşulları İslami yönetim altında korunmuş görünür. Sonra prensin memurları

karşısında daha istikrarsız bir özerkliği destekleyen şehirli aristokrat aileleri buluruz. Aristokratın güç konumunun geçim kaynağı şehrin ekonomik fırsatlarına katılımından elde edilen ve genellikle toprak ve kölelere yatırılan zenginliğiydi. Resmi hukuki tanıma olmadan bile, prensler ve memurları aristokratın bu gücünü hesaba katmak zorundaydı, tıpkı Çinli *taotainin* köy klanı yaşlılarının ve tüccar loncalarının engelini ve şehirdeki diğer birlikleri hesaba katmak zorunda olması gibi. Bununla birlikte, aristokrat klanların bu gücü genellikle ya da zorunlu olarak şehrin ayrı ve bağımsız bir birlik içinde birleşmesine neden olmadı; aslında sıklıkla tam tersi oldu.

Bunu bir örnekle göstereceğiz. Arap şehirleri – örneğin Mekke – tüm Orta Çağ boyunca ve neredeyse günümüze kadar tipik klan kasabalarıydı. Snouck Hurgronje'un grafiksel tanımlaması[27] *biladlarla* [beldeler] çevrili Mekke şehrini gösterir: Bireysel *dewi*lerin derebeyi sınıfları, Hasanın klanı ve diğer soylu klanlar [Muhammed'in damadı] Ali'nin soyundan geliyordu. Köylülerle, yanaşmalarla ve himaye altındaki Bedevilerle uzlaşan farklı klanların çeşitli sınıfları birbirine karışmış haldeydi. *Dewi* bir " şerif" atası olduğunu iddia edebilen herhangi bir klandı.[28] [Mekke] Şerifinin kendisi– M.S. 1200'den itibaren her zaman Katadeh [yaklaşık 1201-1221 arası yönetimde bulundu] soyundan gelen Alidik kolunun bir üyesiydi – hukuki olarak Halife'nin, çoğunlukla özgür doğmayan ve Harun el Reşit yönetiminde eskiden [serbest bırakılmış] Berberi bir köle olan valisi tarafından atanmalıydı; fakat aslında, konumunu, makam için nitelikli ailenin bir üyesini seçen Mekke'de oturan *dewi* şeflerinden elde ediyordu. Bu nedenle – ve Mekke'de ikamet hacıların sömürülmesine katılma fırsatı sunduğu için– klan başları (*emirler*) şehirde yaşardı. Onların arasında genellikle, barışı koruma ve ganimeti paylaştırma anlaşmaları gibi bazı "bağlar" vardı. Ama bu "bağlar" herhangi bir anda koparılabilirdi ve bu, köle birliklerinin çalıştırıldığı şehrin dışında olduğu gibi içinde de kan davaları başlatırdı. Mağlup olan şehirden sürgün edilirdi. Bununla birlikte, düşman aileler arasında yabancılara karşı var olan çıkar ortaklığı düşmanlıkları sürdürdü ve galip gelen kendi taraftarlarının isyanıyla tehdit edilmesin diye yenilgiye uğramış olan sürgünlerin ailesinin mallarını ve canlarını ve klientlerini bağışlama kuralına uymak zorunda kalıyordu.

Günümüze daha yakın zamanlarda, Mekke'de aşağıdaki resmi otoriteler

vardı: 1. Büyük ölçüde kağıt üzerinde, Türkler tarafından kurulan eşit yetkili yönetim konseyi (*meclis*); 2. Etkili bir otorite olarak, daha önceki "koruyucu lordun" (önceki dönemlerde bu genellikle Mısır'ın yöneticisiydi.) konumunu üstlenmiş Türk yönetimi; 3. Ortodoks mezheplerin,[29] her zaman soylu Mekkeliler olan ve en saygını – *Şafi* olanı– yüzyıllarca aynı aileden gelen, Şerif tarafından atanan ya da koruyucu lord tarafından aday gösterilen dört *kadı*; 4. Aynı zamanda şehir aristokrasisinin birliğinin başı olan Şerifin kendisi; 5. En önde geleni hacı rehberleri "zanaatı" olan, kasaplar, hububat tüccarları ve diğerleri tarafından izlenen meslek loncaları, 6. Yaşlılarıyla şehir muhafızları. Bu otoriteler birbirleriyle kesin olarak belirlenmiş yetki alanları olmadan pek çok şekilde rekabet ettiler. Hukuki bir davada bir davacı kendine en uygun görünen ya da sanık üzerinde etkili olacak en çok gücü kazandıracak görünen otoriteyi seçerdi. Yönetim dini hukuka dokunan tüm meselelerde yetki alanıyla rekabet eden *kadıya* yapılacak temyizi engelleyemezdi. Şerif yerli halk tarafından gerçek otorite olarak kabul ediliyordu ve özellikle Bedeviler ve hacı kervanlarıyla ilgili tüm meselelerde vali tamamıyla onun iyi niyetine bağlıydı. Son olarak, diğer Arap bölgelerinde olduğu gibi burada da soyluların birliği özellikle şehirlerde kesin önem taşıyordu.

Dokuzuncu yüzyılda Tulunid ve Safaridler Mekke sokaklarında savaştığında en zengin loncalar (kasaplar ve hububat tüccarları) tarafından seçilen tarafın mücadelenin sonucuna belirleyebildiğini duyduğumuzda Batıdaki gelişmeleri hatırlarız.[30] Aksine, Muhammed zamanında, sadece soylu Kureyş ailelerinin tutumu askeri ve siyasal önemdeydi. Bununla birlikte bu asla bir lonca birliği haline gelmedi. Şehrin soylu ailelerinin [hacı ticareti] kazançlarındaki paylarından beslenen köle askerler, tıpkı Orta Çağ İtalyan şehirlerinde gücün, askeri gücün yöneticileri olan şövalye ailelerinin ellerine geçme eğilimde olduğu gibi, klanların egemen konumunu defalarca korumuş olmalıdır. Şehri ekonomide tüzel bir birim olarak birleştirebilecek türden herhangi bir birlik Mekke'de yoktu ve bu hem birlik halindeki antik *polis*[31] hem de en erken Orta Çağ İtalyan *comune*lerinden karakteristik bir fark oluşturur. Fakat, bundan ayrı olarak, spesifik olarak İslami özellikleri hoş gören veya onları Hristiyan benzerlerine aktaran bu Arap koşullarını komünal oluşumun doğuşundan önceki dönemin Batı şehirleri, özellikle de deniz ticareti yapanlar için oldukça tipik görebiliriz.

"Şehirlerin" ekonomik niteliklerine sahip Asya ve Doğu yerleşimleri hakkında bulunan tüm güvenli bilgiler, sadece klan birliklerinin ve bazen mesleki birliklerin örgütlü eylemin (*Verbandshandeln*) araçları olduğunu ama böyle şehir yurttaşlarının birliği olmadığını işaret eder görülür. Tabii ki burada da geçişler akışkandır. Fakat bu ifade açıkça, bazen yüzbinlerce ve hatta milyonlarca sakini barındıran en büyük yerleşimler için geçerlidir. Orta Çağ Hristiyan Bizans'ında (Siena'daki at yarışları için hala olduğu gibi, sirk yarışlarını finanse eden) *semtlerinin* temsilcileri parti oluşumlarının temsilcileriydi – Justinian yönetimindeki *Nika* ayaklanması bu tür bir yerel birlik bölünmesinin ürünüydü.[32] Ve İslami Orta Çağların Bizans'ında – yani dokuzuncu yüzyıla kadar - tüccar loncaları ve birlikleri sadece burjuva çıkarlarının temsilcileridir. Onların yanında Yeniçerilerin ve Sipahilerin salt askeri birliğini ve Ulema ve Dervişlerin dini örgütlenmelerini buluruz; fakat kasabalıların genel bir birliği yoktur. Geç Aleksandria Bizansında durum, sadece münferit şehir semtlerinin kasabalı milisleri, rekabet halindeki egemen güçlerin (Çok güçlü rahiplerin gücüne güvenen Patrik ve küçük bir garnizon tarafından desteklenen Vali) yanında örgütlü burjuva güçleri olarak var olmuş göründüğü kadarıyla benzerdi:. Semtlerin içinde "Yeşiller" ve "Mavilerin" rakip meydan partileri önemli örgütlenmeleri temsil ediyordu.

NOTLAR

Aksi belirtilmedikçe XVI. bölümdeki tüm notlar Wittich tarafından yazılmıştır.

1. Bu bölüm ilk olarak Weber'in ölümünden sonra ayrı olarak " The City. A Sociological Investigation." başlığı altında AfS'de basılmıştır, cilt 47 (1921), 621 – 772. *Wirtschaft und Gesellschaft'in* dördüncü Alman basımında buna Weber'in çalışma için ilk çerçeve planında görülen "Non Legitimate Domination. The Typology of Cities" başlığı verildi. Biz ikisinin arası bir başlık kullandık, çünkü deneme daha önceki çeviride " The City" olarak iyi bilinir hale geldi. " Non Legitimate Domination (*nichtlegitime Herrschaft*) Weber için Batı şehrinin, önceden Antikite'de gözlenebilir olan kesin özelliğine tekabül eder: Yöneticinin geleneksel meşruluğuyla ilgisinin kesilmesi ve yönetilenlerin (*demos, plebs, comune, popolo, coniuratio* vs.) gasp edici ittifakının çeşitli türlerine dayanan otoritenin (Herrschaft) ikamesi. Bkz.ız özellikle aşağıda 1250 ve " Politics as a Vocation" Gerth ve Mills, From *Max Weber,* 84.
2. Orta Çağ ortaklık formları, *commenda* ve *societas maris,* ve "deniz kredisi" üzerine bkz. Weber, *Handelsgesellschaften,* 332 – 44; aynı eser. , *Economic History,* 158.s; *Cambridge Economic History*

of Europe, III, 49-59.

3. Bkz. *Economic History*, 243; *Ancient Judaism* (AJ olarak anılacak), 73.

4. Çanakkale Boğazı üzerindeki Gelibolu Yarımadası (*Thracian Chersonese*) "daveti ile tiran" olarak, Peisistratid döneminin (M.Ö. 6. Yüzyıl) Atinalı aristokratı, yaşlı Miltiades'in yerleşmesinin ilginç hikayesi için, bkz. Herodotus, *Histories*, vi:34. Philaid ailesi, Weber'in sıklıkla bahsettiği gibi, Marathon'un sonraki galibi genç Miltiades'in istilacılar tarafından sürgün edildiği 5. Yüzyıldaki Pers savaşlarına dek, egemenliklerini elinde tuttu. Grimaldi deniz aşırı mülkleri Napoli krallığının Anvegin yöneticileri tarafından aileye büyük gayri menkullerin bağışlandığı güney İtalya ve Sicilya'daydı. Provence'de, tabii ki, hala Monaco'yu yönetiyorlar.

5. Bkz. Birinci Fasıl, II. Bölüm, not 24.

6. "Gündelik iş" ve " ücret işinin" tanımlamaları için, bkz. Birinci Fasıl, bölüm II:19. Önceki durumda, müşteriler, sonrakinde üretici tarafından temin edilirken, üretim araçlarıyla birlikte hammadde sağlar. Bu Karl Bücher'in terminolojisidir.

7. Karl Rathgen, *Japans Volkswirtschaft und Staatshaushalt* (Leipzig: Duncker & Humblot, 1891), 47 – 49 (W).

8. Kral Henry tarafından kurulan "şehirlerin" (*urbes*) yapısı üzerine the Fowler (r.919-936) Saxony'de, bkz. Frederic William Maitland, Domesday Book and Beyond (Cambridge: The University Press, 1897), 189 ve orada verilen referans; C. Rodenberg, " Die Stadtegründungen Heinrichs I" *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschund*, XVII (1896), 161-67.

9. Maitland, age., 172-219, ve aynı yazarın *Township and Borough* (Cambridge: The University Press, 1898), 36 – 52, 209-211; Julius Hatschek, *Englische Verfassungsgechichte* (Munich: Oldenbourg, 1913) 104 vd.

10. XVIII. Mısır Hanedanı, yaklaşık M.Ö. 1540-1300. Özellikle II. Thutmose (1479 – 1427) ve IV. Thutmose (yaklaşık 1400) Suriye'de uzun süren seferler yönetti.

11. Parnes Dağı'nın doğu ucundaki geçit üzerinde. Çünkü bu Atina ovasına girişi yönetir, burası Peloponez Savaşı'nın sonraki yıllarında (M.Ö. 413 – 404) Atina içine akınlar için bir temel olarak Spartalılar tarafından ele geçirildi ve tahkim edildi. Decelea klanı üzerine, bkz. aşağıda, bölüm iii, not 39.

12. Georg von Below, "Zur Entstehund der Rittergüter" *Territorium und Stadt* 'ında (Munich: Oldenburg, 1900), 95-162.

13. Maitland, Domesday, Book and Beyond, 189-195; "pazar barışı" ve "kasaba barışı" üzerine, 193.

14. Muhtemelen M.Ö. beşinci yüzyıldan sonra siyasi toplantıların mekanı olarak hizmet veren Atina Akropolisi'nin aşağısındaki üstü düz tepe; bu nedenle halk meclisinin de adı.

15. Roma halkı için, sırasıyla, sivil- kabile (*comitia curiata*) ve askeri (*comitia centuriata*) oluşumları içinde meclis.

15a. Hindistan örneği için, bkz. Weber'in incelemesi "Hinduismus und Budddhismus" GAzRS II, 85 not 1 (İngilizcede *Religion of India*, 87vd.).

16. Cyrenaica'nın (Kuzey Afrika) bu ünlü ihraç malı, süte benzer öz suyu bir baharat ve eski uygar-

lıklar tarafından yüksek değer biçilen bir ilaç veren bir bitkiydi. Cyrene'nin Kral II. Arkesilaos'u (yaklaşık M.Ö. 560) tahtında gösteren altıncı yüzyıl içki kasesinin yeniden üretimi, *silphion* balyalarının tartılması ve yüklenmesi üzerine kayıt tutulan etiket için, bkz. Victor Ehrenberg, *The People of Aristophanes: A Sociology of Old Attic Comedy* (New York: Schocken Books, 1962), levha X (a).

17. Bkz. Rathgen, *Japans Volkswirtschaft*, age., 45vd., 51.

18. *Taotai:* köy ve taşra arasındaki karasal birimden sorumlu gezici müfettiş – seyyar yönetici.

19. *Zekenim:* bkz. AJ, 16 vd.

20. *Sarim:* Bu kraliyet memurları ve erken İsrail'deki kraliyet ve soylu yönetim arasındaki çekişme üzerine daha fazla detay için, bkz. AJ, 18 vd.

20a. Hindistan, Gücarat'taki Ahmedabad lonca- *shreshth*'i (ya da *sheth*) üzerine, bkz. E. Washburn Hopkins, "Ancient and Modern Hindu Guilds", *India Old and New'inde* (New York: Scribner'S, 1901), 169vd., özellikle 178.vd.; ayrıca GAzRS II, 53, 86, 89, 105 (*Religion of India*, 51, 87, 90, 107). Vaiçali'deki (?) fil besleyen ileri gelenlerin konseyi üzerine, bkz. GAzRS II, 88 (*Rel.of India* 89).

21. Tel-el Amarna tabletlerindeki *bitu* üzerinde, ayrıca bkz. AJ, 14vd. ve 430vd., notlar 12-13.

22. Madeni para üzerindeki yazılar " Tire halkı (*demos*)" ve "Kartaca halkı (*demos*) " olarak çevrilebilir. (W)

23. Erken İsrail şehirlerinde *zekenim, gibborim ve sarim'in* statüsü üzerine, bkz. AJ, 16-20.

24. Ezra ve Nehemiah'ın ritüelistik olarak özel *kahal'i* üzerine (M.Ö. beşinci yüzyılın ortası), bkz. AJ, 385vd., ve Farisilerin *heber'i* için, age., 385-91.

25. *Shofetim*, "yargıçlar" Tire, Kartaca ve Marsilya'daki Fenikeli üst düzey magistratlardı.

26. Abilemech ve Jephthah'ın "boş ve gurursuz kiralık adamlarla" gasp gücü için, bkz. *Judg.* 9 ve 11; David'in krala meydan okuma taslayan ordu lideri olarak yükselişi için, *I Saml.* 19-31.

27. Christiaan Snouck Hurgronje, *Mekka*, Cilt 1: *Die Stadt und ihre Herren* (den Haag: Nijhoff, 1888), bölüm 3, bir çok yerde ve özellikle 112-118.

28. Başlangıçta "soylu kişi" anlamına gelen şerif terimi sonunda Peygamberin Ali soyundan gelenlerle sınırlanmış hale geldi; burada kullanılan ayrım budur. Bkz. Snouck Hurgronje, age., 56 vd. Bu anlam Mekke'nin Şerifi (ya da prensi) anlamından ayrılmalıdır.

29. Dört temel hukuk ekolü, *Anasi (Maliki), Hanefi, Şafi ve Hanbeli* ekolleri ve İslam'daki önemleri üzerine, bkz. *Selected Works of C. Snouck Hurgronje*, basım G.H. Bousquet ve J. Schacht (Leiden: Brill, 1957), 52 vd.

30. 883'de, Mısır ve İran'ın her ikisi de yok olan Abbasi Halifesinin sözde vassalı olan yönetici hanedanları Tulunid ve Saffaridlerin askerleri ve temsilcileri Mekke sokaklarında dini seremonide öncelik sorunu üzerine savaştı. Yukarıda bahsedilen loncalar "iyi para için" mücadelenin Mısırlılar lehine sonuçlanmasına yardımcı oldu. Bkz. Snouck Hurgronje, *Mekka I*, 46.

31. *Synoikismos* üzerine, bkz. aşağıda, kısım ii:2 ve kısım ii, not 9.

32. M. S. 532'de, yarış alanı geçmişi olan siyasal partiler " Maviler" ve "Yeşiller"in, isminin de gösterdiği isyanı: *nika* "zafer" anlamındadır. Bu Belisar tarafından kanlı şekilde bastırıldı.

II. Batı Şehri

1. Kentsel Toprak Mülkiyetinin Niteliği ve Kişilerin Hukuki Statüleri

Orta Çağ'daki Batı şehirleri, özellikle ideal tipe yakın bir formda geliştiği Alplerin kuzeyindeki topraklardaki şehir Asya koşullarına dikkati çekici bir karşıtlık sunar.

Asya ve Doğu şehirleri gibi Avrupa şehri de bir pazar merkezi, ticaret ve zanaatların merkezi ve bir kaleydi. Her iki alanda da şehirlerde tüccar ve meslek loncaları vardı ve böyle loncalar tarafından oluşturulan özerk yapılar bile dünyanın her yanında bulunur, farklılıklar sadece bir derece meselesidir. Yine Asya şehirlerine benzer olarak, Batı'nın hem antik hem Orta Çağ şehri – sonrakinin örneğinde daha sonra belirtilecek niteliklerle– şehir mülklerine, çoğunlukla zamanında aristokratların şehrin ekonomik fırsatlarına katılımdan gelen kazançlarla daha da artan büyük mülklerin yanında şehir dışında malikaneleri olan soylu ailelerin derebeylik konutlarını içeriyordu. Orta Çağların çoğu Batı şehri "lord koruyucuları" ve duvarlar içerisinde çeşitli derecelerde otorite uygulayan siyasal lordların memurlarını da biliyordu.

Sonuçta, dünyanın geri kalanının çoğunda olduğu gibi, şehir ev parsellerine uygulanan hukuk tarımsal topraklara uygulanandan bazı yönlerden farklıydı. Fakat, Batı'nın Orta Çağ şehirlerinde gayrimenkul hukukundaki bu tür farklılıklar temel bir özelliği, bazı geçiş evreleri hariç nerdeyse asla eksik olmayan bir özeliği oluşturdu. Köylünün toprağı her zaman çeşitli şekillerde köy, malikane ya da her ikisi için ayrılmış haklar tarafından sınırlanırken şehir gayrimenkulü her zaman kısıtlama olmadan devredilebilir, miras kalabilir, feodal yükümlülüklerle ipotekten kurtarılır ya da sadece sabit kira ödemeleriyle yükümlü hale

getirilirdi. Asya ve Antik dünyada, şehir gayrimenkulünün bu ayırdeci şekilde ele alınması benzer düzenlilikle görülemez.

Eğer arazi hukukuna ilişkin çelişki sadece göreceliyse, bir yanda Doğu ve antik dünya ve diğer yanda Batı arasında kişilerin hukuki statüsüyle ilgili olarak var olan çelişki mutlaktı. Şehir her yerde, ister erken Orta Çağlarda ister Antikite'de, ister Yakın ister Uzak Doğu'da, yabancıların birleşmesi ve birlikte yerleşmesinden doğdu ve alt sınıfların kötü sağlık koşulları yüzünden kendini sadece kırsal bölgeden devamlı yeni göç aracılığıyla sürdürebildi. Bundan dolayı her yerde çok değişken sosyal unsurlar içerdi. Sınava tâbi tutulmuş makam adayları ve mandarinler duvarlar içerisinde, "salt tamirciler" olarak hor görülen cahiller ve Doğu Asya'daki (çok az) kötü meslek sahipleriyle birlikte yaşarlar. Hint şehrinde pek çok kast türü bir arada yaşar; Yakın Doğu ve Akdeniz Antikitesindeki şehirlerde soylu klanların üyeleri ve topraksız esnaf, azat edilmiş köleler, serfler ve köleler feodal lordlarıyla ve saray memurları ve hizmetçileriyle, *ministeriales* ve paralı askerlerle, erken ortaçağ şehrinde papazlar ve rahiplerle birlikte bir arada yaşar. Her türden derebeyi sarayı şehir içine yerleştirilebilirdi ya da şehrin kendisi tüm alanıyla lordun malikanesine ait olabilirdi; duvarların korunması ve tamiri görevi o durumda kale vasalları grubuna ya da imtiyazlı "kale tımarları" ya da diğer özel hakları elinde tutan sınıfa verilebilirdi. Çok güçlü statü farklılıkları Akdeniz Antikitesinin kasaba sakinlerini tabakalaştırdı. Bu, çok daha düşük ölçüde erken Orta Çağ ve serfliğin kaldırılmasından sonra bile günümüzün eşiğine kadar Rusya için de geçerlidir. Kırsal alandan gelen Rus göçmeni hukuki olarak doğduğu köyüne bağlı olmayı sürdürdü ve *mir* yurt içi pasaportunu geri alarak onu geri dönmeye zorlayabilirdi. Elbette, kentsel-olmayan statü düzeni şehir içerisinde neredeyse her yerde belli şekillerde değiştirildi. Hindistan'da bu, spesifik olarak şehir etkinliklerinin doğuşunun, aslında hukuki olarak olmasa da, şehre özgü olan yeni kastların oluşmasıyla sonuçlanması şeklini aldı. Yakın Doğu'da, Antikite'de, erken Orta Çağlarda ve serfliğin kaldırılmasından önce Rusya'da kasabada oturan köle ve serflerin geniş tabakasının aslında – yine her ne kadar bu hukukta doğrudan tanınmasa da – salt kendi lordlarına haraç ödemesi, fakat aksi takdirde hukuki olarak özgür olan diğerleriyle aynı seviyede ekonomik olarak bağımsız kasabalılar sınıfına katılması şeklindeki gelişme tarafından önemli bir etki icra edildi. Şehrin ticaret ve alışverişle para kazanmak için görece sürekli fırsatlarıyla bir pazar olması, pek çok lordu köle ve serfleri kendi evinde ve girişimlerinde işçi olarak değil yıllık

iratların kaynağı olarak sömürmeye ikna etti; onları esnaf ya da küçük tüccarlar olarak eğittiler ve geçimlerini şehirde kazanmalarına beden kirası (*Leibzins*) ödemelerine karşılık izin verdiler; bazen (Antikite'de olduğu gibi) onları döner sermayeyle donattılar. Bu nedenle Atina'nın kamu inşaat işlerinde köleleri ve ücret için çalışan özgür kişileri aynı parça başı iş kategorisinde bulabiliriz. Roma bölgelerinde, aynı gizli dini topluluklara (ayinler) ait olanlarla birlikte, zanaatlarda ve perakende ticaretteki özgür kişilerin yanında özgür olmayan kişiler – ya efendilerinin *institoresi* [1] ya da herhangi bir küçük kasabalı kadar bağımsız olarak *merx peculiarisleriyle*[2] çalışan köleler– bulunabilir. Özgürlüğünü satın alma ihtimali özellikle özgür olmayan küçük kasabalının ekonomik girişimini yoğunlaştırdı; bu nedenle Antikite'de ve Rusya'da ticaret ve sanayideki düzenli rasyonel işlem aracılığıyla edinilen ilk servetlerin büyük bölümünün azatlı kölelerin elinde bulunması tesadüf değildir. Bu nedenle Batı şehri Antikite'de bile, tıpkı Rusya'da olduğu gibi, mali kazanç aracılığıyla *esaretten özgürlüğe yükselmenin* mümkün olduğu bir yerdi. Bu Orta Çağ şehri ve özellikle iç kısımdaki şehirler için çok daha doğrudur. Başka yerdeki bilinen tüm şehir gelişmelerinin aksine, Batı şehrinin sakinleri bu hedefe yönelik statü bilinçli politikalarla ilgileniyordu. Büyük ekonomik fırsatların erken döneminde, bunların tamamen kullanımında şehir sakinlerinin ortak bir çıkarı vardı. Göçle büyüyen nüfus satış fırsatlarını ve her bireyin kazancını artırma yolu olarak görülür. Aynı nedenle kasabalıların serfin, bir kez şehirde zengin oldu mu, , eğer ondan fidye koparmaktan başka nedeni yoksa, lord tarafından ev ve sürekli hizmet için istenmesi ihtimalini ortadan kaldırmada da ortak bir çıkarı vardı. Bu, on sekizinci yüzyıla dek Silezyalı soylular tarafından defalarca uygulandı ve on dokuzuncu yüzyılda Ruslar tarafından hala uygulanıyordu. Bu nedenle şehrin tüm yurttaşları senyorel egemenliğin bağlarını koparma hakkını zorla aldı; bu, Orta Çağ Batı şehrini tüm diğerlerinden ayıran büyük – aslında *devrim niteliğinde*– bir yenilikti. Orta ve kuzey Avrupa şehirlerinde iyi bilinen, bir köle ya da serfin efendisinin değişken ama her zaman görece kısa bir süreden sonra onu geri çağırma hakkını kaybetmesi anlamına gelen *Stadtluft macht frei*[3] ilkesi ortaya çıktı. İlke gerçeğe çok farklı derecelerde dönüştürüldü. Aslında çok sıklıkla şehirler özgür olmayan kişileri kabul etmeme sözü vermeye zorlandı ve ekonomik fırsatların daralmasıyla bu engel sıklıkla pek de kötü gelmedi. Yine de, genelde ilke üstün geldi. Şehirlerde– en azından "özgür" ve "özgür olmayan" kişiler arasındaki farkı gösterdikleri kadarıyla– statü farklılıkları ortadan kalktı.

Diğer yanda, aslen yerleşimcilerin iç siyasal eşitliğinin ve şehir memurlarının özgür seçiminin gerçekleştiği kuzey Avrupa şehir yapılanmalarının çoğunda bir *honoratiores* sınıfı gelişti: Ekonomik bağımsızlık ve güçleriyle şehre ait makamları tekelleştiren konsey üyesi aileler (*Ratsgeschlechter*) diğer kasabalılardan farklı hale geldi. Ayrıca, Güneyin pek çok şehrinde, fakat ayrıca (Alman şehirleri de dahil) bazı zengin Kuzey şehirlerinde, Antikite'de de olduğu gibi, en başından bir yandan *equites* – bir ahır bakan kişiler (bugün onu, turnuva amaçları için bakıldığı için " yarış ahırı" olarak adlandırırdık)– ya da *Konstaffeln*[4] ve diğer yandan sıradan kasabalılar şeklinde bir ayrım buluruz. İlk grup özel bir şehir aristokrasisi oluşturdu; dolayısıyla bu, açıkça bir statü (*standische*) farklılaşmasıydı.

Bununla birlikte, bu gelişmeye ister soylu olsun ister olmasın tüm şehir yurttaşlarının statü birliğini şehirli olmayan aristokrasi karşısında arttırma eğilimde olan bir başka gelişme tarafından karşı çıkıldı. Orta Çağ'ın sonuna doğru, en azından kuzey Avrupa'da, şehir aristokratlarının "soyluluğu" kırsal alanın şövalye soyluluğu tarafından ekonomik kazanca katılımları nedeniyle ve – bu özellikle vurgulandı – şehir yönetimlerinde meslek loncalarıyla birlikte oturdukları için artık tanınmıyordu. Sonuç olarak, şehir aristokrasisinin yarışma, soylu vakıflara (*Stiftsfähigkeit*) katılım, soylularla evlenme hakkı ve feodal ilişkilere girme ve tımar sahibi olma yeterliliği reddedildi (sonraki Almanya'da sadece imtiyazlı " Özgür İmparator" şehirlerinin sakinleri geçici istisnası ile geçerliydi).

Biri statü farklılıklarının görece eşitlenmesine, diğeri şehrin içindeki daha içsel farklılaşmaya yönelik iki eğilimden sonraki uzun vadede egemen oldu. Orta Çağ'ın sonu ve modern zamanların başında, neredeyse tüm İtalyan, İngiliz, Fransız ve Alman şehirlerinde – İtalya'daki gibi monarşik şehir devletleri haline gelmedikleri ölçüde – bir konsey aristokrasisi ya da yabancıları içine almayan ve içsel olarak bir *honoratiores* rejimi olan bir kasaba kuruluşu tarafından yönetildi; bu, – zanaatlar egemenliği döneminden kalma– bu gibi ileri gelenler hala meslek loncalarından birinde resmi üyeliğini sürdürmek zorunda olduğunda bile doğruydu.

Kırsal aristokrasi ile statü bağlarının koparılması sadece kuzey Avrupa'nın yerel yönetimlerinde oldukça düzenli olarak uygulandı; Güney'de ise, özellikle İtalya'da, aksine neredeyse tüm aristokrasi belediyelerin gücünün artmasıyla birlikte şehirlere taşındı. Bu sonraki özellik, şehrin açıkça aristokrasinin merkezi olarak oluştuğu Antikite'ye daha da çok özgüydü. Dolayısıyla, antik şehir ve

daha düşük ölçüde Orta Çağ güney Avrupa şehri bir anlamda, bu açıdan Asya ve kuzey Avrupa şehir tipleri arasında bir geçiş evresi oluşturur.

Bu farklılıkların yanı sıra, antik Batı ve tipik Orta Çağ şehrinin belirleyici genel niteliği, "kasabalılar" olarak özellikle onlara uygulanabilir bir özel hukuka tâbi olan ve bu nedenle hukuki olarak özerk bir statü grubu oluşturan halkın, özel karakteristik organlarla donatılmış, kurumsallaştırılmış birliğinde yatar. Özel bir statü grubu olarak (*Stand*) polis ya da komünün bu niteliği, bilindiği kadarıyla, Akdeniz'e ve Batı'ya ait olanlardan başka tüm hukuk sistemlerinde sadece en ilkel biçimde bulunabilir. [Varlığı hala daha ileri araştırmalarla gösterilebilen] en olası yerler Mezopotamya, Fenike ve İsrail konfederasyonu ile Kenan şehir aristokrasisinin savaşı sırasında Filistin olurdu; bu belki de diğer bölge ve zamanların bazı deniz kıyısı şehirlerinde de bulunabilirdi. Örneğin, Cruickshank[5] ve onun ardından Post[6] tarafından tanımlanan Gold Coast'ın Fanti kabilelerinin şehirlerinde, bir şehir kralı mahkeme ve yönetimin kendilerinin elinde olduğu üyeler arasında *primus inter pares* olarak bir "konseye" başkanlık ederdi; üyeler şunları içeriyordu: 1. *Cabboceer*; zenginliği ve sosyal olarak uygun hayat tarzıyla (misafirperverlik ve bariz tüketim) ayrılan aristokrat ailelerin başları; 2. Yaşlılar ve seçilmiş başkanlar tarafından yönetilen askeri birlikler olarak örgütlenen, birbirlerinden oldukça bağımsız olan ve aslında sıklıkla birbirleriyle kavga eden şehir mahallelerinin seçilmiş başkanları; 3. *pynins*, şehir mahallelerinin katılımsal olarak geçen polis memurları . Bir polis ya da komünün benzer ön oluşumları Asya ve Afrika'da başka yerlerde görülebilirdi. Bununla birlikte tüzel " kasabalı hakları" hakkında hiçbir şey bilinmez.

2. Şehrin Kardeşlik Birliği Olarak Doğuşu

Tam gelişmiş antik ve Orta Çağ şehri her şeyden önce, bir kural olarak kasabalıların birlik kültü için uygun bir dini sembolle donatılmış bir kardeşlik birliği olarak oluşturuldu, ya da en azından bu şekilde yorumlandı: Sadece kasabalıların ulaştığı bir şehir tanrısı ya da şehir azizi. Çoğu Çin şehrinin de özel bir tanrısının olduğu (sıklıkla ilahlaştırılmış bir mandarin), fakat orada panteondaki işlevsel bir tanrı niteliğini elinde tuttuğu doğrudur.

Batı'da böyle bir şehir topluluğunun birliği mülkiyete sahip olur ve onu kontrol ederdi. Ali yanlılarının toplulukla "Fadak Bahçeleri" hakkındaki ünlü ihtilafı – Şiiliğin ayrılmasında birinci ekonomik neden– topluluk mülküne karşı

hanedan mülkü üzerine bir çekişme iken, halifenin temsilcilerinin adına toprak talep ettiği "topluluk", Mekke'nin aslında var olmayan siyasal "topluluğu" değil İslam'ın dini topluluğuydu.[7] Şehir yapılanmasının sahip olduğu "ortak alanlar", tıpkı köy topluluklarında olduğu gibi başka yerde de olabilirdi. Prensler de bazen özel olarak şehir vergi kaynaklarına sahipti. Fakat şehre ait mali yönetim, antik ve Orta Çağ'da bilindiği gibi, sadece en çıplak temel bilgilerde en iyi şekilde görülür.

Tüm dönemlerin Akdeniz şehrini Asya şehrinden ayıran özelliklerden sorumlu en önemli unsurlardan biri büyüsel ve animistik kastın ve klan baskılarının ve özgür kasabalılar arasında uygun tabuların olmayışıdır. Çin'de bu, egzogamik ve endofratik klandı, Hindistan'da ise (patrimonyal krallar ve Brahmanların zaferinden itibaren) tabuları olan, şehir sakinlerinin hukuk önünde dinsel ve seküler eşitliğine dayalı kasabalılar birliğiyle bütünleşmesini engelleyen endogamik ve özel kasta ek olarak, *connubium*, aynı masada yeme ve üye olmayanlara karşı dayanışmaydı. Tabu korumalı kast kapalılığı sayesinde bu, Çin'den çok daha güçlü biçimde Hindistan için geçerlidir; Çin'de şehir kayda değer şekilde daha önemli bir rol oynarken, sayesinde, Hindistan'ın, hukuki bakış açısından yüzde 90'ının kırsal bir nüfus olmasının nedeni en azından kısmen bu faktördü. Hindistan şehrinin sakinleri için komünal bir inanç yemeği bir imkansızlık iken, Çinlinin, klan örgütlenmeleri ve ata inancının baskın önemi sayesinde, buna ihtiyacı yoktu. Bununla birlikte, sadece Hintliler ve (çok daha düşük derecede) Yahudiler gibi tabu- bağlı halklar işi özel masa arkadaşlığını bile kabul etmeme derecesine getirdi. Bu Hindistan'da öyle derinleştirildi ki kast dışından birinin sadece bakışı bile mutfağı kirletmeye yeterdi. [8]

Gens'in dini seremonisinin üye olmayanlara, Çinli ata kültü kadar kapalı olduğu Antikite'de hala doğruydu. Diğer yandan, şehrin kurulmasına katılan toplulukların kültik yemeklerinin mekanları olan bireysel *prytaneiasının* (her Yunan şehir devletinde şehrin bağımsızlığını ve egemenliğini temsil eden hestia kutsal ateşinin yandığı kutsal mekan) yerine ortak bir şehir *prytaneionunun* geçmesi (Helen geleneğine göre) antik polis için bile, (gerçek ya da kurgusal) "birlikte yaşamak" (*synoikismos*) eyleminin bileşenlerinden biriydi.[9] Bu, esasen, şehrin, kardeşliklerinin ardından şehir klanlarının ortakçılığını simgeleyen vazgeçilmez bir özelliğiydi. Bununla birlikte, resmi olarak antik şehir ilk önce klanlar içinde ve sıklıkla (en azından kurgusal olarak) ortak bir kökene dayanan ve özel inanç birliklerini katı biçimde şekillendiren üst gruplarda örgütlen-

meyi sürdürdü. Üyelik salt kişiseldi [yani bölgesel ya da mesleki değildi]. Bu, şehirlerinin ve kısmen bir klan niteliğinde ve kısmen (boylar için mümkün olduğu gibi) askeri nitelikte olan ve şehrin sonraki yeniden örgütlenmesinde teknik-yönetimsel çizgiler boyunca şemalaşmış hale gelen grupların özgür- iradeli birlikleri ve konfederasyonları olarak oluştuğu antik kasabalıların – pratik sonuçlara sahip– inancıydı. Bu nedenle Antikite şehirleri dini olarak sadece dışarıya yönelik olarak değil fakat içeride de birleşik klanlardan birine ait olmayan herkese – yani, pleplere– karşı ayrıcalıklıydı ve bu nedenle başlangıçta çok özel inanç birlikleri içinde bölümlere ayrılmış kaldılar.

Bu özelliğe – yani soylu ailelerin konfederasyon özelliğine– göre erken Orta Çağların güney Avrupa şehri, özellikle deniz kıyısındaki şehir antik şehre yakından benzer. Duvarların içinde her soylu ailenin bir kalesi vardı ya da, eğer yoksa, kullanımı en ince ayrıntısına kadar düzenlenen (Siena için belgelendiği gibi) diğer aileler ile paylaşılan bir kale mevcuttu.[10] Soylu aileler arasındaki düşmanlıklar şehrin içinde dışarıda olduğu kadar şiddetli devam etti ve en eski şehir bölge sistemlerinden bazıları (örneğin, *alberghi* şekline bölünme) muhtemelen feodal güç iddialarının sınırlandırmalarıydı. Bununla birlikte, – Antikite'de hala olduğu gibi – klanların birbirlerine ve dışarıya yönelik dini ayrıcalığının hiç bir artığının olmaması çok önemlidir. Bu, Paulus'un Risalesinde haklı olarak Galatyalılara karşı öne sürdüğü tarihi olarak unutulmaz olayın sonucuydu: Peter Antakya'da (ritüel) komünal yemeğe sünnetsiz tarikat üyeleriyle [*Gal.* 2] katılmıştı. Ritüel ayrıcalığı bile antik şehirde azalmaya başlamıştı; klansız *plepler* en azından ritüel eşitlik ilkesini elde etti. Orta Çağ Avrupa'sında, özellikle merkez ve kuzey Avrupa şehirlerinde ritüel ayrıcalık güçlü değildi ve klanlar çok geçmeden şehrin seçmenleri olarak tüm önemini kaybetti. Şehir bireysel kasabalıların (hanelerin başları) bir konfederasyonu haline geldi ve kasabalıların şehirli olmayan birliklerdeki üyeliği de şehir komününün kendisi için tüm pratik önemini kaybetti. Ancak antik polis böylece sakinlerinin zihninde kurumsallaşmış bir "komün"(Gemeinde) haline gelmeye başladı. Bununla birlikte, Antikite'de "komün" kavramı "devlet" kavramından sadece, şehrin aynı zamanda politik bağımsızlığını elinden alan büyük Helenistik ve Roma karasal devletlerine katılmasıyla tamamen farklılaştı. Orta Çağ şehri, aksine, bu şekildeki hukuki"ortaklık" kavramı sadece aşamalı olarak formüle edilse bile en başından beri bir "komün"dü.

3. Kardeşlik için Ön Koşul: Klan Bağlarının Çözülmesi

Batı'da,Hindistan ve Ekvatoral bölgelerininki gibi tabu engelleri yoktu; Asya'da bir şehir birliği içinde kardeşliği engelleyen klan örgütlenmesinin büyüsel totemik, atasal ve kast destekleri de yoktu. Tam bir totemizm ve klan egzogamisine kazuistik bağlılık –muhtemelen dönemin görece geç bir noktasında– geniş ölçekli politik- askeri ve özelde şehir birliklerinin hiç gelişmediği alanlarda açıkça ortaya çıktı. Batı Antikitesinin dinlerinde bu olguların ya kalıntılarda ya da esaslarda sadece izlerini buluruz. Bunun nedenleri, spesifik olarak dini olmadıkları kadarıyla, sadece belli belirsiz tahmin edilebilir. Paralı askerlik ve erken dönemin korsanlık hayatı, askeri serüvenler ve kabileler ya da en azından klan yabancıları arasında kaçınılmaz olarak sürekli yakın birliklere neden olan çeşitli ülke içi ve denizaşırı koloni kuruluşları, eşit kaçınılmazlıkla özel klan bağlarının ve büyüsel bağların gücünü kırmış görünür. Antikite'de klan bağları her yerde, geleneğin hatırına, yeni oluşturulan toplulukların "putperest" ortaklıklar ve boylara bölünmesi tarafından yapay olarak yeniden oluşturulmuş olsa bile bir klan birliği değildi; artık temel birliği oluşturan polisin askeri ortaklığıydı. Büyük Göç (Völderwanderung) öncesinde ve sırasında Germen kabilelerinin galip savaşçı birliklerinin asırlık gezinmeleri, paralı askerlikleri ve seçilmiş liderler yönetiminde savaş seferleri tabu ve totemik bağların doğuşuna eşit sayıda engellemelerle sonuçlanmak zorundaydı. Gerçek veya kurgusal kardeşliğe göre, mümkün olan her yere yerleşmiş oldukları söylense de, diğer birlik biçimleri çok daha önemliydi. "Yüzlerce kişinin" hukuki- adli ve askeri birliği, kamu sorumluluklarının dağıtımı için temel olarak "gizleme" sistemi, daha sonra bir prensle ilişki: maiyet ve vasallık – bunlar belirleyici unsurlardı ve gerçekte belki açıkça bu koşullar yüzünden asla gelişmeyen bazı büyüsel bağlar değillerdi. Hristiyanlık, bütün geleneklerinde çok derinden sarsılmış bu insanların dini haline geldiğinde sonunda bu klan bağlarının elinde tuttuğu dini öneme sahip ne varsa yok etti; belki bu gerçekte, açıkça,din değiştirmeyi mümkün kılan böylesi büyüsel ve tabusal engellerin zayıflığı ya da yokluğuydu. Orta Çağ şehirlerinin idari örgütlenmesinde kilise topluluğunun oynadığı çok önemli rol, klan bağlarının çözülmesinde Orta Çağ şehrini önemli ölçüde biçimlendiren Hristiyan dininin bu özelliğine işaret eden pek çok semptomdan sadece biriydi. İslam, aksine, erken halifeliğin içsel çekişmelerinin tarihinin gösterdiği gibi Arap kabi-

le ve klan bağlarının bölücülüğünün üstesinden asla gerçekten gelemedi;erken dönemlerinde kabile ve klanların muzaffer ordusunun dini olarak kaldı.

4. Antik ve Orta Çağ Şehrinde Şehir Dışı Birlikler

Temel ayrımları özetleyelim. Dünyadaki tüm şehirlerin ortak bir özelliği geniş ölçüde adı geçen bölgeye önceden yabancı olan halkın yerleşimleri olmalarıdır. Çinli, Mezopotamyalı, Mısırlı ve zaman zaman Helenli diktatörler şehirler kurdular, onların yerini değiştirdiler ve onlara sadece gönüllü göçmenleri değil, aynı zamanda ihtiyaç ve fırsatın emrettiği gibi oradan buradan çalınan beşeri hayvanları da yerleştirdiler. Bu, zorunlu göçmenlerin önce çölde şehrin inşasını mümkün hale getiren kanalı kazmak zorunda olduğu Mezopotamya'da çok söylendi. Böyle durumlarda prensin resmi yönetim araçlarıyla mutlak efendi olarak kalması gibi, hiçbir şehir birliği gelişemedi ya da sadece birinin en güçsüz başlangıcı gelişebildi. Şehir nüfusu çoğunlukla kabile kimliğini evliliğe ait ayrımla elinde tutar ya da, bunun olmadığı yerde, en azından önceki yerel ve klan birliklerindeki üyeliğini elinde tutar. Sadece Çinli kasaba sakinleri normal olarak kökenleri olan kırsal topluluğunun üyeleri olarak kalmadı, aynı zaman da Helenistik Doğu'nun Yunanlı olmayan nüfusunun geniş tabakası da öyleydi. Bu nedenle, Yeni Ahit efsanesi Hazreti İsa'nın Bethlehem'de doğumunu, babasının klanının orada toprağı (9. Yüzyıl diliyle *Hantgemal*'ı, Almanca çevirisiyle *Heliand*'ı)[11] olduğu ve bu nedenle de oradaki sayıma katılmak zorunda olduğu – efsane bu şekilde düşünür– açıklamasıyla doğrular. Şehre göç eden Rus köylüsünün durumu çok yakın zamana kadar farklı değildi: Toprak hakkını ve köy topluluğunun talebi üzerine doğduğu köyün kamu sorumluluklarını paylaşma görevini elinde tuttu. Bu gibi koşullar altında şehir yurttaşlığının hiçbir hukuki statüsü (*Stadtbürgerrecht*) ortaya çıkmadı; fakat sadece belli bir zamanda şehirde ikamet edenlerin sorumluluklarının ve imtiyazlarının paylaşılması için bir birlik oluştu.

İbranice *synoikismos* da klan birliklerine dayanıyordu. Kudüs polisinin Ezra ve Nehemiah tarafından yeniden inşası, geleneğin kabul ettiği gibi, klanlara göre, yani siyasal hakların tümüne sahip olan her bir klanın temsilcilerini biraraya yerleştirerek gerçekleştirildi; sadece klansız, siyasal hakları olmayan *plepler* geldikleri yere göre örgütlendi.[12] Antik Yunan ve Roma şehrinde bir adam bir birey olarak yurttaş olsa bile, bu niteliği esasen sadece klanın üyesi olarak elde

ediyordu. Her Helen ve Roma *synoikismos*'u ve erken Antikite'deki sömürgeleştirici her fetih, en azından geleneğe göre, Kudüs'ün yeniden inşasına benzeyen bir biçim aldı ve Demokrasi bile başlangıçta klanlar (*gentes*) ve üst boylar ve *phylae* (kabile; eski Atinalılar arasında en büyük siyasi alt bölüm) içindeki yurttaşlık örgütlenmesini ortadan kaldıramadı ama soylu aileler tarafından hakim olunan bu salt kişisel inanç birliklerini siyasal olarak zararsız duruma getirmek için dolaylı araçlara dayanmak zorundaydı.

Atina'da "meşru" makamlar için yeterlilik, bir kült merkezine (Ζεὺς ἑρκκειος) sahip klanların üyeleriyle sınırlandı. Roma geleneği yerliler ve yabancı kabilelerin halklarının beraber yerleşmeleri aracılığıyla kurulan şehirlerin pek çok örneğinden haberdardır; ritüel eylemler kardeş dini toplulukların münferit unsurlar dışında ortak bir yurt ve meclis binasına yerleştirilmiş bir şehir tanrısıyla biçimlenmesini onayladı; fakat aynı zamanda nüfus *gentes* (klanlar), *curiae* ve *tribus* (son ikisi Yunan boyları ve kabilelerinin eşdeğeridir) içinde örgütlendi. Her antik şehrin zorunlu bir özelliği olan bu ayrımlar, oldukça erken dönemde kamu görevlerinin dağılımı için (bu tür birimlerin yuvarlak rakamları tarafından gösterildiği gibi – tipik olarak 3, 30 ya da 12) yapay olarak oluşturulur hale geldi. Bununla birlikte, bu birliklerin birine üyelik tüm haklara sahip yurttaşlığın ayırt edici işareti olarak kaldı ve ona dini külte katılma hakkı tanıdı ve tanrılarla iletişim gerektiren (Roma'da *auspicia*'ya katılım) tüm makamlar için yeterlilik kazandırdı. Böyle üyelikleri vazgeçilmez hale getiren dini ayinlere katılım için yeterlilik gösterme ihtiyacıydı; zira meşruiyet iddiaları olan bir birlik sadece geleneksel, ritüel olarak yönlenmiş klan, askeri birlik (*phratry*) ve siyasal kabile birliği (*phyle*) gibi örgütsel formlar temeline dayanabilirdi ya da en azından böyle bir temeli kurguyla oluşturmak zorundaydı.

Tüm bunlar Orta Çağ'da "kurulmuş" şehirlerde, özellikle Kuzey'de oldukça farklıydı. Burada, en azından yeni bir kurulumda, kasabalı yurttaşlığa bireysel olarak katıldı ve bireysel olarak yurttaşlık yemini etti. Şehrin yerel birliğine kişisel üyeliği onun bir kasabalı olarak hukuki statüsünü güvence altına aldı, kabilesinin ya da klanının değil. Burada da şehir kuruluşları sıklıkla başlangıçta özel bir bölgeye yabancı olan kişileri ve zaman zaman tamamen yabancı kökenli tüccarları bile kapsadı. En azından yeni kuruluşlar durumunda bu, kurucular gelenlerin tümüne yurttaşlığın ayrıcalıklarını verdiğinde oldu; tabii ki bu, eski yerleşimler şehre dönüştürüldüğünde daha az oranda gerçekleşti. Oldukça doğal olduğu gibi, Roma'dan Polonya'ya tüm Batı yörüngesinden çekilen, Köln'de

belgelenen yabancı tüccarlar oluşumu daha ziyade eksiksiz olarak yerli zengin tabakanın işi olan şehir *coniuratiosunun* [M.Ö. 1112] üyeleri haline gelmediler. Her şeye rağmen, bazen tüm yabancılara bile üyelik hakkı tanındı.

Asya'da "misafir halklarınkine" denk gelen özel bir konum Orta Çağ şehirlerinde sadece Yahudiler tarafından işgal edildi – bu kendi içinde ilginç olan bir gerçektir. Yukarı Ren'e ait bir belgede, doğrudur, bir piskoposun "şehrin şanını arttırmak için"[13] Yahudileri kasabasına davet ettiğini vurguladığı doğrudur ve [12. Yüzyıl] gayri menkul işlemlerini kaydeden Köln kilise bölgesi belgeleri olan *Schreinsurkunden*'de, Yahudiler, Hristiyanların sahip olduklarıyla birbirine karıştırılmış hisselerin sahibi olarak görünür.[14] Her şeye rağmen,– aksi durumda Batı'ya yabancı – *connubiumun* ritüel olarak dışlanması ve Yahudiler ve Yahudi olmayanlar arasındaki masa birlikteliğine fiili engeller, fakat hepsinden önemlisi Aşai Rabbani Ayininde ortak bir paydanın olmaması kardeşliği etkin şekilde engelledi. Orta Çağ şehri, bununla birlikte, hala kültik bir ortaklıktı. Şehir kilisesi, şehir azizi, kasabalının Aşai Rabbani Ayinine katılımı, kilisenin kutsal günlerinin resmi kutlamaları – tüm bunlar Orta Çağ şehrinin açık özellikleridir. Ama klan Hristiyanlık tarafından tüm ritüel öneminden mahrum bırakıldı, zira Hristiyan cemaati doğası gereği münferit inanlılardan oluşan dini bir birlikti, ritüel bir klanlar birliği değil. Bu nedenle Yahudiler başlangıçtan beri kasaba birliğinin dışında kaldı.

Tüm bunlara rağmen, ortaçağ şehri, tıpkı antik şehir gibi, hala paylaşılan bir inancın bağına ihtiyaç duysa ve dini kiliseler çoğunlukla (belki her zaman) seçmenleri arasında olsa da, seküler bir kuruluştu. Cemaatler ne dini birlikler olarak ne de dini temsilciler aracılığıyla hareket etti; fakat daha ziyade, *Schöffenin* salt seküler idaresi ve zaman zaman tüccar loncaları ile birlikte, hukuki olarak kesin eylemlere kasabalıların adına katılan cemaat topluluklarının laik kıdemlileri aracılığıyla hareket etti. Şehir yurttaşlığı için, Antikite'deki gibi belli kült ihtiyaçlarını gideren klan içinde doğmaktan ziyade, dini topluluğa tam üyelik ön koşuldu. Başlangıçta, Orta Çağ ve Asya şehri arasındaki farklılıklar henüz temel nitelikte değildi. Orta Çağın yerel azizine denk düşen yerel tanrı ve yurttaşların inanç topluluğu Yakın Doğu Antikitesinin tüm erken dönem şehirlerinin vazgeçilmez unsurlarıydı. Bununla birlikte, insan avcısı Büyük Kralların yeniden iskan politikaları inanç topluluğu ve şehir arasındaki bu bağı görünüşte yok etti ve şehri içinde tüm sakinlerin, her türlü kabile ve inanç üyeliğini, aynı hayat tarzını ve aynı fırsatları paylaştığı salt yönetimsel alanlara dönüştürdü.

Bu sonucun kanıtı [Babil'e] Sürgün edilen Yahudilerin kaderinde görülebilir: Sadece, yazma bilgisi ve görünüşte ritüel nitelikler de talep eden devlet memurlukları onlara kapanmış görünür. Şehir "komünü" ya da belediyenin böyle memurlarının [Yakın Doğu] şehirlerinde var olmadığı görünür. Sürgün edilen Yahudiler gibi, çeşitli yabancı grupların kendi yaşlıları ve rahipleri vardı – diğer bir deyişle bunlar "misafir halklar" olarak kaldılar. Sürgün öncesi İsrail'de, metikler (*gerim*) ritüel topluluğun dışında durdular (başlangıçta sünnet olmaya ihtiyaçları yoktu); bunlar arasında neredeyse tüm zanaatkarları buluruz.[15] Bu nedenle tıpkı Hindistan'dakiler gibi misafir kabileydiler. Orada şehir sakinlerinin ritüel kardeşliğini engelleyen kast tabusuydu. Çin'de her bir şehrin kendi tanrısı (çoğu zaman bir kültün nesnesi haline gelmiş şehrin önceki bir mandarini) vardı.

Fakat, Yakın Doğudakiler de dahil olmak üzere tüm Asya şehirlerinde, "komün" olgusu ya hiç yoktu ya da, en çok, sadece her zaman şehrin ötesine de yayılan akraba grupları birliği biçimi alan temellerde mevcuttu. Sürgün'den sonra Yahudilerin [görünüşte bir istisna olan] dini komünü salt teokratik tarzda yönetildi.

5. Batı'da Yeminli Kardeşlik: Hukuki ve Siyasal Sonuçlar

Batı şehri – ve özellikle kısa bir süre için tek ilgi konumuz olması gereken Orta Çağ şehri – sadece ekonomik olarak ticaret ve zanaat merkezi değildi; fakat aynı zamanda siyasi olarak normal durumda bir kale ve belki bir garnizon, idari olarak bir saray bölgesi, ve bunun ötesinde bir yeminli kardeşlik birliğiydi. Antikite'de kardeşlik birliğinin sembolü *prytaneisin* ortak seçimiydi.[16] Orta Çağ'da şehir, her ne kadar bu sadece aşamalı olarak elde edilse de, bir derneğin hukuki statüsüne sahip yeminli bir komündü. Hatschek 1313'de bile İngiliz şehirlerinin bir "üyelik" elde edemediğini, çünkü modern terimlerle ifade edersek, "hukuki kişilikleri" olmadığını; şehirlerin ilk olarak sadece I. Edward devrinde [1272-1307] yerel yönetimler olarak göründüğünü belirtir.[17]

Ortaya çıkan şehirlerin kasabalı birlikleri sadece İngiltere'de değil her yerde, başlangıçta siyasi güç olan şehrin lordu tarafından imtiyazlarla birlikte bazı özel iş ve görevleri (pazar tekelleri ve hammadde hakları, belli ticaretlere katılma ve onları kontrol etme hakları, şehir mahkemesine katılma, özel askeri ve vergilendirme muamelesi) paylaşan şehir toprak sahiplerinin edilgen liturjik birlikleri

olarak görüldü. Ayrıca, bu imtiyazların başlangıçta ekonomik olarak en önemlisi formel hukuki anlamda kasaba birliklerinin değil, şehrin siyasal ve feodal lordunun mülkünün edinimiydi. Resmi olarak, kasabalıların doğrudan ekonomik avantajına olan bu önemli hakları elde eden, kasabalılardan ziyade lorddu; lordun dolaylı kazancı böylece geliştirdiği vergi kaynaklarında yatar. Örneğin Almanya'da bu gibi haklar en eski örneklerde piskoposa verilen kraliyet imtiyazlarıydı; o bunlara dayanarak kasabada oturan tebaaya imtiyazlı olarak davranabiliyor ve davranıyordu. Bazen, Anglo Sakson İngiltere'sinde olduğu gibi, pazar kasabasında yerleşme izni komşu feodal lordların, sadece gelirlerinden vergi aldıkları kendi serflerine (her hangi bir lordunkine değil) verilen özel bir imtiyazdı. Şehir mahkemesi ya kraliyet ya da senyör mahkemesiydi; *Schöffen*[18] ve diğer mahkeme memurları, onlar tarafından seçildiklerinde bile, kasabalıların temsilcileri değillerdi; lordun memurları olarak onun emirlerine göre yargılama yapıyorlardı. Kısa sürede her yerde görülen *universitas civium* terimi bu nedenle başlangıçta heteronom ve hetrosefaldi; diğer siyasi ve ve çoğu zaman feodal birliklere bile dahil edilirdi.

Şehir kurumsallaşmış bir birlik (*anstsltsmassige Vergesellschaftung*), (değişen derecelerde olsa bile) özerk ve müstakil, aktif bir "bölgesel kurum" haline geldi; şehir memurları, tamamen ya da kısmen, bu kurumun (*Anstalt*) memurları haline geldi. Başından beri, kasabalının dışarıdaki taraflar karşısındaki imtiyazlı konumunun bireyin hakkı olması Orta Çağ şehrinin gelişmesi için büyük önem taşıyordu. Bu sadece, hem Antikite'ye hem Orta Çağa[19] özgü, bir grubun üyelerinin genel bir "nesnel" hukuk altında iş yapma "öznel" hakkına sahip olduklarının – grup imtiyazı meselesi olarak – düşünüldüğü hukuka "kişiselci" yaklaşımın bir sonucu değildi. Kasabalının bu konumu için, özellikle Orta Çağ için, bir diğer kaynak, Beyerle'nin çok doğru olarak vurguladığı gibi,[20] Alman yargı sisteminden kalıntılarda ve özelde *Ding*-topluluğu kavramında aranabilir. Bu topluluğun etkin bir üyesi olarak – yani, Ding mahkemesinde yargıç olarak– kasabalı ve hukuki olarak özerk grubun üyesinin kendisi tâbi olduğu "nesnel" hukuku oluşturur. Daha önce bu kurumun hukukun biçimlenmesi açısından taşıdığı önemden söz etmiştik.[21] Dünyanın neredeyse tüm şehirlerinin hukukuna tâbi olanlar için bu türden bir hak mevcut değildi. (Bunun sadece İsrail'de izleri bulunabilir ve bu istisnaya hangi özel koşulların sebep olduğunu göreceğiz.)

Orta Çağ şehrinin bir kasabalı birliği içinde gelişmesi için iki koşul merkezi önem taşıyordu: Bir yanda, kasabalıların ekonomik çıkarlarının onları kurum-

sallaşmış birliğe (*anstaltsmassige Vergesellschaftung*) sevk ettiğinde bu harekete büyü ya da din engellerinin varlığı tarafından ket vurulmaması ve diğer yandan daha büyük bir siyasal birliğin çıkarlarını dayatan rasyonel bir yönetimin yokluğu. Bu koşullardan – Asya'daki gibi – sadece biri bile ihlal edilse şehir sakinlerinin en güçlü ortak ekonomik çıkarları onların geçici birleşmelerinden çok kazanmalarını sağlayamazdı. Orta Çağ özerk ve müstakil şehir birliğinin doğuşu, *Konsul, Majer* [belediye başkanı] ya da *Bürgermeister* tarafından başkanlık yapılan yönetim konseyiyle, doğası gereği sadece Asya şehrinin gelişmesinden değil, ayrıca antik polisin gelişmesinden de farklılaşan bir süreçtir. Bunu detaylı olarak daha sonra tartışmak zorundayız [aşağıda, bölüm XVI:iii:6-8]; fakat şimdi askeri nitelikli klanlardan gelen *honoratiores*'in egemenliği altında Antikite'nin spesifik olarak kentsel anayasasının her zaman –en tipik örneklerinde en göze çarpar biçimde – bir yanda şehir kralının gücünün dönüşümünü, diğer yanda klan ileri gelenlerinin gücünün dönüşümünü temsil ettiğini belirtebiliriz. Özellikle kendi dönemleri için en tipik olan bu Orta Çağ şehirlerinde meseleler oldukça farklıydı.

Ancak, bu sürecin analizinde formel hukuki ve sosyolojik ve siyasal olarak ilgili yönleri ayırmak zorunludur – bu çeşitli "şehir teorileri" üzerindeki tartışmalarda her zaman gözlemlenmemiş olan bir önlemdir. Formel hukuki anlamda kasabalıların tüzel kişiliği ve otoriteleri siyasal ya da bazen feodal güçler tarafından bağışlanan imtiyazlarda (gerçek ya da kurgusal) kendi "meşru" kökenine sahipti. Bir dereceye kadar bu fiili sürecin bu formel örüntüye tekabül ettiği doğrudur. Fakat oldukça sıklıkla ve özellikle çok önemli durumlarda, gerçek kökenin formel hukuki bakış açısından hakların devrimsel gaspı olan şeyde bulunur. Tabii ki, bu, tüm durumlar için söylenemez. Orta Çağ şehir birliklerinin " doğal" ve "türetilmiş" biçimlerini ayırabiliriz. "Doğal" durumda, komün kasabalıların, "meşru" güçlere ya da daha doğrusu böyle bir dizi yasaya rağmen ya da buna aykırı olarak oluşturduğu siyasal birliğin sonucuydu. Meşru otoriteler tarafından resmi onaylama, eğer böyle bir şey varsa, sadece sonradan geldi. "Türetilmiş" bir kasaba birliği, az ya da çok sınırlanmış özerklik ve otosefallik haklarının şehrin kurucusu ya da onun halefleri tarafından yayımlanan sözleşmeli ya da kanunlaşmış beratı aracılığıyla oluşturuldu; bu sık olarak yerleşimcilere ve çocuklarına bir bağış olarak yeni kuruluşlar örneğinde bulunur.

Rasyonel bir birlik eylemi, kasabalıların yeminli kardeşliği (*Eidverbrüderung: coniuratio*) aracılığıyla "doğal" bir gasp özellikle Cenova ya da Köln gibi

daha büyük ve daha eski şehirlerde bulunur. Bununla birlikte, bir kural olarak, her iki türden olayların bir kombinasyonu gerçekleşti. Nitelikleri ile meşruluğun devamlılığını önemle vurgulayan şehir tarihinin belgesel kaynaklarında bu tür gasp kardeşliklerinden bir kural olarak hiç bahsedilmez; genellikle birinin belgelenebilmesi sadece tesadüftür. Sonuç olarak "türetilmiş" kökenin sıklığı kaynaklarda, en azından komün oluşumu zamanında zaten karlı işletmeler olan şehirlerle ilgili olarak neredeyse kesinlikle fazla temsil edilmiştir. Sadece tek bir kısa not 1112'nin Köln *coniuratiosu'ndan* bahseder. Köln *Altstadt'ın Schöffenbak'ı* ve özellikle Saint Martin banliyösünün kilise temsilcileri, *mercatoresin* yeni yerleşimi muhtemelen belgelenmiş işlemlerde "meşru" otorite olmaları nedeniyle açıkça görülür.[22] Ve kasaba birliğinin muhalifleri olan şehir lordları, doğal olarak, (Köln'de) şehir meclisi üyelerinin bazılarının [bağlılık][23] yemini etmemesi gibi, formel meşruluk sorusu meselesi haline getirmeye ya da şikayet için benzer mazeretleri kullanmaya hazır olurlardı. Ancak bu, böyle şeylerde gasp yeniliklerinin formel ifadesini bulmasıydı. Hohenstaufen imparatorlarının şehir otonomisine karşı buyrukları farklı bir şekil aldı: Hukuki yeniliğin şu ya da bu şeklini yasaklamadılar ama kendilerine tam *coniurationesi* yasakladılar.[24] Bu, hangi tabakaların Köln'de, çok sonraki zamanlarda bile, meşruiyet bakış açısından zengin yurttaşların özel bir kulübünden başka bir şey olmayan *Richerzechenin* (zengin loncası) – hukuki olarak bu kulübün üyeliğinden oldukça bağımsız bir nitelik olarak–yurttaşlık verme hakkını başarılı şekilde savunabildiği bu gibi gasp eylemlerinin ardındaki itici güç olduğunun oldukça belirleyicisidir. Büyük Fransız şehirlerinin çoğunluğu şehir anayasalarını kasabalıların yeminli kardeşlik eylemleri aracılığıyla benzer bir yolla elde etti.

6. İtalya'da Coniurationes

Bununla birlikte, *coniurationun* gerçek yuvası açıkça İtalya'da bulunur.[25] Örneklerin ezici çoğunluğunda şehir anayasası burada "doğal" yolla *coniuratio* tarafından şekillenmiştir. Bu nedenle pek çok kaynağın belirsizliğine rağmen kasabalı birliğinin sosyolojik anlamı en iyi İtalya'da tanımlanabilir. Bunun genel ön koşulu Batıya özgü egemenlik güçlerinin kısmen feodal kısmen prebendal olarak elde edilişiydi. *Coniuratio*'dan önceki şehir koşullarını bütün olarak, ayrıntıdaki ve şehirler arasındaki farklılıklara rağmen, daha ziyade, Mekke'de egemen olan yukarıda ayrıntılarıyla tanımlanan özgün kargaşaya benzer olarak

tanımlamak zorundayız. Birbiriyle çakışan ve sıklıkla birbiriyle çatışan çeşitli otorite iddiaları yan yana durur. Senyorel ve siyasal yapıda piskoposluk güçleri; kısmen sözleşmeli imtiyazlara kısmen gaspa dayanarak elde edilmiş vikontluk ve diğer siyasal makam güçleri; büyük şehir tımarcılarının ve kral ya da piskoposların (*capitanei*)serbest kalmış *ministerialeslerinin* gücü; *capitaneinin*[26] kırsal ya da şehir alt tımarcılarının (*valvassores*) gücü; çok farklı kökenden tüm klan mülkleri; kendi otoritelerine ya da bir başka güce, bağlı ya da özgür geniş bir klientler tabakası üzerinde otorite uygulayan imtiyazlı bir malikanenin gücüne dayalı olarak tahkim edilmiş kalelerin sayısız sahipleri; şehrin ekonomik sınıflarının mesleki birlikleri; senyör hukukuna, feodal hukuka, bölgesel hukuka ve dini hukuka dayanan yargısal güç – bunların hepsi aynı şehirde bulunur. Mekkeli soylu klanların "bağlarına" benzer geçici anlaşmalar şehir duvarlarının içinde ve dışında silahlı çıkarların kavgasını engelledi. Resmi olarak şehrin meşru lordu ya imparatorluk vassalı ya da – pek çok durumda olduğu gibi- yerel piskoposdu; bu sonraki, seküler ve dini güç araçlarını birleştirmesi aracılığıyla, genellikle etkili bir yönetim uygulamanın en iyi fırsatı olarak durdu.

Compagna communis[27] ya da bazı benzer isimler altında geç "şehrin" siyasal birliğinin yolunu hazırlamış olan *coniuratio* tipi de somut bir amaç ve genellikle belli bir zaman dönemi için ya da ikinci bir emre kadar yapıldı; bu nedenle yeniden feshedilebilirdi. Bazen, erken dönem boyunca, böyle birkaç "şirket" aynı şehir duvarlarının içinde bulunabilir, ama sürekli anlamını ancak "tüm" topluluğun– yani belli bir zamanda etkili olarak şehirde askeri gücü talep eden ve elinde tutan tüm grupların - yeminli birliği aracılığıyla kazandı. Cenova'da bu birlik başlangıçta her dört yılda bir yenilendi. Muhalefet bölgenin koşullarıyla çeşitlendi. Cenova'da (daha sonra vergi taleplerine dönüşmüş seküler senyorel hakları elde etmiş olan) piskopos ve vicont aileleri başlangıçta şehir coniuratiosunun üyeleri görünürken, Milano'da M.S. 980'de silah taşıyan kasabalıların *coniuratiosu* piskoposa karşı yönelmişti.[28] Ama burada da sonraki *compagna communis* piskopos ve vikontların güç taleplerine karşı yönelmişti.

Yeminli kardeşliğin doğrudan olumlu amacı yerel toprak sahiplerinin koruyucu ve savunmacı amaçlar, iç çekişmelerin barışçı olarak halledilmesi ve kasabalıların çıkarlarıyla uyuşan adalet yönetimini güvence altına almak için birleşmesiydi. Fakat burada daha fazla amaç vardı. Biri, şehir tarafından sunulan ekonomik fırsatların tekelleşmesiydi: Sadece yeminli birliğin üyelerine şehir ticaretini paylaşma izni verilirdi. Örneğin Cenova'da üyelik *commenda* ortaklı-

ğında deniz aşırı ticarete sermaye yatırma izni için ön koşuldu. Diğer amaç şehir lorduna borçlu olunan yükümlülüklerin sınırlandırılmasıydı: sabit toplu ödeme ya da yüksek [ama belirli] yıllık ödemelerin keyfi vergilendirmenin yerini alması. Son olarak, şehir birliği, dışarıya karşı komünün siyasal ve ekonomik güç alanını genişletmek amacıyla askeri örgütlenmeyi idare altına aldı. Bu nedenle, *coniurationesin* oluşumundan sadece kısa bir süre sonra, erken on birinci yüzyılda kronik bir olay haline gelen, komünlerin birbirlerine karşı savaşlarının başlangıcını buluruz.

Şehrin içinde kasabalı kitlesi yeminli kardeşliğe katılmaya zorlandı. Birliği kuran soylu ve aristokrat aileler toprak sahipliği niteliğine sahip tüm sakinlere yemin ettirirdi; bunu yapmayanlar sürgüne zorlanırdı. Buna her zaman hemen makamların mevcut örgütlenmesinde formel bir değişiklik eşlik etmezdi. Piskopos ya da seküler şehir lordu, *ministerialesi* aracılığıyla yönetilmeyi sürdüren şehir bölgesinin başı olarak konumunu sürdürdü; büyük dönüşüm sadece kasaba meclisinin varlığında hissedildi.

Fakat bu, uzun süre devam etmedi. On birinci yüzyılın son on yılında yıllık olarak seçilen, çoğunlukla on iki ya da daha fazla kişiden oluşan *consules* her yerde görünür; bunlar resmi olarak bütün vatandaşlar tarafından doğrudan ya da ileri gelenlerden oluşan bir seçmen kurulu tarafından seçiliyordu; teoride kasabalılar tarafından seçilen ama pratikte salt onayla resiyet kazanan bu kurul memurları aday gösterme hakkını gaspediyordu. Maaş bağlanan ve ücret alma hakkı verilen konsüller yargı güçlerinin tamamına ya da büyük kısmına ve savaş zamanı mutlak güce el koyarak devrimsel gaspı tamamladı; komünün tüm işlerini yönettiler. Başlangıçta konsüller çoğunlukla piskoposlar ya da senyörler *curia*'sında bulunan ve artık makamı şehir lordundan atamayla elde etmekten ziyade seçimle yeminli kasaba kardeşliğinden elde eden soylu yargı memurlarından devşirilmiş görünür.

Çoğunlukla *credenza* olarak adlandırılan *Sapientes* (bilgeler) kurulu konsülleri sıkı biçimde kontrol etti; bazen sabık [yani piskoposa ya da senyöre ait] *scabini* (magistratlığa benzer bir tür sivil memuriyet) tarafından, bazen konsüllerin kendisi ya da seçim kurulunun atadığı *honoratiores* tarafından oluşturuldu. Pratikte genellikle bu mevkileri aralarında bölüşen ekonomik ve siyasal olarak çok güçlü ailelerin başlarından oluştu.

İlk *coniurationes* vasallar (*capitanei*), alt vassallar, *ministeriales,* kale lordları (*castellani*) ve *cives meliores*– yani ekonomik olarak askeri hizmet vasfı taşıyan

kişiler – şeklindeki statü ayrımına hala uyuyordu; memuriyet ve konsey mevkileri bu gruplara orantılı olarak veriliyordu. Bununla birlikte, çok kısa zamanda hareketin anti-feodal niteliği öne geçti. Konsüllerin tımar kabul etmesi ya da lorda vassal olarak kendilerini "övmeleri" yasaklandı. Şehir içindeki imparatorluk, piskoposluk ve senyör kalelerinin yerle bir edilmesi, bunların duvarsız bir alana taşınması (bu özellikle Salyan imparatorlarının verdiği şehir beratlarında bulunur), şehir etrafındaki belirlenmiş bir alanın içine hiçbir kalenin inşa edilememesi ve imparator ya da diğer şehir lordlarının şehir duvarları içine yerleştirilme hakkına sahip olmamaları ilkesinin oluşması – bunlar, yeni rejimin ya güç yoluyla ya da imparator veya piskopostan zorla ya da satın alınan beratla elde edilen ilk *politik* başarıları arasındaydı.

Şehir devrimlerinin temel *hukuki* başarısı irrasyonel kanıt araçlarını ve özelde düello ile testi (bundan pek çok on birinci yüzyıl imtiyazında söz edilir) kabul etmeyen özel bir yargılama prosedürünün oluşturulmasıydı. Dolayısıyla, aynı çıkarlar , İngiliz ve Fransız kraliyetlerinin kasabalılara verdiği tavizler tarafından giderildiği gibi, burada da kendini gösterir. Hukuki kazanımlar daha çok kasabalıların şehir dışı mahkemelere çağrılmasının yasaklanmasını ve konsüller mahkemelerinin uygulayacağı, şehir yurttaşları için özel bir rasyonel hukukun kanunlaştırılmasını kapsadı.

Bu şekilde salt kişisel ve geçici *coniurationes*, üyeleri şehir yurttaşları olarak toplu biçimde, özel ve özerk bir hukuka tabi olan sürekli siyasal birlikler şeklinde gelişti. Resmi olarak, yeni şehir hukuku hukukun eski kişisellik ilkesinin ortadan kaldırılması anlamına geliyordu. Maddi olarak, feodal birliklerin ve patrimonyalizmin yıkımı anlamına geldi, fakat henüz belli bir bölgedeki tüm sakinler için genel zorunlu üyelik ilkesi lehinde değildi. "Burjuva" hukuku, daha ziyade, kasabalıların yeminli hemşehriliğinin üyelerinin statü hakkıydı; tüm yurttaşları ve onların bağımlı klientlerini kapsayan bir statü grubundaki üyelik aracılığıyla bu hukuka tabi olunurdu. On altıncı yüzyılda bile şehirlerde soylu ailelerin egemenliğinin korunduğu yerlerde – örneğin pek çok Hollanda toplulukları gibi- il meclislerinde ve *Estates General*'da şehir temsilcilerinin şehri değil, sadece şehir aristokrasisini temsil ettiklerini hala görürüz; bu çoğunlukla, soylu temsilcilere ek olarak, meslek loncalarının ve aynı şehrin, ayrı olarak oy veren ve şehirlerinin aristokrasisinin temsilcileriyle ortak bir şehir temsili içinde birleşmeyen diğer soylu olmayan sınıfların ortaya çıkmasıyla gösterilir. Bu özel olay İtalya'da görülmedi ama prensipte durum oldukça benzerdi. Normalde

şehir soyluları en azından feodal ortaklıkla olan bağlarını ayırmış olmalıysa da, durum her zaman bu değildi. Soylu kişi genellikle kasabadaki evine ek olarak duvarların dışında kaleler ve feodal gayri menkullere sahipti ve bu nedenle bir feodal lord ve toprak sahibi olarak şehir komününden başka siyasal birliklerin de üyesiydi. İtalyan komününün erken döneminde belediye alayı, pratikte, ittifak yasasının resmi olarak farklı bir düzenleme bildirip bildirmediğine ve soylu olmayan sınıfın geçmişte bile etkin olarak alayda geçici bir pay elde edip etmediğine bakmaksızın kesin olarak şövalye yaşam tarzı olan ailelerin elindeydi. Şövalyeliğin askeri önemi ona üstünlük verdi.

Kuzey Avrupa'da, özellikle Almanya'da, eski *scabini* aileleri (*Schöffengeschlechter*) erken dönemde memuriyetleri kişisel bir birlikte toplayarak, resmi olarak dahi ya da en azından gayrı resmi anlamda yönetimsel kontrolü elde tutmada Güney'dekinden daha da güçlü derecede kesin bir rol oynadı. Bazen, güç dağılımına bağlı olarak, şehir lordunun, özellikle piskoposların önceki temsilcileri, bağımlı senyorel hizmetçiler (*ministeriales*) de yönetimde yeniden bir pay elde etti. Özellikle gaspın tamamen etkili olmadığı yerlerde – ve bu nadir değildi – lord, genellikle bir piskopos, *ministerialesi* için konsülde üyelik elde ederdi. Köln ve Madgeburg gibi büyük şehirlerde piskoposlar yönetimlerinde kadroyu tamamen ya da kısmen özgür "burjuva" *Schöffen* ile oluştururdu; bunlar şimdi şehir lordunun yeminli memurlarından *coniurationun* temsilcileriyle birleşen ya da onlarla yönetimsel görevleri paylaşan yeminli komün temsilcilerine dönüşme eğilimindeydi. Flanders, Brabnt ve Belçika-Hollanda-Lüksemburg şehirlerinde, mahkeme tarafından atanan *echevinse*'ye on üçüncü yüzyılda kasaba konsey üyeleri ya da *jurati* (yani yeminli temsilciler – tam isimleri gaspa dayalı *coniuratio'daki* kökenlerine işaret eder) ve " kasabalı efendiler " katılmaya başladı. Kasabalı tabakasının bu yönetim temsilcileri, her ne kadar bazen genel mecliste *echevins* ile karşılaşsalar da genellikle ayrı "kurullar" içinde örgütlenirdi. Hollanda'da *Vroedschan* kurumu olarak sonraki döneme kadar varlığını sürdüren kasaba kardeşlik birliğinin delegeleriydiler.[29]

Bu erken dönemin koşulları gücün ve yeterliliğin dağılımının neredeyse hiç resmi düzenlemesi olmadan çok tutarsız olarak resmedilmek zorundadır. Kişisel etkiler ve bağlantılar, bireylerin çeşitli tür görevleri tek elde toplaması gibi belirleyiciydi. Özel makam binaları ve belediye binasıyla resmi olarak ayrı belediye yönetimi yoktu. İtalya'da, Köln'deki gibi, idari komiteler muhtemelen özel evlerde ya da kulüp odalarında buluşurken, yurttaşlar genellikle katedrallerde

toplanırdı. Kulüp evlerindeki toplantılar özel olarak belgelenebilir. Köln'de devrimsel gasp zamanında [erken 12. yüzyıl] "zenginlerin evi" (*domus divitum*) "kasabalıların eviyle" , yani yönetim merkeziyle özdeş görünür, tıpkı zenginler kulübünün liderlerinin – *Richerzeche* – geniş ölçüde o nedenle ve sonradan *scabini* ve diğer önemli belediye makamları sahipleriyle özdeş olmak zorunda olmaları gibi. Beyerle tarafından sunulan bu hipotezlerin ikisi de neredeyse kesinlikle doğrudur.[30] İtalya'daki kadar önemli bir şehir şövalyeliği Köln'de yoktu. İngiltere'de ve Fransa'da tüccar "şirketleri" lider rol oynadı.[31] Paris'te su tüccarları loncasının görevlileri bile resmi olarak yurttaşların temsilcileri olarak tanındı.[32] Eski büyük Fransız şehirlerinin çoğunda da şehir komünleri; kasabalı, tüccar ve siyasal güce el koymak için ya– Güney'deki gibi – yerleşik şövalyelerle birleşmiş ya da– Kuzey'deki gibi – zanaatkarların loncaları ve *kardeşlik birlikleriyle* birleşmiş şehir *rentiers*'inin ortaklıklarıyla devrimsel gaspta oluştu.

7. Germanik Kuzey'de Confraternitates

Yukarıda bahsedildiği gibi birlikler *coniuratio* ile aynı değildi, fakat özellikle Kuzey'de onların oluşmasında önemli bir rol oynadı. Şehir şövalyeliğinin olmaması yüzünden Germanik Kuzey'in yeminli kardeşliği güney Avrupa ülkelerinde geniş ölçüde eksik olan arkaik özellikler sergiledi. Elbette, kardeşlikler özel olarak siyasal birlik ve gücün şehir lordundan gasp edilmesi amacıyla oluşturulabilirdi. Fakat Kuzey'de ve İngiltere'de devrimci hareket de hareket noktasını orada çok sayıda türemiş ortak koruyucu loncalardan (*Schutzgilden*) alabilirdi. Bunlar hiçbir surette öncellikle etkili siyasal koşullar amacıyla oluşturulmadı. Başlangıçta, üyelerinin erken Orta Çağ şehrinde sıklıkla çok fazla kaçırdığı şeylerin yerine geçiyordu: bir klanın desteği ve koruyucu garantileri. Bunlar klanlar tarafından sunulan diğer hizmetleri sağladılar: kişisel zarar ya da tehdit durumunda yardım, ekonomik zorlukta destek, barışçı arabuluculuk ile üyeler arasındaki düşmanlıkların ortadan kaldırılması ve (İngiltere örneğinde) üyelerin kefaret yükümlülüklerinin ödenmesi.[33] Loncalar periyodik şölenler – putperest ritüel yemekleri için izlenebilir bir uygulama – düzenleyerek üyelerinin sosyal ihtiyaçlarını karşılıyor ve tarikat üyelerinin katılımı ile cenaze merasimini icra ediyordu; iyi işlerle onun ruhunun kurtuluşunu güvence altına alırlardı ve ona endüljansların ortak hazinesini ve güçlü azizlerin cömertliğini garanti ettiler. Bu tür koruyucu birliklerin de ekonomik çıkarları da kapsayan ortak çıkarları temsil ettiğini söylemeye gerek yoktur.

Kuzey Fransa'da şehir birlikleri öncelikle diğer lonca özellikleri olmadan yeminli barış birlikleri iken, Nordik ve İngiliz şehir birlikleri düzenli olarak bir lonca niteliği taşıdı. İngiltere'de şehir birliğinin tipik formu şehirde perakende ticareti tekelleştiren [tek] Lonca Tüccarıydı.[34] Alman tüccar loncaları örneklerin çoğunluğunda örneğin güçlü kumaşçılar loncası ve perakendeciler loncası gibi ticaretin özel dalları açısından uzmanlaşmıştı. Bu dal farklılıkları loncanın uzak mesafeli ticaretin örgütsel biçimi olarak kullanımına yol açtı – bu bizi burada ilgilendirmeyen bir işlevdir.

Şehirler, çoğunluk tarafından düşünüldüğü gibi,[35] loncalarda başlamadı. Fakat bunun tersi her zaman doğrudur: lonca şehirlerde başladı. Üstelik, loncalar fiili olarak sadece birkaç şehirde (öncelikle Kuzey'de ve özellikle İngiltere'de, *summa convivia* gibi) egemenliği elde etti;[36] bu daha ziyade başlangıçta şehirlerde güce el koyan– loncalarla kesinlikle özdeş olmayan– soylu "ailelerdi". Zira loncalar *coniuratio*, yeminli şehir birliği ile özdeş değildi. Son olarak, loncaların şehirdeki birliğin tek türü olmadığı da belirtilmelidir. Bunların yanı sıra dini birlikleri, bazı ya da tüm mesleklerin rekabet halindeki temsilcilerini ve salt ekonomik, mesleki olarak farklılaşmış birlikleri, meslek loncalarını (*Zünfte*) buluruz.[37] Orta Çağ boyunca dini birliklerin (*confraternitas*) oluşması, siyasal, lonca ve zanaat nitelikli birliklerin oluşmasıyla beraber oldu ve iki tip hareket de pek çok şekilde birbiriyle çakıştı ve kesişti. Dini birlikler özellikle zanaatkarlar arasında, zamanla değişen önemli bir rol oynadı. Almanya'da zanaatkarlara ait belgelenebilir en eski dini cemiyet olan 1149 Köln yatak çarşafı dokumacıları *fraternitas*ının (*Bettziechenweber*) benzer mesleki birlikten[38] daha genç olması, kendi içinde, mesleki birliğin ya da daha ziyade birliğin spesifik olarak profesyonel amacının, her yerde örgütlenmenin asıl ve erken biçimi olduğunu ispatlamaz. Her şeye rağmen meslek loncaları için bunun kural olduğu görülür. Bu, özgür zanaatkar birliklerinin, en azından İtalya'nın dışında, bir ustanın başında olduğu birliklerde bağlı haraç veren zanaatkarların senyoral örgütlenmesinin görünüşünde biçimlendiği varsayımıyla açıklanabilir. Fakat diğer durumlarda dini *fraternitas* sonraki mesleki birlik için kristalleşme-noktası olabilirdi. Bu nedenle, son kuşak kadar yakın zamanda Rusya'daki Musevi ticaret birliğinin biçimlenmesi geleneksel Musevi için en önemli eşyaların alınmasıyla başladı: Tevrat'ın kayıtları. Benzer şekilde, temelde mesleki yönelim sahibi çeşitli Orta Çağ birlikleri sosyal ve dini çıkarları ön plana çıkarıyordu; ya da en azından, eğer öncelikle mesleki iseler, dini onayları elde etmeye çalışıyordu. Bu, çoğu

lonca tarafından ve aslında Orta Çağ'da tüm birlik türleri tarafından yapıldı. Bu hiçbir surette güçlü maddi çıkarlar için salt bir kılıf değildi. Sonraki yüzyılların işçi birliklerinin en erken çatışmalarının çalışma koşulları üzerine değil, geçit törenlerindeki derece sırası ve benzer sorunlar gibi dini görgü kuralları sorunları üzerine ortaya çıkması yine klansız kasabalının statü değerlendirmesinin dini unsurlar tarafından nasıl güçlü şekilde belirlendiğini gösterir. Fakat aynı zamanda diğer önemli bir nokta oldukça açık hale gelir: Bu tür sosyal durum ve komün içinde kardeşliğin her çeşidini engellemiş olan kapalı tabu kastlarının bu türü arasındaki muazzam çelişki.

Genel olarak, bu dini ve sosyal kardeşlik birliklerine üyelik, başlangıçta ister daha genç ister daha yaşlı düşünülsün, sadece yaklaşık olarak daha sonra daha fazla bahsetmek zorunda olduğumuz resmi mesleki birlikleri, tüccar şirketleri ve meslek loncalarınınkiyle sadece yaklaşık olarak komşuydu. Buna karşın, mesleki grupların kendileri, çoğunlukla inanıldığı gibi, her zaman tüm kasabalıların asli tek loncasından ayrılmış bölünmüş örgütlenmeler değillerdi (her ne kadar bu aslında bazen olsa da), zira meslek loncalarının bazıları kayda değer şekilde en eski *coniurationes'den* daha eskiydi. Mesleki birlikler *coniurationesin* ne başlangıç aşaması ne de öncüsüydü, zira tüm dünyada görülür, kasaba komünün olmadığı yerde bile ortaya çıkmıştır. Tüm bu birliklerin etkisi aslında dolaylıydı. Şehir birliğini, kasabalılara ortak çıkarların takibinde ittifak oluşturma alışkanlığı kazandırarak ve böyle birlikler doğrultusunda deneyim ve sosyal etki elde eden kişilerin elindeki liderlik konumunun birikimi için modeller sağlayarak kolaylaştırdılar.

Daha fazla gelişmenin doğruladığı gibi, Kuzey'de de, aristokrasiyle birlikte *coniurationun* oluşumuna katılan, onu finanse eden, hareketi devam ettiren ve yurttaş kitlesini yemin ederek ona bağlanmaya zorlayanın – Köln *Richerzeichesi'nin* komün üyeliğine kabul etme hakkının görünüşte bir hayatta kalım olduğu bir işlem – zengin kasabalılar olması gerektiği oldukça doğaldı. Kasabalıların ekonomik birliklerinin *coniuratio* hareketine soylu "ailelerin" yanında katıldığı her yerde, sadece tüccar loncaları normal olarak dahil edildi. İngiltere'de küçük kasabalıları II. Edward devrinde [1307-1327] *potentesin* kendilerinden ve meslek loncalarından bağlılık yemini talep ediyor olmalarından ve böyle gasp edilmiş güçler aracılığıyla vergileri topluyor oluşlarından şikayet ederek o zamanda tüccarlığa başkaldırı içinde,buluruz.[39] Benzer bir durum muhtemelen gaspa dayalı şehir kardeşliklerinin "doğal" örneklerinin çoğunda gözlenebilirdi.

Devrimci gasplar birkaç büyük şehirde bir kez başarı ile karşılaştığı zaman, yeni şehirler kuran ya da var olanlara yeni nitelikler bağışlayan siyasal lordlar, rekabet sebebiyle, başka yerde resmi birliklerin oluşmasını beklemeden elde edilen hakların çeşitli bölümlerini kasabalılara vermek için acele etti. Bu nedenle şehir birliklerinin başarıları evrensel olarak yayılma eğilimi gösterdi. Yerleşme işlemini yöneten girişimcilerin ya da müstakbel göçmenlerin kendilerinin, şehir kurucusu karşısında zenginlik derecesi ya da sosyal derece aracığıyla yeterli ağırlığı taşıdığı her yerde, eski kurulan şehirlerin birinin şehir hukukunun tasarrufunun bağışladığı ayrıcalıkları güvence altına alması buna daha fazla katkıda bulundu. Bu nedenle Freiburg kasabası halkı Köln hukukunun ayrıcalık bağışını kabul etti, çeşitli Güney Almanya şehirlerine Freiburg hukuku ile ayrıcalık verildi ve Doğu şehirleri Magdeburg hukukunu aldı. İhtilaflı durumlarda hukuku bağışlanmış şehir mahkemesi bağlayıcı yorum için temyiz edilirdi. Şehir kurucusu tarafından istenilen göçmenler ne kadar zenginse kendini bağışlamak zorunda bulduğu ayrıcalıklar o kadar büyüktü. Örneğin Freiburg'ta Konrad von Zahrigen'in yeni şehrinde kasabalıların özgürlüklerinin korunmasına adadığı 24 *coniuratores fori*,[40] Köln'deki *Richerzeche'ninkine* eşit bir rol oynadı. Onlara kayda değer kişisel imtiyazlar bağışlandı ve komün *consules* olarak başlangıçta şehir yönetimini ellerinde tuttular.

Prensler ya da feodal lordlar bir şehri kurarken ya da ona imtiyazlar bağışlarken kazanılan en önemli başarılar arasında yurttaşların kendi yönetim organlarıyla "komün" (*Gemeinde*) olarak örgütlenmesi bulunuyordu. Almanya'da bunlar "şehrin" ve özgürlüğünün zorunlu bir yönü olarak düşünülen "konsey" (*Rat*) tarafından yönetilirdi. Kasabalılar üyelerini özerk olarak atama hakkını – mücadelesiz elde edilmeyen bir hak – talep etti. Ancak 1232'de, İmparator II. Frederick tüm şehir konseylerini ve kasabalılar tarafından piskoposların rızası olmadan tayin edilen belediye başkanlarını yasakladı ve Worms'un Piskoposu kendisi ya da temsilcileri için konseyde başkanlık ve üyelerini atama hakkı elde etti.[41] Strassburg'ta on ikinci yüzyılın sonuna doğru yurttaşların temsilcileri ve piskoposa ait *ministerialesden* oluşan bir konsey piskoposun yönetiminin yerini aldı. Basel'de piskopos, Hegel'in varsaydığı gibi [42] asıl kuruluşu İmparatorun kendisi tarafından onaylansa da, konseyi fesheden bir İmparatorluk emri elde etmeyi başardı. Ama çeşitli Güney Almanya şehirlerinde kasaba magistratı (Schultheiss) şehrin fiili yöneticisi olarak kalan lord tarafından atanır ya da onaylanırdı; kasabalılar bu denetimden sadece şehir lordundan makamı satın

alarak kurtulabildiler. Neredeyse bütün Güney Almanya şehirlerinin belgelerinde, artan bir sıklıkla, *Schultheiss*'in yanı sıra sonunda genel olarak ilk dereceyi alan *Bürgermeister*'i buluruz. *Schultheissin* aksine, o her zaman şehir loncasının bir temsilcisiydi ve bu nedenle makamı derebeylik yönetiminden değil, gasptan kaynaklanmıştır. Bununla birlikte, bu on dördüncü yüzyıl *Bürgermeister'i* – pek çok Alman şehrinin farklı sosyal karışımı sayesinde– genellikle, İtalyan *consulesinin* olduğu gibi artık soylu ailelerin temsilcisi değil daha ziyade mesleki birliğin temsilcisiydi. Bu nedenle, gelişmenin daha sonraki aşamasına aittir, öte yandan bu İtalyan magisratlarının Alman mevkidaşları daha önceki dönemin *scabini non jurati* ve *consulesiydi.*[43]

Başlangıçta, kasaba ortaklığındaki etkin üyelik mirasla bırakılabilen ve devredilebilen, zorunlu hizmetlerden muaf, şehir arazisi mülkiyetine bağlıydı ve ya derebeyliği ücretinden (*Zins*) muaftı ya da sabit bir miktar ödemekle yükümlüydü. Bununla birlikte şehir arazisi şehir amaçları için belediye vergisine (*Schoss*) tabiydi; bu Almanya'da, aslında, burjuva arazi mülkiyetinin tanımlayıcı niteliği haline geldi. Mülkiyetin sonraki diğer çeşitleri de, özellikle para ve para madenleri, belediye vergilendirmesine tâbi hale geldi. Bu tür araziye sahip olmayan kasabalılar başlangıçta, sosyal statülerine bakılmaksızın, sadece şehrin korunmuş misafir sakinleri olabilirdi.

8. Batı'da Kentsel Askeri Özerkliğin Önemi

Şehir memuriyetlerine ve konseye katılma hakkı bir sonraki bölümde tartışılacak olan çeşitli değişikliklere uğradı. Fakat önce, bir kez daha, Asya'da ona engel olurken, Akdeniz civarında ve sonra Avrupa'da şehirlerin gelişmesinin başlamasına nihai olarak neyin neden olduğu sorusunu ileri sürmek zorundayız. Buna bir cevap daha önce verilmişti; yani bir şehir *kardeşliği* ve bu nedenle şehir *komününün* gelişmesi klan birliği ve Hindistan'da kastların büyü bağları tarafından engellendi. Çin'de klanlar merkezi din meselelerinin, ata kültünün taşıyıcılarıydı ve bu nedenle yıkılmazdılar. Hindistan'da kastlar spesifik bir yaşam idaresinin taşıyıcılarıydı, bireyin sonraki enkarnasyonunun kaderi buna uyulmasına bağlıydı; bu nedenle ritüel olarak diğeriyle karşılıklı olarak özeldiler. Fakat kardeşliğe ritüel engeller aslında Hindistan'da mutlakken, aynısı klan bağlarının sadece göreceli bir engel oluşturduğu Çin için – ve hatta daha da az olarak Yakın Doğu için– söylenemez. Bu alanlar için oldukça farklı bir unsur

hala hesaba katılmalıdır: askeri yapıdaki farklılıklar ve hepsinden önemlisi, ekonomik ve sosyolojik temellerindeki farklılıklar.

Yakın Doğu'da ve Mısır'da ve ayrıca daha az derecede Çin'de nehir düzenlemesi ve sulama politikası ihtiyacı kraliyet bürokrasilerinin gelişmesine yol açtı; başlangıçta bunlar sadece inşaat görevleriyle görevlendirildiler. Fakat bu merkezden, kralı bu aygıt ve onun tarafından sağlanan gelirler vasıtasıyla, ordu yönetimini kendi bürokratik yönetimi altına almasını sağlayan, tüm yönetimin bürokratikleşmesi sonucu çıktı. "Subay" ve "asker", zorunlu askere almayla toplanan, donatılan ve ambarlardan beslenen bir ordu, askeri gücün temeli haline geldi. Sonuç askerin savaş araçlarının [sahipliğinden] ayrılması ve halkın askeri savunmasızlığıydı. Böyle bir temel üzerinde kasabalıların kraliyet gücünden bağımsız hiçbir siyasi komünü ortaya çıkamazdı. Kasabalı burada sadece asker olmayandı. Bunlar, ister köy askerleri, şövalye orduları isterse kasaba milisleri olsun Roma imparatorları zamanına kadar orduların *kendini donatması* ilkesinin hakim olduğu Batı'da oldukça farklıydı. Fakat bu, askeri hizmetle yükümlü olan bireyin askeri özerkliğine işaret ediyordu. Kral Colovis'in askeri takipçileri karşısındaki konumu kendini donatan tüm ordular için temel olan bir ilkeyi açıklar: Lordun çok büyük bir ölçüde, bağlılıkları siyasal gücünün tek temeli olan askerlerin iyi niyetine bağlı olması.[44] Lord onların birinden ve hatta küçük gruplardan daha güçlüdür, ama askeri ricalinin ona karşı kurduğu daha büyük birlik onu oldukça güçsüz bırakır. Bu siyasi yapıda lord bürokratik aygıttan – tam bağımlılığı yüzünden körü körüne itaatkar olan bir zorlama aracı– yoksundur; eğer yönetiminin dayandığı tabaka ona karşı birleşirse, idari konumlarını kadrolaştıran ve ileri gelenlerini ve yerel memurları temin eden askeri ve ekonomik olarak bağımsız *honoratiores* ile anlaşmaya varmadan istediğini yapamaz. Fakat, lord askeri olarak bağımsız halkına her ne zaman ekonomik taleplerle yaklaşsa, özellikle bunlar *para* ödemeleri talepleriyse, bu tür birlikler her zaman Batı'da şekillendi. Batı'da – ve sadece orada – "Zümrelerin" oluşması bu ilişkilerle açıklanabilir ve aynısı ortak ve özerk şehir komününün gelişmesi için de geçerlidir. Şehir halkının mali gücü lordu ihtiyaç durumunda onlara dönmeye ve onlarla müzakere etmeye zorladı. Hiç kuşkusuz, Hindistan ve Çin loncaları ve Babil'in "para adamları" da kralı orada bile onları korkutmamak için kendisine bazı sınırlamalar dayatmak zorunda bırakan mali güce sahipti. Fakat bu, ne kadar zengin olurlarsa olsunlar, kasabalıların birleşmesine ve şehir lorduna *askeri* bir kontrol sunmalarına olanak sağlamadı. Aksine, Batının, erken An-

tikiteninkilerle başlayan tüm *coniurationesi* ve şehir birlikleri, şehirlerin *silahlı* tabakalarının birleşmesiydi. Bu, kesin bir farklılıktı.

NOTLAR

1. Roma hukukunda *memur*, ticari bir girişimin sahibinin bu girişimi onun yerine idare etmek için atadığı bir kişidir; yöneticinin sorumlu olduğu sözleşmeler yapabilirdi. Genellikle köleler ya da *patria potestas* yönetimindeki kişiler bu amaç için kullanılırdı. Bkz. "memur" maddesi, *Paulys Realencyclopadie der classischen Altertumswissenschaft*, yeniden basım Georg Wissowa (Stuttgart 1894-1965; bundan böyle Pauly – Wissowa, RE), cilt IX (1916), cols. 1564-65.
2. Yani, *peculiumlarının* bir kısmını oluşturan ürünle (*merx*), bkz. yukarıda "Soc. of Law", bölüm VIII:ii, not 124.
3. "Kasaba havası özgürleştirir." Ausözümsü ilkesinin maddi içeriği üzerine, bkz. Hans Strahm " Stadtluft macht frei" *Das Problem der Freiheit in der deutschen und schweizerischen Geschichte* (Institut für geschichtliche Landesforschung des Bodenseegebiets, "Vortrage und Forschungen" Th. Mayer tarafından basıldı, cilt II; Konstanz: Thorbeke, 1955), 102- 121.
4. 14. Yüzyılda Zürih'teki bu askeri birlik üzerine, bkz. aşağıda, bölüm iv, not 1.
5. Brodie Cruickshank, *Eighteen Years on the Gold Coast of Africa* (London: Hurst & Blackett, 1853), 1, 240-52 (*Caboceers*, 242; *pynins*, 250). (W).
6. Albert Hermann Post, *Afrikanische Jurisprudenz: Ethnologisch-juristische Beitrage zur Kenntniss der einheimischen Rechte Afrikas* (Oldenburg: Schulze, 1187). (W).
7. "Ali [Muhammed'in damadı] ile Ebu Bekir'in [ilk halife] dargınlığının ana sebebi sonrakinin, Peygamberin cemaatin başı olarak sahip olduğu bazı toprak parçalarını Muhammed'in ailesinin mirası olarak kullanılır hale getirmeye istekli olmamasıydı; özelde "Fadak Bahçeleri" üzerine çekişme Ali'nin kendi fırkasını kurmasına neden oldu." (Snouck Hurgronje, *Mekka*, I, 32). Şii, fırka demektir; zamanla terim sadece Peygamberin gerçek halefleri olarak sadece Ali soyundan gelenleri gören Müslüman hareketin bu bölümüyle sınırlandırılmış hale geldi.
8. Çinli klanlar ve Hindistan kastlarının şehirle ilişkileri üzerine, bkz. Weber'in daha kapsamlı incelemeleri "Konfuzianismus und Taoismus" ve "Hinduismus und Buddhismus" GAzRS I, 290 vd., 375vd.; II, 36 vd.. (*Religion of China*, 13 vd., 66vd., 86vd.; *Religion of India*, 34 vd.)
9. *Synoikismos* (yani birlikte yaşama ya da yerleşme) olarak adlandırılan tek kurucu eylem geleneği pek çok Yunan *poleisi*'nde vardı. Bazı yerlerde bu, fiili bir gerçeği yansıtabiliyordu; diğerlerinde, gelenek tek bir eylem olarak bir birleştirme ve içinde belki birkaç *poleis* ile bir bölgenin diğer siyasi toplulukların aşamalı olarak tek bir merkezde toplanmış hale geldiği tâbi kılma sürecini canlandırdı. Bu, kesinlikle efsanevi kahraman Theseus'a atfedilen Atina synoikismos'undaki durumdu. Bkz. Victor Ehrenberg, *The Greek State* (New York: Norton, 1964), 26vd.
10. Sienaaristokrasinin *consorteriesi* üzerine, bkz. Ferdinand Schevill, *Siena. The History of a Medieval Commune* (New York: Harper Torchbooks, 1964), 278-280. Kale birliklerinin kurallarının bazı detayları Casimir Chledowski, *Siena*'da tanımlanmıştır (Berlin: Cassirer, 1913), I, 68vd.
11. *Hantgemal* Alman Orta Çağında özgür ailelerin, özellikle şövalye ailelerinin miras bırakılabilen aile gayrimenkulüydü. Eski Sakson *Heliand'ında* Kurtarıcı ve Havarileri askeri taraflarıyla Alman savaşçı kral olarak "modern" bir elbise içinde karakterize edilir.
12. Sürgün'den sonra, yaklaşık M.Ö. 450. Klan temsilcilerinin listeleri ve "ne babalarının evlerini ne de evlatlarını sunabilmiş" olanlardan ayrılan *synoikismos* örgütlenmesi için, bkz. Ezra8; Neh. 7 ve 11.
13. 1084'te "putavi milies amplificare honorem loci nostri, si et Judeos colligerem." diyen Speier

Piskoposu Rüdiger. Bkz. Karl Hegel, *Die Entstehung des deutschen Stadtewesens* (Leipzig: Hirzel, 1898), 113.

14. *Kölner Schreinsurkunden des zwölften Jahrhunderts*, Robert Hoeniger tarafından basıldı (Gesellschaft für rheinische Geschichtskunde, "Publikstionen" I/1-2; Bonn: Weber, 1884-1892). 1149'un bir Köln lonca bölgesi bile " belediye binasını", *inter Judeos sita* olarak *domus civium*, gösterir. Bkz. Hegel, Stadtewesen, age. 115.

15. *Gerim* üzerine, bkz. AJ, 32 vd.

16. Şehir meclis üyeleri. Weber'in (yine) göstermek istediği nokta Antikite'de şehrin geleneksel ya da yapay "kabileye ait" bölümlerinin kardeşlik birlikleri olduğu ama şehrin bir bütün olarak öyle olmadığı zira Atinalı prytanların bireysel *phylae*nin temsilcileri olduğudur. Cleisthenian anayasası altında on *phylae*nin her biri Beş Yüz Konseyine kura ile seçilen 50 *prytaneis* gönderdi; bu delegasyonlardan her biri dönemlerin "prytaneis" olarak anıldığı yılın onda biri için şehrin yönetim kurulu olarak hizmet etti. Bu sistemin çalışması üzerine bkz. Ehrenberg, *The Greek State*, 31, 63 vd.; A. H. M. Jones, Athenian Democracy (Oxford: Blackwell, 1964), V. bölüm

17. J. Hatschek, *Englische Verfassungsgeschichte*, 113 (*"communa non est capax libertatis"*), 269 (birlik olarak ilk görünüm). (W).

18. Laik yargıçlar; bir Karloenf kuruluşu *schepen, echevins, scabini* olarak kıta Avrupasının her yanında kuruldu. Önemleri üzerine, bkz. "Soc. Of Law" yukarıda, bölüm VIII:iii, not 53.

19. "Kişisel hukuk" ya da "kişilik ilkesi" üzerine, bkz. "Soc. Of Law" yukarıda, bölüm VIII:ii:5.

20. Konrad Beyerle, "Die Entstehung der Stadtgemeinde Köln" *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte*, Germ. Abteilung, XXXI (1910), 1-67. (W).

21. *Ding* (ya da *thing*: Alman yargı meclisi) ve *Dinggemeinschaft* üzerine, bkz. "Soc. Of Law" yukarıda, bölüm VIII:iii:6.

22. Yani, muhtemelen 1112 *coniuratiosu* tarafından oluşturulan yeni organlardan ziyade; sonuncusu belgelerde sonraki yüzyıla yarım yüzyıl kalana kadar egemen hale gelmedi. *Schöffenbank* (laik yargıçlar kurulu) da şehir lordunun (burada: baş piskopos] yönetimi altında pek çok yönetim görevine hizmet etti ve kilise topluluklarının *magistrisi* ile birlikte eski yönetim yapısını oluşturdu. *Altstadt*, baş piskoposun geçici ihracından sonra birkaç banliyö yeni kasaba duvarının içine dahil edildiğinde, eski Roma yerleşimi, 1106'ya kadar şehrin sadece duvarlarla çevrilmiş kısmıydı; nehir düzlükleri üzerindeki eski duvarın dışındaki Saint- Martin banliyösü pazar yerleşimiydi. Bkz. Beyerle, "Die Entstehung der Stadtgemeinde Köln" age., 67.

23. Hochstaden Baş piskoposu Konrad tarafından yapılan kendisinin 1258'in *Schiedsspruch'undaki* şikayeti. Bkz. Hegel, *Stadtewesen*, age., 185; age., *Stadte und Gilden der germanischen Völker im Mittelalter* (Leipzig: Duncker & Humblot, 1891), II, 335-40.

24. İmparator II. Frederick'in 1232 fermanları üzerine, bkz. aşağıda, not 40.

25. Aşağıdakilerin çoğu için bkz. Carl Hegel, *Geschichte der Stadteverfassung in Italien* (Leipzig: Weidmann, 1847), II, Weber'in bu bölümü yazarken elinin altında görülen bölümler 4-6.

26. *Capitanei, valvassores* ve *cives*'in statüsü üzerine, bkz. Hegel, *Stadteverfassung*, age., II, 144 vd. ve 161 vd.

27. *Compagna communis* muhtemelen 1099'dan sonra Cenova'daki birliğin adıydı. Bkz. Hegel, *Stadteverfassung*, age., II,178vd.

28. Piskopos ve Cenova Vikontunun, onuncu yüzyıl *vicecomes* Ydo'nun torunları, ittifakı 1099'un *compagnasında* ve sonraki yıllarda imparatorluk uçbeyine karşı yönelmişti. Vikontluk aileleri tarafından elde edilen makam gelirleri geçit, liman, pazar ve pasaport ücretlerini kapsıyordu. Bkz., Erik Bach, *La cité de Gênes au VIIe siècle* (Kopenhagen: Nordisk Forlag, 1955), 34, 37, 43.

29. Belçika-Hollanda ve Lüksemburg'daki gelişme üzerine, bkz. Hegel, *Stadtewesen*, age., 190 vd. 15. Yüzyıl ortalarında çeşitli Hollanda kasabalarında var olan *Vroedschap* (yani, bilgelik – Latin terminolojisinin *sapientesi*) loncası üzerine ayrıntı için, bkz. Hegel, *Stadte und Gilden*, age., II,

267 -72.

30. Beyerle, "Die Entstehung der Stadtgemeinde Köln", age., 64-67. Hipotezler fiilen ilk olarak H. Keussen tarafından "Die Entwicklung der alteren Kölner Verfassungsgeschichte und ihre topographische Grundlage" de önerilmiştir, *Westdeutsche Zeitschrift*, XXVIII (1910), 503 vd.

31. İngiliz tüccar "şirketleri" ve yerel yönetimdeki rolleri üzerine, bkz. Sylvia Thrupp, *The Merchant Class of Medieval London 1300-1500* (Ann Arbor: The University of Michigan Press, 1962), bölümler I-II.

32. Paris *hanse des marchands de l'eau*'sü üzerine, bkz. Henri Pirenne, *Economic and Social History of Medieval Europe* (New York: Harcourt, Brace Harvest basım, n.d.), 94 ve verilen kaynaklar, age. fn. 14; hegel, *Stadte und Gilden*, age., II, 86-110.

33. Bkz., Hegel, *Stadte und Gilden*, age., I, 20.

34. İngiliz Lonca Tüccarı üzerine, bkz. *Cambridge Economic History of Europe*, III, 190 vd.

35. Yeni yüzyılın başlangıcındaki Alman tarihçileri arasında keskin biçimde yapılan savaşa gönderme. Tartışmanın özeti ve en son durumu için, bkz. Edith Ennen, *Frühgeschichte der europaischen Stadt* (Bonn: Röhrscheid, 1953), 165-179 (" Gilde und coniuratio").

36. Lonca için kullanılan Danca terim *gelag*'tı: Bu içki alemi, festival anlamına geliyordu. Latin belgelerinde bu, *convivium* olarak çevrildi; *summum convivium* ya da en üst şehir loncasından yaklaşık 1200'ün Schlesmig *Stadtrecht*'inde bahsedildi. Bkz. Hegel, *Stadte und Gilden*, age., I, 6, 149, 163.

37. Weber standart Alman terminolojisini izleyerek *Gilden* ve *Zünfte*'yi ayırır; ilki ticari çıkarların egemen olduğu birlikler, sıklıkla "tüm kasabanın" tek birlikleri, sonraki üreticilerin önemli olduğu gruplardı. Bununla birlikte, ayırıcı çizgi kesin değildir (Weber'in aşağıdaki kendi uyarısına bkz., bölüm iii:5). Orta Çağ İngiltere'sinde birliğin sonuncu türü "*craft*" ya da "*mistery*" olarak anılırdı; fakat modern İngilizce kullanımı "lonca" terimini her iki gruba uygulanır. Almanca *Zunft*'u alternatif olarak zanaatkar loncası ya da "zanaat" olarak çevirirken sade terimi Alman *Gilde*'ye ayırıyoruz.

38. Bkz. Hegel, *Stadtewesen*, age., 120 vd.

39. Bkz. Hatschek, *Englische Verfassungsgeschicte*, 267 vd.

40. 1120'nin kuruluş beratında. Hegel, *Stadtewesen*, age., 38 vd., belgenin bir parçasını yeniden basar.

41. *Statutum in favorem principum*, Ravenna Dieti'nde yayınlandı, 1231-1232, Worms Piskoposu Heinrich ve diğer bazı piskopos ve prenslerin emriyle. Piskopos Heinrich haklarını, boyun eğmeyen tebaasına karşı İmparatorluk fermanı elde ettikten sonraki yıl şehirle anlaşma aracılığıyla kabul ettirdi. Bkz. Hegel, *Stadtewesen*, age., 177 vd.

42. Hegel, *Stadtewesen*, age., 182. (1218'in) Bu yasağın çok etkili olduğu görülmez, zira birkaç yıl sonra Basel konseyi hala – ya da yine- vardı. Strassburg gelişmeleri üzerine, bkz. age. 178 – 180.

43. Örneğin 1258'in yemin etmemiş Köln *Schöffen'inde* (bkz. yukarıda not 23) ve daha önce söz edilen 1112 Köln *coniuratiosunun Richerzeche* üyelerinde.

44. Merovenj kralı Clovis (Chlodovech) 481 – 511 'de yönetimdeydi. Weber'in kafasında kuşkusuz Tourslu Gregory tarafından anlatılan ünlü Soissons kabı olayı vardır. (*Historia Francorum*, ii: 27). Kutsal bir kabı zorla alındığı kiliseye iade etmek isteyen Clovis, toplanmış orduya onu *extra partem*, yani ganimetten kura ile belirlenmiş kendi payının ötesinde, aalmaya izin vermesi için yalvarmak zorundaydı. Tek bir savaşçının bunu reddetmesi kralı engelledi. Bununla birlikte hikayenin sonu bu koşullar altında bile erken feodal kralın belli disiplin edici yetkilerden yoksun olmadığını gösterir: Sonraki düzenli "Marchfield" ya da ordu denetiminde Kral Clavis, her hangi bir deneyimli baş çavuş gibi, bu adamın silahlarını eleştirmek için sebep buldu ve kanunlara uygun şekilde kafasını parçaladı.

III. Orta Çağ'da ve Antikite'de Aristokrat Şehri

1. Aristokrat Şehri Yönetiminin Doğası

Bir kural olarak (sadece önde gelen *honoratiores* değil) şehrin tüm toprak sahipleri *coniuratioya* katıldığı için – İtalya'da *parlamentum* olarak anılan– kasabalı meclisi resmi olarak komünün en yüksek ve hakim organı olarak görülürdü. Aslında ileri gelenler özellikle erken dönemde tamamen egemen olsalar da bu halk hakimiyeti fikri çoğunlukla formel olarak olarak muhafaza edildi. Memuriyet ve konseye katılım şartları kısa zamanda resmi olarak sınırlı sayıda aristokrat "aileyle" sınırlandı ve pek çok durumda genel olarak en başından beri, zımni olsa da, konsey üyelikleri için sadece onların uygun olduğu anlaşıldı. Bunun örnek olmadığı yerde bile, oldukça doğal olarak – özellikle açıkça İngiltere'de gözlenebildiği gibi – kasaba meclisi toplantılarına sadece ekonomik olarak yeterli güce sahip olanların düzenli olarak katılması ve daha önemlisi, işlerin yönetimi üzerine birbirleriyle görüş alışverişinde bulunmak için sadece onların zaman ayırmasından sınırlı bir yönetici çevresi gelişti. Zira şehir yönetimine katılım ilk önce sadece açık bir yükümlülük olduğu ölçüde kabul edilen bir külfet olarak hissedildi. Erken orta çağda kasabalılar üç düzenli toplantıda (*echte Dinge*) bulunmak zorundaydı; fakat doğrudan siyasal çıkarları olmayanlar zorunlu olmayan "ihale" toplantılarından (*gebotene Dinge*) uzak durdular. İşlerin *yönetimi* çok doğal olarak zenginlikleri ve unutulmaması gereken bir özellik olarak zenginliğe dayanan askeri güçleri sayesinde saygı gösterilen adamlara düştü.

Bu nedenle İtalyan *parlamenta*nın prosedürüyle ilgili sonraki belgelerin gösterdiği gibi, bu büyük toplantılar ileri gelenlerin önerilerini ya alkışlarla geçiren ya da onlara isyan eden seyircilerden fazlasını çok nadir olarak temsil etti. Erken dönemde, bilindiği kadarıyla, bunlar seçimleri belirlemediler ya da herhangi bir devamlı ve kesin tarzda şehir yönetiminin önlemlerini etkilemediler.

Çoğunluk çoğu zaman, ekonomik olarak ileri gelenlere bağlı olan halk tarafından oluşturuluyordu. Bu nedenle *popolonun* (soylulara karşı halkın çıkarlarını korumak için örgütlenmiş bir baskı grubu) daha sonra iktidara yükselişine her yerde düzensiz genel kasaba meclislerinin yerini delegelerden ya da yetkili kasabalıların ancak dar olarak sınırlandırılmış grubundan oluşan daha küçük bir meclisin almasının eşlik etmesi mantıklıydı. Tiranlıkların başlangıcı ve popolonun devrilmesi [1531'de Floransa'da olduğu gibi] Girolama Savonarola'nın bile daha önce [kırk yıldan daha az süre] Floransa halkını uyardığı eski halk "parlamentolarının" canlanması tarafından gösterilmiş olması gerekliliği de aynı şekilde mantıklıdır.

Aslında, çoğunlukla formel hukukta olmasa da, şehir – çeşitli boyutlarada– bir *honoratiores* grubu tarafından yönetilen bir statü birliği olarak ortaya çıktı ya da kısa zamanda bu hale geldi. Bu tabakanın özellikleri başka bir yerde tartışıldı. Fiili egemenlik ya şehir yönetiminin hukuki olarak onaylanmış tekeline dönüşebilirdi ya da dahna ileri bir dizi devrim tarafından yıkılabilir ya da tamamen kaldırılabilirdi. Şehir yönetimini tekelleştiren ileri gelenler genellikle "aristokrat" ("*die Geschlechter*" – kelimenin tam anlamıyla "aileler") olarak isimlendirilir ve yönetimde onların üstünlük dönemini "aristokrat egemenlik" (*Geschlechterherrschaft*) olarak anarız.

Aristokrat "aileler" tamamen homojen değildi. Ortaklaşa sahip oldukları şey, güçlerinin arazi sahipliğine ve kendi üretim tesislerinden gelmeyen bir gelire dayanmasıydı. Fakat bunun ötesinde çok farklı nitelikleri gösterebilirlerdi. Orta çağda dışsal yaşam idaresinin özel bir niteliği statü gruplarının oluşumu yani şövalye hayat tarzı için özel bir öneme sahipti. Turnuvalara katılma ayrıcalığı, bir tımar alma ehliyeti ve şehirli olmayan küçük soylulukla statü eşitliğinin tüm diğer özellikleri genelde bundan kaynaklandı. En azından İtalya'da fakat çoğu durumda Kuzey'de de sadece bu niteliklere sahip kentsel katmanlar aristokrasi içinde sayılıyordu. Aksi bir şey belirtilmemişse, aşağıda aristokrat "aileler" tartışıldığında– tabi ki her zaman değişken geçici evreler olduğunu akılda tutarak– *a potiori* olarak her zaman bu özelliği düşüneceğiz.

Bazı uç örneklerde aristokrat egemenliği spesifik olarak kentsel bir soyluluğun ortaya çıkışına yol açtı. Bu özellikle gelişmenin, Antikite'de olduğu gibi, ticaret şehrinin deniz aşırı politikaları tarafından güçlü şekilde etkilendiği yerlerde oldu. Venedik klasik örnektir.

2. Venedik'te Soyluların Tekelci Kapalı Yönetimi[1]

Venedik'in erken gelişmesi, genel yönetimin ve özelde, daha Hadrian devrinde [M.S. 117-138) başlamış ve geç Roma ve Bizans devletinin daha da liturjik niteliği tarafından geliştirilmiş asker alımının gittikçe yerelleştirilmesi tarafından şekillendirildi. Yerel garnizonların askerleri gittikçe yerel halktan toplandı; bu pratikte bağlı colonileri arasından yerel gayri menkul sahipleri tarafından temin edildikleri anlamına geliyordu. Numerus'a [askeri birlik] bir dux ve ona bağlı subaylar olan tribuni tarafından kumanda ediliyordu. Subaylık da resmi olarak liturjik bir yük haline geldi; fakat aynı zamanda aslında, bu görevlileri sağlayan gayrimenkul sahibi aileler olan yerel possessores'in bir ayrıcalığıydı. Başka her yerde olduğu gibi, bu onur uygulamada belli ailelerde miras haline geldi. Bununla birlikte, dux sekizinci yüzyılda Bizans'tan atanmaya devam etti.

Subay ailelerinin bu askeri soyluluğu en eski şehir aristokrasisinin çekirdeğini oluşturdu. Para ekonomisinin daralması ve Bizans İmparatorluğunun artan askerileşmesi ile subay soylularının gücü Roma döneminin *curiae* ve *defensoresine* [sivil yerel otoriteler] tamamen gölge düşürdü.[2] Venedik'te şehir oluşumu sürecini başlatan devrim, İtalya'nın tamamında M.S. 476'daki gibi, bu dönemin ikonoklast yönetimine ve onun memurlarına karşı yöneldi ve değişmez bir sonuç olarak, dux'un (doc) subay soyluları ve ruhban sınıfı tarafından seçimini beraberinde getirdi. Ama konumunu düşmanlarına karşı mirasla geçen patrimonyal şehir krallığı haline getirmek isteyen doc, soylular ve çıkarları prensin patrimonyal olarak kontrol edilen bir kilise (*Eigenkirsche*) kurma çabaları tarafından çiğnenen patriğin mücadelesi kısa süre sonra başladı – üç yüz yıl sürecek bir çatışma. Doc Doğu'nun ve Batı'nın [Bizans ve Almanya] imparatorluk sarayları tarafından desteklendi. Bizans, oğlunun eş naip olarak atanmasını destekledi; bu antik geleneğe oldukça uygun olarak makamın kalıtsallığını tesis edecek bir araçtı. Alman imparatorunun yeğeni olan Waldrada'nın çeyizi, son Candiano'ya[3] bir kez daha yabancı takipçilerini ve hepsinden önemlisi dük rejiminin 811'den beri dayandığı kişisel korumayı genişletecek araçları sağladı.

Doc yönetiminin bu dönemdeki patrimonyal bir şehir krallığı niteliği, eğer aşağıdaki ayrıntılar hesaba katılırsa, keskin şekilde göze çarpar: Doc aynı anda büyük bir feodal lord ve büyük bir tüccardı; Doğu ve Batı arasındaki Venedik'ten geçmek zorunda olan ve M.S. 960'tan sonra ona karşı olan kilise protestoları

fırsatından yararlanan mektup postasını (kısmen siyasal sebeplerle) ve köle ticaretini tekelleştirdi;[4] kilisenin protestosuna rağmen patrikleri, baş rahipleri ve rahipleri atadı ve işten çıkardı; her ne kadar bu açıdan bir şekilde Frank etkisi altındaki Venedik'in içine nüfuz etmiş Ding- topluluğunun birlik ilkesi tarafından sınırlansa da mahkemelerin (*Gerichtsherr*) başıydı, yargıçları atadı ve ihtilaflı hükümleri çıkardı. Dük yönetimi patrimonyal memurlar ve vasallar ve özellikle Venedikli yabancı yerleşimciler de kilise aracılığıyla idare edildi. Hanedana ait eğilimler sadece eş naibin adaylığında değil, ama aynı zamanda vasiyet beyanıyla hükümdarlık üzerindeki bir kontrol durumunda bile görünür. Dükün kendi mülkiyetleri kamu mülkiyetinden ayrılmazdı. Donanmasını özel araçlarının dışında donatır, paralı birlikleri geçindirir ve zanaatkarların dük sarayına borçlu olduğu ve bazen keyfi olarak arttırdığı iş hizmetleri üzerinde tasarrufta bulunurdu. Görünürde dış politikasının artan ihtiyaçlarının neden olduğu böyle bir artışa 1032'deki başarılı bir isyan için son bir itici güç oldu ve düşman soylulara dükün gücünü azaltacak araçları sundu. Ordunun kendi donanımını sağlama koşulları altında her zaman olduğu gibi, doc herhangi bir bireysel soylu aileden çok daha güçlüydü, bu çoğu koalisyona uyan bir durumdur; fakat onların hepsinin oluşturduğu birlik ile başa çıkamazdı. Bu, bugünlerde olduğu gibi, aristokratlara *mali* taleplerle yaklaşır yaklaşmaz hakim olan böyle bir ortaklıktı.

Rialto'da[5] yaşayan şehir soylularının egemenliği bu olayların ardından oldukça demokratik yasal formlar altında başladı. Yeni rejimin, [Kretschmayr tarafından] uygun şekilde "Cumhuriyet'in ilk anayasal hukuku"[6] olarak tanımlanan ilk yasası, , Roma örneğinde kalıtımsal haleflerin oluşmasına karşı yönelen bir önlem olarak, bir eş-naibin atanmasını yasaklıyordu. Hakların ve yükümlülüklerin doc ve *komün* arasında, başka yerde yerel prens ve feodal sınıflar arasındaki gibi, bölündüğü yarı-feodal bir ara dönemden sonra [her bir yeni docun] seçim imtiyazları geri kalanların sorumluluğunu üstlendi; docu, resmi olarak, katı şekilde kontrol edilen maaşlı, engelleyici saray seremonileri tarafından kuşatılmış bir memur statüsüne düşürdüler ve sosyal olarak soylular birliğinde bir *primus inter* pares'e indirgediler.

Docun güç konumunun önceden yabancı güçlerle ilişkisi tarafından güçlendirilmesi gibi, onun azalmasının da şimdi, (ilk olarak 1141'de belgelenen) *sapientes* konseyinin kendi kontrolü altına aldığı dış politika alanında başladığı Lenel tarafından oldukça doğru biimde gözlenmiştir.[7] Bununla birlikte, , kamu

yönetiminin aristokrasi ile paylaşımını kaçınılmaz yapan şeyin savaşçı sömürgeci ve ticari politikanın *mali* baskısı olduğu, başka yerde olduğu gibi burada da yapıldığından çok daha güçlü şekilde vurgulanması gerekmektedir; benzer şekilde para ekonomisi koşulları altında prens savaşlarının mali ihtiyaçları sonradan Kıta üzerinde Sınıfların doğuşunu başlattı. İmparator Chrysobullon of Alexios Yunanlıların ticari saltanatının sonuna işaret etti ve deniz koruması ve Bizans İmparatorluğuna sık mali yardım karşılığında Doğu'da Venediklilerin ticari tekelini kurdu.[8] Venediklilerin kamu, kilise ve özel zenginliğinin gittikçe artan bölümü Doğu İmparatorluğundaki ticarete, *ergasterianın* tüm çeşitlerine, hükümet gelirlerinin kiraya verilmesine ve hatta arazilere yatırılmaya başlandı. Bu yatırımların korunması için gelişen askeri güç Venedik'in Latin şövalyelerinin fetih savaşına katılımına neden oldu; bu sayede Latin İmparatorluğunda ünlü sekizde üç payı (*quarta pars et dimidia*) edindi.[9] Dandolo kanunlarından sonra,[10] tüm sömürge fetihleri dikkatli şekilde hukuki olarak doca değil komüne ve memurlarına ait görüldü; böylece zayıflığı nihai hale getirildi. Bir kamu borcu ve komünün devamlı para giderleri bu dış politikanın açık doğal sonucuydu. Ancak, bu gibi mali gereklilikler sadece aristokrasinin– yani, bazı yeni soylular tarafından desteklenen, şehirde oturması nedeniyle, sermayesini commenda yönetimindeki ticarete, diğer sözleşme türlerine ve ticaretin diğer kazanç üreten dallarına yatırarak şehirdeki servet birikimi fırsatlarına katılma konumunda olan eski subay aristokrasisi kesiminin– sahip olduğu araçlarla karşılanabilirdi. Bu, hem mali zenginliğin hem de siyasal gücün bu grubun elinde toplanmış hale gelmesiydi.

Bu nedenle docun mal ve mülküne el konulması, tüm siyasal gücün aristokrasi tarafından yönetilen Venedik şehrinde toplanmasıyla paraleldi; öte yandan dukalığın kırsal bölgeleri giderek tüm siyasal haklarını kaybetti. On ikinci yüzyıla kadar kırsal bölgenin (aslen subay) *honoratioresi* en azından ismen docun *placitasında* (devlet işlerinin görüşüldüğü danışma meclisi) temsil edildi.[11] Fakat ilk kez 1143'te belgelenen *comüne Venetiarum'un* oluşmasıyla, , bu doğru olmaktan çıkar. Bu tarihten sonra, *cives* tarafından seçilen ve docun anayasa üzerine yemin ettiği "*Sapientes* Konseyi" görülür. Bu konsey özellikle Rialto'da oturan, öncelikle sermayenin deniz aşırı kullanımında ekonomik çıkarları olan büyük toprak sahipleriyle, sınırlanmış görünür.[12]

Neredeyse bütün aristokrat şehirlerinde var olan, ileri gelenlerin "büyük" (kanun koyucu) ve "küçük" (idari) konseyleri arasındaki fark Venedik için ilk

kez 1187'de belgelenebilir. Onayları resmi olarak on dördüncü yüzyılın sonuna denk güvence altına alınmaya devam eden tüm toprak sahipleri meclisinin fiili oy verme hakkı; docun *nobilinin* küçük bir seçim kurulu tarafından aday gösterilmesi; memurların seçiminin konsey üyeliği için uygun olduğu düşünülen ailelerle *fiili* olarak sınırlanması ve listelerinin son resmi kapanışı (*Serrata del Gran Consiglio,* 1297 -1315'te tamamlandı; liste sonraki Golden Book'un müjdecisiydi) – tüm bunlar sadece yukarıdaki gelişmelerin devamını simgeler; bu burada bizi ilgilendirmeyen bir ayrıntıdır.

Denizaşırı siyasi ve ekonomik fırsatlara katılan aristokrat ailelerin büyük ekonomik üstünlüğü gücün ellerinde tekelleşmesini kolaylaştırdı. Venedik'in anayasal ve yönetim teknikleri soylu ailelerin birbiri üzerindeki çok katı ortak kontrolünün eş zamanlı korunması ile geniş kara ve deniz alanına kadar uzanan şehir aristokrasisinin patrimonyal tiranlığının gelişmesi sebebiyle ünlüdür. Soyluların disiplini asla sarsılmadı, çünkü, Spartalılar gibi, gücün tüm araçlarını çok sıkı denetim altında tutmayı başardılar ve herhangi bir yerde bulunabileceğinden çok daha katı biçimde uygulanan bir makamın gizliliği sistemini sürdürdüler. Bunun mümkün olması ilk olarak birliğin büyük tekel karlarını paylaşan tüm üyelerin dış ve iç çıkarlarının, her birey için ortada olan, dayanışması tarafından açıklanabilir. Bu çıkarlar dayanışması tekil soyluyu tiranlığı uygulayan birlikle bütünleşmeye zorladı. Bu, idari tekniklere göre şu şekilde tamamlandı: 1. Gücün rekabetçi ayrımı aracılığıyla; merkez dairelerin makam otoriteleri çakıştı ve uzmanlaşmış yönetimlerin farklı daireleri neredeyse her zaman hem hukuki hem yönetimsel güçle donatıldı ve yetki alanı için birbiriyle yarıştı. 2. İşlevlerin tâbi bölgeleri yöneten memurlar arasında birbirini karşılıklı kontrol edecek şekilde bölünmesi aracılığıyla; hukuki, askeri ve mali yönetim her zaman, tamamı soylulardan alınan farklı memurların elindeydi. 3. Makamların kısa görev süreleri ve bir gezgin kontrol memurları sistemi aracılığıyla. 4. On dördüncü yüzyıldan beri, engizisyonun siyasal mahkemesi olan "Onlar Konseyi" aracılığıyla; başlangıçta isyana tahrik davasını araştırmak için oluşan konsey [1310], siyasi suçlar üzerindeki yargı yetkisiyle *nobilinin* tüm siyasal ve kişisel davranışını nihai olarak kontrol eden, "Büyük Konsey"in bile kararlarını sıklıkla fesheden ve hızlı ve gizli prosedür içinde uygulaması ona halk içinde muazzam bir otorite kazandıran bir tür *tribün* gücü kazanan sürekli bir daireye dönüştü. Bundan sadece soylular korkuyordu ve tebaanın gözünde o zamana kadar ki en popüler daireydi; içinde soylu bir memura karşı şikayette bulunma-

nın tek etkin araçları bulunuyordu. Bu açıdan Roma *quaestio repetundarum'dan* çok daha etkiliydi .[13]

Giderek büyüyen ana kara bölgeleri üzerinde genişleyen ve giderek paralı askerlerin desteğine dayanan Venedik imparatorluğu aristokrat şehrin gelişmesinin özel olarak saf ve uç örneğini temsil eder. Fakat en başından, büyük bölgeler üzerindeki gücün şehir komününün ve onun içinde, aristokratların elinde toplanışına çok farklı türde bir olgu eşlik etti. Onu para sağlayan aristokrasiye bağlı hale getiren komünün artan harcamalarına sadece birliklerin masrafı, deniz inşaatı ve savaş malzemeleri değil, aynı zamanda yönetim sistemindeki geniş kapsamlı değişiklik de neden oldu. Zira docla olan mücadelesinde aristokrat kilise bürokrasisinin artan gücünde özel olarak Batılı türde destek buldu. Dukalık gücünün zayıflamasının Atama Mücadelesinin peşinden devletin ve kilisenin ayrılışı ile eş zamanlı oluşu tesadüf değildi; aslında, genelde İtalyan şehirleri avantajlarını kökenini prense ait kendi kiliselerini kurma ve kontrol etme hakkında (*Eigenkirchenrecht*) bulan bu ilişkinin kırılmasına döndürdüler ve şimdiye dek patrimonyal ve feodal gücün en güçlü desteklerinden birini oluşturdular. On ikinci yüzyıl ortalarına kadar, kiliseler ve manastırlar Venedik yabancı kolonilerinin yönetimini kiralayarak seküler güç aygıtının yerini tuttu ve onu gereksiz hale getirdi. Fakat bunların, politik otoriteden ayrılışlarının kaçınılmaz bir sonucu olarak, seküler yönetimden koparılması – önce yabancı kolonilerde – maaşlı laik memurluğun oluşmasını gerektirdi.[14] Bu gelişme de bu arada Enrico Dandolo'nun zamanında bir sonuca ulaştı. Siyasal saygınlığa, fakat aynı zamanda memuriyetleri sırayla mümkün olduğu kadar çok kişiye verme isteğine dayanan, kısa görev süresi sistemi; soylu ailelere makam için verilen üstünlüğün sınırlanması; yönetici başkentin kendisinin bürokratik olmayan, katı kurul yönetimi – bütün bunlar gerçek pofesyonel memuriyetin gelişmesine engel teşkil etti; bunlar bir kural olarak ileri gelenler rejiminin niteliğinde doğal olarak vardır.

3. Diğer İtalyan Komünlerinde Aristokrat Yönetimi:Kapalılığın Olmaması ve Podestà Kurumu

Diğer İtalyan komünlerinde gelişmeler bu açıdan, aristokrat yönetimi sırasında bile kayda değer şekilde farklı bir seyir aldı. Venedik'te şehir soyluları loncasının tüm yabancılara karşı daimi kapalılığı başarılıydı: "Büyük Konsey-

de" üyeliğe uygun olanlar çemberine yeni ailelerin kabulü sadece siyasal liyakat temelinde ve soylular birliğinin kararı ile gerçekleşti; bu sonradan tamamen kesildi. Venedik soyluları da üyeleri arasındaki tüm düşmanlıkları yok etmeyi başardı; bu birliğin sürekli olarak tehlikede olmasının farkındalığı tarafından kolaylaştırılan bir başarıydı. Bunlardan hiçbiri aristokrat yönetim döneminin diğer İtalyan komünlerinden bahsedemez. Deniz aşırı ticaret tekellerinin devamına yönelme başka hiçbir yerde bu kadar açık ve her bireyin bilincinde, belirleyici dönemde Venedik'te olduğu gibi soyluların varlığı için tartışmasız biçimde önemli değildi. Ve tüm diğer şehirlerde şehir aristokrasisinin sınıfları arasında şiddetle devam eden düşmanlıkların bir sonucu, serbest yönetimi süresince bile soyluların kendini, soylu olmayan *honoratiores* sınıfına belli oranda dikkat etmeye mecbur bulmasıydı. Sonuçta, büyük soylu ailelerin düşmanlıkları ve ortak derin şüpheleri Venedik modelinde rasyonel bir idari sistemin oluşmasını engelledi. Neredeyse her yerde, özellikle arazi ve büyük klient maiyetleriyle zengin şekilde donatılmış ve daha az zengin çeşitli ailelerle birleşmiş birkaç büyük aile, birbirini (ve birbirinin müttefiklerini) şehir yönetiminin makamlarından ve ekonomik fırsatlarından dışlamaya ve eğer mümkünse, diğerini şehirden tamamen sürmeye çalışarak yüzyıllarca her zaman birbiriyle çatıştı. Mekke'de olduğu gibi, neredeyse belli bir zamanda kazanan tarafın kaybedenin mülküne el koyduğu bir durumda soyluların bir kısmının şehir makamları için uygun olmadığına karar verildi; bunlar belki sürgün edildi ve sıklıkla– Arabistan'da gözlenen ortak "kibarlığın" aksine– suçlu bile ilan edildiler; siyasal talihlerin tersine çevrilmesi açıkça rollerin değişimini getirdi. Bu durumun doğal bir sonucu bölgeler arası çıkar gruplarının oluşmasıydı. Bununla birlikte, Guelf ve Ghibelline partilerinin oluşması, , İmparatorluğun politikaları ve sosyal etkenler tarafından da belirlendi: örneklerin büyük çoğunluğunda, Ghibellines İmparatorluk tahtının vasalları olan ailelerdi ve böyle aileler tarafından yönlendirildi.[14a] Ama kalan ve daha dayanaklı kısım için bu oluşumların kökeni rakip şehirler arasındaki çıkarların çatışmasında ve şehirlerin içinde, bölgeler arası olarak örgütlenmiş aristokrat grupların rakip çıkarlarındaydı. Bu birlikler, özellikle Guelf partisininki, mevzuatları ve asker toplama durumunda tekil şehirlerin şövalyelerinin sağlamak zorunda olduğu insan gücü birliklerinin ne olduğunu –Alman *Römerzug* defterininkine[15] benzer bir biçimde – belirleyen savaş katkı kayıtları olan sürekli kuruluşlardı.

Eğitimli şövalyelik hizmetleri tüm askeri açılardan belirleyici olsa da, şövalye

olmayan kasabalıdan savaşın *finanse edilmesi* için aristokrat yönetim zamanında bile vazgeçilemedi. Bu sınıfın rasyonel adalet yönetimindeki çıkarı bir yanda ve soyluların partilerinin ortak kıskançlığı diğer yanda, İtalya'da ve komşu bölgelerde onun işlevlerini , deyim yerindeyse, çevreyi dolaşırken uygulayan aristokrat bir profesyonel memurluğun özel kuruluşunun gelişmesine neden oldu: *podestà* kurumu. Bu memur, yerel aristokrasiden devşirilen, , adaylık sadece birkaç aileyle sınırlanmış ve onun için birkaç aile yarışmış olsa da, resmi olarak seçilmiş idareciler olan *consules*'in erken yönetiminin yerini aldı. *Podesta* kurumu komünler ve Hohenstaufen imparatorları arasındaki şiddetli mücadele döneminde, özellikle içsel birlik ihtiyacının ve şehirlerin mali kapasiteleri üzerindeki yüklerin arttığı bir zamanda ortaya çıktı. En yüksek noktasına on üçüncü yüzyılın ilk yarısında ulaştı. *Podestà*, çoğu durumda diğer topluluktan çağrılmış, seçilmiş bir memurdu, kısa süreli memuriyet için atanırdı, en yüksek hukuki güçle donatılmıştı ve normalde [tımardan ziyade] consules'inkine nazaran ücretini göreceli olarak yüksek hale getiren sabit bir maaş ödeniyordu. Genellikle bir soyluydu, ama tercihen üniversitede hukuk eğitimi almış biriydi. Ya konsey tarafından ya da, İtalya'da diğer pek çok seçim için de tipik olduğu gibi, özel olarak bu amaç için atanmış ileri gelenler komitesi tarafından seçiliyordu. Atama sıklıkla adayın, onayını vermek zorunda olan ve bazen bir aday göstermesi istenen yerli komünü ile müzakerelerin konusuydu. Böyle bir isteğin bağışlanması siyasal olarak dostça bir eylem, yabancı düşman politikanın reddi olarak görülür. Bazen iki komün arasında doğrudan bir *podestà* takasını buluruz. Atananların kendileri çoğu zaman iyi davranışın güvencesi olarak rehinelerin alınmasında ısrar ederdi; modern profesörler gibi şartlar için pazarlık ederler ve eğer öneri yeterince cazip değilse çağrıyı reddederlerdi. *Podestà* beraberinde bir şövalye maiyeti ve özellikle yardımcı personelini– sadece alt kadroyu değil ama aynı zamanda hukukçuları, mahkeme yardımcılarını ve delegeleri, sıklıkla kendi kaynaklarından ödeme yaptığı tüm kadrosunu– getirmek zorundaydı. Temel görevi kamu güvenliğini ve düzenini ve hepsinden önemlisi şehirde iç barışı sürdürmekti – bunun için yabancı bir memura ihtiyaç vardı; üstelik sıklıkla askeri kumandayı elinde tuttu ve her zaman mahkemeler üzerinde kontrolü vardı. Tüm bu görevler konseyin denetimi altında yerine getirildi. Kanunlaştırma üzerindeki etkisi her yerde daha sınırlıydı. *Podestà* ilkesel olarak sıklıkla sadece kişi olarak değiştirilmedi, aynı zamanda ve bilerek çağrıldığı bölge de değiştirildi. Diğer yanda, bu gibi memurları gönderen komünler yurttaşlarını mümkün

olduğu kadar çok yurtdışı konumunda görevli görmeye değer vermiş görünürler. Hanauer bunun siyasal olmakla birlikte ekonomik güdülerinin de olduğunu varsaymada kesin olarak haklıydı[16]: Yurtdışına ödenen bu yüksek maaş yerel soylular için değerli bir prebendal gelir kaynağı oluşturdu.

Kurumun en önemli yönleri profesyonel bir soylu memuriyetin tam oluşumunda ve podestà sisteminin hukukun gelişmesi üzerindeki etkisinde bulunur. İlkiyle başlayalım: Altmış şehirin sadece on altısının araştırılmasında, Hanauer on üçüncü yüzyılın ilk kırk yılı için iki konumu meşgul eden yetmiş, yarım düzine ya da daha farklı podestà konumunu elinde tutan yirmi kişiyi belgeledi.17 Çoğunlukla bir kişi böyle memuriyetlerde ömür boyu kariyer yapardı. Kurumun geliştiği yüzyıl için, Hanauer [İmparatorluk kuzey İtalya'sının] kabaca altmış [daha çok] komününde doldurulacak 5400 podestà hizmet süresi hesaplar.18 Bazı bireysel soylu aileler birkaç kuşak boyunca aday sağladılar. Üstelik hukuk eğitimi almış çok sayıda yardımcı görevliye de ihtiyaç duyuldu. Soyluların bir kısmının , durumun doğası gereği, özellikle çalıştıran toplulukların kamuoyu tarafından katı biçimde denetlenen tarafsız yönetim tavrı içerisinde eğitiliyor olmasının ötesinde, ikinci önemli yön hesaba katılmak zorundadır. Adalet yönetiminin yabancı ülkede doğan podestà tarafından sağlanabilmesi için, uygulanabilir hukukun sistemleştirilmesi, rasyonel olarak detaylandırılması ve bölgeler arası olarak bir şekilde standartlaştırılması gerekmekteydi. Halbuki başka yerde, hukukun rasyonel kodifikasyonuna ve özellikle Roma hukukunun yayılmasına yol açan, prenslerin ve memurlarının sonrakinin bir yerden bir başka yere transferini kolaylaştırmadaki çıkarıydı, İtalya'da bu, *podestà* kurumuydu.

En tipik biçiminde, bu kurum özellikle Akdeniz bölgesiyle sınırlı bir olguydu. Ama bazı benzerlikler Kuzey'de de– örneğin 1334'de yerlilerin *Bürgermeister* makamının dışında bırakıldığı ve kasaba dışından, ondan sonra tüm bir yüzyıl boyunca kendisini "yabancı" belediye başkanlarının izlediği, bir şövalyenin çağrıldığı Regensburg'da– bulunabilir. Bu, önceden soylu aileler arasındaki düşmanlıklar ve sürgün edilmiş soylular ile savaşlar tarafından yıkılmış şehirde göreceli bir iç barış dönemi oluşturdu.[19]

4. İngiliz Şehir Oligarşileri ve Bunların Kraliyet Yönetimi Tarafından Kısıtlanması

Venedik'de bir şehir soylular sınıfının oluşması honoratioresin çok belirgin birliğinden kopma olmadan gerçekleşti ve İtalyan komünlerinin geri kalanında aristokrat yönetim şehir gelişmesinin başlangıcını simgeledi. Buna karşın Kuzey'de, kapalı aristokrasinin oluşumu farklı bir temel üzerinde gelişti ve oldukça zıt güdülenmelerden kaynaklandı. İngiliz şehir oligarşisinin gelişmesi uç ama "tipik" bir örnek sunar.

İngiliz şehir gelişmesini biçimlendirmede belirleyici unsur krallığın gücüydü; bu –Norman işgalinden sonraki dönemde bile olmadığı gibi– erken dönem de şehre daha sonra komuta edebileceği kadar sağlam bir pozisyondan karşı çıkmasa da böyleydi. Fatih William, Hastings savaşından sonra Londra'yı güç kullanarak almaya çalışmadı; bu şehir mülkiyetinin İngiliz tahtının taliplileri için her zaman önemli olduğu gerçeğinin farkında olarak, anlaşma ile kasabalıların bağlılığını elde etti. Zira, her ne kadar Anglo-Sakson yönetiminde piskopos ve kral tarafından atanan şehir başkanı – kendisine bu sebeple Fatihin imtiyazının da sunulduğu – şehrin " meşru" otoriteleri olsalar da Londra aristokrasisinin oyları Anglo Sakson kralın neredeyse her seçiminde belirleyici önem taşıyordu. Kasabalılar bile gönüllü rızaları olmadan İngiliz kraliyet ayrıcalıklarının şehir üzerindeki yönetimi içermediğini savunuyorlardı ve Kral Stephen zamanında[20] bile rızaları gerçekten belirleyiciydi. Bununla birlikte, bağlılık yeminini bir kez elde edince, Fatih Londra'ya Kule'sini dikti ve bundan sonra şehir, herhangi bir şehir gibi, prensipte kralın takdir yetkisinde vergilendirmeye tâbiydi.

Norman dönemi boyunca, krallığın birleşmesi, dışarıdan gelen tehditlerin azalması ve büyük feodal baronların doğuşunun bir sonucu olarak şehirlerin askeri önemi azaldı. Feodal lordlar artık şatolarını şehirlerin dışında kuruyorlar ve bu sayede, sonra göreceğimiz gibi, İtalyan olmayan Batı için karakteristik olarak, kasabalıların feodal askeri güçten ayrılmasını başlattılar. İtalyan kasabalarının aksine, İngiliz şehirleri o dönemde neredeyse tamamen önceden kapsamlı şehir "hudutları" biçiminde sahip oldukları görülen kırsal bölge üzerindeki hâkimiyetlerini kaybettiler; özellikle ekonomik uğraşlara yönelmiş birlikler haline geldiler. Baronlar, kendi paylarına, burada – her yerde olduğu gibi – çok geniş ölçüde imtiyaz bağışladıkları kendi şehirlerini kurmaya başladılar.

İngiltere'den başka hiçbir yerde yurttaşların krala ya da diğer şehir lordlarına karşı şiddetli başkaldırısından ya da sayesinde kraliyet kalelerinin ya da senyoral kalelerin yıkıldığı ya da, İtalya'daki gibi, lordun kaleyi şehir dışına taşımasına zorlanabildiği gasplardan bahsedilmez. Şehir lorduyla savaşmak, kral tarafından atanmış yargıçlar yerine seçilmiş memurlarla özerk bir yargılama yetkisini şiddetli araçlarla elde etmek ve özel şehir hukukunun uygulanmasını savunmak için oluşturulmuş kasabalı milislerden de bahsedilmez. Elbette ki, kraliyet bağışları İngiltere'de de kasabalılara düellosuz rasyonel bir duruşma prosedürü bağışlama imtiyazı ve kraliyet duruşma prosedürünün bazı yeniliklerini, özelde jüri ile duruşmayı reddedebilecek kadar özerkliği olan özel şehir mahkemeleri oluşturdu. Ama hukukun kendisinin oluşması kesin olarak kralın ve kraliyet mahkemelerinin elinde kaldı. Kral şehirlere onları feodal soylulara karşı kendi yanında tutmak için özel mahkemeler bağışladı, öyle ki bununla ilgili olarak onlar da feodal dönemin tipik çatışmalarından yararlandılar.

Bununla birlikte, şehirlerin zamanla elde etmeyi başardığı mali yönetimdeki özerklik bu mahkeme imtiyazlarından çok daha önemliydi. Bu olgu kendi başına tahtın üstün konumunu doğrular. Kralın bakış açısından Tudorlar zamanına kadar şehir, öncelikle bir vergi nesnesiydi. Kasabalıların imtiyazlarının, *gratia emendi et vendendi* [alma ve satma hakkı] ve ticaret tekelleri, şehir yurttaşlarına da özgü olan vergi yüklerinde karşılığı vardı. Bununla birlikte, vergi toplama işi başkalarına yüklendi ve bu vergi toplamanın en önemli adayları, zengin kasabalıların yanında, daha zengin kraliyet memurlarıydı. Kasabalılar giderek rakiplerini dışarıda bırakma ve kraldan, götürü usulü için, kendi vergilerini toplama hakkı (*firma burgi*) elde etmede başarılı oldular; [21] özel ödemeler ve hediyeler aracılığıyla en önemlisi şerifi seçme hakkı olan ek imtiyazları güvence altına aldılar.

Şehir yurttaşlarında belli senyoral çıkarları olan grupların varlığına rağmen, salt ekonomik ve mali çıkarlar İngiliz şehrinin oluşmasında nihai olarak belirleyici oldu. Avrupa'nın *coniuratiosu* İngiliz şehrinde de bulunur, fakat burası tipik olarak tekelci [tek] şehir loncası biçimini aldı. Bu her yerde geçerli değildir – örneğin Londra'da bu oluşmadı. Ama çeşitli şehirlerde lonca, şehrin mali yükümlülüklerinin kefili olarak, şehrin kesin birliği haline geldi. Köln'deki *Richerzeche* gibi, çoğunlukla yurttaşlık hakları bağışlandı. Feodal şehirlerde bu genellikle özerk bir mahkemeyi güvence altına alan şehir loncasıydı; ama yargı yetkisi şehirli üzerinde kasabalı olmaktan ziyade lonca üyesi olarak uygulandı.

Neredeyse her yerde şehir loncası hukuken değilse de fiilen şehrin yönetim ortaklığıydı. Zira hukukta kasabalıların krala borçlu oldukları "burjuva" yükümlülüklerini (savunma ve askeri görevler, mahkeme hizmeti, vergi ödemeleri) diğer şehirlilerle paylaşanlar oldukları hala doğruydu. Bu nedenle sadece orada oturanlar kasabalı değildi, ama bir kural olarak tüm civar arazi sahipleri, "eşraf" da kasabalıydı. Özelde, Londra komünü on ikinci yüzyılda üyeleri arasında neredeyse ülkenin tüm büyük soylu piskopos ve memurlarını bulunduruyordu, çünkü hepsi şehirde kendi kasaba evlerine, kralın ve idari dairelerin konutuna sahiplerdi – bu benzeri cumhuriyetçi Roma'da olan fakat Roma koşullarından sapan nitelikleri sebebiyle çok daha ilginç olan bir olgudur. Kolektif vergi garantisi yükünü paylaşamayan ve sadece vergilendirmeden vergilendirmeye kraliyet vergilerini ödeyen – bu nedenle öncelikle zengin olmayan herhangi biri - herhangi bir birey aktif kasabalılar sınıfından *eo ipso* hariç tutuldu.

Tüm şehir imtiyazları bununla birlikte daha özgürce yorumlanmış kraliyet ve senyör bağışlarına dayandı. Tabii ki bu, İtalya'da da geçerliydi. Bununla birlikte, bir bakıma İngiltere'deki şehir gelişmesi İtalya'dakinden tamamen farklı bir yön aldı: Şehirler, Sınıf sistemi içinde, organları özel hukuki unvanların ediniminden elde edilmiş kesin bireysel haklara sahip imtiyazlı birlikler haline geldi; bunlara bireysel baronlarla aynı yollarla sahip oldular ve ticari kuruluşlar bireysel bağışla elde edilmiş özel haklara sahiptiler. Bu gelişme bir kez olunca şirket kavramı sonunda İngiliz hukukuna girdi. İmtiyazlı "topluluktan"[22] şehir loncasına ve oradan birleşik şehre bu geçiş değişkendi. İngiliz kasabalılarının özel hukuki statüsü bu nedenle krallığın kısmen feodal, kısmen patrimonyal tüm birliğinden elde edilen imtiyazlar demetinden oluştu; kendi siyasal egemenlik sistemini örgütlemiş özerk bir birlikteki üyelikten kaynaklanmadı.

Kaba hatlarıyla gelişmeyi özetleyelim. Başlangıçta İngiliz şehirleri ile kral tarafından liturjik yükümlülükler yüklenmiş zorunlu birliklerdi – bu yükümlülükler köylerinkinden farklıydı. Daha sonra, kral ya da feodal lordlar tarafından ekonomik ve hukuki imtiyazlarla donatılmış büyük yeni şehir kuruluşları döneminde, şehirde arazi sahibi olan bütün kasabalılar için temel bir haklar eşitliği ve şehirlerin sınırlı belli bir özerkliği tesis edildi. Başlangıçta özel loncalar şehrin mali yükümlülüklerinin kefili olarak kabul edildi ve kraliyet imtiyazlarında onaylandı. Sonunda, kasabalara birlik hakları bağışlanmış oluyordu.

Londra Kıtasal anlamda bir "komün" şeklinde gelişti. I. Henry [1100 – 1135] orada oturanlara şerifi seçme hakkı bağışladı ve on ikinci yüzyılın so-

nundan beri, komünü şerif gibi seçilmiş bir belediye başkanı ve geç on üçüncü yüzyıldan beri şehir konseyini oluşturmak için ona katılan seçilmiş eşit sayıda konsey üyesinin [23] katıldığı hükümet görevlileri olan, Kral John tarafından onaylanan [Lackland, 1199 – 1216]bir kasabalılar birliği olarak buluruz. Middlesex şerif makamının komün tarafından kiraya verilmesi çevre bölgeler üzerindeki egemenliğini başlattı. On dördüncü yüzyılda Londra belediye başkanı "lord" unvanını taşıyordu.

Bununla birlikte, kalan şehirlerin çoğunluğu, bazı özel imtiyazlara ve katı biçimde düzenlenmiş tüzel özerklik haklarına sahip basit zorunlu birlikler olarak kaldı – ya da daha iyisi, sonradan siyasal komünleri oluşturan geçici ama başarısız çabalar haline geldi. "Zanaat" yasasının gelişmesi *(Zunftverfassung*) daha sonra tartışılmak zorundadır [24] fakat burada bunun şehrin temel niteliğini değiştirmediği ifade edilebilir. Bu, "zanaat" ve *honoratiores* arasındaki egemenlik üzerine tartışmaya arabuluculuk yapan kraldı. Şehirler, Sınıfların güçlenmesi, Parlamento'da, hiçbir bireysel şehrin ya da beraber ortak eylemdeki şehirlerin bile bağımsızlık gücüyle elde edemediği keyfi vergilendirmeye karşı *kolektif* koruma oluşturmaya izin verene dek, kraliyetin vergi isteklerini yerine getirme yükümlülüğü altında olmaya devam etti. Bununla birlikte, etkin yurttaşların hakları bazı birliklerde üyeliğin satın alınması yoluyla elde etmenin mümkün olduğu birlik üyelerinin mirasla geçen hakları olarak kaldı. İngiliz ve Kıta gelişmesi arasındaki fark, bir ölçüde sadece bir derece farkı olsa da, yine de temel önemdedir: İngiliz şirketler hukukunun aldığı özel biçim nedeniyle komün fikri bölgesel bir kurum olarak İngiltere'de hiç oluşmadı.

Bu karşıtlığın sebebi bozulmaz olan ve Tudorların tahta çıkmasından çok sonra bile genişleyen, ülkenin siyasal birliği ve hukukunun birliği için temel oluşturan kraliyet yönetiminin gücünde aranmalıdır. Kraliyet yönetiminin her zaman zümre meclisleri tarafından katı biçimde denetlendiği ve *honoratioresin* işbirliğine dayanmak zorunda olduğu doğruydu. Ama tam da bu olgu [ileri gelenlerin] ekonomik ve siyasal çıkarlarının bireysel kapalı şehir komününe değil, daha ziyade ekonomik ve sosyal avantajlar bekledikleri, tekelleri güvence altına alan ve kendi imtiyazlarını çiğneyenlere karşı yardım eden merkezi yönetime yönelmiş olması sonucuna sahipti. Mali ve yönetimsel olarak bütünüyle imtiyazlı tabakaya bağlı olan kraliyet bu gruplardan korktu. Ama İngiliz krallarının siyasal stratejisi temelde merkez parlamentosu aracılığıyla yönetimdi. Çoğun-

lukla sadece parlamenter seçim politikalarının yararına şehir anayasalarını ve şehir konseylerinin birleşimini etkilemeye çalıştılar; bu nedenle ileri gelenlerin oligarşisini desteklediler. Şehir ileri gelenleri, kendi hesaplarına, merkezi yönetimde ve sadece orada imtiyazlı olmayan tabakalar karşısındaki tekel konumları için bir güvence bulabilirlerdi.

Kendilerine ait bir bürokratik aygıtın yokluğunda ve aslında açıkça yönetimin merkezileşmesi nedeniyle krallar ileri gelenlerin işbirliğine bağlıydılar. İngiltere'de kasabalıların gücü kendi askeri güçlerine dayanmaz, ama temelde, göreceli olarak ilerlemiş teknik gelişmesine rağmen feodal yönetimin ekonomik olarak güçlü *honoratioresin* sürekli desteği olmadan kırsal kesim üzerinde gerçekte sürekli bir egemenlik sürdürememesi "olumsuz" esasına dayanıyordu. Zira İngiliz şehirlerinin büyük çoğunluğunun askeri gücü Orta Çağ'da nispeten önemsizdi. Kasabalıların mali gücü bununla birlikte, kayda değerdi. Fakat bu, bir sınıfın imtiyazlı şehir çıkarları olarak – Parlamentoda temsil edilen halk tabakasının statü birliği içinde – kolektif olarak kullanıldı. Salt yerel tekellerin yararlanmasını aşan tüm çıkarlar bu grupların etrafında dönüyordu. Burada bu nedenle ilk kez olarak bölgelerarası, *ulusal* burjuvaziyi buluruz. Parlamentoda ve sulh hakimi aracılığıyla yönetilen kraliyet yönetimi içinde kasabalıların artan gücü – güçleri, yani ileri gelenlerin ulusal politikasında – bireysel komünler içindeki siyasal bağımsızlık için güçlü bir hareketin gelişmesini engelledi. Burjuvanın siyasal birleşmesi için temel oluşturan bu gibi belediyelerin yerel çıkarları değil, kasabalıların bölgelerarası çıkarlarıydı. Aynı gelişme İngiliz şehir oligarşisinin burjuva ve ticaret niteliğini de destekledi. Bu nedenle İngiliz şehirlerinin gelişmesi yaklaşık on üçüncü yüzyıla kadar Almanya'nınkiyle benzerdi. Ama bu, bundan sonra giderek bir daha asla bozulmayan "eşraf" egemenliğine döndü; bu, Kıta şehirlerinde gelişen en azından göreceli demokrasi ile çelişir. Başlangıçta yıllık seçimlere dayanan memuriyetler, hepsinden önemlisi meclis üyelikleri, giderek ömür boyu işgal edilir ve sıklıkla ya atama ile ya da çevre feodal lordların hamiliği olarak doldurulur hale geldi. Daha önce belirtilen nedenlerden dolayı kraliyet yönetimi bu gelişmeyi destekledi, tıpkı antik Roma yönetiminin bağımlı şehirlerde arazi sahibi soylularının oligarşisini desteklediği gibi.

5. Kuzey Avrupa'da Konsey- Aristokrat ve Zanaat Yönetimi

Kuzey Avrupa'nın Kıta şehirlerinde gelişmenin şartları İngiltere ya da İtalya'dakilerden farklıydı. Bazı durumlarda bu alanda aristokrasinin doğuşu statüye ve daha önce kasaba birliğinin oluşumu sırasında sunulan ekonomik farklılıklara dayanıyordu. Bu, yeni kurulan şehirler için bile doğruydu: Başlangıçtan beri, Freiburg'taki *24 coniuratores fori* vergi meselelerinde imtiyazlıydı ve yeni şehrin *consulesi* olarak atandı. Bununla birlikte, yeni kurulan şehirlerin çoğunluğunda – ve doğaları gereği tüccar plütokrasisine eğilimli Kuzey kıyı şehirlerinin çoğunda bile– konsey üyeliği için uygun ailelerin grubunun resmi kapalılığı sadece aşamalı olarak oluştu. Tipik olarak, görev yapan konseyin haleflerini önermesi şeklindeki, sıklıkla var olan, resmi hakkı ya da salt onun tavsiyesini izleme alışkanlığı ya da belki deneyimli bir kişiyi konseyde tutma nesnel ihtiyacı ile birlikte açıkça söz konusu çemberin sosyal ağırlığı, sonunda konseyin atama ile doldurulması ve bu nedenle şehrin yetkili kurulunun imtiyazlı ailelerin kapalı çemberine boyun eğmesi fiili uygulamasına neden oldu. Benzer bir gelişmenin modern koşullar altında bile nasıl kolaylıkla gerçekleşebildiği hatırlanacaktır: Örneğin Hamburg'da, Senato'nun tamamlanması yakın dönemde kasaba meclisinin (House of Burgesses) senatör seçme hakkına rağmen aynı yöne yöneldi. Burada detayları takip edemeyiz; bununla birlikte, bu gibi eğilimler her yerde kendilerini kanıtladılar, tek farklılık ne ölçüde resmi hukuki ifadesini bulduklarına bağlıydı.

Konsey üyeliğini tekellerine alan aristokrat aileler, ancak onlarla yurttaşlıktan dışlanan kısım arasında güçlü bir çıkar çatışması oluşmadıkça bu kapalılığı her yerde kolaylıkla sürdürebildiler. Fakat bu gibi çelişkiler bir kez ortaya çıktığında ya da dışarıdakilerin artan zenginlik ve eğitime bağlı öz saygısı ve yönetim işi için ekonomik gereksizlikleri iktidardan dışlanmış olma fikrini artık hoş göremedikleri bir noktaya getirdiğinde, yeni devrimlerin gerçekleşmesi yakındı. Bunların temsilcileri bir kez daha yeminli kasaba birlikleriydi, fakat bunun ötesinde yeni birlikler – zamanla doğrudan onlarla özdeş olan – meslek loncalarını (*Zünfte*) destekledi. Bu dönem dolayısıyla öncelikle ya da hatta özellikle *Zunft* terimini el sanatı işçilerinin zanaatkar loncalarıyla özdeşleştirmemek konusunda dikkatli olunmak zorundadır. Aristokrat ailelere karşı hareket ilk döneminde

hiçbir surette öncelikle zanaatkarların hareketi değildi. Ancak, daha sonra tartışacağımız [bölüm iv aşağıda] sonraki gidişatta zanaatkarlar özerk bir rol üstlendi. İlk dönemde neredeyse her zaman zanaatçı olmayan "meslekler" tarafından yönetildiler. "El sanatı" devrimlerinin çeşitli başarıları uç örneklerde, göreceğimiz gibi, meslek loncalarının temsilcilerinin özellikle konseyinin bileşimine ve tüm yurttaşlığın "el sanatlarının" birindeki üyeliğe bağlanmasına yol açabildi.

Sadece "el sanatlarının" bu yükselişi gücün gerçek anlamda ele geçirilmesini ya da en azından, terimin ekonomik anlamında "burjuva" sınıfının yönetimdeki genel katılımını ifade etti. "El sanatı" yönetiminin (*Zunftherrschaft*) hiçbir surette etkin olarak kurulmadığı her yerde, bu, şehrin dış gücünün en üst noktası ve en büyük iç siyasal bağımsızlığı ile çakıştı.

Bu "demokratik" gelişmelerin antik şehirlerin kaderi ile benzerliği çok çarpıcıdır. Antikitenin pek çok şehri kabaca M.Ö. yedinci yüzyıl ile başlayan "soylular şehri" olarak büyümenin benzer erken bir dönemini ve Demokrasinin gelişmesinin ya da en azından bu yöndeki bir eğilimin eşlik ettiği sonraki hızlı bir politik ve ekonomik güç atağını yaşadı. Bu benzerlikler antik polis çok farklı bir tarihi geçmişten gelmiş olsa bile vardır. Biz önce antik *aristokrat* şehri ile ortaçağdakini karşılaştırmalıyız.

6. Antikite'de Karizmatik- Aile Krallıkları

Yunan ana karasının Miken kültürü, en azından Tiryns ve Myceanae'nin kendisi, angarya tarafından desteklenen, çok daha küçük boyutlara rağmen, Doğu karakterli patrimonyal krallığa dayandırılmak zorundaydı.[25] Klasik dönem öncesinde eşsiz olan binaları halkın zorla çalıştırılması (angarya) olmadan hayal edilemez. O günün Hellenistik kültürel bölgesinin Doğu'ya doğru sınırları üzerinde, Kıbrıs'ta, orada bile faturalama ve liste tutma amacıyla (bürokratik patrimonyal depo yönetimi) bir yazı kullanan– tam Mısır tarzında – bir devlet ortaya çıkmış görünür. Buna karşın, klasik dönemin Atina'sında bile yönetim hala nerdeyse tamamen sözlü olarak ve yazıyı kullanmadan idare ediliyordu. Bu yazı ve aslında tüm kültür sonradan bir iz bırakmadan kayboldu.

İlyada'nın "gemi kataloğu" her biri sonradan şehir olarak bilinen, fakat o zaman muhtemelen sadece kale olan, çeşitli ve bazı durumlarda çok çeşitli bölgeleri içeren geniş alanları yöneten kalıtsal kralları listeler;[25] Agamemnon gibi büyük bir yönetici bunların birkaçını Achilles'e tımar olarak vermeye hazırdı.

Truva'da yaşı sebebiyle askeri hizmetten muaf olan, krala danışman olarak görev yapan soylu evlerinden yaşlıları buluruz. Priam'ın kendisi anlaşmaların yapılması için getirilmek zorundayken, Hector Truvalı savaş kralı olarak görülür. Sadece bir yazılı belgeden söz edilir ve bu [düzenli bir yazı olmaktan ziyade] fiili olarak sembollerde olabilirdi.[27] Fakat düzenli bir yönetimin varlığını kabul etmeyen destanlardaki tüm diğer ilişkiler angaryaya ve patrimonyal bir krallığa dayandı. Homerik krallık aile karizmasına dayanır. Bununla birlikte, destan şehre yabancı Aeneas'a eğer Achilles'i öldürürse Kral Priam'ın yerine geçme umudunu verebilir, zira krallık bir mülkiyet olmaktan ziyade makam benzeri bir "rütbe" olarak düşünülür. Kral ordunun kumandanıdır ve mahkeme oturumlarına soylularla katılır; tanrıların ve yabancıların önünde grubu temsil eder ve özel kraliyet mülkü ile donatılır. Ama gücü, özellikle *Odyssey*'de, temelde düzenlenmiş otoriteden ziyade kişisel etkiye dayanan şefin gücüdür. Askeri (normalde denizci) keşifler de soylu aileler için askeri harekattan çok bir lider ve arkadaşlarının şövalye macerası (*aventiure*) niteliğine sahipti: Odysseus'un yoldaşları, tıpkı Makedonya krallarının sonraki takipçileri gibi *hetairoi* olarak anılır. Kralın uzun süreli yokluğu ciddi bir sorunun kaynağı olarak düşünülmez. Odysseus uzaktayken, Ithaca'da hiç kral yoktur; evini kraliyet payesi olmayan Mentor'a emanet eder. Ordu şövalyelerin ordusudur; bireysel dövüş savaşın sonucunu belirler ve sıradan piyade askeri çok küçük bir rol oynar.

Homerik şiirlerin bazı kısımlarında şehrin *siyasal* "pazarından" [*agora*] söz edilir. Eğer Ismaros *polis* diye anılırsa, bu "kale" anlamına gelebilirdi; fakat her durumda bir bireyin kalesi değil, Ciconans'ın kalesidir .[28] Achilles'in kalkanı üzerindeki sahnelerin betimlenmesinde zengin ve askeri olarak güçlü klanların yaşlıları komik şeyler anlatarak pazarda [*agora*] otururken gösterilir; halk, Alman halk meclisindeki gibi, bir çember içinde durur ve tarafların konuşmalarına alkışlarla eşlik eder.[29] Telemak'ın şikayeti pazarda mübaşirin yönetimi altında askeri ileri gelenler tarafından tartışılır.

Kralların da içinde bulunduğu soylular arazi sahibi lordlar ve savaş arabaları üzerinde savaşa taşınan gemi sahipleridir. Ama sadece şehirde oturanlar iktidarda pay sahibidir. Kral Laertes'in kırsal bölgedeki gayrimenkulünde yaşaması onun emekli olduğunu gösterir. Soylu klanların oğulları, Alman kabileleri arasında olduğu gibi, bir kahramanın–Odysseus'da kralın oğlunun – macerasına (*aventiure*) yandaş (*hetairoi*) olarak katılır. Phaeacianlar arasında soylular konukseverlik hediyelerinin maliyetinin bir kısmını halktan toplama hakkına

sahip olduklarını iddia eder.[30] Homerik destanların hiçbir yerinde tüm kırsal bölge sakinlerinin bağımlı köylüler ya da şehir soylularının hizmetçileri olarak görüldüğünden bahsedilmez, fakat özgür köylülerden de bahsedilmez. Thersites figürünün ele alınışı, her halükarda, savaşa bir savaş arabasında gitmemiş sıradan askerin bile bazen lorda karşı konuşma cesareti gösterdiğine – ama o zaman bu da rütbe küstahlığı olarak alınır – işaret eder.[31] Ancak, kral bile ev işlerini yapar; kendi yatağını yapar, bahçesini hendekle çevirir. Savaş arkadaşları kayıklarında kendileri kürek çeker. Öte yandan, satın alınmış köleler, kendi *kleroslarını* [arazi hissesi] elde etmeyi umabilirler;[32] satın alınmış köleler ve ileride Roma'da çok belirgin olacak olan, arazi hissesi bağışlanmış "klientler" arasındaki fark henüz mevcut değildir. İlişkiler ataerkildir; hane ekonomisi tüm normal kullanımları belirtir. Yunanlılar korsanlık için kendi gemilerini kullanıyordu; ticarete katılımları, etkin kısım hala Fenikeliler tarafından idare edilirken, salt pasifti.

"Pazara" ve soyluların kasabada yaşama alışkanlıklarına ek olarak, diğer iki olgunun da önemi büyüktür. Biri, sonradan tüm yaşam idaresine egemen olan *agon* [yarışma] kurumudur. Bu doğal olarak şövalyece onur kavramından ve gençlerin çalışma temelinde askeri eğitiminden doğdu. Örgütlenmiş formu içinde hepsinden önemlisi savaş kahramanlarının (Patroklos) cenaze kültünde görülür.[33] Homerik dönemde bile soyluların hayat tarzına egemendir. Diğer önemli olgu – belirli bir korkunç yöne (*deisidaimonia*) rağmen– destandaki davranışı sonradan Plato'ya [örneğin. *Rebuplic*, II. kitap, 376E-385 B] çok acılı olan tanrılarla tamamıyla denetimsiz ilişkidir. Kahraman toplumun bu dini saygı eksikliği sadece göçlerin, özellikle de deniz aşırı göçlerin ertesinde ve dolayısıyla insanların eski tapınaklarla ve ataların mezarlarına yakın yaşamak zorunda olmadıkları bölgelerde ortaya çıkabilirdi.

Tarihsel aristokrat polisinin soylu süvari sınıfı Homerik şiirlerde bulunmazken, ancak çok daha sonra sıradan piyade askerlerinin disiplinli örgütlenişi ile ortaya çıkan *hoplit* (piyade) savaş düzeninden aslında bahsedilmiş görünmesi dikkat çekicidir: Bu destanlarda oldukça farklı dönemlerin iz bıraktığının kanıtıdır.

Tyrannisin gelişmesinden önceki tarihsel dönem karizmatik aile krallığını, Sparta ve diğer birkaç örnek (Cyrene) dışında, sadece kurumsal kalıntılarda ya da Yunanistan'ın, Etruria'nın, Latium'un pek çok şehri ve Roma için sahip olduğumuza benzer geleneklerden bilir. Bu, her zaman dini otoriteyle donatılmış,

aile karizması olan, fakat normalde (Sparta ve Roma geleneği dışında) aslında bazen "kral" olarak da tanımlanan soylular üzerinde sadece bazı onursal imtiyazlarla donatılmış, bireysel polis (şehir) üzerinde bir krallıktı. Cyrene örneği burada da kralın; gücünün, hazinesinin kaynağını, ticareti ister kendi hesabına yapsın isterse dayattığı kontroller ve bağışladığı koruma için ücret istesin, aracı ticaretine borçlu olduğunu gösterir.[34] Bu muhtemelen kendi savaş arabalarına ve yandaşlarına sahip olmayı sürdüren ve kendi gemileri olan soylu ailelerin mevcut askeri bağımsızlığı ile kralların tekelini kıran şövalye tarzı savaşın ortaya çıkışıdır. Bu, özellikle Lidya monarşisi gibi diğer büyük monarşiler henüz gelişmemişken, yani ticari tekellerin kırılmasından ve Miken kültürünün ufak çapta (*en miniature*) yansıttığı Doğulu kralların angarya devletinin çöküşünden sonra, özellikle Miken krallığının bağlantı içinde olduğu Hitit [yaklaşık M.Ö. 1200] ile beraber Mısır gibi büyük Doğu imparatorluklarının çöküşünden sonraki dönem için geçerli olurdu. Bu, muhtemelen sözde Dor göçlerini [yaklaşık M.Ö. 1100-900] mümkün hale getiren kraliyet gücünün ekonomik kurumlarının da çöküşüydü. Bu dönem Homeros'un henüz hiçbir Helen yerleşimi bildirmediği ve o zaman güçlü bir siyasal birliğin olmadığı Küçük Asya kıyılarına denizci şövalye göçlerinin başlangıcına eşlik etti. Helenlerin etkin ticarete katılımda sahneye çıkışı da aynı zamanda başladı.

7. Savaşçıların Kıyı Yerleşmesi Olarak Antik Aristokrat Şehir

Bilinen tarihin başlangıcında tipik aristokrat şehrini buluruz.[35] Bu, her zaman bir kıyı şehriydi. İskender dönemine ve İtalya'daki Samnite savaşlarına [M.Ö. geç dördüncü yüzyıl] kadar hiçbir *polis* denizden bir günlük mesafeden daha uzağa taşınmadı. *Polis* bölgesinin dışında "kabilelerin" (κῶμαι*) istikrarsız siyasal birlikleri ile sadece köyleri (ἔθνη) buluruz. Kendi inisiyatifiyle ya da bir düşman tarafından çözülen polis, köylerin içinde "iki evcikli" olurdu. Diğer yandan gerçek ya da kurgusal synoikismos eylemi şehrin kökeni olarak düşünülürdü: Klanların bir müstahkem kalenin içinde ya da etrafında kralın emri ya da özgür anlaşma ile "birlikte yerleşmesi". Bu tür eylemler Orta Çağ'da da hiç bilinmiyor değildi: Bu nedenle Gothein tarafından tanımlanan Aquila synoikismosu ve İskenderiye'nin kuruluşunda ise bir diğeri vardır.[36] Fakat bu gibi eylemlerin temel yapısı Antikite'de Orta Çağ'dan daha açıkça tanımlandı. Gerçek sürekli birlikte yaşam temel bir yön değildi: Orta Çağ soylu aileleri gibi,

Antikitedekiler de kısmen (örneğin Elis'de olduğu gibi) kırsal bölgedeki kendi kalelerinde oturmaya devam ettiler ya da en azından şehir konutlarına ek olarak kır evleri vardı. Örneğin Decelea soylu bir klanın kalesiydi ve Roma *tribusunun* bazılarıyla birlikte Atina köyleri bu tür kalelere adını verdi. Teos bölgesi "kulelere" bölündü.[37] Bütün bunlara rağmen, soyluların gücünün ağırlık merkezi şehirde yatıyordu. Kırsal alanın siyasal ve ekonomik efendileri, malikane lordları, ticaret finansörleri ve köylünün kreditörleri, hepsi *astoi* – yani " kasabada oturan" soylu aileler idi,[38] ve taşradaki soyluların şehrin içine fiili aktarımı hızla sürdü. Klasik dönem ile taşradaki kaleler yıkıldı. Soylu klanların mezarlıkları (*nekropoleis*) her zaman şehirdeydi.

Bununla birlikte, *polis*in oluşmasındaki gerçek temel unsur, her zaman klanların bir kült topluluğu içindeki kardeşliği olarak görüldü: tekil ailelerin *prytaneiasının* yerine şehrin, *prytan*ların komün yemeklerini yediği ortak bir *prytaneionu*nun geçmesi. Antikite'de bu"kardeşliğin" oluşumu sadece, Orta Çağ'daki gibi, *komün* olma yolunda ,kasabalıların *coniuratiosunun* da şehir için bir aziz benimsediği anlamına gelmezdi. Antikite'nin kardeşliği çok daha fazlasına işaret ediyordu: Yeni bir ortak yaşam ve kült topluluğunun kurulması; zira şehir kardeşliğinin oluşumundan önce, Orta Çağ'daki gibi, her bireyin zaten üye olduğu ortak bir kilise yoktu. Elbette Antikite her zaman yerel tanrılarınkine ek olarak bölgeler arası kültlere aşinaydı. Fakat günlük hayat için çok merkezi dini etkinlik biçimi Orta Çağda olmayan bireysel klanların kültüydü ve bu her zaman yabancılara kesin olarak kapalıydı ve bu nedenle kardeşliğe engeldi. Bu gibi aile kültleri neredeyse Hindistan kültleri kadar ciddi biçimde üyelerle sınırlıydı ve sadece büyüsel tabu engellerinin yokluğu kardeşliği mümkün hale getiriyordu. O zaman bile klan tarafından kutsanan ruhların sadece klan üyelerinden kurban kabul ettiği ilkesi kaldı; aynısı tüm diğer birlikler için geçerliydi.

Kültik şehir birliği içerisinde bir kardeşlik ilişkisine giren birlikler arasında, çok erken aşamada bile önemli olan ve çok dönemlerde yaşamayı sürdüren, yurttaş sayılmak için herkesin üye olmak zorunda olduğu phylae (kabile) ve boyları buluruz. Boyların *polisten* önceki bir tarihe geri gittiğini kesinlikle söyleyebiliriz. Daha sonra bunlar temelde inanç birlikleriydi, fakat başka işlevler de yerine getiriyordu; örneğin Atina'da gençlerin askeri yeterliliği ve miras için ilgili yeterlilik üzerine kesin fikir belirtirlerdi. Bu nedenle bunlar, başlangıçta, daha önce tartıştığımız [bölüm IX:2 ve başka yerde] "erkekler evine" karşılık

gelen askeri birlikler olmak zorundaydı; tam terim Dorik savaşçı devletlerde (*andreion*) ve Roma'da (*Coviria'dan* gelen *curia*) polisi oluşturmak için kardeşlik kuran askeri birliğin altbölümleri için isim olarak korundu. Spartalı tam yurttaşların yemek toplulukları (syssitia), askerlik yaşı grubundaki erkeklerin tüm hizmet sorumluluğu süresi için ailelerinden ayrılması ve askeri çilecilikteki genç erkeklerin genel eğitimi – tüm bunlar kabile gençliğinin ilkel savaşçı birlikleri ile bağlantılı olan eğitimin genel türünün unsurlarıydı. Fakat dışarıdaki bazı Dorik birliklerde, savaşçı birliklerin bu radikal askeri yarı- komünizmi tarihsel zamanlarda hiçbir yerde gelişmedi ve Sparta'nın kendisinde bile onu sadece Spartalı *demosun* askeri büyümesi boyunca, soyluların yıkımından sonra, disiplini sürdürmek ve tüm savaşçıların statü eşitliğinin korunması adına tüm sertliği içinde ortaya koydu. Buna karşın, diğer şehirlerin normal boylarında soylu aileler ve evler (γένη οἶκοι) *Demotionidai* yazıtlarının Decelea'da kalesi olan eski klanlar için gösterdiği gibi, tek başına ileri gelenleri temin ettağlıyordu.[39] Örneğin Atina'nın Draconian kanununda [M.Ö. 621] bu, hala boyun "en iyi on adamının" – yani zenginlikleri nedeniyle en güçlü olanların – [kasıtsız adam öldürme durumunda] uzlaşma ya da kan davası üzerinde karar verdiğini gösterir.[40]

Sonraki dönemlerin kentsel yapılanmasında boylar, sıradan Helen şehrinin bölündüğü *phylae*nin (ve Roma'da: üç eski kişisel *tribusun*) alt bölümleri sayıldı. *Phyle* (kabile) terimi teknik olarak *polis*le bağlantılıdır: şehirli olmayan "kabile" için kelime φυλή değil ἔθνος'dur. Tarihi dönemde *phylae* her yerde *polis*in yapay alt bölümleri haline geldi; kamu yüklerinin taşınması, oylama zinciri ve makamların işgalinde düzenli sırayı kararlaştırmak amacıyla beraber ordunun örgütlenmesi ve devlet girişiminin, ganimet ve fethedilmiş bölgelerin ürünlerinin (dolayısıyla [tarih öncesi Dorik fethinden sonra] Rodos'daki toprakların tahsisinde) dağıtımı için oluşturuldu.[41] Aynı zamanda, tabii ki, bunlar erken dönemlerin bütün – ve hatta rasyonel olarak biçimlenmiş – birliklerinin her zaman olduğu gibi, kült birlikleriydiler de. Yapay oluşumlar da, üçüncünün tam adının zaten işaret ettiği gibi Dorian'ın tipik üç *phylae*siydi: Roma geleneğinde karşılığını yaklaşık Luceres'in *tribusu* ile bulan Pamphylae [yani "tüm kabileler"].[42] *Phylae*'nin kökeni sıklıkla yerleşik savaşçılar tabakası ve yeni katılan fetihçi grup arasındaki uzlaşma olmuş olabilir; bu, yine Roma'nın asli iki krallık geleneğinde karşılığı olan eşit olmayan dereceye sahip iki Sparta kraliyet ailesi-

ni de açıklayabilir. Tarihi dönemde *phylae* tüm durumlarda bölgesel olmaktan ziyade başlangıçta mirasla kalan karizmatik ailenin başı, sonradan seçilmiş memur olan "phyle kralı" (*phylobasileus*) tarafından yönetilen salt kişisel ortaklıklardı.

Kabile ve boyların, *tribus* ve *curaie*, üyeleri "etkin" ve "pasif" yurttaşlar olarak polis ordusunun tüm katılımcılarıydı; fakat sadece soylu klanların üyeleri "etkin" yurttaşlardı – yani sadece onlar şehir makamlarını paylaşırlardı. Bu nedenle "yurttaş" anlamına gelen terim bazen doğrudan aristokrat "ailelerin" üyesi için olan kelime ile özdeştir. Bir aileye soyluluk atfı burada, başka yerde olduğu gibi, şüphesiz başlangıçta bölge başkanlığının karizmatik aile onuruyla bağlantılıydı; bununla birlikte savaş arabalarının gelişmesi ve kale inşaatı ile bunun kale sahipliğinin görevi haline geldiği görülür. Polis monarşisi dönemi boyunca, yeni soyluların oluşumu erken Orta Çağda şövalye hayat tarzına bağlı kalan herhangi bir ailenin tımar sahipliği çemberinin oluşumu kadar kolaylıkla ortaya çıkmak zorundaydı. Ama tarihi dönemlerde sadece aristokratların (*patricius, eupatrides)* bir üyesi, bir rahip ya da memur olarak, polis tanrılarıyla kurbanları yöneterek ya da kehanetlere (*auspicia*) danışarak geçerli şekilde iletişim kurabilirdi. Bir kural olarak, bireysel aristokrat ailelerin polisinkinden farklı kendi tanrıları ve –şehir öncesi kökenlerinin işareti olarak– atalarının yerleşim yerlerinde kendi kültleri vardı. Diğer yandan aile karizmasına dayalı rahipliğin yanı sıra var olan rahiplik makamı bazı aristokrat ailelere ayrılmıştı; fakat Asya'nın neredeyse her yerinde hakim olduğu gibi, tanrılarla iletişim rahiplerin genel tekelinde değildi, zira şehir magistratının bu gibi görevleri yerine getirecek gücü vardı. Ne de Delphi gibi birkaç büyük bölgeler arası tapınak dışında , polisten bağımsız rahiplik vardı; rahipler şehir tarafından atanırdı ve Delphi tapınakları bile özerk bir dini yönetim tarafından yönetilmiyordu. Başlangıçta komşu polisin otoritesi altındaydılar ve sonrakinin kutsal bir savaş sırasında yıkılmasından sonra birkaç komşu komün çok sıkı kontrol uygulayan *amphictyony* (eski Yunan'da aslen ortak bir dini merkezi korumak için, komşu devletler ya da kabilelerin bir araya gelmesiyle kurulmuş birlik) oluşturdu. Büyük tapınakların siyasal ve ekonomik gücü – feodal lordlar, *ergasteria* sahipleri, özel kişilere ve hepsinden önemlisi (savaş stoklarını depolarında tuttukları) devletlere borç verenler ve genel olarak mevduat bankaları gibi – hem Yunan ana karası üzerinde ve hem de daha bile fazla olarak deniz aşırı sömürge yerleşimlerinde polisin,

tanrıların zenginliği ve papaz arpalıkları üzerindeki gücünü elinde tuttuğu ve giderek genişlettiği gerçeğini değiştirmedi. Yunanistan'da nihai sonuç rahip makamlarının açık arttırma yoluyla doldurulmasıydı. Askeri soyluların yönetiminin, *demos* yönetimi boyunca tamamlanan bu gelişme için belirleyici olduğu görülür. Tapınaklar, kutsal hukuk ve her çeşit büyü normu o zamanda soyluların elindeki güç araçlarıydı.

Bir polisin soyluları kayıtsız şartsız kapalı değildi; klientleri ile birlikte kalesinden şehre taşınan tekil yabancı lordların (*gens* Claudia durumundaki gibi) kabulü ve Romadaki *gentes minoresinki* gibi[43] kitle "terfileri", her ne kadar bu muhtemelen erken dönemde geç dönemden sık olsa da, Antikite'de tıpkı sonradan Venedik'te olduğu gibi gerçekleşti. Soylular; salt yerel, bölgesel olarak sınırlanmış bir topluluk da değildi. Miltiades gibi Atina soyluları, büyük senyörleri şehir bölgesinin dışında tuttu ve her yerde, Orta Çağ'daki gibi, bölgeler arası bağlantılar özellikle soylu tabaka arasında hakimdi.

Soyluların mülkiyeti ekonomik yapısıaçısından ağırlıklı olarak senyoraldi. Kölelerin, serflerin ve klientlerin ödemesi – bunlar daha sonra tartışılacak kategorilerdir – iç ihtiyaçları sağladı. Serflik ve klientliğin eski türü ortadan kalktıktan sonra bile çoğu zenginlik arazi mülkiyeti ve tarımsal kaldı. Babil aristokratlarında bunun benzerini bulabiliriz: Belgelerde kuşaklar boyu en sık görülen Babil ticaret evinin varlıklarının bölünmesinde Egibinin varlıkları, şehir ve kırsal arazi mülkiyeti, köleler ve kale ana mallar olarak görülür.[44] Bununla birlikte tipik şehir soylularının bu ekonomik gücünün kaynağı Yunanistan'da, Babil ve Orta Çağdaki gibi, ticaret ve taşımaya doğrudan ve dolaylı katılımdı.

Bu geç döneme kadar, aristokrat statüye uygun kabul edildi ve sadece Roma'da senatörler için tamamen yasaklanmış hale geldi. Doğu'da ve Avrupa Orta Çağlarında olduğu gibi Antik dünyada da şehir ikameti açıkça bu kar fırsatları adına arandı. Bu yolla biriken zenginlik kırsal bölgenin sakinleri olarak siyasal iktidardan dışlanan köylülere karşı gasp uygulamak için kullanıldı. Sonuç kitlesel borç hizmetçiliğiydi ve en iyi karı üreten arazi (Atina'da: πεδία, ovadaki araziler) *astoinin* elinde toplanırdı, kira üretemeyen tepe tarafı (Diacrii mevkileri) her yerde köylülerin elindeydi.[45] Bu nedenle şehir aristokrasisinin senyorel gücü geniş ölçüde şehir karlarında başladı. Borçlu köylüler ya ortakçı olarak devam etti ya da doğrudan kökeni senyoral ilişkilerde olan eski türden ger-

çek serflerin yanında çalışmak üzere *corvée* işe (angarya) zorlandı. Satın alınmış köleler biraz önem kazanmaya başladı. Bununla birlikte, hiçbir yerde, soylu Roma'da bile özgür köylülük tamamen ortadan kalkmadı; bu, Orta Çağ kadar – ve belki daha bile çok– Antikite için de geçerliydi. Roma'da aristokratlar ve *plebs* (halk tabakası) arasındaki mücadele hakkındaki anlatımlar bu çekişmelere feodal sosyal yapının sorunlarının değil, oldukça farklı – ve aslında zıt – türden uyumsuzlukların neden olduğuna işaret eder.

Kentsel, klan ilişkili ve askeri eğitimli savaşçılara – ve bu hepsinden önemlisi herhangi bir serbest kırsal ikamete : *agroikos, perioikos, plebeius* – ait olmayan herkes ekonomik olarak şehir soylularının vicdanına kalmıştı. Bunun nedeni çeşitli unsurlardı: Henüz değişmez kurallarla kesin olarak bağlı bir biçim almamış hukukun belirlenmesi sırasında tüm yargısal etkinliklere etkin katılımın dışında bırakılma anlamına da gelen tüm siyasal güçten dışlanma; kişinin lehine bir mahkeme kararı çıkarabilmek için –yukarıdan kaynaklanan – hediye verme ve bir soylu ile klientlik ilişkisine girme gerekliliği; ve son olarak, yine ilişkisiz olmayan, borçlular yasasının sertliği. Bununla birlikte köylülerin mekansal hareketliliği ve yeni bölgede arazi satın alma ihtimali görünüşte aristokrat dönem boyunca, Hesiod'un ailesinin örneğinde görüldüğü gibi görece büyüktü.[46] Bu, sonraki dönemlerle, "piyade şehriyle" ve daha bile fazla radikal Demokrasiyle kesin karşıtlık içindeydi. Buna karşın, özgür şehir zanaatkarları ve aristokrat olmayan küçük tüccarlar muhtemelen orta çağın *Muntmannen'inkine* benzer bir konumdaydı.[47] Erken Roma'da kralın bu grup üzerinde, tıpkı erken orta çağın şehir lordlarının yaptığı gibi patron ve klienti arasındaki ilişkiye benzer belli bir koruyuculuk gücüne sahip olduğu görülür. Bazen, zanaatçıların liturjik örgütlenmelerinin izlerini buluruz: örneğin, askeri zanaatkarların Roma *centuriaesi* böyle bir kökene sahip olabilir.[48] Zanaatkarların, Asya ve hatta sürgün öncesi İsrail'de kural olduğu gibi misafir-kabileler içinde örgütlenip örgütlenmediğini bilmiyoruz; her durumda, Hindistan kastları tarzında ayinsel ayrımının izi yoktur.

8. Antik ve Orta Çağ Aristokrat Şehirleri: Karşıtlıklar ve Benzerlikler

Phylae'nin, boyların ve antik aristokrat şehir içinde örgütlenmiş klanların kalıplaşmış sayısı Orta Çağın aristokrat şehri ile açık bir karşıtlık oluşturur. As-

keri ve dini birlikler içindeki kökenleri bu gerçeği yansıtır. Antik şehir, birlikte yaşayan savaşçıların topluluğu olarak ortaya çıktı ve bu tıpkı "yüzlerce" Germen kabilesinin askeri gruplar içindeki yerleşiminden açıklanabilmesi gibi bu bölünmeleri açıklar. Daha sonra göreceğimiz gibi [bkz. aşağıda bölüm v:6] buradaki aristokrat dönem ve Orta Çağ arasındaki yapısal farklılıkların nedeni olan antik şehrin bu kökenidir. Elbette, çeşitli çevrelerde diğer sebepler bulunur. Orta Çağ şehri büyük kıtasal patrimonyal krallıklar bağlamında ve onların politik otoritelerine karşıt olarak, Antikite şehri deniz kıyısında ve köylü ve barbar halklara komşu olarak oluştu; sonraki kökenini şehir monarşilerinde, ilki feodal ya da piskopos şehir lordları ile çatışmasında buldu.

Bu farklılıklara rağmen, siyasal koşulların benzer olduğu zamanlarda bu, ifadesini şehir gelişmesinin resmi özelliklerinin benzerliklerinde buldu. Venedik'te bir süre gerçek hanedanlık ve patrimonyal olan şehir monarkının konumunun resmi olarak eş-naip atamasının yasaklanması ve sonuçta docun soyluların birliğinin başkanına ve böylece bir makam sahibine dönüşmesi aracılığıyla nasıl değiştirildiğini görmüştük. Antikite'de buna karşılık gelen gelişme şehir krallığından bir yıl görev süresi ile yüksek dereceli magistratlığa dönüşmesiydi. Antikite'de de eş-naibin atanması Mommsen'in özellikle vurguladığı erken dönemde kayda değer önemdeydi.[49] Bu şu gibi olgulardan çıkarılabilir: Roma *interrex*'inin rolü;[50] haleflerin ve meslektaşların görevli tarafından atanmasının daha önceki uygulamasının kalıntıları (*diktatörün* konsey tarafından atanması; yeni memurun adaylığının ve seçim idaresinin eskisi tarafından kabulü – bu geçerli bir atama için bir ön koşul olarak görülüyordu); Roma topluluğunun seçimlerde salt onay ile ve o zaman da sadece magisratlar tarafından önerilen ve (daha sonra) kabul edilen adaylar arasından seçim yapmakla kısıtlanması. Bununla birlikte, Yunanistan'da şehir monarşisinden soyluların kontrolü altındaki yıllık magistratlığa geçiş, biçimsel açılardan, Venedik modelinden Roma'daki olayların seyrinden çok daha güçlü şekilde farklılaşır. Ayrıca, Venedik dışında orta çağ Avrupa şehir yapılanmalarının gelişmesi de Venedik türünden önemli farklılıklar gösterir.

Soyluların tam olarak gelişmiş yönetimi artık askeri hizmete uygun olmayan yaşlıların Homerik konseyinin yerine her yerde soylu ailelerin konseyini geçirdi. Bu, erken Romanın aristokrat Senatosu, Sparta'nın Γερῶχοι konseyi –

yani kendilerine (klientlerinin) onursal hediyelerinin sunulması gereken ve *naucraryler* (Atina'da siyasi bir alt birim) içinde örgütlenmiş klanlar tarafından seçilmiş prytanların eski Atina konseyi– gibi aile başkanlarının konseyi olabilirdi.[51] Orta Çağ da bu evreyi biliyordu; fakat tabii ki, Antikite'de klanların dini önemi nedeniyle çok tutarlı bir şemalaştırma içerisinde değildi. Yoksa, tarihi dönemlerin geç Atina Areopagus'u ve Roma Senatosu gibi sabık memurlar konseyi olabilirdi.[52] Bu sonraki tip için Orta Çağ sadece geçmiş belediye başkanları ve konsey üyelerinin konsey oturumlarına kabulü biçiminde mütevazı benzerliklere sahipti: Antik magistratlığın askeri ve ayrıca dini karakteri, geçmiş görevlilere bile ortaçağ şehrinin memuriyetlerinin yapabildiğinden çok daha fazla sürekli bir önem kazandırmıştı. Fakat, her iki dönemde iktidarı elinde tutan ve makamları sırayla dolduran karşılıklı rekabet içinde olan her zaman sınırlı sayıda soylu aile – bazen, Corinth'te [53] Bacchiadae yönetimi sırasındaki gibi sadece tek bir aile – idi. Orta Çağlar da dahil olmak üzere, ileri gelenlerin egemenliği sistemlerinin tümünde olduğu gibi aristokrat polisinde makam sahibi insanların sayısı çok azdı. Roma gibi soyluların yönetiminin *fiili* olarak sürdüğü her yerde, bu devamlı olarak böyle kaldı.

Aristokrat yönetimi Orta Çağ'da ve Antikite'de başka benzerlikler de gösterir. Soylular arasında kavgalar, kaybedenin sürgünü ve orduların gücüyle geri dönüşü, (Antikite'de " Lelantine" savaşı gibi) [54] farklı şehirlerin şövalyeleri arasında savaşlar, tüm bunlar her iki dönemde eşit olarak bulunabilir. Her iki dönemde de kırsal alan hukukun dışındaydı. Antikite'nin şehirleri, başarabildiğinde, Orta Çağ şehirlerinin yaptığı gibi diğer şehirleri klientliğe zorladı: Sparta'nın *perioikoi* şehirleri,[55] daha sonra *harmostlar* (askeri vali) tarafından yönetilen şehirler,[56] ve Atina ve Roma'ya tâbi çeşitli topluluklar benzerlerini Venedik ana kara krallığında (*terra ferma*) ve Floransa, Cenova ve diğer şehirler tarafından kontrol altın alınan ve onların memurları tarafından yönetilen kasabalarda bulurlar.

9. Antik ve Orta Çağ Aristokrasisinin Ekonomik Karakteri

Ekonomik olarak, Antikite ve Orta Çağ'ın şehirli aristokrat aileleri her şeyden önce *rentier* olmalarıyla karakterize ediliyordu. Her iki dönemde

soylu statüsü sadece soy tarafından değil, şövalyece yaşam tarzı tarafından belirleniyordu. Orta Çağ aristokrasisi belli bir zenginlik elde ettikten sonra şövalye hayat tarzını benimseyen özgür arazi sahiplerinin yanı sıra, (özellikle İtalya'da) özgür vasallar ve şövalyeler ile birlikte prensin önceki hizmetçilerinin (*ministeriales*) ailelerini de kapsıyordu. Almanya ve İtalya'da aristokrat ailelerin bazıları, meslek loncalarıyla mücadeleler boyunca çekildikleri ve uzun dönem için onları kovan şehirler ile kavgalarını yönettikleri kalelerini şehrin dışında tuttular. Almanya'da en iyi bilinen örnek muhtemelen Regensburg'daki Auers ailesidir.[57] Feodal birliklerde bir araya gelen bu şövalye tabakası İtalyan terminolojisindeki gerçek *magnati* ve *nobili idi.* Kendi kalesi olmayan şövalye aileleri sonradan, meslek loncaları gücü ele geçirdiğinde, kendilerini yeni hükümete boyun eğmek ve sanayicilere karşı askeri hizmetini sunmak için şehirde kalmaya zorlanmış buldular. Daha ilerideki gelişme iki yönde olabilirdi. Şövalye kökenli olmayan aileler soyluluğa girişi soylu bir arazi – çoğunlukla bir kale - satın alarak ve konutunu şehir dışına taşıyarak elde edebilirdi; diğer yandan, şehirde yaşayan soylu aileler sermayeleri ile ticarete sadece ara sıra katılımlarından kendilerine ait düzenli ticari işlemlere geçebilir ve dolayısıyla *rentier* karakterlerini terk edebilirdi. Her iki hareket de gerçekleşti, fakat genelde sosyal hiyerarşide yukarı harekete işaret ettiği için ilk eğilim ağır bastı.

Şehirler siyasal ve feodal lordlar tarafından Orta Çağ'da yeni kurulduğunda tek bir şövalye ailesinin bile yerleşimciler arasına alınmaması sıkça gerçekleşti. Bazen, özellikle aristokrasiye karşı meslek loncalarının mücadelesi başladıktan sonra özel olarak dışarıda bırakıldılar. Doğu ve Kuzey'e (ekonomik anlamda) "yeni" arazilere doğru ne kadar gidersek bu olguyla o kadar sık karşılaşılır. İsveç'te yabancı ülkede doğmuş Alman tüccarlar yeni şehrin kurulmasına ve yönetimine Novgorod da ve genelde çok sık olarak Doğu'daki gibi katıldı. Bu alanlarda "aristokrat" ve tüccar tabaka, en azından bu şehirlerin erken dönemlerinde gerçekten özdeşti. Bu durumun büyük önemi sonra tartışılacaktır [aşağıda bölüm v:6,]. Eski şehirlerde durum farklıydı. Ama her yerde gerçek soyluluğu oluşturan ve aristokrat kulüplerde liderliği uygulayan *rentier* sınıfının gelişmesine doğru bir eğilimi buluruz. Antikite'de gerçek bir ticari aristokrat da çoğunlukla sömürge bölgelerinde – örneğin Epidamnos gibi şehirlerde – bulunur.[58]

Bu nedenle aristokrasinin ekonomik karakteri oldukça değişkendi; çekim merkezi belirlenebilir ve bu şüphesiz *rentierlik*tir. Bir kez daha aristokratın şehirde ikametinin şehrin ekonomik fırsatlarında ekonomik bir nedene sahip olduğu ve bu nedenle her durumda şehrin soylularının ekonomik gücünün bu gibi gelir kaynaklarından yararlanılmasından elde edildiği güçlü şekilde vurgulanmalıdır. Ne antik *eupatrides* ya da *patricus* ne de orta çağ aristokratı bir tüccardı, modern kavramıyla işi bir ofisten idare eden girişimci bile değildi. Elbette ticari girişime sıklıkla katılırdı; fakat ya gemi sahibi sıfatıyla ya da sınırlı bir ortak, *commenda* sermayesinin ya da "deniz kredisinin" sağlayıcısı olarak. Gerçek iş: deniz yolculuğu ve ticaret işlemlerinin idaresi diğerlerine kaldı; aristokratın kendisi, bazen girişimin entelektüel yönetiminde de pay sahibi olsa da, sadece riske ve kara katılırdı. Erken Antikite ve erken Orta Çağ ticaretinin tüm önemli biçimleri, özellikle *commenda* ve "deniz kredisi", varlıklarını her biri için ayrı ödenen hesap ile somut bireysel girişimlere ya da genellikle riski dağıtmak için çok sayıda böyle girişime yatıran yapan bu gibi finansörlerin varlığına uygun hale getirildi. Bu tabii ki akla gelebilecek tüm dönüşümlerin aristokrat yaşam tarzı ve ticaretin kişisel idaresi arasında bulunabildiğini inkar etmek değildir. Bireysel girişimler için *commenda* üzerinde para elde eden gezgin tüccar kendini sürekli yatırılan sınırlı-sorumlu sermaye ile işleyen ve fiili ticaret işi yapmak için yabancı temsilciler çalıştıran büyük bir evin sahibine dönüştürebiliyordu. Sarraflık ve bankacılık işlemleri, fakat ayrıca bir taşımacılık ve toptancılık firması kolaylıkla, kendisi bir şövalye gibi yaşayan aristokratın hesabına idare edilebilirdi ve varlığının o an kullanılmayan kısmını commendaya kiraya veren bir sermaye sahibinden bir girişimci olarak sürekli aktif birine dönüşüm doğası gereği oldukça değişkendi.

Bu değişkenlik şehir gelişiminin kesinlikle çok önemli ve karakteristik bir yönüdür. Ama kendi başına sadece diğer gelişmelerin ürünüdür. Çizgilerin bulanıklaşması sadece eğer şehir yönetimine katılmak isterse soyluların bile loncalara kayıt olmaya zorlandığı ve diğer yandan artık etkin bir girişimci olmasa bile kasabalının bir lonca üyesi olarak kaldığı meslek loncalarının yönetimi döneminde sıklıkla meydana geldi. İtalya'da büyük tüccar loncaları için kullanılan *scioperati* ["tembeller"] adı bu noktayı kanıtlar. Bu gelişme büyük İngiliz şehirleri için, özelde Londra için özellikle tipikti. Orada meslek loncalarında örgütlenmiş kasabalıların ekonomik olarak etkin gruplarının gücü için müca-

dele temel seçim bölgesi üzerine bir tartışmada ifadesini buldu: konsey ve memurlarının şehrin bölgeleri ya da arazi sahibi şehir soylularının gücünün sağlam olduğu yerde, onların temsilcileri tarafından ya da meslek loncaları ("hizmetçi sınıfları") tarafından seçilmesinin gerekip gerekmediği. Meslek loncalarının artan gücü mesleki birliklerin birinde üyelik üzerine tüm şehir yurttaşlarının haklarının artan bağımlılığı tarafından gösterilir. II. Edward Londra için bu ilkeyi erken oluşturdu ve her ne kadar"Genel Meclisin" (1351'e kadar genel prosedür olan) şehir semtlerine göre seçimi daha sonradan birkaç kez (1384) zorla yeniden dayatıldıysa da 1463'te esnaf tarafından seçim lehine sürekli olarak terk edildi.[59] Lonca üyeliği her kasabalı için zorunlu hale gelirken – Kral III. Edward bile Company of Linen Armourers'a (tüccar terziler) kayıt yaptırdı – "esnaflar" içindeki gerçekten etkin tüccarlar ve satıcıların önemi *rentiers*'in önemi lehine gerilemeyi sürdürdü. Meslek loncalarındaki üyelik teorik olarak sadece çıraklık ve kabul yoluyla elde edilebilir olsa da, uygulamada miras ve satın alma yoluyla elde edilir hale geldi ve "esnafların" geçerli meslekleriyle bağlantısı birkaçı (örneğin kuyumcular) dışında tamamı için işlevini yitirmiş artıklara indirgendi. "Esnaf" kısmen, üyeleri arasındaki ekonomik ve sosyal karşıtlıklar tarafından bölündü ve kısmen de sadece komünal memurların seçilmesi amacına yönelik seçkinler birliği haline geldiler.

Gerçekte, gördüğümüz gibi, "türler" her zaman diğerleri karşısında akışkan hale gelir. Ama bu, tüm sosyolojik olgular için geçerlidir ve tipik hususların ifadesine engel olmamalıdır. Her halükarda tipik bir aristokrat ne Antikite'de ne de Orta Çağ'da profesyonel bir girişimci değil, daha ziyade *rentier* ve "nadiren" girişimciydi. "Onurlu tembeller" (*ehrsame Müssigganger*) ifadesi Yukarı Rhine şehirlerinin kanunlarında, meslek loncalarınınkinin aksine, aristokrat odasının üyeleri için resmi unvan olarak bulunur. Floransa'da *Arte di Calimala'nın* büyük tüccarları ve bankerler aristokrasiye değil "esnaflara"aitti.

Antik dünya için girişimciliğin aristokratların dışında bırakılması çok daha doğaldı. Bu, örneğin Roma senatörlük soylularının herhangi bir "kapitalisti" içine almadığı anlamına gelmez –bulduğumuz fark bu düzeyde değildir. "Kapitalist" *tefeciler* hem köylüler karşısında erken Romalı aristokratlar ve hem de siyasal tebaaları karşısında sonraki Romalı senatör aileleriydi – ve bu, göreceğimiz gibi, hiç de ortalama olmayan boyutlardadır. Arada sırada ve hukuk tarafından

değişen esneklikle desteklenen statü normlarının, hem Antikite'nin hem de Orta Çağ'ın gerçek aristokrat ailelerin yasaklaması *girişimcinin* tek rolüydü. Farklı dönemlerin tipik aristokratının servetini yatırdığı nesneler elbette kayda değer şekilde değişti. Her şeye rağmen ayrım aynı kaldı: gözle görülür şekilde bir yanda servetin yatırımı ve diğer yanda sermayeden kar[60] tarafından temsil edilen ekonomik etkinliğin iki biçimi arasındaki çizgiyi de geçen her kimse Antikite'de *banausos* olarak ve Orta Çağ'da "şövalye tarzından olmayan" adam olarak düşünüldü. Sonra Orta Çağda şehirlerin eski şövalye aileleri kırsal bölgenin soyluları tarafından eşit tabakadan mahrum bırakıldı, çünkü konseyde meslek loncasının adamları ile -ve bu nedenle girişimcilerle – birlikte oturuma katıldılar. Bu, tabulaştırılan *psikolojik* güdü olarak "kazanç için açgözlülük" değildi; pratik hayatta Roma makam soyluluğuna ve büyük kıyı şehirlerinin orta çağ aristokrasisine *auri sacra fames* tarafından tıpkı tarihte diğer herhangi bir sınıf kadar sahip olundu. Buna karşın, aşağılama ile tepeden bakılan herhangi bir rasyonel,sürekli olarak örgütlenmiş, ve bu anlamda özel olarak "burjuva" tarzı kazanç etkinliği, herhangi bir sistematik ekonomik etkinlikti. 1293'te *nobili* yönetimini dağıtmak için geçirilen Floransa'daki *Ordinamenti della giustizia*, siyasal haklardan mahrum bırakılacak aileleri üyeleri geçmişte şövalyeler olan – yani şövalye yaşam tarzına sahip aileler– olarak tanımlar. Antikite'de aynı ölçüt, yani şövalye yaşam tarzı, etkin olarak ticaretle uğraşan tüm memuriyet adaylarını elemek için kullanıldı.[61] Floransa'daki *ordinamentinin* sonucu, Machiavelli'ye göre, şehirde kalmak isteyen bir soylunun yaşam tarzını burjuva tabakasının göreneklerine uydurmak zorunda olmasıydı.[62]

Bunlar, o zaman, aristokrasinin temel nitelikleriydi; görülebileceği gibi, bunlar "statü" nitelikleri kategorisine aittir. Ayrıca, tabii ki her karizmatik soyluluk için tipik olan politik niteliklerden bahsedilmelidir: yani, daha önce bazı makamları ve rütbeleri işgal etmiş ve tam bu sebepten makam için uygun olduğu düşünülen bir aileden gelme. Bu özellik tıpkı Roma soylularında ve Venedik'in *tribun* ailelerinde olduğu gibi Mekke'nin *şerif* ailelerinde de bulunur. Grubun kapalılığı değişen katılıktaydı; Venedik'te *homo novus'un* resmi olarak makamın dışında bırakılmadığı Roma'dan daha az esnekti. Bununla birlikte, her yerde bir ailenin konsey ve şehir makamları için seçilme yeterliliği söz konusu olduğunda, bu ailenin bir üyesinin önceden konseyde oturuma katılıp katılmadığı ya da konsey rütbesi bahşedilen bir makama sahip olup olmadığı

ya da, Floransa *ordinamenti'sindeki* gibi, asaları arasında bir şövalyenin görülüp görülmediği belirlenmeye çalışılırdı. Genelde, statü kapalılığı ilkesi tekelleşmiş makamların nüfuz ve öneminin artması gibi, daha kalıplaşmış hale geldi.

Bu kısımdaki gözlemlerin bazılarında, karizması aileden gelen eski soyluların özel hukuki statüsünü tamamen ya da kısmen kaybettiği ve gücünü Yunan şehrinin *demosuyla*, Roma'nın *plepleriyle*, İtalya'nın *popolosuyla* , İngiltere'nin "hizmetçi sınıfıyla" ve Almanya'nın *Zünftesiyle* paylaşmaya zorlandığı, dolayısıyla bu birliklere eşit statü teslim ettiği sonraki dönemin tartışmalarını yine tahmin ettik. Bu süreci şimdi daha detaylı değerlendirmek zorundayız.

NOTLAR

1. iii: 2-3. kısımlar, Almanca yayınındaki bir ilaveye işaret eden küçük bir baskıda görülür. Erken Venedik tarihi açıklamasında Weber genelde Heinrich Kretschmayr, *Geschichte von Venedig* (3 cilt; Gotha: Perthes, 1905 – 1943), Cilt 1: *Bis zum Tode Enrico Dandalos*'u izler. Ayrıca bkz. Bernhard Schmeidler, *Der dux und das comune Venetiarum von* 1141-1229 ("Historische Studien" cilt 35; Berlin: Ebering, 1902); Ernst Mayer, *Italienische Verfassungsgeschichte* (Leipzig: Deichert & Böhme, 1909). (W)

2. *Curia* liturjik olarak görevlendirilen memurlardan oluşan ve yerel vergi toplamasınadan sorumlu olan yerel idari meclisdi; *defensor* şehrin en yüksek magistratının geç Roma'daki ismidir. Karşıtlık bu *sivil* liturjik makamlarla altıncı yüzyıldan sonra baskın olan *askeri tribunate* arasındadır. Bkz. Kretschmayr, age., I, 38vd.

3. Doc IV.Pietro Candiano (dönemi 959-76), İmparator I. Otto'nun yeğeni Toskanalı Waldrada'nın kocası. Bkz. Kretschmayr, age., I,113 vd., 436 vd. (W).

4. Bkz. Kretschmayr, age., I, 111.

5. Yani, 811'de docun resmi konutu haline gelmiş ada yerleşiminde – Venetia'nın diğer kara ve kıyı şehirlerinin dukalığının (*ducatus*) bazılarından hala oldukça aşağıda olduğu bir zamanda. Rialto uzun zaman sadece on üçüncü yüzyılda genel olarak başkenti olduğu karasal birliğin adı ile bilinir hale gelen kasabanın ilk adı olarak kaldı. Eski adlandırma bugün Rialto bölgesinde, aynı adlı köprünün etrafında, eski ticari çevrede yaşar. Bkz. Kretschmayr, age., I,60, 83vd.

6. Kretschmayr, age., I, 148.

7. Walter Lenel, *Die Entstehung der Vorherrschaft Venedigs an der Adria* (Strassburg: Trübner, 1897), 124 vd. (W).

8. Chrysobullon of Alexios I (Golden Bull, yani ayrıcalık), ilk Comnene imparatoru (dönemi 1081-1118) Venedik'e Robert Guiscard yönetimindeki Sicilyalı Normanlara karşı mücadelesinde yardım karşılığında Bizans imparatorluğundaki ticaretinde vergiden tam muafiyet bağışladığı

1082 Mayısı. Bkz. Kretschmayr, age., I, 161vd., 168, 178vd.

9. Venedik'in Constantinople üzerine kısmen Chrysobullon'u uygun şartlarla yenilemek isteyen biriyle yer değiştirmiş düşman bir imparatora bir saldırı yönettiği Dördüncü Haçlı Seferine (1202 -04) gönderme. Şehrin düşüşü ve Latin İmparatorluğunun kuruluşundan (1204) sonra, *quartae et dimidiae partis totius Romanie imperii dominator* unvanı dükün unvanına eklendi.

10. Enrico Dandolo, doc 1192-1205. Görev yemininde, docun gücü üzerindeki sınırlamalar ilk sefer için dikkatli şekilde hecelenmiş görünür. Bkz. Kretschmayr, age., I, 331, 341.

11. *Publicum placitum* ya da *curia ducis*: açık mahkeme toplantısı, bazen de geç dokuzuncu yüzyıldan sonra docun başkanlığında dukalık sarayında toplanan alkışlayarak onaylayıcı yarı- kanun koyucu toplantı. Bkz. Kretschmayr, age., I,191 vd., 197.

12. Bkz. Schmeidler, age., 13vd.; Kretschmayr, age., I, 327 vd..

13. *Quaestio repetundarum*: halklarının gaspı (*de pecuniis repetundis*) ve istismarı için sömürgeci ve dar görüşlü velilerini elde etmek amacıyla M.Ö. 149'un *lex Calpurniası* tarafından oluşturulan daimi jüri mahkemesi (*quaestio*). Pauly- Wissowa, RE, cilt 48 (Stuttgart, 1963). Clos. 763vd.

14. Bkz. Lenel, age., 143 vd; Schmeidler, age., 43-48, 67vd..

14a. Bu gibi parti oluşumlarının kökeni ve aşamalı bölgeler arası bütünleşmeler üzerine, bkz. Robert Davidsohn, "Die Entstehung der Guelfen- und der Ghibellinen- Partei" *Forschungen zur Geschichte von Florenz, IV* (Berlin: Mittler, 1908), 29-66.

15. Alman kralının Kutsal Roma İmparatorluğunun imparatoru olarak papadan taç giyme törenini elde etmek için Roma'ya (*Römerzug*) yapılan silahlı seferini desteklemek için bir Alman kralının tahtı çıkışında Alman Sınıflarından gelen katkıları (ordu birlikleri, sonra para vergisi) detaylandıran listeler.

16. G. Hanauer "Das Berufspodestat im dreizehnten Jahrhundert" *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung*, XXIII (1902), 377- 426, çeşitli yerlerde. (W).

17. Age., 395.

18. Age., 426.

19. Bkz., aşağıda, not 57 Regensburg üzerine "Auer *Wirren*"

20. Taht iddiasına Plantagenetler tarafından karşı konulan Kral Stephen of Blois (dönemi 1135-54). İlk Angevin kralı II Henry Plantagenet tarafından takip edildi. (W)

21. *Firma burgi* üzerine, bkz. aşağıda, bölüm iv: 10:D; J. Hatschek, *Englische Verfassungsgeschichte*, 109vd. (W)

22. " Şirketler" için, yani kumaşçı ya da balıkçı (esnaf) şirketleri ya da şarapçı, bıçakçı ya da gemi yapımcısı (sanatkar) şirketleri gibi bireysel esnaf ve sanatkar loncaları için, bkz. S. Thrupp, *The Merchant Class of Medieval London*, eserin çeşitli yerlerinde.

23. Almanca metinde "*Scvini" (Schöffen*); bununla birlikte, Weber açıkça uzun dönem için ya da görevden alınana kadar seçilen kadar 24 bölge başkanını, yıllık olarak seçilen belediye başkanı ve

genel konsey Londra şehir yönetimini oluşturan meclis üyelerini (Latince belgelerde *aldermanni*) düşünür. *Scivini* fiili olarak Londra meslek loncalarının alt memurlarıydı (bkz. Hegel, *Stadte und Gilden*, age., I, 70, 78, not 2). Konsey üyelerinin sayısı aslında meclis üyelerininkinden çok daha fazlaydı (değişen konsey gücüyle ilgili bir derleme için bkz. Thrupp, , *The Merchant Class of Medieval London*, 79); Weber muhtemelen Hegel'in konsey üyelerinin, meclis üyeleri gibi, bölgeler tarafından seçildiği ifadesi tarafından yanlış yönlendirildi.

24. Bkz., aşağıda, kısım iii:9.

25. Yunanistan'ın kabile aristokrasisi üzerine, bkz. şimdi M.I. Finley, The World of Odysseus (New York: Meridian Books, 1959).

26. Iliad, II. kitap, 494 – 759.

27. Iliad, IV. kitap, 168 – 171.

28. Odyssey,. IX. kitap, 40.

29. Iliad, XVIII. kitap, 478-608, özellikle 503vd.

30. Odyssey, VI. kitap, 259, 293.

31. Iliad, II. kitap, 212-77. Ayrıca bkz. Finley, *The World of Odysseus*, 117vd.

32. Dolayısıyla domuz çobanı Eumaios, Odysseus'un satın alınmış kölesi. Bkz. *Odyssey* , bk. XIV, 61-66 ve Weber, GAzSW, 101, not 1.

33. *Iliad*, XXIII. kitap, 257-897.

34. Sirenayka silphion ticareti üzerine, bkz. yukarıda, bölüm XVI:i, not 16.

35. Erken Yunan şehir devleti üzerine, bkz. Ehrenberg, *The Greek State*, I. Kısım ve bibliyografik deneme, age., 243-56.

36. Aquila için bkz. Eberhard Gothein, *Die Culturentwicklung Süd-Italiens in Einzel-DArstellungen* (Breslau: Koebner, 1886). Bu durumda *incasamento – synoikismosun* neredeyse kelimesi kelimesine eşdeğeri olan İtalyanca terim – zorunluydu; İmparator II. Frederick, Abruzzi dağlarının Norman feodal baronlarını kontrol altına alma çabasında, Aternus vadisinin köylerine yeni bir şehirde yeniden yerleşmeleri ve bölgedeki tüm *castellinin* iki ay içinde ortadan kaldırılması için emir verdi. Alessandria'nın kuruluşundan (Turin yakınları, 1168) Gothein'de bahsedilir, *Wirtschafigeschichte des Schwarzwaldes und der angrenzenden Landschafte* (Strassburg: Trübner, 1892), 63.

37. Decelea üzerine, bkz. aşağıda, not 39; şehrin kendisinin duvar kulelerine adam yerleştirme amacıyla kullanılan bölgedeki kale alanları ya da milis alanları olabilen Anadolu'daki Teos *pyrgoisi* ile ilgili ihtilaf üzerine, bkz. Pauly- Wissowa, RE, ikinci dizi, V (1934), col. 554vd.

38. Bkz. Weber, GAzSW, 116, 122, 217.

39. *Demotionidai*, Atina boylarından birini oluşturuyordu. Kült merkezi olan Decelea'ya yakın bulunan bir dikili taş; birliğin kabul prosedürüyle ilgili kararlarını özetleyen yazıtlarla kaplanmıştı. M.Ö. 496-495'e dayanan ilk yazıtta Decelean kalesinin soylu klanı hala kayda değer bir rol

oynarken, daha sonra beşinci yüzyıldaki ikinci yazıtta artık bundan bahsedilmiyordu; bundan – tartışmalı da olsa– boydaki soyluların rolünün zamanı gelince bu iki nokta arasında düşmesi bundan kaynaklandı – ihtilafa rağmen. Bkz. art. "Demotionidai" Pauly- Wissowa, RE, V (1905), cols. 194-202 ve Weber, GAzSW, 136.

40. Bkz. "Drakon" maddesi, Pauly- Wissowa, RE, V (1905), col. 1653.

41. Rodos üzerinde arazi bölüşümü üzerine, bkz. Weber, GAzSW, 152.

42. Efsanenin Kral Romulus ve Titus Tatius'un geldiği Ramnes ve Tities'in "kabilelerinin" aksine, erken şehir anayasasının üçüncü *tribusu* efsanevi kraliyet isimlerinden biri ile tanımlamazdı; onun yerine efsane onu askeri müttefiklerin "yurttaşlık verilmiş" grubu olarak açıkladı.

43. Diğer bir efsanevi kralın, Tarquinius Priscus, Senatoyu 100'den 300'e – ve böylece burada temsil edilen soylu aile çemberini – genişlettiği söylenirdi; yeni üyeler, *patres minorum gentium*, sonraki zamanlarda sadece eski ailelerin "babalarından" sonra oy verdi. Klasik yazarlar *gentes minoresin* aristokrat kökene ya da terfi etmiş alt tabakaya ait (Suetonius) olup olmadığı konusunda anlaşamadı. Bkz. "soy ağacı" maddesi, Pauly- Wissowa, RE,VII (1912), col. 1192vd.

44. Babil'de M.Ö. yedinci yüzyıldan dördüncü yüzyıla kadar var olan "Egibi'nin Torunlarının" bankası üzerine, bkz. Fritz M. Heichelheim, *An Ancient Economic History*, II (Leiden: Sijthoff, 1964), 72vd.

45. Atina'yı Solon reformlarından kısa süre sonra sarsan, ovanın (*pediakoi*) arazi sahipleri, kıyının (*paralioi*) ticaret ve deniz aşırı çıkarları ve Diakria tepe bölgesinin (*diakrioi*) radikal olarak demokratik küçük köylüleri arasındaki erken altıncı yüzyıl parti bölünmelerine gönderme. Bkz. Weber, GAzSW, 134, 152; A. Andrewes, *The Greek Tyrants* (New York: Harper Torchbook, 1963), 102 vd. (üç parti üzerine); Ehrenberg, *The Greek State*, 30vd.; R. Von Pöhlmann, *Griechische Geschichte und Quellenkunde*, beşinci basım (Münih: Beck, 1914), 88-97.

46. Hesiod'un ailesi üzerine, bkz. aşağıda, v. kısım, not 32.

47. Alman Orta Çağ şehirlerinde, Karolenj kralı, şehir lordu ve sonra bazı hizmetler borçlu olan ve himaye, mahkemede destek ve diğer yardımları alan, güçlü aristokratlarla özel bir bir himaye ilişkisinde yerini alan küçük tüccar ve zanaatkarlar. Bkz. Hans Planitz, *Die deutsche Stadt im Mittelalter* (Graz: Boehlau, 1954), 268 vd.

48. Sözde "Servian" ordu örgütlenmesi ikisi askeri marangoz ve demircilerden oluşan beş silahsız birliği kapsıyordu: *centuriae fabrum tignarioum* ve *fabrum aerariorum*; diğerleri müzisyenlere ait iki birlik ve bir yedek personel birliğiydi. Roma siyasal sistemleri ve *comitia centuriata* içindeki konumları üzerine, bkz. Theodor Mommsen, *Römisches Staatsrecht*, III (birinci basım, Leipzig: Hirzel, 1887), 281 – 90.

49. Örneğin, Mommsen, age., I (2. Basım, 1876), 204-212.

50. Roma cumhuriyeti sırasında, bir nedenle her iki konsolosluk münhal olduğunda işleri yürüten beş günlük görev süresi olan geçici memur. Bkz., Mommsen, age., I, 633vd.

51. Genel olarak erken Yunan konseyleri ve Spartalı *gerousia* üzerine, bkz. Ehrenberg, *The Greek State*, 59, 250: Naucrarylerin *prytaneis*'i Cleisthenian konseyinin, yeniden örgütlenme

sonrası on *phylae*nin temsilcileri olan sonraki *prytan*larından ayrılmak zorundadır (bkz. yukarıda, bölüm XVI:ii, not 16). Naucraryler Solon öncesi kurumlardı, dört asıl İyonya phylaesinin en küçük alt bölümüydü – her bir kabilede on iki ve böylece toplamda 48. Başlangıçta bunlar muhtemelen belli sayıda savaş gemisinin bakımından sorumlu mali birliklerdi, ama sonra bir *prytanis* tarafından yönetilen genel yönetimsel alanlar haline geldi. Göreceli olarak bu bölge liderlerinin oluşturduğu konsey hakkında az şey bilinir. Bkz. Ehrenberg, age., 30 vd.

52. Sonraki Areopagus'da üyelik tüm sabık *archontes*'e ve Romalı Senato'sunda *curule* makamına sahip olanlara düşüyordu.

53. Corinth hanedanı, 926 (?) – 657, erken tiranlardan biri olan Kypselos tarafından devrildiğinde. Bkz. Andrewes, *The Greek Tyrants*, 12, 43-49.

54. Lelantine ovasının sahipliğiyle ilgili olarak M.Ö. yedinci yüzyılda Euboea adasında Chalcis ve Eretria arasında yapılan savaş.

55. "Çevre sakinleri", Sparta devletine savaş hizmeti borçlu olan, ama yurttaş olmayanlar olarak etkin hiç bir siyasal hak kullanmayan bağlı toplulukların sakinleri.

56. Sonraki yayılmacı dönem boyunca fethedilen şehirlerin Spartalı askeri valileri.

57. Erken 14.yüzyıl. Birkaç yıl boyunca (Muntmannen'in maiyetinin yardımı ile) şehirde gücü kullanan Auers 1334'te sürgün edildiğinde, *Bürgermeister* makamı, oldukça İtalyan *podestà*sı tarzında, on yıl için şehir dışındakilerle sınırlandı. Bkz. J. Langoth, *Skizze einer Entwicklungsgeschichte der freistädtischen Verfassung Regensburgs im Mittelalter* (Stadtamhof, 1866).

58. Oligarşisi içeriyle olan ticareti ortak hesaba dayalı olarak bir aracıyla yöneten günümüz Arnavutluk kıyılarındaki Corinthian-Corcyrean yerleşimi. Bkz. GAzSW, 101, 107.

59. Bkz. Hegel, *Städte und Gilden*, age., I, 79 vd.: Thrupp, *The Merchant Class of Medieval London*, 73-83. Weber muhtemelen Genel Konsey'in 1463'ten sonra meslek loncaları tarafından seçilmesiyle ilgili olarak hatalıydı: hem Hegel hem de Thrupp 1384'te semtler tarafından seçime dönülmesinin son olduğunu belirtti. Belki de Hegel'in hizmetçi sınıfı topluluklarının (üst loncalar) Londra Genel Konseyi ile birlikte belediye başkanı ve şerifin (1468) ve Avam Kamarası'nın üyelerinin (1476) seçimine katılma hakkı elde ettiği ifadesini yanlış yorumladı. Metinde verildiği gibi 1463 yılı 1468'in o zaman el yazması müsveddelerde yanlış okunması nedeniyle olabilir.

60. *Vermögensanlage ve Kapitalgewinn*. Weber'in sırasıyla "bütçe yönetimi" (*Haushalt*) ve "kazanç etkinliği" (*Erwerb*) kavramlarıyla ilişkilendirilen "servet" (*Vermögen*) ve "sermaye" kategorilerinin kullanımı arasındaki ayrımı üzerine, bkz. yukarıda, Birinci Fasıl, bölüm II: 10-11, özellikle p.98 vd.

61. Bkz., Mommsen, *Römisches Staatsrecht*, I (ikinci basım, 1876), 470 vd.

62. Niccolo Machiavelli, *History of Florence*, III. kitap, bkz. I (New York: Harper Torchbook, 1960), 109.

V. Plep Şehri

1. Aristokrat Yönetiminin Yeminli Kardeşlik Aracılığıyla Yıkılması

Aristokrat yönetiminin yıkılma tarzı Orta Çağ'da ve Antikite'de– özellikle büyük Orta Çağ şehirleri ve özelde gelişmenin Antikite şehirlerindeki gibi temelde özerk, yani şehir dışı güçlerin müdahalesinin olmadığı bir seyir izlediği İtalya şehirleri düşünülürse– güçlü "dış" benzerlikler gösterir.

İtalya'da *podestànın* ortaya çıkışından sonra gelişmenin sonraki önemli aşaması *popolonun* oluşumu ile geldi. Alman meslek loncası *Zünfte* gibi İtalyan *popolo* da ekonomik olarak farklı unsurlardan oluşuyordu; hepsinden önemlisi, hem girişimcileri hem de küçük zanaat işçilerini kapsıyordu. Şövalye ailelerine karşı mücadelede girişimciler başlangıçta önemli rol oynadı; "esnafların" yeminli kardeşliğini teşvik ettiler ve finanse ettiler, halbuki zanaat loncaları savaşın gerekli insan gücünü sağladı. Sıklıkla meslek loncalarının yeminli ortaklığı aristokrasi ile savaşta elde edilen kazanımları korumak için hareketin başına tek bir bireyi atadı. Bu nedenle 1336'da itaatsiz soylu ailelerin ihracından sonra Zürih şövalye Rudolf Brun ve "Polis örgütünün" – şehirde kalan şövalyeler ve tüccar, tuhafiyeci, tuz tüccarları ve kuyumcular gibi girişimci "meslekler" birliği – ve küçük zanaatkarlar gibi daha küçük "meslek" temsilcilerinden eşit oranda oluşan konsey tarafından yönetildi; şehir bu liderlik yönetiminde İmparatorluk ordusunun kuşatmasına karşı koyabilirdi.[1] Almanya'da yeminli "esnaf" konfederasyonu çoğu durumda sadece geçici olarak komünden ayrı bir birlikti. Ayrı varlığı ya "esnaf" temsilcilerinin konseye kabulü ya da soylular da dahil tüm yurttaşların meslek loncalarına katılımı aracılığıyla sonlandırıldı. Sürekli bir örgütlenme olarak, şehir loncası biçiminde "esnaf" kardeşliği derneği sade-

ce Aşağı Almanya ve Baltık bölgesinin bazı şehirlerinde devam etti. Türev bir örgüt karakteri bireysel "esnafların" "lonca- ustalarından" oluşan yönetim kurulunun birleşiminde görünür. On beşinci yüzyılda kimse loncaların rızası olmadan Münster'de hapse atılamazdı. Bu nedenle şehir loncaları konseylerin yargı etkinliğine karşı koruyucu birlikler olarak görev yaptı. Kendileri olmadan hiç bir karar alınmayan lonca temsilcileri idari meselelerde de konseylere ya sürekli bir temelde ya da sadece önemli meseleler için katılıyordu. İtalya'da aristokrasiye karşı bu gibi koruyucu yurttaş birlikleri çok daha önemli boyutlar kazandı.

2. Meşru Olmayan Siyasal Birlik Olarak Popolo'nun Devrimci Niteliği

İtalya *popolo*su sadece ekonomik değil aynı zamanda siyasi bir kategoriydi. Kendi memurları, kendi geliri ve kendi askeri örgütlenmesi ile şehir komünü içinde ayrı bir siyasal topluluktu. Kelimenin en doğru anlamıyla "devlet içinde devletti" –*tasarlanmış olarak meşru olmayan ve devrimci* ilk siyasi birlik. Bu durumun sebepleri, İtalya'da, başka yerden daha fazla olarak, şövalye ailelerinin şehir soylularının ekonomik ve politik güç araçlarının çok daha güçlü gelişimi sayesinde şehirlerin kendisinde yerleşmesinde aranmalıdır. Bu gerçeğin sonuçları aşağıdaki analizlerde bizi sıklıkla ilgilendirecektir.

Bu şövalye ailelerine karşı duran *popolo* birliği mesleki birliklerin (*arti* ya da *paratici*) kardeşliğine dayandı.[2] Bu birlikler tarafından oluşturulan ayrı siyasi topluluk en erken örneklerde (Milano, 1198; Lucca, 1203 ; Lodi, 1206; Pavia, 1208; Siena 1210; Verona, 1227; Bologna, 1228) resmi olarak *societas, credenza, mercadanza, comunanza* ya da basitçe *popolo* gibi isimlerle biliniyordu. *Popolani* ayrı komününün en yüksek memuru genellikle *capitano del popolo* olarak anılırdı. Kısa bir dönem, genellikle bir yıl, için seçilirdi; maaş alır ve komünün *podestàsı* gibi yanında kendi kadrosunu getirmek zorunda olduğu durumda başka bir kasabadan çağrılırdı. *Popolo* ona çoğu durumda şehir bölgeleri temelinde ya da *arti* tarafından toplanmış milisler temin ediyordu. Komünün *podestàsı* gibi çoğunlukla kulesi olan özel bir "halk evinde", *popolonun* kalesinde oturuyordu. *Capitano,* özellikle mali yönetimde, meslek loncalarının kısa süreli makam için şehir bölgelerinden seçilen temsilcilerinden (*anziani* ya da *priori*) oluşan ayrı kurullar yardım etti. Mahkemelerde *popolaniyi* koruma, komün otoritelerinin kararlarına karşı çıkma ve onlara öneri gönderme hakkı ve sıklıkla

yasamada doğrudan bir rol talep ettiler. Ama hepsinden önemlisi *popolonun* kendisinin kararlarının oluşumuna katıldılar.

Tam gelişim dönemine kadar, *popolonun* kendi kuralları ve vergi sistemi vardı. Bazen komün kararlarının ancak *popolo* tarafından kabul edilirse geçerli olacağı, dolayısıyla komünün yeni yasalarının her iki kanun kitabına girmek zorunda olduğu ilkesini bile oluşturdu. Kendi kararları için, mümkün olan her yerde, komünün kuralları içinde kabulü zorladı ve birkaç durumda *popolo*nun kararları bile komününki de dahil (Brescia'da *abrogent statutis omnibus et semper ultima intelligantur*) tüm diğer kurallar üzerinde öncelik elde etti.[3] *Podestà*nın yetki alanına *mercanzia* ya da özellikle tüm pazar ve ticaret işlerinde yeterlilik iddia eden ve bu nedenle kendini tüccarlar ve zanaatkar üreticiler için özel bir mahkeme olarak oluşturan *domus mercatorumun*[4] yetki alanı tarafından meydan okundu. Bunun ötesinde, bu çoğu zaman *popolani* için evrensel önem kazandı. On dördüncü yüzyılda Pisa *podestà*sı kendisinin ve yargıçlarının şehrin *popolanisi* arasındaki ihtilaflara kendilerini katmayacağına yemin etmek zorundaydı.

Bazen *capitano podestanınki* ile yarışan geniş bir genel yetki alanını, birkaç durumda da daha üst temyiz yetki alanını bile elde etti. Çok sıklıkla komünal yönetim biriminin oturumlarına kontrol işlevleri ve toplantıları reddetme gücü ile katılma hakkı elde etti; bazen komünün yurttaşlarını toplantıya çağırma, eğer *podestà* böyle yapmayı başaramamışsa konsey çözümlerini gerçekleştirme, aforozu duyurma ve affetme ve komünal gelirin yönetiminde ve en önemlisi kovulan yurttaşın mülkünün yönetiminde denetleme ve yardım etme otoritesine sahipti. Resmi sıralamada, *capitano podestà*nın altında dururdu, ama tanımlanan gibi bir durumda[5] aslında komünün memuru, *capitaneus populi et communis*, haline geldi; eğer, Roma terimleriyle, resmi olarak bir *collaga minorsa* her şeye rağmen uygulamada genellikle ikisinin de en güçlü olanıydı. Çoğunlukla *capitano* komünün askeri güçleri üzerinde de otorite sahibiydi; eğer bunlar, sadece zengin *popolaninin* vergi ödemeleriyle bakılabilen paralı birliklerden oluşmuşsa bu daha fazla gecerliydi.

3. Orta Çağ İtalyan Şehrinin Statü Grupları Arasında Güç Dağılımı

Popolonun tamamen başarılı olduğu her yerde, soylular, salt formel bakış açısından, sadece olumsuz ayrıcalıklarla kaldı. Komün makamları popolaniye

açıkken, popolo makamları soylulara açık değildi. Popolani eğer bir nobile tarafından aşağılanmışsa yargılama prosedürünün özel ayrıcalıklarından faydalandı., Capitano ve anziani komün yönetimini denetliyordu, oysa popolo üzerinde benzer bir kontrol yoktu. Bazen sadece popolonun kararları tüm yurttaşları ilgilendirirdi. Pek çok durumda soylular komün yönetimine herhangi bir geçici ya da kalıcı katılımdan açıkça uzak tutuldular; en ünlüsü 1293'te Giano della Bella'nın Floransa Ordinamenti della giustiziasıdır. Capitano – Floransa'da meslek loncalarının kasabalı askerlerinin lideri – olağanüstü, kısa görev süresi olan salt siyasal bir memur tarafından tamamlandı: kura ile seçilen ve acil çağrılara tabii bin kişinin özel halk milisinin emrine koyulan gonfaloniere della giustizia (standart adalet taşıyıcısı). Bu Popoloniyi koruyacak, soylular aleyhine dava açacak, onlara karşı cezaları uygulayacak ve ordinamentiye uyulup uyulmadığını denetleyecekti. Resmi casusluk ağı ile siyasallaşmış yargı sistemi, isimsiz suçlamaların azmettirilmesi, ileri gelenler için hızlı bir soruşturma prosedürü ve ("kötü şöhretliler" tarafından) çok daha basitleştirilmiş kanıt yöntemleri Onlar Konseyi önünde Venedikli duruşmasının demokratik karşılığıydı. Soylulara karşı maddi olarak en keskin önlemler şunları kapsıyordu: Şövalye hayat tarzına bağlı olan tüm ailelerin şehir makamlarından uzak tutulması, soylulardan sadık davranış için yemin haracının alınması ve her bir üyenin tüm aristokrat aile üzerindeki davranışı için mesuliyet vergisi, *magnatinin*, bir *popolanoya* hakaret etme de dahil olmak üzere, siyasi suçları için özel ceza hukukunun geçişi ve bir *popolanonun* sınır komşusu olan gayri menkulün *popolanonun* izni alınmadan satın alınmasının yasaklanması.

Popolo yönetiminin güvencesi parti kuralları şehir hukukunun parçası olarak görülen bölgeler arası *Parte Guelfa* tarafından sağlandı. Sadece kayıtlı parti üyeleri bir şehir makamına seçilebilirdi. Partinin güç araçları daha önce tartışıldı. Temelde şövalye askeri gücüne dayanan parti örgütlenmesi tarafından güvence yalın gerçeği *ordinamentinin* gerçekte aristokrasinin sosyal ve ekonomik gücünü tahrip etmediğini öne sürmeyi haklı gösterir. Aslında, diğer çeşitli Toskana şehirleri tarafından benimsenmiş bu Floransa sınıf yasalarının yayımlanmasından sonraki on yıl içinde, soylu aileler arasındaki kavgalar bir kez daha büyüdü; küçük plütokratik gruplar tarafından yönetim kesinlikle engellenmedi. *Popolo* makamları bile neredeyse her zaman soylularla doldurulduğu, zira soylu aileler *popolani* arasından açık bir yasa tarafından kabul edilebilirdi. Şövalye hayat tarzından zorla feragat sadece kısmen etkiliydi; temelde siyasal bağlılık yemini

ve meslek loncalarından birinde kayıtlı olmaktan daha fazla bir anlamı yoktu. Önemli sosyal etkisi şehir *magnatisinin* üniversite eğitimi ve sermaye zenginliği ile yargıçlar ve noterlerin, bankerlerin, yabancı kumaş tüccarlarının, Floransa yün tüccarlarının, ipek tüccarlarının, doktorlar ve eczacıların ve kürk satıcılarının yedi "üst" loncası (*arti maggiori*) içinde örgütlenmiş *popolani* tabakasını adlandırmak için kullanılan bir terim olan *popolo grasso* ("şişman insanlar") ile belli birleşimiydi. Başlangıç olarak tüm şehir memurları soyluların kayıtlı olduğu bu üst loncalardan seçilmek zorundaydı. Sadece birkaç fazla başkaldırıdan sonra *popolo minutonun* on dört "alt" loncası (*arti minori*) – yani küçük girişimci loncaları – iktidarda resmi bir pay elde etti. Bu on dört alt loncaya ait olmayan zanaatkar tabakası ancak 1378 Ciompi isyanından sonra hükümette çok geçici bir pay elde etti – aslında, ancak o zaman bağımsız bir lonca örgütlenmesi elde ettiler.[6] Küçük kasabalılar sadece birkaç alanda ve geçici olarak, 1378'de Perugia'daki gibi, hukuk ile sadece soyluları değil, ayrıca *popolo grassoyu* da *priores* konseyinden ihraç etmeyi başardı. Karakteristik olarak, yurttaşlığın bu mülkiyetsiz alt tabakası bir kural olarak *popolo grassonun* yönetime karşı saldırılarında *nobilinin* desteğinden yararlandı, tıpkı sonraki yıllarda *tyrannisin* kitlelerin yardımı ile kurulması gibi. Daha önce bile, on üçüncü yüzyılda, soylular ve bu daha düşük tabaka sıklıkla kasabalıların saldırılarına karşı birleşti. Bu gibi birliklerin meydana gelip gelmediği, ve ne kadar güçlü oldukları, ekonomik unsurlar tarafından belirlendi. Küçük zanaatkarların çıkarları dışarı iş verme sisteminin tam olarak geliştiği her yerde çok kesin şekilde girişimci loncalarınkilerle çatışabilirdi. Örneğin Perugia'da, bu gelişmenin temposu öylesine heyecanlıydı ki, Count Broglia d'Ajano'nun gösterdiği gibi, 1437'de bireysel bir girişimci sadece 28 *filatori* değil, ayrıca 176 *filatrici* [yani erkek ve kadın eğiriciler] çalıştırıyordu.[7] Dışarı iş verme sisteminde küçük zanaatçıların durumu çoğunlukla istikrarsız, görevleri sıklıkla aralıklıydı. Kasaba dışı işçiler iş için yarışıyordu ve günlük kiralama uygulanıyordu. Girişimci loncalar dışarı iş verme anlaşmasının koşullarını tek yönlü olarak, onlar için çalışan zanaatçı üreticilerin Perugianın *cimatorisi* gibi, sabit ücret tarifesinin düşürülmesini yasaklayan loncaları gibi bir usulde düzenlemeye uğraştılar.[8]

Bu tabaka açıkça "üst" esnaflar yönetiminden iyi bir şey beklemedi. Bununla birlikte hiçbir yerde kalıcı siyasal güç elde etmediler. Seyyar günlük işçilerin proleter tabakası sonuçta şehir hükümetinden hiçbir yerde pay almadı. "Alt" esnaflara katılım ilk olarak en azından şehir konseylerine göreceli bir demok-

ratik unsur getirdi, ama fiili etkisi bununla birlikte az kaldı. Tüm İtalya komünlerine mahsus olan memurların seçimi için özel heyetlerin atanma geleneği demagojinin tasfiye edilmesi ve seçim yöneticileri için – çoğunlukla isimsiz olan ve modern Avrupa demokratik siyasetinde sorumlu tutulmayan kişiler – siyasi sorumluluk hattının kurulması için desteklendi. Sistem, dikkatli bir seçimi ve görev yapan konsey üyeleri ve memurların düzenli örgütlenmesini mümkün hale getirdi, fakat bu normalde sadece sosyal olarak etkili aileler arasındaki uzlaşmalarda ortaya çıkıyordu; hepsinden önemlisi mali olarak belirleyici tabakanın isteklerini asla yok sayamadı. Sadece eşit güçteki birkaç aile arasındaki güç savaşı zamanlarında ya da dini coşku dönemlerinde " kamuoyu" belediye memurluklarının düzenlemesi üzerinde olumlu bir etki elde edebildi. Örneğin, Medici Floransa'da herhangi bir makama gelmeden, sadece etkilerini kullanarak ve böyle bir seçim prosedürünün sistematik işletimi ile egemenlik kazandı.

Popolonun başarıları şiddet olmadan ve çoğunlukla uzun süreli mücadele olmadan elde edilemedi. Soylular şehirlerden, onlara karşı kavgalarını sürdürmek için kalelerinden çekildi. Buna karşın şehir orduları kaleleri yıkıyordu; bazen şehirler köylünün özgürlüğünü bildiren kanun koyucu kurallarla kırsal kesimin geleneksel derebeylik anayasasını yıkardı. P*opolo* soyluları bastırmak için ihtiyaç duyduğu güç araçlarını meslek loncalarının onaylanmış örgütlenmelerinde buldu. Komünler en başından beri yönetimsel amaçlar için "esnaf" örgütlenmelerini kullandı; tüccarları da, lonca temelli birliklerde, istihkamlarda nöbet görevi için ve artan şekilde piyadeler gibi sefer hizmeti için askere çağırdı. Sonuçta girişimci "esnafların" yardımı askeri teknolojinin ilerlemesi ile giderek zorunlu hale geldi. Popolonun entelektüel ve yönetimsel omurgası hukukçular, hepsinden önemlisi noterler ve ayrıca çoğunlukla yargıçlar tarafından ve doktorlar ve eczacılar gibi diğer bilgili meslekler tarafından tedarik edildi. Kural olarak kendi "esnafları" içinde örgütlenen bu entelektüel tabaka her zaman *popoloya* aitti ve avukatların ve diğer hukukçuların Fransa'da *tiers état* içindekine benzer bir lider rolü oynadı. Çoğu durumda *popolonun* ilk liderleri öncelikle meslek loncalarından birinin ya da bir lonca birliğinin lideriydi. Özelde *mercadanza*, başlangıçta tüccarların ve zanaatkar üreticilerin siyasi olmayan örgütlenmesi, (İtalya için de, Ernest Salzer'in doğru olarak vurguladığı gibi, *mercatores* terimi sadece tüccarları değil, grupları da kapsar),[9] normalde *popolonun* siyasi örgütlenmesinin ilk basamağını oluşturdu; yönetici memuru, *potestas mercatorum,* sıklıkla ilk *capitaneus populi* haline geldi.

Popolonun tüm gelişmesi başlangıç olarak mahkemeler, şirketler ve komün daireleri önünde *popolaninin* çıkarlarının örgütlenmiş bir korunmasına yönelikti. Kural olarak hareket çoğunlukla avam tabakasının hukuki haklarının kapsamlı reddi tarafından tetiklendi. Satıcılara ve esnafa istenilen madeni paradan ziyade *cudgel* ile ödeme yapılması ve sonradan mahkemede hiç çözüm bulunmaması (Strassburg örneğinde belirtildiği gibi) sadece Almanya'da olmadı. Daha bile kışkırtıcı olanın kişisel aşağılamalar ve *popolonun* ayrı politik örgütlenmesinin oluşumundan bir yüzyıl sonra bile her yerde yinelemeye devam eden askeri olarak üstün soylular tarafından *popolaniye* karşı yapılan tehditler olduğu görülür. Şövalyeliğin statü gururu ve burjuvazinin doğal kızgınlığı daima çatışmalara neden oldu.

Popolonun önderliğinin gelişmesi bu nedenle, komünün otoritelerine karşı, *pleplerin* Roma *tribününün* haklarına benzer türde, destek ve kontrol hakkı ile başladı; oradan reddetme gücüne ve sonuçta evrensel yeterliliği ile düzenli bir makama doğru gelişti. *Popolonun* ortaya çıkışına kasabalının ekonomik çıkarlarına zarar veren ve çoğunlukla *popolani* memurlarının müdahalesi için ilk fırsatı sağlayan aristokrat ailelerinin kavgaları katkıda bulundu. Buna ek olarak belirtilecek olumlu unsur bireysel soyluların *popoluyu* kişisel bir tiranlık kurmak için kullanma hırsıydı. Soylular her yerde böyle isteklerin devamlı kaygısı içinde yaşadı ve her yerde soyluların saflarındaki bölünmeler *popoloya* şövalyelerin bir kısmının askeri gücünü kendi hizmetine alma fırsatı verdi. Salt askeri açıdan, şövalye süvarilerine karşılık piyadenin artan önemi ilk gölgelerini bu olayların üzerine düşürdü. Bunu rasyonel askeri teknolojinin başlangıcı ile birleşme içinde şu şekilde gerçekleştirdi: On dördüncü yüzyıl Floransa ordularında ilk önce modern topçuların öncüleri olan "top atışlarını" duyarız.

4. Antik Benzerlikler: Roma'da Plepler ve Tribün

Antikite'de *demos* ve *pleplerin* gelişimi yukarıdaki gelişmeye pek çok dışsal benzerlik gösterir. Bu, özellikle kendi memurları ile *pleplerin* ayrı politik topluluğunun ortaya çıkışının *popolonunki* ile oldukça karşılaştırılabilir olduğu Roma için geçerlidir. *Tribuni plebis* başlangıçta dört şehir bölgesinin soylu olmayan yurttaşlarının seçilmiş liderleriydi, ve Eduard Meyer'e göre ödeneklerden sorumlu memur aynı zamanda bu grubun hazinesi olan ortak kült mabedinin yöneticileriydi; bu nedenle *pleplerin* de hazinecileriydiler.[10] *Pleplerin* kendisi alt

tabaka çıkarlarının savunulmasında *tribünlerini* engelleyen herhangi birini devirmeyi üstlenen yeminli bir kardeşlik olarak kuruldu – zira bu alt tabaka *tribünlerinin* tüm Roma topluluğunun memurlarının "meşruluğuyla" karşılaştırıldığında *sacrosanctus* olarak adlandırılmasında ima edilen budur.[11] Benzer şekilde İtalyan *capitano del popolo* normalde meşru güç sahibi memurların (*consules*) unvanlarına eklediği *dei gratia* isminden yoksundu.

Bu nedenle *tribunus plebis* makamın meşru otoritesine ve onun tanımlayıcı özelliklerine sahip değildi: şehrin tanrılarıyla konuşma hakkı olan *auspicia* ve meşru *imperiumun* en önemli özelliği, meşru ceza uygulama hakkı.[12] Sonrakinin yerine, *pleplerin* başı olarak resmi eylemlerini engellerken yakalanan birine karşı bir tür linç hukuku uygulama gücü vardı: Duruşma ve yargılama olmadan bu gibi kişileri tutuklayabilir ve onları Tarpeian kayasının üstünden atarak infaz edebilirdi. *Capitano* ve anziani'ye yakın paralelde *tribünün* sonradan sahip olduğu makam yetkileri magistratların pleplere karşı resmi eylemlerinde araya girme ve onları engelleme hakkından gelişti. Bu aracılık hakkı – eşit ya da alt otoritelere karşı kullanmak için tüm Romalı memurlara özgü olumsuz bir güç – başlangıçta *tribünün* temel hakkıydı. Tıpkı *capitano* gibi, bu hakkı eleştiri ve veto genel gücüne ve böylece şehir barış bölgesinin sınırları içinde *fiili* en yüksek güce yaydı. Bununla birlikte, seferlerde tribünün hiç söz hakkı yoktu; baştaki askeri subayın emri sınırlama olmaksızın egemendi. Daha eski otoritelere uygulanmayan bu bölgesel sınırlama *tribün* üyelerinin "burjuva" kökeninin karakteristik bir yansımasıydı.

Pleplerin siyasi başarıları sadece *tribünün* veto gücü tarafından mümkün hale getirildi. Bununla, *plepler provocatio*, yani [alt tabaka meclisinde] cezai kararları sorgulama hakkını, borçluluk hukukunun hafifletilmesini, mahkeme oturumlarının (kırsal nüfusun yararına) pazar günlerinde yapılmasını ve sonuçta rahip makamları ve konseyi de kapsayan resmi dairelere eşit katılımı elde etti. Sonuçta, *pleplerin* tüm topluluk için bağlayıcı olarak onaylanan çözümlerini (*plebiscita*) elde etmeyi başarması *tribünün* vetosu sayesindeydi. Bazen, gördüğümüz gibi İtalyan komünlerinde de elde edilen bu başarı Roma'da *pleplerin* son ayrılığı zamanında [M.Ö. 287] *lex Hortensia* aracılığıyla yürürlüğe kondu. Resmi olarak bu elbette orta çağ İtalyasında olduğu gibi aristokrat gücün aynı yetki kısıtlamasına işaret ediyordu.

Bu olayda daha eski *statü* mücadelelerinin en yüksek noktaya varmasından sonra *tribünlük* siyasi ilgi merkezi olmaktan çıktı. *Capitano* gibi, *tribune* de

şimdi komünün bir memuru haline geldi ve konumu kentsel yüksek dereceli memurluğun gelişen kariyer silsilesinde bir aşama, sadece *plebler* aracılığıyla olan seçimde diğer makamlardan ayrılan bir makam haline geldi. Alt tabaka ve aristokrasi arasındaki tarihi farklılaşma her koşulda pratik hayatta gelişmiş, makam sahipliği ve zenginliğe (*nobiles* ve *equites*) dayalı yeni bir soyluluk olarak neredeyse anlamdan yoksun hale geliyordu. Şimdi başlamış sınıf mücadelelerinde *tribuni plebisin* eski siyasi hakları yine güçlü olarak politik reformcuların ve makam soyluluğu ile çatışmasında siyasi olarak zarar görmüş "burjuvazinin" ekonomik sınıf hareketinin hizmetinde araçlar olarak kullanıldığı Gracchi zamanına kadar ileri sürülmedi.[13] Tribün gücünün sonradan , askeri *imperiuma* ek olarak, *princeplerin* hayat boyu resmi özeliklerinden biri haline gelmesi bu uyanışın nihai etkisiydi.[14]

Orta Çağ İtalyan ve erken Roma gelişmesi arasındaki bu benzerlikler özellikle yakında tartışılacak temel politik, sosyal ve ekonomik farklılıklara rağmen görüldükleri için çok çarpıcıdır. Buna rağmen, farklı idari tekniklerin sadece sınırlı bir çeşidinin bir şehir içindeki statü grupları arasındaki uzlaşmaları etkilemek için uygun olduğu bir gerçektir. siyasi yönetim biçimlerindeki benzerlikler bu nedenle özdeş ekonomik kuruluşlar üzerindeki özdeş üst yapı olarak yorumlanamaz. Bu şeyler kendi yasalarına uyarlar.

5. Antik Benzerlikler: Sparta'da Demos ve Eforlar

Şimdi, bu Roma gelişmesinin Antikite'nin kendisinde benzerliklere sahip olup olmadığını sorabiliriz. *Plepler* ya da İtalyan *popoloya* ait benzer ayrı siyasi birlikleri antik dünyada, bildiğimiz kadarıyla, başka yerde bulamayız. Fakat bir şekilde ilişkili karaktere sahip olgular vardır. Antikite'de bile Sparta'nın eforları bazıları tarafından (Cicero, *de Re Publica* ii. 59; *de Legibus* iii. 16) bu türün bir benzerliği olarak görüldü. Bununla birlikte, bu, bunu doğru olarak yorumlamak için temel teşkil eder.

"Meşru " kralların [iki Spartalı kral] aksine, eforlar [beş efor] ("denetmenler") bir yıllık sınırlı bir makama sahiplerdi; Romalı tribünler gibi, üç [asıl Dorik] klan *phylae* tarafından değil Spartiatesin beş bölgesel *phylaesi* tarafından seçilirdi. Eforlar yurttaş meclisini toplantıya çağırırdı; sivil ve hatta cezai meselelerde(belki sonuncu alanda sınırlar olmasına rağmen) yargı yetkisi vardı, koltukları önünde kralları bile çağırdılar, memurları eylemlerinin hesabını vermeye zorladılar ve

onları görevden uzaklaştırdılar. Yönetim onların kontrolündeydi ve yaşlıların , *gerousia*, seçilmiş konsülleri ile birlikte eforlar Sparta bölgeleri içinde gerçekten en üst siyasi gücü sürdürdüler. Şehir alanlarında krallar onursal imtiyazlarla ve salt kişisel etki ile sınırlandılar; bununla birlikte, seferlerde Sparta'da fazlasıyla sert olan tam disiplinli güce sahiptiler. Eforların sefer boyunca krala eşilik etmesi muhtemelen sadece son döneme ait bir olguydu. Eforlarının gücünün tribün niteliğine karşı başlangıçta– belki, bazılarının inandığı gibi İlk Messenian Savaşından[15] sonra bile– krallar tarafından atanmış olabildiğinden bahsetmez; aslında aynı şey Roma'da ilk *tribus* liderleri için de geçerliydi. Bunların *tribünlerin* tipik aracılık gücünden – Orta Çağ *capitanei populi* tarafından da sahip olunan bir güç – yoksun olmaları daha önemli gerçeği eforluğun *tribün* benzeri bir nitelik kazanmasını reddetmez. Gelenek, tabii ki, bu memurların asli görevinin krallara karşı yurttaşları korumak olduğunu belirtir. Bu işlevin sonraki yokluğu Spartalı *demosun* muhaliflerine karşı kayıtsız şartsız zaferiyle ve *demosun* kendisinin sonradan tüm ülke üzerinde mutlak bir kontrol uygulayan, başlangıçta alt tabaka fakat sonradan aslında oligarşik, egemen bir sınıfa dönüşmesiyle açıklanır. Sparta'da tarihi dönem boyunca soyluluk bilinmiyordu. Polis, – her yıl sürgün statülerinin dini gerekçelendirmesini sağlamak amacıyla seremonik olarak "savaş ilanı" yapılan– Helotlar karşısında iktidar konumunu ve benzer şekilde , Spartiatesin askeri birliğinin üyeleri olmayan yurttaşlar Perioeci karşısında siyasi tekel konumunu kıskançlıkla korudu.[16] Fakat aynı derecede kıskançlıkla, en azından prensipte, tüm yurttaşların içsel sosyal eşitliğini de korudu. Her iki ilke Venedik'i andıran casusluk sistemi *krypteia*, tarafından sürdürüldü.[17] Geleneğe göre, Lacedaemonians, soylu hayat tarzının parçası olarak bu şekilde önceden var olmak zorunda olan belli bir giysinin kullanımını yürürlükten kaldıran ilk Yunanlılardı.[18] Tüketime ait bu her iki düzenleme ve kraliyet gücünün katı sınırlanışı neredeyse kesinlikle bir mücadele ve sonraki uzlaşmanın sonuçlarıydı. Bunun için ikna edici kanıt krallar ve eforlar arasında karşılıklı olarak takas edilen yeminlerde – periyodik olarak yenilenen anayasal anlaşmanın bir çeşidi – görülebilir. Bununla birlikte, eforların bazı dini işlevleri gerçekleştirmiş görünmesi tarafından [eforluğun rasyonel ve devrimsel kökeni hakkında] bazı şüpheler ortaya çıkarılır. Bunun açıklaması onların, Roma tribünlerinden çok daha geniş ölçüde "meşru" komün memuru haline gelmesi olabilir. Her halükarda, Sparta polisinin önemli özellikleri de güçlü şekilde çok antik kurumların kalıntıları olacak rasyonel bir model önerir.[19]

6. Yunanistan'da Demokratikleşmenin Evreleri ve Sonuçları

A. FARKLI OY VERME HAKLARI

Diğer Helen topluluklarında Roma gelişmesiyle böyle benzerlikler bulamayız. Bununla birlikte her yerde çoğu durumda aristokrat egemenliğin geçici ya da kalıcı ihracına neden olan aristokrasiye karşı soylu olmayan yurttaşların demokratik hareketlerini buluruz. Orta Çağlarda olduğu gibi, bu ne oy verme hakkı ve makamlar ya da konsey için seçilebilirliğe göre tüm yurttaşların eşitlenmesine ne de yurttaşların birliği içinde kasabada oturma hakkı verilen tüm özgür ailelerin kabulünü işaret eder. Azatlı köleler, Roma'nın aksine burada hiç ona ait olmadı. Özgür doğan yurttaşların siyasi eşitliği oy verme hakları ve başlangıçta arsa kiraları ve silahlı hizmet yeterliliği bakımından ve sonra zenginliğe göre makama seçilebilirlik derecesi tarafından bozuldu. Bu hak derecelendirilmesi, , tıpkı Orta Çağ şehirlerinde varlıksız tabakanın hiçbir yerde sürekli olarak orta sınıfla eşit statü elde etmemesi gibi, Atina'da bile asla tam olarak ortadan kaldırılmadı

Genel yurttaşlar meclisinde oy verme hakkı ya nahiyelere bağlı[20] olan ve boyun askeri birliğinde askere yazılan tüm arazi sahiplerine– bu "Demokrasinin" ilk evresiydi – ya da diğer zenginlik türlerine sahip olanlara veriliyordu. Başlangıçta belirleyici kriter bu devrimin ortaya çıkışıyla ilişkili olduğu piyade sınıfında hizmet için kendini donatma yeterliliğiydi. Oy verme haklarının salt derecelendirilmesi, kısaca göreceğimiz gibi, kesinlikle varlıklı tabakanın üstünlüğünü korumak için en önemli araç değildi. Orta Çağ'daki gibi, kasaba meclisinin resmi kompozisyonu pek çok yolla düzenlenebilirdi ve resmi yetkileri mülk sahiplerinin sosyal gücü üzerinde ciddi şekilde yıkıcı bir etki olmadan oldukça cömertçe dağıtılabilirdi.

Demos'un evrimi farklı yerlerde farklı sonuçlar üretti. İvedi ve bazı durumlarda sürekli sonuç zahiri olarak pek çok İtalyan komününde bulunana benzer bir Demokrasinin gelişmesidir: Soylu olmayan yurttaşların, bazı nüfus sayımlarına göre sınıflandırılan ve çoğunlukla para, köle, ergasteria, gemi ya da ticaret ve borç sermayesi sahipleri olan en zengin tabakası konseyde ve konumları temelde arazi sahipliğine dayanan aristokrat ailelerin yanındaki makamlarda bir

pay elde etti. Küçük tüccar kitlesi, perakendeciler ve küçük servet sahipleri genelde memuriyetlerden ya hukuki olarak ya da pratikte dışlanmış olarak kalabilirdi, çünkü zamanları olmayabilirdi. Aksi halde, demokratikleşme devam edebilir ve sonunda gücü tam da bu tabakanın ellerine verebilirdi. Ancak, bunun olabilmesi için, kamu hizmeti için ekonomik yoksunluğu azaltmak için araçlar bulunmak zorundaydı – günlük ödeneklerin ödenmesi aracılığıyla olduğu gibi – ve makama uygunluk için sayım koşulları azaltıldı. Fakat bu ve demos'un zenginliğe dayanan sınıflar içinde resmi tabakalaşmasının de facto (fiilen) çiğnenmesi Atina Demokrasisinin son biçimi gibi, ancak dördüncü yüzyılda başarıldı. Bu ancak piyade ordusunun askeri önemi ortadan kalktıktan sonra olabilirdi.

Soylu olmayan sınıfların tam ya da kısmi zaferinin Antikite'deki siyasi birliğin yapısı ve yönetimi için özellikle önemli iki sonucu vardı: [İlk olarak, zorunlu bölgesel örgütlenme ve bölgesel yasamanın ortaya çıkışı; ikinci olarak yönetimdeki ileri gelenlerin yerine demosun memurlarının geçmesi.]

B. ZORUNLU BÖLGESEL ÖRGÜTLENME VE BÖLGESEL YASAMANIN ORTAYA ÇIKIŞI

İlk olarak siyasi birliğin gittikçe zorunlu bir örgütlenmeye (*Anstalt*) dönüşümünü dikkate göz önüne alıyoruz. Bu gelişmenin bir yönü siyasi alt bölümler için bölgesel ilkelerin kurulmasıydı. Tıpkı Orta Çağlarda olduğu gibi yurttaşların çoğunluğunun aristokrat yönetim sırasında bile yerel şehir alanları temelinde örgütlenmesi, sonrasında en azından *popolo* memurlarının bazılarının şehir bölgeleri tarafından seçilmesi gibi aynen antik aristokrat şehirlerde de alt tabaka bölgesel ilkeler temelinde, özellikle *corvées* ve diğer kamu sorumluluklarının paylaştırılması amacıyla örgütlendi. Roma'da *gentes* (klanlar) ve *curiae'den* oluşan üç eski şahsi *tribus'un* yanında *tribus* olarak da anılan ve *pleplerin* zaferinden sonra [otuz bir] kraliyet *tribusu* tarafından birleştirilen dört salt bölgesel şehir alanı görüldü. Sparta'da üç eski şahsi *phylae*'nin yanında dört, sonra beş bölgesel *phylae* görüldü. Spesifik olarak "demokratik" Yunan devletlerinde Demokrasi'nin zaferi devletin alt birimi ve polisde görev ve hakların paylaştırılması için temel olarak [klan alt bölümlerinden] "*deme*" ye (*demos*), mülki bölgelere geçişi ile özdeşti. Yakında bu değişimin pratik önemini ele almak zorunda olacağız. Bunun sonucu, her halükarda, polisin artık savunma kardeşliği ve klan birlikleri olarak değil ama zorunlu bölgesel örgütlenme (*anstaltsmassige Gebietskörperschaft*) olarak görülmesiydi.

Bu gelişmedeki bir diğer unsur hukukun yapısı hakkındaki düşüncede oluşan değişimdi. (Daha önce gördüğümüz gibi, önceki şartların kalıntıları kalsa da) hukuk zorunlu bir örgütün yurttaşlar ve bu tür şehir bölgesinin sakinleri için geçerli (Anstaltrecht) hukuku haline geldi. Aynı zamanda giderek rasyonel olarak tesis edilmiş bir hukuk haline geldi. Doğru ve yanlışın irrasyonel karizmatik *ad hoc* tespitinin yerini kanunlar aldı. Aristokrat yönetiminin kaldırılmasına paralel olarak yasama başladı. Başlangıçta hala *aisymnetes* ile karizmatik yasama biçimi vardı. Fakat çok geçmeden *ekklesia'da* (meclis) devamlı (ve sonunda aralıksız) bir yeni hukuk oluşumunu ve kurulu hukuka ya da Roma'da olduğu gibi sorumlu magistrat tarafından verilen fermana dayalı emirlere bağlı adaletin salt seküler yönetimini buluruz. Atina'da *demosa* her yıl, mevcut yasaların korunup korunmaması ya da değiştirilip değiştirilmemesi gerektiği soruldu. Bu, geçerli hukukun yapay olarak oluşturulmuş bir şey olduğu ve olması gerektiği ve uygulandığı kişilerin oy birliğine dayandırılması gerektiği önermesinin ne kadar yaygın şekilde kabul edildiğini gösterir. Elbette, klasik Demokrasi döneminde – beşinci ve dördüncü yüzyılın Atinasında olduğu gibi – bu kavram henüz hakim hale gelmedi. *Demos*'un her kararı (*psephisma*) yasa (*nomos)* değildi; hatta genel normları tesis edenler bile değildi. *Demosun* kararlarının illegal olduğu düşünülebilirdi ve o zaman onlara Atina jüri mahkemesi *heliaia* önünde her hangi bir kasabalı tarafından itiraz edilebilirdi. En azından o zaman *demosun* kararı bizzat bir yasa oluşturmazdı. Fiili yasama hukuki itiraz biçimini alıyordu, eski veya yeni olarak önerilen kuralın geçerli sayılmasının gerekip gerekmediğine ilişkin olarak bir yurttaş tarafından yeni bir yasa önerilmesi üzerine başıyordu. Bu dava özel bir jüri üyeleri kurulu, *nomothetai* (yasa koyucular) önünde yürütülürdü; bu açıkça ancak görece geç ortadan kalkan hukukun doğası eski kavramının oldukça ilginç bir kalıntısını temsil eder.[21] Fakat, rasyonel bir oluşum olarak yasa kavramının kabulüne dönük ilk belirleyici adım, temsilcisi *areopagus* olan dini ve aristokratik vetonun *ephialtes* yasası vasıtasıyla kaldırılmasıyla birlikte atılmıştı.

C. İLERİ GELENLERİN YERİNE DEMOKRATİK GÖREVLİLERİN GEÇMESİ

"Demokratikleşmenin" kaydedilmesi gereken bir diğer sonucu sonraki idari devrimdir. *Demosun,* kısa süreliğine seçilen ya da kura ile belirlenen, meclislere karşı sorumlu ve bazen uzaklaştırılabilen görevlileri ve hatta *demosun* kendisinin tüm alt bölümleri aile ya da makam karizması aracılığıyla seçkinler yönetiminin

yerini aldı. Yeni görevliler "devlet memuruydu" ama kelimenin modern anlamında değil. Masrafları için sadece makul bir ücret ya da kendileri de kura ile seçilen jüri üyeleri gibi günlük harçlık alıyorlardı. Bu, kısa süreli makam ve yeniden seçimin çok sık yasaklanmasıyla birlikte, modern memuriyetin profesyonel niteliğinin gelişmesini engelledi. Resmi iş makam sahiplerinin çoğunluğu için tüm ilgilerini gerektirmeyen aralıklı bir etkinlik olarak tasfiye edildi, ve makam gelirleri imkan sahibi olmayan kişiler için bile arzu edilir olmasına rağmen tesadüfi bir kazanç oluşturdu. Elbette, en yüksek siyasi mevkiler, hepsinden önemlisi askeri makamlar, görevlilerin tam çalışma kapasitesini gerektiriyordu; bu nedenle sadece zenginler tarafından işgal edildiler. Zira Atina'da mali memurlar, bizim tahvil sigorta sistemimiz yerine (*Amtskaution*), yüksek sayım – yani servet – koşulları ile alındılar. Esas itibariyle, bu daha yüksek makamlar fahri (ücretsiz) mevkilerdi.

Pericles Atina'sında tam gelişmiş Demokrasi ile oluşturulmuş gerçek siyasi lider, demagog, kural olarak resmi olarak önde gelen askeri makamı işgal ediyordu. Bununla birlikte, aslında, gücü hukuka ya da makama değil tamamen kişisel etkiye ve *demosun* güvenine dayanıyordu. Bu nedenle konumu ne "meşru" ne de "hukuki" idi. Demokrasinin tüm anayasası, tıpkı İngiltere'nin modern anayasasının kendisinin de kanun tarafından düzenlenmiş yetki ile yönetmeyen kabinenin varlığına uygun hale getirildiği gibi, onun varlığına uygun hale getirildi. Karşılaştırma genişletilebilirdi; bu nedenle, *mutatis mutandis,* demagogun kötü liderlik yüzünden dava edilmesi İngiliz Parlamentosunun resmi olarak yasama aracılığıyla tesis edilmemiş güvensizlik oyuna karşılık geliyordu. Üyeleri kura ile seçilen Atina Konseyi şimdi *demosun* salt yönetim komitesi haline geldi; hukuki yetkisini kaybetti fakat (*probouleuma* aracılığıyla) Meclis gündemi ve mali meseleler üzerinde kontrol elde etti.[22]

Orta Çağ şehirlerinde gücün popolo tarafından ele geçirilmesinin benzer sonuçları vardı: Şehir hukuk kitabının çeşitli düzeltmeleri, medeni hukuk ve dava hukukunun kanunlaşması, çok sayıda her çeşit kanun resmin bir yönünü tanımlar, ve daha küçük Alman şehirlerinde bile bazen dört beş düzine kategorisi bulunan memurların coşkusu diğer yönünü simgeler. Memurların yardımcı personeli ve belediye başkanına yardım eden şerif yardımcılarına ek olarak, sadece aralıklı olarak görev yapan ve makam gelirlerinin ve daha çok ücretlerin, cazip olsa da sadece bir ek gelir oluşturduğu bir çok uzmanlaşmış görevli buluruz. Hem antik hem de orta çağ şehirlerine, en azından büyük olanlara özgü

bir diğer özellik, bugün genellikle düzenli temsilci meclisleri tarafından idare edilen çeşitli işlerin oylama ya da kura ile seçilen özel kurullara devredilmesiydi. Bu nedenle Helen Antikitesinde, yasama bu şekilde örgütlendi; fakat örneğin Atina'da birlik maddelerinin yemin aracılığıyla onaylanması ya da birlik üyeleri tarafından ödenen haraçların dağıtımı gibi diğer siyasi görevler de bu şekilde örgütlendi. Orta Çağ'da – hem memurların (özellikle daha önemli olanları) ve hem de temel kanun koyucu kurulların – seçimleri sıklıkla bu yolla yürütüldü. Bu uygulama , modern biçimde o zaman olmayan temsil sisteminin bir şekilde yerine geçiyordu. Var olduğu şekliyle bu gibi "temsilciler", tüm siyasi hakların ya geleneksel statü onurları ya da bağışlanmış imtiyazlar niteliğine sahip olduğu bir gelişme halinin uygun bir ifadesi olarak sadece birlikleri temsil edebiliyordu. Antik Demokrasi'de bu şekilde temsil edilen birlikler bir külte ya da siyasi topluluğa (bir devlet) giren birlikler ya da belki bir birliğin bütünleyici parçası olurdu; Orta Çağ'da meslek loncaları ve diğer kuruluşlar olurlardı. Modern parlamentolardaki gibi bölgesel alanın değişen "seçmen kitlesinin" hakları değil, sadece *birliklerin* özel hakları temsilci" buldu.

7. Hukuka Aykırı Yöneticilik: Antik Tiranlık

Hem antik hem de Orta Çağ şehrine özgü bir başka özellik şehir *tyrannis*'inin (tiranlıklarının) ya da en azından onu kurma denemelerinin görülmesidir. Her iki dönemde de bu, yerel olarak sınırlanmış bir durumdu. Helen ana karası üzerinde aralarında Atina'nın da olduğu birkaç büyük şehir içinde hükümet M.Ö. yedinci ve altıncı yüzyılda tiranlar tarafından elegeçirildi, ama bu rejimlerin hiçbiri birkaç kuşaktan daha fazla dayanmadı.[23] Burada şehir özgürlükleri normalde ancak üstün bir askeri güç tarafından fethedildikten sonra yok oldu. Buna karşın, sömürge bölgelerinde – Küçük Asya ve özellikle Sicilya'da – şehir tiranlıklarının yayılması daha sürekliydi ve kısmen çöküş zamanına kadar şehir devletinin belirleyici anayasasını sağlıyordu.

Tyrannis her yerde statü gruplarının mücadelesinin ürünüydü. Syracuse'deki birkaç durumda, bunun *demos* tarafından bir köşeye itilen, bir tirana yönetimini kurmasına yardım eden soylular olduğu görülür. Ama genel olarak tiranların idaresi orta sınıfın bölümlerine ve aristokratların borçlularına dayanıyordu ve bunların düşmanları sürgün ettikleri, gayrimenkullerine el koydukları ve onlara karşı birleşen soylu ailelerdi. Burada ifade bulan antik

dünyanın tipik sınıf karşıtlığıdır: alacaklılar olarak şehir askeri aristokrasisi ve borçlular olarak köylüler arasında – İsrail ve Mezopotamya'dan Yunan ve İtalyan dünyasına kadar– her yerde olan bir karşıtlık. Babil'de kırsal bölge neredeyse tamamen, *colonisi* köylüler olan aristokratların mülkiyetine girdi. İsrail'de borç hizmeti "Book of the Covenant" [Ex. 21: 1-6, Neh. 10:31] 'da düzenlenmiş konulardan biriydi ve Abimelech'dan Judas Maccabaeus'a tüm gaspçılar kaçak borç kölelerinden destek buldu. Tesniyenin vaadi İsrail'in birçok ulusa borç vereceği [Deut. 15:6]; yani Kudüs vatandaşlarının borç veren ve soylu konumunda olacağı, bütün diğerlerinin de onların borç tutsakları ve köylüler olacağı anlamında devam etmektedir. Yunanistan ve Roma'da sınıf karşıtlıkları benzerdi. Bir kez oluştuktan sonra tiranlık genelde küçük köylüler, onlarla birlik olan soyluların bir grubu ve şehir orta sınıfının bölümleri tarafından desteklendi. Bir kural olarak bir muhafıza güveniyordu ve Yunan demagogu – örneğin Peisistratos – için yurttaşlar tarafından böyle bir korumanın bağışlanması genelde *tyrannisin* kurulmasına doğru tıpkı sonraki orta çağ İtalyasında *capitano del popolo* için olduğu kadar ilk adımdı. Tiranlar da paralı asker çalıştırıyordu. Esas politikaları çoğunlukla, en az Charondas ve Solon gibi *aisymnetai*'lerin politikaları kadar çok, sınıf ve statü karşıtlıklarını yumuşatmaya çalıştı.[24] Görünüşte devletin yeniden düzenlenmesi için *aisymnetesin* atanması ve hukuk ya da *tyrannosun* yükselişi çoğunlukla aynı problemler grubu için çözümlerdi. Hem *aesymnetes* hem de tiranların sosyal ve ekonomik politikaları, en azından ana karada, köy arazisinin şehir soylularına satışını ve köylülerin şehre göçünü engellemeye çalıştı. Bazı yerlerde kölelerin satın alınmasını, lüks şeylerin tüketimini, (orta sınıfın) komisyon ticaretini ve tahıl ihracatını sınırlamaya çalıştılar–bunlar daha sonra tartışılacak [aşağıda kısım iv:10E] Orta Çağ "şehir ekonomisininkine" denk düşen temelde küçük burjuva ekonomi politikasını tanımlayan tüm tedbirlerdi.

Tiranlar kendilerini spesifik olarak "kanunsuz" yöneticiler olarak görüyordu ve her yerde de böyle görülüyorlardı. Bu onların tüm konumunu eski şehir krallarından hem dini hem de siyasi açılardan farklılaştırdı. Oldukça düzenli olarak, soyluların ritualistik inançlarının aksine yeni duygusal kültlerin, özellikle de Dionysos kültünün destekleyicisiydiler. Kural olarak komünlerinin anayasasının dışsal biçimini ve böylelikle meşruiyet iddialarını korumaya çalıştılar. Rejimleri, çökerken, genellikle aristokrat tabakayı daha zayıflamış olarak ve bu nedenle *demos*a kapsamlı imtiyazları ile tiranın ihracı için gerekli olan

burjuvanın işbirliğini satın alma baskısı altında bıraktı. Atina'da Cleisthenes'in orta sınıf demokrasisi Peisistratids'in ihraç edilmesini takip etti. Bazı yerlerde bir tüccar plütokrasisinin tiranlardan sonra geldiği doğrudur. *Tyrannisin ekonomik* sınıf karşıtlıklarına dayanan bu erken türünün, en azından Yunan ana karasında, sıklıkla ilk habercisi olduğu statü mücadelelerine timokratik ve demokratik bir çözümü kolaylaştırma etkisi vardı. Buna karşın, geç Helenik dönemde tiranlığın kurulmasının başarılı ya da başarısız denemeleri *demosun* yayılmacı politikasının aşırı büyümeleriydi ve kökenini daha sonra tartışacağımız bu grubun *askeri* çıkarlarında buldu. Alcibiades ve Lysander gibi muzaffer ordu liderleri bu tür bir tiranlık kurmaya çalıştı.[25] Yunan ana karasında bu gibi denemeler Helenistik döneme kadar başarısız kaldı ve *demosun* askeri imparatorluk oluşumları burada daha sonra tartışılacak nedenlerle [böl. v:7 aşağıda] yeniden ayrıldı. Buna karşın Sicilya'da, hem Tiren Denizi'nde erken yayılmacı deniz politikasına hem de Kartaca'ya karşı sonraki ulusal savunmaya, kasabadan toplanan askerlere ilave olarak paralı ordular tarafından desteklenen bölgeler arası askeri bir monarşi oluşturan ve doğulu türden paralı askerilerin kitlesel olarak zorunlu vatandaşlığa alınması ve zaptedilmiş şehirlerde nüfusun yeniden iskanı gibi en acımasız önlemlerine başvuran tiranlar tarafından öncülük edildi. Son olarak, erken cumhuriyetçi dönemde *tyrannis*'e öncülük edebilen çeşitli gelişmelerin başarısız olduğu Roma, büyük fetihlerin ardından, ayrıca tartışılacak içsosyal ve ekonomik nedenlerle askeri bir monarşiye yem oldu.

8. Kanunsuz Yöneticilik: Orta Çağ Signoriası

Orta Çağ'da şehir *tyrannisi*, tamamen değilse bile, büyük ölçüde İtalya'yla sınırlı kaldı. Eduard Meyer'in antik tyrannis'e[26] benzettiği İtalyan *signoria* aslında sonraki ile birlikte ortak bazı özelliklere sahiptir: O da çoğunlukla statü grubunun diğer üyelerinin aksine varlıklı bir ailenin oluşumuydu; rejimi (artan) *atanmış* memurlarla rasyonel yönetime dayanan Batı Avrupa'da ilk politik güçtü; çoğu durumda geleneksel komünal anayasanın bazı biçimlerini de elinde tutuyordu. Fakat bunun ötesinde, önemli farklılıklar belirtilmek zorundadır. İlk olarak, aslında çoğunlukla bir *signorianın* doğrudan statü mücadelesinden doğduğunu tespit ederken, bu çok sıklıkla ilk olarak ancak *popolonun* zaferinden sonra ve bazı durumlarda ancak kayda değer süre sonra görüldü. Üstelik, çoğu durumda *signoria* doğrudan *popolonun* hukuki makamlarından

doğarken, Helen Antikitesinde şehir *tyrannisi* normalde sadece aristokrat yönetim ve timokrasi ya da demokrasi arasındaki ara durumlardan birini temsil etti. Çeşitli İtalyan *signoriesinin* resmi gelişmesi özel olarak Ernst Salzer'in çok açıkça gösterdiği gibi birkaç farklı yön aldı.[27] *Signorienin* bir grubu, tüm grup olarak, *popolo*nun isyanlarının doğrudan ürünüydü ve yeni makamlarından gelişti. *Capitano del popolo, podestà della mercadanza* ya da komünün *podestası* da *popolo* tarafında giderek uzayan dönemler için ve hatta yaşam boyu seçilir hale geldi. Böyle uzun dönemli en yüksek memurlar, Piacenza, Parma, Lodi ve Milan'da daha on üçüncü yüzyılın ortasında bulunur. Bu yüzyılın sonuna doğru, Milan'da Visconti yönetimi uygulamada, Verona'da Scalanın ve Modena'da Estenin yönetimi gibi zaten kalıtsaldı. Ömür boyu görev süresine doğru gelişme ve makamın başlangıçta *de facto* (fiili), sonrasında hukuki miras kalabilirliği en üst makamın yargı yetkisi alanının genişlemesiyle paralel gitti. "Keyfi",[28] salt politik cezai yetki olarak başlayarak, konsey ve komünle rekabet içinde her türden emri yayımlayacak genel bir heyete (*arbitrium generale*) ve sonunda şehri *libero arbitrio* yönetme, makamları doldurma ve yasa gücüne sahip buyruklar yayımlama hakkı ile bir yöneticiliğe (*dominium*) doğru gelişti.

Bununla birlikte, bu yetki tahsisinin özünde sıklıkla çakışan iki farklı siyasi kaynağı vardı. Biri parti yönetimleri tarafından yaratılan sorundu – bu hepsinden önemlisi, devletin tam olarak yaşamasına ve bu nedenle ekonomik statükoya ve özellikle mağlup gruptan çıkan arazi sahipliğine de sürekli tehditti. Grup liderlerinin sınırsız güçlerle donatımı özellikle savaşa alışkın soyluların varlığı ve sürekli kumpas korkusu tarafından gerekli hale getirildi. İkinci kaynak dış savaşlarda, çevre komünler ya da prensler tarafından fethedilme tehdidinde bulunur. İkinci unsurun egemen olduğu her yerde genellikle ya yabancı bir prens ya da *signorianın* kaynağını sağlayan *condottiere* olan ve *capitano del popolonun* grup liderliği olmayan özel bir askeri komutanın (*capitano della guerra*) oluşmasıydı. Bu gibi koşullar altında, bir prensin yönetimi altındaki şehrin dış tehditlere karşı onun yardımını sağlamak için gönüllü itaati çoğunlukla *dominusun* haklarını dar şekilde sınırlayacak biçimde etkilendi. Şehir içinde bir güç arayıcısı normalde en kolay biçimde, genelde yönetime katılımın dışında tutulan esnafların daha düşük geniş tabakasından destek elde edebiliyordu. Bunun nedeni kısmen bu gruplar için prense ait bir mahkemenin varlığı ekonomik avantaj sözü verirken değişimin herhangi bir kayba işaret etmemesi ve kısmen kitlelerin her yerde duygusal olarak kişisel gücün sunulmasına duyarlı olmasıydı.

Kural olarak, *signoria* taliplileri bu nedenle güç transferi için "parlamentoları" kullandı.[29] Fakat bazen, aristokrat aileler ya da tüccar sınıfı da siyasi ya da ekonomik muhalifleri tarafından tehdit edildiğinde, başlangıçta hiçbir yerde sürekli bir monarşinin kurulması olarak görülmeyen bir *signorianın* aracını kullandı. Cenova gibi şehirler aralıksız olarak, kendilerini *dominiumlarına* adadıkları monarklara, her şeyden önemlisi askeri güçleri ve kesin olarak sabitlenmiş para ödemeleri üzerindeki tüm sınırlamaları kapsayan çok kısıtlayıcı koşulları dayattılar ve bazen bu gibi "koruyucuları" bile azlettiler. *Dominus* yabancı bir monark olduğunda bu genellikle başarılı oldu; bu nedenle Cenova bir zaman Fransa kralını azletti. Fakat bu, şehirde önceden yerleşen signoreye karşı nadiren başarılı oldu.

9. Kasabalıların Kontrol Altına Alınması ve Signoria'nın Meşrulaşması

Zaman içinde kasabalıların hem karşı koyma gücünün hem de bunu yapma eğilimlerinin azalması kayda değerdir. *Signori* idaresini paralı ordulara ve ayrıca artan şekilde meşru otoritelerle bağlantılarına dayandırdı. İtalya'da, Venedik ve Cenova hariç, kalıtsal *signoria* açık olarak, Floransa'nın İspanya birliklerinin yardımı ile tâbi kılınmasından sonra [1530'da] imparatorluk ve papalık onayı tarafından meşrulaştırılan şehir hükümeti biçimi oluşturdu. Bununla birlikte kasabalıların azalan direnişi birkaç ayrı unsur tarafından açıklanmak zorundadır. Her yerde olduğu gibi burada da bir prens mahkemesinin varlığı, bu varlığın devamında çıkarları olan soylular ve burjuvazide büyüyen bir katman biçiminde kendi desteğini oluşturdu. İsteklerin artarak gelişmesi ve daha yüksek burjuva tabakasının ekonomik çıkarlarının askeri endişelerinin artan hassasiyeti ile birlikte ekonomik büyümenin yavaşlaması; ekonomik olarak etkin grupların artan rekabet ve büyüyen ekonomik ve sosyal istikrarla bağlantılı siyasi isteklerindeki genel azalma ve bu grupların kazançlı ekonomik etkinliğe ve *kira* gelirlerinin barışçı kullanımına tutarlı özel bağlılığı ve son olarak bu gelimelerin her ikisini de kendi avantajına geliştiren prenslerin genel politikası – tüm bunlar şehrin siyasi kaderindeki çıkarın hızlı çöküşünden sorumluydu. Hem Fransız monarşileri gibi büyük monarşiler hem de tek şehirlerin *signoriesi* her yerde şehrin asayişinin sağlanmasında ve küçük kasabalının "geçimini" güvence altına alan ekonomik idarenin düzenlenmesinde alt tabakanın çıkarına dayanabilirdi.

Fransız şehirleri bu küçük burjuva çıkarlarının yardımı ile tahtın yönetimine tâbiydi ve İtalya'da benzer eğilimler *signorieyi* destekledi.

Bununla birlikte en önemli unsur temelde siyasi gelişmeydi: yurttaşların ekonomik kaygılarla meşgul edilmesi aracılığıyla kontrol altına alınması, askeri hizmete azalan alışkanlığı ve son olarak şehir nüfusunun prensler tarafından kasti olarak silahsızlandırılması. Bunun başlangıçtan beri onların politikası olmadığı doğrudur; aslında bazı prensler ilk rasyonel askeri sistemi geliştirdi. Fakat bunlar kısa süre sonra, eğer bu başlangıç özellikleri ise, sadece yoksulların askere alınmasına dönüştü; bu, patrimonyal ordu biçimlenmesinin genel türüne uygunken, cumhuriyetçi kasaba ordusunun ruhuna tamamıyla yabancıydı. Fakat kasabalıların artan ekonomik vazgeçilmezliğinin ve askeri meselelerde artan profesyonel eğitim ihtiyacının getirdiği gereklilikler olarak, paralı orduların kullanımına ve birlikleri oluşturmak ve yönetmek için girişimcileri (*condottieri*) kullanmanın kapitalist yöntemine geçişle, meydan prensler için zaten büyük ölçüde temizlenmişti. Bu unsurlar zaten özgür komünler dönemi boyunca kasabalıların kontrol altına alınması ve silahsızlandırılmasına yönelik olarak işletiliyordu. Ek bir unsur, herhangi bir kasabalı isyanının gücüne karşı başarı şansına sahip olmadığı büyük hanedanlarla şehir prenslerinin kişisel ve siyasi bağlantıları tarafından sağlandı. Bu nedenle *signoria*'ya kalıtımsal bir patrimonyal prensliğe doğru gelişme şansı sağlayan, genel önemini daha önce tartıştığımız aynı unsurlar serisiydi: kasabalıların artan ekonomik kaygısı, burjuvazinin eğitimli tabakasının askeri yetkisizliği ve prensin mahkemesinde elde edilmiş ekonomik ve sosyal çıkarlarıyla soyluların, *rentier*lerin ve katedralden ödenek alan papazların statü gruplarının gelişmesi ile birleşmiş profesyonel bir ordu doğrultusunda askeri tekniğin rasyonelleşmesi. Bu şansların kullanıldığı her yerde, *signoria* böylelikle meşru güçler çemberine girdi.

Signoria politikaları bir eğilimi, burada seçkin çıkar eğilimini, antik *tyrannisinkilerle* paylaşır: şehrin kırsal alana ilişkin olarak siyasi ve ekonomik tekel konumunu kırmak eğilimi. Örneğin 1328'de Paudia'da, Antikite'de olduğu gibi, iktidar taliplilerinin yönetim değişimini zorlamasını sağlayan çoğu zaman yardımını esirgemeyen kırsal nüfustu.[30] Özgür şehir yurttaşları, kendi ekonomik avantajına ve siyasi nedenlerle, aristokratlar üzerinde köylüleri özgürleştiren ve arazinin en yüksek teklifçiye serbest devrini kolaylaştıran zaferinden sonra kırsal alanın feodal sistemini çoğunlukla yıktı. Gayrimenkullerin kasabalılar tarafından feodal lordlardan kütlesel olarak alınması ve Toskana'da köylülerin

zorunlu iş hizmetine dayanan feodal yapının yerine özel olarak öncelikle sadece kırsal alanla bağları villegiatura ve kırsal kiracı çiftçilerden oluşan şehir arazi sahipleri arasındaki ilişkilere uyan bir kurum olan [ürün paylaşımı] *mezzadria* kiracılık tarafından alınması *popolo grasso* yönetimi altındaydı.[31] Ancak, kırsal nüfus – özgür köylü arazi sahipleri bile – siyasi güce tüm katılımların dışında bırakılmış olarak kaldı. *Mezzadria* şehir arazi sahiplerinin ekonomik çıkarlarına uygun hale getirilirken , kentin kırsala yönelik politikası şehir tüketicilerinin çıkarlarına ve loncaların zaferinden sonra şehir üreticilerininkine de uyarlandı. Prenslerin politikası hiçbir yerde bunu hemen ve bazı yerlerde hiç değiştirmedi. On sekizinci yüzyılda Toskana'nın Büyük Dükü Leopold'ün ünlü fizyokratlık politikası bazı doğal hukuk kavramları tarafından etkilendi ve en azından öncelikli olarak tarım çıkarlarının politikası değildi.[32] Bununla birlikte, prenslerin genelde çıkarların dengelenmesine ve sert çatışmalardan kaçınmaya yöneltilmiş olan politikası artık kesinlikle şehir yurttaşlarının kırsal alanı kendi amaçlarına dönük salt bir araç olarak kullanma politikası değildi.

Çoğunlukla, ve sonuçta çoğu durumda, şehir prenslerinin egemenliği birkaç şehri kapsıyordu. Bununla birlikte, bu şimdiye dek bağımsız şehir bölgelerinin dışında modern anlamda bölünmez devletler oluşturmuyordu. Bunun oldukça aksine, tek bir prensin yönetimi altında birbirleriyle birleşmiş bireysel şehirler sıklıkla büyük elçi aracılığıyla birbirleriyle hem iletişim kurma hakkını hem de fırsatını elde etmeye devam etti. Anayasaları kesinlikle standartlaştırılmış değildi ve devletten aldıkları yetkilendirme aracılığıyla bazı devlet işlevlerini yerine getiren [bağımlı] belediyeler haline de gelmediler. Bu tür bir gelişme, büyük modern patrimonyal devletlerin benzer dönüşümleri ile birlikte ancak aşamalı olarak gerçekleşti. Sınıfların temsilcileri –Orta Çağ'da bile Sicilya Krallığında, ayrıca diğer eski patrimonyal monarşilerde bilindiği gibi – şehir bölgelerinden oluşan prensliklerde neredeyse hiç yoktu. *Signorienin* önemli örgütsel yenilikleri diğer gelişmelerde bulunur, yani: (1) kısa süre için seçilen komünal memurların yanında belirsiz dönemler için çalışan prense ait memurların görünmesinde ve (2) hepsinden önemlisi mali ve askeri işlevler için eşit yetkili merkezi dairelerinin gelişmesinde. Aslında bunlar yönetimin rasyonelleşmesine doğru önemli adımlar oluşturdu. Şehir *signoriasının* yönetiminde rasyonel bir prens yönetiminin kurulmasına teknik olarak, pek çok komünün mali ve askeri çıkarlarına uygun olarak o zaman için pek alışıldık bir şey olmayan istatistiki kayıt defteri oluşturmuş olması ve muhasebe ve kayıt tutma sanatının teknik gelişmesini şehir

bankalarında gerçekleştirmesi katkıda bulundu. Bununla birlikte yönetimin kesin rasyonelleşmesinde daha önemli bir etki bir yanda Venedik örneğinden ve diğer yanda Sicilya krallığından geldi – bu muhtemelen doğrudan uyarlama yolundan çok harekete geçirme aracılığıyla işleyen bir etkiydi.

10. Şehir Özerkliği, Kapitalizmi, Patrimonyal Bürokrasisi: Bir Özet

İtalyan şehirlerinin patrimonyal ya da feodal yapıların bütünleyici parçası oldukları evreden, yerel ileri gelenlerin ve sonra meslek loncalarının yönetimi ile devrim tarafından elde edilen bağımsızlık dönemi boyunca izlediği dairesel yolu *signoria* ve sonunda yine göreceli olarak rasyonel patrimonyal birliklerin bütünleyici parçası konumu izledi – bu çemberin Batı'da tam bir karşılığı yoktu. Özelde, *signoria* için bir karşılık yoktur; en iyi ihtimalle doğrudan önceki evre olan *capitaneus populi* için, Alp Dağlarının kuzeyinde en güçlü belediye başkanlarının bazılarında bir benzerlik bulunabilirdi. Bununla birlikte, bir açıdan dairesel gelişme tipi evrenseldi: Karolenjler döneminde, şehirler –neredeyse tamamen – diğer yönetimsel birliklerden sadece statü yapılarının bazı özellikleri ile ayrılan yönetimsel alanlardan başka bir şey değildi ve modern patrimonyal devlette yine sadece bazı ortak özelliklerle ayrılan bu konuma çok yakınlardı. Ara dönemde, bunlar her yerde bir dereceye kadar özerk siyasi haklar ve özerk ekonomi politikasına sahip "komünlerdi".

Antikite'deki gelişme benzerdi. Ancak, bildiğimiz şekliyle ne modern kapitalizm ne de "devlet" antik şehir temelinde gelişti; halbuki Orta Çağ şehri, tek önemli geçmiş gelişimsel evre ve kesinlikle kendi başına bu gelişmelerin taşıyıcısı olmamasına rağmen, önemli unsurlardan biri olarak her iki olgunun doğuşu ile ayrılmaz şekilde bağlandı. Bu nedenle tüm dışsal benzerliklere rağmen, antik ve Orta Çağ şehir gelişimi arasında bazı çok kapsamlı *farklılıkları* görebilmeliyiz. Bu probleme daha sonra döneceğiz.

Bu farklılıklar en kolay şekilde, her iki dönemin şehir türlerini en karakteristik formları içerisinde yan yana koyarsak fark edilecektir. Ancak, bu karşılaştırmaya yaklaşmadan önce, Orta Çağ şehirlerinin kendi arasında da şimdiye kadar sadece laf arasında bahsettiğimiz (*en passant)* çok önemli yapısal farklılıklar olduğunu vurgulamalıyız. Fakat, şu an için sadece Orta Çağ şehirlerinin, özel niteliklerini tam olarak en gelişmiş bulmayı umduğumuz bir dönem olan

en büyük bağımsızlık zamanlarındaki *genel* durumlarını özetleyeceğiz.

Şehir özerkliğinin doruğunda Orta Çağ şehirlerinin başarısı aşağıdaki başlıklar altında özetleyebileceğimiz olağan dışı farklı formlar sergiler.

A. SİYASİ ÖZERKLİK

Orta Çağ şehir komünü siyasi bağımsızlığını kazandı ve bazı durumlarda sürekli askeri bir gücü idame ettiren, ittifaklara karar veren, uzun savaşları yöneten, geniş arazileri ve bazen tam bir itaatle diğer şehirleri elinde tutan ve denizaşırı koloniler elde eden yayılmacı dış politikayı yönetti. Denizaşırı kolonilere ilişkin olarak sadece iki İtalyan kıyı şehri [Venedik ve Cenova] uzun dönemde başarılı oldu; büyük arazi kitleleri üzerinde egemenlik ve uluslararası siyasi önem belli dönemler için sadece kuzey ve Orta İtalya'da ve İsviçre'de bazı komünler tarafından ve daha düşük seviyede Flaman ve Kuzey Alman Hansa şehirlerinin bazıları tarafından ve diğerlerinin çok azı tarafından elde edildi. Fakat şehirlerin büyük çoğunluğu yakın kırsal çevre ve yakındaki küçük birkaç kasabanın ötesinde bölgesel yönetim uygulamadı; bu, güney İtalya ve Sicilya şehirleri için, İspanyol şehirleri için kısa ve Fransız şehirleri için bölgesel yayılmanın daha uzun intermezzosu için ve başlangıçtan beri İngiliz ve (henüz bahsedilen Kuzey- Almanya ve Flaman şehirlerinin, Güney Alman ve İsviçre şehirlerinin bazıları ve [13. Yüzyıl] kasaba birliğinin kısa dönemi boyunca birkaç batı Almanya şehri dışında) Alman şehirleri için geçerlidir. Bu şehirlerin çoğunun (Fransa'da çok geç bir döneme kadar) kasaba askerlerinden oluşan daimi bir silahlı güç beslediği, aksi takdirde, ki bu normal bir durumdur, duvarları koruyan ve bazen diğer şehirlerle birlik içinde *Landfrieden* (bölgesel "barış") uygulamak, hırsız baronların kalelerini yıkmak ve kırsal alan kavgalarında müdahalede bulunmak için askere alınmış yeterince güçlü kasaba milislerine sahip olduğu doğrudur. Fakat bunların hiçbiri uzun dönem boyunca uluslararası siyasetle İtalyan ve Hansa şehirleri tarzında meşgul olmadı.

Şehirlerin çoğu ya imparatorluğun ya da yerel bölgelerinin Zümre Meclislerine temsilciler gönderdi ve sıklıkla, mali güçleri sebebiyle bu kurullarda resmi olarak alt bir konuma atanmış olsalar bile belirleyici bir söz hakkı elde ettiler. Her ne kadar şehir komünlerini çeşitli statü gruplarının yerel birliklerininki kadar çok temsil etmeseler de en önemli örnek, İngiltere Avam Kamaralarıdır. Fakat çoğu şehir bu gibi hakları bile uygulamadı (hukuk tarihinin detayları bizi konunun çok uzağına götürür). Kıta üzerinde, modern patrimonyal bürokratik

devlet sonunda onların çoğunu asayiş amaçları dışında askeri güçleri ile birlikte siyasi özerkliklerinden yoksun bıraktı. Sadece Almanya gibi, patrimonyal devletin daha ziyade küçük yapılar biçiminde geliştiği yerde şehir devletlerinin bazılarının bağımsız siyasi yaşamını sürdürmesine izin vermek zorundaydı.

Patrimonyal bir bürokrasinin yokluğu nedeniyle, İngiltere'de de özel bir gelişme seyri kaydedilmelidir. Merkezi yönetimin sıkı örgütlenmesi altında, İngiliz şehirleri ayrı ve bireysel siyasi talepler geliştiremedi, çünkü çıkarlarını Parlamento'da bir grup olarak savundular. Ticaret kartelleri oluşturdular, fakat Kıta üzerinde olduğu gibi siyasi kasaba birlikleri oluşturmadılar. Ayrıcalıklı bir ileri gelenler tabakasının birliklerini oluşturdular ve iyi niyetleri devlet için mali olarak vazgeçilmezdi. Tudor yönetiminde, kraliyet onların ayrıcalıklarını yıkmaya çalıştı; fakat Stuartların çöküşü buna bir son verdi. O tarihten sonra parlamenter temsilciler seçme hakkı ile birlikler olarak kaldılar ve hem "Nüfuz Krallığı" hem de soylu hizipleri, itaatkar parlamenter çoğunluklar elde etmek için, çoğunluğunda hepsinin temsil edildiği çoğu kez tuhaf şekilde küçük ve kolaylıkla satın alınabilir seçim kurullarını ["kötü kasabalar"] kullandı.

B. ÖZERK HUKUK OLUŞUMU

Şehir tarafından oluşturulması ve yine onun içerisinde [eski] loncalar ve [ve daha sonra] "esnaflar" tarafından özerk hukuk oluşturulması, siyasi olarak bağımsız İtalyan şehirleri, ve bazen İspanyol, İngiliz ve Fransız ve Alman şehirlerinin önemli bir kısmı tarafından, her ne kadar bu onlara sözleşme tarafından her zaman açıkça bağışlanmış olmasa da, tam olarak uygulanmış bir haktı. Şehir mahkemeleri, laik yargıçlar (*Schöffen*) olarak kasabalılarla, şehirdeki arazi sahipliği sorunlarına, pazar ilişkilerine ve ticarete belli bir şehrin tüm kasabalılarına özgü tek tip bir hukuk uyguladı. Hukukun kendisi geleneğe ya da özerk kanuna ya da taklide, kabullenmeye ya da başka bir şehrin hukuki sisteminin kurucu sözleşmesindeki uygulamaya dayanabilirdi. Şehir mahkemeleri giderek düellolar, işkenceyle sorgulamalar ve klan yeminleri gibi irrasyonel ve büyüsel kanıt araçlarını, sunulan kanıtın rasyonel prosedürleri lehine, dava prosedürünün dışında bıraktı. Bununla birlikte bu gelişmenin düz bir çizgide gerçekleştiği düşünülmemelidir: bazen şehir mahkemelerinde özel bir dava prosedürüne bağlılık daha eski hukuksal formların, İngiltere'de olduğu gibi rasyonel yenilikler karşısında kraliyet mahkemeleri tarafından korunmasına (jürinin yokluğu), ya da Kıta üzerindeki gibi Orta Çağ hukukunun Roma hukukunun etkisine

karşı korunmasına işaret ediyordu. Sonraki durumda, kapitalizme uyarlanabilir hukuki kuruluşlar kökenini Roma (ya da Germen) "arazi hukukunda" (*Landrecht*) değil, açıkça şehir hukuk sistemlerinde buldu(bu erken kapitalist çıkarların özerkliğe sahip olduğu şehirlerde oldu).

Şehir hükümetleri, kendi adlarına, loncaların ve "esnafların" magisratların onayı olmadan yasallaştıramadığı [kendi mahkemeleri için] yönetimi kurmaya çalıştılar ya da en azından bu gibi kanunları yargı yetkisinin loncalara ayrılmış alanıyla sınırlamayı denediler. Siyasi ya da feodal bir şehir lordunu hasaba katmak zorunda olan tüm şehirler için– yani, İtalya'nın dışındaki tüm şehirler için– hem şehir özerkliğinin kapsamı hem de kanun koyucu güçlerin konsey ve meslek loncaları arasındaki dağılımı daima değişkendi ve bir güç sorunuydu.

Gelişen patrimonyal bürokratik devlet her yerde şehirlerin özerkliğini gittikçe azalttı. İngiltere'de, "esnaflarla" birlikte şehirlerin ortak olarak kesin amaçlar için, anlaşmada özetlenmiş ayrıcalıkları aşamayan haklarla ve sadece birliğin üyeleri olan yurttaşları bağlayan kanun koyucu güçlerle tüzel olarak örgütlenmiş kurumlar olduğu ilkesini sistematik olarak ilk kez Tudorlar öne sürdü. Bu sınırlamalara karşı herhangi bir saldırı *quo warranto* davasında ihraç edilen anlaşmaları elde tutmak için bir fırsat olarak kullanıldı (Londra'nın ancak II. James yönetiminde yaşadığı bir kader). Bu görüşe göre, gördüğümüz gibi, şehir "bölgesel bir birlik" değildi, Özel Meclisin sürekli olarak müdahale ettiği yönetimin yerel statü gruplarının ayrıcalıklı bir birliğiydi (*standischer Verband*). Fransa'da şehirler on altıncı yüzyıl boyunca asayiş meseleri hariç tüm hukuki güçlerden mahrum edildi ve mali olarak önemli tüm yasalar için devlet otoritelerinin izni gerekli hale geldi. Orta Avrupa'da bölgesel prenslerin otoritesi altında şehirlerin özerkliği kural olarak tamamen yıkıldı.

C. OTOSEFALLİK

İtalya dışındaki birkaç şehir tam otosefalliği, yani sadece kendi hukuki ve idari dairelerini elde etti. İtalya dışındaki şehirler bunu sadece alt [önde gelmeyen] yargı yetkileri için, normalde temyizin kraliyet ya da en üst bölgesel mahkemelere tahsis edilmesiyle elde etti. Yargının yurttaşlardan laik yargıçların (*Schöffen*) eline geçtiği her yerde, hukuki amirin kimliği öncelikle bir mali çıkar sorunuydu ve şehirler çoğunlukla resmi bir yargı yetkisine el koyma ya da onu satın alma ihtiyacı hissetmedi. Onlar için önemli olan şehrin, onların aralarından seçilmiş laik yargıçlarla ayrı bir hukuki alan olmasıydı. En azından ikinci

derece yargı yetkileri için ve kısmen de önemli yargı yetkileri için bu hak göreceli olarak erken dönemlerde elde edildi. Laik yargıçların bağımsız seçimi ya da lordun müdahalesi olmadan görev yapan grup tarafından üye olarak seçilmesi çoğu şehir tarafından sağlandı. Bir kasabalının sadece şehrinin mahkemesine karşı sorumlu olması ayrıcalığının elde edilmesi de önemliydi.

Şehir yönetim dairesinin; Konsey'in, gelişmesini burada inceleyemeyiz. Kapsamlı idari yetkiler sağlanan böyle bir kurulun varlığı, Orta Çağın zirvesinde batı ve kuzey Avrupa'da her şehir komününün tanımlayıcı işaretiydi. Oluşum şekilleri durmadan değişti. Bu, büyük ölçüde çeşitli grupların fiili güç konumlarıyla belirlendi: aristokrat aileler (arazi kiraları ve parasal servet sahipleri, finansörler ve bazen tüccarlar), çoğunlukla "esnaflar" içinde kayıtlı burjuva tüccarları (ya şehirler arası tüccarlar ya da büyük perakendeciler ve sanayi ürünleri için fason üretim yapan girişimciler) ve son olarak salt zanaatkarlar. Diğer yandan, kasabalılar ve şehrin siyasi ya da feodal lordu arasındaki ekonomik güç dengesi, sonrakinin konsey adaylıklarına katılmayı sürdürme derecesini ve dolayısıyla şehrin kısmen heterosefal kalma derecesini belirledi. Doğrudan ilişkili unsur lordun para ihtiyacıydı, zira bu onun şehir haklarını satın almasını mümkün hale getirdi; tabii ki bunun öbür yüzü şehirlerin mali gücüydü. Bununla birlikte, eğer şehir lordları siyasi güç araçlarına sahipse şehir lordlarının mali ihtiyaçları ve şehrin mali gücü [göreceli güçleri için] tek başına belirleyici değildi. Fransa'da – Philip Augustus [1180 – 1223 dönemi] yönetiminde hala şehirlerle ittifak halinde olan – kraliyet hükümeti ve küçük ölçüde diğer feodal lordlar on üçüncü yüzyılda zaten artan para ihtiyaçlarıyla, *pariage* anlaşmaları biçiminde, yönetim konumlarının doldurulmasına katılma hakkı, şehir magistratlarının makamlarının işleyişini ve özellikle kralın özel olarak ilgisini çeken mali yönetim alanında kontrol hakkı ve seçilmiş konsülleri makamlarında onaylama hakkı elde etti.[33] On beşinci yüzyıla kadar kraliyet *prévôtu* kasaba meclisini yönetti. Son olarak, Richelieu ve XIV. Louis döneminde şehir makamları tamamen kraliyet *müfettişinin* elindeydi ve devletin mali sorunları hem şehir hem de devlet makamlarının satışla doldurulmasına neden oldu.

Patrimonyal bürokratik devlet şehrin idari görevlerini ayrıcalıklı statü gruplarının ortak temsillerine dönüştürdü; bu grupların yargı yetkisi sadece ortak çıkarlarının dairesi için geçerliydi, devlet yönetiminin işlevleri için önemsizdi. Şehir birliklerinin öz-yönetimini Parlamento için seçim kurulları olmaları nedeniyle sürdürmek zorunda olan İngiliz devleti, bu günlerde belediyelerimizin

yaptığı bu işlevleri yerine getiren ve – sadece ayrıcalıklı birlik üyelerine değil tüm nitelikli sakinlere ait olan – kiliseyi düzenleyen yerel birlikleri ya da bu görevlerin uygulayıcısı bazı yeni oluşturulmuş diğer birlikleri sahip olmak istediğinde, şehri açıkça devre dışı bıraktı. Bununla birlikte, patrimonyal bürokrasi şehir magistratlarını çoğu zaman bütün diğerlerinin yanında imparatorun dairelerine dönüştürdü.

D. VERGİLENDİRME ÖZERKLİĞİ

Bundan sonra şehrin sakinleri üzerindeki vergilendirme yetkisi sorununu, vergilendirmeden muaf oluşunu ve dış güçler tarafından yüklenen diğer vergileri ele alacağız. İlkini çok farklı derecelerde elde ettiler; şehir lordlarının hakları, her ne kadar bazen tamamen ortadan kaldırılsa da, çoğunlukla bir dereceye kadar korundu. İngiltere'de şehirler tam olarak vergilendirme özerkliği elde etmediler ve her zaman tüm yeni vergiler için kraliyetin onayına ihtiyaç duydular. Kiradan (*Zins*) ve dışarıya vergi yükümlülüğünden tam muafiyet nadiren elde edildi. Siyasi olarak özerk olmayan şehirler bu muafiyeti ancak şehir lorduna ya ilk ve son kez ya da, çok daha sıklıkla, dönemsel götürü usulüyle ödenen vergi yükümlüğünü kiraya verebildiklerinde ve sonra kendi yönetimleri altında (İngiltere'de *firma burgi*) kraliyet vergilerinin tahsilatını alabildiklerinde elde ettiler. Kasabalıların adli ya da feodal lorda önceki kişisel bağlılığından gelen kişisel görevlere ilişkin olarak dışarıya olan yükümlülüklerin tasfiyesi her yerde tamamen başarılı oldu.

Tipik patrimonyal bürokratik devlet, zaferinden sonra, üretimi ve tüketimi özel bir şehir vergisi olan tüketim vergisiyle eşit olarak denkleştirmeye çalışarak üretimi vergilendirme amaçlarıyla şehri kırsal alandan ayırırken, aynı zamanda şehirleri neredeyse tamamen özerk vergilendirme gücünden yoksun bıraktı. İngiltere'de tüzel yapılar olarak şehirlerin üzerine vergi koymanın önemi azdı; zira, yeni yönetim görevlerinin çoğu diğer topluluk tiplerine düşüyordu. Fransa'da kraliyet Mazarin'in bakanlığından beri şehir tüketim vergisinin (*octroi*) yarısını alıyordu; şehrin mali işlemlerinin tümü ve iç vergilendirme zaten daha önce devlet kontrolü altına girmişti. Orta Avrupa'da şehir daireleri bu açıdan da nerdeyse salt devlet organlarına dönüştürüldü.

E. PAZAR HAKLARI VE ÖZERK ŞEHİR EKONOMİ POLİTİKASI

Pazarlara sahip olma hakkı; özerk ticaret ve zanaat düzenlemesi ve tekelci dışlama güçleri. - Pazar, her ortaçağ şehrinin parçasıydı ve pazar üzerindeki de-

netim her yerde konsey tarafından önemli ölçüde şehir lordunun elinden alındı. Sonraki dönemlerde ticaretin ve üretimin düzenlenmesi yerel güç yapısına bağlı olarak ya feodal otoritelerin ya da meslek birliklerinin elinde toplandı; şehir lordu büyük oranda dışlanmaya devam etti.

Ekonomik düzenlemeyle ilgili şehir politikası [çeşitli etkinlikler ve güdülerden oluştu.][34] Üretim üzerinde kalite kontrolü kısmen esnafın ününü – ve böylece ihracat çıkarlarını–artırma adına ve kısmen şehrin tüketicilerinin yararına uygulandı. Ücret kontrolü temel olarak tüketicilerin yararına uygulandı. Küçük kasabalıların "geçim yolunun" korunması birkaç çırak ve gündelik işçi ve hatta bazen usta sayısına konulan sınırlamalar aracılığıyla izlenen bir başka amaçtı; geçim fırsatlarının daralmasıyla usta konumlarının yerli erkek evlatlar için, özellikle ustaların oğulları için tekelleşmesi yoğunlaştı. Meslek loncalarının ekonomik düzenlemeyi doğrudan kontrol ettiği her yerde yabancılara ve büyük girişimcilere kapitalist bağımlılığın gelişmesine dışarı iş verme sistemini yasaklayarak, sermaye kredilerine kontrol koyarak, ham maddelerin teminini ve hatta bazen bitmiş ürünlerin satışını düzenleyerek ve örgütleyerek karşılık vermeye çalıştılar. Bununla birlikte hepsinin ötesinde şehir yönetimi altındaki kırsal alanda rekabeti önlemeye çalıştı; bu nedenle kırsal sanayi girişimlerinin kurulmasını bastırmaya ve köylüleri (şehir üreticilerinin yararına) ihtiyaçlarını şehirden satın almaya ve (şehir tüketicilerinin yararına) ürünlerini şehrin pazarında ve sadece orada satmaya zorlamaya çalıştı. Ayrıca tüketicilerin yararına (ve bazen hammaddelerin endüstriyel kullanıcılarının yararına) malların şehir pazarı dışında "stoklanmasını" engellemeye çalıştılar. Şehir son olarak tüccar nüfusunun yararına, dışarıda serbest ticaret ayrıcalıkları elde etmeye çalışırken kendi bölgesinden geçen mallara da "çarşı" ve komisyon tekelleri dayatmaya çalıştı.

Çatışan çıkarların çeşitli uzlaşmalarına göre çeşitlenen sözde "şehir ekonomisinin"(*Stadtwirtschaftspolitik*) ekonomi politikasının bu ana noktaları temel özellikleri açısından hemen her yerde bulunabilir. Herhangi özel bir şehir politikasının aldığı yön sadece ilgili tarafların iç güç ilişkileri tarafından değil, ayrıca onlara açık olan ekonomik fırsat çeşitleri tarafından da belirlendi. Bu çeşitliliğin ilk yerleşim döneminde artması pazarın genişlemesine yönelik politikaları başlattı; Orta Çağ'ın bitişinden sonra daralmasına tekelleşme eğilimleri eşlik etti. Fakat bu genellemelerin ötesinde her şehrin, rakiplerininki ile çatışan kendi çıkarları vardı; özellikle Güney'in uzun mesafeli ticaret şehirleri arasında bir ölüm kalım mücadelesi hakimdi.

Patrimonyal bürokratik devlet, şehirlerin ele geçirilmesinden sonra "şehir ekonomisi" gelişme evresi politikaları ile temel bir kopuş hedeflemedi. Bunun oldukça aksi söz konusuydu: Devlet, gelirleri için, şehirlerin ekonomik refahı ve endüstrileriyle ve şehrin "geçim yolunun" korunması vasıtasıyla nüfus büyüklüğünün devamı ile ilgilendiği kadar, merkantilist ticaret politikası adına yabancı ticaretin teşviki ile de ilgilenir; sonrakine yönelik önlemleri, en azından kısmen, şehrin uzun mesafeli ticaret politikasından kopyalayabilirdi. Patrimonyal devlet şehirlerin ve diğer grupların çatışan çıkarlarını dengelemeye ve özelde küçük burjuva "geçim yollarını" koruma yaklaşımı ile kapitalist heyecanlara uygun politikaları uzlaştırmaya çalıştı. Neredeyse Fransız Devrimi'nin arifesine kadar, sadece yerel tekellerin ve kasabalıların ayrıcalıklarının, her zaman daha kapitalist bir halde yönlendirilmiş kendi tekeller ve ayrıcalıklar politikasını engellediği yerde geleneksel ekonomi politikasının ilkelerini ihlal etti. Bireysel örneklerde bunun bile kasabalıların ekonomik ayrıcalıklarının çok şiddetli bir şekilde kırılmasına yol açabildiği, fakat sadece istisnai yerel durumlarda geleneksel yaklaşım ile planlı bir kopuşa işaret ettiği oldukça doğrudur. Her şeye rağmen, şehir ekonomi politikası ve düzenlemesinin özerkliği kaybedildi ve bu, tabii ki, dolaylı olarak kaydadeğer bir öneme sahip olmuş olabilir.

Ancak, daha belirleyici olan, şehrin tıpkı patrimonyal bürokratik prensin uygulayabildiği gibi askeri-politik güç araçlarını çıkarlarının hizmetine koyamamasıydı. Patrimonyal devletin politikaları tarafından sunulan yeni ekonomik fırsatlar bile kamu kurumları olarak şehirler tarafından, prenslerin kendileri tarafından kullanılabildiği – ve kullanıldığı – gibi, sadece nadiren kullanılabilirdi. Bu fırsatların sadece bireylere, hepsinden önemlisi sosyal olarak ayrıcalıklı bireylere açık olması durumun doğasında yatar; bu nedenle İngiliz ve Fransız patrimonyalizminin tipik, tekelci olarak ayrıcalıklı, yerli ve deniz aşırı girişimlerine arazi sahibi soyluların ve kralların kendilerinin yanında görece çok sayıda yüksek memuriyet üyesinin, fakat görece çok az kasabalı unsurun katıldığını buluruz. Bazen, – Frankfurt gibi– bazı şehirlerin bu gibi engellere rağmen şehir hesabına spekülatif yabancı girişimlere, bazen çok geniş bir ölçekte, katıldığı doğrudur. Fakat bu çoğu durumda onların dez avantajına oldu, çünkü tek bir hata onları daha büyük bir siyasi birliğe verdiğinden çok daha fazla zarar verecekti.

Çok sayıda şehrin özellikle on altıncı yüzyıldan sonra ekonomik olarak zayıflaması kısmen ticaret yolundaki değişiklikle (bu İngiltere'de de tam olarak aynı zamanda oldu) ve ancak kısmen de şehirli olmayan emeğe dayalı büyük

ev endüstrilerinin kurulmasıyla açıklanabilir. En büyük kısmı başka, daha genel koşullarla açıklanmak zorundadır. Bunların arasında en önemli olan, "şehir ekonomisiyle" bütünleşmiş girişimin geleneksel biçimlerinin artık gerçekten büyük karları oluşturabilenlerden olmaması ve dahası hem siyasi olarak yönlendirilmiş ve hem de ticari ve endüstriyel kapitalist girişimlerin açıkça artık "şehir ekonomisi" türünden politikalarda, tıpkı daha önce feodal askeri teknoloji örneğinde olduğu gibi, faydalı bir destek bulmaması gerçeğidir. Bunlar, bu girişimlerin resmi olarak şehirde bulunduğu yerde bile artık yerel olarak bireysel kasabalı birliğine bağlı bir girişimcilik tarafından sürdürülemedi. Yeni kapitalist girişimler onlara uygun yeni bölgelere yerleştiler ve çıkarlarının savunmasına yardım için – herhangi bir şey elde etmediği kadarıyla – girişimci şimdi yerel bir kasabalı birliği dışındaki güçlere başvurdu. Tıpkı İngiltere'de kapitalist gelişmede çok önemli bir rol oynayan *Dissenters*'ın Test Acts[35] sonucunda egemen şehir birliğinin dışında kalması gibi İngiltere'nin büyük modern ticari ve endüstriyel şehirleri de eski ayrıcalıklı birliklerin bölgelerinin – ve böylece tekel-güç alanlarının- tamamen dışında oluştu. Sıklıkla tamamen arkaik bir hukuki yapı sergilemelerinin sebebi budur: Eski feodal mahkemeler, "mahkeme baronu" ve "lordların yargılandığı özel mahkeme" [on yedinci yüzyılda] Liverpool'da vardı ve Manchester'da modern reforma kadar feodal lordlar mahkemenin lordları olarak sadece satın alınıyordu.[36]

F. YURTTAŞ OLMAYAN TABAKAYA KARŞI TUTUM

Orta Çağ şehrinin spesifik siyasi ve ekonomik nitelikleri onun yurttaş olmayan tabakaya karşı farklı şehirlerde farklı özellikler gösteren tutumunu da belirledi. Yaygın bir ögeyle başlayacak olursak, bunların hepsi, oikosa karşı pazar antitezi içinde özetlenebilecek özel olarak şehirli olmayan siyasi ve feodal ve senyorel yapılara olan ekonomik karşıtlığın tümünü paylaştılar. Bu antitez basitçe politik ya da feodal lordlar ve şehir arasındaki ekonomik bir "mücadele" olarak düşünülmemelidir. Bu, tabii ki, şehrin gücünü genişletmesi adına, efendilerinin isteğine karşı siyasi ya da feodal olarak bağlı kişileri duvarlar içinde ya da daha bile kötüsü, kasaba birliği içinde yerli olmayan üye olarak kabul ettiği her yerde gerçekleşti. Sonraki politika kısa sürede, en azından Nordik şehirlerde, prense ait birlik ya da kraliyet yasaklaması tarafından imkansız hale getirildi. Fakat şehrin bu ekonomik gelişmesine hiçbir yerde ilke meselesi olarak karşı çıkılmadı; itirazlar daha ziyade şehrin siyasi bağımsızlığına ve –nadir olmayan – özel durumlarda ekonomik konular üzerine ortaya çıktı; çünkü feodal soylulu-

ğun özel ekonomik çıkarları şehrin ticari çıkarları ve tekelci eğilimleri ile çatıştı. Feodal askeri çıkarlar, en önde krallar, tabiî ki kendi siyasi alanları içinde özerk büyük kalelerin gelişmesine çok şüphe ile baktı. Çok kısa bir dönem hariç genel olarak Alman kralları böyle şüpheleri hiç bırakmadı. Tersine, Fransız ve İngiliz kralları bazen şehirlere karşı, kısmen baronlara karşı mücadeleriyle bağlantılı olarak siyasi nedenlerle, kısmen şehrin mali gücünün önemi sebebiyle oldukça dostça davrandılar.

Aslında değişen başarı dereceleriyle otoritesini kabul ettiren senyorel ve dolaylı olarak feodal yapıları dağıtmak için şehir pazar ekonomisine eğilim zorunlu olarak diğerlerinin çıkarlarına karşı şehirlerin "mücadelesi" formunu almadı. Oldukça aksine, geniş alanlar üzerinde güçlü ortak çıkarlar vardı. Hem siyasi hem de feodal lordlar köylü tebalarından elde edilebilen mali gelirlerle oldukça çok ilgilendiler ve köylüye ürünleri için yerel bir pazar ve vergilerini hizmet ya da üründen ziyade para ile ödeme olanağı sağlayan şehirdi; ya da şehir, lorda aynî gelirini kendi kendine tüketmek yerine ya yerel pazarda ya da artan kapitalist şehirler arası ticaretle dışarıda satış aracılığıyla paraya dönüştürme fırsatı sağladı. Siyasi ve feodal lordlar ya köylülerinden para kiralarını talep ederek ya da karşılık olarak pazarlanabilir ayni kiralar olarak ürünün daha yüksek bir payını dağıtabilen büyük tarım birimlerinin oluşturulması aracılığıyla köylülerin pazara yönelik olarak yüksek üretimle ilgilerinden faydalanarak bu olanakları etkili biçimde kullandı. Ayrıca yerel ve uzak mesafeli ticaret ne kadar güçlü şekilde gelişirse feodal soylular bu trafiğe konulan çok çeşitli vergilerden o kadar çok para geliri sağlayabildi; batı Almanya Orta Çağ'da bile buna iyi bir örnek teşkil eder.[37]

Tüm bu nedenlerle şehirlerin kurulması kurucuların bakış açısından öncelikle ticari bir girişim, para gelirleri için fırsatların oluşumuydu. Bu türden ekonomik çıkarlar doğuda, özellikle Polonya'da Yahudi soykırımı zamanında bile soylular tarafından çok sayıda şehir kurulmasını teşvik etti – bunlar çoğunlukla sadece birkaç yüzü bulan nüfusu, bazen 19. yüzyıla kadar yüzde doksanı hala Yahudi olan kötü başlangıçlardı. Bir "ticari" girişim sıfatıyla, bu spesifik olarak orta çağ ve kuzey Avrupa tipi şehir kuruluşu, göreceğimiz gibi, antik polis tarafından sunulan askeri kale–şehir kuruluşlarına doğrudan bir antitez oluşturur. Feodal ve hukuki lordların neredeyse tüm kişisel ve maddi taleplerinin kira taleplerine dönüşmesi ve sonuç olarak (kısmen tamamen *de jure,* kısmen salt *de facto,* ancak kapsamlı biçimde) ortaya çıkan – şehir gelişmesinin zayıf olduğu yerde

görülmeyen– köylünün ekonomik özgürlüğü, yoğun şehir gelişmesi bölgelerinde lorda ait siyasi ve feodal gelirlerin giderek köy ürünlerinin ya da aynî köy teslimatlarının pazar satışından ve bunun ötesinde tamamı halkın kişisel hizmet yükümlülüklerinin doğrudan sömürülmesinin ya da hane istekleri için teslimat yükümlülüklerinin antik *oikos* ekonomisi tarzında bölüştürülmesinin yerini alan pazar ekonomisinin kaynaklarından beslenebilmesi gerçeğinin sonucuydu. Hem lord hem de, daha az derecede, bağlıları ihtiyaçlarını giderek para ekonomisi ile temin etti. Toprak beyi- köylü ilişkisinin bu dönüşümündeki diğer bir önemli unsur kırsal alandaki soyluluğunun sonra malikaneleri ekonomik işlemlerin rasyonel biçimlerine dönüştüren şehirdeki kasabalılar tarafından satın alınmasıydı. Bununla birlikte bu süreç, feodal birliklerin "soylu" arazi sahipliği için bir tımara (*Lehensfahigkeit*) sahip olma ayrıcalığını gerektirdiği yerde engellerle karşılaştı; bu şehir aristokratlarının Alplerin kuzeyinde neredeyse hiçbir yerde sağlayamadığı bir koşuldu.

Her halükarda "para ekonomisinin" bizzat varlığı siyasi ve feodal lordalar ve şehirler arasında ekononik çıkarlar konusunda bir çatışma oluşturmadı; gördüğümüz gibi, bir ölçüde bir çıkarlar topluluğu bile oluşturdu. Salt ekonomik bir çatışma sadece lordların, doğal olarak sadece uygun bir iş gücünün müsait olduğu yerde yapılabilen bir deneme olarak, gelirlerini arttırmak için kendi başlarına tarımsal olmayan pazar üretimine girmeye çalıştığı yerlerde ortaya çıktı. Bunun gerçekleştiği her yerde şehirlerin kırsal alandaki lordların bu gibi üretim etkinliklerine karşı mücadelesi gerçekte sık sık alevlenerek sadece modern tarihin patrimonyal bürokratik dönemi boyunca özel yoğunlukla patladı. Buna karşın, Orta Çağ'da bu nadiren önemli bir konuydu ve eski feodal birliğin ve köy serfliğinin dağılması çoğunlukla hiçbir mücadele olmadan para ekonomisinin gelişmesi sonucu olarak ilerledi. İngiltere'de durum buydu. Başka yerde, tabii ki, şehirler doğrudan ve planlı olarak bu gelişmeyi ileri götürdü; gördüğümüz gibi Floransa güç alanında olanlar bundan ibarettir.

Patrimonyal- bürokratik devlet soyluların ve şehirlerin ters düşen çıkarlarını bağdaştırmaya çalıştı. Bununla birlikte, soyluları subay ve devlet memuru olarak kullanmak istediği için soylu sınıfların, şehir yurttaşları da dahil olmak üzere soylu olmayanlar tarafından satın alınmasını yasakladı.

G. ŞEHİR VE KİLİSE

Bu son konu üzerine dini ve özellikle manastır ait senyörlükleri Orta Çağ sırasında şehirlerle seküler lordlardan çok daha fazla çatışma seyrindeydi. Genel olarak rahipler, Yahudilerin yanında özellikle devlet ve kilisenin Atama Mücadelesinde ayrılmasından sonra şehir içindeki belli başlı yabancı topluluklardandı. Kilise mülkü olarak gayrimenkulleri için kamu sorumluluklarından kapsamlı muafiyet ve ayrıca "dokunulmazlık", yani şehir magisratları dahil tüm memurların yargı yetkisi alanından bağışıklık istediler. Bir sınıf olarak rahiplerin kendileri kasabalıların askeri ve diğer kişisel yükümlülüklerini paylaşmadı. Aynı zamanda bu yükümlülükten bağımsız mülkleri ve dolayısıyla şehir otoritelerinin yargı yetkilerinden bağışık kişilerin sayısı dindar kasabalıların hediyeleri aracılığıyla sürekli arttı. Ayrıca, manastırlar laik kardeşlerinde aile bakma yükümlülüğü olmayan iş gücüne sahipti. Bunlar bu nedenle, oldukça sık olduğu gibi manastır hesabına ticari endüstriyel üretimde kullanılırsa manastır dışı herhangi bir rekabeti kolaylıkla kırabilirdi. Ayrıca manastırlar ve Orta Çağdaki İslam *vakfı* gibi dini kuruluşlar, Orta Çağ'da para kirasının sürekli kaynaklarını oldukça kayda değer bir ölçekte mülkiyetine aldı: pazar salonları, her tür tezgah, mezbahalar, değirmenler ve dolayısıyla sadece şehir vergi kayıtlarından ayrılmakla kalmayan, fakat aynı zamanda şehrin ekonomik düzenlemelerinden de muaf olan benzeri; bunun yanında bu donanımlar için tekelci haklar bile talep etti. Askeri açılardan bile duvarlarla çevrili manastırların dokunulmazlığı şehir için tehlikeli olabilirdi. Son olarak, faiz yasağını desteklemesi emredilen dini mahkeme, her yerde burjuva girişimine bir tehditti. Arazi mülkiyetinin *mortmainde* toplanmasına karşı yurttaşlar kendilerini, tıpkı prenslerin ve soyluların "amortisman yasaları" aracılığıyla yaptığı gibi, yasaklarla korumaya çalıştı.

Bununla birlikte, diğer yanda şehir esnafının bir kısmı, özellikle şehrin hacılığın hedefi olan ve hoş görünün bağışlandığı bir mabedi varsa, dini festivallerde önemli kar fırsatları buldu. Ayrıca dini vakıflar, kasabalılara açık olduğu kadarıyla, yaşlı ve evde kalmış kızların bakımı için mekan sağlıyordu. Bu nedenle ruhban sınıfı ve manastırlar ve yurttaşlar arasındaki ilişkiler Orta Çağ'ın sonuna dek ihtilaflara rağmen hiçbir şekilde tamamen düşmanca olmadı; öyle ki bu unsur tek başına Reformasyon'un "ekonomik" bir açıklamasını sağladı. Dini kurumlar ve manastıra kurumları aslında şehir komünü için Kilise hukukunun sahip olduğu dokunulmazlığa sahip değildi. Almanya'da kralların gücü Atama Mücadelesin-

den sonra köreldiğinde dini vakıfların ve manastırların papazlar dışındaki halka karşı en ilgili koruyucusunu kaybettiği ve ekonomik etkinliklerle güçlü şekilde ilgilenmeye başladılarsa başlarından attıkları *avoueirenin*[38] (bir şekilde değişmiş biçimde bile olsa) çok kolaylıkla geri geldiği oldukça doğru biçimde ifade edildi. Pek çok durumda şehir konseyi onlara çok çeşitli bahaneler ve isimler altında o zaman dini mülklerin yönetimini kasabalıların çıkarlarına göre idare eden "idarecileri" ve "avukatları" kabul etmeleri için baskı kurarak onları eski *avoué*'ninkine çok benzer koruyucu bir güce boyun eğdirmeyi başardı.

Statü grupları olarak rahiplerin kasaba birliğine göre konumu büyük ölçüde değişti. Bazı durumlarda ruhban sınıfı açıkça şehir birliğinin dışında kaldı; fakat böyle olmadığı yerde bile inanılmaz statü ayrıcalıklarıyla rahatsız edici ve özümsenemez yabancı bir kurul oluşturdu. Reformasyon etkili olduğu bölgelerde bu durma bir son verdi; fakat kısa süre sonra patrimonyal bürokratik devlet tarafından zaptedilen şehirler artık bu çözümden bir kar elde edecek durumda değildi.

Bu son açıdan Antikite'de gelişme tamamen farklı bir yön aldı. Zamanda ne kadar geriye gidersek tapınakların ekonomik konumu, özgünlükleri erken Orta Çağlar'da Venedik kolonilerinde özellikle açık biçimde gözlenebilen kiliselerin ve özellikle manastırların ekononomik pozisyonuna o kadar benzer [bkz. yukarıda, kısım iii.2]. Fakat daha ileri gelişmenin yönü, Orta Çağ'da olduğu gibi, kilise ve devletin artan ayrılığına ve dini egemenliğin artan bağımsızlığına doğru değildi; bunun yerine tamamıyla zıt bir yön aldı. Şehirli aristokrat aileler ücret gelirlerinin ve gücün kaynağı olarak papaz mevkilerini elde etti ve *demos* yönetimi onları genelde açık arttırmada satılan arpalıklara dönüştürerek onları tamamıyla resmi dairelere çevirdi. Demokrasi bu nedenle rahiplerin siyasi etkisini yıktı ve tapınakların yönetimini komüne devretti. Delphi'de Apollo'nun ve Atina'da Athena'nın büyük tapınakları Helenik devletin hazine evleri ve köleler için mevduat bankalarıydı; onlardan bazıları da büyük arazi sahipleri olarak kaldı. Fakat burjuva esnaflarıyla tapınakların ekonomik rekabeti antik şehirlerde görülmedi. Tapınakların varlıklarının sekülerleşmesi antik dünyada gerçekleşmedi ve gerçekleşemezdi; fakat esas olarak (eğer her zaman şeklen olmasa da) daha önce tapınaklarda toplanan ticaretin "sekülerleşmesi" Orta Çağ'dan daha radikal olarak Antikite'de benzersiz şekilde uygulandı. Manastırların ve genelde özerk bölgeler arası kilise örgütlenmesinin yokluğu bu farklılığın temel nedeniydi.

Şehir yurttaşlarının senyorel güçlerle çatışması Antikite'de, Orta Çağlarda ve modern dönemin başlangıcında olduğu kadar yaygındı. Antik şehir de bir köy politikasına ve feodalizmi yıkan bir tarım politikasına sahipti. Fakat bu politikaların [mekansal] boyutları Antikite'de Orta Çağ'a nazaran çok daha büyüktü ve şehirlerin etkili olan içsel gelişmesi o kadar heterojendi ki burada iki dönem arasındaki fark çok açık hale gelir. Bu farkı genel bir bağlamda tartışmak zorunda kalacağız.

NOTLAR

1. Brun'un reformunda şehir soyluları ve üst "esnaflar" savaş durumunda atlı güçleri sağlayan "Polis örgütü" (*Konstafell*) derneğinde birliğinde birleşti. *Konstafell'in* konseyde, küçük zanatkarlardan oluşan küçük "esnafların" 13 temsilcisi gibi, 13 temsilcisi vardı. Bkz. A. Largiader, *Geschichte von Stadt und Landschaft Zürich* (2 cilt; Zürich: Rentsch 1945), I, 133 vd.
2. *Paratici:* "paraders"; belki lonca alayları uygulamasından gelen *arti* "esnaflar" için eş anlamlı. Bkz. *Dizionario Enciclopedico Italiano*, IX (1958), 40.
3. "Bunlar [yani *popolo*nun kararları] tüm kuralları hükümsüz kılmalı ve her zaman en son bunlara bakılmalıdır." Podestà'yı bilgilendiren bir Brescia kanunundan, yaklaşık 1250; "Statuti Bresciani del secolo XIII", *Historiae Patriae Monumenta*, XVI (2) (Torino, 1876), 1584 (98).
4. *Mercanzia* Floransa'da, *domus mercatorum* ya da İtalyanca karşılığı *casa dei mercanti* Verona'da "tüccar mahkemeleri" için kullanılan terimlerdi. Bkz. A. Doren, *Italienische Wirschaftsgeschichte* (Jena: G. Fischer, 1934), 412 vd.
5. Tanım Parma'da Ghiberto di Gente'nin liderliğine dayanır görünür, 1253. Bkz. Ernst Salzer, Über die Anfange der Signorie in Oberitalien ("Historische Studien" cilt 14; Berlin: Ebering, 1900), 150-157.
6. *Ciompi* genelde Floransa esnaflarının bağımsız zanaatkarları ve daha dar anlamda yün esnafları loncası *Arte della Lana'nın* deneyimsiz işçileriydi. 1378 Temmuz isyanında, daha düşük zanaatkar tabakası çıkarlarını temsil etmek için üç yeni *arti* oluşu elde etti: İkisi yün endüstrisinin ve diğer esnaflardan bazılarının deneyimli işçileri için ve biri *ciompi* içindi. Yeni loncalara hükümette üçte bir pay verildi, fakat "uzun sıcak yaz" daha fazla karışıklıkla sürerken, deneyimli işçilerin yeni loncaları bir ay sonraki ikinci isyandan sonra *ciompiyi* bastırmak için girişimci loncalarla birleşti; *arteleri* feshedildi ve adamlar *Lana* içinde yeniden birleşti. Diğer iki yeni lonca, şehir idaresinde bir payla, 1384'te feshedilene ve üyeleri diğer asli birliklerle tekrar birleşmeye zorlanıncaya kadar varlığını sürdürdü. Bu "ilk proletarya devriminin" erken tanımı için, bkz. Machiavelli'nin *Florentine Histories'i*, III. kitap; ayrıca bkz. A. Doren, *Das Florentier Zunftwesen vom 14.bis zum 16. Jahrhundert* (Stuttgart: Cotta, 1908), 221- 236 ve isyanla sonuçlanan olaylar için, Gene A. Brucker, *Florentine Politics and Society 1343- 1378* (Princeton: Princeton University Press, 1962), VII – VIII. Bölümler.
7. Conte Romolo Broglio d'Ajano, "Lotte sociali a Perugia nel secolo XIV," *Vierteljahrschrift für Social – und Wirtshaftsgeschichte, VIII* (1910), 337 – 349. Bu durum s.334, gücün 1378'de *arti*

minori tarafından gasp edilmesi s. 347.

8. Broglio d'Ajano, age., 340 vd. *Cimatori* kumaş kesicileriydi.
9. Salzer, Über die Anfange der Signorie, age., 97, fn.3.
10. Eduard Meyer, *Kleine Schriften* (birinci basım; Halle; Niemeyer, 1910), I, 373. Hem *tribunler* hem de *aedile* (ödenek memurları), tüm topluluğun memurları olan "curule" magistratların – konsüller ve pretorlar – aksine, *pleplerin* memurlarıydı.
11. Tribünün *potestas sacrosanctası* Mommsen tarafından komünal magistratın *potestas legitimasına* benzetilir, *Römisches Staatsrecht,* II (2. Basım, 1877), 276 vd.; en azından ismen, din *tribüne* "meşru" magistratların hukukuna dayanan dokunulmazlık için bir vekil sağladı. Tabii ki fiili vekil alt tabakanın şiddetli yardımlaşmasıydı.
12. *Auspicium imperiumque* ya da "topluluğun temsilcisi olarak sonrakinin tanrılarla ve insanlarla işlerini yönetme yetkisi" Mommsen'e göre komünal makamın *tüm* güçlerinin iki yönüydü. Bu topluluğun bir kısmının temsilcileri olarak, alt tabaka tribünü bu yetkilere sadece kısmen sahipti. Bkz. Mommsen, Römisches Staatsrecht,I, 73, ıı, 269 vd. 272.
13. Yani, M. Ö. İkinci yüzyılın sonraki kısmından. Tiberius Sempronius Gracchus M.Ö. 133'de ve kardeşi Gaius M.Ö. 123'de alt tabaka *tribün* idi. Weber'in Gracchian dönemi yorumu için, bkz. GAzSW, 238 vd., 253.
14. Augustus ve sonraki imparatorlar hükümdarlıkları süresince (*tribünlüğün* kendisini değilse de) *tribün* yetkilerini üstlendi; cumhuriyetçi dönemin konsüllük gibi diğer makamları sadece aralıklı olarak ve kısa süre için geçerli oldu. Bkz. Mommsen, *Römisches Staatsrecht,* II, 84 ve fn. 4.
15. M.Ö. sekizinci yüzyılın ikinci yarısı. Savaş Sparta'nın büyük kısmı Helotic toprağına dönüştürülen Messenian ovasının fethi ile sonuçlandı.
16. Plutarch'a göre (*Lycurgus,* bölüm 28), eforlar her yıl Helotlara savaş ilan ederdi "öyle ki [*krypteia* tarafından – bkz. sonraki not] öldürülmeleri kutsal hukuku ihlal etmemelidir"; hikaye şimdi genel olarak sonradan uydurulmuş olarak düşünülür. Bireysel savaşçıların topraklarını işlemek üzere tahsis edilen Spartalı devlet köleleri Helotların ve, belli bir miktar özerkliği olan siyasi tebaalar Perioecinin ilgili statüleri üzerine, bkz. Ehrenberg, *The Greek State,* 29, 36 vd.
17. Plutarch (age.) eforların kırsal bölgeye periyodik olarak, gündüz saklanan ve gece yollarda dolaşan, karşılaştıkları her Helot'u öldüren en çevik gençlerden oluşan silahlı gruplar gönderdiğini söyler; bu, *krypteia* (gizli servis) olarak bilinir. Bu hikaye vaktiyle Helotların bastırılmasına yönelik özel bir polis gücüne atıfta bulunma olarak yorumlandı, fakat bu günümüzde genel olarak dikkate alınmamış görülür; diğer antik kaynakların da bahsettiği *krypteianın* şimdi Spartalı gençlerin eğitiminde özel bir duygusuzlaştırma ve ateşleme dönemi olduğu düşünülür – bkz. "Krypteia" maddesi, Paully Wissowa, RE, XI (1922), 2031-32. Sütunlar. Weber'in kuruluşu "casusluk sistemi" ile tanımlaması belki Eduard Meyer'de bir parçanın yanlış okunmasından kaynaklanır. *Geschichte des Altertums* (Stuttgart: Cotta, 1893) II, 563 (ıı, 518 savaş sonrası 3.basım, Basel: Schwabe, 1954). Burada genel polis devleti nitelikleri için Venedik ve Sparta'nın karşılaştırması ile neredeyse aynı anda imalı isimden bahsedilmektedir.
18. Thucydides, *History of the Peloponnesian War,* I. kitap, 6. bölüm
19. Weber burada Sparta'nın Lycurgan anayasası problemiyle bağlantılı, eforluğun , erken ya da geç, meşru ya da devrimsel kökeni hakkındaki bir tartışmada taraf tutar. Özelde, tüm bölüm noktası noktasına Szanto'nun "Ephoroi" makalesiyle, [Pauly – Wissowa, RE, V (1905 , 2860 -64. Sütunlar] ile ve Eduard Meyer'ın "Lykurgos von Sparta" makalesinde [*Forschungen zur alten*

Geschichte (Halle: Niemeyer, 1892), I, 244 – 261] görüşüne karşı bi tartışma olarak görülür. Tarihsel eforluğun (tamamen rasyonel olarak kurulmasına değil) devrimsel yapısı üzerine yapılan, kısmen aynı tartışmalarla desteklenen benzer bir vurgu, Victor Meyer tarafından savunulur. "Spartiaten und Lakedaimonier", Hermes, LIX (1924) 35 vd. (şimdi Polis und Imperium'da yeniden basıldı, Zurich: Artemis, 1965) ve age. *Neugründer des Staates* (München: beck, 1925), 44 vd.

20. Yani kırsal kentsel coğrafi bölgeleri olan Atina *demoisi*. Erhenberg bunları "kentsel ve kırsal kasabalar" olarak adlandırır (*The Greek State*, 31).

21. *Psephismata* ve *nomoi* arasındaki fark ve *nomothetainin* rolü üzerine, bkz. Ehrenberg, *The Greek State*, 56 vd. ve bibliyografya, 250; *heliaia* için, bkz. age., 72.

22. Atina Beş Yüzler Konseyi (*boule*) ve Meclis (*ekklesia*) arasındaki ilişki üzerine, bkz. A.H.M. Jones, *Athenian Democracy*, 105-122. Boule'de bir *probouleuma* ya da "ön müzakereye" çoğu durumda bir meselenin Ecclesia'da karara bağlanabilmesinden önce ihtiyaç duyuldu.

23. Yunan *tyrannis*'inin kısa bir analizi için, bkz. A. Andrews, *The Greek Tyrants* (New York: Harper Torchbooks, 196).

24. Sicilya üzerinde Katañe'li (Catania) Charandos, belirsiz tarihte, M.Ö. yedinci ya da altıncı yüzyıl; Katañe için yaptığı kanunlar geniş ölçüde sonraki şehir kuruluşlarında kullanıldı. Atina'nın Solonu, yaklaşık M.Ö. 638-559; reformları ve arka planları, özellikle ekonomik yönleri üzerine bkz. A. French, *The Growth of the Athenian Economy* (London: Routledge & Kegan Paul, 1964), 10 -29; ayrıca Andrews, age., bölüm VII.

25. Aigospotamoi'de (M.Ö. 405) Lysander'in zaferi ve Atina'yı ele geçirmesi (M.Ö. 404) ile sonuçlanan Peloponnesian savaşının son aşaması boyunca Atina ve Sparta ordularının muhalif komutanları. Alcibiades, dönüşümlü olarak Atina'da ve düşmanlarının hizmetinde çeşitli olaylarla dolu bir kariyerden sonra M.Ö. 407'de kendini sınırsız güçle (*staategos autokrator*) komutan olarak yarattı, ama Lysander'le olan savaşını kaybettikten sonra aynı yıl görevden alındı ve sürgüne gönderildi. Askeri olarak daha başarılı olan Lysander konumunu fethedilen şehirlerde kişisel bir güç temeli kurmak için Sparta deniz komutanı (nauarchos) olarak kullandı; fakat sonuçta M.Ö. 403'te görevden alındığı kendi devletinde bunu sürekli yönetime çevirmede başarısız oldu.

26. Eduard Meyer, *Geschichte des Altertums*, II, 613 (savaş sonrası yeniden basımda: III, 566 fn. I)

27. Salzer, *Die Anfange der Signorie*, age., çeşitli yerlerde. *Signorianın* kurulması için atlama tahtası olarak hizmet eden dört ana makam – komünün *podestàsı*, *popolo* lideri, tüccar mahkemesinin yakından ilişkili *podestası* ve askeri komutanı (*capitano della guerra*) – biri tarafından doldurulur, age., 26 vd.

28. Yani, şehir kanunları tarafından sınırlanmamış ve normalde ihtiyaç duyulan (*sine illis de curia et collegio*) düzenli otoritelerin işbirliğine ihtiyaç duymayan, bununla birlikte, isyan gibi genellikle siyasi olayların bazı türlerle sınırlanan bir yargı gücü. Bkz. Salzer, age., 76 (*podesta* için) ve 171 (*capitano del popolo* için).

29. *Parlamentum, contio* ya da *arengum* ismin akla getirebileceği gibi modern türde bir "şehir parlamentosu" değil yurttaşların genel meclisleriydi (doğrudan demokrasi). Öncekinin karşılığı geç Orta Çağ şehir konseyinin "temsilci" meclisi olurdu.

30. Padua'nın Verona signoresi Cangrande della Scala'ya boyun eğmesi. Bu boyun eğiş, neredeyse yirmi yıllık bir mücadeleden sonra, Padovan "signore" ailesinin başı Marsilio de Carrara

tarafından *contado* köylülerinin yardımı ile şehir içinde direnen taraflara karşı sonuçlandırıldı. Bkz. Robert Davidsohn, "Beitrage zur Geschichte des Reiches und Oberitaliens" *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung,* XXXVII (1917), 402; ayrıca J.K. Hyde, *Padua in the Age of Dante* (Manchester University Press, 1966), 280 ve çeşitli yerler.

31. Arazi sahipliğinin bir *métayage* (ortakçılık) formu olan Toskana'daki *mezzadria* kullanım süresi üzerine, bkz. Robert Davidsohn, Geschichte von Florenz, I (Berlin: Mittler, 1896), 777 vd.

32. Medici'nin Habsburg halefi, Toskana'nın Büyük Dükü I. Leopold (1765- 1790 dönemi) ve sonraki İmparator II. Leopold (1790- 1792 dönemi). Kardeşi İmparator II. Lepold gibi Büyük Dükalıkta başlıca reformları ruhuyla etkileyen fizyokrat doktrinlerden çok fazla etkilendi. Bkz. Hermann Büchi, *Finanzen und Finanzpolitik Toskanas im Zeitalter der Aufklarung (1737 – 1790) im Rahmen der Wirtschaftspolitik* ("Historische Studien" sayı 124; Berlin: Ebering, 1915.)

33. *Pariage* ya da pek çok şehir, manastır ya da küçük şehir lordlarıyla gönüllü olarak ya da baskı altında koruma sözü ya da vergi taleplerinin azaltılması karşılığında anlaşılan eş-egemenlik hakları. Fransız tahtının mali zayıflığı, askeri güçle birlikte olarak, şehirlerin ihlal ettiği ve dolayısıyla krala kontrol taleplerinde bulunmasına neden teşkil ettiği külfetli vergi yüklerine çevrildiğinde, bu gibi hakları elde etmek için etkili bir unsur haline geldi. Zaten II. Philip Augustus Angevis'le uzun savaşlar boyunca, ama özellikle IX. Louis (dönemi 1226-1270) *pariage* anlaşmalarıyla kraliyete egemenliğini fazlasıyla genişletti. Bkz. Robert Holtzman, *Französische Verfassungsgeschichte* (Munich: Oldenbourg, 1910), 280 vd; art. "Coseigneurie" *Grande Encyclopedie,* XII, 1129 vd.

34. Bu politikaların daha az sıkıştırılmış bir özeti için, bkz. A.B. Hibbert " *The Economic Policies of Towns*" Cambridge Economic History of Europe, III (Cambridge, 1963), 157 – 229.

35. 1661 " Corporation Act" ve 1672 "Test Act" seçimden ya da atamadan sonra belli bir dönem içinde bütün birlik üyelerinden ve diğer memurlardan Aşai Rabbani'yi İngiltere Kilisesinin ayinlerine göre yapmalarını ve din değiştirmeye karşı bir bildiri imzalamalarını talep ediyordu.

36. Liverpol kalan tüm feodal hakları 1672'de satın aldı ve bundan kısa süre sonra güçlü bir ekonomik gelişme başlattı; halbuki– kasabanın yönetim birimi olan – Manchester " özel lord mahkemesi" belediyenin kendisini toplam 200.000 sterline satın aldığı 1845'e kadar baron ailelerinin bir özelliği olarak kaldı. Bkz. J. Hatschek, *Englische Verfassungsgeschichte,* 700f; arts. "Liverpool" ve "Manchester" *Encyclopedia Britannica.*

37. Örneğin, on üçüncü yüzyılın fantastik Ren nehri köprü geçiş ücretleri: *furiosa Teutonicorum insania.*

38. Erken ortaçağ Avrupasında, Vogt ya da avoué (yani "avukat") kilisenin ya da manastırın, kraliyet tarafından atanan ve kilisenin malvarlığı dışında bir arpalıkla ödüllendirilen seküler hukuk görevlisiydi. Kasabalar dışında, bu memuriyet kraliyet gücünün zayıflamasıyla birlikte, hem işlevleri hem de ödülleri büyük oranda kiliselerin zararına genişleyerek gittikçe soyluların eline geçti. *Avouerie*'nin gelişmesi hakkında, bkz. Marc Bloch, *Feudal Society,* çeviri L.A. Manyon (Chicago: University of Chicago Press, 1961), 404 vd.

39. Yunan tapınaklarının banka rolü üzerine, bkz. yukarıda, bölüm XV: 10B; ayrıca bkz. F.M. Heichelheim, *An Ancient Economic History,* II, 70-74; Ehrenberg, *The Greek State,* 84 vd. ve bibliyografya 252.

V. Antik Çağ ve Orta Çağ Demokrasisi[1]

Orta Çağ şehrinin siyasal gelişme tarihindeki özel konumu, son tahlilde, şehir sakinleri ile şehirli olmayan sınıflar ve ekonomik yaşam tarzları arasındaki temelde ekonomik karşıtlıklardan kaynaklanmaz. En önemli unsur, daha çok, şehrin Orta Çağ ve siyasal ve statü birliklerinin bütünsel çerçevesi içerisindeki genel konumuydu. Tipik Orta Çağ şehrini antik çağ şehrinden keskin biçimde ayıran bu yöndür; fakat Orta Çağ dönemi içerisinde, oldukça akışkan geçici formlara rağmen söz konusu ölçüte göre bir birlik oluşturan kuzey Fransa, Almanya ve İngiltere'ye ait diğer tipten daha yakındır. Bu nedenle, bu farklılıkların temel nedenleriyle ilgili tutarlı bir resim almak için Orta Çağ şehir tipinin Antikiteninkiyle ve uygun olan her yerde diğer dönemlerinkiyle karşılaştırılmasına dönmek zorundayız.

Güney Avrupa şehirlerinin şovalye soyluları şehirlerin dışında şatolar ve malikanelere sahipti. Bu aynen Miltiades'in [Yarımadadaki malikaneleri]örneğinde birkaç defa sözünü ettiğimiz gibi... Cenovalı Grimaldi'ninmallarıve şatoları bütün Provence'in kıyı çizgisi boyunca bulunur. Kuzeye doğru bu gibi koşullar daha nadir hale gelir ve daha geç zamanların tipik merkez ya da Kuzey Avrupa şehrinde genelde bilinmiyorlardı. Öte yandan, Orta Çağ şehri, antik Yunan *demos*'u gibi, kentsel bağışlar ve tamamıyla devletin siyasal gücüne [yani dışarıdan elde edilen haraçlara ve benzer gelirlere] dayanan maaşlar bekleyen ve alan bir halk gibi bir olguya yabancıydı. Kentsel mülklerin ekonomik kazancının, Laureion madenlerinin[2] kazancının Atina vatandaşlarına dağıtılmasına benzer şekilde, doğrudan dağıtımı modern toplumlarda olduğu gibi Orta Çağ şehirlerinde de mevcuttu.

1. Antik Alt Sınıfın Kökeni: Borçlular ve Köleler

Antikite ve Orta Çağların alt sınıfları arasındaki karşıtlık çok keskindir. Antik şehir tam vatandaşlık haklarına sahip ailelerin çocukları olan, ekonomik olarak batmış, borç içinde yüzen, mülksüz, kendini orduda hizmet için artık donatamayan ve toprakların yeniden dağıtımı, borçların iptali ya da tahıl dağıtımı; ziyafetlere, drama gösterilerine ve meydan dövüşlerine ücretsiz giriş ya da bu tür gösterilere katılımlarını mümkün kılacak kamu fonlarından doğrudan yardımlar gibi devlet araçlarından doğrudan destek talep edebileceği bir devrim ya da tiranlık arzu eden tam vatandaşlar sınıfının ortaya çıkışını ekonomik farklılaşmadan kaynaklanan ve bütün tarafların çeşitli araçlarla mücadele etmeye çalıştığı baş tehlike olarak tecrübe ediyordu. Bu tür sınıfların Orta Çağlarda da bilindiği doğrudur; bunlar yakın zamanlarda, köle sahibi plütokrasinin varlıksız "fakir beyaz ayak takımı" tarafından karşı konulduğu Birleşik Amerika'nın Güneyi'nde de bulunabilir. Orta Çağlarda soyluların borç yükü altındaki *déclassé* katmanı, örneğin Venedik'de Catilina Roması'nda olduğu kadar çok ilgi konusuydu. Fakat genel olarak bu problem Orta Çağlarda, özellikle de demokratik şehirlerde çok küçük bir rol oynadı. Tipik olarak Antikite'de olduğu gibi, sınıf mücadelelerinin başlangıç noktası kesinlikle değildi. Zira erken Antikite'nin sınıf mücadeleleri *kreditör* sıfatıyla şehirli aristokratlarla *borçlular* ya da varlıksız borç köleleleri sıfatıyla köylüler arasında gerçekleşiyordu. *Civis proletarius,* yani tam bir vatandaşın "çocuğu" tipik bir *déclassé* idi. [3] Daha geç dönemde bu rol Catilina gibi, varlıklı sınıflara karşı çıkan ve radikal devrimci partilerin liderleri olan, borç batağına saplanmış *Junkers'e* düştü. Antik *polisin* negatif olarak ayrıcalıklandırılmış katmanlarının çıkarları temelde *borçlu* çıkarlarıydı. Fakat aynı zamanda *tüketici* çıkarlarıydı da. Öte yandan, Orta Çağlarda demokratik dönemde şehir politikasının eksenini oluşturan çıkarlar, zanaatkarların üretici çıkarları, her ne kadar antik demokrasinin yükselişinin erken dönemi bir "hakça yaşamla" ilgili zanaatkar-tipi politikalarla karakterize edilse de, geç Antikite'de gittikçe arka plana çekilir. Hellenik şehirlerin tam olarak gelişmiş demokrasisi, fakat aynı zamanda Roma'daki *honoratiores*'in tam olarak gelişmiş yönetimi, en azından kentli nüfus söz konusu olduğu kadarıyla, ticaret ve tüketici çıkarlarından fazlasını pek dikkate almaz. Antik *polisin* Orta Çağ şehri ve merkantilist devletle ortak sahip olduğu tahıl ihracatı yasakları Antikite'de yeterli olmuyordu:

bu nedenle bu dönemin ekonomi politikasına tahıl stoklarının devlet tarafından doğrudan sağlanması hakimdi. Dost prenslerin tahıl hediyeleri, Atina'da dağıtımda pay sahipliği hakkı olmayan kişileri dışlamak için vatandaşlık kayıtlarının yeniden düzenlenmesi yönünde temel güdüyü teşkil ediyordu.[4] Pontus'un tahıl alanlarındaki kötü hasatlar Atina'yı müttefiklerin haracını azaltmaya zorladı. Bu ekonomik kapasitenin ne ölçüde ekmek fiyatları tarafından yönetildiğini gösterir. Polis tarafından doğrudan tahıl alımları antik Yunanistan'da da bulunur, fakat eyaletlere kentteki vatandaşlara bedave dağıtılması için büyük ölçekte dayatılan tahıl haraçları Roma'da sadece geç cumhuriyet döneminde görüldü.

Orta Çağlarda tipik bir yoksul işsiz bir zanaatkar olan fakir bir esnaftı. Antikite'de bir "proleter" artık herhangi bir gayrımenkule sahip olmadığı için siyasal olarak déclassé olan sabık bir toprak sahibiydi. Antikitenin zanaatkarları için de bir "işssizlik" problemi söz konusuydu; buna tipik bir çözüm olarak Pericles tarafından yapılanlara benzer büyük kamu inşaat projeleri kullanılıyordu.

İnşaat işlerinde köle işçilerin kitlesel istihdamı Antikite'deki sosyal konumlarını etkiledi. Hiç kuşkusuz, kölelik birçok Orta Çağ şehrinde de sürekli bir özellikti. Akdeniz kıyı şehirlerinde gerçek bir köle ticareti Orta Çağların sonuna kadar var oldu; döngünün öbür ucunda, Moskova gibi kıtasal bir şehir serfliğinin [1861'de] kaldırılmasından önce, sözgelimi Dioeletian zamanının büyük bir Doğu şehrinin çoğu karakteristiğini gösteriyordu: Toprak ve insan sahipliğinden elde edilen kiraların, makam gelirlerinin tüketildiği bir yerdi. Fakat Orta Çağ Batısı'nın tipik şehrinde köle emeği hızla azalan bir rol oynadı ve nihai olarak da bu rolü ortadan kalktı. Güçlü zanaatkarlar, loncaları hiçbir yerde efendilerine bir "beden-kirası" ödeyen bir zanaatkar köleler katmanının serbest zanaatların rakibi olarak gelişmesine müsamaha göstermeyecekti. Antikite'de olan da tam olarak budur. Orada herhangi bir servet birikimi her zaman bir köle birikimine işaret ediyordu ve her savaş köle pazarlarını dolduran muazzam sayılarda esir üretiyordu.

Bu köleler kısmen *tüketim* araçları için yeni sahiplerinin kişisel hizmetinde çalışıyordu. Köle sahipliği Antikite'de tam bir vatandaşlığın sosyal konumuna uygun bir yaşam tarzının temel ön koşullarından biriydi. Kronik bir savaş zamanı olan piyadeler döneminde köle emeğinden, Orta Çağların şövalyesinin köylülerin emeğinden vazgeçebildiği kadar az vazgeçebiliyordu. Herhangi bir kölesi olmadan yaşamak zorunda olan bir adam (sözcüğün antik anlamı içinde) kesin bir "proleterdi." Roma soylu sınıfına ait seçkin aileler, çok ayrıntılı bir işlevsel iş

bölümü içerisinde büyük hanelerin yönetimiyle ilgilenen çok sayıda kölenin hizmetlerini "tüketiyor" ve ayrıca *oikos* ekonomisi tarzında hane ihtiyaçlarının önemli bir kısmını üretiyordu. Bununla birlikte, kölelerin yiyecek ve giyecekleri büyük oranda para ekonomisi içinde elde ediliyordu. Atina'da hane bir kural olarak gereksinimlerini tamamıyla para ekonomisi yoluyla karşılıyordu ve Helenistik Doğu için daha da doğruydu. Ancak, Pericles zamanında [yani İ.Ö. 5.yüzyılda] zanaatkarların gözündeki popülerliğini korumak için ihtiyaçlarını mümkün olan her zaman hane ekonomisi içerisinde değil de pazarda satın alımla karşılamaya çalıştığı hala vurgulanmaya değer bulunmaktaydı.

Aynı zamanda, antik şehirdeki ticari üretim de büyük oranda kölelerin elindeydi. Ergasteria'dan daha önce söz etmiştik; onların arkasında bağımsız olarak kurulmuş hür olmayan zanaatkarlar ve küçük tüccarlar görünür. Kölelerin ve hür vatandaşların, Erechtheiron inşasında çalışan karışık parça başı iş gruplarında gördüğümüz gibi yan yana çalıştırılması [5] iş değerlemesi üzerinde sosyal olarak küçültücü bir etki yapmış olduğu ve kölelerin ekonomik rekabetinin de dikkat çekici olması gerektiği açıktır. Bütün bunlar için, kölelerin antik Yunanistan'da kullanımının en yaygın hale gelmesi tam olarak Demokrasi dönemlerine düşüyordu.

2. Şehrin Seçim Bölgeleri: Orta Çağ Zanaat Birliklerine Karşı Antik Bölgesel Birimler

Köle emeği ve hür emeğin bu benzerliği anlaşılan antikitede zanaat loncalarının gelişmesi olasılığını daha başından engelliyordu. Kesin biçimde ispat edilmese de *polis'in* ilk zamanlarında mesleki birliklerin başlangıçlarının var olduğu varsayılabilir. Bunlar görünüşe göre Roma'daki *centuride fobrum* ve statüs mücadeleleri zamanında Atina'daki *demiurgoi* gibi askeri olarak önemli eski savaş zanaatlarıydı. Bununla birlikte, siyasal örgütlenmenin bu başlangıçları özellikle demokratik dönem sırasında biz iz bırakmadan kayboldu ve o zamanki zanaatların sosyal yapısı göz önüne alındığında bunun başka türlü olması neredeyse imkansızdı. Antik küçük kasabalı, kölelerle birlikte, (Yunanistan'daki gibi) bir sır cemaatinin ya da (daha sonra Roma'daki gibi) bir *collegium'un* üyesi olabilirdi.[6] Ancak onlarla birlikte Orta Çağların zanaat loncaları gibi siyasal haklar talep eden bir birliğe katılamaz.

Orta Çağ *popolo'su* aristokratların aksine zanaat loncası üzerinde örgütlen-

di. Fakat özellikle Antikite'nin klasik döneminde *demos'un* egemenliği sırasında zanaat örgütlerinin bütün izleri, daha önceki bir dönem için dikkat çekilen başlangıç gelişmesine rağmen kayboldu. Antik demokratik şehir, bunun yerine, "halklar" (*demoi*) ya da "kabileler" (*tribus*) tarafından, yani, bölgesel ve gerçekte (biçimsel olarak) temelde kırsal bölgelere göre örgütlendi. Bu, Orta Çağ şehrinde tamamıyla yok olan bir karakteristiktir. Hiç kuşkusuz, şehrin *içinin* bölgelere ayrılması sadece Antikite ve Orta Çağların şehirlerine değil, aynı zamanda Doğu ve Uzak Doğu şehrine de özgüydü. Fakat siyasal örgütün bölgesel topluluklara dayalı olarak özel kurulumu ve, hepsinden öte, bu ilkenin şehrin siyasal yönetimi altında köyün şehrin doğrudan alt bölümü olacağı şekilde tüm taşraya uygulanması – bu olgu Orta Çağlarda ve ayrıca bütün diğer bölgelerin şehirlerinde bilinmiyordu. " Halk" bölümleri temelde, tarihsel olarak oluşturulan ya da geçici olarak (*ad hoc*) yaratılan köy bölgeleriyle çakışıyordu ve – köyler gibi – " halklar" bir avam kamarası ve yerel otoritelere sahipti. Özellikle, antik polis'in demokratik dönemi sırasında egemen olan bu tür şehir oluşumunun tarihsel eşsizliği çok güçlü biçimde vurgulanamaz.

Bunun aksine, şehrin seçmenleri olarak zanaat örgütleri Antikite'de sadece erken dönemde ve o zaman da yalnızca diğer statü kurumlarıyla yan yana bulunur. Temelde seçim amaçları için kullanılıyorlardı: Roma'daki *fabri* [zanaatkarlar] *centuriae'si*, bunun yanında eski askeri sınıf örgütlenmesinde *equites* [şövalyeler] *centuriae'si* ve belki de erken Atina'da – bütünüyle sanal olmakla birlikte – statü grupları arasındaki pre-Solonik bir uzlaşmanın *demiourgoi'si.* [7]

Bu tür örgütlerin kökenleri gönüllü kuruluşlar olmuş olabilir. Bu, Roma'nın siyasal oluşumunda dikkate alınan profesyonel tanrısı Mercurius ile birlikte çok eski *collegium mercatorum* için kesinlikle geçerliydi. Ya da yeniden, kaynakları askeri amaçlar için oluşturulan liturjik kuruluşlarda olabilirdi, zira antik şehir, her şeyden önce, kamu gereksinimlerinin karşılanması için kasabalıların gönüllü olmayan hizmetlerine dayanıyordu.

Bir "şehir loncası" tipinin bireysel olgusu gerçekte Antikite'de bulunur. Örneğin, Milet'teki Apollo dansçılarının kült birliğinin şehir yönetimi türünden bir resmi statüsü vardı (gerçi spesifik yetkileri pek bilinmez). Bu başkanının isminin yıl için eponimik adlandırmayı sağlamasıyla gösterilir. En yakın paralelini bir açıdan Orta Çağ Kuzeyi'nin şehir loncalarında, bir diğerinde Amerikalı Yerli kabileleri arasında büyücü dansçıların zanaatkar loncalarından, Hindistan'daki büyücüler (Brahmanlar) loncalarında ve İsrail'deki Levi kabilesi loncalarında

bulur. Tarihsel zamanlarda bu, muhtemelen Apollo geçit törenlerinde yer alma vasfına sahip bir *honoratiores* kulübüydü; Orta Çağ'daki en yakın karşılığı bu nedenle, Cologne *Richerzeche'si* olurdu. Tek fark, yönetici siyasal kasabalı birliği (Orta Çağlara değil) Antikite'ye özgü bir tarzda ayrı bir kült topluluğu ile özdeşleştirilir. Geç Antikite'de, Lidya'da zanaatkar loncaları yine *kalıtsal* başkanlarla birlikte bulunur; bu loncalar siyasal, kabilesel birimler olan *phyle'lerin* yerini almış görünür; bu durumda kökenlerinin zanaatla uzmanlaşmış eski konuk kabilelerde olması gerektiğini ve dolayısıyla Batı'dan çok Hindistan'ı hatırlatan bir gelişmeyi temsil ettiğini neredeyse kesinlikle söyleyebiliriz. Batı'da zanaatkarlara ait bir meslek kuruluşu ilk defa malikane zanaatlarına ait geç Roma ve erken Orta Çağ *officia* ve *artificia'sında* yeniden göründü. Daha sonra, Orta Çağlara geçiş sırasında, pazar için üretim yapan, fakat kendisine bir beden kirası borçlu oldukları bir efendiye kişisel olarak bağlı olan kentli zanaat işçilerine ait birlikleri görürüz; ancak, sadece harçların toplanmasına hizmet eder görünen bu birliklerin kökleri lordlar tarafından oluşturulan litürjik kuruluşlarda olmuş olabilir. Zamanla kaybolan bu gruplaşmaların yanında – belki de önceki kadar eski – ekonomik fırsatları tekelleştirme amacıyla düzenlenmiş ve sonraları burjuvazinin soylu ailelere karşı hareketinde belirleyici bir rol oynayacak olan gönüllü hür zanaatkar birliklerini buluruz.

Antikite'nin klasik Demokrasi'sinde benzer bir şey bulunmaz. Şehir gelişmesinin erken döneminde var olmuş olabilen Liturjik zanaat loncaları (ki bu tür birimlerin izleri bile Roma askeri ve seçim birlikleri dışında kesin biçimde belgelenemez) sadece, geç Antikite'nin liturjik monarşilerinde yeniden görünür. Hür ve gönüllü birlikler özellikle klasik Demokrasi döneminde yaşamın olası her alanında aktifti, fakat görülebildiği kadarıyla hiçbir yerde zanaat loncalarının karakterini almadı ya da bunu istemedi. Bu nedenle bunlar şu anda ilgi alanımıza girmemektedir. Eğer herhangi bir yerde, zanaat loncalarının ekonomik karakteri için çabalamışlarsa, Orta Çağ şehrinin daha sonra yaptığı gibi, hür olmayan büyük zanaatkar kitlelerinin varlığına rağmen, hür ve hür olmayan üyeler arasındaki ayrımı görmezden gelmek zorundaydı. Fakat bu, bütün siyasal özlemlerin reddini gerektirecekti, bu da doğasını biraz sonra tartışacağımız ekonomik alanda önemli dezavantajlar üretiyordu. Antik Demokrasi sadece "hür kasabalılardan oluşan bir loncaydı ve bu bütün yönlerden onun siyasal işleyişini belirliyordu. Hür zanaat loncaları ya da benzer birlikler, bu nedenle, ilk defa, ·ılındığı kadarıyla, antik polis'in siyasal rolünün kesin biçimde sona erdiği bir

zamanda oluşmaya başladı. Fakat, hür olmayan ya da hür ama tam olarak serbest bırakılmamış zanaat işçilerini (azatlı köle, metikler) baskı altına alma, sürgün etme ya da bunların sayısını etkin biçimde sınırlamak antik Demokrasinin açıkça uygulanamaz olduğu için artık düşünmediği bir fikirdi.

Kendilerini çok tipik biçimde statü mücadeleleri döneminde ve özellikle *aisymnetai* ve *tyrannoi* yönetimi sırasında gösteren bu tür politikaların başlangıçları daha sonra özellikle Demokrasinin zaferinden sonra tamamıyla kaybolur. Özel efendilerin kölelerinin kamu inşaat projelerinde ve *demos* yönetiminin mutlak olduğu zamanda devlet malzemelerinin üretiminde hür vatandaşlarla ve metiklerle yan yana istihdam edilme derecesi bu operasyonların onlarsız yürütülemeyeceğini gösterir gibidir – bu muhtemelen sahiplerinin onların devlet projelerinde kullanılmasından elde edilebilecek kazançlardan vazgeçmekte gönülsüz olduklarını ve onların sürgünlerini önleme yetkisine sahip olduklarını da gösterir. Köleler en azından devlet projelerinde başka türlü kesinlikle kullanılmayacaktı. Tam vatandaşlar tarafından işletilen serbest ticaretin üretim kapasiteleri bu nedenle önemli devlet ihtiyaçları için yeterli değildi. Tam olarak gelişmiş antik şehir ve ortaçağ şehri arasında demos ve popolo Yönetimi döneminde var olan büyük yapısal fark bu zanaatkar üretici çıkarlarının ihmalinde gösterilir. Piyade ordusunun egemen olduğu, erken Demokrasinin antik şehrinde kasabada oturan zanaatkarlar – yani, bir vatandaş parselinde yerleşmeyen ve ekonomik olarak kendini askeri hizmet için donatamayan bir kişi – siyasal olarak ihmal edilebilecek bir rol oynuyordu. Orta Çağlarda şehir *popolo grosse*, büyük müteşebbislerin *grande bourgeoise'si* ve küçük kapitalistler, popolo minuto'nun tüccarları tarafından yönetiliyordu. Fakat antik vatandaşlık içerisinde bu katmanların – en azından önemli – hiçbir gücü yoktu. Eğer antik kapitalizm siyasal olarak yönelimliyse, antik Demokrasi de öyleydi. Antik kapitalizm örneğinde, çıkarlar devlet tedarik sözleşmelerine, devlet inşaatları ve silahlanmasına, devlet borçlarına (daha Punic savaşlarında Roma'da siyasal bir faktör olan) devlet borçlarına; arazi alımı, toprak karşılığı borç verme, ticaret ve teslimatlarla ilgili olarak bağlı şehirlerdeki köleler, arazi, haraçlar ve imtiyazlar biçiminde devlet yayılımı ve ganimete yönelmişti. Antik demokrasinin siyasal yönelimi, çıkarı iskan amaçları için toprakların askeri olarak elde edilmesinde olan piyade ordularının özünü teşkil ettiği sürece köylüler ve bağlı komünlerde elde edilebilen doğrudan ve dolaylı gelirlerdeki – devlet inşaat programları, tiyatro gösterilerine ve *heliaia* mahkeme oturumlarına katılmak için ödenen aylıklar, tabi kılınan halkların

zararına devlet tarafından sunulan tahıl ve diğer tevziat – çıkarıyla kentli *petite bourgeoise* tarafından belirleniyordu. Orta Çağ tarzında kısıtlayıcı zanaat lonca politikalarına, zanaat ürünlerinin ucuz tedarikindeki tüketici çıkarları nedeniyle Atina'da Cleisthenes ce Roma'daki *decemviri* liderliğindeki statü grupları arasındaki uzlaşmalardaki zaferi zamanında piyade ordusunun çoğunluğunu oluşturan toprak sahibi sınıflar tarafından hiçbir zaman izin verilmeyecekti. [8] Daha özel olarak kentli çıkarların etkisinde kalan, Hellos'daki sonraki egemen *demos* bu tür politikalara artık ilgi göstermiyordu ve muhtemelen, daha önce belirttiğimiz gibi, artık onları uygulayacak konumda da değildi.

Antik Demokrasinin siyasal amaçlar ve araçları bu nedenle Orta Çağ burjuvazisininkinden köklü biçimde farklıydı. Bu aynı zamanda şehirlerin iki dönemdeki siyasal alt bölümleri arasında var olan, daha önce defalarca anılan farklılıkta ifade bulur.

Orta Çağlarda soylu evleri hemen kaybolmuyor, bunun yerine çoğu zaman vatandaşların yeni seçim çevreleri olan zanaat loncalarına kaydolmaya zorlanıyordu. Bu, bu birimler içerisinde orta sınıflar tarafından oy olarak geçilebileceklerini ve biçimsel olarak etkilerinin bir kısmını kaybettiklerini gösteriyordu. Tabi ki çoğu zaman bu tür tedbirlerin etkisi zanaat loncalarını Londra "şirketleri" gibi plütokratik *rentierler* şirketlerine dönüştüren bir yola sürükledi. Bununla birlikte, bu tür gelişmeler her zaman, ticaret ve sanata ya doğrudan katılan ya da onunla dolaylı olarak ilgilenen özellikle *kentli* bir katmanın gücünde bir artışa işaret ediyordu: Bu, modern anlamda burjuvazinin gücüydü.

Öte yandan, Antikite'de eski kişisel asilzade aile birliklerinin (*gentes, phtlae ve phratrae*) yerini şehir devletinin (*bölgesel*) alt bölümleri olan *demoi* ve *tribus* aldı ya da bunlar onlara katıldı; bu oluşumlar ya da temsilcileri tüm siyasal gücü üzerlerine aldı. Bunun iki sonucu oldu: Birincisi, bu soylu ailelerin etkisinin kaybolmasına işaret ediyordu, zira ipotekle kredi ve rehinin paraya çevrilmesi yoluyla elde edilen toprak için doğal olduğu gibi arazileri tipik olarak tüm bölgeye yayılmıştı ve artık bir noktada toplanmış siyasal ağırlığı bir tek seçim bölgesinde uygulamakta kullanmıyordu, fakat bileşen parsellerin bulunduğu yerde demoi tekleri üzerinde etki etmeye indirgendi. Orada, "halk" içinde arazi kayıt altına alınıyor ve vergilendiriliyordu; bu büyük arazilerin siyasal gücünün doğu Almanya'daki malikane bölgelerinin (*Gutsbezirke*) bugün kırsal komünlere katılmasından çok daha fazla sınırlandırılmasına işaret ediyordu. [9] Bunun yanında ve en önemlisi, tüm şehir bölgesinin *demoi'ye* bölünmesi bundan

böyle bütün konsey mevkilerinin ve makamlarının Hellas'da olduğu gibi bu birimlerin temsilcileriyle doldurulacağı ya da en azından oy veren grupların *cemitia tributa'da* otuz bir kırsal ve dört kentsel *tribus'a* sahip Roma'da olduğu gibi, *tribus'a* göre örgütleneceği anlamına geliyordu.[10] en azından asıl niyete göre, bu kasabalı değil taşralı katmanların şehri üzerindeki egemenliği ve yönetimi güvence altına almaktı. Dolayısıyla, devrimci yeniden örgütlenme kentli, ekonomik olarak aktif kalabalığın, Orta Çağ popolosunda olduğu gibi siyasal iktidara yükselmesini değil tam tersini işaret ediyordu: Köylülerin siyasal yükselişi. Bu, şu demektir: Orta Çağlarda "demokrasinin" taşıyıcısı daha başından beri kentli tüccarlar katmanı iken Antikite'nin Cleisthenes döneminde bu köylülerdi.

3. Roma Seçmen Bölgelerine Karşı Atina Seçmen Bölgeleri Hakkında Ara Söz

Bununla birlikte, bu sadece Roma'da uzun vadede de gerçek öneme sahipti. Zira Atina'da bir "halka" üyelik sürekli ve kalıtsal bir nitelikti; ikametten, toprak sahipliğinden ve meslekten bağımsızdı; kişi bir boy ya da klan içinde doğduğu gibi onun içinde doğuyordu. Painia "halkının" bir üyesinin çocukları – örneğin Demosthenes'inkiler – bütün yüzyıllar boyunca hukuksal olarak bu bölgeye bağlı kalmışlar, onun tarafından vergilendirilmişler, kurayla memuriyete atanmışlardı. İkamet ya da toprak sahipliği yoluyla bölgeyle herhangi bir bağlantı sürdürüp sürdürmemeleri önemli değildi. Bu tabi ki *demoi'yi*, şehre göç eden birkaç kuşak geçer geçmez, yerel köylü birlikleri karakterinden yoksun bıraktı. Her türden kentli tüccar o zamana kadar kırsal bir *demos'un* üyeleri sayılıyordu. Gerçekte *demoi* aynen *phylae* gibi tüm vatandaşların salt kişisel alt bölümleri haline geldi. Halk meclisinde (*ekklesia*) her zaman hazır bulunabilen Atina sakinleri, sonuç olarak, sadece bu nedenle himaye edilmiyor aynı zamanda şehir büyüdükçe biçimsel olarak kırsal *demoi* içerisinde gittikçe daha çok çoğunluğu oluşturmaya başlıyordu.

Bir zaman dört eski şehirli *tribus'a* benzer bir ilke uygulanmış görünse de Roma'daki gelişme farklıydı. Bununla birlikte, geç kırsal *tribus'lardan* her biri sadece, belli bir zamanda gerçekten toprak sahibi olan vatandaşlardan oluşuyordu. Bu mülkün ve başka yerde satın alınan mülkün terk edilmesiyle kişi *tribus'unu* değiştiriyordu. Örneğin *gens* Claudia sonraki zamanlarda artık ismini verdiği *tribus'a* ait değildi. Aynen Atina'da olduğu gibi – ve belki de çok daha büyük

bölgesel genişleme nedeniyle çok daha fazla olarak – bu düzenleme *comitia'ya* katılabilen, yani Roma'da yaşayan *tribus* üyelerini koruyordu. Ancak, Atina'nın aksine bu tür yararlar sadece kırsal *tribus'da* toprak sahibi olan insanlara hitap ediyordu ve bu o zaman da sadece, arazilerinin fiili ekimini başkalarına terk ederken mülkleri şehirde yaşamalarına yetecek büyüklükte olursa geçerliydi – başka deyişle yararlanıcılar toprak sahibi *rentiers* idi. Büyük ve küçük *rentier* toprak beyleri *pleblerin* zaferinden sonra Roma *comitia'sına* egemen oldu. Roma'daki kasaba sakini toprak sahibi soyluların ve Atina'daki kentli *demagogos'un* üstün gücü iki şehir arasındaki bu farkı sürdürmeye yardımcı oldu.

Roma *plebleri* bir *popolo*, zanaatkar ve tüccarların zanaat loncalarından oluşan bir birlik değil daha çok tam teçhizatla hizmet etme yeteneğinde olan ve tek başına kasaba sakinlerinin bir kural olarak egemen olduğu, kırsal toprak sahiplerine ait bir statü birliğiydi. Avam takımı aslen modern anlamda küçük toprak sahipleri hiç değildi, orta çağ bağlamında da bir köylü sınıfı sayılmazdı; daha ziyade tam teçhizatlı askeri hizmete ekonomik olarak yetenekli kırsal bir toprak sahibi katmandı: Sosyal olarak bir "yüksek sınıf" olmasa da en azından, pleblerin yükselişi zamanında arazilerinin büyüklüğü ve yaşam tarzları itibariyle orta sınıf karakterine sahip bir "küçük çiftçi sınıfıydı." Başka deyişle: Bir "tarımsal kasabalı" sınıfı.

Roma devletinin genişleme sürecinde şehirli tarımsal *rentierlerin* etkisi arttı. Buna karşın şehirli zanaatkar nüfusun bütünü şehirli dört *tribus'da* örgütlenmiş olarak kaldı, bu nedenle de siyasi nüfuzu yoktu. Romalı makam soyluları bu örgütsel ilkeyi her zaman korudu, Gracchia reformları bile onu Hellenik türde bir "Demokrasi" için değiştirmek istemekten çok uzaktı. Roma ordusunun bu "tarımsal" karakteri şehirli büyük senatör ailelerinin egemenliğinin sürmesini mümkün kıldı. Eski Yunan Demokrasisi yönetici Konseyini (*boulle*) kurayla atar ve Areopagus'un veto yetkisini ortadan kaldırırken sabık memurlardan oluşan ve Senato'ya karşılık gelen eski konsey şehrin yönetici dairesi olarak korundu ve bunu değiştirmek için hiçbir girişimde bulunulmadı. Büyük genişleme döneminde birliklerin komutası her zaman şehirli soylu ailelerinden gelen subaylara düştü. Geç cumhuriyetçi dönemin Gracchia reform partisi, bütün tipik antik sosyal reform hareketleri gibi, her şeyden önce, yönetimin askeri yeteneğini korumakla ilgileniyordu; büyük toprak sahiplerinin toprak alımları yoluyla kırsal toprak sahiplerinin proleterleşmesini engellemeye ve kendi kendini donatan kasabalı ordunun gücünü sürdürmek için sayılarını arttırmaya çalışıyordu. Bu

şekilde, kaynağa göre bir kırsal parti – hatta o kadar ki Gracchi kardeşler, benzer bir bağlamda bir şeyler elde etmek için, "şövalyeler"deki (*equito*) [11] makam soylularına, devlet gelirlerinin iltizamıyla ve devlet tedarik sözleşmeleriyle ilgilenen, ticari etkinlikleri nedeniyle devlet görevlerine katılım dışı bırakılan kapitalist bir katmana karşı bir ittifak aramakta kendini kısıtlı hissetti. [12]

4. Ekonomik Politikalar ve Askeri Çıkarlar

Pericles dönemi inşaat politikasının Atina zanaatkarları için istihdam yaratmaya da hizmet ettiği, muhtemelen doğru biçimde, ifade edilmiştir. İnşaat programları egemen şehire, bağlı şehirler tarafından ödenen haraçlarla finanse edildiği için bu tür kazanç fırsatlarının nihai kaynağı bunlardı. Ancak, faydalar hiçbir şekilde sadece tam vatandaşlığa sahip zanaatkarlara ait değildi, zira yazıtlar metikler ve kölelerin de bu projelerde istihdam olanağı bulduğunu gösterir. Pericles dönemindeki alt sınıfların gerçek "işsizlik fırsatları" daha çok gemici aylıkları ve ganimetler – her şeyden önce – deniz savaşlarından elde edilen ganimetlerdi. Demos'un savaş için her zaman çok kolay kazanılmasının nedeni budur. Bu déclassé kasabalılar ekonomik olarak vazgeçilebilirdi ve kaybedecek hiçbir şeyleri yoktu. Fakat bağımsız zanaat üreticileri çevresine yönelik bir istihdam ve üretim politikası antik demokratik gelişmenin bütününde hiçbir zaman önemli bir unsur olarak ortaya çıkmadı.

Antik şehrin ekonomik politikası bu şekilde öncelikle şehirli tüketicilerin çıkarlarını koruyor gözüküyorsa o zaman bu Orta Çağ şehri için de kesinlikle söylenebilir. Fakat Antikite'de alınan tedbirler çok daha köklüydü; bunun nedeni açıkça Atina ve Roma gibi şehirlerin tahıl tedarikinin özel tüccarların ellerine bırakmanın imkansız görünmesiydi. Antikite'de ara sıra, özellikle önemli bazı ihraç mallarının üretimini destekleyen önlemler de görürüz; ancak bunlar temelde hiçbir zaman üretimin zanaatkar dallarına yönelik olmuyordu. Antik bir şehrin politikalarına hiçbir yerde bu tür üretici çıkarları egemen olmuyordu. Eski deniz kıyısı şehirleri üzerinde belirleyici bir etkisi olan çıkarlar erken dönemde daha ziyade zenginliğini elde ettiği deniz ticareti ve korsanlıkta olmak üzere her yerde bulunan senyör ve şövalye soylularının ve daha sonra, Demokrasi'nin erken döneminde bu formu içerisinde sadece Akdeniz Antikitesi'nde bulunan bir katman olan kırsal piyade mülk sahiplerinin çıkarlarıydı. Daha da sonra şehir politikaları bir yanda para ve köle sahiplerinin öte yandan şehirli *petit-bo-*

urgeoise katmanlarının çıkarları tarafından belirleniyordu. Bunların her ikisi de, farklı türden de olsa, ya büyük ya da küçük girişimciler, veya devlet bağışlarının alıcıları ya da yine savaşçı ve denizciler olarak devlet sözleşmelerinde ve askeri ganimetlerde bir çıkarı vardı.

Orta Çağ şehir demokrasileri bu açılardan köklü biçimde farklı davranıyordu. Bu farklılığın nedenleri Orta Çağ şehirlerinin kuruluşunda mevcut ve etkindi; bunlar hem coğrafi koşullarla ve genel kültürel gelişmelere dayalı askeri faktörlerle bağlantılıydı. Antik Akdeniz şehirlerine ortaya çıkışları zamanında önemli ve en önemlisi yüksek teknik düzeyli şehirli olmayan siyasal ve askeri güç yapıları tarafından karşı çıkılmadı, gerçekte şehirler o sırada en gelişmiş askeri tekniklerin sahibiydi. Bu soylu klan şehrinin atlı ve mızraklı şövalyeleri ve daha sonra çok daha fazla olarak disiplinli piyade oluşumları şehri için geçerliydi. Orta Çağlarda durumun, erken Orta Çağ güney Avrupa kıyı şehirleri ve şehir soylularının İtalyan şehir cumhuriyetleri örneğindeki gibi, bu askeri açıdan benzer olduğu yerlerde gelişme Antikite'yle görece kapsamlı benzerlikler de gösterir. Güney Avrupa'nın erken Orta Çağ şehir devletinde, şehir örgütlenmesinin aristokratik yapısı askeri tekniğin aristokratik yapısı tarafından önceden belirleniyordu. Özellikle kıyı şehirleri, fakat aynı zamanda – Bern gibi – şehirli rentier soylular tarafından yönetilen büyük tabi topraklara sahip olan görece fakir, denizden uzak şehirler demokratik gelişmeye doğru en az eğilimleri gösteriyordu.

Buna karşın, denizden uzak sanayi şehirleri ve özelde kıta Kuzey Avrupa'sının şehirleri kendilerini Orta Çağlarda kralların ve onların şatolarda oturan, denizden içeride geniş topraklara yayılan şövalye vassalların askeri ve idari örgütlenmesiyle karşılaştı. Kuzeye ve içerilere doğru artan bir oranda, bu şehirler kuruluş anlarından itibaren, feodal askeri ve bürokratik yapıya bütünleşmiş siyasal ve senyörel güç sahiplerinden alınan tavizlere dayanıyordu. Zaman geçtikçe artarak "şehir" statüsüne kavuştular, bunun nedeni yerel bir savunma birliğinin siyasal ya da askeri çıkarları değil, geçiş ücretleri ve diğer trafik ücretlerinden ve vergilerden gelir bekleyen güç sahibi olarak tek başına kurucunun ekonomik güdüleriydi. Bir şehrin kurulması lordlar için öncelikle ekonomik bir girişim, askeri bir tedbirden ziyade bir iş meselesiydi – ya da en azından askeri yönlerin rol oynadığı yerde gittikçe arka plana çekilme eğilimindeydiler. Orta Çağ Batı şehrinin spesifik karakteri olan çeşitli derecedeki kentsel özerklik sadece, şehirli olmayan güç sahiplerinin şehrin ekonomik gelişmesindeki kendi çıkarlarının gerektirdiği sınırlı derecede bile bir şehir yönetimi ihtiyacını karşılayacak eğitimli bir memurlar ay-

gıtına sahip olmamaları nedeniyle ve ölçüsünde gelişti. Bu her yerde, belirleyici olan tek unsurdu. Erken Orta Çağ prenslik yönetimi ve mahkemeleri uzmanlık bilgisine, sürekliliğe ve – sosyal alışkanlıklardan ve bu kurulların şövalye personelinin zaman alıcı meşguliyetlerinden çok uzak olan – kentsel zanaat meselelerini ve ticari çıkarları düzenleyecek ve yönetecek kapasiteyi kazandıracak rasyonel nesnellik içerisinde eğitime sahip değildi. Erken dönemdeki güç sahiplerinin çıkarı sadece parasal gelirlerdeydi. Kasabalılar bu çıkarları karşılamayı başarıyorsa bütün olasılıklar kasabalıların meselelerine karışmaktan uzak duran şehirli olmayan güç sahiplerinin lehineydi. Bu tür bir müdahale kişinin diğer güç sahipleriyle rekabet içindeki kendi şehir temelinin ve dolayısıyla kendi gelirlerinin çekiciliğini zedelediği için bu özellikle doğruydu. Şehirli olmayan güçler arasındaki rekabet, özellikle de merkezi gücün büyük vasallarla ve kilisenin hiyerokratik gücüyle çatışması şehirlerin yardımına geldi; zira özellikle kasabalıların para gücünden memnun güçlerden birisi ona kesin bir avantaj sağlayabiliyordu. Bu nedenle, büyük siyasal birliğin örgütlenmesi ne kadar üniterse kentsel siyasal özerliğin gelişmesi o kadar az oluyordu. Zira istisnasız bütün feodal güçler, krallarla başlayarak, şehirlerin gelişmesini mutlak bir güvensizlikle izledi. Sadece bürokratik bir aygıtın ve onların para ihtiyaçlarının yokluğu Philip Augustus'dan itibaren Fransız krallarını ve II. Edward'dan sonra da İngiliz krallarını şehirlerde destek aramaya itti. Aynı faktörler Alma krallarını da piskoposların ve kilisenin servetinden destek aramaya sevk etmişti. Alman krallarını bu destekten yoksun bırakan Atama Savaşı'nın başlangıcından sonra Almanya'da da Salyan krallarının şehirlerin desteğini aradığı kısa dönemler buluruz. Fakat siyasal ve finansal kaynakları krallık ve taşra patrimonyal güçlerine gerekli idari aygıtı geliştirme olanağı verdiğinde şehirlerin özerkliğini yeniden yok etmeye çalıştılar.

Bu nedenle, kentsel özerkliğin tarihsel ara dönemi Antikite'dekinden tamamıyla farklı koşulların neden olduğu Orta Çağ şehir gelişmesindeydi. Tipik antik şehir, yönetici katmanı, kapitalizmi, demokratik çıkarları – bütün bunlar siyasi, yasal ve askeri olarak yöneltiliyordu ve bu arttıkça spesifik olarak antik yönleri daha ön plana çıkıyordu. Aristokrasinin çöküşüne ve Demokrasiye geçişe askeri teknikteki bir değişim neden oldu. Soylulara karşı savaşı yürüten, onu askeri olarak ve sonra da siyasal açıdan deviren kendi teçhizatını sağlayan disiplinli piyade ordusuydu. Başarısının çeşitli boyutları vardı. Bu zaman zaman Sparta'da olduğu gibi soyluların tamamen yok olmasına yol açtı. Ya da – değişik biçimde de olsa- fiili olarak soyluların üstünlüğü sürdürülürken statü farklılıklarının

biçimsel olarak kaldırılmasına, rasyonel ve daha kolay ulaşılabilir adalet taleplerinin tatminine, kişilerin hukuki statülerinin güvencelerine, borçlar kanunundaki katılıkların ortadan kaldırılmasına yol açıyordu: Roma'da durum buydu. Ya da yeniden, soyluların demoi'yle birleşmesine ve Cleisthenes Atina'sında olduğu gibi şehir devletinin timokratik yönetimine neden oluyordu. Çoğu zaman; soylular devletinin otoriter kurumlarından bazıları kırsal piyade unsurlarının etkisi egemen olduğu sürece korunuyordu. Kurumların askerileşmesinin yoğunluğunda da büyük çeşitlilik egemendi. Sparta piyade topluluğu bütün toprakları savaşçılara ait sayıyor ve üzerinde yaşayan hür olmayan nüfusa da müşterek bir mal gözüyle bakıyordu, askeri yeterliliğini göstermiş olan her savaşçıya bir arazi kirası talep etme hakkı veriyordu. Hiçbir başka polis bu kadar ileri gitmedi, fakat savaşçı hisselerinin (kleroi) devredilebilirliği, şehir loncası üyelerinin mirasla elde edilmiş arazileri üzerindeki kısıtlamalar oldukça yaygın görünüyordu ve geç bir döneme kadar parça parça varlığını sürdürdü. Bununla birlikte, bu uygulama bile evrensel değildi ve sonraları her yerde ortadan kaldırıldı. Bütün diğer araziler yalnızca "oğulların" miras hakkıyla engellendi ve başka türlü serbestçe devredilebiliyordu.14 Sparta'da toprak birikimi erkek Spartalıların ellerinde yasaklanmış olsa da kadınların ellerinde serbestti ve bu nihai olarak belki de 8000 gerçek tam vatandaşın (homoioi= "eşitler") savaşçı birliğinin ekonomik temelini o kadar çok dönüştürdü ki sonunda sadece birkaç yüz kişi tam askeri eğitimi alabiliyor ve tam vatandaşlığın dayandığı üyelik ücretini ödeyebiliyordu. Atina'da gelişme tersi bir seyir izledi: Burada toprakların serbestçe devredilebilirliği hükmü "halk" yapılanmasıyla kombinasyon halinde toprakların küçük hisselere bölünmesini hızlandırdı; bu da genişleyen bostancılık kültürünün gerekleriyle örtüşüyordu. Roma'da On İki Tab-let zamanından beri var olan toprağın serbestçe devredilebilmesi köy tipi kırsal yerleşimi ortadan kaldırması açısından farklı sonuçlar doğurdu.[15] Yunanistan'da, hoplit demokrasisi askeri gücün temelde – İ.Ö. 447'de Koroneia'da Boetialıların elinden bozguna uğradıktan sonra Atina'da olduğu gibi – donanmaya dayanmaya başladığı bütün bölgelerde zayıfladı. O zamandan sonra, önceki katı askeri eğitim ihmal edildi, eski otoriter kurumların kalıntıları ortadan kaldırıldı ve şehrin hem politikaları hem de kurumları kasabalı *demos'un* tam egemenliğine girdi.

Salt askeri faktörlere bağlı bu tür dönüşümler Orta Çağ şehrinde bilinmiyordu. Popolo'nun zaferi öncelikle ekonomik temellere dayanıyordu. Spesifik olarak Orta Çağ şehir tipi, denizden uzak zanaatkar şehri tamamıyla ekonomik

yönelimliydi. Orta Çağların feodal güçleri köken itibariyle şehir kralları ya da şehir soyluları değildi. Antikite'nin soylularının aksine sadece şehir tarafından sunulan spesifik askeri teknik enstrümanlarını hizmetlerine almakla ilgilenmiyordu. Zira, savaş donanmalarına sahip kıyı şehirlerinden ayrı olarak, Orta Çağ şehirleri bu şekilde spesifik askeri güç enstrümanlarının sahibi değildi. Oldukça aksine: Antikite'de hoplit ordusu ve eğitimi ve dolayısıyla askeri çıkarları, gittikçe artarak, tüm kentsel örgütlenmenin eksenini oluşturmaya başladı, Orta Çağlarda çoğu kasabalı ayrıcalıkları kasabalıların garnizon hizmetine karşı askeri yükümlülüklerin sınırlandırılmasıyla başladı. Orta Çağ kasaba sakinlerinin ekonomik çıkarları ticaret ve sanat yoluyla barışçı kazançta yatıyordu ve bu en belirgin olarak kentli vatandaşların alt katmanı için böyleydi; bu özellikle *popolo minuto* politikalarıyla İtalya'daki üst katmanlarınkiler arasındaki çelişkide gösterilir. Orta Çağ kasabalısının siyasal durumu onun yolunu belirliyordu, bu *homo economicus'tu*; oysa Antikite'de *polis* en güçlü olduğu zamanda teknik anlamda en ileri askeri birlik karakterini koruyordu: Antik kasabalı bir *homo politicus* idi.

Daha önce gördüğümüz gibi, Kuzey Avrupa şehirlerinde *ministeriales* ve şövalyeler statü grupları olarak şehirden çoğu zaman doğrudan çıkarılıyordu. Şövalye olmayan toprak sahipleri ya salt şehir tebaasıydı ya da zaman zaman şehrin himayesinde olan pasif konuk kasabalılardı; bazen lonca örgütlü bahçıvanlar ve şarap tüccarlarıydı, fakat hiçbir zaman siyasal ya da sosyal olarak önemli değillerdi. Genel bir kural olarak ve zamanla gittikçe artarak, taşra kendi sesine sahip olmadan Orta Çağ şehirlerinin ekonomik politikasının salt nesnesi oldu. Tipik Orta Çağ şehri hiçbir yerde sömürgeleştirici bir yayılma anlayışına bile sahip olma durumunda değildi. [17]

5. Serfler, Klientler ve Azat Edilmiş Köleler: Siyasal ve Ekonomik Önemleri

Burada önemli bir noktaya, antik ve Orta Çağ şehrinin statü yapısı arasındaki karşılaştırmaya varıyoruz. Daha önce tartıştığımız kölelere ek olarak, antik *polis* Orta Çağlarda ya erken dönemde bulunan ya da hiç bulunmayan veya yalnızca şehir dışında görülen birkaç *statü* katmanına sahipti. Bunlar arasında şunları sayabiliriz: 1. Serfler; 2. Borç köleleri ya da borç hizmetçileri; 3. Klientler; 4. Azat edilmiş köleler. İlk üç grup genel olarak hoplit demokrasisi öncesi döneme aittir ve sonraları yalnızca hızla azalan önemdeki kalıntılarda bulunur.

Azat edilmiş (özgürlüğü verilmiş) köleler ise aksine özellikle sonraki dönemde gittikçe artan önemli bir rol oynamışlardır.

1. SERFLER. Tarihsel zamanlarda, patrimonyal serflik (*Hörigkeit*) antik polis alanında öncelikle fethedilmiş topraklarda görülür. Bununla birlikte, şehir gelişmesinin erken feodal döneminde çok yaygın biçimde dağılmış olmalıdır. Antik serfin durumu, dünyadaki serflerin ayrıntılar açısından büyük oranda değişirken belli temel yönlerden her zaman aynı olan durumu gibi prensipte Orta Çağ karşılığındakinden farklı değildi. Serf her yerde genelde ekonomik olarak sömürülüyordu. Serflik en mükemmel olarak, *polis* örgütlenmesinin (güney) İtalya'da olduğu gibi tam olarak gerçekleştirilemediği Hellenik bölgede ve aynı zamanda, serflerin bireysel efendilerinden ziyade devletin malı sayıldığı, çok katı biçimde savaşçı örgütler olarak oluşan şehirlerde korunuyordu. Serflik bu bölgeler dışında hoplit demokrasisi döneminde neredeyse her yerde ortadan kalktı. Hellenistik dönemde, o zamanlar *polis* biçiminde örgütlenen, Doğu'nun batı bölgelerinde canlandı. Kabile yapılanmasını koruyan geniş bölgeler kasabalıları İskender sonrası bölgesel kralların yararına bir Yunan (ya da Hellenleşmiş) garnizonu oluşturan bireysel şehirlere tahsis edildi. Ancak, başlangıçta Hellenik olmayan kırsal nüfusun (ἔθνη ya da "kabileler") bu bağı salt siyasaldı ve dolayısıyla erken dönemin patrimonyal bağlılığından oldukça farklıydı; bu artık özerk şehirlerin tanımına ait değildir. [18]

2. BORÇ HİZMETLERİ.[19] Antikite'de iş gücü olarak çok önemli bir rol oynuyordu. Bunlar ekonomik olarak "mevkisinden düşmüş", durumları şehirli soylular ve kırsal hoplitler arasındaki erken statü mücadelelerinde özellikle sosyal meseleyi teşkil eden kasabalılardı. Mevkisi düşmüş bu köylü katmanlarının problemlerini çözmek için verilen çeşitli tavizler Yunanlıların *aisymnetic* kanunnnamelerinde [20], Romalıların On İki Tableti'nde, ödenmemiş borçlar nedeniyle kişilerin yakalanması hakkındaki kanunlarda[21] ve tiranların politikalarında tasarlanıyordu. Çözümler çok çeşitliydi. Borç hizmetçileri serf katmanlarından gelmiyordu; bunlar aileleri ve topraklarıyla birlikte sürekli köleliğe ya da özel borç tutsaklığına mahkum edilen ya da kölelikten kaçmak için gönüllü olarak borç tutsaklığına giren hür toprak sahipleriydi. Sık sık kendi toprakları üzerinde, kredi verenlerin hesabına çalışan çiftçiler olarak ekonomik kullanıma sunuluyordu. Bu gibi katmanların oluşturduğu tehlike On İki Tabletin köleleştirilmiş tutsakların ülke içinde tutulamayacağı fakat dışarıya satılması gerektiğini hükme bağlamasından ["trans Tiberim"] görülebilir.

3. KLİENTLER[22] hem borç hizmetçilerinden hem de serflerden ayırt edilmelidir. Bunlar sonrakinin aksine başkalarının otoritesi altındaki insanlar olarak aşağı görülmüyor, fakat daha ziyade bir *patronun* yandaş grubunu oluşturuyordu; bu ilişki karşılıklı bir "sadakat" ilişkisiydi, öyle ki patron ve klient arasına dini bir tabu altında hukuki bir dava koyuyordu. Borç tutsaklığıyla olan fark klientlik ilişkisinin bir patron tarafından ekonomik sömürüsünün ahlaka aykırı sayılmasıyla gösterilir. Klientler patronun ekonomik değil kişisel ve siyasal güç araçlarıydı. Lordla olan ilişkileri *fides* tarafından düzenleniyordu; buna uyulması bir hakim değil bir ahlak yasası tarafından sağlanıyor, ihlalinin ise dinsel sonuçları oluyordu (ihlalci bir *infamis* oluyordu). Klient ilişkisi şövalye savaşı ve soyluların yönetimi zamanından geliyordu ve klientler aslen lordun onu savaşa kadar takip eden maiyetiydi, ihtiyaç durumunda hediye ve destek, belki de ara sıra iş hizmetleri vermekle yükümlüydü ve kendilerine bir toprak parçası veriliyor ve mahkemeler önünde onun tarafından temsil ediliyordu. Lordun hizmetçileri değil, Orta Çağların isimlendirmesiyle onun *ministeriales'iydiler*; tek fark bir şövalye tarzına ve şövalye derecesine sahip değillerdi, köylü arazilerine sahip önemsiz insanlardı – avam takımından savaş-tımarı sahibi bir katmandılar.

Klient, dolayısıyla arazi mülkiyetinde ve yerel topluluklarda ve dolayısıyla askeri birlikte hiçbir payı olmayan ve (Roma'da *applicatia* vasıtasıyla) soylu bir ailenin başıyla (*pater*) ya da kralla bir himaye ilişkisine giren ve karşılığında bu patron tarafından kendisine askeri teçhizat ve toprak tahsis edilen (Roma'daki teknik terim *adtribuere* idi) bir kişiydi. Birçok durumda bu ilişkiyi atalarından miras alıyordu. Bu, klient ilişkisinin eski anlamıydı. Aynen Orta Çağlarda olduğu gibi soyluların egemenliği Muntmannen'e yol açtı, dolayısıyla Antikite'de eşit şartlar altında küçük çiftçiler kendilerini, sadece mahkemeler önünde soylu biri tarafından temsili güvence altına almak için bile olsa, büyük kitleler halinde klient ilişkisine girme eğiliminde buldu. Bu, Roma'da belki de geç dönemin klient ilişkisinin daha serbest formlarının kaynağıydı. Fakat eski klient ilişkisi en azından Roma'da klienti tamamıyla patronun eline düşürdü. Daha İ.Ö. 134 yılında, Scipio, bir ordu komutanı olarak, klientlerini hala askeri hizmete çağırabiliyordu. [23] İç Savaşlar döneminde şahsi bir askeri yandaş grubunun bu rolü büyük toprak sahiplerinin colonisi (küçük kiracıları) tarafından üstlenildi.

Roma'da klientler askeri mecliste oy sahibiydi ve geleneğe (Livy) göre soylular için önemli bir destek teşkil ediyordu. Klientlik kurumu belki de hukuksal ve biçimsel olarak hiçbir zaman kaldırılmadı. Hoplit teknolojisinin başarısı ön-

ceki askeri önemini Roma'da da ortadan kaldırıldı ve sonraki zamanlarda klientlik patrona belli bir sosyal nüfuz sağlayan bir kurum olarak varlığını sürdürür. Buna karşın, Hellenik Demokrasi klient ilişkisini bütünüyle ortadan kaldırdı. Orta Çağ şehri, kurumu, sadece tam bir vatandaşın himayesi için başvuran konuk bir vatandaş üzerindeki himaye gücü şeklinde biliyordu. Mahkemelerde temsile yönelik bu klient ilişkisi soylu egemenliğiyle birlikte kayboldu.

4. AZAT EDİLMİŞ KÖLELER antik şehirde oldukça önemli bir rol oynayan sayısal olarak önemli bir katmandı. Genelde ekonomik olarak sömürülüyorlardı. İtalyan araştırmacılar tarafından dikkatli bir şekilde incelenen [Yunan] kitabelerinde serbest bırakılanların yaklaşık yarısı kadındı. [24] Bu durumlarda azat etme genellikle geçerli bir evliliği mümkün kılma amacına hizmet etmekte ve dolayısıyla muhtemelen müstakbel (in spe) damat tarafından satın alınmayla elde edilebiliyordu. Bunun ötesinde yazıtlarda özellikle ev hizmetçisi olan ve dolayısıyla özgürlüklerini kişisel iltimasa borçlu olan çok sayıda azatlı köle buluruz. Bu tür bireylerin görünüşte büyük oranı muhtemelen yanıltıcıdır, zira özellikle bu kategorideki azatlı köleler için yazıtlarda anılma ihtimali diğer gruplar için olduğundan doğal olarak çok daha yüksektir. Öte yandan, Calderini'yle birlikte[25] ev kölelerinin özgürlüğüne kavuşması sayısının siyasal ve ekonomik gerileme dönemlerinde arttığını ve ekonomik refah dönemlerinde ise azaldığını varsaymak oldukça makul görünmektedir. Kazanç fırsatlarının azalması efendiyi hanesini küçültmeye ve aynı zamanda zor zamanların riskini, efendisine azatlık parasını ödemenin yanında artık kendini de geçindirmek zorunda kalacak köleye devretmeye yöneltecekti. Tarım yazarları [26] azatlıktan malikanedeki iyi hizmete bir ödül olarak söz ederler. Bunun yanında, bir sahip ev kölesinin hizmetinden yararlanmak yerine, Strack'ın belirttiği gibi, sınırlı bile olsa onun eylemlerinin yasal sorumluluğundan kurtulmak için onu çoğu zaman azat etmiş olabilir. [27]

Bununla birlikte, diğer köle katmanları da [azatlı köleler sınıfı için bir kaynak olarak] en azından eşit derecede önemli olmuş olmalıdır. Efendisi tarafından ücretlerin ödenmesi karşılığında bağımsız bir ticari girişimi yönetmesine izin verilen köle özgürlüğünü satın almaya yönelik parayı toplamak açısından en iyi durumdaydı, aynı şey [doğrudan hizmetten azat edilen] Rus serfleri için de geçerliydi. Efendi için, azatlı kölenin sözleşme yapmak zorunda olduğu hizmetler ve ücretler, her halükarda, kölelikten azat etme kararını vermede kesinlikle önemli bir rol oynuyordu. Azatlı köleler ve çocukları sabık sa-

hibin ailesiyle patrimonyal bir ilişki içerisinde kalıyor, bu ancak birkaç kuşağın geçmesiyle birlikte kayboluyordu. Efendiye – çoğu zaman oldukça abartılı olan – sözleşmeli hizmetleri ve ücretleri borçlu olmakla kalmıyordu; aynı zamanda ölümü durumunda miras bırakılabilecek mülkü de, Orta Çağların köleleri için olduğu gibi, büyük oranda patronun merhametine bağlı kalıyordu. Buna ek olarak *pietas* yükümlülüğü altındaydı, yani kişisel bağlılığın efendinin sosyal mevkisini yükselten ve onun siyasal gücünü doğrudan arttıran çeşitli formlarıyla yükümlüydü. Sonuç *demos* yönetimi sırasında, örneğin Atina'da, azatlı kölelerin vatandaşlık haklarından tamamıyla mahrum bırakılması ve metikler arasında sayılmasıydı, fakat makam soyluluğunun gerçekten hiçbir zaman sona ermediği Roma'da azatlı köleler vatandaş sayılıyordu. Ancak *plebl*erin ısrarı sonucu dört kentli *tribus'la* sınırlandırmışlardı – makam soyluları bu talebe azatlı kölelerin aksi takdirde bir tyrannis oluşturma girişimlerinin temelini oluşturabileceği korkusuyla cevap vermişti. En azından eskilerin kafasında , *censor* Appius Claudius [İ.Ö. 308'de] azatlı köleleri bütün *tribuslara* dağıtarak onlara diğer vatandaşlarla eşit oy vermeye giriştiğinde böyle bir teşebbüste bulunulmuştu. Fakat bu karakteristik girişimi, Eduard Meyer'in yaptığı gibi, [28] bir " Pericles" demagojisi yaratma girişimi olarak yorumlayamayız; çünkü Pericles yönetimi _ Atina'da Demokrasi tarafından bütün vatandaşlık haklarının dışında bırakılan-azatlı kölelere değil tam vatandaşlar loncasının şehrin siyasal genişlemesindeki çıkarlarına dayanıyordu. Buna karşın, azatlı köleler *hominess oeconomici* – Orta Çağların ve modern zamanların ekonomik burjuvazisine antik bir Demokrasinin herhangi bir tam vatandaşından çok daha yakın olan barışçı bir iş adamları sınıfı – idi. Dolayısıyla Roma'daki soru daha çok, orta çağ tipinde bir "halk kaptanlığının" onların yardımıyla kurulup kurulamayacağıydı; Appius Claudius'un girişiminin reddi de, önceden olduğu gibi, köylü ordusunun ve normalde baskın kentli makam soylularının belirleyici faktörler olarak kalacağını gösteriyordu.

Belli bir şekilde antik sosyal katmanların en "moderni" olan ve burjuvaziye en yakından benzeyen azatlı kölelerin durumu üzerine biraz daha duralım. Azatlı köleler hiçbir yerde şehir makamlarına ve rahipliğe ulaşamadı, hiçbir yerde tam connubium'a sahip olamadı ve hiçbir yerde – aşırı ihtiyaç durumunda savaşa çağrılmalarına rağmen – askeri talimlere (gynasium'a üyeliğe) ve adalet yönetimine katılım sağlayamadılar. Roma'da "şövalye" olamıyorlardı ve neredeyse her yerde yargılama prosedürünün bazı yönleri açısından tam olarak hür

vatandaşlar karşısında dezavantajlı durumdaydılar. Özel hukuksal durumları sadece, devlet tarafından verilen veya aksi takdirde siyasal statüye dayanan vatandaşlık maaşlarının değil, aynı zamanda toprak ediniminden ve dolayısıyla ipotek sahipliğinin de dışında bırakılmaları ekonomik sonucunu doğruluyordu. Dolayısıyla *arazi* kirasından elde edilen gelirler özellikle Demokrasi zamanında tam vatandaşların karakteristik tekeli olarak kaldı. Azatlı kölelerin ikinci sınıf bir vatandaşlığa sahip olduğu Roma'da bir *eques'in* (Şövalye) nüfus sayımı statüsünün dışında bırakılması (en azından kendi hesaplarına girişimciler olarak) bu statü grupları tarafından tekel altına alınan büyük vergi iltizamlarına ve devlet sözleşmelerine katılamadıklarına işaret ediyordu. Dolayısıyla bir tür pleb *burjuvazi* olarak *equite'lerin* [*grande bourgeoise'iyle*] çatışıyorlardı. Toprak sahipliğinden ve vergi iltizamından yoksun bırakılma fiilen azatlı kölelerin kendilerini tipik olarak antik, siyasal yönelimli kapitalizm tipinden dışlanmış ve anı şekilde görece modern, burjuva tarzı bir geçim kazanma yoluna itilmiş buldukları anlamına geliyordu. Buna göre onları modern özellikler gösteren ekonomik etkinlik formlarının en önemli taşıyıcıları olarak buluruz. Azatlı köleler bir grup olarak en çok (zaman zaman hatırı sayılır servetler elde edebilen) küçük kapitalist orta sınıflara benzetilebilir; tam vatandaşların siyasal olarak belirlenmiş *rentier* gelirlerini (devlet maaşlarını, *per diem* (günlük) katılım ücretleri, ipotek faizi ve arazi kiraları) tekeline alan tipik Hellenik *demos'un* ise zıttıdır. Kölelerin iş eğitimi kişinin özgürlüğünü satın alma olanağıyla kombinasyon halinde, daha yakınlarda Rusya'da olduğu gibi, Antikite'deki hür olmayanların kazanç dürtüleri için güçlü bir teşvik ediciydi. Buna karşın antik *demos'un* çıkarları askeri ve siyasaldı. Azatlı köleler, salt ekonomik çıkarları olan bir katman olarak "Barış Getiren" olarak Augustus kültü için ideal bir halk teşkil ediyordu. İlk İmparatorlar tarafından yaratılan Augustales zamanımızda "Majesteleri Kralın Müteahhiti" unvanı ile aynı rolü oynuyordu. [29]

Orta Çağlarda, azatlı kölelerden oluşan ayrı bir statü grubu yalnızca erken, şehir öncesi dönemde bulunur. Şehirler içerisinde, mirasları kısmen ya da bütünüyle sahiplerine döndürülen serfler katmanı şehir gelişmesinin en erken döneminde "*standluft macht frei*" [30] ilkesiyle ve aynı zamanda imparatorların lordlara kasabalıların mirası üzerinde hak talebinde bulunmayı yasaklayan şehir ayrıcalıkları vasıtasıyla dar sınırlar içerisinde tutuluyordu. Zanaat loncalarının egemenliği altında şehirli serfler bütünüyle ortadan kalktı. Temelde askeri bir birlik olan antik şehir için, lonca örgütlenmelerine dayanan bir yapılanma azat

edilmiş ve hür olmayan zanaatkarlarla birlikte hür doğmuşlardan da oluşmak zorunda olduğundan makul olmazken, Orta Çağ zanaat loncası yapılanması kesin biçimde şehir dışı statü farklılıklarının reddine dayanıyordu.

6. Denizden Uzak Orta Çağ Ticaret Şehrine Karşı Bir Savaşçı Loncası Olarak Polis

Antik polisi, disiplinli hoplit oluşumlarının yaratılması zamanından itibaren bir savaşçılar loncası olduğu şeklinde özetleyebiliriz. Bir şehir her nerede kara temelli aktif bir dış politika izlemek istese büyük ya da küçük ölçekte Spartalıların örneğini izlemek – yani kasaba sakinlerini eğitimli bir hoplit ordusuna dönüştürmek – zorundaydı. Argos ve Thebes, genişleme dönemlerinde, Theban'ın ["Boeotia Kutsal Takımı"] örneğinde kişisel dostluk bağlarıyla ek olarak güçlendirilen birimler olan savaşçı *virtuosi* birliklerini de yarattı. [31] Atina gibi, bu tür birliklere sahip olmayan, fakat kasabalı hoplit ordusuna dayanmak zorunda olan Şehirler bir savunma stratejisiyle sınırlanmış karadaydı. Fakat kasabalı hoplitler her yerde aristokrasinin çöküşünden sonra tam vatandaşlardan oluşan egemen sınıfı oluşturdu. Ne Orta Çağ Avrupa'sında ne de başka bir yerde benzer bir katman bulunabilir.

Sparta sürekli bir askeri kampsa bu, bir ölçüde diğer birçok Yunan şehri için de doğruydu. Hoplit polisinin erken döneminde, şehirler bu nedenle dışarıya karşı artan bir kapanma geliştirdi (bu Hesiod'un zamanında [muhtemelen İ.Ö. 8. Yüzyıl] egemen olan kapsamlı hareket özgürlüğüne zıttı) [32] ve ayrıca sık sık savaşçı topraklarının devredilebilirliği üzerinde kısıtlamalar koyuyordu. Bununla birlikte, bu kurum birçok şehirde çok erken çöktü ve sonra ücretli askerler olarak bütünüyle gereksiz hale geldi veya kıyı şehirlerinde donanma hizmeti önem kazandı. Ancak, o zaman bile, askeri hizmet, militarist bir lonca karakterini sürdüren şehirdeki siyasal yönetime katılım için nihai anlamda belirleyici olarak kaldı. Atina'da Mısır ve Sicilya'ya kadar uzanan – küçük aktif nüfus ışığında büyüleyici olan – bir genişleme politikasını destekleyen tam olarak radikal Demokrasiydi. Dahili olarak, polis militarist bir birlik sıfatıyla mutlak manada egemendi. Vatandaşlar bireyi her açıdan istedikleri gibi ele alıyordu. Beceriksiz ekonomik yönetim, özellikle savaşçıların mirasla edinilmiş topraklarının çarçur edilmesi (Roma köle azat etmeme formülüne ait *bona paterna avitaque*) [33], zina, çocuğun kötü eğitilmesi, anne babaya kötü davranma,

tanrılara (*asebeid*) saygısızlık, aşağılayıcı şiddet (*hybris*) – kısaca, askeri ve siyasi ahlak kurallarını ve disiplini tehlikeye atabilecek ve polisin zararına tanrıların gazabını uyandıracak herhangi bir davranış (Thueydides tarafından nakledildiği şekliyle) Pericles'in cenaze merasimi konuşmasında Atina'daki her insanın istediği gibi yaşamasına izin verildiği şeklindeki ünlü güvencesine rağmen sert biçimde cezalandırılıyordu. [34] Roma'da benzer ihlaller *censor'un* müdahalesine yol açıyordu. Dolayısıyla ilke olarak kesinlikle kişisel davranış özgürlüğü yoktu ve *de facto* var olduğu yerde de Atina'da olduğu gibi kasabalı milislerin azalan etkisi pahasına satın alınıyordu. Hellenik şehir ekonomik olarak da bireyin mülkü üzerinde tam bir tasarrufa sahipti: Eğer borca girerse, Hellenistik dönemde şehir hala mülkü ve kasabalının şahsını şehirdeki alacaklıya rehin verebiliyordu.

Kasabalı öncelikle bir asker olarak kaldı. Gerçek bir şehir – Pausanias'a göre – bir su kuyusu, Pazar (*agora*), belediye binası (archeion) ve tiyatroya ek olarak [askeri talim alanına] *gymnasion'a* ihtiyaç duyuyordu. [35] Hiçbir yerde eksik değildi. Vatandaş, pazarda ve *gymnasion'da* vaktinin en büyük kısmını geçiriyordu. Klasik Atina'da *ekklesia,* jüri mahkemesi hizmeti, meclis hizmeti ve devlet dairelerinde dönüşümlü olarak hizmet ve her şeyin ötesinde – onlarca yıl her yaz gerçekleştirilen – askeri seferlerde hizmetin onun zamanı üzerindeki hak talepleri tarihte farklı bir başka kültürün önce ya da sonra hiç yaşamadığı oranlardaydı.

Kasaba sakinlerinin herhangi bir önemdeki tüm servet birikimleri Demokrasi'nin *polisinin* taleplerine tabiydi. "Üçlü yönetimin" savaş gemilerinin donatımı, tedariki ve komutasını; hiyerarşinin de büyük festivaller ve tiyatro gösterileri düzenleme, acil durumlarda zorla borç alma, Atina kurumu *antidosis'den* oluşan liturjik görevleri [36] – bütün bunlar burjuva servet birikimini büyük istikrarsızlığa maruz bırakıyordu. Halk mahkemeleri tarafından yönetilen adaletin mutlak keyfiliği – hukuk eğitimi almamış yüzlerce jürinin önündeki sivil yargılamalar – formal hukukun korumaları o kadar çok tehlikeye attı ki şaşılması gereken servetlerin her siyasal felaketten sonra kanlı şekilde ortadan kaldırılmasından çok servetin süren varlığıdır. Servetlerin yok edilmesi zenginler için daha tehdit ediciydi zira mülklerinin en önemli parçalarından olan köle sahiplikleri bu gibi durumlarda genellikle kitlesel kaçışlara bağlı olarak küçülüyordu. [37] Aynı zamanda, *polis* Demokrasisi tedariki ve inşaat sözleşmeleri ve vergi tahsilinin iltizamı için kapitalistlere ihtiyaç duyuluyordu. Roma'nın equestrian (şövalye) düzeninde sahip olduğu gibi salt ulusal bir kapitalist sınıfını

Hellenik şehirler hiçbir zaman geliştiremedi. Tekil şehir devletleri yeterli kazanç olanakları sunmayacak kadar küçüktü; birçok şehir, Roma'nın aksine, yabancı müracaat sahiplerini kabul ederek ve çekerek müteahhitler ve vergi mültezimleri arasında rekabet oluşturmaya çalışıyordu.

Arazi, sahibe bir haraç ödeyen ya da işçi olarak dışarıya kiralanan (genellikle oldukça mütevazı sayılardaki) köleler (Nikias) [38] gemi sahipliği ve ticarete sermaye katılımı – bunlar kasabalıların servetinin tipik yatırım formlarıydı. Hegemonik şehirlerin vatandaşlarının yabancı ipoteklere ve araziye yatırım yapma olanakları da vardı. Dışarıdaki araziye yapılan her türlü yatırımlar yalnızca yönetici kasabalı loncalarının yerel arazi tekellerinin kırıldığı yere mümkündür. Daha sonra Atinalılara kiralanan veya Atinalı *cleruch'lara* tahsis edilen yabancı toprakların polis tarafından kazanılması ve Atinalıların tabi şehirlerde arazi sahipliğinin kabulü, nihai olarak, Atina deniz hakimiyeti politikasının temel hedefleri arasındaydı. Dolayısıyla, Demokrasi zamanında da arazi ve insan sahipliği kasaba sakininin ekonomik durumu için belirleyiciydi. Bütün bu mülkiyet ilişkilerini alt üst eden savaş kronikti ve soylular döneminde savaşın onurlu şekilde yönetimine karşın artık olağan üstü bir acımasızlıkla yürütülüyordu. Zaferle biten neredeyse her savaştan sonra mahkumlar kitle halinde öldürülüyor ve neredeyse her şehir işgali bütün nüfusun köleleştirilmesi ya da öldürülmesiyle sonuçlanıyordu. Her zafer köle arzında ani bir artış getiriyordu. Bu türden bir demos rasyonel ve sürekli ekonomik etkinliğe dayanan barışçı ekonomik edinime yöneltilmesi mümkün değildir.

Bu açıdan,Orta Çağın şehirli vatandaşları ilk gelişme döneminde bile tamamıyla farklı bir şekilde davranıyordu. Yukarıda tanımlananlarla çok yakından ilişkili Orta Çağ olguları refahları denizaşırı bölgelerdeki sömürge güçlerine dayanan kıyı şehirleri olan Venedik ve, her şeyden önce, Cenova'da bulunur. Fakat bu örneklerde bile öncelikle – Antikite'deki gibi – kolonilerle, askeri ödemelerden gelen gelirlerle ya da dışarıdan toplanan haraçlardan vatandaşlara dağıtılan hisselerle değil bir tarafta çiftlik ve malikane mallarıyla diğer tarafta da ticari imtiyazlar ve zanaat yerleşimleriyle ilgileniyoruz. Son olarak, Orta Çağlar'ın endüstriyel kara şehri antik tipe tamamıyla yabancıdır. Popolo'nun zaferinden sonra üst loncaların girişimci katmanının çoğunlukla olağanüstü derecede savaş isteklisi olduğu tabi ki doğrudur. Fakat buradaki belirleyici güdüler rahatsız edici taleplerin ortadan kaldırılması, ticaret yollarına egemen olma ya da bunların geçiş ücretlerinden kurtarılması ve ticaret tekelleri ve hammadde hakları

kazanmaktı. Orta Çağ şehirlerinin de, hem dış zaferler hem de şehirdeki iktidar partisinin değişimiyle sonuçlanan iç karışıklar sonrasında toprakların büyük ölçekli yeniden dağıtımını biliyordu. Bu özellikle de İtalya'da söz konusuydu. Mağlup partinin mal varlığı o da galip parti tarafından doğrudan düşman arazilerini yöneten devlet dairesinden kiralanıyor veya satın alınıyordu. Yabancı bir topluluğa her boyun eğdirme galip vatandaşlar tarafından toprak alımı fırsatlarını arttırmak için kullanılıyordu. Fakat bu mülkiyet değişikliklerinin radikalliği, antik şehrin geç döneminde bile, her iç devrime ve her muzaffer dış ve iç savaşa eşlik eden muazzam mülkiyet devrimleriyle karşılaştırılamaz. Hepsinden önemlisi, toprak kazanımının kendisi artık siyasal yayılımı teşvik eden ekonomik çıkarların ön planında durmuyordu.

Orta Çağ şehri, zanaat loncalarının egemenliği altında – en azından bağımsız polis döneminde – Antikite'nin herhangi bir şehrinden ölçülemeyecek biçimde daha fazla olarak rasyonel ekonomik etkinlik yoluyla kazanıma yönelmiş bir yapıydı. Hellenistik ve geç Roma döneminde yalnızca bu şehir özerkliğinin devredilmesinin, şehirli bir askeri politika aracılığıyla kasabalılar için ekonomik fırsatlar yaratma ihtimallerini yok etmesi açısından, bu farkı bir ölçüde azalttığı söylenebilir. Hiç şüphesiz, Orta Çağlarda da şehirler – ordusunda topların ilk defa kullanıldığı Floransa'da olduğu gibi – zaman zaman kara savaşında teknolojik ilerlemenin taşıyıcıları olabiliyordu. On ikinci yüzyılda Lombardların I. Frederick'e karşı kasaba ordularını kullanması askeri teknikte önemli bir yeniliği temsil ediyordu. Fakat genel olarak, şövalye orduları şehir ordularına en azından eşit kaldı ve ortalama olarak – en azından düz arazide – [39] kesinlikle üstündüler. Askeri güç şehrin önde gelen vatandaşlarının ekonomik etkinlikleri için bir destek olabilir, fakat denize kıyısı olmayan bölgelerde bu çabalar için temel teşkil etmeyebilir. En etkili askeri güçlerin merkezi şehirlerin dışında bulunduğu için, ortaçağ kasaba sakini ekonomik çıkarlarının takibi için rasyonel ekonomik araçlara dayanmaya zorlandı.

7. Antik Şehir Devletleri ve İmparatorluk Oluşumuna Engeller

Antik polis tarafından dört büyük güç oluşumu yaratıldı: Dionysios'un Sicilya İmparatorluğu, Atina Konfederasyonu, Kartaca ve Roma- İtalya İmparatorluğu. Peloponez ve Boeotia konfederasyonlarını saymayabiliriz, çünkü

bunların büyük güç statüleri geçiciydi. Bu dört oluşumun her biri farklı bir temele dayanıyordu. Dionysios'un İmparatorluğu paralı bir orduya ve sadece ikincil tarzda kasabalı askerlere dayanan saf bir askeri monarşiydi. Bu nedenle bizim için tipik değildir ve spesifik ilgi alanımıza girmemektedir. Atina Konfederasyonu bir Demokrasi ve dolayısıyla kasabalı loncasına ait bir oluşumdu. Bu gerçek kaçınılmaz olarak vatandaşlar için özel haklar politikasını yarattı ve konfederasyondaki şehirlerin müttefik demokratik kasabalı loncalarının hegemonik şehir loncasına mutlak anlamda boyun eğmesine neden oldu. Konfederasyonun üyelik harçlarının düzeyi Atina'da önceden anlaşmayla değil tek taraflı olarak – *demos* tarafından olmasa da rakip bir prosedür içinde pazarlık eden seçilmiş bir komisyonca – belirlendiği ve ayrıca konfederasyona bağlı şehirlerin bütün hukuk davalarına Atina mahkemelerinde bakıldığı için başkentin küçük vatandaşlar loncası geniş imparatorluğun kısıtlamasız yöneticisi haline geldi. Konfederasyona bağlı şehirlerin kendi gemilerinin ve insan gücü birliklerinin katkısının yerini, birkaç istisnayla, parasal katkılar almaya başladığında ve tüm donanma hizmeti bu şekilde hegemonik şehrin vatandaşlarının özel alanı haline geldiğinde bu özellikle geçerliydi. [40] Bu *demos'un* donanmasının daha sonra kesin biçimde yok edilmesi konfederasyon üzerindeki egemenliğin çöküşüne neden oldu.

Kartaca şehrinin büyük güç konumu paralı ordulara dayanıyordu, öte yandan polisin kendisi tipik antik tarzda, ticaretten ve deniz savaşından elde edilen kazançları burada köle emeğiyle kapitalist olarak işleyen çiftliklerden oluşan büyük arazilerle birleştiren büyük soylu aileler tarafından katı bir plütokratik kalıp içinde yönetiliyordu. (Şehrin madeni para basmaya geçmesi yalnızca yayılma politikasıyla bağlantılıydı.) Orduların ve ganimet şanslarının şahıslarına ve kaderlerine bağlı olduğu ordu komutanlarının şehrin soylu aileleriyle ilişkisi [Otuz Yıl Savaşlarında İmparatorluk generali olan] Wallenstein'a kadar şahsi olarak toplanan orduların liderleriyle onları kiralayanlar arasında her zaman egemen gerilimler olmadan olmuyordu. Bu sürekli güvensizlik askeri süreçleri zayıflatıyordu; öyle ki profesyonel paralı ordunun taktik üstünlüğü İtalyan kasaba askerlerinin başına sürekli bir komutan konulduğunda ve er ve erbaşların askeri yetenekleri paralı askerler düzeyine yükseldiği zaman, onlara karşı sürdürülemiyordu.

Kartaca plütokrasisi ve Sparta eforlarının muzaffer savaş alanı komutanına karşı şüpheleri *Atina demo'larının* davranışında ve sürgün kurumunu kullanı-

mında karşılık bulur. Yönetici katmanın askeri bir monarşinin gelişmesi durumunda egemenlik altına alınmış yabancıların kölelik durumlarını paylaşmak zorunda kalacakları korkusu antik *polis'in* genişleme gücünü felç etti. Bunun yanında, bütün antik hoplit toplulukları, üyelik üzerindeki kısıtlamaları gevşeterek ve kasabalı haklarını diğer birçok tekil polis topluluğununkilerle birleştirerek vatandaşlar birliğini bir imparatorluğun evrensel bir vatandaşlığına açmaya yönelik, güçlü, ekonomik olarak karlı siyasal tekellerin öz çıkarlarına dayalı eğilimi paylaşıyordu. Şehirler arası topluluk oluşumu ve vatandaşlık haklarına yönelik olarak yeni başlamakta olan bütün gelişmeler bu temel eğilimi hiçbir zaman tam olarak aşamadı. Zira vatandaşın bütün hakları onun tekil askeri kasaba loncasına üyeliğine, kasabalı olmaktaki prestije ve ideolojik gurura ve aynı zamanda ekonomik fırsatlara dayanıyordu. Kült topluluklarının karşılıklı katı münhasırcılıkları üniter bir devlet oluşumu üzerinde ek bir güçlü engeldir. Bu gelişmelerin aşılabilir olduğu ortak bir Boetia vatandaşlığı, ortak memurlar, tekil vatandaşların temsilcilerinden oluşan bir yasama meclisi, ortak bir madeni para ve ortak bir ordu geliştiren ve bu arada tekil şehirlerin de özerkliğini sürdüren Boeotia Birliği tarafından gösterilir. Ancak, bu Hellenik dünyada neredeyse tamamıyla istisnai bir durumdu. Peloponez Birliği benzer hiçbir şeye işaret etmiyordu ve bütün diğer konfederasyonlardaki ilişkiler kesin olarak zıt hatlar üzerinde şekilleniyordu. [41] Roma toplumuna, bu açıdan, Antikite'nin standart tipinden büyük ölçüde farklılaşan bir politika yürütmesine imkan sağlayan çok özel bir sosyal koşullar setiydi.

Roma'da herhangi bir başka antik polisten karşılaştırılamayacak derecede fazla olarak, güçlü biçimde feodal türden bir *honoratiores* katmanı yönetimin sahibi olarak kaldı ve yalnızca geçici meydan okuyuşlarla kendi çoğu kez bu şekilde yeniden oluşturdu. Bu aynı zamanda, kurumların gelişmesinde de çok açık bir yansıma buldu. *Pleblerin* zaferi Hellenik manada bir "halk" oluşumu ortaya çıkarmadı. Formal olarak *tribus'da* yaşayan köylülere egemenlik verirken, gerçekte yönetim sürekli olarak şehirde oturan ve dolayısıyla siyasal hayatına devamlı olarak katılabilen kırsal, arazi kiralarının sahiplerinin ellerine düştü. Bunlar tek başına ekonomik olarak vazgeçilebilirdi ve dolayısıyla siyasal makamları doldurma yeteneğine sahipti. Yüksek memurlar meclisi olarak Senato'da, gelişen makam soylularının çekirdeğiydiler. Ek olarak, feodal ve yarı feodal bağlılık ilişkileri alışılmadık güç ve önemini koruyordu. Bir kurum olarak klientlik, önceki askeri karakterini gittikçe kaybetmekle birlikte, Roma'da çok geç döneme kadar

önemli bir rol oynadı. Bunun yanında, daha önce gördüğümüz gibi, azatlı köleler önceki sahiplerinin neredeyse kölelik benzeri yargısal otoritesi altındaydı büyük oranda: Sezar herhangi bir neden belirtmeden azatlı kölelerinden birini idam ettirebiliyordu. Roma makam soyluları daha da belirgin olarak, zaman geçtikçe, sahip oldukları arazinin boyutu açısından, yalnızca erken Yunan yöreler arası soylular içinde, o zaman "tiran" olarak kötülenen Miltiades gibi figürlerde zayıf bir paralellik bulan bir katman haline geldi. Alcibiades'in miras aldığı malikaneden ya da Xenophon tarafından normal boyutta olduğu varsayılan kırsal malikanelerden çok daha büyük olmakla birlikte Cato Maior devri [İ.Ö. ikinci yüzyıl] hala mütevazı boyutlardaki malikaneleri hesaba katıyordu. [42] Fakat hiç şüphesiz, tekil soylu aileleri daha o zaman ellerinde bu türden çok sayıda arazi topluyordu; bunun ötesinde bu tür ticari girişimlere statüleri izin verdiği için doğrudan katılıyorlardı; bu arada köleler ve azatlı köleler vasıtasıyla aynı zamanda statülerine uygun olmayan dünyada her yerde her türden ticari işlere ortak oluyorlardı. Hellenik soylu katmanlarından hiçbiri uzaktan bile olsa geç cumhuriyetin Roma soylularının ekonomik ve sosyal düzeyine yaklaşamıyordu. Roma soylularının genişleyen malikaneleri üzerinde sürekli artan sayıda küçük kiracı çiftçiler (coloni) lord tarafından iskan ediliyor ve donanımları sağlanıyor ve ekonomik yönetimleri içinde yakından kontrol ediliyordu. Bunlar her ekonomik krizden sonra kendilerini toprak üzerindeki pozisyonları ve lorda mutlak bağımlılığı *de facto* (fiili olarak) kalıtsal hale gelene kadar daha da borca batmış buluyordu. İç Savaşlarda parti liderleri tarafından – aynen ordu liderinin klientlerinin [bir yüzyıl önceki] Numantia savaşında askere çağrılması gibi – askeri destek sağlamak için askere alındılar.

Fakat büyük sayılarda klient ilişkisi içinde bulunanlar sadece tekil kişiler değildi. Muzaffer savaş alanı komutanı müttefik şehirleri ve ülkeleri kişisel koruması altına alıyor ve bu patronluk ailesinde kalıyordu. Claudianlar Sparta ve Pergamon'u klientlik içinde tutuyordu ve diğer aileler diğer şehirleri patronlukları altında tutuyor, Senato'da elçilerini kabul ediyor ve arzularını temsil ediyorlardı. Dünyanın hiçbir yerinde bu türden bir siyasal himaye tekil formal olarak özel ailelerin ellerinde toplanmamıştı. Monarşiden uzun süre önce, özel yönetim güçleri sadece monarkların sahip oldukları gibi burada var olmuşlardı.

Demokrasi, makam soylularının her türden klientlik ilişkisine dayanan bu gücünü hiçbir zaman kıramadı. Roma, soylu ailelerin gücünün Atina tarzında – yani, klanların "halklar" gibi bölgesel birimleriyle birleştirilmesi ve bu birim-

lerin siyasal birliğinin yapı taşlarına dönüştürülmesi vasıtasıyla – kırılması girişimin düşünülebildiği noktaya hiçbir zaman ulaşamadı. Areopagus'un gücünün yok edilmesinden sonra Atina demokrasisinde olduğu gibi, adli otorite olarak tüm vatandaşlardan kurayla seçilen idari bir daire ve bir jüriler kurulu sıfatıyla bir demos komitesi oluşturma girişiminde hiç bulunulmadı. Roma'da Senato – makam soylularının temsili olarak Areopagus'la en yakından ilişkili kurum- idare üzerindeki kontrolü sıkı biçimde ellerinde tutuyordu. Sürekli bir kurum olarak yıllık olarak seçilen değişen memurlara karşı avantajlıydı ve zafer kazanmış askeri monarşi bile bu soylu aileleri hemen bir kenara atma teşebbüsünde bulunmadı, fakat sadece onları silahsızlandırdı ve onları barışçıl eyaletlerin idaresiyle sınırlandırdı.

Roma yönetici katmanının patrimonyal yapısı aynı zamanda resmi ticaretin yönetiminin tarzında da ifade buldu. Başlangıçta daire personeli muhtemelen memurların kendileri tarafından sağlanıyordu. Sivil yönetimde alt kademenin atanması daha sonra büyük oranda ellerinden alındı, fakat askeri komutan görevlerinin yerine getirilmesinde müttefik soylu ailelerden gelen kişisel ve siyasal dostlardan oluşan hür bir yandaş grubunun yanı sıra klientleri ve azatlı kölelerden de yardım görüyordu, zira seferlerde resmi görevleri kişisel memurlara devretmek mümkün sayılıyordu. Askeri monarşinin erken döneminin *princepleri* de idaresini büyük oranda o zamanda gerçekten gücünün zirvesine ulaşmış azatlı kölelerinin yardımıyla yürütüyordu. Bu daha sonra artan kısıtlamalara maruz kaldı. Fakat özellikle, her zaman büyük bir klient grubu olan Claudianların yönetiminde bağlıların istihdamı öyle oranlara ulaştı ki Claudian imparator Senatoyu formal olarak tüm idareyi kişisel tabilerinin ellerine verme planıyla tehdit edebiliyordu. Geç cumhuriyetin aristokrasisi gibi *princepler* de ekonomik gücünün dayanak noktasını malikane arazilerinde buldu. Bunlar özellikle Nero devrinde muazzam boyutlara ulaşmıştı ve Mısır gibi ülkelerde hukuksal olarak (ileri sürüldüğü gibi) onun kişisel arazileri olmasa da gerçekte patrimonyal tarzda yönetiliyordu. Etkilerini geç dönemde hala hissettiren, Roma cumhuriyetinin bu patrimonyal ve feodal özellikleri ve *honoratiores'den* oluşan idari teşkilatı hiç şüphesiz çok daha küçük boyutlarla sınırlı oldukları uzak geçmişten itibaren neredeyse kesintisiz bir gelenekle birlikte bir karakteristikti. Bu Roma ve Hellenik dünya arasındaki önemli farklılıkların kaynağıydı.

Tipik farklılıklar yaşam tarzında da görünür. Daha önce gördüğümüz gibi, Yunanistan'da soylular araba savaşı zamanında ringde egzersiz yapmaya başladı-

lar. Tekil şövalye dövüşünün bir ürünü ve şövalye kahramanlığının yüceltilmesi olan *agon* (müsabaka) Hellenik eğitimin en önemli özelliklerinin kaynağıydı. Orta Çağlarda onların turnuvaları vardı, fakat benzerliklere rağmen – her iki durumda da arabalar ve atlar ön planı işgal eder – Yunanistan'da belli resmi ziyafetlerin *agones* olarak her zaman bu formda kutlanması en önemli fark olarak kalır. Hoplit askeri tekniklerinin ilerlemesi sadece agon'un içeriğinin genişlemesine neden oldu: Artık *gymnasion'da* talim edilen bütün disiplinler – mızrak dövüşü, güreş, yumruk dövüşü ve hepsinden önemlisi yürüme yarışı – bu formu aldı ve bu şekilde sosyal olarak kabul edilir hale getirildi. Tanrıların şerefine söylenen törensel ilahiler şiirdeki agones ile destekleniyordu. Hiç şüphesiz, aristokratlar mallarının, yarışa gönderdiği at ve arabalarının, kalitesiyle öne çıkıyordu. Bununla birlikte, en azından biçimsel olarak, pleb disiplinleri eşit derecede kabul edilmek zorundaydı. *Agon* ödüllerle, hakemlerle ve oyun kurallarıyla birlikte organize edilmeye başladı, hayatın tüm alanlarına nüfuz etti. Homer destanlarının yanı sıra " barbarlarınkilere" karşı olarak Hellenik dünyanın en önemli ulusal bağı haline geldi. Yunanlıların plastik sanatlardaki eserlerde ilk defa ortaya çıkışları çıplaklığı – silahlar dışında bütün gisilerin yokluğunu – onlara özgü bir nitelik olarak gösterir görünmektedir. Bu en yoğun askeri eğitim yeri olan Sparta'dan tüm Yunan dünyasına yayıldı; peştamal bile önemini kaybetti.

Yeryüzünde hiçbir başka topluluk *agon* gibi bir kurumu bu önemde; bütün çıkarlara, sanat ve Platonun "diyalektik" müsabakalarına kadar konuşma uygulamasının egemen olduğu noktaya kadar geliştirmedi. Bizans İmparatorluğunun son günlerine doğru meydan partileri kitlelerin anlaşmazlıklarını organize ettikleri formdu ve İstanbul ve İskenderiye'de devrimlerin taşıyıcılarıydı.

İtalyan halkları bu kurumu, en azından Yunanistan'ın klasik döneminde aldığı form içinde hiç bilmedi. Etruria'da *hucumones'in* [43] şehri soyluları hor görülen pleplere hükmetti ve festivallerde gösteri yapmaları için atletlere ücret ödedi. Roma'da da yönetici soylular "kitlelerle bu tür bir karışmayı" reddetti: Prestij duyguları *"Graeculi"lerin* çıplak jimnastik toplantılarındaki mutlak resmiyet ve ciddiyet yokluğuna, Greklerin kültik şarkı ve dans, Dionysius baküs ayini kültleri ya da esrikliğin *abalienatio mentis'ine* indirgendiği kadar az uğramayacaktı. Roma siyasal yaşamında *agora* ve *ekklesia'nın* retoriği ve uzlaşması *gymnasion'un* müsabakaları kadar az rol oynadı. Konuşma yapma ancak daha sonra geldi ve o zaman da çoğunlukla, Atina halk liderlerinin retorik sanatından karakter olarak tamamıyla farklı olduğu Senato'daydı. Yaşlıların, sabık makam sahiplerinin

gelenek ve tecrübesi politikayı belirliyordu. Toplumsal formların tonunu ve asaletin karakterini gençlikten ziyade yaşlılık ayarlıyordu. Roma politikasındaki sonucu *demos'un* söylevsel olarak harekete geçirilen ganimet arzusu ya da genç savaşçıların duygusal heyecanından çok rasyonel düşünceler belirliyordu. Roma honoratiores'in tecrübesi, düşüncesi ve feodal gücü altında kaldı.

NOTLAR

Bu alt başlık "şehrin" sadece dört alt bölüme ayrılan ayrı 1921 basımında görülmez, metin burada sadece devam ediyordu.

Güneydoğu Atina'da devlete ait olan gümüş madenleri. Bu tarihte Themistocles *demos'u* donanmanın inşasına başvurmaya ikna etti. Bkz. Ehrenberg, The Greek State, 85; GAzSW, 18.

Weber, proleteri tam bir vatandaşın – mirasçısı değil – sadece "çocuğu" (*proles*) olarak açıklarken, terimin hali hazırda eski çağ insanları arasında var olan ve *proletorius'u* devlete *proles'i* ya da çocukları dışında sunacak hiçbir şeyi olmayan biri olarak açıklayan terimin alışılmış "etimolojisi"ni bilerek tersine çevirir. Bkz. ayrıca GAzSW, 194, 215. Bir Alman klasik dönem tarihçisi Weber'in tarih yazınına olan katkısıyla ilgili yakın zamanlı bir değerlendirmede bunu "tarih biliminin kendi zararına olacak şekilde çok fazla ihmal ettiği harikulade bir yorum" olarak adlandırdı. Bkz. Alfred Heuse, " Max Webers Bedeutung für die Geschichte", Historische Zeitschrift, cilt 201 (1965), 552.

İ.Ö. 44'de Libya kralı Psammetichos tarafından yapılan büyük bir tahıl sevkiyatı, annesi yabancı olan bütün şehirlileri vatandaşlık dışında bırakan, İ.Ö. 451 tarihli bir Pericles yasasına göre birçok davaya neden oldu. Plutark'a göre (*Pericles*, 37. bölüm) yaklaşık 5000 kişinin vatandaşlık statüsü reddedildi ve bu münasebetle köle olarak satıldı, 14.040 kişi de tahıl dağıtımı gelirlerine hak kazanan vatandaşlar olarak onaylandı. Başka tahıl bağışları da benzer olaylara neden olmuş gözükmektedir. Bkz. Ed Meyer, Gescichte des altertums, IV/ I (5.basım; Basel: Schwabe, 1954), 665

Akropolis'teki bu tapınağın inşasındaki gecikme İ.Ö. 409'da bir araştırma komisyonunun atanmasına neden oldu. Bu komisyon projenin ilerlemesiyle ilgili rapor veriyordu; bu raporun parçaları (projenin gider kayıtlarıyla birlikte) mermer bir levhanın üzerinde mevcuttur. Başka şeyler yanında ücret oranlarını da veren bu nadir belgede tam vatandaşların kölelerin ustabaşılığı altında çalıştıkları gösterilmektedir. Weber'in genel olarak Yunanistan'daki kölelik problemiyle ilgili görüşü (ve bu belgeyle ilgili daha fazla tartışma) için bkz. GAzSW, 139-146; İngilizce daha yeni tartışmalar için bkz. A.H.M. Jones, *Athenian Democracy*, 10-20 ve 10. Bölüm, çeşitli yerlerde ve Victor Ehrenberg, The People of Aristophanes: A Sociology of Old Attic Comedy (New York: Schocken Books, 1962), ch.VII.

Yunanistan'daki "Gizem Cennetleri": Örneğin Demeter ve Dionysos orgiastik kültleri; kölelerin katılımıyla ilgili olarak bkz. örneğin Ehrenberg The People of Aristophanes, a.g.e. 174, 189f. Roma *collegia'sı petite bourgeoise'nin* kült ve cenaze cemiyetleri ve bazen de salt sosyal kulüpleriydi. Bkz. " Collegium" makalesi, Pauly-Wissowa *RE*, IV (1901), 380-480, özellikle 385 vd.

Aslen salt askeri birimler olan "*centuriae*" Roma halkının askeri düzende (*comitia centuriae*) toplanan oy verme birimleriydi. Savaşçı olmayanlardan (*fabri*, müzisyenler, yedekler) oluşan beş *centuriae* ve atlı güçlerden oluşan on altı birimin yanında, zenginlik temelinde belirlenen beş "sınıftaki" piyade askerlerden oluşan 172 *centuriae'yi* içeriyordu. Tekil birimlerin eşit olmayan insan gücü fakir sınıfların zararına çalışıyordu. *Centuriae fabrum'un* bu eski esnaf *collegia'sından* çıkma olasılığı Mommsen tarafından öne sürüldü, *Römisches Staatarecht*, III, 287, fakat buna diğer bilginler tarafından muhalefet edildi. (Bkz. Kornemann, Pauly-Wissowa *RE*, IV (1901), 442. *Demiourgoi'den* oluşan bir statü grubunun Solon öncesi oluşumu Plutarch tarafından mit-

sel kahraman Theseus'a atfedilir, fakat, onun varlığının tarihselliği şüphelidir; bununla ilgili olarak bkz. ayrıca GAzSW, 107, 116 vd, 122 vd.

Decemviri legibus scribendis, On İki Tablet kanunlarını yazan on kişilik efsanevi iki heyet, yaklaşık İ.Ö. 450.

Prusya'da (ve diğer bazı Alman eyaletlerinde), büyük bireysel ya da ayrı bitişik gayrı menkuller Weber'in zamanında en alt düzeyde bölgesel idari kuruluşlardan çoğu zaman muaf tutuluyor ve *dunker* sahibin ya da onların türünden birinin komünlerin kamu hukuku işlevlerini üzerine aldığı ayrı "malikane bölgeleri" oluşturuyordu. Gutsbezirke 1918 devriminden sonra varlığını sürdürdü ve sayılarının hala 12.000'i bulduğu 1927'ye kadar kaldırılmadı.

Askeri düzendeki (*comitia centuriata*) meclisten daha genç olan kabile düzenindeki (*comitia tributa*) Roma halkı meclisi aslen daha küçük memurların seçimi ve ayrıca artacak yasama işlevleri için kullanılıyordu. Farklı meclisler arasındaki işlev bölümü ile ilgili olarak bkz. Mommsen, *Römisches Staatarecht*, III, 300 -368; G.W. Botsford, *The Roman Assemblies* (New York: Macmillan, 1909), X-XIV bölümler.

Latince *eques'in* standart tercümesi olan "knight" (şövalye) İngilizce terimin uygunsuz feodal çağrışımları nedeniyle bir ölçüde yanlışsizdir; *equite'ler* isimlerini ve siyasal, ekonomik ve toplumsal ayrıcalıklarını askerliklerini at sırtında yapacak kadar zengin olmalarından alan üst tüccar sınıfıydı.

Tüccar orta sınıfın desteğini kazanmak için alınan tedbirlerden birinde, Gaius Graschus her duruşmada meslekten olmayan elli yargıcın seçildiği irtikap mahkemesi için jüri listesini (*quaestio repetundarum*, bkz. yukarıda kısım iii:3, n 13) *equitelerle* sınırlanıyordu. Bu tedbir hakim kürsüsünün yine senatörlük soyluluğuna geri döndüğü Sullan reformunda yürürlükten kaldırıldı.

Bkz. örneğin Plutarch, *Pericles*, yararlanacak esnafın sıralandığı 13.14. bölümler bkz. ayrıca Fransızca tartışma, The Growth of the Athenian Economy, bu parçanın alıntılandığı s. 153 vd.

Metinde "Erbanwartshaften der Sippen". Ancak, Weber başka yerde açıkça çocuğun satın alınan araziyle ilgili olarak eski sahibine intikal ya da asli miras hakları olmadığını ifade eder, öte yandan muhtemelen, vasiyet tasarrufu üzerinde oğulların lehine bir sınırlama vardı (bkz. GAzSW, 128-133, ayrıca kleros'la ilgili olarak 110 vd.) ; dolayısıyla bunun "der Söhne"nin yanlış okunması olduğunu var sayıyoruz.

Weber'in başka yerde söylediği gibi, köy tekil çiftlikler üzerinde "deyim yerindeyse 'Amerikanvari' bir dağınık yerleşim adına yok edildi (GAzSW, 203) Asli bir köy tipi yerleşim tezi Weber'in Roma kırsal oluşumuyla ilgili ilk çalışmalarına dayanan bir tartışmalı ifadedir. Bkz. GAzSW, 195 vd. 222 vd. 229 vd., bu konu bu sayfalarda daha ayrıntılı biçimde ifade edilmektedir.

Deniz gücünün, Weber'in başka bir yerde vurguladığı, varlıksız kentli katmanların doğuşuyla olan bu bağlantısındaki bir faktör donanmanın, piyade ordusunda askerliğin aksine, vatandaşın kendi teçhizatını sağlamasındaki ihmal edilebilir harcamaları öngörür; bkz. GAzSW, 40.

Weber Antikite'ye özgü olan "kolonileştirme" tipini düşünüyor: Vatandaş gruplarının yabancı bir kıyıda iskanı yoluyla "kardeş şehirlerin" kurulması. Orta Çağ kolonizasyonu ve kolonileştirici şehir tesisi, özellikle doğu Almanya'nın Slav bölgelerinde, genel olarak toprak sahibi soyluların ve şövalye tarikatlarının işiydi.

Selevkos imparatorluğunun şehir kuruluşları ve bunların "kabile" bölgeleriyle ilişkiler hakkında bkz. ayrıca GAzSW, 160 vd; Ehrenberg, *The Greek State*, III.bölüm: 3, çeşitli yerlerde.

Schuldknechte. Weber bu terimi açıkça hem tam borç kölesi hem de bir borcu bitiren *nexus* için kullanır. *Nexum* (borç köleliği) kontratı hakkında bkz. "Soc. of Law", yukarıda VIII:ii, n33. Ayrıca GAzSW, 192, 210, 220.

Örneğin, GAzSW'de tartışılan Solon borç iptali ve ülke dışında satılan vatandaşların yeniden satın alınması, 117 vd., 133 vd; bkz ayrıca Fransızca, The Growth of Athenian Economy, 10-18

Örneğin, yukarıda anılan İ.Ö. 326 yılına ait Roma *lex Poetelia*, "Soc. of Law", VIII. Bölüm: ii, n 38.

Roma *clientes'i* hakkında bkz. GAzSW 202-209.

İspanya'da Numantia'ya karşı yapılan seferde genç Scipio Africanus; bkz. ayrıca GAzSW, 206.

Aristide Calderini, *La manomissione e la condizione dei liberti in Grecia* (Milano: Ulrico Hoepli yay.ha., 1908), 200 vd.

Calderini, a.g.e. 49 ve çeşitli yerlerde.

Romalı *scriptores rei rusticae*, malikane yönetimi konusunda el kitabı yazarları: İ.Ö. 2. Yüzyıl ortasına ait Cato Maior, Çiçero ve Sezar'ın çağdaşı Varo, erken imparatorluğun Columellası ve İ.S. dördüncü yüzyıla ait Palladius. Weber ilk çalışması *Die römische Agrargeschichte in Ihrer Bedeutung für das Staats –und Privatrecht* için bu yazarlarla ilgili dikkatli bir çalışma yaptı. (Stuttgart: Enke, 1891) Yukarıdaki ifade muhtemelen Columella'nın *de re rustica*'sından alınmıştır, I.kitap, viii. bölüm.

Max L. Strack, "Die Freigelassenen in ihrer Bedeutung für die Gesellschaft der Alten", *Historische Zeitschrift*, 112. cilt (1914), 1-28, özellikle 26. Köle rahiplerin hukuksal salahiyetleriyle ilgili İngilizce bir tartışma için bkz. W.W. Buckland, *The Roman Law of Slavery. The Condition of the Slave in Private Law from Augustus to Justinian* (Cambridge: The University Press, 1908)

Yayına hazırlayan Meyer, *Kleine Schriften*, I (1.basım, 1910), 264, 372 vd.

29. *Seviri Augustales* kuruluna atanmak, başvuru üzerine ve tavassutsuz bir ücret (*summa pro honore*) ödeme karşılığında öncelikle varlıklı azatlı kölelere verilen bir taşra belediyesi makamıydı. Görevliler, hazineyi zenginleştirmenin yanı sıra, oyunlar düzenlemek ve bunları finanse etmek zorundaydı; bunların karşılığında alacakları bir ünvan ve kasaba meydanında en ön sıradaki koltukdu. Arketipsel *Augustalis* Trimalchio, yani Petron'un *Satyricon*'unda çok vahşi biçimde tasvir edilen aşırı mağrur *nouveau riche* idi. Mommsen kurumu " masraflar ve gösterişin dışında hiç bir şeyin gerçek olmadığı kurgusal bir belediye " olarak isimlendiriyordu; bu, bu katmanlara, başka türlü dışlandıkları belediye memuriyetlerine katılım görüntüsü vermek için oluşturulmuştu. Bkz. Mommsen, *Römisches Staatsrecht*, III, 452-457; "Augustales" maddesi, Pauly-Wissowa, RE,II (1896), 2350 vd.

30. Bkz. yukarıda, kısım ii:1, n.3

31. Ünlü bir seçkin birim ve Theban akropolisinin sürekli garnizonu olan 300 savaşçılık ἱερὸς λόχος 'un aşık çiftlerden oluştuğu söylenir – bu onların cesaretlerine katkıda bulunduğu söylenen bir gerçektir; bkz. Plutarch, *Pelopidas*, 18. Bölüm vd.

32. Hesiod babasının Anadolu'dan Boeotia'ya göçtüğünü ve küçük bir toprak sahibi olarak oraya yerleşitiğini nakleder.(Works and Days, 633-40); bu çoğu zaman toprağın serbestçe devredilebildiğinin ve erken dönemde kişisel hareketliliğin serbest olduğunun kanıtı olarak alınır. Bkz. ayrıca GazSW, 110.

33. " Baba ve ata tanrılar" yetişkin birini vesayet altına alamak için açılan bir davada kullanılan formül bunları israf etmeyi bu davanın nedenlerinden biri olarak zikreder. Bkz. GazSW, 198.

34. Thucydides, *Peloponnesian War, II.* Kitap, 37. Bölüm.

35. Pausanias, *Description of Greece*, 10. kitap, bölüm 4: 1

36. Bir vergi tahakkukunu ya da liturjik bir yükümlülük konulmasını protesto etek için kullanılan garip bir Atina işlemi. Özellikle bu amaç için ayarlanan günde, müstakbel vergi mükellefi, ona göre söz konusu yükümlülüğü taşımaya daha layık veya finansal olarak daha güçlü olan bir vatandaşı gösterme hakkına sahipti. Bu sonraki o zaman, bu yükümlülüğü ya kabul etme ya da tüm servetini protestoda bulunan ve o zaman kendisi de taahhüt altına giren yurttaşın servetiyle takas etme ya da son olarak, meseleyi hakkında verilmek üzere bir mahkemeye götürme seeneğine sahipti – bu durumda her ik taraf da mesele çözülene kadar birbirinin servetine el koyabilirdi. Bkz. " Antidosis" maddesi, Pauly-Wissowa, RE, I (1894), 2396-2398.

37. Thucydices'e göre (*Pelop. War*, VII. Kitap, 27. bölüm), "büyük kısmı zanaatkar olan" 20,000 Atinalı köle Spartalıların İ.Ö 413 yılında Decelea'yı işgalinden sonra kaçtı. Modern otoriteler bu rakamın dokuz yıllık işgal sresine yayılıp yayılmaması konusunda anlaşmazlığa düşmüşlerdir; bkz. Ehrenberg, *The People of Aristophanes*, 185 vd., French. *The Growth of Athenian Economy*, 138 vd.

38. Atinalı zengin devlet adamı ve Peloponez savaşının orta evresinde ordu komutanı; 1000 kölesi olduğu söylenir: GazSW,137,178; Plutarch, Nikias, 4. bölüm,Xsenophon, Vectigalia, IV. 14-15.

39. I.e. Kasabalı ve köylü ordularının şövalye süvarilerine karşı ilk defa başarı kazandığı (örneğin Habsburgların 1315, 1386 ve 1388 yıllarında Morgarten, Sempach ve Näfels'de İsviçre kantonları tarafından bozguna uğratıldığı) İsviçre'de olduğu gibi dağlık bölgelerin aksine) Bkz. ayrıca GazSW, 259, n.3.

40. İlk Atina (ya da erken karargahlarından sonra Delian) Konfederasyonunun (İ.Ö 478-404) ekonomik yönleri ve haraç düzenlemeleri hakkında bkz. French, *The Growth of Athenian Economy*, 82-106 ve zikredilen literatür 186 vd.

41. Çeşitli Hellen birlikleri ve konfederasyonları hakkında bkz. Ehrenberg, *The Greek State*, 112-131. Bu yazar, tesadüfen, Boeotia Birliğindeki federal bir yurttaşlığın varlığını reddeder (age. 123).

42. Alcibiades (tahminen İ.Ö 450'de doğmuş) zamanında çok zengin bir genç adam sayılıyordu ; yaklaşık 75 dönümlük bir araziyi miras olarak almıştı (GazSW, 137), bu Cato tarafından tartışılan arazilerin yarısı büyüklüğündeydi (GazSW, 210). Hem Xenophon (takriben İ.Ö 430-360) ve yaşlı Cato (İ.Ö 234-149) malikane yönetimi konusunda risaleler bıraktılar. Bununla birlikte, Weber, (GazSW 148) sonrakiyle ilgili olarak onun tarımdan " bir *Rittergut*'a yerleşen emekli bir Prusya subayından daha çok anlamadığı" gözlemini yapar; bu karşılaştırma tabii ki iltifat amacıyla yapılmamıştır.

43. Krallar ve baronlar için yapılmış, anlamı belirsiz Latinleşmiş Etrüsk isimlendirmesi (" Lucumo" maddesi, Pauly-Wissowa, RE,XIII (1927), 1706). Atletleri, "uzmanlara göre, fizyonomileri nedeniyle, kendilerini izleyen lordlar önünde gösterilerini sergileyen profesyoneller olarak nitelendiriliyordu." (GazSW,125)

EK-I

SOSYAL EYLEM VE GRUP TİPLERİ

Wirtscaft und Gesellschaft'ın ikinci ve daha eski parçasının terminolojisi " Some Categories of Interpretive Sociology" (*Logos*, IV. GazSW'de yeniden basılmış) ile ilgili 1913 makalesinde basılandır. Eski el yazmasında "sosyal eylem" *Gemeinschaftshandeln* iken yeni olan Birinci Fasılda *soziales Handeln*dir. Aşağıda Logos makalesinden *Gemeinschaftshandeln, Gesellschaftshandeln* (rasyonel olarak düzenlenmiş eylem), *Vergesellschaftung* (birlik), *Zweckverein* (gönüllü birlik), *Gelegenheitsvergesellschaftung* (geçici anlaşma ya da birlik), *Massenhandeln* (kolektif davranış), *Einverstandnishandeln* (rızaya dayalı eylem), *Anstalt* (zorunlu birlik ya da kurum) ve *Verband* (örgüt) kavramlarının tercümesi yapılacaktır. Alıntılardan sonra kullanılan sayfa numaraları GazW'deki yeniden basıma işaret etmektedir.

İnsan eylemi diğer kişilerin davranışıyla anlamlı bir şekilde ilişkili olduğu zaman Gemeinschaftshandeln'den (sosyal eylem) söz edeceğiz. Örneğin, iki bisikletçi istemeyerek çarpıştıklarında sosyal eylem gerçekleşmiş olmaz; ancak, çarpışmaktan kaçınmaya çalıştıklarında, ya da sonrasında birbirine girdiklerinde veya meseleyi sulh yoluyla halletmeye çalıştıklarında sosyal eylem oluşur. Sosyal eylem nedensel açıklama için geçerli tek tip değildir. Ancak bu, yorumlayıcı sosyolojinin öncelikli amacıdır. Sosyal eylemin önemli (fakat vazgeçilmez olmayan) bir parçası başkalarını belli bir şekilde davranacakları beklentisine ve bundan kendi eylemi için ortaya çıkan farazi başarı şanslarına anlamlı yönelişidir. Bu beklentilerin temellerinin gerçekte sağlam olması yönünde nesnel bir şans (yani, bir "nesnel olasılık yargısında" ifade edildiği gibi az ya da çok olasılık) olduğunda eylem açık biçimde anlaşılabilir – ve bu önemli bir açıklama tipi-

dir....Özelde, gereç rasyonel eylem bu gibi beklentilere yöneliktir. Prensipte, bir kişinin eyleminin kasıtlı müdahalesi ile ya da bu olmaksızın belli doğal olayların gerçekleşeceği ya da insanların belli şekilde davranacağı beklentisi tarafından yönlendirilip yönlendirilmemesi ilk bakışta tutarsız görünür. Fakat kişi öznel olarak rasynel davranırsa, başkalarının davranışlarıyla ilgili beklentileri, onlar tarafından öznel olarak anlamlı bir davranış bekleyebileceği varsayımına dayanabilir. Başka deyişle, farklı olasılık dereceleriyle, onların davranışlarını belli anlamlı ilişkilerden çıkarabileceğine inanabilir. Spesifik olarak, beklentisi öznel olarak bir diğer aktörle (ya da başkalarıyla birlikte) bir "uzlaşmaya " dayanabilir; o zaman, kendisinin atfettiği anlama göre "anlaşmaya" riayet bekleme nedeni olduğuna inanır. Bu sosyal eyleme özel bir nitelik kazandırır, çünkü aktörün kendi eylemlerini rasyonel olarak yönlendirebileceğini düşündüğü beklentiler alanını genişletir. Bununla birlikte, sosyal eylemin olası (öznel) anlamı başkalarının varsayımsal eylemine yönelim tarafından tüketilmez. Sınır durumunda, eylem (örneğin bir görev meselesi olarak) bir fiilin "değerine" yöneltilebilir; o zaman beklentilere değil değerlere yöneltilir.Benzer şekilde, beklentiler eylemlere dönük olmak zorunda değildir, bunlar (örneğin, birine mutluluk vermek gibi) duygu durumlarıyla da ilgili olabilir. Birinin kendi eylemiyle başkalarınınki arasındaki anlamlı bir ilişkinin ideal tipinden bir diğer kişinin sadece bir nesne (örneğin bir çocuk) olduğu duruma geçiş akışkandır. Bize göre, anlamlı eyleme yönelmiş olan davranış sadece rasyonel sınır durumudur.

Bununla birlikte, "sosyal eylem" (*Gemeinschaftshandeln*) bize göre her zaman, bir bireyin, diğer bireylerin gerçek ya da beklenilen potansiyel davranışıyla ilişkili ya tarihsel olarak gözlemlenebilir ya da teorik olarak mümkün veya olası davranışıdır..... (*s.441-442*).

Sosyal eylem (1) "eylemin ortaklarının" (*Vergesellschaftete*) umulan davranışı göz önünde bulundurularak rasyonel biçimde tesis edilmiş (2) kurallara anlamlı şekilde yönelik olduğu ölçüde, ve (3) anlamlı yönelim gerçekte aktör tarafında gereçsel olarak rasyonel olduğu ölçüde *Gesellschaftshandeln* yani rasyonel olarak düzenlenmiş eylemdir:

Tesis edilmiş kurallar (burada öngörülen salt ampirik anlamda), çok tereddütlü biçimde, şu şekilde tanımlanabilir: bunlar ya (a) bazı kişilerin başkalarına yönelik tek taraflı talepleridir; sınır durumunda bunlar özel emirlerdir; ya da (b) belli türden bir eylemin gerçekleştirileceği ya da bekleneceği şeklinde karşılıklı bir açıklamadır.... (*s.441-442*).

Rasyonel ideal tip olan *Vergesellschaftung* (birlik ya da ittifak) bize göre "gönüllü birliktir" (*Zweckverein*): bu bütün katılımcıların birliğin hedeflerini ve araçlarını belirleyen tüzüğe rasyonel olarak razı oldukları bir *Gesellschaftshandeln* türüdür.... (*s.447*).

Üzerinde anlaşılan rasyonel bir eylem (*Vergesellschaftung*) her zaman gönüllü bir birliğin oluşmasıyla neticelenmez; bu birlik bizim tanımımıza göre şunlara sahip olmalıdır: (1) genel kurallar ve (2) kendisine ait bir kadro. Üzerinde uzlaşılan rasyonel eylem *ad hoc* (geçici) olabilir: *Gelegenheitsvergesellschaftung*. Bu, örneğin, bir öç cinayetinin salt hızlı bir şekilde işlenmesini içerebilir. Bu durumda gönüllü bir ortaklığın tüm karakteristikleri eksiktir; tek istisna bizim için belirleyici ölçüt olan rasyonel plandır (*Ordnung*). *Gelegenheitsvergesellschaft ung*'dan *Zveckverein*'e (rasyonel *ad hoc* anlaşma ya da birlikten sürekli birliğe) geçişe uygun bir örnek sanayi kartelidir: Bu çeşitli rekabetçilerin fiyatlarını belli bir düzeyin altına indirmeme konusunda yaptıkları basit, tek zamanlı anlaşmadan büyük varlıklara, bir satış organizasyonuna ve karmaşık bir örgütsel yapıya sahip "sendikaya" kadar sıralanabilir....(s.450)

Organizmayla ve diğer benzer biyolojik kavramlarla olan benzetmeler başarısızlığa mahkumdur. Buna ek olarak, bu hiç bir şekilde, eylemin rızaya dayalı bir düzen tarafından belirlenmiş gibi görünmesine neden olan tek sosyal eylem (*Gemeinschaftshandeln*) değildir; aksine, böyle bir etki eşit derecede ve daha da şiddetli biçimde, sosyal eylemin parçası olmayan çeşitli "homojen" ve "kollektif" davranış (*Massenhandeln*)formları tarafından üretilebilir.

Zira "sosyal eylem", terminolojimizde, bireylerin eyleminin başkalarının eylemine amaçlı (*sinnhafte*) yönelimini içerir. Dolayısıyla, birkaç kişinin benzer tarzda davranması yeterli değildir; salt taklidin de içinde bulunduğu her tür etkileşim de sosyal eylemi oluşturmaz. Bir "ırkın" üyelerinin davranışı bir şekilde ne kadar homojen olursa olsun, bizim için "ırksal bir topluluk" sadece üyelerin eylemleri birbiriyle amaçlı olarak ilişkili olursa mevcuttur; en temel durumda, üyelerin kendilerini "ırksal olarak yabancı" çevreden ayırmalarını talep ederiz, çünkü diğer üyeler de (ayrımın kesin tarzına ve derecesine bakmaksızın) bunu yapar. Çok sayıda yaya sağnak yağmura şemsiyelerini açarak tepki verirse, burada sosyal bir eylem değil "homojen kitlesel davranış" vardır. Aynı şey; örneğin bir panik durumunda ya da çok sayıda yaya ani bir kalabalık karşısında aynı düşüncelere kapıldığında olduğu gibi, başkalarının salt "etkisiyle" güdülenen davranış için de geçerlidir. Bireylerin davranışlarının sadece başkalarının belli

şekilde davranmasıyla etkilendiği bu gibi durumlarda, "kitlesel olarak belirlenen" ya da kollektif davranıştan (*massenbedingtes Sichverhalten*) söz edeceğiz. Zira, coğrafi olarak ayrı bile olsa ve salt basın yoluyla ilişkili bile olsa, anlık olarak davranan kitle gerçeğinin bütün bireylerin davranışını etkileyebileceğinden şüphe edilemez. Şu andaki işimiz bu olguları analiz etmek değildir: bu daha ziyade kitle psikolojisinin konusudur.... (*s. 454-455*).

Herrschaft (egemenlik) üstün bir temel gücün kendisini bir ya da başka şekilde ortaya koyması anlamına gelmez. Bu emir verenlerle itaat edenler arasında, her iki tarafta da beklentilerin hangi eyleme yöneltileceğinin düşünüleceği anlamında anlamlı bir ilişkiye işaret eder....(s.456)

"Uzlaşma" (*Einverständnis*) başkalarının davranışıyla ilgili beklentiler, başkalarının, açık bir anlaşma yapılmamakla birlikte, bu beklentileri kendileri için "geçerli" kabul edecekleri nesnel olasılığı nedeniyle gerçekçi olduğu zaman var olur. Başkaları tarafındaki bu gibi davranışların nedenleri kavramla ilişkili değildir. Bu gibi olası uzlaşmaya dayalı sosyal eylem "anlaşmaya dayalı eylem" olarak isimlendirilecektir (*Einverständnishandeln*).

Tabii ki, anlaşmanın gerçek derecesi –hesaplanabilir olasılıklar anlamında– bir bireyin, başkalarının kendi beklentilerini geçerli sayacaklarına olan öznel güveniyle karıştırılmamalıdır. Aynı şekilde, üzerinde anlaşılmış bir emrin ampirik geçerliliği, başkalarının onun kastedilmiş anlamına uyacakları öznel beklentisiyle karıştırılmamalıdır. Bununla birlikte, her iki durumda da (nesnel olasılık" anlamında anlaşılan) ortalama nesnel geçerlilikle ortalama öznel beklenti arasında anlaşılabilir bir yeterli nedensellik ilişkisi oluşur.

Herhangi bir belli durumda, bir kişinin eylemi açık bir anlaşma durumunda olduğu gibi bir uzlaşmaya sadece yaklaşabilir ya da sadece bu uzlaşma iddiasında bulunabilir. Bu uzlaşmanın ampirik geçerliliğinin derecesini ve açıklığını etkileyecektir. Birbiriyle bir uzlaşma yoluyla bağlantılı olan kişiler onu, "ortakların" anlaşmalarını görmezden gelmesi gibi, kasıtlı olarak ihlal edebilir. Hırsız (daha önce kullanılan örnekte olduğu gibi) eylemini gizlenme yoluyla yasal düzene yönelttiği gibi, itaatsiz bir kişi de hilelere başvurarak gücün gerçekleri üzerinde "anlaşabilir". Bu nedenle, uzlaşma ona bağlı olanların "tatmini" için alınmamalıdır. Kötü sonuçlardan korkmak baskıcı yönetimin normal anlamına "alışmayı" ortaya çıkarabilir; bu aynı zamanda kişisel olarak istenmeyen fakat resmi olarak "serbest" bir anlaşmaya yol açabilir. Tabii ki, sürekli tatminsizlik baskıcı rejimin istikrarını tehlikeye sokabilir; fakat bu, güç sahibi emirlerinin

(yeterli derecede) yerine getirilmesine nesnel olarak dayanabildiği sürece uzlaşmayı hükümsüz kılmaz.... (*s.457-458*)

Her sosyal eylem anlaşmaya dayalı eylem kategorisine girmez; bu genel olarak ancak, bir uzlaşmanın var olması olasılığına gerçekten yönelirse olur. Irk ayrımı, katılımcıların onu tipik olarak zorunlu görmeleri şöyle ya da böyle doğal kabul edilmesi durumunda bir örnek niteliği kazanır; aksi takdirde, bir kitle davranışı ya da sadece uzlaşmasız sosyal eylem örneği olacaktır.... Tabii ki, birkaç kişinin her zahiri "birlikte davranması", hatta anlaşmaya dayalı eylem sosyal eylem değildir. İşbirliği anlaşmaya dayalı eylem kavramı için hiçbir şekilde temel değildir. Örneğin, bir kişinin kendisini bilinmeyen başkalarının eylemine yönelttiği bütün durumlarda eksiktir.... (*s.458-459*).

Karşılıklı anlaşmaya dayalı eylemden üzerinde uzlaşılan rasyonel eyleme geçiş akışkandır – neticede, sonraki sadece düzenlenmiş eylemin özel durumunu oluşturur. Kondüktörle olan bir tartışmada diğer yolcunun tarafını tutan tramway yolcularının anlaşmalı davranışı, bunun sonrasında ortak bir şikayet kararı alırlarsa üzerinde anlaşılmış rasyonel bir eyleme dönüşür. Dahası, derecesi ve anlamı çok çeşitli olabilse de bir anlaşma amaç-rasyonel bir tarzda yapıldığında "birlik" ortaya çıkar. Dolayısıyla, (bir yayıncısı, editörü, personeli ve aboneleri olan) bir gazete kendilerini anlaşmalı olarak , fakat resmi bir anlaşma olmadan ayıran bir ırk grubunun üyeleri için kurulur kurulmaz bir birlik (ya da ittifak) ortaya çıkar; artık önceden biçimsiz anlaşmalı eylem farklı etkinlik dereceleriyle *yönetilir*. Aynı şey (Toskana'da) *Crusca* tarzında bir "akademi"ve gramer kurallarını öğreten "okullar" bir dil grubu için oluşturulduğunda ya da rasyonel kurallara sahip ve bir personele sahip bir aygıt bir *Herrschaft* için tesis edildiğinde aynı şey olur. Buna karşın, neredeyse her birlik rasyonal amaçlar alanının ötesinde anlaşmalı bir eylem yaratma eğilimindedir (buna "birlik tarafından belirlenen anlaşmalı eylem" adı verilecektir.) Her bowling kulübü teamüller, yani *Vergesellschaftung*'u aşan, uzlaşmaya yönelik sosyal eylem oluşturur.... (*s.460-461*)

Sosyal eylemi, uzlaşmayı ve birliği birbiri lehinde ya da birbirine karşı olduğu fikriyle tanımlamak hiçbir şekilde uygun değildir. Bize göre, uzlaşma başkalarına karşı dışlamayla özdeş değildir, tabii ki, sosyal eylem biçimsiz de değildir. Bu anlaşmalı eylemin başkalarına "açık" olup olmadığına ya ada "kapalı" olup oladığına ya da bunun ne derecede olduğuna bağlıdır, çünkü katılımcılar birleşmeyi salt uzlaşma ya da anlaşmayla (*Vergesellschaftung*) imkansız hale getirir. Bir

dil grubu ya da pazar bir ya da başka şekilde (belli belirsiz) sınırlıdır. Kural olarak, yaşayan her kişi değil sadece belirsiz sayıda kişi uzlaşmanın beklentilerine gerçek ya da potansiyel bir katılımcı olarak düşünülebilir. Bununla birlikte, bir dil grubunun üyeleri genellikle başkalarını (belli bir konuşmada dışlamak isteyebilseler de) uzlaşmanın dışında bırakmakla ilgilenmez ; pazar çıkarları da çoğu zaman pazarın "genişlemesini" ister. Fakat, (kutsal, gizli ya da bir statü grubuna özgü ise) bir dilin ya da pazarın uzlaşma ya da birlik yoluyla (*Vergesellschaftung*) tekelci bir şekilde kapalı olması mümkündür. Öte yandan, bir topluluğun siyasi meselelerinde olduğu gibi, normalde birlik yoluyla bir kapalılık varsa bile baştakiler (göçmenlerle) hatırı sayılır bir açıklık içinde ilgilenebilirler.... (*s.462-463).*

"Zorunlu kuruluşlar" ya da kurumlar (*Anstalten*) şu şekilde gruplardır: 1) Üyelik ("gönüllü kuruluşun" aksine) katılımcıların beyan edilen iradelerine bakılmaksızın nesnel bir ölçüte dayanır, 2) rasyonel olarak tesis edilmiş kurallar ve bir yürütme aygıtı bireysel eylemi (rasyonel olarak oluşturulmuş bir düzenden yoksun olan biçimsiz uzlaşma gruplarının aksine) birlikte belirler. Dolayısıyla, bir kişinin içinde doğduğu ya da büyüdüğü her grup bir Anstalt değildir; her ikisi de bu gibi rasyonel kurallara sahip olmayan dil topluluğuna ya da haneye bakın. Bununla birlikte, "devlet" adı verilen siyasal topluluk yapısı ve teknik anlamda bir "kilise" olan dini yapı bunun uygun örnekleridir.

Rasyonel olarak düzenlenmiş eylem karşılıklı olarak anlaşmalı eylemle, zorunlu kuruluşun "örgütle" (*Verband*) olduğu gibi ilişkilidir. "Örgütlü eylem" 'rasyonel kurallara değil' uzlaşmaya yöneliktir, yani bu şu şartlarda karşılıklı olarak anlaşmalı eylemdir: 1) üyelik anlaşmalı larak tahsis edilir, katılımcının rasyonel rızası aranmaz, 2) etkili bir uzlaşmalı düzen rasynel olarak tesis edilmiş kuralların yokluğunda bile belli kişiler (güç sahipleri) tarafından dayatılır, 3) bu kişiler ya da diğerleri uzlaşmayı ihlal edenlere karşı fiziksel ya da ruhsal zrlama kullanmaya hazırdır.... (*s.466*)

EK-II

YENİDEN KURULAN BİR ALMANYA'DA PARLAMENTO VE HÜKÜMET

(Bürokrasi ve Parti Politikasının Siyasal Eleştirisine bir Katkı)

Ön söz

Bu siyasi risale 1917 yazında *Frankfurter Zeitung*'da yayımlanan makalelerin bir incelemesi ve genişletilmesidir.[1] Makale anayasa uzmanlarına herhangi bir yeni bilgi vermez ve herhangi bir bilimin koruyucu otoritesi üzerinde hak iddia etmez. Nihai taahhütler arasında bilimin araçlarını kullanarak bir seçim yapılamaz. Burada sunulan tezler Alman ulusunun tarihsel yükümlülüklerini bütün anayasal form meseleleri üzerinde görmeyenleri ve bu görevler tamamıyla farklı bir şekilde bakanları etkileyemez. Bizim tezlerimizin, parlamentonun değerini diğer siyasal güçler lehinde düşürmek için şimdiki zamanları bile uygun görenlere yöneltildiği belli varsayımları vardır. Ne yazık ki, böyle bir eleştiri üniversite içinde ve dışında oldukça büyük okumuş çevrelerinde, savaş sırasında da durmayarak, kırk yıldır devam etmektedir. Çok sık olarak, bu mağrur bir düşmanlıkla ve etkili parlamentoların ön koşullarını anlamaya yanaşmadan en kibirli ve aşırı biçimde benimsenmiştir. Alman parlamentolarının siyasi başarılarının eleştirilemez olmadığı doğrudur. Fakat *Reichstag* için geçerli olan, okumuşların her zaman büyük bir ihtimamla ve çoğu zaman hayranlıkla ele aldığı diğer siyasi kurumlar için de geçerlidir. Eğer bu amatörler parlamentolara saldırmakla ucuz bir spor yapıyorlarsa, duygularını çok fazla hesaba katmadan siyasi zekalarını bir kereliğine dikkatle gözden geçirmek uygun gözükmektedir. Adil muhaliflerle – ki bunlardan gerçekten vardır– gerçek bir mızrak dövüşü yapmak eğlenceli olacaktır; fakat yazarın ve diğer birçoklarının "demagog", "Alman olmayan" veya "yabancı ajanı" olarak yaftalandıkları çevrelere saygı göstermek Alman

dürüstlüğüne aykırı olacaktır. Hiç şüphesiz, söz konusu okumuşların bir çoğu kolay kandırılabilirdi, fakat bu kesinlikle, bu gibi aşırılıkların belki de en utanç verici olanıdır.

Şu an yurtiçi meselerle uğraşmanın zamanı olmadığı , çünkü daha önemli sorunlarımız olduğu söylenmektedir. "Biz?"–Kim? Bu ülkede kalanları kastediyor olmalıdır. Onları bu kadar meşgul eden şey nedir peki? Düşmanları şiddetle eleştirmek mi? Savaşlar bu şekilde kazanılmaz. Cephedeki askerler düşmanlara konuşma yapmaz ve siperlerden uzaklaştıkça artan bu tür bir parmaklık gururlu bir ulusa yakışmaz. Ya da konuşmalar yapıp barış yapmadan önce neyi ilhak etmemiz gerektiği konusunda kararlar mı alamamız gerekiyor? Bu özel konu hakkında prensip olarak şunlar söylenmelidir. Alman sınırlarında savaşan ordu, "kanımızla kazandığımız her şey Alman kontrolünde kalmalıdır" görüşünü benimserse, evde kalan bizlerin de, "bunu siyasi olarak düşündüğümüzde bu sağduyulu bir şey olmayacaktır" deme hakkımız olurdu. Bununla birlikte ordu ısrar ederse sessiz kalmak zorunda kalırdık. Fakat, defalarca olduğu gibi, askerlere, bizim algıladığımız böyle bir savaş hedefine ulaşılamaz, kanlarınızı boşuna akıtacaksınız" şeklinde "seslenerek onların başarılarından duydukları gururu onlara zehir etme konusunda hiçbir tereddüdümüz yoksa, o zaman bu bana salt insani bakış açısından tamamıyla hoşgörülemez ve üzerinde ısrar edilmesi zararlı bir şey olarak görünür. Bunun yerine bir şeyi tekrar etmek daha iyi olurdu: Almanya içinde Afrikalıların, Gurkaların ve dünyanın en ücra köşesinden diğer barbarların sınırlarda ülkemizi yok etmek üzere zehirlenmiş olarak durduğu bir orduya karşı ölüm kalım savaşı vermektedir. Bu doğru olur, herkes bunu anlayabilir ve bu birliği koruyabilir. Fakat okumuşlar kendilerini askerlerin kanını döküp öleceği varsayılan çeşitli fikirler üretmekle meşgul etmektedir. Bu boş uğraşların askerlerimizi işlerini kolaylaştırdığına inanmıyorum; bunlar makul bir siyasi tartışma olanaklarına ciddi biçimde zarar vermiştir.

Bana öyle geliyor ki, ülkedeki en önemli görevimiz geri dönen askerlerin kurtardıkları Almanyayı – ellerinde oy pusulaları ve seçilmiş temsilcileriyle– yeniden kurmalarını sağlamaktan ibarettir. Bu nedenle mevcut şartların dayatmış olduğu engelleri kaldırmalıyız, bu sayede askerler savaşın hemen ertesinde kısır tartışmalara girmekten ziyade yeniden inşaya başlayabilirler. Hiçbir safsata [eşit] oy hakkının ve parlamenter hükümetin bu amaca uygun yegane araçlar olduğu gerçeğini yok edemez. "Askerlere sormadan" bir reformun düşünüldüğü şikayeti

samimi değildir ve acımasızdır – oysa sadece bir reform onların siyasi meselelere kesin biçimde katılımını sağlayacaktır.

Dahası, hükümet biçimimizin her eleştirisinin düşmanlara cephenelik sağlayacağı söylenmektedir. Bu tez yirmi yıldır ağzımızı kapatmamız için kullanılmıştır, artık çok geçtir. Böyle bir eleştiriyle dışarıda ne kaybedebiliriz? Eski kötülükler sürerse düşmanlar kendilerini tebrik edebilirler. Özellikle, büyük savaş diplomasinin canlanmaya başladığı bir evreye ulaştığı şu an, eski hataları tekrarlamayı engelleyecek her şeyi yapmanın tam sırası. Şu anda, beklentiler ne yazık ki çok sınırlıdır. Fakat düşmanlar Alman demokrasisinin eğer bir geleceği olacaksa kötü bir anlaşma yapmayacağını bilirler ya da bileceklerdir.

Nihai inançları her türlü otoriter hükümet biçimini ulusun siyasi çıkarlarından üstün tutan biri bunu açıkça yapabilir. Onunla tartışılamaz. Bununla birlikte, "batı Avrupa" ve "Alman" devlet görüşleri arasındaki karşıtlıkla ilgili anlamsız konuşmaları dinlemek istemiyoruz. Biz burada ulusal politikalar oluşturmanın anayasal teknikleriyle ilgili basit sorunlarla ilgileniyoruz. Bir kitle devleti için , sadece sırnırlı sayıda alternatif vardır. Rasyonel bir politikacı için belli bir zaman dilimindeki en uygun hükümet biçimi ulusun siyasi görevine bağlı teknik bir sorundur. Yararlı hükümet tekniklerini ve biçimlerini diğer halklarla paylaşırsak Alman ruhunun parçalanacağı ileri sürüldüğünde bu sadece Almanya'nın potansiyellerine olan üzücü bir inançsızlıktır. Ayrıca, parlamentarizm Alman tarihine yabancı olmadığı gibi, çelişen sistemler de sadece Almanya'ya özgü değildir. Zorlayıcı koşullar parlamenter hükümete sahip bir Alman devletinin diğerlerinden farklı olacağını garanti edecektir. Bu mesele ulusal bir böbürlenme konusu haline gelirse bu mantıklı bir politika değil edebiyatçılar tarzında bir politika olacaktır. Bugün, Almanya'da etkili bir parlamenter yeniden yapılanma olup olmayacağını bilmiyoruz. Bu Sağ tarafından önlenebilir ya da Sol tarafından kaybedilebilir. Bu sonraki mümkündür. Tabii ki, ulusun hayati çıkarları demokrasi ve parlamentarizmin üstündedir. Fakat parlamento kalkacak ve eski sistem geri dönecekse bunun kapsamlı sonuçları olacaktır. O zaman bile, kişi Bir Alman olduğu için tanrıya müteşekkir olabilir. Fakat, yapacağımız barışın türü ne olursa olsun Almanya'nın geleceğine olan büyük umutlar terk edilmek zorunda kalınacaktır.

Neredeyse otuz sene önce Muhafazakarlara ve daha sonra Demokratlara oy veren ve o zaman [aşırı muhafazakar] *Kreuzzeitung*'da yer verilen ve şimdi liberal gazeteler için yazan yazar aktif bir politikacı olmadığı gibi olmayacaktır da. Tedbir olarak, herhangi bir Alman devlet adamıyla herhangi türden bir bağlantısı da yoktur. Hiçbir partinin, hatta Solun bile söyleyecekleriyle özdeşleşmeyeceğine inanmak için yeterli nedenleri vardır.; bu özellikle, onun için kişisel olarak en önemli olan şey için geçerlidir (aşağıda, *iv*. kısım) ve bu partilerin farklı görüşlerde olamayacağı bir meseledir. Yazar siyasi görüşlerine sıkı sıkıya bağlıdır zira son on yıllardaki olaylar onu çok uzun süre önce, mevcut anayasal düzen ve siyasi aygıtımızın yapısı göz önüne alındığında herhangi bir Alman politikasının, amaçlarına bakılmaksızın, başarısızlığa mahkum olduğu ve koşullar değişmezse bunun böyle kalacağı konusunda ikna etmiştir. Ayrıca, ulusu askerî eylemlerle , muazzam insan kaybı pahasına siyasi felaketlerden kurtarabilecek askerî liderlerin her zaman var olacağını çok olasılıksız görmektedir.

Hükümet biçimindeki teknik değişiklikler, kendi başlarına, bir ulusu ne güçlü ne mutlu ne de değerli kılar. Bunlar sadece teknik engelleri ortadan kaldırır ve dolayısıyla sadece belli bir hedefe yönelik araçlardır. Belki de, burada kendimizi bilerek kısıtlayarak ve karşılaştığımız muazzam kültürel meselerin tamamını hariç bırakarak tartışacağımız bu gibi burjuva ve sıradan meseleler yine de önemli olabilir. Fakat bu eşyanın doğasında vardır. Bu son on yılların siyasi gelişmeleri tarafından olduğu gibi, çok yakın zamanlarda olağanüstü derecede yetenekli ve namuslu bir bürokratın [Georg Michelis] siyasi liderliğinin mutlak başarızlığıyla da küçük olduğu gibi büyük şeylerde de kanıtlanmıştır – bu burada yeniden yayınlanan makalelerdeki olaydan kısa süre önce sunulan analiz için bir tür test oldu.[2] Bu olaylardan ikna olmayan birini hiçbir kanıt tatmin etmeyecektir. Bir politikacı hükümet biçimini değiştirirse, gelecek kuşakları dikkate alır. Fakat bu küçük tesadüfi yazı parçasının amacı sadece çağdaş meselelerin tartışılmasına katkıda bulunmaktır.

Benzer düşünen arkadaşlarımın bana önerdiği bu biçim bir yayının uzun süre gecikmesi başka meşguliyetlerden ve daha sonra, Kasım ayından itibaren de baskı sürecinin olağan teknik zorluklarından kaynaklanmıştır.

I. Bismarck'ın Mirası

Parlamenter yaşamımızın bugünkü durumu Prens Bismarck'ın uzun süren egemenliğinin ve ulusun onun şansölyeliğine karşı son on yılda takındığı tutumun bir mirasıdır. Bu tutumun diğer büyük halkların bu tarz bir devlet adamına tepkisinde bir benzeri yoktur. Dünyada hiçbir yerde, bir siyasetçinin en kısıtsız övgüsü gururlu bir ulusun temel inançlarını tamamıyla feda etmesine neden olmamıştır. Öte yandan,bu büyüklükteki bir devlet adamındaki politika farklılıkları, zamanında aşırı solda ve [katolik] merkez partisinde uyandırdığı bu kadar büyük nefreti nadiren uyandırmıştır. Bunun nedenleri neydi?

Daha önce çoğunlukla olduğu gibi, 1866 ve 1877'nin olayları gibi çığır açan olaylar, muzaffer savaşlar kendisi için gençliğinin kaçınılmaz bir tecrübesi olan, fakat onlara eşlik eden ciddi ülke içi gerilimlerle ilgili hiç bir net anlayışı olmayan kuşak üzerinde en büyük etkisini yapmıştı. Bismarck bu kuşak büyüyene kadar bir efsane haline gelmedi. 1878'den itibaren kamu hayatına giren siyasi aydınlar kuşağı eşit olmayan iki kesime ayrıldı. Daha büyük grup Bismarck'ın gelişmiş ve saygın zekasının büyüklüğünü değil, özellikle, siyasi yaklaşımının şiddet ve becerisinin karışımını, görünüşteki ya da gerçek acımasızlığını takdir etti. Diğer grup zayıf bir kızgınlıkla tepkide bulundu. Bu ikinci çeşit onun ölümünden sonra hızlı bir şekilde kayboldu, fakat birinci grup o zamandan beri daha da gelişti. Şu an için uzun bir süredir,bu egemen tavır sadece Muhafazakar siyasetçilerin değil, fakat aynı zamanda gerçekten coşkun aydınların ve tabii ki Bismarck'ın hareketlerini taklit ederek kendilerini onun ruhuna benzemekle meşrulaştırmaya çalışan aydın avam takımının tarihsel mitolojisini de şekillendirdi. Bismarck'ın oldukça nüfuzlu bu grubu çok küçümsediğini biliyoruz; yine de Bay Busch ve onun gibilerle ilgili olarak yaptığı gibi, bu saray ricalinin siyasi avantajlarından yararlanmaya karşı değildi.[3] Bugün pan-Alman olarak isimlen-

direceğimiz bir muhtıranın kenarında bir seferinde şöyle yazıyordu: " İçeriği uzun, biçimi boş". Bu, ulusa sadece laf yaparak değil cesaretle hizmet ederek günümüzün bu türden temsilcilerinden farklılaşan bir adamdan bir nümune olarak istediği el yazmasına işaret ediyordu. Bismarck Muhafazakar görevdeşleriyle ilgili düşündüklerini hatıralarına yazmıştı.

Bismarck'ın akranlarını aşağı görmesi için çok nedeni vardı. Zira 1890'da görevden el çektirildiğinde ona ne olmuştu? Doğrusu, suikastçı Kullmann'ı ilişkilendirmeye çalıştığı Merkez partisinden;[4] sosyalist karşıtı yasaların [yerel] sürgün paragrafıyla avlamış olduğu Sosyal Demokratlardan; "Reich'ın düşmanları" olarak yaftaladığı ilericilerden (*Freisinnige*) sempati bekleyemezdi. Fakat bu işleri yüksek sesle alkışlayan diğerleri ne yaptılar? Muhafazakar dalkavuklar Prusya bakanlıkları koltuklarını işgal ettiler ve Federal makamlarda oturdular. Ne yaptılar? Orada sonuna kadar oturdular. "Sadece yeni bir üst" – meselenin özü buydu. Muhafazakar siyasetçiler İmparatorluk'ta ve Prusya'daki parlamentoların başkanlık koltuklarında oturdular. *Reich*'ın sabık yaratıcısı için ne tür sempati sözcükleri buldular? Tek bir söz bile söylemediler. Onun takipçilerini oluşturan büyük partilerden hangisi görevden alınmasıyla ilgili nedenlerin açıklamasını istedi? Parmaklarını bile kıpırdatmadılar, sadece yeni güneşe doğru döndüler. Gururlu hiç bir halkın tarihinde bu olayın bir benzeri dahi yoktur. Fakat bunun hakettiği aşağılama ancak, aynı partilerin kalıtsal bir kirayı alma konusunda Bismarck' a gösterdikleri teveccüh tarafından arttırılabilir. Yarım yüzyıl boyunca, Muhafazakarlar büyük siyasi hedeflere ya da Stahl ve Gerlach ve eski Hristiyan-Sosyal hareketin üyeleri gibi adamların kendi tarzlarında sahip oldukları diğer ülkülere adanmışlıklarında herhangi bir nitelik gösteremediler.[5] Sadece finansal çıkarları, makam arpalıklarının tekelleri, makam patronajları ya da –ve bu aynı şeydir– seçim imtiyazları tehlikedeyken idari oy aygıtı krala karşı bile acımasızca devreye girdi. O zaman "Hristiyan", "monarşik" ve "ulusal"deyişbiliminin üzgünlük aygıtı devreye sokuldu – bu şimdi bu beyefendilerin Anglo-Sakson politikacıların riyakarlığı olarak suçladıkları aynı ifade tarzıdır. Bismarck'ın azlinden birkaç yıl sonra çıkarları özellikle gümrük meseleleriyle etkilendiğinde ve sadece o zaman Bismarck'ı adamları olarak hatırladılar ve sadece o zamandan beri oldukça ciddi biçimde onun geleneğinin muhafızlarıymış gibi göründüler. Bismarck'ın bu dalaverelerden ancak iğrendiğini varsaymak için yeterince neden vardır. Bu özel konuşmalar tarafından ispat edilir. Bunun için onu kim suçlayabilir? Ancak, 1890'da ulus tarafından siyasi olgunlukla ilgili olarak çizilen kari-

katürün utancı Bismarck'ın partizanlarının bu onursuz davranışında trajik olarak kendi hasadını yaptığı gerçeğini bulandırmamalıdır; zira o parlamentonun ve parti liderlerinin yetersizliğini istemişti – ve bunu tasarlayarak başarmıştı.

İktidarı parlamenter sorumluluk olmadan alan hiçbir devlet adamı, Bismarck'ın 1867 ve 1878 arasında [Ulusal Liberallerde] sahip olduğu gibi birçok beceriye sahip bir işbirlikçi parlamenter müttefikine sahip olmadı. O zamanın Ulusal-Liberal liderlerin siyasi görüşlerine itiraz etmek mümkündür. Tabii ki, bunlar diplomatik beceri ve zihinsel enerji açısından Bismarck'la karşılaştırılamaz; onun yanında en iyimser görüşle ortalama olarak kalırlar, fakat bu bütün diğer Alman ve yabancı politikacılar için de geçerlidir. Bir dahi, olsa olsa birkaç yüzyılda bir kere ortaya çıkar. Fakat eğer şu an ve gelecekte hükümetimiz onların çapında politikacıların elinde olursa bunun için Tanrıya şükretmeliyiz. Siyasi aydınlar ulusu Almanya'nın şimdiye kadar büyük siyasi liderler yetiştiremediğine inandırırlarsa bu gerçekten de gerçeğin en arsız çarpıtmalarından biri olacaktır. Mevcut itaatkar tavrın Bennigsen, Stauffenberg ve Völk gibi parlamento liderlerine ya da Prusyalı vatansever Waldeck gibi demokratlara "Alman Geist'ının" temsilcilerinin statüsünü tanımaması acımasızcadır;[6] her şeyden önce, "Alman ruhu" St. Paul Kilisesinde [1848'de Frankfurt'da] bürokraside olduğu kadar ve bu beylerin hokkalarında olduğundan kesinlikle çok daha fazla güçlüydü.

Reichstag'ın en güçlü olduğu dönemdeki bu insanların büyük bir avantajı vardı: Kendi sınırlarını biliyorlar ve hem geçmişteki hatalarını hem de Bismarck'ın muazzam entellektüel üstünlüğünü tanıyorlardı. Başka hiçbir yerde ve hatta sonraki [solcu liberal] Ayrılıkçılar arasında bile daha güçlü hayranlar bulamazdı. Özelllikle bir gerçek onların kişisel itibarlarını temsil eder. Onların Bismarck'ın üstünlüğüne karşı hiçbir kırgınlığı yoktu. Onları tanıyan Bismarck onlar arasındaki bütün önemli şahsiyetleri bu suçlamadan aklamalıdır. Olayların seyrini bilen herkese, Bismarck'ın bu adamların kendisini devirmek istediği yönünde şüphe duyduğu paranoya sınırında görülmelidir. Onların liderlerinden[7] defalarca, eğer her zaman bir Bismarck olacaksa, sezarizmin – yani deha ile yönetimin– Almanya için en iyi siyasi örgüt saydıklarını işittim. Bu onların içtenlikle inandıkları bir şeydi. Tabii ki geçmişte, onunla şiddetle çatışmışlardı. Tam da bu nedenle onun sınırlarını biliyorlardı ve erkekliğe sığmayan herhangi bir entellektüel özveride bulunmaya hazır değillerdi. Bir kopma yaşamamak için onunla kendilerini inkar etme derecesinde bir uzlaşma yapma eğiliminde

oldukları doğrudur; gerçekte, onları bu konuda reddetme tehdidinde bulunan seçmenlere karşı taktik değerlendirmelerin izin verdiğinden çok daha ileri gittiler. Ulusal-Liberal liderler daha fazla parlamenter haklar için mücadeleden kaçındılar; bunun nedeni Merkez partisini onun yararlanıcısı olarak öngörmeleri değil, aynı zamanda böyle bir çatışmanın parlamentonun çalışmasını olduğu gibi Bismarck'ın politikalarını da uzun bir süre felç edeceğini fark etmeleridir. "Artık hiçbir şey başarılı olamaz"–bu seksenlerdeki tanıdık şikayetti. Bu liderlerin çoğu zaman iç dairelerinde ifade edilen niyetleri, bu büyük şahsiyetin yönetimi sırasında, daha alışıldık niteliklere sahip politikacılara alıştıktan sonra İmparatrluğun liderliğinin sürekliliğinin dayandığı kurumların kurtarılmasıydı. Bu kurumlar arasında parlamentoyu sayıyorlardı – bu hükümete aktif bir şekilde katılma ve büyük siyasi yetenekleri çekme yeteneğinde olan bir parlamentoydu; aynı zamanda güçlü partiler de istiyorlardı.

Bu Ulusal-liberal liderler bu hedefe ulaşmanın sadece onlara bağlı olmadığını biliyorlardı. Bismarck'ın 1878'deki büyük dönüşü sırasında aralarında şöyle denildiğini sık sık işittim: " Bizim istikrarsız durumumuzdaki bir bir partiyi yıkmak ya da kötürüm etmek için hiçbir büyük siyasi yetenek gerekli değildir. Fakat bu olursa, onun yerine rasyonel işbirliğiyle ilgilenen başka büyük bir parti yaratılamaz; hükümetin çıkar gruplarına ve küçük siyasi patronaj sistemine başvurması zorunlu olacaktır ve o zaman bile çok ciddi siyasi kopmalar ortaya çıkacaktır." Yukarıda söylediğimiz gibi, bu partinin bazı politikaları konusunda farklı düşünenler olabilir, fakat İmparatorluk Şansölyesi makamının anayasada oluşturulması (Benningsen'in hareketi), medeni kanunun ulusal temelde birleştirilmesi (Lasker'in hareketi), *Reichbank*'ın kurulması (Bamberger'in hareketi) onun inisiyatifiyle oldu; gerçekte, bu partiyi değerlerini hala kanıtlayan büyük *Reich* kurumlarının çoğuna borçluyuz. Gerçekleştikten sonra onun taktiklerini eleştirmek kolaydır, bu her zaman Bismarck karşısındaki zor durumunu göz önüne almak zorundaydı. Onun çöküşü, diğer faktörler arasında, böyle salt siyasi yönelim sahibi, fakat zamanın ekonomi ve refah meseleleriyle ilgili modası geçmiş ekonomik dogmalara bağlılığın yükü altındaki bir partinin doğal zorluklarına işaret etmekle açıklanabilir– ancak, bütün bu açılardan muhafazakar partiler daha başarılı değildir. Ulusal-Liberal partinin anayasal reformla ilgili fikirleri 1866'dan sonra Bismarck'ın hedefleriyle çatıştı, bunun nedeni çoğu zaman ileri sürüldüğü gibi kısa görüşlülük değil, o sırada kısmen siyasi olmayan nedenlerle terkettiğimiz – Treitschke'nin anladığı şekilde– "birleştirici" idealler-

dir.[8] Her halükarda, sonraki gelişmeler Ulusal-Liberallerin temel siyasi önermelerini *tamamıyla haklı çıkarmıştır.*

Ulusal-Liberaller seçilmiş siyasi görevlerini yerine getirememiş ve dağılmışlardı; bu maddi nedenlerden değil, Bismarck'ın – ne bakanlıklarda ne de parlamentoda– herhangi bir özerk gücü hoşgörmemesiydi. Çeşitli parlamento liderlerine bakanlıklar önerdiği doğrudur; fakat hepsi onun başından beri kurnazca yeni meslektaşını herhangi bir zamanda salt kişisel nedenlerle itibardan düşürerek devirmesini sağlayacak hazırlıklar yaptığını tespit etti. Son tahlilde, Beningsen'i [1877'de] böyle bir öneriyi geri çevirmeye iten sadece buydu. Bismarck'ın iç politikası münhasıran herhangi bir güçlü ve bağımsız partinin toparlanmasını engellemekti. Kullandığı başlıca araçlar askeri bütçe ve anti-sosyalist yasalardı [1878-1890]; buna ek olarak oldukça planlı ve ustalıklı olarak gümrük politikaları üzerindeki ekonomik çıkar çatışmalarını da kullandı.

Askeri meselelerde, Ulusal-Liberal politikacıların temel görüşü bana göre şöyleydi: ordunun yetkilendirilmiş gücünü zorunlu göründüğü kadar büyük tutmak istiyorlardı; bu nedenle de bunu salt teknik bir sorun olarak görüyorlardı. Bu şekilde, Prusya Anayasa Anlaşmazlığına [1862-1866] ait eski meseleler kapatılacak ve en azından bu demagojik heyecan kaynağı Reich'ın yararına ortadan kaldırılacaktı.[9] Tek ihtiyaç duyulan yıllık ödenek tasarılarında yetkili gücün değerlendirilmesiydi. Bu liderlerin hiçbirisi, bu tarzda ordunun zorunlu büyütülmesinin iç ve dış kargaşa ve tepkiler doğurmadan gerçekleşemeyeceğinden şüphe etmiyordu; özelde, askeriye eğer bu teknik problem bürokrasinin iç iktidar çıkarlarıyla karıştırıldığında olduğundan çok daha az dramatik biçimde çok daha yüksek ödenekler isteyecekti; sonuç her yedi yılda bir askeri sorunlar siyasi çalkantı yaratacak ve bu da ulusal istikrar için korkunç sonuçlar doğuracak ve "Parlamenter Orduya Karşı İmparatorluk Ordusu" sloganı altında bir seçim kampanyasına neden olacaktı. Bu oldukça yanıltıcı bir slogandı, zira ordu bir yıllık ödenekle yedi yıllık ödenekle olduğundan çok daha fazla bir parlamento kurumu olmayacaktı. Yedi yıllık tahsisat her halükarda çok kurgusal kalacağından bu daha da geçerli olacaktı. 1887'de *Reichstag* bütün *bürgerliche* partilerinin üzerinde anlaştığı yetkili askeri gücün üç yılda mı yoksa yedi yılda bir mi belirlenmesi konusu nedeniyle dağıtıldı; üç yıllık bir tahsisatın "kraliyetin imtiyazlarına bir saldırı" olduğu ilan edildi. Fakat üç yıl sonra, 1890'da, yetkili askeri güçle ilgili yeni bir kanun tasarısı parlamentoya sunuldu; Windthorst, [merkez Partisi lideri][10] muhaliflerini bu tutarsızlık için sertçe fakat haklı biçimde azarlamaktan geri kalmadı. Bu şekilde,

Prusya Anayasa Anlaşmazlığı'nın eski ve gömülü askeri meseleleri federal düzeye taşındı ve ordunun rolü parti politikasına tâbi hale geldi. Bismarck'ın niyetinin de tam olarak bu olduğu bilinmelidir: Bu demagojik sloganda Anayasa Anlaşmazlığı içerisinde yaşayan, Reichstag'dan ve orduya düşman liberal partilerden şüphe eden İmparatoru yaratmanın, aynı zamanda Ulusal Liberalleri yedi yıllık ödeneği (*Septennat*) kabul ettikleri için parlamenter bütçe haklarına ihanet eder görünerek kendi seçmenlerinin gözünde itibarını düşürmenin aracını gördü. Anti sosyalist yasalar hakkında da tam olarak aynı şey söylenebilir. Ulusal Liberaller Bismarck'ı yarı yolda karşılamaya hazırdı; İlericiler bile "sınıf nefretini tahrik" olarak isimlendirdikleri şeyden genel bir suç oluşturacak hükümlerden etkileniyordu. Fakat Bismarck bu şekilde acil durum yasaları istiyordu. İmparatorun hayatına [1878'de] ikinci kez kastedilmesi üzerine halk galeyana geldiğinde Bismarck farklılıklarını uzlaştırmaya çalışmadan Reichstag'ı feshetti, bunun tek nedeni zamanın tek güçlü partisini ortadan kaldırma fırsatı görmesiydi.[11]

Bismarck başarılı oldu. Ya sonuçları? Tüm muhalefetine rağmen kendisine çok yakın olan ve Reich'ın kurulmasından beri kendisiyle işbirliği yapmış olan bir parlamenter partiyle uzlaşmak zorunda olmak yerine, Bismarck sürekli olarak, hayatının sonuna kadar kendisinden nefret etmiş olan ve onun saldısına dayanıklı parlamento dışında bir güç temeline sahip [Katolik] Merkez partisine bağlı kaldı. Daha sonra ulusun gençlerinin geçit resmi (*Völkerfrühling*) üzerine ünlü konuşmasını yaptığında, Windthorst bizzat kendisinin onu geçmişte destekleyen büyük bir partiyi yokettiği şeklinde alaycı fakat yine doğru bir ifadeyle karşılık verdi. Ulusal Liberaller Reichstag'ın gelir toplama hakkını korumak için spesifik önergeler getirdiğinde, Bismarck bunu parlamento egemenliğine yol açması nedeniyle reddetti; fakat aynı şeyi sonunda – Prusya'da (daha sonra yeniden büyük zorluklarla kaldırılan) daha da kötü *lex* Huene'nin eklendiği sözde Franckenstein maddesinin "ödeme" paragrafında– en kötü biçimde Merkez partisine teslim etmeye zorlandı.[12] Bunun yanında, Bismarck [bu gelirlerin kısmen bedeli olarak] Katolik Kilisesi'ne karşı verilen ve tamamıyla uygunsuz araçlarla verdiği ve sorumluluğunu boşuna ve çok az dürüstlük örneği göstererek reddettiği *Kulturkampf* adlı savaşta devletin otoritesinin önemli bir yenilgiye uğramasını sineye çekmek zorunda kaldı.

Öte yandan, anti sosyalist yasalarında sosyal Demokratlara en mükemmel seçim konusunu önerdi. Demagojiye, hem de bunda çok kötü bir demagojiye dönüşmek Bismarck'ın ellerinde İmparatorluk refah yasalarının kaderiydi; bu

yasalar kendi içinde ne kadar değerli olursa olsun bu böyleydi. Her şeyden önce ulusun nüfus kaynaklarının korunması için vazgeçilmez olan koruyucu işgücü yasalarını – kısmen inanılmaz derecede önemsiz tezlerle– işverenin haklarına müdahale olarak reddetti. Aynı nedenle anti sosyalist yasaların hükümlerini işçi sınıfının gerçekçi çıkar temsilini yapabilecek tek olası güç olan sendikaları polise yıktırmak için kullandı. Bu nedenle onların üyelerini saf parti politikasının en aşırı radikalizmine sürükledi. Öte yandan, Bismarck, belli Amerikan uygulamalarını taklitle, kamu fonlarından ya da zorunlu özel fonlardan sosyal yardım yapmakla devlete karşı pozitif bir tutum yaratabileceğine inanıyordu. Bu büyük bir siyasi hataydı: Siyasi minnete dayalı her politika başarısız olmuştur. Siyasette de İncilin söylemi iyi işler yapmak için geçerlidir: " Ceza olarak ücretlerini kaybetmişlerdir." Hastalar, sakatlar, emekliler ve yaşlılar için yardımlar yaptık. Bu kesinlikle arzu edilir bir şeydi. Fakat fiziksel ve ruhsal sağlığı korumak ve beden ve akıl sağlığı yerinde olanları çıkarlarını mantıklı olarak ve öz-saygıyla korumaları sağlayacak güvenceleri alamadık; başka bir deyişle çalışan nüfusun siyasi olarak ilgili kısmı kesin biçimde terk edildi.

Bismarck, *Kulturkampf*'da olduğu gibi burada da belli başlı bütün psikolojik değerlendirmeleri hükümsüz bıraktı. Hepsinden önemlisi, sendikalar ele alınırken bugün bile bazı politikacıların henüz anlamadığı bir nokta görmezden gelindi. Kitle ordusunun ruhunu onur ve dayanışmaya dayandırmak isteyen bir devlet, işçilerin günlük hayatında ve ekonomik mücadelelerinde şeref ve dayanışma duygularının kitlelerin eğitimi için tek belirleyici manevi güçler olduğunu ve bu nedenle bu duyguların serbest bırakılması gerektiğini unutmamalıdır. Kaçınılmaz olarak uzun bir süre daha kapitalist kalacak olan bir çağda "sosyal demokrasinin" anlamı sadece ve sadece budur. Bugün bile bu politikanın sonuçlarından zarar görüyoruz. Bismarck kendisiyle ilgili olarak, onu 1890'da eğer görevde kalacaksa ya Windthorst'a kayıtsız şartsız teslim olma ya da bir darbe alternatifleriyle karşı karşıya bırakan bir atmosfer yaratmıştı. Bu nedenle ulusun onun istifasına mutlak bir ilgisizlikle tepki vermesi tesadüf değildi.

Bismarck'la ilgili alışılmış eleştiri kabul etmeyen ve yakışıksız yüceltme karşısında, bir değişiklik olarak, meselenin bu yönüne dikkat çekmenin tam zamanı gibi görünüyordu. Zira, popüler Bismarck edebiyatının en etkili kısmı bu aralar aramızda çok yaygınlaşan tamamıyla siyaset dışı kahramanperestlik türünü tercih eden eğitimsizlerin Noel masası için yazılmıştır. Bu türden bir Bismarck edebiyatı bu duygusallığa hitap eder ve kahramanına sınırlarını kaldı-

rarak ve muhaliflerini kötüleyerek hizmet etme iddiasındadır. Fakat bu şekilde, ulusun bağımsız siyasi düşünce geliştirmek üzere eğitilmesi mümkün değildir. Bismarck'ın muhaliflerine karşı adil olmak ve insan sevmemesinin sonuçlarına abartısız olarak işaret edilmesi onun dev kişiliğini küçültmez; 1878'den beri ulusun siyasi meselerin belirlenmesinde seçilmiş temsilcileri aracalığıyla paylaşmaya alışmadığını söylemek de onu küçültmez. Ne de olsa, böyle bir katılım siyasi yargı geliştirmenin ön koşuludur.

Peki o zaman, burada ilgilendiğimiz kadarıyla Bismarck'ın mirası nedir? Arkasında herhangi bir *siyasi kültürlülüğü olmayan*, bu anlamda yirmi yıl önce (yani 1870'de) ulaştığının çok altında bir düzeyde olan bir ulus bıraktı. Hepsinden önemlisi, *kendine ait siyasi bir iradesi olmayan*, baştaki büyük devlet adamlarının gerekli siyasi kararları alacağı fikrine alışmış bir ulus bıraktı.

Dahası, arkasında "monarşik hükümet" adına alınan bütün kararlara ölümcül müsamahaya alışmış bir ulus bıraktı; çünkü monarşik duyguları partiler mücadelesindeki güç kaygıları için bir kılıf olarak kötüye kullandı; bu ulus onun boş koltuğuna kurulan ve şaşırtıcı bir utanmazlıkla hükümetin kontrolünü ellerine alanların yeterliliğine eleştirel olarak bakmaya alışkın değildi. Bu nedenle şimdiye kadarki en büyük zarar yapıldı. Büyük devlet adamı arkasında hiçbir siyasi gelenek bırakmadı. Güçlü siyasi kişilikleri bırakın, ne bağımsız siyasi zihinleri kendisine çekti ne de onlardan zarar gördü. Bütün bunların ötesinde, belli belirsiz olası bütün haleflere yoğun bir güvensizlik duyması, fakat aynı zamanda şaşırtıcı derecede abarttığı, gerçekte aşırı derecede kötü siyasi yeteneklere sahip bir oğlu olması ulusun talihsizliğiydi.[13] Tamamıyla güçsüz bir parlamento onun muazzam prestijinin salt olumsuz sonucuydu. Görevi bıraktıktan ve bu durumun sonucunu kişisel olarak yaşadıktan sonra kendisini bir hata yapmış olmakla suçladı. Bununla birlikte parlamentonun bu güçsüzlüğü aynı zamanda entellektüel düzeyinin büyük ölçüde bastırıldığı anlamına geliyordu. Siyasi olmayan edebiyatçılarımızın ahlak dersi veren efsanesi nedensel ilişkileri tersine çevirir ve parlamentonun düşük düzeyli parlamenter hayat nedeniyle hak ettiği şekilde güçsüz kaldığını savundu. Fakat basit gerçekler ve değerlendirmeler olayların gerçek seyrini ortaya koyar ki bunu aklı başında olarak düşünen her insan görebilir. Parlamentonun düzeyi sadece büyük meseleleri tartışmasına değil aynı zamanda onları belirlemesine dayanır; başka bir deyişle, kalitesi olanların önemli olup olmadığına ya da parlamentonun egemen bir bürokrasinin gönülsüz şekilde müsamaha gösterilen lastik mührü olup olmadığına bağlıdır.

II. Bürokrasi ve Siyasi Liderlik

1. Bürokrasi ve Siyaset

Modern bir devlette gerçek yönetici zorunlu olarak ve kaçınılmaz biçimde bürokrasidir, çünkü iktidar ne parlamento konuşmalarıyla ne de monarşik ifadeler vasıtasıyla değil rutin yönetim işleriyle icra edilir. Bu hem askeri hem de sivil bürokrasi için geçerlidir. Yüksek dereceli modern bir memur bile "daireden" savaşlara katılır. Kapitalizme yönelik sözde ilerlemenin, orta çağlardan beri ekonominin moderleşmesi için eşsiz bir ölçüt olması gibi – resmi istihdam, maaş, emekli maaşı, terfi, uzmanlık eğitimi ve işlevsel iş bölümü, iyi tanımlanmış yargı alanları, belgesel prosedürler, hiyerarşik alt ve üst ilişkileri ile karakterize edilen – bürokratik memuriyete yönelik ilerleme ister monarşik ister demokratik olsun; en azından devlet nöbetleşe yönetime sahip küçük bir kanton değilse ve halk kitlelerinden oluşuyorsa devletin modernleşmesi için eşit derecede açık bir ölçüt olmuştur. Demokratik devlet de mutlakiyetçi devletten az olmayacak şekilde feodal, patrimonyal, aristokrat ya fahri veya kalıtsal biçimde makam sahibi olan diğer ileri gelenleri, istihdam edilmiş memurlar lehine ortadan kaldırır. Gündelik bütün ihtiyaçlarımıza ve problemlerimize karar verenler onlardır. Bu açıdan, askeri güç sahibi olan subaylar sivil memurlardan farklı değildir. Modern kitle ordusu da bürokratik bir ordudur ve subay şövalyeden, *condottiere'den,* kabile şefinden ya da Homerin kahramanından ayrı özel bir memur tipidir. Askeri etki bürokratik disipline bağlıdır. Belediye yönetimine bürokratizmin gelişi genel gelişmeden biraz farklıdır; toplululuk ne kadar büyükse ya da yerel özerkliği teknik ya da ekonomik birliklere ne kadar teslim ederse bu o kadar hızlıdır. Kilise'de 1870 Vatikan Konseyinin en önemli sonucu çok tartışılan yanılmaz-

lık dogması değil, kilise bürokrasisini (*Kaplanokratie)* yaratan ve piskopos ve papaz bölgesini ; Orta Çağların aksine, merkezi güç olan Roma *Curia*'sının salt memurlarına dönüştüren papanın evrensel piskoposluğuydu. Aynı bürokratik trend zamanımızın büyük özel teşebbüslerinde egemendir ve bunlar ne kadar büyükse bu o kadar çok geçerlidir.

Aydınlarımız özel dairede elle yapılmayan işin bir hükümet dairesindekinden biraz da olsa farklı olduğuna inanıyorlarsa bu sadece gülünçtür. Her ikisi de temelde benzerdir. Sosyolojik açıdan, modern devlet bir fabrika gibi bir "girişimdir" (*Betrieb*): Bu kesinlikle onun tarihsel özgünlüğüdür. Orada olduğu gibi burada da otorite ilişkilerinin kökleri aynıdır. Zanaatkarın, ev içi üretim sistemindeki üreticinin, özgür senyörel köylünün, bir *commenda* ilişkisi içerisindeki gezgin ortağın, şovalye ve vasalın görece bağımsızlıkları ekonomik, siyasi ve askeri işlevleri yerine getirdikleri ve kendilerini geçindirdikleri araç gereç, erzak. Para ve silahların sahipliğine dayanıyordu. Buna karşın, ücretli işçinin, idari ve teknik işçinin, akademik kurumdaki asistanla memur ve askerin hiyerarşik bağımlılığı, onların durumlarında işletme ve geçim temini için vazgeçilmez olan araçların girişimcinin ya da siyasi yöneticinin elinde olmasına bağlıdır. Örneğin, Rus askerlerinin çoğunluğu [1917'de] savaşı sürdürmek istemiyordu. Fakat başka seçenekleri yoktu, zira hem yıkım hem de bakım araçları, bunları aynen üretim araçlarının kapitalist sahibinin işçileri fabrikalara ve madenlere sürmesi gibi askerleri siperlere sürmek için kullanan kişiler tarafından kontrol ediliyordu. Kapsamlı önemi olan ekonomik gerçek, yani, işçinin maddi üretim, yıkım, yönetim, akademik araştırma ve genel olarak finans araçlarından ayrılması siyasi, kültürel, ve askeri alanı içerisinde modern devletin ve özel kapitalist ekonominin ortak temelidir. Her iki durumda da bu araçlar üzerindeki tasarruf, (yargıçlar, memurlar, subaylar, müfettişler, katipler ve astsubaylara ait) *bürokratik aygıtın* doğrudan itaat ettiği ya da ihtiyaç halinde hizmetine koştuğu gücün ellerindedir. Bu aygıt günümüzde bütün bu örgütlere eşit derecede özgüdür; varlığı ve işlevi işletme araçlarının bir elde toplanmasının ayrılmaz biçimde nedeni ve sonucudur –gerçekte aygıt onun gerçek formudur. Günümüzde ekonomik alanda gittikçe artan kamu mülkiyeti kaçınılmaz biçimde artan bürokratikleşme anlamına gelir.

Bürokratik devlete doğru "gidiş", rasyonel olarak tesis edilmiş yasa ve yönetmeliğe göre yargı ve yönetim bugünlerde modern kapitalist gelişmeyle çok yakından ilişkilidir. Modern kapitalist işletme öncelikle hesaplamaya dayanmaktadır ve işleyişi en azından prensipte, bir makinenin beklenilen işleyişi gibi,

sabit genel normları sayesinde rasyonel olarak tahmin edilebilen bir hukuk ve idare sistemini öngörür. Modern kapitalist girişim genel olarak isimlendirildiği şekliyle kadı adaletini, yani yargıcın belirli bir davadaki hakkaniyet duygusuna ya da geçmişte her yerde var olan ve bugün Doğu'da hala bulunan diğer irrasyonel yasa bulma araçlarına göre yargıyı kabul edemez. Modern işletme Asya'nın ve geçmişimizin, yönetimleri patriyarkal tarzda kendi takdir yetkilerine ve geri kalanında ihlal edilemez şekilde kutsal ve irrasyonel geleneğe göre işleyen teokratik ya da patrimonyal hükümetleri de bağdaşmaz bulur. Kadı adaleti ve ilgili yönetimin, rasyonel olmayan karakteri nedeniyle, çoğunlukla satın alınabilir olması esnafın ve hükümet müteahhitlerinin ve dört bin yıldır bilinen rasyonel öncesi bütün tiplerin kapitalizminin, özellikle de siyasetten, savaştan ve yönetimden geçinen maceracının ve ganimetçinin kapitalizminin gelişmesinin ve çoğu zaman muazzam zenginliğine izin verdi. Bununla birlikte, modern kapitalizmin spesifik özellikleri, bu antik kapitalist kazanç formlarının aksine, rasyonel teknolojide saklı katı biçimde rasyonel iş organizasyonu hiçbir yerde bu şekilde irrasyonel olarak kurulan devletlerde gelişmedi ve onlar arasında ortaya çıkamazdı, çünkü bu modern örgütler sabit sermayeleri ve kesin hesaplamalarıyla hukuk ve yönetimin irrasyonelliklerine çok fazla hassastır. Bunlar ancak şu durumlarda ortaya çıkabilirdi: 1) Hukukun gelişmesi uygulamada, kapitalist müşterilerinin hizmetinde ticari muameleler için uygun formlar icat eden ve aralarından katı biçimde içtihatlarla yani hesaplanabilir taslaklarla sınırlanmış hakimlerin devşirildiği avukatların ellerinde olduğu İngiltere'de; ya da 2) rasyonel yasaları olan bürokratik devlette olduğu gibi, yargıcın şöyle ya da böyle bir paragraflar otomatı olduğu yerde: hukuksal belgeler, masraflar ve ücretlerle birlikte yargı kararının az ya da çok isabetli gerekçelerle aşağıdan çıkacağı beklentisiyle yukarıdan atılır– bu işleyişi genelde hesaplanabilir ya da tahmin edilebilir bir aygıttır.[14]

2. Parti Politikası Gerçekleri ve Korporatif Devlet Safsatası

Siyasi partiler içerisinde bürokratikleşme ekonomide ve kamu yönetiminde olduğu gibi aynı tarzda gelişir.

Bugün bürokrasi tarafından yönetilenler –yani vatandaşlar– için en önemli siyasi araçlar olmalarına rağmen, partilerin varlığı hiçbir anayasa ya da en

azından Almanya'da herhangi bir yasa tarafından tanınmaz. Partiler esasında, müşterilerini bağlamak için hangi araçları kullanıyor olurlarsa olsunlar, her zaman yenilenen devşirmeye dayanan gönüllü kuruluşlardır. Bu onları, kanun ya da sözleşme tarafından tesis edilen belirli bir üyeliğe sahip bütün kuruluşlardan ayırır. Bugün partilerin hedefi her zaman siyasi konumlar için ya da bir oy organı için yapılan bir seçimde oy olmaktır. İlgili üyelerden oluşan çekirdek bir kadro bir lider ya da bir ileri gelenler grubu tarafından yönetilir; bu çekirdek derece olarak hiyerarşik örgütünden büyük oranda ayrılır, ancak bugünlerde çoğunlukla bürokratikleşmiştir; partiyi zengin sponsorların, ekonomik çıkarların, makam taliplilerinin ya da harç ödeyen üyelerin desteğiyle finanse eder. Çoğu zaman bu kaynaklardan birkaçından birden yararlanılır. Çekirdek kadro programı ve taktikleri belirler ve adayları seçer. Çok demokratik yapıları olan kitle partilerinde bile oy verenler ve sıradan üyeler programın hazırlanmasına ve adayların seçimine katılmazlar (ya da sadece biçimsel olarak katılırlar), zira bu gibi partiler doğaları gereği maaşlı bir memurluk geliştirir. Oy verenler sadece programlar ve adaylar seçmenlerin desteğini alma şanslarına göre uyarlandığı ve seçildiği derecede etki yaparlar.

Kampanyaların yapısı ve azınlıkların programlar ve adaylar üzerindeki kaçınılmaz kontrolü hakkındaki hiçbir yargılayıcı şikayet partileri bu şekilde ortadan kaldırmaz ya da onların yapılarını ve metodlarını ancak yüzeysel olarak değiştirebilir. Aktif bir parti çekirdeği oluşturma koşulları (örneğin sendika kurma koşulları gibi) ve seçim meydanındaki "savaş koşulları" Birleşik Devletlerde bir çok kere yapıldığı gibi kanunla düzenlenebilir. Fakat aktif bir parlamenter temsil var olacaksa, partilerin mücadelesini ortadan kaldırmak imkansızdır. Bununla birlikte, bazı yazarlar defalarca bunun mümkün olduğu ya da yapılması gerektiği karmaşık anlayışına sahiptirler. Bu anlayış farklı bilinç derecelerinde, evrensel (eşit ya da nispi) oy vermeye dayalı parlamentoların yerine mesleki yapıya sahip seçim kurullarını , ya da aynı zamanda parlamentolar için seçim kuruluşları olarak hizmet eden tüzel mesleki grupları geçirme önerilerinin altını çizer. Öncelikle, – bir seçim yasasında dışsal ölçütlere dayanmak zorunda olan– resmi mesleki kimlik ekonomik ve sosyal işlev hakkında neredeyse hiç bir şey ortaya koymadığı bir zamanda, her teknolojik keşif, her ekonomik değişiklik ve yeni alanın bu işlevleri ve dolayısıyla sayısal ilişkilerle birlikte formel olarak benzer işlerin anlamını değiştirdiği zaman bu savunulamaz bir görüştür. Tabii ki, bu fikir açıkça ilan edilmiş amacı için de uygun değildir. Bütün oy verenleri ticaret

ve ziraat odası gibi mesleki kuruluşlar vasıtasıyla temsil etmek ve parlamentoyu bunlardan oluşturmak mümkün olsaydı bile sonuçlar açıkça şu şekilde olurdu: (1) Birbirine hukuksal bağlarla bağlanmış bu kuruluşların yanında *Bund der Landwirte* (Çiftçi Birliği) gibi gönüllü çıkar grupları ve ticaret ve ziraat odalarına paralel çeşitli işveren kuruluşları da var olmayı sürdürecekti. Bunun yanında, serbest devşirmeye dayanan siyasi partiler de kaybolmayı düşünmeyecekler, fakat sadece taktiklerini yeni koşullara uydurmayı düşüneceklerdi. Bu değişiklik iyiye doğru olmayacaktı: Seçimlerin finansal destekçiler ve kapitalist bağımlıların sömürülmesi vasıtasıyla bu tüzel mesleki kuruluşlardaki etkisi en azından önceki kadar kontrollü devam edecekti.

2) Bu mesleki kuruluşların kompozisyonu parlamento seçimlerini ve iş patronajını etkilediği için bu kuruluşların önemli işlerinin çözümü siyasi gücün ve parti mücadelelerinin girdabına çekilecek; dolayısıyla bu kuruluşlar yetenekli uzmanlar yerine parti temsilcileriyle dolup taşacaktır.

3)Parlamento, genel çıkarlara herhangi bir siyasi yönelim olmadan, ekonomik çıkarlar arasındaki uzlaşmalar için salt bir pazar yeri haline gelecekti. Bürokrasi için bu, karşıt ekonomik çıkarları birbirine düşürme ve kendi gücünü korumak için iş ve sözleşme himayesiyle siyasal yandaşlık sistemini genişletme fırsatını ve ayartısını arttıracaktı. Yönetim üzerindeki herhangi bir halk kontrolü ihlal edilecekti, zira ilgili grupların belirleyici hareketleri ve uzlaşmaları kamu dışı kuruluşların kapalı kapıları arkasında yapılacak ve önceden olduğundan daha az kontrol edilir olacaktı. Bu durumdan parlamentodaki siyasi lider değil girişken iş adamı faydalanacaktı; bu türden bir temsil kurulu siyasi problemlerin gerçekten siyasi ölçütlere göre çözümü için en az uygun yer olacaktır. Bütün bunlar bu meseleleri anlayan için açıktır. Bu gibi düzenlemelerin partilerde ve parlamentodaki kapitalist çıkarları azaltmayacağı ya da en azından parti aygıtını temizlemeyeceği yine onlar için açıktır. Bunun aksi olacaktır. Partilerin serbest devşirme prensibine göre işlemesi onların devlet tarafından düzenlemenmesini engellemektedir; bu günümüzün savaş alanında kendilerini tesis eden kuruluşları değil sadece devlet yasası tarafından tesis edilenleri tanımak isteyen aydınlar tarafından anlaşılmaz.

Modern devletlerde siyasi partiler temelde iki farklı ilkeye dayanabilir. Bunlar Anayasa'nın yorumlanması hakkındaki büyük farklılıkların sona ermesinden itibaren Birleşik Devletlerde olduğu gibi, temelde iş patronajına yönelik kuruluşlar olabilir. Bu durumda sadece liderlerini tepedeki konuma yerleştir-

mekle ilgilenirler, bu sayede devlet dairelerini takipçilerine, partinin düzenli ve kampanya çalışanlarına devredebilir. Partilerin temel prensipleri olmadığı için, parti programlarına en büyük etkiyi bekledikleri talepleri yazarak birbirleriyle rekabet ederler. Bu tip parti, parlamenter sistemin yokluğu nedeniyle Birleşik Devletler'de çok belirgindir; Birliğin halk tarafından seçilen Başkan'ı –Senatörlerle birlikte– çok sayıda feodal işin patronajını kontrol eder. Ortaya çıkan yozlaşmaya rağmen bu sistem popülerdi, çünkü bürokratik bir kastın doğuşunu engelliyordu. Amatörler tarafından en kötü yönetim bile ekonomik fırsatların sınırsız bolluğu nedeniyle hoşgörülebildiği sürece bu teknik olarak uygulanabilirdi. Eğitimsiz parti *protégé*'inin (himaye edilen kişiler) ve yarı zamanlı memurun yerine teknik eğitim almış kariyer memurunun geçirilmesi yönündeki gittikçe artan gereklilik partilerin arpalıklarını sürekli azaltmakta ve kaçınılmaz biçimde Avrupa tipi bir bürokrasiyi sonuç vermektedir.

İkinci tip parti temelde ideolojiktir (*Weltanschauungspartei*) ve *temel* siyasi ideallerin gerçekleştirilmesini amaçlamaktadır. Görece saf form içerisinde bu tip Almanya'da 1870'lerin Katolik merkez partisi ve bürokratikleşmeden önce Sosyal Demokratlar tarafından temsil edildi. Genelde, partiler her iki tipi de birleştirir: Gelenek tarafından belirlenen temel hedefleri vardır, dolayısıyla sadece derece olarak değiştirilebilir, fakat aynı zamanda iş patronajını da kontrol etmek isterler. Birincisi, liderlerini en önemli *siyasal* makamlara geçirmek isterler. Seçim mücadelesinde başarılı olurlarsa liderler ve görevliler takipçilerine partinin egemenliği sırasında güvenli devlet işleri sağlarlar. Parlamenter devletlerde bu kuraldır; bu nedenle ideolojik partiler de bu yolu izlediler. Parlamenter olmayan devletlerde [İmparatorluk Almanyası] partiler üst makamların patronajını kontrol etmez, fakat en nüfuzlu partiler genellikle egemen bürokrasiyi siyasi olmayan işleri, memurlarla olan kendi bağlantıları vasıtasıyla önerilen düzenli adayların yanında, *protégé*'lerine vermesi için baskı yapabilir; dolayısıyla bu partiler "alt-patronaj"uygulayabilirler.

Son on yıllarda kampanya tekniklerinin rasyonelleştirilmesi sırasında, bütün partiler bürokratik örgütlenmeye yöneldiler. Tekil partiler bu gelişmenin farklı evrelerine ulaşmıştır, fakat en azından kitle devletlerinde genel yön açıktır. Joseph Chamberlain'in İngiltere'deki parti kurultayı, Birleşik Devletler'de anlamlı şekilde isimlendirildiği şekliyle "aygıtın" yükselişi ve Almanya da dahil olmak üzere her yerde parti memurlarının öneminin gittikçe artması bu sürecin evreleridir; Almanya'da en hızlı Sosyal Demokrat partide ilerler–bu olduk-

ça doğaldır, çünkü en demokratik partidir. Merkez parti için sekreterlik aygıtı (*Kaplanokratie*); Prusya'da Muhafazakar parti için Puttkamer'in bakanlığından itibaren [1881-88] eyalet ve yerel hükümeti aygıtları olan *Landrat* ve *Amtsvorsteher* , ne kadar açık ya da gizlice yapıldığına bakılmaksızın, parti bürokrasisi olarak işlev görür. Partilerin gücü temelde bu bürokrasilerin örgütsel etkinliğine dayanır. Partileri birleştirmenin güçlüklerinin nedeni program farklılıklarından çok daha fazla olarak parti aygıtlarının karşılıklı düşmanlıklarıdır. *Reichstag* vekilleri Eugen Richter ve Heinrich Rickert'in her birinin İlerici partide kendi yerel örgütlenmesini sürdürmesi onun nihai bölünmesinin habercisiydi.[15]

3. Bürokratikleşme ve Aydınların Saflığı

Tabii ki, çeşitli bürokrasi türleri arasında birçok farklılık vardır: sivil ve askeri yönetim, devlet ve parti, cemaat, kilise, banka , kartel, üretici kooperatifi, fabrika ve (işveren birlikleri ya da *Bund der Landwirte*)arasında. Maaş almayan ileri gelenlerin ve çıkar gruplarının katılım derecesi de büyük oranda farklılaşır. Ne parti başkanı ne de anonim bir şirketin yönetim kurulu üyeleri bürokrat değildir. Sözde "öz-yönetimin" çeşitli formları altında ileri gelenler ya da yönetilenlerin seçilmiş temsilcileri veya vergi mükellefleri tüzel bir grup ya da bireysel organlar olarak bürokrasiyle birleştirilebilir ya da ona üst veya alt kılınabilir ve ortak karar verme, denetim, danışma ve bazan yürütme işlevlerine sahip olabilir. Son olgu özellikle belediye yönetimlerinde gerçekleşir. Ancak, burada pratik önemleri olmakla birlikte bu kurumlarla ilgilenmiyoruz. (bu nedenle burada Almanya'da gurur duyduğumuz ve bazıları gerçekten örnek olan çok sayıda kurumla ilgilenmiyoruz. Fakat, aydınlar büyük bir devleti yönetmenin temelde orta büyüklükte bir belediyenin öz-yönetimiyle aynı olduğunu düşünüyorlarsa korkunç bir hata yapıyorlar demektir. Siyaset çatışma demektir.) Bizim söz ettiğimiz anlamda, kitle birliklerinin yönetiminde eğitimli kariyer memurları her zaman aygıtın çekirdeğini oluşturur; disiplinleri başarının mutlak ön koşuludur. Birlik ne kadar büyürse, işleri ne kadar karmaşık hale gelirse ve hepsinden önemlisi varlığı ne kadar çok güce dayanırsa –bu ister pazardaki güç mücadelesi isterse seçim ya da savaş meydanında olsun fark etmez– bu o kadar çok geçerlidir. Bu özellikle siyasi partiler için söz konusudur. Fransa'da ve kısmen Almanya'da hala var olan, ileri gelenlerin yerel parti yönetimi sistemi kaderine terk edilmiştir – Fransa'daki parlamenter *misére* bürokratikleşmiş

partilerin yokluğu nedeniyledir. Orta Çağlarda yerel ileri gelenlerin yönetimi her türlü birliğe egemendi ve küçük ve orta büyüklükteki topluluklarda hala baskındır, fakat günümüzde "saygın yurttaşlar", "önde gelen bilim adamları", ya da etiketleri her neyse, nihai günlük rutinlerin icracıları değil sadece reklam olarak kullanılabiliyorlar. Aynı nedenle, süs olarak kullanılan çeşitli ileri gelenler anonim şirketlerin yönetim kurullarında görülüyorlar, kilise üyesi prensler Katolik ayinlerinde, gerçek ya da sahte aristokratlar Çiftçiler Birliği (*Bund der Landwirte*) toplantılarında boy gösteriyorlar, saygın tarihçiler, ve siyasi meselelerde genellikle bilgisiz olan benzer uzmanlar savaş kazançları ve seçim imtiyazlarının Pan-Alman savunucularının ajitasyonlarının içine çekiliyorlar. Bütün kuruluşlardaki gerçek iş gittikçe maaşlı çalışanlar ve her türden görevli tarafından yapılmaktadır.

İtalyanlar ve onlardan sonra İngilizler modern kapitalist ekonomik örgütlenme biçimlerini ustaca geliştirdiği gibi, Bizanslılar, daha sonra İtalyanlar, sonra mutlakiyetçilik çağının ülkesel devletleri, Fransız devriminin merkezliği ve son olarak, ve hepsinden önemlisi, Almanlar fabrikadan orduya ve kamu yönetimine bütün egemenlik formlarının rasyonel, işlevsel ve uzmanlaşmış bürokratik örgütlenmesini mükemmelleştirdi. Şu anda Almanlar sadece parti örgütlenmesi tekniklerinde özellikle Amerikalılar tarafından aşılmışlardır. Mevcut dünya savaşı, her halükarda gelişmekte olan bu hayat biçiminin dünya çapındaki zaferi anlamına gelmektedir. Savaştan önce bile, üniversiteler, politeknik ve işletme kolejleri , ticaret okulları, askeri akademiler ve (gazetecilik için bile) akla gelebilecek her türlü uzmanlık okulu okulların devşirme kaygıları ve mezunların arpalık çılgınlığı tarafından tahrik edilen acil talepleriyle yankılandı. Mesleki sınav iyi maaş almanın ve hepsinden önemlisi kamu ve özel bürokrasilerde garanti mevkilerin ön koşulu olacaktı; diploma (*connubium* ve kendilerini "dernek" olarak gören çevrelere sahip sosyal *commercium*'un) sosyal prestijine yönelik tüm taleplerin temeli olacaktı; [ücretten ziyade] sosyal olarak uygun, garanti maaş ve ardından emekli maaşı ödeme şekli olacaktı; son olarak, maaş artışları ve terfi kıdeme dayalı olacaktı. Bunun etkileri hükümet kurumlarının içinde ve dışında görülebilir, fakat biz burada sadece siyasal hayatla ilgili sonuçlarla ilgileneceğiz. 1914'ün sözde "Alman ideallerinin", aydınların örtmeceli bir şekilde "geleceğin sosyalizmi" olarak adlandırdıkları şeyin, "örgütlü toplum" sloganlarının, "kooperatif etonominin", ve tüm benzer çağdaş ifadelerin gerisinde kalan bu makul evrensel bürokratikleşme gerçeğidir. Aksini amaçla-

salar da her zaman bürokrasinin yükselişini desteklerler. Fabrika şimdiye kadar tek ticari girişim tipi olmadığı gibi, bürokrasinin de şimdiye kadar tek modern örgütlenme biçimi olmadığı doğrudur, fakat her ikisi de içinde bulunduğumuz çağın ve görülebilir geleceğin karakterini belirler. Gelecek bürokratikleşmeye aittir ve bu açıdan, aydınların *laizzes-faire* çağında aynı saflıkla yaptığı gibi – yeni çıkan güçleri alkış tufanına tutmak için– yerlerini aradığı açıktır.

Bürokrasi modern rasyonel hayat düzeninin diğer tarihsel unsurlarından daha sürekli ve sızdırmaz olması açısından ayrılır. Tarih gösterir ki, bürokrasi Çin, Mısır ve daha az derecede geç Roma İmparatorluğu ve Bizans'ta olduğu gibi bürokrasinin üstünlük kazandığı yerde destekçi kültürün tümden çöküşü süreci dışında bir daha ortadan kaybolmadı. Yine de bunlar, göreceli olarak konuşacak olursak, oldukça irrasyonel bürokrasi formlarıdır: "patrimonyal bürokrasiler". Bu eski formların aksine modern bürokrasi onun "sızdırmaz" yapısını çok daha belirgin hale getiren bir karakteristiğe sahiptir: Rasyonel uzmanlaşma ve eğitim. Çinli yüksek memur bir uzman değil, edebi ve beşeri eğitimi olan bir beyefendiydi. Mısır, Geç-Roma ya da Bizans memuru sözcüğün bizim kastettiğimiz anlamı içerisinde daha çok bürokrattı. Fakat modern işlerle karşılaştırıldığında onunkiler sonsuz derecede basit ve sınırlıydı; bu tutum gelenekle bağlıydı, kısmen de patriyarkal yani irrasyonel yönelimliydi. Geçmişin işadamı gibi salt bir ampiristti. Modern memur modern hayatın rasyonel teknolojisine uygun olarak kaçınılmaz biçimde artan profesyonel bir eğitim alır. Dünyadaki bütün bürokrasiler bu yolda ilerler. Bizim bu bağlamdaki üstünlüğümüz savaştan önce diğer bürokrasilerin çok fazla gelişmemiş olmasına bağlıydı. Örneğin eski Amerikan patronaj memuru, geçerli teknik bilgiye sahip bir kampanya uzmanıydı, fakat hiçbir şekilde uzman eğitimi almış bir memur değildi. Yozlaşmanın kaynağı, demokrasi değil, ileri gelenler (beyefendiler) tarafından öz yönetimi değiştiren modern İngiliz bürokrasisine olduğu kadar şu anda yükselen üniversite eğitimli memuriyete de yabancı olan profesyonel eğitimin yokluğuydu. Modern uzmanlaşmış memur üstünlük kurmaya başladığı zaman gücünün uygulamada yıkılamaz olduğu ortaya çıktı, zira en temel ihtiyaç tatmininin bile tüm organizasyonu onun çalışma biçimine uydurulmuştur. Özel kapitalizmin aşamalı olarak ortadan kalkması teorik olarak anlaşılabilirdir; her ne kadar bunun tam olarak ne olduğunu bilmeyen bazı aydınların rüyalarında bunu hayal etmek zor olsa da bu böyledir; bunun ortadan kaldırılması kesinlikle bu savaşın bir sonucu olmayacaktır. Fakat gelecekte bir zamanda bunun ortadan kaldırılacağını varsaya-

lım. Uygulamadaki sonuç ne olacaktır? Modern sanayi işinin çelik çerçevesinin tahribi mi? Hayır! Özel kapitalizmin kaldırılması sadece ulusallaşmış ya da sosyalleşmiş işletmelerin de bürokratik hale geleceği anlamına gelmektedir. Maaşlı çalışanların ve devletin sahip olduğu Prusya madenlerinde ve demiryollarında çalışan işçilerin günlük çalışma koşulları büyük ticari işletmelerde çalışanlardan gerçekten somut biçimde farklı mıdır? Daha da az özgürlük olduğu doğrudur, zira devlet bürokrasisiyle yapılan her güç mücadelesi umutsuzdur ve özel bir işletmede olduğu gibi ilkesel olarak işverenin gücünü sınırlamakla ilgilenecek bir daireye hiç bir başvuru yoktur. Tüm farklılık bu olacaktır.

Özel kapitalizm ortadan kaldırılsaydı devlet bürokrasisi tek başına egemen olacaktı. Şu an birbirinin yanında ve potansiyel olarak birbirine karşı işleyen ve bu nedenle bir dereceye kadar birbirini kontrol eden özel ve kamu bürokrasileri bir tek hiyerarşi içinde birleşeceklerdi. Bu antik Mısır'daki duruma benzeyecekti, fakat çok daha rasyonel –ve dolayısıyla güçlü– biçimde gerçekleşecekti.

Cansız bir makine nesnelleştirilmiş zihindir. Ona insanları kendisine hizmete zorlama ve gerçekte fabrikada olduğu gibi onların günlük çalışma hayatlarına egemen olma gücü veren sadece budur. Nesnelleştişilmiş akıl da bu cansız makinedir; bu eğitilmiş yeteneklerin uzmanlaşması , yargı yetkisinin bölünmesi, kuralları ve hiyerarşik otorite ilişkileriyle bürokratik örgütlenmedir. Cansız makineyle birlikte,insanların belki de bir gün eski Mısır'ın felahları kadar güçsüz olarak yerleşmeye zorlanacakları kölelik kabuğunu üretmekle meşguldür. Bu onların işlerini düzenlemede teknik olarak üstün bir yönetim *nihai ve tek değer* olacaksa gerçekleşebilir ve bu sosyal yardımla birlikte rasyonel bir bürokratik yönetim anlamına gelir, zira bu bürokrasi herhangi başka bir egemenlik yapısından çok daha başarılı olabilir. Bizim masum aydınlarımızın çok övdüğü bu kölelik kabuğu belki de her bireyi işine (ek menfaatler sistemindeki başlangıçlara dikkat edin), (mülkiyet dağıtımının gitikçe artan katılığı yoluyla) sınıfına ve belki (devletin taleplerini liturjik metodlarla karşılama metodlarıyla, yani mesleki birliklere devlet işlevleri yükleyerek) mesleğine zincirleyerek güçlendirilebilir. Sosyal alanda, yönetilenlere geçmişin angarya devletlerinde olduğu gibi bürokrasiyle bağlantılı ve gerçekte ona tâbi bir statü düzeni dayatılacaksa bu çok daha sarsılmaz hale getirilirdi. Doğulu-Mısır tipine benzer "organik" bir sosyal katmanlaşma ortaya çıkardı, fakat sonrakinin aksine bu bir makine kadar yalın biçimde rasyonel olurdu. Böyle bir potansiyelin geleceğin dölyatağında yattığını kim inkar etmek isterdi? Gerçekte bu daha önce çoğunlukla söylenmiştir ve

onunla ilgili çok karışık bir tahmin de aydınlarımızın eserleri üzerine gölgesini düşürmektedir. Şu an bu olasılığın kaçınılmaz kaderimiz olduğunu düşünelim: o zaman aydınlarımızın siyasi ve sosyal gelişmenin bize çok fazla "bireycilik" ya da "demokrasi" veya benzer başka şeyler getireceği korkusuna ve "gerçek özgürlüğün" sadece mevcut "ekonomik üretim" anarşisi ve parlamentolarımızın "parti entrikaları" sosyal düzen ve "organik katmanlaşma" lehine – yani, gerçekten kaçılamaz tek güç olan devlet ve ekonomi bürokrasisinin himayesinde sosyal iktidarsızlığın pasifizmi lehine– ortadan kaldırıldığı zaman ışıyacağı tahminine kim gülümseyecektir.

4.Bürokrasinin Siyasi Sınırları

Bürokratikleşmenin karşı konulamaz gelişmesi temel gerçeği göz önüne alındığında, gelecekteki siyasi örgütlenme biçimleri hakkındaki soru ancak şu şekillerde sorulabilir:

1. Herhangi anlamda "bireyci" özgürlüğün kalıntıları nasıl kurtarılabilir? Her şeyden önce, insan hakları çağının başarıları olmadan en muhafazakar olanımız da dahil olmak üzere herhangi birimizin yaşamını sürdürebileceği inancı büyük bir kendini kandırmadır. Fakat bu soru bizi burada ilgilendirmeyecektir, çünkü başka bir soru vardır.
2. Devlet bürokrasinin artan vazgeçilmezliği ve ilgili güç artışı göz önüne alındığında, bu katmanın muazzam nüfuzunu denetleyip etkili bir şekilde kontrol edecek herhangi bir gücün kalacağı garatisi nasıl olabilir? Demokrasi bu sınırlı anlamda bile nasıl mümkün olabilir? Ancak, burada ilgileneceğimiz tek soru bu değildir.
3. Üçüncü ve hepsinden önemli bir soru bürokrasinin doğal sınırlarının değerlendirilmesiyle sorulur. Bürokrasinin etkinliğinin özel ekonomide olduğu gibi kamu ve yönetim alanında da belirli sınırları olduğu kolaylıkla görülebilir. Girişimcinin ve siyasetçinin "yönetici aklı" ve "harekete geçirici ruhu" memurun memuriyet mantığından temel olarak farklıdır. Girişimcinin de, resmi olarak diğer subaylardan farklı olmayan ordu komutanı gibi bir dairede çalıştığı doğrudur. Büyük bir işletmenin başkanı bir anonim şirketin maaşlı çalışanıysa, o zaman o da diğerleri gibi hukuksal olarak bir memurdur. Siyasi hayatta da aynı şey siyasi bir dairenin başı için de geçerlidir. Yönetici bakan resmi olarak emeklilik hakları olan maaşlı bir memurdur.

Bütün anayasalara göre, herhangi bir zamanda görevden alınabileceği ya da istifa edebileceği gerçeği onun konumunu diğer bir çoğundan farklılaştırmaktadır, fakat bütün memurlardan değil. Sadece onun resmi uzmanlık eğitimini kanıtlaması gerekmediği çarpıcı bir gerçektir. Bu onun konumunun anlamının onu, özel ekonomideki girişimci ve şirket başkanının yaptığı gibi, bütün diğer memurlardan farklılaştırdığını gösterir. Gerçekte, onun farklı bir şey olmasının farz edildiğini söylemek daha doğrudur. Gerçekten de öyledir. Lider pozisyonundaki biri – görevine sadık olarak ve şerefiyle kurallara ve yönergelere uygun olarak çalışan biri– ne kadar nitelikli olursa olsun performansının ruhuyla bir "memur" ise o zaman özel bir girişimin başında bir hükümetin başında olduğu kadar faydasızdır. Ne yazık ki hükümetimiz bu görüşü kanıtlamıştır.

Fark sadece kısmen beklenen performansın türünde yerleşmiştir. Bağımsız kara verme ve ayrıntı meselelerinde yaratıcı örgütsel yetenekler genellikle bürokrattan da istenir ve çok sık olarak büyük meselelerde bile beklenir . Bürokratın ikinci dereceden önemli rutin içine dalmış olduğu ve ilginç, zihinsel olarak zor görevleri sadece "yöneticinin" gerçekleştirdiği fikri aydınlara ait ön yargılı bir görüştür ve sadece memurlarının işlerinin yürütülme tarzına nüfuzun olmadığı bir ülkede mümkündür. Fark daha ziyade, sorumluluk türünde yatmaktadır ve bu gerçekte her iki tür pozisyona yöneltilen farklı talepleri belirler. Yanlış olduğunu düşündüğü bir emir alan memur ona itiraz edebilir ve gerçekte bunu yapması gerekir. Eğer amiri onun yapılmasında ısrar ederse, onu en içten inancıymış gibi yapması ve bu şekilde görev duygusunun kişisel tercihinin üzerinde olduğunu göstermesi onun görevi ve onur meselesidir. Emrin bir "daireden", "tüzel bir kuruluştan" ya da bir "meclisten" gelip gelmemesi önemli değildir. Bu memuriyetin etiğidir. Bu şekilde davranan bir lider küçümsenmeyi hak edecektir. Çoğu zaman taviz vermek , yani daha az önemli olanı daha önemli olana feda etmek, zorunda kalacaktır. İster bir monark olsun isterse halk, efendisine yaptığı "bana ya istediğim yetkilendirmeyi verirsin ya da istifa ederim" şeklindeki talebinin karşılığını alamazsa bir lider değil – Bismarck'ın deyişiyle– zavallı bir Kleberdir (makamına yapışmış biri). "Partiler üstü olmak" –gerçekte , güç mücadelesi alanının dışında kalmak– memurun rolüdür; oya bu kişisel güç mücadelesi ve sonuçta ortaya çıkan kişisel sorumluluk, girişimcinin olduğu kadar politikacının da canıdır.

Prens Bismarck'ın istifasından beri Almanya "bürokratlar tarafından yönetilmektedir ve bu onun bütün siyasi yeteneğinin ortadan kaldırılmasının sonu-

cudur. Almanya bütünlük, eğitim, vicdan ve akıl açısından dünyadaki bütün diğerlerinin üstünde bir askeri ve sivil bürokrasiye sahip olmayı sürdürdü. Savaş sırasındaki askeri ve aynı zamanda genel olarak iç performans bu araçla nelerin başarılabileceğini kanıtlamıştır. Fakat son on yıllarda Almanya'nın [iç ve dış] politikasının yönüne ne demeli? Bunun hakkında söylenen en yararlı şey "Alman ordularının zaferlerinin onun mağlubiyetlerini telafi ettiğidir". Söz konusu fedakarlıklar hakkında sessiz kalacağız ve bunun yerine bu hataların nedenlerini soracağız.

Dışarıda Alman "otokrasisinin" hatalı olduğu düşünülmektedir. Almanya içerisinde ise, aydınlarımızın çocuksu tarihsel fantazileri nedeniyle, "uluslararası demokrasinin" bir komplosunun bize karşı alışılmamış bir koalisyon ortaya çıkardığı sıkça varsayılır. Dışarıda, Almanların otokrasiden bağımsızlığı şeklindeki iki yüzlü ifade kullanılır. Içeride kazanılmış haklar –onları tanıyacağız– "Alman ruhunun demokrasiyle kirlenmekten" korunması gerektiği şeklindeki eşit derecede iki yüzlü sloganı kullanırlar ya da başka günah keçileri ararlar. Örneğin, Alman diplomasisini belki de haksız olarak eleştirmek adet olmuştur. Genel olarak diğer ülkelerinki kadar iyi olduğu muhtemel gözükmektedir. Burada bir karışıklık sözkonusudur. Eksik olan devletin – birkaç yüz yılda bir gelecek bir siyasi deha ve hatta büyük bir siyasi yetenek değil– sadece bir politikacı tarafından yönetilmesiydi.

5. Monarkın Sınırlı Rolü

Bu bizi doğruca, modern anayasal devlette kapsamlı bürokrasinin yanında kontrol edici ve yönetici güçler olabilen iki güçle ilgili tartışmaya götürmektedir: *monark ve parlamento.*

Büyük bir dikkatsizlik olmadıkça ve geçmişin hatalarından hiçbir şey ders alınmazlık yapılmadıkça Alman hanedanların pozisyonu savaştan zarar almadan çıkacaktır. Alman Sosyal Demokratlarıyla bir araya gelme şansı olanlar onlara, yoğun bir tartışmadan sonra, onlara neredeyse her zaman, anayasal monarşinin "kendi içinde", özel uluslararası durumu nedeniyle Almanya için uygun hükümet şekli olduğunu kabul ettirebilirlerdi. Bu 1914 Ağustosundan çok önce böyleydi ve ben burada "revizyonculardan", parlamento vekillerinden ya da sendikalardan değil sürekli parti görevlilerinden, kısmen çok radikal olanlarından söz ediyorum. Parlamenter monarşiya geçişin, liberal politikacıların istediği gibi,

hanedanı koruyacağı, bürokrasi yönetimini ortadan kaldıracağı ve nihai olarak, liderlerinin idealizmine bakmaksızın mevcut aydınlar cumhuriyetini zayıflattığı gibi ülkeyi güçlendireceğini anlamak için bir an Rusya'ya bakmak gereklidir.[17] İngiltere'de, İngiliz parlamentarizminin gücünün devletteki en yüksek mevkinin ilk ve son kez işgal edildiği gerçeğiyle bağlantılı olduğu iyi anlaşılmaktadır. Biz burada ne bir monarkın salt varlığının öneminin nedenlerini ne de sadece bir monarkın bu rolü oynayıp oynayamayacağı sorusunu tartışamayız. En azından Almanya için monarkın pozisyonunu göz önüne almalıyız. Taht üzerinde hak iddia edenler arasındaki savaşlar çağına ve bir karşı devrimler çağına hevesli olamayız; zira uluslararası konumumuz çok istikrarsız.

Ancak, modern devlette monark hiçbir zaman ve hiçbir yerde bürokratların her yere nüfuz eden gücüne karşı bir güç olamaz. İdareyi denetleyemez, zira profesyonel olarak eğitim görmüş bir aygıttır ve modern monark, muhtemelen askeri meseleler dışında, hiçbir zaman bir uzman değildir. Hepsinden önemlisi, monark partiler ya da diplomasi mekanizmasında alınmış bir eğitime sahip bir politikacı değildir. Sadece eğitimi değil fakat özellikle anayasal konumu buna karşı işler. O tacını parti mücadelesi yoluyla kazanmaz, güç mücadelesi politikacı için olduğu gibi, onun doğal çevresi değildir. Kişisel olarak, siyasi arenaya inerek parti yaşamının katı gerçekliklerini tecrübe edemez; daha ziyade ayrıcalığı vasıtasıyla onlardan uzaklaşır. Doğuştan politakacılar vardır, fakat nadirdirler. Onlardan biri olmayan monark Çar'ın yaptığı gibi kendi başına yönetmeye kalkarsa ya da konuşma ve yazıda siyasi araçlarla – sözcüğün en geniş anlamı içerisinde "demagoji" vasıtasıyla, fikirlerini yaymak ya da kişiliğini yansıtmak amacıyla nüfuz icra etmeye kalkarsa kendine ve devletin çıkarlarına bir tehdit haline gelir. O zaman sadece tacını tehlikeye atmakla kalmaz –ki bu onun kişisel sorunudur– aynı zamanda devletin bekasını da tehlikeye sokar. Ancak, eğer modern bir monark sadece bürokratlarla karşılaşırsa, yani Almanya'da onlarca yıl olduğu gibi, parlamento güçsüzse onun için kaçınılmaz olarak bu ayartı –daha doğrusu gereklilik– ortaya çıkar. Salt gerçeçsel bakış açısından bile bunun ciddi sakıncaları vardır. Eğer güçlü bir parlamento yoksa, monark bugün diğer memurların işini denetlemek için memurların raporlarına bağımlıdır. Bu kısır bir döngüdür. Çeşitli bakanlıkların birbirine karşı sürekli savaşları, Rusya'ya ve günümüze kadar bir ölçüde Almanya için olduğu gibi, siyasi bir lideri olamayan bu gibi sözde monarşik hükümetlerin doğal sonucudur. Bu "valiler" çatışması çoğu zaman sadece fikir farklılıklarını değil fakat kişisel düş-

manlıkları da içerir; bakanlıklar arsındaki çatışmalar şeflerine bakanlık pozisyonları için rekabette araç görevi görürler. Bunlar sadece bürokratik yararlar olarak görülürse, memurluğu maddi nedenler ya da siyasal liderlik nitelikleri değil saray entrikaları belirler. Parlamenter devletlerde kişisel güç mücadelelerinin yaygın olduğunu herkes bilir. Hata monarşilerin bu açıdan farklı olduğu varsayımında yatar. Gerçekte, bunların ek bir problemi vardır. Monark kendisinin yönettiğine inanır; oysa bu perdenin arkasında bürokrasi kontrolsüz ve kimseye hesap vermeden çalışma ayrıcalığına sahiptir. Dalkavuklar romantik güç halesiyle monarkı kuşatırlar, çünkü o yönetici bakanı takdir yetkisine göre değiştirebilir. Bununla birlikte, İngiltere kralı VII. Edward ve Belçika kralı II. Leopold gibi kesinlikle çok seçkin kişilikler olmayan monarklar kesin biçimde parlamenter tarzda yönetmelerine ve hiçbir zaman bariz bir kamu rolü oynamamalarına, ya da en azından halk içinde parlamenter tuzaklar dışında görünmemelerine rağmen ve bu nedenlerle çok daha büyük güç kullanıyordu. Bu gibi monarklar aydınların ifade biçimiyle "gölge krallar" olarak görülürse bu salt cehalettir ve ahlak değerleri hakkındaki cahilce dedikoduyu siyasi bir ölçüte çevirirlerse bu da aptallıktır. Politikaları – bir çok büyük projenin başarısız kalması gibi–nihai olarak başarısız olsa da tarihin yargısı farklı olacaktır. Bu iki monarktan birisi saray memurlarını parlamenter güç kümeleşmelerine göre değiştirmeye zorlandı, fakat beraber bir dünya koalisyonu getirdi; diğeri sadece küçük bir devleti yönetiyordu, fakat (en azından bizim koloni parçalarımızla karşılaştırdığımızda muazzam) bir koloni imparatorluğu topladı. Siyasette liderlik yapmak isteyen kimse, ister monark olsun ister bakan, modern güç araçlarını nasıl kullanacağını bilmelidir. Parlamenter sistem sadece siyasal olarak iktidarsız monarkı – ülkenin yararına– ortadan kaldırır. Bu çok küçük nüfusuna rağmen bütün kıtaların en iyi kısımlarını kendisine bağlamaya çalışan bir "gece bekçisi devleti"[18] midir? *Untertan*'ın güçenikliğini çok fazla kötüye kullanan bu basmakalıp ifade ne kadar cahilcedir.

Şimdi parlamentoya dönelim.

6. Zayıf ve Güçlü Parlamentolar, Negatif ve Pozitif Politika

Modern parlamentolar temelde bürokratik araçlarla yönetilenlerin temsilci kurullarıdır. Her şeyden önce, yönetilenler tarafından gösterilen, en azından

sosyal olarak önemli katmanlara ait, belli bir asgari rıza her, hatta en iyi örgütlenmiş egemenliğin sürekliliği için ön koşuldur. Parlamentolar bugün bu asgari rızayı göstermenin aracıdır. Kamu yetkileriyle ilgili belli eylemler için parlamentodaki müzakerelerden sonra yasa çıkarma zorunludur; bu özellikle bütçeyi içerir. Gelir toplama üzerindeki kontrol –bütçe hakkı– malikanelerin tüzel ayrıcalıkları ortaya çıktığından beri olduğu gibi, parlamentonun belirleyici güç enstrumanıdır. Bununla birlikte, bir parlamento yurttaşların idareye karşı şikayetlerini sadece tahsisleri ve diğer yasaları reddederek ve icra edilemez kanun teklifleri vererek destekleyebildiği sürece siyasi meseleler *yönünde* pozitif katılımın dışında bırakılacaktır. O zaman sadece negatif siyasetle uğraşabilir; bu idari şeflere sanki düşman bir güçmüş gibi muhalefet edecek; bu şekilde ona sadece minimum düzeyde bilgi verilecek ve sadece bir koşum zinciri, iktidarsız bir hata bulucular ve her şeyi bilenler meclisi olarak görülecektir. Buna karşın, bürokrasi o zaman parlamentoya ve oy verenlere kolaylıkla, halkı rahatsız edici ve büyük oranda keyfi eylemlerine tabi kılan bir meslek sahipleri ve yandaşlar kastı olarak görülecektir.

Parlamento şunları başardığında durum farklıdır: İdari şefler onun içinden çıktığı zaman–gerçek *parlamenter* sistem, ya da makam sahipliği için çoğunluğunun açık güvenine ihtiyaç duyduğu ya da en azından güvenini kaybetmesiyle istifa ettiği zaman – liderlerin parlamento yoluyla seçimi; eylemleri için tamamıyla parlamentoya hesap vermek zorunda ve bu kurum ve komitelerinin onayına tabi oldukları zaman – liderlerin parlamentoya hesap verme zorunlulukları; bunun yanında, idareyi parlamento tarafından onaylanan prensiplere göre yürüttükleri zaman –idarenen parlamento tarafından kontrolü. O zaman egemen partilerin liderleri hükümette pozitif bir paya sahiptir ve parlamento, artık resmi kraliyet haklarıyla – en azından münhasıran– yönetimde bulunmayan, fakat her halükarda büyük olan, ancak ne kadar basiretli olduğuna ve hedeflerinden ne kadar emin olduğuna göre değişen kişisel nüfuzu vasıtasıyla yöneten monarkın yanında bir pozitif siyaset faktörü haline gelir. Terim uygun olsun ya da olmasın *Volksstat* [halk devleti] ile kastedilen budur; buna karşın sadece negatif siyasete başvurabilen, egemen bir bürokrasi karşısındaki bir yönetilenler parlamentosu *Obrigkeitstaat*'ın [otoriteler devleti] bir versiyonunu temsil eder. Biz burada parlamentonun konumunun somut neticeleriyle ilgileniyoruz.

Parlamenter siyaseti sevelim ya da nefret edelim onu ortadan kaldıramayız. En iyi ihtimalle, parlamento siyasi olarak güçsüzleştirilebilir, Bismarck *Reichstag*'a bunu yapmıştı. Negatif siyasetin genel sonuçlarına ek olarak , parlamentonun zayıflığı güçlü bir parlamentonun rolünü hatırlarsak daha iyi anlaşılabilecek] diğer sonuçlara da sahiptir: parlamentodaki her çatışma sadece önemli konular üzerindeki mücadeleyi değil yanı zamanda kişisel bir güç mücadelesini de içerir. Parlamentonun çok güçlü olduğu, öyle ki bir kural olarak monarkın hükümeti kesin çoğunluğun sözcüsüne teslim ettiği yerde partilerin güç mücadelesi bu en yüksek yürütme pozisyonu için bir yarışma olacaktır. Savaş o zaman, büyük siyasi güç güdüleri ve oldukça gelişmiş siyasi liderlik nitelikleri ve dolayısıyla üst mevkileri ele geçirme şansı olan insanlar tarafından yürütülecektir; zira partinin parlamento dışında varlığını sürdürmesi ve onunla bağlantılı sayısız fikri ve kısmen maddi çıkarlar yetenekli liderlerin tepeye çıkmasını gerektirir. Siyasi mizacı ve yeteneği olan insanlar kendilerini ancak bu koşullarda rekabet vasıtasıyla bu tür bir seçime tabi kılma isteği duyabilirler.

"Monarşik hükümet" etiketi altında tepe pozisyonlara atanma bürokratik gelişmenin ya da tesadüfi saray tanışıklığının neticesiyse ve iktidarsız bir parlamento böyle bir hükümet oluşumuna boyun eğmek zorundaysa meseleler tamamıyla farklıdır. Bu durumda da, maddi konular yanında kişisel hırslar doğal olarak, fakat çok farklı, ikincil formlarda ve Almanya'da 1890'dan beri takip edilen yönlerden bir rol oynar. Küçük ikincil iş patronajı, nüfuzlu oy verenlerin yerel ekonomik çıkarlarını temsil etmenin yanında partilerin en önemli kaygısı haline gelir. Şansölye Bülow ve Merkez Partisi arasında 81906'da var olan) çatışma siyasi farklılıklar değil, temelde Şansölyenin bugün bile Reich'ın bazı merkezi dairelerinin personel kompozisyonunu hala şekillendiren, partinin patronaj haklarını reddetme çabası nedeniyleydi. Merkez Partisi bu açıdan yalnız değildir. Muhafazakar partiler Prusya'daki makam tekellerini sürdürmektedir ve bu arpalıklar tehlikeye girdiğinde monarkı "ihtilal" hayaletiyle korkutmaya çalışırlar. Sürekli dışlanan partiler belediye yönetimlerini ve kamu sağlığı sigortası fonlarını idare ederek ve parlamentoda, Sosyal Demokratların yaptığı gibi, hükümete düşman ve devletten kopuk politikalar sürdürerek bunun acısını çıkarmaya çalışırlar. Bu oldukça doğaldır, zira her parti *iktidar* için çalışır, yani yönetimden ve dolayısıyla daireleri doldurmadan pay almak için çabalar. Sonrakiler söz konusu olduğu kadarıyla, yönetim katmanımız başkaları tarafından yenilemez,

fakat bunlar sorumlu tutulamazlar çünkü iş avı ve patronajı perde arkasında gerçekleşir ve kamu hizmetinin personel kompozisyonundan sorumlu olmayan ikincil pozisyonları içerir. Buna karşın, bürokrasimiz bu durumdan kişisel denetimden bağımsızlaşarak yararlanır; egemen partilere ödediği tek ücret bu küçük arpalıklar biçiminde "bahşişlerdir". Bu gerçekte hükümetin lehine ya da aleyhine çoğunluğu teşkil eden partinin (ya da parti koalisyonunun) resmi olarak tepedeki siyasi pozisyonu doldurmaya davet edilmemesinin doğal sonucudur.

Öte yandan, bu sistem devlet adamlığı yeteneğinin zerresi bile bulunmayan bazı nitelikli bürokratların, bazı entrikalar onları benzer kişiler lehine dışarı atana kadar kendilerini lider siyasi pozisyonlarda devamlı kılmasına izin verir. Dolayısıyla, parti patronajımız bir başka ülkeden daha az değildir, fakat onu gayrı meşru biçimde gizli ve her zaman sarayda kabul edilebilir belli partizan görüşleri destekler tarzda tutarız. Bununla birlikte, bu taraf tutma şimdiye kadar meselenin en kötü yanı değildir. Eğer bu saray partilerinden ulusa rehberlik edebilecek liderler devşirme fırsatı yaratsaydı siyasi olarak hoşgörülebilirdi. Ancak, durum bu değildir. Bu sadece bir parlamenter sistemde ya da en azından tepe pozisyonları parlamenter patronaja açık hale getirseydimümkün olurdu. Burada, anayasada saklı salt formel bir engelle karşılaşırız.

7. Reichstag'ın Anayasal Zayıflıkları ve Liderlik Problemi

1871 Reich anayasasının 9. Maddesi şöyledir: "Hiç kimse aynı anda *Bundesrat* ve *Reichstag*'ın üyesi olamaz." Dolayısıyla, parlamenter sistemlerde hükümet liderlerinin parlamento üyesi olması mutlak anlamda zorunlu sayılırken bu Almanya'da yasal olarak engellenmiştir. Devletini *Bundesrat*'da temsil eden bir bakan olan İmparatorluk şansölyesi ya da imparatorluk devlet sekreteri bir devlet parlamentosunun –örneğin Prusya Diet'inin– üyesi olabilir ve orada partisini etkileyebilir ve hatta yönetebilir, fakat *Reichstag*'da oturamaz. Bu koşul sadece, İngiliz asillerinin Avam Kamarasının dışında bırakılmasının mekanik bir taklidiydi (ve muhtemelen Prusya anayasasından transfer edilmişti). Dolayısıyla bu, bir düşüncesizlik eylemiydi; bu artık ortadan kaldırılmalıdır. Bu kendi içinde parlamenter sistemin ya da parlamenter patronajın uygulamasıyla eş anlamlıydı, fakat bu siyasal olarak ehliyetli bir vekile aynı anda İmparatorluk hükümetinde de önemli bir mevkiye sahip olma imkanı verecektir. Bir tepe

mevki için uygunluğunu ispatlayan bir vekilin görevini benimseyemeden siyasi temelini terketmesinin neden istendiğini anlamak güçtür.

Benningsen zamanında (1877/78) hükümete girseydi ve *Reichstag*'ı terk etseydi Bismarck önemli bir siyasi lideri parlamento desteği olmayan bir idari memura dönüştürürdü ve Ulusal Liberal parti de sol kanadı tarafından devralınır ya da dağılırdı–belki de Bismarck'ın gayesi buydu. Bugün Ulusal Liberal vekil Schiffer hükümete katılarak partideki etkisini kaybetti ve dolayısıyla onu büyük iş kanadına teslim etti.[19] Bu tarzda, partiler "başsız bırakılır", fakat etkili politikacılar yerine hükümet bürokratİk bir kariyerde profesyonel eğitim almamış ve bir parlamenterin nüfuzuna sahip olmayan memurları alır. Bu partileri satın almanın hayal edilebilir en ucuz formuyla sonuçlanır. Parlamento sözüm ona yetenekli devlet bakanları kariyeri için bir basamak haline gelir: bu tipik biçimde bürokratik fikir Alman parlamentarizmi problemini spesifik biçimde Alman tarzıyla çözülülmüş olarak gören siyaset ve hukuk aydınları tarafından savunulur! Bu aynı çevreler onlara özellikle "Batı Avrupalı" ve "demokratik" bir olgu olarak görünen iş avcılığını küçük görmektedir. Parlamento liderlerinin makamları maaş ya da derece için değil güç için ve beraberindeki sorumluluk için istediğini ve bu liderlerin sadece parlamentoda takipçileri olursa başarılı olabileceğini hiç bir zaman anlayamayacaklardır; bu çevreler parlamentoyu liderler ya da bürokratik kariyer için bir devşirme alanı yapma arasındaki farkı da kavrayamayacaklardır. Onlarca yıl aynı gruplar Alman parlamentoları ve partileriyle hükümette doğal bir düşman görmeleri nedeniyle alay etmişlerdir. Fakat bunlar – özellikle Reicstag'a karşı yöneltilen– 9. Maddenin sınırlaması nedeniyle, *Bundesrat* ve *Reichstag*'ın yasa tarafından birbiriyle sadece sonrakinin kürsüsünden ve öncekinin konferans masasından yapılan açıklamalarla ilişki kurabilecek düşman güçler olarak görüldüğü gerçeğinden az da olsa rahatsız olmazlar. Makamıyla ister parlamenter bir himayeyi isterse parti liderliğini ve bir partiye katılımı birleştirsin, ya da *Bundesrat*'da oy verdiği yönergeler Reichstag'da savunduğu kendi inançlarıyla uygun olsun ya da olmasın, bu bir devlet adamının, onu yetkilendiren hükümetin ve ona oy verenlerin insaflı değerlendirmesine bırakılmalıdır.[20] *Bundesrat*'da başkanlık (yani Prusya) oyu talimatını veren adam –imparatorluk şansölyesi ve Prusya dış işleri bakanı– diğer eyaletlerin temsilcilerinin denetim altında *Bundesrat*'a başkanlı ketmenin yanında bir parti üyesi olarak *Reichstag*'da etkisini icra etmekte özgür olmalıdır.

Tabii ki bu günlerde, bir devlet adamı partilerden uzak durursa bu "asil" bir davranış sayılmaktadır. Hatta Kont Posadowsky herhangi bir partiyle bağlantılı olmamasını, yani *Reichstag*'ı etkisiz bir akademik söylevci rolünde kötüye kullanmasını önceki görevine (1897'den 1907'ye kadar içişleri bakanlığı) bağlı olduğuna inanıyordu. Bununla birlikte, Almanya'da hala doğuştan birçok lider kalmıştır. Fakat bunlar nerededir? Cevap artık kolaydır. Örnek olarak, sosyal reform yönelik siyasi görüşleri benimkilerle tamamen zıt olan bir adama atıfta bulunuyorum: önceden bir memur ve Doğu Alman kolonileştirmesinde aktif olan günümüz Krupp müdürünün önemli bir bakanlığı ya da parlamenter bir partiyi yönetmek yerine kendini Almanya'nın en büyüksanayi girişimini başarmaya adadığına inanabilir misiniz? [22] O zaman neden birini yapıyor da mevcut koşullar altında diğerini reddediyordu? Daha çok para kazanmak için mi? Ben daha basit başka bir neden varsayıyorum: yani, parlamentonun güçsüzlüğü bakanlık pozisyonlarının sonuç olarak ortaya çıkan bürokratik karakteri karşısında güçlü bir iktidar arzusu ve ona eşilik eden nitelikleri olan bir adam, yetenekleri ve enerjileri kendilerini dev sanayi girişimleri, karteller, bankalar ve toptancı firmalar gibi alanlarda ifade edebildiği sürece, bu zavallı karşılıklı kırgınlık ağına ve bu kaygan saray entrikası zeminine girmesi aptallık olurdu. Onun tipindeki insanlar bütün Alman gazetelerini finanse etmeyi ve onları aydınların çiziktirmesine açmayı tercih eder. Tüm anlatım biçiminden soyutlanmış sözde monarşik hükümetimiz, tüm önemli yetenekleri kapitalist çıkarların hizmetine yönelten bu *negatif seçim* sürecinden başka bir anlama gelmez. Zira özel kapitalizm alanında bugün liderlik yeteneklerine sahip insanların seçimine benzeyen bir şey var mıdır? Neden? Çünkü *Gemütlichkeit*–bu durumda aydınların söylemi– milyonlarca ve milyarlarca Markı ve yüzbinlerce işçiyi içeren ekonomik çıkarlar etkilenir etkilenmez sona erer.[23] Peki böyle bir seçim hükümette neden yoktur? Çünkü Bismarck yönetiminin en kötü miraslarından birisi sezarist rejimini monarkın meşruiyeti arkasına saklamayı gerekli görmesi olmuştur. Sezar değil mantıklı bürokratlar olan halefleri onu içten bir şekilde taklit ettiler. Siyasal olarak eğitimsiz ulus Bismarck'ın söylemine dış görünüşüne göre değer verdi ve aydınlar da alışılmış onayı sundu. Bu makul görünmektedir, zira kendilerini müstakbel memurlar ve memurların babaları olarak görmektedirler. Kızgınlıkları kendisini bir diplomayla meşrulaştırmadan iktidar arayan ve elde eden herkese yönelmektedir. Bismarck ulusun kamu işleri ve özelde dış politi-

ka için kaygılanmasını engellediği için, ulus gerçekte bürokrasinin denetimsiz yönetimi anlamına gelen monarşik hükümet gibi bir şeyi kabul etmeye ikna olmuştur. Böyle bir sistemde siyasi liderlik nitelikleri dünyada hiçbir yerde hiçbir zaman doğuştan gelmemiş ve başarılı olmamıştır: kamu hizmetimiz gerçekte liderlik yeteneklerine sahip insanları içermektedir; bunu burada kesinlike inkar etmek istemiyoruz.

Ancak, teamüller ve bürokratik hiyerarşinin iç özelikleri özellikle bu gibi yeteneklerin kariyer fırsatlarını ciddi biçimde engellemektedir ve modern memuriyetin doğası (bireyin iç özgürlüğünden ayrılması gereken) siyasal özerkliğin gelişmesi için uygun değildir. Siyasetin özü –defalarca vurgulayacağımız gibi– *mücadeledir*, *müttefik* ve *gönüllü* takipçi toplamaktır; bu zor sanatta eğitim almak *Obrigkeitsstaat* kariyer sisteminde imkansızdır. Bismarck'ın okulunun Frankfurt Federal Diet'i olduğu iyi bilinir.[24] Orduda eğitim savaşa yöneliktir ve bu askeri liderler yaratabilir. Ancak, modern siyasetçi için uygun *palaestra* (eski Yunanda güreş okulu) parlamento ve halk önündeki parti yarışmalarıdır; ne bürokratik gelişme ne de başka bir şey bunun yerine geçemez. Tabii ki, bu sadece bir parlamento ve lideri hükümeti devralabilen bir parti için geçerlidir.

Dünyada liderlik yeteneklerine sahip insanlar neden olsa oy verenlerin çıkarlarına göre birkaç bütçe değişikliği yapabilecekleri ve kodamanlarının himayesindekilere birkaç küçük fayda sağlayabilecekleri bir parti tarafından çekilmek zorundadır? Bu potansiyel liderlere neler sunabilir? Parlamentomuzun salt negatif siyasetine eğilim bugün *Reichstag* ve partilerin gündeminin ve teamüllerinin en küçük ayrıntılarında yansıtılır. Genç siyasi yeteneklerin değerli yerel ileri gelenler ve partinin kodamanları tarfından bastırıldığı birkaç örnek biliyorum. Bu her loncada olur ve negatif siyasetle sınırlı bir güçsüz parlamentoda oldukça doğaldır, zira bu türden bir kurumda lonca güdüleri hakim olacaktır. Hükümet yetkisini ve sorumluluğunu paylaşma eğilimindeki bir parti buna hiçbir zaman güç yetiremezdi; her üye partinin ve onu partiye bağlayan tüm çıkarların bekasının nitelikli liderlere tabi olmaya bağlı olduğunu bilir. Dünyada hiçbir yerde, ve hatta İngiltere'de, böyle bir parlamenter kurum politikaları yönetip belirleyemez. Geniş vekiller kitlesi sadece hükümeti kuran lider ya da liderler için bir takipçi topluluğu işlevi görür ve başarılı oldukları sürece onlara körü körüne bağlı kalır. *Olması gereken budur*. Siyasi eylem her zaman küçük

sayılar ilkesiyle yani küçük lider gruplarının üstün siyasi manevra yeteneğiyle belirlenir. Kitle devletlerinde, sezarcı unsur silinemez.

Ancak, bu unsur tek başına, özgürce yöneten bir meclis içerisinde kaybolacak halka karşı sorumluluğun açıkça teşhis edilebilir kişilere dayanmasını garanti eder. Bu özellikle gerçek bir demokrasi için geçerlidir. Doğrudan halk tarafından seçilen memurlar kendilerini iki durumda ispat etmişlerdir: Birincisi, yerleşik bir nüfusun üyelerinin birbirini kişisel olarak tanıdığı ve seçimlerin bir kişinin çevre topluluğundaki ünü tarafından belirlenebildiği yerel kantonlarda. Sadece önemli çekincelerle geçerli olan ikinci durum bir kitle devletindeki en yüksek siyasi pozisyona seçilmektir. Bu nadiren en seçkin kişidir, fakat en azından bu şekilde en yüksek gücü elde eden uygun bir siyasi liderdir. Bununla birlikte, orta derecelerdeki memurlar kitlesi ve özellikle uzmanlık eğitimine ihtiyaç duyanlar için halk seçimi bir kural olarak, fakat haklı nedenlerle başarısız olur. Birleşik Devletler'de Başkan tarafından atanan yargıçlar, yetenek ve doğruluk açısından halk tarafından seçilenlerin üzerindeydi. Onları atayan adam, her şeyden önce memurun yeterliliğinden sorumluydu ve eğer büyük suistimallar olursa iktidardaki parti zarar görüyordu. Birleşik Devletler'de eşit oy hakkı defalarca, bir belediye başkanı olarak, kendi yönetimini oluşturmakta büyük oranda özgür bir halk temsilcisinin seçimiyle sonuçlanmıştır. İngiliz parlamenter sistemi eşit derecede, bu gibi sezarcı özelliklerin gelişmesine doğru eğilim göstermektedir. Başbakan içinden çıkmış olduğu parlamento karşısında gittikçe artan bir egemenlik kazanmaktadır.

Diğer her beşeri organizasyon gibi, siyasi liderlerin partiler aracılığıyla seçilmesinin de zayıflıkları vardır; fakat Alman aydınları son on yıllarda bunlar hakkında bıktıracak derecede çok (*ad nauseam*) yorum yapmışlardır. Tabii ki parlamenter sistem bireyden kendisini, sadece "ehveni şer" olarak kabul edebileceği bir adama teslim etmesini bekler. Fakat, *Obrigkeitsstaat* ona hiçbir seçenek bırakmaz ve ona liderler yerine bürokratları dayatır; gerçi bu da pek büyük bir fark yaratmaz. Bunun yanında, plütokrasi Almanya'da, farklı biçimlerde de olsa, diğer ülkelerdeki kadar çok gelişmektedir. Aydınlar en büyük kapitalist güçleri en koyu renklerle tasvir eder ve bunu çok fazla bilgisi olmadan yaptığı belirtilmelidir. Kendi çıkarlarını koltuk teorisyenlerinden çok daha fazla bilen bu güçlerin kendilerini oy birliğiyle Obrigkeitsstaat bürokrasisinin yanında ve

parlamentarizm ve demokrasiye karşı konumlandırmasının arkasında bazı somut nedenler vardır; bu özellikle bu kapitalist güçlerin en acımasızı olan ağır sanayi için geçerlidir, fakat bu nedenler edebi cahillerin görüş açısının ötesinde kalmaktadır. Ders verici tarzları içerisinde,– sanki bürokrasi adayları eşit derecede kariyer ve maaş yönelimli değilmiş ve daha ziyade en içten güdülerle esinleniyormış gibi– parti liderlerinin iktidar arzusuyla ve takipçilerinin makam sahipliğine olan bencil ilgiyle hareket geçtiği gerçeğini ağır biçmide eleştirirler. Demagojinin güç mücadelesindeki rolü herkese Alman dış işleri bakanını kim olması gerektiği hakkında ve belli resmi çevreler tarafından teşvik edilen güncel bir (Ocak 1918) gazete kampanyası tarafından gösterilir.[25] Bu sözde bir monarşik hükümetin basının makam avcılığında ve departmanlar arasındaki rekabette en tehlikeli biçimde kötüye kullanılmasını kolaylaştırdığını kanıtlar. Bu durum güçlü partilere sahip herhangi bir parlamenter sistemde kötüleştirilemezdi.

Parti üyelerinin güdüleri, bürokratik rekabetçilerin terfi ve arpalıklarla ilgili alışılmış sıradan kaygılarından daha idealist değildir. Orada olduğu gibi burada da , kişisel çıkarlar genellikle tehlikededir (ve bu aydınların tasavvur ettiği, yere göğe sığdırılamayan ortak dayanışma durumunda değişmeyecektir.) Fakat, bu evrensel insan kırılganlığının en azından yetenekli liderlerin seçimini engellememesi çok önemlidir. Fakat bir parti içerisinde bu sadece liderlerin zafer durumunda hükümetin yetkilerini ve sorumluluklarını alacağını bilmesi durumunda mümkündür. Seçim sadece o zaman mümkündür, fakat bu o zaman bile garanti değildir. Zira, sadece demagojik yeteneklerin değil gerçek liderlerin gelişmesine ve seçici yükselişine, sadece konuşma yapan değil çalışan bir parlamento zemin hazırlayabilir. Bununla birlikte, çalışan bir parlamento işini sürekli paylaşarak yönetimi denetleyen bir parlamentodur. Savaştan önce bu Almanya'da mümkün değildi, fakat daha sonra bu mümkün olmalıdır, yoksa eski *misére*'yi yeniden yaşarız. Sonraki konumuz budur.

III. Parlamento Soruşturması Hakkı ve Siyasi Liderlerin Devşirilmesi

Alman parlamentosunun bütün yapısı negatif siyasete yönelmiştir: hükümet tasarılarının eleştirilmesi ve şikayet, bunların müzakeresi, tadili ve geçirilmesi. Bütün parlamenter teamüller bu koşulla ilişkilidir. Halkın ilgisinin yokluğu nedeniyle, ne yazık ki, yabancı parlamentolar için var olduğu şekliyle, *Reichstag*'ın gerçek işleyişiyle ilgili her hangi bir siyasal analizimiz yoktur; elimizde sadece usül kurallarıyla ilgili somut hukuksal çalışmalar mevcuttur. Bununla birlikte, bir vekile parlamenter organizasyonla ilgili herhangi bir talebi dile getirdiğinizde, hemen yorgun parlamenter eşrafın rahatı, gösterişi, istekleri ve önyargıları için var olan ve parlamentonun siyasi etkinliğini engelleyen bir sürü teamülle karşılaşırsınız. Bu şekilde, bürokrasi üzerinde sürekli parlamento denetimi gibi çok basit bir iş bile engelenir. Bu denetim yersiz midir?

Memur sınıfımız görev duygusunu, tarafsızlığını ve özel nitelikte resmi, açıkça ifade edilmiş işlerdeki organizasyonel problemlere hakimiyetini ispatlamak zorunda olduğunda mükemmel olmuştur. Bir memur aileden gelen yazarımız bu geleneğin lekelenmesine izin verecek son kişi olurdu. Fakat biz burada bürokratik değil siyasi başarılarla ilgileniyoruz ve gerçekler hiç kimsenin gerçekten inkar edemeyeceği kabule neden olurlar. Bürokrasi, siyasi problemlerle uğraşmasının beklendiği yerde tamamıyla başarısız olmuştur. Bu tesadüf değildir; aksine, birbirine doğal olarak çok yabancı yeteneklerin aynı siyasal yapı içerisinde ortaya çıkması şaşırtıcı olurdu. Daha önce belirttiğimiz gibi, kendi görüşleri için savaşarak siyasi arenaya girmek ve bu anlamda siyasi mücadeleye girmek memurun görevi değildir. Aksine, onuru tarafsızlığını sürdürmesinde, dolayısıyla kendi siyasi tutumlarıyla uymasalar da özel talimatla birlikte genel

kurala da özenle ve anlamlı bir şekilde bağlı kalmak için, kendi eğilimlerini ve fikirlerini önemsememekte yatar. Fakat bürokrasinin başları sürekli biçimde siyasi problemleri– *Kulturpolitik* olduğu kadar *Machtpolitik proslemlerini de– parlamentonun ilk işi bu politika yapıcıların denetimidir. Bununla birlikte, sadece bürokrasinin üst kademelerine tahsis edilen görevler değil fakat aynı zamanda* alt idari düzeylerde de her bir detay siyasi olarak önemli olabilir ve bunun çözümü siyasi kritere bağlı olabilir. Siyasetçiler bürokratik egemenliğe karşı dengeleyici bir güç olmalıdır. Ancak, buna, denetimden maksimum bağımsızlık ve kabine kadroları üzerinde bir tekel kurmak isteyen güç çıkarları tarafından karşı çıkıldı.

1. Bürokrasinin Etkili Denetimi ve Güç Temeli

Memur sınıfı üzerindeki etkili denetim bazı ön koşullara bağlıdır.

Tüm bürokratların gücü, idari iş bölümünden kaynaklanmasının dışında iki tür bilgiye dayanır: Birincisi, uzmanlık eğitimi aracılığıyla elde edilen, kelimenin en geniş anlamıyla teknik uzmanlık. Bu bilgi türünün parlamentoda da temsil edilip edilmediği ya da vekillerin belli bir durumda uzmanlara özel olarak danışıp danışmadığı önemsiz ve özel bir meseledir. İlgili bölümlere ait memurların huzurunda parlamenter bir komisyon önünde uzmanların sistematik çapraz sorgusunun (yeminli) alternatifi yoktur. Bu sadece kamusal denetimi ve tam bir sorgulamayı güvence altına alır. Bugün, *Reichstag* açıkça bu şekilde hareket etme hakkından yoksundur: anayasa *onu amatörce cahilliğe mahkum eder.*

Yine de, sadece uzmanlık bürokrasinin gücünü açıklamaz. Ayrıca, bürokrat sadece idari kanallarla ulaşılabilen ve ona eylemlerini dayandırabileceği gerçekleri sağlayan *resmi bilgiye* sahiptir. Sadece, memurun iyi niyetinden bağımsız olarak bu gerçeklere ulaşabilen bürokrat etkili şekilde yönetimi denetleyebilir. Koşullara göre uygun araçlar belgelerin incelenmesi, olay yeri sorgulaması ve olağanüstü durumlarda, memurun parlamento komisyonu önünde yeminli çapraz sorgulamasıdır. Bu hak da kasten gerekli bilgiyi elde edemez hale getirilen *Reichstag*'a verilmez. Dolayısıyla, amatörce uğraşa ek olarak *Reichstag bilgisizliğe* mahkûm edildi – bu açıkça teknik nedenlerle değil ama özellikle yapılmıştır; çünkü bürokrasinin en önemli güç aracı resmi bilgiyi kötü namlı "gizli servis" kavramı aracılığıyla gizli maddeye dönüştürmektir. Son tahlilde, bu sadece denetime karşı yönetimi korumanın bir aracıdır. Bürokratik hiyerarşinin alt kademesi daha yüksek kademe tarafından denetlenirken ve eleştirilirken, bu siyaset

yapan kademeler üzerindeki ister teknik ister siyasi tüm kontroller tamamen başarısız oldu. İdari şeflerin *Reichstag'da* sorulara cevap verme ve eleştirme tarzı kendine güvenen bir halk için çoğunlukla utanç vericidir; bu ancak, parlamento, bilgisi tek başına yönetimle sürekli işbirliğine ve yönetim üzerinde etkiye imkan sağlayan soruşturma hakkı aracılığıyla (*Enqueterecht*) gerçeklerden ve teknik görüşlerden yararlanamadığı için mümkün olmuştur. İlk önce bu değiştirilmelidir. Tabii ki *Reichstag* komiteleri kendilerini kapsamlı çalışmalara kaptırmak ve kalın ciltler yayınlamak için desteklenmez – bu herhangi bir şekilde gerçekleşmeyecektir, çünkü *Reichstag* diğer şeylerle çok meşguldür. Parlamento sorgulaması hakkı yardımcı bir araç ve geri kalanı için sadece, varlığı idari şefleri eylemlerini onun kullanımını gereksiz hale getirecek şekilde açıklamaya zorlayacak bir kamçı olmalıdır. İngiliz parlamentosunun en iyi başarıları bu hakkın akıllıca kullanımı sayesinde olmuştur. İngiliz memurlar sınıfının bütünlüğü ve halkın siyasi entelektüelliğinin yüksek seviyesi geniş ölçüde bunun üzerine kurulur; siyasi olgunluk için en iyi göstergenin komite işlemlerinin İngiliz basını ve okuyucuları tarafından takip edilme biçiminde yattığı sıklıkla vurgulanmıştır. Bu olgunluk güvensizlik oyunda, bakanların iddianamelerinde ve Fransız-İtalyan örgütsüz parlamentarizminin benzer görüntülerinde değil, ulusun kendini işlerinin idaresi hakkında bürokrasi tarafından bilgilendirilmiş halde tuttuğu ve sürekli olarak onu denetlediği gerçeğinde yansıtılır. Sadece güçlü bir parlamentonun komiteleri bu erdemli pedagojik etkiyi uygulamak için araç olabilir. Sonuçta, bürokrasi sadece böyle bir gelişme ile kazanabilir. Halkın bürokrasi ile ilişkisi, en azından parlamenter gelenekleri olan ülkelerle kıyaslandığında, Almanya'da olduğu gibi nadiren böyle bir anlayışsızlık göstermiştir. Ülkemizde, memurların halletmek zorunda olduğu sorunlar hiçbir yerde açık değildir. Başarıları asla anlaşılamaz ve takdir edilemez ve kontrolsüz bürokratik egemenliğin mevcut koşulları sürdükçe "Aziz Bürokratlar" hakkındaki – olumlu eleştiri yerine– verimsiz şikâyetlerin üstesinden gelinemez. Ayrıca, memurlar sınıfının gücü uygun yere sahip olduğu yerde zayıflatılmazdı. Departmanlara ait işlerde, belli bir alanda uzmanlaşmış daimi müsteşarın (*Geheimrat*) bakanı üzerinde, ve hatta kariyer memuru olan bakan üzerinde bile üstünlüğü vardır; Bu, İngiltere için de tıpkı Almanya'daki gibi geçerlidir. Bu oldukça uygundur, zira bugünlerde uzmanlık eğitimi siyasi amaçların başarısı için gerekli teknik araçların bilgisi için zorunlu ön koşuldur. Fakat politika yapma teknik bir iş ve dolayısıyla profesyonel memurun işi değildir.

2. Siyasi Liderlerin Kendini Kanıtlama Alanı Olarak Parlamento

Görünüşte şaşırtıcı olmayan parlamento sorgulaması hakkı tarafından uygulanan devamlı denetim hükümette parlamentonun payını arttırmaya çalışan tüm ileri reformlar için temel ön koşuldur. Bu değişim, parlamentonun siyasi liderler için bir çalışma alanına dönüşmesi için de zorunlu ön koşuldur. Alman edebi tarzı "salt konuşma yapma" arenası olarak parlamentonun itibarını sarsmaktan hoşlanır. Benzer şekilde, ama çok daha nükteli olarak, Carlyle üç kuşak önce İngiliz parlamentosuna sesini yükseltti ve ancak İngiliz dünya gücünün belirleyici temsilcisi haline geldi. Bugün siyasi (ve askeri) liderler artık kılıç kullanmazlar, fakat oldukça sıradan ses dalgalarına ve mürekkep damlalarına, yazılı ve sözlü *kelimelere* başvururlar. Önemli olan akıl ve bilginin, güçlü irade ve ağırbaşlı deneyimin, ister ferman ister kampanya konuşmaları, ister diplomatik belgeler isterse parlamentodaki resmi beyanlar olsunlar, bu kelimeleri belirlemesidir. Yine de, cahil demagoji ve rutinleşmiş zayıflık – ya da her ikisi – gerçeklere ulaşmadan sadece eleştirebilen ve liderleri cesaretlerini ispat etmek zorunda oldukları bir duruma asla girmeyen parlamentoda hakim olur. Bu, bütün olarak siyasi olmayan bir dönemin ülkemizde ürettiği siyasi gelişmemişliğin kültürsüz Almanların İngiliz parlamentosu gibi siyasi kuruluşlara kendi çevresi tarafından kör edilmiş gözlerle baktığı üzücü hikayenin parçasıdır; onlara kendinden memnun olarak siyasi güçsüzlüğünün tepesinden bakabileceğine inanır ve İngiliz parlamentosunun, her şeye rağmen, insanlığın dörtte birini küçük fakat akıllı bir azınlığın yönetimine sokmayı başaran bu siyasi liderler için bir tecrübe sahası haline geldiğini hesaba katmakta başarısız olur. Temel nokta önemli ölçüde bu bağlılığın gönüllü olmasıydı. Çokça övülen Alman *Obrigkeitsstaat*'ının benzer başarıları nerededir? Böyle başarılar için siyasi hazırlık, tabii ki, parlamento önünde gösterişli ve süslü konuşmalar yaparak değil, ancak parlamento kariyerinde sürekli ve gayretli çalışma ile elde edilir. Seçkin İngiliz liderlerinin hiçbiri komitelerde ve çoğunlukla çeşitli hükümet dairelerinde deneyimi olmadan üstünlüğe ulaşmadı. Siyasetçinin güçlü çalışan bir parlamentonun komitelerinde geçmek zorunda olduğu sadece böyle bir yoğun eğitim böyle bir meclisi salt demagoglar için değil, olumlu olarak katılan siyasetçiler için de bir çalışma alanına dönüştürür. Bugüne dek İngiliz

parlamentosu bu açıdan (kimsenin dürüstçe yalanlayamayacağı gibi) benzersizdi. Ancak memurlar ve siyasetçilar arasındaki böyle bir işbirliği yönetimin sürekli denetimini ve onunla, liderlerin ve öncülerin siyasi eğitimini güvence altına alabilir. Yönetimin etkili parlamento gözetimi tarafından dayatılan kamusallığı verimli parlamento çalışması ve siyasi eğitim için bir ön koşul olarak talep edilmek zorundadır. Biz de bu yolda işe koyulmaya başladık.

3. Savaşta ve Barışta Parlamento Komitelerinin Önemi

Birçok muhafazakar sloganı ortadan kaldıran savaş zamanı ihtiyaçları *Reichstag'ın* Ana Komitesini (*Hauptausschuss*) ortaya çıkarmıştır;[26] faaliyetleri hala çok yetersizdir, fakat en azından etkili bir parlamentoya doğru atılan bir adımdır. Siyasi bakış açısından yetersizliği, kamusallığa çok hassas sorunlar çıkarıldığı kötü ve örgütlenmemiş *form* nedeniyle olmuştur; tartışmalar çok büyük bir vekil camiası arasında gerçekleşti ve bu nedenle duygusal olmak zorundaydı. Yüzlerce kişinin (deniz altı savaşı gibi) gizli askeri ve diplomatik konuları bilmesi açıkça tehlikeli bir zarardı; sonuç olarak böyle bir bilgi özel olarak elden ele geçirildi ya da yanlışlıkla ya da duygusal kinaye biçiminde basına gitmenin bir yolunu buldu. Dış ve askeri politikanın şimdiki müzakerelerinin partilerin güvenilir temsilcilerinden oluşan küçük bir camia önünde olması uygundur. Siyaset her zaman az sayıda kişi tarafından yapıldığı için partiler de hayati siyasi konular için lonca tarzında değil, sözü edilen biçimde örgütlenmek zorundadır. Sözcüleri "liderleri" olmak, yani,önemli kararlar almak için sınırsız otoriteleri olmak zorundadır (ya da birkaç saat için bu otoriteyi ne zaman olursa toplanabilen komitelerden alabilmeleri zorunludur). Belirtilen tek amaç için *Reichstag'ın* Yediler Komitesi görünüşte bu yöne götüren bir adımdı.[27] Bu kurul "geçici" olarak adlandırılarak ve parlamenterlerden partilerinin temsilcileri olarak bahsetmemeye çalışarak idari şeflerinin gururu dikkate alındı – bu Komite'nin siyasi önemini ortadan kaldıran ve şans eseri başarısız olan bir denemedir. Bu yedi parti temsilcisini hükümet temsilcileri ile bir araya getirmek için güçlü teknik nedenler vardı; fakat *Bundesrat'ın* yedi tam yetkili temsilcisi yerine Prusya dışındaki daha büyük devletlerin üç ya da dört delegesini kullanmak ve gerisi için, dört ya da beş askeri kişi ya da vekillerini çağırmak daha iyi olurdu. Her halükarda sadece ihtiyatlı olmak zorunda olan az sayıda kişi çok gerilimli siyasi durumlarda siyasi kararları düzenleyebilir. Savaş zamanı koşulları altında tüm büyük partilerinkiy-

le hükümet temsilcilerini birleştiren böyle karma bir komite kurmak belki uygundu. Barış zamanında, parti temsilcilerini benzer bir temelde kendine çeken bir düzenleme hassas siyasi konuların müzakeresinde, özellikle dış politikada eşit şekilde yararlı olabilirdi. Bu sistem geri kalanı için yine de sınırlı bir faydaya sahiptir; ne gerçek parlamento reformunun yerine geçebilir ne de koordineli hükümet politikalarının oluşumu için bir araçtır. Eğer bu politikalar birçok parti tarafından desteklenirse, hükümet liderleri ve parlamenter çoğunluğun temsilcileri arasında keyfi görüşmelerde konsensüs oluşturulabilirdi. Bağımsız sosyalistlerin ve Muhafazakârların birlikte katıldığı bir komite muhtemelen bu siyasi bir isteği açıkça ifade etme işlevini yerine getiremez. Böyle yapılar tutarlı politikaların takip edilmesini kolaylaştıramadığı için bu işlerin yanı sıra herhangi bir beklenti, siyasi olarak gerçekçi olmazdı.

Buna karşın, bürokrasinin barış zamanında yönetimi için *Hauptausschuss'u* model alan uzmanlaşmış karışık komitelerin, kamunun bilgilendirilmesi ve *Bundesrat'dan* ve bakanlıklardan gelen temsilcilerden yararlanan çeşitli alt komitelerde ele alınan uzmanlık konuları karşısında tek biçimliliği koruyacak etkin prosedürlerin tasarlanması şartıyla oldukça uygun olduğu görülebilir. Böyle bir düzenlemenin muhtemel siyasi etkisi tabii ki tamamen *Reichstag'ın* gelecekteki rolü ve partilerinin yapısına bağlı olacaktır. Eğer her şey olduğu gibi kalırsa, eğer anayasanın 9. Maddesinin mekanik engeli devam ettirilirse ve parlamento "olumsuz politikalarla" sınırlanmaya devam ederse – ve bürokrasi açıkça bunun devamını amaçlarsa – o zaman partiler muhtemelen komitelerdeki temsilcilerine küçük emirleri zorla kabul ettireceklerdir; elbette onlara siyaset yapma güçlerini devretmeyeceklerdir; üstelik her biri korunan kişileri için küçük ücretleri takip ederken kendi yollarını izleyecektir. Tüm düzenleme o zaman, siyasi eğitim ve verimli işbirliği aracı değil, faydasız ve yönetime zaman harcatan bir sıkıntı haline gelirdi. Bu durumda olumlu sonuç en fazla bazı İsviçre Kantonlarında uygulanan nispi hamilik benzeri bir şey olurdu: münferit partiler barış yoluyla yönetim üzerindeki etkilerini paylaştırırlar ve bu onlar arasındaki çekişmeyi azaltır. (Yine de, bu göreceli olarak olumsuz sonucun bile önemli siyasi görevlerle karşılaşan kitle devletinde elde edilip edilemeyeceği çok şüphelidir. Kanaatimce, İsviçre bu uygulamanın olumlu etkileri hakkında farklı fikirlere sahiptir ve bu, elbette, büyük bir devlette çok farklı olarak değerlendirilmek zorundadır.) Parti çekişmelerinin tasfiyesine çok değer veren kişinin bundan memnun olacağı ve bürokrasinin böyle bir uygulamadan küçük karşılıklar siste-

mini sürdürerek gücün devamını bekleyeceği bu pastoral bakış açıları gibi belirsizdir. Ayrıca, eğer bürokratik makamlar meclise uygun çeşitli partiler arasında orantılı olarak bölünseydi, "tüm dünyada mutlu yüzler" üretmek bile daha kolay olurdu. Yine de, Muhafazakar partinin *Landrate, Regierungs* – ve *Oberprasidenten-* makamları üzerindeki tekeli düşünüldüğünde Prusya içişleri idaresinde arpalıkların bu şekilde barışçı yeniden dağıtımı olasılıksızdır. Bunun yanında, salt siyasal açılardan, bundan siyasal güç ve parti liderleri için sorumluluktan ziyade, parti bürokratları için arpalıklardan başka bir şey çıkmayacaktır. Bu elbette parlamentonun siyasi seviyesinin yükselmesi için uygun bir araç olmazdı. Bu şekilde yönetimin kamusal denetiminin ve gerekli kamusal olgunluğun artıp artamayacağı tamamen açık uçlu bir soru olurdu.

Her halükarda, böyle bir bürokratikleşmiş komitede en basit idari sorunlar bile gerekli teknik ve idari bilgiyi herhangi bir zamanda edinme hakkı tamamen güvence altına alınmadıkça yeterince tartışılamaz. Bürokrasinin statü çıkarları, ya da daha açıkça, gururu ve denetim yokluğunu devam ettirme isteği – üstelik parlamenter hükümetin uygulamasını bile içermeyen fakat sadece teknik ön koşullarından biri olan– bu talebin yolundaki yegane engellerdir.

Anayasa uzmanlarının genellikle sorgulama hakkına karşı öne sürdüğü özsel olarak geçerli tek itiraz, *Reichstag'ın* gündemine ilişkin olarak tamamen özerk olması ve dolayısıyla belirli bir çoğunluğun tek taraflı olarak bir araştırmayı reddedebilmesi ya da onu hoşa gitmeyen bulguları imkansız hale getirecek şekilde etkileyebilmesidir. Şüphesiz, İngiliz teorisinden eleştirmeden uyarlanan bu takdir yetkisi (*Reich* anayasasının 27. Maddesi) buraya uygun değildir. Sorgulama hakkı yeni kanunlar tarafından güvence altına alınmak, kayıtsız şartsız bir *azınlık* hakkı olarak – yani, yüz vekilin bir sorgulama talebinde bulunabileceği ve böyle bir çoğunluğun tabi ki komitelerde temsil edilme, soru sorma ve muhalif görüşleri yazma hakkına da sahip olacağı şekilde– oluşturulmak zorundadır. Başlangıç olarak, bu, herhangi bir kötü eğilimli parlamenter azınlık ve onun iyi bilinen tehlikelerine karşı kamusallığın denge sağlayan gücünü temin etmek için gereklidir; bu diğer devletlerde olmayan ve şimdiye kadar İngiltere'de sadece karşılıklı parti nezaketi aracılığıyla etkili olmuş bir denge ağırlığıdır. Yine de, diğer güvencelere de ihtiyaç duyulacaktır. Özellikle farklı ülkelerin endüstrileri birbiriyle yarıştıkça, teknolojik sırlarını taraflı kamusallığa karşı korumak zorunlu olacaktır. Aynı koruma askeri teknolojiyi ve dış politikanın nihai kararlarından önce sadece küçük bir grup önünde tartışılması gereken askıdaki

sorunlarını kapsayacak şekilde genişletilmek zorundadır. Dış işlerinin – örneğin savaşan uluslar arasındaki barış kararının – bu sözde "ilkeler" ardında pusu kuran kaçınılmaz olarak düşman ulusal çıkarlar arasındaki en iyi olası anlaşmayla ilgili ciddi müzakerelere başvurmak yerine genel "ilkelerin" alenen beyanında birbirlerine üstün gelerek başarılı şekilde idare edilebileceği düşüncesi bazı aydınların, özellikle de Rus aydınlarının hatasıdır.[28] Tam bu anda gerçekler bu anlayışı komik duruma düşürür. Tabii ki geçmişimizdeki kusurları düzeltmek zorunda olduğumuz araçlar siyasi aydınların bu amatörce fikirlerinden çok farklıdır. Demokratik çevrelerde çok benimsenen, kamu diplomasisinin her derde deva olduğu – ve her zaman barış için çalıştığı – fikri bu çok genelleştirilmiş form içerisinde bir kavram hatasıdır. Bu, son ve ayrıntılı olarak dikkate alınan görüşler için kesin bir uygunluğa sahiptir, fakat – yarışan devletler var oldukça – müzakere süreci için böyle değildir; aynısı, tabii ki, rekabet eden endüstriler için de geçerlidir. Kamu yönetimi alanındaki kamu denetlemesinin faydasının doğrudan tersine, dış politika müzakereleri aşamasında böyle bir kamusallık çok ciddi olarak karar verme sürecinin rasyonelliğini ve ağırbaşlılığını bozabilir ve dolayısıyla barışı tehlikeye atabilir ve hatta engelleyebilir. Mevcut savaştaki olaylar bunu çok açıkça gösterdi. Yine de, dış politikaları ayrı bir bölümde [bkz.ız, aşağıda iv. kısım] tartışacağız.

4. İç Krizler ve Parlamenter Liderliğin Eksikliği

Bu noktada sadece, bu sıralar parlamenter liderliğin eksikliğinin iç krizlerde ortaya çıkma şekli üzerine bazı gözlemler eklemek istiyoruz. Temmuz'daki [1917] Erzberger [barış] hareketinin ve sonraki iki krizin olayları bu konuda öğreticiydi.[29] Üç durum da (1) hükümet ve parlamentonun bölünmüş organlar olarak birbirleriyle karşılaştığı, sonrakinin yönetilenlerin "salt" temsilcisi olduğu ve bu nedenle "olumsuz politikalara" yöneldiği, (2) siyasi liderler parlamentoda iş ve dolayısıyla partilerde yer bulamadığı için partilerin lonca benzeri kurullar olduğu, (3) yürütmenin ne parti lideri olan ne de onlarla sürekli temasta bulunan, bunun yerine partiler "üstü" duran – geleneksel statü bilinçli söylemi kullanmak için – ve dolayısıyla onları yönetemeyen bürokratların elinde olduğu durumun sonuçlarını açıkça gösterdi. Güçlü bir parlamenter çoğunluk hükümet tarafından alınmış olumlu bir kararda ısrar ettiğinde, sistem derhal başarısız oldu. Kafası karışmış hükümet dizginlerin sürüklenmesine izin vermek

zorundaydı, çünkü parti örgütlenmelerinde tutunma noktası yoktu. *Reichstag* tam bir anarşi görüntüsü sundu, çünkü (sözde) parti liderleri hiçbir zaman icracı görevlere sahip değildi ve o zamanlarda hükümetin gelecek başkanları olarak da düşünülmediler. Partiler ne örgütlenmelerinin ne de personellerinin yeterli olamadığı tamamen özgün bir görevle – hükümeti oluşturma göreviyle– karşılaştı. Tabii ki, bu konuda tamamen başarısız oldular; bunu gerçekten denemediler, zira, aşırı sağdan tutun aşırı sola kadar hiçbirinin saygın bir lider olan bir adamı yoktu; aynı şey bürokrasi için de geçerliydi.

Kırk yıl, tüm partiler *Reichstag'ın* sadece "negatif siyaset" işlevi olduğu varsayımıyla çalıştı. Bismarck'ın onları suçladığı "iktidarsızlık iradesi" [Temmuz 1917'de] şaşırtıcı şekilde açıktı. Yeni liderliğin seçimine bile katılmadılar;, her ne kadar en basit sağduyu bunu emretmiş olsa da bürokrasinin gururu bu kritik anda bu kadarını bile hoş görmezdi. Partilere aday olarak kimi önermek istediklerini ya da daha pratik olarak, çeşitli muhtemel adaylara nasıl baktıkları asılsız sorularını yöneltmek yerine bürokrasi hükümetin oluşmasının *Reichstag'ı* ilgilendirmediği şeklindeki saygınlık yüklü görüşünden dönmedi. Parlamento dışındaki güçler [özellikle General Ludendorff] karşılık olarak *Reichstag*'a açık bir Evet ya da Hayır cevabı için koşulsuz bir istekle kesin bir öneri sunmayan yeni hükümete müdahale etti ve onu düzenledi. Herkesin hatırladığı gibi, yeni şansölye [Dr. Georg Michaelis] en önemli nokta hakkında [çoğunluk partilerinin Barış Çözümü] çeşitli çelişkili beyanlar vermeye zorlandı ve sırf parlamentonun *güvenine* sahip olmadığı için Yediler Komitesi tarafından dış işleri noktasında [Ağustos 1917'nin Papalık barış belgesine Alman karşılığı] denetlenmeyi kabul etmek zorunda kaldı. Almanya'nın saygınlığını zedelemesi kaçınılmaz olan bu nahoş görüntünün, aydınların parlamentarizmin Almanya'da "imkansız" olduğu rahatlatıcı görüşünü desteklediğini söylemeye gerek yoktur; parlamentonun "başarısızlığını" konuşmayı sürdürdüler. Aslında, çok farklı bir şey başarısız oldu: bürokrasinin parlamentoyu kullanma denemesi; bu bürokratik bağımsızlığın yararına parlamentonun herhangi bir olumlu siyasi katkı yapmasını engellemek için aydınların alkışları ile on yıllardır işlemekte olan bir sistemdi. Durum, sorumluluğun doğrudan ya da en azından önemli ölçüde parti liderlerinin omuzlarına yüklendiği diğer hükümet türlerinde tamamen farklı olurdu; bu siyasi yeteneklere parlamento içinden ülkenin geleceğinin biçimlenmesine katkıda bulunma fırsatı sunardı. O zaman partiler kendilerine şu anda *Reichstag'ta* hakim olana benzer, bir küçük burjuva ya da lonca örgüt-

lenmesine izin veremezlerdi. Çalışkan memur tiplerinin yerine, özellikle Merkez Partisi'nde hakim olan, önemli anlarda cesaretini kaybeden liderlerin emri altına girmeye zorlanırlardı. Böyle bir krizde liderler monarka yapıcı bir program ve onu uygulayacak yetenekte kişiler öneren bir koalisyon oluşturmaya mecbur bırakılmış olurdu. Yine de, belli koşullar altında negatif politikalardan başka hiçbir şey mümkün değildi.

[Temmuz 1917'de] parlamento dışından seçilen yeni şansölye [Michaelis] kısa sürede eski koşullarla sonuçlanan kaotik bir durumla karşılaştı. Birkaç çok yetenekli parlamenterin yüksek hükümet görevlerine taşındığı, fakat Anayasanın 9. Maddesi sebebiyle kendi partilerinde etkilerini yitirdiği ve partilerinin başsız kaldığı ve yolunu kaybettiği yeterince doğrudur. Aynısı [1917] Ağustos ve Ekim krizlerinde de oldu. Hükümet yine tamamen başarısız oldu, çünkü görevdeki kişiler parti liderleriyle sürekli bağlantıyı sürdürmelerinin gerekmediği görüşüne inatla tutundular ve onaylarını istedikleri ve umut ettikleri bu partilerin temsilcileri ile ön konuşmaları bile yapmadılar. Kasımda atanan yeni şansölyenin [1917, Kont Hertling] görevi almadan önce çoğunluk partileri ile temasa geçmesi ve ayrıca salt siyasi bakanlıkların deneyimli parlamenter vekiller tarafından üstlenilmesi uzun vadede, (9. Madde, 2. Cümle zararlı etkilerini göstermeye devam etse de,[31] iç siyaset mekanizmasının oldukça kolay çalışmasını mümkün hale getirdi. Ocak [1918] krizi en bilgisiz zihinlere bile parlamentonun iç sorunlarımızın kaynağı *olmadığını* ispatladı; daha ziyade, bunun iki kaynağı vardır: (1) Bismarck'ın, generallerin savaşı *askeri* mantığa göre yönetmesi, hükümetin başının ise barışa (stratejik isteklerin tek unsur olduğu) *siyasi* değerlendirmelere göre karar vermesi katı ilkesinin terk edilmesi; (2) daha da önemlisi, bazı alt saray mensuplarının bazı siyasi partilere yarar sağlamak amacıyla siyasi müzakereleri basına sızdırmayı sözde "monarşik" bir hükümetle uyumlu bulması.[32]

Koşullarımız herkese kariyer memurları tarafından yönetimin parti yönetiminin yokluğu ile aynı olmadığını öğretebilir. Bir *Landrat* Prusya'da Muhafazakar olmak zorundaydı ve 1878'den beri – Alman parlamentosunun çok verimli on bir yıllık çalışması bittiğinde – sahte parlamentarizmimiz Prusya burjuvazisinin ve Merkez Partinin hamiliğine birkaç ödünle, her hükümetin ve temsilcilerinin "muhafazakar" olmasının zorunlu olduğu şeklindeki partizan aksiyoma dayandı. Bu ve başka hiçbir şey bürokrasinin "tarafsızlığı" anlamına gelmez. Bu durum savaşın tüm diğer ülkelere öğrettiği ders tarafından değiştirilmedi:

hükümeti paylaşan tüm partilerin "vatansever" haline gelmesi. Muhafazakar bürokrasinin ve müttefiki olan çıkar gruplarının partizan çıkarları hükümete egemen olur. Bu "ikiyüzlülüğün" kaçınılmaz sonuçlarıyla karşılaşırız ve onlarla barış zamanı yüz yüze gelmeye devam edeceğiz. Sadece parlamento değil, tüm hükümet sistemi bunun bedelini ödemek zorunda olacaktır.

5. Parlamenter Profesyonellik ve Çıkar Grupları

Almanya'nın siyasi düzeninin geleceği hakkındaki belirleyici soru şu olmak zorundadır: Parlamento nasıl yönetmeye uygun hale getirilebilir? Soruyu ifade etmenin diğer yollarının hepsi açıkça yanlıştır ve başka her şey ikincildir.

Parlamento reformunun sadece parlamentonun yetki alanının bu görünüşte önemsiz ama pratik olarak önemli uzantılarına ve 9. Madde tarafından sunulan mekanik engelin kaldırılmasına değil, ayrıca prosedürlerdeki bazı önemli değişikliklere ve *Reichstag'ın* mevcut anlaşmalarına da bağlı olduğu açıkça anlaşılmak zorundadır; bu hepsinden önemlisi profesyonel parlamenterler topluluğunun gelişmesine bağlıdır.

Profesyonel parlamento vekili *Reichstag* vekilliğinin kendisi için yarı zamanlı bir iş olmadığı, bunun temel görevi olduğu kişidir; bu nedenle gerekli personelle etkili bir ofise ve bilgi erişimine ihtiyaç duyar. Bu figürü sevebiliriz ya da ondan nefret edebiliriz – bu teknik olarak zorunludur ve bu nedenle ona hâlihazırda sahibiz. Yine de, [Almanya'da] en etkili doğrular bile, parlamentonun ikincil konumu ve sınırlı kariyer fırsatları yüzünden, perde arkasında çalışan daha ziyade alt türlerdir. Profesyonel siyasetçi sadece siyasetten ve onun koşturmacasın*dan* geçinir ya da siyaset *için* yaşayabilir. Sadece sonuncu durumda büyük çapta bir siyasetçi haline gelir. Tabii ki, daha kolay başardıkça mali olarak daha bağımsız ve dolayısıyla yararlanılabilir olur – bir girişimci olarak değil, fakat bir *rentier olarak.* Bir işe bağlı olanlar arasında sadece avukatlar kolaylıkla işten ayrılabilir ve profesyonel siyasetçi olmaya uygunlardır. Avukatların ayrıcalıklı egemenliği elbette istenmeyen bir şeydi, fakat siyasi liderlik için hukuk eğitiminin kullanımını kötülemek aydınlarımızın aptalca bir eğilimidir. Hukukçular tarafından yönetilen dönemde, büyük avukat sadece, hukuki olarak eğitilmiş memurun aksine, belli bir dava için savaştığı, ve onu etkili olarak temsil ettiği düşünülen biridir; hükümetimizin kamusal beyanlarının kelimenin en iyi anlamıyla avukatların yeteneğinden fazlasını göstermesini isterdik. Yine de, sadece,

parlamento siyasi liderler için fırsatlar sunarsa, , sadece kabiliyetli ve yetenekli avukatlar değil herhangi bir bağımsız kişi, de siyaset için yaşamak isteyecektir. Aksi halde, sadece maaşlı parti görevlileri ve çıkar gruplarının temsilcileri böyle yapmak isteyecektir. Tipik parti görevlisinin gerçek siyasi liderlere karşı kızgınlığı bazı partilerin parlamenter hükümetin uygulamasına ve dolayısıyla parlamentoda liderlerin çalıştırılmasına yönelik tutumu güçlü şekilde etkiler. Elbette, bu eğilim memurlar sınıfının aynı fikirdeki çıkarları ile çok uyumludur, zira profesyonel vekillik, ancak zor denetimciler ve gücün uygulamasında bazı paylar talep eden kişilerse, yönetici amirler tarafında bir dikendir. Bu elbette, (özel çıkarların temsilcileri tarafından yaratılmamış bir tehdit şeklinde) hükümetteki en üst konumlar için muhtemel bir rakip olarak ortaya çıktığında alevlendirilir. Bu şekilde bürokrasinin parlamentonun cahilliğini koruma mücadelesini de açıklayabiliriz, çünkü sadece yoğun komite çalışmasının eğitimi ile geçmiş yetenekli parlamenterler aralarından salt demagoglar ve amatörlerden ziyade sorumlu liderler üretebilirler. Parlamento böyle liderler üretmek ve etkinliklerini güvence altına almak için tamamen yeniden örgütlenmek zorundadır; kendi tarzlarında İngiliz parlamentosu ve partileri bu açıdan uzun zaman başarılı oldular. İngiliz geleneklerinin basitçe devralınamayacağı ama temel yapının çok iyi uyarlanabileceği doğrudur. Burada *Reichstag* prosedürlerinde ve geleneklerinde gerekli değişikliklerin ayrıntılarıyla ilgilenmiyoruz; partiler sorumlu politikalar izlemeye zorlanır zorlanmaz bu aşikar hale gelecektir. Yine de, Alman parti sisteminde kök salan parlamenter hükümete karşı ciddi engellerden birine daha, sıklıkla ama genellikle çarpık bir tarzda tartışılan bir zorluğa, dönmeliyiz.

Parlamenter hükümetin, (her ne kadar aksaması bir süre için belli olsa bile) İngiltere'de kısa bir zaman öncesine kadar olduğu gibi, iki partili sistemde çok düzenli şekilde çalıştığına şüphe yoktur. Yine de, böyle bir sistem zorunlu değildir ve İngiltere dahil tüm ülkelerde parti koalisyonlarının oluşması için baskılar artmaktadır. Başka bir zorluk daha önemlidir: Parlamenter hükümet ancak en büyük partiler prensipte hükümetin sorumluluklarını üstlenmeye istekli olduğunda uygulanabilir. Almanya'da bu hiçbir suretle örnek değildir. En büyük parti olan Sosyal Demokrasi, herhangi bir koşul altında her hangi bir koalisyona girmeye istekli değildi, çünkü bazı evrimci teorilere inanıyorlardı ve anti sosyalist kanunlar [1878 -90] döneminden miras alınan sahte devrimci geleneklere saplanmışlardı – örneğin, Mahkemede törensel görevlere üyelerin gönderilmesini reddediyorlardı. Daha küçük prensliklerden birinde geçici çoğunlukla hü-

kümeti devralabildiklerinde bile, bunu yapmayı reddettiler. Yine de, bu teorik olarak esinlenmiş kaygılardan çok daha önemlisi, öngörülebilir gelecek için kapitalist kalan toplum ve ekonomik koşullarıyla kaçınılmaz olarak sınırlı bir hükümete katılırsa bunun kendi sınıf bilinçli üyeleri tarafından reddedileceği gerçek kaygısıydı. Bu durum liderleri, burjuva devletinin işleyişi ile bulaşıcı bir temastan kaçınmak için partiyi on yıllarca bir tür siyasi gettoda tutmaya teşvik etti. Aslında bunu şimdi bile yaparlar. Sendikacılık – kardeşliğin siyasi olmayan ve anti-siyasi hamasi ruhu– giderek artmaktadır ve liderler sonradan ekonomik mücadelelerinde emeğin etkinliğine zarar veren sınıf dayanışmasının kırılmasından çekinir. Ayrıca, liderler bürokrasinin geleneksel tutumlarının savaştan sonra yeniden ön plana çıkmayacağından emin olamazlar. Geleceğimiz büyük ölçüde ileriki yıllarda partinin duruşuna bağlı olacaktır: hükümet gücünü elde etme isteklerinin egemen olup olmayacağı ya da savaştan sonra kesinlikle çoğalacak proleter kardeşlik ve sendikacılığın siyasi olmayan ruhunun üstünlüğü elde edip edemeyeceği.

Bir şekilde farklı nedenlerle, ikinci en büyük Alman partisi, [Katolik] Merkez Parti, şimdiye kadar parlamentarizmden şüphe duydu. Kendi otorite zihniyeti ve *Obrigkeitsstaat* arasındaki belli bir seçimsel benzerlik bürokrasinin çıkarına çalıştı. Ama başka bir unsur daha belirgindir. Merkez Parti doğal bir azınlık partisi olduğu için parlamenter bir rejim altında bunun parlamenter bir azınlıkta olacağından ve güç konumu ve mevcut müşterilerini temsil etme yeteneğinin tehlikeye düşeceğinden korkulur. Gücü öncelikle parlamento dışı araçlara dayanır: ruhban sınıfının inananların siyasi tutumları üzerindeki kontrolü. *Reichstag* içindeki olumsuz siyaset sistemi partiye üyelerinin maddi çıkarlarına hizmet etme fırsatı sağladı. Parti en azından Almanya'da sürekli sürdürülebilen bu ruhani amaçları başardıktan sonra ideolojik bir partiden giderek memuriyete ve kendilerine *Kulturkampf* [1871- 80ler] döneminden beri ayrım yapılmış hissettiren diğer Katolik çıkarlara aday olan Katolikler için bir hamilik aracına dönüştü - bu hissin hala haklı olup olmadığıyla burada ilgilenmiyoruz. Bugün gücü büyük ölçüde bu işleve dayanır. Parlamentolarda güç dengesi üzerindeki kontrolü partinin koruduğu kişilerin özel çıkarlarının desteklenmesini sağladı. Bürokrasi razı olabilir ve görünüşü kurtarabilirdi, çünkü bu hamilik "gayrı resmiydi." Bununla birlikte, partide kazanılmış haklarla sadece parlamenterleşme ve demokratikleşme Merkez Partinin parçası olduğu dönemde fırsatlarını azaltmasın diye ilgilenilmez, başka bir şeyden de endişe ederler. Mevcut sistemde

Merkez Parti, eğer lideri hükümete katılırsa ona düşecek olan bu *sorumluluktan* kaçabilirdi, ve bu sorumluluk her zaman uygun değildi. Merkez Parti bir takım siyasi yetenekleri kontrol etse bile onun tarafından terfi ettirilen memurlar arasında sorumluluk sahibi hiçbir hükümet partisinin atamayacağı ehliyetsiz olanlar da vardır. Bu gibi kişiler *ancak* eğer destekçileri onlar için sorumluluk alamazsa ilerleyebilir. Eğer parti hükümetin parçasıysa daha yetenekli adayları çalıştırmak zorunda olacaktır.

Gayrı resmi hamilik, bu durumda, parlamenter hamiliğin en kötü biçimidir – kimse sorumlu tutulamadığı için sıradanlığı destekleyen bir biçim. Bu, muhafazakar memurlar tarafından yönetilmemizin bir sonucudur – bu devamı bu sadaka sistemine dayanan bir yönetimdir (*Trinkgeldersystem*). Bu koşullar altında Muhafazakar Parti ve Ulusal Liberal Partinin büyük iş kanadının oldukça rahat hissetmesi şaşırtıcı değildir. Zira, her şeye rağmen, bu sistem altında hamilik halk tarafından sorumlu tutulabilen siyasetçi ve partilerin elinde değildir, ama çok önemli kardeşlik bağlantılarından kapitalist "tekliflerin" kaba ya da ince biçimlerine uzanan özel kanallar aracılığıyla çalışır. İdeologlarımızın aptal bilgisizliğinin kötü parlamentarizmle ittifak yaptığından şüphelendiği büyük işletme, denetlenmeyen bir bürokrasinin sürdürülmesini bir kişi olarak neden desteklediğini çok iyi bilir.

Bu, açık parti hamiliğinin "bozuk" ve "Alman olmayan" niteliği hakkında edebi sloganlarla heyecanla ve sert şekilde savunulan durumdur. Aslında, bu "Alman ruhu" değildir, ama arpalıklardaki güçlü maddi çıkarlar hamiliğin parlamentoya devredilmesine karşı kullanılan "bağlantıların" kapitalist sömürülerine katıldı. Burada sadece bütün yönleriyle çetin siyasi koşulların huzurunda bu açıdan herhangi bir şeyin asla değişmeyeceğine dair şüphe olmayabilir. Parlamenter hükümet tek başına başarı kazanmayacaktır. En güçlü grupların ona karşı çalıştığından daha kesin olan bir şey yoktur. Bahsedilen tüm partilerin alt kademeden bu makam avcıları ve rutinleşmiş parlamenterlerine ek olarak ideologlarının ve ciddi siyasetçilerinin olduğu, fakat öncekilerin üstünlüğe sahip olduğu doğrudur. Küçük hamilik sisteminin kapsamı diğer partilere genişletilirse, genel eğilim sadece güçlendirilirdi.

Son olarak, statükodan faydalananlar ve onların ifadelerini kuşku duymadan söyleyen bu saf aydınlar salt resmi temel üzerinde parlamenter hükümetin imkansızlığını kesin olarak göstermek için Alman anayasasının federal niteliğini zafer kazanmışçasına vurgulamaktan hoşlanırlar. Önce yazılı anayasamızın

sınırları içinde bu sorunun hukuki yönüne dönelim: bundan böyle bir iddianın gerçekten nasıl inanılmaz olduğunu görebiliriz. Anayasanın 18. Maddesine göre, imparator şansölyeyi ve tüm imparatorluk görevlilerini *Bundesrat'dan* [Federal Konsey, münferit devletlerin hükümetlerinin bir temsilcisi] müdahale olmadan *kendi başına* atar ve görevden alır; Federal yasaların sınırları içinde sadece ona bağlılık borçludurlar. Durum bu oldukça, herhangi bir anayasal amaç "Federal" temeller üzerinde dayanaksızdır. Anayasa altında kimse imparatorun *Reich* hükümetini parlamenter çoğunluğun liderine ya da liderlerine devretmesine ve onları *Bundesrata* göndermesine; ya da eğer açık bir *Reichstag* çoğunluğu onlara karşı oy verirse, onları görevden almasına; ya da hükümetin oluşmasında sadece partilere danışmasına engel olamaz. *Bundesrat*'daki hiçbir çoğunluğa şansölyeyi devirmek ya da sadece politikalarının hesabını vermesi için ısrar etmek hakkı, 17.Madde 2. Paragrafın tartışılmaz yorumunun ona *Reichstag* önünde yapmasını emrettiği gibi, verilmez. Yakın dönemde şansölyenin sadece *Reichstaga* değil *Bundesrata* karşı da sorumlu hale getirildiği ileri sürüldü; bu öneri siyasi geçerliliği için uygulanmayı hak eder (ve sonra tartışılacaktır); fakat en az yukarıda ileri sürdüğümüz 9. Madde, 2. Paragrafın tasfiyesi kadar anayasal bir yenilik olurdu. Daha sonra parlamenter hükümetin ve İmparatorluk anayasasının genel olarak gerçek problemlerinin, bu devletlerin hegemonik Prusya devletiyle ilişkilerinden olduğu gibi federasyonun diğer üyelerinin anayasal haklarından çok fazla kaynaklanmadığından bahsetmek zorundayız. Yine de, bunu yapmadan önce mevcut sistemin dış siyaset alanında çalışma tarzını incelemeliyiz. Bürokratlar hükümeti, onu hoş görmek için ödemek zorunda olduğumuz korkunç bedelle beraber etkisinin doğal sınırlarını burada ortaya çıkarır.

IV. Bürokrasi ve Dış Politika

1. Hükümetin Zararlı Monarşik Beyanları Kontrol Altına Almadaki Başarısızlığı

Almanya'da *iç işleri* yönetimine idari gizliliğe ait spesifik şekilde bürokratik bir kavram olan "gizli servis" (*Dienstgeheimnis*) tarafından yönetilir. Dış politika alanındaki farkı belirtmek şaşırtıcıdır: en çeşitli adımların bazıları coşkulu propaganda – ve aynı zamanda, çok özel bir propaganda – ile atıldı.

On yıldan daha fazladır, Krüger telgrafından Fas krizine,[33] monark tarafından dış politika sorunları üzerine verilen salt özel beyanların çalışkan meclis görevlileri ya da haber servisleri tarafından ya hoşgörü ile ve hatta hükümete katılım ile kamuya açıklanması gerçeği ile yaşamak zorundaydık. Burada global politikalarımızı şekillendirmede ve özellikle bize karşı global koalisyonu güçlendirmede en yüksek öneme sahip olaylardan bahsediyoruz. Burada monarkın beyanlarının doğru ve haklı olup olmadığı sorunu ile değil, sadece memurların davranışı ile ilgilendiğimizi belirtelim. Elbette büyük devletlerde monarşik kuruluşların yararı konusunda ikna olan bu yazar, monarka karşı gizli polemiklerden sözde monarşik aşırı övgüden ya da çıkar gruplarının ve kültürsüz kişilerin duygulu madun ifadelerinden olduğu kadar uzak dururdu. Yine de, kişisel fakat bazen aşırı derecede saldırgan nitelikte kamusal açıklamalar yapan bir monark eşit derecede saldırgan kamu eleştirisine katlanmaya hazır olmalıdır. Zira politikalarımızın monarşik bildirilerin *ilanı* aracılığıyla idare edilmesinin bu yönteminin defalarca hoş görüldüğü gerçeği ile yüzleşmek zorundayız. Eğer bu yöntem önemli bir siyasi hataysa (ki öyle olduğuna

inanıyoruz), o halde bu prosedürün birkaç tekrarının hoş görülmesi, monarkın kişisel olarak ondan sorumlu olduğu kadarıyla, onun sadece siyasi liderlikten gelen tavsiyeyi kabul etmeye, ve diğer grupları – saray mensubu, askeri ya da herhangi bir grubu -siyasi olarak önemli sorunlara karışmanın dışında bırakmaya zorlanmasının gerekliliğini ispatlar. Yine de, eğer böyle bir prosedür için somut güvenceler hazır değilse, monarkın kendisinin tamamen açık sözlü eleştirisi siyasi bir görev haline gelirdi. Elbette, monarkın böyle bir kamu eleştirisi siyasi olarak sakıncalı olurdu. Bu, demode bir görüş değil, monarkı, Almanya'da devamlı olduğu gibi, kamudaki görünümünün ritüel formalitelerini ve koşullarını sağlayarak ve böylece onu kişisel olarak parti politikalarının kamudaki çekişmelerinden korumayı mümkün hale getirerek halk önünde demagojik olarak sürüklenmekten korumaya çalışan çok eski siyasi bilgeliktir. Açıkça bu sebeple, ulusal kriz zamanlarında çok daha fazla etkili olarak müdahalede bulunabilir. Burada monarkın muhtemel hatalarını tartışmadığımız, daha ziyade hükümetin onun halk arasına çıkmasını ya da görüşlerinin ilanını–kişisel şüphelerine rağmen en azından bir durumda,[34] diplomatik araç olarak kullandığı ve hükümet liderlerinin monarkın görüşlerinin sorumsuz daireler tarafından, başkanları aracılığıyla, hemen istifa etmeden ilanından zarar gördüğü çok farklı gerçeğini tartıştığımız açık olmalıdır. Tabii ki, monark elde etmeyi önemsediği herhangi bir siyasi konumu elde etmekte özgürdür. Fakat onun görüşlerinin kamuya açıklanıp açıklanmaması gerektiğine ya da bunun hangi özsel ya da biçimsel şekilde olacağına karar vermek ve tahmin edilebilir etkilerini değerlendirmek siyasi olarak sorumlu liderlere düşmelidir. Bundan dolayı, monark tarafından yapılan herhangi bir büyük siyasi açıklamanın kamuya ulaşabilmesinden önce şansölyeden tavsiye istenmek ve onun tavsiyesi makamı işgal ettiği sürece kabul edilmek zorundadır. O ve meslektaşları, bu kural bir kez bile ihlal edildikten sonra makamda kalırlarsa görevlerini ihmal ederler. Tüm, "Ulus gölge bir kral istemez." sözünün ve benzer tabirlerin arkasında, bu adamlar, eğer istifa etmezlerse, makamlarına asılma isteklerinden başka bir şey saklamaz. Bunun, parlamenter hükümetin sorunu ile doğrudan bir ilgisi yoktur; bu, açıkça siyasi bütünlük sorunudur. Bu konuda hükümetimiz birçok kez çok fena şekilde başarısız oldu. Bu kusurların nedeni kişileri bürokratik mantıkla siyasi liderlik konumuna koyan hatalı siyasi yapıdır. Parlamenter hükümet meselesi, sadece belli koşullar altında gerekli

değişikleri gerçekleştirmek ve güvence altına almak için diğer araçlar olmadığı için oldukça önemli hale gelir. Görüşümüzle ilgili herhangi bir yanlış yorumdan sakınmak için hemen her durumda monarkın beyanlarının sadece öznel olarak anlaşılabilir değil, bazen– konularla ilgili yargıda bulunulabildiği kadarıyla – siyasi olarak garantili olduğunu eklemeliyiz. Bu ayrıca, bazı durumlarda muhtemelen onun güçlü kişisel tepkilerini diplomatik kanallar vasıtasıyla ilgili hükümetlere iletmesine yardımcı olurdu. Fakat siyasi olarak sorumsuzluk olan, bu gibi açıklamaların *ilanıydı* ve burada onu hoş görme ya da teşvik etme sorumluluğu siyasi liderliğe düştü. Almanya'da siyasetçinin (başbakan ve hatta cumhurbaşkanının), ne kadar sert olursa olsun, bir açıklama yayınlayıp yayınlamasının ya da monark tarafından yapılan kişisel bir açıklamanın kamuyla paylaşılıp paylaşılmamasının ve sonra dramatik fakat ucuz bir jestle onun sorumluluğunu üstlenip üstlenmemesinin çok fark edeceği unutulmuş görünmektedir. Monarkın kamusal sözleri aslında ülkede özgürce eleştirilemez; dolayısıyla, bu gerçekte onu kendi eylemlerinin açık eleştirisi karşısında bu amaçla istismar eden devlet adamlarını kapsar. Bununla birlikte, dışarıda bu gibi engeller ve monark hakkında eleştiri merkezleri yoktur. Bir siyasetçi eğer koşullar değişirse ve kendilerine karşı fikir beyan ettiği yeni politikalar gerekli hale gelirse istifa edebilir ve etmelidir; ama monark kalması için desteklenir ve bu, sözlerinin onunla kalacağı anlamına gelir. Halkın önünde fikrini söylediğinde, yeni bir durumda onları geri almaya çalışsa bile bunu yapamaz. Coşkular ve onur duygusu canlandırılır, zira şimdi monarkı desteklemek ulusal bir onur vurgusudur – ve Pan-Almanlar (ve onların yayıncıları) gibi cahil aydınlar, gelişmekte olan bir iş yapmaktadır. İçeride ve dışarıda, monarkın sözleri bağlayıcı olarak alınır ve siyasi cepheler değişmez hale gelir. Bu aslında tüm bu durumlarda örnekti. Siyasi hatanın nasıl yapıldığını görmek için bunlardan birkaçına soğuk kanlı bir bakış atalım.

İlk önce Krüger telgrafı. Jameson baskını hakkındaki öfke tüm dünyada, İngiltere'de bile haklı görüldü ve paylaşıldı. Londra'da (monarkın güçlü tepkilerine atıfta bulunabilen) inatçı diplomatik temsillerin, İngiliz kabinesinin belki sonradan kolayca göz ardı edemediği resmi açıklamalarını aydınlatmış olması oldukça mümkündür. Ayrıca, her iki tarafın Afrika çıkarları hakkındaki genel anlaşma çok daha olası hale gelebilirdi; özellikle Cecil Rhodes buna oldukça maruzdu;[35] ve eğer Doğu'da tam serbestlik elde etmek ve İtalya'yı ittifak için-

de tutmak istiyorsak bu gerekliydi. Ama telgrafın ilanı, elbette, herhangi bir makul konuşmayı engelleyen bir tokat etkisine sahipti.[36] Şimdi sorun ulusal bir onur meselesi haline geldi ve rasyonel siyasi çıkarlar bir kenara itildi. Dolayısıyla daha sonra – Boer Savaşından önce, savaş boyunca ve savaştan sonra – Afrika ya da İngiltere ve Almanya arasındaki genel ilişkiler hakkında bir anlayışa ulaşma girişimlerinde bulunulduğunda, ulusal onurlarının hassaslığı canlandırılan her iki ülkedeki halk, her ne kadar her iki taraf maddi amaçlarını diplomatik anlayışlar aracığıyla başarabilseler de, bu girişimleri gerçekten hoş karşılamadı. Bu yaklaşımların sonucu Boer Savaşından sonra Almanya'yı bir işletme gibi görünür hale getirmekti. Her şeye rağmen, 1895'te açıkça herhangi bir protestoya etkili olarak arka çıkacak yeterli askeri kaynağımız yoktu. Utanç verici sonun, sürgün edilmiş başkanı teslim almayı reddetme üzerinden sessizce geçelim: zira en önemli husus Boers'e monarkın sözlerine rağmen yardım edilememesiydi. Dolayısıyla General Botha 1914'te Güney Afrika parlamentosunda, Boers'in bağımsızlığının kaybına yol açanın Almanya'nın davranışı olduğunu açıklayabildi. Almanya'da, Japonya Ağustos 1914'te ona savaş ilan ettiğinde ve Çin Ağustos 1917'de aynı şeyi yaptığında çok fazla şaşkınlık vardı. Önceki adım her zaman Port Arthur[37] ile bağlantılı olarak ünlü 1895 müdahalesi ile, sonraki Amerikan baskıları ile açıklandı; her iki durumda da fırsatçılık iş başındadır. Bunun ne kadar doğru olduğuna bakmaksızın, başka bir önemli unsur eklemek zorundayız. Her şeye rağmen, sözde ve görüntüde " Sarı Tehlike" hakkında açıkça uyarıda bulunan ve [Avrupa ülkelerinin] " en önemli kutsal mallarının korunmasını" isteyen Alman monarkıydı: Eğitimli Çinli ve Japonların bunu unuttuğuna gerçekten kimse inanır mı?[38] Uluslararası siyasette ırk problemleri en zor olanıdır; çünkü beyaz uluslar arasındaki çıkar çatışmaları tarafından içinden çıkılmaz hale getirilir. Monarkın bu konuda bir fikir oluşturma çabası ancak takdir edilebilir. Fakat görüşleri, daha önce yapıldığı gibi, halka açıklanarak hangi Alman çıkarına hizmet edilebilirdi? Bu, Uzak Doğu'da herhangi bir Alman çıkarıyla uzlaştırılabilir miydi? Bu gibi açıklamaların arkasında hangi güç kaynakları vardı? Sonuçta kimin çıkarlarına hizmet etmek zorundaydılar? Ayrıca, Kont Waldersee'nin görevi sırasında İmparator'un konuşmalarını ya da belki subay çevresine oldukça uygun olabilen denizle ilgili nutukları yayınlayarak hangi siyasi amaçlara hizmet edildi?[39] Alman Çini politikalarının sonucu utandırıcı biçimde ve eklemek zorundayız ki, hiçbir şekilde tesadüf eseri ol-

madan bu gibi bir söylemle çelişti ve bunun saygınlığımıza yüksek derecede zararlı olduğu kanıtlandı. Yine, utanç verici bir olayı, [Prens Chun'un 1901 Boxer İsyanı sırasında bakan von Ketteler'in suikastı için özür dilemek amacıyla düzenlenen] "gönül alma misyonunun" ele alınmasının ve yine kamuda onun etrafındaki tartışmaların üzerinde durmayacağız. Şansölye Bülow gereksiz yere Çinlilerin şeref duygusuna saldıran böyle bir siyasi Romantizmi hoş gördüğünde, onun geliştirmek istemiş olabileceği somut siyasi hedefleri hayal etmek açıkça imkansızdır. Eğer tüm bu olayların siyasi faydasızlığını ve zararını algılayacak kadar aklı başındaysa ve ancak hoş görülerini gerektiren koşulları hesaba katmak zorunda olduğunu hissettiyse, en az ulusun çıkarı için olduğu kadar monarkın çıkarı için de istifa etmeliydi.

İmparator'un konuşmasının [Selahaddin'in mezarı önünde, 8 Kasım 1898'de] Şam'da ilanının Rusya ile ilişkilerimize yararlı olup olmadığına dair güçlü şüpheler açıklandı. İslami kültüre olan sempatilerimiz ve Türkiye'nin bölgesel bütünlüğündeki siyasi çıkarlarımız dışarıda iyi biliniyordu ve böyle gürültülü gösterişlere ihtiyacı yoktu. Yine de, bu, o zaman hakim olan siyasi gruplaşmadan tamamen ayrı olarak bu halk hareketi tarafından oluşturulan etkilerden kaçınmak için daha iyi olurdu. Burada da kimin fikirlerinin ondan faydalanmak zorunda olduğunu görmek kolaydır.

Eğer bu örnekte olumlu şüpheler hala mümkünse, İmparator'un Fas krizinin başında Tangier'de verdiği söylevle ilişkili olarak mesele mükemmel derecede açıktır. Tarafsız partiler bile Almanya'nın duruşunu onayladı, fakat monarkı halk hareketi için kullanmak yine tehlikeli bir hataydı. [Dışişleri bakanı] Delcasse'nin devrilmesinden sonra Fransa'nın ne teklifler sunduğunu henüz bilmiyoruz, fakat o zaman çok fazla şey açıktı: Ya Almanya Fas'ın bağımsızlığı için savaşa girmek konusunda ciddi olmak zorundaydı ya da sorun bazı tazminatlar öneren Fransa ile her bir tarafın çıkarlarını ve onur duygusunu hesaba katacak şekilde derhal çözülmek zorundaydı. Bunun, Fransa ile ilişkimiz açısından kapsamlı sonuçları olabilirdi. Bu neden yapılmadı? Denildiğine göre, Monarkın sözü ulusal onuru Fas Sultanı lehine bağladı ve bu nedenle onu "yarı yolda" bırakamadık. Yine de, hükümet gerçekten savaşa girmek niyetinde değildi. Bunun sonucu Algeçiras bozgunu, "Panter" olayı ve sonunda Fas'ın terk edilmesiydi; aynı zamanda bitmeyen gerilim, Fransa'da savaş isteği uyandırdı

ve böylece İngiliz kuşatma politikasını kolaylaştırdı. Bu gelişme, Almanya'nın İmparator'un sözlerine rağmen her zaman geri çekileceği izlenimi ile paraleldi. Bunların tamamı Almanya için herhangi bir siyasi tazminat sağlamadan oldu.

Alman dış politikasının hedefleri, özellikle deniz aşırı diğer uluslarınki ile karşılaştırılırsa fazlasıyla sınırlıydı ve sonuçları açıkça yetersizdi. Yine de, diğer ülkelerinkine benzemeyen gerilim ve sırf gürültü üretiyordu ve bu çoğu kez tamamen faydasız ve zararlı duyarlılıklar İmparatorun beyanlarını yayınlayarak oluşturuldu. Bu yöntem sadece düşman ya da tarafsız ülkelere değil, bize de zararlı olduğunu gösterdi. Algeçiras görüşmesinden sonra İmparator Kont Goluchowski'ye teşekkürlerini açıklama ihtiyacı hissetti ve her zamanki kanalların kullanılması yerine ünlü telgraf *yayınlandı*. Alıcının düşüşü çabuktu ve bizim için can sıkıcıydı: Bu hiçbir hükümetin ileri gelen devlet adamlarına, – yakın müttefikinki tarafından bile olsa – başka bir hükümet tarafından halkın önünde "iyi not" verilmesine izin vermeyeceğini çok geç gösterdi.[40]

Ulusal alanda da aynı hatalar tekrarlandı. William'ın kızgın bir anda yaptığı [1898'de] sözde "Cezaevi Konuşması" siyasi program olarak görüldüğü halkın önünde gerçekten yerinde oldu mu? Sırf William grevciler için sert hapis cümleleri söylediği için bürokrasinin kendisini şimdi önerilen anti grev tasarısına sokmak üzere uygun bir bölüm tasarlamak zorunda hissettiği gerçeği hakkında ne düşünüldü? Sadece 1914'ün kötü olayları ve mevcut [Easter 1917] eşit oy hakkı sözü [Prusya'da] bu gereksiz ilanın onurlu işçiler üzerindeki etkisine karşılık olabilirdi. Bu, hanedanın çıkarına mıydı? Ya da ilan siyasi olarak kabul edilebilir diğer hedeflerden hangisine sahip olabilirdi?

Yine de, kendimizi burada dış siyaset alanıyla sınırlamak ve dolayısıyla ilgili soruyu sormak istiyoruz: Tüm bu durumlarda hükümetin politikasında kesin fark oluşturabilen, fakat sonra "tüm dünyayı düşmanımıza" döndüren politikanın başarısızlıkları için Şansölye von Bethmann Hollweg'i suçlamayı tercih eden ya da onu monarkın arkasına saklanmakla suçlayan bu *Reichstag* partileri neredeydi? Tüm bu durumlarda ne yaptılar? *Onun "anti- monarşik" tutumunu ifşa etmek için aşırı soldan gelen saldırılardan faydalandılar!* Ancak çok geç olduğunda kamu itirazlarını canlandırdıklarını kesinlikle ifade etmek zorundayız. O zaman bile bunu sadece elde edilmiş çıkarları kapsanmayacak ölçüde yaptılar. Epey reklamı yapılan 1908 olayları ["Daily Telegraph" olayı] hakkında herhangi

bir detaya girmeyeceğiz; yine de, Muhafazakar partinin, liderlerinin monarkın önünde kesin olarak etkili itirazlarının aksine, sonradan Prens Bülow'u açıkça yüzüstü bıraktığını ve, her zamanki gibi, kendi *maddi* çıkarları etkilendiğinde onun sahte monarşizmini hatırladığını kendimize hatırlatmalıyız. Bu arada, monarkın kendisi, ona kendi itirazlarına[41] karşı şaşırtıcı kişisel müdahalesi üzerine en azından bir kez nasihat eden bu şansölyeyi coşkulu kamu oyunun baskısı altında aniden ona karşı dönmüş bulmaktan oldukça şaşırmış olabilirdi. Ve, son olarak, aydınlarımız tüm olaylarda ne yaptı? *Halkın önünde alkışladılar* ya da – tıpkı sağcı basının hala yaptığı gibi– Almanların İngiliz tarzına benzer bir monarşiyi nasıl sevemedikleri hakkında konuşmayı sürdürdüler. En hazin cahil içgüdüleri göklere çıkarırken, başarısızlıkları diplomatlara atfettiler ve bunların bu gibi koşullar altında nasıl çalıştıklarını sormak zahmetine girmediler. Özel konuşmalarından söz edebilirdik– fakat bu uzun ve bir "açlık barışı" talep etmek için çoğunluğa karşı çok cesurca saldıran bu provokatörler için çok onurlu olmayan bir hikaye olurdu.[42]

Tüm bu durumlarda, hükümetimizin davranışı sorumsuzdu; diğer herhangi bir büyük devlette benzeri yoktur. *Kamusal* bir yüzleştirme ancak hükümet tüm yollara gitmeye gönüllüyse ve erteleme olmaksızın hoş görülebilirdi. Ama Boers için ya da "Moğollara" karşı ya da Fas Sultanı için silaha sarılmaya gerçekten niyetli değildik; ayrıca, önceki iki durumda silahlı müdahaleyi düşünmek üstümüze vazife değildi ve bunun için yeterli gücümüz yoktu. Ancak hükümet liderleri monarkın kendini halkın önünde ilişkili hale getirdiği durumun ortaya çıkmasına izin verdi ve bu, Güney Afrika çıkarlarımız hakkında İngiltere ile ve Kuzey Afrika çıkarlarımız hakkında Fransa ile herhangi bir rasyonel anlaşmayı hükümsüz kıldı. Konumumuz önce onur meselesi olarak görüldü ve sonra buna rağmen terk edildi. Kaçınılmaz sonuç her Alman için aşırı derecede utanç verici olan ve çıkarlarımıza kalıcı zararlar veren bir dizi diplomatik yenilgiydi. Burada Almanya'nın her zaman çok fazla tehditten sonra geri çekilmesi çok tehlikeli izlenimin kökeniydi ve bu inancın 1914 Temmuz sonlarında İngiliz politikasını belirleyen unsurlardan biri olduğu görülür. Bize karşı kurulan doğal olmayan dünya koalisyonu büyük ölçüde, bizi hala etkileyen bu inanılmaz hatalara bağlı olarak ortaya çıktı. Alman "otokrasisi" hakkında dışarıdaki mevcut saçmalık tıpkı şöyledir: yalan dolan – fakat bunun gerçekleşmesi hiçbir suretle siyasi olarak ilgisiz bir şey de-

ğildir. Kendileri buna Almanya hakkındaki diğer peri masallarına olduğu kadar az inanan düşmanlarımıza bu yalan dolanı başarıyla destekleme imkanını kim verdi? Savaşın *Realpolitik* açısından bizim için daha fazla fırsat olabildiği zamanlarda bile tutumu, herkesin bildiği gibi, barışın korunmasında defalarca belirleyici olan bu monarkın başı üzerine tüm dünyanın büyük ve siyasi olarak etkili nefretini kim getirdi? Almanya'nın "özgürleştirilmiş" olmayı istediğine ve dışarıdaki kitlelerin bu bastırılmış arzunun ancak savaş yeterli şekilde uzatılabilirse er ya da geç bir çıkış noktası bulacağına ciddi şekilde inanmasını kim sağladı? Mevcut durumun duyulmamış anlamsızlığını kim mümkün hale getirdi? Tekrarlamak mümkün olduğu sürece, ulus bu durumun sorumlusunun muhafazakar bürokrasi olduğunu unutmamak zorundadır: belirleyici anlarda – kamu açıklamalarının etkilerini tartmada deneyimli, bürokratın yerinde uygun fakat siyasi açıdan zararlı olan görev duygusu ve bağlılığına değil politikacının sorumluluk duygusuna sahip kişiler olan – *politikacılar* tarafından doldurulması gereken hükümetin en üst konumlarına bürokratları koyar.

Burada ikisini ayıran uçurum daha açıkça görülebilir. Memurlar görüşlerini sadakat isteklerine feda etmek zorundadır; siyasetçi halk önünde görüşlerine aykırı düşen siyasi eylemler için sorumluluğu reddetmek ve makamını onlara feda etmek zorundadır. Fakat Almanya'da bu asla olmadı. Meselenin en kötü yanı henüz tartışılmadı: O korkunç on yılda politikalarımızdan sorumlu hemen herkesin, resmi sorumluluklarını kabul ettikleri önemli beyanları özel olarak defalarca reddettikleri güvenilir şekilde bilinmektedir. Bir devlet adamının kuşkulu bir beyanın ilanına engel olacak gücü yoksa makamında nasıl kaldığı şaşkınlıkla sorulursa, olağan cevap onu yetkilendirmek için "başka birilerinin bulunmuş olacaktı." Bu son derece doğru olabilir; fakat o zaman bu, sistemin kesin hatasına da işaret eder. Eğer hükümetin başı güçlü bir parlamentonun vekili olarak sorumluluğu almak zorunda olsaydı, başka birileri de bulunur muydu?

2. Parlamenter ve Hukuki Güvenceler

Bu belirleyici noktada bürokrasinin gerçekten sorumlu olduğu parlamentonun önemini görebiliriz. Onun yerine geçecek hiçbir şey yoktur. Yoksa var

mı? Bu soru parlamentarizme karşı dil uzatma hakkı olduğuna hala inandırılan herkes tarafından sorulmak zorundadır. Tam da aynı noktada memurun ve politikacının sorumluluk duygusunun her birinin kendi alanında –ve başka yerde değil - uygun olduğu tamamen açık hale gelir. Zira burada yetersiz ve deneyimsiz memurlardan ve diplomatlardan, fakat kısmen çok iyi olanlardan bahsediyoruz; henüz kişisel dürüstlükten oldukça farklı bir şey olan siyasi "metanete" sahip değillerdi. Yine de, ondan tesadüfen yoksun değillerdi, bu daha ziyade devletin siyasi yapısının ona ihtiyacı olmamasından dolayıydı. Monarkın kişisel kabinesi, maiyeti ya da yeni dairelerinin uluslararası siyaset açısından muazzam önemi olan olayları, dış politikamızı onlarca yıl açmaza sürükleme ve alt üst etme sonucuyla halka duyurduğu – bir başka büyük güç tarafından bilinmeyen– ve dahası hükümetin başının bu olaylarla ilgili olarak omzunu silktiği ve sahte soylu davranışlardan sonra onları hoşgörüyle karşıladığı bir durumla ilgili olarak ne söylenebilir? İçişlerinin idaresi için (daire şeflerinin çıkarları açısından) hizmet sırrının memuriyet görevinin en değerli parçası olduğu bir devlette her şey bundan ibarettir! Bu bariz çelişkinin, sadece, bürokratların denetlenmeyen memurluktaki çıkarları tarafından açıklanabileceği açıktır. Daha iyi görüşlerine karşı büyük hataları bağışlayan politikacıları görevde bırakan sistem hakkında ne söylenir? Ve son olarak, çok açık olmasına rağmen, en önemli siyasi açılardan bu şekilde işleyen bir devletin kendisini "parlak bir şekilde ispat ettiğini" iddia etmekte tereddüt etmeyen aydınların hala var olduğu gerçeği nasıl kabul edilir? Görevlilerin ve memurların performansının kendi alanlarında parlak olduğu yeterince doğrudur. Yine de, siyasetçilerin alanında bürokrasi on yıllardır sadece başarısız olmadı, aynı zamanda onun arkasına saklanmak için kendi siyasi olarak yolunu kaybetmiş davranışının ayıbını monarkın üzerine yükledi. Bu şekilde, bize karşı, ertesinde monarkın tahtını ve ordumuzun olağanüstü performası olmasa Almanya'nın tüm siyasi geleceğini kaybedebileceği dünya çapında gruplaşma oluşmasına katkıda bulundu. Ulusun ve monarşinin yararına, bu gibi olaylara engel olan her anayasal alternatif bu gidişattan daha iyidir. *Dolayısıyla, mevcut durum bedeli ne olursa olsun bir sona ulaşmak zorundadır.* Bu ciddi şekilde zararlı gelişmeler hakkında partizan fikir farklılıklarının olmadığı şüphenin ötesindedir (ve bu kolaylıkla ispatlanabilir). Yine de, sağ kanat siyasetçiler ya yeterli siyasi karaktere sahip değildi ya da şahsi olarak uç noktada açık sözlülükle

ifade ettikleri görüşleri *halkın önünde* seslendirmede çok fazla kişisel çıkarları vardı. Aynı sebeplerle, herhangi bir somut sonuç çıkarmakta isteksizlerdi. Fakat maddi güvenceler olmadan kesin değişiklik gerçekleşemez. Bu, bu ilanlardan sorumlu saray çevresinin kesinlikle düzelmez olduğunun ortaya çıkması tarafından gösterilmiştir. Bu gibi teminatların uygulanması siyasi olarak, parlamento meseleleri ve oy hakkı reformu da dahil olmak üzere diğer siyasi konulardan çok daha önemlidir. Bizim için, parlamenterleşme öncelikle bu gibi somut teminatları oluşturmak için zorunlu *araçlardır*. Zira *ancak* güçlü bir parlamentonun ve hükümetin gerçek parlamenter sorumluluğunun böyle olayların tekrarına karşı bir güvence sağlayabildiğinden şüphe duyulamaz.

Bununla birlikte, her şeyin onlarca yıl doğal akışını sürdürmesine izin verdikten sonra, gerçekten etkili bir parlamenter liderlik oluşturulabilmek yıllar alacaktır. Bu reform tamamlanmadığı ya da semeresini vermediği sürece bu sırada ne yapılabilir?

Bir şey akla uygun gelmektedir: Her yerde, ve özellikle demokraside, dış politikada büyük kararlar az sayıda kişi tarafından alınır. Bu aralar Birleşik Devletler ve Rusya buna en iyi örneklerdir ve yazınsal ifade tarzı gerçekleri değiştiremez. Bunu böyle yapma yönündeki her girişim, hedef onu açıkça arttırmak iken, sorumluluk yükünü azaltırdı. Dolayısıyla anayasanın II. Maddesinin, şansölyenin sorumluluğu altında gerçekten uygulanabilir olan imparatorluk ayrıcalıkları değişmeden kalacaktır. Yine de, garip ve bilinmeyen saray adamlarının ve gazetecilerin dış politika önünde monarkın kişisel beyanlarını yayınlayarak yapabildiği ölümcül kötülüğe karşı doğrudan doğruya hukuki engeller oluşturulmak zorundadır. Özel bir hukuk, monarşik görüşleri onları ilgili otoritelerle önceden açıklığa kavuşturmadan iç ya da dış kamuoyu önüne getirecek birisini, planlı suç durumundaki cezai olanlar da dahil birkaç ceza ile tehdit etmek zorundadır. Şansölye anayasal yükümlülüklerine uygun olarak, bunların yayınlanmasındaki öncelikli sorumluluğu almak zorundadır. *Sorun olan budur*. Şansölye daha sonra parlamentoda, protestolara yayınların sorumluluğunu aldığı güvencesi ile tepki verdiğinde bu, boş retoriktir. Bu yapılsa bile, monark tarafından söylenen söz onun siyasi saygınlığını tehlikeye atmadan açıkça eleştirilemez. Bununla birlikte, en önemlisi, böyle bir bahane yararsız olmakla kalmaz, aynı zamanda eğer şansölyeye önceden danışmanlık edilmez ve sadece fikri paylaşılırsa bu siyasi

olarak bir yalandır. Eğer gerçekten önceden ona sorulmadıysa, beyanı sadece, bu yayınlamaya rağmen, emekliye ayrılmış gibi hissetmekten hoşlanmadığına ve onun yerine görevine sarılmayı tercih ettiğine işaret eder. Monarkın sözlerini sızdırma suçunun cezalandırılmasına ek olarak, anayasal olarak şansölyeyi böyle sızdırmaları onaylamak ve hoş görmekle "suçlamak" mümkün olmak zorundadır; tercihen bir parlamento komitesinin önünde gerçekleşmesi gereken böyle bir "suçlamanın" onu işten çıkarma ya da sürekli olarak siyasi görev için uygun olmadığını ilan etme amacı olurdu. Böyle bir hukuki koşul şansölye üzerinde çok dikkatli ilerlemek için gereken baskıyı oluşturacaktır.

Her monarşik beyan şansölye tarafından ancak deneyimli kişilerle yoğun müzakereden sonra onaylanmalıdır. Bu nedenle, bir danışma kurulu yayının uygunluğu hakkında yorum yapabildiyse (zira bu tek meseledir) bu istenilir bir durum olurdu. Eğer bir parlamento komitesi istenmediyse, bir başka kurul aynı amaca hizmet edebilirdi.

Şimdiye kadar Prusya dışındaki krallıklardan [Saxony, Württemberg ve Bavyera] gelen temsilcilerden oluşan *Bundesrat* Dış İşleri Komitesi resmi güçleri ve gerçek etkisi olmayan, sadece süslü, bir tür kötü anayasal şakaydı. Zira şansölyenin politikalarının hesabını ona sunmaya ihtiyaç duymazdı; aslında, bu görevden açıkça II.Madde tarafından muaf tutulur. Pasif olarak görüşlerin ifadesini kabul etmekten ötesine geçmesi gerekmez. Eğer [bu kurula], mutat olarak parlamentoda halkın bilgisi için sunulduğu gibi, resmi bir *açıklama* sunarsa nazik olur. Her ne kadar bu daha samimi çevrede politikalar kendi içlerinde çok iyi tartışılabilse de bunun, en azından, gerçek uygulama olduğu görülür. Savaş boyunca, Komitenin önemini belli belirsiz arttırdığı görülür ve bu da tesadüfen olmazdı. Önemli dış politika imaları olan monarşik bir açıklamanın yayınlanmasından önce böyle bir danışma görevi pekala verilebilirdi. Eğer Komite, sorumlu bölüm şefleri ve bazı yaşlı devlet adamları ile birlikte karardan önce ve eğer mümkünse, monarkın huzurunda önemli dış politika alternatiflerini tartışabilen bir İmparatorluk Konseyine dönüştürülebilirse, bu daha bile iyi olurdu. *Reich* düzeyinde bu tür eşit yetkili bir kurulun yokluğunda, Prusya Taht Konseyi bu görevi sıklıkla sadece Prusyanın meselelerinde değil, ayrıca bütün olarak Reich'I (ve dolayısıyla Prusya dışındaki üye devletleri) kapsayan siyasi olarak önemli meselelerde de

uygular. Resmi olarak, bu etkinlik sadece tavsiye mahiyetinde olabilir, çünkü şansölyenin anayasal sorumluluğu en az dışarıya karşı *Reich'i* temsil etmede imparatorun anayasal rolünün olduğu kadar azaltılabilirdi. Tabii ki, böyle bir öneri, eğer – bürokrasinin ne yazık ki yapmaya eğilimli olduğu gibi – denemeler parlamentonun etkisinin zayıflatılması ya da ihraç edilmesi için onu kullanmak için yapıldıysa, baştan beri saygınlığını yitirir. Yine de, *Bundesrat* önünde politikalarının tam bir açıklamasını yapmak için şansölyeye has belli bir görevi kanunla dayatmak faydalı olabilirdi. Eğer özellikle vekiller Komite'de de toplanırsa, bu danışma kurulu ve özel parlamenter komiteler arasındaki ilişki tarafından bir sorun ortaya çıkartılabilirdi. Bunun hakkında daha fazla şey daha sonra söylenecektir.

Bu önerinin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğine aldırmaksızın, daha önce tanımlanan bu gibi durumlar *bir daha asla* hoş görülmemelidir. Bu nedenle, bu olayların savunulduğu oldukça riyakar sahte monarşik efsanenin Muhafazakar partinin Bismarck'ın demagojisi temelindeki bir uydurması olduğunu belirtmeliyiz. Salt ülke içi parti çıkarları, tıpkı şimdi savaş zamanı *Frondesi'nin* arkasına saklandıkları gibi bu efsane arkasında saklandı. Bu çıkar dolu efsane pek çok amaca hizmet etti: Muhafazakar arpalıklar olarak – Landrat'tan bakana– resmi makamları korumak, devlet bürokrasisini Muhafazakar partinin seçim makinesi olarak kullanmak, bu nedenle Prusya'daki oy hakkı ayrıcalıklarını [yani üç sınıf oy hakkı] sürdürmek ve hepsine rağmen hala Alman parlamentolarının en iyisi olan *Reichstag'ın* itibarını sarsmak ve onu zayıflatmak. Bugün, siyasi sonuçlar açık hale geldikten sonra idari denetim ve yetenekli liderleri çalıştırma organı olarak parlamentoyu güçlendirme talepleri ileri sürüldüğünde, denetimsiz bürokrasiden faydalananların hazır tuttuğu sloganı önceden biliriz: "Monarşi tehlikededir." Ama eğer bu çıkarcı dalkavuklar monarkın güvendiği kişiler olmayı sürdürürse monarşinin geleceği şüpheli olacaktır. Demokrasinin hayaletinin sebep olduğu korku ile başa çıkmak hanedanın kendi işi olmak zorundadır – bizim değil.

V. Parlamenter Hükümet ve Demokratikleşme

1. Eşit Oy Hakkı ve Parlamentarizm

Burada sosyal alandaki demokratikleşme konusunu değil, sadece parlamentarizme ilişkin olarak demokratik oy hakkı – yani eşit oy hakkı – konusunu ele alacağız. Ayrıca o dönem [1871] Bismarck'ın ağır baskısı altında anayasal olarak eşit oy hakkını uygulamanın Alman *Reich*'ı için uygun olup olmadığını da tartışmayacağız. Eşit oy hakkını daha ziyade ciddi sonuçları olmadan feshedilemeyecek bir gerçek olarak kabul edeceğiz. Sadece parlamenterleşme ve demokratik oy hakkı arasındaki ilişkiyi incelemek istiyoruz.

Parlamenterleşme ve demokratikleşme zorunlu olarak birbirine bağlı değil, fakat çoğunlukla birbirlerine karşıdırlar. Yakın dönemlerde çoğunlukla hatta zorunlu olarak karşı oldukları inancıyla karşılaşıldı. Gerçek parlamentarizmin sadece iki partili sistemde ve sonrasında, ancak partiler aristokratik ileri gelenler tarafından yönetiliyorsa mümkün olduğu savunulur. İngiltere'de eski parlamentarizm, eski feodal kökenine uygun düştüğü gibi, aslında Kıtasal anlamda Reform Önergesi'nden sonra ve [mevcut] savaşa kadar gerçekten "demokratik" değildi. Eşit oy hakkına sadece bir bakış bunu açık hale getirecektir. Mülkiyet ve gelir gereksinimleri ve fiili olarak birden çok oy kullanma hakları , her şeyden önce, öyle bir derecedeydi ki, Almanya'ya aktarılsalar *Reichstag'a* mevcut sosyal demokratların sadece yarısını ve ayrıca Merkez partisinden büyük ölçüde daha az milletvekilini kabul ederlerdi. (Yine de, Almanya'da İngiliz Parlamentosundaki İrlandalı'nın rolünün karşılığı yoktur.) Hazine vekilinin parti toplantısı sistemine dek, iki parti açıkça *honoratiores* kulüpleri tarafından yönetildi. Eğer ilk kez Cromwell'in Ordusu'ndaki Eşitlikçiler tarafından ileri sürülen "bir kişi, bir oy" talebi derhal , kadınlara (başlangıçta sınırlı) oy hakkı talebi ile birlikte gerçekten

karşılanırsa, İngiliz parlamentosunun niteliği kesinlikle önemli biçimde değişecektir. Daha önce İrlanda tarafından zayıflatılan iki partili sistem Sosyalistlerin ilerlemesi ile daha çok bölünecektir ve partilerin bürokratikleşmesi sürecektir. – Parti ileri gelenlerinin makam adaylarının süresindeki periodik değişim için oy kullanma zımni anlaşmasına dayanan, ünlü İspanyol iki partili sistemi ciddi seçimlerde ilk denemede şimdilik yenik düşmüş görünmektedir – Fakat böyle değişiklikler parlamentarizmi tasfiye edecek midir? Parlamentoların varlığı ve resmi güç konumu demokratik oy hakkı tarafından tehdit edilmez. Bu, hükümetlerin genelde parlamentodan devşirildiği ve parlamenter çoğunluğa dayandığı Fransa ve eşit oy hakkı ile diğer ülkeler tarafından gösterilir. Tabii ki, Fransız parlamentosunun ruhu İngiliz parlamentosununkinden çok farklıdır. Yine de, Fransa parlamentarizm için demokrasinin tipik sonuçlarının araştırması için uygun bir ülke değildir. Durağan nüfusunun güçlü şekilde küçük burjuva, ve özellikle küçük *rentier* karakteri, baskın şekilde endüstriyel devletlerde olmadığı gibi, parti ileri gelenleri tarafından yönetimin özel bir türü ve üst düzey gelirin özel bir etkisi için gerekli koşulları oluşturur. Fransız parti yapısı bu tür devletlerde düşünülemez, fakat İngiltere'nin tarihi iki partili sistemi de öyledir.

İki partili sistemler sadece modern ekonomik tabakanın burjuvazi ve proletaryaya bölünmesi ve kitle gerçeği olarak sosyalizmin anlamı nedeniyle endüstrileşmiş ülkelerde imkansızdır. Bu, bir bakıma, özellikle Almanya'da "sınıfsal" engeller oluşturur. Ayrıca, sınıfsal dağılımın bir sonucu olarak Alman Katolikliğinin azınlığın korunması için bir parti şeklinde örgütlenmesi, her ne kadar Merkez Partisi delegelerinin mevcut sayısını sadece seçim bölgelerinin belirli düzenlemesine borçlu olsa da , güçlükle tasfiye edilecektir. En azından dört, belki beş büyük parti bu nedenle Almanya'da sürekli olarak birlikte bulunacaktır; koalisyon hükümetleri zorunlu olmaya devam edecektir ve ölçülü olarak çalışan monarşinin gücü önemli kalacaktır.

2. Demokratikleşmenin Parti Örgütlenmesi ve Liderlik Üzerine Etkisi

Bununla birlikte, partiler içerisinde ileri gelenlerin yönetimi patriarkal gayrimenkullere sahip yalıtılmış kırsal alanlar dışında her yerde savunulmazdır; çünkü modern kitle propagandası seçim başarısını parti girişiminin rasyonelleşmesine bağlı hale getirir: parti bürokratı, parti disiplini, parti kaynakları, parti

basını ve parti tanıtımı. Partiler git gide sıkı olarak örgütlenir. Taraftarlar olarak gençlere bile görev vermeye çalışırlar. Sekreterlik aygıtı bunu Merkez Partisi için, sosyal çevre Muhafazakar parti için otomatik olarak yapar. Diğer partilerin "Ulusal – Liberal Gençlik" ve Sosyal Demokratların gençlik grupları gibi kendi gençlik örgütleri vardır. Benzer şekilde partiler ekonomik çıkarlardan yararlanır. Üretici ve tüketici kooperatiflerini ve ticaret birliklerini örgütler ve güvenilir üyeleri memur olarak bu şekilde oluşturulmuş parti görevlerine yerleştirirler. Bazen halka hitap etmek ve propagandacılar, editörler ve yönetici elemanların eğitimi için zengin kaynaklarla desteklenen okullar kurarlar. Güçlü bir parti literatürü oluşur; çıkar grupları tarafından bağışlanan bazı kaynaklar tarafından finanse edilirler ve gazetelerin satın alınması, tanıtım ofislerinin kurulması ve benzer girişimler için kullanılır. Parti bütçeleri, seçim masrafları ve maaş ödenen gerekli propagandacıların sayısı arttığı için hızla artar. Çok rekabet edilen daha büyük bir alanı en azından 20.000 Mark ödemeden fethetmek artık imkansızdır. (Şu anda siyasi olarak ilgili iş adamları savaş karlarını geniş ölçüde her tür sözde vatansever gazeteye, ilk savaş sonrası seçim için hazırlığa yatırır.) Parti aygıtının önemi artar ve buna bağlı olarak *ileri gelenlerin* ağırlığı azalır .

Konular hala değişmektedir. İç koordinasyon derecesi açısından büyük ölçüde farklılaşan burjuva partilerinin örgütlenmesi, daha önce vurgulandığı gibi, kabaca şu tabloyu sunar: Yerel etkinlikler genelde "meslek dışı olarak" *honoratiores* tarafından ve sadece büyük şehirlerde memurlar tarafından yürütülür. Gazete editörleri ve avukatlar orta büyüklükteki topluluklarda büroların başına geçer. Sadece daha büyük alanların her yere seyahat eden maaşlı sekreterleri vardır. Yerel ve bölgesel birlikler çok farklı derecelerde adayların ve seçim sloganlarının seçiminde işbirliği yapar. Bölgesel birliklerin katılımı özellikle seçim koalisyonları ve balotaj anlaşmaları ihtiyaçları tarafından belirlenir. Yerel örgütlerin liderleri daimi üyeleri, aralarında kamu toplantılarının önemli bir rol oynadığı büyük ölçüde değişen derecelerde çabalar aracılığıyla devşirir. Üyelerin etkinlikleri çok sınırlıdır; çoğunlukla vergilerini ödemek, parti gazetesine abone olmak, parti sözcülerinin hazır bulunduğu toplantılara az ya da çok düzenli olarak katılmaktan başka bir şey yapmazlar ve seçim zamanı mütevazı miktarda gönüllü iş yaparlar. Bunun karşılığında, yerel parti yöneticisi ve delegelerin (*Vertrauensmanner*) seçimine en azından resmi bir katılım ve ayrıca, bölgenin büyüklüğüne bağlı olarak, parti kongrelerine delegelerin seçiminde doğrudan ya da dolaylı söz hakkı elde ederler. Yine de kural olarak tüm adaylar daimi liderler

ve bürokratlardan oluşan bir çekirdek tarafından belirlenir; ayrıca çoğunlukla bunlar arasından kura çekilir, iyi bilinen isimleri, kişisel sosyal etkileri ya da mali bağışlar yapmaya hazır oluşlarıyla yararlı ve değerli olan birkaç ileri gelen de bunlara eklenir. Bu nedenle, sıradan üyelerin katılımı görece uzun aralıklarla olan seçimler sırasında yardım ve oy verme ve kararların, sonuçları her zaman büyük ölçüde liderler tarafından kontrol edilen müzakeresi ile sınırlıdır. Yerel liderler ve bölge yetkililerinin bütünüyle yer değiştirmesi nadirdir ve neredeyse her zaman çoğunlukla kişilik sorunlarını içeren iç isyanın sonucudur. Herhangi bir örgütlenmeye ait olamayan ve partiler tarafından desteği elde edilmeye çalışılan genel seçmen tamamen etkisizdir; partiler onu çoğunlukla seçim sırasında, başka türlü sadece ona yönelik propagandayla dikkate alır.

Sosyal Demokrat Parti'nin çoğunlukla tanımlanan örgütlenmesi [burjuva partisininkinden] çok daha sıkıdır ve ayrıca uygun seçmenlerin daha büyük bir yüzdesini kapsar; demokratik oluşumlar içinde katı biçimde disiplin altına alınır ve merkezileştirilir. Sağ partiler daha gevşek biçimde örgütlenirdi ve daha fazla yerel ileri gelenlere dayanırdı, fakat şimdi birbirine bağlı kitle örgütlenmesi ile Çiftçiler Birliği (*Bund der Landwirtie*) tarafından tamamlandılar. Merkez Partisi'nde merkeziyet ve otoriter liderlik biçimsel olarak epey gelişmiştir; yine de, olayların tekrar tekrar ortaya koyduğu gibi, ruhban sınıfının gücünün dini olmayan tüm konularda sınırı vardır.

Mevcut gelişme evresi, seçimlerin ideologlar tarafından formüle edildiği ve sonra basında ve mitinglerde yayınlanan ve tartışılan fikirler ve sloganlar temelinde yapıldığı; adayların geçici (*ad hoc*) komiteler tarafından teklif edildiği ve seçilirlerse, birleşimlerinde değişken kalan partileri biçimlendirmek için bir araya geldikleri; son olarak bu parlamenter grupların tüm ülkede aynı fikre sahip kişilerin liderliğini – hepsinden önemlisi sonraki seçimler için konuları düzenleyen liderliği - oluşturduğu eski durumu kesin biçimde ortadan kaldırdı. Şimdi, aksine, parti *görevlisi,* parti taktiklerinin dinamik unsuru gibi değişen hızda olsa da her yerde ortaya çıkıyor. Onun yanı sıra, örgütlenmiş kaynak artışı önemli hale gelir. Devamlı mali zorluklar Sosyal Demokrat Parti gibi sınıf temelli kitle örgütlenmelerinde doğal olarak en büyük rolü oynayan düzenli vergilere ihtiyaç duyar; yine de egemen olan parti hamisinin konumunu da defalarca canlandırırlar. Bu, Sosyal Demokrat Partide bile tam olarak yok olmadı. Merkez Partisi'nde tek bir hami, August Thyssen, şimdi başarılı şekilde en azından başpiskoposunkine eşit bir sosyal derece talep eder. Burjuva partileri arasında mali

destekçiler gelir kaynakları olarak solda makul ölçüde, ama sağda çok önemlidir. Eşyanın doğası gereği, rolleri Ulusal Liberaller ve eski Özgür Muhafazakarlar gibi ılımlı partilerde çok önemlidir; öyle ki bu burjuva partilerinin şimdiki mütevazı gücü eşit oy hakkına dayanan seçimlerde paranın, yani bireysel hamiler tarafından sağlanan kaynakların önemi için yaklaşık bir ölçü haline gelir. Fakat bu partiler örneğinde bile, onlar için zorunlu olsa bile, oy üreten bu desteğin mali destekçilerden olduğu söylenemezdi. Bunlar daha ziyade, duygusal olarak Bismark döneminin hatıralarına bağlı olan akademik ve akademik olmayan öğretmenleri kapsayan bu geniş aydınlar sınıfıyla mali güçlerin özel bir karma evliliği aracılığıyla var olur. Oy sayılarına nazaran, burjuva basınının orantısız olarak büyük bir kısmı onlara aboneler olarak başvurur; hafifletilmiş formda, çizgisi tamamıyla fırsatçı reklamcı basın tarafından taklit edilir, çünkü bu hükümete ve iş çevrelerine uygun gelir.

Her yerde olduğu gibi burada da, bürokratikleşme ve rasyonel bütçeleme demokratikleşmeye eşlik eder, yine de Alman partileri güçlü biçimde iç sosyal yapılarında farklılaşır. Bu, eski *honoratiores* partilerinde her zaman bilinenden çok daha fazla sürekli ve faal seçim kampanyası gerektirir. Bugün bir adayın öncelikli olarak bölgesinin her küçük köyünde yapmak zorunda olduğu seçim konuşmalarının sayısı, yerel ziyaretlerinin ve raporlarının sayısının ve ayrıca bilgi hizmetleri ve hazır reklam metni için ve her çeşit tanıtım için parti basınının talebinin artması gibi sürekli artmaktadır. Aynısı siyasi mücadele yöntemlerinin şiddeti ve acımasızlığı için de söylenebilir. Bu, çoğunlukla onaylanmaz ve özelliklerinden biri olarak partilerin üzerine yıkılırdı. Yine de, bu tedbirlere sadece parti örgütlenmeleri değil, ama bir o kadar iktidarı elinde tutan hükümet aygıtı da başvurur. Sözde "Guelph Fonu" üzerinden finanse edilen Bismarck basını, özellikle 1878'den beri, araçların vicdansızlığı ve doğru tutum eksikliği hususunda her şeyin üstünü kapadı. Denemeler tamamen egemen hükümet aygıtına bağlı olan yerel bir basının oluşmasını engellemedi. Bu mücadele yöntemlerinin varlığı ve niteliği bu nedenle ne parlamenterleşmenin derecesiyle ne de oy hakkı sıralamasının türüyle ilişkilidir; daha ziyade bu yöntemler, seçim kurullarının siyasi olarak sorumlu liderler için eksikleri doldurma temeli olup olmadığına ya da Almanya'daki gibi çıkar temsilinin ve küçük hamiliğin olumsuz politikalarını izleyebilip izleyemediklerine bakmaksızın salt kitle seçimlerinden kaynaklanır.[43] Sonraki durumda, parti mücadelesi özellikle ikincil biçimler alır, çünkü salt maddi ve kişisel çıkarlar tarafından güdülenir. Bir muhalifin kişisel itibar ve özel

hayatına siyasi saldırılara ve duygusal sahtekârlıkların ahlaksız genişlemesine karşı ceza hukukunun araçlarıyla savaşmak mümkündür ve bu gereklidir. Yine de bu şekildeki siyasi mücadelenin temeli, maddi çıkar hakkında karar veren seçilmiş kurullar var oldukça değiştirilemez. Bu, parlamentonun önemini ve derecesini azaltarak değiştirilemez. Daha fazlası bir gerçek olarak açıkça kabul edilmek zorundadır. Estetik ya da ahlak dersi veren her türlü küçümseme iç siyasal reform açısından faydasızdır. Siyasi soru sadece şudur: Siyasi mücadele araçlarının ve örgütlenme biçiminin bu gelişen demokratikleşmesinin parlamentonun içinde ve dışındaki siyasi girişimin yapısı açısından sonuçları nelerdir? Şimdi tanımlanan bu gelişmeler daha önce tartıştığımız parlamento işlerinin yönetimi ile yakından ilişkilidir.

Parlamentonun içinde ve dışında karakteristik bir figür gereklidir: *profesyonel* bir siyasetçi, en azından ideal olarak, fakat çoğu zaman maddi olarak parti politikalarına hayatının özü olarak saygı duyan biri. [Bir kere daha tekrarlayalım:] İster sevelim ister nefret edelim bu figür şimdiki haliyle kitle seçimi temelinde partizan etkinliklerin rasyonelleşmesi ve uzmanlaşmasının kaçınılmaz ürünüdür. Burada yine parlamentarizmin ilerlemesi sayesinde ne derece siyasi etki ve sorumluluğun partilere devrolduğu bir fark yaratmaz.

Daha önce gördüğümüz gibi iki tür profesyonel siyasetçi vardır: maddi olarak partinin ve siyasi etkinliklerin "dışında" yaşayanlar; Amerikan koşulları altında bunlar büyük ve küçük siyasi "girişimciler", patronlardır; Alman koşulları altında ise siyasi "işçiler" , maaşlı parti görevlileridir. İkinci olarak, siyaset "için" yaşayan, bağımsız servete sahip olan ve inançları tarafından güdülenenler vardır; siyaset, Sosyal Demokratlar arasında aynı zamanda gösterişli bir şekilde parti finansörü olan Paul Singer için geçerli olduğu gibi, hayatlarının merkezi haline gelir.[44] Burada parti memuriyetinin "idealizmini" reddetmediğimiz açık olmalıdır. En azından Solda, görevliler arasında başka sınıflarda zor bulunabilecek çok sayıda kusursuz siyasal kişilikler bulunur. Bununla birlikte, idealizm kişinin mali durumunun bir işlevi olmaktan uzak olsa da, siyaset "için" yaşamak hali vakti yerinde bir parti üyesi olmaktan daha ucuzdur. Tabii ki bu unsur – ekonomik olarak altındaki ve üstündekilerden bağımsız olan kişiler–parti hayatı için çok çekicidir ve özellikle radikal partilerden, umut verici biçimde tamamen ortadan kalkmayacaktır. Tabii ki, gerçek bir parti girişimi bugünlerde sadece onlar tarafından işletilemez – parlamentonun dışında işin çoğunluğu her zaman parti bürokratları tarafından taşınacaktır. Yine de, bu görevliler

girişimin işleyişiyle çok meşgul olmaları nedeniyle hiçbir surette parlamento için en uygun adaylar değildir. Sosyal Demokratlar tek büyük istisnadır. Ancak, çoğu burjuva partisinde, görevi tarafından bağlanan parti sekreteri en iyi aday olmaz. Parlamento içinde parti memurluğunun egemenliğinin olumlu bir etkisi olmuyordu; bu onun temsili ne kadar istense ve yararlı olsa da böyleydi. Ama böyle bir hakimiyet en bürokratikleşmiş parti olan Sosyal Demokratlar içinde bile olmaz. Aslında, parti memuriyeti gerçek liderlerin zararına "bürokratik ruh" tarafından yaratılan bir egemenliğin görece en küçük tehlikesini sunar. Bu tehlike, çok daha fazla olarak, oy elde etme adına çıkar örgütlenmelerinin dikkate alınması mecburiyetinden doğar; bu, çalışanların parti adayları listesine nüfuz etmesine yol açar; bu eğer listeler için oylama gerektiren nispi bir seçim sistemi benimsenirse, kayda değer şekilde artan bir olgudur.[45] Böyle çalışanlardan oluşan bir parlamento siyasi olarak verimsiz olurdu. Yine de, partilerin kendileri ve ticaret birlikleri gibi kuruluşların çalışanlarının ruhunun, kamu ile mücadele etmedeki eğitimleri sebebiyle evrak klasörlerinin ortasında huzurla çalışan devlet memurunun ruhundan temelde farklı olduğu doğrudur. Özellikle radikal partilerde ve hepsinden önemlisi Sosyal Demokrat Parti'de bürokratik ruh tarafından ortaya çıkartılan tehlike, siyasi mücadelenin şiddeti arpalık sahipleri sınıfında (burada bile göz ardı edilemeyen) kemikleşmeye yönelik eğilimleri etkisiz hale getirdiği için görece en az halde olurdu. Ancak bu partilerde bile gerçek liderlerin sadece bir bölümü parti bürokratlarıydı.

Tüm demokratikleşmiş parlamentolarda ve partilerde, siyasi girişim üzerindeki mevcut talepler, bir mesleği parlamenterler için işe alma temeli olarak özellikle önemli bir role yükseltmekle sonuçlanır: Bu avukatlıktır. Hukuk bilgisinin ve daha da önemlisi bu mesleğin çalışan hukukçuların görev sahipliğinin aksine gücünün yettiği bir muhalifle savaşma hazırlığının yanı sıra salt maddi bir unsur belirleyicidir: özel bir ofise sahip olma – bugün profesyonel siyasetçiler için kesin bir ihtiyaç. Diğer özgür girişimcilerin hepsinin, kendi girişimindeki iş hacmi sebebiyle, düzenli siyasi etkinliğinin artan talepleri karşılaması engellenirken ve bir siyaset profesyoneli haline gelmesi için mesleğini bırakmak zorunda olması gerekirken, avukatın etkinliklerinin belli teknik ve psikolojik temelini değiştirmesi görece kolaydır. Parlamenter demokraside çok sıklıkla ve çok yanlış şekilde şikayet edilen "avukatların egemenliği" sadece bugün bile Alman parlamentolarının üyelerine yeterli ofis, bilgi hizmeti ve sekreterlik personeli sunmakta başarısız olmasıyla kolaylaştırılır.[46] Bununla birlikte, burada

parlamenter girişimin teknik yönlerini tartışmak istemiyoruz. Daha ziyade, parti liderliğinin demokratikleşme ve profesyonel siyasetçilerin, parti görevlilerinin ve çıkar gruplarının çalışanlarının artan öneminin baskısı altında ne yönde geliştiğini ve bunun parlamenter hayat için doğurduğu sonuçları soracağız.

3. Demokratikleşme ve Demagoji

Alman aydınlarının popüler görüşü demokratikleşmenin etkisi hakkındaki soruyu hızla halleder: *Demagog* zirveye yükselecektir ve başarılı demagog kitlelerin desteğini kazanmaya çalışırken en çok ilkesiz olandır. Hayatın gerçeklerinin idealleştirilmesi faydasız kendini kandırma olurdu. Demagogun artan önemi hakkındaki iddia çoğunlukla olumsuz anlamda doğruydu ve aslında uygun şekilde anlaşılırsa doğrudur. Olumsuz anlamda, bu birkaç on yıl önce ünlü bir generalin otokratik bir monarka monarşinin etkisiyle ilgili olarak belirttiği görüşleriyle aynı derecede demokrasi için de geçerlidir: "Majesteleri yakında alçaklar tarafından çevrilecek." Demokratik liderlik seçiminin gerçekçi bir değerlendirmesi her zaman diğer örgütlenmeler ve seçim sistemlerinin bir karşılaştırmasını içerecektir. Bürokratik örgütlenmelerin, birinci sınıf memurların kurulları da dahil olmak üzere, kişisel işlerine bir bakış şu ifadeyi açık hale getirmeye yeter: Astlar tarafından bir üstün konumunu "hak ettiğine" dair gerçek bir onaylama bir kural değil, özellikle hızlı yükselen yeni üstler durumunda istisnadır. Atamaların hikmeti hakkında, hem onları yapanların güdülerine hem de özellikle mevkiini elde etmede şanslı olanlar tarafından kullanılan araçlara ilişkin olarak, duyulan muazzam şüphecilik –tüm küçük dedikodulara aldırmaksızın– önemli üyelerin büyük çoğunluğunun tutumlarına yön verir. Fakat, çoğunlukla sessiz olan bu eleştiri ondan bu şekilde kuşkusu olmayan halk tarafından fark edilmez. Herkesin kendiyle ilgili olarak yaşayabileceği sayısız deneyim, terfiyi en iyi garanti eden şeyin aygıta yönelik belli ölçüde bir uysallık, astın üstüne yararlılık derecesi olduğunu öğretir. Seçim, genel olarak, kesinlikle doğuştan liderlerin seçimi değildir.

Üyelerin aynı şüpheciliği akademik atamalara ilişkin çok az durumda geçerlidir; her ne kadar halk kontrolü kendini burada, genellikle memuriyet örneğinde doğru olmayan bir şey olarak başarının kamu niteliği açısından ortaya koyabilmesi gerekse de bu böyledir. Bununla birlikte, siyasetçi ve her şeyden önce resmi bir göreve gelen parti lideri muhaliflerin ve rakiplerinin eleştirileri

vasıtasıyla halkın denetlemesine tâbidir ve kendisine karşı yapılan mücadelede iktidarının güdüleri ve araçlarının acımasızca halka duyurulacağından emin olabilir. Bu nedenle, aklı başında bir gözlem parti demagojisi içerisinde seçimin genel olarak hiçbir suretle bürokrasinin kapalı kapıları ardındaki seçimden daha az faydalı kriterlere göre gerçekleşmediğini göstermelidir. Aksi örnekler sadece Birleşik Devletler gibi yeni ülkeler tarafından sağlanır, ama Avrupa'da Germanik ülkeler için bu gözlemin inkarı açıkça haksız olurdu. Ayrıca, tamamıyla yetersiz bir personel şefi bile [Helmuth von Moltke] dünya savaşının başında monarşinin liderleri devşirme yeteneğine karşı bir tez olarak varsayılmıyorsa, o zaman personel alımındaki hatalarını demokrasilerin aleyhine kullanmak da kabul edilemez.

Yine de bu siyasi olarak verimsiz karşılaştırmaları ve atışmaları daha fazla sürdürmek istemiyoruz. Belirleyici nokta ulusal liderliğin görevleri için sadece siyasi mücadele sürecinde, seçilmiş böyle kişilerin hazır olmasıdır; zira tüm siyasetin temeli mücadeledir.Böyle bir hazırlığın, genel olarak, memur bürosundan ziyade çok kötülenen "demagoji ustalığı" tarafından daha iyi gerçekleştirildiği gerçektir; bu etkin yönetim için sonsuz derecede üstün bir eğitim sağlar. Tabii ki, siyasi demagoji çarpıcı istismarlara yol açabilir. Üstün bir akıl ve siyasi karakter sahibi olmayan sade bir hatibin güçlü bir yetki konumu kazanması mümkündür. Fakat bu tanımlama bir August Bebel'e bile uygulanmazdı, zira üstün bir zihni olmasa da karakteri vardı. 1870'lerdeki siyasal zulüm dönemi ve en erken (Sosyal Demokrat) liderlerden biri olması rastlantısı ve ayrıca kişisel nitelikleri kitlelerin çekincesiz güvenini kazanmasını sağladı ve entelektüel olarak çok üstün parti üyeleri bile buna karşı çıkamadı. Eugen Richter, Ernst Lieber, Matthias Erzberger – hepsi aynı türe aittir.[48] Kitleler önündeki hitabet zaferlerine rağmen partilerinde iktidarı elde edememiş çok üstün zihinlerin ve mizaçların aksine başarılı "demagoglardı." Bu tesadüf değildir – ancak bu, demokratikleşmenin bir sonucu değildir; daha ziyade, "olumsuz politikaları" uygulayan baskılardan kaynaklanır.

Demokratikleşme ve demagoji bir bütün oluşturur; fakat – tekrar edelim – kitlelere artık yönetimin salt etkisiz nesneleri olarak davranılamadığı, yani tutumları epey etkili anlama sahip olduğu kadarıyla karakter türlerinden bağımsız olarak. Ayrıca, demagoji yolu da modern monarşiler tarafından, kendi usullerince, seçildi. Konuşmaları, telgrafları ve her türlü propaganda aracını saygınlıklarını arttırmak için kullanırlar; hiç kimse, siyasi propagandanın bu tü-

rünün ulusal çıkarlar için seçim zamanlarında [parti liderlerinin] en heyecanlı demagojisinden daha az tehlike oluşturduğunu iddia edemez. Bunun tam aksi geçerlidir. Şimdi savaşın ortasında bir amiralin demagojiyle meşgul olmasıyla karşılaşıyoruz. Önceki şansölye [Bettman-Hollweg] ve Amiral von Tirpitz arasındaki yargı hakkına ait mücadeleler halkın önüne vahşi bir kampanyada sonrakinin taraftarları tarafından (ve *Reichstag'da* doğru olarak vurgulandığı gibi onun hoşgörüsü ile) getirildi; iç çıkarlar amiralin tarafında mücadeleye katıldı; öyle ki sadece gerçeklerle ilgili en derin bilgi ile çözülebilmiş askeri ve diplomatik bir mesele [yani denetimsiz deniz altı savaşı sorunu] bu meselede gerçekten "eleştirel olmayan", yani yargı aracı olmayan kitleler arasında benzersiz demagojinin nesnesi haline geldi. Bu nedenle kimse "demagojinin" anayasal olarak demokratik siyasetin bir niteliği olduğu iddia edemez. Valilerin isyan savaşları ve 1918 yılının Ocak ayında, adayların bakanlık için yaptığı hileler basınà ve halk mitinglerine taşındı. Bu demagojik etkinliklerin etkisi oldu. Almanya'da *demagoji* vardır; ayrıca *demokrasisiz* ya da daha ziyade düzenli bir demokrasinin *yokluğu nedeniyle* güruh baskısı vardır.

Yine de, burada sadece demagojinin siyasi liderliğin yapısı açısından taşıdığı gerçek önemini tartışmak istiyoruz; bu nedenle demokrasi ve parlamentarizm arasındaki ilişki konusunu gündeme getirmek istiyoruz.

4. Referanduma Dayanan Liderlik ve Parlamenter Kontrol

Etkin kitle demokratikleşmesi, siyasi liderin artık bir aday olarak açıklanmadığı çünkü bir *honoratiores* çevresinde kendisini gösterdiği, sonrasında parlamenter başarıları nedeniyle bir lider haline geldiği, fakat kitlelerin ona olan güvenini ve inancını ve gücünü kitle demagojisi araçlarıyla elde ettiği anlamına gelir. Esasında, bu, *sezarist* seçim türüne doğru bir değişim anlamına gelir. Aslında, her demokrasi bu yöne eğilimlidir. Bununla birlikte, spesifik olarak sezarist teknik, referandumdur. Bu, sıradan bir oylama ya da seçim değildir, bu övgüleri hak edenin çağrısına olan inancın beyanıdır. Sezarist lider ya askeri bir usulde, yerini halk oylamasıyla onaylayan I. Napolyon gibi bir askeri diktatör olarak ortaya çıkar ya da burjuva usulünde ortaya çıkar: III. Napolyon gibi askeri olmayan bir siyasetçinin iktidar iddiasının halk oylaması aracılığıyla, ordu tarafından kabul edilen, onayı. Her iki yol da parlamenter ilkeye (tabii ki)

kalıtımsal monarşinin meşruiyetine olduğu kadar düşmandır. En yüksek yöneticinin doğrudan halk tarafından seçiminin ve bunun yanında, parlamentonun değil kitlelerin güvenine dayanan siyasi gücün her türü – ki bu Hindenburg gibi popüler bir askeri kahramanın konumunu da içerir – sezarist onaylamanın bu "saf" biçimlerine giden yolda yatar. Özelde, bu, parlamento üzerindeki üstünlüğü (resmi olarak) demokratik atamasından ve seçiminden kaynaklanan Birleşik Devletler Başkanının konumu için geçerlidir. Bismarck gibi sezarist bir figürün evrensel oy hakkına dahil olması umudu ve anti parlamenter demagoji tutumu da aynı yöne işaret eder; her ne kadar, kesin ifade ve söyleyişinde, bakanlık konumunun belli meşru koşullarını benimsemiş olsalar da bu böyledir. Bismarck'ın görevden ayrılmasının koşulları kalıtımsal meşruiyetin bu sezarist güçlere karşı tepki verme şeklini gösterir. Her parlamenter demokrasi, liderlik seçiminin halk oylamasına dayalı yöntemlerini, parlamenter güç için tehlikeli olduğu için, ortadan kaldırmaya çalışır. Günümüz Fransız anayasası ve Boulangcı tehlike sebebiyle [1889'da] liste oylarını fesheden Fransız seçim yasası kayda değer bir örnektir. Yine de, Fransız parlamenter demokrasisi bunun bedelini kitleler arasında, Fransa'ya özgü ve birleşik devletler başkanının konumundan karakteristik olarak farklı bu yüksek yetkilerin otorite yokluğuyla ödedi. Buna karşın, demokratikleşmiş kalıtımsal monarşilerde sezarist-referandum unsuru her zaman çok azalmıştır, fakat yok olmaz. Aslında, mevcut İngiliz Başbakanının [Lloyd George] konumu parlamentonun ve partilerinin güvenirliğine değil, ülkedeki kitlelerin ve savaş alanındaki ordunun güvenirliğine dayanır. Parlamento (kayda değer içsel gönülsüzlükle) rıza gösterir.

Bu nedenle liderlerin referanduma dayanan seçimleri ve parlamenter seçimleri arasındaki karşıtlık oldukça gerçektir. Yine de, parlamentonun *varlığı* bu mesele için faydalıdır. Kitlelerin fiili olarak sezarist temsiline karşılık, İngiltere'de 1) iktidar konumunun devamlılığı ve 2) denetimi, 3) sivil hakların korunması 4) kitlelerin güvenini kazanmaya çalışan siyasetçilerin uygun bir siyasi deneme alanı 5) kitlelerin güvenini bir kez kaybetti mi sezarist diktatörün barışçı tasfiyesi güvence altına alınır. Yine de, büyük siyasi kararlar, demokrasilerde bile ve özellikle demokrasilerde, kaçınılmaz olarak birkaç kişi tarafından alındığı için, kitle demokrasisi onun başarılarını Pericles döneminden beri liderleri sezarist ilkelere göre seçmeye büyük ödünler vererek satın aldı. Örneğin, büyük Amerikan belediyelerinde rüşvet sadece, halk oylamasıyla gelen kent diktatörleri tarafından denetleniyordu; kitlelerin güveni ona kendi yönetim

dairelerini kurma hakkı veriyordu. Ve demokratik kitle partilerinin kendilerini büyük görevlerle karşı karşıya bulduğu her yerde, kitlelerin güvenini elinde tutan liderlere az ya çok kayıtsız olarak boyun eğmeye mecbur tutuldular.

Bu koşullar altında parlamentonun kitle demokrasisini elinde tutmasının önemini, İngiliz örneği ile, açıkladık. Yine de, orada sadece öznel olarak sadık "sosyalistler" değil, ayrıca parlamenter girişimden "parlamentosuz sosyalizmi" ya da "parlamentosuz demokrasiyi" savunacak kadar çok nefret eden öznel olarak sadık "demokratlar" da vardır. Tabii ki kimse büyük çoğunlukla güçlü antipatileri "reddedemez." Ama bizim monarşik anayasamıza sahip bir devlette pratik sonuçlarının ne olacağı netleşmelidir. O zaman otoriter bürokrasiye sahip Alman siyasi düzeninde parlamentarizmsiz demokrasi nasıl olurdu? Böylesi salt *pasif demokratikleşme*, bize çok tanıdık gelen, kendini "monarşik kalabalık" olarak adlandıran *kontrolsüz bürokratik egemenliğin* tamamen saf biçimi olurdu. Ya da eğer bu demokratikleşme ile bu "sosyalistlerin" umut ettiği ekonomik kalkınma arasında bağlantı kurarsak, bu antik liturjik devletin modern rasyonel bir karşılığı olurdu. Devlet bürokrasisi tarafından meşrulaştırılan ve (iddiaya göre) kontrol edilen çıkar grupları etkin olarak kurumsal öz-yönetimin temsilcileri ve pasif olarak kamu sorumluluklarının taşıyıcıları olurdu. Memurlar bu nedenle bunu yapmaya oldukça yetersiz monark ya da tüm temsilden yoksun yurttaş tarafından değil, kar yönelimli kuruluşlar tarafından denetlenirdi.

Bu gelecek görüntüsüne daha yakından bakalım. Böyle pasif bir demokratikleşme, öngörülebilir gelecek için, geniş kapsamlı bir ulusallaştırma olsa bile özel girişimin tasfiyesine yol açmazdı; daha ziyade, her bir kategorinin ekonomik fırsatlarının bir şekilde düzenlendiği ve – ki bu önemli bir konudur – tekelci olarak güvence altına alındığı büyük ve küçük kapitalistlerin, mülkü olmayan küçük üreticilerin ve ücretlilerin sendikalaşmasını kapsardı. Bu, antik Mısır "Yeni Krallığının" sosyalist olmasıyla yaklaşık aynı şekilde sosyalizm olurdu. Bu ancak, koşullar kitlelerin iradesinin bu sendikalaşmış ekonominin başarısı üzerinde kesin etki göstermesine yol açarsa demokrasi olurdu. Kitlelerin gücünü koruyan ve sendikalaşmayı sürekli olarak kontrol eden bir temsil, yani, bu yönetimin asli ve kişisel işlerine müdahale edebilen demokratikleşmiş bir parlamento olmadan bunun nasıl yapılabildiği anlaşılmaz. Mevcut türün popüler bir temsili olmadan bu gibi sanayi birliklerine ait bir ekonominin herkesin geçimini koruyan bir lonca politikasına dönüşmesi ve böylece yerleşik bir ekonomiye ve ekonomik rasyonalizasyonda herhangi bir çıkarın tasfiyesine

doğru gitmesi beklenebilir. Zira her yerde geçimin kurumsal olarak güvence altına alınmasıyla ilgili sorun, tekelci olarak örgütlenir örgütlenmez çok az bir sermayeyi kullanan ya da hiç kullanmayan ekonomik gruplar için belirleyiciydi. Bunu "demokratik" ya da "sosyalist" geleceğin bir amacı olarak düşünmek isteyen kişinin bu şekilde davranması hoş görülür. Fakat, kar ve ücret kaygılarının bu şekilde kartelleşmesini, bugünlerde çok sık propagandası yapılan ve mal üretiminin gelecekte – sürekli ortaya çıkan bir kafa karışıklığı olarak– şu an olduğu gibi kar kaygılarına değil ihtiyaçlara kendisine göre uyarlanacağı idealle karıştırmak aydınların çok sığ amatörlüğünü gerektirir. Zira bu son ideali kavramak için bunun açıkça kar çıkarlarının kartelleşmesinden ve tekelleşmesinden değil ama tam tersinden, yani tüketici çıkarlarının örgütlenmesinden kaynaklanması gerekirdi. Gelecek dünyanın ekonomik örgütlenmesi devlet kontrollü zorunlu üretici karteller, loncalar ve ticaret birlikleri şeklinde değil, büyük, devlet kontrollü ve zorunlu tüketici kooperatifleri biçiminde oluşturulmak zorunda olurdu; buna mukabil sonraki, üretimi, bazı tüketici kooperatiflerinin zaten (kendi üretimleri aracılığıyla) yaptığı gibi talebe göre düzenlerdi. Yine, "demokratik" çıkarların – tüketici kitlesinin çıkarlarının – ulusal üretimi de sürekli kontrol edebilen parlamento dışında herhangi bir yolla nasıl korunabileceği şekillendirilemez.

Fakat bu, böyle boş hayaller için yeterlidir. Parlamentoların tam olarak ortadan kaldırılması, mevcut biçimlerine ne kadar çok karşı olursa olsun, henüz herhangi bir demokrat tarafından ciddi olarak talep edilmedi. Muhtemelen her demokrat onları – parlamentoların aslında tüm demokrasilerde vazgeçilmez olduğu işlevler olarak– *yönetimin kamu kontrolünü* güçlendirmeye, *bütçeyi* belirlemeye ve son olarak *yasaları* planlamaya ve geçirmeye yönelik daire olarak elinde tutmak isterdi. Muhalefet, genellikle olduğu gibi, bürokratik güç çıkarları için aldatıcı bir kılıf olarak içten demokrat olup olmadığı kadarıyla temelde iki şey ister: 1) yasaların parlamento kararıyla değil, zorunlu halk oylamasıyla yapılması; 2) parlamenter *sistemin* olmaması, yani, parlamentoların ulusal liderler için istihdam temeli olmaması ve parlamenter güvenin görev süreleri için belirleyici olmaması. İyi bilindiği gibi, bu, Amerikan demokrasisinde oluşturulmuş kuraldır; kısmen devlet başkanı ve diğer memurların doğrudan genel seçiminden ve kısmen "güçlerin ayrılması" sözde ilkesinden kaynaklanır. Yine de, Amerikan demokrasisi, yeterli açıklıkla, parlamentarizmin bu şekilde tasfiyesinin tarafsız ve dürüst yönetim için parlamenter sistemin kendisinin yaptığından daha faz-

la güvence sağlamadığı dersini öğretir; durum bunun tam tersidir. Genellikle, devlet başkanının genel seçiminin kötü işlemediği doğrudur. Gerçekten uygun olmayan başkanların sayısı son on yıllar içinde kalıtımsal monarşilerde uygun olmayan monarkların sayısından en azından daha fazla değildi. Yine de, Amerikalılar memurların genel seçimi ilkesinden çok sınırlı ölçüde memnundu. Eğer genel olarak uygulanırsa, bu ilke sadece teknik olarak bürokratik mekanizmayı karakterize eden bürokratik disiplini ortadan kaldırmakla kalmaz; fakat büyük bir devlette memurların niteliği için herhangi bir güvence sağlamayı da başaramaz. Bu, parlamenter partiler ve onların liderleriyle karşılaştırıldığında, adayların seçimini halka karşı sorumluluğu olmayan gizli hiziplerin eline verir. Adaylar kendi başlarına teknik karar kapasitesi olmayan seçmenlere sunulur. Bu, uzmanlaşmış teknik eğitim gerektiren yönetim konumlarını doldurmanın çok uygunsuz bir biçimidir. En yeni ve ileri yönetim görevlerine ve ayrıca yargıçlığa ilişkin olarak Birleşik Devletlerde devletin seçilmiş başkanı tarafından atanan eğitimli memurların teknik olarak, ve yozlaşmanın söz konusu olduğu kadarıyla, benzersiz şekilde üstün olduğu açıktır. Her şeye rağmen, eğitimli memurların ve siyasi liderlerin seçimi iki farklı şeydir. – Aksine, güçsüze karşı güvensizlik ve *bu nedenle* bireysel Amerikan devletlerinin yozlaşmış parlamentoları doğrudan halk yasamasının genişlemesine yol açtı.

Yasamayla birlikte seçimin de aracı olarak halk oylamasının doğal teknik sınırları vardır, çünkü sadece "Evet" ya da "Hayır" cevabı söz konusudur. Kitle devletlerinde hiçbir yerde bu parlamentonun en önemli görevini, bütçeyi belirleme görevini üstlenmez. Böyle durumlarda halk oylaması çatışan çıkarlar arasında bir uzlaşmadan kaynaklanan tüm kanun taslaklarının geçmesinde ciddi şekilde engel de olurdu, zira en farklı nedenler, eğer uzlaşma ile zıt çıkarları toplamanın bir aracı yoksa, "Hayıra" neden olabilir. Referandum, her kitle devletinde, güçlü bölgesel, sosyal, dini ve diğer bölünmelerle yasaların çoğunluğunun dayandığı *uzlaşmayı* bilmez. Şiddetli sınıf çekişmeleri olan bir kitle devletinde aşamalı gelir vergilendirmesinden başka vergi yasalarının, mülk istimlaklarının ve "kamulaştırmalarının" halk oyu aracılığıyla nasıl kabul edilebileceğini düşünmek zordur. Bu zorluklar belki bir sosyalisti etkilemeyebilir. Bununla birlikte, referandumun baskılarına maruz kalan bir devlet aygıtının etkin olarak böyle çoğu zaman sözde yüksek ve kısmen insafsız gayrimenkul vergileri uyguladığı hiç bir durum bilmiyoruz; bu, halkın eski gelenek sayesinde maddi konular açısından düşünmesi ve siyasi meselelerde iyi eğitimli olması sebebiyle koşulla-

rın çok uygun olduğu İsviçre Kantonlarında olduğu kadar Birleşik Devletlerde de geçerlidir. Ayrıca, halk oylaması ilkeleri parti liderlerinin özerk rolünü ve memurların sorumluluğunu zayıflatır. İleri gelen memurların, önerilerini reddeden bir halk oylaması aracılığıyla reddi, parlamenter devletlerde güvensizlik oyunun yaptığı gibi onların istifasını dayatmaz ve dayatamaz; zira olumsuz oy, nedenlerini belirtmez ve olumsuz olarak oy veren kitleyi, hükümete karşı oy veren parlamenter çoğunluğun yaptığı gibi, reddedilmiş memurların yerine kendi sorumlu liderlerini geçirmeye zorlamaz.

Son olarak, ekonomik girişimlerin devlet tarafından doğrudan yönetimi artarsa, tüm güçlü memurlardan açık olarak bilgi istemeye ve onlardan hesap sormaya gücü olan parlamento gibi bağımsız bir kontrol organının yokluğu daha uygunsuz olurdu. Salt plebisiter demokrasinin özel araçları olan doğrudan genel seçimler ve referandumlar ve dahası azletme aracı, kitle devletinde eğitimli memurların seçimi ve performanslarının eleştirisi için hiç uygun değildir. Parasal katkıların partilerin kampanyaları açısından taşıdığı önem parlamenter seçimlerde bile göz ardı edilebilir olmadığı için, eğer bir kitle devletinde genel seçimler ve referandumlar tamamen hakim olacaksa onun tarafından desteklenen demagojik aygıtların gücü ve ivmesi muazzam derecede artardı.

Tabii ki, zorunlu oy verme ve referandumun çok sık yakınılan bir durumun, yani parlamenter devlette yurttaşın her birkaç yılda bir sandığa, partiler tarafından hazır verilen oyları atmaktan başka bir siyasi işlevinin olmamasının radikal karşıtı olduğu doğrudur. Bunun gerçekten siyasi eğitimin bir aracı olup olmadığı sorgulanmıştır: Hiç şüphesiz, yurttaşları işlerinin yönetiminin sürekli denetimine alıştıran, daha önce tartışılan yönetimin kamu denetlemesi ve kontrolü koşulları altında olmasıdır. Yine de, zorunlu referandum yurttaşı çoğu kez birkaç ay içinde yasalar hakkında karar vermek için oy sandığına çağırabilir; zorunlu seçim ona, kendisine tamamen yabancı ve görev açısından *teknik* vasıflarını yargılayamayacağı adayların uzun bir listesi için oylamayı dayatır. (Monarkın kendisinin de sahip olmadığı) teknik niteliklerin yokluğunun memurların demokratik seçimine karşı başlı başına bir tez olmadığı doğrudur. Tabii ki, ayakkabının uyup uymadığını bilmek için ayakkabıcı olmaya gerek yoktur. Bununla birlikte, eğer uzmanlaşmış memurlar halk tarafından seçilirse sadece artan ilgisizlik tehlikesi değil, ayrıca suistimallerden sorumlu olanların yanlış teşhisi tehlikesi de aşırı derecede büyüktür; oysa parlamenter sistemde seçmen, performanslarından sorumlu olduğu memurları atayan parti liderlerini yaratır.

Ve teknik olarak karmaşık yasalarla ilgili olduğu kadarıyla, referandum sonucu çok kolay biçimde, gizli fakat çıkarları ustalıkla idare eden ellere verebilir. Bu açıdan oldukça gelişmiş eğitimli memur sınıfına sahip Avrupa ülkelerinde koşullar, referandumun kaçınılmaz olarak alt parlamentoların yozlaşmasına karşı tek çare olarak düşünüldüğü Birleşik Devletlerdekinden temelde farklıdır.

Bu tartışmalar referandumun uygun durumlarda *ultimo ratio* olarak kullanılmasına karşı yöneltilmemiştir; kitle devletlerindeki koşullar [bu yöntemin uygulandığı] İsviçre'nin koşullarından farklı olsa bile bu böyledir. Ancak, halk oylaması büyük devletlerde güçlü parlamentoları gereksiz hale getirmez. Parlamento seçime dayalı demokrasilerde memurların ve gerçekten "halk" yönetiminin genel kontrol organı olarak, yetersiz yüksek memurların tasfiyesi için bir araç olarak, bütçenin oluşması ve partiler arasında uzlaşmaya varmak için bir yer olarak vazgeçilmezliğini sürdürür. Kalıtımsal monarşilerde bu giderek daha zorunlu hale geldi, çünkü monark genel olarak seçilmiş memurlarla aynı görüşte olamaz; eğer memurları o atarsa, özel ülke içi görevine gölge düşmesin diye taraf tutamaz: Bu şekilde siyasi atmosferin ve güç dengesinin açık olmadığı durumlarda çatışmasız bir çözümü mümkün hale getirir. Parlamenter güç, "Sezarist" liderler üzerinde bir kontrol olmanın haricinde kalıtımsal monarşilerde de gereklidir, çünkü kimsenin kitlelerin güvenini oldukça genel bir seviyede tuttuğunun görülmediği uzun dönemler olabilir. Haleflik sorunu, her yerde, salt sezarist egemenliğin zayıf noktasıydı. Sezarist bir liderin ortaya çıkışı, tarafsızlaşması ve tasfiyesi bir iç felaket tehlikesi olmadan en kolay biçimde, güçlü temsil kurullarının etkili ortak egemenliği sivil düzenin siyasi devamlılığını ve anayasal güvencelerini koruduğu zaman gerçekleşir.

Parlamentoya düşman olan demokratları gerçekten kızdıran nokta, hiç şüphesiz siyasetin ve dolayısıyla parlamenter partilerin partizanca takibinin büyük ölçüde gönüllü niteliğidir. Gördüğümüz gibi, "aktif" ve "pasif" siyasi katılımcılar aslında bu sistemde zıt kutuplarda durur. Siyasi girişim *ilgili kişilerin bir girişimidir*. (Devletin her çeşidinde politikaları etkileyen maddi yönden ilgili kişileri değil, bazı siyasi idealleri gerçekleştirmek amacıyla siyasi iktidar sorumluluk için mücadele eden siyasi olarak ilgili kişileri kast ediyoruz.) O zaman, çıkarların bu şekilde gerçekten takip edilmesi meselenin temelini oluşturur. Zira bu, içinden lider üreten siyasi olarak pasif "kitle" değildir; fakat siyasi lider taraftarlarını toplar ve "demagoji" ile kitleyi kazanır. Bu, devletin en demokratik biçimi altında bile geçerlidir. Bu nedenle karşıt soru çok daha geçerlidir: Tam

olarak gelişmiş bir kitle demokrasisi liderlik yeteneği olan kişilerin herhangi bir şekilde yükselmesine izin verir mi? Yeni fikirleri herhangi bir biçimde özümseyebilirler mi? Zira, devlet aygıtlarının yaptığı gibi, bürokratikleşmeye oldukça boyun eğerler. Zorunlu örgütsel aygıtları ve gazeteleri ile yeni partilerin kuruluşu bugün kaynakların ve iş gücünün böyle bir yatırımına ihtiyaç duyar ve pratik olarak neredeyse sorunun dışında olması mevcut basının kemikleşmiş gücünden dolayı çok zordur. (Bu konuda savaşın çok özel koşulları altında [Anavatan Partisi'nin kuruluşu ile] sadece savaş fırsatçıları plütokrasisi başarılı oldu.)

Mevcut partiler tekbiçimlidir. Bürokratik konumları görevlilerin "geçimini" sağlar. Fikir yığınları geniş ölçüde propaganda edebiyatlarında ve parti basınında sabitleştirilmiştir. Yayıncı ve yazarların maddi çıkarları fikirlerin dönüşümü aracılığıyla bu edebiyat yığınının değerinin düşmesine direnir. Son olarak parti "ile" geçinmek zorunda olan profesyonel siyasetçi fikir ve sloganlarının entelektüel donanımını demode görmeyi hiç istemez. Dolayısıyla, yeni fikirlerin kabulü sadece, Birleşik Devletlerde olduğu gibi tamamıyla ilkesiz ve sadece makam himayesine bağlı olan partilerin "platformlarına" kendilerine en çok oyu kazandıracağını düşündüğü önemli maddeleri eklediği yerde hızla gelişir.

Yeni liderlerin doğması daha bile zor görünür. Uzun bir süre Alman partilerinin yönetiminde aynı liderler görüldü; bu liderler pek çok durumda kişisel olarak en yüksek saygınlığı hak ederler, ama çoğunlukla olduğu gibi ya entelektüel olarak ya da siyasi mizaçlarının gücü açısından sivrilemezler. Daha önce yeni kişilere karşı tipik lonca kızgınlığına değinmiştik – bu, eşyanın doğasında vardır. Bu konuda da, koşullar partilerde, Amerikan partilerindeki gibi, kısmen farklıdır. Orada, çok kalıcı bir konumu olanlar patron olan parti yöneticileridir. Onlar, saygınlık ya da sorumluluk değil, sadece güç isterler. Kendi güçlerini koruma adına kendilerini siyasi uygulamalarının genel bir tartışmasına neden olacak ve böylece partinin fırsatlarını riske atacak bir adayın kaprislerine maruz bırakmazlar. Bu nedenle sıklıkla aday olarak, gönülsüzce bile olsa, "yeni kişileri" sunarlar. Bu adaylar kendi açılarından "güvenilir" olduğu sürece bunu umursamazlar. Onları gönülsüzce, fakat eğer bu kişiler "yenilikleri" ve dolayısıyla adaylıkları seçim zaferinin yararına gerekli görünecek şekilde bazı dikkat çekici başarıları nedeniyle böyle bir oy elde etme gücüne sahipse, zorunlu olarak aday gösterirler. Doğrudan seçim koşulları altında oluşan bu uygulamalar hiçbir suretle Almanya'ya aktarılamaz ve burada hemen hiç istenilir değildir. Fransız ve İtalyan koşulları az transfer edilebildiği gibi, bakanlık makamı için oldukça

sınırlı sayıda siyasetçinin (*ministrable*) uygun görüldüğü bu ülkelerde, ara sıra yeni insanlar eklenen siyasal yapının sonucu olarak liderlik pozisyonlarında sürekli yenilenen kombinasyonlar halinde dönüşüm olur.

İngiliz koşulları çok farklıdır. Siyasi mizacı ve liderlik niteliği olan kişiler orada (burada tanımlayamadığımız) parlamenter kariyer çizgisi içinde ve ayrıca parti kurultayı sistemi yoluyla katı bir şekilde örgütlenen partiler içerisinde yeterli sayıda ortaya çıktı ve yükseldiler. Bir yandan, parlamenter kariyer siyasi tutkusu ve iktidar ve sorumluluk istemi olan kişilere çok iyi fırsatlar sunarken; diğer yandan, partiler kitle demokrasisinin "sezarist" özelliği tarafından siyasi mizacı ve yeteneği olan kişiler kitlelerin güvenini kazanabileceklerini kanıtlar kanıtlamaz bunlara boyun eğmeye zorlanır. Potansiyel bir lider için zirveye ulaşma fırsatı, birçok kez olduğu gibi, partilerin iktidar fırsatlarının bir işlevidir. Ne partilerin sezarist niteliği ve kitle demagojisi ne de bürokratikleşmeleri ve kalıplaşmış halk imajları kendi başına liderlerin doğuşu için zor bir engel değildir. Özellikle gerçekten devlet gücünü uygulamak isteyen iyi örgütlenmiş partiler kendilerini, eğer liderlik yeteneği olan kişilerse kitlelerin güvenini elde edenlere tabi kılmak *zorundadırlar*; buna karşın, Fransız parlamentosundaki gevşek takipçiler, iyi bilindiği gibi, salt parlamenter entrikaların gerçek evidir. Buna karşılık, katı parti örgütlenmesi ve hepsinden önemlisi, lider için eğitim alma ve parlamenter komite çalışmasına geleneksel olarak saptanmış katılımı ile kendini kanıtlama gerekliliği, kitlelerin bu sezarist vekillerinin yerleşik anayasal düzenlemelere saygı duyduğunu ve salt duygusal olarak, yani kelimenin olumsuz anlamıyla salt "demagojik" niteliklere göre seçilmediğini oldukça iyi biçimde garanti eder. Özellikle günümüzün seçim koşullarında, güçlü bir parlamento ve sorumlu parlamenter partiler, dolayısıyla devlet adamları olarak kitle liderlerinin devşirme ve kendini kanıtlama alanı, devamlı ve tutarlı politikaları sürdürmek için temel koşullardır.

5. Savaş Sonrası Almanya'sında Etkili Liderliğin Genel Görünümü

Hükümet için kitle demokrasisinin siyasi tehlikesi öncelikle duygusal unsurların politikalarda hakim olması olasılığında yatar. Böyle bir "kitle" (erhangi bir belirli durumda kapsadığı sosyal tabakaya bakılmaksızın) sadece kısa vadeli olarak düşünür. Zira, her deneyimin öğrettiği gibi, her zaman doğrudan, salt

duygusal ve irrasyonel etkiye maruz bırakılır. (Buna, aynı olguyu üreten, "kendi kendini yöneten" modern monarşi ile ortaklaşa sahip olur.) 1) karar alanların sayısı azaldıkça ve 2) sorumluluklar bunların herbirine ve yönettiklerine daha açık hale geldikçe sakin ve açık bir anlayışın – ki başarılı politikalar, özellikle demokratik politikalar buna dayanır –sorumlu karar alma sürecinde egemen hale gelir. Örneğin, Amerikan Senatosunun Temsilciler Meclisi üzerindeki üstünlüğü büyük ölçüde daha az sayıda senatörün bir işlevidir; İngiliz parlamentosunun en parlak siyasi başarıları kesin sorumlulukların ürünüdür. Parti sistemi, bu gibi kesin bir sorumluluğun yükümlülüğünü yerine getirmediği her yerde, egemenliğin diğer herhangi bir türü gibi başarısızdır. Ulusal çıkar açısından sağlam örgütlenmiş çıkar gruplarının siyasi faydası aynı temele dayanır. Aynı bakış açısından, örgütlenmemiş bir "kitle" tamamen irrasyoneldir – sokak demokrasisi. Bu, ya güçsüz ya da siyasi olarak güvenilmez bir parlamentosu olan, yani hepsinden önemlisi, *rasyonel olarak örgütlenmiş partileri* olmayan ülkelerde en güçlüdür. Almanya'da, Latin kahvehane kültürünün yokluğundan ve daha sakin bir mizacın varlığından başka ticaret birlikleri gibi örgütlenmeler, fakat ayrıca Sosyal Demokrat parti, salt halk oyuna dayanan halkların doğrudan ve irrasyonel tipik avam yönetimine karşı çok önemli bir karşı denge oluşturur. Hamburg kolera salgınından [1892] günümüze kadar, devlet aygıtlarının yetersizliğinin ortaya çıktığı her durumda yardım için defalarca bu örgütlenmelere başvurmak gerekirdi. Sıkıntı zamanları bittiğinde bu unutulmamalıdır.

Almanya'da da savaş sonrasının zor ilk yılları kitlelerin disiplini için sert bir deneme olacaktır. Özelde ticaret birliklerinin daha önce görülmemiş zorluklarla karşılaşacak olması hakkında şüphe olmayabilir. Zira, şimdi barış zamanının on katı kadar kazanan ve bir daha yenilenmeyecek geçici bir izinden yararlanan, gelecek vadeden genç işçiler dayanışma duygusundan ve örgütlü bir ekonomik mücadeleye uyma ve onun için yararlı olma kapasitesinden koparılıyor. Bu gençlik barış zamanının olağanlığıyla karşılaştığında bir "toyluk sendikacılığı" alevlenecektir. Bu türden salt duygusal "radikalizmle" çok fazla karşılaşacağımız kesindir. Nüfus merkezlerinde sendikacı bir darbe denemeleri oldukça mümkündür; tıpkı ciddi ekonomik durum açısından, Liebknecht grubu tarafından temsil edilen siyasi atmosferin güçlü desteği gibi. Kitlelerin devlete yönelik tahmin edilmesi gereken kısır bir şüpheciliği sürdürüp sürdürmeyeceğini sormak zorundayız. Bu sinir bozucu bir sorudur. Sonuç, öncelikle: " Korkuya davet Almanların kalbinde karşılık bulmaz." gururlu özdeyişinin *kendini tahtlarda*

ispatlayıp ispatlamayacağına bağlı olacaktır. Üstelik, sonuç böyle patlamaların yine varlıklı sınıfın bildik korkusuna yol açıp açmadığına, yani, kitlelerin kör öfkesinin duygusal etkisinin burjuvazinin eşit olarak duygusal ve mantıksız korkaklığını, tıpkı kontrolsüz bürokrasi umudunun mirasçıları gibi, etkin hale getirip getirmeyeceğine bağlı olacaktır. Tüm ülkelerde olan darbe, sabotaj ve siyasi olarak verimsiz patlamalara karşı – her ne kadar burada başka yerde olduğu gibi daha az sıklıkla olsa da –en demokratik ve en sosyalist olanlar da dahil her hükümet, eğer şimdi Rusya'da görülen sonuçları riske atmak istemiyorsa, sıkı yönetim hukukunu ilan etmek zorunda olurdu. Bu sonuç üzerine daha fazla konuşmaya gerek yoktur. Fakat: siyasal olarak olgun ve korku bilmez halkların görkemli gelenekleri bu gibi durumlarda kendilerini kanıtlamıştır. Sinirlerine hakim olmuşlar, serinkanlı kalmışlar ve gücü güçle bastırmışlar, fakat daha sonra isyana yol açan gerilimleri mantıklı biçimde çözmeye çalışmışlar – her şeyden önce hemen temel hak ve özgürlükleri geri getirmişler ve genel olarak bu tür olayların siyasal karar verme tarzlarına müdahale etmesine izin vermemişlerdir. Yine de, Almanya'da eski düzenden ve kontrolsüz bürokrasiden faydalananların, hala küçük zayıf sinirlere sahip kültürsüz burjuvazimizi korkutmak için, önemsiz olsa da anarşist darbeciliğin her isyanından istifade edecekleri oldukça garanti edilebilir. Şansölye Michaelis'in görevi sırasındaki en yüz kızartıcı deneyimler arasında, kendisini birkaç düzine pasifist fanatiğin davranışından ses getirecek tarzda ve salt partizanca amaçlar uğruna, düşmanlarımız – ve hatta müttefiklerimiz – üzerindeki etkisini dikkate almadan yararlanma girişiminde ifade eden *burjuvazinin korkaklığı kurgusunu* kaydetmeliyiz. Savaştan sonra benzer hileler daha geniş ölçüde tekrarlanacaktır. Alman ulusu tepkisi ile siyasi ergenliğe ulaşıp ulaşmadığını daha sonra gösterecektir. Eğer bu entrikalar başarılırsa siyasi geleceğimizden umudu kesmek zorunda olacağız; ne yazık ki, bazı deneyimler bunun bir olasılık olmasına yol açar.

Almanya'da solda ve sağdaki partilerin demokratikleşmesi yarıda kalmış bir olgudur – bu sağda Fransa'da bile karşılığı olmayan ilkesiz bir demagoji biçimini alır. Yine de, oy hakkının demokratikleşmesi, özellikle Alman hegemon devletinde [Prusya] artık zamanın ertelenemeyecek çetin bir talebidir. Tüm diğer değerlendirmelerin dışında devletin varlık nedenleri (1) eşit oy hakkı bugün oy hakkı mücadelesini bitirmenin tek yolu olduğu için, böyle derin bir öfkeye yol açan sonu gelmeyen sürüncemelerin askerlerin devleti yeniden yapılandırmak üzere savaş alanından dönmesinden önce siyasi sahneden kaldı-

rılmasını (2) eve dönen askerleri, onlar cephede canlarını evde kalanlar için feda ederken sosyal konumlarını, mülklerini ve müşterilerini koruyan ve hatta arttıran bu tabaka karşısında seçim dezavantajı içerisine sokmanın siyasi açıdan kabul edilemez olarak görülmesini gerektirir. Tabii ki, bu siyasi gerekliliğin engellenmesi mümkündür, ama bunun korkunç sonuçları olacaktır. Ulus bir daha asla dış tehdit karşısında 1914 Ağustosunda olduğu gibi birlik olmazdı. Belki salt teknik açılardan oldukça iyi bir kamu yönetimine, fakat her halükarda dünya siyaset arenasında sayılma fırsatı – ve hatta ona *ahlaki* bir hakkı – olmayan taşralı bir halka sahip küçük ve muhafazakar bir ülke olarak kalmaya mahkum olacaktık.[49]

NOTLAR

1. Aksi belirtilmedikçe, notlar ve kısım *i- v* içindeki alt başlıklar gibi, metinde bulunan ve sadece okuyucuya daha iyi bir yönlendirme yapmak amacını taşıyan düzeltmeler, İngiliz editörler tarafından yapılmıştır.

   Max Weber'den, *Gesammelte politische Schriften*, editör Johannes Winckelmann (ikinci basım; Tübingen: Mohr, 1958), 294-394. Denemeler ilk kez Siegmund Hellmann tarafından yayına hazırlanan "Die inere Politik" dizisi ile birlikte yayınlandı. (München ve Leipzig: Duncker & Humblot, 1918). Bazı pasajlarda Weber o zaman yayınlanmamış olan *Wirtschaft und Gesellschaft'in* İki Bölümünü kullandı. Dolayısıyla okuyucu Weber'in ileri gelenlerin ve bürokratların yönetimi açıklamasında bazı tekrarlar bulacaktır, fakat aynı zamanda Weber'in siyasi görüşleri ve seküler değişiklikleri bilimsel algılayışı arasındaki bağlantıyı gözlemleyebilir. Ancak Weber'in kendisinin önsözde belirttiği gibi, siyasi görüşleri için bilimsel bir otorite talep etmez. Ayrıca, okuyucu makalenin, ana noktaları propagandacı ısrarla tekrar eden gazete yazılarından doğduğunu aklında tutmalıdır. Weber'in Birleşik Devletlerde en bilinen siyasi denemesi olan "Politics as a Vocation" savaş zamanı yazılarının temalarının bazılarını alır. Bu, aslında siyasi bakış açısının toplamıdır, fakat kısalığı ve dolayısıyla şimdiki makale gibi daha kapsamlı ve somut ayrıntılandırma ihtiyacı açısından daha önceki siyasi yazılarından daha da nadide parçalardır.

   Son yıllarda Weber'in politikasına kayda değer bir önem verilmiştir. Sonraki bölüm politik yazıları için arka plan okuması olarak faydalıdır; diğer ilgili literatür için pek çok referans da içerir: Arnold Bergstrasser, "Max Webers Antrittsvorlesung in zeitgeschichtlicher Perspektive", *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, vol. 5, 1957, 209-19; Golo Mann, "Max Weber als Politiker" *Neue Rundschau*, vol 75, 1964, 380-400; Wolfgang Mommsen, *Max Weber und die deutsche Politik*, 1890-1920 (Tübingen: Mohr, 1959); id. "Max Weber's Political Sociology and His Philosophy of World History" *International Social Science Journal*, vol 7, 1965, 23-45; genişletilmiş versiyonu için bkz. "Universalgeschichtliches und politisches Denken bei Max Weber" *Historische Zeitschrift*, vol 201, 1965, 557-612; Guenther Roth, "Political Critiques of Max Weber: Some Implications for Political Sociology" American Sociological Review, vol. 30, 1965, 213-223; Gustav Schmidt, *Deutscher Historismus und der Übergang zur Parlamentarischen Demokratie* ("Historische Studien" vol 398; Lübeck: Matthiesen, 1964); Gerhard Schulz, "Geschichtliche Theorie und Politisches Denken bei Max Weber" *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, vol 12, 1964, 325-350.

2. Bölümler i-iii başlangıç olarak *Frankfurter Zeitung* May 27, June 5/6 ve June 24 1917'de "German Parliamentarianism in Past and Future" başlığı altında yayınlandı. Bkz. Eduard Baumgarten'deki bibliyografya, basım, *Max Weber – Werk und Person* (Tübingen: Mohr, 1964), 711;

ayrıca Winckelmann'ın GPS için tanıtımı, 2. basım, XXXV. Şansölye Bethmann'ın 14 Temmuz 1917'de devrilmesi ve Şansölye Michaelis'in kısa yönetimi üzerine (30 ekim 1917'ye kadar), bkz. aşağıda, 27. ve 29. notlar.

3. Moritz Busch (1821 – 1899) Bismarck'ın başlıca basın danışmanı ve resmi methiyecisiydi. Anıları, *Bismarck: Some Secret Pages of his History* (London: Macmillan, 1898) Almanya'daki ön görülen karalama sorunları nedeniyle ilk kez İngiltere'de yayınlandı.

4. Bismarck'ın Katolik kilisesini kontrol etme mücadelesinin ilk tedbirlerinden sonra (liberal partiler tarafından güçlü şekilde desteklenen sözde *Kulturkampf,* 1872-1887), Temmuz 1874'te Bad Kissingen'de işsiz bir Katolik şarapçı olan belli bir Kullman tarafından canına kast edildi. Yine 1878'de eski İmparator'un hayatına Hödel ve Nobiling tarafından kast edilmesinin sorumluluğu Sosyal Demokratlara yüklendiğinde olduğu gibi, Bismarck bu olayı derhal Merkez Partisi ile çekişmesinde politik avantaja dönüştürmeye çalıştı. " Bu katili istediğiniz kadar reddedebilirsiniz." Sonraki bütçe tartışmasında şöyle bağırdı: " Fakat smokinlerinizin kuyruğuna sıkıca asılır; partisine çağırdığı sizsiniz." Bkz. Karl Bachem, *Vorgeschichte, Geschichte und Politik der deutschen Zentrumspartei,* III (Köln: Bachem, 1927); 219 vd.

5. Romantik Prusya kralı IV. Frederick William'ın iki danışmanı Friedrich Julius Stahl (1802 – 1861) ve Ludwig von Gerlach (1795 – 1877), yüz yılın ortasında Prusya'da taşra Protestan muhafazakarlığının liderleriydi. 1848 devriminden sonra kralların Kutsal Hakkının en etkili sözcülerinden biri olan Stahl, 1850 Prusya anayasasının muhafazakar çizgilerde biçimlenmesinde etkiliydi. *Kreuzzeitung'un* kurucu ortağı olan Gerlach, Bismarck'a sonuna kadar , 1870 sonrası *Reichstag*'da Merkez delegelerle oturma derecesinde karşı çıktı. Genel olarak eski Hıristiyan- Sosyal hareket hakkında, bkz. W. O. Shanahan, *German Protestants Face the Social Question: The Conservative Phase,* 1815-1871 (Notre Dame: University of Notre Dame Press, 1954).

6. Rudolf von Bennigsen (1824 – 1902), Joseph Völk (1819 -1882) ve Franz August Freiherr Schenk von Stauffenberg (1834 – 1901) Ulusal- Liberal partinin liderleriydi. Benningsen partiyi 1866'dan 1898'e kadar yönetti; 1877'de hükümetteki bir görevi reddetti ve 1883'ten 1887'ye kadar *Reichstag'tan* elini çekti; çünkü Bismarck'la artık işbirliği yapamayacağını hissetti. Sağcı Völk 1878'de gümrük vergisi kanunu hakkındaki ilk tartışmada partiyi terk etti; Güney Alman Stauffenberg 1881'de solcu Sezaession'un liderlerinden biriydi. Benedikt Franz Leo Waldeck (1802 – 1870) 1848 Prusya Ulusal Meclisinde ve yine Anayasal Çekişme boyunca, 1861-1869, Prusya meclisinde demokratik solun lideriydi.

7. Weber'in babası, Max Weber Sr., Bismark döneminin Berlin Ulusal- Liberal partisinde şehir magistratı, Prusya Meclisinde vekil ve bazen Reichstag'ta vekil olarak önemli bir rol oynadı. Bennigsen, Miquel ve partinin diğer liderleri evinin alışılmış misafirleriydi ve "zaten yarı büyümüş oğullarının politik tartışmaları gizlice dinlemesine ve anlayabildiklerini benimsemelerine izin verilmişti" (Marianne Weber, *Max Weber* [Tübingen: Mohr, 1962], 42). Weber 1878'de sadece 14 yaşında olsa da, erken olgunlaşan çocuğun ilgileri politik meseleler içinde geniş kapsamlıydı (bkz., Baumgarten'de yeniden basılan 14-15 yaş mektupları, *Max Weber,* adı geçen eser, 6-13); dolayısıyla bu ve sonraki ifadeler aslında bu dönemden gelen kendi anılarına dayanabilir.

8. Bismarck *Reich'i Bundesrat'da* (Federal Konsey) temsil edilen egemen hanedanların federasyonu olarak kurdu; resmi olarak tüm kanunları kontrol ettiler ve onun başkanı, yani imparator tarafından atanan ve normalde Prusya'nın başbakanı da olan şansölye vasıtasıyla " yönettiler." Reichstag "birleştirici", yani bütün olarak Alman halkını temsil eden tek kuruluştu; fakat sadece tedbir ve bütçe yetkilerine sahipti ve federal hükümet üzerinde kontrolü yoktu. Pek çok devlet görevi – kiliseler, eğitim, demir yolları, posta hizmeti, hatta Bavaria örneğinde ordu – bireysel devletlerin yetki alanında kaldı. Olmayan merkez kuruluşlar Prusya tarafından yönetildi.

9. Bismarck'ı iktidara getiren Prusya Anayasal Çekişmesinin arka planı üzerine, bkz. Eugene N. Anderson, *The Social and Political Conflict in Prussia:* 1858- 1864 (Lincoln: The University of Nebraska Press, 1954).

10. Ludwig Windthorst (1812 – 1891), önceki Hannoverli adalet bakanı, Katolik Merkez parti lideriydi ve böyle olunca da tüm görev süresi boyunca her ne kadar bazen iş birliği yapsa da, Bismarck'ın başlıca parlamenter düşmanıydı.

11. Bismarck ve anti sosyalist kanunlar üzerine, bkz. Guenther Roth, *The Social Democrats in Imperial Germany* (Totowa, N.J. : The Bedminster Press, 1963), bkz. III; Vernon L. Lidtke, *The Outlawed Party: Social Democracy in Germany*, 1878 – 1890 (Princeton: Princeton University Press, 1966).

12. Bismarck, 1879'da, *Reich'i* üye devletlerin mali bağışlarına daha az bağımlı hale getirmek için gümrük tarifesini arttırmak istediğinde, oylarına ihtiyaç duyduğu tikelci (ama korumacı) Merkez Partisi 130 milyon markın üstündeki yeni gelirlere herhangi bir ilavenin devletlere aktarılmasında ısrar etti; eğer *Reich* bu toplamdan herhangi bir pay isterse sorun yine yıllık üye bağışlarını oylayan parlamentoya yönlendirilecekti. Partinin önemli bir Bavyeralı üyesi olan Georg von und zu Franckenstein (1825 – 1890), bu önermenin yazarıydı. Prusya'da Merkez vekili ve Silezyalı toprak sahibi Karl Huene Baron von Hoiningen'in (1837 – 1900) çalışması olan Huene yasa tasarısı (1885 – 1893) tarafından tamamlandı. Bu tasarı Prusya devletinin, " Prusya devlet bütçesinin sağlıksız harcamalarını teşviki ortadan kaldırmak için" beklenmedik Franckenstein paralarının 15 milyon markı hariç tamamını eyaletlere ve belediyelere devretmesini gerektiriyordu. Bkz. Ernst Rudolf Huber, *Deutsche Verfassungsgeschichte seit* 1789, III (Stuttgart: Kohlhammer, 1963) 951; Bachem, *Zentrumspartei*, adı geçen eser, III, 394 vd.

13. Herbert von Bismarck (1849 – 1904) 1886'dan babasının devrildiği 1890'a kadar babasının dış işleri bakanıydı.

14. Roma hukukunun kapitalizmi desteklediği iddiası amatör aydınların ana sınıfı bilgisinin parçasıdır: Her öğrenci modern kapitalizmin (hisse, senet, modern ipotek, takas yasa tasarısı ve her tür ticari işlemden endüstri, madencilik ve ticarette ortaklığın kapitalist biçimlerine) tüm karakteristik hukuki kurumlarının Roma hukukunda hiç bilinmediğini ve Orta Çağ ve kısmen Alman kökenli olduğunu öğrenmek zorundadır. Üstelik, Roma hukuku modern kapitalizmin başladığı İngiltere'de yer edinmedi. Roma hukukunun kabulü Almanya'da İngiltere'de bu gelişmeye karşı koyan avukatların büyük ulusal loncalarının olmaması ve hukukun ve yönetimin bürokratikleşmesi sebebiyle mümkün hale geldi. Erken modern kapitalizm, bürokrasinin devlet rasyonalizminin bir ürünü olduğu bürokratik model devletlerden *kaynaklanmadı*. İlerlemiş kapitalizm de ilk kez bu devletlerde sınırlanmadı, aslında, öncelikle onlarda yerleşmedi bile; yargıçların avukatlar tabakasından alındığı yerde ortaya çıktı. Bugün, yine de, kapitalizm ve bürokrasi birbirini bulmuştur ve sıkı bir bütün oluşturmaktadır. (Weber'in dipnotu.)

15. *Sezession* ve İlerici Parti ile birleşmesi hakkında, bkz. yukarıda, İkinci Fasıl, bkz. XIV, not 9. İmparatorluk devrinde Alman partilerinin genel örgütlenmesi hakkında, bkz. Thomas Nipperdey, *Die Organization der deutschen Parteien vor* 1918 (Düsseldorf : Droste, 1961).

16. Weber'in Viyana'da "Manchersterizme" karşı bürokrasinin üstünlüğünü öven daha eski kuşak üyeleri ile karşılaştığı 1909 *Verian für Sozialpolitik* toplantısındaki yorumuyla da karşılaştırın, yeniden basım GAzSS, 412 vd.

17. Rus makamlarından, Bay Kerenski'nin Frankfurter Zeitung'tan alınan bu pasajı halk toplantılarında bir "güç" kanıtı olarak saldırı ihtiyacını göstermek için kullandığı iddia edildiği için, burada Rusya'nın genç özgürlüğünün bu mezar kazıcısından açıkça sözedelim: Bir saldırı ancak gerekli kaynakları – örneğin, düşman piyadeleri siperlerinde tutmaya yetecek ağır silahlar ve siperlerindeki kendi askerlerine yiyecek için ona olan bağlılıklarını hissettirmeye yetecek ulaşım aracı ve erzak– kullanan biri tarafından başlatılabilir. Yine de, Bay Kerenski'nin sözde "Sosyal Devrimci" hükümetinin "zayıflığı", başka yerde açıklandığı gibi [bkz. "Russlands Übergang zur Scheindemokratie" *Die Hilfe*, Nisan 26, 1917, yeniden basım GPS, 192-210], kredi itibarının olmayışında ve iktidarının sürmesi için gereken ülke içi kredinin elde edilmesi için idealizminin yalanlanması, burjuva empeyalist İtilaf Devletleriyle bir ittifaka karar verme ve böylece yabancı çıkarlar için paralı askerler gibi yüz binlerce kendi vatandaşını gözden çıkarma ihtiyacında yatar. Bu tahminimde ne yazık ki, Rusya'nın beklenen durumuyla ilgili olarak başka yerde yaptığım diğer tahminlerde olduğu gibi hakkı olduğuma inanıyorum. (Birkaç ay önce yazılmış bu pasajı değiştirmek için bir neden görmüyorum.) (Weber'in dipnotu.)

18. *Nachtwachterstaat* genellikle, laizzes-faire doktrininin eleştirmenleri tarafından işlevlerin asgariye inilmesine sahip liberal devlete uygulanan yakıştırmaydı. Gönderme tabii ki "Manchesterist" İngiltere'yedir.

19. Ulusal- Liberal bir vekil olan Eugen Schiffer (1860-1954), 1917'de İmparatorluk maliyesinde müsteşarlık yaptı.

20. Her yerin [aşırı muhafazakar] *Kreuzzeitung'unda*, anonim bir yazarın iki görüşün uyuşmazlığını parlamenter vekillerin kendi inançlarına göre ama *Bundesrat* üyelerinin eğitimlerine göre oy vermesi gerektiği şeklindeki şekilcihukusal değerlendirmeden çıkarması şaşırtıcıdır. Puttkamer'ın zamanından beri "hükümetin politik çizgisinin temsil edilmesinden sorumlu olan pek çok *Landräte'nin* Prusya meclisinde yer alması *Kreuzzeitung'u* engellemez; Prusya meclisindeki vekiller olarak, bu meclise sorumlu olan hükümetten *Bundesrat* üyeleri olarak aldıkları talimatları eleştirmesi beklenen İmparatorluk bakanları tarafından da rahatsız edilmezler. Eğer *Bundesrat*'ın da üyesi olan parti lideri düşüncelerine uygun olan talimatlar alamazsa istifa etmek zorundadır. Aslında, bu, [gerekli yetkiyi alamayan] her devlet adamı tarafından yapılmalıdır. Daha fazlası aşağıdadır. (Weber'in dipnotu.)

21. Matthias Erzberger (1875 – 1921) savaş döneminin en önemli Merkez Parti üyesiydi. Demokratik sol kanadın bir lideri olarak parlamenterleşme sürecinde ve erken savaş sonrası hükümetinde anahtar rol oynadı; 1921'de ulusalcı fanatikler tarafından öldürüldü. Bkz. Klaus Epstein, *Matthias Erzberger and the Dilemma of German Democracy* (Princeton: Princeton University Press, 1959).

22. 1918'den sonra Alfred Hugenberg aslında her ikisi haline geldi: Gazete ve film endüstrisindeki propagandacı temelinden 1928'de sağcı *Deutsch Nationale Partei'nin* liderliğine yükseldi ve Hitleri idare edebileceği şeklindeki tamamıyla yanlış beklenti içerisinde Hitler'in ilk kabinesine 1933'te ekonomi bakanı olarak katıldı.

23. Bu, çok kullanılan bir olan "Mali konularda *Gemütlichkeit* sınırlarını keşfeder" atasözüne bir göndermedir; bunun ilk kez Prusya meclisinde 8 Haziran 1847'de sanayici ve liberal lider David Hansemann tarafından ifade edildiği söylenir.

24. Bismarck, Avusturya'nın hala egemen bir rol oynadığı Frankfurt'ta gevşek bir biçimde örgütlenmiş Federal Meclise, 1851'den 1859'a kadar hizmet etti. Bkz. Arnold Oskar Meyer, *Bismarcks Kampf mit Österreich am Bundestag zu Frankfurt* (1851 – 1859) (Berlin: Koehler, 1927).

25. Ağustos 1917'de dış işleri bakanlığına atanan profesyonel bir diplomat olan Richard von Kühlmann (1873 -1948), Aralık ayının sonlarında Brest – Litovsk barış görüşmelerinde usulle ilgili bazı konulardaki görece uzlaştırıcı konumu nedeniyle orduyu (Ludendorff) kızdırdı; bu– Ludendorff'un ancak Kühlmann istifaya zorlandığı ve amiral Paul von Hintze'nin yerine geçtiği Temmuz 1918'de gerçekleştirdiği bir amaç olarak– görevden alınması için Büyük Çevreler tarafından yönlendirilen bir basın kampanyası ve diğer baskılarla sonuçlandı. Bkz. Erich Matthias ve Rudolf Morsey (editörler), *Der Interfraktionelle Ausschuss 1917/18* (2 vols; " Quellen zur Geschichte des Parlamentarismus und der politischen Parteien" ilk diziler, vols. ı/ I-II; Düsseldorf: Droste, 1959), II, 77 vd.

26. *Hauptausschuss* Ekim 1916'da oluşturuldu. Aslında *Reichstag* oturumda olmadığında bile toplantıya katılmasına izin verilen, dış işlerini ve savaş meselelerini tartışma özel amacı olan Bütçe Komitesiydi; bu nispi bir temelde tüm partilerin temsilcilerinden oluşuyordu. Bkz. Matthias ve Morsey (editörler), adı geçen eser, I, xiv vd.

27. Şansölye Bethmann- Hollweg'in devrilmesinden sonra (konu hakkında bkz. aşağıda, not 29), yedi parlamenterlik danışma komitesi Papa'nın Ağustos 1917 barış notuna Alman cevabı hakkında görüşmek üzere kuşkulu Reichstag tarafından, yeni şansölye Georg Michaelis'e gönderildi. Bu parlamentonun dış siyaset formülasyonuna açıkça ilk katılımıydı ve parlamenterleşmeye yönelik önemli bir adımdı. Bkz. Epstein, Erzberger, age., 216 vd.; ayrıca, tarih öncesi ve anlaşma sürecinin komite oturumları protokollerinde kapsamlı olarak belgelendiği Matthias ve Morsey (editörler), age., I, 119-213.

28. Trotsky, Aralık 1917 ve Mart 1918 arasında Brest Litovsk'ta Alman diplomatik ve askeri temsilcileri ile müzakerede bulundu. Wilson'un 1918 Ocak'taki On Dört Prensibi.

29. 6 Haziran 1917'de Erzberger, duygusal bir konuşmada *Hauptausschuss'da* sayısız denizaltı seferinin başarısızlığını ortaya çıkardı ve (genelde Weber tarafından "çoğunluk partileri" olarak anılan) yeni parlamento koalisyonunun desteği ile *Reichstag'ın* barış çözümü ve hızlı parlamento

reformu için baskı yaptı. Bu hareketler kendi işini yapan askeri otoritelerin yardımı ile Şansölye Bethmann Hollweg'in birkaç gün sonra devrilmesiyle sonuçlandı. Yine de, yeni şansölye Prusya Gıda Yöneticisi Dr. Georg Michaelis'in seçiminde parlamentonun hiç etkisi yoktu; "güç kullanarak bölgesel kazanımlar olmadan barış" şeklindeki çok anlamlı kurala bile gönülsüz bağlılığını ancak "yorumladığım gibi" çekincesi ile elde etti.

Sonuç olarak, *Reichstag* yeni şansölyeye güvenmedi ve Ağustos'da, Papalık barış belgesi sırasında Alman cevabının müsveddesini denetlemek için Yediler Komitesinin kurulmasıyla sonuçlanan ikinci kriz ortaya çıktı.

Son olarak Ekimde, , hükümet sol kanat Bağımsız Sosyalist partisini deniz isyanını sözde (fakat yetersiz olarak belgelenmiş) kışkırtması sebebiyle bastırma niyetini açıkladıktan sonra, çoğunluk partilerinden oluşan ortak komite (*Interfraktionelle Ausschuss*) Michaelis'in görevden alınmasını talep etti ve bunu sağladı. Sonraki müzakerelerde Reichstag hasta ve yaşlı halefi Bavyera Başbakanı, Merkez Partisinin muhafazakar bir üyesi ve bir kendisi de önceki Reichstag vekili olan Kont Hertling'in, siyasi ve kişisel konular üzerinde Kasımda göreve gelmeden önce uzlaştığında başarılı şekilde ısrar etti. 1917'deki bu "parlamenterleştirici" gelişmelerin yararlı bir özeti için, bkz. Epstein, *Matthias Erzberger*, age., VIII – IX.bölümler

30. Ağustos 1917'de iki önemli parlamenter Michaelis bakanlığına katıldı. Prusya meclisinde Ulusal-Liberal bir vekil olan Paul von Krause, İmparatorluk adalet bakanlığına atandı ve Reichstag'ta Merkez lider, Peter Spahn Prusya adalet bakanı oldu. Ekimde Ulusal Liberal vekil Eugen Schiffer İmparatorluk maliyesine müsteşar olarak atandı.

31. Hertling hükümetinde parlamenterler ilk kez siyaset yapma konumlarına ulaştılar. Reichstag'taki İlerici Parti lideri, Friedrich von Payer, İmparatorluk şansölye yardımcılığı verildi ve solcu Ulusal Liberal Robert Friedberg Prusya'da başbakan yardımcısı yapıldı.

32. Ocak 1918 krizi Rusya ile Brest Litovsk barış müzakerelerinin yürütülmesi üzerinde sivil ve askeri liderlik arasındaki anlaşmazlıktan kaynaklandı. Ayrıca bkz. yukarıda not 25.

33. 1896 Ocağının başında II. William Transvaal Başkanı Paul Krüger'in, Cecil Rhodes tarafından desteklenen Jameson baskınının püskürtülmesi üzerine onu kutlayan bir telgraf gönderdi. İmparator, böylelikle onun sakıncalı müdahalesini engellemeyi uman dış işleri bakanı Baron Marschall von Bieberstein'in tavsiyesine göre hareket etti. Önlem, Almanya'nın İngiltere'yi diplomatik olarak yalıtma denemesinin parçasıydı, fakat bu gerçekte Almanya'nın izolasyonunu arttırdı. – 1905/6'nın ilk Fas krizleri süresince Alman hükümeti Fas üzerindeki Fransız sömürgeci hedeflerine karşı çıkmaya çalıştı. II William Tangier'i ziyaret etti, ama Algeçiras'daki sonraki uluslararası konferans Almanya için ağır bir diplomatik yenilgi ile sonuçlandı. 1911'deki ikinci Fas krizi süresince Alman gambotu "Panter" Agadir'e gönderildi, fakat sonunda Almanya başka bir diplomatik raundu kaybetti.

34. II. William'ın 1905'te o sırada "*contre coeur*" (gönülsüzce) çıktığı bir Tangier seyahatinin uygunluğu hakkındaki şüpheleri için, bkz. *Ereignisse und Gestalten, 1878 – 1918* (Leipzig: Koehler, 1922), 90 vd.

35. Rhodes ve II. William arasındaki daha ziyade uzlaştırıcı bir görüşme üzerine, bkz. age., 72 vd.

36. İmparatorun telgrafa karşı çıkmasıyla ilgili yorumu ve İngiliz halk protestosunun tahmini üzerine, bkz. age., 69 vd.

37. O dönemlerde– "Sarı Tehlike" hakkında alarma geçildiğini itiraf eden– Rusya, Fransa ve Almanya, Japonya'nın Çin'e karşı kazandığı askeri zaferin ardından Liaotung yarımadasını ilhak etmesini engelledi. (Shimonoseki anlaşması, Nisan 1895). Bu müzakerelerdeki Alman tavrı için, bkz. İmparator II. William'ın otobiyografisi, age., 68 ve Johannes Ziekursch, *Das Zeitalter Wilhelms II, Politische Geschichte des neunen deutschen Kaiserreiches'in* III. Cildi (Frankfurt: Sozietatsverlag, 1930), 92 vd.

38. İmparator'un 1895'te Çar Nicholas'a gönderdiği Noel hediyesi ressam Knackfus tarafından onun tasviri üzerine çizilen ama onun kendi çalışması gibi temsil edilen kinayeli bir çizimdi. Almanya, Britanya, Rusya gibi armalarından tanınan zırhlı bir kadınlar topluluğunu, Avrupa'nın huzurlu şehirleri üzerindeki bir bulutun üzerinde oturan kana susamış bir tanrı gibi gösterilen

Sarı Tehlike'ye karşı savaşması için bir araya getiren Baş Melek Mikail'i tasvir ediyordu. Hediye ve başlığı "Avrupa Ulusları en kutsal şeylerinizi korur", kısa sürede tanınmış hale geldi ve bununla büyük ölçüde alay edildi; fakat İmparator, elçisi talihsiz alıcının sanat eserini çerçevelettiğini ve astığını bildirdiğinde diplomatik bir başarı elde ettiğine inandı: raporunun kenarına "Gerçekten işe yarıyor! Oldukça memnun edici" yazdı. Bkz. Erich Eyck; *Das persönliche Regiment Wilhelms II.* (Zürich: Rentsch, 1948), 119; Emil Ludwig, Kaiser Wilhelm II, çeviri Ethel C. Mayne (London: Putnam's, 1926), 223 vd.

39. 27 Temmuz 1900'de II. William Birinci Dünya Savaşı boyunca Anglo Sakson ülkelerde genelde Alman askerlerine yapılan yakıştırmanın çıkarıldığı ünlü "Hun" konuşmasını yaptı. Rus, Japon ve İngiliz birliklerinin uluslararası seferi kuvvetlerinin sözde başkumandanı olarak Kont Waldersee ile Boxer İsyanının bastırılmasına katılan birlikler gönderilirken, William başka şeyler arasında söyle dedi: " kimseye acınmayacak, hiç bir esir alınmayacak. Elinize düşenler insafınıza kalacaktır. Tıpkı Kral Atilla yönetimindeki Hunların kendilerine bin yıl önce bizi gelenek ve efsanelerde hala korkutan bir isim yaptıkları gibi, Almanların ismini Çinlilere gelecek bin yıl boyunca aşılayacaksınız; öyle ki bir Çinli bir Alman'a bir daha asla şaşı bakmaya bile cesaret edemeyecek" – hem kötü hem de kısık gözlü bakışı ima eden kötü bir kelime oyunu. Donanmaya yaptığı konuşmalarda, William Almanya'nın dünyaya uygulamak istediği "saldırı tehdidi" gibi terimleri kullandı. Bkz., Eyck, age., 200, 272.

40. 13 Nisan 1906'da II. William Avusturyalı dış işleri bakanına bir telgraf gönderdi. Telgrafta şöyle diyordu: " Düelloda parlak bir anda kendinizi ispat ettiniz ve gerekirse karşılık vereceğimden emin olabilirsiniz." Bu, birkaç ay sonra Goluchowski'nin devrilmesine katkıda bulundu. Paris'teki Alman elçisi Prens Radolin, Friedrich von Holstein'e gönderdiği bir mektubunda şu yakınmada bulunuyordu (8 Mayıs 1906): " Buna rağmen dünyada bütünüyle tecrid edildik ve herkes, Goluchowski telgrafına kesinlikle kızgın olan Avusturya bile bizden nefret ediyor." Bkz. Norman Rich ve M. H. Fisher (editörler), The Holstein Papers, IV (Cambridge: At the University Press, 1963), 421 vd.

41. Bkz. yukarıda 34. not. Daily Telegraph Affair hakkında, bkz. Wilhelm Schüssler, *Die Daily-Telegraph Affaire. Fürst Below, Kaiser Wilhelm und die Krise des Zweiten Reiches* 1908 (Göttingen: Musterschmidt, 1952).

42. Görünüşe göre İlericilerin *Reichstag* çoğunluğu, Çoğunluk Sosyal Demokratlar ve 1917 yazında karasal büyüme ve politik, ekonomik ve mali sömürü içermeyen bir barış çözümü benimseyen Merkez Partisi'nin üyeleri için küçültücü bir terim. – 1917'deki bir mektupta, Weimar Cumhuriyetinin önemli bir dış işleri bakanı olacak, fakat savaşın büyük bölümünde güçlü bir ilhak yanlısı olan Ulusal Liberal vekil Gustav Stresemann, Weber'in burada tanımladığı iki yüzlülük türü için iyi bir örnek teşkil eder: "Eğer bugün bile muhafazakar dış işleri bakanları bize kapalı kapılar ardında parlamenterleşmeyi istediklerini, çünkü İmparatorun kişisel siyaset yönetiminin Almanya'ya sonsuz zarar verebileceğinden korktuklarını söylerse o zaman gizli çevrelerde bunun hakkında konuşulabilir; fakat monarşik biri parlamenterleşme için bu en ciddi gerekçeyi halka sunamaz." Bkz. Matthias ve Morsey (editörler), *Der Interfraktionelle Ausschuss*, age., I, 157, 10. not.

43. 1917'nin sonunda Büyük Şirketler tarafından satın alınmış gazeteler *Frankfurter Zeitung* ve bir *Reichstag* vekilini İngilizlerden rüşvet almakla suçladı. Benim adım ve Ulusal Liberal meslektaşın adı benzer şekilde Lloyd George'dan rüşvet alanlarla ilişkilendirildi. Ve edebi çevreler de bu tür iddialara inandılar! Aslında bu gerçek bu tabakanın siyasi olgunluğunu yargılamak için yeterlidir. Bu dalkavukların yaptıkları Almanya'da parlamentarizmsiz ve demokrasisiz demagojinin tamamen Fransız düzeyinde işlediğini ispatlar. (Weber'in notu).

44. Berlin'deki bir fabrikanın sahibi olan Paul Singer (1844 – 1911), *Reichstag* delegasyonuna 1885'den sonra başkanlık ettiği Sosyal Demokratik partinin önde gelen bir üyesiydi.

45. Bu tam olarak, nispi temsilin, sadece özel grupların çıkarlarının temsiline dayanan partilerin yaygınlaşmasına da yol açtığı Weimar Cumhuriyetinde daha sonra neler olduğunu anlatır.

46. 1967'ye kadar Alman Federal Cumhuriyetinin *Bundestag'ında* iki vekil tek bir küçük odayı paylaşmak zorundaydı; parlamento grupları araştırma personeli çok küçüktü ve kapasitesini tama-

men aşmıştı. Parlamento ve tekil partiler için resmi ve, Birleşik Devletlerde Kongre komitelerinin kadrolarında yaygın oldukları gibi diğer "bir içeride bir dışarıda olanları" çalıştırmak hala zordu.

47. August Bebel (1840 – 1913) Sosyal Demokrat Parti'nin 1869'da kuruluşundan beri lideriydi.
48. Richter ve Erzberger için, bkz. daha önceki notlar. Ernst Lieber (1838 – 1902), Merkez Partisi'nin liberal bir üyesi, Windthorst'un 1801'de ölümünden sonra partisinin parlamento heyetini yönetti.
49. Makalenin "Parlamenterleşme ve Devletlerin Rolü" (*GPS*,394-431) başlıklı vi. kısmı daha teknik niteliği sebebiyle bu çevirinin kapsamına alınmamıştır.

Dizin

A

Abilemech 587, 600
Adalet 33, 34, 97, 104, 105, 111, 119, 136, 141, 143, 145, 147, 170, 175, 207, 208, 210, 231, 243, 251, 252, 291, 346, 481, 554, 564, 638, 767
Adalet yönetimi 17, 92, 96, 97, 196, 207, 211, 215, 219, 222, 239, 247, 258, 263, 270, 345, 593
Adetsel 23
Adil fiyat 553, 555
Aforoz 46, 191, 215, 370, 504, 530, 548, 569
Afrika 63, 64, 131, 132, 135, 140, 186, 199, 201, 210, 211, 226, 271, 321, 336, 419, 453, 457, 490, 506, 509, 538, 599, 605, 797, 798, 801
Aile harizması 648
Akademi 191, 486, 741
Akademik hukuk 6, 155
Akdeniz 458, 544, 579, 581, 586, 595, 602, 605, 606, 624, 638, 705, 713, 714
Akdeniz bölgesi 458
Akraba grupları 17, 41, 47, 95, 101, 130, 175, 177, 178, 249, 275, 387, 612
Alman şehirleri 604, 687
Amerikan hukuku 6, 256
Amiral von tirpitz 816
Ampirik adalet 342
Amsterdam 573
Anadolu deniz 587
Anadolu orduları 381
Anayasal hükümet 447
Anglo saksonlar 387
Animizm 58
Anonim şirket 362
Antik 7, 10, 57, 58, 60, 63, 79, 161, 166, 168, 194, 219, 220, 226, 383, 409, 418, 602, 609, 648, 652, 653, 655, 658, 671, 673, 679, 698, 703, 704, 706, 707, 708, 709, 710, 713, 714, 717, 718, 723, 726
Antik aristokrat 645, 653, 676
Antik demokrasi 679, 708
Antik dönem 219, 220, 226
Antik felsefe 166, 194
Antikite 10, 95, 96, 108, 148, 157, 165, 167, 175, 187, 193, 195, 205, 214, 220, 277, 282, 295, 296, 297, 380, 382, 384, 391, 397, 402, 410, 418, 421, 436, 458, 462, 463, 467, 469, 492, 501, 514, 516, 533, 534, 544, 545, 546, 555, 558, 568, 573, 579, 580, 582, 585, 588, 595, 598, 602, 603, 604, 606, 607, 608, 610, 611, 612, 613, 614, 627, 629, 630, 645,

648, 649, 652, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 665, 671, 673, 676, 684, 686, 698, 699, 704, 705, 707, 708, 710, 711, 713, 714, 715, 717, 718, 719, 722, 725, 726, 728, 733
Antik kapitalizm 58, 709
Antik mısır 63, 529, 764, 818
Antik polis 527, 606, 607, 645, 695, 707, 708, 717, 718, 728
Antik şehir 582, 604, 606, 611, 653, 686, 698, 704, 707, 709, 715, 722
Antik ve modern 168
Anti otoriter 471
Antropolojik 288, 300
Arabistan 186, 373, 636
Arami 190, 201
Arap şehirleri 596
Aristokrasi 152, 408, 455, 457, 483, 499, 500, 532, 604, 630, 633, 665, 673
Aristokrat 10, 629, 630, 635, 644, 648, 653, 655, 665, 677
Aristokrat egemenliği 630
Aristokrat şehri 645, 653
Arpalık 276, 365, 396, 397, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 409, 410, 411, 414, 426, 431, 432, 439, 441, 442, 447, 448, 449, 451, 461, 486, 529, 762, 813
Askeri disiplin 347
Askeri disiplin 347, 517, 520
Askeri güç 304, 380, 383, 393, 405, 633, 679, 714, 717, 755
Askeri komutan 730
Askeri teknoloji 384, 694
Asketik protestanlık 544, 566
Asketizm 507, 531, 532, 534, 537, 561, 564, 574
Asketizmin rasyonel formu 564
Asur 395, 396, 466, 482, 506, 517
Aşai rabbani 550, 569, 611, 701
Ataerkil kölelik 63
Atıf hukuku 222
Atina 10, 63, 136, 149, 161, 164, 179, 182, 197, 279, 282, 353, 362, 383, 501, 517, 584, 588, 599, 603, 610, 626, 645, 649, 650, 652, 654, 655, 661, 662, 675, 676, 677, 678, 679, 681, 698, 700, 701, 703, 705, 706, 707, 710, 711, 712, 713, 716, 721, 723, 724, 725, 726, 727, 729, 730, 731, 732, 734, 735
Avlanma 482
Avusturya 40, 101, 122, 132, 143, 144, 170, 225, 228, 229, 244, 280, 288, 290, 305, 415, 830, 832
Aydınlanma 242
Aydınlanmacı despotizm 221, 415
Aydınlanmış despotizmin 463
Azat edilmiş köleler 602
Azat edilmiş köleler 720
Azatlı köleler 675, 720, 721, 722
Aziz francis 477, 551

B

Babil 53, 58, 63, 135, 190, 191, 192, 193, 201, 372, 420, 421, 431, 437, 468, 524, 544, 590, 612, 625, 652, 662, 680
Baden 243, 368
Bağimsizlik 328
Barışçıl 63, 75, 177, 284, 316, 493, 540, 589, 730
Baş vezir 453, 511
Batı hristiyanlığı 539
Batı rusya 279
Bedeviler 381, 597
Berlin 370, 474, 521, 581, 626, 660, 699, 701, 828, 830, 832

Bilim adamları 433, 762
Bireysel cemaat 569
Birinci dünya savaşı 225, 263, 832
Birleşik devletler 61, 62, 208, 229, 235, 236, 241, 244, 286, 311, 327, 350, 491, 497, 560, 570, 760, 776, 803, 815, 817
Bismarck'ın mirası 754
Bizans 83, 95, 164, 166, 186, 192, 193, 196, 202, 330, 388, 421, 431, 460, 462, 476, 524, 526, 527, 536, 547, 557, 567, 580, 598, 631, 633, 660, 731, 763
Bizans memuru 763
Bologna 171, 666
Borçlular ve köleler 10, 704
Brahmanizm 569
Brahmanlar 707
Buda 487, 488
Budist kral asoka 212
Budist manastır 530, 546
Budist manastır sistemi 546
Budizm 184, 300, 483, 488, 529, 532, 535, 536, 538, 539, 545, 549, 552, 555, 556, 557, 574
Burjuva kamuoyu 61
Burjuvazi 68, 214, 435, 463, 471, 525, 530, 542, 545, 550, 558, 559, 560, 562, 565, 568, 722, 808
Burma 183, 184, 199
Buyurucu gücü 207
Bürokrasinin devamı 330
Bürokrasiye geçiş 333
Bürokratik 34, 88, 166, 194, 207, 213, 218, 260, 282, 310, 320, 323, 324, 327, 328, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 344, 345, 346, 347, 348, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 367, 371, 379, 384, 390, 391, 393, 394, 396, 397, 406, 409, 413, 414, 415, 420, 422, 424, 425, 426, 427, 429, 439, 444, 445, 446, 447, 448, 452, 454, 455, 456, 459, 461, 462, 463, 473, 476, 480, 481, 482, 487, 489, 494, 495, 496, 499, 509, 511, 517, 519, 520, 526, 531, 533, 536, 537, 538, 545, 557, 560, 574, 592, 593, 594, 625, 635, 643, 645, 687, 689, 690, 691, 693, 696, 698, 714, 715, 755, 756, 757, 760, 762, 764, 769, 771, 773, 774, 775, 777, 779, 780, 781, 785, 787, 795, 796, 813, 818, 819, 820, 829
Bürokratik devlet 363, 520, 526, 687, 689, 690, 691, 693, 696, 698
Bürokratikleşme 168, 336, 337, 338, 339, 341, 345, 350, 356, 363, 371, 574, 756, 757, 763, 811
Bürokratikleşme derecesi 337
Bürokratik ordu 347
Büyük frederick 179, 359, 462, 463, 519
Büyük katerina 462
Büyük peter 352, 429, 430, 431, 463, 557
Büyüsel 19, 22, 26, 42, 43, 44, 45, 47, 48, 51, 53, 59, 76, 124, 126, 127, 128, 130, 131, 134, 136, 137, 177, 178, 181, 182, 183, 184, 208, 210, 211, 249, 273, 275, 373, 414, 471, 480, 490, 498, 500, 503, 505, 507, 509, 510, 526, 529, 538, 543, 565, 606, 608, 649, 688
Büyüsel-ritüel 526

C

Cehennem mahkûmiyeti 564
Cemaat 22, 83, 88, 269, 326, 465, 481,

488, 498, 535, 545, 552, 565, 569, 570, 572, 595, 611, 761
Cemaatler 63, 67, 569, 572
Ceneviz 221, 348, 468
Cennet kültü 573
Cenova 540, 615, 616, 617, 627, 655, 683, 687, 725
Ceza hukuku 22, 23, 33, 113, 260, 373, 560
Ciddiyetsizlik 564
Cologne 370, 708
Condottieri 519, 684
Corinth 655, 662
Cyrene 589, 599, 647, 648
Çağdaş anglo 6, 256
Çağdaş hukuk 25
Çartal 102
Çartal para 102
Çiftçi 332, 712
Çiftçiler birliği 762, 810
Çin'de şehir 593, 606
Çin hukuku 19, 95, 199

D

Dahomey 132, 212
Dalai lama 488
Dante 701
Danzig 465
Davranış normları 235
Decelea 587, 599, 649, 650, 661, 734
Demagoji 768, 782, 815, 816, 817, 822, 826
Demokratikleşme 350, 351, 352, 356, 369, 676, 791, 807, 814, 818
Demosthenes 711
Devamlılık 340, 457, 481
Devletçi 285, 462
Devleti memurları reformu 365
Devletin siyasal örgütlenmesi 500
Devlet sosyalizmi 356, 467
Devlet yönetimi 351
Devrimci 8, 10, 479, 531, 623, 666, 829
Devşirme 282, 381, 382, 759, 762, 772, 773, 815, 824
Dharma kitapları 157
Dış politika 795
Diktatör 816
Dilencilik 535
Dil grubu 741, 742
Dindarlık 541, 543, 551, 554
Dindarlık tepeleri 554
Dini cemaat 565
Dini etik 182
Dini şövalye tarikatları 517
Dini zorlama 573
Dinsel 23, 45, 61, 72, 73, 83, 84, 85, 86, 90, 233, 234, 238, 272, 299, 316, 323, 333, 334, 339, 344, 369, 370, 380, 420, 476, 505, 508, 524, 526, 540, 562, 568, 571, 572, 594, 606, 719
Dinsel örgüt 86
Dinsizlik 139, 543
Din ve ekonomi 414
Disiplin 23, 137, 143, 215, 334, 347, 358, 366, 444, 486, 513, 514, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 531, 537, 628, 810
Disiplinin anlamı 9, 513
Dogma 529
Doğal ekonomi 397, 458, 579
Doğal hukuk 24, 63, 194, 232, 233, 234, 235, 236, 238, 239, 240, 244, 245, 685
Doğal liderler 475
Doğrudan demokrasi 314, 492, 701
Doğu cemaatleri 532
Doğu pazar ekonomisi 381

Doğu ürdün 586
Dominican manastır 534
Dönüşüm 159, 239, 303, 491, 617, 657, 824
Dönüşüm 561
Dünyevi kurtuluş 565
Düsseldorf 521, 581, 829, 830
Düzen 38, 39, 100, 156, 209, 210, 214, 234, 242, 269, 270, 292, 296, 303, 319, 339, 354, 377, 438, 444, 451, 477, 481, 517, 543, 549, 552, 562, 564, 572, 739, 742, 746, 765

E

Edebi etkinlik 301
Eduard meyer 521, 671, 681, 700, 701, 721
Egemenlik 6, 7, 8, 205, 208, 304, 307, 308, 313, 345, 375, 385, 415, 455, 469, 497, 510
Egemenlik tipleri 320
Eğitim 53, 61, 141, 144, 153, 160, 165, 190, 219, 222, 272, 302, 317, 321, 325, 328, 330, 342, 343, 347, 364, 365, 366, 367, 371, 374, 382, 413, 414, 432, 442, 455, 470, 472, 473, 488, 507, 508, 509, 517, 526, 527, 528, 530, 540, 549, 560, 684, 716, 731, 760, 763, 767, 768, 773, 775, 782, 783, 784, 815, 820, 824, 828
Ekbatana 586
Ekonomi 52, 238, 268, 281, 285, 323, 339, 344, 379, 397, 414, 458, 459, 463, 464, 467, 482, 520, 548, 579, 583, 584, 585, 680, 686, 692, 693, 705, 750, 765, 830
Ekonomik 9, 565
Ekonomik avantaj 682
Ekonomik bakış 534
Ekonomik düzen 292, 303, 552
Ekonomik faktörler 88, 250, 277, 279, 542, 561
Ekonomik fırsatlar 62, 327, 693, 726
Ekonomik gelişme 347, 429, 462, 546, 701
Ekonomik konsey 363
Ekonomik örgüt 275, 308, 520
Ekonomik örgütler 97
Ekonomik ruh 9, 565
Ekonomik sonuçlar 355
Ekonomik terim 577
Emek 99, 296
Emperyalizm 278, 279
Emtia pazarı 296
Emtia ve işgücü 293
Engizisyon 555
Enkarnasyon 487, 488, 489, 511, 524, 557
Entelektüalizm 156
Epidamnos 656
Erkek evleri 41
Erken hristiyanlık 553
Erotizm 564
Eski methodist günah çıkarma 571
Esnaflar 544, 657, 669, 688, 690, 699
Eşit yetkili kurullar 362
Eşit yetkili kurullar 362
Etik 52, 66, 122, 124, 129, 156, 158, 172, 176, 178, 179, 182, 190, 192, 198, 210, 212, 220, 223, 251, 414, 432, 528, 529, 530, 538, 543, 544, 545, 549, 550, 551, 555, 559, 562, 563, 568
Etnik ayrım 299
Etnik gruplar 590
Etrüsk 587, 735
Evlat saygısı 184, 217, 414
Evlilik formu 502, 518

Evreler 630
Evrensel konum 42
Evrensellik 187

F

Fabrika 283, 310, 377, 520, 551, 756, 761
Fahişelik 60
Faiz 48, 49, 196, 203, 285, 294, 553, 554, 580, 561, 574, 697
Faizin yasaklanması 553
Felsefe ekolleri 165
Fenomen 431
Feodal egemenlik 545
Feodal ilişkileri 437
Feodalizm 435, 437, 444, 455, 456, 458, 464, 466, 471, 472, 474, 542, 594
Feodalizmde servet oluşumu ve dağılımı 8, 463
Feodalleşme 413, 458, 501
Feodal lord 399, 450, 551, 619, 631
Feodal lordlar 276, 356, 474, 573, 580, 623, 641, 651, 656, 690, 694, 695
Feodal mülkiyet 448
Feodal otorite 364
Filistin 190, 201, 525, 566, 605
Finans 462, 482
Finansal bağımsızlık 463
Finansman 496
Finansör 460
Fiziksel zorlama 269, 270, 378
Floransa 114, 554, 630, 655, 658, 659, 668, 669, 670, 671, 683, 696, 699, 726
Formel 6, 28, 140, 161, 178, 179, 193, 231, 234, 236, 239, 255, 260, 413, 574, 614
Formelizm 182, 249, 263
Formel rasyonellik 343
Formel yasal eşitlik 574
Francis bacon 207
Frankfurt 462, 693, 749, 775, 830, 831
Fransa 18, 33, 81, 105, 108, 113, 152, 154, 160, 170, 172, 208, 211, 221, 225, 228, 241, 242, 243, 255, 277, 285, 289, 333, 350, 351, 352, 355, 363, 397, 398, 399, 404, 423, 445, 448, 472, 492, 495, 502, 514, 558, 620, 621, 670, 683, 689, 690, 691, 703, 761, 762, 799, 801, 808, 817, 826, 831
Fransız ihtilali 93, 495, 547
Fransız monarşisi 273

G

Ganimet 137, 409, 483, 506, 650, 727, 732
Ganimete dayalı 380
Ganimet komünizmi 483
Ganj 587
Garanti 15, 18, 23, 32, 39, 43, 44, 49, 55, 69, 73, 74, 81, 89, 98, 99, 100, 104, 114, 126, 177, 178, 237, 239, 251, 281, 292, 309, 316, 326, 329, 333, 363, 366, 387, 428, 447, 449, 451, 461, 471, 485, 491, 501, 511, 523, 524, 549, 566, 570, 583, 620, 745, 762, 775, 777, 814, 824, 826
Gazali 532
Geç antikite 187, 193, 384, 391, 469, 704, 708
Geç-roma 763
Geç roma imparatorluğu 342, 462, 763
Gelenekçilik 123, 342
Gelenekler 92, 97, 188, 197, 299, 503
Geleneksel meşruiyet 7, 385
Gerçek roma 163
Germen kardeşlik formları 86
Gibbonim 595

Giessen üniversitesi 349
Girişimci loncalar 669
Girit 587
Gizlilik 318, 340, 358, 359, 454
Golden book 634
Gönüllü birlik 737
Göreceli demokrasi 643
Görgü kuralları 622
Güç 14, 15, 17, 21, 38, 43, 47, 53, 60, 68, 104, 128, 135, 159, 161, 177, 182, 205, 206, 207, 290, 292, 302, 304, 307, 309, 310, 311, 312, 317, 318, 319, 328, 329, 332, 337, 338, 343, 346, 352, 353, 354, 355, 356, 383, 386, 387, 390, 393, 403, 404, 405, 406, 410, 411, 412, 417, 418, 419, 420, 423, 424, 457, 458, 467, 470, 480, 481, 486, 487, 493, 506, 508, 510, 512, 513, 516, 519, 523, 524, 526, 527, 528, 530, 531, 536, 539, 540, 541, 544, 556, 557, 560, 561, 562, 571, 572, 573, 580, 593, 596, 607, 612, 615, 616, 617, 618, 619,, 689, 690, 692, 693, 694, 696, 701, 714, 715, 717, 719, 769, 770, 771, 773, 775, 776, 780, 785, 791, 798, 802, 808, 817, 819, 822, 823, 829, 831
üç dağılımı 526, 541
üç kaynakları 528, 798
üç konumu 310, 343, 360, 369, 390, 410, 412, 423, 428, 457, 458, 727, 791, 808
çler ayrımı 23, 24, 139
ç prestiji 277, 287
ç sahipleri 14, 287, 451, 455, 580, 742
ç temeli 311
nah 189, 195, 202, 233, 257, 299, 534, 538, 554, 556, 558, 560, 564, 571, 767
Günah çıkarma 534, 556, 558, 560, 564, 571
Gündelik iş 584

H

Hadisler 157, 171
Hak iddiaları 17
Hakkaniyet hukuku 207
Haksız fiil 19, 34, 46, 48, 167
Haleflik 822
Halife ömer 483
Halk meclisi 68, 133, 139, 140, 148, 151
Hane ekonomisi 583, 647, 706
Haneler 372
Hayır işleri 537, 564
Hayır kurumu 94
Hellenik kültür 345
Hellenizm 525
Hellen şehri 437
Henry villard 482
Hesaplama 570
Hesiod 653, 662, 723, 734
Hırvatistan 143, 144
Hicaz 380
Himaye 549, 551, 596, 662, 711, 719, 720, 729, 760
Hindistan 48, 59, 63, 96, 158, 171, 181 182, 183, 188, 190, 191, 206, 38 438, 458, 468, 488, 525, 535, 54 572, 587, 589, 591, 592, 593, 59 599, 602, 606, 608, 612, 624, 62 626, 649, 653, 707, 708
Hindistan kastları 653
Hinduizm 157, 158
Hiyerokrasi 511, 525, 526, 528, 529, 5 536, 540, 541, 542, 544, 545, 5 557, 558, 559, 560, 561, 562, 5 571

Hiyerokrasi 9, 524, 525, 528, 530, 535, 548, 549, 550, 558, 559, 565, 571
Hiyerokratik 526, 528, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 538, 539, 540, 541, 542, 544, 546, 547, 549, 550, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 563, 571, 572, 573, 595, 715
Hiyerokratik egemenlik 536
Hizmet evliliği 60, 109
Hizmetler 87, 89, 98, 173, 333, 334, 383, 385, 386, 391, 465, 482, 551, 567, 662, 720
Homeros 587, 589, 648
Honoratiores 20, 35, 59, 62, 89, 132, 134, 139, 141, 152, 159, 160, 161, 163, 168, 180, 181, 207, 209, 219, 221, 249, 315, 316, 317, 374, 384, 389, 392, 405, 412, 419, 422, 424, 426, 427, 432, 436, 455, 456, 471, 494, 495, 604, 614, 617, 625, 629, 630, 636, 642, 704, 708, 728, 730, 732, 807, 809, 811, 816
Honoratioresi 35, 136, 164, 219, 419, 590, 633
Hristiyan 84, 138, 158, 171, 185, 190, 202, 326, 399, 426, 476, 503, 531, 532, 534, 542, 544, 545, 551, 552, 556, 559, 562, 565, 570, 597, 598, 608, 611, 748
Hristiyan kilisesi 138, 503, 532, 542, 544, 551
Hristiyanlık 63, 550, 552, 553
Huguenot 545
Hukuk bilimi 29, 129, 145, 154, 257, 263, 264, 265, 460, 557
Hukukçular 74, 83, 93, 120, 151, 164, 165, 172, 174, 186, 187, 223, 224, 252, 254, 255, 260, 402, 425, 670
Hukuk felsefesi 36, 262
Hukuk mesleği 154, 168, 222, 242, 259, 261
Hukuksal 14, 15, 16, 19, 20, 21, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 34, 35, 38, 39, 40, 41, 42, 49, 50, 51, 52, 54, 58, 59, 60, 62, 63, 66, 68, 69, 70, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 88, 89, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 112, 113, 134, 161, 162, 176, 177, 187, 192, 210, 213, 214, 217, 231, 232, 233, 234, 236, 239, 240, 241, 242, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 263, 299, 334, 343, 344, 367, 381, 437, 439, 445, 446, 447, 448, 451, 460, 463, 577, 688, 711, 719, 721, 730, 734, 757, 759, 765, 779
Hukuksal bir ilişki 27
Hukuk tarihçisi 145
Hukuk teorisi 24
Hukuk ve ekonomik 37
Hukuk ve etik 212
Hümanist 202, 367, 424, 427
Hür 40, 41, 46, 49, 70, 73, 255, 329, 357, 437, 439, 442, 443, 446, 450, 706, 708, 709, 716, 718, 721, 722, 730
Hür zanaat loncaları 708

I

II.Henry 536
İbranice 190, 609
İdeal imparator 392
İleri gelenler 35, 62, 89, 163, 180, 338, 350, 352, 353, 356, 363, 374, 412, 420, 425, 436, 493, 495, 497, 604, 629, 630, 635, 637, 646, 668, 688, 758, 761, 762, 763, 775, 807
İleri gelenlerin yönetimi 337, 340, 344,

365, 762, 808
İmparator 148, 160, 202, 229, 573, 604, 623, 627, 633, 660, 661, 701, 798, 799, 800, 828, 831, 832
İmparatorluk oluşumu 279
İnanç 565
İngiliz devleti 690
İngiliz fethi 157
İngiliz hukuku 27, 91, 93, 206, 252, 395
İngiliz kraliyet 639
İngiliz parlamento kararları 132
İngiliz partileri 494
İngiliz politikası 278
İngiltere 8, 17, 20, 21, 24, 33, 51, 62, 67, 71, 81, 87, 88, 89, 90, 94, 97, 110, 115, 116, 119, 120, 129, 133, 142, 144, 145, 146, 147, 152, 154, 160, 165, 168, 169, 170, 180, 190, 207, 208, 219, 221, 223, 225, 234, 256, 257, 258, 264, 278, 285, 333, 337, 338, 340, 343, 344, 350, 351, 353, 356, 363, 365, 386, 388, 389, 391, 397, 407, 418, 423, 424, 426, 427, 428, 438, 445, 454, 463, 465, 471, 472, 473, 492, 495, 499, 502, 512, 586, 588, 612, 613, 620, 621, 622, 628, 629, 640, 641, 642, 643, 644, 659, 678, 687, 688, 689, 691, 693, 694, 696, 701, 703, 757, 760, 768, 769, 775, 781, 785, 790, 797, 801, 807, 808, 817, 828, 829, 831
İnsan hakları 540, 574
İradi yasa 65
İrrasyonel 25, 28, 62, 128, 133, 135, 136, 159, 162, 178, 211, 213, 221, 224, 258, 259, 277, 295, 342, 416, 479, 492, 508, 514, 532, 533, 537, 564, 618, 677, 688, 757, 763, 825
İrrasyonel karizmatik 677
İskoç soyluları 545
İskoçya 221
İslam 6, 61, 66, 94, 123, 142, 144, 156, 157, 158, 166, 171, 181, 184, 185, 186, 188, 189, 190, 191, 196, 199, 200, 206, 382, 402, 408, 441, 460, 474, 479, 502, 526, 529, 538, 539, 544, 547, 549, 550, 551, 552, 556, 557, 563, 600, 606, 608, 697
İslâm devleti 483
İslami sünnet 157
İsrail 149, 201, 214, 582, 587, 592, 595, 599, 605, 612, 613, 653, 680, 707
İstanbul 1, 382, 460, 461, 547, 731
İsviçre 105, 200, 228, 243, 253, 259, 260, 276, 286, 288, 297, 314, 315, 320, 516, 517, 582, 687, 735, 784, 821, 822
İş bölümü 69, 116, 374, 447, 705, 755
İşçiler 297, 495, 581, 669, 800, 812, 825
İş gücü 63, 235, 237, 285, 286, 296, 310, 350, 354, 456, 460, 554, 573, 718
İtaat testleri 534
İtalya 10, 108, 159, 160, 202, 221, 241, 243, 278, 305, 391, 418, 427, 525, 542, 587, 588, 598, 604, 615, 619, 620, 621, 629, 630, 631, 637, 638, 640, 641, 644, 648, 655, 657, 659, 665, 666, 670, 681, 683, 684, 687, 689, 717, 718, 726, 797

J

Jameson baskını 797
Japon budizm 483
Japon samurayları 437, 446
Japonya 243, 291, 388, 393, 417, 438, 443, 453, 458, 459, 464, 466, 474, 526, 542, 545, 546, 557, 572, 573, 585, 591, 592, 593, 798, 831

Jimmu tennô 500
Jüriler 730

K

Kabileler 59, 134, 507, 553, 608, 650, 653, 707, 718
Kabile reisleri 226, 374
Kader 157, 261, 269, 372, 563, 569, 689
Kadı adaleti 342, 346, 757
Kahire 123, 144, 187
Kahramanlık 288, 473, 479, 507, 508, 509, 510
Kale 9, 586, 588, 626
Kale ve garnizon 585
Kalvinist 305, 544, 558, 563, 573
Kalvinizm 539, 540, 545, 554, 563, 564, 565, 569
Kamboçya 183
Kamu hukuku 13, 14, 15, 23, 24, 32, 41, 42, 104, 733
Kamu maliyesi 332, 461, 519
Kamusal ve özel hukuk 132
Kanada 258, 288
Kan davası 46, 225, 269, 271, 275, 650
Kanun koyucu 132, 183, 212, 223, 226, 633, 660, 670, 679, 689
Kanunlaştırma 217, 221, 637
Kapitalist ruh 482
Kapitalist ticaret 590
Kapitalizm 58, 79, 117, 213, 238, 279, 281, 282, 284, 342, 344, 345, 370, 456, 465, 467, 474, 482, 530, 559, 564, 568, 686, 709, 722, 764, 774, 829
Kapitalizmin gelişmesi 258
Karar kuralı 124, 342
Kara topraklar 237
Kardeşlik birliği 86
Kar eldesi 295, 462
Karizma 130, 132, 271, 476, 477, 478, 481, 482, 484, 486, 487, 488, 490, 496, 497, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 508, 509, 510, 511, 515, 521, 524, 526, 527, 528, 529, 531, 538, 569, 571
Karizmanın devrimci 482
Karizma saf formu 477
Karizma terimi 475
Karizmatik 8, 9, 10, 134, 320, 475, 477, 478, 479, 480, 482, 483, 484, 485, 486, 488, 489, 491, 494, 498, 500, 505, 506, 507, 510, 514, 521, 523, 531, 533, 552, 645
Karizmatik egemenlik 320, 477, 479, 486, 490, 497
Karizmatik eğitim 507
Karizmatik hakimiyet 479, 485
Karizmatik hukuk 133, 136, 249
Karizmatik kan bağı 501
Karizmatik lider 478
Karizmatik meşruiyet 511
Karizmatik otorite 482
Karizma ve bürokrasi 497
Karl bücher 599
Karl marx 474
Karşılaştırma 678
Karşı-reformasyon 560
Kartaca 63, 278, 279, 373, 468, 520, 595, 599, 600, 681, 726, 727
Kar yönelimli 818
Kasabalı 9, 586, 590, 619, 625, 724, 735
Kasabalılar 586, 602, 604, 605, 606, 617, 622, 623, 624, 629, 641, 642, 669, 684, 690, 696, 713, 726
Kast 299, 308, 318, 365, 412, 433, 569, 594, 602, 606, 608, 612, 822, 828
Katı gelenekçilik 342
Katolik birliği 494

Katolik kilisesi 527, 539
Kavram 450
Kayıtsızlık 303
Kazuistik 192, 193, 195, 202, 206, 269, 270, 404, 550, 566, 582, 608
Kehanet 124, 125, 133, 135, 178, 184, 190, 201, 215, 259, 342, 479, 528
Kenan birliği şehirleri 594
Kentsel ekonomi politikası 585
Keşiş 399, 537, 547, 555
Kıdem 501
Kilise 6, 9, 86, 116, 150, 158, 187, 194, 195, 196, 197, 199, 202, 218, 238, 393, 400, 439, 499, 524, 526, 528, 529, 530, 542, 546, 555, 557, 561, 563, 568, 571, 697, 755
Kilise hukuku 83, 84, 86, 90, 116, 195, 196, 197, 181, 202, 218
Kişiler üstü 130, 326, 329, 335, 355, 371, 389, 394, 395, 396, 470, 473, 499, 507, 510, 550, 553
Kişisel karizma 132, 531
Kitleler 286, 287, 319, 410, 425, 443, 486, 536, 719, 816, 817
Klan devleti 9, 499, 500
Koloniler 276, 687
Komün 9, 590, 667
Komünal 90, 268, 375, 379, 399, 597, 606, 607, 658, 667, 681, 685, 699, 700
Komünist savaşçı 517, 518
Komünizm 243
Konfüçyüs 473
Konfüçyüsçülük 199, 414
Koroneia 716
Korsan 477, 483
Kökenler 6, 155
Köle 46, 49, 50, 55, 63, 64, 76, 79, 103, 112, 173, 297, 305, 334, 357, 372, 374, 375, 380, 381, 382, 396, 409, 410, 418, 456, 469, 482, 506, 514, 520, 551, 567, 596, 597, 602, 603, 632, 675, 704, 705, 709, 713, 720, 723, 724, 725, 727, 732, 734
Köleliğin sözleşmeli olarak oluşturulması 62
Kölelik 57, 63, 311, 437, 551, 555, 705, 728, 729, 732, 764
Kölenin sözleşme 720
Köln 582, 610, 611, 615, 619, 620, 621, 622, 623, 627, 628, 640, 828
Kör havuzu 482
Kötü şöhretliler 668
Köyler 577, 578, 587, 707
Kral colovis 625
Kraliyet hanesi 379, 410
Kraliyet hazinesi 398
Kredi 48, 78, 79, 81, 88, 89, 102, 104, 282, 283, 294, 309, 310, 460, 464, 551, 554, 560, 567, 568, 570, 710, 718, 829
Kudüs 190, 216, 227, 544, 552, 567, 609, 610, 680
Kuran 124, 142, 156, 157, 171, 185, 186, 189
Kurban 172, 200, 478, 649
Kurtarıcı 626
Kurtuluş dinleri 594
Kurumsal 16, 24, 41, 68, 74, 77, 80, 82, 84, 85, 90, 91, 96, 97, 153, 157, 206, 268, 270, 271, 294, 392, 497, 499, 505, 535, 536, 565, 573, 647, 818, 819
Kutsal hukuk 104, 156, 181, 187, 189, 195, 197, 198, 220, 652
Kuzey afrika 131, 199, 201, 599, 801
Kuzey hindistan 587
Kuzey pasifik demir yolları 482

Küçük burjuvazi 530, 559, 568
Küçük ingiltere 278

L

Laik 34, 83, 84, 116, 125, 152, 182, 198, 218, 352, 400, 508, 525, 530, 536, 556, 611, 627, 635, 688, 689, 697
Lamaizm 525, 536, 538, 539, 540, 557, 574
Levi kabilesi 707
Liberalizm 116
Lider 79, 93, 137, 271, 289, 304, 478, 489, 514, 620, 646, 670, 678, 758, 759, 766, 772, 773, 775, 787, 816, 822, 824, 830, 831
Liderlik 11, 755, 772, 808, 816
Lider rol 620
Liturji 7, 387
Liturjik 88, 92, 95, 379, 387, 388, 389, 410, 412, 425, 427, 436, 467, 469, 472, 592, 612, 631, 641, 653, 660, 707, 708, 724, 734, 764, 818
Liverpool 694, 702
Loncalar 620
Londra 143, 258, 425, 581, 639, 640, 641, 642, 657, 661, 663, 689, 710, 797
Luther 320, 540, 545, 558, 562, 569, 573
Lütuf 138, 178, 342, 479, 504, 563, 564, 565, 568, 572

M

Maddi hukuk 175, 179, 187, 208, 250, 591
Maddî hukuk 5, 25
Madencilik 88, 278, 829
Madeni para 235, 468, 469, 727, 728
Main 462
Majesteleri kralın müteahhiti 722
Makam 9, 396, 412, 503, 504, 505, 530, 537
Makam karizması 503, 504, 530, 537
Malikane yönetimi 734, 735
Malların üretimi 303
Manastır sistemi 533, 534, 535, 536, 537, 538, 546, 557, 569
Manastır toplulukları 534
Maraton 541
Marduk 524
Marksist 456
Marx 474
Mavilerin 598
Medine 185, 186
Mekke 63, 380, 381, 596, 597, 600, 606, 615, 636, 659
Memlüklüler 381, 441
Memuriyetler 643
Memurlar 80, 87, 123, 160, 168, 276, 280, 290, 311, 324, 326, 328, 329, 334, 336, 338, 340, 360, 366, 390, 391, 393, 394, 395, 396, 398, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 415, 426, 454, 455, 459, 463, 466, 475, 487, 509, 530, 536, 550, 551, 580, 592, 595, 632, 634, 654, 678, 682, 714, 728, 755, 756, 774, 775, 776, 781, 783, 790, 792, 809, 821
Memur sınıfı 214
Mencius 478
Merkez parti 791, 792, 830
Mesih 487, 488, 550
Meslek loncaları 597, 601, 621, 656, 657, 663, 679, 689
Methodistler 545
Metod 264, 534
Metodolojik 29, 354
Mevcut dünya savaşı 762
Mezopotamya 339, 380, 441, 525, 542, 544, 548, 567, 587, 590, 594, 595,

605, 609, 680
Mısır 7, 34, 57, 60, 61, 63, 83, 95, 108, 109, 114, 135, 149, 186, 203, 243, 280, 330, 331, 338, 339, 352, 356, 378, 379, 381, 383, 387, 388, 396, 397, 408, 409, 411, 414, 419, 420, 421, 436, 437, 441, 454, 461, 462, 468, 473, 508, 509, 517, 518, 525, 529, 531, 532, 540, 541, 542, 544, 548, 557, 567, 587, 589, 591, 594, 597, 599, 600, 625, 645, 648, 723, 730, 763, 764, 818
Misafir-kabileler 653
Mistisizm 543
Modern batı devleti 339
Modern devlet 16, 274, 323, 362, 456, 756
Modern kamu yönetimi 325
Modern kapitalist işletme 756
Modern kapitalizm 117, 279, 456, 474, 568, 686, 829
Monarşi 23, 177, 213, 382, 404, 421, 463, 489, 512, 541, 559, 595, 681, 730, 825
Monokratik 317, 324, 340, 341, 359, 361, 532, 533, 557
Moskova 430, 538, 580, 705
Muhammed 124, 156, 185, 199, 200, 373, 502, 595, 596, 597, 626
Muhasebe 56, 324, 375, 454, 472, 685
Musa 190
Musevilik 193, 532
Mübadele 39, 44, 76, 102, 238, 285, 309, 311, 313, 409, 553, 578, 579, 584
Mülkiyet 14, 20, 33, 40, 47, 61, 72, 80, 83, 89, 91, 93, 95, 96, 98, 102, 105, 142, 170, 174, 209, 235, 243, 255, 265, 274, 293, 295, 296, 302, 333, 372, 380, 403, 448, 464, 472, 483, 489, 512, 527, 548, 646, 725, 726, 764
Müslüman 66, 172, 190, 199, 202, 382, 458, 531, 532, 626
Müslüman doğu 458

N

Napolyon 62, 93, 110, 217, 232, 242, 243, 255, 514, 519, 816
Nesnellik 715
New england 540, 572
Nordik şehirler 694
Normandiya 388, 395, 445, 454
Normatif 23, 54, 89, 94, 126, 132, 255
Novgorod 656

O

Objektif 7, 353, 363
Oikos 375, 378, 409, 518, 578, 584, 696, 706
Olympus 273
On sekizinci yüzyıl 61, 94, 242
Operatörler 590
Ordular 442, 625, 681
Ordu örgütlenmesi 662
Organik 121, 233, 239, 470, 543, 562, 764, 765
Orta afrika 63, 64
Ortaçağ 10, 58, 82, 85, 86, 94, 110, 133, 134, 138, 145, 151, 153, 176, 201, 202, 210, 211, 369, 392, 402, 405, 423, 478, 490, 493, 509, 525, 607, 608, 614, 628, 706, 710, 714, 717, 723, 725, 726, 733
Orta çağ alman hukuku 163
Orta çağ güney avrupa 714
Orta çağın aristokrat şehri 653
Orta doğu türk timarları 437
Ortak mülkiyet 96

Orta sınıflar 710
Otorite 15, 19, 66, 92, 95, 124, 130, 131, 132, 139, 157, 164, 168, 175, 198, 216, 222, 228, 261, 274, 275, 285, 291, 308, 309, 311, 312, 313, 314, 320, 326, 327, 329, 331, 354, 361, 364, 367, 371, 372, 374, 376, 378, 379, 393, 419, 428, 440, 447, 452, 454, 472, 478, 482, 486, 487, 493, 504, 510, 511, 523, 524, 526, 528, 532, 533, 557, 558, 559, 597, 601, 615, 616, 634, 667, 730, 756, 764, 791, 817, 827
Otosefallik 591, 614
Oy verme 13, 493, 634, 675, 732, 810, 821
Öncüler 280
Örfi hukuk 5, 119, 120, 229, 257, 258, 343
Örgütler 76, 78, 88, 96, 97, 110, 276, 285, 494, 718, 757, 809
Örgütlü eylem 742
Örnekler 17, 26, 122, 128, 170, 172, 190, 227, 363, 393, 409, 489, 499, 517, 526, 538, 545, 815
Özel arap birlikleri 437
Özel hayat 303
Özel hukuk 13
Özel kapitalizm 764
Özerk hukuk 183, 253, 591, 688
Özgür olmayan 391, 405, 409, 429, 603
Öznel haklar 75, 87, 464

P

Pactus 41, 75
Papa urban 276, 542
Para basımı 468, 469
Para ekonomisi 330
Paraguay 378, 513
Paralı ordu 443
Parlamenter 18, 433, 463, 512, 643, 688, 744, 745, 749, 750, 752, 754, 758, 760, 762, 769, 770, 772, 773, 774, 775, 776, 777, 779, 780, 781, 784, 785, 786, 788, 790, 791, 792, 793, 796, 803, 805, 808, 810, 814, 816, 817, 818, 819, 820, 821, 822, 824, 828, 830, 831
Parlamenter hükümet 790, 792, 796
Parlamento 132, 242, 264, 357, 358, 359, 363, 369, 401, 404, 490, 492, 745, 749, 751, 752, 754, 755, 759, 767, 768, 770, 771, 772, 775, 776, 777, 779, 780, 781, 782, 783, 784, 787, 788, 789, 790, 791, 803, 804, 812, 813, 817, 818, 819, 821, 824, 830, 832, 833
Partikülarizm 6, 247
Parti örgütlenmesi 668, 762, 824
Parya halklar 299
Pasif demokratikleşme 818
Patriarkalizm 222
Patrimontal 223
Patrimonyal 14, 17, 23, 24, 95, 97, 139, 176, 177, 180, 184, 209, 210, 211, 212, 218, 219, 241, 242, 249, 250, 258, 311, 326, 327, 330, 336, 346, 350, 361, 362, 364, 365, 367, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 402, 403, 405, 406, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 427, 428, 429, 430, 431, 433, 435, 436, 437, 438, 439, 441, 443, 446, 448, 449, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462,

463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 471, 472, 473, 474, 486, 490, 495, 499, 500, 501, 509, 511, 519, 526, 529, 536, 545, 558, 574, 579, 580, 606, 631, 632, 634, 635, 641, 645, 646, 654, 684, 685, 686, 687, 688, 689, 691, 693, 696, 698, 715, 718, 720, 730, 755, 757, 763
Patrimonyal bürokrasi 411, 428, 691
Patrimonyal bürokratik 461, 687, 689, 691, 693, 696, 698
Patrimonyal bürokratik devlet 690, 693
Patrimonyal-bürokratik imparatorluklar 462
Patrimonyal devlet 405, 464, 693
Patrimonyalizm 15, 96, 379, 415, 419, 427, 431, 433, 435, 452, 456, 461, 467, 469, 471
Patrimonyal memuriyet 393
Patrimonyal memurlar 394, 396, 632
Patrimonyal monarşik kanunlaştırma 224
Patriyarkal 371, 373, 374, 375, 376, 378, 387, 399, 414, 428, 435, 437, 451, 456, 464, 467, 469, 471, 481, 487, 757, 763
Patriyarkal egemenlik 371, 374
Patriyarkalizm 372, 411
Pazar barışı 588, 599
Pazar durumu 292
Pazar ekonomisi 26, 381, 409, 411, 456
Pazar için üretim 382, 708
Persepolis 586
Peygamberler 156, 157, 476, 531, 549, 550, 568
Piskopos 149, 326, 399, 400, 545, 589, 616, 619, 623, 627, 628, 639, 641, 654, 756
Plataea savaşları 541
Pleb burjuvazi 722
Plebisiter 821
Polinezya 457, 518
Polonya 243, 289, 290, 435, 567, 577, 610, 695
Popolani 666, 668
Popolo 10, 666, 668, 670, 716, 725
Potala 534
Prebendal 327, 330, 333, 334, 365, 400, 401, 403, 437, 438, 440, 444, 445, 447, 451, 455, 469, 518, 594, 615, 638
Prens şehri 580
Profesyoneller 475, 735
Proleter 286, 352, 357, 397, 545, 559, 669, 705, 791
Proleterya 297
Prosedür 17, 19, 34, 45, 46, 47, 48, 49, 81, 93, 151, 152, 175, 178, 179, 180, 196, 198, 210, 244, 249, 250, 634, 657, 727, 796
Prosedür 177
Protestanlık 544, 565, 566
Prusya 64, 81, 109, 110, 222, 223, 225, 228, 229, 288, 289, 305, 311, 341, 348, 350, 358, 360, 361, 369, 415, 422, 423, 433, 465, 495, 536, 733, 735, 748, 751, 752, 761, 764, 771, 772, 773, 783, 785, 788, 793, 800, 804, 805, 826, 828, 829, 830, 831

Q

Quaker 267, 570, 572, 573
Quaker cemaati 267

R

Rahipler 22, 83, 131, 152, 181, 182, 193, 215, 299, 368, 399, 410, 420, 499, 502, 508, 511, 524, 525, 526, 527, 532, 538, 539, 544, 549, 554, 565,

567, 574, 651, 697
Rahiplerin gücü 135
Rahiplik 155, 156, 195, 211, 651
Rasyonalizm 59, 213, 222, 223, 224, 240, 250, 364, 370
Rasyonel 21, 24, 25, 26, 28, 29, 53, 58, 65, 66, 69, 76, 78, 79, 84, 86, 94, 97, 119, 120, 121, 122, 123, 125, 126, 128, 129, 133, 135, 139, 140, 141, 151, 153, 154, 155, 156, 158, 159, 160, 161, 163, 164, 167, 172, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 183, 184, 186, 187, 188, 189, 192, 194, 195, 196, 206, 207, 208, 210, 211, 216, 232, 234, 235, 236, 237, 247, 248, 249, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 261, 262, 263, 264, 269, 270, 271, 274, 295, 301, 304, 307, 309, 312, 318, 319, 320, 336, 342, 343, 344, 345, 346, 353, 354, 362, 363, 364, 365, 368, 371, 373, 374, 377, 379, 394, 401, 404, 406, 416, 428, 447, 449, 456, 459, 460, 461, 462, 463, 465, 466, 467, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 477, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 486, 492, 494, 505, 507, 508, 509, 513, 514, 516, 520, 530, 534, 535, 536, 537, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 549, 550, 555, 556, 557, 559, 562, 564, 565, 566, 574, 603, 614, 618, 636, 637, 638, 640, 650, 659, 671, 674, 677, 681, 684, 685, 686, 688, 696, 700, 715, 716, 725, 726, 732, 737, 738, 739, 741, 742, 750, 756, 757, 762, 763, 764, 797, 801, 811, 818, 825
Rasyonel hukuk eğitimi 154
Rasyonel ideal 739
Rasyonelleşme 6, 175
Realist 238
Refah 77, 210, 212, 219, 222, 235, 241, 253, 268, 293, 319, 339, 369, 415, 426, 463, 471, 473, 528, 540, 559, 563, 720, 750, 752
Refah devleti 222, 268, 415, 463
Refah politikaları 241, 426
Reis 275, 297
Rekabet 15, 81, 99, 160, 208, 238, 239, 258, 284, 293, 413, 420, 425, 448, 451, 452, 465, 466, 502, 504, 508, 509, 532, 534, 538, 548, 554, 570, 590, 597, 598, 621, 623, 655, 682, 683, 715, 725, 760, 771, 786, 809
Rekabet özgürlüğü 235
Roma cumhuriyeti 436
Romanist 225, 229
Roma prensliği 330, 352, 524
Roma senatosu 321, 363, 654
Roma soyluları 380, 408, 437
Rousseau 573
Ruhani eğitim 509
Rus artel 94
Rus ve amerikan emperyalizmi 279
Rutinleşme 488
Rütbe 646, 647

S

Sabit fiyat 570
Safkanlık 517
Saf tip 489
Sağcı 800, 830
Sahiplenme 301, 405
Salt biçimsel 196, 248, 357, 493
Salt ekonomik 26, 63, 89, 100, 207, 248, 279, 292, 302, 303, 307, 333, 356, 395, 447, 455, 509, 577, 583, 585, 621, 640, 722
Salt sistematik 220, 586

Sanatsal 301, 478
Savaş 22, 42, 63, 84, 117, 137, 138, 222, 225, 242, 262, 272, 274, 276, 278, 283, 284, 286, 287, 291, 299, 300, 310, 317, 333, 347, 348, 353, 358, 376, 382, 385, 388, 402, 405, 410, 430, 436, 440, 476, 478, 481, 482, 486, 489, 496, 498, 499, 505, 506, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 586, 587, 594, 595, 608, 617, 625, 635, 636, 646, 647, 648, 651, 662, 674, 699, 700, 701, 705, 706, 713, 717, 719, 724, 725, 727, 729, 743, 744, 745, 758, 759, 761, 762, 783, 797, 798, 799, 801, 805, 809, 817, 823, 825, 826, 827, 830
Savaş duruşu 358
Saygınlık 217, 374, 404, 429, 432, 787, 823
Saygın yurttaşlar 762
Seçilmiş memurlar 592
Seküler güçler 249, 547, 556
Seküler hukuk 183, 188, 195, 702
Sembolik 28, 49, 51, 103, 104, 396
Sembolizm 43
Senyörler 380, 617
Serbest ticaret 692
Sermaye malları 293
Servet 62, 99, 237, 402, 460, 464, 466, 467, 474, 633, 663, 676, 678, 690, 705, 724
Sevgi 483
Seylan 183, 199, 488
Sezaro-papist 196, 463, 528
Sezaropapizm 524, 526, 532, 535, 562
Sezaropapizm ve hiyerokrasi 9, 535
Sezession 495, 829
Sınıf durumu 121, 294, 295, 296, 300, 304, 319
Sınırlamalar 16, 60, 130, 298, 449, 464, 548, 626, 660, 692
Sicilya 305, 586, 598, 679, 681, 685, 686, 687, 700, 723, 726
Siena 588, 598, 607, 626, 666
Signoria 10, 172, 683, 684
Silezya 289
Siyasal kuruluş 46
Siyasal otorite 168, 175, 222, 274, 285, 528
Siyasal örgütlenme 274
Siyasal örgütler 276
Siyasal partiler 317, 327, 358, 600
Siyasal topluluklar 276, 277, 284, 299
Siyaset 11, 74, 755, 761, 783
Siyasi örgüt 749
Siyasi partiler 757
Slav yerleşimleri 586
Sombart 201, 566, 567, 575
Sorumluluk yükleme 58
Soruşturma hakkı 781
Sosyal eylem 29, 270, 294, 295, 296, 304, 307, 320, 513, 737, 738, 739, 740, 741
Sosyal farklılıkların 349
Sosyalizm 818
Sosyoloji 433, 476
Sosyolojik 8, 13, 38, 312, 475, 514, 529, 569, 577, 756
Soylular 60, 215, 392, 399, 428, 429, 430, 458, 466, 474, 494, 525, 527, 545, 546, 547, 559, 562, 587, 603, 631, 632, 633, 634, 636, 638, 639, 645, 646, 648, 665, 667, 668, 669, 671, 679, 683, 695, 714, 716, 718, 719, 725, 729, 730, 731
Sömürü 375, 832
Sözleşme biçimleri 49
Sözleşmeler 33, 42, 50, 51, 76, 80, 102,

247, 375, 626
Sözleşmeler 5, 75
Sparta 10, 272, 277, 278, 315, 384, 470, 484, 517, 518, 586, 647, 648, 650, 654, 655, 662, 673, 674, 676, 700, 701, 715, 716, 723, 727, 729, 731
Sparta yemekhanesi 517
Spesifik 16, 45, 100, 130, 133, 186, 233, 247, 269, 276, 287, 288, 289, 291, 293, 296, 297, 299, 300, 301, 312, 317, 318, 329, 334, 341, 359, 366, 425, 435, 437, 438, 442, 443, 446, 453, 470, 471, 472, 479, 480, 481, 482, 485, 487, 500, 504, 523, 528, 530, 532, 533, 539, 542, 551, 553, 557, 563, 565, 566, 568, 569, 573, 574, 584, 585, 586, 592, 597, 602, 608, 614, 621, 624, 630, 680, 694, 695, 707, 714, 715, 717, 727, 752, 757, 773, 795, 816
Statü düzeni 276, 292, 302, 602, 764
Statü grubu 74, 187, 205, 241, 248, 249, 299, 300, 301, 303, 330, 343, 362, 391, 399, 431, 432, 472, 513, 518, 605, 722
Statü grupları 71, 74, 214, 215, 218, 292, 296, 297, 299, 300, 301, 303, 304, 356, 513, 545, 673, 707, 710, 717, 722
Statü katmanlaşması 302
Statü onuru 297, 298, 299, 301, 317, 432, 433, 441, 469
Statü onuru 297
Statü yapısı 299, 414, 593, 717
Suriye 193, 567, 587, 590, 594, 599
Süreklilik 341, 584
Şansölye 454, 787, 788, 804, 816, 828, 830, 831
Şato sahibi 587
Şehir bölgesi 585
Şehir devleti 46, 83, 595, 661
Şehir devletleri 281, 604, 724
Şehir ekonomisi 583, 693, 694
Şehir-komünleri 591
Şehir loncaları 666
Şovalye 703, 756

T

Tabu 606
Tahsis 15, 55, 76, 92, 151, 181, 209, 267, 314, 341, 413, 421, 437, 441, 451, 500, 584, 689, 700, 718, 719, 725, 742, 780
Tam mülkiyet 448
Tanrılar 46, 163, 299, 489, 527, 538, 544, 734
Tanrı tarafından unutulmuş 478
Tanrı vergisi 485
Taoizm 199
Tarımsal şehirler 582, 585
Tasarruf hakkı 61, 102, 243, 438
Tasarruf özgürlüğü 62
Teamül 23, 82, 88, 122, 142
Tebaanın körü körüne itaati 513
Tekeller 238, 301, 463, 496, 693
Tekelleri ve payları 284
Temsilciler 405, 407, 413, 491, 492, 611, 619, 657, 679, 687, 688
Temsili yönetim 87
Teolojik 532
Tevrat 157, 158, 189, 190, 191, 215, 550, 553, 566, 621
Tımarlar 62, 67, 280, 441, 444
Tımar sistemi 437, 469
Tibet 525, 534, 535, 536, 546, 557, 574
Tipolojik 357, 374, 452
Tirpitz 816
Topluluklar 92, 276, 277, 284, 285, 292,

299, 491, 532, 655
Toprak sahipliği 617, 711
Totemizm 115, 525
Trent konseyi 352
Tunus 189, 345
Tübingen 148, 264, 575, 827, 828
Tüccarlar 70, 79, 182, 183, 297, 464, 548, 581, 584, 590, 603, 611, 653, 656, 657, 667, 690, 706, 711
Tüccar loncaları 593, 598, 611, 621, 622, 657
Tüketici 293, 296, 549, 553, 554, 580, 581, 585, 704, 710, 809, 819
Tüketici şehri 581
Tyrannis 679, 681, 700, 721

U

Ulema 598
Ulus 6, 287, 288, 290, 291, 796, 827
Ulusal liberal parti 521
Ulus devlet 291
Usul hukuku 5, 25
Üretim araçları 293, 296

V

Vaaz 488, 524, 530, 537, 565, 572
Valilerin isyan savaşları 816
Varlık nedeni 388
Vasallık 417, 437, 440, 469, 608
Vasiyet özgürlüğü 62
Vazgeçilmezlik 357
Venedik 10, 159, 315, 338, 362, 363, 400, 468, 513, 589, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 639, 652, 654, 655, 659, 660, 674, 683, 686, 687, 698, 700, 704, 725
Venedik konseyi 362, 363
Vergi 33, 79, 81, 262, 274, 280, 282, 283, 297, 331, 332, 352, 379, 381, 385, 386, 388, 408, 409, 410, 415, 421, 437, 440, 441, 449, 456, 459, 460, 464, 477, 486, 496, 528, 548, 561, 578, 590, 606, 613, 616, 640, 641, 642, 644, 660, 667, 691, 697, 701, 722, 724, 725, 734, 761, 820
Vergi iltizamı 332, 496
Vergilendirme 331, 335, 422, 428, 449, 456, 457, 612, 691
Verimlilik 329
Vicdan özgürlüğü 38, 573

Y

Yahudi ekonomik 566
Yahudiler 22, 189, 190, 192, 193, 299, 502, 509, 566, 567, 568, 606, 611, 612
Yahudilik 529, 541, 549, 563, 565, 570
Yakın doğu 63, 64, 192, 378, 385, 419, 459, 472, 515, 568, 590, 591, 592, 593, 594, 602, 611, 612, 625
Yasal düzen 38, 100, 156, 296, 319
Yasal formlar 632
Yasal normlar 75
Yasal otorite 528
Yehova 124, 567
Yeniden doğuş 507, 508
Yeşiller 598, 600
Yönetim 14, 16, 17, 18, 20, 25, 77, 83, 87, 90, 116, 130, 131, 210, 211, 271, 287, 309, 310, 312, 314, 315, 316, 317, 318, 320, 325, 326, 328, 338, 339, 340, 346, 347, 348, 354, 358, 362, 363, 369, 370, 378, 388, 389, 390, 391, 393, 395, 401, 404, 406, 408, 409, 410, 415, 421, 423, 425, 426, 427, 428, 429, 448, 451, 453, 454, 464, 469, 476, 495, 497, 520, 521, 527, 530, 592, 593, 594, 595,

596, 597, 599, 606, 609, 614, 616, 619, 620, 623, 627, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 641, 644, 645, 651, 666, 667, 668, 673, 676, 678, 682, 684, 687, 690, 691, 701, 723, 728, 729, 755, 756, 760, 761, 762, 764, 765, 771, 781, 784, 815, 817, 819, 820, 826
Yunan demokrasisi 712
Yunanistan 10, 108, 304, 540, 542, 586, 587, 647, 651, 652, 654, 661, 675, 680, 705, 706, 716, 730, 731, 732
Yunan tapınak rahipleri 525
Yunan ve germen antikite 501
Yurttaş 144, 161, 162, 232, 383, 592, 594, 609, 622, 649, 651, 662, 666, 673, 677, 694, 818
Yurttaş ordusu 383
Yüksek mahkeme 223
Yüksek memur 430, 487, 763
Yüksek sınıflar 329

Z

Zenciler 289
Zerdüştçü 587
Zerdüştlük 542
Zerdüştlük hiyerokrasisi 542
Zorunlu birlik 737
Zorunlu kuruluşlar 742
Zümre meclisleri 419, 642
Zümre tipi 393, 455, 467
Zürih 626, 665

EKONOMİ & TOPLUM

MAX WEBER

Max Weber, Alman sosyo-kültürel yapısı içinde yetişmiş ve bu iklimin etkisi ile eserlerini kaleme almıştır. Buna rağmen yazmış olduğu eserler tesir bakımından Alman sınırlarını çoktan aşmıştır. Sanayi sonrası yakın dönemin toplumsal değerlendirmesini yapan Weber küresel diye nitelendirilen bu zamanlarda hala tartışılan ve metinlerine baş vurulan bir klasik olma özelliğini sürdürmektedir. Bu da sosyolojisinin özgünlüğünü ve tespitlerinin önemini göstermesi açısından dikkate şayandır.

Weber derin bir bilgi, ayrıntısı çok çözülmesi zor olan bir dil ve yoğun bir kavramsallaştırmayla, anlaşılması zor ve yanlış anlamaya müsait eserler vermiştir. Kuşkusuz Max Weber'in geliştirdiği anlayıcı sosyoloji ulaştığı sonuçlar ve kullandığı yöntem bakımından eleştiriye açıktır ve eleştirilmesi gerekmektedir, lâkin Weber'i eleştiren yaklaşımların bir çoğu maalesef yanlış anlaşılmadan veya tam olarak anlaşılamamadan kaynaklanmaktadır. Bunda da en çok Weber'in ağdalı dili ve pozitif olmaktan daha çok idealist felsefeye dahil edilebilecek bir metodoloji kullanmasının payı bulunmaktadır.

yarın
Topkapı Mh. Kahalbağı Sk. No: 49/A Topkapı-İSTANBUL
Tel: (0212) 524 7 524/521 91 13 • Fax: (0212) 521 90 86
www.yarinyayinlari.com